

А.Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада
Кришнани англаш Халқаро жамиятининг
асосчиси ва руҳий устози

Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита

Ҳазрат А.Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупаданинг
ўзбек тилида нашр қилинган асарлари

Насиҳатлар лаззати
Шри Ишопанишад
Бошқа сайёраларга енгил саёҳат
Ўзликни англаш таълимоти
Йога камолоти
У дунёдаги ҳаёт
Мукаммал саволлар ва мукаммал жавоблар
Ҳаёт ҳаётдан пайдо бўлади

Ҳозирги кунда Шрила Прабхупаданинг асарлари жаҳоннинг 75 тилига
таржима қилинган.

«Бхагавад-гита» - ҳақли равишда Ҳиндистон донишмандлик илмининг гултожи ва **жаҳондаги энг буюк фалсафий асар** ҳисобланади. Бу илоҳий асар бизга Худо Шахси Шри Кришна билан Ундан руҳий ўзликни англаш илмини ўрганаётган дўсти ва содиқ хизматкори Ар-жуннинг ўзаро суҳбати шаклида етиб келган. Ҳақиқатан ҳам, жаҳондаги бошқа бирор асар инсон ва уни ўраб турган оламнинг табиатини, **инсон билан Худои Таоло орасидаги муносабатларни** шунчалик чуқур ва мукаммал даражада тушунтириб бера олмайди.

“Бхагавад-гита”нинг инглиз тилига таржима қилган ва унга ёзилган изоҳларнинг муаллифи - Илоҳий Ҳазрат А. Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада - ведалар фалсафаси бўйича жаҳондаги энг машҳур олим, Кришнанинг Ўзидан бошланадиган руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган авлиё-донишманд инсон. Бошқа таржималардан фарқли равишда, мазкур таржима "Бхагавад-гита"нинг бошланғич, азалий мазмунини аниқ ифодалайди, ва уни кунт билан ўқиган ўқувчининг қалбида асардаги ғоялар аниқ ва яққол таассурот қолдиради. Мазкур асар муқаддас "Бхагавад-гита"нинг қадимий, айна пайтда ҳамиша долзарб бўлиб қоладиган илоҳий, ҳаётбахш хабарини ҳар бир инсоннинг ҳозирги ҳаётига олиб киради.

Муқаддима ўрнида

Ҳар бир фаросатли одам дунёга келибди-ки ҳаётда қандайдир мақсадга интилиб, шу мақсади албатта унга бахт олиб келишига ишониб яшайди. Лекин, атрофимизга қараб туриб, ҳатто ўз мақсадига эришган одамлар ҳам бахтиёр бўла олмаётганини кўра билиш учун биз яна ҳам теранроқ фикр юрита олишимиз керак бўлади. Агар чуқурроқ ўйлаб қарасак, ҳар бир инсон ҳаётда бахтга интилиб яшайди, лекин **бахт дегани нима** эканини камдан кам одам билади. Аввал ўтган донишмандларнинг ҳаммаси ҳақиқий бахтга муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига асосланиб эришганлар. Муқаддас китоблар жуда кўп, уларнинг ҳар бири муайян халқнинг маданияти, одамларнинг руҳий юксалиш даражасига қараб инсонга турли хил саодатларни ваъда беради. Шу боис, токи энг юксак бахтга эришиш йўлида Пайғамбаримиз с.а.в. ўз умматларига “бешиқдан то қабргача илм излаш”ни, “Хитойга бориб бўлса ҳам илм ўрганишни” буюради. Қуйида муқаддас Қуръони Карим оятларидан баъзи оятлар келтирилган. Уларда илоҳий илм сирлари фақат Қуръон билан тамом бўлмаслиги, Қуръони Карим аввалги муқаддас китоблардаги ҳақиқат илмини тасдиқлаши, Қуръон - Парвардигор даргоҳидаги “асл Китоб” (Лавҳул махфуз) олдида юқори мартабада эканига ишоралар бор. Ўзларини мусулмон деб ҳисоблайдиган кўпчилик одамлар фақат Қуръонгина ҳақиқий китоб, деб, унга қаттиқ боғланиб қолганлар, Қуръоннинг ўзи эса, бизни ўзидан аввал нозил бўлган китобларга йўллайди. “Бхагавад-гита” ибораси “Парвардигор каломи” деган маънони англатади ва унда Парвардигорнинг Ўзи дангал “Бу илм - барча илмлар шоҳи, энг махфий, сирли илм”, “Мана шу - энг улўғвор илм, уни эгаллаган одам баркамолликнинг энг юксак поғонасига кўтарилади, ҳаётда у билмаган ёки билиши лозим бўлган бирор нарса қолмайди”, - деб айтади. Қуйидаги оятларни диққат билан ўқиб, фикр юритиб, Қуръоннинг кўрсатмаларига амал қилиб ҳақиқий илмга эришишингизда тилакдошимиз.

Бақара сурасидан. 170. Қачон: “Оллоҳ нозил қилган ҳукмларга бўйсунингиз!”, дейилса, улар: “Йўқ, биз оталаримизни қандай йўлда топган бўлсак, ўшанга эргашамиз”, дейишади. Агар оталари ҳеч нарсага ақллари етмайдиган, тўғри йўлни тополмайдиган бўлсалар ҳам-а? 213. Одамлар бир миллат эдилар. Сўнг, Оллоҳ хушхабар элтувчи ва қўрқитувчи пайғамбарларни юборди. Ва уларга қўшиб, одамлар орасида чикқан тортишувларга ҳакам бўлсин деб, Ҳақ китобни нозил қилди. 220... дунё ва охираат ҳақида тафаккур

қилишингиз учун Оллоҳ сизларга Ўз оятларини баён этади. 256. Динга зўрлаб киритиш йўқдир.

Қалам. 52. Холбуки, У(Қуръон) барча оламлар учун факат бир эслатмадир.

Ёсин.5-6. (Бу қуръон) ота-боболари огоҳлантирилмасдан, ғофил бўлиб қолган қавми огоҳлантиришингиз учун қудратли ва меҳрибон Зот томонидан нозил қилингандир.

Қамар.17,22,32,40,51. Қасамки, Биз Қуръонни зикр-эслатма олиш учун осон қилиб қўйдик. Бас, бирор эслатма ибрат олгувчи борми?!

Зухруф.2-4. Очиқ-равшан Китобга - Қуръонга қасамки, албатта Биз Уни сизлар ақл юргизишингиз учун арабий Қуръон қилдик. Дарҳақиқат, у Бизнинг даргоҳимиздаги Асл Китоб - Лавҳул-Мавҳузда юксак(мартабали) ва ҳикматли(Китоб)дир.

Ғофир.78. Аниқки, Биз сиздан илгари ҳам пайғамбарлар юборганмиз. Улардан Биз сизга ҳикоя қилиб берган кишилар ҳам бор, яна улардан Биз сизга ҳикоя қилмаган кишилар ҳам бордир.

Ал Исро. 77...сиздан илгари юборган пайғамбарларимиздан қолган йўл - қонундир. Сиз ҳаргиз Бизнинг қонунимиз ўзгарганини кўрмайсиз. 85. (Эй Мухаммад), сиздан руҳ-жон ҳақида сўрайдилар. Айтинг: “Руҳ ёлғиз Парвардигорим биладиган ишлардандир. Сизларга жуда оз илм берилгандир”.

Раъд 39. Оллоҳ Ўзи хоҳлаган нарсани ўчирур ва (Ўзи хоҳлаган нарсани)устивор қилур. Асл Китоб Унинг даргоҳидадир.

Ол и Имрон сурасидан.3-4. Сизга, ўзидан аввал тушган китобларни тасдиқловчи бўлган бу Китобни ҳақ билан нозил қилди. Илгари одамларни ҳақ йўлга ҳидоят қилиш учун Таврот ва Инжилни туширган эди. 19-20. Албатта Оллоҳ наздида макбул бўладиган дин - факат ислом(бўйсуниш) динидир. Агар сиз билан тортишсалар: “Мен ва менга тобеъ бўлган кишилар ўзимизни Оллоҳга топширдик. Унга бўйсундик”- деб айтинг. 64. Айтинг: -”Эй аҳли китоб, бизга ҳам, сизга ҳам баб-баробар бўлган бир сўзга келингиз - ёлғиз Оллоҳгагина ибодат қилайлик. Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва бир биримизни Оллоҳдан ўзга Худо қилиб олмайлик”. 84. “Оллоҳга, бизга нозил қилинган нарса(Қуръон)га ва Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва унинг уруғ-авлодларига нозил қилинган нарсаларга ва Мусо, Ийсо ҳамда барча пайғамбарларга Парвардигор томонидан берилган нарсаларга иймон келтирдик. У пайғамбарлардан бирортасини ажратиб қўймаймиз. Ва биз Унинг Ўзигагина бўйинсунгувчилармиз”, деб айтинг. 85 Кимда-ким ислом(ягона Парвардигорга, Унинг қонунларига бўйсуниш)дан ўзга дин истаса, бас ҳаргиз қабул қилинмайди ва у охи-ратда зиён кўргувчилардандир. 179... Оллоҳ(Қуръонда) сизларни ғайб илмидан хабардор қилмади. Лекин Оллоҳ пайғамбарларидан Ўзи истаган зотларни сайлаб олур (ва уни ғойибдан) огоҳ қилур.

Воқеа.75-78. Мен юлдузларнинг ботар жойига касам ичурманки - ҳолбуки, бу агар билсангизлар шак-шубҳасиз улуғ-катта касамдир - албатта у асралган Китоб(Лавҳул Махфӯз)даги Улуғ Қуръондир!

Ва-н-нажм.5-7. Унга(пайғамбарга) бир кучга тўлган, сохиби қудрат(Жаброил алайҳиссалом) таълим бермишдир.

Ваз-з-зориёт.56. Мен жин ва инсни фақат Ўзимга ибодат қилишлари учунгина яратдим.

Шўро сурасидан.13.(Эй мўминлар, Оллоҳ) сизлар учун ҳам диндан Нухга буюрган нарсани ва Биз сиз(Мухаммад)га ваҳий қилган нарсани, Биз Иброҳим, Мусо ва Ийсога буюрган нарсани шариат(қонун) қилди, - “Динни барпо қилинглр ва унда фирқа-фирқа бўлиб кетманглр!” 15... Айтинг: - Мен Оллоҳ нозил қилган ҳар бир китобга иймон келтирдим ва сизларнинг ўртангизда адолат қилишга амр этилдим. Оллоҳ Парвардигорингиздир ва Парвардигоримиздир... Бизлар билан сизларнинг ўртангизда бирон жанжал йўқдир. Оллоҳ барчамизни жамлар ва ёлғиз Унга қайтиш бордир”.

Зумар.2-3. (Эй Мухаммад,) албатта Биз сизга бу Китобни ҳаққирост нозил қилдик, бас сиз Оллоҳга - У Зот учун динингизни холис қилган ҳолда ибодат қилинг! Огоҳ бўлингизки, холис дин ёлғиз Оллоҳникидир...

Рум.30. Бас, (эй Мухаммад), ўзингизни доимо тўғри бўлган динда тутинг! Оллоҳ инсонларни яратган табиий хилқатни сақлангиз! Оллоҳнинг яратиши ўзгартирилмас. Энг тўғри дин мана шудир. Лекин кўп одамлар билмаслар.

Анкабут.46. ...ва айтинглр: “Бизлар ўзимизга нозил қилинган(Қуръон)га ҳам, сизларга нозил қилинган(Таврот ва Инжил)га ҳам иймон келтирганмиз. Бизларнинг илоҳимиз ҳам, сизларнинг илоҳингиз ҳам Бир(Илоҳ)дир ва бизлар Унгагина бўйинсунувчимиз”.

Ҳаж.34. Биз барча миллатга уларни ризқлантирган чорва хайвонлари устида Оллоҳнинг номини зикр қилишлари учун қурбонлик қилишни буюрганмиз. Бас, Илоҳингиз бир Илоҳдир. Бас, Унгагина бўйсунингиз. Итоат қилувчи зотларга хушхабар беринг!

Анбиё.92. (Эй инсонлар), сизларнинг миллатингиз - динингиз, ҳақиқатда бир диндир. Мен эса (ягона) Парвардигорингиздирман. Бас, Менгагина ибодат қилинглр!

Юсуф.40. “У Зот сизларни фақат Ўзигагина ибодат қилишга буюргандир. Энг тўғри дин мана шудир. Лекин одамларнинг кўпи буни билмайдилар”.

Юнус. 19. Одамлар фақат бир миллат (бир динда) бўлган эдилар. Сўнгра бўлиниб кетдилар... 94. (Эй Мухаммад), агар Биз сизга нозил этган нарсадан шубҳада бўлсангиз, у ҳолда ўзингиздан аввалги Китоб ўқийдиган кишилардан сўранг!..

Аъроф. 2.(Бу Қуръон) сизга унинг ёрдамида кофирларни огоҳлантиришингиз учун нозил қилинган Китобдир - бас,

қўнглингизда у сабабли танглик бўлмасин! - ва у мўминлар учун бир эслатмадир.

Анъом.92. Бу (Қуръон) бир муборак, ўзидан олдинги китобларни тасдиқлайдиган, барча қишлоқлар онаси - маркази бўлмиш (Макка) ҳамда унинг атрофидаги кишиларни огоҳлантиришингиз учун Ўзимиз нозил қилган Китобдир.

Моид.3. Бугун сизларга динингизни комил қилдим, неъматимни бенуқсон, тўқис қилиб бердим ва сизлар учун исломни(бўйсунишни) дин қилиб танладим.

Нисо. 26. Оллоҳ сизларга шариат ҳукмларини баён қилишни, сизларни илгари ўтган зотларнинг йўлларига ҳидоят қилишни ва тавбаларингизни қабул қилишни истайди. Оллоҳ билим ва ҳикмат эгасидир. 125. Ҳақиқий мусулмон бўлган ҳолида ўзини Оллоҳга топширган ва ҳақ йўлдаги Иброҳимнинг динига эргашган кишининг динидан ҳам гўзалроқ дин борми? 136. Эй мўминлар, Оллоҳга, унинг пайғамбарига ва шу пайғамбарига нозил қилган Китобига ҳамда илгари нозил бўлган Китобларига иймонингиз комил бўлсин! Кимки Оллоҳга, фаришталарга, китобларига, пайғамбарларига ва охират кунига ишонмаса, демак, у жуда каттик адашибди. 150-151. Албатта, Оллоҳ ва пайғамбарига ишонмайдиган, Оллоҳ билан пайғамбарларининг ораларини ажратишни истайдиган ва “айрим пайғамбарларга ишонамиз, айримларига ишонмаймиз” дейдиган ҳамда ора йўлни тутишни истайдиган кимсалар - ана ўшалар ҳақиқий кофирлардир.

Бақара суррасидан. 97....Зеро, у(Жаброил) Оллоҳнинг изни билан қалбингизга ўзидан аввалги китобларни тасдиқ этадиган ва мўминларга ҳидоят ва хушхабар берадиган Қуръонни нозил қилди. 120...Айтинг: “Оллоҳнинг йўлигина ҳақиқий йўлдир!” 130. Иброҳимнинг динидан фақат енгилтакларгина юз ўгирадилар. 136. Айтингиз: ““Оллоҳга, бизга нозил қилинган нарса(Қуръон)га ва Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва унинг уруғ-авлодларига нозил қилинган нарсаларга ва Мусо, Ийсо ҳамда барча пайғамбарларга Парвардигор томонидан берилган нарсаларга иймон келтирдик. У пайғамбарлардан бирортасини ажратиб қўймаймиз. Ва биз Унинг Ўзигагина бўйинсунувчилармиз.

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" ҳақида жаҳон олимларининг фикрлари

Ҳазрат А.Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупаданинг изохлари билан жаҳоннинг ўттиз тилида, умумий сони беш миллион нусхадан кўпроқ бўлиб босмадан чиққан "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" китоби, ҳозирги кунда ҳақиқий бестселлерга айланиб кетган. Мазкур китоб, ҳақиқатан ҳам, бутун дунё олимлари томонидан жаҳон адабиёти дурдоналаридан бири ҳисобланган мазкур асарнинг энг нуфузли таржимаси сифатида тан олинган. Қуйида баъзи машҳур олимларнинг "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"га билдирган фикрлари келтирилган.

Ҳаётда қандайдир шубҳа-ю гумонлар қалбимни бутунлай чулғаб олиб, кетма-кет келаётган ташвиш ва мусибатлар мени ночор аҳволга солиб қўйганда, олдимда умид қилса бўладиган бирор нажот йўли йўқдай бўлиб туюлган пайтларда, мен "Бҳагавад-гита"га мурожаат қиламан. Унинг ичидан қалбимга ором ва осойишталик бағишлайдиган бирор шеърни албатта топиб оламан. Шу заҳотиёқ қалбимни камраб олган оғир мусибат, ҳасрат, дарду-аламлар эсимдан чиқиб, юзимда беихтиёр табассум пайдо бўлади. Ҳаётида "Бҳагавад-гита"ни мунтазам, чуқур мулоҳаза қилиб юрадиган одам ҳамиша ундан чексиз лаззатланиб, ўзининг ҳаётида унинг янгидан янги маъноларини кашф этаверади.

Мохандас К. Ганди.

Бу ажойиб кун учун мен "Бҳагавад-гита"дан қарздорман. "Бҳагавад-гита" - китобларнинг энг биринчиси; унда, гўё буюк бир салтанат биз билан суҳбатлашаётгандай бўлиб туюлади; унда эътиборга лойиқ бўлмаган, аҳамиятсиз кўринадиган бирор фикр тополмайсиз - ундаги ҳар бир сўз денгиздай чуқур, осмондай беғубор, кенг маънога эга; бу асар - бошқа даврда ва бошқа шароитда, аммо, кундалик турмушда ҳозир ҳам бизни ташвишга солиб қийнаётган муаммолар устида чуқур фикр юритган қадимий юксак тафаккур овозидир.

Ральф Уолдо Эмерсон.

Ҳеч қандай шубҳа йўкки, бу китоб - "Гита"нинг энг яхши нашрларидан ва Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш(бҳакти) илми бўйича жаҳондаги энг яхши асарлардан биридир. Прабхупаданинг

мазкур таржимаси асарнинг аниқ мазмуни билан бирга муаллифнинг чуқур диний дунёқарашни ўзида бирлаштирган.

Доктор Томас Дж. Хопкинс,
Франклин ва Маршалл коллежининг
диншунослик факультети декани.

"Гита" - ҳақли равишда жаҳон маданиятлари ичида энг қадимий саналган буюк Ҳиндистон маданиятининг адабий негизи ҳисобланади. Мазкур таржима ва изоҳлар - муқаддас "Гита"нинг аҳамияти ҳамиша барҳаёт, мангу эканини яна бир бор исботлаб турибди. Бҳактиведанта Свами ғарбий давлатларга, жуда фаол ва бир томонлама ривожланаётган ҳозирги маданиятимиз чуқур таназзулга юз тутганидан яна бир ёрқин хабар олиб келган. Ғарбий халқларнинг ҳозирги маданияти ўзини умуман йўққа чиқариб юбориши мумкин, чунки бу маданият ҳақиқий ўзликни англаш маънавиятидан маҳрум бўлган маданиятдир. Бизларнинг ҳақиқий маънавий асосга таянмаган сиёсат ва ахлоқ ҳақидаги баландпарвоз фикрларимиз куруқ сафсатадан бошқа ҳеч нарса эмас.

Томас Мертон,
олим-руҳоний, зоҳид, ёзувчи.

Ғарбий давлатларда Ҳинд адабиётининг ҳеч бир асарини "Бҳагавад-гита" сингари тез-тез тилга олиб, севиб ўқимайдилар. Бундай асарни таржима қилишга журъат қилган киши фақат санскрит тилини яхши билибгина қолмасдан, асарнинг мазмунини ҳам, нодир сўзлардан тузилган бадий шаклини ҳам чуқур тушуна оладиган одам бўлиши керак. Чунки бу илоҳий поэма - инсониятга Худои Таолонинг бутун борликда, ҳар бир мавжудотда мавжудлигини англашни ўргатувчи буюк симфониядир. Ҳазрат А. Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада, шубҳасиз, қалбида мазкур асарнинг мавзусига чуқур муҳаббат мужассам бўлган буюк инсон. Бунинг устига, бҳакти йўлини кучли ва ишонарли қилиб асослаб берган ҳолда, у мазкур асарни, изоҳловчи киритиши лозим бўлган жуда чуқур, ҳаётий шарҳлар билан бойитган... Барча севиб ўқийдиган бу Ҳинд эпосини янги мазмун билан бойитиб, Свами ўқувчиларга бебаҳо неъмат совға қилган. Ҳаёт ҳақида қандай дунёқарашга эга бўлишимиздан қатъий назар, ҳар биримиз бу ажойиб асарни яратишга қатта меҳнат сарфлаган буюк зотга чуқур миннатдорчилик изҳор этишимиз лозим.

Доктор Геддес Макгрегор,
истеъфодаги хизмат кўрсатган профессор,
Жанубий Калифорния университетининг фалсафа ўқитувчиси.

Ўзининг ажойиб таржимасида Шрила Прабхупада ўқувчиларга "Гита"га сингиб кетган бхакти руҳини очиб беришга эришган. Ҳиндистоннинг машҳур ва обрўли донишманд-авлиёларидан бири бўлган Шри Кришна Чайтаньянинг нуфузли анъаналарига риоя қилган ҳолда, у қадимий муқаддас битикнинг матнларини чуқур ҳаётий изоҳлар билан бойитган.

Доктор Дж. Стилсон Джуда,
истеъфодаги хизмат кўрсатган профессор, Беркли Теологлар
Уюшмаси Кутубхонасининг директори ва дин тарихи ўқитувчиси.

Пирс ва бошқа прагматиклар тасдиқлаётганидай, агар амалий фаолиятни ҳақиқат мезони деб ҳисоблайдиган бўлсак, унда "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"да ҳақиқатан ҳам қандайдир илоҳий ҳақиқат мавжудлигини тан олишимиз лозим, чунки унинг насихатларига амал қилиб яшаётган одамлар ҳаётда ҳамиша хотиржам, осойишта ва қувноқ яшайдилар. Замондошларимиз яшаётган ҳозирги бемаъни ва сўниқ ҳаётда бундай ҳолат жуда камдан-кам учрайди.

Доктор Элвин Х.Пауэлл,
Нью-Йорк Давлат Университетининг
ижтимоий фанлар ўқитувчиси.

Ҳиндистон илоҳий маданиятининг муҳлиси, йўқми, ким бўлишидан қатъий назар "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"ни ўқиб чиққан киши жуда кўп нарсани билиб олади, чунки у "Гита"ни худди кўпчилик индуслар ҳалигача қандай тушуниб келаётган бўлса, шундай тушуна оладиган бўлади. Жуда кўпчилик ўқувчилар учун бу асар ҳақиқий, қадимий ва ҳамиша навқирон Ҳиндистон билан танишиш имкониятини берадиган биринчи китоб бўлади.

Франсуа Шени,
Париж сиёсий тадқиқотлар институти, руҳий фанлар доктори.

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" - буюк илоҳий қудрат билан кенг миқёсда ўйланиб қилинган, юракдан чуқур ҳис қилиниб, ажойиб ишланган асар... Мен ўзида шунчалик чуқур маъно-мазмунни акс эттирган ва бенуқсон шаклда чоп этилган "Гита"нинг бошқа нашрини учратмаганман. Бу, шубҳасиз, тўла, бутун, мукаммал, ва замонавий зиёли кишининг маънавий ва маданий изланишларида узоқ йиллар муносиб ўрин эгаллайдиган асардир.

Доктор Ш.Шукла,
Джорджтаун Университетининг
лингвистика кафедраси ассистенти.

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" - жуда бебаҳо ва фойдали нашр.
"Бҳагавад-гита" аввал ҳам Совет Иттифокида нашр қилинган эди, ле-

кин бу китоб "Бхагавад-гита"нинг фалсафасини ва муаммоларини яна ҳам чуқурроқ ўрганиш имкониятини беради ва ҳинд маданиятини ўрганиш мавзуларини кенгайтиради. Ҳиндшунос олимларимиз бу китобдан фойдаланишлари лозим деб ўйлайман.

Профессор Е. Челишев,
Москва, Шарқшунослик Институти.

"Бхагавад-гита" - шунчаки фалсафий асар ёки қандайдир диний ғоянинг баёни эмас. Аслида у одоб-ахлоқ, инсон маънавиятининг мазмуни, дунёвий ва илоҳий муносабатлар, инсоннинг ҳаётдаги бурчи ҳақидаги ғояларга тўла асардир. Модда ва руҳнинг табиати, яхшилик ва ёмонлик, ҳаёт ва ўлим, инсоннинг умр йўли ҳақидаги ўзининг чуқур ғоялари "Гита"да оддий тилда баён этилган. Инсон ҳаётининг мазмуни, мақсади ҳақидаги чуқур маъноли ғоялар аниқ, содда, барчага тушунарли тилда нозил қилингани сабабли "Гита" минг йиллардан бери жаҳондаги миллионлаган одамларнинг ҳам қалбини, ҳам ақлини ўзига жалб қилиб келяпти.

Бонгард-Левин.
Россия фанлар академияси академиги.

Ҳазрат А.Ч. Бҳактиведанта Свами Прабхупада
Кришнани англаш Халқаро жамиятининг асосчиси ва руҳий устози

Асл ҳолидаги Бҳагавад -Гита

Санскрит тилидаги асл матнларнинг
кириллча ўқилиши,
адабий тилда келтирилган мазмуни
ва изоҳлар билан
2 - тўлдирилган ва тузатишлар киритилган
нашрининг ўзбек тилига таржимаси

* * *

"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"
Веданта фалсафасини ажойиб изоҳловчи
"Говинда-Бхашья" асарининг муаллифи
Шрила Баладева Видьябхушанага
бағишланади.

* * *

"Бҳагавад-гита" **нозил бўлган вазият**

Гарчи, одатда "Бҳагавад-гита" алохида асар сифатида тез-тез нашрдан чиқарилаётган бўлса ҳам, аслида у санскрит тилида ёзилган "Маҳобҳорат" қадимий эпосининг таркибий қисмидир. "Маҳобҳорат" ҳозир биз яшаётган давр, Кали-юганинг кириб келиши олдида рўй берган воқеа-ҳодисалар ҳақида ҳикоя қилади. Бу давр тахминан беш минг йил аввал, айнан Парвардигор Кришна Ўзининг дўсти ва мухлиси Аржунга "Бҳагавад-гита"ни айтиб берган вақтдан бошланган.

Инсоният тарихидаги энг буюк диний-фалсафий суҳбат бўлган уларнинг бу мулоқоти бир томонда Дхритараштранинг юз ўғли, иккинчи томонда уларнинг амаки-оғайнилари Пандузодалар, Пандунинг ўғиллари турган қариндошлар орасида бўлиб ўтадиган қирғинбарот уруш бошланиши олдида рўй беради. Икки ака-ука, Дхритараштра ва Панду, бир пайтлар бутун Ер юзига ҳукмронлик қилган шоҳ Бҳарата асос солган Курулар сулоласига мансуб оғайнилари эди. Асарнинг "Маҳобҳорат" номи ҳам шундан олинган (Маҳобҳорат - "Бҳарата авлодларининг буюк тарихи" деган маънони англатади). Тўнғич ўғил Дхритараштра онадан кўр бўлиб туғилгани туфайли унга тегишли бўлган тахт укаси Пандунинг қўлига ўтади.

Тақдир такозоси билан Панду ёшлигида ўлиб кетади ва унинг беш ўғли - Юдхиштхира, Бхима, Аржун, Накула ва Сахадева - укасининг вафотидан кейин тахтга вақтинча ворислик қилаётган Дхритараштрага қарам бўлиб қолади. Дхритараштра ва Пандунинг ўғиллари шоҳ саройида бирга ўсиб тарбия оладилар. Уларга ҳам, буларга ҳам ҳарбий санъат бобида машҳур устоз Дроначарья ҳарбий илмдан дарс беради, сулоланинг бобокалони Бхисма барчасига бирдай насиҳатлар қилади.

Лекин, Дхритараштранинг ўғиллари, айниқса, уларнинг каттаси Дурйодхон Пандузодаларни ёмон кўрар, улардан нафратланар эди. Кўзи кўр ва кўнғилчан Дхритараштра эса, тахтга Пандунинг ўғиллари эмас, ўзининг ўғиллари ворислик қилишини истарди.

Дхритараштранинг розилиги билан Дурйодхон Пандунинг ўғилларини ўлдиришни режалаштиради. Амакиси Видуранинг ғамхўрлиги ва жияни Шри Кришнанинг химояси билангина Пандузодаларга қарши уюштирилган суиқасдларнинг биронтаси ҳам амалга ошмайди.

Шри Кришна оддий одам эмасди, У ўша пайтдаги шоҳлар сулоласининг бир хонадонида шахзода киёфасида Ерга таширф буюрган яго-

на Парвардигор, Худои Таолонинг Ўзи эди. У Пандунинг хотини, Пандузодаларнинг онаси Кунтининг, яъни Притхунинг қизи Притхининг жияни бўла туриб, Ядавалар хонадониди шахзода вазифасини бажарарди. Шу боис, қариндош бўлиб ҳам, дин қонунларининг мангу посбони бўлиб ҳам, Шри Кришна Пандунинг тақводор ўғилларига ҳомийлик қилар ва ҳамиша уларни ҳимоя қиларди.

Охир-оқибатда ёвуз Дурйодхон Пандузодаларни кимор ўйнашга мажбур қилади. Ана шу машъум кимор ўйинида Дурйодхон ва унинг укалари Пандузодаларнинг покдомон ва садоқатли хотини Драупадини ютиб оладилар ва, уни шарманда қилиш учун, саройда тўпланган шох ва шахзодаларнинг кўзи олдида ечинтиришга уринадилар. Кришнанинг илоҳий аралашуви туфайли Драупади бу шармандалиқдан қутулиб қолади, лекин Курузодалар, ўйинда ғирромлик қилиб, Пандузодаларни салтанатдан махрум этадилар ва ўн уч йил сургунда юришга мажбур қиладилар.

Сургундан қайтиб келиб, Пандузодалар Дурйодхондан ҳаққоний равишда ўзлариники бўлган салтанатни қайтариб беришни талаб қиладилар, аммо у буларнинг талабини бутунлай рад этди. Кшатрийлар табақасига мансуб бўлгани сабабли, Пандузодалар жамиятда ҳукмронлик қилиб яшаши, шу билан халққа хизмат қилиб, ўз бурчини бажаришлари лозим эди. Шу сабабли улар, ҳаётда ўз бурчини бажариш учун ҳеч бўлмаса беш қишлоқ беришни илтимос қилдилар. Аммо Дурйодхон кўполлик билан уларга ҳатто игнанинг учидай ҳам ер бермаслигини эълон қилади.

Шу пайтгача Пандузодалар ўзларига нисбатан қилинган барча ноҳақликларга тоқат қилиб келгандилар, аммо ўзларининг ҳаққоний талабларига кўпол равишда рад жавобини олгандан кейин уларнинг урушдан бошқа иложи қолмади. Шунда ҳам, Дхритараштранинг ўғиллари ёки Пандузодалар тарафини олиб, бутун жаҳон шохлари икки қарама-қарши лагерга бўлингандан кейин, Кришнанинг Ўзи Пандузодалар томонидан элчи бўлиб, тинчлик сулҳи тузиш ҳақида музокара олиб бориш учун Дхритараштра саройига келди. Лекин улар Унинг таклифларини ҳам рад қилдилар, шу тарика урушдан бошқа йўл қолмагани очик-ойдин равшан бўлди.

Дхритараштранинг ўғилларидан фарқли равишда, эзгу ниятли ва тақводор Пандузодалар Кришнанинг Худонинг Олий Шахси эканини тан олардилар. Шунга қарамай, Кришна иккала рақиб томоннинг ҳам истакларини инобатга олган ҳолда урушда қатнашишга рози бўлади. У урушда қатнашаётган томонларнинг ўзларига танлаш имконини беради: Худо Шахси бўлгани учун, Унинг шахсан Ўзи урушда қатнашмайди, аммо рақиб томонлар ўз хоҳиши билан, бир тараф маслаҳатчи сифатида Унинг Ўзидан, иккинчи томон эса, Унинг қўшинидан фойдаланиши мумкин. Яхши сиёсатчи ҳисобланган Дурйодхон қувонганидан дарров Кришнанинг қўшинини танлади,

Пандузодалар ҳам хурсанд бўлиб, маслаҳатчи сифатида Кришнанинг Ўзини танладилар.

Шу тарика Кришна Аржуннинг жиловдори бўлиб, буюк камонбознинг афсонавий жанг аравасининг жиловини қўлига олди. "Бҳагавад-гита" ана шундай вазиятда нозил бўлган эди: жанг майдонида икки қўшин жангга киришга тайёр бўлиб, юзма-юз турибди, шох Дхрита-раштра эса, ҳаяжон билан котиби Санжаядан сўраяпти: - "Жанг майдонига тўпланиб, улар нима қияптилар?"

Шундай қилиб, тафсилот қатнашчилари жой-жойига қўйилган. Энди "Гита"нинг мазкур таржимаси ва унга берилган изоҳлар ҳақида бир-икки оғиз гап айтмоқчи эдик. Шу пайтгача "Бҳагавад-гита"ни инглиз тилига таржима қилган таржимонларнинг ҳаммаси бир хил йўлдан борардилар. Улар Кришнани четга суриб қўйиб, ўзларининг дунёқарашларини ва фалсафий тасаввурларини ифодалардилар. "Маҳобҳорат"нинг таркибини қизиқарли афсоналар тўплами, Кришна эса, "Бҳагавад-гита"нинг шарҳловчилари назарида, қандайдир номаълум дохийнинг ғояларини ифодалаш учун шунчаки ўйлаб топилган бадий қаҳрамон, ёки иккинчи даражали тарихий шахс эди.

Аслида, агар "Гита"да айtilган гаплар нуқтаи-назаридан қаралса, Кришна шахси "Бҳагавад-гита"нинг ҳам мазмуни, ҳам мақсади бўлиб гавдаланади. Шу боис бу таржима ҳам, матнларга берилган изоҳлар ҳам, ўқувчини Кришнадан узоқлаштиришни эмас, аксинча уни Кришнага, ягона Парвардигорга яқинлаштиришни ўзига мақсад қилиб қўйган. Мана шуниси билан "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" бошқа таржималардан фарқ қилади. Яна шуниси эътиборга лойиқ-ки, асарга бундай ёндошиш "Бҳагавад-гита"нинг бу нашрини яна ҳам тушунарлироқ ва изчил асарлар қаторига қўшади. Чоп этилганига бир неча йил бўлган "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита" асари "Бҳагавад-гита"нинг энг кенг тарқалган ва кенг ўқувчилар оммаси тан олган таржимасига айланди. Кришна "Бҳагавад-гита"нинг ҳам муаллифи, ҳам мақсади бўлгани учун, "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита", шубҳа йўқ-ки, донишмандликнинг бу буюк асарини ўқувчиларга асл ҳолида тақдим этади.

Нашриётдан.

"Бҳагавад-гита"нинг инглизча нашрига сўз боши

Аввал мен "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"ни ҳозир нашр қилинаётган ҳолида ёзган эдим. Китоб бир марта нашр қилингандан кейин, афсуски, қўлёзма тўрт юз саҳифага камайтирилган, расмларсиз, "Шримад Бҳагавад-гита"нинг кўпгина шеърларига ёзилган изоҳларсиз чоп этилган эди. "Шримад Бҳагаватам", "Шри Ишопанишад" сингари бошқа барча китобларда мен ягона қоидага амал қилганман: - аввал санскрит тилидаги асл матнни келтираман, унинг инглиз тилида ўқилишини, кейин ҳар бир сўзнинг санскрит тилидан инглиз тилига алоҳида таржимасини бераман, кейин шеърнинг бадий таржимаси кўрсатилиб, унга изоҳ ёзилади. Бу қоида асарни ишонарли, асосли қилиб, илмий даражага кўтаради ва ҳар бир шеърнинг маъносини аниқ-равшан очиб беради. Шу боис нашриётнинг қўлёзмани қискартириш ҳақидаги талаби менга ёқмаганди. Лекин, кейинчалик, "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"га талаб анча ошгандан сўнг, кўпчилик олимлар ва Кришнани англаш ҳаракатининг издошлари мендан китобни аввалги ҳолида нашр қилишни илтимос қилдилар. Мазкур нашр - ўқувчига бу буюк илоҳий илм китобини устозлар силсиласидаги ишонарли манбаларга таянган ҳолда берилган изоҳлар билан бойитиб, бошлаб ёзилган кўринишда тақдим қилиш билан бирга, Халқаро Кришнани англаш Ҳаракатининг обрўсини қўллаб-қувватлаш, унинг фалсафий асосини мустаҳкамлаш учун қилинган ҳаракатлар натижасидир.

Худои Таолони, Кришнани англаш ҳаракати - ҳар бир тирик мавжудот учун табиий ва бутунлай илоҳий бўлган ҳақиқий, тарих синовидан ўтган нуфузли ҳаракат, чунки, у "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"га асосланган. Аста-секин бу ҳаракат бутун жаҳонда, айниқса ёшлар орасида кенг ривожланиб борапти. Катта ёшдагилар ҳам унга тобора кўпроқ қизиқяптилар: буюк халқаро жамият - Халқаро Кришнани англаш жамиятининг эркин аъзолари бўлиб, шогирдларимнинг оталари, боболари бизларни қўллаб-қувватлаяптилар. Кришнани англаш ҳаракатини бутун дунёга таратаётганимдан жуда мамнун бўлиб, менга миннатдорлик билдириш ниятида Лос-Анжелесда жуда кўп шогирдларимнинг ота-оналари ташриф буюрдилар. Уларнинг кўплари шуни айтдиларки, бу таълимотни тарғибот қилаётганим америкаликлар учун катта бахт ҳисобланади. Лекин аслида, Кришнани англаш ҳаракатининг асосчиси Парвардигор Кришнанинг Ўзи бўлади, чунки бу ҳаракат жуда қадимда бошланган бўлиб, устозлар силсиласи орқали

бизгача етиб келган. Агар бу ишда менинг ҳам бирор хиссам бўлса, у меники эмас, аслида мангу рухий устозим, хазрат Ом Вишнупада Парамхамса Паривраджакачарья Аштоттарашата Шри Шримад Бхакти-сиддханта Сарасвати Госвами Махараж Прабхупаданинг менга кўрсатган бесабаб марҳаматидир.

Менинг бу ишга қўшган хиссам шундан иборатки, "Бхагавад-гита"ни қандай бўлса шундайлигича, ҳеч қандай ўзгартишлар киритмасдан асл ҳолида баён этишга ҳаракат қилдим. Шу пайтгача "Бхагавад-гита"нинг инглиз тилидаги барча таржималари кимнингдир шахсий манфаатларини кўзлаб қилинар эди. Лекин биз Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг вазифасининг моҳиятини ўқувчиларга тушунтириш учун "Бхагавад-гита"ни асл ҳолида етказишга ҳаракат қилдик. Биз қайсидир дунёвий сиёсатчи ёки файласуфнинг сафсаталарини эмас, Кришнанинг хоҳишини ва иродасини одамларга етказишни ўзимизнинг бурчимиз деб биламиз, чунки одамлар дунёвий илм-фаннинг турли соҳаларида шунчалик билимдон бўлишларига қарамай, Кришна ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. Кришна: *ман-мана бхава мад-бхакто мад-йаджи мам намаскуру* ва шу сингари гапларни айтганида, бошқа билимдон олимлардан фаркли равишда, биз, "Кришна ва Унинг ички руҳияти бир-биридан фарқ қилади", деб ҳисобламаймиз. Кришна мутлақ табиатга эга, шу боис Кришна билан Унинг номи, Кришнанинг киёфаси, Кришнанинг сифатлари, Кришнанинг эрмаклари ва бошқа нарсалари орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Кришнанинг содиқ хизматкори бўлмаган ва *парампара*(устозлар силсиласи)га кирмаган бирор одамнинг Кришнанинг мутлақ табиатини англаб олиши жуда мушкул. Кришна ҳақида тўлиқ илмга эга бўлмаган олим, сиёсатчи, файласуф ва свамилар "Бхагавад-гита"га изох ёзсалар, одатда, ёки асардан Кришна-ни четга суриб қўйишга, ёки биратўла Уни йўқ қилишга ҳаракат қиладилар. "Бхагавад-гита"нинг ана шундай шарҳловчилари "*майявади-бхашья*"лар деб аталадилар. Худованд Чайтанья бизга ана шундай маҳмадоналар билан ҳамсуҳбат бўлишдан қайтарган. У ошкора айтадики, "Бхагавад-гита"ни майявадилар нуктаи-назаридан тушунишга ҳаракат қилган киши тузатиб бўлмайдиган хатога йўл қўяди. Ундай хатолик натижасида "Бхагавад-гита"ни ўрганаётган киши адашиб, рухий юксалиш йўлидан умуман четга чиқиб кетади ва ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига қайтиб бора олмайди.

Бизнинг биринчи вазифамиз - "Бхагавад-гита"ни асл ҳолида тақдим этиш, айни пайтда шартланган руҳларга Худонинг даргоҳига қайтиб боришга ёрдам беришдан иборат. Худои Таоло, Кришна айнан шу мақсадда Брахманинг ҳар бир кунида бир марта, яъни ҳар 8.600.000.000 йилда бир марта бизнинг сайёрамизда Ўзини намоён этади. Худои Таолонинг ана шу мақсади "Бхагавад-гита"да очиқ-ойдин баён этилган, биз ҳам уни шундайлигича қабул қилишимиз лозим; акс ҳолда "Бхагавад-гита"ни ва уни гапириб берган Парвардигор Кришна-

ни тушунишга уринишнинг ҳеч қандай маъноси қолмайди. Парвардигор Кришна биринчи бор "Бхагавад-гита"ни бир неча юз миллион йил илгари Қуёш худосига айтиб берган. Биз ана шу ҳақиқатни тан олишимиз ва айни пайтда унга нотўғри изоҳлар бермасдан, Кришнанинг айтганларига ишониб, "Бхагавад-гита"нинг тарихий аҳамиятига баҳо беришимиз лозим.

"Бхагавад-гита"ни Кришнанинг хоҳишига боғлиқ бўлмаган ҳолда изоҳлашга уринаётган киши оғир гуноҳ содир қилган бўлади. Бунга йўл қўймаслик учун, Худованд Кришнанинг биринчи шогирди Аржун сингари, Парвардигор Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тушуниб олиш керак. "Бхагавад-гита"ни ўрганишга ана шундай аниқ, ишонарли манбаларга асосланган ҳолда ёндошиш бизга инсон бўлиб яшаш вазифасини охиригача шараф билан адо этишга ёрдам бериб, ҳаётда катта саодат келтиради.

Кришнани англаш ҳаракати инсонлар жамияти учун жуда зарур, чунки у одамларга ҳаётда камолотнинг энг юқори поғонасига қўтарилиш имкониятини беради. "Бхагавад-гита"да бу имконият тўла асослаб берилган. Афсуски, дунёвий сафсатабоз олимлар "Бхагавад-гита"дан ўзларининг иблисона истакларини оқлаш ва оддий одамларни тўғри йўлдан адаштириш учун фойдаланадилар, уларни инсон ҳаётининг оддий қонуниятларини тушуниб олиш имконидан маҳрум қиладилар. Ҳар бир фаросатли инсон Худои Таоло(Кришна)нинг қанчалик буюк эканини билиб олиши лозим. Тирик мавжудотнинг ҳақиқий ҳолати қандай экани ҳаммага маълум бўлиши керак. Ҳар бир одам англаб олиши лозимки, тирик мавжудот ҳамиша хизматкор ҳолатида қолади, агар у Кришнага, Худога хизмат қилмаса, унда ўзини чексиз оворагарчиликка, сарсон-саргардон бўлишга мубтало қилиб, моддий табиат гуналарининг ҳар хил бирикмаларидан иборат алданишга, саробга, ўткинчи нарсаларга хизмат қилишга мажбур бўлади; ҳатто ўзларини "озод руҳлар" деб атайдиган файласуф-майавадилар ҳам такрор ва такрор туғилиб-ўлаверишга мажбур бўладилар. Бу китобда баён этилаётган илм - энг буюк илм, ҳар бир тирик мавжудот уни ҳеч бўлмаса ўз манфаати учун тинглаши лозим.

Аксарият одамлар, айниқса Кали-юга даврида, Кришнанинг ташқи қувватига махлиё бўлиб, адашиб юрганлари сабабли, моддий тараққиёт уларга бахт олиб келади, деб ўйлайдилар. Улар Кришнанинг моддий, ташқи қуввати қанчалик қудратли эканини билмайдилар, чунки бизларнинг ҳар биримизнинг оёқ-қўлимиз моддий табиатнинг бешафқат қонунлари билан боғланган. Тирик мавжудот Худои Таолонинг мангу, лаззатга тўла ажралмас заррачасидир, шу боис унинг табиий вазифаси Худога хизмат қилишдан иборат. Алданиш домига тушган киши эса, ўзининг ҳиссиётларига хизмат қилиш билан бахтли бўлишга интилади, лекин ҳиссий лаззатлар унга ҳеч қачон бахт келтирмайди. Ўзининг моддий ҳиссиёти талабларини қондириш ўрнига, у

Худои Таолонинг хиссиётини қондириши лозим. Мана шу - инсон ҳаётининг камолот чўққисидир. Худои Таолонинг хоҳиши ҳам, Унинг бизга қўйган талаби ҳам шундан иборат. "Бҳагавад-гита"нинг мана шу асосий маъносини ҳар бир одам яхши тушуниб олиши лозим. Кришнани англаш ҳаракати мана шу ҳақиқатни ер юзидаги ҳар бир инсонга етказишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Биз "Бҳагавад-гита"нинг маъносини ўзгартирмасдан асл ҳолида баён этаётганимиз учун, "Бҳагавад-гита"ни ўрганиб ўзига бирор фойда келтиришни истаган ҳар бир одам, "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини тўғри тушуниш ва ундаги илмни Худои Таолонинг бевосита раҳбарлиги остида амалда қўллаш учун Кришнани англаш ҳаракати таклиф этаётган ёрдамдан фойдаланиши зарур. Бу китобда баён этилган "Бҳагавад-гита"ни ўрганиш шарофати билан одамлар ҳаётда тенгсиз бахт-саодатга эришадилар, деган умиддамиз. Агар улардан атиги бирор киши Худонинг соф содиқ хизматкори бўлиб етишса, биз кўзланган мақсадимизга эришдик, деб ҳисоблаймиз.

А. Ч. Бҳактиведанта Свами.
12 май.1972 йил.
Сидней. Австралия.

Кириш

*ом аджна-тамирандхасйа джнанджана-шалакайа
чакишур унмилитам йена тасмаи шри-гураве намах
шри чайтанйа-мано-бхиштам стхапитам йена бху-тале
свайам рупах када махйам дадати сва-падантикам*

Мен ғофиллик зулматида ботган эдим, аммо рухий устозим қалбимни илм нури билан ёритиб, кўзларимни очди. Мен унинг олдида чуқур эҳтиром билан таъзим қиламан

Бу дунёда Худованд Чайтанйанинг амрини бажариш учун бошланган ҳаракатга асос солган Шрила Рупа Госвами Прабхупада қачон менга ўзининг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ берар экан?

*ванде ҳам шри-гурох,
шри-йута-пада-камалам
шри-гурун вашинавами ча
шри-рупам саграджатам саха-гана
-рагхунатханвитами там са-дживам
савдхайтам савадхутам париджана-
сахитам кришна-чайтанйа-девам
шри-радха-кришна-падан саха-гана-
лалита-шри вишакханвитами ча*

Мен чуқур эҳтиром билан рухий устозимнинг нилуфар қадамлари пойига ва барча вайшнав(Худонинг содиқлари)ларнинг қадамлари пойига таъзим қиламан. Чуқур эҳтиром билан мен Шрила Рупа Госвами ва унинг акаси Санатана Госвами, шунингдек Рагхунатха дас ва Рагхунатха Бхатта, Гопала Бхатта ва Шрила Джива Госвами олдида таъзим қиламан. Чуқур эҳтиром билан мен Худованд Кришна-Чайтанйа ва Худованд Нитьянанда олдида, шунингдек Адвайта Ачарйа, Гададхара, Шриваса ва Худованд Чайтанйанинг бошқа ҳамроҳлари олдида чуқур таъзим қиламан. Мен эҳтиром билан Шримати Радхаранининг, Шри Кришнанинг қадамлари пойига йиқиламан ҳамда Шри Лалита ва Вишакха бошлиқ барча гопилар олдида чуқур эҳтиром билан таъзим қиламан.

*хе кришна каруна-синдхо дина-бандха джагат-пате
гопеша гопика-канта радха-канта намо сту те*

О Кришна, Сен - барча мусибат чекаётганларнинг дўсти ва бутун борлиқнинг манбаисан. Сен - гопиларнинг ҳукмдори ва Радхаранининг

севгилисисан. Мен Сенинг олдингда чукур эхтиром билан таъзим қиламан.

*тапта-канчана-гауранги радхе вриндаванешвари
вришабхану-суте деви пранамами хари-прийе*

Мен, танаси эриган олтиндай яркираб нур сочиб турган Радҳарани олдида чукур эхтиром билан таъзим қиламан. Сен - шоҳ Вришабханунинг қизисан, Парвардигор Кришнанинг қалбига жуда азиз Вриндаван маликасисан.

*ванчха-калтатарубхйаи ча крипа-синдхубхйа эва ча
патитанам паванебхйо ваишнавебхйо намо намаҳ*

Мен барча вайшнавлар олдида, Худонинг хизматкорлари олдида чукур таъзим қиламан. Орзулар дарахти сингари, улар ҳар бир одамнинг барча истакларини рўёбга чиқаришга қодир ва адашган кимсаларга чексиз меҳрибондирлар.

*(жаӣ) шри-кришна-чайтанӣя прабху-нитӣананда
шри адвайта гададхара шривасади-гаура-бхакта-вринда*

Мен чукур эхтиром билан Шри Кришна-Чайтанӣя, Прабху Нитӣананда, Шри Адвайта, Гададхара, Шриваса ва Худои Таолонинг бошқа издошлари олдида таъзим қиламан.

Ҳаре Кришна Ҳаре Кришна Кришна Кришна Ҳаре Ҳаре
Ҳаре Рама Ҳаре Рама Рама Рама Ҳаре Ҳаре.

"Бҳагавад-гита"ни "Гитопанишад" деб ҳам атайдилар. У ведавий донишмадлик илмининг қаймоғи ва ведавий адабиётлар таркибидаги энг муҳим Упанишадаларнинг биридир. Албатта, инглиз тилида "Бҳагавад-гита"га жуда кўп изоҳлар чоп этилган. Унга яна бир изоҳнинг қандай зарурияти бор, деган савол туғилиши мумкин. Мазкур нашрнинг зарурлигини қуйидагича тушунтириш мумкин: яқинда Америкада бир аёл мендан "Бҳагавад-гита"нинг инглиз тилидаги таржималарининг қайси бирини унга тавсия қилишим мумкинлигини сўради. Албатта, Америкада "Гита"нинг жуда кўп таржималарини топиш мумкин. Лекин, билишимча, "Бҳагавад-гита"нинг Америкада, ҳатто Ҳиндистоннинг ўзида, мен кўрган нашрларидан бирортасини ишонарли деб бўлмайди, чунки деярли уларнинг барчасида, изоҳ берувчи фақат ўзининг фикрини баён этишга уринган ва "Бҳагавад-гита"нинг ҳақиқий мазмун-моҳиятини, руҳини очиб беролмаган.

"Бхагавад-гита"нинг моҳияти ҳақида "Бхагавад-гита"нинг ўзи гапиради. Буни қуйидаги мисолда тушунтириш мумкин. Биз бирор дори ичмоқчи бўлсак, унинг сиртига ёзилган кўрсатмага амал қилишимиз лозим. Биз дорини ўзимиз билганча ёки бирор дўстимизнинг тавсияси билан ича олмаймиз. Дорини фақат унинг сиртида ёзилган кўрсатмага ёки врачнинг тавсиясига асосланиб қабул қилиш мумкин. Шунга ўхшаб, "Бхагавад-гита"ни ҳам, уни айтган Зотнинг гаплари асосида қабул қилиш лозим. "Бхагавад-гита"ни айтган Зот эса, Парвардигор, Шри Кришна. "Бхагавад-гита"нинг ҳар бир саҳифасида У - Худонинг Олий Шахси, Бхагаван деб айтилади. Албатта, баъзан қандайдир қудратли одамни ёки бирор фариштани ҳам *бхагаван* деб айтадилар. Бу ерда ҳам *бхагаван* сўзи Парвардигор Шри Кришнанинг буюк шахс эканини кўрсатади. Лекин, айни пайтда шуни аниқ тушуниш лозимки, Парвардигор Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси. Бу ҳақиқатни Шанкарачарья, Рамануджачарья, Мадхвачарья, Нимбарка Свами, Шри Чайтанья Махапрабху сингари буюк ачарья(руҳий устоз)лар ва Ҳиндистондаги бошқа жуда кўп ведалар илмининг обрўли билимдонлари тасдиқлайдилар. Бунинг устига Худованднинг Ўзи "Бхагавад-гита"да "Мен - Худонинг Олий Шахсман" деб эълон қилади. "Брахма-самхита" ва барча Пураналар, энг аввало, "Бхагавата-пурана" деб тан олинган "Шримад Бхагаватам" ҳам буни тасдиқлайди(*кришнаста ту бхагаван свайам*). Шундай қилиб, биз "Бхагавад-гита"ни Худои Таолонинг Ўзининг кўрсатмасига асосланиб қабул қилишимиз лозим.

"Гита"нинг тўртинчи бобида(4.1-3) Парвардигор шундай дейди:

*имам вивасвате йогам проктаван ахам авйайам
вивасван манаве праха манур икшвакаве бравит
эвам парампара-праптам имаа раджаршайо видух
са каленеха махата його наштах парантапа
са эвайам майа те дйа йогах проктах пуратанах
бхакто си ме сакха чети рахасам хй этад уттамам*

Бу ерда Парвардигор Аржунга айтяптики, "Бхагавад-гита"да баён этилган *йога* илми биринчи марта Куёш худосига ўргатилган, Куёш худоси уни Мануга ўргатган, Ману эса ўз навбатида Икшвакуга ўргатган; шу тарзда руҳий устозлар силсиласи бўйича, бировдан бировга ўтиб, бу йога илми Ер сайёрасига етиб келган. Лекин, вақт ўтиши билан бу илм унутилиб кетган, шу боис Худои Таоло уни яна бир марта ўргатмоқчи бўляпти. Бу гал Парвардигор уни Курукшетра жанггоҳида дўсти Аржунга ўргатади.

Парвардигор Аржунга айтяптики, У бу олий сирни айнан унга айтади, чунки Аржун Унинг дўсти ва садоқатли хизматкори. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин-ки, "Бхагавад-гита" энг аввало Худонинг содиқларига мўлжалланган. Илоҳиёт одамлари уч тоифага

бўлинади: гьянилар, йоглар ва бхакталар, яъни имперсоналистлар, мурукабага берилган йоглар ва Худонинг содиклари. Бу ерда Аржунга муружаат қилиб, Парвардигор аниқ айтяптики, У Аржунни янги *парампара*(устозлар силсиласи) занжирининг биринчи бўғини қилмоқчи, чунки эски *парампара* узилиб қолган. Шу сабабли Парвардигор рухий устозлар силсиласини қайта тиклашга қарор қилган. У бир пайтлар Қуёш худоси одамларга ўргатган илм яна устозлар силсиласи орқали тарқатилишини, Аржун Унинг таълимотини бутун жаҳонга таратишини истаяпти. У Аржуннинг "Бхагавад-гита" илми бўйича ишончли билимдон бўлишини истаяпти. Шундай қилиб, кўряпмизки, Кришна "Бхагавад-гита"ни Аржунга энг аввало у - Худонинг содиги, Кришнанинг бевосита шогирди ва Ўзининг яқин дўсти бўлгани учун айтиб берган. Шунинг учун, ана шундай сифатларга эга бўлган кишигина "Бхагавад-гита"ни тушуна олади. Бу демак, у Худо билан бевосита боғланган содиқ бўлиши лозим. Инсон Худонинг содиқ хизматкори бўлган заҳотиёқ Худои Таоло билан бевосита муносабатда бўлади. Бу жуда кенг мавзу, қисқача қилиб шуни айтиш мумкинки, ҳар бир содиқ Худои Таоло билан қуйидаги беш хил муносабатларнинг бирида ўзаро алоқада бўлади:

- 1. Худои Таоло билан суст муносабатда бўлиш.**
- 2. Худои Таоло билан Унга фаол хизмат қилиш муносабатида бўлиш.**
- 3. Худои Таолога дўстлик ришталари билан боғланиш.**
- 4. Худои Таолога ота-оналик меҳри билан боғланиш.**
- 5. Худои Таоло билан ошиқлик ришталари билан боғланиш.**

Аржун Худои Таолонинг дўсти эди. Албатта, уларнинг дўстлиги билан моддий дунёдаги дўстлик орасида катта фарқ бор. Улар бир-бирига илохий дўстлик ришталари билан боғланган эдилар, бундай дўстлик муносабатида бўлиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Шубҳасиз, ҳар бир тирик мавжудот Худои Таоло билан маълум бир муносабат билан боғланган. Инсон Худога садоқат билан холис хизмат қилишда мукамалликка эришганида, бу муносабатлар унинг ўзига яққол намоён бўлади. Лекин, биз ҳозир фақат Худои Таолонигина эмас, ҳатто У билан ўзимизнинг қандай муносабатда эканимизни ҳам эсдан чиқариб юборганмиз. Оламдаги мавжуд тирик мавжудотларнинг ҳар бири Худои Таоло билан алоҳида, маълум муносабатлар билан боғланган. Тирик мавжудотнинг шундай ҳолати *сварупа* деб аталади. Худога садоқат билан хизмат қилиб шуғулланиб, тирик мавжудот ўзининг сварупасини қайта тиклаши мумкин. Мана шу даража - *сварупа-сиддхи* - "руҳнинг азалий комил ҳолати" деб аталади. Шундай қилиб, Аржун Худои Таолонинг содиқ хизматкори бўлиб, Унга дўстлик ришталари билан боғланган эди.

Аржуннинг "Бхагавад-гита"ни қандай қабул қилгани ҳақида ҳам айтиб ўтиш лозим. Бу ҳақда ўнинчи бобда ҳикоя қилинади(10.12-14):

*арджуна увача
парам браҳма парам дҳама навитрам парамам бҳаван
пурушам шашиватам дивйам ади-девам аджам вибхум
ахус твам ршайах сарве деваришир нарадас татха
асито девало вйасах свайам чаива бравиши ме
сарвам этад ритам манйе йан мам вадаси кешава
на хи те бхагаван вйактим видур дева на данавах*

"Аржун шундай деди: - Сен - Худонинг Олий Шахсисан, олий даргоҳ, энг пок, Мутлақ Ҳақиқатсан. Сен - мангу, илоҳий, туғилмаган ва энг буюк азалий шахссан. Нарада, Асита, Девала ва Вьяса сингари барча буюк донишмандлар бу ҳақиқатни тасдиқлайдилар. Энди Сен Ўзинг менга бу ҳақда айтиб турибсан. О Кришна, Сенинг айтганларингнинг барчасини мен аниқ ҳақиқат деб қабул қиламан. Эй Парвардигор, на фаришталар, на иблислар Сени тўла англаб етолмайдилар."

Кришнадан, Худои Таолодан "Бҳагавад-гита"ни бевосита тинглаган Аржун Уни Олий Рух(*парам браҳма*) деб тан олади. Ҳар бир тирик мавжудот *браҳман*(рух)дир, лекин олий тирик мавжудотни, Худонинг Олий Шахсини - Олий браҳман, Олий Рух деб атайдилар. *Парам дҳама* дегани олий даргоҳни, бутун борлиқнинг даргоҳини англатади; *навитрам* дегани У энг пок эканини ва Уни моддий иллатлар булғай олмаслигини англатади; *пурушам* - У олий лаззатланувчи; *шашиватам* - азалий; *дивйам* - илоҳий; *ади-девам* - Худонинг Олий Шахси; *аджам* - туғилмаган; ва ниҳоят, *вибхум* - энг буюк.

Кимдир: "Кришнанинг дўсти бўлгани сабабли, Аржун бу гапларни шунчаки Унинг кўнглини кўтариш учун айтган", деб ўйлаши мумкин "Бҳагавад-гита"ни ўқиётган ўқувчининг хаёлига келадиган бундай гумонларни бартараф қилиш учун, Аржун кейинги шеърда ўзининг Кришнага айтаётган олқишларини асослаб беради. Факат унинг ўзи эмас, Нарада, Асита, Девала ва Вйасадева сингари обрўли мўътабар зотлар ҳам Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан оладилар. Уларнинг барчаси - барча устозлар тан олган, ведавий донишмандлик илмининг билимдони бўлган буюк донишмандлардир. Шунинг учун Аржун Кришнага шундай дейди: - "Сен айтган нарсаларнинг ҳаммасини мен аниқ ҳақиқат деб қабул қиламан". *Сарвам этад ритам манйе* - "Мен Сенинг гапларингнинг ҳаммасини айтиб ҳақиқат деб қабул қиламан". Аржун яна айтадики, Худо Шахсини англаш жуда мушкул, бунга ҳатто инсонларга нисбатан ҳар жиҳатдан устун бўлган буюк фаришталар ҳам қодир эмас. Шундай экан, Унинг содиқ хизматкори бўлмай туриб, инсон қандай қилиб Худои Таолони, Парвардигор Кришнани англай олсин? Шунинг учун "Бҳагавад-гита" илмини садоқат билан, камтарин ҳолда ўрганиш лозим. Ҳеч ким ўзини Кришна билан тенг деб ҳисобламаслиги, Кришнани - оддий ёки буюк инсон, деб ўйламаслик керак. Парвардигор Кришна - Худонинг Олий Шахси, шу боис биринчи навбатда "Бҳагавад-гита"га, ёки "Бҳагавад-гита"ни

тушунишга интилаётган Аржуннинг гапларига ишониш, ҳеч бўлмаса назарий жиҳатдан Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олиш керак. Фақат, ана шундай камтарин ҳолатдагина биз "Бҳагавад-гита"ни тушуна оламиз. Кришнанинг содиқ хизматкори бўлмаган одамнинг "Бҳагавад-гита"ни тушуниши жуда мушкул, чунки "Бҳагавад-гита" илми ҳақиқатан ҳам сирли илм.

Хўш, "Бҳагавад-гита"нинг мазмун-моҳияти нима? Унинг асосий мақсади - инсониятни ғафлат ботқоғига ботган дунёвий ҳаёт тутқунлигидан озодликка чиқаришдан иборат. Курукшетрада жангга кириш арафасида турган Аржун сингари, бизлар ҳар биримиз турмушда турли хил қийинчиликларга дуч келамиз. Қийин аҳволга тушиб қолиб, Аржун ўз ихтиёрини Парвардигор Кришнага топширди, натижада унга "Бҳагавад-гита" нозил бўлди. Лекин, қийин аҳволга тушиб қолган фақат Аржун эмас, бизларнинг ҳар биримиз ҳаётда турли хил ташвиш ва хавотирлар ичида яшаймиз, бунга асосий сабаб - биз моддий оламда яшаётганимиздир. Бизнинг ҳақиқий(руҳий) ҳаётимиз эса йўқлик, мавҳумлик шароитида кечяпти. Аслида биз ҳеч қачон йўқликда яшамаймиз, чунки руҳ мангу тирик, лекин ҳозир биз қандайдир сабабларга кўра *асат* шароитига тушиб қолганмиз. *асат* - "мавжуд бўлмаган, мавҳум" деган маънони англатади.

Бу дунёда яшаётган миллионлаб одамлар ичида камдан кам одамнинг ақлига ҳақиқатан ҳам аслида ўзи ким экани, нимага бундай аянчли шароитга тушиб қолгани ва шунга ўхшаш нарсалар ҳақидаги ўйлар келиши мумкин. Токи одам "ғафлат уйку"сидан уйғонмас экан, токи чекаётган мусибатларининг асосий сабабини изламас экан, токи бошқа бундай шароитда яшашни умуман истамаётганини, барча мусибатларга биратўла барҳам бериш зарурлигини ўзи тушуниб етмас экан, уни "ҳақиқий инсон" деб ҳисоблаб бўлмайди. Ақлида шунга ўхшаган саволлар пайдо бўлгандагина инсон ҳақиқий инсон даражасига кўтарилади. "Брахма-сутра"да бундай саволлар *брахма-дждигьяса* деб аталган. *Атхато брахма-дждиджнаса*. Агар инсон Мутлақ Ҳақиқатнинг табиати билан қизиқмаса, у машғул бўлган ҳар қандай фаолиятнинг ҳеч қандай маъноси бўлмайди. Шундай қилиб, ҳаётда учраётган қийинчиликларнинг илдизи нимада эканини, ўзи бу дунёга қаердан келганини, ўлгандан кейин қаерга боришини ўйлай бошлаган кишигина "Бҳагавад-гита"ни ҳақиқатан ҳам тушунишга қодир бўлади. Бундан ташқари, самимий ва жиддий ўқувчи Худонинг Олий Шахсига чуқур ҳурмат-эҳтиром кўрсатиши керак. Аржун айнан ана шундай шогирд эди.

Парвардигор Кришна бу дунёга энг аввало унутувчан одамларга ҳаётда "инсон бўлиб яшашнинг асосий мақсади"ни эслатиб қўйиш учун келади. Лекин, ҳатто ғафлат уйкусидан уйғонган кўп миллион одамлар ичида ҳам, биргина одам ўзининг ҳақиқий ҳолатини англай олади; Худои Таоло айнан ана шундай инсонлар учун "Бҳагавад-

гита"ни нозил қилган. Аслини олганда ҳаммамиз ҳам ғофиллик аждарининг оғзига тушиб қолганмиз, лекин Худои Таоло тирик мавжудотларга, айниқса, инсонларга нисбатан чексиз меҳрибон. Уларнинг бахтини ўйлаб, Парвардигор дўсти Аржунни Ўзига шогирд қилиб, унга "Бҳагавад-гита"ни гапириб берди.

Парвардигор Кришнанинг яқин дўсти бўлгани учун Аржун ғофиллик иллатидан пок эди, лекин, Аржун Кришнага ҳаёт муаммолари ҳақида саволлар бериши, Аржундан кейин келадиган авлодларнинг бахт-саодатини ўйлаб, Худои Таоло шу саволларга жавоб бериш учун, Курукшетра жанг майдонида уни ғафлатга ботириб қўйди. Шу туфайли Кришна унга инсон ҳаётда ўз вазифасини тўлиқ бажариб яшаши ва камолотга эришиш учун ҳаётини қандай яшаши лозимлигини тушунтириб берди.

"Бҳагавад-гита"да **ҳақиқат илмининг беш мавзуси** ёритилади. Унда энг аввало **Худо ҳақидаги илм**, кейин, живалар - **тирик мавжудотларнинг табиати ҳақидаги илм** ўрганилади. *Ишвара*, Ягона Ҳукмдорнинг мавжудлиги, барча тирик мавжудотлар эса, Унинг ҳукми остида экани тушунтирилади. Олий Ҳукмдорнинг мавжудлигини тан олмайдиган ва ўзини эркин деб ҳисоблайдиган тирик мавжудотни "эси паст" деб ҳисоблаш керак. Ўзининг шартланган ҳолатида тирик мавжудотлар бутунлай олий кучлар ҳукми остида бўлади. Шунинг учун "Бҳагавад-гита"да Олий Ҳукмдор, *ишвара* ва Унга тобеъ бўлган *живалар* ҳақида маълумот берилади. Бундан ташқари "Бҳагавад-гита"да **праkritи(моддий табиат), кала, замон, вақт(оламнинг, яъни намоён бўлган моддий табиатнинг мавжудлик даври) ва карма(фаолият) тушунчалари** муҳокама қилинади. Моддий оламда ҳар бир одам қандайдир фаолият билан машғул. "Бҳагавад-гита"ни ўрганиб, биз аслида Худо дегани ким, тирик мавжудотларнинг табиати қандай, *праkritи(моддий олам)* нима, тирик мавжудотларнинг фаолияти нимадан иборат эканини ва Замон қай тарзда уларни бошқариб туришини тушуниб олишимиз лозим.

"Бҳагавад-гита"да баён этилган ана шу беш мавзуни(*ишвара*, *жива*, *праkritи*, *кала*, *карма*) муҳокама қилиш натижасида биз Худонинг Олий Шахси, Кришна, ёки Брахман, ёки Параматма - барча тирик мавжудотлар ичида энг буюк мавжудот, деган хулосага келамиз; бу атамалардан қайси бирини ишлатишнинг аҳамияти йўқ. Тирик мавжудотлар сифат жиҳатдан Олий Ҳукмдордан фарқ қилмайдилар. Шу тарзда Худои Таоло бутун борликда моддий табиатнинг фаолиятини бошқариб туради, бу ҳақда биз "Бҳагавад-гита"нинг охириги бобларидан билиб оламиз. Моддий табиат ўз фаолиятида мустақил эмас. У Худои Таолонинг назорати остида ҳаракат қилади. *Майадхйакшена праkritиҳ суйате са-чарачарам*, - "Моддий табиат Менинг назоратим остида ҳаракат қилади" - дейди Худои Таоло. Атрофимизда кишининг ақлини хайратга солувчи ғаройиб мўъжизаларни кузатар эканмиз, бу

моддий оламни унинг Ҳукмдори бошқариб турганини ҳамиша эсда тутишимиз лозим. Яратган ва бошқарувчи ҳукмдор Зот бўлмаса, ҳеч нарса мавжуд бўлиб туролмайди. Олий Ҳукмдорнинг мавжудлигини фақат ёш болаларгина тан олмаслиги мумкин. Масалан, ёш бола учун автомашина ҳам мўъжиза, чунки у от ёки бошқа бирор тирик ҳайвон тортиб юрмаса ҳам ҳаракатга келади. Лекин ақли тўлиқ киши автомашинанинг қандай яратилганини билади, ва уни ҳайдовчи бошқараётганини яхши тушунади. Худди шунга ўхшаш, Худои Таоло - бутун борлиқ машинасини яратиб, бошқариб турган ҳайдовчи(*адхйакша*)дир. Ўн бешинчи бобдан билиб оламизки, дживалар, Худои Таолонинг айтишига кўра, Унинг ажралмас бўлакларидир(*амша*). Олтиннинг кичкина зарраси ҳам олтин, денгиздан олинган бир томчи сув ҳам, денгиздаги сув сингари шўр; худди шунингдек, бизлар, яъни Олий Ҳукмдорнинг, *ишваранинг* ёки Брахманнинг, Парвардигор Кришнанинг ажралмас кичик зарралари бўлган тирик мавжудотлар ҳам - Худои Таолонинг барча сифатларига эгамиз. Лекин, жуда кичик зарра, кичик *ишвара* бўлган ҳолда, бўйсунган, тобеъ ҳолатда бўлганимиз сабабли Унинг сифатлари бизда жуда оз миқдорда намоён бўлади. Бизлар табиатга ҳукмронлик қилишга интиламиз, масалан, ҳозир одамлар космосни забт қилиб, коинотдаги бошқа сайёраларга боришга уриняптилар. Бизларда ҳукмронлик қилишга ва яратишга интилиш сифати бор, чунки бу сифатлар аслида Кришнада, Худои Таолода мавжуд. Лекин, қалбимизда моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истаги бўлгани билан, биз аслида Олий Ҳукмдор эмаслигимизни ҳамиша эсда тутишимиз лозим. Шуларнинг ҳаммаси "Бҳагавад-гита"да тўлиқ тушунтирилади.

Моддий табиат аслида нима ўзи? Бу ҳақда ҳам биз "Бҳагавад-гита"дан билиб оламиз. Унда моддий табиат "қуйи *пракрити*", яъни, "қуйи табиат" деб аталади. Яна айтилганки, *жива*, тирик мавжудот "олий *пракрити*"га, олий табиатга мансуб. *Пракрити*, олий табиат ҳам, қуйи табиат ҳам, ҳамиша Кришнага, Худои Таолога бўйсунган, тобеъ ҳолатда бўлади. Табиат(*пракрити*) аёллик сифатига эга бўлиб, худди хотин эрининг ҳукми остида бўлгани сингари, табиат ҳам Худои Таолога бўйсунди. *Пракрити* ўзининг Ҳукмдори, Худои Таолога нисбатан ҳамиша бўйсунган ҳолатда бўлади. Тирик мавжудотлар ҳам, моддий табиат ҳам ҳамиша бўйсунган ҳолатда, Худои Таолонинг ҳукми остида бўлади. "Бҳагавад-гита" таълимотига кўра, гарчи тирик мавжудотлар Худои Таолонинг ажралмас зарралари бўлса ҳам, *пракрити* тоифасига қирадилар. Бу ҳақда еттинчи бобда аниқ айтилган: *апарейам итас тв анйам пракритим виддхи ме парам джива бхутам* - "моддий табиат Менинг қуйи қувватим(*пракрити*), лекин, бошқа қувватим - *джива бхутам*, тирик мавжудот ундан устун туради".

Моддий табиат уч гунадан, уч сифатдан таркиб топган: эзгулик гунаси, эҳтирос гунаси ва ғафлат гунаси. Уларни мангу вақт(замон)

кала бошқариб туради. Мангу вақт ҳукми остида моддий табиат гуналарининг ўзаро бирикиши жараёнида ҳар хил фаолиятлар юзага келади, улар *карма* деб аталади. Бу фаолият жуда қадимда бошланган бўлиб, бизлар ана шу карма оқибатида ҳаётдан гоҳида лаззатланамиз, гоҳида мусибат чекамиз. Фараз қилайлик, мен ишчи одамман, ва оғир меҳнат қилиб, кўп мол-дунё орттирдим. Шунда мен ўзининг мол-дунёсидан лаззатланаётган одам ўрнида бўламан, лекин, вақт ўтиши билан менинг ҳолатим ўзгаради, пулларим йўқолади, натижада мен яна изтироб чека бошлайман. Худди шунингдек, биз турмушнинг қайси соҳасини олмайлик, ҳамма ерда тирик мавжудотлар ўзларининг фаолияти натижасида лаззатланадилар ёки азобланадилар. Мана шу *карма* деб аталади.

Ишвара(Худои Таоло), *жива*(тирик мавжудот), *пракрити*(моддий табиат), *кала*(мангу вақт) ва *карма*(фаолият) - буларнинг барчасининг табиати "Бхагавад-гита"да тўлиқ тушунтирилади. Бу беш нарсадан Худои Таоло, тирик мавжудотлар, моддий табиат, ва вақт мангу табиатга эга. Пракритининг намоён бўлган ҳолати вақтинчалик, ўткинчи сифатга эга, лекин, у алдамчи эмас, реал мавжуд намоёнликдир. Баъзи файласуфлар моддий намоён бўлган оламни алдамчи, сароб деб ҳисоблайдилар, аммо, "Бхагавад-гита"нинг, яъни вайшнавларнинг фалсафаси нуқтаи-назаридан бу нотўғри. Намоён бўлган борлик, олам алдамчи, сароб эмас; гарчи у вақтинчалик бўлса ҳам, реал мавжуд. Бу моддий оламни осмонда сузиб юрган булутга ёки ёмғир палласида бошоқларда пайдо бўладиган донга ўхшатадилар. Ёмғир палласи тугаб, осмон булутлардан тозаланганида, далада ёмғирдан тўйинган бошоқлар дарров қуриб қолади. Худди шунингдек, бу моддий олам ҳам белгиланган вақтда намоён бўлади, маълум вақт давомида мавжуд бўлиб туради, кейин йўқ бўлиб кетади. Пракрити ана шундай ҳаракат қилади. Лекин бу жараён мангу айланиб туради, шунинг учун, *пракрити* ҳам мангу деб ҳисобланади; уни алдамчи деб ҳисобламаслик керак. Худои Таоло уни "Менинг табиатим" дейди. Моддий табиат - Худои Таолонинг ажралган қувватидир; тирик мавжудотлар ҳам Худои Таолонинг қуввати ҳисобланадилар, лекин улар Худои Таолодан ажралмаган, У билан мангу боғланган. Шундай қилиб Худои Таоло, тирик мавжудотлар, моддий табиат ва вақт бир-бири билан боғлиқ бўлиб, мангу мавжуддирлар. Лекин, карма оқибатлари бизга жуда узоқ ўтмишдан бери таъсир қилиб келаётган бўлса ҳам, *карма*(фаолият)нинг ўзи мангу эмас. Ўз фаолиятимиз оқибатида бизлар қадим замонлардан бери гоҳида лаззатланиб, гоҳида азобланиб келамиз. Лекин ўз фаолиятимизни, карма натижаларини ўзгартириш бизнинг ўзимизга боғлиқ. Агар руҳий илмни мукамал эгалласак, биз ўз тақдиримизни ўзгартиришга қодир бўламиз. Ҳозир ҳаммамиз ҳар хил ишлар билан машғулмиз, лекин, бетиним айланиб турган, фаолият ва унинг оқибатларидан иборат ҳаёт чархпалагини тўхтатиш, яъни карма

окибатларидан кутулиш учун нима қилиш, қандай фаолият билан машғул бўлиш кераклигини ҳеч ким билмайди.

Ишвара, Худои Таоло Ўзининг ҳолатига кўра олий, юксак онгдир. Худои Таолонинг ажралмас зарралари бўлгани сабабли, живалар ёки тирик мавжудотлар ҳам, онгли зотлардир. Тирик мавжудот ва моддий табиат - *праkritи*, яъни қувват категориясига мансуб. Лекин, пракритининг бир тури, айнан жива, онгли *праkritи*, бошқа *праkritи*, моддий табиат, моддий унсурлар эса, - онгсиз. Шу тарзда улар бир-биридан фарқ қилади. Шу боис *жива*, яъни, Худои Таоло сингари онгли *праkritи* ҳам "олий қувват" деб аталади. Лекин Худои Таолонинг онги юксак, олий онг, биз ҳеч қачон: тирик мавжудотлар, яъни живалар ҳам шундай юксак онгга эга деб ўйламаслигимиз керак. Тирик мавжудот қанчалик мукамалликка эришмасин, ҳеч қачон олий онгга эга бўла олмайди. Бунинг аксини тарғибот қиладиган фалсафий таълимот фақат одамларни тўғри йўлдан чалғитади, холос. Гарчи тирик мавжудот онгли бўлса ҳам, унинг онги мукамал, яъни олий онг эмас.

Жива билан *ишвара* орасидаги фарқ "Бҳагавад-гита"нинг ўн учинчи бобида тушунтирилган. Парвардигор - *кшетра-гья*, У, худди тирик мавжудот сингари, онгли Зот. Лекин, тирик мавжудотнинг онги фақат ўзининг танаси чегарасида фаолият кўрсатади, Худои Таолонинг онги эса, барча таналарни қамраб олади. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида намоён бўлган ҳолда, Худои Таоло ҳар бир тирик мавжудотнинг ўйлари ва ички кечинмаларини билиб туради. Буни ҳеч қачон эсдан чиқармаслик керак. Яна шу маълумки, Параматма, Худои Таоло ҳар кимнинг қалбида Ҳукмдор сифатида мавжуд. У тирик мавжудотга ўзининг истакларига мос равишда ҳаракат қилишда ёрдам беради, чунки тирик мавжудотнинг ўзи кўпинча нимани истаётганини ҳам эсидан чиқариб юборади. Аввалига у бирор иш қилишга қарор қилади, кейин ўзининг қилаётган ишлари оқибатига, қармасига ўралишиб қолади. Бир кийимни ечиб бошқасини кийганимиз сингари, тирик мавжудот бир моддий танани тарқ этиб бошқа бир танага эга бўлади. Шу тарзда бирин-кетин тана алмаштириб, руҳ аввалги қилган ишлари оқибатида моддий оламда азобланиб юради. Лекин, тирик мавжудот эзгулик гунасига кўтарилганида, унинг қилаётган ҳаракатлари ҳамда аввалги ишларининг оқибатлари ўзгаради, яъни унинг ҳаёти нормал ҳолатга келади ва у ҳаётда қандай яшаш, қандай ҳаракат қилиш лозимлигини англаб етади. Ҳаётда тўғри яшаётган тирик мавжудот ўзининг қармасини ижобий томонга ўзгартиради, демак, қармани мангу деб бўлмайди. Шунинг учун беш(*ишвара*, *жива*, *праkritи*, *кала ва карма*) категориядан тўрттаси мангу, биттаси, яъни карма, - ўткинчи деб айтилган эди.

Ишваранинг олий, юксак онги билан тирик мавжудот онгининг ўхшашлиги қуйидагича: Худои Таолонинг онги сингари тирик мавжу-

дотнинг онги ҳам табиатига кўра рухий сифатга эга. Онг - материянинг хоссаси деб ўйламаслик керак. Бу нотўғри фикр, нотўғри тасаввур. “Маълум шароит юзага келганда моддий унсурлар бирикмасидан онг вужудга келади”, деган таълимотни “Бҳагавад-гита” бутунлай инкор этади. Худди рангли шиша орқали ўтган нур рангини ўзгартиргани сингари, тирик мавжудотнинг онги ҳам моддий тана орқали ўтганида ўзгариши мумкин, лекин, Худои Таолонинг онгига модда таъсир қилмайди. Парвардигор Кришна шундай дейди: *майадхйаакшена пракритих*. Моддий оламга тушганида Худои Таолонинг онги моддий нарсалар билан булғанмайди. Агар Худои Таоло ҳам моддий дунё таъсирларига берилса, У “Бҳагавад-гита”ни баён этганидай рухий илм ҳақида гапира олмаган бўларди. Онги моддий иллатлардан пок бўлган кишигина рухий олам ҳақида гапира олади. Шундай қилиб, онги моддий иллат билан булғанган бизлардан фарқли равишда, Худои Таоло ҳеч қачон моддий табиатнинг онгни булғовчи таъсирига берилмайди. “Бҳагавад-гита” бизга булғанган онгимизни моддий иллатлардан поклаш йўлини ўргатади. Пок онг билан кўрсатган фаолиятимиз бизга ҳамиша бахт келтиради. Биз ҳар қандай иш қилишни тарк этишимиз лозим, деб ўйламаслик керак. Йўқ, биз факат қилаётган ишларимизни поклашимиз лозим, ана шундай покланган фаолият “*бхакти*” деб аталади. Бу фаолият сиртдан қараганда оддий фаолиятдай бўлиб кўринади, лекин аслида у моддий иллатлардан пок фаолият. Ғофил одамга, Худонинг содиқ хизматкори ҳам, худди бошқалар сингари иш-лаётгандай бўлиб кўриниши мумкин; лекин, илмининг саёзлиги ғофил одамга Худонинг содиқ хизматкори қилаётган ишларнинг нопок, моддий онг билан булғанмаган эканини кўриш имкониятини бермайди. Содиқлар моддий табиатнинг уч гунасига нисбатан илоҳий зотлардир. Аммо, шуни эсдан чиқармаслик керакки, ҳозир бизнинг онгимиз булғанган.

Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлар иллатига булғанган тирик мавжудотлар “шартланган” руҳлар деб аталади. Улар булғанган соҳта онги таъсирида “ўзи”ни моддий табиат яратган деб ўйлайдилар. Шундай тасаввурга эга онг “соҳта ўзлик” деб аталади. Ҳаёт ҳақида тана нуқтаи-назаридан фикр юритадиган киши ўзининг ҳақиқий ҳолатини англай олмайди. Аржунни ҳаёт ҳақида тана нуқтаи-назаридан фикр юритиш иллатидан қутқариш учун Худои Таоло атайлаб унга “Бҳагавад-гита”ни гапириб берди, биз ҳам, ҳаёт ҳақида ана шундай нотўғри тасаввурлардан халос бўлишимиз лозим; бу - рухий юксалиш йўлига кирган кишининг қилиши лозим бўлган энг биринчи иши. Соҳта тасаввурлардан халос бўлиб, озодликка эришишни истаётган киши энг аввало ўзининг тана эмаслигини тушуниб олиши лозим. Озодликка чиқиш, *мукти* - моддий онг таъсиридан халос бўлиш демакдир. *Мукти* иборасининг мазмуни “Шримад Бҳагаватам”да тушунтирилган: *муктир хитванйатха-рупам сварупена вйавастхитих*. Муктига эришиш -

моддий оламдаги тирик мавжудотларга хос бўлган булганган онг таъсиридан халос бўлиш ва ўзгармас пок онг билан яшашдир. "Бҳагавад-гита"нинг барча кўрсатмалари ягона максадга - тирик мавжудотларда ана шундай ўзгармас пок онг уйғотишга қаратилган. Шу боис, "Бҳагавад-гита"нинг охириги бобида Кришна Аржундан: "Энди сенинг онгинг покландими?", деб сўрайди. Пок онгга эга бўлиш - ҳаётда фақат Худои Таолонинг кўрсатмалари асосида яшаш демакдир. Кишининг онги покланганининг асосий белгиси шундан иборат. Биз ҳаммамиз онгли зотлармиз, лекин бизлар Худои Таолонинг жуда кичик заррачалари бўлганимиз сабабли, моддий табиат гуналари таъсирига тушиб қоламиз. Худои Таоло эса, қудратли Олий Ҳукмдор бўлгани учун ҳеч қачон уларнинг таъсирига берилмайди. Худои Таоло билан алоҳида кичик руҳий зарраларнинг, алоҳида рухларнинг орасидаги фарқ шундан иборат.

Онг нима ўзи? Онг - энг аввало ўзликни англашдир: "Мен борман!". Лекин: "Мен" - ким? Онгнинг булганган ҳолатида "Мен борман!" деганда: - "Мен ўзим кўриб турган ҳамма нарсанинг хўжайиниман. Мен лаззатланувчиман!" - деб тушунилади. Ҳар бир тирик мавжудот ўзини хўжайин, моддий оламнинг яратувчиси деб билгани учунгина Ер айланиб турибди. Моддий онг мана шу икки тушунча асосида шаклланган: "Мен - яратувчиман!"; "Мен - лаззатланувчиман!" Лекин, аслида ҳақиқий яратувчи ҳам, ҳақиқий лаззатланувчи ҳам - ягона Парвардигор, Худои Таолонинг Ўзидир, тирик мавжудот эса, Унинг кичкина бир бўлаги, заррачаси бўлган ҳолда яратувчи эмас, лаззатланувчи ҳам эмас, шунчаки унга ҳамкор, ёрдамчи, ҳолос. Аксинча, унинг ўзини яратадилар ва ундан лаззатланадилар. Масалан, машинадаги ҳар бир детал бутун механизмнинг ишида қатнашади, танамизнинг ҳар бир аъзоси бутун тана фаолиятида иштирок этади. Қўллар, оёқлар, кўзлар ва бошқа барча аъзолар - ҳаммаси тананинг бўлақларидир, лекин ҳақиқий лаззатланувчи улар эмас, - тана, ошқозон. Оёқларимиз бизни олиб юради, қўлимиз билан овқатни оғзимизга соламиз, тишларимиз чайнаб беради - шу тарзда танамизнинг ҳар бир аъзоси ошқозоннинг эҳтиёжини қондириб, уни қаноатлантиришга интилади, чунки ошқозон - бутун танани озиқлантириб турувчи асосий аъзо ҳисобланади. Танамизнинг барча аъзолари ошқозон учун ишлайди. Дарахтни унинг илдизига сув қуйиб озиқлантирадилар, танани эса - ошқозонни овқат билан таъминлаб озиқлантирамиз; агар танамиз соғ-саломат бўлишини истасак, барча аъзоларимиз ўзаро ҳамкорликда ҳаракат қилиб, ошқозонни овқат билан таъминлаши лозим. Худди шунга ўхшаб, Худои Таоло - лаззатланувчи ва яратувчи Зотдир, Унга қарам бўлган биз - тирик мавжудотлар эса, Худои Таолони рози қилиш, мамнун қилиш учун бир-биримиз билан ҳамкорлик қилишимиз лозим. Худди ошқозонга тушган овқат бутун танани қаноатлантиргани сингари, шундай ҳамкорлик энг авва-

ло бизнинг ўзимизни қаноатлантиради. Агар бармоқларимиз овқатни оғизга солиб, ошқозонга юбориш ўрнига, ўзи мустақил равишда ундан лаззатланмоқчи бўлса, бундан фақат пушаймон бўлади.

Яратиш ва лаззатланишда энг муҳим аҳамиятга эга бўлган Зот - Худои Таолонинг Ўзи, тирик мавжудотлар эса, бу ишда Унга ҳамкор бўлиб иштирок этадилар, натижада улар ҳам лаззатланадилар. Тирик мавжудот Худои Таоло билан хўжайин ва хизматкор сифатида ўзаро муносабатда бўлади. Агар хўжайин мамнун бўлса, хизматкор ҳам мамнун. Шунинг учун, гарчи оламни яратган Худои Таолонинг Ўзига ўхшаб яратилган тирик мавжудотда, ўзини “моддий оламнинг яратувчиси” деб ҳисоблаш ва ундан лаззатланишга интилиш кучли бўлса ҳам, тирик мавжудотлар Худои Таолони мамнун қилиш учун яратилган.

Шундай қилиб, биз "Бҳагавад-гита"ни ўрганар эканмиз, бутун борлик: -Олий Ҳукмдордан; - Унга қарам бўлган тирик мавжудотлардан; -намоён бўлган моддий оламдан; - мангу замондан; - карма, яъни фаолиятдан таркиб топганини билиб оламиз. Мазкур китоб саҳифаларида ана шуларнинг ҳаммаси батафсил тушунтирилади. Буларнинг ҳаммаси биргаликда тўла бутунни ташкил этади, ана шу тўла-бутун - “Олий Мутлақ Ҳақиқат” деб аталади. Тўла бутун яъни, Олий Мутлақ Ҳақиқат Шри Кришнанинг, Худо Шахсининг асл моҳиятидир. Борликда мавжуд бўлган ҳамма нарсани Шри Кришнанинг турли хил қувватлари яратади, Унинг Ўзи эса - тўла бутундир.

"Бҳагавад-гита"да “шахсиятсиз Брахмани ҳам Олий Шахс яратган”, деб айтилган(*брахмано хи пратиштхакхам*). Брахман ҳақида батафсил маълумот бериладиган "Брахма-сутра"да Брахман қуёш нурига қиёсланган. Шахсиятсиз Брахман - Худонинг Олий Шахсининг нури. “Шахсиятсиз Брахман” тушунчаси ҳам, “Параматма” сингари, мутлақ тўла-бутунни мукамал ифодаламайдиган тушунча, концепциядир. Худонинг Олий Шахси *сач-чид-ананда-виграха* деб аталади. "Брахма-самхита"нинг биринчи шеърида шундай дейилган:

ишвараҳ парамаҳ кришнаҳ сач-чид-ананда-виграхаҳ

анадир адир говиндах сарва-карана-каранам -

"Говинда, Кришна, барча сабаблар сабабчисидир. У - мангулик, илм ва лаззатнинг бошланғич, азалий сабабчиси ва бевосита тимсолидир". Уни шахсиятсиз Брахман сифатида англаш - Унинг *сам* (мангулик) аспектини, Параматма сифатида англаш - *сам-чит* (мангулик ва илм) аспектини, Худо Шахси, Кришнани англаш эса - Унинг барча илоҳий *сам, чит, ананда* (мангулик, илм ва лаззат) аспектларини тўла англаш бўлади.

Чуқур фикр юрита олмайдиган кишилар Олий Ҳақиқатни “шахсиятсиз” деб ҳисоблайдилар, аслида Олий Ҳақиқат - илоҳий шахсдир. Бу ҳақиқат барча ведалар(муқаддас китоблар)да тасдиқланган. *нитйо нитйанам четанаиш четананам*(Катха-упанишад, 2,2,13). Бизлар бар-

чамиз - алоҳида тирик мавжудотлар, шахс бўлганимиз сингари, Олий Мутлақ Ҳақиқат ҳам охир-оқибатда шахсдир. Худо Шахсини англаш - Мутлақ Ҳақиқатнинг барча илоҳий аспектларини, шу жумладан Унинг илоҳий қиёфасини ҳам англаб етиш демакдир. Тўла-бутун ҳечам шакл-қиёфасиз эмас. Агар Худои Таоло шакл-қиёфага эга бўлмаса, ёки бирор жихатдан Ўзи яратган нарсалардан бирор жихати билан кам бўлса, У тўла-бутун бўлмаган бўларди. Тўла-бутун ҳамма нарсани - биз сеза оладиган нарсаларни ҳам, сезиш имкониятимиздан ташқарида бўлган нарсаларни ҳам ўзида мужассам қилиши лозим. Акс ҳолда Уни "тўла бутун" деб бўлмайди.

Тўла бутун, Худо Шахси, Кришна, сон-саноксиз қувватларга эга(*нарасйа шактир вивидхаива ируйате*). У Ўзининг ҳар хил қувватларини қандай намоён этиши ҳам "Бҳагавад-гита"да тушунтирилади. Бу намоён бўлган, ёки биз яшаб турган моддий олам ҳам тўла-бутундир, чунки, *санкхья* фалсафасига кўра, моддий борликни вақтинча намоён этувчи йигирма тўрт унсур, борликнинг мавжудлигини таъминлаб туриш учун зарур бўлган ҳамма нарсани яратишга қодир. Бу оламда ҳеч нарса ортиқча ҳам эмас, бирор нарсага эҳтиёж ҳам йўқ. Намоён бўлган борлиқ Олий Бутун белгилаган муддат давомида мавжуд бўлиб туради, ана шу муддат тугаганда, бу ўткинчи борлиқ, тўла бутуннинг мукамал режаси асосида яксон бўлади. Тўла-бутуннинг кичкина, ўзига тўлиқ заррачалари бўлган тирик мавжудотлар тўла-бутунни англаб етиши учун зарур бўлган ҳамма нарсага эга. Улар ҳис қиладиган ҳар қандай камчилик ва етишмовчилик эса, уларнинг тўла-бутун тўғрисида жуда оз илмга эга эканлигидан келиб чиқади. "Бҳагавад-гита" - ведавий донишмандлик илмининг тўла баёнидир, у тўла-бутун Мутлақ Ҳақиқатни мукамал таърифлаб беради.

Ведалар илми мукамал ва бенуксондир, ҳиндистонликлар буни тан оладилар. Ведалар илмига асосланган қоидаларда, смритиларда бирор ҳайвоннинг ахлатига қўл теккизган киши ҳаром бўлади, у ювиниб покланиши лозим, деб кўрсатилган. Айни пайтда, Ведавий битикларда сигирнинг ахлати поқлайди, деб кўрсатилган. Бундай кўрсатмалар бир-бирига зиддиятлидай бўлиб кўриниши мумкин, лекин Ведавий қонунларга амал қиладиган зотлар уларни сўзсиз қабул қиладилар. Чунки улар муқаддас китобларнинг - ведаларнинг кўрсатмаси бўлиб, уларни ишониб қабул қилган инсон ҳеч қачон адашмайди. Ҳозирги пайтда олимлар сигир ахлати барча антисептик хусусиятларга эга эканини аниқлаганлар. Ганга сувлари ҳам шундай хусусиятга эга. Шундай қилиб, ведавий илм тўла ва мукамалдир, чунки у барча хатолик ва гумонлардан устун туради. "Бҳагавад-гита" эса, барча ведавий илмларнинг қаймоғи, мағзи ҳисобланади.

Ведавий илм - дунёвий олимларнинг илмий тадқиқотлари, изланишлари натижаси эмас. Инсон олиб борган ҳар қандай изланишлар, тадқиқотлар ҳамиша мукамалликдан йироқ, чунки ўз изланишлари-

мизда биз яроксиз асбоблардан - номукаммал сезги аъзоларимиздан фойдаланамиз. Мукаммал илмга эга бўлиш учун, "Бҳагавад-гита"да айтилганидай, илмни ишонарли *парампара*(устоз силсиласи) орқали олиш керак. Биз илмни устоздан, - аввалида, асосида Худои Таолонинг Ўзи турган устозлар силсиласига мансуб бўлган ҳақиқий устоздан ўрганишимиз лозим. Аржун шогирд сифатида Парвардигор Кришнадан кўрсатма-насиҳатлар олиб, Худои Таоло айтган гапларнинг барчасини сўзсиз қабул қилди. "Бҳагавад-гита" илмининг бир қисмини қабул қилиб, бир қисмини инкор этишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Биз "Бҳагавад-гита" илмини ўзимизча изоҳламасдан, ўзимизга ёқмаган гапларни ташлаб ўтмасдан, шахсий фикр ва истакларимизни четга суриб қўйиб, соф ҳолда қабул қилишимиз лозим. "Бҳагавад-гита"га ведавий илмларнинг энг мукаммал баёни сифатида ёндошиш керак. Ведавий илм илоҳий манбалардан олинган, уларни биринчи бўлиб Худои Таолонинг Ўзи сўзлар билан ифодалаган. Худои Таолонинг айтган гаплари *анауруша* деб аталади; яъни, улар оддий одамларнинг гапларидан фарқ қилади. Оддий одамлар табиатига кўра тўрт нуксонга эга: 1)хатоликка йўл қўйишга; 2)алданишга; 3)алдашга мойил; 4)сезгилари номукаммал. Табиатига хос бўлган мана шу тўрт нуксон инсонни мукаммал ва ҳар томонлама тўлиқ илм манбаи бўлиш имкониятидан маҳрум қилади.

Ведавий донишмандлик илмининг манбаи - ана шундай номукаммал тирик мавжудотлар эмас. Бу илм - энг аввало биринчи яратилган мавжудот, Брахманинг қалбига жойланган эди. Ўз навбатида Брахма, бу илмни Худои Таолодан қандай олган бўлса, шундайлигича ўғиллари ва шогирдларига берган. Парвардигор ҳар томонлама мукаммал(*пурнам*), У моддий табиат қонунларига бўйсунмайди. Фаросатли одамнинг Парвардигор - бутун борлиқдаги ҳамма нарсанинг тўлиқ эгаси эканини тушуниб олиши қийин эмас. Бошланғич яратувчи ва Брахмани яратган ҳам шу Зотнинг Ўзи. "Бҳагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида Аржун Парвардигорни *прапитамаха* деб атайтиди. Брахмани *питамаха*, "бобокалон", деб атайтиди, Парвардигор эса, - борлиқнинг бобокалонини яратган Зотдир. Шундай қилиб, ҳеч ким ўзини бирор нарсанинг эгасиман деб ҳисобламаслиги керак. Худои Таоло бизга улуш сифатида ҳаётимиз учун ажратиб бериб қўйган нарсаларнигина қабул қилиб яшашимиз лозим.

Бизга Худои Таоло бериб қўйган нарсалардан қандай фойдаланиш лозимлигига жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Бу "Бҳагавад-гита"да ҳам тушунтирилади. Аввалига Аржун Курукшетрадаги жангда иштирок этишдан бош тортади. У ўзи мустақил ҳолда шундай қарорга келган эди.

Аржун Парвардигор Кришнага, ўз қариндошларининг ҳалокати эвазига қўлига келадиган салтанатда лаззатланиб яшай олмаслигини айтади. Аржун ҳаёт ҳақида ўз танаси нуктаи-назаридан, яъни моддий

тасаввурга эга бўлгани туфайли шундай қарорга келган эди, чунки танасини "ўзим" деб ҳисоблагани учун, оғайнилари, хиянларини, тоғаларини ўзининг қариндошлари, яъни "танасининг давоми" деб ҳисобларди. Яъни, шундай йўл билан Аржун танасининг эҳтиёжларини қондиришни истаган эди. Аржуннинг ҳаётга бўлган муносабатини, унинг ҳаёт ҳақидаги нотўғри тасаввурини ўзгартириш учун Худои Таоло унга "Бҳагавад-гита"ни гапириб берди. Натижада Худои Таолонинг амрига бўйсуниб, Аржун жангда иштирок этишга қарор қилди. *қаришйе вачанам тава* - деди у: "Мен Сенинг айтганингни қиламан!"

Бу дунёда яшайтган одамлар, ҳаётда худди ит-мушуклардай бир-бири билан уруш-жанжал қилиш учун туғилган эмаслар. Инсон ҳаётини муносиб қадрлаш, ҳайвонларга ўхшаб яшашни тарқ этиш учун одамда етарли фаросат, заковат бўлиши керак. Энг аввало инсон бўлиб яшашдан мақсад нима эканини англаб олиш керак; муқаддас китобларнинг барчаси, уларнинг энг асосийси бўлган "Бҳагавад Гита" ҳам инсонни ана шунга ундайди. Ведавий илм, муқаддас китоблар ҳайвонлар учун эмас, инсонлар учун нозил бўлган. Ҳайвонлар бошқа ҳайвонларни ўлдиришлари мумкин, бу билан улар гуноҳ қилган ҳисобланмайдилар, лекин, инсон ўз нафсини тўйдириш, иштаҳасини қондириш учун ҳайвонларни ўлдирса, табиат қонунларини бузгани учун албатта жавоб беради. "Бҳагавад-гита"да аниқ айтилганки, табиат гуналари билан боғлиқ равишда инсоннинг фаолияти уч хил бўлади, - эзгулик гунасидаги фаолият, эҳтирос гунасидаги фаолият ва ғафлат гунасидаги фаолият. Худди шундай, одамлар овқатланидиган таомлар ҳам уч турли бўлади: - эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунасидаги таомлар. Буларнинг ҳаммаси "Бҳагавад-гита"да батафсил тушунтирилади. Агар биз "Бҳагавад Гита"нинг кўрсатмаларига амал қилиб яшасак, ҳаётимизни поклай оламиз ва охир-оқибатда бу моддий оламни биратўла тарқ этиб кета оламиз (*йад гатва на нивартанте тад дҳама парамам мама*).

Моддий осмон чегарасидан ташқаридаги олам *санатана*, "мангу рухий даргоҳ" деб аталади. Эътибор бериб қарасак, моддий оламда бирор мангу мавжудот йўқ. Ҳар бир мавжудот маълум пайтда пайдо бўлади, ўсади, бироз вақт мавжуд бўлиб туради, мева беради, сўлади ва ниҳоят ўлиб йўқолади. Моддий оламнинг қонуни шундай, бу қонун ҳамма нарсага тегишли: хоҳ у бизнинг танамиз ёки бирор мева ёки бошқа нарса бўлсин. Лекин, бу ўткинчи оламдан ташқарида бутунлай бошқа олам мавжуд, бу ҳақда барча муқаддас китобларда айтилган. Ана шу олам ўзгача табиатга эга, яъни у мангу, *санатана*. Живанинг табиати ҳам мангу. "Бҳагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида Худои Таоло ҳам мангу табиатга эга дейилган. Биз Худои Таоло билан бево-сита боғланганмиз, сифат жиҳатдан ҳаммамиз: - рухий даргоҳ (*санатана-дҳама*), Олий Шахс (*санатана*) ва тирик мавжудотлар (*саната-*

на) - бир-биримиздан фарқ қилмаймиз, шу боис "Бҳагавад-гита"нинг мақсади - бизга ўзимизнинг мангу фаолиятимизни, *санатана-дҳармани* кўрсатиб беришдан иборат. Ҳозир биз ҳар хил фаолият билан машғулмиз, лекин буларнинг барчаси вақтинчалик ва нопок фаолиятлардир. Аммо, агар биз вақтинчалик фаолиятни тарк этиб, Худои Таоло бизга буюриб қўйган мангу фаолият билан машғул бўлсак, ҳаётиймизни санатана яъни, "мангу" деб ҳисоблаш мумкин.

Худои Таоло, Унинг руҳий даргоҳи, тирик мавжудотлар *санатана* категориясига мансуб. Худои Таоло ва тирик мавжудотлар мангу даргоҳда ўзаро муносабатда бўлганида - тирик мавжудотнинг ҳаёти энг мукаммал даражага кўтарилади. Парвардигор Кришна барча тирик мавжудотларга жуда меҳрибон, чунки уларнинг барчаси Унинг фарзандларидир. "Бҳагавад-гита"да Парвардигор шундай дейди: *сарва йонишу ... ахам биджа-прадаҳ нита* - "Мен барча тирик мавжудотларнинг отасиман". Албатта, дунёда тирик мавжудотлар сон-саноксиз, уларнинг ҳар бирининг алоҳида кармаси, тақдири бор, лекин Худои Таоло "ҳамма тирик мавжудотнинг отасиман", деб айтяпти. Шунинг учун, Худои Таоло барча шартланган руҳларни олдига қайтариш ва уларни Ўзининг мангу руҳий даргоҳига олиб кетиш учун бу дунёга ташриф буюради. Шунда мангу тирик мавжудотлар ўзларининг мангу уйларида Худои Таоло билан мангу муносабатда бўладилар. Худои Таоло бу дунёга ҳар хил қиёфаларда Ўзи келади, ёки Ўзининг ишонган вакиллари юборади. Улар бу ерга Унинг ўғиллари, ҳамроҳлари ёки устоз-ачарьялар сифатида келиб, шартланган руҳларни озодликка чиқарадилар.

Демак, *санатана-дҳарма* тушунчаси қандайдир диний оқимга тегишли тушунча эмас. Бу ибора билан мангу тирик мавжудотларнинг мангу Худои Таоло билан ўзаро мангу муносабатларида қиладиган мангу фаолияти ифодаланади. Аввал айтиб ўтганимиздек, "*санатана-дҳарма*" - мангу тирик мавжудотнинг мангу вазифасидир. *Санатана* иборасини тушунтирар экан, Шрипада Рамануджачарья: *санатана* - "бошланиши ҳам, ниҳояси ҳам бўлмаган сифат", дейди. Шу боис биз *санатана-дҳарма* ҳақида гапирганда, Шрипада Рамануджачарьянинг обрўсига таянган ҳолда, унинг аввали ва охири йўқлигини назарда тутишимиз лозим.

"Дин" иборасининг маъноси *санатана-дҳарма* иборасининг маъносидан фарқ қилади. Дин сўзи ишонч, эътиқод ғоясини тушунтиради, эътиқод эса, маълумки, ўзгариб туради, кимдир бугун бир йўлга эътиқод қилиши, эртага ундан эътиқоди қайтиб, бошқа бирор нарсaga ишониб кетиши мумкин. Лекин, ҳеч қачон ўзгартириб бўлмайдиган сифат *санатана-дҳарма* деб аталади. Масалан, сувдан унинг суюқлик сифатини ажратиб бўлмайди, оловдан унинг иссиқлик сифатини ажратиб бўлмайди. Худди шундай, мангу тирик мавжудотдан ҳам унинг мангу фаолиятини ажратиб олиб бўлмайди. Шу боис, *санатана-*

дхарма ҳақида гапирганимизда, биз Шрипада Шанкарачарьянинг обрўсига таянган ҳолда, унинг аввали ҳам, охири ҳам йўқлигини эътиборда тутишимиз лозим. Аввали ҳам, охири ҳам йўқ бўлган сифат қандайдир ўткинчи оқимга мансуб бўлиши мумкин эмас, чунки уни бирор чегара билан чеклаб қўйишнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Ўзлари бирор диний оқимга мансуб бўлган кишилар адашиб, санатана-дхармани "диний оқим" деб айтишлари мумкин. Лекин, бу нарсани чуқурроқ ўрганиб, уни ҳозирги замонавий илм нуқтаи-назаридан таҳлил қилсак, амин бўламизки, *санатана-дхарма* - жаҳондаги ҳамма одамларнинг, аниқроқ қилиб айтганда коинотдаги барча одамларнинг мангу вазифаларидир.

Санатана категориясига мансуб бўлмаган ҳар қандай диннинг, эътиқоднинг инсоният тарихида қачонлардир бошланганини қўриш мумкин, *санатана-дхарма* эса мангу, ўзгармас фаолият, чунки у тирик мавжудот билан ҳамиша бирга, мангу. Ишонарли *шастра*(муқаддас китоб)ларда айтилишича, тирик мавжудот ҳеч қачон туғилмаган ва ўлмайди. Тирик мавжудот мангу, у ҳеч қачон йўқолмайди, у табиатан ўткинчи моддий тана ҳалок бўлгандан кейин ҳам мавжудлигича қолаверади. Санатана-дхарма тушунчасини тушунтирар эканмиз, биз(кўпинча дин деб таржима қилинадиган) бу иборани унинг санскрит тилидаги ўзагининг маъносидан келиб чиққан ҳолда тушунишга ҳаракат қилишимиз лозим. Бирор нарсага ҳамиша хос бўлган сифат, хусусият *дхарма* деб аталади. Маълумки, ёруғлик ва иссиқлик оловнинг хусусиятлари; иссиқлик ва ёруғликдан махрум бўлган олов - олов эмас. Шунга ўхшаш, биз тирик мавжудотнинг ҳамиша унга хос бўлган, ундан ҳеч қачон ажралмайдиган сифатини аниқлашимиз лозим. Бу сифат ҳамиша тирик мавжудотга хос бўлиши, ундан ҳеч қачон ажралмаслиги лозим. Ана шу сифат мангу дин, *санатана-дхарма* бўлади.

Санатана Госвами Шри Чайтанья Махапрабхудан тирик мавжудотнинг “сварупа”си ҳақида сўраганида, Худованд унга: *сварупа*, яъни тирик мавжудотнинг азалий ўзгармас сифати - Худонинг Олий Шахси-га хизмат қилишдир, - деб жавоб берди. Худованд Чайтаньянинг мана шу гапини таҳлил қилиб, “ҳар бир тирик мавжудот ҳамиша кимгадир хизмат қилади”, деган хулосага келиш мумкин. Бир тирик мавжудот ҳар хил йўллар билан, турли хил қўринишда ҳамиша бошқаларга хизмат қилиб, шундан лаззат олади. Ҳайвонлар одамларга хизмат қиладилар, хизматкорлар хўжайинига, А - хўжайини Б га хизмат қилади, Б хўжайини В га хизмат қилади, у ҳам ўз навбатида хўжайини Г га хизмат қилади ва ҳоказо. Атрофимизда дўстларнинг бир-бирига қандай хизмат қилишини, онаси - боласига, хотини - эрига, эри - хотинига ва ҳоказо хизмат қилаётганини кузатиш мумкин. Ана шундай кузатишларни давом эттириб, амин бўламизки, ҳар бир тирик мавжудот, албатта, кимгадир хизмат қилади. Сиёсатчилар сайловчиларга, ҳақиқатан ҳам уларга хизмат қилмоқчи эканини исботлаш учун

ўзларининг сайлов олди дастурини тақдим этадилар, сайловчилар эса, “сиёсатчилар халққа ҳалол хизмат қиладилар”, деган умидда унга овоз берадилар. Сотувчи харидорга хизмат қилади, ишчи - мулкдорга хизмат қилади. Шундай қилиб, бошқаларга хизмат қилмайдиган бирор тирик мавжудот топилмайди, шуни аниқ айтиш мумкинки, хизмат қилиш - барча тирик мавжудотларга хос бўлган мангу сифат, мангу дин, мангу эътиқоддир.

Шунга қарамай одамлар замон, макон ва шароитга қараб, ўзларининг у ёки бу динга мансуб эканини даъво қилиб, ўзларини индуc, мусулмон, масиҳий, буддист ёки қайсидир бошқа бир оким вакили деб ҳисоблайдилар. Бу атамаларнинг бирортасининг “санатана-дҳарма”га ҳеч қандай алоқаси йўқ. Индуc эътиқодини ўзгартириб мусулмон бўлиши, мусулмон - индуc бўлиши, масиҳий - бошқа яна кимдир бўлиши мумкин. Лекин, ҳар қандай ҳолатда ҳам эътиқоднинг, диннинг ўзгариши тирик мавжудотнинг бошқаларга хизмат қилишдан иборат бўлган мангу фаолиятига, санатана-дҳармасига таъсир қилмайди. Ким бўлишимиздан қатъий назар, - мусулмонизми, индуcизми ёки масиҳийми, - биз ҳамиша кимгадир хизмат қиламиз. Шундай қилиб, ўзини бирор динга, эътиқодга мансуб деб ҳисоблайдиган киши санатана-дҳармага мансуб одам эмас. Ҳар бир одамнинг санатана-дҳармаси - кимгадир хизмат қилиш.

Аслида бизларнинг барчамиз Худои Таоло билан Унга хизмат қилиш муносабатидамиз. Худои Таоло - олий лаззатланувчи, биз тирик мавжудотлар эса, - Унинг хизматкорларимиз. Бизлар Уни мамнун қилиш учун яратилганмиз, Парвардигорнинг лаззатли мангу эрмаклариди иштирок этиб, ўзимиз ҳам лаззатланиб, ҳақиқий бахтиёр бўламиз. Бахтли бўлишнинг бошқа йўли йўқ. Худди танамизнинг бирор аъзоси ошқозон билан ҳамкорлик қилмай туриб, ўзи лаззатлана олмгани сингари, ҳеч қачон биз ўз ҳолимизча бахтли бўла олмаймиз. Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан ҳолис хизмат қилмай туриб, тирик мавжудот ҳақиқий бахтни ҳис эта олмайди.

"Бҳагавад-гита" ҳар хил фаришталарга сиғиниш ва уларга хизмат қилишни инкор этади. "Бҳагавад-гита"нинг еттинчи боб, йигирманчи шеърисида шундай дейилган:

*камайc тайc таур хрита-дженанах
прападйанте "нйа-деватах
там там нйамам астхайа
пракритйа нийатах свайа*

"Нафси, орзу-истаклари тафаккурини ўғирлаб қўйган кишилар ўзларининг табиатиға мос келадиган қоидаларга амал қилиб, фаришталардан нажот излаб, уларга сиғинадилар". Бу ерда аниқ айтилганки, Худои Таоло, Кришнага сиғинмасдан фаришталардан паноҳ излаб юрган одамлар эҳтирос домига тушиб қолган зотлардир. Худои Таолони “Кришна” деб аташ билан биз Унинг қандайдир диний оқимга тегишли

номини келтираётганимиз йўқ. Санскритча *кришна* сўзи "олий лаззат" деган маънони билдиради. Худои Таоло барча лаззатларнинг манбаи, маркази эканини барча муқаддас китоблар тасдиқлайди. Ҳар бир тирик мавжудот лаззатланишга интилади. *Ананда-майю "бхйасат* (Веданта-сутра, 1.1.12). Тирик мавжудот ҳам Худои Таоло сингари тўлиқ онга эга бўлиб, ҳамиша бахтга интилади. Худои Таоло ҳамиша лаззат оғушида бўлади, агар тирик мавжудотлар ҳам Худои Таоло билан алоқасини, ўзаро муносабатини қайта тикласалар, У билан ҳамкорлик қилсалар, У билан мулоқотда бўлиш йўлини изласалар, улар ҳам ҳамиша бахтиёр бўладилар.

Вриндаванда лаззат ва бахтга тўла эрмакларини намоён этиш учун Худои Таоло бу ўткинчи оламга ташриф буюради. Парвардигор Кришна Вриндаванда яшаган пайтда, Унинг подачи-болалар билан ўйинлари, подачи қизлар, Вриндаваннинг бошқа аҳолиси ва сигирлар билан бўлган муносабатлари илоҳий лаззатга тўла. Вриндаван аҳолиси учун ҳаётда Кришнадан бошқа ҳеч нарса мавжуд эмасди. Парвардигор Кришна, ҳатто отаси Нанда Махаражни ҳам фаришта Индрага сиғинишни тарк этиш лозимлигига ишонтирганди, чунки бу билан У одамларга ҳеч қандай фаришталарга сиғинишнинг ҳожати йўқлигини кўрсатмоқчи эди. Фақат ягона Худои Таолога сиғиниш лозим, чунки бу дунёга келиб қолган руҳнинг ҳаётдаги охириги мақсади -Худонинг мангу даргоҳига қайтишдир.

Парвардигор Кришнанинг даргоҳи "*Бхагавад-гита*"да(15.6) таърифланган:

*на тад бхасайате сурйо на шашанко на павакаҳ
йад гатва на нивартанте тад дхама парамам мама*

"Менинг даргоҳим на қуёш, на ой, на олов ва на бошқа бирор қувват билан ёритилмайди. Унга эришган киши моддий оламга бошқа қайтиб келмайди".

Бу ерда мангу олам таърифланган. Биз фақат моддий осмон, моддий олам ҳақида тасаввурга эгамиз, шу боис дарров ҳаёлимизга қуёш, ой ва юлдузлар келади. Лекин, бу ерда Парвардигор айтяптики, мангу руҳий осмонни, руҳий оламини қуёш ҳам, ой ҳам, электр қуввати ҳам, олов ҳам ёритиб турмайди, чунки у Худонинг Олий Шахсидан таралаётган нур, *брахмаджьоти* ёғдуси билан ҳамиша ёруғ бўлиб туради. Биз бошқа сайёраларнинг табиатини аниқлашга шунча куч, маблағ сарфлаймиз, лекин, Худонинг даргоҳининг табиатини ўрганиш жуда осон. Худонинг даргоҳи "Голока" деб аталади. "*Брахма-самхита*"да Худонинг даргоҳи жуда ажойиб тасвирланган: *голока эва нивасатй ахиламта-бхутах*. Парвардигор ҳамиша Ўзининг даргоҳи Голокада яшайди, лекин ҳатто моддий оламда яшайдиганлар ҳам Унга эришишлари мумкин. Айнан шунинг учун Худои Таоло бу оламга ташриф буюриб, Ўзининг мангу(*сач-чид-ананда-виграха*) қиёфасини намоён этади. Худои Таолонинг Ўзи кўз олдимизда асл қиёфасида турганида,

Унинг кўриниши қандай эканини ҳаёлан тахмин қилиб, ўйлаб ўтиришнинг мутлақо ҳожати йўқ. Ҳар хил гумон ва шубҳаларга чек қўйиш учун, Унинг Ўзи моддий оламга келиб, одамларга Ўзининг ҳақиқий Шъямасундара киёфасини намоён этади. Бахтга қарши, фаросатсиз одамлар Унинг устидан қуладилар, чунки У бу оламга худди бизларга ўхшаб келиб, ҳаётда Ўзининг "инсоний" бурчини бажариб юради. Лекин, бу билан Худои Таоло ҳам бизларга ўхшаган оддий одам, деб бўлмайди. Худои Таоло ҳамма нарсага қодир, шу боис У бу оламда ҳам Ўзининг асл киёфасида намоён бўлиб, худди Ўзининг рухий оламдаги даргоҳидаги каби эрмакларини намоён эта олади.

Рухий осмоннинг порлаган чексиз кенгликлариди сон-саноксиз рухий сайёралар сузиб юради. Брахмаджйоти энг олий даргоҳдан, Кришналокадан таралиб туради, унинг нурларида аксилмоддий, рухий сайёралар учиб юради - *ананда-майя, чин-майя*. Худои Таоло: - *на тад бхасайате сурйо на шашанко на павакаҳ йад гатва на нивартанте тад дхама парамам мама*, - дейди. Рухий оламга эришган кишининг моддий оламга яна қайтиб келишининг мутлақо ҳожати йўқ. Моддий оламда биз Ойга эмас, ҳатто коинотдаги энг олий сайёрага (Брахмалокага) эришсак ҳам, ҳамма ерда ҳаётнинг бир хилда бораётганини кўрамиз, яъни, ҳамма ерда туғилиш, ўлиш, кексайиш ва касалликлар мавжуд. Моддий оламнинг ҳамма сайёраларида моддий ҳаётнинг мана шу тўрт қонуни ҳукм суради (*а-брахма бхуванал локаҳ*).

Тирик мавжудотлар бир сайёрадан бошқа сайёрага кўчиб юрадилар, лекин бу - биз хоҳлаган сайёрага моддий, механик усуллар билан эриша оламиз, дегани эмас. Бошқа сайёраларга эришиш учун "Бҳагавад-гита"да кўрсатилган усулдан фойдаланиш лозим: *йанти देва-врата деван питрин йанти питри-вратаҳ*. Сайёралараро саёҳат қилиш учун ҳеч қандай учадиган ҳаво кемасининг кераги йўқ. "Бҳагавад-гита"да *йанти देва-врата деван*, дейилган. Ой, қуёш ва олий сайёралар Сварғалока туркумига киради. Сайёралар уч туркум: олий, ўрта ва қуйи. Ер ўрта сайёралар туркумига киради. "Бҳагавад-гита"да оддий усул ёрдамида Олий сайёралар туркумига қандай кўтарилиш мумкинлиги тушунтирилган: *йанти देва-врата деван*. Бунинг учун ана шу сайёрани бошқариб турган фариштага сиғинишнинг ўзи кифоя; шундай йўл билан Ойга, Қуёшга ёки бошқа истаган олий сайёрага эришиш мумкин.

Лекин "Бҳагавад-гита" моддий оламдаги сайёраларга эришишга интилишни тавсия қилмайди, чунки биз махсус учадиган аппарат ясаб, қирқ минг йил парвоз қилиб (ким шунча яшай олади?), коинотдаги энг олий сайёра бўлган Брахмалокага эриша олсак, ҳатто у жойда ҳам, худди Ер сайёрасидаги каби муаммоларга дуч келамиз: туғилиш, ўлиш, касаллик ва кексайиш. Лекин, рухий оламдаги ҳар қандай сайёрага ёки олий сайёра, Кришналокага эришган киши бунга ўхшаган дунёвий муаммолардан бутунлай халос бўлади. Рухий олам сайёрала-

ри ичида ягона бир сайёра бор, у “Голока Вриндавана” деб аталади. У барча сайёралар ичида энг олий сайёра - бошланғич азалий Худо Шахси, Шри Кришнанинг азалий сайёраси, Худонинг мангу даргоҳидир. Буларнинг барчаси "Бхагавад-гита"да батафсил таърифланган, уни ўрганиб биз моддий оламни қандай тарк этиш ва мангу руҳий оламда мангу ҳаётга қандай эришиш йўллари билиб оламиз.

"Бхагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида моддий олам тўла тасвирлаб берилган. Масалан, унда шундай дейилган:

*урдхва-мулам адхах-шаххам ашваттхам прахур авйайам
чхандамси йасйа парнани йас там веда са веда-вит*

Моддий олам бу ерда илдизи осмонга қараб, шохалари пастга қараб ўсган дарахтга ўхшатиб тасвирланган. Ҳар биримиз ана шундай дарахтни кўрганмиз: дарё ёки бошқа бирор сув бўйида туриб, дарахтларнинг сувдаги аксига назар солсак, уларнинг илдизи юқорига, шохалари пастга қараган бўлади. Шунга ўхшаш, моддий олам - ҳақиқий руҳий оламнинг шунчаки сояси, аксидир. Соянинг ҳақиқий танаси йўқ, ўзи мустақил эмас, лекин соясига қараб туриб, ҳақиқий мавжудот ҳақида маълумот олиш мумкин. Маълумки, чўлда сув йўқ, лекин унда кўзга кўринадиган сароб, қаердадир сув ҳақиқатан ҳам мавжудлигидан далолат беради. Моддий оламда сув, яъни бахт йўқ, лекин ҳақиқий бахт суви руҳий оламда ҳақиқатан ҳам мавжуд.

Худои Таоло бизга руҳий оламга эришиш усулини ўргатади(15-5).

*ирмана-моха джита-санга-доша
дхйатма-нитйа винивритта-камаҳ
вандайр вимуктах сукха-духкха-самджнаир
аччхантй амудхах падам авйайам тат*

падам авйайам, яъни, мангу даргоҳга фақат *нирмана-моха* даражасига эришган кишигина эриша олади. У қандай даража? Биз барчамиз ҳар хил атама ва даражаларга боғланиб қолганмиз. Биров "сэр" бўлгиси, яна биров "лорд" бўлгиси келади, биров "президент", "миллионер", "қирол" ёки яна қандайдир унвонга эга бўлгиси келади. Ана шундай мансаб ва атамаларга боғланганимиз - биз танамизга қанчалик боғланиб қолганимизни билдиради, чунки бу атамаларнинг барчаси фақат танамизга боғлиқ бўлган нарсалардир. Лекин, аслида биз тана эмасмиз. Мана шу ҳақиқатни англай олиш - руҳий ўзликни англаш йўлида қўйилган биринчи қадам ҳисобланади. Ҳозир биз моддий табиатнинг уч гунаси чангалига тушиб, танамизга боғланиб қолганмиз, биз Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш ёрдамида гуналар чангалидан озодликка чиқишимиз лозим. Худого садоқат билан ҳолис хизмат қилишга боғланмаган киши моддий табиатнинг уч гунасига боғланишдан қутула олмайди. Бизларнинг барча атамаларимиз, мансабларимиз, унвонларимиз ва боғланишларимиз - табиатимизга хос бўлган эҳтирос ва моддий табиатга ҳукмронлик қилишга интилиш оқибатидир. Биз токи моддий табиат устидан ҳукмронлик қилиш иста-

гидан халос бўлмас эканмиз, Худонинг даргоҳига, санатана-дхамага қайтиб бора олмаймиз. Ана шу мангу, ўзгармас салтанатга ўткинчи моддий лаззатлар алдовига учмайдиган, уларга алданиб, руҳий юксалиш йўлидан адашмайдиган, ҳамиша Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган кишигина эриша олади.

"Бҳагавад-гита"нинг бир шеърида шундай дейилади(8.21):

авйакто "кишара итй уктас там ахух парамам гатим

йам пранйа на нивартанте тад дхама парамам мама

авйакта дегани "намоён бўлмаган" деган маънони англатади. Биз ҳатто моддий оламни ҳам тўла кўра олмаймиз. Бизнинг сезги аъзоларимиз шу даражада чекланганки, биз ҳатто моддий коинотдаги юлдузларни ҳам тўлиқ кўра олмаймиз. Ведаларда коинотдаги ҳар бир сайёра ҳақида жуда кўп маълумотлар берилган, биз бу маълумотларга ишонишимиз ёки ишонмаслигимиз ммукин. Ведавий битикларда, асосан "Шримад Бҳагаватам"да моддий оламнинг барча асосий сайёралари ҳақида, шунингдек, моддий оламдан ташқарида жойлашган, *авьяктат*, "намоён бўлмаган" деб аталадиган руҳий олам ҳақида маълумотлар берилган. Инсон ана шу руҳий салтанатга эришишга интилиши лозим, чунки у жойга эришган киши ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмайди.

Табиий равишда шундай савол туғилади: қандай йўл билан Худои Таолонинг мангу даргоҳига эришса бўлади? Бу саволга "Бҳагавад-гита"нинг саккизинчи бобида жавоб берилган:

анта-кале ча мам эва смаран муктва калеварам

йаҳ прайати са мад-бхавам йати насти атра самшиайаҳ

"Умрининг охирида танасини тарк этаётиб, фақат Мени эслаган киши шу заҳотиёк Менинг табиатимга эришади. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ".(8.5). Ажали етганда Кришнани ўйлаган киши шу заҳотиёк Кришнанинг даргоҳига эришади. Биз Кришнанинг қиёфасини ҳамиша хотирамизда сақлашимиз лозим; танасини тарк этаётиб, Худои Таолонинг қиёфасини кўз олдига келтирган, Уни эслаган киши шубҳасиз руҳий оламга кўтарилади. *Мад-бхава* ибораси олий тирик мавжудотнинг руҳий табиатини ифодалайди. Унинг табиати - *сач-чид-ананда-виграха*. Бу демак, Парвардигорнинг танаси мангу, илм ва лаззатга тўла. Биз ҳозирги танамизни *сач-чид-ананда* деб айтолмаймиз. Ҳозирги танамиз *сат* эмас, *асат*, яъни ўткинчи. *У чид*, илмга тўла эмас, аксинча, ғафлат ботқоғига ботган. Биз руҳий салтанат ҳақида ҳеч нарса билмаймиз, ҳатто моддий олам ҳақида жуда оз нарса биламиз. Моддий танамиз *нирананда*: яъни, лаззат ҳис қилиш ўрнига у ҳамиша изтироб чекади. Тирик мавжудотнинг ҳаётдаги барча мусибатларининг манбаи унинг танасидир, лекин, Парвардигор Кришна, Худонинг Олий Шаҳси ҳақида ўйлаётган пайтда танасини тарк этган киши шу заҳотиёк ўзининг *сач-чид-ананда* танасига эга бўлади.

Инсон танасини тарк этар экан, ўзгармас, катъий қонунлар асосида бошқа танага эга бўлади. Кейинги ҳаётида қайси танага эга бўлиши аниқ белгиланганидан кейингина одам ҳозирги танасини тарк этади, яъни ўлади. Буни ҳар бир инсон ўзи эмас, олий кучлар, фаришталар ҳал қилади. Ҳозирги ҳаётимизда қилаётган ишларимизга қараб биз руҳий юксалиш зинапоясидан юқорига кўтариламиз ёки пастга тушамиз. Ҳозирги ҳаётимиз кейинги ҳаётимиз учун кўрилаётган тайёргарликдир. Агар биз ҳозир умримиз давомида Худонинг даргоҳига эришишга тайёргарлик кўриб юрсак, ҳозирги моддий танамизни тарк этгандан кейин, албатта, Худои Таолонинг танасига ўхшаган руҳий танага эга бўламиз.

Аввал тушунтирилганидек, руҳий тажриба билан шуғулланиб юрган одамлар ҳар хил тоифада бўладилар: *брахма-вади*, *параматма-вади* ва (бхакти)содиклар. Яна айтиб ўтган эдикки, *брахмаджйоти*(руҳий осмон)да сон-саноксиз руҳий сайёралар мавжуд. Бу сайёраларнинг сони моддий оламдаги коинотлар сонидан анча кўп. Моддий олам бутун борлиқнинг тахминан тўртдан бир қисмини эгаллаган(*экамшена стхито джагат*). Моддий оламда ҳар бирида триллионлаган сайёралар, қуёш, ой ва юлдузлар бўлган миллиардларча коинотлар мавжуд. Лекин, ана шу моддий олам - бутун борлиқнинг тўртдан бир бўлаги, холос. Бутун борлиқнинг тўртдан уч қисмини руҳий олам эгаллаган. Олий Брахманга қўшилиб кетишга интилаётган кишилар Худои Таолонинг *брахмаджйоти* нурига кирадилар. Парвардигор билан ҳамсухбат бўлишдан лаззатланишга интилаётган содиклар эса, сон-саноксиз Вайкунтха сайёраларининг бирига боради ва у ерда Худои Таоло билан Унинг тўлиқ экспансияларидан бири - Нарайана киёфасида мулоқот қилиш имкониятига эга бўлади. Худои Таолонинг руҳий сайёралардаги тўрт қўлли, Ўзининг тўлиқ экспансияси бўлган Нараянани ҳар хил номлар билан атайдилар: Нарайана, Прадьюмна, Анируддха, Говинда ва ҳоказо. Шундай қилиб, руҳий тажриба билан шуғулланиб юрган илоҳиёт кишилари умрининг охирида бутун фикру-хаёлини ёки брахмаджйотида, ёки Параматмада, ёки Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнада мужассам қиладилар. Уларнинг барчаси руҳий оламга эришади, лекин фақат Худои Таоло билан бевосита, шахсан боғланган ва Унга садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқ Вайкунтхага ёки Голока Вриндаванага эришади. Парвардигор таъкидлаб айтган: "Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ". Биз бунга аниқ ишонишимиз лозим. Ўзимиз тушуна олмайдиган нарсани ўйламасдан инкор этмаслик керак. Худои Таолонинг айтган гапларига, худди Аржун сингари муносабатда бўлиш керак: "Мен Сен айтган нарсаларнинг ҳаммасига тўлиқ ишонаман". Худои Таолонинг Ўзи, ким-ки ажали етганида Худои Таоло ҳақида Брахман, Параматма ёки Худо Шахси киёфасида ўйласа, Худони эсласа албатта руҳий оламга эришади, деб айтган

бўлса, биз Унинг айтганларига шубҳа қилмаслигимиз лозим. Худонинг айтганларининг ҳаммасини комил ишонч билан қабул қилиш лозим.

"Бхагавад-гита"(8.6)да, шунингдек, ажали етганда Парвардигорни эслаган тирик мавжудотнинг руҳий оламга эришишини белгилайдиган умумий қонун ҳам тушунтирилади:

*йам йам вапи смаран бхавам тйаджати анте калеварам
там там эвайти каунтейа сада тад-бхава-бхавитах*

"Одам танасини тарқ этаётган пайтда қандай ҳаётнинг қандай ҳолатини эсласа, кейинги ҳаётида шундай ҳолатга эришади". Энг аввало шуни англаб олиш лозимки, моддий табиат - Худои Таолонинг қувватларидан бири ҳисобланади. "Вишну-пурана"да (6.7.61) Парвардигорнинг барча қувватларининг мажмуаси таърифланган:

*вишну-шактихара прокта кшетра-джнакхйа татха пара
авидйа-карма-самдженанйа тритийа шактир иийате*

Парвардигор биз англай олмайдиган сон-саноксиз, турли-туман қувватларга эга: лекин буюк донишмандлар, озод руҳлар шу қувватларни мукамал ўрганиб, уларни уч тоифага ажратганлар. Барча қувватлар *вишну-шакти* тоифасига киради, яъни Худованд Вишнунинг ҳар хил қувватлари ҳисобланади. Биринчи қувват *пара*, трансцендент, илоҳий қувват деб аталади. Аввал айтганимиздай, тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий қувватига мансуб. Унинг қолган барча қувватлари моддий ва ғафлат гунасига мансуб. Ажали етганда тирик мавжудот моддий оламнинг қуйи қувватлари таъсири остида қолиши ёки руҳий оламга кўтарилиши мумкин. Шунинг учун "Бхагавад-гита"да шундай дейилган:(8.6)

*йам йам вапи смаран бхавам тйаджати анте калеварам
там там эвайти каунтейа сада тад-бхава-бхавитах.*

"Танасини тарқ этаётиб, инсон ҳаётнинг қайси ҳолатини эсига олса, кейинги ҳаётида шундай ҳолатга эришади."

Биз моддий ёки руҳий қувват ҳақида ўйлашга қўникиб қоламиз. Моддий қувват ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлган фикримизни қандай қилиб руҳий қувват таъсиридаги ўйларга ўзгартиришимиз мумкин? Жаҳонда бизнинг ақлу-хаёлимизни моддий қувват билан тўлдирадиган жуда кўп асарлар мавжуд. Улар ҳар хил газета, журнал, роман, повест, кино ва ҳоказолардан иборат. Ана шундай моддий адабиётлардаги ҳабарлар билан тўлиб кетган ақлимизни, онгимизни ведавий, муқаддас китоблардаги илоҳий ҳабарлар билан озиклантира бошлашимиз лозим. Шу мақсадда буюк донишмандлар бизга Пураналар сингари жуда кўп ведавий асарлар қолдириб кетган. Пураналар кимдир ўйлаб, ўзидан чиқариб ёзилган асарлар эмас, Пураналар - ҳақиқий тарихий воқеалар таърифидир. "Чайтанйа-чаритамрита"да шундай шеър бор (Мадхйа,20.122).

*майа мугдха дживера нахи свата кришна-дженана
дживере крипайа каила кришна веда-пурана*

Унутувчан зотлар, яъни шартланган руҳлар ўзларининг Худои Таоло билан муносабатларини эслай олмайдилар, уларнинг фикру-хаёли моддий, дунёвий фаолиятга бутунлай ғарқ бўлган. Уларнинг фикрлаш қувватини рухий ҳақиқатга йўналтириш учун Кришна-Двайпаяна Вйяса жуда кўп ведавий асарлар ёзди. У аввало Ведаларни тўрт қисмга бўлди, кейин уларни Пураналарда тушунтириб берди, чуқур фикрлай олмайдиган кишилар учун эса "Маҳобҳорат" эпосини ёзиб қолдирди. "Бҳагавад-гита" "Маҳобҳорат" таркибига киритилган. Кейин У Ведалар фалсафасини "Веданта-сутра"ларда умумлаштирди ва келажак авлоднинг саодатини ўйлаб, "Веданта-сутра"ларга ўзи изох ёзиб, шу изохлар тўпламини "Шримад Бҳагаватам" деб атади. Биз ақлимизни, онгимизни мана шу асарларни ўқиш билан, улардан олинган илмни фикрлаш билан машғул қилишимиз лозим. Дунёвий одамларнинг ақли ҳамиша газета, журнал ва бошқа ҳар хил дунёвий мавзулар ёритилган асарларни ўқиш билан банд. Бизлар ҳам Вйясадева қолдириб кетган ведавий асарларни ўқиш, муҳокама қилиш билан худди шундай машғул бўлишимиз лозим. Шунда биз умримизнинг охирида танамизни тарк этаётиб, Худои Таолони эслай оламиз, Парвардигор Кришна ҳақида ўйлай оламиз. Бу - Худои Таоло кўрсатган, ҳақиқий натижага, энг олий мақсадга эриштирадиган ягона йўлди: "Бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас".

тасмат сарвешу калешу мам анусмара йудхйа ча

майй арпита-mano-буддхир мам эвашийасй асамийаах

"Шунинг учун, эй Аржун, сен ҳамиша Кришна қиёфасидаги Мени ўйлашинг, айна пайтда ўз бурчингни бажариб, жанг қилишинг лозим. Қилаётган барча ишларингни Менга бағишлаб, фикру-хаёлингни ҳамиша Менда мужассам қилиб, сен албатта Менинг даргоҳимга эришасан"(8.7).

Кришна ҳеч қачон Аржунга фақат Уни ўйлаб, муруқбага берилиб, ҳаётдаги бурчини бажаришдан бош тортишни маслаҳат бермаган. Йўқ, Худои Таоло ҳеч қачон бизга бажариб бўлмайдиган ишни буюрмайди. Моддий оламда яшаётган киши жонини танасида сақлаб туриши учун албатта ишлаши, меҳнат қилиши керак. Инсонлар жамияти ҳар кимнинг машғул бўлган фаолиятига қараб, тўрт табақага бўлинган (браҳманлар, кшатрийлар, вайшьялар ва шудралар). Браҳманларнинг, яъни ақлий меҳнат билан машғул зиёли кишиларнинг фаолияти кшатрий(хукмдор)ларнинг фаолиятдан фарқ қилади. Савдогар ва ер эгаларининг, ишчиларнинг ҳам жамиятда аниқ белгиланган ўз бурчлари бор. Аммо, ҳар бир одам, - ҳоҳ у оддий ишчи бўлсин, ҳоҳ савдогар, ҳукмдор ёки олий табақадаги зиёли одам бўлсин - тирикчилик қилиш учун албатта ишлаши керак. Шу боис, Парвардигор Кришна Аржунга ўз бурчини бажаришдан бош тортмаслик кераклигини айтяпти. Лекин, ўз бурчини бажариш билан бирга у Худони, Кришнани ҳамиша эсида сақлаши лозим(мам анусмара). Агар инсон бутун умри давомида ти-

рикчилик ташвишлари билан бирга ҳамиша Кришнани эслаб юришни ўрганмаса, умрининг охирида, танасини тарк этаётиб, Худони, Кришнани эслай олмайди. Худованд Чайтанья ҳам бизни айнан мана шу ҳақда огоҳлантирган. *киртанийаҳ сада хариҳ*, - дейди У. Биз ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришимиз лозим. Худонинг муқаддас номи билан Худонинг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Шунинг учун, Парвардигор Кришна Аржунга шундай деб буюради: "Ҳамиша Мени эсла!" Худованд Чайтанья эса, "Ҳамиша Худонинг муқаддас номини зикр қилиб юринг!" - дейди. Улар иккиси ҳам бир нарсани айтишяпти. Бу икки кўрсатма орасида ҳеч қандай фарқ йўқ, чунки, "Кришна" деган ном билан Кришнаниннг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Табиати мутлақ илоҳий бўлган нарсаниннг ўзи билан номи орасида ҳеч қандай фарқ бўлмайди. Шунинг учун биз ҳамиша, ҳамма вақт Худонинг номини зикр қилиш билан Уни эслаб юришни ўрганишимиз лозим. Ҳаётимизни, кундалик ишларимизни шундай ташкил қилайликки, ҳамиша, ҳар лаҳзада Худони, Кришнани эслаб юрадиган бўлайлик.

Буни кундалик турмушда қандай амалга ошириш мумкин? Ачарьялар бунга шундай мисол келтирадилар. Эри бор аёл бошқа бировни севиб қолса, ёки хотини бор эркак бошқа бир аёлни севиб қолса, одатда уларнинг севган кишисига боғланиши жуда кучли бўлади. Шундай ҳолатга тушиб қолган киши ҳамиша севгилисини ўйлаб юради. Эри бор аёл, ҳатто уй ишлари билан банд бўлиб юриб ҳам, ҳамиша ўзининг севгилиси билан учрашишни ўйлаб юради. Аслида у, эри бирор нарсани сезиб қолмаслиги учун, уй ишларини ҳатто аввалгидан ҳам яхшироқ бажара бошлайди. Биз ҳам худди шундай, ҳамиша олий севгилимиз ҳақида, Шри Кришна ҳақида ўйлаб юришимиз, айни пайтда ўз бурчимизни виждон билан бажаришимиз лозим. Бунинг учун Худои Таолони қаттиқ севиш керак. Агар биз қалбимизда Худои Таолога нисбатан чуқур муҳаббат уйғота олсак, ҳаётдаги ўз бурчимизни бажариш билан бир вақтнинг ўзида Худони ўйлай оламиз. Лекин, бунинг учун қалбимизда Худои муҳаббат туйғусини ривожлантиришимиз лозим. Шу тарзда Аржун ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрган; у Кришнаниннг мангу ҳамроҳи эди, айни пайтда ўзининг жангчилик вазифасини ҳам бажарарди. Кришна ҳеч қачон Аржунга ўз бурчингни бажаришни тарк этиб, Ҳимолай тоғига ёки ўрмонга бориб, муруқабага берил, деб айтмаган. Парвардигор Кришна Аржунга йога тизими ҳақида гапириб берганида, Аржун Унга бу усул менга тўғри келмайди, деб жавоб берганди. *аржуна увача*

йо "йам йогас твайа проктаҳ самйена мадхусудана

этасйахам на пашйаами чанчалатват стхитим стхирам

"Аржун шундай деди: - О Мадхусудана, Сен таърифлаб берган йога усули менга тўғри келмайдиганга ўхшайди, чунки мениннг ақлим нотинч ва беҳаловат"(6.33).

Аммо, Худои Таоло бундай дейди:

йогинам апи сарвешам мад-гатенантаратмана

шраддхаван бхаджате йо мам са ме юктатамо матах

"Барча йоглар ичида, ҳамиша қалбида мавжуд бўлган Мен ҳақимдаги ўйлар билан банд бўлган, мустаҳкам иймон билан Менга сажда қилиб, муҳаббат билан Менга холис хизмат қиладиган киши, - Менга қаттиқ боғланган ва камолотнинг энг юқори поғонасига кўтарилган ҳисобланади. Менинг фикрим шундай"(6.47). Шундай қилиб, ҳамиша Худои Таолони эслаб юрган киши бир вақтнинг ўзида энг яхши йог, энг яхши ғйани ва энг яхши содиқ ҳисобланади. Шундан кейин Парвардигор Кришна Аржунга айтадики, қшатрий бўла туриб, унинг жанг қилишдан бош тортишга ҳаққи йўқ. Лекин, агар, жанг қила туриб, ҳамиша Кришнани ўйлаб юрса, ажали етганда ҳам Уни эслай олади. Бунинг учун киши ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топшириши ва ҳаётини Худога садоқат билан хизмат қилиш билан бутунлай банд қилиши лозим.

Аслида биз танамиз билан эмас, ақлимиз ва тафаккуримиз билан ҳаракат қиламиз. Шунинг учун, агар ақлимиз ва тафаккуримиз ҳамиша Худои Таоло ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиб юрса, бизнинг ҳиссиётимиз ўз-ўзидан, табиий равишда, Худога хизмат қилиш билан машғул бўлади. "Бҳагавад-гита" бизга қандай қилиб ақл ва тафаккуримизни ҳамиша Худои Таоло ҳақидаги ўйлар билан банд қилиб юришни ўргатади. Шундай ўйларга ғарқ бўлиб, умримизнинг охирида биз Худонинг даргоҳига эриша оламиз. Агар кишининг ақли Худога, Кришнага хизмат қилиш билан банд бўлса, унинг ҳиссиёти ҳам табиий равишда шу хизматга жалб қилинган бўлади. Бу - ҳақиқий санъатдир, "Бҳагавад-гита"нинг сири ҳам мана шунда: ҳамиша Худои Таоло, Шри Кришна ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлиб юриш.

Ҳозирги замонда олимлар Ойга етиб бориш учун шунча уриняптилар, лекин руҳий камолотга эришиш учун амалда бирор ҳаракат қилмайдилар. Ҳали олдида эллик йил умри бор одам, ана шу қисқа вақт ичида ҳамиша Худонинг Олий Шаҳси ҳақида ўйлаб юришга ўрганиши лозим. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг мазмуни, моҳияти, мақсади шундан иборат.

шраванам киртанам вишинох смаранам пада-севанам

арчанам ванданам дасйам сакхйам атма-ниведанам

"Шримад Бҳагаватам"(7.5.23)

Инсонлар фаолиятининг бу ерда кўрсатилган тўққиз тури фикру-хаёлимизни ҳамиша Худои Таолода мужассам қилиб яшашга ёрдам беради. Уларнинг ичида энг осони *шраванам*, - "Бҳагавад-гита"ни Худога эришган киши оғзидан эшитиш ҳисобланади. Шунинг шарофати билан биз Худои Таолони ҳамиша эслаб юра оламиз ва умримизнинг охирида ҳозирги танамизни тарк этиб, Парвардигор билан бемалол мулоқотда бўлиш имконини берадиган руҳий танага эга бўламиз.

Кейин Парвардигор шундай дейди:

*абхйаса-йога-йуктена четаса нанйа-гамина
парамам пурушамм дивйам йати партханучинтайан*

"Ҳамиша Мени, Худонинг Олий Шахсини эслаб юрган, бошқа ҳеч нарсага чалғимасдан ҳамиша Мен ҳақимда чуқур ўйларга берилиб юрган киши шубҳасиз Менинг олдимга келади"(8.8).

Бу усул жуда осон, лекин бу усулни аввал ўзи мукаммал ўрганган кишигина бошқаларга ўргата олади. *Тад-виджнанартхам са гурум эвабхигачхет*: Шу йўлдан бораётган кишига мурожаат қилиш керак. Ақлимиз ҳамиша ҳар тарафга интилиб юради, лекин биз ҳамиша уни Худои Таоло, Шри Кришнанинг қиёфасида ёки Унинг муқаддас номининг товушида мужассам қилишга ўрганишимиз лозим. Ақл ўзининг табиатига кўра нотинч ва бетайин, аммо Кришнанинг муқаддас номларининг товушига ғарқ бўлиб, у хотиржам, осойишта бўлиб, бир жойда мужассам бўла олади. Шунинг учун, *парамам пурушамга*, руҳий даргоҳдаги Худонинг Олий Шахсига муроқаба қилиш ёрдамида Худонинг даргоҳига қайтиш керак. "Бҳагавад-гита"да ҳаётда энг олий мақсадга эришиш, руҳий ўзликни англаш йўллари ва усуллари кўрсатилган, ана шу сирли илм дарвозалари ҳамма учун очик. Бу буюк даргоҳга ҳар бир инсон кира олади. Жамиятдаги ҳар қандай табақа вакиллари ҳам Парвардигор Кришнанинг илм ва лаззатга тўла мангу даргоҳига эриша оладилар, чунки Худои Таоло ҳақида тинглаш ва Уни эслаб юриш ҳар кимнинг қўлидан келади.

Шунинг учун, Худои Таоло шундай дейди:

*мам хи партха вйапашритйа йе "ни сйух папа-йонайах
стрийо ваишйас татха шудрас те "ни йанти парам гатим
ким пунар брахманах пунйа бхакта раджаршайас татха
анитйам асукхам локам имам прайа бхаджасва мам*

Бу ерда Парвардигор айтяптики, ҳар бир одам, ҳатто савдогар, йўлдан адашган аёл, ишчи ёки энг пасткаш одам ҳам Худого эриша олади. Бунинг учун чуқур тафаккур эгаси бўлиш шарт эмас; гап шундаки, *бхакти-йога* қоидаларига амал қиладиган ва Худои Таолони Мутлақ Ҳақиқат, энг олий саодат деб тан олиб, Уни ҳаётининг энг олий мақсади ва мазмуни деб қабул қилган ҳар бир киши руҳий оламдаги Худонинг даргоҳига эриша олади. "Бҳагавад-гита"да баён этилган қоидаларга амал қилиш билан инсон ўзининг ҳаётини мукаммал даражага кўтаради ва моддий ҳаётдаги муаммоларининг барчасини биратўла ҳал этади. "Бҳагавад-гита" таълимотининг мазмуни ва моҳияти шундан иборат.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, "Бҳагавад-гита" - илоҳий асар ва уни диққат билан жиддий ўрганиш лозим. *Гита-шастрам идам пунйам йах патхет прайатах пуман* - "Бҳагавад-гита"нинг кўрсатмаларига жиддий амал қилиб юрган киши ҳаётдаги барча мусибат ва ташвишларидан бутунлай халос бўлади. *Бхайа варджитах* - у

хаётида учрайдиган барча кўрқув ва хавотирлардан халос бўлади, ва *вишиноҳ падам аванпоти* - кейинги хаётида руҳий оламга эришади(Гита-махатмья, 1).

Бу йўлнинг яна бир афзал томони бор:

*гитадхйайана-шиласйа пранайама-парасйа ча
наива санти хи напани пурва-джанма-критани ча*

"Агар киши "Бхагавад-гита"ни чин қалби билан ишониб, жиддий ўрганса, Худонинг марҳамати билан у аввалги гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлади"(Гита махатмья, 2). "Бхагавад-гита"нинг охирги бобида Парвардигор очикдан-очик эълон қилиб айтади-ки,(18.66):

*сарва-дҳарман паритйаджйа мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-напेбхйо мокшайишйамаи ма шучах*

"Хар хил ўткинчи динларни тарк эт, ўз ихтиёрингни бутунлай Менга топшир. Мен сени барча гуноҳларинг оқибатидан халос этаман. Ҳеч нарсадан кўркма". Шундай қилиб, Ўзига ихтиёрини бутунлай топширган одамни Худои Таоло Ўз химоясига олади ва уни барча гуноҳлари оқибатидан халос этади.

*мала-нирмочанам пумсам джала-снанам дине дине
сакрид гитамрита-снанам самсара-мала-нашанам*

"Инсон танасининг кирини кетказиш учун хар куни сувда чўмилиши мумкин, лекин у умрида бирор марта муқаддас Ганга сувлариغا ўхшаган "Бхагавад-гита" сувида чўмилса, моддий хаётида орттирган барча иллатларидан биратўла, бутунлай халос бўлади"(Гита-махатмья, 3).

*гита су-гита картавйа ким анйаиҳ шастра-вистараиҳ
йа свайам падманабхасйа мукха-падмад винихсрита*

"Бхагавад-гита"ни бевосита Худонинг Олий Шахсининг Ўзи айтиб бергани сабабли, бошқа қандайдир ведавий асарларни ўрганишнинг ҳожати йўқ. "Бхагавад-гита"ни жиддий ва мунтазам ўқиб юришнинг ўзи кифоя". Ҳозирги даврда одамлар дунёвий ишларга шунчалик берилиб кетганки, барча ведавий асарларни ўқишга уларнинг сира вақти топилмайди. Лекин бу шарт эмас. "Бхагавад-гита"нинг ўзи етарли, чунки энг аввало Худои Таолонинг Ўзи бевосита айтгани учун, бу китоб барча ведавий асарларнинг қаймоғи, мағзи ҳисобланади: (Гита-махатмья, 4).

*бхарамрита-сарвасвам вишину-вактрад вигихсритам
гита-сангодакам питва пунар джанма на видйате*

"Агар Ганганинг сувидан ичиб юрган одам озодликка эришадиган бўлса, "Бхагавад-гита" шарбатини мунтазам татиб юрган киши ҳақида нима дейиш мумкин? "Маҳобҳорат"нинг бутун қаймоғи, шарбати "Бхагавад-гита"да тўпланган, у Кришнанинг, бошланғич азалий Парвардигор Вишнунинг Ўз оғзидан чиққан" (Гита-махатмья, 5). "Бхагавад-гита" Худонинг Олий Шахсининг бевосита оғзидан чиққан,

Ганга эса маълумки, Худои Таолонинг нилуфар қадамлари пойидан бошланади. Албатта Худои Таолонинг пойи қадамлари ҳам Унинг оғзи сингари муқаддас, лекин, чуқур таҳлил қилиб англаш мумкинки, "Бҳагавад-гита" ўзининг моҳияти, аҳамияти билан ҳатто муқаддас Ганга сувларидан ҳам устун туради.

сарвопанишадо гаво догдха гопала-нанданаҳ

партхо ватсаҳ су-дхир бхокта дугдхам гитамритам махат

"Бу "Гитопанишад", барча упанишадларнинг мағзини ўзида мужассам қилган "Бҳагавад-гита" - машҳур подачи Кришна соғайтган сигирни, Аржун эса бузокни эслатади. Шу боис донишмандлар ва Худонинг соф содиқлари "Бҳагавад-гита"нинг шарбатли сутидан ичишлари лозим."(Гита-махатмья, 6).

экам шастрам деваки-путра-гитам эко дево деваки-путра эва

эко мантрас тасйа намани йани кармапи экам тасйа девасйа сева

(Гитамахатмья, 7)

Одамлар "Бҳагавад-гита"нинг ўғитларини англаб олишлари лозим: *экам шастрам деваки-путра-гитам* - жаҳонда фақат битта китоб бор, у ҳамма учун бирдай азиз, муқаддас. Шу китоб - Калом ул Оллоҳ, яъни Худонинг каломи - "Бҳагавад-гита";

эко дево деваки-путра эва - бутун борликда ҳамма учун ягона Парвардигор, битта Худои Таоло мавжуд, У - Шри Кришна;

эко мантрас тасйа намани йани - ҳамманинг зикр қилиши учун, ягона калима, дуо - илтижо мавжуд, у - маха-мантра:

Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре,

Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

кармапи экам тасйа девасйа сева - ҳамма одамлар учун ягона бўлган санатана-дҳарма, ҳақиқий дин, мангу фаолият мавжуд - Парвардигор Кришнага, ягона Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиш.

* * * * *

Рухий устозлар силсиласи

эвам парампара прантам(Б.г.4.2). Парвардигор Кришна нозил қилган "Бхагавад-гита" бизга қуйидаги мўътабар рухий устозлар силсиласи орқали етиб келган:

1. Кришна, Худонинг Олий Шахси.
2. Брахма
3. Нарада
4. Вьяса
5. Мадхва
6. Падманабха
7. Нрихари
8. Мадхава
9. Акшобхья
10. Джая Тиртха
11. Гьянасиндху
12. Даянидхи
13. Видьянидхи
14. Раджендра
15. Джаядхарма
16. Пурушоттама
17. Брахманья Тиртха
18. Вьяса Тиртха
19. Лакшмипати
20. Мадхавендра Пури
21. Ишвара Пури(Нитьянанда, Адвайта)
22. Худованд Чайтанья
23. Рупа(Сварупа, Санатана)
24. Рагхунатха, Джива
25. Кришнадас
26. Нароттама
27. Вишванатха
28. (Баладева), Джаганнатха
29. Бхактивинода
30. Гауракишора
31. Бхактисиддханта
32. А.Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада

Биринчи боб

Курукшетрадаги қўшинлар таърифи

1. дхритараштра увача

*дхарма-киетре куру-киетре самавета йўйутсавах
мамакаҳ пандаваш чаива ким акурвата санджайа*

Дхритараштра шундай деди: - О Санжай, жанг қилиш иштиёқида муқаддас зиёратгоҳ - Курукшетра майдонида тўпланиб, Пандунинг ўғиллари билан менинг ўғилларим нима қиляптилар?

Изоҳ: "Бҳагавад-гита" - жуда кенг тарқалган муқаддас китоблардан бири, унинг моҳияти "Гита-махатмья"да баён этилган. Унда жумладан шундай дейилган: "Бҳагавад-гита"ни Шри Кришнанинг содиқ хизматкори бўлган киши билан бирга диққат билан, жиддий ўрганиш лозим". Унинг маъносини англаш учун шахсий манфаатларга асосланган нотўғри изоҳлардан узоқроқ бўлиш муҳим аҳамиятга эга. "Бҳагавад-гита"ни қандай тушуниш кераклигини биз унинг ўзидан билиб оламиз: бу асарни Худои Таолонинг бевосита Ўзидан эшитган Аржун тўғри тушунган. Агар инсон ҳаётда омади келиб, "Бҳагавад-гита"ни Худонинг ҳақиқий вакили оғзидан эшитиш ва худди Аржундай, ҳеч қандай шубҳаю-гумонларсиз тушуна олиш бахтига эришса, ундай одамни ведавий асарларнинг барчасида ва жаҳондаги бошқа барча муқаддас китобларда баён этилган илоҳий илмларга мукаммал эга бўлган донишманд, деса бўлади. "Бҳагавад-гита"дан инсон жаҳондаги барча муқаддас китобларда баён этилган илмларни, бунинг устига бошқа бирор муқаддас китобда топилмайдиган нодир илмни ўрганади. "Бҳагавад-гита"нинг тенгсиз афзаллиги ҳам шунда. "Бҳагавад-гита" - Худо ҳақидаги мукаммал илм, чунки уни бевосита Парвардигор Шри Кришнанинг Ўзи, Худонинг Олий Шахси баён этган.

"Маҳобҳорат"да келтирилган Дхритараштра билан Санжайнинг суҳбати бу буюк фалсафий асарнинг негизини ташкил этади. Маълумки, "Бҳагавад-гита" Курукшетра жанг майдонида баён этилган. Бу жой жуда қадимдан, ер юзида Ведавий маданият ҳукм сурган замонлардан бери муқаддас зиёратгоҳ ҳисобланади. Худои Таоло одамларга Ҳақиқатга эришиш йўлини кўрсатиш учун бизнинг сайёрамызга ташриф буюрганида, "Бҳагавад-гита"ни шу жойда гапириб берган эди.

Мазкур шеърда *дхарма-киетра* (диний маросимлар ўтказиладиган жой) сўзи муҳим аҳамиятга эга, чунки Курукшетрадаги

жангда Худои Таоло Аржун тарафда турган эди. Курузодаларнинг отаси Дхритараштра бўлажак жангда ўғилларининг ғалаба қозонишига кўзи етмай саросимага тушиб ўтирганди. Қалбидаги ана шу гумонлар уни хизматкори Санжайга савол билан мурожаат қилишга мажбур этди: -"Улар нима қиялптилар?" Дхритараштра ўғиллари билан укаси Пандунинг ўғиллари жанг қилиш учун Курукшетрада тўпланганини яхши биларди, лекин унинг саволида бошқача маъно бор. Аслида у амаки-оғайниларнинг сулҳ тузишларини истамасди, айти пайтда бўлғуси жанг натижаси, ўғилларининг тақдири уни ташвишга соларди. Улар жанг қилиш учун, ведавий битикларга кўра, хатто фаришталар учун ҳам муқаддас зиёратгоҳ бўлган Курукшетра майдонини танлагани сабабли, Дхритараштра бу муқаддас зиёратгоҳ бўлғуси жанг натижасига таъсир кўрсатишидан қўрқарди. Муқаддас зиёратгоҳ Аржунга, Пандузодаларга ижобий таъсир қилиб, жангда ёрдам беришини у яхши биларди, чунки улар туғилганидан бери такводорлик билан кун кечирардилар. Санжая Вьясанинг шогирди бўлиб, унинг марҳамати билан хатто Дхритараштранинг саройида ўтириб ҳам Курукшетра майдонида бўлиб турган воқеа-ҳодисаларни яққол кўриш имкониятига эга эди. Шунинг учун, Дхритараштра ундан жанг майдонида рўй бераётган ҳодисалар тафсилотини сўрапти.

Пандузодалар ҳам, Дхритараштранинг ўғиллари ҳам бир авлодга мансуб, лекин Дхритараштранинг берган саволи унинг жиянларига нисбатан қандай муносабатда эканини ошкор этиб турибди. У атайлаб Куру авлодига фақат ўзининг ўғилларини қўшаётгани билан Пандузодаларни ҳаққоний ҳуқуқларидан маҳрум этипти. Бу Дхритараштранинг Пандузодаларни ёқтирмаслигидан далолат беради.

Шундай қилиб, ҳикоянинг аввал бошиданоқ маълум бўладики, ҳақиқий диннинг отаси бўлган Шри Кришнанинг Ўзи иштирок этаётган Курукшетра жанг майдонида, худди шолини ёввойи ўтлардан тозалагандай, барча ёввойи ўт(Дхритараштранинг ўғли Дурйодхана ва бошқалар)лар яксон қилинади ва Худои Таолонинг амри билан Юдхиштхира бошчилигида ҳақиқий такводор зотлар ғалаба қозонадилар. *дхарма-киштра* ва *куру-киштра* сўзларининг ведалар маданияти ва тарихида кўрсатилган маъноларидан бошқа, бу ердаги моҳияти ана шундан иборат.

2. санджайа увача

*дриштва ту пандаваникам вйудхам дурйодханас тада
ачарйам упанганмйа раджа вачанам абравит*

Санжай шундай деди: Пандузодаларнинг ҳарбий қўшинининг жанговор сафларини кўздан кечириб, шох Дурйодхана устозининг олдига келиб, унга шундай деди.

Изоҳ: Дхритараштра туғма кўр эди. Бахтга қарши унинг қалб кўзи ҳам рухий жиҳатдан кўр эди. У ўғиллари ҳам дин масалалари бўйича ўзи сингари кўр эканини, ҳамиша такводор инсонлар бўлган Пандузодалар билан ўғиллари ҳеч қачон муроса қилиб яшолмаслигини яхши биларди. Унинг қалби нотинч: муқаддас зиёратгоҳ ўғилларига қандай таъсир қилишидан кўнгли хавотирда эди. Жанг майдонида бўлаётган ҳодисалар ҳақида суриштиришга Дхритараштрани нима мажбур қилиб турганини Санжай яхши биларди. Руҳи тушган шохнинг кўнглини кўтариш учун, Санжай, муқаддас жойнинг кўрсатаётган салбий таъсирга қарамай, унинг ўғиллари сулҳ тузиш ниятида эмаслигини айтди. Шу боис у шохга, ўғли Дурйодхана Пандузодаларнинг ҳарбий қўшинини кўздан кечириб, жангвор вазиятни тушунтириш учун, Курулар қўшинининг бош саркардаси Дроначарьянинг олдига келганини айтди. Гарчи бу ерда Дурйодхана “шох” деб аталган бўлса ҳам, вазиятнинг жиддийлиги уни қўшинининг бош саркардаси олдига боришга мажбур қилганди. Бу ҳаракати унинг моҳир сиёсатчи эканидан далолат беради. Лекин, ҳатто Дурйодханадайд тажрибали сиёсатчи ҳам Пандузодалар қўшинини кўрганида даҳшатдан қалбига ғулғула тушганини яшира олмади.

*3. пашйаитам панду-путранам ачарйа махатим чамум
вйудхам друпادا-путрена тава шйшйена дхимата*

Ҳой Устоз, талантили шогирдинг, Друпаданинг ўғли моҳирлик билан сафга тизган Пандузодаларнинг қудратли қўшинига бир назар солинг!

Изоҳ: Моҳир сиёсатчи Дурйодхана машхур саркарда-браҳман Дроначарьяга йўл қўйган хатосини кўрсатмоқчи бўлди. Бир пайтлар Драупадининг отаси шох Друпادا билан Дроначарья жанжаллашиб қолган эдилар. Драупади кейин Аржуннинг хотини бўлди. Дроначарьядан ҳақоратланган шох Друпادا катта қурбонлик маросими ўтказиб, Дроначарьяни ўлдиришга қодир бўлган ўғил фарзандга ота бўлганди. Дроначарья бунини яхши биларди, лекин, олийҳиммат браҳман бўлгани сабабли, ўзига шогирд бўлиб юрган Друпаданинг ўғли Дхриштадьомнага ҳеч иккиланмасдан барча ҳарбий санъат сирларини ўргатганди. Энди, Курукшетра жанг майдонида Дхриштадьомна Пандузодалар тарафидан турар, Дроначарьядан олган илмларини амалда қўллаб, Пандузодалар қўшинини жангвор сафга тизган эди. Дурйодхон “жанг пайтида ҳеч қимми аяб ўтирмасин”, деган ният билан Дроначарьяга йўл қўйган хатосини эслатиб қўяди. Ўзининг бу сўзлари билан Дурйодхон Дроначарьяга ўзининг сеvimли шогирдлари - Пандузодалар билан бўладиган жангда кўнгилчанлик қилмаслиги лозимлигига ҳозирданоқ ишора қилиб қўйяпти. Дроначарьянинг энг сеvimли ва

мохир шогирди Аржун эди, шунинг учун, Дурйодхон Дронаचार्याга жанг майдонида ҳар қандай кўнгилчанлик албатта мағлубиятга олиб келиши мумкинлигидан огоҳлантириб қўйяпти.

*4. атра шура махешв-аса бхимарджуна-сама йудхи
йуйудхано вираташ ча друпаташ ча маха-ратхаҳ*

Бу қўшин таркибида, жангда Бхима ва Аржундан қолишмайдиган жасур камонбозлар кўп. Улар орасида Ююдхан, Вирата ва Друпата сингари буюк жангчилар бор.

Изоҳ: Дхриштадьомнанинг бир ўзи Дронаचारьядай буюк ва мохир саркардага бас кела олмасди, лекин Пандузодаларнинг қўшини таркибида жасоратини тан олишга лойиқ жангчилар кўп эди. Дурйодхана, улар ғалабага эришиш йўлида катта тўсиқ бўлади деб ҳисобларди, чунки бу жангчиларнинг ҳар бири Бхима ва Аржун сингари қудратли эди. Бхима билан Аржуннинг қудрати унга яхши маълум, шу боис у бошқа жангчиларни улар билан таққослаяпти.

*5. дхриштакетуш чекитанаҳ кашираджаш ча вирйаван
пуруджит кунтибходжаш ча шаибйаш ча нара-пунгаваҳ*

Буюк, қўрқмас ва қудратли жангчилар Дхриштакету, Чекитана, Кашираджа, Пуруджит, Кунтибходжа ва Шайбьялар улар томонда.

*6. йудхаманйуш ча викранта уттамауджаш ча вирйаван
саубхадро драупадейаш ча сарва эва маха-ратхаҳ*

Қудратли Юдхаманью, қўрқинчли Уттамауджа, шунингдек, Субхадранинг ўғли ҳамда Драупадининг ўғиллари улар билан бирга. Уларнинг ҳаммаси аравада жанг қилиш санъатини яхши биладиган буюк жангчилардир.

*7. асмакам ту вишишта йе тан нибодха двиджоттама
найака мама саинйасйа самдженартхам тан бравими те*

Эй брахманлар аълоси, энди менинг қўшинимни жангга олиб кирадиган машҳур саркардалар ҳақида эшит.

*8. бхаван бхишмаш ча карнаш ча крипаш ча самитим-джайаҳ
аиваттхама викарнаш ча саумадаттис татхаива ча*

Улар орасида ўзинг сингари енгилмас жангчилар: Бхишма, Карна, Крипа, Ашваттхама, Викарна ва Сомадаттанинг ўғли Бхуришравалар бор.

Изоҳ: Бу ерда Дурйодхана, жангда мағлубият нималигини билмаган машхур жангчиларни санаб ўтпти. Викарна Дурйодхананинг укаси, Ашваттхама - Дроначарьянинг ўғли, Саумадатта(Бхуришрава) эса, Бахлика шохининг ўғли эди. Карна Аржуннинг бир онадан туғишган акаси эди: малика Кунти уни ҳали шох Пандуга турмушга чиқмасдан аввал туққан эди. Крипачарья - Дроначарьянинг хотини Крипининг акаси, ака-сингил эгизаклардан бири.

*9. аниё ча бахавах шура мад-артхе тйакта-дживитах
нана-шастра-прахаранах сарве йуддха-вишарадах*

Бизнинг қўшинда мен учун жонини қурбон қилишга тайёр бўлган бошқа қахрамонлар ҳам қўп. Уларнинг барчаси ҳар хил қурооллар билан қуроолланган, жанг қилишда катта тажрибага эга.

Изоҳ: Джаядратха, Критаварма ва Шалья сингари бошқа жангчилар жангда Дурйодхана учун жонини беришга тайёр. Бошқача қилиб айтганда, Курукшетра жангида уларнинг қурбон бўлиши муқаррар эди, чунки улар гуноҳкор Дурйодхана тарафида жанг қилардилар. Лекин, кўриниб турибдики, дўстлари ва иттифоқчилари бўлган, юкорида санаб ўтилган қудратли жангчиларнинг қудратига таяниб, Дурйодхана жангда албатта ўзининг ғалаба қозонишига ишончи комил эди.

*10. апарйантам тад асмакам балам бхишмабхиракиштам
парйантам тв идам этешам балам бхимабхиракиштам*

Бхима зўр бериб ҳимоя қилаётган Пандузодаларнинг жанговор қудрати чекланган, лекин бобом Бхишма мустаҳкам ҳимоя қилаётган бизнинг қўшимиз чексиз қудратга эга.

Изоҳ: Бу ерда Дурйодхана рақибининг ҳарбий қудратини таққослаб баҳолаяпти. Айниқса тажрибали саркарда, авлоднинг энг кекса аъзоси Бхишма ҳимоя қилаётгани сабабли, у ўз қўшинининг қудратини чексиз деб ҳисоблайди. Аксинча, Пандузодаларнинг қудрати эса, Бхишма билан тенглаштириб бўлмайдиган Бхимасена ҳимояси остида бўлгани сабабли чекланган. Дурйодхана ҳамиша Бхимани ёмон кўрарди, чунки, у қачон бўлса ҳам, фақат Бхиманинг қўлидан ҳалок бўлишини яхши биларди. Лекин, тенгсиз тажрибага эга бўлган бобоси Бхиманинг жангда ўзи томонда туриб иштирок этаётгани учун жангда ғалаба қозонишдан умид қиларди. Бошқача қилиб

айтганда, мазкур жангда ғалаба қозонишга Дурйодхананинг тўла асоси бор эди.

*11. айанешу ча сарвешу йатха-бхагам авастхитаҳ
бхишмам эвабхиракианту бхавантаҳ сарва эва хи*

Жанговор сафда ҳар ким ўз ўрнини мустаҳкам ҳимоя қилиш билан бирга, барчангиз бобом Бхишмани ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлашингиз лозим.

Изоҳ: Дурйодхана Жасур Бхишмани олқишлагандан кейин, “бошқа жангчилар ўзини камситилган деб ўйлаши мумкин”, деган ўйга борди ва сиёсий айёрлигини ишга солиб, бу вазиятни тўғрилашга уринди. Дурйодхана таъкидлаб айтяптики, Бхишма шубҳасиз буюк қаҳрамон, лекин анча кексайиб қолган, шунинг учун бошқа жангчилар уни ҳар тарафдан ҳимоя қилиш чорасини кўришлари лозим. У бир тарафда жанг қилаётганида, душман бундан фойдаланиб, бошқа тарафдан жангга кириши мумкин. Ҳар бир жангчи душманнинг бошқа тарафдан келиб, сафни бузиб юборишига имкон бермай, ўз ўрнида мустаҳкам қолиши жуда муҳим. Куруларнинг ғалабаси бутунлай Бхишмага боғлиқ эканини Дурйодхана яхши биларди. У Бхишмадева билан Дронаचार्या ўзини қўллаб-қувватлашини яхши биларди, чунки, Курузода-лар Аржуннинг хотини Драупадини, саройда тўпланган машҳур жангчилар даврасида ечинтирмоқчи бўлганда, Драупади улардан ёрдам сўраб ёлворган, лекин иккови ҳам сукут сақлаб, ҳеч қандай жавоб бермаганини яхши эсларди. Албатта, Дурйодхана бу икки саркарда Пандузодаларга қаттиқ боғланган эканини ҳам биларди, лекин барибир у, худди кимор ўйини пайтидагидай, улар бу боғланишларини эсидан чиқариб юборадилар, деб умид қиларди.

*12. тасйа санджанайан харишам куру-врddхх нитамахаҳ
симха-надам винадйоччаих шанкхам дадхмау пратапанан*

Шунда, Куру авлодининг жасур бобокалони, Курукшетрада тўпланган жангчиларнинг энг ҳурматлиси Бхишма жанговор су-рини қаттиқ чалиб юборди. Унинг арслон наърасидай жарангдор овози Дурйодхон қалбини қувончга тўлди-рди.

Изоҳ: Курулар хонадонининг энг кекса бобокалони невараси Дурйодхоннинг қалби қандай аҳволда эканини тушунган эди. Табиий равишда, унга ачинганидан Бхишма Дурйодхоннинг кўнглини кўтариб қўйишга қарор қилди. Худди, бекорга уни шерга қийсламасликларини билдириб қўймоқчи бўлгандай, жанговор су-рини қаттиқ чалиб юборди. Бир тарафдан унинг сур чалишида ҳам рамзий маъно бор: бу билан

у ақлини йўқотган невараси Дурйодханага, бўлғуси жангда у ғалабадан умид қилмаса ҳам бўлишини билдириб қўймоқчи, чунки унинг рақиблари томонида Худои Таолонинг Ўзи, Парвардигор Кришна турибди. Лекин Бхишма, ўз бурчига содиқ қолган ҳолда, нима бўлса ҳам жангда, албатта охиригача жанг қилади.

13. *татаҳ шанкхаш ча бхерйаш ча панаванака-гомукхаш
сахасаивабхйаханйанта са шабдас тумуло бхават*

Унга жўр бўлиб, бутун осмонни гулдурос шовқинга тўлдириб, бирданига сурлар, барабанлар, найлар, горнлар ва шохлар овози янгради.

14. *татаҳ шветаир хайаир йукте махати сйандане стхитау
мадхавах пандаваш чаива дивйау шанкхау прададхматух*

Шунда, рақиб тарафда оппоқ отлар қўшилган ғаройиб жанг аравасида турган Парвардигор Кришна ва Аржун ҳам ўзларининг илоҳий сурларини чалдилар.

Изоҳ: Бхишманинг сурига қарши ўлароқ, Кришна ва Аржуннинг қўлидаги сурлар бу ерда "илоҳий" деб аталган. Бу илоҳий сурларнинг овози шундан хабар берардики, рақибнинг ғалабадан ҳеч қандай умиди йўқ, чунки Кришна Пандузодалар тарафида. *Джайаст ту пандупутранам йешам пакше джанарданах*. Пандунинг ўғилларига ўхшаган одамлар ҳамиша ғалаба қозонадилар, чунки Парвардигор Кришна ҳамиша улар билан бирга. Худои Таоло қаерда бўлса, ҳеч қачон эридан ажралмайдиган, омад келтирувчи равнақ фариштаси ҳам шу ерда бўлади. Демак, Аржунни бу жангда омад ва ғалаба кутаётган эди, Вишну(Парвардигор Кришна) сурунинг илоҳий товушлари шундан хабар бериб турарди. Бунинг устига, дўстлар ўтирган жанг аравасини Аржунга олов фариштаси Агни-дева совға қилган эди. Бу эса шуни билдирардики, бу араванинг устида туриб бутун уч оламдаги душманларни яқсон қилиш ва дунёнинг ҳамма тарафини ишғол қилиш мумкин.

15. *панчаджанйам хришикешо девадаттам дхананджайах
паундрам дадхмау маха-шанкхам бхима-карма вркодарах*

Парвардигор Кришна Ўзининг Панчаджанйасини чалди, Аржун эса - Девадаттасини; ғаройиб қахрамонликлари билан машҳур, тўймас Бхима ўзининг катта сури - Паундрани чалди.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Кришна *Хришикеша* деб аталган, чунки У - барча тирик мавжудотларнинг ҳиссиёт аъзоларининг ҳукмдори. Тирик мавжудотлар - Худои Таолонинг ажралмас зарралари, демак, уларнинг ҳиссиётлари Худои Таолонинг ҳиссиётларининг бир қисми. Имперсоналистлар тирик мавжудотда ҳиссиёт қандай келиб чиқишини тушунтира олмайдилар, шу сабабли улар тирик мавжудотларни “ҳиссиётлардан махрум бўлган” ёки “шахс сифатига эга эмас”, деб кўрсатишга уринадилар. Аслида тирик мавжудотнинг ҳиссиёти уларнинг қалбида бўлган Худои Таолонинг ҳукми остида: инсон ўз ихтиёрини Унга қай даражада топширса, шу даражада Худои Таоло унинг ҳиссиётларини бошқариб туради. Ўз ихтиёрини бутунлай Худого топширган содиқларнинг ҳиссий фаолиятини эса, бевосита Худои Таолонинг Ўзи бошқариб туради. Курукшетра жанг майдонида Худои Таоло Аржуннинг илоҳий ҳиссиётларини шахсан Ўзи бошқариб турарди, шу боис У бу ерда *Хришикеша* деб аталган. Худои Таолонинг турли-туман номлари жуда кўп, бу номларда Унинг фаолиятининг ҳар хил жиҳатлари ифодаланган. Уни “Мадхусудана” деб атайдилар, чунки У Мадху деган иблисни ўлдирганди; Уни “Говинда” деб атайдилар, чунки У сигирларга ва ҳиссиётларга лаззат беради; Уни “Васудева” деб атайдилар, чунки У Ер юзига Васудеванинг ўгли сифатида ташриф буюрган; Уни “Девакинандана” деб атайдилар, чунки У Девакини Ўзига она қилиб танлаган; Уни “Яшоданандана” деб атайдилар, чунки У Ўзининг Вриндавандаги болалик ўйинлари лаззатини Яшодага совға қилган; Уни “Партха-саратха” деб атайдилар, чунки У дўсти Аржуннинг жанг аравасини бошқаряпти. Шунга ўхшаб, Худои Таоло Курукшетра майдонида Аржуннинг ҳаракатларини бошқариб тургани учун Уни “Хришикеша” деб ҳам атайдилар.

Бу ерда Аржун *Дхананджая* (“бойлик эгалловчи”) деб аталган, чунки у, бир пайтлар ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказиш учун зарур бўлган бойлик тўплашда оғасига ёрдам берган эди. Бхима эса, бу ерда *Врикодара* (“тўймас, бўрикорин”) деб аталган, чунки у фақат иблис Хидимбани ўлдириш сингари ғаройиб қаҳрамонликлари билан эмас, тўймас иштаҳаси билан ҳам машҳур эди. Шундай қилиб, Пандузодалар кўшини сафида турган, Худои Таолонинг Ўзидан бошлаб барча буюк қаҳрамонлар чалган сурлар овози қўшиндаги жангчилар қалбини қувончга тўлдирди. Уларнинг рақиблари бундай шарофатдан махрум эди: уларнинг ёнида олий ҳукмдор Парвардигор Кришна ҳам, омад фариштаси ҳам йўқ. Шу сабабли уларнинг мағлубияти муқаррар бўлиб, сур овозлари шундан далолат берарди.

16-18. *анантавиджайам раджа кунти-путро йудхиштхирах
накулах сахадеваиш ча сугхоша-манипушпакау
каийаш ча парамешв-асаҳ шикханди ча маха-ратхаҳ
дхриатайумно виратаиш ча сатйакиш чапараджитаҳ*

*друпадо драупадейаш ча сарвашах пртхиви-пате
саубхадраш ча маха-бахух шанкхан дадхмух притхак притхак*

Кунтининг ўғли, шоҳ Юдхистхира ўзининг Анантавиджая деган, Накула ва Сахадева эса, Сугшоша ва Манипушка деган сурларини чалдилар. Эй олампадох, буюк камонбоз шоҳ Каши, буюк жангчи Шикханди, Дхриштадьюмна, Вирата, енгилмас Сатьяки, Друпادا, Драупадининг ўғиллари ва Субхадранинг кўллари қудратли ўғли сингари бошқа жангчилар ҳам жанговор сурларини чалиб юбордилар.

Изоҳ: Санджай мулойимлик билан Шоҳ Дхритараштрага, унинг Пандузодаларни алдаб, тахтга ўзининг ўғилларини ўтказишга қаратилган нотўғри сиёсати ҳеч қандай мақтовга сазовор эмаслигини билдириб қўйди. Жуда кўп аломатлар бу буюк жангда Куру хонадонининг бутунлай қирилиб кетишини башорат қилиб турарди. Авлоднинг энг кекса вакили Бхишмадан тортиб, то энг ёш вакиллари(Абхиманью ва бошқалар)гача - жанг майдонига тўпланганларнинг барчаси, шу жумладан жаҳоннинг жуда кўп шоҳлари жангда ҳалок бўлишга маҳкум этилган эдилар. Жаҳонни ларзага солган бу оғир мусибат ўғилларига қаттиқ боғланиб қолган Дхритараштранинг айби билан рўй бераётган эди.

*19. са гхошо дхартараштранам хрдайани вйадарайат
набхаш ча пртхивим чаива тумуло бхйанунадайан*

Улар чалаётган сурларнинг гулдурас овозлари жўр бўлиб, бетиним ғувилларди. Еру осмонни ларзага солган бу жарангдор овоз Дхритараштра ўғилларининг қалбига ғулғула солди.

Изоҳ: Бхишма ва Дурйодхананинг бошқа иттифокчилари сурларини чалганда Пандузодаларнинг қалби ҳечам ларзага келмаганди. Уларнинг сур овозлари рақиб қўшинини гангитиб қўйгани ҳақида ҳеч қаерда гапирилмаган, аммо, бу ерда аниқ айтилганки, Пандузодаларнинг жангчилари чалган сур овозлари Дхритараштра ўғилларининг қалбига ғулғула солди. Бунга сабаб - Пандузодаларнинг ўзлари ҳамда уларнинг Парвардигор Кришнага бўлган мустаҳкам ишончи, иймон-этиқоди эди. Худои Таолонинг паноҳи остига кирган киши ҳатто энг катта офат ва мусибатлар олдида ҳам қўрқинч, даҳшат нималигини билмайди.

*20. атха вйавасихитан дрштва дхартараштран капи-дхваджах
правртте шастра-сампате дханур удйамйа пандаваж
хришкешам тада вакйам идам аха махи-пате*

Шунда Пандунинг ўғли - Хануман тасвирланган байроқ хилпираб турган жанг аравасида ўтирган Аржун, камонини қўлига олиб, пайкон йўллашга ҳозирланди. Аммо, эй шаҳаншоҳ, жанговор сафга тизилган Дхритараштранинг ўғилларига қараб туриб, Аржун Парвардигор Кришнага шундай сўзлар билан мурожаат қилди.

Изоҳ: Жанг бошланишига жуда оз вақт қолганди. Олдинги шеърдан биламизки, Дхритараштра ўғилларининг анча руҳи чўккан эди, улар Парвардигор Кришнанинг ўзи бошқариб турган Пандузодалар қўшинини жангга бунчалик тайёр ҳолда учратишни асло кутмаган эдилар. Аржуннинг байроғида ифодаланган Хануманнинг сурати - Пандузодаларнинг ғалабаси муқаррарлигининг яна бир аломати эди, чунки Хануман Парвардигор Рамачандра билан бирга иблис Раванага қарши курашган, шу жангда Парвардигор Рамачандра ғалаба қозонган эди. Ҳозир эса, улар иккови ҳам, - Парвардигор Рама ва Хануман, - бўлғуси жангда унга ёрдам бериш учун Аржуннинг жанг аравасида. Парвардигор Кришна - Парвардигор Рамачандранинг ўзи, Рама қаерда бўлса, Унинг мангу хизматкори Хануман, бахт ва омад фариштаси Сита ҳам шу ерда бўлади. Шу боис, Аржун ҳозир ҳеч қандай душмандан қўрқмасди. Бунинг устига, ҳиссиётлар султони Парвардигор Кришна, унинг ёнида туриб барча ҳаракатларини ўзи бошқариб турарди, жанг пайтида Аржун истаган пайтда Ундан керакли кўрсатмалар олиши мумкин. Ўзининг мангу хизматкори учун Худои Таоло яратган қулай вазият ва шароит Аржуннинг бу жангда ғалабаси муқаррар эканига ҳеч қандай шубҳа қолдирмасди.

21-22. аржунга уяча

*сенайор убхайор мадхйе ратхам стхапайа ме чйута
йавад этан нирикше ахам йоддху-каман авасихитан
каир майа саха йоддхавйам асмин рана-самудйаме*

Аржун шундай деди: Эй бегуноҳ Зот, Сендан илтимос, жанг аравамни олдинга чиқариб, икки қўшин ўртасига қўй. Биз билан жанг қилиш ниятида бу ерга тўпланган зотларни, бу буюк жангда кимлар билан жанг қилишимни бир кўриб олай.

Изоҳ: Парвардигор Кришна - Худонинг Олий Шахси, лекин ўзининг бесабаб марҳамати билан дўсти Аржунга хизмат қиляпти. Ўзининг содиқ хизматкорлари учун Парвардигор ҳар нарсаси тайёр, шунинг учун Аржун Уни “бегуноҳ” деб атаяпти. Аржуннинг жиловдори вазифасини бажарар экан, Кришна унинг ҳамма буйруқларини бажариши лозим эди, ҳамиша ўз бурчини бекаму-қўст бажараётгани туфайли Аржун Уни “бегуноҳ Зот” деб айтапти. Аммо, Ўзининг содиқ хизматкорининг жиловдори бўлса ҳам, Парвардигор Кришна Ўзининг

Худои Таолога хос ҳолатини, илоҳий қудратини йўқотгани йўқ. Ҳар қандай шароитда ҳам Кришна Худонинг Олий Шахси, Хришикеша, барча ҳиссиётлар ҳукмдори бўлиб қолаверади. Худои Таоло билан Унинг хизматкори жуда илиқ, соф руҳий муносабатлар билан боғланган. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша Унга хизмат қилишга интилади, Худои Таоло эса, ҳамиша хизматкорига қандайдир хизмат билан яхшилик қилиш имкониятини излайди. Содиқ хизматкори ана шундай имкониятни қабул қилиб, Унга буйруқ берганида, Парвардигор бундан Ўзи буйруқ бергандагидан кўра кўпроқ лаззат олади. Худои Таоло - бутун борлиқнинг Ҳукмдори бўлгани учун, бизларнинг ҳар биримиз Унинг ҳукми остидамиз, ҳеч ким Унга буйруқ бера олмайди. Аммо, Худои Таоло Ўзининг содиқ хизматкорининг бирор буйруғини эшитса, ҳар ерда, ҳамиша бегуноҳ ва қудратли Ҳукмдор бўлиш билан бирга, бундан чексиз илоҳий лаззат олади.

Худонинг содиқ хизматкори бўлган Аржун ўзининг оғайниқариндошлари билан жанг қилишни истамас, лекин тинчлик ҳақидаги ҳар қандай сулҳ шартларига қўнмаган Дурйодхананинг ўжарлиги, қайсарлиги сабабли жанг қилишга мажбур бўлганди. Шунинг учун Аржун жанг майдонига қайси саркардалар ташриф буюрганини кўриб олишга шошиларди. Гарчи бундай вазиятда тинчлик сулҳи тузиш ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин бўлмаса-да, у ўзининг рақибларини яна бир бор кўрмоқчи, уларнинг бу қирғинбарот урушда иштирок этишга қанчалик интилаётганини билмоқчи бўлаётган эди.

*23. йотсйаманан авекше ахам йа эте атра самагатаҳ
дхартараштрайя дурбuddхер йудхе прийа-чикиришаваҳ*

Дхритараштранинг ёвуз ниятли ўғлининг кўнглини овлаш учун бизларга қарши жанг қилишга бел боғлаган зотларни бир кўриб олай.

Изоҳ: Дурйодхананинг, аслида ҳаққоний равишда Пандузодаларга тегишли бўлган салтанатни ноқонуний йўллар билан тортиб олишга интилаётгани, шу ниятда отаси Дхритараштранинг қўллаб-қувватлаши ёрдамида ҳар хил маккорликлар уюштираётгани ҳеч кимга сир эмасди. Шу боис, Дурйодхана тарафида жанг қилмоқчи бўлганларнинг барчаси бирдай ярамас одамлар эди. Ким билан жанг қилишини билиш учун Аржун уларнинг барчасини жанг олдида кўрмоқчи бўляпти, лекин улар билан тинчлик ҳақида музокара олиб бормоқчи эмас. Гарчи, ёнида Парвардигор Кришна бўлгани сабабли, бу жангда ғалаба қилишга ҳеч қандай шубҳа қилмаса ҳам, у албатта, рақиб қўшинининг қудратини ҳам аниқламоқчи эди.

24. санджайа увача

*эвам укто хришикешо гудакешена бхарата
сенайор убхайор мадхйе стхапайитва ратхоттамам*

Санжая шундай деди: - Эй Бхарат авлоди, Аржуннинг илтимосига кўра Парвардигор Кришна унинг гаройиб жанг аравасини олдинга чиқариб, икки қўшин ўртасига қўйди.

Изоҳ: Бу ерда Аржун “Гудакеша” деб аталган. Гудака - сўзи "уйқу" деган, гудакеша ибораси эса - "уйқусини енгган" деган маънони англатади. Уйқу деганда, одатда, ғофиллик назарда тутилади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна билан дўстлиги шарофатидан Аржун уйқусини ҳам, ғофиллигини ҳам енгилга эришган эди. Кришнанинг буюк содиғи бўлгани учун, у бир лахза ҳам Уни эсидан чиқармасди, чунки ҳақиқий содиқлар шундай бўладилар. Ўнгидами, тушидами, содиқлар Кришнанинг номини, Унинг қиёфасини, Унинг сифатларини ва илоҳий эрмакларини ҳамиша эслаб юрадилар. Содиқ ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юргани сабабли, у уйқусини ва ғофиллигини енгилга муваффақ бўлади. Ҳамиша ана шундай ҳолатда юриш - Кришна онгида бўлиш, ёки *самадҳи* деб аталади. Хришикеша, барча тирик мавжудотларнинг ақли ва ҳиссиётларининг ҳукмдори бўлган ҳолда Кришна, нима сабабдан Аржун жанг аравасини икки қўшин ўртасига қўйишни буюрганини яхши биларди. Унинг амрини бажара туриб, Парвардигор унга шундай деди.

*25. бхишма-дрона-прамукхатах сарвешам ча махи-киштам
увача партха паийаитан самаветан курун ити*

Бхишма, Дрона ва жаҳондаги бошқа барча ҳукмдорларининг кўзи олдида Парвардигор шундай деди: - "Эй Партха, бу ерда тўпланган барча Куруларга қара!"

Изоҳ: Олий Рух кўринишида барча тирик мавжудотларнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор Кришна ҳозир Аржуннинг кўнглидан нималар кечаётганини яхши биларди. Олдинги шеърда ишлатилган Парвардигорнинг номи (Хришикеша) Унга ҳамма нарса аён эканини билдиради. Аржуннинг бу ерда Партха, (Кунти) Притхининг ўғли” деб аталиши жуда муҳим. Аржуннинг дўсти сифатида Кришна унга шуни айтмоқчики, Аржун - Васудеванинг синглиси, яъни ҳоласи Кунтининг ўғли бўлгани учун унинг жиловдори бўлишга рози бўлди. Кришна Аржунга "Куруларга қара!"- деганида нимани назарда тутган эди? Наҳотки Аржун ниятидан қайтиб, жангга иштирок этишдан бош тортса? Кришна Ўз жиянидан, Притхининг ўғлидан буни кутмаган эди. Шу тариқа Худои Таоло ҳазил билан Аржуннинг қалбидаги кайфияти ўзгаришини башорат қилган эди.

26. *тапраашийат стхитан партхаҳ питрн атха питамахан
ачарйан матулан бхратрн путран паутран сакхимс татха
швашуран сухрдаш чаива сенайор убхайор апи*

Икки қўшин ўртасида туриб, Аржун сафда турган оталарини, болаларини, устозларини, тоғаларини, ака-укаларини, ўғилларини, невараларини, дўстларини, шунингдек қайноталари ва ўзига яхшилик қилувчи зотларни кўрди.

Изоҳ: Аржун жанг майдонида ўзининг барча қариндошларини кўриб турарди. У отасининг тенгқур дўсти бўлган Бхуришравани, болалари Бхишма ва Сомадаттани, устозлари Дронаचारья ва Крипачарьяни, тоғалари Шалья ва Шакунини, ака-укалари Дурйодхана ва бошқаларни, Лакшмана сингари ўғилларини, дўстларини (Ашваттхама ва бошқалар), ўзига кўп яхшилик қилган зотларни, масалан Критавармани, бошқа жуда кўп зотларни кўрди. Бир сўз билан айтганда, у сафларида жуда кўп қариндошлари турган икки қўшинни ҳам кўздан кечирди.

27. *тан самикишйа са каунтейах сарван бандхун авастхитан
крпайа парайавишито вишиданн идам абравит*

Кунтининг ўғли, Аржун, жанг майдонида ўзининг барча дўстлари ва қариндошларини кўриб, қалби чуқур ачиниш, ҳамдардлик туйғуси билан тўлди. Кўнгли чўкиб, у шундай деди.

28. *арджуна увача
дритвемам сва-джанам кришна йуйутсум самупастхитам
сйданнти мама гатрани мукхам ча паришушйати*

Аржун шундай деди: - О Кришна, кўз олдимда жанг қилиш иштиёқида турган қариндош ва дўстларимни кўриб, оғзим қуриб, оёқларимнинг жони қочиб кетаётир.

Изоҳ: Ҳақиқатан ҳам Худонинг содиқ хизматкори бўлган киши авлиё ва фаришталарга хос бўлган барча эзгу фазилатларга эга бўлади. Аксинча, Худога ишонмайдиган иймонсизлар эса, дунёвий жиҳатдан қанчалик ўқимишли, маданиятли бўлмасин, бундай улуғвор фазилатлардан маҳрум. Шунинг учун, Аржун жанг майдонида бир-бирига қарши жангга киришга тайёр турган қариндошларини, дўстларини ва оила аъзоларини кўрганида, қалби уларга нисбатан ҳамдардлик, ачиниш туйғуси билан тўлди. Ўз қўшини сафида турган жангчиларга у аввалданок ачинган эди, лекин энди, муқаррар ҳалокатга учрашларини

билиб, ҳатто душман қўшинидаги жангчиларга ҳам ачина бошлади. Шуларни ўйлар экан, унинг томоғи қуруқшаб, бутун вужуди титраб кетди. Уларнинг жанговор шижоати Аржун учун қутилмаган ҳол - барча қариндошлари, бутун авлоди уларга қарши жанг қилишга келган эди. Гарчи бу ерда айтилмаган бўлса ҳам, тасаввур қилиш мумкинки, фақат вужуди титраб, томоғи қурибгина қолмасдан, уларга ачинганидан Аржун ҳатто йиғлаб юборган эди. Буларнинг ҳаммаси Аржуннинг ожизлигидан эмас, аксинча, Худонинг содиқларига хос бўлган меҳрибонлигидан, раҳмдиллигидан, юраги бўшлигидан далолат беради. Бу ҳақда шундай дейилган:

*йасйастй бхактир бхагаватй акинчана
сарваир гунаис татра самасате сураҳ
хараб абхактасйа кутто махад-гуна
mano-ratхенасати дхавато бахиҳ*

"Худои Таолога ўз ихтиёрини бутунлай топширган киши фаришталарнинг барча эзгу фазилатларига эга бўлади, иймонсизлар эса, ўзларининг арзимас, ўткинчи дунёвий сифатлари билан гердаядилар. Бунга сабаб шуки, иймонсиз одам ҳамиша ўз нафсининг қули бўлиб юради, шу боис моддий қувватнинг алдамчи зебу-зийнатларига учмасдан туролмайди" (Ш.6.5.18.12).

*29. вепатхуш ча шарире ме рома-харшааш ча джсайате
гандивам срамсате хастат твак чаива наридахйате*

Бутун вужудимни титроқ босиб кетди, сочларим тикка бўлиб, Гандива камоним қўлимдан тушиб кетяпти. Аъзои-баданим ўтдай ёняпти.

Изоҳ: Тананинг титрашига ҳам, тукларнинг хурпайишига ҳам икки нарса сабаб бўлиши мумкин: бундай белгилар ёки чуқур илоҳий, руҳий лаззатга ғарқ бўлган кишида намоён бўлиши мумкин, ёки бирор моддий сабабларга қўра қаттиқ қўрққан кишида рўй беради. Ўзининг аслида руҳ эканини англаб етган киши ҳеч нарсадан қўрқмайди. Аржунда пайдо бўлган бу белгилар моддий қўрқув - ўлим даҳшати натижасида намоён бўлган эди. Бошқа белгилар ҳам шундан далолат бериб турарди: Аржун шу қадар саросимага тушиб қолган эдики, ҳатто ўзининг машҳур Гандива камонини ҳам қўлидан тушириб юборганди. Юраги ловуллаб тургани сабабли, унга бутун аъзои-бадани ёнаётгандай бўлиб туюларди. Буларнинг барчаси Аржуннинг ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларининг оқибати эди.

*30. на ча шакноми авастхатум бхраматива ча ме манаҳ
нимиттани ча пашйами випаритани кешава*

Бу ерда қолишга бошқа кучим етмайди. Ақлимга ҳеч нарса келмай, ҳеч нарсага фаросатим етмай қолди. Кўриб турганларимнинг барчаси катта бир мудҳиш бахтсизлик рўй беришидан дарак беряпти, о Кешава.

Изоҳ: (Бу ерда Аржун Кришнани “Кешава”, иблис Кешани ўлдирган деб атаяпти.) Аржунни қамраб олган саросима уни тезроқ жанг майдонини тарк этиб кетишга ундарди, ақли шошиб, у ҳеч нарсани эслай олмай қолди. Дунёвий, моддий нарсаларга қаттиқ боғланган одам ана шундай ҳолатга тушиб қолади. *Бхайам двитийа-бхинивешатаҳ сйат* (Ш.б.11.2.37): - бундай ташвиш ва кўрқув моддий шароитларга қаттиқ боғланиб қолган кишиларга хос хусусиятдир. Аржун учун бу жанг фақат азоб-уқубатлар олиб келадигандай, ҳатто душман устидан ғалаба қозониш ҳам унга ҳеч қандай бахт келтирмайдигандай туюларди. Бу ерда *"нимиттани випаритани"* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Инсон келажак ҳаётида ўзини фақат армон ва пушаймонлар кутиб турганини тушуниб, орзу-умидлари амалга ошмаслигини англаб етганида, табиий равишда ўзига ўзи савол бера бошлайди: - "Мен бу ерда нима қиляпман ўзи?" Ҳар бир одам ўзини ўйлайди. Олий Рух ҳеч кимни қизиқтирмайди. Кришнанинг амри билан Аржун ўзини худди ҳақиқий бахт нимада эканини билмайдиган ғофил одамдай тутаяпти. Худога, Кришнага, Вишнуга эришган киши ҳақиқий бахтга эришади. Шартланган рух буни эсидан чиқариб қўяди ва шу сабабли моддий оламда узлуксиз азоб чекиб юради. Бу жангда ҳатто ғалаба қозониш ҳам унга оғир мусибатдан бошқа ҳеч нарса олиб келмаслигига Аржуннинг ишончи комил эди.

*31. на ча шрейо анунашйаами хатва сва-джанам ахаве
на канкше виджайам кришна на ча раджайам сукхани ча*

Бу жангда ўз қариндошларимни ўлдириб, қандай бахтга эришимни мен тушунолмаيمان. О Кришна, менга бундай йўл билан эришилган ғалаба ҳам, салтанат ҳам, бахт ҳам керак эмас.

Изоҳ: Инсон ҳаётининг ҳақиқий мақсади - Худои Таоло, Вишну(Кришна) эканини билмасдан, шартланган рухлар моддий, жисмоний муносабатлардан ўзларига бахт излаб юрадилар. Ҳаёт ҳақида нотўғри, сохта тасаввурларга эга бўлиб, кўзлари кўрмай, улар ҳатто моддий бахтга эришиш учун нима қилиш кераклигини ҳам эсидан чиқариб қўядилар. Аржун ҳатто кшатрийлар қонунини ҳам эсидан чиқарган кўринади. Маълумки, икки тоифа одамлар: 1. Жанг майдонида ҳалок бўлган ҳақиқий кшатрийлар; 2. Таркидунё қилиб, бутунлай руҳий ҳаёт билан машғул бўлган кишилар - энг қудратли ва ёрқин сайёра - жаннатий Қуёш сайёрасига эришиш ҳуқуқига эга бўладилар. Ар-

жун қариндошларини эмас, ҳатто душманларини ҳам ўлдиришни истамаяпти. Қариндошларнинг ҳалокати бахт келтирмайди, деб ўйлаб, худди қорни тўқ одам овқат пиширишни истамагани сингари, у жанг қилишдан бош тортяпти. Ҳамма нарсадан ҳафсаласи пир бўлиб, Аржун таркидунё қилиб, ўрмонга кетиб яшашга қарор қилди. У кшатрий сифатида салтанатни бошқариб тирикчилик қилиши лозим, чунки кшатрийлар бошқа ҳеч нарса билан шуғулланмайдилар. Аммо, Аржуннинг салтанати йўқ. У фақат жангда қариндошлари устидан ғалаба қозониб, отасидан қолган ҳаққоний салтанатини тортиб олиши мумкин. Лекин, у айнан шу ишдан бош тортяпти. Шу боис Аржун, таркидунё қилиб, ўрмонга кетишдан бошқа иложим йўқ, деб ўйлаяпти.

32-35. *ким но раджйена говинда ким бхогаир дживитена ва
йешам артхе канкишам но раджйам бхогах сукхани ча
та име авастхита йуддхе пранамс тйактва дханани ча
ачарйах питарах путарх татхаива ча питамахах
матулах ивашиурах паутрах ийала самбандхинас татха
этан на хантум иччхами гхнато апи мадхусудана
апи траилокйа-раджйасйа хетох ким ну махи-крте
нихатйа дхартараштарн нах ка притих сйадж джанардана*

О Говинда, агар шунча бойликларни эгаллаб, бахтли қилишга интилиб юрган яқинларимизнинг ўзлари ҳозир жанг майдонида тўпланиб, бизга қарши турган бўлса, бизга салтанатнинг, бахтнинг, ҳатто ҳаётнинг нима кераги бор? О Мадхусудана, устозларим, оталарим, ўғилларим, боболарим, тоғаларим, қайноталарим, невараларим, куёвларим, поччаларим ва бошқа қариндошларимнинг ҳаммаси олдимда бор бисотидан айрилиб, жонини қурбон қилишга тайёр турган бўлсалар, ҳатто мени ўлдиришлари мумкин бўлса ҳам, қандай қилиб мен уларга ўлимни раво кўра оламан? Эй, барча тирик мавжудотларнинг посбони, мен нафақат Ер учун, ҳатто бутун уч олам эвазига ҳам улар билан жанг қилишни истамайман. Дхритараштранинг ўғилларини яксон қилиш билан бизлар нимага ҳам эришардик?

Изоҳ: Аржун Парвардигор Кришнани *Говинда* деб атаяпти, чунки Кришна сигир ва ҳиссиётларга лаззат беради. Бу муҳим иборани ишла-тиш билан Аржун ўз ҳиссиётини қандай қаноатлантириш Кришнага маълум бўлиши кераклигини сездириб қўйяпти. Лекин, Говинда ҳеч қачон бизларнинг ҳиссиётларимизнинг талабини қондиришга мажбур эмас. Аммо, агар бизлар Говинданинг ҳиссиётларини мамнун қилишга ҳаракат қилсак, шунинг ўзи бизга ва ҳиссиётларимизга лаззат бағишлайди. Моддий оламда ҳар ким ўзининг ҳиссиётларига лаззат излайди, Худои Таолони эса, ўзининг истакларини амалга оширувчи

хизматкорга айлантиришга интилади. Лекин, Худои Таоло ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳиссиётини улар истаганча эмас, тирик мавжудотнинг қай даражада бунга муносиблигига қараб лаззатлантиради. Аммо, тирик мавжудот олдига бошқа мақсад - ўзининг ҳиссиётини эмас, Говинданинг ҳиссиётини лаззатлантиришни қўйса, Худонинг марҳамати билан у истаган нарсасига эришади. Ўзининг авлодига ва оила аъзоларига нисбатан Аржунда намоён бўлаётган қаттиқ боғланиш туйғуси, унинг табиий равишда уларга ачинаётганидан юзага келяпти. Шунинг учун у жангда иштирок этишни истамаёпти. Ҳар биримиз бойлигимизни дўстларимизга, қариндошларимизга қўз-қўз қилишни истаймиз, аммо, Аржун барча дўстлари ва қариндошлари жангда ҳалок бўлишдан, жангда ғалаба қўлиб, бойлигини улар билан бирга баҳам қўролмай қолишдан қўрқяпти. Дунёвий тасаввурлар асосида яшаётган одамлар шундай ўйлайдилар. Рухий ҳаётда ҳамма нарса бошқача бўлади. Содиқ хизматкор Худои Таолонинг истакларини амалга оширишга интилаётгани сабабли, Худонинг марҳамати билан, Худо йўлида ишлатиш учун чексиз мол-дунёга эга бўлиши мумкин. Агар Худонинг истакларига зид бўлса, содиқ ўзи учун бир тийин ҳам сарфламайди. Аржун ўз қариндошларини ўлдиришни истамади, агар уларни ўлдириш зарур бўлса, у бу ишни Худои Таолонинг Ўзи қилишини истарди. Аслини олганда, Кришна унинг қариндошларини улар ҳали жанг майдонига тўпланмасдан олдинроқ ўлдириб қўйганини, Аржундан эса, фақат Унинг қўлида қурол бўлиш талаб этилаётганини ҳали у билмайди. Биз би ҳақда кейинги боблардан билиб оламиз. Худонинг содиқ хизматкори бўлгани сабабли, табиатан раҳмдил Аржун ёвуз оғайниларидан ўч олишни истамаёпти, аммо Худонинг амри билан уларнинг ҳалокати муқаррар қилиб қўйилган. Қасд қилган кишидан содикнинг ўзи ҳеч қачон ўч олмайди, лекин Худои Таоло ундай золимни албатта жазолайди. Худои Таоло Ўзини ҳақорат қилган одамнинг гуноҳидан ўтиши мумкин, лекин содиқ хизматкорини ҳақорат қилган одамни ҳеч қачон кечирмайди. Шунинг учун Худои Таоло, Аржун кечиришни истаётганига қарамай бу ёвузларни яқсон қилишга қатъий қарор қилган.

36. папам эвашрайед асман хатваитан ататайинах
тасман нарха вайам хантум дхартараштран са-бандхаван
сва-джанам ки катхам хатва сукхинах сйама мадхава

Бизларга қарши жанг қилишга шай бўлиб турган бу зотларни ўлдириш билан биз оғир гуноҳга ботамиз. Шу боис, бизлар Дхритараштранинг ўғилларини ва дўстларимизни ўлдирмаслигимиз керак. О Мадхава, бу билан биз нимага эришамиз? Ўз қариндошларимизнинг ҳалокати қандай қилиб бизга бахт келтириши мумкин?

Изоҳ: (Аржун бу ерда Кришнани Мадхава, яъни "омад фариштасининг эри" деб атаяпти). Ведаларда эвазига ўлим жазосига маҳкум қилинадиган олти хил жинойат кўрсатилган:

1. Захарлашга уриниш; 2. Уйга ўт қўйиш; 3. Курол ишлатиб суикасд қилиш; 4. Зўрлик билан бировнинг молини тортиб олиш; 5. Бегона ерларни тортиб олиш; 6. Бировнинг хотинини ўғирлаш. Бундай жинойат содир қилган жинойатчини шу жойнинг ўзида ўлдириш лозим, уларни ўлдириш билан киши гуноҳкор бўлмайди. Оддий одам ундай жинойатчини ўлдириши мумкин, лекин Аржун оддий одам эмас. Унда авлиё одамларнинг эзгу фазилатлари мужассам, у худди авлиё одамлардай иш кўрмоқчи. Аммо, қшатрий авлиёлардай иш тутмаслиги керак. Албатта, зиммасига давлатни бошқариш юклатилган одам иймонли, такводор бўлиши керак, лекин унинг кўнгилчанлик қилишга ҳаққи йўқ. Масалан, Парвардигор Рама, шунчалик тавқодор, иймонли эдики, ҳалигача одамлар Уникидай салтанат(*рама-раджья*)да яшашни орзу қиладилар. Лекин, У ҳеч қачон кўнгилчанлик қилмаган. Равана хотинини ўғирлаб, Уни қаттиқ ҳақоратлаганди, Рама бошқаларга тарихда бошқа учрамайдиган ғаройиб ўрناق кўрсатиб, Раванни қаттиқ жазолади. Лекин бу ерда, ҳалокат келтирувчи жанг билан Аржунга таҳдид солиб турганлар орасида унинг бобоси, устози, дўстлари ва неваралари борлигини эътиборга олиш керак. Шунинг учун, Аржун уларни ҳам худди жинойатчиларни жазолагандай шафқатсиз жазолаш ноўрин деб ўйлаяпти. Бунинг устига авлиё одамлар ўзларига озор берганларнинг гуноҳини кечиришлари керак. Улар учун бундай қоидаларга амал қилиш сиёсий манфаатлардан анча устун туради. Сиёсий манфаатларни кўзлаб ўз қариндошларини ўлдиргандан кўра, одоб-ахлоқ қоидалари асосида уларни кечириб юбориш керак, деб ўйлаяпти Аржун. У, ўткинчи, дунёвий бахтга эришиш учун қариндошларни ўлдириш ҳеч қандай яхшилиққа олиб келмайди, деб ўйлаяпти. Охиروقибатда, бу йўл билан қўлга кирадиган салтанат ва шодлиқлар узокқа чўзилмайди, мангу эмас. Шундай экан, нимага у, моддий ҳаёт тутқунлигидан биратўла кутулиб, озодликка эришиш имкониятини берадиган ҳаётини хавф остига қўйиб, қариндошларини ўлдириши керак? Аржуннинг Кришнани "Мадхава", яъни "омад ва бахт фариштасининг эри" деб аташи жуда ўринли. Бу билан у Кришнага, омад фариштасининг эри сифатида У, ўзини фақат бахтсизлиқлар олиб келадиган ишга ундамаслиги лозимлигини айтиб қўймоқчи бўлаяпти. Лекин Худои Таоло, Кришна ҳеч қачон, ҳеч кимга, айниқса Ўзининг содиқларига бахтсизлик олиб келмайди.

37-38. *йади апи эте на пашйанти лобхопахата-четасах
кула-киайа-кртам дошам митра-дрохе ча патакам
катхам на джнейам асмабхиҳ папад асман нивартитум
кула-киайа-кртам дошам прапашйадбхир джанардана*

Ох Джанардана, қалбини очқўзлик туйғуси қоплаб олган бу одамлар қариндошларни ўлдириш, дўстлар билан жанг қилиш гуноҳ эканини билмаса, нега энди бизлар, авлодларни яксон қилиш қанчалик оғир гуноҳ эканини била туриб, бундай ёвузликда иштирок этишимиз керак?

Изоҳ: Агар рақиб таклиф қилса, кшатрий жанг қилишдан ёки кимор ўйнашдан бош тортишга ҳаққи йўқ. Шу боис Аржун жанг қилишдан бош тортолмас эди: у Дурйодхананинг таклифига жавоб бериши лозим. Шу сабабли Аржун, бу таклифи ўзи учун қанчалик ҳалокатли эканини рақибни тушунмайди, деб ўйлаяпти. Лекин Аржун, бу уруш бутун оламга қанчалик мусибат келтиришини сезар, шу боис рақибининг таклифини қабул қилолмай турарди. Агар натижалари барчага саодат келтирсагина ўз вазифасини бажариш инсон учун шарт қилиб белгиланган, акс ҳолда у ўз бурчини бажаришдан бош тортиши мумкин. Ҳар томонлама ўйлаб кўриб, Аржун жанг қилишдан бош тортишга қарор қилди.

*39. кула-киаіе пранаішйарти кула-дхармах санатанах
дхарме наіште кулам кртснам адхармо абхибхавати ута*

Авлодларни яксон қилиш азалдан келаётган қадриятларнинг бузилишига олиб келади. Оиланинг тирик қолган аъзолари эса, дин қонунларини бутунлай унутиб юборадилар.

Изоҳ: Жамиятдаги варнашрама тизими, оила аъзоларига ҳар жиҳатдан ривожланиб, руҳий камолотга эришишда ёрдам берадиган диний қонун-қоида, урф-одатларга асосланган. Хонадоннинг ёши улуғлари барча оила аъзолари туғилганидан то ўлгунга қадар барча покланиш маросимларидан ўтишларига маъсул бўладилар. Уларнинг ёппасига йўқ қилиниши покланиш маросимларининг унутилиб, ўтказилмай қолишига олиб келади, натижада янги авлод аъзоларида бемаъни одатлар юзага келиб, кейинги авлод руҳий озодликка чиқиш имкониятидан маҳрум бўлади. Шу сабабли оиланинг кекса аъзоларини ҳеч қачон ўлдирмаслик керак.

*40. абхармабхибхават кришна прадушйанти кула-стрийах
стришу душтасу варинейя джайате варна-санкарах*

Ох Кришна, авлодлар худосизликка юз тутса, жамиятдаги аёллар бузилиб кетади. Аёлларнинг бузуқлиги оқибатида эса, о Варшнея, бетайин фарзандлар дунёга кела бошлайди.

Изоҳ: Такводор, иймонли ёш авлод жамиятнинг тинч-тотувлиги, гуллаб-яшнаши ва фаровонлигининг гаровидир. Варнашрама жамияти диний асосда қурилгани туфайли ундай жамиятда одамларнинг аксарият кўпчилиги иймон-эътиқодли, такводор кишилар эди. Бу ҳолат давлат ва жамиятда руҳий маданиятнинг ривожланишига ёрдам берарди. Эрига садоқатли бўлган ҳалол, покдомон аёлларгина такводор, иймон-эътиқодли, ҳалол фарзандларни дунёга келтиришга қодир бўлади. Аёллар ҳам, табиатан худди ёш болалар сингари, ёмон таъсирларга тез берилувчан, алдовга тез учадиган бўлади. Шунинг учун, аёллар ҳам, болалар ҳам оилада ҳамиша катталарнинг назорати, ғамхўрлиги остида бўлиши керак. Агар аёл ҳамиша барча диний маросимларни, урф-одатларни вақтида бажариб юришга одатланса, ҳеч қачон ёмон йўлга кириб кетмайди. Донишманд Чанакъя Пандитнинг таъкидлашига кўра, аёлларнинг тафаккури унчалик ривожланган эмас, шунинг учун, аёлларга тўлиқ ишониб бўлмайди. Демак, уларнинг ҳамиша хонадоннинг азалдан келаётган қадриятларига, урф-одатларига амал қилиб юришини, диний қонун-қоидаларга амал қилиб, ҳамиша уй ишлари билан банд бўлишини таъминлаш керак. Шунда, уларнинг покдомонлиги ва эрига бўлган садоқати натижасида варнашрама жамиятига муносиб ҳалол, такводор фарзандлар дунёга келади. Варна-ашрама жамиятининг маънавий негизлари бузилиши оқибатида аёллар турмушда эркин ҳаракат қилиш имкониятига эга бўлиб, эркаклар билан ноқонуний равишда бетартиб алоқа қила бошлайдилар. Эркак ва аёлларнинг бузуқлиги натижасида номаъқул, ҳароми, бетайин фарзандлар дунёга келади. Масъулиятсиз эркаклар аёлларни йўлдан ура бошлайдилар, натижада бетайин, номаъқул одамлар кўпайиб, жамият маданияти бузилиб кетади, бу эса ўз навбатида ҳар хил урушларга, эпидемияларга олиб келади.

41. *санкаро наракайайива кула-гхнанам куласйи ча
патанти нитаро хй эшам лунта-пиндодака-криях*

Бетайин фарзандларнинг кўпайиб кетиши оқибатида, оила аъзолари ва оилавий урф-одатларни, қадриятларни бузган кишилар албатта дўзахга тушадилар. Авлодларнинг тарбияси бузилиши натижасида ўтган аجدодларимиз ҳам тубанликка юз тутадилар, чунки авлодлари уларни хотирлаб сув ва таом эҳсон қилмай қўядилар.

Изоҳ: Карма-канда кўрсатмаларига кўра оиланинг ўлган аъзоларига мунтазам равишда сув ва таом эҳсон қилиб туриш лозим. Бу урф-одат Вишнуга сиғиниш билан чамбарчас боғлиқ: Вишнуга таклиф этилган овқатдан тотган руҳлар гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб покланадилар. Баъзан оиланинг ўлган аъзолари тириклигида бу дунёда

қилган гуноҳлари оқибатида дўзахда азоб чекиб қийналадилар, уларнинг кўплари ҳатто кўпол моддий тана ололмасдан жин-арвоҳ танасида юрадилар. Ўтган аждодларига *прасад* таклиф қилиш билан фарзандлари уларнинг шунга ўхшаган жуда кўп мусибатлардан халос бўлишига ёрдам берадилар. Ўтган аждодларга шундай ёрдам бериш оиланинг азалий урф-одатларидан бири ҳисобланади. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш билан шуғулланмай юрган кишилар шундай маросимларни албатта ўтказишлари лозим. Лекин, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқ бундай маросимлар ўтказишининг ҳождати йўқ. Шунчаки Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилаётгани туфайли у ўзининг юзлаб, минглаб аждодларини ҳар қандай моддий азоб-уқубатлардан халос этади. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган(11.5.41):

*дewарши-бхутанта-нринам питринам
на кинкаро найам рини ча раджан
сарватмана йах шаранам шаранйам
гато мукундам парихритйа картам*

"Озодлик инъом этувчи Мукунданинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топган, дунёвий ишларни тарк этган, чуқур ишонч ва иймон билан Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиш йўлидан адашмай бораётган киши фаришталар, донишмандлар, оддий тирик мавжудотлар, оила аъзолари, бутун инсоният ва аждодлари олдидаги бурч ва вазифаларидан бутунлай озод бўлади". Худонинг Олий Шахсига хизмат қилиш билан инсон барча тирик мавжудотлар олдидаги вазифасини бажараётган бўлади.

42. дошаир этаиҳ кула-гхнанам варна-санкара-каракаиҳ
утсайдянте джати-дхармах кула-дхармах ча шашватах

Оиланинг азалий урф-одатларини бузадиган, бетайин авлоднинг дунёга келишига йўл очиб берадиган кишиларнинг гуноҳлари оқибатида одамларнинг оила ва бутун жамият равнақи учун қиладиган фаолияти тўхтаб қолади.

Изоҳ: *Варнашрама-дҳарма*, ёки *санатана-дҳарма* жамиятида тўрт табақанинг ижтимоий фаолияти, ҳар бир оиланинг хайрли ишлари билан биргаликда инсоннинг моддий ҳаёт тутқунлигидан биратўла қутгулишига ёрдам беришга қаратилган. Шунинг учун, жамиятни бошқариб турган масъулиятсиз кишилар санатана-дҳарма негизларини бузганида жамиятда пала-партишлик юзага келади, одамлар инсон ҳаётининг олий мақсади - Парвардигор Вишну эканини унутиб юборадилар. Жамиятнинг шундай раҳбарларини “кўрлар” деб аталади, уларга эргашганлар эса, ҳеч қандай тартиб, умумий мақсади йўқ, бўлиши ҳам мумкин бўлмаган давлатда яшашга маҳкум, мажбур бўладилар.

43. *утсанна-кула-дхарманам манушийанам джанардана
нараке нийатам васо бхаватитй анушуирума*

О Кришна, эй инсонлар авлодининг посбони, рухий устозлар сил-силасида турган устозлардан эшитганларимга кўра, оиланинг азалий урф-одатларни бузган кишилар дўзахда мангу азоб чекишга маҳкум бўладилар.

Изоҳ: Аржун бу далилларни фақат ўзининг ҳаёт тажрибасидан эмас, ишонарли мўътабар манбалардан олиб айтяпти. Фақат шундай йўл билан ҳақиқий илмга эга бўлиш мумкин. Бундай илм мазмуни, унинг маъносини тушуниб етган одамдан ёрдам сўраб, мурожаат қилган кишигагина очилади. Варнашрама жамиятидаги одатга кўра, инсон ўлими олдидан тавба қилиб, қилган гуноҳларидан покланиши лозим. Ҳаётда жуда кўп гуноҳ қилган киши албатта тавба қилиши керак, бу санскрит тилида *прайашчитта* деб аталади. Акс ҳолда у дўзахий сайёраларга тушади ва қилган гуноҳлари оқибатидан қаттиқ азобланади.

44. *ахо бата махат папам картум вйавасита вайам
йад раджейа-сукха-лобхена хантум сва-джанам удйатах*

Шуни била туриб, бизлар оғир гуноҳга қўл ураётганимиз ғалати эмасми? Салтанатга ҳукмронлик қилиш бахтидан лаззатланиш ниятида ўз қариндошларимизни ўлдиришга тайёр турибмиз-а!

Изоҳ: Шахсий манфаат, таъмагирлик, худбинлик домига тушиб қолган киши баъзида ўзининг оғайнисини ёки онасини ўлдириш сингари оғир гуноҳга ҳам қўл уришга тайёр бўлади. Тарихда бунга жуда кўп мисоллар бор. Лекин Худонинг бегуноҳ содиқ хизматкори Аржун, ҳамиша одоб-ахлоқ қоидаларига амал қиларди ва бундай ишга қўл урмоқчи эмас.

45. *йади мам апрадикарам ашастрам шастра-панайах
дхартарашитра ране ханйус тан ме киешматарам бхавет*

Ундан кўра Дхритараштранинг ўғиллари қўлидаги қуроллари билан мени шу жанг майдонида, ҳеч қандай қаршилик ва қуролсиз ҳолимда ўлдира қолсинлар!

Изоҳ: Жанг қоидаcига кўра, кшатрийлар жанг қилишни истамаган қуролсиз кишига ҳужум қилмаслиги керак. Лекин Аржун, агар ҳатто душманлари унга ҳамла қилсалар ҳам, ўзи уларга қаршилик

кўрсатмасликка қарор қилди. У рақиб томон жангга қанчалик интилаётганини ўйлаб ҳам ўтирмади. Буларнинг барчаси - Худои Таолонинг буюк содиғи бўлган Аржун қанчалик қўнгилчан, қалби юмшоқ эканини кўрсатади.

46. санджайа увача

*эвам уктварджунаҳ санкхйе ратхонастха упавишат
висриджйа са-шарам чапам шока-самвигна-манасаҳ*

Санжай шундай деди: - Жанг майдонида шу гапларни айтиб, Аржун камони ва садоғини четга қўйди-да, чуқур қайғуга ботиб, аравага ҳолсиз ўтирди.

Изоҳ: Душман қўшинини кўздан кечириш учун, аравада ўтирган Аржун ўрнидан турган эди, лекин унинг мусибати шунчалик оғир эдики, камони ва садоғини четга қўйиб, мадори кетиб, ўтиришга мажбур бўлди. Руҳий илм сирларини ўрганишга - Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиб юрган ана шундай раҳмдил ва меҳрибон киши муносиб бўла олади.

"Шримад Бҳагавад-гита"нинг "Курукиштрадаги қўшинлар таърифи" деб номланган биринчи бобида Бхактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Иккинчи боб

"Бҳагавад-гита"нинг қисқача мазмуни

1. санджайа увача

*там татха крипайавиштам аиру-пурнакулекшанам
вишидантам идам вакийам увача мадхусуданаҳ*

Санджай шундай деди: - Қалбини ачиниш ва изтироб туйғуси қамраб олган Аржуннинг кўзлари ёшга тўлиб турганини кўриб, Мадхусудана унга гапира бошлади.

Изоҳ: Дунёвий ишларга ачиниш, изтироб чекиш, кўз ёши тўкиш - кишининг ҳақиқий руҳий ўзлигини англамаганидан, аслида ўзининг руҳ эканини эсидан чиқарганидан далолат беради. Ўзининг руҳий табиатини англаб етган киши мангу руҳ ҳақида ўйлайди. Бу ерда *Мадхусудана* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Бир пайтлар Парвардигор Кришна *Мадху* исмли иблисни ўлдирган эди, энди Аржун, Кришна ҳозир ўзининг қалбини қамраб олган, бурчини бажаришга тўсқинлик қилаётган "шубҳаю-гумонлар иблиси"ни ҳам ўлдиришини истаяпти. Одамлар аслида нимага ачиниш зарурроқ эканини билмайдилар. Чўқаётган одамнинг кийимига ачинишнинг нима кераги бор? Ғафлат уммонида чўқаётган кишини, унинг кийиминигина чиқариб олиш билан, яъни, фақат унинг моддий танасини кутқариш билан озодликка чиқариб бўлмайди. Шуни тушунмасдан, фақат моддий тана, сиртқи кийим тўғрисида ачинаётган кишини *шудра*, - яъни "бекорга ачинаётган одам" деб ҳисоблайдилар. Аржун *кишатрий*, шу боис у ўзини бундай тутмаслиги лозим. Кришна унинг ғофиллиги натижасида келган бу мусибатини тарқатиб юбормоқчи бўлди, айти шу мақсадда унга "Бҳагавад-гита"ни баён этди. Руҳий илмнинг асосий билимдони Парвардигор Кришна бу бобда, моддий тана ва мангу руҳнинг табиатини назарий жиҳатдан таҳлил қилиб ўрганиш ёрдамида, инсон қандай қилиб ўзининг ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини англай олишини тушунтиради. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган, руҳий ўзлигини англаш жараёни билан мунтазам машғул бўлган кишигина бу илмни мукаммал эгаллай олади.

2. шри-бхагаван увача

*кутас тва кашмалам идам вишаме самупастхитам
ғунарийа-джуштам асварғйам акирти-карам арджуна*

Худои Таоло шундай деди: - О Аржун, қалбингда бундай бемаъни иллат қаердан пайдо бўлди? Ҳаётнинг маъносини, ҳақиқий мақсадини биладиган кишига бу ярашмайди. Бундай ишлар одамни жаннатга эмас, шармандаликка олиб келади.

Изоҳ: Кришна - ягона Худои Таоло, Олий Шахс. Шу сабабли "Бхагавад-гита"нинг ҳамма ерида Уни *Бхагаван* деб атайдилар. *Бхагаван* Мутлақ Ҳақиқатнинг мукаммал тўлиқ аспектини ифодалайди. Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг уч босқичи бор: Брахман, яъни бутун борлиқни қамраб олган Олий Рухни англаш; Параматма - Худои Таолонинг ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган кўринишини англаш; ва ниҳоят, Бхагаван, яъни Худонинг Олий Шахси, Парвардигор Кришнани англаш. "Шримад Бхагаватам"да Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги бу таълимот шундай ёритилган:

*ваданти тат таттва-видас
таттвам йадж джнанам адвайам
брахмети параматмети
бхагаван ити шабдйате*

"Мутлақ Ҳақиқатни бир биридан фарқ қилмайдиган уч кўринишда англаш мумкин. Улар Брахман, Параматма ва Бхагаван деб аталади".

Ягона Худои Таолонинг бу уч кўринишини, худди шундай уч кўринишда намоён бўладиган Қуёш мисолида тушунтириш мумкин: Қуёшнинг нури, Қуёш халқаси ва Қуёш сайёраси. Фақат қуёш нурини ўрганиб юрган киши ҳали қуёшни англашнинг биринчи босқичида юрган бўлади. Кейинги босқичда одам Қуёш халқасини англаб олади, лекин, Қуёш сайёрасига эришган киши Қуёшнинг табиатини ҳаммадан ҳам чуқурроқ англаб етган бўлади. Фақат Қуёш нурининг хусусиятларини, унинг ҳамма нарсаса сингувчанлигини, ёрқин порлаб туришини ўрганиб юрган оддий одамни, Мутлақ Ҳақиқатнинг фақат биргина жиҳатини - шахсиятсиз Брахманнигина англай олишга қодир одамга ўхшатиш мумкин. Қуёш ҳақида чуқурроқ илмга эга тадқиқотчини эса, Мутлақ Ҳақиқатнинг буюкроқ аспекти - Параматмани англаб етган кишига ўхшатиш мумкин. Қуёш сайёрасининг ичига кирган кишини эса, Мутлақ Ҳақиқатни энг олий, шахс сифатидаги аспекти англаб етган одамга ўхшатиш мумкин. Шунинг учун, гарчи Мутлақ Ҳақиқатни англашга интилиб юрганларнинг барчаси аслида бир Зотни ўрганиб юрган бўлсалар ҳам, Мутлақ Ҳақиқатнинг Бхагаван аспекти англаб етган бхактилар руҳий илм ўрганиб юрган одамларнинг ичида энг аълоси деб аталадилар. Қуёш нури, Қуёш халқаси ва Қуёш сайёраси бир-биридан ажралмаган, лекин қуёшнинг ҳар хил хусусиятларини ўрганаётган изланувчиларнинг ҳаммаси баробар деб бўлмайди.

Вйасадеванинг отаси, буюк донишманд ва ведалар билимдони Парашара Муни, санскритча "*бхагаван*" иборасининг моҳиятини қуйидагича тушунтиради. "Барча бойликларнинг, бутун куч-

кудратнинг, бутун шон-шухратнинг, барча гўзалликларнинг, барча илмларнинг эгаси бўлган ва уларга умуман боғланмаган Олий Шахс - *Бхагаван* деб аталади". Жаҳонда жуда бой, жуда кудратли, жуда чиройли, жуда машхур, чуқур билимга эга ёки уларга боғланмаган одамлар кўп. Лекин уларнинг бирортаси барча бойликларнинг, барча куч-кудратларнинг ва бошқа нарсаларнинг тўлиқ эгасиман, деб даъво қилолмайди. Ўзини шундай Зотман деб фақат Худои Таоло, Парвардигор Кришна айта олади, чунки У - Худонинг Олий Шахси. Ҳеч бир тирик мавжудот, ҳатто Браҳма, Шива ёки Нараяна ҳам, шундай мукамалликларга Кришна сингари тўлиқ эга эмас. Шунинг учун, "Брахма-самхита"да Тангри Браҳма таъкидлаб айтадики, "Кришна - Худонинг Олий Шахсидир. Бутун борликда Унга тенг келадиган ёки Ундан буюкрок ҳеч ким йўқ. Кришна - азалий, бошланғич Парвардигор, "Говинда" деб аталадиган Бхагаван; У - барча сабабларнинг сабабчиси".

*шивараҳ парамаҳ кришнаҳ сач-чид-ананда-виграхах
анадир адир говиндах сарва-карана-каранам*

"Кўплар Бхагаван сифатига эга, аммо Кришна уларнинг ҳаммасидан устун, чунки ҳеч ким Уни тўсиб қўёлмайди. У - Олий Шахс, Унинг мангу танаси эса, илм ва лаззатга тўла. У - азалий Парвардигор, барча сабаблар сабабчиси". (Брахма-самхита.5.1).

"Шримад Бхагаватам"да Худонинг Олий Шахсининг кўплаган киёфалари санаб ўтилган. Лекин, унда Кришна - Худонинг бошқа барча киёфаларининг манбаи, азалий, бошланғич Худо Шахси деб кўрсатилган.

*эте чамша-калаҳ пумсах кришнас ту бхагаван савйам
индрари-вйакулам локам мридайданти йуге йуге*

"Бу ерда санаб ўтилган Худонинг моддий оламда намоён бўлган киёфалари - Олий Шахс-Худонинг ёки тўла намоён бўлган кўриниши, ёки тўла намоён бўлган киёфаларнинг бўлакларидир, аммо Кришна - азалий Парвардигорнинг Ўзи, Худонинг Олий Шахсидир. (ШБ. 1.3.8).

Шундай қилиб, Кришна - бошланғич, азалий Олий Шахс, Мутлақ Ҳақиқат, Олий Руҳ ва Браҳманнинг манбаидир. Худонинг Олий Шахси ёнида туриб, дунёвий қариндошларини қайгураётган Аржуннинг нолишлари ўринсиздай кўринадилар, шунинг учун, Кришна хайрон бўляпти - "кутаҳа"(қаердан?). Зиёли, маданиятли кишилар саналадиган *арий*-ларга мансуб одамнинг бу даражада ожизлигини, ғофиллигини учратиш мумкин эмас. Инсон ҳаётининг ҳақиқий мазмунини, қадрини билладиган, ҳаётдаги қадриятлари руҳий ўзлиқни англаш асосида тузилган одамларни *арийлар* деб атайдилар. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга одамлар инсон ҳаётининг энг олий мақсади - Худони, Мутлақ Ҳақиқатни, Вишнунини, ёки Браҳманни англаш эканини билмайдилар; моддий оламнинг ташқи, ўткинчи зийнатларига алданиб, улар ҳатто "озодлик" дегани нима эканини тушунмайдилар. Моддий

тутқунликдан халос бўлиш йўлини билмайдиган ундай кишилар арийлар деб аталишга муносиб бўлмайди. Аржун кшатрий, лекин у ўз бурчини бажаришдан бош тортиб, жанг қилишни истамаяпти. Ўзининг Худои Таоло олдидаги бурчини бажармаслик одамнинг рухий юксалишига халақит беради ва уни дунёвий ҳаётда шуҳрат қозониш имкониятидан маҳрум этади. Парвардигор Кришна Аржуннинг ўз қариндошларига нисбатан кўрсатаётган нотўғри ачинишини, ҳамдардлигини маъқулламаяпти.

3. *клаибйам ма сма гамаҳ партха наитат твайй упанадйате
киудрам хрдайа-даурбалйам тйактвоттиштха парантапа*

Эй Притхининг ўғли, сохта кўнгилчанликка берилма. Бу сенга ярашмайди. Бу бемаъни ожизликни юрагингдан чиқариб ташла, каддингни ростла, эй душманлар ғолиби.

Изоҳ: Кришна Аржунни отаси Васудеванинг синглиси, яъни Ўзининг холаси Притхининг ўғли деб атаяпти. Кришна Аржун билан қариндош-оғайни эди. Агар кшатрийнинг ўғли жанг қилишдан бош тортса, демак, у фақат номигагина кшатрий, агар браҳманнинг ўғли гуноҳ ишлар қилиб, нопок ҳаёт кечириб юрган бўлса, у фақат номигагина браҳман бўлади. Ундай кшатрий ва браҳманлар оталарига муносиб бўлмаган фарзандлардир, Кришна бу ерда Аржун ўзини *кшатрий* номига муносиб бўлмаган фарзанддай тутишини истамаяпти. Аржун Кришнанинг энг яқин дўсти эди, Кришна унинг жанг аравасига жиловдор бўлиш билан бирга ҳамма ҳаракатларини ҳам бошқариб турарди. Лекин, агар Аржун жанг майдонини тарк этса, шунча эзгу фазилатлар эга бўлишига қарамай, бу иши уни шармандаи-шармисор қилган бўларди. Шунинг учун, Кришна Аржунга ўзини бундай тутиши унга яхши обрў келтирмаслигини айтаяпти. Бунга эътироз билдириб, Аржун ҳурматли Бхишма ва бошқа қариндошларига нисбатан олийжаноблик қилаётганини сабабли жанг майдонини тарк этаётганини айтиши мумкин. Лекин, Кришна бундай олийжанобликни ғофилликнинг, ожизликнинг намоён бўлиши деб атаяпти. Жангчининг, кшатрийнинг бундай қилишини донишмандлар ҳам, муқаддас китоблар ҳам маъқулламайди. Шунинг учун, Аржун сингари, Кришнанинг бевосита раҳбарлиги остида ҳаракат қилаётган киши ундай олийжаноблик ёки зулмга қарши куч ишлатмаслик сингари ожизликларга йўл қўймаслиги керак.

4. *катхам бхишмам ахам санкхйе дронам ча мадхусудаиа
ишубхих пратийотсйами пуджархав ари-судана*

Аржун шундай деди: - Эй душманлар ғолиби, Мадхусудана, мен Худои Таоло қаторида сиғинишим лозим бўлган Бхишма ва Дрона сингари ҳурматли зотларга қараб қандай пайкон йўллай оламан?

Изоҳ: Хонадоннинг бобокалон Бхишма ва Дроначарья сингари мўътабар кексаларини ҳамиша ҳурмат қилиш лозим. Ҳатто улар хужум қилсалар ҳам, уларга қаршилик кўрсатмаслик, ахлоқ-одоб қоидаларига кўра катталарнинг айтганларига қарши чиқмаслик керак. Улар ҳатто бизга нисбатан кўполлик қилсалар ҳам, биз уларга кўполлик билан жавоб бермаслигимиз лозим. Шундай экан, Аржун қандай қилиб, ҳатто ўзини ҳимоя қилиш баҳонаси билан уларга қарши жанг қила олсин? Кришнанинг Ўзи бобоси Уграсенага ёки устози Сандипани Мунига хужум қила олармиди? Аржун келтираётган далиллар шундай эди.

5. *гурун ахатва хи маханубхаван
ирейо бхоктум бхаикшам апиха локе
хатвартха-камамс ту гурун ихави
бхунджейи бхоган рудхира-прадигдхан*

Устозим деб билган зотларнинг ўлими эвазига яшагандан кўра тиланчилик қилиб кун кўрганим яхши. Гарчи ҳозир таъмагирлик домига тушиб қолган бўлсалар ҳам, улар барибир менга устоз бўладилар. Агар улар ҳалок бўлса, биз лаззатланишга интилаётган нарсаларнинг ҳаммаси уларнинг қони билан бўялади.

Изоҳ: Муқаддас китобларда айтилганки, мартабасига иснод келтирадиган ишларга берилган, яхши билан ёмоннинг фарқига бормай қолган устоздан воз кечиш керак. Бхишма билан Дроначарья, гарчи ҳозирги вазиятда бундай фикрга боришлари нотўғри бўлса ҳам, ўзларини моддий жиҳатдан таъминлаб тургани сабабли, “жангда Дурйодхана тарафида бўлишимиз лозим”, деб қарор қилдилар. Шу ҳаракати билан улар ўзларига нисбатан устоз сифатида ҳурмат ва эҳтиром ҳуқуқидан маҳрум бўлдилар. Лекин Аржун барибир уларни устоз деб аташда давом этяпти, шунинг учун, уларнинг ўлими эвазига келадиган нарсалар билан лаззатланиш - жангда топилган, қонга беланган нарсалар билан лаззатланиш билан баробар деб ҳисобляпти.

6. *на чаитад видмах катаран но гарийо
йад ва джайема йади ва но джайейуҳ
йан эва хатва на джидживишамас
те вастхитаҳ прамукхе дхартараштраҳ*

Ғалабами, мағлубиятми, бизларга қайси бири афзал экани ҳали номаълум. Дхритараштранинг ўғиллари ҳозир жанг майдонида,

қаршимизда турибди, агар уларни ўлдирсак, биз учун ҳаётнинг ҳеч қандай маъноси қолмайди.

Изоҳ: Аржун нима қилишини билмай турибди: қшатрийлик бурчи ундан шуни талаб қилаётган бўлса ҳам, ҳеч қачон ўлдирмаслик керак бўлган одамларни ўлдириш учун жангга кирсинми, ёки жанг майдонини тарк этиб, тиланчилик билан кун кўрсинми. Агар у жанг қилиб, душманларини мағлуб қилмаса, тирикчилик учун тиланчилик қилишдан бошқа чораси қолмайди. Бунинг устига у ғалаба қозонишига ҳам аниқ ишонмайди: ғалабага икки томоннинг хоҳлаган бири эришиши мумкин. Аммо, ҳатто ғалаба улар томонда бўлса, - ахир улар ҳақиқат учун жанг қиляптилар-ку, - Дхритараштранинг ўғиллари эса жангда ҳалок бўлса, Пандузодаларнинг уларсиз яшаши жуда кийин бўлади. Бу ҳам ўзига яраша бир мағлубият, ютқизиш бўлади. Аржун келтираётган далиллар унинг нафақат Худонинг буюк содикларидан эканини, айти пайтда, унинг юксак даражада билимдон, ақли ва ҳиссиётини тўла жиловлаб олган зот эканидан далолат бериб турибди. Ўзи шоҳ хонадонига мансуб бўлишига қарамай, тиланчилик билан кун кечиришга тайёр туриши - унинг бу дунёга қай даражада боғланмаганлигидан, таркидунёлик ҳолатида эканидан далолат бериб турибди. У ҳақиқатан ҳам эзгу ниятли инсон, унинг барча фазилатлари, руҳий устози Шри Кришнанинг насиҳатларига бўлган қатъий ишончи шуни кўрсатиб турибди. Бундан Аржун ҳақиқатан ҳам моддийлик асоратидан халос бўлишга муносиб зот экани кўриниб турибди. Инсон то ўзининг ҳиссиётини жиловлаб олмас экан, мукаммал илмга эга бўлолмайди, илмсиз одам эса, Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиб яшай олмайди, Худои Таолога холис хизмат қилиш билан машғул бўлмаган одам эса, руҳий озодликка чиқиш имкониятидан маҳрум бўлади. Аржунга буюк дунёвий қобилиятлар билан бирга мана шундай улуғвор илоҳий фазилатларнинг ҳаммаси саховат билан ато этилган эди.

*7. карпаниа-дошопакхата-свабхавах
приччхами твам дхарма-саммудха-четах
йач чхрейах сйан нишчитам брухи тан ме
ишиийас те хам шадхи мам твам прапаннам*

Ҳаётда ўз бурчим нималигини билмай қолдим, ҳасисларга хос жирканч ожизлик мени ақлу-заковатимдан маҳрум қилди. Шунинг учун, илтимос, тўғриси айт, мен қандай йўл тутсам яхши бўлади? Энди мен Сенинг шоғирдинг, ўз ихтиёрини бутунлай Сенинг амрингга топширган руҳман - менга йўл кўрсат!

Изоҳ: Табиат шундай тузилганки, ҳозир биз машғул бўлиб юрган моддий фаолият ҳар биримизни ҳаётда жуда қийин аҳволга солиб қўяди. Ҳаётда ҳар қадамда қийинчиликларга дуч келамиз, шу боис ҳаётнинг олий мақсадига қандай эришиш мумкинлигини тушунтира оладиган ҳақиқий руҳий устозга муҳтожмиз. Барча муқаддас китоблар, ҳаётдаги муаммоларимизни бартараф қилиши, ўзимиз истамаган ҳолда тушиб қолган қийин шароитдан озодликка чиқаришини сўраб ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилишни тавсия этадилар. Ҳаётдаги бу муаммолар худди, қутилмаганда, ҳеч қандай сабабсиз, ўз-ўзидан ўрмонда пайдо бўладиган ёнғинга ўхшайди. Моддий олам ҳам шундай тузилган: қийинчиликлар инсонга худди чақирилмаган меҳмонлар сингари, қутилмаганда ўз-ўзидан келаверади. Ҳеч ким ёнғин бўлишини истамайди, лекин барибир қутилмаганда ёнғин рўй беради, биз саросимага тушиб, ундан қутулиш йўлини излай бошлаймиз. Шунинг учун, ведавий битикларда шундай дейилган: ҳаётдаги муаммоларни ҳал қилиш ва улардан биратўла халос бўлиш учун руҳий устозлар силсиласида турган ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш лозим. Умрида ҳақиқий руҳий устоз учрата олган киши ҳаётда ҳар нарсага қодир бўлади. Шунинг учун, бекорга овора бўлиб, турмуш муаммоларини ўзи ечишга уриниб юргандан кўра, инсон руҳий устозга мурожаат қилиши лозим. Бу шеърнинг мазмуни шундай.

Ҳар хил дунёвий, ўткинчи муаммолар кимни ташвишга солади? Ҳаётнинг ҳақиқий муаммолари нимадан иборат эканини билмайдиган кишини. "Брихад-араньяка-упанишад"(3.8.10)да ундай одам ҳақида шундай дейилган: *йо ва этад акшарам гарги авидитвасмал локат прапти са крипанах* - "Ҳаётдаги муаммоларни инсонларга муносиб равишда ҳал қилишга уринмайдиган, ҳақиқий ўзлигини англай олмай, дунёдан ит ва мушукларга ўхшаб ўтиб кетадиган одам ҳасис инсондир". Тирик мавжудотга ато этилган энг нодир, энг қадри, бебаҳо неъмат - инсон ҳаётидир, чунки фақат инсонгина дунёвий тирикчиликнинг барча муаммоларини биратўла ва бутунлай ҳал қила олади. Шу боис, бу нодир имкониятдан фойдаланмайдиган кишини "ҳасис" деб атайдилар. Аксинча, етарли ақл-фаросатга, тафаккурга эга бўлиб, ҳаётдаги барча муаммоларни биратўла бартараф этиш учун инсон танаси берадиган нодир имкониятдан тўла фойдаланаётган киши *браҳман* деб аталади: *йа этад акшарам гарги видитвасмал локат прапти са браҳманах*.

Крипаналар, яъни ҳасислар, ўзларига берилган инсон қобилиятларини бекорга сарфлаб, умрини хазон қиладилар, чунки улар оиласига, ватанига ва жамиятга қаттиқ боғланиб қолганлар. Шундай одамларнинг ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлари, уларни ўз оиласининг - хотинининг, фарзандларининг ва бошқа қариндошларининг хизматкор-қулига айлантириб қўяди. Бунинг асосида "тери касаллиги" ётади. (Танасини, яъни "тери қоп"ни "ўзим" деб санаш касаллиги).

Крипана “ўз яқинларимни ҳалокатдан қутқариб қоламан”, ёки “оилам ва жамият мени ўлимдан қутқариб қолади”, деб ўйлайди. Оиласига боғланиш ҳатто ҳайвонларда ҳам бор, улар ҳам ўзининг болаларига ғамхўрлик қиладилар. Ақл-заковати ўткир Аржун оиласига боғланиб қолганлиги, уларни ҳалокатдан қутқариб қолишга уринаётгани - ҳозир олдида турган муаммосининг манбаи эканини англаб етган эди. Аржун ўзининг бурчи - жанг қилиш эканини тушунади, лекин, ҳасислиги туфайли юзага келган ожизлик таъсирида, ўз бурчини бажаролмай турибди. Шунинг учун, Аржун Кришнадан, азалий руҳий устоздан қатъий қарор чиқаришни илтимос қиляпти. У Кришнага ўз ихтиёрини бугунлай топшириб, Унинг шогирди бўлди. У энди Кришна билан аввалгидай дўст сифатидаги суҳбатлашишга чек қўйди. Руҳий устоз билан шогирд ўртасида бўладиган суҳбат ҳамиша жиддий бўлади, Аржун ҳам барча донишмандлар тан олган энг буюк устоз - Кришна билан жиддий суҳбат бошламоқчи бўляпти. Шу тариқа Кришна “Бхагавад-гита”ни баён этган биринчи руҳий устоз, Аржун эса - унинг мазмунини, маъносини тушуниб етган биринчи шогирд бўлди. Аржун қандай қилиб “Бхагавад-гита”ни тушуниб етгани асарнинг ўзида таърифланган. Шунга қарамай дунёвий файласуфлар “Бхагавад Гита”га ёзган изоҳларида, одам ўз ихтиёрини шахс сифатидаги Кришнага топширмаслиги керак, Кришнанинг ичидаги “туғилмаган Кришна”га таваккал қилиш керак, деб айтадилар. “Ташқи Кришна” билан “ички Кришна” орасида ҳеч қандай фарқ йўқ, шуни тушунмай туриб, “Бхагавад-гита”нинг маъносини тўлиқ англаб олишга интилаётган одам - энг ғофил нодондир.

*8. на хи прапаййамаи мамапанудйад
йач чхокам уччхошанам индрийанам
аваййа бхумава асапатнам ридхам
раджейам суранам апи чадхипатйам*

Вужудимни қамраб олган бу мусибатдан қандай қутулишни билмай қолдим. Мен ҳатто ҳеч қандай душман раҳна сололмайдиган, гуллаб-яшнаётган салтанатни қўлга киритсам ҳам, фаришта-ларникидай қудратли ҳукмронликка эга бўлсам ҳам бу изтиробдан ҳалос бўлолмайман.

Изоҳ: Аржун диний қоидалар ва ахлоқ нормалари тўғрисида олган илмига асосланиб, жуда кўп далиллар келтирди. Шунга қарамай руҳий устозсиз, Парвардигор Шри Кришнанинг ёрдамисиз у ўзини қийнаётган муаммоларни ҳал қила олмади. Аниқ равшан бўлдики, бутун вужудини қамраб олган ҳаёт муаммоларини ҳал этишда, изтиробларини бартараф этишда унинг илми, билимдонлиги ёрдам беролмайдди. Парвардигор Кришнага ўхшаган руҳий устоз ёрдамисиз у ҳаётдаги

муаммоларини ҳал этишга қодир эмас. Дунёвий маълумоти, билимдонлиги, жамиятдаги юксак обрӯ-эътибори, бойлиги инсонни ҳаёт муаммоларидан халос эта олмайди; бизга фақат Кришнага ўхшаган рухий устоз ёрдам беради. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, фақат Худони англаб етган, Кришна онгида бўлган рухий устозни “ҳақиқий рухий устоз” деб аташ мумкин, чунки фақат шундай рухий устоз бизнинг барча муаммоларимизни ҳал қилишга қодир. Худованд Чайтанья айтган эдики, жамиятда тутган ўрни қандай бўлишидан қатъий назар, Худони англаб етган, Кришна онгида бўлган ҳар қандай одам рухий устоз бўла олади.

*киба випра киба нйаси шудра кене найа
йеи кришна-таттва-ветта сеи гуру хайа*

"Агар одам, ким бўлишидан қатъий назар - *випра*(ведалар билимдон)ми, таркидунё қилган қаландар-зоҳидми ёки оддий одамми, - Худои Таолони, Парвардигор Кришнани англаш илмини эгаллаган бўлса, демак у камолотга эришган зот, ҳаммага ҳақиқий рухий устоз бўла олади" (Ч.ч.Мадхья. 8.128). Аксинча, Худони, Кришнани англаш илмидан беҳабар одамни ҳақиқий рухий устоз деб бўлмайди. Ведавий битикларда ҳам шундай дейилган:

*шат карма-нипуно випро мантра-тантра-вишарадах
авашинаво гурур на сйад вашинавах шва-начо гурух*

"Ведавий илмларни ҳар томонлама биладиган билимдон брахман, агар вайшнав бўлмаса, яъни Кришнани англаш илмидан беҳабар бўлса, рухий устоз бўлишга ҳаққи йўқ. Лекин вайшнав, ҳатто у энг қуйи табақага мансуб бўлса ҳам, рухий устоз бўла олади"(Падма-пурана).

Туғилиш, кексалик, касаллик ва ўлимдан иборат моддий тирикчилик муаммоларини бойлик орттириш ёки иқтисодий тараққиётни ривожлантириш ёрдамида ҳал қилиб бўлмайди. Жаҳонда тирикчилик учун ҳамма нарса етарли бўлган жуда қўп тараққий этган давлатлар бор, лекин у ерда ҳам одамлар моддий ҳаётнинг асосий муаммоларини ҳал қила олганлари йўқ. Тинчлик ва осойишталикка эришиш учун улар зўр бериб уринаяптилар, лекин, маслаҳат сўраб Кришнага, ёки Кришнани англаш илми ёритилган "Бхагавад-гита", "Шримад Бхагаватам" асарларига мурожаат қилиш билангина инсон ҳақиқий бахтга эришиши мумкин. Кришнанинг насиҳатларини тушуниш учун бизга Унинг ҳақиқий вакилининг, яъни Кришна онгида бўлган кишининг ёрдами керак.

Агар иқтисодий тараққиёт, моддий қулайликлар инсонни оиласидаги, жамиятдаги, давлатдаги ёки бутун жаҳон миқёсидаги муаммолардан халос этишга қодир бўлса, Аржун, ҳатто ҳеч қандай душман раҳна сололмайдиган салтанат ҳам, фаришталарникидай қудратли ҳукмронлик ҳам қалбидаги изтиробини кетказа олмаслигини айтиб ўтирмасди. Ҳаёт муаммоларини бартараф этиш учун Аржун Худони, Кришнани англаш йўлидан нажот излаяпти: фақат шу йўлга кирган

киши ҳақиқий тинчлик ва осойишталикка эришади. Тасодифий содир бўлган ҳар хил кулфат ва табиий офатлар бизни эришган иқтисодий тараққиётимиздан ёки жаҳон ҳукмронлигидан бир зумда маҳрум қилиши мумкин. Ҳатто олий сайёраларда ҳам, масалан, инсонлар ҳозир зўр бериб интилаётган Ойда ҳам, вақти келиб ҳаёт тугайди. Бунинг тасдиғини биз "Бҳагавад-гита"дан топишимиз мумкин: (9.21) *кишине пунйе мартйа-локам вишанти* - "эзгу ишларининг натижасини тамомлаб, тирик мавжудот энг бахтиёр ҳаётдан энг куйи ҳаётга дучор бўлади". Жаҳондаги жуда кўп машҳур одамларнинг тақдири шундай бўлган, ҳаётдаги ана шундай адашишлар, йиқилишлар, омадсизликлар уларга янги-янги изтироблардан бошқа ҳеч нарса олиб келмади.

Шундай қилиб, агар биз мусибатлардан биратўла ва бутунлай қутулишни истасак, Аржун сингари, Худои Таолонинг, Кришнанинг паноҳи остига киришимиз лозим. Аржун Кришнадан ўзининг барча муаммоларини биратўла ҳал қилишни илтимос қиляпти, бунга эса, факат Парвардигор Кришнани тўла англаш натижасида эришиш мумкин.

9. санджайа увача

*эвам уктава хришикешам гудакешах парантапах
на йотсйа ити говиндам уктава тушним бабхува ха*

Санджай шундай деди: - Кришнага шу гапларни айтиб, душманлар ғолиби Аржун: - "Говинда, мен жанг қилмайман!" - деб жим қолди.

Изоҳ: Дхритараштра албатта, Аржуннинг жанг қилишдан бош тор-таётганини, жанг майдонини тарк этиб, тиланчилик билан кун кечирмоқчи эканини эшитиб, қувончдан яйраб кетган бўлса керак. Лекин Санджая, Аржунни *парантапа*, яъни "душманлар ғолиби" деб аташ билан унинг ҳафсаласини пир қилишга шошилди. Гарчи Аржун яқинлари ва қариндошларига бўлган ўткинчи боғланиши туфайли бироз вақт изтиробга тушиб олган бўлса ҳам, барибир у шоғирд бўлиб, ўз ихтиёрини азалий руҳий устози Кришнага топширди. Бу - унинг тез вақт ичида барча изтиробларидан қутулиб, мукаммал руҳий илмга - Худони, Кришнани англаш илмига эга бўлиб, албатта жангга кириши-га қафолот берарди. Шу боис Дхритараштранинг қувончи узокқа чўзилмайди: Кришнадан руҳий илмни ўрганиб, Аржун тўла ғалаба қозонгунча албатта жанг қилади.

10. там увача хришекешах прахасанн ива бхарата сенайор убхайор мадхйе вишидантам идам вачах

Эй Бхарат авлоди, шундан сўнг Кришна икки қўшин ўртасида изтироб чекиб турган Аржунга юзланди ва лабида майин табассум билан унга гапира бошлади.

Изоҳ: Бу суҳбат - икки якин дўст, Хришикеша билан Гудакешанинг суҳбати эди. Дўст бўлгани учун улар шу пайтгача тенг ҳуқуқли мулоқот қилаётган эдилар, лекин уларнинг бири ўз хоҳиши билан иккинчисининг шогирди бўлди. Кришна дўстининг Ўзига шогирд бўлишга қарор қилганидан кулаётган эди. Барча тирик мавжудотларнинг ягона Парвардигори сифатида Кришна ҳамиша энг буюк мартабада ва ҳар бир тирик мавжудотни бошқариб туради. Шунга қарамай, У Ўзини ҳар хил киёфада қўришни истаган содиқларига дўст, ўғил ёки севгили бўлишга рози бўлади. Энди эса, содиқ хизматкори Уни ўзининг руҳий устози қилиб танлаганида, Парвардигор дарров унинг истагани бажариб, худди руҳий устоз сингари жиддий гапира бошлади. Устоз билан шогирд суҳбати, шу ердагиларнинг барчаси бундан ўзларига хулоса чиқариб олишлари учун, очикдан очик, жанг майдонида, рақиб қўшинлар ўртасида бўлиб ўтади. Шундай қилиб, "Бхагавад-гита"нинг ўғитлари фақат муайян бир одамга ёки алоҳида, бир гуруҳ одамларга эмас, бутун инсоният учун - дўстларга ҳам, душманларга ҳам баробар.

11. *ири-бхагаван увача*

*ашиочйан анвашиочас твам праджна-вадами ча бхашасе
гатасун агатасуми ча нанушочанти пандитах*

Худои Таоло шундай деди: - Донолар гапини гапиряпсан-у, лекин ўзинг ачинишга арзимаган нарсалар учун изтироб чекяпсан. Ҳақиқий донишмандлар ўликлар учун ҳам, тириклар учун ҳам азият чекмайдилар.

Изоҳ: Худои Таоло, Парвардигор Кришна дарров устоз вазифасини бажаришга киришиб, шогирдининг нодонлигини айтиб, уни қайтариб бошлади. "Сен донишмандларга ўхшаб гапирасан, - дейди Парвардигор, - лекин илмли одам тана билан руҳнинг фарқини тушуна олишини, шу сабабли ҳеч қачон тирик ёки ўликнинг танасини қайғуриб, изтироб чекмаслигини билмайсан!" Кейинги боблардан билиб оламизки, илм олиш деганда - руҳ билан тананинг табиатини ўрганиш, шунингдек, уларни бошқариб турган Зотни ўрганиш тушунилади. Аржун, дин қонунарига риоя қилиш - сиёсат ёки жамият манфаатларидан устун туради, деб айтган эди, лекин, модда, руҳ ва Худо ҳақидаги илм ҳатто диний қоидалардан ҳам устун туришини билмасди. Шунини билмай туриб, у ўзини билимдон, донишманд қилиб кўрсатмаслиги керак эди. Етарли илмга эга бўлмай туриб, у қайғуришга арзимайдиган нар-

салар учун изтироб чекапти. Бизнинг ҳозирги танамиз эртами, кечми барибир ўлиб кетади, шунинг учун, у мангу рух билан баробар кадр-қийматга, муҳим аҳамиятга эга эмас. Шуни яхши тушунган одам ҳақиқий билимдон киши ҳисобланади ва у моддий танаси қандай шароитга тушиб қолишидан қатъий назар ҳеч қачон азият чекмайди.

12. на тв эвахам джату насам на твам неме джанадхипах
на чаива на бхавишйамах сарве вайам атах парам

Мен, сен ва мана шу шоҳлар мавжуд бўлмаган вақт ҳеч қачон бўлган эмас, келажакда ҳам ҳеч биримиз бутунлай йўқолиб кетмаймиз.

Изоҳ: Ведавий битикларда, масалан, "Катха-упанишад"да ва "Шветашватара-упанишад"да айтилганки, Худои Таоло ҳар турли ва хилма-хил қиёфалардаги сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг ҳаётини таъминлаб туради. Уларнинг фаолиятини, унинг оқибатини эътиборга олиб, уларнинг ҳар бирини ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб туради. Худои Таоло Ўзининг моддий оламда намоён бўлган тўлиқ қиёфаси кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд. Ягона Худои Таолони ўз қалбида ҳам, ташқарида ҳам кўришга қодир бўлган авлиё одамларнинг қалби ҳамиша хотир-жам ва осойишта бўлади.

*нитийо нитийанам четанаш четананам
эко бахунам йо видадхати каман
там атма-стхам йе нупашиянанти дхирас
тешам шантих шашивати нетарешам*

(Катха-упанишад 2.2.13)

Ҳар бир одам, шу жумладан, гарчи аслида жуда оз илмга эга бўлса ҳам, жаҳонда ўзларини “буюк олим” деб ҳисоблаб юрган одамлар ҳам ўрганиб фойдалансин деган ниятда, Кришна атайлаб Аржунга ведавий донишмандлик илмини баён этган. Парвардигор аниқ айтяптики, Унинг Ўзи, Аржун, ва жанг майдонида тўпланган шоҳларнинг ҳаммаси мангу, алоҳида руҳлардир. Худои Таоло - барча тирик мавжудотларнинг - шартланган ва озод руҳларнинг - мангу ҳимоячиси, посбони. У - мангу олий шахс, Аржун эса, Парвардигорнинг мангу ҳамроҳи, жанг майдонида тўпланган шоҳлар эса, - Парвардигорга тобе бўлган мангу шахслардир. Улар аввал алоҳида шахс бўлмаган, ўлгандан кейин яна йўқолиб кетади, деб ўйлаш - нотўғри. Уларнинг алоҳида мавжудлиги ҳеч қачон узилиб қолмайди. Шунинг учун, ҳеч бир тирик мавжудотнинг бу дунёда изтироб чекиши учун ҳеч қандай сабаб бўлиши мумкин эмас.

Ведаларнинг энг буюк билимдони, Парвардигор Кришна бу ерда майявадилар таълимотини инкор этяпти. Майявадилар, “ҳозирча алда-

ниш пардасига қопланган алоҳида рухлар озодликка чиққандан кейин шахсиятсиз Брахманга қўшилиб кетадилар ва ўзларининг алоҳида шахс хусусиятини йўқотадилар”, деб ҳисоблайдилар. Шартланган рухнинг алоҳида шахс экани - хом ҳаёл, деган гапларни Худои Таоло, Парвардигор Кришна инкор этяпти. Худои Таоло ҳам, бошқа тирик мавжудотлар ҳам ўзининг алоҳида шахс хусусиятини ҳеч қачон йўқотмаслигини, келажакда ҳам сақлаб қолишини Кришна аниқ-равшан айтяпти. Бу упанишадаларда ҳам тасдиқланади. Кришнанинг гаплари ишонарли, чунки У ҳеч қачон ғофиллик таъсирига берилмайди. Агар тирик мавжудотлар алоҳида рух, шахс бўлмаганида, Кришна келажакни ҳам алоҳида таъкидлаб, айтиб ўтирмаган бўларди. Файласуф-майявади, Кришна руҳий алоҳидаликни эмас, моддий алоҳидаликни айтяпти, деб эътироз билдириши мумкин. Лекин, ҳатто биз агар унинг бу эътирозини қабул қилсак ҳам, Кришнанинг алоҳидалиги барибир бошқа шахсларнинг алоҳидалигидан фарқ қилиши ошқора қолаверади. Кришна Ўзи аввал ҳам шахс бўлган, кейин ҳам шахслигича қолишини айтяпти. Худои Таоло такрор ва такрор айтяптики, У - шахс, шахсиятсиз Брахман эса, унинг ҳукми остида. Бошқача қилиб айтганда, Кришна ҳамиша руҳий шахс бўлиб қолаверади. Агар Уни алоҳида онгга эга бўлган оддий шартланган рух деб қабул қилсак, Унинг айтган "Бхагавад-гита"си ишонарли, мўътабар муқаддас китоб сифатида ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қолади. Инсонларга муқаррар хос бўлган тўрт камчиликка эга оддий одам, ҳеч қачон ўзи сингари одамларнинг эътиборига лойиқ бўлган ҳақиқий илм ярата олмайди. "Бхагавад-гита" оддий одамлар ёзадиган асарлардан устун туради. Ҳеч бир дунёвий асар унга тенглаша олмайди. Парвардигор Кришнани “оддий одам” деб қабул қилаётган кишига "Бхагавад-гита"нинг ҳеч қандай аҳамияти қолмайди. Майявади-файласуфлар, бу ерда кўпчиликнинг кўрсатилиши - шартли, ва У моддий таналарни назарда тутган, дейдилар. Лекин, бундан аввалги шеърда Кришна ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларни инкор этган эди. Шундан кейин ҳам, Унинг Ўзи моддий тасаввурга асосланган ўткинчи таналар ҳақида гапириши мумкинми? Шундай қилиб, бу ерда айтилаётган алоҳидалик - шахслар, яъни руҳий шахсларни назарда тутяпти, буни Рамануджачарья сингари барча буюк ачарьялар тасдиқлайдилар. "Бхагавад-гита"нинг жуда кўп шеърларида, рухнинг алоҳида шахс эканини, унинг моҳиятини фақат Худонинг содиқлари англашга қодир, деб кўрсатилган, Кришнага ҳасад қиладиган ёки Унинг Худонинг Олий Шахси эканига нафрат кўзи билан қарайдиган кишилар, бу буюк асарнинг мазмунини англаб олишга қодир эмаслар. "Бхагавад-гита"нинг маъносини тушунишга уринаётган иймон-этиқодсиз кишини, худди асал солинган идишнинг сиртида юрган асаларига ўхшатиш мумкин. Асалнинг таъмини билиш учун идишнинг ичига тушиш керак. Шунга ўхшаб, "Бхагавад-гита"нинг сирли илмини

факат Худонинг содиқ хизматкорлари англай оладилар. Бу асарнинг тўртинчи бобида айтилганидай, бошқа ҳеч ким унинг лаззатини сеза олмайди.

Худои Таолонинг борлигига, мавжудлигига ишонмайдиган кишилар "Бҳагавад-гита"га ҳатто қўлини ҳам теккизмаслиги керак. Файласуф-маявадилар ўзларининг ногўғри изоҳлари билан "Бҳагавад-гита"да кўрсатилган Ҳақиқат илмини таниб бўлмас даражада ўзгартириб юборди. Парвардигор Чайтанья бизларга файласуф-маявадиларнинг "Бҳагавад-гита"га ёзган изоҳларини ўқимасликни буюрган. У огоҳлантириб айтганки, маявадиларнинг фалсафасини қабул қилган киши "Бҳагавад-гита"нинг махфий сирини англай олмайди. Агар Парвардигор унда фақат моддий оламда мавжуд бўладиган алоҳидалик ҳақида гапирган бўлса, Унинг ўғитлари ўз-ўзидан кераксиз бўлиб қолган бўларди. Алоҳида шахс билан Парвардигор орасидаги фарқ мангу реалликдир, бу барча ведавий адабиётларда тасдиқланади.

13. *дехино "смин йатха дехе каумарам йауванам джара
татха дехантара-праптир дхирас татра на мухйати*

Тананинг ичидаги руҳ чакалоқ танасини бирин-кетин ёш бола, ўспирин танасига, кекса чол танасига алмаштиради. Худди шундай, тана ҳалок бўлгандан кейин, руҳ бошқа танага ўтади. Бундай ўзгаришлар чуқур фаросатли одамни ташвишга солмайди.

Изоҳ: Моддий тана ичидаги ҳар бир тирик мавжудот алоҳида руҳдир, унинг танаси аста-секин ўзгариб боради: гўдак ёш бола бўлади, ёш бола аста-секин ўспиринга, йигитга, кекса чолга айланади. Лекин, руҳнинг ўзи ўзгаришсиз қолаверади. Тана ҳалок бўлгандан кейин руҳ бошқа танага ўтади. Кейинги ҳаётида тирик мавжудот албатта руҳий ёки моддий тана оладиган бўлгани сабабли, Аржун Бхишма билан Дронаचारьяларнинг муқаррар ўлимини қайғуриб, бекорга изтироб чекаётган, бекорга ташвишланаётган эди. Аксинча, улар ўзларининг кекса танасини ташлаб, янги, куч-қудратга тўла ёш тана олишига қувониши керак. Тана алмаштириш - тирик мавжудот учун қилган ишлари оқибатида ҳар хил қувонч ва изтироблар келтиради, Бхишма ва Дронаचारья сингари олийжаноб зотлар, кейинги ҳаётида албатта руҳий танага эга бўладилар, ёки ҳеч бўлмаса жаннатий сайёра-лардаги самовий зотлар танасига эга бўлади. У жойда моддий лаззатланиш имконияти ердагига қараганда анча юқори. Шундай экан, ҳар қандай ҳолатда ҳам Аржуннинг изтироб чекишига мутлақо асос йўқ эди.

Алоҳида руҳнинг, Олий Руҳнинг, моддий ва руҳий оламларнинг табиатини англаб етган одамни *дхир*а, яъни "одамлар ичида энг чуқур

фикр юрита оладиган киши" деб атайдилар. Шундай одамни таналарни бетиним алмашлаб туриш жараёни ташвишга солмайди.

Майявадиларнинг мангу руҳнинг ягоналиги ҳақидаги таълимоти нотўғри, чунки руҳни бўлакларга бўлиб бўлмайди. Парвардигорни ана шундай алоҳида руҳларга, бўлакларга бўлиш - Уни бўлинадиган ва ўзгарувчан қилиб қўйган бўларди, бу эса Олий Руҳнинг "ўзгармас ва бўлинмас" сифатларига зид. "Бҳагавад-гита" Худои Таолонинг алоҳида заррачалари мангу мавжуд эканини тасдиқлайди ва уларни "*кишара*" деб атайди, бу эса, уларнинг юкоридан моддий унсурлар салтанатига тушиш эҳтимоли мавжудлигини кўрсатади. Бу заррачалар Парвардигордан фарқ қиладиган, мангу, алоҳида, ҳатто озодликка чиққандан кейин ҳам алоҳида руҳ ҳолида, аввалгидай Унинг алоҳида зарраси бўлиб қолаверади. Лекин, моддий тутқунликдан халос бўлиб, у лаззат ва илмга тўла мангу ҳаётга, Худо Шахси билан бевосита шахсий мулоқотда бўлиш имконига эга бўлади.

Олий Руҳ, яъни ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма, алоҳида руҳдан, алоҳида тирик мавжудотдан фарқ қилади. Буни ойнадаги акс тасвир мисолида тушунтириш мумкин. Осмон сувнинг юзида акс этганида, сувнинг юзида Қуёш, Ой ва юлдузларни кўриш мумкин. Юлдузларни тирик мавжудотларга, Қуёш ёки Ойни эса, Худои Таоло билан ўхшатиш мумкин. Аржун - Худои Таолонинг бир заррасини, алоҳида руҳни ифодалайди, Олий Руҳ эса, - Шри Кришна, Худо Шахси. Уларнинг ҳолати, даражаси бир-бирига тенг эмас, бу ҳақда тўртинчи бобнинг бошида ҳикоя қилинади. Агар Аржун Кришна билан тенг ҳолатда бўлса, Кришна Ўзини юкори даражада тутмаган бўлар, уларнинг устоз ва шогирд муносабати ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қоларди. Агар улар иккови ҳам алдамчи қувват, сароб, майянинг таъсири остида бўлса, уларнинг бири устоз, бири шогирд бўлмаслиги керак эди. Ундай устознинг ўғитлари ҳеч кимга, ҳеч қандай фойда бермаган бўларди, чунки майя (алданиш) таъсиридаги одамни ҳақиқий руҳий устоз деб бўлмайди. Буларнинг ҳаммаси шундан далолат берадики, Кришна Худои Таолонинг Ўзи ва майя таъсирига тушиб, ўзининг руҳий ҳолатини эсидан чиқариб қўядиган оддий тирик мавжудотни ифодаловчи - Арджунга нисбатан юкори даражада.

14. *матра-спаршас ту каунтейа шитошна-сукха-духкха-дах
агамапайино нитйас тамс титикшиасва бхарата*

Эй Кунтининг ўғли, бахт ва мусибатлар худди ёз билан қишнинг келиши сингари, бирин-кетин алмашиб, келиб-кетаверади. Улар ҳиссиётларнинг сезиладиган нарсалар билан ўзаро муносабатидан келиб чиқади, эй Бхарат авлоди, шунинг учун, хамиша хотиржам қолган ҳолда, уларга сабр билан чидашни ўрганиш керак.

Изоҳ: Ўз бурчини сидкидилдан бажарган ҳолда, инсон ҳаётда вақтинчалик келиб кетадиган бахт ва мусибатларга сабр билан бардош беришни ўрганиши керак. Ведалар одамга ҳамиша пок, ҳалол юриш учун ҳар куни, ҳатто *мағхи*(январ) ойида ҳам, эрталаб албатта ювинишни тавсия этади. Гарчи йилнинг бу фаслида эрталаб сув жуда совуқ бўлса ҳам, диний қоидаларга изчил амал қиладиган одам ҳар куни эрталаб албатта сувда чўмилиб покланади, ҳамиша ҳалол юради.

Худди шунингдек, уй бекаси ҳам, ҳатто ёзнинг энг жазирама иссиқ ойларида ҳам, қийин бўлишига қарамай, ўчоққа ўт ёкиб, овқат пиширади. Ҳар қандай шароитда ҳам инсон ўз бурчини бажариши лозим. Худди шунингдек, кшатрийнинг вазифаси - жанг қилиш, ҳатто дўсти ёки қариндошлари билан жанг қилишга тўғри келса ҳам, кшатрий жанг қилиши шарт. Мукаммал илмга эга бўлиш учун ҳар бир одам муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиши лозим, чунки фақат мукаммал илмга эга бўлиш ва Худои Таолога садоқат туфайлигина алданиш, майя чангалидан озодликка чиқиш мумкин. Аржунга мурожаат қилар экан, бекорга Кришна уни икки хил исм билан атаётгани йўқ. Каунтея дегани, унинг она тарафдан олийжаноб зотлар наслидан эканини, Бхарата номи эса, ота тарафдан буюк авлод сулоласига мансуб эканини билдиради. Шундай қилиб, ҳар иккала тарафдан ҳам Аржуннинг авлодлари буюк зотлар эди. Ана шундай буюк мартабали зотлар насабига мансуб бўлиши, Аржунга ўз бурчини виждон билан бажаришни такозо этарди, шунинг учун у жанг қилишдан бош тортмаслиги керак эди.

15. *йам хи на вйатхайантй эте пурушам пурушаршабха
сама-дхуккха-сукхам дхирам со”мритатвайя калпате*

Эй инсонлар аълоси, ҳаётда учрайдиган ҳар хил қувонч ва қийинчиликлар ҳаловатини бузолмайдиган, ҳар қандай вазиятда хотиржам ва осойишта қоладиган кишилар ҳақиқатан ҳам озодликка чиқишга муносиб зотлардир.

Изоҳ: Рухий ўзликни англашнинг олий даражасига эришишга қатъий қарор қилган, бахт келганда ҳам, мусибат келганда ҳам хотиржам, осойишта қоладиган зотлар шубҳасиз, озодликка чиқишга муносиб зотлардир. Варнашрама тизимидаги ҳаёт тарзининг тўртинчи поғонаси - *саннийаса* (таркидунёлик) - жуда кўп қийинчилик ва ноқулайликларга тўла. Лекин, камолотга эришишга қатъий қарор қилган киши, ҳеч нарасдан қўрқмасдан, албатта саннийаси турмуш тарзига ўтади. Ундаги асосий қийинчиликлар хотин ва болаларни тарк этиб, қариндошлик ришталарни узиш билан боғлиқ. Лекин, шу қийинчиликларни енгиб ўта олган киши албатта руҳий юксалиш

йўлининг мақсадига эришади - ўзининг руҳий табиатини англаб етади. Шунга ўхшаб, Кришна Аржунга ўзининг кшатрийлик бурчини бажаришни, яқинлари ва қариндошлари билан жанг қилиш осон бўлмаса ҳам, ўз бурчидан воз кечмасликни маслаҳат берапти. Худованд Чайтанья йигирма тўрт ёшида саннийаси қабул қилганди. Ўша пайтда Унинг қармоғида ёш хотини ва кекса онаси бор эди. Ўзидан бошқа уларнинг ҳеч кими йўқ эди. Лекин, ҳаётда энг олий мақсадга эришиш ниятида Худованд Чайтанья саннийасиларнинг ҳаёт тарзи билан яшашга қасам ичиб, Ўзининг янги, аввалгидан анча юқори даражадаги вазифаларини бениқсон бажара бошлади. Моддий тутқунликдан озодликка чиқиш йўли шундай.

16. *насато видйте бхаво набхаво видйатах
убхайор апи дришто "нтас тв анайос таттва-даршибхих*

Ҳақиқатни қўра билган донишмандлар: мавжуд бўлмаган(моддий тана) - ўткинчи, ва мангу мавжуд (руҳ) эса - ўзгармас, деган қарорга келганлар. Улар ҳар иккисининг ҳам табиатини чуқур ўрганиб, шундай хулоса чиқарганлар.

Изоҳ: Бизнинг ҳамиша ўзгариб турадиган танамиз мангу мавжуд бўлмайди. Замонавий медицина хулосаларига қўра тана хужайралари ҳар лаҳзада алмашилиб туради; мана шу алмашинишлар ўсиш ва кексايш жараёнини ифодалайди. Лекин, тана ва ақлда рўй берадиган барча ўзгаришларга қарамай, мангу руҳ ҳамиша ўзгармай қолаверади. Модда ва руҳ орасидаги фарқ шундан иборат. Табиатига қўра тана ўзгарувчан, руҳ эса мангу. Имперсоналист ёки персоналист бўлишдан қатъий назар, ҳақиқатга эришган ҳар бир одам ана шундай хулосага келади. "Вишну-пурана"да айтилганки, (2.12.38) Вишну ва Унинг даргоҳида яшайдиганларнинг табиати руҳий ва нурафшон (*джйотимиши вишнур бхуванани вишнух*). Мангу "мавжуд" ибораси шубҳасиз руҳга нисбатан, "мавжуд бўлмаган" ибораси эса - моддага нисбатан айтилган. Буни ҳақиқатга эришганларнинг ҳаммаси тасдиқлайдилар.

Худои Таолонинг ғофиллик қуввати адаштирган шартланган руҳларнинг барчасига айтаётган насиҳатлари шундан бошланади. Ғофиллик пардасини кўтариш - сиғинадиган зотлар ва сиғиниш объекти орасидаги мангу муносабатларни қайта тиклаш, яъни Худои Таоло ва Унинг заррачалари бўлган тирик мавжудотлар орасидаги фарқни англаб етишдан иборат. Инсон ўзини чуқур ўрганиш ёрдамида Парвардигорнинг табиатини англаб олиши мумкин: Худои Таоло ва алоҳида тирик мавжудотлар - тўла-бутун ва унинг бўлакларидир. "Шримад Бхагаватам"да ҳам, "Веданта-сутра"да ҳам Парвардигор "бутун борликнинг бошланғич манбаи" деб аталган. Ундан чиққан ҳар

бир нарса ё олий табиатга, ёки қуйи табиатга мансуб бўлади. "Бҳавад-гита"нинг еттинчи бобидан маълум бўладики, тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий қувватига мансуб. Гарчи қувват манбаи ва қувват бир-биридан фарқ қилмаса ҳам, қувват ҳамиша қувват манбаига нисбатан тобе, бўйсунган ҳолатда бўлади. Демак, худди хизматкор хўжайинига, шогирд устозига бўйсунгани сингари, тирик мавжудотлар ҳамиша Худои Таолога тобе, бўйсунган ҳолатда бўладилар. Лекин, гофиллик таъсирига тушиб қолган одам бу ҳақиқатларни англаб етишга қодир эмас, шунинг учун, Худои Таоло барча тирик мавжудотларга ҳамма замонларда шу илмни ўргатиш учун "Бҳавад-гита"ни ҳикоя қилиб берган.

17. *авинаши ту тад виддхи йена сарвам идам татам
винашам авйайасйасйа на кашчит картум архати*

Билиб қўй-ки: моддий танага сингиб кетган зот - бузилмасдир. Ўлмас руҳни ҳеч ким яқсон қилолмайди.

Изоҳ: Бу ерда бутун танага сингиб кетган руҳнинг ҳақиқий табиати батафсил тушунтирилган. Биз ҳар биримизнинг бутун танамизга сингиб кетган нарсани англай оламиз - танамизни онг бутунлай қамраб олган. Ҳар бир одам бутун вужуди билан ёки унинг бирор қисми билан оғриқни ёки ёқимли нарсаларни сезиши мумкин. Алоҳида руҳнинг ҳаракат доираси шу битта тана билан чекланган. Бир тана ҳис қилиб турган оғриқ ёки лаззатни бошқа бир тана ҳис қилолмайди. Бу ҳар бир танада алоҳида руҳ мавжуд эканидан далолат беради. Унинг мавжудлиги танада алоҳида онгнинг мавжудлиги билан исботланади. Шастраларда айтилишича, руҳнинг ўлчами соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагига тенг. "Шветашватара-упанишада"да (5.9) бу ҳақда шундай дейилган:

*балагра-шата-бхагасйа шатадха калпитайсйа ча
бхаго дживах виджнейах са чанантйайа калпате*

"Агар соч толасининг учини юз бўлакка бўлсак, кейин унинг бир бўлагини яна юз бўлакка бўлсак, ҳосил бўлган бўлакнинг ўлчами мангу руҳнинг ўлчамига тенг бўлади". Бошқа шеърда ҳам шу ҳақда гапирилади:

*кешагра-шата-бхагасйа шатамшах садришатмаках
дживах сукима-сварупо йам санкиатито хи чит-канах*

"Руҳий заррачаларнинг сон-саноғи йўқ, уларнинг ҳар бирининг ўлчами соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагига тенг".

Шундай қилиб, алоҳида руҳ ўлчами моддий атомдан ҳам кичик бўлган руҳий атомлардир, ундай атомларнинг сон-саноғи йўқ. Ана шу кичкина руҳий заррача, руҳий учкун моддий танани ҳаракатга келтириб турган кучдир. Худди кучли дорининг таъсири бутун танага тарал-

гани сингари, рухнинг қуввати ҳам бутун танани камраб олади. Мангу рухнинг таъсири тананинг ҳар бир нуктасида сезилиб туради, яъни рух танада онг кўринишида намоён бўлади. Онгнинг мавжудлиги танада рух борлигини исботлайди. Ҳатто энг содда одам ҳам онгидан маҳрум бўлган тана ўлик эканини тушунади. Агар онг танани тарк этса, унинг ичига қанча дори ёки бошқа нарсалар киритманг, уни ҳаётга қайтариб бўлмайди. Демак, онгнинг манбаи - моддий унсурлар бирикмаси эмас, балки мангу рухдир. "Мундака-упанишад"да (3.1.9) кичик заррача бўлган рухнинг ўлчами ҳақида шундай дейилган:

*эшо "нур атма четаса ведитавйо
йасмин пранах панчадха самвивеша
пранаши читтам сарвам отам праджанам
йасмин вишуддхе вибхаватй эша атма*

"Алоҳида рухнинг ўлчами атомдан катта эмас, унинг мавжудлигини фақат мукаммал тафаккур сеза олади. Ҳавонинг беш оқими(*прана, апана, вьяна, самана ва удана*)да айланиб юрадиган бу руҳий заррача(жон, рух) юракда жойлашган ва тирик мавжудотнинг бутун танасини бошқариб туради. Рух, жон беш моддий ҳаво оқимларининг қўпол таъсир(иллат)ларидан бутунлай покланганида, ўзининг руҳий табиатини тўла намоён этади".

Хатха-йоганинг мақсади ҳар хил жисмоний машқлар ёрдамида пок руҳни ўраб турган ҳавонинг беш оқимини бошқаришни ўрганишдан иборат. Буларнинг ҳаммаси қандайдир моддий манфаат учун эмас, аксинча руҳни моддий тутқунликдан озод қилиш мақсадида амалга оширилади.

Шундай қилиб, чексиз кичик заррача - рухнинг табиати Ведаларда батафсил ёритиб берилган, унинг ҳақиқатан ҳам мавжудлигини ҳар бир ақл-заковати етук одам сеза олади. Фақат ақлсиз, аҳмоқ одамгина "бу руҳий зарра - ҳамма ерда мавжуд бўлган *вишну-таттва* дир" деб ўйлаши мумкин.

Алоҳида рух ўзининг таъсирини тирик мавжудот танасининг ҳамма жойига ўтказа олади. "Мундака-упанишад"га асосан, рух тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган, аммо, дунёвий олимлар уни топа олмаганлари, кўра олмаганлари сабабли, баъзилари ғофиллиги сабабли, "рух мавжуд эмас" деб ўйлайдилар. Чексиз кичик ўлчамли алоҳида рух шубҳасиз, тирик мавжудотнинг юрагида, Олий Рух билан бирга мавжуд, шунинг учун айнан юрак танани ҳаракатга келтириб турадиган қувватнинг манбаи ҳисобланади. Ўпкада кислород билан тўйинадиган қон таначалари руҳдан қувват оладилар. Рух танани тарк этиб кетганида қон айланиши ҳам тўхтаб қолади. Медик олимлар инсон ҳаётида қизил қон таначаларининг аҳамияти катта эканини тан оладилар, лекин уларни ҳаракатга келтириб турган кучнинг, қудратнинг манбаи рух эканини аниқлай олмайдилар. Лекин, шу қувватнинг манбаи юракда эканини улар ҳам тан оладилар.

Рухий табиатга эга тўла-бутуннинг кичкина зарраларини баъзан куёш нурининг корпускулаларига ўхшатадилар. Куёш нури сон-саноксиз нурафшон корпускулалардан иборат. Худди шундай, Худои Таолонинг ажралган заррачалари ҳам - Унинг олий қуввати ҳисобланган ёғдуси(*прабха*)нинг кичкина алоҳида зарраларидир. Шундай қилиб, ведавий файласуфлар ҳам, замонавий олимлар ҳам танада рухнинг мавжуд эканини инкор этишга ҳеч қандай асос тополмайдилар. Рух ҳақидаги илм Худои Таолонинг Ўзи баён этган "Бҳагавад-гита"да батафсил тушунтирилган.

18. *антаванта име деха нитийасйоктаҳ шариринаҳ
анашино прамейасйа тасмад йудхйасва бхарата*

Мангу, емирилмас ва ўлчами йўқ тирик мавжудотнинг моддий танаси ҳалок бўлиши муқаррар. Шунинг учун, эй Бхарат авлоди, жанг қил!

Изоҳ: Моддий тана ўзининг табиатига кўра ўткинчи. У ё туғилган заҳоти ёки юз йилдан кейин ўлиши мумкин, - тана учун ўлим муқаррар. Унинг қачон ўлиши, шунчаки, вақтнинг ўтишига боғлиқ, холос. Тана мангу мавжуд бўлиб туролмайди. Лекин тананинг ичидаги рух шу қадар ингичка, кичик заррачаки, ҳеч қандай душман уни ўлдириш у ёқда турсин, хатто кўролмайди ҳам. Аввалги шеърда айтилганидай, рухнинг ўлчами шу қадар кичкинаки, уни ҳеч ким хатто ўлчай олмайди. Ҳар ҳолда биз рух ҳақида қайғурмасак ҳам бўлади, чунки тирик мавжудотни ўлдиришнинг иложи йўқ, моддий танани эса, муқаррар ўлимдан хатто бирозгина вақтга бўлса-да, ҳимоя қилишнинг иложи йўқ. Рухий тўла бутуннинг чексиз кичик заррачаси бўлган рух олдинги ҳаётида қилган ишлари оқибатида моддий танага эга бўлади, шу боис, ҳар бир одам Худонинг қоидаларига амал қилиб яшаши лозим. "Веданта-сутра"даги маълумотларга кўра, тирик мавжудотнинг табиати шуъланинг, ёғдунинг табиатига ўхшайди, чунки у олий нурнинг заррачасидир. Худди Куёш ўз нурлари билан бутун коинот ҳаётини таъминлаб тургани сингари, рухдан таралиб чиқаётган шуъла ҳам моддий тананинг ҳаётини таъминлаб туради. Рух танани тарк этган заҳоти тана бузила бошлайди, демак, моддий тананинг ҳаётини айнан рух таъминлаб туради. Тананинг ўзи ҳеч қандай қийматга эга эмас. Шунинг учун, Кришна Аржунга жанг қилишни ва ҳаётга тана нуктаи-назаридан қарайдиган тасаввурга асосланган моддий муносабатларни қайғуриб, диний қонун-қоидаларни бузмасликни маслаҳат берапти.

19. *йа энам ветти хантарам йаиш чаинам манйате хатам
убхау тау на виджанито найам ханти на ханйате*

Тирик мавжудотни “қотил” деб ўйлаган киши ҳам, уни “ҳалок бўлади” деб ўйлайдиган киши сингари илмсиз одамдир, чунки руҳ ўлдирмайди, руҳни ўлдириб ҳам бўлмайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг танаси қандайдир қурол таъсиридан ҳалокатга учраганида тана ичидаги руҳ мавжудлигича қолаверади. Руҳ шу қадар кичкинаки, уни ҳеч қандай қурол билан ўлдириб бўлмайди, бу ҳақда биз кейинги шеърлардан билиб оламиз. Тирик мавжудотни умуман ўлдириб бўлмайди, чунки у ўзининг табиатига кўра руҳий зарра. Фақат моддий танани ўлдирish мумкин. Лекин, Ведаларда тирик жониворларни ўлдирish қўллаб-қувватланади, деб тушунмаслик керак. Ведаларда шундай кўрсатма бор: *ма химсйат сарва бхутани* - "Ҳеч бир тирик мавжудотга нисбатан зулм қилмаслик керак". Ўз нафси учун ҳайвонларни ўлдирадиган одамларнинг гуноҳини тирик мавжудотни ўлдиришнинг иложи йўқлиги билан оқлаб бўлмайди. Худои Таолонинг руҳсатисиз ҳар қандай танани ўлдирish - жиноят ҳисобланади ва давлатнинг, Худонинг қонунлари бўйича албатта жазоланади. Лекин Аржун ўзининг ниятларини амалга ошириш учун эмас, ҳақиқий дин қонунларини ўрнатиш учун жанг қилиши лозим.

20. *на джайате мрийате ва кадачин
найам бхутва бхавита ва на бхуйах
аджо нитйах шаивато “йам пурано
на ханйате ханйамане шарире*

Руҳ туғилмайди, ўлмайди. У ҳеч қачон пайдо бўлмаган, пайдо бўлаётгани йўқ, пайдо бўлмайди. У туғилмаган, мангу, ҳамиша мавжуд ва азалий. Тана ҳалок бўлганида руҳ ўлмайди.

Изоҳ: Олий руҳнинг чексиз кичик заррачаси сифат жиҳатидан Худои Таолодан фарқ қилмайди. Моддий тана ўзининг мавжудлик даврида ўтишга мажбур бўладиган ўзгаришлар руҳга таъсир қилмайди. Баъзан руҳни қўзғалмас(*кута-стха*) деб айтадилар. Ўзининг мавжудлик даврида тана олти хил ўзгаришлардан ўтади: 1)туғилади; 2)ўсиб ривожланади; 3)бироз вақт ўсишдан тўхтаб туради; 4)насл қолдиради; 5)сўлий бошлайди; 6)ҳалок бўлади. Лекин, руҳ ҳеч қандай ўзгаришларга маҳкум эмас. Руҳни “туғилмаган” деб атайдилар, лекин, у моддий тананинг ичида бўлгани сабабли, руҳ ҳам модда билан бирга туғилгандай бўлиб туюлади. Аслида тананинг ичидаги руҳ туғилмайди, ўлмайди. Туғилган ҳар бир нарса ўлишга маҳкум. Аммо, руҳ туғилмаган бўлгани сабабли, унинг учун ўтмиш, ҳозир ва келажак деган тушунчалар мавжуд эмас. У мангу, ҳамиша мавжуд ва азалий. Бошқача қилиб айтганда, унинг дунёга келган вақтини аниқлашнинг иложи йўқ. Ғофиллигимиз туфайли, ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурла-

римизни рухга ҳам қўллаётганимиз сабаблигина унинг қачон пайдо бўлганини аниқлашга уринамиз. Танадан фарқ қилган ҳолда, рух ҳеч қачон қаримайди. Шунинг учун баъзан кексалар ҳам ўзини ёш болалардай тутадилар. Рух ҳеч қачон дарахт ёки ҳар қандай моддий нарсага ўхшаб сўлиб қолмайди. У шунингдек, насл ҳам қолдирмайди. Бизнинг танамиздан пайдо бўлган фарзандларимиз алоҳида мавжуд рухлардир, улар бизнинг танамиз билан боғлиқ бўлгани учунгина биз уларни "фарзандларимиз" деб ҳисоблаймиз. Ичида рух мавжуд бўлгани туфайлигина тана ривожланади, аммо рухнинг ўзи ҳеч қандай насл қолдирмайди, ҳеч қандай ўзгаришга учрамайди. Шундай қилиб рух, тана учрайдиган олти хил ўзгаришлар орқали ўтмайди.

"Катха-упанишад"(1.2.18)да ҳам шунга ўхшаш шеър бор:

*на джсайате мрийате ва випашчин
найам кутаишчин на бабхува кашичит
аджо нитйах шаивато "йам пурано
на ханйате ханйамане шарире*

Бу шеърнинг мазмуни ва моҳияти "Бхагавад-гита"нинг юқорида келтирилган шеъри билан бир хил, лекин бу ерда муҳим аҳамиятга эга бўлган "*випашчит*" ибораси ишлатилган. Бу ибора "илмли, илмга эга" деган маънони англатади.

Рух илмга тўла, яъни у ҳамиша онгли. Онг - рухнинг ажралмас хусусияти, хоссаси, сифати. Биз гарчи рух жойлашган юракдан рухни топа олмасак ҳам, танамизда онгнинг мавжудлигидан рух ҳақиқатан ҳам мавжудлигига ишонч ҳосил қиламиз. Осмонни булут қоплаганда ёки бошқа бирор тўсиқ бўлганда биз қуёшни кўрмаслигимиз мумкин. Лекин, теварак атрофнинг ёруғ бўлиб турганига қараб, ҳозир кундуз эканини, яъни қуёш осмонда эканини англаб оламиз. Эрта тонгда кун ёриша бошлаганда қуёшнинг чиқиб келаётганини тушунамиз. Худди шунингдек, ҳар бир танада мавжуд бўлган онг - инсон танасида, ҳайвон танасида рух мавжудлигидан далолат беради. Лекин, алоҳида рухнинг онги Худои Таолонинг онгидан фарқ қилади, чунки Парвардигорнинг онги бутун борлиқни қамраб олган. Парвардигор қадимда бўлиб ўтган, ҳозир рўй бераётган ва келажакда рўй берадиган ҳамма нарсани билади. Алоҳида рух эса табиатан унутувчан. Рух ўзининг ҳақиқий табиатини унутганида фақат Кришнанинг насиҳатларини тинглаб, тўлиқ руҳий илмга эга бўлиши ва руҳий ўзлигини англаши мумкин. Лекин, Кришнани унутувчан алоҳида рух билан тенглаштириб бўлмайди. Акс ҳолда Унинг "Бхагавад-гита"да берган насиҳатларининг ҳеч қандай маъноси қолмаган бўларди.

Рухларнинг икки тури мавжуд - чексиз кичик алоҳида рух(*ану-атма*) ва Олий рух(*вибху-атма*). Бу "Катха-упанишад"да ҳам тасдиқланади.

*анор анийан махато махийан
атмасйа джантор нихито гухайам*

*там акратух пашийати вита-шоко
дхатух прасадаман махимаанам атманах*

"Олий рух(Параматма) ва алоҳида рух(живатма) биргаликда битта тана дарахтида, тирик мавжудотнинг юрагида мавжуд, аммо, фақат барча моддий орзу-истаклардан ва мусибатлардан халос бўлган кишигина, Парвардигорнинг марҳамати билан руҳнинг улуғворлигини англаб етиши мумкин". Кейинги боблардан билиб оламизки, Кришна - Олий Рухнинг манбаи, Аржун эса, - унутувчан алоҳида руҳларнинг бири. Шунинг учун, Аржун Кришнанинг ёки Унинг ҳақиқий вакили, руҳий устознинг насиҳатларига, кўрсатмаларига муҳтож.

21. *ведавинашинам нитьям йа энам аджам авйайам
катхам са пурушах партха кам гхатайати ханти кам*

О Партха, руҳнинг емирилмас ва мангу эканини, руҳ туғилмаган ва ўзгармас эканини билган одам қандай қилиб бировни ўлдириши ёки бировни ўлдиришга мажбур қилиши мумкин?

Изоҳ: Ҳар нарсанинг ўз ўрни, вазифаси бор, мукаммал илмга эга бўлган киши қайси нарсани қачон ва қаерда ишлатиш кераклигини яхши билади. Зулмнинг ҳам қўлланиладиган ўз ўрни бор, аммо уни фақат мукаммал илмга эга бўлган кишигина ўз ўрнида қўллашни билади. Масалан, қотилликда айбдор бўлган жиноятчини ўлим жазосига маҳкум қилган қозини “гуноҳкор” деб бўлмади, чунки у зулмни қонун асосида қўллайди. Бутун инсоният учун қонунлар мажмуаси бўлган "Ману-самхита"да айтилганки, қотилга ўлим жазоси берилиши керак, шунда қотил кейинги ҳаётида бу оғир гуноҳи учун азоб чекмайди. Шунинг учун, қотилни ўлим жазосига маҳкум қилиш билан шох аслида қотилнинг манфаатини кўзлайди. Худди шунингдек, Кришна жанг қилишга буйруқ берганида, зулм - олий ҳақиқат, адолат тантана қилиши учун ишлатилган бўлади. Шу боис, Кришнанинг, Худонинг иши учун курашаётган одам қилаётган зулм - зулм ҳисобланмайди, чунки одамни, аниқроғи руҳни ўлдириб бўлмаслигини эсида тутган холда, Аржун Унинг буйруғини бажариши лозим эди. Шундай қилиб, баъзида адолат учун куч ишлатиб зулм қилишга тўғри келади. Хирург беморни ўлдириш учун эмас, аксинча даволаш учун касал жойини кесиб ташлайди. Аржун ҳам, Кришнанинг буйруғи билан жангга кириб, мукаммал илмга эга бўлган киши сингари ҳаракат қилади, шу сабабли унинг қилаётган ишлари гуноҳ ҳисобланмайди.

22. *васамси джирнани йатха вихайа
навани грихнати наро “парани
татха шарирани вихайа джирнанй
анийани самйати навани дехи*

Худди одам эски кийимини ечиб, янгисини кийгани сингари, рух ҳам кекса ва яроксиз танани ташлаб янги танага эга бўлади.

Изоҳ: Чексиз кичик бўлган алоҳида рух ҳамиша тана алмашлаб юриши - кўпчилик тан олган факт, ҳақиқатдир. Ҳатто, рухнинг мавжудлигига ишонмайдиган, аммо, юрак ўз кучини қаердан олишини тушунтириб бера олмайдиган замонавий олимлар ҳам, танамиз ҳамиша ўзгариб туришини - гўдак ёш бола бўлишини, ёш бола ўспирин бўлишини, ўспирин улғайиб, катта одам бўлишини, кейин кексайишини тан олишга мажбур. Кейин тирик мавжудот янги танага ўтади. Бу ҳақда аввалги шеърларнинг бирида гапирган эдик.(2.13).

Алоҳида рухнинг янги танага ўтиши Олий рухнинг марҳамати билан рўй беради. Худди одам ўз дўстининг истагини бажаргани сингари, Олий рух ҳам алоҳида рухнинг истагини амалга ошириб юради. Ведаларда, масалан, "Мундака-упанишад" ва "Шветашватара-упанишад"да алоҳида рух билан Олий Рухни бир дарахтда ўтирган икки қушга ўхшатадилар. Уларнинг бири(алоҳида рух) - шу дарахтнинг меваларидан тотади, бошқаси(Кришна) эса, дўстининг ҳаракатларини кузатиб туради. Гарчи бу қушлар сифат жиҳатдан бири-бирига ўхшасалар ҳам, уларнинг биттаси моддий дарахт меваларидан тотиш билан овора, бошқаси эса, - шунчаки унинг ҳаракатларини кузатиб туради. Кришна - гувоҳ бўлиб, кузатиб турадиган қуш, Аржун эса - моддий дарахт меваларидан тотадиган қуш. Гарчи улар дўст бўлсалар ҳам, ҳамиша уларнинг биттаси "ҳўжайин", биттаси "хизматкор" бўлиб қолаверадилар. Чексиз кичик алоҳида рух ўзининг ана шу муносабатларини эсидан чиқарганида, бир дарахтдан иккинчи дарахтга ўтиб, ҳолатини бирин-кетин ўзгартириб юришга мажбур бўлади, яъни бир танадан иккинчи танага ўтиб юради. *Жива* моддий тана дарахтида ўтирар экан, у тирикчилик учун каттиқ кураш олиб бориши керак, аммо, у иккинчи қушни ўзига руҳий устоз қилиб танлаганида, Кришнага ўз ихтиёрини топшириб, Ундан кўрсатма, насихат сўраб мурожаат қилган Аржун сингари, шу заҳотиёқ изтироб ва мусибатлардан халос бўлади. Бу "Мундака-упанишад"да (3.12) ва "Шветашватара-упанишад"да шундай (4.7) таърифланган:

*самане врикше пурушо нимагно
нишайа шочати мухйаманаҳ
джуштам йада пашйатй анйам шшам
асйа махимманам ити вита-шоках*

"Гарчи икки қуш ҳам бир дарахтнинг шохасида ўтирган бўлсалар ҳам, улардан биттаси ҳамиша соғинч ва хавотирда, чунки у дарахт меваларидан тотишга интилади. Аммо, бирор сабаблар билан изтироб чекиб юрган шу рух ўзининг ҳақиқий дўстига, Худои Таолога назар ташлаб, Унинг улуғворлигини англаб етса, шу заҳотиёқ барча ташвиш ва хавотирлардан халос бўлади".

Ҳозир Аржун ҳам ўзининг мангу дўсти Кришнага назар ташлади, - ўзига "Бхагавад-гита"ни гапириб бераётган Худои Таолога мурожаат қилди. Демак, у энди Худои Таолонинг улуғворлигини англаб етади ва изтироблардан бутунлай халос бўлади.

Бу ерда Худои Таоло Аржунга, бобоси ва устози тана алмаштириши кераклигини ўйлаб қийналмасликни маслаҳат беради. Аксинча, одил, ҳалол жангда Аржун уларни ўлдирганидан хурсанд бўлиши керак, чунки, улар дунёвий ишларининг барча ёмон оқибатларидан биратўла халос бўладилар. Ҳалол жангда ҳалок бўлган киши шу заҳотиёқ барча гуноҳларидан покланади ва эҳромда қурбонлик учун сўйилган жонивор сингари, олий даражага кўтарилади. Шундай қилиб, Аржуннинг изтироб чекишига ҳеч қандай асос йўқ.

*23. найнам чхиндантй шастрани найнам дахати павакаҳ
на чаинам кледайдантй апо на шошайати марутаҳ*

Рухни ҳеч қандай қурол билан бўлаклаб, ўтда қуйдириб, сувда чўктириб ёки шамолда қуришиб бўлмайди.

Изоҳ: Ҳеч қандай қурол - қиличми, оловнинг қуввати билан ишлайдиган қуролми, тўфон(смерч)ми, яшинми, ва ҳоказо - мангу руҳни яксон қила олмайди. Маълумки, ўтган замонларда, ҳозирги одамлар яхши биладиган ўқ отиш қуролларидан ташқари, қуролларнинг бошқа турлари: ердан, сувдан, ҳаводан, эфир ва ҳоказо унсурлардан ишланган қуроллар бўлган. Замонавий одамлар эга бўлган ядровий қурол ҳам оловнинг қуввати билан ишлайди. Лекин аввал ҳар хил моддий унсурлардан таркиб топган қуроллар бўлган. Оловнинг қуввати билан ишлайдиган қуролга қарши, ҳозирги олимларга номаълум бўлган, сувдан ишланган қуролни ишлатиш мумкин бўлган. Ҳозирги олимлар смерчининг кучи асосида ишлайдиган қуролни билмайдилар. Аммо, нима бўлганда ҳам, руҳни ҳеч қандай қурол билан, ҳатто энг қудратли қурол билан ҳам, янчиб ёки яксон қилиб бўлмайди. Майявади-файласуфлар таълимотига кўра, алоҳида руҳ - фақат ғофиллик таъсирига берилиб, алдамчи қувват қобиғи остига тушиб қолгандагина мавжуд бўлади. Лекин, алоҳида руҳни Олий Рухдан кесиб олиб бўлмаса, қандай қилиб бундай бўлиши мумкинлигини улар тушунтира олмайдилар. Демак, алоҳида руҳлар - Олий Рухнинг мангу "ажралган" заррачалари. Кичкина зарралар ўзларининг алоҳида шахс сифатини мангу сақлаб қолар экан, уларда алдамчи қувват таъсирига тушиб қолиш ва шу тариқа Худои Таоло билан мулоқотда бўлиш имкониятидан маҳрум бўлиш эҳтимоли бор. Шу тарзда сифат жиҳатдан гулхан билан бир хил бўлган учкунлар ҳам гулхандан ажралиб чиқиб, ўчиб қоладилар. Тирик мавжудотлар Худои Таолонинг ажралган бўлаклари экани "Вараха-пурана"да ҳам ёзилган, ва "Бхагавад-гита" таълимотига кўра улар

мангу шундай бўлиб қолаверадилар. Шундай қилиб, Парвардигорнинг Аржунга берган насиҳатларига кўра, ҳатто алданиш асирлигидан халос бўлиб ҳам, тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс ҳолатини сақлаб қолаверади. Аржуннинг Кришнадан ўрганган илми унга руҳий озодликка чиқишига ёрдам берди, лекин бу - у Кришна билан бир бўлди, дегани эмас.

24. *аччхедйо “йам адахйо “йам акледйо “шошйа эва ча нитйах сарва-гата стханур ачало “йам санатанах*

Алоҳида руҳни парчалаш, эритиш, қуйдириш ёки қуритишнинг иложи йўқ. Ўзгармас, қўзғалмас ва мангу бўлган ҳолда, у ҳар ерда мавжуд ва ҳамиша ўзининг шахс хусусиятларини сақлаб қолаверади.

Изоҳ: Руҳнинг бу ерда келтирилган барча хусусиятлари алоҳида руҳнинг ҳамиша руҳий тўла бутуннинг чексиз кичик заррачаси бўлиб қолишини, ҳеч қачон унинг ҳолатини ўзгармаслигини тасдиқлайди. Бу ҳолат монизм таълимотини тўла инкор этади, чунки, мазкур шеърдан маълумки, алоҳида руҳ ҳеч қачон Олий Руҳга қўшилиб кетмайди. Моддий иллатдан покланиб, озодликка чиққандан кейин, алоҳида руҳ Худои Таолонинг руҳий ёғдусида алоҳида руҳий учкун бўлиб қолиши мумкин, аммо, чуқур тафаккур эгалари руҳий сайёраларга кўтарилиб, у ерда Худо Шахси билан бевосита мулоқотда, ўзаро муносабатда бўладилар.

Бу ерда *сарва-гата* (ҳар ерда мавжуд) ибораси муҳим аҳамиятга эга. Шубҳа йўқки, тирик мавжудотлар Парвардигор яратган борликнинг ҳамма ерида мавжуд: улар сувда ҳам, қуруқликда ҳам, ҳавода ҳам, ер остида, ҳатто оловда ҳам яшайдилар. Олов тирик мавжудотларни йўқ қилади, деган тушунчани тўғри деб бўлмайди, чунки, бу ерда аниқ айтилганки, руҳ оловда ёнмайди. Демак, шубҳа йўқки, оловда яшашга мослашган тана ичида тирик мавжудотлар ҳатто Қуёшда ҳам яшайверадилар. Агар Қуёшда тирик мавжудотлар яшамайдиган бўлса, *сарва-гата*, "ҳамма ерда мавжуд" деган сўзнинг маъноси қолмаган бўларди.

25. *авйакто “йам ачинтйо “йам авикарийо “йам учйате тасмад эвам видитваинам нанушочитум архаси*

Руҳ ўзгармас, уни кўз билан кўришнинг, ақл билан англашнинг иложи йўқ. Шунинг билан ҳолда, сен ўткинчи тана учун ачиниб, изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Аввал айтганимиздек, руҳнинг ўлчамлари шу қадар кичикки, уни ҳатто энг қудратли микроскоп ёрдамида ҳам кўриб бўлмайди, шунинг учун руҳни “кўринмас” деб атайдилар. Руҳнинг ҳақиқатан ҳам мавжудлигига келсак, уни тажриба йўли билан аниқлаб бўлмайди, руҳ мавжуд эканининг ягона исботи - шрутилар, ведавий муқаддас китоблардир. Биз уларда ёзилган ахборотларни исботсиз қабул қилишимиз лозим, чунки гарчи биз унинг мавжудлигини сезган билан, руҳнинг мавжудлиги ҳақида бизга хабар берадиган бошқа бирор манба мавжуд эмас. Ҳаётда бизлар исботсиз қабул қиладиган жуда кўп ҳақиқатлар мавжуд, биз уларни ишончли одамдан исботсиз қабул қиламиз. Масалан, ҳеч ким отаси мавжуд эканини инкор этмайди. Отамизнинг ким эканини эса, онамизнинг гапига ишониб қабул қиламиз, онамизнинг гапини ҳеч қандай йўл билан текшириб бўлмайди. Худди шунингдек, руҳ ҳақидаги илмни ҳам фақат Ведалардан оламиз. Бошқача қилиб айтганда, одам руҳнинг табиатини тажриба йўли билан ўргана олмайди. Руҳнинг онги бор, руҳнинг ўзи - онгдан иборат: бу ҳақда ҳам Ведаларда айтилган, биз бу ҳақиқатни ҳам исботсиз қабул қилишимиз лозим. Танадан фарқли равишда, руҳ ҳеч қачон ўзгармайди. Мангу ўзгармас бўлган ҳолда руҳ чексиз Олий Руҳга нисбатан ҳамиша чексиз кичик заррача бўлиб қолаверади. Шу сабабли чексиз кичик алоҳида руҳ ҳеч қачон чексиз буюк Олий Руҳга тенглаша олмайди. Биз бу фикрни қайта-қайта таъкидлаётганимиздан мақсад - руҳ ҳақидаги тушунча ўзгармас эканини тасдиқлашдир. Ҳар қандай фикрни етарли даражада англаб олиб, кейин адашмаслик учун уни бир неча бор такрорлаш керак.

26. *атха чаинам нитйа-дждатам*
нитйам ва манйасе мритам
татхати твам маха-бахо
наинам шочитум архаси

Ҳатто, агар сен руҳ(ёки тириклик аломатлари) мунтазам туғилиб туради, кейин бутунлай ўлиб кетади, деб ўйласанг ҳам, барибир изтироб чекишнинг ҳождати йўқ, эй билаги кучли Аржун.

Изоҳ: Буддистларга ўхшаб, руҳ алоҳида ўзи танадан ташқарида мавжуд бўла олишига ишонмайдиган файласуфлар ҳамиша топилиб туради. Шундай файласуфлар Кришна "Бҳагавад-гита"ни баён этган даврда ҳам бўлган. Уларни *локайтилар* ёки *вайбхашикалар* деб атаганлар. Уларнинг таълимотига кўра, ҳаёт эволюцион ривожланиш давомида моддий унсурларнинг бирикмасидан пайдо бўлади. Ҳозирги замонавий материалист-файласуф олимларнинг кўпчилиги ҳам шу фикрга қўшилидилар. Уларнинг фикрига кўра, тана - моддий унсурларнинг бирикмаси, ривожланишнинг маълум босқичида, химиявий ва жисмо-

ний унсурларнинг ўзаро фаолияти натижасида шу бирикмада, яъни танада ҳаёт белгилари пайдо бўлади. Ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввур "эволюцион назария" деб аталадиган (Ч.Дарвин)таълимотнинг ҳам асосини ташкил этади. Ҳозирги пайтда Америкада жуда кенг тарқалган сохта диний оқимлар билан бир қаторда атеизмни тарғибот қилувчи ҳар хил буддавий оқимлар ҳам шу фалсафадан фаоллик билан фойдаланяптилар.

Агар, *вайбхашика* фалсафаси издошлари сингари, Аржун ҳатто руҳнинг мавжудлигига ишонмаса ҳам, барибир унинг изтироб чекишига асос йўқ эди. Қандайдир химиявий элементларнинг йўқолиб кетаётгани учун қайғуришнинг, шу боис ўз бурчини бажаришдан бош тортишнинг қандай маъноси бор? Ҳозирги пайтда замонавий илм ҳамда армия ҳарбий устунликка эришиш учун тонналаб химиявий моддалар ишлатяпти. *Вайбхашика* фалсафасига кўра, рух, яъни *атма*, моддий тана билан бирга ўлиб, йўқолиб кетади. Шундай қилиб, Аржун Ведалар илмини тан олиб, рух мавжудлигини тан оладими, ёки унга ишонмайдими, барибир изтироб чекишининг ҳеч қандай маъноси йўқ. *Вайбхашика* фалсафаси таълимотига кўра, модда ҳар секундда сон-саноксиз тирик мавжудотларни яратиб туради ва ҳар секундда шунча тирик мавжудотлар ҳалок бўладилар. Шу сабабли уларни қайғуришнинг, улар учун изтироб чекишнинг ҳождати йўқ. Агар рух ҳеч қачон қайта туғилмайдиган бўлса, Аржун ўзининг қариндошларини ўлдириш билан содир қилган гуноҳлари оқибатида кейинги ҳаётида дўзахда азоб чекишидан қўрқмаслиги керак. Шу билан бирга Кришна Аржунни атайлаб, *маха-баху*, яъни "билаги кучли" деб атаяпти, чунки Кришнанинг Ўзи ҳеч қачон Ведалар таълимотига зид келадиган вайбхашикаларнинг фалсафасини тан олмайди. Аржун ведалар маданиятига мансуб авлод вакили, демак шу маданиятнинг қадриятларига содиқ қолиши лозим эди.

27. *джатасйа хи дхруво мритйур*
дхрувам джанмса мритасйа ча
тасмад апарихарйе "рмхе
на твам шочитум архаси

Туғилган зот албатта ўлади, ўлгандан кейин яна дунёга келади. Бу - муқаррар ҳақиқат, шунинг учун, ҳаётда ўз бурчингни бажара туриб, сен изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг ҳозирги ҳаётидаги фаолияти унинг кейинги ҳаётда яшайдиган шароитини белгилайди. Навбатдаги фаолият босқичини тамомлагандан кейин, тирик мавжудот "ўлим" орқали ўтиб, янги фаолият бўсқичини бошлайди. Шу тарика тирик мавжудот туғилиш ва ўлиш чархпалагида айланиб, ундан кутула олмай юради.

Туғилиш-ўлиш чархпалагининг мавжудлиги урушларни, хайвон ва одамларни ҳар хил йўллар билан бемаъни ўлдириш билан боғлиқ фаолиятларни оқламайди. Лекин барибир, зулм, тажовуз ва урушлар инсонлар жамиятида муқаррар рўй бериб туради, акс ҳолда жамиятда қонун ва тартибни сақлаб туриб бўлмайди.

Курукшестрадаги жанг Худои Таолонинг амри билан бўлаётгани учун уни бартараф қилишнинг иложи йўқ; адолат учун жанг қилиш, курашиш - ҳар бир кшатрийнинг бурчи. Агар Аржун ўз бурчини бажараётган бўлса, нимага у қариндошларининг ўлишидан қўрқиб, уларга аза тутиши, изтироб чекиши керак? Жангда қатнашгани билан у қонунни бузмайди, яъни гуноҳ иш қилмайди, демак, уларнинг оқибатидан қўрқмаса ҳам бўлади. Айни пайтда, ўз бурчини бажаришдан бош тортгани билан, у барибир қариндошларини ажалдан ҳалос эта олмайди, нотўғри йўлни танлаш эса, руҳий юксалиш йўлидан адашишга олиб келади.

28. *авйактадини бхутани вйакта-мадхйани бхарата
авйакта-нидханани эва татра ка паридевани*

Аввалига барча мавжудотлар намоён бўлмаган ҳолатда бўладилар. Мавжудликнинг оралиқ босқичида улар намоён бўладилар, бутун борлиқ яксон бўлганда эса, яна намоён бўлмаган ҳолатга ўтадилар. Шундай экан, улар учун азият чекишнинг нима кераги бор?

Изоҳ: Ҳатто, бир тоифаси руҳ мавжудлигига ишонмайдиган, бошқа тоифа эса, руҳ мавжуд эканига ишонадиган, икки хил фалсафий таълимот мавжудлигини ҳисобга олиб, айтиш керакки, ҳар икки тоифанинг ҳам тирик мавжудотнинг ажали учун азият чекишга ҳеч қандай асоси йўқ. Руҳнинг мавжудлигига ишонмайдиган одамлар ҳамда уларнинг издошлари ведавий таълимотга кўра, *атеистлар* деб аталади. Аммо, агар биз назарий жиҳатдан атеистларнинг таълимотини тан олсак ҳам, барибир азият чекишимизнинг ҳеч қандай маъноси бўлмайди. Руҳнинг алоҳида ҳолатда мавжудлигини тан олмайдиган одам эсида сақлаши лозимки, оламни яратиш бошланмасдан аввал барча моддий унсурлар намоён бўлмаган ҳолатда бўладилар. Кейин, намоён бўлмаган нафис ҳолатдан намоён бўлган ҳолатга ўтади, сўнгра нафис ҳолатдан қўпол ҳолатга айланиб бораверади: эфирдан ҳаво пайдо бўлади, ҳаводан - олов, оловдан - сув, сувдан - ер. Ер - намоён бўлган моддий оламнинг асосий манбаидир. Масалан, катта иморатни олайлик, у - ердан таркиб топган. Яксон бўлганида, унинг таркибидаги унсурлар намоён бўлган ҳолатдан намоён бўлмаган ҳолатга ўтади, яна атом ва молекулаларга парчаланиб кетади. Қувватнинг сақланиш қонуни ҳамиша амал қилаверади, аммо вақт ўтиши билан моддий нар-

салар гоҳида намоён бўлади ва яна намоён бўлмаган ҳолатга ўтадилар. Демак, намоён бўлиб, ҳозир мавжуд бўлиб турган нарса учун ҳам, намоён бўлишни тарк этган нарса учун ҳам, изтироб чекишнинг ҳожати йўқ. Ҳатто намоён бўлмаган ҳолатда ҳам, моддий унсурлар ҳеч қаерга биратўла йўқолиб кетмайди. Аввалида ва охирида улар намоён бўлмаган ҳолатда бўладилар, фақат оралиқ босқичдагина намоён бўладилар, яъни ҳеч нарсанинг мавжудлиги ҳеч қачон ўзгармай қолаверади.

Агар вақт ўтиши билан фақат моддий таналар ҳалок бўлишини (*антаванта име дехаҳ*), руҳ эса мангу(*нитийасйоктаҳ шариринаҳ*) эканини ўргатадиган Ведалар ва "Бхагавад-гита" нуқтаи-назаридан қарасак, моддий тана худди устки кийимга ўхшадини ҳамиша эсимизда сақлашимиз лозим. Шундай экан, эски кийимни янгисига алмаштириш учун қаттиқ қайғуришнинг бирор маъноси борми? Мангу мавжуд бўлган руҳга нисбатан, ўткинчи моддий тана худди, ўткинчи, арзимаган йўқ нарсага ўхшаб кўринади. Унинг мавжудлиги руҳ учун худди туш кўриш каби ўткинчи. Тушингизда сиз ўзингизни осмонда учиб юрган ёки шоҳона аравада ўтирган ҳолда кўришингиз мумкин, лекин, уйғонгандан кейин, осмон ҳам, шоҳона арава ҳам ғойиб бўлади. Моддий тананинг алдамчи, ўткинчи эканини эслатиш билан бирга Ведалар, муқаддас китоблар одамларни ўзининг руҳий табиатини англаб олишга даъват қилади. Шундай қилиб, биз руҳнинг мавжудлигига ишонамизми, йўқми, тананинг ҳалок бўлишидан изтироб чекишимизнинг ҳеч қандай ҳожати йўқ.

29. *ашчарйя-ват паийати кашчид энам*
ашчарйя-вад вадати татхайва чанйаҳ
ашчарйя-вач чайнам аньяҳ шриноти
шрутвапи энам веда на чайва кашчит

Бировлар руҳга мўъжиза деб қарайдилар; бошқалар руҳ ҳақида мўъжиза ҳақида гапиргандай гапирадилар; учинчи бирлари руҳ ҳақида: “мўъжиза”, - деб тинглайдилар; шундайлар ҳам борки, руҳ ҳақида эшитсалар ҳам, барибир уни англай олмайдилар.

Изоҳ: "Гитопанишад" асосан Упанишадалар фалсафасига асосланган, шунинг учун, бунга ўхшаган шеър "Катха-упанишад"да ҳам мавжуд эканидан ажабланмаса ҳам бўлади.

шраванайати бахубхир йо на лабхйаҳ
шринванто "пи бахаво йам на видйух
ашчарйо вакта кушало "сйа лабдха
ашчарйо "сйа джната кушаланушиштаҳ

Чексиз кичик руҳнинг - бахайбат ҳайвон ёки қудратли банийан дарахти танасида ҳам, игнанинг учидай жойда миллионлаб жойлаша оладиган

микроблар танасида ҳам мавжуд бўла олиши албатта бизга мўъжиза бўлиб кўринади. Ҳатто оламдаги биринчи тирик мавжудот Брахмага илм ўргатган, Ведаларнинг энг буюк билимдони Худои Таоло, Кришнанинг Ўзи тушунтирса ҳам, илмга эга бўлмаган, шунингдек дунёвий лаззатларга берилиб кетган одамлар, шу кичкина руҳий зарранинг сирларини тушуна олмайдилар. Ҳаёт ҳақида, олам ҳақида фақат моддий тасаввурлар билан яшаётган ҳозирги замондошларимиз қандай қилиб шундай кичкинагина заррача жуда катта баҳайбат киёфаларга ҳам, энг кичкина таналарга ҳам кира олиши мумкинлигини тушунолмайдилар, буни улар кўз олдига келтириб, тасаввур қилолмайдилар. Шунинг учун, руҳнинг табиати қандай намоён бўлишини кўриб, ёки унинг таърифини эшитиб, одамлар фақат ҳайрон бўладилар. Моддий табиат адаштириб қўйган шундай одамлар ҳиссий лаззатларга шунчалик берилиб кетганларки, ҳатто ўзларининг аслида ким эканини, ҳақиқий ўзлигини англаб олишга ҳам вақт тополмайдилар. Улар, аслида ким эканини билмайдиган одам қандай фаолият билан машғул бўлмасин, охир оқибатда пушаймон бўлиб, тирикчилик учун оғир курашда барибир мағлубиятга учрашини билмайдилар. Инсон ҳаёти - тирик мавжудотга руҳ(ўзини)ни таниб олиш ва моддий оламдаги барча мусибатларга биратўла чек қўйиш учун бериб қўйилгани - уларнинг ҳаёлига ҳам келмайди.

Рух ҳақида бирор нарса билишга интилаётган одамларнинг баъзилари руҳий мавзуларда маъруза тинглайдилар ва руҳий юксалиш йўлидан бораётган одамлар даврасини излайдилар, лекин баъзида ғофиллиги сабабли, "Олий руҳ билан алоҳида руҳ аслида бир", деган нотўғри тасаввурлар таъсирига тушиб қоладилар. Ҳозирги пайтда руҳ ва Олий Рухнинг ҳақиқий ҳолати, уларнинг табиати, ўзаро муносабатлари ҳақида мукаммал илмга эга бўлган кишини учратиш жуда қийин. Ҳаётида бу нодир илмнинг барча имкониятларидан фойдаланаётган ва руҳнинг ҳолатини ҳар тарафлама таърифлаб бера оладиган кишини топиш ундан ҳам қийинроқ. Аммо, қандайдир сабаблар билан омади келиб, инсон руҳнинг табиатини англаб етса, у ҳаётда энг олий мақсадга эришган бўлади.

Рух ҳақида тўлиқ илмга эга бўлишнинг энг осон йўли - энг буюк руҳий устоз, Худои Таоло Шри Кришнанинг Ўзи баён этган "Бхагавад-гита"нинг кўрсатмаларини қабул қилиш ва улардан ҳеч қачон четга чиқмасликдан иборат. Бунинг учун инсон ўзининг ҳозирги ҳаётида, ёки аввалги ҳаётида жуда кўп руҳий риёзатлар чеккан бўлиши, қурбонлик маросимлари ўтказган бўлиши керак, - бу ҳолат унга, Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олишга ёрдам беради. Лекин, фақат Худонинг соф содиқ хизматкорининг марҳамати билангина ҳақиқатан ҳам Кришнани англаб етиш мумкин. Бунинг бошқа йўли йўқ.

30. *деҳи нитйам авадохйо "йам дехе сарвасйа бхарата
тасмат сарвани бхутани на твам шочитум архаси*

Эй Бхарат авлоди, танада мавжуд бўлган зотни ўлдириб бўлмайди. Шунинг учун сен бирор тирик мавжудотни кайғуриб, изтироб чекмаслигинг керак.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Кришна ўзгармас, мангу рух ҳақидаги насиҳатларига яқун ясайди. Ўлмас рухнинг ҳар хил сифатларини таърифлай туриб, Парвардигор хулоса қилиб айтадики, рух - мангу, тана эса - ўткинчи. Шунинг учун, Аржун, *кшатрий* бўлгани учун, бобоси Бхишма ва устози Дронаचारьянинг жангда ҳалок бўлишидан қўрқиб, ўз бурчини бажаришдан бош тортмаслиги керак. Шри Кришнанинг мартабасига таянган ҳолда, танадан фарқ қиладиган рухнинг мавжудлигига ишонишимиз, "рух мавжуд эмас, ҳаёт аломатлари эса, модда ривожланишининг маълум босқичида, химиявий унсурларнинг ўзаро фаолияти натижасида пайдо бўлади", деган нотўғри тасаввурларни тарк этишимиз керак.

Рухнинг мангулиги зўравонлик қилиш, тажовузкор бўлишни оклаш учун баҳона бўлолмайди, лекин, адолатли уруш пайтида, ҳақиқатан ҳам зўравонлик ишлатиш зарур бўлса, зулмга йўл қўйилади. Одам ўз хоҳиши билан эмас, фақат ҳар бир тирик мавжудотга меҳрибон бўлган ягона Парвардигорнинг буйруғи билангина зўрлик ишлатиши мумкин.

31. *сва-дҳармам апи чавекийя на викампитум архаси
дхармад дхи йуддхач чхрейо "нйат кшатрийасйа на видйате*

Сенинг ҳаётдаги бурчингга келсак, билиб қўйки, кшатрий сифатида, сен учун ҳаётда ҳақиқий дин ҳукмронлиги йўлида курашишдан ҳам яхшироқ амал йўқ. Демак, иккиланиб туришининг ҳождати йўқ.

Изоҳ: Жамият тизимидаги тўрт табақа ичида - Худои Таолонинг қонунлари асосида давлатни бошқариш вазифаси юклатилган иккинчи тоифа мансуб одамлар *кшатрийлар* деб аталади. "*Кшат*" дегани "зарар", "зулм" деган маънони англатади, "*трайате*" - "ҳимоя қилиш" деганидир. Жамиятда одамларни бошқалар зулмидан, бошқалар бераётган зарардан ҳимоя қиладиган киши *кшатрий* деб аталади. Авваллари кшатрийлар ўрмонда ов қилиб, ҳарбий санъат билан шуғулланганлар. Одатда кшатрий ўрмонга бориб, қўлига қилич олиб йўлбарс билан яккама-якка олишган. Йўлбарс жон таслим қилганида, унинг танасини қурбонлик оловига қўйиб, шоҳона обрў билан дафн қилганлар. Ҳиндистондаги Джайпур вилоятининг кшатрий-шоҳлари ҳали ҳозиргача шу одатга амал қиладилар. Кшатрийларни махсус

машғулотларда ракибини жангга чакиришга, то ўлгунча жанг қилишга ўргатганлар, чунки Худои Таолонинг қонунлари бўйича, баъзи ҳолларда уларнинг бошқаларга зулм ўтказишига, зўравонлик қилишига тўғри келади. Кшатрийлар таркидунё қилиб, саннийаси турмуш тарзини қабул қилмайдилар. Сиёсат ишларида зулм ишлатмаслик баъзан сиёсий муносабатларни ўнглаб олиш учун ишлатилади, лекин сиёсатда, давлатни бошқаришда зулм қилмасликни қонун қилиб бўлмайди. Диний қонунлар мажмуасида шундай дейилган:

*ахавешу митхо "нйонйам джигхамсанто махи-кишитаҳ
йуддхаманаҳ парам шактйа сваргам йантй апаран-мукхаҳ
йаджнешу нашаво брахман ханйанте сататам двиджаиҳ
самскритаҳ қила мантраиш ча те "пи сваргам авапнуван*

"Жанг майдонида бошқа шоҳ билан, ўзининг ракиби билан яккама-якка олишувда ҳалок бўлган шоҳ-кшатрий жаннатга эришади. Муқаддас оловда ҳайвон қурбон қилиб қурбонлик маросими ўтказган брахман ҳам ўлганидан кейин жаннатга тушади". Демак, диний кўрсатмалар асосида жанг майдонида ракибини ўлдирган кшатрий ва муқаддас оловда қурбонлик ҳайвонини ёкқан брахман зулм қилган ҳисобланмайди, чунки бу ишлар диний қонунларда кўрсатилган ва барчага саодат келтиради. Қурбонлик қилинган ҳайвон ўлганидан кейин, кўп марта танасини алмашлаб юрмасдан, шу заҳоти инсон танасида туғилади. Жанг майдонида ҳалок бўлган кшатрий эса, қурбонлик қилган бархман сингари жаннатга эришади.

Шастраларда кўрсатилган вазифаларнинг, *сва-дхарм*нинг икки тури мавжуд. Ҳали дунёвий, моддий боғланишлардан ҳалос бўлмаган киши диний қонунлар асосида ҳаётдаги ўз бурчини холис бажариши лозим, - бу унинг руҳий озодликка чиқишига ёрдам беради. Озодликка эришгандан кейин эса, инсоннинг вазифаси(*сва-дхарма*) руҳий даражага кўтарилади. Шунда унинг фаолияти ҳаёт ҳақидаги моддий, тана нуқтаи-назаридаги тасаввурлардан устун туради. Ҳали ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлари сақланиб қолган брахман ҳам, кшатрий ҳам ҳаётда ўз вазифаларини тўла бажариб юришлари лозим. Одамнинг *сва-дхармасини* Худои Таолонинг Ўзи белгилайди, бу ҳақда тўртинчи бобда айтилади. *Сва-дхарм*нинг моддий аспекти *варнашрама-дхарма* деб аталади. Бундай жамият тизими инсонга ўзининг руҳий табиатини англаб олишга ёрдам беради. Инсонлар маданияти *варнашрама-дхармадан*, яъни танасига таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига мос равишда, шастралар асосида ҳар бир инсонга аниқ вазифалар белгиланадиган жамиятдан бошланади. Қандай бўлишидан қатъий назар, Худои Таоло белгилаб қўйган вазифаларни бажариб яшаш шарофати билан инсон аста-секин руҳий жиҳатдан юксала боради ва охиروқибатда руҳий камолотга эришади.

О Партха, ҳаётда ўз-ўзидан, жаннатнинг дарвозаларини очиб берадиган жанг қилиш имкониятига дуч келадиган кшатрийлар бахтлидирлар.

Изоҳ: Бутун оламнинг руҳий устози сифатида Парвардигор Кришна, "Мен бу жангдан бирор яхшилик чиқишини кўрмаяпман. Унда иштирок этиб, биз ўзимизни мангу дўзахга дучор этамиз!" - деб ўйлаётган Аржуннинг гапларини инкор этапти. Аржуннинг бу сўзлари унинг ғофиллиги аломатидир. Ўз бурчини бажараётиб, у зулм қилишдан бош тортаётган эди. Лекин, жанг майдонида ўз бурчини ҳолис бажара туриб зўравонлик қилмасликка ҳаракат қилаётган кшатрийнинг иши ғирт нодонлик бўлади. Вйасадеванинг отаси, буюк донишманд Парашара мунӣ тузган диний қонунлар мажмуаси - "Парашара-сморити"да шундай дейилган:

*кшатрийо хи праджа ракшан шастра-паниҳ прадандайан
нирджитйа пара-саинйади киштим дхармена палайет*

"Кшатрийнинг вазифаси - ўз фуқароларини ҳар қандай хавф-хатардан ҳимоя қилишдан иборат, шу мақсадда, қонун ва тартибни сақлаш учун зарур бўлганда у қуч ишлатиши керак. У душманлар қўшинини яқсон қилиши ва ҳар бир ҳаракатида диний кўрсатмаларга риоя қилиб, оламни бошқариши керак".

Шундай қилиб, жанг қилишни рад этиш учун Аржуннинг ҳеч қандай асоси йўқ эди. Душмани устидан ғалаба қозонса, у салтанатни бошқариб роҳат-фароғатда яшайди, жангда ҳалок бўлса, дарвозалари катта очилган жаннатий сайёраларга эришади. Енгилса ҳам, ғалаба қозонса ҳам жанг қилишдан у фақат манфаат кўради.

33. *атха чет твам имам дхармйам санграмам на карийшаси
татаҳ сва-дхармам киртим ча хитва папам авапсайси*

Лекин, адолат ғалабаси учун жанг қилишдан бош тортсанг, муқаддас диний бурчингни бажармай, оғир гуноҳ иш қилган бўласан, жангчи деган шаънингга иснод келтирасан.

Изоҳ: Аржун машҳур жангчи бўлиб, жуда кўп буюк фаришталар билан яккама-якка жанг қилиб шухрат қозонган, улар орасида ҳатто Тангри Шива ҳам бор эди. Овчи киёфасига кириб олган Тангри Шива билан бўлган жангда ундан ғолиб келиб, Аржун уни жуда мамнун қилган, эвазига мукофот сифатида *нашупата-астра* деган илоҳий қурол олган эди. Аржуннинг машҳур жангчи эканини ҳамма яхши биларди. Дронаचारьянинг ўзи уни дуои-фотиҳа қилиб, унга ҳатто ўзининг руҳий устозини ўлдиришга қодир бўлган қурол ҳада қилган эди. Жуда кўп буюк жангчилар ҳам, шу жумладан Аржуннинг ҳақиқий

отаси фаришта Индра ҳам, унинг жанговор жасоартини тан олган эди. Шунинг учун, Аржун жанг майдонини тарк этса, нафақат ўзининг кшатрийлик бурчини бажармаган, бунинг устига шон-шухратидан, юксак обрўсидан айрилиб, ўзига дўзахдан жой хозирлаган бўларди. Бошқача қилиб айтганда, у жанг қилгани учун эмас, аксинча, жанг майдонини тарк этгани учун дўзахга тушган бўларди.

34. *акиртим чапи бхутани катхайишйанти те “вйайам
самбхавитасйа чакиртир маранад атиричйате*

Сенинг бу шармандалигинг ҳақида одамлар ҳамиша гапириб юрадилар, машҳур одам учун шарманда бўлиш ўлимдан ёмон.

Изоҳ: Аржун билан ҳам файласуф, ҳам дўст сифатида суҳбатлашаётган Парвардигор Кришна энди Аржуннинг жангда иштирок этишдан бош тортгани тўғрисида якуний хулоса чиқарди. "Аржун, - дейди Парвардигор, - агар сен жанг майдонини ҳали жанг бошланмасдан аввал ташлаб кетсанг, одамлар сени “қўрқоқ” деб атайдилар. Агар сенга одамларнинг нима дейишлари барибир бўлса, фақат ўз жонингни қутқариб қолишни истасанг, унда Менинг сенга маслаҳатим: ўлсанг ҳам, жанг қилиб жанг майдонида ўлганинг яхши. Сендай ҳурматли зот учун шармандалик ўлимдан ҳам оғир бўлади. Шунинг учун, жонингни сақлаш учун жанг майдонини ташлаб кетгандан кўра, ўлсанг жанг майдонида ўл! Шунда сен Мен билан бўлган дўстлигингни суистеъмол қилиб, шармандаликка дучор бўлишдан қутулсан, юксак обрўйингни сақлаб қоласан".

Шундай қилиб, Парвардигор Аржунга жанг қилишни, жангдан бош тортмасликни буюради.

35. *бхайад ранад упаратам мамсйанте твам маха-ратхә
йешам ча твам баху-мато бхутва йасйаси лагхавам*

Сенга чуқур ҳурмат кўрсатиб юрган буюк саркардалар, “фақат қўрққанидан жанг майдонини ташлаб кетди”, деган хулосага келиб, сени “қўримсиз, ярамас” - деб ўйлай бошлайдилар.

Изоҳ: Парвардигор Кришна Аржунга насиҳат беришда давом этяпти: "Дурийодхана, Карна сингари буюк жангчилар ҳамда бошқа тенгқурларинг сени қариндошларингга, бобонгга ачинаётганинг учун жанг қилишдан бош тортганинга ишонади, деб ўйлама. Улар сени “қўрққанидан, жонини сақлаб қолиш учун шундай қилди”, деб ўйлайдилар. Шундай қилиб сен бутун обрўйингдан маҳрум бўласан".

36. *авачй-вадами ча бахун вадишйанти тавахитах*

нидантас тава самартхйам тато духкхатарам ну ким

Душманларинг масхара қилиб, ожизлигинг устидан кула бошлайдилар. Инсон учун бундан ҳам оғирроқ азоб бўладими?

Изоҳ: Аввалига Кришна, Аржун бошқаларнинг аҳволига бекорга ачиниб, ҳамдардлик қилаётганидан хайрон бўлган, унинг бундай туйғуларини “арийларга муносиб эмас” деб баҳолаганди. Энди, шунча далиллар билан У Аржуннинг сохта ҳамдардлигини, бекорга ачинишини тўғри баҳолаганини исботлаб беряпти.

*37. хато ва прансйаси сваргам джитва ва бхокийасе махим
тасмад уттиштха каунтейа йуддхайа крита-нишчайах*

Эй Кунтининг ўғли, сен учун, ё жангда ҳалок бўлиб жаннатга эришиш, ёки ғалаба қозониб, ердаги салтанатга ҳукмронлик қилишдан бошқа йўл йўқ. Шунинг учун, қаддингни ростлаб, шижоат билан жангга кир!

Изоҳ: Гарчи Аржун ғалаба қилишига ишончи комил бўлмаса ҳам, барибир у жанг қилиши лозим, чунки, ҳатто у жангда ҳалок бўлса ҳам, кейинги ҳаётида жаннатга кўтарилади.

*38. сукха-духкхе самe критва лабхалабхау джайаджайау
тато йуддхайа йуджйасва найвам папам авансйаси*

Бахт ва мусибат, йўқотиш ва эга бўлиш, ғалаба ва мағлубият ҳақида ўйламай, фақат ўз бурчингни бажариш учун жанг қил. Шундай ҳаракат қилсанг, сен ҳеч қачон гуноҳ иш қилмаган бўласан.

Изоҳ: Кришна Аржунга очиқ-ойдин айтяптики, у шунчаки ўз бурчини бажариш учун жанг қилиши лозим, чунки бу жангни Худои Таолонинг Ўзи истаяпти. Кришна онгида, Худо учун холис ҳаракат қилаётган киши бахт ва бахтсизлик, топиш ва йўқотиш, ғалаба ва мағлубият ҳақида ўйламайди. Ўзининг бутун фаолиятини Кришнани мамнун қилишни ўйлаб бажарадиган киши илоҳий онг эгаси ҳисобланади, унинг қилаётган ишлари дунёвий ишлар бўлмайди ва унинг ишлари ҳеч қандай оқибат, карма олиб келмайди. Ўзининг орзу-истакларини амалга ошириш учун ҳаракат қилиб юрган киши эса, эзгулик ёки эхтирос гунаси таъсирида бўлишидан қатъий назар, эртами, кечми қилган ишларининг яхши ёки ёмон оқибатларига эга бўлади. Агар одам ўз умрини бутунлай Кришна онгидаги фаолиятга бағишласа, ҳаётда ўзининг бурч ва вазифаларининг барчасидан озод

бўлади. Аслида ана шундай бурч ва вазифалар оддий одамларни бу дунёга боғлаб туради.

*девариши-бхутанта-нринам питринам
на кинкаро найам рини ча раджан
сарватмана йах шаранам шаранйам
гато мукундам парихритйа картам*

"Барча вазифа ва бурчларини тарк этиб, ҳаётини бутунлай Кришнага, Мукундага садоқат билан холис хизмат қилишга бағишлаган кишининг ҳеч ким - на фаришталар, на донишмандлар, на оддий тирик мавжудотлар, на қариндошлари, на инсоният ва аждодлари олдида қарзи қолмайди"(Ш.Б. 11.5.41). Кришна Аржунни мана шунга даъват қиляпти, бу кейинги шеърларда яна ҳам аниқроқ баён этилади.

39. *эша те "бхихита санкхйе буддхир йоге тв имам ирину
буддхйа йукто йайа партха карма-бандхам прахасйаси*

Шу пайтгача Мен сенга бу илмни назарий жихатдан тушунтирдим, энди эса, уни холис қилинадиган фаолият нуқтаи-назаридан тушунтираман. О Партха, бу илм асосида ҳаракат қилиб, сен ўз фаолиятинг оқибатларига тутқун бўлиб қолишдан халос бўласан.

Изоҳ: Ведавий "*Нирукти*" луғатида кўрсатилишича, *санкхйа* ибораси "бирор ходиса ёки нарсани батафсил таърифловчи фан" деган маънони англатади. *Санкхйа* - руҳнинг ҳақиқий табиатини таърифловчи фалсафа, *йога* эса - ҳиссиётларни жиловлаб олишга ёрдам берадиган машғулот, жараён, ҳаракатлардан иборат. Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиши - ҳиссиётининг талабларини қондиришга уринишдан бошқа нарса эмас. Ўзининг ҳаётдаги асосий бурчи нима эканини эсидан чиқариб, у жанг қилишдан бош тортмоқчи эди, чунки бу билан, яқинларининг, қариндошларининг ҳаётини сақлаб қолиш билан оғайнилари - Дхритараштранинг ўғилларини ўлдириш эвазига эришиладиган салтанатга қараганда каттароқ бахтга эга бўламан, деб ўйлаган эди. Бу йўлни танлашга уни ўз ҳиссиётининг талабини қондириш истаги ундаётган эди. Жангда ғалаба қилиш келтирадиган бахт ҳам, қариндошларини соғ-саломат кўришдан келадиган бахт сингари, унинг шахсий манфаатларига асосланган бўлиб, шу бахт учун у, ақлга сиғмайдиган иш қилишга, яъни ўзининг муқаддас бурчини бажаришдан бош тортишга тайёр эди. Шунинг учун, Кришна Аржунга бобосини ўлдириш билан барибир унинг руҳини ўлдирилмаслигини тушунтирмоқчи бўляпти. Парвардигор унга барча алоҳида руҳлар ҳам, Худои Таолонинг Ўзи ҳам, мангу шахс сифатида қолаверишини тушунтирди: улар аввал ҳам шахс эдилар, ҳозир ҳам шахс ва келажакда ҳам шахс бўлиб қолаверадилар. Бизлар барчамиз мангу, алоҳида руҳлармиз. Биз худди кийим алмаштиргандай, таналарни алмашлаб

юрамиз, лекин, ҳатто моддий тана тутқунлигидан халос бўлиб, озодликка эришгандан кейин ҳам, алоҳида руҳий зарра бўлиб қолаверамиз. Парвардигор Кришна Аржунга руҳ билан тананинг табиатларини ба-тафсил тушунтириб берди. Руҳ ва тананинг табиатини ҳар томонлама тушунтириш, "Нирукти" лугатига кўра, *санкхйа* деб аталади. Бу санкхйанинг атеист Капиланинг фалсафасига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Сохта Капила ва унинг санкхьясидан анча илгари, ҳақиқий санкхйа илмини "Шримад Бҳагаватам"да Кришнанинг намоён бўлган қиёфаси - Худованд Капила онаси Девахутига баён этган эди. У айтган эдики, *Пуруша*, Худои Таоло ҳаракат қилади, айнан У пракритига назар ташлаб, моддий оламни яратади. Ведаларда, "Бҳагавад-гита"да ҳам шу ҳақда гап боради. Ведаларда айтилганки, Парвардигор пракритига, яъни моддий табиатга назар ташлади, уни майда руҳий зарралар билан уруғлантирди. Моддий оламда шу руҳий зарралар ўз хиссиётининг талабини қондириш учун ҳаракат қиладилар, моддий қувват зийнатларига алданиб, ўзларини "лаззатланувчи" деб ҳисоблайдилар. Шундай руҳ то, "Худои Таоло билан қўшилиб кетиш"га интилиши натижасида ўзи тушиб қолган бу моддий тутқунликдан халос бўлмагунча, бундай фикрлардан қутула олмайди. Бу - тирик мавжудотни ҳиссий лаззат излашга мажбур этувчи "алданиш, майянинг энг охирги чангали"дир. Ана шундай лаззатларга интилиб ўтказилган сон-саноксиз умрлардан кейин, энг улуғвор руҳлар ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага, Васудеванинг иродасига топширадилар, шунда камолотга эришиб, олий ҳақиқатни излашларига чек қўядилар.

Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топшириш билан Аржун Уни ўзининг руҳий устози деб қабул қилди: *ишийас те* "ҳам шадхи мам тва прананнам. Шунинг учун, энди Кришна Аржунга *буддха-йога* жараёнидаги фаолият ҳақида, яъни, *карма-йога*, ягона мақсади Кришнани мамнун қилиш бўлган садоқатли холис хизмат ҳақида гапириб беришга ҳозирланыпти. Буддхи-йоганинг мазмуни "Бҳагавад-гита"нинг ўнинчи боб, ўнинчи шеърида жуда аниқ таърифланган; *буддхи-йога* - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Параматма кўринишида мавжуд бўлган Парвардигор билан бевосита боғланишдир. Лекин, фақат садоқат билан холис хизмат қилиш туфайлигина Парвардигор билан бевосита мулоқот қилиш мумкин. Шунинг учун, Худои Таолога илохий муҳаббат билан холис хизмат қилишга эришган киши, бошқача қилиб айтганда, Кришна онгига эга бўлган киши, Худои Таолонинг алоҳида марҳаматига сазовор бўлади ва буддхи-йог даражасига эришади. Шунинг учун, Парвардигор айтяптики, фақат илохий муҳаббат билан, ҳамиша Унга хизмат қилиб юрган кишигагина Худои Таоло садоқат ва муҳаббат ҳақидаги соф илм сирларини очади. Шу тариқа Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қийналмасдан Парвардигор билан Унинг лаззатга тўла мангу даргоҳида бевосита ҳамсуҳбат бўлиш ҳуқуқига эга бўлади.

Шундай қилиб, буддхи-йога - Худога садоқат билан холис хизмат қилишдир, бу ерда ишлатилган *санкхья* иборасининг, сохта файласуф, атеист Капиланинг *санкхья*сига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Бу ердаги *санкхья*-йогани қайсидир йўллар билан атеистик *санкхья* билан боғланган деб ўйлаш катта хатолик бўларди. Биринчидан, ўша пайтларда бу фалсафа ҳеч қандай амалиётга эга эмасди. Иккинчидан, Парвардигор Кришна Худои Таолони инкор этадиган бундай бемаъни сафсаталарни эслаб ўтирмаган бўларди. Ҳақиқий *санкхья* фалсафаси "Шримад Бхагаватам"да Парвардигор Капила томонидан онаси Девахутига баён этилган, лекин, ҳатто у фалсафанинг ҳам бу ерда муҳокама қилинаётган мавзуга ҳеч қандай, бевосита алоқаси йўқ. Бу ерда *санкхья* ибораси руҳ ва тананинг табиатини назарий жиҳатдан таърифлаш учун ишлатилган. Руҳнинг табиатини таҳлил қилиш орқали, Парвардигор Кришна Аржунни буддхи-йога, яъни бхакти-йогага олиб келмоқчи бўляпти. Ана шу жиҳатдан "Шримад Бхагаватам"да баён этилган Парвардигор Капиланинг *санкхья*си билан Парвардигор Кришнанинг *санкхья*си бир-биридан фарқ қилмайди. Униси ҳам, буни си ҳам аслида бхакти-йога усулидир. Шунинг учун, Парвардигор Кришна айтяптики, фақат бефаросат кишиларгина *санкхья*-йога билан бхакти-йогани бир-биридан фарқ қилади, дейиши мумкин: *санкхья-йогау притхаг балах праваданти на пандитах*. Албатта, атеистик *санкхья*нинг бхакти-йогага ҳеч қандай алоқаси йўқ. Шунга қарамай, баъзи бир аҳмоқлар "Бхагавад-гита"да атеист Капиланинг *санкхья* йогаси ҳақида гап борапти, деб даъво қиладилар.

Буддхи-йога - Кришна онгидаги фаолият, яъни Парвардигорга илм ва лаззатга тўла садоқат билан холис хизмат қилиш жараёнидир. Фақат Худои Таолони мамнун қилишни ўйлаётган кишигина, қилаётган иши қанчалик оғир бўлмасин, буддхи-йога қоидалари асосида ҳаракат қилади, шу боис ҳамини руҳий лаззатланиб юради. Шундай руҳий фаолият билан машғул бўлиб, қандайдир ортикча уринишларсиз содик Худонинг марҳамати билан руҳий илмга эга бўлади ва моддий тутқунликдан озодликка чиқади. Кришна онгидаги фаолият кармали фаолиятдан, айниқса тананинг, ҳиссиётнинг талабларини қондириш учун, ёки оилавий, дунёвий бахтга эришиш ниятида қилинадиган фаолиятдан тубдан фарқ қилади. Шундай қилиб, буддхи-йога - биз шуғулланишимиз лозим бўлган илоҳий фаолиятдир.

40. *нехабхикрама-нашо "сти пратйавайо на видйате
св-алтам апи асйа дхармасйа трайате махато бхайат*

Бу йўлга кирган киши ҳеч нарса йўқотмайди, унинг қилаётган бирор ҳаракати бекор кетмайди. Бу йўлда қилинган озгина юксалиш ҳам инсонни дунёвий ҳаётдаги энг катта мусибатлардан халос этади.

Изох: Кришна онгидаги фаолият, яъни хиссиётларининг талабини кондиритиш учун эмас, Кришна учун, Худо учун қилинадиган фаолият - бу дунёдаги энг юксак рухий фаолиятдир. Бундай фаолият билан энди-гина шуғуллана бошлаган, тажрибасиз киши ҳам ҳаётда ҳеч қандай қийинчиликка учрамайди, бу йўлдаги ҳар қандай, ҳатто жуда сезилмас даражада қилинган озгина ҳаракат ҳам зое кетмайди. Дунёвий ҳаётда бирор натижага эришитиш учун, бошланган ишни албатта охирига етказиш керак, акс ҳолда қилган барча уринишимиз бекорга кетади. Лекин, Кришна онгида, Худо учун бошланган ҳар қандай иш, ҳатто у охирига етказилмаса ҳам, барибир ижобий натижа бераверади. Шу боис Худо учун, Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши, ҳатто бошлаган ишини охирига етказолмаса ҳам, ҳеч нарса йўқотмайди. Агар биз Кришна онги билан, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлида, бирор ишни бошлаб қўйиб, унинг атиги бир фозилинига бажарсак ҳам, бу натижа ҳамиша бизнинг ҳисобимизди қолаверади, кейинги ҳаётимизда биз бу ишни шу жойидан давом эттираемиз. Моддий ҳаётдаги ҳар қандай иш эса, фақат охиригача тўла бажарилсагина бирор натижа беради. Кришна онгида озгина вақт шуғулланган Аджамила, умрининг охирида Худонинг марҳамати билан тўлиқ натижага эришди. "Шримад Бхагаватам"да бунга ажойиб бир мисол бор:(1.5.17):

*тиактва сва-дхармам чаранамбуджам харер
бхаджанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах*

"Ҳаётда Кришна онги билан яшаш учун дунёвий вазифаларини тарк этган киши, ҳатто агар кейинчалик охиригача боролмай, йўлдан адашиб кетса ҳам, нимани йўқотади? Аксинча, агар ҳаётда ўзининг бурчини мукамал бажариб юрган бўлса ҳам, дунёвий ишлар билан шуғулланиб юрган киши нимага эришади?" ёки, масихийларнинг муқаддас китоби(Инжил)да айтилганидай: "Одам бутун жаҳонни эгаллаб олса-ю, ўзининг мангу руҳига зиён етказса, бундан нима фойда?"

Тана ҳалок бўлганда унинг қилган ҳамма ишлари, олишга улгурган натижалари ҳам тамом бўлади. Лекин, Худо учун, Кришна онгида қилинган ишлар, ҳозирги танасини тарк этгандан кейин, кейинги ҳаётида одамни яна Кришна онгидаги ҳаётга, Худони англаш йўлига олиб келади. Кейинги ҳаётида у яна инсон танасида, бир олийжаноб брахман оиласида, ёки бой ва обрўли хонадонда туғилади, яна рухий юксалиш йўлида ўз фаолиятини давом эттириш имкониятига эга бўлади. Кришна онгидаги фаолиятнинг ажойиб фазилати ана шундай.

41. *вайавасайатмика буддхир экеха куру-нандана
баху-шакха хй ананташ ча буддхайо "вайавасаинам*

Бу йўлдан бораётганлар ўзгармас аниқ мақсадга интилиб, қатъий ишонч ва шижоат билан ҳаракат қиладилар. Эй Куру авлоди, ҳаётда аниқ мақсади бўлмаган кишининг ҳаёли ҳамиша беқарор бўлади.

Изоҳ: Кришна онгида Худо учун хизмат қилиб, ҳаётнинг энг олий мақсадига эришишига аниқ ишонган кишининг ақл-заковати, тафаккури *вйавасайатмика* деб аталади. "Чайтанйя-Чатитамрита"да (Мадхйа, 22.62) шундай дейилган:

*"шраддха-шабде - вишваса кахе судридха ниичайя
кришне бхакти каиле сарва-карма крита хайа*

Олий, азалий қудратнинг мавжудлигига бўлган қатъий ишонч "иймон" деб аталади. Ҳаётини Кришна онгида Худо учун хизмат қилишга бағишлаган кишининг қандайдир дунёвий ишлар билан шуғулланишининг, оила, давлат ва инсоният олдидagi бурчини бажаришининг ҳожати йўқ. Инсон қилаётган ишларининг натижаси унинг аввалги ҳаётида қилган яхши ёки ёмон ишларига боғлиқ бўлади. Лекин, қалбида Кришна онги уйғонган киши ҳаётда ўз фаолиятининг ижобий натижаларига интилишига зарурат йўқ. Кришна онгидagi кишининг қилаётган барча ишлари мутлак, илоҳий табиатга эга, бошқача қилиб айтганда ундай одам учун "яхши", "ёмон" деган тушунчаларнинг аҳамияти йўқ. Худони, Кришнани англашнинг, Кришна онгида фаолият кўрсатишнинг энг олий поғонаси - ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан халос бўлишдир. Қалбида Кришна онгини ривожлантираётган киши эртами, кечми, барибир ана шу олий поғонага кўтарилади.

Кришна онгида кўрсатилаётган фаолиятда намоён бўладиган қатъият инсоннинг илмига асосланади. *Васудеваҳ сарвам ити са махатма су-дурлабхаҳ*. Кришнани англаб етган киши - ҳақиқатан ҳам, ҳаётда жуда кам учрайдиган энг нодир руҳдир, у Васудева, Кришна - барча сабабларнинг сабабчиси эканини тўла англаб етган инсон бўлади. Дарахтнинг илдизига сув қуйиш билан биз унинг ҳамма шохалари ва баргларини суғорамиз, худди шунга ўхшаб, Кришна онгида ҳаракат қилаётган одам ҳам барчага - ўзига ҳам, оиласига ҳам, жамиятга ҳам, ватани ва бутун инсониятга ҳам манфаат келтираётган бўлади. Агар унинг қилаётган хизматидан Худои Таоло, Парвардигор Кришна мамнун бўлса, ундан бутун олам ҳам мамнун бўлади.

Кришнага, Худои Таолога - тажрибали шогирдининг ҳамма қобилияти ва мойилликларини яхши биладиган, унга Кришна онгида қандай ҳаракат қилиш лозимлигини кўрсата оладиган руҳий устознинг, Худонинг ҳақиқий вакилининг раҳбарлиги остида хизмат қилган маъкул.

Шу боис, Кришнани англаш илмига эга бўлиш учун, қатъий қарор билан ҳаракат қилиш ва Кришнанинг вакили - руҳий устознинг кўрсатмаларини бажаришни ҳаётдagi асосий бурчим деб ҳисоблаб,

унинг айтганларига сўзсиз амал қилиш лозим. Рухий устозига қилган илтижоларида Шрила Вишванатха Чакраварти Тхакур бизга шундай насиҳат беради:

йасйа прасадад бхагават-прасадо

йасйапрасадан на гатиҳ кутто "ни

дхйайан стувамс тасйа йашас три-сандхйам

ванде гуроҳ шри-чаранаравиндам

"Рухий устозни мамнун қилиш билан бир вақтнинг ўзида биз Худои Таолони ҳам мамнун қилган бўламиз. Рухий устозни мамнун қилмай туриб, Худои Таолони, Кришнани англашнинг иложи йўқ. Шунинг учун, кунига уч марта рухий устоз ҳақида ўйлаш, унинг марҳаматини тилаб илтижо қилиш ва эҳтиром билан унинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиш лозим".

Шундай қилиб, Кришна онгида қилинадиган фаолият - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларга ҳеч қандай алоқаси бўлмаган рух ҳақидаги мукамал илмга асосланган фаолиятдир. Бу илм фақат назарий илм эмас. Бу илм аниқ ҳаётий тажрибаларга асосланган ва уни эгаллаган инсон ҳаётда ҳеч қачон ўз хиссиётининг қули бўлиб, оқибат келтирадиган, кармали фаолият билан шуғулланмайди. Лекин қалбида ана шундай қатъиятни ривожлантира олмаган киши кармали фаолиятнинг ҳар хил ўткинчи неъматларига учиб, яна йўлдан адашади.

42-43. *ям имам пушпитам вачам правадантй авипашчитаҳ
веда-вада-ратах партха нанйад астити вадинаҳ
каматманаҳ сварга-пара джанма-карма-пхала-прадам
крййа-вишеша-бахулам бхогашиварйа-гатим прати*

Илми саёз одамларни Ведаларда ёзилган - жаннатий сайёраларга кўтарилиш, бой ва обрўли хонадонда туғилиш, буюк қудратга эга бўлиш ва бошқа кўп нарсаларга эришиш учун ҳар хил кармали урф-одатларга амал қилишни, турли маросимлар ўтказишни тавсия қиладиган чиройли гаплар маҳлиё қилиб қўяди. Ҳиссий лаззатларга ва фаровон ҳаёт кечиришга интилиб, ундай одамлар, "ҳаётда бундан каттарок бахт йўқ", деб ўйлайдилар.

Изоҳ: Кўпчилик одамлар унчалик чуқур тафаккурга эга эмаслиги, ғофиллиги туфайли Ведаларнинг "карма-канда" деб аталадиган бўлимида кўрсатилган кармали фаолиятга маҳлиё бўлиб қоладилар. Уларнинг ҳаётдаги энг катта орзулари - дарёларида маст қилувчи ичимлик, мусаллас оқадиган, чиройли аёллар кўп бўлган, лаззатланиш учун ҳамма нарса ошиб-тошиб ётган жаннатий сайёраларда ҳаёт лаззатини суришдан иборат. Ведаларда жуда кўп қурбонлик маросимлари, айниқса *джйотиштома* маросими батафсил таърифланган, уларни ўтказиш натижасида инсон кейинги ҳаётида жаннатга эришиш

хукукига эга бўлади. Жаннатга эришишни истаган ҳар бир одам албатта ана шу маросимни ўтказиши лозим. Ғофил одамлар Ведаларнинг асосий мақсади мана шундан иборат деб ўйлайдилар. Узокни кўра олмайдиган ундай одамларнинг ҳаётда Кришна онгида ҳаракат қилиб яшаш учун жуда зарур бўлган ишончга, иймон-этикодга, қатъиятга эга бўлиши жуда қийин. Худди аҳмоқ одам, натижаси нима бўлишини билмасдан заҳарли дарахтнинг мевасини узаётгани сингари, ҳақиқий, мукаммал илмга эга бўлмаган ғофил одамлар ҳам, жаннатдаги роҳат-фароғатга тўла ўткинчи ҳаётга, у ердаги ҳиссий лаззатларга маҳлиё бўладилар. Ведаларнинг карма-канда бўлимида шундай дейилган: *апама сомам амрита абхума ва акишайам ха ваи чатурмасйайаджинаҳ сукритим бхавати*. Чатурмасйа ўтказган киши, яъни тўрт ой давомида маълум риёзатларга берилиб яшаган киши, жаннатдаги мангулик ато этадиган ва туганмас бахт келтирадиган *сома-раса* ичимлигидан ичиш хукукига эга бўлади. Ҳатто ер юзида ҳам, бақувват, соғ-саломат ва ҳаётдан чексиз лаззатланиш имкониятига эга бўлиш учун сома-раса ичимлигидан ичишни орзу қиладиган кишилар бор. Улар моддий тутқунликдан озод бўлиш йўлига ишонмайдилар, ва қурбонлик маросими пайтидаги ҳар хил дабдабали, чиройли манзараларга қаттиқ боғланиб қоладилар. Ундай одамлар ҳиссиётининг кули бўлиб қолган ғофил одамлардир: уларга ҳаётда жаннатдагидай лаззатдан бошқа ҳеч нарса керак эмас. Маълумки, жаннатда *Нандана-канана* деган ажойиб боғлар бор, шу боғларда фариштадай чиройли парилар билан сома-раса ичимлигидан ичиб, лаззатланиб яшаш мумкин. Бундай бахт - ўткинчи моддий бахт, уларнинг манбаи эса - ўткинчи тананинг сезги аъзоларидир. Ўзларини моддий оламнинг лаззатланувчи хўжайинлари деб ҳис этишларига ёрдам берадиган ана шундай ўткинчи бахтга қаттиқ боғланиб қолган одамлар жуда кўп.

44. *бхогайишварйа-прасактанам тайапахрита-четасам
вйавасайатмика буддхиҳ самадхау на видхийате*

Ҳиссий лаззатларга ва дунёвий бойликларга қаттиқ боғланиб қолган, шу сабабли ҳамиша ақлдан адашиб юрган одамлар ўз ҳаётини Худон Таолога садоқат билан холис хизмат қилишга бағишлай олмайдилар.

Изоҳ: *Самадҳи* дегани "бир нарсага мужассам бўлган ақл"ни билдиради. Ведавий "Нирукти" луғатида шундай дейилган: *самйаг адхйате "сминн атма-таттва-йатхатмйам* - "Ақли олий "Мен"га эришиш жараёнида мужассам бўлган киши *самадҳи* ҳолатида бўлади". Ўткинчи неъматларга алданиб, дунёвий лаззатларга берилиб юрган одам ҳеч қачон самадҳи ҳолатига эриша олмайди. Моддий қувват ундай одамларнинг йўлида ўта олмайдиган тўсиқлар қўйиб қўяди.

45. *трай-гунйа-вишайа веда нистрай-гунйо бхаварджуна*
нирдвандво нитйа-саттва-стхо нирйога-киема атмаван

Ведаларда асосан моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида кўрсатиладиган фаолият ҳақида ёзилган. О Аржун, сен бу гуналардан устун бўл. Қарама-қаршиликларнинг ҳар хил кўринишлари таъсирига берилма, бу дунёда бирор нарсага эга бўлишга, бирор нарсангни сақлаб қолишга интилишни тарк эт, рухий ўзлигингни, ҳақиқий "Мен"ни, англаб ол.

Изоҳ: Дунёвий фаолият моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида қилинадиган амаллар ва уларнинг оқибатларидан иборат. Бундай фаолият маълум натижаларга эришишга қаратилган ва тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишига сабаб бўлади. Ведаларнинг асосий қисми ҳар хил натижаларга эришиш ниятида қилинадиган фаолиятларни белгиловчи кўрсатмаларга бағишланган. Бу кўрсатмаларнинг мақсади - оддий одамларнинг ҳаётда аста-секин ҳиссий лаззатланиш учун қилинадиган фаолиятдан воз кечиб, рухий босқичдаги фаолият билан машғул бўлиш даражасига кўтарилишларига ёрдам беришдан иборат. Аржун Парвардигор Кришнанинг шогирди бўлгани сабабли Худои Таоло уни дарҳол рухий даражадаги ҳаётга - яъни, *брахма-джигйаса* - "олий рухий асослар" ҳақидаги саволлардан бошланадиган юксак поғонага кўтарилишга ундайти. Моддий оламда адашган барча тирик мавжудотлар тирикчилик учун оғир кураш олиб борадилар. Уларни ҳаётда тўғри яшашга ўргатиш ва моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиш йўлини кўрсатиш учун Парвардигор оламни яратиб, одамларга Ведаларни берди. Аввалига тирик мавжудот Ведаларнинг *карма-канда* бўлимида ёзилган, ҳиссий лаззатларга эришиш учун қилинадиган фаолият билан машғул бўлади. Бу босқичдан ўтгандан кейин, *упанишадалар*да ёзилган рухий ўзликни англаш йўлига кириш имкониятига эга бўлади. Худди "Бхагавад-гита" бешинчи Веда ҳисобланган "Маҳобҳорат"нинг бир қисми бўлгани сингари, Упанишадалар ҳам Ведаларнинг бир қисми ҳисобланади. Упанишадаларда рухий юксалиш йўлининг бошланиши таърифланган.

Токи тирик мавжудот моддий тана ичида экан, у моддий табиат гуналари таъсири остида ҳаракат қилишга ва уларнинг оқибатига дучор бўлишга мажбур. Қарама-қаршиликларнинг бахт ва мусибат, иссиқ ва совуқ сингари кўринишларига сабр-бардош билан чидашга ўрганиш керак. Шунда биз фойда ва зарар билан боғлиқ бўлган ташвишлардан биратўла қутуламиз. Кришна онгига эга бўлиб, ҳар бир ишда Худонинг хоҳишига, Унинг иродасига таваккал қиладиган киши ана шундай юксак даражага эришади.

46. йаван артха удапане сарватах самплутодаке
таван сарвешу ведешу брахманасйа виджанатах

Кичкина сув манбаи таъминлаётган эҳтиёжни катта сув ҳавзаси дарров тўлалигича қондиради. Худди шундай, Ведаларнинг якуний, олий мақсадини англаб етган киши, уларда ваъда қилинган бошқа ажр-мукофотларнинг ҳаммасига ўз-ўзидан эришади.

Изоҳ: Ведаларнинг карма-канда бўлимида кўрсатилган қурбонлик маросимлари ва урф-одатлар инсонга руҳий ўзлигини англаш йўлига киришда ёрдам бериш учун мўлжалланган. Руҳий ўзликни англаш йўлининг охирги мақсади "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида аниқ айтилган(15.15): Ведаларни ўрганишдан мақсад - бутун борлиқнинг бошланғич сабабчиси бўлган ягона Худои Таолони, Парвардигор Кришнани англашдан иборат. Шундай қилиб, ҳақиқий ўзликни англаш - Кришнани ва У билан ўзаро мангу муносабатимизни англаб етишдир. Тирик мавжудотнинг Кришна билан ўзаро муносабатлари ҳақида ҳам "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида(15.7) ай-тилган. Барча тирик мавжудотлар - Кришнанинг ажралмаган бўлакларидир, шу боис, қалбида Кришна онгини ривожлантираётган алоҳида тирик мавжудотлар ведавий илм олишнинг энг юқори поғонасига эришадилар. Буни "Шримад Бҳагаватам"дан қуйидаги шеър ҳам тасдиқлайди(3.33.7):

*ахо бата ива-пачо "то гарийан
йадж-дджихвагре вартате нама тубхйам
тепус тапас те джухувух саснур арийа
брахманучур нама гринанти йе те*

"Эй Парвардигор, ҳатто ит гўшти ейдиган ҳароми(чандал)лар хонадо-нидан чиққан бўлса ҳам, Сенинг муқаддас номингни зикр қилиб юрган киши руҳий ўзликни англашнинг энг юқори поғонасига эришган ҳисобланади. Шубҳа йўқки, у ўтган ҳаётида Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган, руҳий юксалиш йўлидаги барча риёзатлардан ўтган, муқаддас саждагоҳлардаги барча муқаддас сувларда ювиниб покланган ва жуда кўп марта ведавий асарларни ўрганган одамдир. Шундай одамни арийларнинг энг аълоси деб ҳисоблаш керак".

Шундай қилиб, Ведаларнинг охирги мақсадини англаб етиш учун инсон етарли тафаккурга эга бўлиши, фақат ведавий маросимларни ўтказиш ва жаннатий сайёраларда энг нозик ҳиссий лаззатлар билан роҳатланишга интилиш билангина қаноатланиб қолмаслиги керак. Ҳозирги даврда ҳеч ким Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик ма-росимларини ўтказишга, бутун "веданта" ва упанишадалар илмини ўрганиб чиқишга қодир эмас. Қонун-қоидалар асосида ведаларнинг барча кўрсатмаларини бажариш учун жуда кўп вақт, куч, илм ва

маблаг керак. Ҳозирги даврда бунинг сира иложи йўқ. Лекин, барча ведавий кўрсатмаларнинг энг олий мақсадига, адашган одамларни қутқарувчи Худованд Чайтанья ўргатган йўл билан, яъни Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ёрдамида эришиш мумкин. Бир куни, Ведаларнинг махшур билимдони Пракашананда Сарасвати Худованд Чайтаньядан нимага Веданта илмини ўрганиш ўрнига, худди ҳиссий эҳтиросларга берилган оддий одамдай Худонинг, Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилиб юрганини сўради. Худованд Чайтанья унга жавоб бериб шундай деди: - "Рухий устозим Мени ақлсиз деб ҳисоблади ва шу боис менга Парвардигор Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилишни буюрди. Муқаддас номларни зикр қилишдан Мен илоҳий лаззат оламан ва илоҳий жазавадан ҳатто ақлимни йўқотиб қўяман". Кали-юга даврида кўпчилик одамлар жуда ақлсиз ва ғофил, "Веданта" фалсафасини тушуниш учун уларнинг тафаккури, ақли заифлик қилади. Ведаларнинг олий мақсадига эришишнинг энг яхши усули - Худонинг муқаддас номларини ҳақорат қилмасдан зикр қилишдан иборат. "Веданта" - бутун ведавий донишмандлик илмининг гултожи, энг юксак чўққиси ҳисобланади, "Веданта"нинг энг буюк билимдони ва уларни нозил қилган Зот - Парвардигор Кришна. Шунинг учун, Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдан лаззат ола биладиган инсонни, буюк руҳни "энг аъло ведантист" деб ҳисоблаш керак. Ведаларда нозил қилинган сирли таълимотнинг охириги, яқуний мақсади мана шундан иборат.

*47. карманй эвадхикарас те ма пхалешу кадачана
ма карма-пхала-хетур бхур ма те саго "ств акармани*

Сен ўз бурчингни бажаришинг мумкин, лекин қилаётган меҳнатларинг натижасидан лаззатланишга ҳақкинг йўқ. Ҳеч қачон қилган меҳнатларинг натижасини фақат ўзингга боғлиқ деб ўйлама, лекин ҳаётда ўз бурчингни ҳолис бажаришдан ҳам бош тортма.

Изоҳ: Бу ерда уч масала кўрилган: инсоннинг шастраларда белгиланган бурч-вазифалари; инсоннинг ўз хоҳиши билан қиладиган ишлари ва фаолиятсизлик. Белгиланган вазифалар - одамнинг қайси табиат гунаси таъсири остида эканига қараб шастраларда белгиланган фаолиятдир. Одамнинг ўз хоҳиши билан қиладиган ишлари - Худонинг кўрсатмаларига зид бўлган ишлардир, фаолиятсизлик эса - ўз бурчини бажаришдан бош тортишдир. Парвардигор Аржунга фаолиятсиз бўлиб қолмаслиқни, қилган ишларининг натижаларига боғланиб қолмасдан ўз бурчини бажаришни маслаҳат беряпти. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган киши ўзи қилаётган барча ишларнинг сабабчи-

сига айланади. Шу боис у ўз фаолиятининг оқибатларидан гоҳида лаззатланади, гоҳида азоб чекади.

Белгиланган вазифаларни уч тоифага бўлиш мумкин: кундалик фаолият, фавқуллода ҳолатлардаги фаолият, одамнинг истакларига мос келадиган фаолият. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаси асосида, натижасидан таъма қилмасдан, инсон ҳар куни турмушда ҳолис бажариб юрган ишлар - эзгулик гунасидаги фаолиятдир. Натижаларидан таъма қилиб бажарадиган фаолиятимиз бизнинг бу моддий оламда тутқун бўлиб қолишимизга сабаб бўлади ва шу боис бемаъни, гуноҳкор фаолият ҳисобланади. Ўзининг белгиланган бурчини бажаришга ҳар бир одамнинг ҳаққи бор, лекин уларнинг натижасидан таъма қилишга ҳаққи йўқ; ўз бурчини ана шундай боғланишсиз, ҳолис бажариш инсонни руҳий озодлик йўлига олиб чиқади. Айнан шунинг учун, Парвардигор Аржунни фақат ўз бурчини бажариб, жанг қилишга, натижаси ҳақида ўйламасликка чақиряпти. Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиши унинг моддий боғланганлигидан далолат бериб турибди. Бундай боғланишлар озодликка эришиш йўлида ғов бўлади. Ҳоҳ фаолиятга бўлсин, ҳоҳ фаолиятсизликка бўлсин, ҳар қандай дунёвий боғланиш - инсоннинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишига сабаб бўлади. Фаолиятсизлик - гуноҳдир, шунинг учун, Аржун фақат ўз бурчини бажариш, яъни жангда иштирок этиш билангина озодликка чиқиш йўлига кириши мумкин.

*48. йога-стхаҳ куру кармани сангам тйактва дхананджайа
сиддхи-асиддхйох само бхутва саматвам йога учйате*

О Аржун, ҳеч қандай боғланишсиз, ғалаба ва мағлубият ҳақида ўйламай, ўз бурчингни совуққонлик билан виждонан бажар. Ўзини ана шундай тутиш “йога” деб аталади.

Изоҳ: Кришна Аржунга йога қоидалари асосида ҳаракат қилишни буюряпти. “Йога” дегани нима? Йога - одамга ўзининг тўймас ҳиссиётини жиловлаш ва ақлини Парвардигорда жамлашга ёрдам берадиган машқлардир. Парвардигор дегани ким? Парвардигор - Олий Ҳукмдор, Унинг Ўзи Аржунга: - “Жанг қил!” -деб турган экан, демак жангнинг натижаси Аржунга боғлиқ эмас. Ғалаба ёки мағлубият - Кришнанинг, Худонинг иши, Аржун фақат Унинг буйруғини бажариши лозим. Ҳақиқий йога - Худои Таолонинг, Кришнанинг кўрсатмаларига амал қилишдир. Ана шундай машғулот “Кришна онгидаги фаолият” деб аталади. Фақат ана шундай фаолиятгина инсонга бутун оламга ҳукмронлик қилишга интилишдан халос бўлишга ёрдам беради. Ҳар бир одам Кришнанинг хизматкори бўлиши керак, аниқроғи, Унинг хизматкорининг хизматкори бўлиши керак, - шунда у

Кришна онгидаги ўз фаолиятини тўғри бажара олади. Йога коидалари бўйича ҳаракат қилиш учун шунинг ўзи етарли.

Аржун кшатрий сифатида варнашрама-дҳарма тизимига мансуб инсон. "Вишну-пурана"да айтилганки, варнашрама-дҳарманинг мақсади - Вишнунини мамнун қилишдан иборат. Инсон ҳаётда ўз истакларини амалга ошириш учун эмас, Худои Таолони, Кришнани мамнун қилиш учун ҳаракат қилиб яшаши керак. Кришнани мамнун қилишга интилмаётган киши варнашрама-дҳарма кўрсатмаларига муносиб амал қилмаётган бўлади. Шу тариқа Кришна Аржун Унинг кўрсатмаларига амал қилиши лозимлигини эслатиб қўйяпти.

*49. дурена хй аварам карма буддхи-йогод дхананджайа
буддхау шаранам анвиччха крипанах пхала-хетавах*

О Дхананжая, ҳар қандай бемаъни фаолиятни тарк эт, ўзингни садоқат билан ҳолис хизмат қилишга бағишла ва шундай кайфиятда ихтиёрингни Худого топшир. Фақат очкўз, ҳасис одамлар ўз меҳнатининг натижаларига интиладилар.

Изоҳ: Ўзининг ҳақиқий табиатини - Худои Таолонинг мангу хизматкори эканини англаб етган киши, бутун умрини Кришна онгидаги фаолиятга бағишлайди ва бошқа ҳар қандай фаолиятни тарк этади. Аввал айтганимиздай, буддхи-йога - Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан ҳолис хизмат қилишдир. Ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси шундан иборат. Фақат ҳасис одамлар ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишни истайдилар, ва натижада моддий ҳаёт чангалига янада бадтарроқ ўралиб, ботиб қоладилар. Кришна онгидаги фаолиятдан ўзга ҳар қандай фаолият гуноҳ ҳисобланади, чунки у тирик мавжудотни туғилиб-ўлишлар чархпалагида мангу айланиб юришга мажбур этади. Шунинг учун, ҳеч қачон инсон ўзини қилаётган ишларининг сабабчиси деб ҳисобламаслиги керак. Ҳар қандай ишни Кришна онгида, Кришнани мамнун қилиш учун бажариш лозим. Ҳасис одам тақдирига ёзилган ёки оғир меҳнати эвазига қўлга киритган бойликларини қандай ишлатишни билмайди. Инсон бутун куч-қудратини Кришна онгида хизмат қилишга сарфлаши лозим, - шунда бизнинг ҳаётимиз зафар билан тугайди. Лекин, бахтга қарши, ҳасис одамлар буни тушунмайдилар ва куч-қудратини, бойлигини Худо йўлида, Унга хизмат қилишга сарфламайдилар.

*50. буддхи-йукто джахатиша убхе сукрита-душкрите
тасмад йогайа йуджайасва йогах кармасу каушалам*

Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилиб юрган одам шу ҳаётининг ўзидаёқ яхши ва ёмон ишларининг оқибатидан халос

**бўлади. Шунинг учун, ўз ҳаётининг йогага - дунёдаги энг мукам-
мал фаолиятга бағишла.**

Изоҳ: Яхши ва ёмон ишларининг оқибатлари қадим замонлардан бери тирик мавжудотнинг ортидан эргашиб юрибди. Натижада у ғофиллик ботқоғига ботиб, ўзининг ҳақиқий табиатини англай олмай юради. "Бҳагавад-гита"нинг кўрсатмаларига амал қилиб, инсон ғофиллик асоратидан қутулиши мумкин. "Бҳагавад-гита" инсонга ўз ихтиёрини Худои Таолога, Кришнага топширишни, шунинг шарофати билан, ҳар бир тирик мавжудот умрлар оша айланиб келаётган, фаолият ва уларнинг оқибатларидан иборат, моддий ҳаёт чархпалагидан қутулишни тавсия этади. Худои Таоло Аржунга Кришна онгида ҳаракат қилишни, шу тариқа ўзининг аввалги фаолияти оқибатларидан халос бўлишни маслаҳат берапти.

51. *карма-джем буддхи-йукта хи пхалам тйактва манишинаҳ
джанма-бандха-винирмуктаҳ падам гаччхантй анамайам*

**Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилиб, буюк дониш-
мандлар ва содиқлар моддий оламдаги фаолиятининг барча
оқибатларидан халос бўладилар. Шу тарзда улар туғилиш ва
ўлишлар чархпалагидан қутуладилар, ҳеч қандай ташвиш йўқ
макон - Худонинг мангу даргоҳига эришадилар.**

Изоҳ: Озодликка эришган руҳлар моддий қийинчиликлар мавжуд бўлмаган даргоҳда яшайдилар. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилган(10.14.58)

*самашрита йе пада-паллава-плавам
махат-падам пунйа-йашо мурареҳ
бхавамбудхир ватса-падам парам падам
падам падам йад випадам на тешам*

"Бутун оламга паноҳ берувчи ва Муқунда(озодликка чиқарувчи) номи билан маълум бўлган Парвардигорнинг нилуфар пойи қадамлари кemasига чиқиб олган одам учун моддий оламнинг чексиз уммони, худди бузоқнинг туёқ изида тўпланиб қолган қўлмақ сувидай кичик бўлиб қолади. Шундай одам *парам падам*, яъни Вайкунтҳа - моддий изтироб бўлмайдиган даргоҳга эришади. Ҳар қадамда турли азоб-уқубатлар учраб турадиган бу оламда қолишнинг унга ҳеч қандай ҳожати йўқ".

Тоғиллиги туфайли тирик мавжудот моддий олам аслида "ҳар ерда турли хил офатлар қутиб турган мусибатлар макони" эканини билмайди. Ақлсиз одамларнинг ғофиллиги уларни бу дунёнинг шароитларига қўниқиб яшашга ва кармали фаолият билан шуғулланиб, унинг натижасида бахтли бўламан деган ният билан, оғир меҳнат қилишга мажбур қилади.

Бутун моддий оламнинг бирор жойида, сон-саноксиз моддий таналарнинг бирортасида, азоб-уқубатларга учрамай яшай олмаслигини улар билмайдилар. Моддий ҳаётнинг мангу йўлдоши бўлган - туғилиш, ўлиш, кексалик ва касаллик - моддий оламнинг ҳамма жойида мавжуд. Лекин, ўзининг ҳақиқий ҳолатини, Худои Таолонинг мангу хизматкори эканини ҳамда, Худо Шахсининг ҳолатини англаб етган одам умрини Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан ҳолис хизмат қилишга бағишлайди. Ана шундай одам на моддий азоб-уқубатлар, на ўлим, на ўткинчи замон таъсир қилолмайдиган Вайкунтха салтанатига кириш ҳуқукига эга бўлади. Ўзининг азалий ҳолатини англаб етиш - Парвардигорнинг улуғворлигини англаб етиш демакдир. Ғофиллиги туфайли тирик мавжудотни “Худого тенг” деб юрган киши - ғафлат ботқоғига ботган, шу боис Унга садоқат билан ҳолис хизмат қила олмайди. У ўзи Худо бўлишга интилади, ва шу сабабли ўзини туганмас туғилиб-ўлишлар чархпалагида мангу қолиб кетишга мубтало этади. Ўзининг ҳақиқий вазифаси - Худого хизмат қилиш эканини тушунган киши Парвардигорга садоқат билан ҳолис хизмат қилиш йўлига кирди ва Вайкунтхага эришади. Худого садоқат билан ҳолис хизмат қилиш карма-йога ёки буддхи-йога деб аталади.

*52. йада те моха-калилам буддхир вйатитарийшати
тада гантаси нирведам шротавйасйа шрутасйа ча*

Тафаккуринг алданиш тузоғидан ҳалос бўлганда, сен эшитган ва энди эшитадиган ҳамма гапларга мутлақо бефарқ бўлиб қоласан.

Изоҳ: Худого садоқат билан хизмат қилиш натижасида одам ведавий маросим ва урф-одатларга умуман эътибор бермай қўйишига Худонинг буюк содиқ хизматкорлари ҳаётидан жуда кўп мисоллар келтириш мумкин. Ҳақиқатан ҳам Худони, Кришнани, ўзи билан Унинг мангу муносабатларини тўла англаб етган одам, ҳатто тажрибали браҳман бўла туриб ҳам, кармали фаолият билан боғлиқ бўлган ҳар хил урф-одатларга умуман эътиборсиз бўлиб қолади. Буюк ачарйа-вайшнав, Мадхавендра Пури шундай дейди:

*сандхйа-вандана бхадрам асту бхавато бҳоҳ снана тубхйам намо
бхо девах питараш ча тарпана-видхау нахам кшамах кшамйатам
йатра квапи нишадйа йадава-кулоттамасйа камса-двйшаҳ
смарам смарам агхам харами тад алам манйе ким анйена ме*

"Оҳ менинг ҳар куни қиладиган илтижоларим, сизларга шарафлар бўлсин. Оҳ менинг ҳар куни эрталаб чўмилишларим, сизларга таъзим қиламан. Оҳ фаришталар, оҳ аجدодларим, сизларга таъзим қилишни тарк этганим учун мени кечиринглар. Энди мен қаерда бўлсам ҳам, ҳамиша Ядавалар хонадонининг вакили, Камсанинг душмани Криш-

нани эслаб юраман, шу билан барча гуноҳларимдан покланаман. Ўйлайманки, менга шунинг ўзи етарли".

Эрта туриб ювиниш, кунига уч марта сажда билан илтижо қилиш, аждодларни хотирлаш сингари Ведавий маросим ва урф-одатлар рухий юксалиш йўлига энди кирган тажрибасиз одамлар қилиши зарур бўлган вазифалардир. Лекин, қалбида Кришна онгини тўла ривожлан-тирган ва Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб юрган ки-шининг бу қоидаларга амал қилишининг ҳожати йўқ, чунки у камолот чўққисига аллақачон эришган ҳисобланади. Агар одам Худои Таоло Кришнага хизмат қилиб, мукаммал илмга эга бўлса, унга Ведаларда кўрсатилган сон-саноксиз қурбонлик маросимлари ўтказишнинг ва тавба-тазаррулар қилишнинг ҳожати йўқ. Ведаларнинг мақсади - Кришнани англаш эканини тушунмайдиган, фақат ведавий маросим-ларни ўтказиш билан шуғулланиб юрган одам эса, вақтини бекорга сарфлаётган бўлади. Кришна онги билан яшайдиган одамлар *шабда-браҳма*, яъни Веда ва Упанишадаларнинг кўрсатмаларидан устун ту-радилар.

*53. ишрути-випратипанна те йада стхасйати нишчала
самадхав ачала буддхис тада йогам авапсйаси*

Ведаларнинг чиройли гаплари ақлингни махлиё этолмайдиган бўлиб, ҳақиқий ўзлигинг - "Мен"ингни англаб, ҳамиша рухий жа-зава(транс) ҳолатида қолишга эришганингда, сен илоҳий онга эга бўласан.

Изоҳ: *Самадҳи* ҳолатида бўлиш - қалбида Кришна онгини тўла равожлантириш яъни, бошқача қилиб айтганда Брахман, Параматма ва Бхагаванни англаб етиш демакдир. Ўзликни англашнинг шу энг олий поғонасига кўтарилиб, инсон ўзи аслида Кришнанинг мангу хизматко-ри, ҳаётда ягона вазифаси - ҳамиша Кришна онгида бўлиб, ўз бурчини бажариш эканини тўла англаб олади. Ўз ихтиёрини Худои Таолога бутунлай топширган ана шундай одамни Ведаларнинг чиройли гаплари кизиқтирмайди, шу сабабли у жаннат сайёраларига олиб борадиган кармали фаолият билан шуғулланмайди. Кришна онгига эга бўлиб, тирик мавжудот Худои Таоло билан бевосита алоқа қила бошлайди. Ана шундай рухий поғонада туриб, инсон Парвардигорнинг ҳамма кўрсатмаларини тушуниб етишга қодир бўлади. Кармали фаолият билан шуғулланиш натижасида бундай мукаммал илмга эга бўлишнинг иложи йўқ. Мукаммал илмга эга бўлиш учун Кришнанинг ёки Унинг бевосита вакили бўлган рухий устознинг кўрсатмаларига амал қилиш лозим.

54. арджуна увача

*стхита-праджнасья ка бхаша самадхи-стхасья кешава
стхита-дхих ким прабхашета ким асита врадждета ким*

Аржун шундай деди: О Кришна, ана шундай илохий онгга эга бўлган кишини қандай таниб олиш мумкин? У нималар ҳақда гапиради, ўз фикрларини қандай изҳор этади? Унинг ўтириб-туриши қандай?

Изоҳ: Одамнинг жамиятда қандай мартабада эканини унинг баъзи бир белгиларига қараб билса бўлгани сингари, Кришна онгига эга кишини ҳам, гапираётган гапига, юриш-туришига, фикрларига ва бошқа белгиларига қараб билиб олиш мумкин. Маълум бир белгилар бой одамни камбағалдан, касал одамни соғ одамдан, билимдон одамни ғофил одамдан ажратиб туради, худди шундай, илохий онгга, яъни Кришна онгига эга бўлган кишини ҳам, ҳар хил шароитларда ўзини қандай тутишига қараб билса бўлади. Бу белгилар "Бхагавад-гита"нинг кейинги шеърларида келтирилган. Ҳар қандай одамнинг, Кришна онгидаги одамнинг ҳам асосий белгиси - унинг гапираётган гапларидир. Айтадилар-ку, "башанг кийиниб олган аҳмоқни то гапира бошлагунча билиб бўлмайди", аммо у оғзини очиб, бир-икки оғиз гапирган захоти унинг ким экани маълум бўлади. Кришнани англаб етган кишининг асосий белгиси - у фақат Кришна ҳақида, ёки Кришна билан боғлиқ бўлган нарсалар ҳақида гапиради. Бу - унинг асосий белгиси, кейин қуйидаги белгилар туради.

*55. шри бхагаван увача
праджжахати йада каман сарван партха мано-гатан
атманй эватмана туштаҳ стхита-праджнас тадоचйате*

Худои Таоло шундай деди: О Партха, ақлини ҳиссиётининг талабларидан келиб чиқадиган барча истаклардан поклаган, фақат ўзининг ҳақиқий (ўзлиги) - "Мен"ида лаззатланиб юрадиган одамни пок, илохий онгга эга инсон деб атайдилар.

Изоҳ: "Шримад Бхагаватам"да айтилган-ки, қалбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантирган, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши буюк донишмандларнинг барча эзгу фазилатларига эга бўлади, аксинча, илохий даражага кўтарилмаган кишида ҳеч қандай эзгу фазилат йўқ ва бўлмайди ҳам, чунки у ҳар бир ҳаракатида адашган ақлининг, нафсининг кули бўлиб қолаверади.

Шу боис, бу ерда айтилганки, инсон ақлида жойлашган ҳиссий лаззатлар билан боғлиқ бўлган барча истаклардан халос бўлиши керак. Бу истакларни шунчаки бостириб, инкор этиб бўлмайди. Лекин, агар

инсон Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрса, бундай истаклар ҳеч қандай ортиқча уринишларсиз, ўз-ўзидан йўқолиб кетади.

Шунинг учун, қатъий қарор асосида Кришна онгидаги фаолият билан шуғулланиш лозим, шунда Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиш жуда қисқа вақт ичида қалбимизда илоҳий онгни ривожлантиришга ёрдам беради. Рухий камолотга эришган киши Худонинг мангу хизматкори эканини ҳис қилиб, ҳамиша ўзининг қалбида роҳатланиб, лаззатланиб юради. Ундай инсон дунёвий одамларга тақлид қилмайди, ҳиссиётининг ҳар хил бемаъни талабларини қондиришга уринмайди. Худои Таолонинг мангу хизматкори сифатида ўзининг табиий ҳолатини эгаллаб, у ҳамиша бахтиёр ва ҳаётидан мамнун бўлиб юради.

56. *духкхешв анудвигна-манах сукхешу вигата-сприхах
вита-рага-бхайа-кродхах стхита-дхир мунир учите*

Ҳаётда учрайдиган уч турли мусибатларга чидам билан бардош бериб, ҳамиша хотиржам қоладиган, бахт келганда қувончдан яйраб кетмайдиган, дунёвий боғланишлардан, кўрқув ва ғазабланишдан озод бўлган кишини "ақлини жиловлаб олган донишманд" деб атайдилар.

Изоҳ: Нотинч ақли ҳар хил фикрларга бориб, якуний хулоса чиқара олмайдиган файласуфни *муни* деб атайдилар. Айтидиларки, ҳар бир *муни*, бошқаларникидан фарқ қиладиган ўзининг фикрига эга бўлиши керак. Акс ҳолда уни том маънода *муни* деб бўлмайди. *насава ришир йасйа матам на бхиннам* (Маҳобҳорат. Вана-парва.313.117). Лекин, Парвардигор бу ерда айтаётган *стхита-дхир муни*, яъни, “ақлини жиловлаб олган донишманд”, оддий мунилардан фарқ қилади. Ундай донишманд ақлий фикрлашлардан халос бўлган ва ҳамиша Кришна онгида бўладиган инсондир. Уни *прашанта-нихшеша-манора-ратхантара* - барча истаклардан озод бўлган, қалби осойишта донишманд деб атайдилар (Стотра-ратна. 43). Бемаъни фалсафий фикрлашлардан юкори кўтарилиб, у Шри Кришна, Васудева - ҳамма нарсанинг моҳияти, асоси, бутун борлиқнинг ўзи, деган хулосага келган. (*васудевах сарвам ити са махатма судурлабхах*). Мукаммал Кришна онгига эга бўлган бундай одамини ҳаётда намоён бўладиган уч хил мусибатлар ташвишга солмайди: аслида, аввалги гуноҳлари оқибатида бундан ҳам бадтарроқ мусибатларга лойикман, деб ҳисоблаб, бошига тушган ҳар қандай мусибатни у “Худонинг марҳамати” деб қабул қилади. Бундан ташқари унинг ишончи комилки, ҳар бир тирик мавжудотга меҳрибон бўлган Худои Таоло унинг барча мусибатларини энг енгил ҳолга келтиради. Бахт кулиб бокқанда, у бу бахтни Худои Таолонинг берган мукофоти деб билади, ўзини эса

бундай мукофотга лойиқ эмас, деб ҳисоблайди; у факат Худонинг чексиз марҳамати билангина шундай ажойиб шароитга тушиб қолганини яхши тушунади, ҳар бир имкониятидан Худои Таолога яна ҳам яхшироқ хизмат қилиш учун фойдаланишга ҳаракат қилади. Худога хизмат қилар экан, у қатъий қарор ва шижоат билан ҳаракат қилади, боғланиш ва нафратланиш таъсирларига берилмайди. Боғланиш - бирор нарсани ҳиссий лаззатланиш учун ишлатишга интилишдир; нафратланиш эса - ана шундай боғланишнинг акси. Кришнани англаш йўлида мустаҳкам турган киши, ҳар қандай боғланиш ва нафратланишлардан озод инсондир, чунки, унинг бутун ҳаёти Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилишга бағишланган. Шунинг учун, ҳатто қилаётган ҳаракатлари ҳеч қандай натижа бермаса ҳам, Кришна онгида бўлган кишининг бундан жажли чиқмайди. На мағлубият, на муваффақият унинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга бўлган интилишини, қатъий қарорини, эътиқодини сусайтира олмайди.

*57. йаҳ сарватранабхиснехас тат тат прайя шубхашубхам
набхинандати на двешти тасйа праджна пратиштхита*

Моддий оламда яшаётган бўлсада, дунёвий боғланишлардан озод, бирор яхшилик келса қаттиқ қувониб кетмайдиган, бирор қор-ҳол рўй берганда жажли чиқмайдиган киши мукамал илмга эга инсондир.

Изоҳ: Моддий оламда, яхшими, ёмонми, ҳамиша қандайдир ҳодисалар рўй бериб туради. Шуни яхши англаб олиш керак-ки, дунёда бўлиб турган воқеалар ташвишга сололмайдиган, яхшиликка ҳам, ёмонликка ҳам бирдай муносабатда бўладиган киши ҳақиқатан ҳам қалбида Кришна онгини ривожлантирган одам бўлади. Биз бу моддий оламда яшар эканмиз, ҳаётимизда хоҳлаган пайтда бирор яхши ёки ёмон ҳодиса рўй бериши мумкин, чунки моддий олам - қарама-қаршилиқлар маконидир. Лекин, Кришнани англаб етган киши учун қарама-қаршилиқларнинг намоён бўлаётган бундай кўринишлари ҳеч қандай ташвиш келтирмайди, чунки унинг бутун фикру-ҳаёли ҳаммага мутлақ саодат келтирувчи Худои Таолода, Кришнада мужассам бўлади. Онги Кришнага бутунлай ғарқ бўлган киши санскрит тилида *самадҳи* деб аталадиган руҳий камолотнинг энг олий поғонасига кўтарилади.

*58. йада самхарате чайам курмо “нганива сарвашаҳ
индриининдриятхебхйас тасйа праджна пратиштхита*

Калласи ва оёқларини зарур пайтда қосаси ичига тортиб оладиган тошбақа сингари, сезгиларини ҳиссий лаззат берувчи нарсалардан

тўсиб туришга қодир бўлган киши мустаҳкам, руҳий тафаккур соҳибидир.

Изоҳ: Комил йогни, Худонинг содиқ хизматкорини ёки руҳий ўзлигини англаган кишини ҳиссиётини бошқара олишидан билиб олиш мумкин. Бу дунёдаги аксарият одамлардан фарқли равишда, ундай одам ҳиссиётининг қули эмас, уларнинг ҳар қандай талабини кондириб, нафсининг изида юрмайди. “Ҳақиқий йог ўзини қандай тутади?” - деган саволга Кришна шундай жавоб берган. Ҳиссиётларни захарли илонларга ўхшатадилар. Улар эркин ҳолда, ҳеч қандай тўсиқларсиз ҳаракат қилишга интиладилар. Шунинг учун, йог ёки Худонинг содиқ хизматкори, илон ўргатувчи сингари, ҳиссиётини ўз иродасига бўйсундиришга қодир бўлиш учун етарли руҳий қудратга эга бўлиши керак. У ҳеч қачон ҳиссиёти ўзининг ҳақиқий иродасига қарши чиқиб, мустақил ҳолда ҳаракат қилишга йўл қўймайди. Шастраларда нима қилиш лозим ва нималардан узоқ бўлиш тўғрисида жуда кўп кўрсатмалар берилган. Инсон то ҳиссий лаззатларни чеклайдиган ана шу кўрсатмаларга амал қилишни ўрганмас экан, Кришна онгига эриша олмайди. Бу борада тошбақа жуда аниқ мисол қилиб кўрсатилган. Тошбақа истаган вақтида калласи ва оёқларини косаси ичига тортиб олади ва керак пайтда яна чиқара олади. Худди шундай, Худои Таолони, Кришнани англаб етган киши ҳам, ўз ҳиссиётларини фақат Кришнага хизмат қилиш учун ишлатади ва ҳиссий лаззат берадиган нарсалардан асраб юради. Бу ерда Кришна Аржунга ҳиссиётини лаззатланиш учун эмас, Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиш учун ишлатишни буюряпти. Худои Таолога хизмат қилиш билан банд бўлган сезгилар тошбақанинг косаси ичида сақлаб қўйган оёқларига ўхшайди.

*59. вишайа винивартанте нирахарасйа дехинах
раса-варджем расо “ни асйа парам дриштва нивартате*

Ҳатто ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиб турганда ҳам, танадаги руҳ шу лаззатларнинг мазасини эслаб қолади. Лекин, улардан кўра юксакроқ лаззатни татиб кўргандан кейин, у ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалардан совиб кетади ва руҳий онгда мустаҳкам ўрнашиб олади.

Изоҳ: Инсон руҳий даражага кўтарилмагунча ҳиссий лаззатлардан биратўла воз кеча олмайди. Ҳиссий лаззатларни чеклайдиган шастраларнинг кўрсатмаларини баъзи бир нарсаларни истеймол қилишни маън қиладиган парҳез қоидаларига ўхшатиш мумкин. Мукаммал илмга эга бўлмаган кишилар учун шастралар аштанга-йога сингари руҳий тажриба ёрдамида ҳиссиётининг фаолиятини чеклашни тавсия қилади.

Аштанга-йога саккиз поғонадан иборат: *яма, нияма, асана, пранаяма, пратйахара, дхарана, дхйана ва самадхи*. Лекин, қалбида Кришна онгини ривожлантириб, Худои Таолонинг гўзаллигини англаб етган киши ўлик, моддий, нарсаларнинг "гўзаллиги"га умуман бефарқ бўлиб қолади. Шундай қилиб, шастраларнинг кўрсатмалари, аслида чуқур тафаккурга эга бўлмаган, рухий юксалишнинг қуйи поғоналарида юрган кишилар учун мўлжалланган. Улар то инсон Кришна онгидаги фаолиятнинг лаззатини сезиб, ўзи бевосита ҳис этиб кўргунча керак бўлади, холос. Ҳақиқатан ҳам Кришнани англаб етган кишининг қалбида ўз-ўзидан ҳаётдаги бемаъни дунёвий лаззатларга бўлган қизиқиш, интилиш табиий равишда йўқолиб кетади.

*60. йатато хй апи каунтейа пурушасйа випашичитах
индрийани праматхини харанти прасабхам манах*

Ҳиссиётлар шунчалик қудратли ва шиддатлики, о Аржун, улар ҳатто рухий илмга эга бўлиб, уларни жиловлашга уринаётган донишманд кишининг ақлини ҳам зўрлаб, изига солиб кетиши мумкин.

Изоҳ: Жаҳонда жуда кўп донишмандлар, файласуфлар ва йоглар ҳиссиётини жиловлаб олишга интиладилар, лекин шунча уринишларига қарамай, ҳатто буюк зотлар ҳам, баъзан ақлини жиловлай олмай, ўз ҳиссиёти(нафси)нинг қурбони бўладилар ва натижада дунёвий лаззатларга берилиб кетадилар. Масалан, буюк донишманд, камолотга эришган сеҳргар-йог бўлган Вишвамित्रа, гарчи муруқаб ва қаттиқ риёзатга берилиб, ҳиссиётини жиловлаб олишга жиддий ҳаракат қилган бўлса ҳам, жаннатий фаришта аёл Менаканинг жилваларига учиб, ноилож қолган эди. Инсоният тарихида бундай мисоллар жуда кўп. Кришнани англаб етмаган, Кришна онгида бўлмаган кишининг ўз ақли ва ҳиссиётини жиловлаб олиши жуда мушкул. Агар инсоннинг ақли Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд бўлмаса, уни моддий лаззатлар ҳақидаги ўйлардан ҳеч қандай куч билан тўсиб бўлмайди. Бу ҳақиқатни Худонинг буюк содиғи ва авлиё Шри Ямуначарйа шундай тасдиқлайди:

*йад-авадхи мама четах кришна-падаравинде
нава-нава-раса-дхаманй удйатам рантум асит
тад-авадхи бата нари-сангаме смарйамане
бхавати мукха-викарах суитху ништҳиванам ча*

"Ақлу-хаёлим Кришнанинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш билан машғул бўлгандан бери, мен кун сайин ортиб бораётган чексиз рухий лаззатни ҳис қилиб яшаяпман. Шундан бери, моддий ҳаётнинг энг олий лаззати ҳисобланган жинсий алоқа тўғрисидаги фикр хаёлим-

га келган захоти жирканганимдан афтим буришади ва туфуриб ташлайман".

Кришнани англаш, Кришна онги билан яшаш инсонга шу қадар юксак руҳий, илоҳий лаззат олиб келадики, унинг олдида ҳаётдаги моддий, жисмоний лаззатлар арзимас, кўримсиз, ҳатто жирканч бўлиб кўринади. Кришнани англаб етган киши худди ширин ва мазали таомлар билан қорини тўйғазган одамга ўхшайди. Махараж Амбариша бутун ақлу-хаёли Кришна онгида ғарқ бўлгани сабаблигина буюк йог Дурваса Мунидан устун келган эди. *(са ваи манаҳ кришна-падаравиндайор вачамси ванкунтха-гунануварнане).*

61. *тани сарвани самйамйа йукта асита мат-парах
ваше хи йаендриyani тасйа праджна пратиштхита*

Ҳиссиётини моддий нарсалардан тийиб, уларни жиловлаб олган ва ақлини ҳамиша Менда мужассам қилиб юрган одамни “мустаҳкам тафаккур эгаси” деб атайдилар.

Изоҳ: Бу ерда йоганинг энг мукаммал ҳолати - Кришнани англаш экани тушунтирилади. Кришна онгига эга бўлмай туриб, ҳиссиётларни жиловлаб бўлмайди. Бир пайтлар буюк донишманд Дурваса Мунининг Махаража Амбариша билан жанжаллашиб қолгани аввал эслаб ўтилган эди. Шунда мағрурлигидан гердайган Дурваса ҳеч қандай сабабсиз, ўзидан-ўзи ғазаби келиб, ҳиссиётини бошқара олмай қолганди. Аксинча, донишманд Дурваса сингари қудратга эга бўлмаса ҳам, Худонинг содиқ хизматкори бўлган шоҳ Амбариша, донишманднинг ноҳақ ҳақоратларини жимгина тинглаб турди ва охир-оқибатда ундан устун келди. Шоҳ Амбариша ҳиссиётини ўз иродасига тўла бўйсундириб олган эди, чунки, у "Шримад Бҳагаватам"(9.4.18-20)да ёзилганидай, ҳамиша қуйидаги ишлар билан машғул эди:

*са ваи манаҳ кришна-падаравиндайор
вачамси ваикунтха-гунануварнане
карау харер мандира-марджанадишу
шрутим чакарачйута-сат-катходайе
мукунда-лингалайя-даршане дришау
тад-бхритйя-гатра-спарше "нга-сангамам
ххранам ча тат-пада-сароджа-саурабхе
шримат-туласйа расанам тад-арпите
падау харех киетра-паданусарпане
широ хришикеша-падабхивандане
камам ча дасйе на ту кама-камйайа
йатхоттамашлока-джанаширайа ратих*

"Шоҳ Амбариша бутун фикру-хаёлини Парвардигор Кришнанинг нилуфар кадамлари пойида мужассам қилган, нутқи Худонинг илоҳий

даргоҳини таърифлаш билан банд эди; қўллари билан у Худои Таолонинг эҳромларини тозаларди, қулоғи Парвардигорнинг эрмаклари ҳақида ҳикоялар тингларди; кўзлари Парвардигорнинг жамолини томоша қилар, танаси Худои Таолонинг содиқ хизматкорлари танасига тегар, бурни Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига тақдим этилган гулларни ҳидларди; тили билан Парвардигорга тақдим этилган туласи баргларининг ширин таъмидан лаззатланар, оёқлари эса, уни Парвардигорнинг эҳромлари жойлашган муқаддас зиёратгоҳларга элтар, боши Парвардигор олдида эгилар, унинг бутун орзу-истаклари Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилишда эди".

Бу таърифлардан кўриниб турибдики, Махаража Амбариша *мат-пара* даражасига эришган буюк содиқлардан эди. "Бҳагавад-гита"нинг мазкур шеърда ишлатилган *мат-пара* ("Мен билан боғланган") ибораси алоҳида эътиборга эга. Махараджа Амбарिशанинг турмуш тарзи - қандай қилиб *мат-пара* даражасидаги содиқ бўлиб яшаш кераклигига яққол мисол бўла олади.

Буюк олим ва устозлар силсиласида турган руҳий устоз Шрила Баладева Видьябхушана мазкур шеърни изоҳлар экан, шундай деб ёзади: *мад-бхакти-прабхавена сарвендрийа-виджайа-пурвика сватма-дриштих сулабхети бхавах* - "Фақат Кришнага садоқат билан хизмат қилиш туфайлигина ҳиссиётларни тўла жиловлаб олиш мумкин". Бунга оловни ҳам мисол келтирадилар: худди олов хонадаги ҳамма нарсани ёқиб кул қилиб юборгани сингари, йогнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор Вишну ҳам ундаги ҳамма моддий иллатларни ёқиб юбориб, қалбини поқлайди. "Йога-сутра"да тавсия қилинишига кўра, йог муруқаба жараёнида ақлини бўшлиқда эмас, балки Парвардигор Вишнуда мужассам қилиш лозим. Ақлини Парвардигор Вишнудан бошқа бирор нарсада мужассам қилиб юрган сохта йоглар етишиб бўлмайдиган сароб нарсалар илинжида юриб, вақтини бекорга сарфлайдилар. Биз Кришна онги билан яшашимиз, яъни бошқача қилиб айтганда ўз ихтиёримизни бутунлай Худога, Кришнага топширишимиз лозим. Ҳақиқий йогнинг мақсади шундан иборат.

62. *дхйайато вишайан пумсах сангас тешупаджайате*
сангат санджайате камах камат кродхо "бхиджайате"

Ҳиссиётларга лаззат келтирадиган нарсаларга қараб туриб, инсон уларга боғланиб қолади, боғланиш эҳтиросга айланади, эҳтиросдан эса - ғазаб пайдо бўлади.

Изоҳ: Кришна онгида бўлмаган киши ҳиссий лаззат берадиган нарсаларни кўрганида, унда моддий истаклар пайдо бўлади. Ҳиссиётлар ҳамиша бирор эрмак, лаззат излаб юради, агар улар Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда машғул бўлмаса, ал-

батта ўзига бирор моддий фаолият, ҳиссий лаззат келтирадиган нарса топиб олади. Моддий оламда ҳар бир тирик мавжудот, ҳар хил жаннат сайёраларидаги фаришталаргина эмас, ҳатто Тангри Брахма ва Тангри Шива ҳам, - ҳиссий лаззат берадиган нарсалар таъсирига берилган. Моддий ҳаёт чигалликларидан халос бўлишнинг ягона йўли - Кришна онги билан яшаш, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлишдир. Тангри Шива муруқабага берилиб ўтирган эди, лекин, Парвати унинг ҳиссиётини уйғотганида, муруқабани тарк этиб, ҳиссий лаззатларга берилди, натижада уларнинг ўғли Карттикея дунёга келди. Худонинг буюк содиғи Харидас Тхакурни ҳам йўлдан оздиришга уринганлар: ҳали ёш йигит пайтида, олдида Майа-девининг ўзи келиб, уни синамоқчи бўлган. Лекин Харидас Тхакур бу синовдан осонлик билан ўтди, чунки у ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигор Кришнага топширган эди. Юқорида келтирилган Шри Ямуначарьянинг шеърида айтилганидай, Парвардигорга ўз ихтиёрини топшириб, Унга самимий, холис хизмат қилаётган киши Худои Таоло билан ўзаро муносабатидан олаётган энг олий - илоҳий лаззатининг қудрати билан ўткинчи, алдамчи дунёнинг ҳар қандай алдовларига бардош бера олади. Руҳий юксалишда муваффақият қозонишнинг сири шундай. Кришна онгида бўлмаган киши қанчалик қудратли бўлмасин, ҳиссиётининг хуружларини бошишга қанчалик уринмасин, охир-оқибатда барибир ҳеч нарсага эриша олмайди, чунки, ҳиссий лаззат ҳақидаги озгина фикр унинг ақлини уйғотиб, ўзининг истагини бажаришга мажбур қилади.

*63. кродхад бхавати саммохах саммохат смрити-вибхрамах
смрити-бхрамшад буддхи-нашо буддхи-нашат пранаийати*

Ғазаб кишини адаштиради, адашган одамнинг хотираси сусаяди. Хотираси паст одам чуқур фикрлай олмайди, натижада йўлдан адашиб, яна моддий ҳаёт гирдобига тушиб қолади.

Изоҳ: Шрила Рупа Госвами "Бхакти-расамрита-синдху" (1.2.256) асарида шундай насиҳат берган:

*прапанчикатайа буддхйа хари-самбандхи-вастунаҳ
мумукиубхих пратийаго ваирагйам пхалгу катхйате*

Кришнани англашда юксала бориб, одам шуни тушуна бошлайди-ки: атрофида уни ўраб турган ҳамма нарсани Кришнага хизмат қилишда ишлатиш лозим. Кришна онги ҳақида ҳеч нарсани билмайдиган, моддий тутқунликдан озод бўлишга интилиб, дунёвий нарсаларни тарк этишга шунчаки уриниб юрган киши таркидунёликда камолотга эриша олмайди. Унинг қилиб юрган таркидунёлиги *пхалгу*, яъни “мукаммал бўлмаган таркидунёлик” деб аталади. Аксинча, Кришна онги билан яшайдиган киши ҳамма нарсани қандай қилиб Худога хизмат қилишда ишлатиш мумкинлигини яхши билади, шунинг учун, ҳеч қачон мод-

дий тасаввурлар тузоғига тушиб қолмайди. Имперсоналист, “Худои Таоло ёки Мутлақ Ҳақиқат шахс сифатига эга бўлмагани сабабли овқат емайди”, деб ўйлайди, шу боис ширин таомлардан воз кечади. Лекин, содиқ хизматкор биладики, Кришна - олий лаззатланувчи, У муҳаббат ва садоқат билан тақдим этилган ҳамма нарсани қабул қилади. Шунинг учун, Парвардигорга ширин-ширин таомлар таклиф қилиб, содиқ ўзи ҳам *прасадам* деб аталадиган ана шу таом қолдиқларидан ейди. Шу тариқа, атрофдаги ҳамма нарсани руҳий даражага кўтариш, аини пайтда руҳий йўлдан адашиш хавфидан қўрқмаслик мумкин. Кришна онги билан яшаётган содиқ *прасадам* қабул қилади, таркидунёликка интилаётган, лекин Худонинг содиги бўлмаган киши, қандайдир моддий нарса деб, прасаадан юз ўгиради. Сунъий равишда ҳамма нарсадан воз кечиб, имперсоналист ҳақиқий ҳаётдан лаззатланиш имкониятидан маҳрум бўлади, шу боис, лаззат ҳақидаги озгина хабар ҳам уни яна дунёвий ҳаёт гирдобига ғарқ қилиши мумкин. Шастраларда айтилганки, шундай рух Худога садоқат билан хизмат қилмагани сабабли, ҳатто озодликка эришгандан кейин ҳам, яна моддий оламга қайтади.

64. *рага-двеша-вимуктайс ту вишайан индрийайи чаран
атма-ваийайр видхейатма прасадам адхигаччхати*

Аммо, ҳаётда шастраларнинг кўрсатмаларига қатъий риоя қилиб юрган, қалби боғланиш ва нафрат туйғуларидан бутунлай халос бўлган ва ҳиссиётини жиловлаб олган киши Худонинг тўла марҳаматига эришади.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, сунъий равишда ҳиссиётнинг хуружини бостириб, уларни жиловлашга истаганча уриниш мумкин, лекин, ҳиссиётлари Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда машғул бўлмаса, инсон ҳамиша адашиш хавфи остида бўлади. Аксинча, Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши, сиртдан қараганда ҳиссиётининг талаби билан фаолият кўрсатаётгандай туюлади, лекин, аслида у ўз фаолиятининг натижаларига боғланмаган, чунки у Кришна онгига бутунлай ғарқ бўлган. Ундай одам фақат Кришнани мамнун қилиш ҳақида қайғуради, бошқа ҳеч нарса ҳақида ўйламайди. Шунинг учун, у дунёвий боғланиш ва нафрат туйғуларидан устун туради. Агар Кришна истаа, содиқ ҳар қандай ишни, ҳатто ўзи ёқтирмайдиган ишни ҳам бажаришга тайёр; лекин, агар Кришна истамаса, қилаётган иши Кришнани мамнун қилмаса, у ўзига лаззат келтирадиган ишни ҳам тарк этади. Бошқача қилиб айтганда, содиқнинг ҳатти-ҳаракати ташқи сабабларга боғлиқ эмас, чунки у фақат Кришнанинг кўрсатмаси билан ҳаракат қилади. Ана шундай онг билан яшаш - содиққа Худои таоло кўрсатаётган бесабаб марҳаматининг шарофатидир. Ҳали

хиссиётининг фаолиятига қандайдир боғланиш қолган бўлса ҳам, самимий содиқ шундай буюк марҳаматга сазовор бўла олади.

*65. прасаде сарва-духкханам ханир асйонаджайате
прасанна-четасо хй ашу буддхих парйаватиштхате*

Бу йўлдан бориб қалбининг осойишталигига(Кришна онгига) эришган одам учун моддий оламдаги уч турли мусибатлар таъсир қилмай қўяди. Шундай осойишталик шарофати билан кишининг тафаккури мустаҳкам бўлади.

*66. насти буддхир айуктасйа на чайуктасйа бхавана
на чабхавайатах шанतिр ашантасйа кутах сукхам*

Худои Таоло билан ўзаро муносабатини тиклай олмаган киши тафаккурини руҳий даражага қўтаришга, ақлини хотиржам қилишга қодир эмас. Ақли нотинч бўлган киши осойишталик нималигини билмайди, қалби хотиржам, осойишта бўлмаган киши қандай бахтли бўлиши мумкин?

Изоҳ: Кришна онгидан маҳрум бўлган киши осойишталикка эриша олмайди. "Багавад-гита"нинг бешинчи бобида(29) айтилганки, Кришна - барча қурбонлик маросимлари ва риёзатлар натижаси билан лаззатланишини, У - оламдаги барча сайёраларнинг олий ҳукмдори ва тирик мавжудотларнинг энг яқин дўсти эканини яхши билган одам ҳақиқий осойишталикка эришади. Агар одам Кришна онгида бўлмаса, унинг ақли бирор қарорга келолмай, мақсадсиз санғиб юраверади. Ақл якуний қарорга, бирор аниқ хулосага келиш учун интилиб, безовта бўлиб юради, ниҳоят одам, Кришна - Олий Лаззатланувчи эканини, бутун борлиқнинг Ҳукмдори ва ҳар бир тирик мавжудотнинг яқин дўсти эканини тушуниб етганида, ақли хотиржам бўлиб, мустаҳкам осойишталикка эришади. Шу сабабли, ҳаётда нима билан машғул бўлса ҳам, руҳиятини хотиржам ва осойишта қилиб кўрсатишга қанчалик уринмасин, фаолияти Кришна билан боғлиқ бўлмаган киши ҳамиша қандайдир ташвишда юради. Кришна онгида бўлиш табиий осойишталик ҳолатидир, бунга фақат Кришна билан бевосита муносабатда бўлиш билан эришиш мумкин.

*67. индрийанам хи чаратам йан мано “нувидхийате
тад асйа харати праджнам вайур навам ивамбхаси*

Худди кучли шамол қайиқни суриб олиб кетгани сингари, инсоннинг бутун ақли мужассам бўлган биргина адашган ҳиссиёт ҳам, изидан унинг тафаккурини ҳам эргаштириб кетади.

Изоҳ: Агар содиқнинг бутун ҳиссиёти Худога хизмат қилиш билан машғул бўлмаса, моддий лаззат излаётган биргина ҳиссиёт ҳам уни рухий юксалиш йўлидан адаштириши мумкин. Юқорида келтирилган Махаража Амбариша сингари, инсон ўзининг ҳамма ҳиссиётини Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиши лозим, чунки ақлни жиловлашнинг ягона тўғри йўли шундан иборат.

68. *тасмад йасйа маха-бахо нигрихитани сарвашаҳ
индрийаниндрийартхебхйас тасйа прагйа пратиштхита*

Шунинг учун, эй қўли қудратли Аржун, сезги аъзоларини уларга лаззат келтирадиган нарсалардан тийиб юришга қодир бўлган киши, албатта, мустаҳкам тафаккур соҳибидир.

Изоҳ: Ҳиссий лаззатларга интилиш касалидан фақат Кришна онгида яшашни машқ қилиш йўли - барча сезги аъзоларини Парвардигорга илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида қутулиш мумкин. Душман устидан ғолиб бўлиш учун ундан қудратлироқ куч ишлатиш керак, худди шунингдек, ҳиссиётларни енгилшга инсоннинг фақат ўзининг кучи етмайди: уларни ҳамиша Худои Таолога хизмат қилиш билан банд қилиб қўйиш керак. Мустаҳкам рухий тафаккурга фақат Кришнани англаш йўли билан эришиш мумкин эканини, бу йўлдан ҳақиқий рухий устоз раҳбарлиги остида бориш лозимлигини тушунган кишини *садҳака*, ёки "моддий тутқунликдан озодликка чиқишга муносиб одам" деб атайдилар.

69. *йа ниша сарва-бхутанам тасйам джагарти самйами
йасйам джаграти бхутани са ниша пашйато мунех*

Барча мавжудотлар учун тун бўлган пайт, ўзини англаб олган киши учун сергаклик пайти; ҳамма мавжудотлар сергак бўлганда, назари қалбига, рухий ўзлигига қаратилган донишманд учун тун кириб келади.

Изоҳ: Чуқур тафаккурли одамларнинг икки тоифаси бор. Биринчи тоифага ҳиссий лаззатланиш учун чуқур тафаккуридан дунёвий фаолиятда унумли фойдаланадиган одамлар киради, иккинчи тоифага эса, - тафаккури қалбига қаратилган, рухий ўзлиги, ҳақиқий "Мен"ини англашга интилаётган кишилар киради. Тафаккури рухий ўзлигига қаратилган донишманд, мутафаккир кишининг ишлари - дунёвий ишлар билан банд кишилар учун гўё қоронғу тунга ўхшайди. Рухий фаолият ҳақида ҳеч нарса билмаган ҳолда, ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган кишилар ғофиллик зулматида ухлаб юрадилар, лекин та-

факкур кўзи қалбига, рухий ўзлигига қаратилган донишманд учун уларнинг тунн - сергаклик вақтидир. Рухий юксалиш йўлидан борар экан, донишманд одам ҳамиша илоҳий лаззат оғушида бўлади, аксинча, қалб кўзи рухий илм учун кўр бўлган кишилар тушида баъзида бахт, баъзида мусибат келтирадиган ҳар хил ҳиссий лаззатларга дуч келадилар. Рухий ўзлигини англаб етган донишманд киши дунёвий лаззат ва мусибатлардан устун туради. У ташқи шароитларга эътибор бермасдан рухий ривожланиш йўлидан адашмай давом этаверади.

70. *апурияманам ачала-пратиштхам
самудрам апах пратишанти йадват
тадват кама йам пратишанти сарве
са шантим апноти на кама-ками*

Ақл(хаёл)ида пайдо бўладиган чексиз орзу-истаклар оқимидан ташвишга тушмайдиган киши, худди кўплаб дарёлар қуйилиб турса ҳам, ҳеч қачон қирғоқдан чиқиб кетмайдиган океанга ўхшайди. Орзу-истакларини рўёбга чиқаришга интилиб юрган киши эмас, ана шундай вазмин, хотиржам одам қалбининг ҳақиқий осойишталигига эриша олади.

Изоҳ: Гарчи океан ҳамиша сувга тўла бўлса ҳам, унга кўплаб дарёлардан, айниқса ёмғир палласида жуда кўп сув қуюлиб туради. Лекин, шунга қарамай, у ҳеч қачон қирғоқларидан чиқиб кетмайди.

Кришна онгида бўлган киши ҳақида ҳам шундай фикр юритиш мумкин. Токи бизнинг моддий танамиз бор экан, у ҳиссий лаззатланишни талаб қилади. Лекин Худонинг содиқ хизматкорини тананинг бундай талаблари ташвишга солмайди, чунки қалбида у ҳамиша лаззатланиб юрган бўлади. Кришна онгида бўлган одам ҳеч нарсага эҳтиёж сезмайди, бирор нарсага муҳтож бўлмайди, чунки Худои Таоло унинг ҳамма моддий эҳтиёжларини етарлича таъминлаб туради. Худди океан сингари, ундай одам ҳамиша ўзига тўқ, ҳеч нарсага муҳтож эмас. Худди океанга қуйилаётган дарёлар сингари, унинг ақлида ҳар хил истаклар пайдо бўлиши мумкин, лекин бу истаклар уни ташвишга солмайди: у ҳиссий лаззатлар алдовига учмайди, ўзининг иши билан шуғулланишда давом этаверади. Мана шулар - қалбида Кришна онгини ривожлантирган одамнинг белгиларидир: гарчи унда ҳар хил истаклар пайдо бўлса ҳам, содиқ уларни амалга оширишга интилмайди, чунки уни ҳиссий лаззатлар қизиқтирмайди. У Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишдан илоҳий лаззат олади, шунинг учун, ҳаво сокин пайтдаги океан сингари ҳамиша тинч, ҳаловатда бўлади. Қалбидаги орзу-истакларини амалга ошириш учун, яъни дунёвий ҳаётда зафар қозониш ёки ҳатто озодликка чиқиш учун ҳаракат қилиб юрган одамлар эса, - ҳамиша хавотирда, тинчини йўқотган, ташвишли бўладилар.

Ўз меҳнатининг натижаларига интилаётган кармилар, озодликка чиқишга интилиб юрган гйанилар, сеҳр кудратига эга бўлишга интилиб юрган йоглар - буларнинг ҳаммаси ҳаётда бахтсиз одамлардир, чунки уларнинг истак-орзулари ҳамиша амалга ошмай қолаверади. Лекин, Кришнани англаб етган, Кришна онгида бўлган киши эса, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилаётганидан бахтиёр, чунки унинг ҳаётда Худога хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган биронта истаги йўқ. У ҳатто моддий олам туткунлигидан озодликка чиқишга ҳам интилмайди. Бир сўз билан айтганда, Кришнанинг содиқ хизматкорининг ҳаётда ҳеч қандай орзу-истаги қолмаган, у ҳамиша хотиржам, осойишта.

*71. вихайа каман йаҳ сарван пумами чарати нихсприха
нирмамо нираханкараҳ са шантим адхигаччхати*

Қалбида ҳиссий лаззатланишга интилиш аломатларидан бутунлай халос бўлган, дунёвий орзу-истаклардан озод, бирор нарсани “меники” деб ҳисобламайдиган, сохта ўзлик таъсиридан халос бўлган кишигина ҳақиқий осойишталикка эришади.

Изоҳ: Орзу-истаклардан халос бўлиш - ҳиссий лаззатларга интилишдан халос бўлиш демакдир. Бошқача қилиб айтганда, агар одам Кришнани англаб олишга, Кришна онгига эришишга интилаётган бўлса, демак у барча дунёвий истаклардан халос бўлган. Кришнани англашда фақат ўзининг ҳақиқий ҳолатини - Кришнанинг мангу хизматкори эканини англаб етган, моддий танасини ўзига киёслашни тарк этган ва сохта эгалик қилиш туйғусидан озод бўлган кишигина камолотга эришади. Шундай одам биладики, ҳамма нарса Кришнаники бўлгани сабабли, уларни Кришнага хизмат қилишда ишлатиш лозим. Аржун ўз истакларини амалга ошириш учун жанг қилишни истамади, лекин, Кришнани англаб, Кришна онгида мустаҳкам тургандан кейин, у жанг қилишга киришди, чунки Худои Таоло ундан шуни кутаётган эди. У ўзи учун жанг қилишни истамай турганди, лекин Кришна учун жонини ҳам беришга тайёр бўлиб, жанг қилди. Истаклардан ҳақиқий озод бўлиш - истакларни сунъий равишда бостириш эмас, аксинча, ҳамиша Худони, Кришнани мамнун қилишни орзу қилишдир. Тирик мавжудот ҳеч қачон истаксиз ёки ҳеч нарса сезмасдан яшай олмайди, у фақат ўз истакларининг сифатини ўзгартириши лозим. Моддий истаклардан халос бўлган киши дунёдаги ҳамма нарса Кришнаники эканига аниқ ишонади (*ишавасйам идам сарвам*), шунинг учун, у ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди. Ана шу илоҳий илм асосида ҳар бир тирик мавжудот Кришнанинг ажралмас бир бўлаги бўлган мангу руҳий учкун экани, шу сабабли ҳеч қачон Кришнага тенг ёки Ундан буюк бўла олмаслиги туради. Кришнани англаш илмини ана шундай

нуктаи-назарда тушунмай туриб, ҳақиқий осойишталикка эришиб бўлмайди.

72. *эша брахми стхитиҳ партха найнам прайа вимухйати
стхитвасйам анта-кале "ни брахма-нирванам риччхати*

Бутунлай Худои Таолога бағишланган руҳий ҳаёт йўли ана шундай. Бу йўлга кирган одам алданиш тузоғидан озод бўлади, гарчи шундай илоҳий онгга нақ ажали олдида эришган бўлса ҳам, у Худонинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади.

Изоҳ: Кимдир Кришна онгига, ёки илоҳий онгга бир лаҳзада эришиши мумкин, кимгадир бунинг учун миллион йиллар керак бўлади. Натижа инсоннинг ўзи ҳақиқатни қанчалик тан олиши ва тушунишига боғлиқ. Махараж Кхатванга, Кришнага ўз ихтиёрини топшириб, бир лаҳзада, ажали келган пайтда, шу даражага эришганди. *Нирвана* - моддий тирикчилик, моддий ҳаётнинг тугаши деганидир. Буддизм фалсафасига кўра, моддий тирикчилик тугагандан кейин биз фақат бўшлиққа, йўқликка равона бўламиз, аммо, "Бҳагавад-гита" бунинг тескарисини тасдиқлайди. Моддий ҳаёт тугагандан кейин, ҳақиқий ҳаёт бошланади. Ашаддий материалистларни моддий ҳаётни тугатиш лозимлиги ҳақидаги илм қаноатлантиради, аммо, руҳий камолотга эришган киши биладики, моддий ҳаёт тугагандан кейин янги ҳаёт бошланади. Агар инсон бахти келиб, ҳозирги ҳаётидаёқ Кришна онгига эга бўлса, у шу заҳотиёқ *брахма-нирвана* ҳолатига эришади. Худонинг даргоҳи билан Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилиш орасида ҳеч қандай фарқ йўқ.

Униси ҳам, буниси ҳам мутлақ табиатли ҳолат, шунинг учун, Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб юрган киши руҳий даргоҳда юрган ҳисобланади. Моддий оламда ҳар бир одам ўзининг хиссиётини қаноатлантириш учун ҳаракат қилса, руҳий оламда яшайдиганлар Кришна онгида ҳаракат қилади. Кришна онгида бўла туриб, инсон ҳали ҳозирги ҳаётидаёқ Брахман даражасига кўтарилади ва Кришна онгида ҳаракат қилиб, Худо учун фаолият кўрсатаётган киши ҳеч шубҳасиз Худонинг даргоҳида юрган бўлади.

Брахман - модданинг акси. Шунинг учун, *брахми стхити* ибораси "Моддий фаолиятдан ташқарида" деган маънони англатади. "Бҳагавад-гита"да (14.26) Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш озодликка эришишга тенглаштирилган (*са гунан саматитйаитан брахма-бхуйайа калпате*). Демак, *брахми стхити* - моддий тутқунликдан озод бўлишдир.

Шрила Бхактивинода Тхакур ёзадики, "Бҳагавад-гита"нинг иккинчи боби бу буюк асарнинг мазмунининг қисқача баёнидир. "Бҳагавад-гита"нинг асосий мавзулари - карма-йога, гйана-йога ва бхакти-йога. "Бҳагавад-гита"нинг иккинчи бобида карма-йога ва гйана-йога батаф-

сил тушунтирилган, бхакти-йога ҳақида баъзи тушунчалар берилган, шулар бутун асарнинг қисқача мазмунини ташкил этади.

"Бҳагавад-гита"нинг қисқача баёни деб аталадиган *"Шримад Бҳагавад-гита"нинг иккинчи боби*га Бхактиведантанинг изоҳи шундай яқунланади.

Учинчи боб. Карма-йога

1. арджуна увача

*джайайаси чет карманас те мата буддхир джанардана
тат ким кармани гхоре мам нийоджайаси кешава*

Аржуна шундай деди: О Жанардана, о Кешава, агар Сен чуқур фикрлаш(тафаккур) фаолиятини, бирор натижага эришиш ниятида қилинган дунёвий фаолиятдан афзалроқ деб ҳисобласанг, нимага мени бу даҳшатли жангда иштирок этишга ундаяпсан?

Изоҳ: Яқин дўсти Аржунни дунёвий мусибат уммонидан чиқариб олиш учун аввалги бобда Худои Таоло, Шри Кришна руҳнинг табиатини батафсил тушунтириб берган эди. Шунингдек, У Аржунга руҳий ўзликни англаш йўлини: *буддхи-йога*, яъни Кришнани англаш йўлини ҳам кўрсатганди. Баъзилар, Кришна онгида ҳаракат қилиб яшаш йўлини “руҳий юксалишнинг суст усули”, деб нотўғри тушунадилар ва муқаддас номларни узлатда зикр қилиш йўли билан Кришна онгига эришишга ҳаракат қиладилар. Аммо, ҳали Кришнани англаш фалсафасини тўлиқ тушунмаган кишига Кришнанинг муқаддас номларини хилватда зикр қилиш тавсия қилинмайди, чунки бу унга ғофил одамлар орасида сохта обрў қозонишдан бошқа ҳеч қандай фойда келтирмайди. Аржун ҳам, Кришнани англаш жараёни билан шуғулланиш(буддхи-йога), яъни чуқур фикрлаш ёрдамида руҳий илм эгаллаш - дунёвий фаолиятни тарк этиб, хилватда риёзатга берилишдир, деб ўйлаган эди. Бошқача қилиб айтганда, у Кришнани англаш билан шуғулланишни баҳона қилиб, жанг қилишдан бош тортмоқчи эди. Лекин, жиддий ва самимий шогирд бўлгани учун, у ўзининг фикрини руҳий устози Кришнага очик айтиб, Ундан қандай иш тутса яхшироқ бўлишини сўраяпти. Аржунга жавоб бера туриб, Парвардигор Кришна унга карма-йога, яъни Кришнани англаш жараёнидаги фаолиятни батафсил тушунтириб беради. Мазкур боб ана шу мавзуга бағишланган.

2. вйамиишренева вакйена буддхим мохайасива ме

тад экам вада ниичитйа ена ирейо “хам апнуйам

Сенинг бир-бирига зид кўрсатмаларинг менинг фикримни чалғитиб юборди. Илтимос, аниқ айтчи, қайси йўл менга ҳақиқий бахт келтиради?

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"га кириш вазифасини бажарувчи аввалги бобда рухий юксалишнинг ҳар хил йўл ва усуллари таърифланган эди: санкхйа-йога, буддхи-йога, тафаккур ёрдамида ҳиссиётни жиловлаш ва Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш фаолияти, шунингдек, рухий юксалиш йўлига энди кирган содиқнинг ҳолати ҳам тушунтирилган эди. Лекин булар ҳаммаси маълум бир тартиб билан батафсил баён этилмаган эди. Аммо, инсон бу муҳим илмни тўлиқ эгаллаб олиши ва унга амал қилиб яшай олиши учун, уни тартиб билан, навбатма-навбат батафсил баён этиш лозим. Шунинг учун Аржун, оддий одамлар ҳам Кришнанинг айтган гапларини асл ҳолида, тўғри тушуниб олишлари ва уларнинг маъноларини ўзгартириб, нотўғри қабул қилмасликлари учун, барча зиддиятли кўринган жойларини аниқлаб олмоқчи бўляпти. Гарчи Кришнанинг ҳар хил маъноли гаплар билан Аржуннинг ақлини адаштириш нияти бўлмаса ҳам, Аржун Кришнани англаш усулини узлатда, яъни суст ҳолатда ва фаол хизмат қилишда қандай қўллаш кераклигини охиригача тушуна олмаган. Бошқача қилиб айтганда, Кришнага бундай саволларни бериш билан Аржун, Кришнани англаш йўлини, "Бҳагавад-гита"нинг сирли мазмунини ҳақиқатан ҳам англаб олишга самимий интилаётган ҳар бир одам учун тушунарли, осон қилиб қўймоқчи бўляпти.

3. *ири бҳагаван увача*

*локе "смин дхи-видха ништха пура прокта майанагха
джнана-йогена санкхйанам карма-йогена йогинам*

Худонинг Олий Шахси шундай деди: - О бегуноҳ Аржун, аввал айтганимдай, ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англашга интилаётган одамлар икки тоифа бўлади. Улардан бир тоифаси ҳаётини фалсафий фикрлашларга, иккинчи тоифа эса - Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилишга бағишлайдилар.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"нинг иккинчи бобида(39) Парвардигор рухий ўзлигини англашнинг икки йўлини айтади: санкхйа-йога ва карма-йога, яъни буддхи-йога. Энди У шу йўллар ҳақида батафсилроқ гапириб берапти: чуқур фикрлашни ёқтирадиган ва ўзини ўраб турган оламни сезгилари ёрдамида тажриба ўтказиш ва фалсафий фикрлашлар билан ўрганишга интиладиган кишилар санкхйа-йога билан, яъни модда ва рухнинг табиатини назарий жиҳатдан ўрганиш билан шуғулланадилар. Иккинчи тоифа илоҳиёт одамлари эса, иккинчи бобнинг олтмиш биринчи шеърида таърифланган Кришнани англаш йўлидан борадилар. Иккинчи бобнинг ўттиз тўққизинчи шеърида ҳам Парвардигор, буддхи-йога, яъни Кришнани англаш йўлидан бориб, инсон ўз фаолияти ва уларнинг оқибатларидан иборат моддий ҳаёт чангалидан озод бўлади, деб, қиркинчи шеърда эса, бу йўлнинг ҳар қандай камчиликлардан

холи эканини айтган эди. Бу ҳақда яна ҳам батафсилроқ, аниқроқ равишда, иккинчи бобнинг олтмиш биринчи шеърисида айтилган: буддхи-йога билан шуғулланиш - ўз ихтиёрини Худои Таолога(Кришнага) бутунлай топшириш демакдир; шу тариқа одам ҳеч қийналмасдан ўзининг ҳиссиётини жиловлай олади. Аслида бу икки йўл ҳам, худди дин ва фалсафа сингари, бир-бири билан узвий боғланган. Фалсафий асосдан маҳрум бўлган дин ақидапарастликка ёки ҳиссий лаззатланишларга айланиб кетади, динсиз, яъни амал қилинмайдиган фалсафа эса, қуруқ сафсатабозлик бўлиб қолаверади.

Барча илоҳиёт одамларининг олий мақсади - Кришна. Мутлақ Ҳақиқатни самимий ва жиддий излаб юрган файласуфлар ҳам охиروқибатда Кришна онгига эришадилар. Бу ҳақда "Бхагавад-гита"да айтилган(7.19): ўзликни англашнинг мақсади - руҳнинг Олий Руҳга нисбатан ҳақиқий, азалий ҳолатини тушуниб олишдир. Гьяни-файласуфлар бораётган йўл - узоқ йўл: бу йўл ҳам кишини Кришнани англашга олиб келиши мумкин, лекин, бирданига эмас, кўп замонлардан кейин. Иккинчи усул - бевосита Кришна онгидаги фаолият ҳисобланади. Бу икки усулдан Кришна онгидаги фаолият усули афзалдир, чунки бунда фалсафий фикрлашлар ёрдамида ҳиссиётни поклашнинг ҳолати йўқ. Кришна онгидаги фаолиятнинг ўзи одамни барча моддий иллатлардан поклайди. Худога бевосита хизмат қилиш бўлгани учун бу усул бир вақтнинг ўзида ҳам осон, ҳам улуғвор.

4. *на карманам анарамбхан нашикармйам пурушо "инуте
на ча саннийасанад эва сиддхим самадхигаччхати*

Ҳар қандай фаолиятни шунчаки тарқ этиш билан одам карма(оқибатлар) тузоғидан ҳалос бўлмайди. Фақат тарқидунё қилиб яшашга қасам ичишнинг ўзи инсонга қамолотга эришишда ёрдам беролмайди.

Изоҳ: Ўзининг белгиланган бурчини ҳолис бажариш ёрдамида моддий иллатлардан қалби покланган кишигина тарқидунё қилишга қодир бўлади. Ведаларда белгиланган ҳар хил бурч ва вазифалар энг аввало моддийлик иллатига ботган одамларнинг қалбини поклаш учун мўлжалланган. Агар кимдир қалбини тўла покламай туриб, *саннийаси* турмуш тарзига ўтиб яшашга шошилса, у руҳий қамолотга эриша олмайди. Маявади-файласуфларнинг фикрича, инсон *саннийаси* бўлиб олса, яъни, қармали фаолиятни тарқ этса бас, у Нараяна билан тенглашади. Аммо, Парвардигор Кришна бундай фикрни инкор этипти. Қалби нопок киши саннийаси қабул қилса, у жамиятдаги одамларга ташвиш келтиради, ҳолос. Аксинча, агар одам ўз бурчини бажаришни тарқ этиб, Худои Таолога ҳолис, илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиш йўлига - буддхи-йога йўлига кирса, қилаётган иши арзимас даражада

оз бўлса ҳам, Худои Таоло унинг шу озгина хизматини ҳам албатта қабул қилади. *Св-алтам апи асйа дхармасйа трайате махато бхайат.* Худои Таоло учун қилинган озгина ҳаракат ҳам инсонга ҳаётда энг катта қийинчиликларни енгишда ёрдам беради.

5. *на хи каичит кишанам апи джату тиштхатй акарма-крит
карийате хй авашах карма сарваҳ пракрити-джайй гунаих*

Барча тирик мавжудотлар моддий табиат олдида ожиз, ноилож ва моддий гуналар таъсири остида шаклланган табиатига мос равишда ҳаракат қилишга мажбур. Шу боис, ҳеч ким бир лаҳза ҳам ҳаракатсиз туролмайди.

Изоҳ: Ҳамиша фаол ҳаракатда бўлиш шартланган ҳаётнинг хусусияти эмас, бу хусусият руҳнинг азалий табиатидир. Агар руҳ бўлмаса, моддий тана ҳатто ўрнидан ҳам қимирлай олмайди. Ҳамиша фаол, ҳаракатсиз бир лаҳза ҳам тинч туролмайдиган мангу руҳ ҳаракатга келтириб турган тана - аслида жонсиз, ўлик бўлган нарса. Шунинг учун, агар руҳ ўзи учун ёқимли, ўзининг табиий машғулоти бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлмаса, у алдамчи қувватнинг амрига бўйсуниб ҳаракат қила бошлайди. Моддий қувват билан аралашиб, руҳ моддий иллатлар билан булғанади. Улардан покланиш учун ҳаётда одам муқаддас китобларда белгиланган ўз бурчини, вазифаларини холис бажариш керак. Лекин, агар руҳ, ўзининг табиий фаолияти бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлса, қилаётган ҳар бир иши унга фақат бахт-саодат келтиради. Бу ҳақиқат "Шримад Бхагаватам"да ҳам тасдиқланади: (1.5.17):

*тйактва сва-дхармам чаранамбуджам харер
бхаджсанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах*

"Кришна онгида, Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилаётган киши, ҳатто шастраларда кўрсатилган бурчини бажармаса ҳам, ҳатто у Худога садоқат билан хизмат қилишда баъзи хатоларга йўл қўйса, ёки бу йўлдан адашиб кетса ҳам, барибир ҳеч нарса йўқотмайди, ҳеч қандай гуноҳ қилмаган бўлади. Аксинча, шастралардаги барча покланиш маросимларини диққат билан адо этаётган, лекин, Кришна онгига эришмаган, Худони англаб етмаган киши нима фойда қилган бўлади?"

Демак, ведаларда буюрилган покланиш маросимлари бизга қалбимизда Кришна онгини ривожлантириш, Худони англаб етиш учун керак. Шунинг учун, саннийаси турмуш тарзи ҳам, покланиш учун қилинадиган ҳар қандай қасам сингари, инсонни ҳаётда олий мақсад сари - Худони, Кришнани англашга олиб келиши керак. Кришнани,

Худони англамай қилинган ҳар қандай фаолият ҳеч қандай маънога эга бўлмайди.

6. *кармендрийани самйамйа йа асте манаса смаран
индриятрхан вимудхатма митхйачарах са учийате*

Сезги аъзоларини ҳаракат қилишдан тўсиб қўйган, аммо, қалбида ҳамиша лаззат келтирадиган нарсалар ҳақида ўйлаб юрадиган киши “ўзини ўзи алдаётган, иккиюзламачи, муғомбир одам” деб аталади.

Изоҳ: Кришна онгида қилинадиган фаолиятдан бош тортадиган, лекин, аслида фикру-хаёли ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги ўйлар билан банд бўлсада, ўзини бошқаларга илоҳий мувоқабба билан машғул киши қилиб кўрсатадиган иккиюзламачи муғомбирлар жуда кўп. Баъзан, ана шундай муғомбир одам ўзининг "ақлли" издошларига қўзбўямачилик қилиш учун, сохта фалсафий мавзуларда узоқ вақт гап сотади. Лекин, юқоридаги шеърдан маълумки, ундай одам - ҳақиқий муғомбир, қаллобнинг ўзи. Агар одам ҳиссий лаззатланишга интилаётган бўлса, ўзининг жамиятдаги ўрнида қолиб, шастраларда белгиланган барча кўрсатмаларга амал қилиб яшасин - шунда у аста-секин моддий иллатлардан покланади. Аммо, дунёвий, моддий лаззатларга интилаётган ва айни пайтда бошқаларнинг кўзига ўзини йог, авлиё қилиб кўрсатмоқчи бўлаётган одамни, гарчи у баъзан фалсафий мавзуларда узоқ фикр юритиб гапирса ҳам, энг мунофиқ, муғомбир, қаллоб деб ҳисоблаш керак. Бундай гуноҳкор мунофиқ эгаллаган илмининг сариқ чақалик қадри йўқ, чунки, унинг барча изланиши натижаларини Парвардигорнинг алдамчи қуввати ўғирлаб қўйган. Ундай иккиюзламачининг ақли ҳамиша булғанган, нопок бўлиб қолаверади, шунинг учун, унинг йога усулида қилаётган мувоқаббали ўзига ҳеч қандай фойда бермайди.

7. *йас тв индриийани манаса нийамйарабхате “рджуна
кармендрийайх карма-йогам асактах са вишишиате*

Лекин, ақли ёрдамида ҳиссиётларини жиловлаб олишга самимий уринаётган, дунёвий нарсаларга боғланишларини тарк этиб, (Кришна онгида)карма-йога билан жиддий шуғуллана бошлаган киши ундан анча устун туради.

Изоҳ: Муғомбирлик билан бошқаларга ўзини йог, авлиё сифатида кўрсатиб, ҳиссий лаззатларга берилиб, беташвиш ҳаёт кечиришдан умид қилгандан кўра, ҳаётдаги ўз бурчини ҳалол бажаришни давом этириш, ҳаётнинг олий мақсадига: моддий тутқунликдан ҳалос бўлишга, Худонинг даргоҳига эришишга интилиш керак. Ҳар бир

одам учун ҳаётда энг олий мақсад(*сварга-гати*), энг буюк бахт - Худованд Вишнуни, ягона Худои Таолони англаб етишдир. Варна-ашрама тизимининг барча қоидалари инсонга ана шу олий мақсадга эришишга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Агар, шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлса, оилали одам ҳам Худонинг даргоҳига эриша олади. Ўзининг руҳий табиатини англаб олиши учун одам шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаши, қилган меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан, ўз бурчини виждонан, ҳолис бажариши лозим, - бу унинг руҳий юксалишига ёрдам беради. Шу тарзда кун кечириётган софдил одам ғофил одамларни алдаш учун ўзини руҳий ҳаёт билан машғулдай кўрсатиб юрган муғомбир ва қалллоблардан анча устун туради. Фақат тирикчилик қилиш учунгина мураккаб қилиш билан машғул бўлиб юрган сохта авлиё-фирибгардан, ўз бурчини ҳолис, ҳалол бажарётган фаррош минг марта афзал.

*8. нийатам куру карма твам карма джйао хй акарманаҳ
шарира-йатрати ча те на прасиддхйед акарманаҳ*

Ҳаётда ўз бурчинини виждон билан ҳолис бажар, чунки ҳеч иш қилмагандан кўра шундай қилганинг афзал. Ишламайдиган одам ҳатто танасининг энг зарур эҳтиёжларини ҳам қондира олмайди.

Изоҳ: Ўзларини олий насабли хонадон вакиллари қилиб кўрсатишга, шунингдек, жамоа олдида муқаддас китобларни чиройли ўқиш эвазига кун кўрадиган жуда кўп сохта-йоглар, баъзида муғомбирларча, руҳий ҳаёт кечириш учун ҳамма нарсадан воз кечганларини даъво қиладилар. Кришна Аржун ҳам ана шундай иккиюзламачиларнинг бири бўлишини истамаяпти. У Аржуннинг жангчи-қшатрий сифатида ўз бурчини ҳолис бажаришини хоҳлайди. Аржун оилали одам ва ҳарбий саркарда, шу боис, унинг учун жамиятда ўз ўрнида қолиб, қшатрий ва грихастха бурчини виждон билан бажаргани афзал. Шундай фаолият аста-секин бу дунёда яшаётган одамнинг қалбини моддий иллатлардан поклайди. На Парвардигорнинг Ўзи, на муқаддас китобларнинг бирортаси тирикчилик қилиш учун маблағ тўплаш ниятида ўзини бошқаларга таркидунёлик қилган кишига ўхшаб кўрсатишни қўллаб-қувватламайди. Охир-оқибатда, ҳар бир одам танасида жонини сақлаб туриш учун, бирор иш билан машғул бўлиши керак. Моддий истаклардан биратўла покланмай туриб, ҳеч ким меҳнат қилишдан бош тортмаслиги керак. Бу дунёдаги ҳар бир одам моддий табиатга ҳукмронлик қилиш, ёки, бошқача қилиб айтганда сезги аъзолари ёрдамида ҳиссий лаззатланиш истаги билан булғанган. Шунинг учун, шастраларда кўрсатилган бурчини ҳолис бажариш билан одам ана шу истаклардан ҳалос бўлиши керак. Бунга эришмаган

киши дунёвий ишларни тарк этмаслиги ва йог бўлишга уринмаслиги керак, акс ҳолда у бировларнинг ҳисобига яшаш билан одамларни алдайди, холос.

9. *йаджнартхат кармано “нйатра локо “йам карма-бандханах
тад-артхам карма каунтейа мукта-сангах самачара*

Инсон ўз бурчини Худованд Вишнуга қурбонлик сифатида бажариши лозим, акс ҳолда қилаётган ишлари уни моддий оламга боғлаб қўяди. Шу боис, эй Кунтининг ўғли, ўз бурчингни фақат Парвардигор Вишнуни мамнун қилиш учун бажар, шунда сен моддий тутқунликдан биратўла озод бўласан.

Изоҳ: Ҳар бир одам ҳаётда ҳеч бўлмаса танасининг эҳтиёжларини кондириш учун меҳнат қилиши керак. Шастраларда ҳар бир одамнинг жамиятда тутган ўрни ва табиий сифатларига қараб маълум ҳар хил бурч ва вазифалар белгиланган. *"Йаджна"* ибораси қурбонлик маросимини ҳам, Парвардигор Вишнуни ҳам ифодалаш мумкин. Барча қурбонлик маросимлари Худованд Вишнуни мамнун қилиш учун мўлжалланган. Ведаларда шундай дейилган: *йаджно ваи вишнух*. Бошқача қилиб айтганда, ведавий қурбонлик маросимлари ҳам, Худои Таолога бевосита хизмат қилиш ҳам инсонни ягона мақсадга олиб келади. Шундай қилиб, Кришна онгида қилинган фаолият ҳам, *"Бхагавад-гита"*нинг мазкур шеърида айтилгандай *ягья*, яъни қурбонлик ҳисобланади. Жамиятнинг варнашрама тизими ҳам Парвардигор Вишнуни мамнун қилиш учун мўлжалланган. *варнашрамачара-вата пурушена парах пуман вишнур арадхйате* (Вишну-пурана, 3.8.8.).

Шундай қилиб, ҳар бир одам ҳаётда ягона Парвардигор Вишнуни мамнун қилишга интилиб яшаши лозим. Моддий оламда шундан бошқа ҳар қандай фаолият фақат инсонни тутқунликка маҳкум этади, чунки ҳар қандай савоб ёки гуноҳ ишлар, ўзидан кейин, албатта, ҳар турли оқибатларга олиб келади, бу оқибатлар одамни моддий оламга боғлаб қўяди. Шунинг учун, ҳаётда Худои Таолони мамнун қилиш учун фақат Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб яшаш керак, шундай фаолият билан шуғулланиб юрган одам моддий тутқунликдан аллақачон халос бўлган ҳисобланади. Бундай фаолият - буюк санъатдир, бу нодир санъатни эгаллаш учун, авваламбор тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳаракат қилиш лозим. Шунинг учун, биз ҳаётда Кришнанинг содиқ хизматкорининг ёки Кришнанинг Ўзининг кўрсатмаларига қатъий риоя қилишимиз лозим. Бизнинг ҳар қандай фаолиятимиздан мақсад - лаззатланиш эмас, Худои Таолони, Кришнани мамнун қилиш бўлиши лозим. Ҳамиша шундай фаолият билан машғул бўлиб яшаш бизни карма оқибатларидан халос қилибгина қолмасдан, аста-секин Худои Таолога илоҳий муҳаббат ва

садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилишга ёрдам беради. Бу эса - Парвардигорнинг салтанатига олиб борувчи ягона йўлдир.

10. *сах-йаджнах праджах сриштва пуровача праджапатих
анена прасавийадхвам эша во "ств ишта-кама-дхук*

Олам яратилганда, барча мавжудотларнинг Ҳукмдори Худованд Вишнуга қурбонлик қилиш маросими билан бирга фаришталар ва одамларни яратиб, уларни шундай сўзлар билан дуои-фотиҳа қилган: "Мана шу қурбонлик маросимини ўтказиш билан ҳаётда бахтли бўлиб яшанглар. Қурбонлик сизларга мусибатлардан халос бўлиш, охир-оқибатда руҳий озодликка эришингиз учун зарур бўлган ҳамма нарсангизни инъом этади".

Изоҳ: Барча тирик мавжудотларнинг Ҳукмдори (Вишну) моддий оламни шартланган руҳларга улар уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш имкониятини бериш ниятида яратган. Бу дунёдаги тирик мавжудотларнинг барчаси моддий табиат ҳукми остида яшайди, чунки улар ўзларининг Парвардигор Вишну, ёки Худонинг Олий Шаҳси билан бўлган мангу муносабатини эсидан чиқариб қўйган. Ведалардаги кўрсатмалар бизга ана шу мангу муносабатларни англаб олишга ёрдам бериш мақсадида яратилган. "Бҳагавад-гита"да (15.15) Худои Таоло шундай дейди: *ведаяи ча сарваир ахам эва ведйах*. Ведаларни ўрганишдан мақсад - Худои Таолони англашдир. Ведавий мадҳияларда ҳам шундай дейилган: *патим вишвасйатмешварам*. Бу, барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори - ягона Худои Таоло, Парвардигор Вишну эканини тасдиқлайди. "Шримад Бҳагаватам"да Шрила Шукадева Госвами Парвардигорни такрор ва такрор *пати* ибораси билан ифодалайди:(2.4.20)

ирийах патир йаджна-патиҳ праджа-патир

дхийам патир лока-патир дхара-патиҳ

патир гатиши чандхака-вришани-сатватим

прасидатам ме бхагаван сатам патих

праджа-пати - Парвардигор Вишнудир, У - барча тирик мавжудотларнинг, бутун оламнинг ва барча ғаройиботларнинг Ҳукмдори, ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳомийси, ҳимоячиси. Тирик мавжудотлар Парвардигор Вишнуни мамнун қилиш ниятида ягъя ўтказишни ўрганишлари учун Худои Таоло моддий оламни яратган. Ягъя, яъни қурбонлик маросими инсонларга бу дунёда ҳеч қандай муҳтожлик ва ташвишларсиз бахтиёр яшаш, умрининг охирида эса, моддий танасини тарк этиб, Худонинг даргоҳига эришиш учун имкон яратиб беради. Барча тирик мавжудотларни бахтиёр қилиш ниятида Худои Таолонинг Ўзи белгилаб қўйган тадбир шундан иборат. Қурбонлик маросимларини ўтказиш билан одамлар аста-секин руҳий жиҳатдан юксалиб,

қалбида Кришна онгини ривожлантирадилар ва ҳаётда ҳар тарафлама пок, такводор бўлиб яшайдилар.

Ведавий муқаддас битиклар ҳозирги Кали-юга даврида, санкиртана-яғйа, яъни “Худонинг муқаддас номларини биргаликда қуйлаш” маросимини ўтказишни тавсия қилади. Ҳозирги даврда яшаётган бутун инсониятни озодликка чиқариш учун, бу илоҳий усулни Ер юзига Парвардигор Чатанйа олиб келган. Санкиртана-яғйа билан Кришна онгидаги фаолият бир-бирини тўлдириб туради. "Шримад Бҳагаватам"да содиқ хизматкор қиёфасига кирган Парвардигор Кришна (Худованд Чайтанйа) санкиртана-яғйа билан биргаликда эслатиб ўтилган.(11.5.32). Унда шундай дейилган:

*кришна-варнам твишакришнам сангопангастра-паршадам
йаджнаиҳ санкиртана-прайаир йаджанти хи су-медхасаҳ*

"Кали-югада даврида яшайдиган фаросатли одамлар ҳамроҳлари билан бирга Ер сайёрасига ташриф буюрган Парвардигорга сажда қилиб, санкиртана-яғйа маросимини ўтказадилар". Кали-югада бошқа ведавий қурбонлик маросимларини ўтказиш жуда қийин, лекин санкиртана-яғйа - ҳар қандай мақсадга эришишда ёрдам берадиган энг осон ва улуғвор усулдир; "Бҳагавад-гита" ҳам шу усулни тавсия этади(9.14).

11. *деван бхавайатанена те дева бхавайанту ваҳ
параспарам бхавайантаҳ шрейаҳ парам авапсийатха*

"Қурбонлик маросимларидан мамнун бўлган фаришталар сизлардан ҳам рози бўладилар. Фаришталар билан одамларнинг ана шундай ўзаро ҳамкорлиги туфайли бутун оламда моддий фаровонлик, осойишталик ҳукм суради".

Изоҳ: Фаришталар - моддий оламни бошқариб турадиган қудратли ҳукмдорлардир. Мавжуд оламнинг ҳар ерида мавжуд бўлган Худои Таолонинг бу сон-саноксиз ёрдамчилари ҳар бир тирик мавжудотни ҳаёт учун зарур бўлган ҳаво, ёруғлик, сув, ва бошқа нарсалар билан таъминлаб турадилар. Уларнинг одамлардан рози бўлиш ёки бўлмаслиги одамларнинг қурбонлик маросимларини ўтказиш ёки ўтказмаслигига боғлиқ. Қурбонлик маросимларининг баъзи бир турлари махсус у ёки бу фариштани мамнун қилиш учун мўлжалланган. Аммо, одам қурбонлик маросими ўтказиш билан фаришталарни мамнун қилмоқчи бўлса ҳам, аслида Парвардигор Вишнуга сигинаётган бўлади, чунки қурбонлик маросимларида эҳсон қилинган нарсалардан биринчи бўлиб Парвардигор Вишну лаззатланади. "Бҳагавад-гита"да ҳам, барча қурбонлик маросимларидан Парвардигор Кришнанинг Ўзи лаззатланади, деб қўрсатилган: *бхоктарам йаджна-тапасйам*. Шундай қилиб, ҳар қандай қурбонлик маросимининг ягона, асосий мақсади - ягона Парвардигорни, “яғйа-пати”ни мамнун қилишдан иборат.

Одамлар барча қонун-қоидаларга амал қилиб қурбонлик маросими, йағйа ўтказганларида, тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур нарсалар билан таъминлаб турувчи фаришталар табиий равишда улардан мамнун бўладилар ва бутун оламда фаровонлик юзага келади.

Қурбонлик маросими ўтказиш билан одамлар ҳар хил бахт-саодатга эришадилар, охир-оқибатда моддий тутқунликдан бутунлай озод бўладилар. Қурбонлик маросими, яғйанинг шарофати билан инсон ҳаётда ўзининг барча ҳаракатларини поклайди. Ведаларда шундай кўрсатма бор: *ахара-шуддхау саттва-шуддхиҳ саттва-шуддхау дхру-ва смритиҳ смрити-ламбхе сарва-грантхинам випрамоксиаҳ*. Яғъя, қурбонлик маросими ўтказиш жараёнида инсон ўзи тановул қиладиган таомини поклайди, ҳалол, пок таомни еб, ўзи ҳам покланади. Покланган таом миянинг нозик ҳужайраларини поклайди, бу эса ўз навбатида инсонни руҳий озодликка чиқиш йўлларини излашга олиб келади. Охир-оқибатда буларнинг барчаси инсонга Худони, Кришнани англаш йўлига олиб келади. Ҳозирги даврда бутун ер юзида ҳар хил мусибатлардан изтироб чекиб юрган одамларга Кришнани англаш қанчалик зарурлиги яққол сезилиб турибди.

12. *иштан бхоган хи во дева дасйанте йаджна-бхавитаҳ
таир даттан апрадайабхйо йо бхункте стена эва саҳ*

"Бу оламнинг барча бойликларига ҳукмронлик қилаётган фаришталар, қурбонлик эвазига сизларнинг ҳаётингиз учун зарур бўлган ҳамма нарсани инъом этадилар. Лекин, шу инъомлардан фаришталарга эҳсон қилмай, фақат ўзи лаззатланиб юрган одам, шубҳасиз ўғри ҳисобланади".

Изоҳ: Фаришталар - Парвардигор Вишнунинг вакиллари дир. Бу оламда барча тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур бўлган нарсалар билан таъминлаб туриш вазифаси уларга юклатилган. Шунинг учун, Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиш билан фаришталарни мамнун қилиш - одамларнинг бурчидир. Фаришталарни мамнун қилиш учун Ведалар ҳар турли қурбонлик маросимлари ўтказишни тавсия қилади, аммо, оқибат-натижада қурбонлик маросимларининг барчаси ягона Парвардигор, Худонинг Олий Шаҳси учун мўлжалланган. Худонинг Таолонинг улуғвор ҳолатини англаб етишга қодир бўлмаган одамларга Ведалар фаришталар учун қурбонлик маросими ўтказишни тавсия қилади. Муқаддас китобларда ҳар кимнинг сифатларига мос равишда ҳар хил фаришталарга сиғиниш учун ҳар турли қурбонлик маросимлари ўтказиш тавсия қилинган. Масалан, гўшт истеъмол қиладиган одамлар учун, Ведалар моддий табиатнинг тимсоли бўлган, кўриниши билан одамни даҳшатга соладиган фаришта Калига сажда қилишни, унга ҳайвонларни қурбон қилиб, таклиф

этишни тавсия қилади. Эзгулик гунасида бўлган одамларга эса, илохий Парвардигор Вишнуга сиғиниш тавсия қилинган. Лекин, охиروқибатда барча қурбонлик маросимлари одамларнинг руҳий даражага кўтарилишига ёрдам бериш учун мўлжалланган. Оддий одамлар энг камида *панча-маха-ягйа* деб аталадиган беш қурбонлик маросимини ўтказишлари лозим.

Инсоннинг ҳаётдаги барча эҳтиёжларини Худои Таолонинг вакиллари бўлган фаришталар таъминлаб туришини ҳамиша эслаб юриш лозим. Одамлар ўзларича, мустақил ҳолда ҳеч нарса ярата олмайдилар. Масалан, озиқ-овқатни олайлик: ғалла, сабзавот ва мевалар, сут, шакар, умуман, эзгулик гунасидаги одамлар озиқланадиган ҳамма нарса, шунингдек, вегетариан бўлмаган одамлар истеъмол қиладиган гўшт ҳам, - буларнинг бирортасини одам ўзи яратмайди. Бунга бошқа мисол ҳам келтириш мумкин: ҳар бир тирик мавжудот учун зарур бўлган иссиқлик, ёруғлик, сув, ҳаво. Биз уларнинг бирортасини ярата оламизми? Худои Таолонинг қудратисиз куёш ва ойнинг нури, ёмғир, шамол сингари, инсон ҳаёти учун зарур бўлган бошқа бирор нарсани яратиб бўлмайди. Бизнинг ҳаётимиз ана шу нарсаларни яратиб қўйган Парвардигорнинг марҳаматига боғлиқ экани яққол кўриниб турибди. Ҳатто одамлар бунёд қилиб қўйган завод-фабрикалар учун ҳам темир, олтингугурт, симоб, марганец, кўмир ва нефт сингари ҳар хил ёқилғи ва хом ашёлар керак. Шу инъомлардан ҳаётда тўғри фойдаланиб соғлом яшашимиз, ўзимизнинг руҳий ўзлгимизни англай олишимиз, кейин эса ҳаёт инсоннинг энг олий мақсадига эришиш, яъни моддий дунёдаги тирикчилик учун курашга биратўла якун ясашимиз учун, шу инъомларнинг барчаси билан бизларни Худои Таолонинг вакиллари бўлган фаришталар таъминлаб турибди. Инсоннинг ҳаётининг олий мақсадига қурбонлик маросими ўтказиш билан эришиш мумкин. Агар биз инсон ҳаётининг асосий мақсади нимадан иборат эканини эсимиздан чиқарсак, моддий ҳаёт чангалига бадтарроқ ўралашиб, (оламни яратишдан кўзланган мақсадга зид равишда) фаришталар бериб қўйган инъомлардан фақат ҳиссий лаззатланиш учун фойдаланиб юраверсак, бизлар ҳақиқий ўғриларга айланиб қоламиз, шунда табиат қонунлари бизни қаттиқ жазолайди. Ўғрилардан иборат жамиятда ҳеч қачон бахт бўлмайди, чунки ўғри ҳаётда нима учун, қандай мақсадни кўзлаб яшаш лозимлигини билмайди. Ашаддий материалист ўғрилар ҳаётда олий мақсадсиз яшайдилар. Улар фақат ҳиссий лаззатланишга интиладилар ва ҳатто қандай қилиб қурбонлик маросими ўтказиш кераклигини ҳам билмайдилар.

Парвардигор Чайтанйя одамларга энг оддий қурбонлик маросими санкиртана-йагйани бериб кетган. Бундай қурбонлик маросимини муқаддас китоблардаги Кришнани англаш қоидаларини тан олган ҳар қандай одам ўтказиши мумкин.

13. *йаджна-шишташинаҳ санто мучйанте сарва-килбишайҳ
бхунджате те тв агхам папа йе пачантий атма-каранат*

"Худонинг содиқ хизматкорлари барча гуноҳлари оқибатидан халос бўладилар, чунки улар аввал Худога қурбонлик(эхсон) қилинган таомдан ейдилар. Овқатни ўз нафси учун пиширадиган одамлар эса, ҳақиқатан ҳам, фақат гуноҳ қилаётган бўладилар".

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкорларини, яъни Кришна онгида бўлган зотларни *санта* деб атайдилар. Уларнинг қалби ҳамиша Парвардигорга нисбатан илоҳий муҳаббат туйғуси билан тўлган. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да шундай дейилган(5.38): *преманджана-ччхурита-бхакти-вилочанена сантаҳ садаива хридайешу вилокайанти*. Қалбидаги Худонинг Олий Шахси, Муқунда (озодликка чиқарувчи) ва Кришна(барчани ўзига махлиё этувчи) деб аталадиган Говинда(барча лаззатлар манбаи)га бўлган муҳаббати содиқ(санта)ларга Худои Таолога тақдим этилмаган бирор нарсадан татиб кўришга йўл қўймайди. Шунинг учун, улар Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ҳар хил турлари: шраванам, киртанам, смаранам, арчанам ва ҳоказолар билан шуғулланиб, ҳамиша қурбонлик маросими ўтказиб юрадилар. Қурбонлик маросимлари уларни моддий оламдаги ҳар хил гуноҳлар билан булғанишдан сақлайди. Фақат лаззат олиш учун овқат пиширадиганлар эса, шунчаки ўғри бўлибгина қолмасдан, яна гуноҳга ботадилар. Ўғри ва гуноҳкор одам ҳаётда бахтиёр бўла оладими? Албатта йўқ. Бу оламда одамларни ҳақиқатан ҳам бахтиёр қилиш учун уларга Кришна онгига ғарқ бўлиш имконини берадиган санкиртана-йагйа усулини ўргатиш керак. Акс ҳолда ер юзидаги халқлар учун тинчлик ва бахт-саодатга эришиш - ушалмас орзу бўлиб қолаверади.

14. *аннад бхаванти бхутани парджанйад анна-самбхавах
йаджнад бхавати парджанйо йаджнах карма-самудбхавах*

Барча тирик мавжудотларнинг таналари ёмғир ёғиши натижасида ўсадиган ўсимликлар билан озиқланади. Ёмғир одамларнинг қурбонликлари эвазига ёғади, қурбонлик маросими эса, инсоннинг Ведаларда белгиланган ўз вазифаларни бажаришидан иборат.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"нинг буюк шарҳловчиси Шрила Баладева Видйабхушана шундай деб ёзади: *йе индрадй-ангатайавастхитам йаджнам сарवेशварам вишнум абхйарчйа тач-чхешам ашанти тена тад деха-йатрам сампадайанти, те сантаҳ сарवेशварасйа йаджна-пурушасйа бхактаҳ сарва-килбишаир анадй-кала-виериддхаир атма-нубхава-пратибандхакаир никхилаиҳ папаит вимучйанте. Ягйа-*

пуруша деб аталадиган Худои Таоло, Вишну, худди тананинг ҳар бир алоҳида аъзоси бутун танага хизмат қилгани сингари, Ўзига хизмат қиладиган барча фаришталарнинг Ҳукмдоридир. Индра, Чандра, Воруна ва бошқа фаришталарга моддий борлиқнинг ҳар турли соҳаларини бошқариш юклатилган. Фаришталар ўсимликларнинг ўсиши учун етарли миқдорда ҳаво, ёруғлик ва сув билан таъминлашлари учун, Ведаларда одамлар учун қурбонлик маросимларини ўтказиш бурч сифатида белгилаб қўйилган. Лекин, Парвардигор Кришнага сиғиниш билан биз, бир вақтнинг ўзida Унинг танасининг ҳар хил қисмлари бўлган барча фаришталарга ҳам сиғинган бўламиз, шу боис, фаришталарга алоҳида сиғинишнинг ҳождати йўқ. Шунинг учун, Кришнани англаб етган Худонинг содиқ хизматкорлари овқатланишдан олдин таомни Худого тақдим этадилар. Бундай таом уларнинг танасини руҳий қувват билан тўлдиради. Натижада улар ўзларининг аввал қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўлибгина қолмасдан, уларнинг таналари моддий дунёдаги ҳар хил моддий иллатлар билан булғанмайдиган бўлади. Худди эпидемия пайтида қилинган прививка(олдини олиш) одамни юкумли касалга чалинишдан асрагани сингари, аввал Худо Шахсига, Вишнуга тақлиф қилинган таом, прасад ҳам, бизни бу дунёдаги ҳар хил иллатлардан асрайди ва шундай таом билан овқатланиб юрган одамларни Худонинг содиқ хизматкори деб атайдилар. Шундай қилиб, Кришна онгига эга бўлган, фақат аввал Кришнага тақдим этилган таом билан овқатланиб юрган одам, ўзининг аввалги ҳаёти қилган гуноҳлари оқибатида келадиган, руҳий юксалиш йўлида ғов бўлиб турган барча моддий иллатлардан бутунлай покланиши мумкин. Бу қоидага амал қилмай юрган одам эса, гуноҳ қилишда давом этаверади, гуноҳлари учун келажакда албатта жавоб беради: кейинги ҳаётида ит ёки чўчка танасида туғилиб, қилган гуноҳларининг азобини тартади. Моддий олам иллатларга тўла, аммо прасад билан озикланиб юрган одамга ҳеч қандай иллат юкмайди. У моддий иллатлардан ишончли ҳимояланган бўлади, аксинча, ўғирлик билан пиширилган ҳаром овқатни еган одам албатта гуноҳга ботади.

Ҳар қандай овқатнинг асосини дон ва бошқа ўсимликлар ташкил этади. Одам дон маҳсулотлари, сабзавот ва мевалар билан, уй ҳайвонлари эса, шу маҳсулотларнинг қолдиқлари ҳамда бошқа ўсимликлар билан озикланади. Овқатга гўшт ишлатадиган одамлар ҳам ҳайвонлар ейдиган ўсимликларга боғлиқ. Шунинг учун, бизларнинг барчамиз завод-фабрикаларнинг ишига эмас, она табиат, она ер берган нарсаларга боғланганмиз. Ғалланинг ҳосили эса, ёғадиган ёмғирларга боғлиқ. Ёмғир ёғишини Индра, Қуёш фариштаси ва Ой фариштаси сингари, Худои Таолонинг хизматкорлари бўлган қудратли фаришталар бошқариб туради. Худони рози қилиш учун қурбонлик маросими ўтказиш лозим, акс ҳолда барчамиз муҳтожликда яшаймиз - табиат қонуни шундай. Шунинг учун, ҳеч бўлмаса ўзимизни очликдан

кутқариш учун қурбонлик маросими ўтказишимиз, айниқса, муқаддас китобларда айнан биз яшаётган Кали-юга даврининг одамларига тавсия қилинган санкиртана-йағйа маросимини ўтказишимиз лозим.

15. *карма брахмодбхавам виддхи брахмакшора-самудбхавам
тасмат сарва-гатам брахма нитйам йаджне пратиштхитам*

Ҳар бир одамнинг фаолиятини белгиловчи қондалар Ведаларда кўрсатилган; Ведаларни бевосита Худои Таолонинг Ўзи яратган. Шу боис, ҳар ерда мавжуд Илоҳий Зот ўтказилаётган қурбонлик маросимида ҳамиша ишғирок этаётган бўлади.

Изоҳ: Бу ерда *ягьяртха-карма*, Кришнани рози қилиш учун қилинадиган фаолиятнинг зарурлиги яна ҳам яққолроқ ифодаланган. *Ягья-пурушани*, Вишнуни мамнун қилиш ниятида ҳаракат қилиш учун илоҳий ведалар(*брахма*)даги бу фаолиятни тартибга соладиган қонун-қондаларга риоя қилиш лозим. Ведалар - инсоният учун нозил қилинган қонун-қондалар мажмуасидир. Муқаддас китобларнинг кўрсатмасига зид бўлган ҳар қандай ҳаракат *викарма*, таъқиқланган ҳаракат, ёки “гуноҳ” деб аталади. Қилаётган ишларимизнинг ёмон оқибатлари сабабли кейин азоб чекмаслигимиз учун биз ҳамиша Ведаларнинг, муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилишимиз лозим. Одатда, кундалик ҳаётда одамлар давлат қонунларига бўйсундилар, худди шунингдек, биз ҳаётда, тепасида Худои Таолонинг Ўзи турган буюк ҳокимиятнинг қонунларига бўйсуниб яшашимиз лозим. Ведаларда ёзилган қонун-қондалар Худонинг Олий Шахсининг нафасидан пайдо бўлган. Шастраларда шундай дейилган: *асйа махато бхутасйа нишаваситам этад йад риг-ведо йаджур-ведах сама-ведо* “*тхарвангирасах* - “Тўрт веда: “Риг”, “Яджур”, “Сама” ва “Атхарва” ведалар - қудратли Худои Таолонинг нафасидан пайдо бўлди”. (Брихад-аранйака-упанишад.4.5.11). Ҳар нарсага қодир бўлган Парвардигор нафаси билан ҳам гапира олади. “Брахма-самхита”да Унинг ҳар бир аъзоси бошқа барча аъзоларининг вазифаларини бажара олиши тасдиқланган. Масалан, Худои Таоло нафаси билан гапиришга, нигоҳи билан уруғлантиришга қодир. Шастраларда айтилганки, моддий табиатга нигоҳини ташлаб, Парвардигор унинг ичида барча тирик мавжудотларни яратди. Оламни яратиб, моддий табиат ичига тирик мавжудотларни жойлаб қўйгандан сўнг, уларга орқага, яна Худонинг дарғоҳига қайтиш йўлини кўрсатиш учун, Парвардигор бизга Ведалар кўринишида ҳар хил кўрсатмалар бериб қўйган. Шуни эсдан чиқармаслик керакки, бу дунёда барча тирик мавжудотлар ҳиссиётлари ёрдамида лаззатланиш чорасини излайдилар. Лекин, Ведаларнинг кўрсатмалари шундай тузилганки, уларга амал қилиб юрган одам ўзининг нопок истакларини амалга ошириб, моддий оламда сохта

лаззатланишлар жонига теккандан сўнг, Худонинг даргоҳига қайтиши мумкин. Шу тарзда тирик мавжудотлар моддий тутқунликдан озодликка чиқиш имкониятига эга бўладилар. Шунинг учун улар қалбида Кришна онгини ривожлантириб, қурбонлик маросими ўтказишга интилишлари лозим. Ҳатто, ҳеч қачон Ведаларнинг кўрсатмаларига амал қилмаган одам ҳам Кришнани англаш йўлига кириши мумкин, шунда унинг қилаётган ҳаракатлари барча ведавий қурбонлик маросимларидан, ёки кармали фаолиятлардан ҳам афзал бўлади.

16. *эвам правартитам чакрам нанувартайатиха йах
агхайур индрийарамо мोगхам партха са дживати*

Эй Аржун, инсон танасига эга бўла туриб, Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказмай юрган киши, шубҳасиз, ҳаётда фақат гуноҳ қилиб юрган бўлади. Фақат ҳиссий лаззатланиш учунгина яшаётган ундай одам ўзининг бебаҳо инсон умрини бекорга хазон қилади.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор оғир меҳнат билан машғул бўлиш, кейин ҳаёт лаззатини суришга ундайдиган шайтон малайларининг фалсафасини қаттиқ қоралайди. Ҳаётда дунёвий лаззат излаб юрган киши бу ерда айтиб ўтилган, муқаддас китобларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиб яшаши керак. Агар одам муқаддас китобларнинг кўрсатмалирига зид ишлар қилса, тубанликка юз тутиб, ўзини оғир мусибатларга дучор қилади. Табиат қонунларига кўра, инсон ҳаёти энг аввало тирик мавжудот руҳий ўзлигини англаб олиши учун яратилган. Ҳаётида, кўрсатилган уч йўл: - карма-йога, гйана-йога ёки бхакти-йогодан бирор йўлни танлаб, умрини бевосита ана шу олий мақсадга эришишга бағишлаган киши учун ведавий қурбонлик маросимларини ўтказиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, чунки ундай одамлар аллақачон “гуноҳ” ва “савоб” тушунчаларидан юқори кўтарилган бўлади. Аммо, дунёвий лаззатларга боғланиб қолган кишилар юқорида кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиш билан ҳаётини поклашлари лозим.

Фаолиятнинг ҳар хил турлари мавжуд. Кришна онгига эга бўлмаган одамлар ҳаётда фақат лаззатланишга интилиш билан овора, шунинг учун улар эзгу, савоб ишлар қилиб яшаши лозим. Қурбонлик маросимларини ўтказиш тизими шундай тузилганки, дунёвий ҳаёт лаззатини роҳатланиб яшашни истаган одамлар мунтазам қурбонлик маросими ўтказиб туриш туфайли гуноҳга ботмасдан, яъни карма тузоғига илинмасдан лаззатланиб яшай оладилар. Оламнинг фаровонлигини бизларнинг уриниш, ҳаракатларимиз натижасида эмас, балки Худои Таолонинг амри, хоҳиши билан таъминлаб туради, Унинг амрини эса фаришталар амалга оширадилар. Шунинг учун, қурбонлик

маросимлари Ведаларда кўрсатилган у ёки бу фаришталарга бағишлаб ўтказилади. Гарчи бу йўл энг яқин йўл бўлмаса ҳам, барибир охиروкибатда одамларни Худони танишга, Кришнани англашга олиб келади, чунки, қурбонлик маросимларини холис ўтказиш жараёни инсон қалбида Худои Таолони, Кришнани англаш истагини уйғотади. Агар қурбонлик ўтказа туриб, одам Кришнани англашга интилмаса, у амал қилаётган қонун-қоидаларнинг барчаси шунчаки ахлоқ-одоб қоидалари, урф-одатлар ёки маъносиз ақидалар, фақат оддий жисмоний ҳаракатлар бўлиб қолаверади. Шу сабабли фақат ахлоқ-одоб қоидаларига риоя қилиб яшаш билан қаноатланиб, одам ўзининг рухий юксалишини тўхтатиб қўймаслиги керак; биз қилаётган ҳар бир ишмининг маъносини тушуниб, Худои Таолони англаб, Кришна онгига эга бўлишимиз лозим.

17. *йас тв атма-ратир эва сйад атма-трипташ ча манавах
атманй эва ча сантуштас тасйа карйам на видйате*

Аммо, қалби ҳамиша хотиржам, рухий ўзлигида лаззатланиб яшаётган, бутун умрини ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англашга бағишлаган, ҳаётда бошқа бирор нарсага интилмайдиган одамнинг бу дунёда бажариши лозим бўлган ҳеч қандай бурчи қолмайди.

Изоҳ: Ҳамиша Кришна онгида кун кечираётган, шундай онг таъсирида яшаб, ҳамиша ҳаётдан мамнун бўлиб юрган одамнинг ҳаётда қилиши зарур бўлган ҳеч қандай бурчи, вазифаси қолмайди. Кришна онгига эга бўлган одам бир пасда барча моддий иллатлардан биратўла покланади, аксинча, бошқа одамлар эса, гуноҳлари оқибатидан покланиши учун минглаб қурбонлик маросимлари ўтказишлари керак. Шу тарзда онгини поклаб, инсон ўзининг Парвардигор билан мангу муносабатини тўла англаб олади. Худои Таолонинг марҳамати билан унга ўзининг Парвардигор олдидаги вазифаси аниқ аён бўлади, шундан сўнг унинг ведавий битикларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб юришига ҳожат қолмайди. Шундай илохий даражага эришган одамни дунёвий фаолият умуман қизиқтирмай қўяди: аёллар, маст қилувчи нарсалар ва шу сингари бу дунёнинг ўткинчи лаззатлари уни ўзига жалб эта олмайди.

18. *наива тасйа критенартхо накритенеха кашчана
на часйа сарва-бхутешу кашчид артха-вйапаишрайах*

Ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англаган одам Ведаларда кўрсатилган ўз бурчини бажараётиб, ҳеч қандай мақсад кўзламайди, лекин, ҳаётда ўз бурчини бажармасликка ҳам унда

хеч қандай асос йўқ. Шу тарзда у мутлақо мустақил, ҳеч бир тирик мавжудотга боғлиқ бўлмай яшайди.

Изоҳ: Ўзининг руҳ эканини тўла англаб етган кишининг ҳаётда Кришна онгида ҳаракат қилишдан бошқа ҳеч қандай вазифаси қолмайди. Худони, Кришнани англаш деганда ҳаётда ҳар қандай фаолиятдан воз кечишни тушунмаслик керак, бу кейинги шеърларда равшан бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши на одамларнинг, на фаришталарнинг паноҳига, ҳомийлигига муҳтож эмас. Бутунлай Кришна онгида ҳаракат қилиш билан у ҳамиша ўз бурчини бажариб юрган бўлади.

*19. тасмад асактаҳ сататам карйам карма самачара
асакто хй ачаран карма парам апноти пурушаҳ*

Шу боис инсон қилаётган ишларининг натижаларига боғланмасдан, ҳаётда ўз бурчини ҳолис бажариш учун ҳаракат қилиши керак, шунда у Худои Таолога эришади.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкорлари учун Худои Таоло - Худонинг Олий Шахси, имперсоналистлар учун эса, Худои Таоло - озодликка эришишдир. Кришна учун, Худои Таоло учун меҳнат қилиб юрган, яъни ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмаган киши, албатта ҳаётда энг олий мақсадга эришади. Кришна Аржунга айтяптики, Курукшетрада у Кришна учун жанг қилиши лозим, чунки бу - Парвардигор Кришнанинг хоҳиши. Унинг тақводор бўлиб яшашга, зўравонлик қилмасликка интилиши - аслида ундаги ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолганини кўрсатади, аммо, Худои Таоло учун ҳолис хизмат қилиш - ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиш демакдир. Шундай фаолият - энг олий даражада мукамал фаолият ҳисобланади, Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси бизни ана шундай фидойиликка чақиради.

Қурбонлик маросими сингари ҳар хил ведавий урф-одатларни одамлар ҳиссий лаззатланиш билан боғлиқ бўлган гуноҳ ишларининг оқибатларидан покланиш учун ўтказадилар. Лекин, ҳар қандай савоб ёки гуноҳ ишлардан фарқли равишда, Кришна онгидаги фаолиятнинг ҳеч қандай карма оқибатлари бўлмайди. Кришна онги билан яшаётган киши ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган эмас, - у фақат Кришнани, Худои Таолони мамнун қилиш учун ҳаракат қилади. У ҳаётда ҳар хил фаолият турлари билан машғул бўлиши мумкин, лекин у ҳамиша таркидунёлик ҳолатида, ҳеч нарсага боғланмай қолаверади.

20. карманайива хи самсиддхим астхита джананакадайаҳ

Джанака сингари шоҳлар ҳаётда ўз бурчини ҳолис бажариш орқали камолотга эришганлар. Шунинг учун, сен ҳам, ҳеч бўлмаса, бошқаларга ўрнак кўрсатиш учун ўз бурчингни бажаринг лозим.

Изоҳ: Джанака сингари шоҳлар руҳий ўзлигини англаб етган зотлардир, шу боис, уларнинг Ведавий кўрсатмаларга амал қилиши шарт эмас. Шунга қарамай, оддий одамларга ўрнак кўрсатиш учун, улар муқаддас китобларнинг барча қонун-қоидаларига жиддий амал қилиб яшаганлар. Шох Жанака Ситадевнинг отаси, Худованд Шри Раманинг қайнотаси бўлиб ўтган. Худонинг буюк содиғи сифатида у ҳар қандай қонун-қоидалардан устун турарди, аммо, Митхила* шоҳи сифатида у ўз фуқароларига шастраларда кўрсатилган қонун-қоидаларга қандай амал қилиш лозимлигини ўргатиши лозим эди. Парвардигор Кришна ва Унинг мангу дўсти Аржуннинг Курукшетрада жангда иштирок этишларига ҳеч қандай ҳожат йўқ эди, аммо улар, бошқа барча тинчлик омиллари натижа бермай қолганда албатта зўравонлик қилиш лозимлигини амалда кўрсатиш учун жангда иштирок этяптилар. Курукшетрада жанг бошланишидан олдин, Пандузодалар ва Парвардигор Кришнанинг Ўзи урушнинг олдини олиш учун мавжуд ҳамма чораларни қўлладилар, лекин, рақиблар ҳеч нарсага кўнмадилар. Ана шундай ҳолатларда адолат қонунларини тиклаш учун жангга кириш ва зўравонлик билан адолат ўрнатиш зарур бўлади. Гарчи Кришна онгига эришган одам учун бу дунёда ҳеч нарса керак бўлмаса ҳам, у бошқа одамларга ҳаётда қандай яшаш лозимлигини кўрсатиш учун, барибир меҳнат қилишда давом этаверади. Кришна онгига эга бўлган тажрибали содиқлар, изидан бошқаларни эргаштириш учун ҳаётда қандай яшаш лозимлигини яхши биладилар. Кейинги шеърда шу ҳақда айтилади.

*Ҳиндистоннинг Бихар штатидаги вилоят.

21. *йад йад ачарати шреитхас тат тад эветаро джанаҳ
са йат праманам куруте локас тад анувартаме*

Буюк инсон ҳаётда нима иш қилса, оддий одамлар ундан ўрнак оладилар. Ўзининг ҳатти-ҳаракати билан у ҳаётда қандай одат ўрнатса, дунёда ҳамма шунга риоя қилади.

Изоҳ: Оддий одамлар ҳаётда тўғри яшашлари учун ўзининг қилаётган ишлари билан уларга ўрнак бўладиган йўлбошчи керак. Ўзи тамаки чекадиган одам бошқаларни бундай бемаъни одатни ташлашга ўргата олмайди. Парвардигор Чайтанйа айтган эдики, бошқа бировни бир ишга ўргатишдан аввал, инсон ўзи шу ишни бошқаларга ўрнак

бўладиган даражада яхши ўрганиб олиши лозим. Шогирдларига шу тарзда илм ўргатадиган устоз *ачарйа*, “хакикий устоз” деб аталади. Бошқаларга қандай яшашни ўргатмоқчи бўлган одамнинг ўзи муқаддас китобларнинг барча кўрсатмаларига амал қилиб яшаши лозим. У бутун инсоният учун қонунлар мажмуаси бўлган "Ману-самхита" сингари муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид келадиган ўзининг шахсий қоидаларини ўйлаб чиқармаслиги керак. Шунинг учун жамият раҳбарларининг кўрсатмалари шастраларнинг кўрсатмаларига асосланган бўлиши лозим. Ҳаётда камолотга эришиш-ни ният қилган одам аввало ўтган буюк алломалар, буюк устозлар амал қилган қонун-қоидаларга риоя қилиши лозим. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, ҳаётда ҳар бир одам буюк содиқларнинг изидан бориши лозим, - фақат шу йўл билан руҳий камолотга эришиш мумкин. Шоҳ ёки давлат раҳбари, ота ёки мактаб ўқитувчиси жамиятда эгаллаб турган ўрни билан бошқаларга устоз ҳисобланади. Қўл остидагиларнинг тақдири учун уларнинг ҳар бирига катта масъулият юклатилган, шу сабабли, улар одоб-ахлоқ ва руҳий ҳаёт қонунлари ёзилган асосий муқаддас китобларни яхши билишлари шарт.

*22. на ме партхаста картавйам тришу локешу кинчана
наनावаттам аваттавйам ворта эва ча кармани*

Эй Партха, бутун уч оламда Мен қилишим шарт бўлган бирор иш йўқ. Мен ҳеч нарсага муҳтож эмасман, ҳеч нарсага интилмаيمان, лекин барибир Мен ҳамиша Ўз бурчимни бажараман.

Изоҳ: Ведаларда Худои Таоло шундай таърифланган:

*там ишваранам парамам махешварам
там деватанам парамам ча даиватам
патим патианам парамам парастад
видама девам бхуванешам идйам
на тасйа карйам каранам ча видйате
на тат-самаш чабхйадхикаш ча дришйате
парасйа шактир вивидхаива шруйате
свабхавики дженана-бала-крийа ча*

"Худои Таоло - барча ҳукмдорлар Ҳукмдори, барча сайёраларнинг ҳукмдорлари орасида энг буюги. Ҳар бир жонзот Унга бўйсунди. Тиррик мавжудотлар қандай қудратга эга бўлсалар ҳам, ўз қудратини улар Худои Таолодан оладилар. Уларнинг ҳеч бири мустақил ҳукмдор бўлолмайди. Барча фаришталар сажда қиладиган Парвардигор - Олий Ҳукмдордир, бошқа барча ҳукмдорлар Унга бўйсундилар. У бу оламнинг барча ҳукмдорларидан устун туради ва ҳамманинг сиғинишига

лойик бўлган Зотдир. Барча сабабларнинг олий сабабчиси бўлган Худои Таолодан ҳеч ким устун бўлолмайди.

Парвардигорнинг танаси оддий тирик мавжудотларнинг танасига ўхшамайди. Парвардигорнинг танаси Унинг рухидан фарқ қилмайди. У - мутлақ шахс, Унинг барча ҳиссиётлари руҳий табиатга эга. Унинг ҳар бир сезги аъзоси бошқа барча сезги аъзосининг вазифасини ҳам бажара олади. Шунинг учун, бутун оламда Унга тенг бўлган ёки Ундан буюк бўлган Зот йўқ. Унинг қудрати чексиз ва хилма-хил, шу боис Унинг барча ишлари табиий равишда, ўз-ўзидан амалга ошаверади". (Швегашватара-упанишад, 6.7-8).

Худои Таоло, Парвардигор, мутлақ ҳақиқат бўлган барча мукам-малликлар соҳибидир, шу сабабли Унинг ҳеч қандай вазифаси йўқ. Қилаётган меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган киши ҳаётда маълум бир вазифаларни бажариши лозим, лекин, ҳеч нарса истамаётган, бутун уч оламда ҳам ҳеч нарсага интилмаётган одамнинг ҳеч қандай вазифаси ҳам бўлмайди. Шунга карамай, Парвардигор Кришна кшатрийларнинг раҳбари сифатида Курукшетрадаги жангда иштирок этипти, чунки кшатрийларнинг бурчи - бошига мусибат тушганларни ҳимоя қилишдан иборат. Гарчи Парвардигор шастраларнинг барча кўрсатмаларидан устун турса ҳам, Унинг Ўзи ҳеч қачон шу кўрсатмаларга зид иш қилмайди.

*23. йади хй ахам на вартейам джату карманй атандритах
мама вартманувартанте манушйиах партха сарвашах*

Чунки, агар Мен ҳаётда Ўз бурчимни мукаммал бажармасам, о Партха, одамлар албатта Мендан ўрناق ола бошлайдилар.

Изоҳ: Жамиятда одамларнинг руҳий юксалишига имкон берадиган тартиб-интизом, тинчлик-осойишталик бўлиб туриши учун, азалдан келаётган оилавий урф-одатлар мавжуд бўлиши, ҳар бир маданиятли одам шу урф-одатларга амал қилиб яшаши лозим. Гарчи бу урф-одатларнинг барчаси Парвардигор учун эмас, оддий шартланган руҳлар учун яратилган бўлса-да, Кришна ҳам уларга тўлиқ амал қиларди, чунки У бу оламга диний урф-одатларни қайта тиклаш учун ташриф буюради. Агар Худои Таолонинг Ўзи шу қондаларга амал қилмаса, оддий одамлар Ундан ўрناق ола бошлардилар, чунки оддий одамлар учун У - энг олий устоз. "Шримад Бхагаватам"дан биламизки, Парвардигор Кришна уйида ҳам, жамиятда ҳам намунали оилавий одам сингари, ҳамиша барча диний урф-одатларга тўла амал қилиб яшаган.

*24. утсидейур име лока на курийам карма чед ахам
санкарасйа ча карта сйам упаханийам имах праджах*

Агар Мен Ўз бурчимни бажармай қўйсам, бутун олам ҳалокатга маҳкум бўларди. Унда Мен бетайин авлоднинг дунёга келишига, натижада барча тирик мавжудотларнинг тинчи бузилишига сабабчи бўлардим.

Изоҳ: *Варна-санкара* - барчага ташвиш келтириб, жамият қонунларни бузиб юрадиган жинойтчилардир. Жамиятда тартиб сақлаш учун одамлар шастраларда, муқаддас китобларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиб яшаши лозим, шунда улар тинч, осойишта яшаб, руҳий жиҳатдан юксалишлари мумкин. Парвардигор Кришна бу дунёга ташриф буюрганида, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиш қанчалик муҳим эканини одамларга кўрсатиш учун, Ўзи шу қоидаларнинг барчасига бекаму-қўст амал қилиб яшаган. Парвардигор - барча тирик мавжудотларнинг отаси, агар тирик мавжудотлар тўғри йўлдан адашсалар, Худои Таоло ҳам бунинг учун қандайдир даражада жавобгар бўлади. Шунинг учун, одамлар мангу дин қонунларини буза бошлаганида, ҳақиқий дин қонунларини тиклаш учун Парвардигорнинг Ўзи бу дунёга келади. Лекин, шуни англаб олиш керакки, гарчи биз Парвардигордан ўрнак олишимиз лозим бўлса ҳам, Унга кўр-кўрона тақлид қилмаслигимиз лозим. Ўрнак олиш ва кўр-кўрона тақлид қилиш ҳамиша бир-бирига тўғри келадиган тушунча эмас. Биз Парвардигор Кришнага тақлид қилиб Говардхана тоғини кўтара олмаймиз, Кришна уни ҳали ёш бола пайтидаёқ кўтарган эди. Бошқа бирор одам бунга қодир эмас. Биз Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилишимиз лозим, ҳеч қачон Унинг қилган ишларини қилиб, Унга тақлид қилмаслигимиз керак. "Шримад Бҳагаватам"да шундай дейилади:(10.33.30-31).

*наинат самачаредж джату манасапи хй анишварох
винашйатй ачаран маудхйад йатхя "рудро" бдхи-джем вишам
ишваранам вачах сатйам татхаивачаритам квачит
тешам йат сва-вачо-йуктам буддхимамс тат самачарет*

"Инсон ҳаётда Парвардигорнинг ва Унинг алоҳида қудрат ато этилган хизматкорларининг кўрсатмаларига сўзсиз амал қилиб яшаши лозим. Уларнинг кўрсатмалари инсонга бахт-саодат келтиради. Ҳар қандай фаросатли одам Худои Таоло ва Унинг вакиллари айтган насиҳатларнинг ҳаммасига бенуқсон риоя қилади. Лекин, айни пайтда Худои Таоло ва Унинг яқин ҳамроҳларига тақлид қилишдан эҳтиёт бўлиш лозим. Тангри Шивага тақлид қилиб, бир уммон захар ичишга уриниш керак эмас".

Ишваралар, яъни Қуёш ва Ойнинг ҳаракатини бошқариб турган зотлар оддий инсонларга қараганда анча қудратли эканини яхши тушуниш керак. Шундай қудратга эга бўлмай туриб, бизлар буюк ишвараларга тақлид қила олмаймиз. Тангри Шива бир океан захарни ичиб юборган, аммо, агар оддий одам шу захардан атиги бир томчи ичишга уринса, муқаррар ҳалок бўлади. Ўзларини "Тангри Шиванинг издош-

лари” деб ҳисоблайдиган одамлар *ганджа*(марихуана) ва бошқа гиёҳванд моддалар истеъмол қиладилар, лекин улар Тангри Шивага нодонларча тақлид қилиш билан фақат ўз ажалини тезлаштираётганини тушунмайдилар. Худди шундай, Парвардигор Кришнанинг

128

баъзи бир "содик"ларига ҳам Унинг раса-лила, яъни ишқий ўйинларига тақлид қилиш ёқади, лекин, аини пайтда улар ўзларида Говардхана тоғини кўтаришга қодир қудрат йўқлигини эсидан чиқариб қўядилар. Шунинг учун, бунга ҳеч қандай ҳуқуқи бўлмай туриб, қудратли шахслар ўрнини эгаллашга уриниб, уларга тақлид қилиш ўрнига, камтарин ҳолда уларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш лозим. Ҳозир жуда кўп одамлар ўзларини *аватара*, “Худонинг экспансияси”, “Худо” деб эълон қиляптилар, лекин, ундай одамларнинг ҳеч бири Худои Таолонинг қудратига эга эмас.

25. *сактаҳ карманй авидвамсо йатха курванти бхарата
курйад видвамс татхасакташ чикиришур лока-санграхам*

Ғофил одамлар ҳаётда ўз бурчинини қилаётган ишининг натижасига интилиб бажарадилар, мукаммал илмга эга бўлган киши эса, ўз бурчинини бирор манфаат кўриш учун эмас, одамларни тўғри йўлга бошлаш учун бажаради.

Изоҳ: Кришна онгида бўлган одам билан Кришнани англаб етмаган одам бир-биридан фақат истаклари билан фарқ қилади.

Кришна онгига эга бўлган одам руҳий юксалишига халақит берадиган ишга ҳеч қачон қўл урмайди. Ҳаётда у ҳам, худди моддий фаолиятга қаттиқ боғланиб қолган ғофил одам қилаётган ишлар билан машғул бўлиши мумкин, аммо, бу икки тоифадаги одамнинг биттаси ўзининг шахсий истакларини амалга ошириш учун ҳаракат қилади, иккинчиси, яъни содик хизматкор эса, айнан шу ишни Худои Таолони, Парвардигор Кришнани мамнун қилиш учун қилади. Шунинг учун, Кришна онгида бўлган киши, бошқаларга ҳаётда қандай яшаш, ўз меҳнатининг натижаларини Худо йўлида қандай ишлатиш, улардан Кришна онгини кенг тарқатишда қандай фойдаланиш кераклигини кўрсатиб, бошқаларга ўрнак бўлиши лозим.

26. *на буддхи-бхедам джанайед аджнанам карма-сангинам
джошайет сарва-кармани видван йуктаҳ самачаран*

Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган ғофил одамларнинг ақлини безовта қилмаслик учун, донишманд одам уларни ҳар қандай фаолиятни тарқ этишга ундамаслиги керак. Аксинча, (аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантира олишлари учун) уларни ҳар хил руҳий фаолият билан машғул қилиш лозим.

Изоҳ: *Веданиш ча сарваир ахам эва ведйаҳ* - барча ведавий урф-одатларнинг олий мақсади шундан иборат. Барча урф-одатлар, барча

қурбонлик маросимлари, Ведаларнинг барча кўрсатмалари, шу жумладан улардаги дунёвий фаолиятга тааллуқли кўрсатмалар ҳам, инсон аста-секин Худони, Кришнани англаб етиши учун мўлжалланган, чунки инсон ҳаётининг олий мақсади шундан иборат. Аммо, шартланган рухлар ҳаётда фақат лаззатланишга интилиб яшаётгани сабабли, Ведаларни фақат ана шу лаззатларга эришиш, улардан роҳатланиш учун ўрганадилар. Лекин, ҳаётда кармали фаолият билан машғул бўлиш билан бирга, истакларини фақат Ведавий кўрсатмалар асосида амалга ошириш билан, инсон аста-секин Худони, Кришнани англаш даражасига кўтарилади. Шунинг учун, ўзи Кришнани англаб етган одам, бошқаларнинг қилиб юрган ишлари бемаъни эканини, уларнинг ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари хато эканини кўрсатиб, уларни ташвишга солмаслиги керак, аксинча, ҳаётда ҳар қандай фаолиятнинг натижасини қандай қилиб Худо йўлида ишлатиш мумкинлигини ўзининг ҳаёти мисолида бошқаларга кўрсатиши лозим. Кришнани, Худони англаш илмини мукаммал эгаллаган одам ҳаётда шундай яшаши лозимки, лаззатланишга интилиб меҳнат қилиб юрган ғофил одамлар ундан аниқ, энг саодатли мақсадга интилиб яшашни ўргансинлар. Ғофил одамларга ҳаётда ўз бурчларини бажаришга ҳалакит бермаслик керак, аммо, Кришнани англаш йўлига кирган одамни, унинг ведаларда кўрсатилган барча қоидаларга амал қилишини кутиб ўтирмасдан, дарров Худои Таолога хизмат қилиш билан машғул қилиш лозим. Шундай бахтли одам учун муқаддас китоблардаги барча қоидаларга амал қилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ: Кришна онгида ҳаракат қилиш натижасида у шастраларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилиш натижасида эришиладиган барча бахт-саодатларга ўз-ўзидан эришади.

*27. пракритех крийаманани гунайх кармани сарвашах
аханкара-вимудхатма картахам ити манйате*

Сохта ўзлиги адаштириб қўйган шартланган тирик мавжудот "ўзим ҳаракат қиляпман", деб ўйлайди, аслида ҳар қандай ҳаракатни моддий табиатнинг уч гунаси амалга оширади.

Изоҳ: Биттаси Кришна онгида бўлган, бошқаси моддий онг таъсири остида бўлган икки одам бир хил иш билан машғул бўлганида, уларнинг бу ҳаётдаги ҳолати бир хилдай бўлиб туюлиши мумкин, аммо, уларнинг орасида жуда катта фарқ бор. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган одам сохта ўзлик таъсири остида бўлади, барча ишларни "ўзим қиляпман" деб ўйлайди. У ўзининг танаси - моддий табиат яратган ва Худои Таолонинг назорати остида ҳаракат қиляётган меҳанизм эканини англамайди, ўзи ҳам Кришнанинг ҳукми остида эканини тушунмайди. Сохта ўзлик таъсири остидаги бундай одам ҳар бир ишни мустақил равишда ўзим қиляпман, деб ўйлайди, бу фақат унинг

гофиллигидан далолат беради, холос. Ўзининг нафис ва қўпол моддий танасини Худонинг Олий Шахсининг амри билан моддий табиат яра-тиб қўйганини, шу боис, уларни Кришна учун ишлатиш, яъни Кришна онгида қилинадиган фаолият билан машғул қилиш лозимлигини бил-майди. Бундай гофил одамлар Парвардигор *Хришикеша*, яъни “моддий тана ҳиссиётларининг Ҳукмдори” деб аталишини эсидан чиқариб қўйган. Ундай одам лаззатланиш истагида, ҳиссиётларидан узоқ вақт давомида нотўғри фойдалангани сабабли, сохта ўзлиги таъсири остига тушиб қолган, сохта ўзлиги эса, уни Кришна билан ўзаро мангу муно-сабатларини унутишга мажбур қилади.

28. *таттва-вит ту маха-бахо гуна-карма-вибхагайоҳ
гуна гунешу вартанта ити матва на саджджате*

Эй билаги кучли зот, Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши ҳеч қачон ўз ҳиссиёти(нафси)нинг қули бўлиб, ҳаётдан лаззат ахтар-майди, чунки у, Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилишнинг бирор моддий манфаат кўзлаб қилинадиган фаолият-дан фарқ қилишини яхши билади.

Изоҳ: Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши моддий дунёга тушиб қолган руҳнинг ҳолати қанчалик ғайритабиий эканини англаб етади. Ундай одам ўзининг азалий табиатига кўра, ўзининг мангу, илм ва лаззатга тўла Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг бир заррачаси эканини, асло бу моддий оламнинг бир бўлаги эмаслигини яхши билади. У ўзининг ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурининг тузоғига тушиб қолганини, онги пок, ҳаёт ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлган тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси - Парвардигор Кришнага муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш эканини тушунади. Шу боис у ҳаётда Кришна онги билан фаолият кўрсата бошлайди, унда ўз-ўзидан ҳиссий лаззатланиш учун қилинадиган ўткинчи, сохта фаолиятга бўлган қизиқиш камая боради. У моддий оламда яшаётган бўлса ҳам барибир Худои Таолонинг ҳукми остида эканини тушунади, шунинг учун, ҳеч қандай дунёвий мусибатлар унинг осойишталигини буза олмайди, ҳаётда учрайдиган ҳар қандай мусибатни у “Худонинг марҳамати” деб қабул қилади. “Шримад Бҳагаватам”га асосан, Мутлақ Ҳақиқатнинг уч аспекти: Брахман, Праматма ва Бҳагаванни англаб етган киши *тат-тва-вит* деб аталади, чунки ундай одам ўзининг Худои Таоло билан бўлган мангу муносабатини ҳам англаб етган бўлади.

29. *праkriter гуна-саммудхаҳ саджджанте гуна-кармасу
тан акритсна-видо мандан критсна-вин на вичалает*

Табиат гуналари адаштириб қўйган ғофил одамлар дунёвий фаолият билан машғул бўлиб, унга боғланиб қоладилар. Лекин, донишманд киши, бундай одамлар ўзларининг илмсизлиги сабабли паст даражали фаолият билан машғул эканини тушунса ҳам, уларни безовта қилмаслиги керак.

Изоҳ: Ғофил одамлар адашиб, ўзларини моддий онг билан киёслайдилар, натижада ўзларини ҳар хил моддий белгилар билан боғлаб ташлайдилар. Бизнинг танамиз - моддий табиат яратган нарсас. Онги бутунлай танасида мужассам бўлган одамни, мангу руҳнинг табиатини тушунмайдиган, дангаса одам, “манда” деб атайдилар. Моддий танасини ҳақиқий ўзи деб тушуниб, ғофил одамлар танаси билан боғлиқ одамларни - қариндошларим деб, танаси туғилган ерни - муқаддас “она ватан” деб, диний урф-одат ва акидаларга амал қилишни эса - инсон бўлиб яшашнинг мақсади, мазмуни деб биладилар. Ундай одамлар гўё жамиятнинг, халқининг ва инсониятнинг "равнақи" учун меҳнат қиладилар. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурларга эга бўлиб, улар бутун умрини дунёвий ишларга сарфлайдилар, руҳий ҳаёт улар учун афсонадай бўлиб кўринади, шу боис улар руҳий ҳаёт билан қизиқмайдилар. Руҳий илмга эга бўлган донишманд киши ундай ашаддий материалистларни ташвишга солгандан кўра, яхшиси жимгина ўзининг руҳий ҳаёти билан яшаб юргани маъқул. Адашган ва ғофил одамлар ҳам покланиши учун уларга зулм қилмаслик, эзгу, савоб ишлар қилиш сингари, оддий одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб яшаш имкониятини бериш керак.

Ғофил одамлар Кришна онгида қилинадиган фаолиятнинг қадрини тушуниб етолмайдилар, шунинг учун, Парвардигор Кришна бизга уларни безовта қилиб, қимматли вақтимизни бекорга сарфламасликни маслаҳат беради. Аммо, Худонинг содиқ хизматкорлари Худои Таолонинг Ўзидан ҳам олийҳимматлироқ. Содиклар Худои Таолонинг ниятини яхши биладилар, шунинг учун улар, ҳаётини ҳар қандай хавф-хатарга қўйиб бўлса ҳам, ғафлат ботқоғига ботган ашаддий материалистлар билан ҳам руҳий мавзуларда суҳбат қуришга тайёр, чунки уларни ҳам ҳар бир тирик мавжудот учун мутлақо зарур бўлган Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилишни истайдилар.

*30. майи сарвани кармани саннийасйадхйатма-четаса
нирашир нирмамо бхутва йудхйасва вигата-джварах*

О Аржун, шу боис барча ҳатти-ҳаракатингни Менга бағишла, Менни чуқур англаб ол. Қилаётган ҳар бир ишингдан бирор манфаат кўзлашни бас қил, ҳар қандай шахсий манфаатлардан воз кечиб, адашишни тарк эт ва жангга кир!

Изоҳ: Бу ерда "Бҳавад-гита"нинг мақсади аниқ-равшан баён этилган. Парвардигор айтяптики, ҳар бир одам калбида Кришна онгини тўла ривожлантириши лозим, ўз бурчини худди ҳарбий хизматда юргандагидай холис бажариши керак. Худои Таолонинг бу кўрсатмасини бажариш осон эмас, шунга қарамай биз ҳамиша Худога таваккал қилган ҳолда ҳаракат қилишимиз лозим, чунки тирик мавжудотнинг ҳақиқий вазифаси шундан иборат. Тирик мавжудот Худои Таолодан ажралган ҳолда, У билан ҳамкорлик қилмай туриб, мустақил равишда бахтли бўлолмайди, чунки, табиатига қўра у ҳамиша Парвардигорнинг ҳукми остида, Унинг амрини бажаришга мажбур. Шунинг учун, Шри Кришна Аржунга худди унинг хўжайинидай буйруқ бериб турибди. Инсон Худои Таоло учун ўзининг бор бисотини қурбон қилиши лозим, айна пайтда, бирор нарсага эгалик қилишни тарк этиб, ҳаётда ўз бурчини холис бажариб яшаши керак. Аржун Худои Таолонинг буйруғини таҳлил қилиб, ўйланиб турмаслиги керак эди - у Парвардигорнинг буйруғини ҳеч иккиланмасдан дарров бажариши лозим. Худои Таоло барча руҳларнинг руҳи, шунинг учун, шахсий манфаатларини четга қўйиб, ўз ихтиёрини бутунлай Олий Руҳга топширган, бошқача қилиб айтганда, калбида Кришна онгини тўлиқ ривожлантирган кишини *адхйатма-четаса* ("Олий руҳ илмини англаб етган") деб атайдилар. *Нирашиҳ* дегани, биз ўз Ҳукмдоримизнинг амрини бажаришимиз лозимлигини, бунда қилган меҳнатимиз натижасидан лаззатланишни ният қилмаслигимиз кераклигини англатади. Банқда ишлайдиган кассир хўжайинининг буйруғини бажариб, ҳар куни бир неча миллион сўм ишлатади, лекин ўзининг чўнтагига бир тийин ҳам солмайди. Худди шунингдек, биз ҳам бу дунёдаги бирор нарса бизники эмаслигини англаб олишимиз лозим: бу ердаги ҳамма нарса Худои Таолонинг мулкидир. *майи*, "Менга" иборасининг ҳақиқий маъноси шундан иборат. Ҳаётда ана шундай тушунча билан яшайдиган киши ҳар қандай сохта даъво, талаблардан озод одамдир. Шундай одамнинг онги *нирмама* (ҳеч нарса меники эмас) ибораси билан ифодаланади. Агар, Худои Таолонинг калбимиздаги қариндошлик ришталарини эътиборга олмайдиган ана шу жиддий буйруғини бажаришни истама-сак, ундай номаъқул кайфиятни тарк этишимиз лозим; шундагина биз *вигата-джевара*, яъни адашишни тарк эта оламиз. Шахсий сифатлари ва жамиятдаги ўрнига қараб ҳар бир одамнинг маълум вазифалари бор, уларнинг ҳаммасини, аввал айтиб ўтганимиздай, Кришна онгида бўлган ҳолда Худо учун бажариш мумкин. Озодликка олиб чиқадиган йўл ана шундан иборат.

31. *йе ме матам идам нитйам анутиштханти манавах
шраддхаванто "насуянто мучйанте те "ни кармабхих*

Ўз бурчини Менинг кўрсатмаларим асосида бажарадиган, Менинг муқаддас қонунларимни чуқур эҳтиром билан ҳурмат қиладиган, ҳеч кимга душманлик қилмайдиган одам карма тутқунлигидан озод бўлади.

Изоҳ: Парвардигор Кришнанинг насиҳатлари ўзида бутун ведалар илмининг мазмун-моҳиятини мужассам қилган, шунинг учун, улар ҳеч қачон аҳамиятини йўқотмайдиган, мангу, ўзгармас ҳақиқатдир. Худди Ведалар сингари, Ҳақиқат илми - Кришнани англаш илми ҳам мангудир. Биз бу насиҳатларга сўзсиз ишонишимиз ва Парвардигорга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаслигимиз керак. Худого ишонмайдиган, лекин "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзадиган жуда кўп файласуфлар бор. Ундай одамлар ҳеч қачон карма тузоғидан қутула олмайдилар. Лекин, Парвардигорнинг мангу насиҳатларига чуқур иймон билан ишонадиган содда одам, ҳатто бу кўрсатмаларнинг барчасига тўлиқ амал қилиб яшай олмаса ҳам, карма қонунларининг чангалидан халос бўлади. Кришнани англашга ҳаракат қилаётган одам аввалига Парвардигорнинг ҳамма кўрсатмаларига тўла амал қила олмаслиги мумкин, аммо, у Худои Таолонинг кўрсатмаларини рад этмагани, уларга аниқ ишонгани ва қийинчилақларга, омадсизликларга қарамай, самимий интилаётгани учун, вақти келиб албатта соф Кришна онгига эга бўлади.

*32. йе тв этад абхйасуйанто нанутишитханти ме матам
сарва-дженана-вимудхамс тан виддхи наштан ачетасаҳ*

Менинг кўрсатмаларимни ғазаб ва нафрат билан инкор этадиган одамлар эса, ҳар қандай илмдан маҳрум, ўнганмас нодонлардир. Уларнинг ҳаётда камолотга эришиш учун қилган барча уринишлари зое кетади.

Изоҳ: Одамнинг Худони танимагани, Кришнани англаб етмагани, қалбида Кришна онгининг етишмаслиги қандай оқибатга олиб келиши бу ерда очиқ айтилган. Ҳукуматга ишонмайдиган одамларни давлат қонунлари жазолагани сингари, Худонинг қонунлари ҳам, Худонинг амрини бажармайдиган одамларни жазолайди. Қанчалик қудратли бўлмасин, бу бузғунчи, жиноятчилар ўзларининг руҳий табиати ҳақида, Олий Брахман, Параматма ва Худо Шахси ҳақида ҳеч нарса билмайдилар, чунки уларнинг қалби кўр. Шунинг учун, улар ҳеч қачон руҳий камолотга эриша олмайдилар.

*33. садришам чештате свасйаҳ пракритер дженанаван апи
пракритим йанти бхутани ниграхаҳ ким карийишати*

Хатто билимдон киши ҳам ҳаётда ўзининг табиатига мос ҳолда ҳаракат қилади, чунки барча тирик мавжудотлар табиатнинг уч гунаси ато этган сифатларга мос равишда ҳаракат қилишга мажбур. Шундай экан, одамнинг ўз табиатига қаршилиқ қилишидан нима фойда?

Изоҳ: То инсон руҳий даражага, Кришна онгида бўлиш даражасига эришмас экан, у моддий табиат гуналарининг таъсиридан қутула олмади. Парвардигор буни еттинчи бобда тасдиқлайди(14). Шунинг учун, хатто бу дунёдаги энг билимдон кишилар ҳам, фақат ўзларининг назарий билимлари(ғйана) ёрдамида ёки руҳ билан танани ажратишга уриниш(йога) ёрдамида майя чангалидан қутула олмайдилар. Гарчи ўзлари майя чангалида, моддий гуналар ҳукми остида бўлиб, уларнинг таъсиридан қутулолмай юрсалар ҳам, ўзларини руҳий илм билимдонлари қилиб кўрсатадиган сохта руҳий устозлар кўп. Яхши таълим олган одам ҳам, узоқ вақт моддий табиат ичида яшагани сабабли унинг қули бўлиб қолади. Гарчи содиклар жамиятдаги ўрнига мос ҳолда ведаларда кўрсатилган бурчини бажаришда давом этаётган бўлсалар ҳам, Кришнани англаш усули уларга моддий туткунлик асоратидан қутулишга ёрдам беради. Шунинг учун одам, то қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирмагунча, ўзининг кундалиқ вазифаларини холис адо этишни тарк этмаслиги керак. Ҳеч ким жамият олдидаги ўз бурчини бажаришни тарк этиб, сохта йог бўлиб олмаслиги керак. Ҳар ким жамиятдаги ўз ўрнида қолиши, тажрибали устоз ёрдамида қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим. Шунда биз Кришнанинг алдамчи қуввати, майя чангалидан қутула оламиз.

*34. индрийасйенрийасйартхе рага-двешу вйавастхитау
тайор на ваишам агаччхет тау хй асйа парипантхинау*

Ҳиссиётнинг ташқи нарсалар билан ўзаро фаолияти натижасида юзага келадиган боғланиш ва нафрат туйғуларини маълум қондаларга амал қилиш ёрдамида тартибга солиш мумкин. Боғланиш ва нафрат туйғуларига қул бўлиб қолмаслик керак, чунки улар инсоннинг руҳий юксалиши йўлида катта ғов бўлади.

Изоҳ: Кришна онгида бўлган кишиларда табиий равишда дунёвий, ўткинчи ҳиссий лаззатларга нисбатан лоқайдлик ривожлана боради. Лекин, ҳали қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирмаган кишилар шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, ҳиссиётларининг фаолиятини чеклаши, тартибга солиши лозим. Бетартиб равишда ҳиссий лаззатларга берилиш одамнинг моддий оламда туткун бўлиб қолишига сабаб бўлади, лекин, шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган киши ўз-ўзидан лаззат келтирадиган нарсаларга нисбатан лоқайд

бўлиб қолади. Масалан, шартланган рух жинсий алоқадан лаззатланишга эҳтиёж сезади, шу боис, ундай лаззатга фақат никоҳ доирасида рухсат берилади. Шастраларнинг кўрсатмасига биноан, эркак киши фақат ўз хотини билан жинсий алоқа қилиши мумкин, бошқа ҳар қандай аёлни у онасидай ҳурмат қилиши лозим. Аммо, муқаддас китобларнинг қонуни шундай бўлишига қарамай, одамлар барибир бошқа аёллар билан ҳам яқинлик қилишга интилаверадилар. Бундай истакларни тарк этиш, жиловлаб олиш керак, акс ҳода улар руҳий ўзликни англаш йўлида катта ғов бўлади. Токи моддий танамиз бор экан, унинг эҳтиёжларини қондириш рухсат этилади, лекин шастраларнинг кўрсатмаларига риоя қилиш лозим. Ҳатто, бу қонунларга биратўла таваккал қилавермаслик керак. Қонун-қоидалар асосида лаззатланишга ҳам боғланиб қолмасдан руҳий юксалиш йўлидан бориш лозим, чунки ҳатто чекланган ҳиссий лаззатлар ҳам кишини тўғри йўлдан адаштириши мумкин - ҳатто текис ва равон йўлда ҳам ҳалокат рўй беради. Биз ҳатто энг яхши йўлда ҳам ҳалокатдан тўла ҳимояланган эмасмиз. Моддий тана ичида яшаётганимиз учун, ҳиссий лаззатларга интилиш истаги азалдан бизнинг қалбимиз тўрида яшайди. Шунинг учун, агар ҳиссиётимиз талабларини қонун-қоидаларга амал қилган ҳолда қондириб юраверсак, руҳий юксалиш йўлидан адашиш хавфи ҳамиша бизга раҳна солиб туради. Шунинг учун, ҳар қандай ҳиссий лаззатларга, ҳатто диний қонунлар рухсат берган лаззатларга боғланишдан ҳам қутулишга жиддий ҳаракат қилиш керак. Кришна онгидаги фаолиятга, Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга боғланиш ҳиссий лаззатларга боғланиш туйғусидан халос бўлишда ёрдам беради. Шунинг учун, ҳаётининг қайси босқичида бўлишидан қатъий назар, озгина фаросати бўлган одам Кришнани англаш йўлидаги фаолиятни рад этмаслиги керак. Ҳар қандай ҳиссий лаззатларни тарк этишдан мақсад - охир-оқибатда юксак руҳий лаззат келтирувчи Кришна онгидаги фаолиятга боғланиш, Кришна онгига эга бўлишдан иборат.

*35. шрейан сва-дхармо вигунаҳ пара-дхармат св-ануштхитат
сва-дхарме нидҳанам шрейах пара-дхармо бхайавахаҳ*

Сенинг вазифанг бўлмаган ишларни бенуксон бажаргандан кўра, мукаммал бўлмаса ҳам, қўлингдан келганча ўз бурчингни бажарганинг маъқул. Бекорга бошқа бировнинг вазифасини бажаришга уриниб яшагандан кўра, ўз бурчингни бажариш йўлида ҳалок бўлганинг яхши. Бегона йўлдан юриш жуда хавфли.

Изоҳ: Бегоналар ишига қўл урмасдан, қалбида Кришна онгини ривожлантиришга ҳаракат қилиб, ҳар бир одам ҳаётда ўз бурчини бажариши лозим. Моддий оламдаги шартланган руҳлар учун шастра-

лар, яъни муқаддас китоблар уларнинг моддий табиат ато этган жисмоний ва ақлий хусусиятларига мос келадиган вазифаларни белгилаб қўйган. Инсоннинг руҳий вазифаларини руҳий устоз белгилайди ва бу вазифалар одамнинг Кришнага илоҳий хизмат қилиши билан боғлиқ бўлади. Инсон ўзининг ҳам руҳий, ҳам моддий бурчини ҳаётининг охиригача ҳолис бажариши ва ўзгаларнинг ишини ўзининг бурчи қилиб олмаслиги керак. Бизнинг моддий ва руҳий вазифаларимиз бир-биридан фарқ қилиши мумкин, аммо уларни тажрибали руҳий устозлар раҳбарлиги остида бажариш билан биз фақат ютуққа эга бўламиз. Моддий табиат гуналари таъсирида бўлган киши ўз табақаси ёки турмуш тарзи учун белгиланган бурчини ҳолис бажариши, бошқаларга тақлид қилмаслиги лозим. Масалан, эзгулик гунасидаги браҳман зўравонлик, зулм қилмаслиги керак, лекин эҳтирос гунаси таъсирида яшайдиган кшатрий учун зулм ишлатиш мумкин. Шунинг учун, зулм ишлатмаслик қондасига амал қилувчи браҳманга тақлид қилгандан кўра, кшатрий ўз бурчини бажариб, ҳалол жангда ўзининг ажалини муносиб қарши олгани афзал. Ҳар бир одам қалбини поклаши лозим, лекин бу иш бирданига эмас, аста-секинлик билан амалга ошади. Аммо, моддий гуналар таъсиридан ҳалос бўлган ва қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши, руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳар қандай ишни амалга ошириши мумкин. Кришна онгида бўлган кшатрий браҳман сифатида, аксинча, Кришна онгида бўлган браҳман, кшатрий сифатида ҳаракат қилиши мумкин. Руҳий фаолият дунёвий фаолиятдан бутунлай фарқ қилади. Масалан, келиб чиқишига кўра кшатрий бўлган Вишвамित्रа браҳман вазифасини бажарган, браҳманлар табақасига мансуб Парашурама эса, кшатрий сифатида ҳаракат қилган. Улар иккови ҳам руҳий сатҳда бўлгани учун бундай иш тутиши мумкин бўлди. Аммо, руҳий юксалишда ҳали бундай илоҳий сатҳга қўтарилмаган киши ўзига таъсир қилаётган моддий гуналарга мос равишда белгиланган бурчини бажариши лозим. Шу билан бирга у Кришна онгининг моҳиятини англаб олиши лозим.

36. арджуна увача
атха кена прайукто “йам напам чарати пурушах
аниччханн апи варинейя балад ива нийоджитах

Аржуна шундай деди: О Варшнея, қандай куч одамни ҳатто ўз ихтиёрига қарши гуноҳ ишга қўл уришга мажбур этади?

Изоҳ: Худои Таолонинг бир заррачаси сифатида тирик мавжудот азалдан руҳий табиатли, моддий иллатлардан пок ва озод. Табиатига кўра у, моддий оламдаги барча тирик мавжудотлар сингари, гуноҳ иш қилишга мойил эмас. Лекин, моддий кувват таъсири остида, тирик мавжудот ўйланиб ўтирмасдан, баъзан ҳатто ўз истагига, иродасига

қарши гуноҳ ишга қўл уради. Бу ерда, тирик мавжудотнинг гуноҳ қилишни истамаслиги ҳақида Аржун жуда ўринли савол берган. Тирик мавжудот гарчи гуноҳ қилишни истамаса ҳам, баъзан шундай қилишга мажбур бўлади. Лекин, унинг қилаётган гуноҳ ишларига қалбида мавжуд бўлган Олий Рух эмас, балки Унинг бошқа бир қуввати сабабчи, бу ҳақда навбатдаги шеърда гапирилади.

37. ири бхагаван увача

*кама эша кродха эша раджо-гуна-самудбхавах
маха шано маха-напма виддхй энам иха вайринам*

Худои Таоло шундай деди: О Аржун, бу куч эҳтирос, хирсдан бошқа ҳеч нарса эмас. У эҳтирос гунаси таъсири остида юзга келади, кейин ғазабга айланади. Эҳтирос - бу дунёдаги барча мавжудотларни гуноҳ ишларга ундовчи ашаддий, очофат душмандир.

Изоҳ: Тирик мавжудот моддий оламга тушиб қолганида, унинг Кришнага бўлган мангу муҳаббати эҳтирос гунаси таъсири остида хирсга айланади. Буни ачитки қўшилганда сутнинг қатикқа айланишига ўхшатиш мумкин. Қониктирилмаган хирс туйғуси ғазабга айланади, ғазаб эса ақлни адаштиради, адашган ақли тирик мавжудотни моддий ҳаёт тутқунлигида ушлаб туради. Шу сабабли эҳтирос - тирик мавжудотнинг ашаддий душмандир; айнан эҳтирос пок тирик мавжудотни моддий олам чанғалида тутқун қилиб қўяди. Ғазаб - ғафлат гунасининг намоён бўлишидир, унинг барча оқибатлари ҳам ана шу гуна таъсиридан келиб чиқади. Шастраларнинг кўрсатмалари асосида яшаш ёрдамида одам ўзига таъсир қилаётган эҳтирос гунасининг ғафлат гунасига айланиб кетишига йўл қўймаса, бунинг ўрнига эзгулик гунасига кўтарилса, қалбида рухий қадриятларга боғланиш туйғусини ривожлантиради, айна пайтда ўзини ғазаб балосидан ва унинг даҳшатли оқибатларидан халос этган бўлади.

Худои Таоло ҳамиша кучайиб борадиган рухий лаззат олиш ниятида Ўзини сон-саноксиз қиёфаларда намоён этган, тирик мавжудот уларнинг ажралмас заррачаларидир. Тирик мавжудотлар арзимас даражада оз мустақилликка эга, лекин улар ана шу мустақиллигидан нотўғри фойдалана бошлаганида, қалбидаги Худога холис хизмат қилиш истаги ўз ҳиссиётининг талабини қондириш истагига айланади, натижада улар эҳтирос чанғалига тушиб қоладилар. Парвардигор моддий оламни, шартланган руҳларга ўзининг эҳтиросини қондиришга, ҳиссий лаззатланиш натижасида бахтли бўлишга уриниш имкониятини бериш учун яратган; аммо, барча уринишлари бекорга кетаётганини англаб етганида, тирик мавжудот аслида ўзининг ҳақиқий табиати нимадан иборат экани ҳақида ўйлай бошлайди.

"Веданта-сутра" ана шу саволдан бошланади: *атхато брахма-джджнана* - "Худо ҳақида савол бериш вақти келди". Худонинг ким экани "Шримад Бҳагаватам"да айтилган: *джанмадй асйа йато "нйавад итаратаи ча* - "Олий Брахман бутун оламнинг манбаидир". Агар қалбимиздаги эҳтиросни Худога бўлган муҳаббатга, Кришна онгига айлантира олсак, барча истакларимизни ягона Парвардигор Кришна билан боғлай олсак, биз эҳтиросни ҳам, ғазабни ҳам руҳий даражага кўтарган бўламиз. Парвардигор Рамачандранинг буюк хизматкори Хануман ғазаби келиб, иблис Раваннинг олтидан қурилган шахрини бутунлай ёндириб юборган эди, лекин, бундай ғазаби билан у Худонинг буюк содиғи сифатида шон-шухрат қозонди. Шунга ўхшаб, "Бҳагавад-гита"да Кришна Аржунга Худони мамнун қилиш учун ўзининг бутун ғазабини душманларига қаратишни буюряпти. Агар, биз эҳтирос ва ғазабимизни Кришнага хизмат қилишда ишлатсак, шу ашаддий душманларимиз бизнинг ҳақиқий дўстларимизга айланади.

38. *дхуменаврийате вахнир йатхадаршо малена ча
йатхолбенаврито гарбхас татха тенедам авритам*

Худди, олов тутун билан, ойна - чанг билан, ҳомиладаги чакалоқ парда билан тўсилгани сингари, ҳар бир тирик мавжудот ҳам, ҳар хил даражада эҳтирос иллати билан қопланган.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг пок онгини ўраб турган қатлам уч хил қалинликда бўлиши мумкин. Ана шу қатлам - эҳтирос қатламидир. Эҳтирос бу дунёда тирик мавжудотни ҳар хил даражада ўраб олган бўлади: оловни ўраган тутун, ойна юзидаги чанг ва гўдакни қоплаган парда сингари. Эҳтиросни тутунга ўхшатганида, ҳали демак, моддий танада тирик(руҳий) учқуннинг мавжудлиги сезилиб туради. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот қалбида Кришна онгининг ёғдусини сеза бошлаганида, уни тутун қоплаган оловга ўхшатиш мумкин. Гарчи, оловсиз тутун бўлмаса ҳам, олов энди туташётганида, алангани ҳали кўриб бўлмайди. Бу ҳолатни инсон қалбида Кришна онгининг уйғонаётган даври билан қиёслаш мумкин. Ойнани қоплаган чанг - ақл ойнасини руҳий юксалишнинг ҳар хил усуллари ёрдамида тозалаш жараёнининг тимсолидир. Бу усулларнинг энг самаралиси - Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдир. Руҳнинг ҳолатини она қорнидаги чакалоққа ўхшатиш - бизнинг ҳаётда шунчалик ноилож, ночор ҳолатда эканимизни билдиради: она қорнидаги чакалоқ шу қадар ночор-ки, ҳатто ўрнидан қўзғала олмайди. Бу дарахтларнинг ҳолатини эслатади. Дарахтлар - эҳтирос билан шу қадар қалин қопланган тирик мавжудотларки, онгини деярли бутунлай йўқотиб қўйган, шунинг учун, моддий табиат уларни шунга муносиб шароитга жойлаб қўйган. Чанг қоплаган ойна - қушлар ва ҳайвонларнинг онгини белгилайди, тутун

билан ўралган олов эса - инсон танасидаги тирик мавжудотнинг онги тимсолидир. Фақат инсон танасига эга бўлган омадли тирик мавжудотгина ўз қалбида Кришна онгини уйғотиши мумкин, агар шу онг яхши ривожланса, рухий ҳаёт олови ёрқин нур билан порлайди. Биз тутун қоплаган алангани эҳтиёткорлик билан туташтириб, уни ловуллаб ёнишга мажбур қилишимиз лозим. Шу боис, инсон танасида яшаш тирик мавжудотга моддий олам тутқунлигидан халос бўлиш имконини беради. Инсон танасига эга бўла туриб, тирик мавжудот агар тажрибали рухий устоз раҳбарлиги остида қалбида Кришна онгини ривожлантирса, у ўзининг ашаддий душмани бўлган эҳтиросни енгиллаб қолдириши мумкин.

39. *авритам джнанама этена джнанино нитйа-вайрина
кама-рупена каунтейа душпуренаналена ча*

Азалдан мукамал илмга эга бўлган тирик мавжудотнинг онги, шу тарзда, ўзининг мангу душмани - тўймас ва ҳамиша оловдай ловуллаб турган очофат эҳтирос таъсири остида тушиб қолади.

Изоҳ: "Ману-сморити"да айтилганки, худди ёниб турган оловни ўтин ташлаш билан ўчириб бўлмагани сингари, эҳтирос оловини ҳам ҳиссий лаззатлар билан ҳеч қачон тўйдириб бўлмайди. Моддий оламда инсоният фаолиятининг маркази - жинсий ҳаётдан лаззатланиш истаги ҳисобланади, шу боис моддий оламни *майтхунья-агара*, яъни "жинсий ҳаёт зиндони" деб атайдилар. Зиндонда маҳбусларни қишанлаб қўядилар, шунга ўхшаб, Худонинг қонунларини бузган жиноятчи тирик мавжудотлар ҳам моддий оламда жинсий алоқа қишанлари билан боғлаб қўйилган. Ҳиссий лаззат олишга асосланган моддий тараққиёт тирик мавжудотни моддий оламда қолиб, азоб-уқубатлар ичида яшашга мубтало этади. Эҳтирос - бизни моддий оламда асир қилиб турган ғофиллик тимсоли ҳисобланади. Ҳиссий лаззатларга берилиб, биз қандайдир бахтга ўхшаган нарсани ҳис қилган бўламиз, лекин, аслида ана шу ўткинчи, алдамчи бахт туйғуси - тирик мавжудотнинг энг ашаддий душманидир.

40. *индриияни mano буддхир асйадхитханама учйате
этайр вимохайатй эша джнанама авритйа дехинама*

Ҳиссийётлар, ақл ва тафаккур эҳтирос макон топан жойлар ҳисобланади. Улар ёрдамида эҳтирос тирик мавжудотнинг ҳақиқий илмини қоплаб олиб, уни алдаб, адаштириб қўяди.

Изоҳ: Шартланган руҳнинг ашаддий душмани унинг моддий танасининг энг муҳим қисмларини эгаллаб олган, шу сабабли Кришна ўзининг ашаддий душманини енгиллаб қолдириши мумкин.

қаердан излаш кераклигини кўрсатяпти. Ҳар қандай фаолиятнинг маркази - ақл ҳисобланади. Бирор лаззат берадиган нарса ҳақида эшитганда ёки кўрганда, ақлимиз ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги ўйлар билан тўлади, натижада ақл ва ҳиссиётлар эҳтироснинг маконига айланади. Улардан кейин тафаккур ҳам эҳтирос домига тушади. Тафаккур - руҳнинг энг яқин кўшниси. Эҳтиросга тўлган тафаккур руҳни сохта ўзлик таъсирига берилишга, ўзини тана деб, яъни ақл ва ҳиссиётлар деб ҳисоблашга мажбур этади. Шу тарзда уларни ҳақиқий бахт деб ўйлаб, мангу руҳнинг ўткинчи моддий лаззатларга боғланиши кучая бошлайди. Руҳ ўзини ана шундай сохта англаши "Шримад Бҳагаватам"да келтирилган(10.84.13):

*йасйатма-буддҳиҳ кунане три-дхатуке
сва-дхиҳ калатрадишу бхаума иджйа-дхиҳ
йат-тиртха-буддҳиҳ салиле на кархичидж
жанешив абхиджнешеу са эва го-кхараҳ*

"Уч моддий унсурдан таркиб топган танани "ўзим" деб ўйлайдиган киши тана билан боғлиқ зотларни "қариндошларим" деб ҳисоблайди, ўзи туғилган жойни - сажда қилишга муносиб муқаддас даргоҳ деб билади; у муқаддас саждагоҳларга руҳий илмга эга бўлган кишилар билан суҳбатлашиш учун эмас, фақат шу ердаги муқаддас сувда чўмилиш учун боради. Шундай одамнинг эшак ёки сигирдан фарқи йўқ".

41. *тасмат твам индрийанй адау нийамйа бхаратаршабха
напманам праджахи хй энам джнана-виджнана-нашанам*

Шунинг учун, эй Бхаратлар аълоси, энг аввало гуноҳ ва иллатларнинг ана шу асосий томири(эҳтирос)ни юлиб ташла. Ҳиссиётингни жиловлаб олиб, илм ва руҳий юксалишнинг бу душманини яксон қил!

Изоҳ: Парвардигор Аржунга энг аввало ҳиссиётини жиловлаб олишни маслаҳат беради, бу унга ўзининг ашаддий душмани - эҳтиросни енгитишда ёрдам беради. Эҳтирос инсонни гуноҳ ишларга мажбур этиб, унинг руҳий ўзлигини англашга тўсқинлик қилади, руҳ ҳақида илм ўрганишга бўлган интилишини сўндиради. Гьяна - ҳақиқий ўзлик, сохта ўзликдан фарқ қиладиган ҳақиқий "мен", яъни мангу руҳнинг танадан фарқ қилиши ҳақидаги илмдир. Руҳнинг азалий ҳолатини, унинг Олий руҳ билан ўзаро муносабатини тушуниб етиш *вишьяна* деб аталади. "Шримад Бҳагаватам"да бу ҳақда шундай дейилган:(2.9.31)

*джнанама парамо-гухйам ме йад виджнана-саманвитам
са-рахасйам тад-ангам ча грихано гадитам майа*

"Руҳ ва Олий Руҳ ҳақидаги илм олий даражадаги маҳфий, сирли илмдир, лекин, агар Худои Таолонинг Ўзи бизга бу илмни ҳар тарафлама ошкор этса, уни англаб олиш, амалда қўллаш мумкин". "Бҳагавад-

гита"да рух хақида ҳам назарий, ҳам амалий илм баён этилган. Тирик мавжудотлар - Парвардигорнинг ажралмас заррачаларидир, шу сабабли уларнинг ягона вазифаси - Унга хизмат қилишдир. Ана шу ҳақиқатни англаб етиш - Худони, Кришнани англаш деб аталади. Қалбида Кришна онгини ривожлантириш ва шундай онг билан яшаш учун умрининг энг аввалиданоқ инсон ана шу илмга эга бўлиши керак.

Эҳтирос - ҳар бир тирик мавжудотнинг табиатидаги Худога бўлган ҳақиқий муҳаббатнинг моддий оламдаги бузилган аксидир. Агар одам ёшлигиданоқ Кришнани англаш илмига эга бўлса, унинг Худога бўлган табиий муҳаббати эҳтиросга айланиб кетмайди. Лекин, Худога бўлган муҳаббат аллақачон эҳтиросга айланиб кетган бўлса, тирик мавжудотнинг асл табиий ҳолатига қайтиши жуда қийин бўлади. Лекин, Кришнани англаш усули шу қадар қудратлики, ҳатто уни кечикиб қўллай бошлаган киши ҳам, агар Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш қоидаларига амал қилиб юрса, қалбида Худога нисбатан илоҳий муҳаббат уйғота олади. Бошқача қилиб айтганда, инсон ҳаётининг истаган босқичида ҳиссиётини жиловлашни ўрганиши мумкин. Фақат у, бу иш инсон учун жуда муҳим ва зарур эканини чуқур англаб олиши, Кришнани англашга, яъни Худога ҳолис хизмат қилишга ўзини бутунлай бағишлаши керак. Шу тарзда қалбидаги қўпол моддий эҳтирос туйғусини Худои Таолога нисбатан илоҳий муҳаббатга айлантириб, инсон ҳаётда энг олий мақсадга эришади.

42. индрийани парани ахур индриебхйах парам манах
манасас ту пара буддхир йо буддхех паратас ту сах

Сезги аъзолари моддий унсурлардан таркиб топган танадан устун туради, ақл сезгилардан устун, тафаккур ақлдан устун, рух эса тафаккурдан устун туради.

Изоҳ: Сезги аъзолари - эҳтироснинг қўлидаги қуроладир. Эҳтирос инсон танасида тўпланиб, сезги аъзолари орқали ташқарига чиқади. Шунинг учун, сезги аъзолари моддий танадан устун туради. Тирик мавжудот олий онга, яъни Кришна онгига эга бўлганида, эҳтирос сезги аъзоларидан фойдалана олмай қолади. Кришна онгида рух бевосита Худонинг Олий Шахси билан боғланган, шунинг учун, юқорида ёзилган устунлик поғоналарининг энг юқорисида Олий Рух туради. Тананинг фаолияти - сезги аъзоларининг, ҳиссиётнинг фаолиятидир, ҳиссиётнинг фаолиятини тўхтатиш - тананинг фаолиятини тўхтатиш демакдир. Лекин, ақл ҳамиша фаол бўлгани сабабли, ҳатто тана дам олаётган пайтда ҳам, масалан, ухлаганда, ақл ҳаракат қилишда давом этаверади, уни биз одатда “туш қўриш” деб атаймиз. Ақлни тананинг ҳаракатларини бошқариб турувчи тафаккур бошқариб туради, тафаккурни эса рух бошқаради. Шунинг учун, агар рух бево-

сита Худои Таолонинг амри билан ҳаракат қилаётган бўлса, унинг ҳукми остидаги тафаккур, ақл ва ҳиссиётлар ҳам табиий равишда шу ҳаракатга қўшиладилар. "Катха-упанишад"да айтилганки, ҳиссиётимиз сезадиган нарсалар сезгилардан устун туради, аммо ақл шу нарсалардан устун туради. Агар ақл ҳамиша Худога хизмат қилиш билан банд бўлса, ҳиссиётнинг бошқа бирор иш билан шуғулланишга имконияти қолмайди. Ақлнинг ана шундай ҳолати ҳақида аввалги шеърларда айтилган эди. *Парам дриштва нивартате*. Ақл Худои Таолога илоҳий хизмат билан машғул бўлганда, ўзининг паст даражадаги жирканч интилишларини кондиритишга имкони қолмайди. "Катха упанишад"да рух *махан*, яъни, "буюк" деб аталган, чунки у сезиладиган нарсалардан, ҳиссиётдан, ақл ва тафаккурдан устун туради. Шундай экан, рухнинг табиатини ўрганиш билан биз ҳаётдаги барча муаммоларни ҳал қила оламиз.

Ҳар бир одам тафаккури ёрдамида рухнинг ҳолатини, табиатини англаб олиши ва ақлини ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиб қўйиши керак. Барча муаммоларни ҳал қилишнинг қалити мана шу бўлади. Эндигина руҳий юксалиш йўлига кирган кишига одатда сезиладиган нарсалар билан алоқа қилиш тарқ этиш тавсия қилинади. Аммо, бундан ташқари тафаккур ёрдамида ақлни ҳам жиловлаб олиш керак. Агар тафаккурдан фойдаланиб, ақлимизни Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилсак, ўз ихтиёримизни бутунлай Худонинг Олий Шахсига топширсак, ақлимиз албатта, табиий равишда руҳий қудратга эга бўлади ва шунда, ҳиссиётлар илонлар сингари қанчалик кучли ва ёвуз бўлмасин, худди заҳарли тишлари олиб ташланган илонлардай хавфсиз бўлиб қолади ва бизга ҳеч қандай зарар етказа олмайди. Гарчи рух тафаккурдан, ақл ва ҳиссиётлардан устун турса ҳам, Кришна онгида Худои Таоло билан ўзаро муносабатларда етарли руҳий қудратга эга бўлмагунча, жиловланмаган ақлнинг ўлжасига айланиб, тирик мавжудотнинг руҳий юксалиш йўлидан адашиб кетиш эҳтимоли сақланиб қолаверади.

43. *эвам буддхеҳ парам буддхва самстабхйатманам атмана
джахи шатрум маха-бахо кама-рупам дурасадам*

Эй қўллари қудратли Аржун, руҳий ўзлиги, яъни ўзи моддий ҳиссиётлардан, ақл ва тафаккурдан устун туришини англаб, инсон Кришна онгида бўлган тафаккури ёрдамида ақлини жиловлаб олиши, шу тарзда руҳий қудрат ёрдами билан ўзининг тўймас душмани - эҳтиросни енгитиши керак.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"нинг учинчи бобида Кришнани англаш, Кришна онгига эга бўлиш йўли кўрсатилган. Аслида Худонинг мангу

хизматкори эканини англаб етган, ҳаётининг мақсади бўшлиқ, йўқлик деб ҳисоблашни тарқ этган киши Кришна онгига эга бўла олади. Моддий ҳаётда биз эҳтироснинг ва моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истагининг қўлларимиз. Ҳукмронликка ва ҳиссий лаззатларга интилиш - шартланган руҳнинг энг ашаддий душманларидир, аммо Кришнани англаш усули ёрдамида биз моддий ҳиссиётларни, ақл ва тафаккурни жиловлай оламиз. Бунда ҳар қандай фаолиятни тарқ этишнинг ва ҳаётда ўз бурчини бажаришдан бирданига воз кечишнинг умуман ҳождати йўқ: қалбимизда аста-секин Кришна онгини ривожлантириш билан биз руҳий даражага кўтариламиз ҳамда моддий ҳиссиётимиз ва ақлимиз ҳукмронлиги остидан озодликка чиқамиз. Бунга фақат ҳамиша руҳий ўзликка, пок "мен"га интилувчи тафаккур ёрдамида эришиш мумкин. Бу бобнинг асосий мазмуни шундан иборат. Инсон руҳий баркамолликка эришмагунча фалсафий изланишларга берилиб юради ёки йога усули ёрдамида ҳиссиётини сунъий равишда жиловлаб олишга уринади. Лекин буларнинг бирортаси унинг руҳий юксалишига ёрдам бермайди. Олий тафаккурдан фойдаланиб, инсон ўзининг қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим.

"Карма-йога, ёки муқаддас китобларда белгиланган вазифаларни бажаришдан иборат фаолият" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг учинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Тўртинчи боб. Илоҳий илм.

1. *ири бхагаван увача*

имам вивасвате йогам проктаван ахам авйайам

вивасван манаве праха манур икшвакаве “бравит

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Бу мангу йога илмини Мен Қуёш худоси Вивасванга ошкор этгандим, Вивасван уни инсоният бобокалони Мануга ўргатган, ўз навбатида Ману уни Икшвакуга ўргатган.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор "Бхагавад-гита"нинг келиб чиқиш тарихини гапириб берапти. Бу асар бизга жуда қадим ўтмишдан асрлар оша етиб келган. У аввало, Қуёш худосига ва коинотнинг бошқа сайёраларини бошқараётган шохларга баён этилган. Коинотдаги барча шохларнинг асосий вазифаси - қўл остидагиларни химоя қилишдан иборат. Давлатни муносиб равишда бошқаришни, фуқароларини эҳтирос ва нафсининг қули бўлиб қолишдан қандай асрашни билиш учун ҳукмдорлар албатта "Бхагавад-гита" илмини ўрганишлари зарур. Инсон танаси бизга руҳий илм ўрганиш, Худонинг Олий Шахси билан ўзаро мангу муносабатларимизни қайта тиклаш учун берилади, шу сабабли давлат раҳбарлари, коинотдаги сайёраларнинг барча ҳукмдорлари маданият, маърифат ва дин қуролларида фойдаланиб, жамиятнинг барча фуқароларига Худони англаш илмини ўргатишлари лозим. Бошқача қилиб айтганда, Ер юзидаги барча одамлар ҳаётда инсон танаси берадиган нодир имкониятдан фойдаланиб, руҳий камолотга эришиши учун давлат раҳбарлари Худони, Кришнани англашнинг мана шу буюк илмини халққа кенг тарқатишда ёрдам беришлари лозим. Қуёш сайёрасини ҳозирги даврда бошқариб турган фариштани Вивасван деб атайдилар. Қуёш - коинотдаги барча сайёраларни ҳаракатга келтириб турадиган қудрат манбаидир. "Брахма-самхита"да(5.52) Тангри Брахма шундай дейди:

йач-чакишур эша савита сакала-граханам

раджа саммаста-сура-муртир ашеша-теджаҳ

йасйаджнайя бхрамати самбхрита-кала-чакро

говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами

"Мен Худонинг Олий Шахси, Говиндага сажда қиламан. У - азалий, бошланғич Зот, Унинг амри билан барча сайёраларнинг шоҳи - Қуёш, туганмас ёғду ва иссиқлик таратиб туради. "Худои Таолонинг кўзи" деб аталадиган Қуёш Унинг амри билан ўз орбитасидан чиқмай айланиб юради".

Куёш сайёраси барча моддий сайёраларни ёруғлик ва иссиқлик билан таъминлаб, уларни бошқариб туради. Ана шу сайёрани Вивасван деган фаришта бошқариб туради. Куёш ўзининг орбитасида Кришнанинг амри билан айланиб юради. Айнан Куёш худоси Вивасванни Парвардигор Кришна Ўзининг биринчи шогирди қилган ва унга "Бҳагавад-гита" илмини ўргатган. Демак, "Бҳагавад-гита" бир ховуч дунёвий олимларнигина қизиқтирадиган оддий фалсафий асар эмас, аксинча, бизга мозийдан етиб келган азалий, илоҳий илм баён этилган ишонарли, муқаддас китобдир.

"Махобҳорат"да (Шанти парва, 348. 51-52) "Бҳагавад-гита"нинг келиб чиқиши тўғрисида шундай дейилган:

*трета-йугадау ча тато вивасван манаве дадау
мануш ча лока-бхрити-артхам сутайекивакаве дадау
икшвакуна ча катхито вйапйа локан авастхитаҳ*

"Трета-юганинг бошида Вивасван тирик мавжудот билан Худои Таолонинг ўзаро муносабатлари ҳақидаги илоҳий илмни инсоният бобокалони Мануга ўргатган. Ману бу илмни ўғли, Ер сайёрасининг шоҳи - Махараж Икшвакуга ўргатган. Икшваку - Рагху сулоласига асос солган шоҳ бўлиб, Парвардигор Рамачандра ҳам шу сулолада дунёга келган эди". Демак, инсонлар биринчи бор "Бҳагавад-гита" илмини Махараж Икшваку даврида ўрганганлар.

Ҳозирги пайтга келиб, жами 432.000 йил ҳукм сурадиган Кали-юганинг беш минг йили ўтди. Ундан олдин Двапара-юга бўлиб ўтган, унинг ҳукмронлик даври 800.000 йил. Ундан аввал Трета-юга эди, у 1.200.000 йил давом этган. Демак, Ману "Бҳагавад-гита" илмини шогирди ва ўғли, Ер сайёрасининг шоҳи, Махараж Икшвакуга тахминан 2.005.000 йил аввал ўргатган. Ҳозирги Манунинг ҳукмронлик қиладиган даври 305.300.000 йил, шундан 120.400.000 йили ўтди. Агар Парвардигор Кришна "Бҳагавад-гита"ни Куёш худосига Ману туғилмасдан аввал айтган бўлса, биринчи бор "Бҳагавад-гита" илми тахминан, камида 120.400.000 йил аввал ошкор этилган. Инсониятга эса, бу илм камида икки миллион йилдан бери маълум. Беш минг йил аввал, Парвардигор уни Аржунга такроран айтиб берган. "Бҳагавад-гита"нинг ўзи ва унинг муаллифи Парвардигор Шри Кришнанинг маълумотларига кўра, "Бҳагавад-гита"нинг тарихи ана шундай.

"Бҳагавад Гита" кшатрийлар табақасига мансуб бўлган Куёш худоси Вивасванга баён этилган. Бунинг устига Вивасван кшатрийларнинг асосий сулоласи бўлган сурья-вамши сулоласига асос солган буюк шоҳ эди. Худои Таолонинг Ўзи айтган "Бҳагавад-гита" Ведалардан фарқ қилмайди. Шу сабабли ундаги илм ҳам *анаурушея*, "ғайритабиий, илоҳий" илм ҳисобланади. Ведалар илмини, ҳар ким ўзича изоҳ беришга уринмасдан, қандай нозил қилинган бўлса, шундайлигича қабул қилиш лозим, "Бҳагавад-гита"ни ҳам худди шундай қабул қилиш зарур. Сафсатабоз дунёвий олимлар "Бҳагавад-гита" илмини ҳар бири

Ўзи истаган томонга ўзгартириб изоҳлайдилар. Улар мазмунини ўзгартирган бундай гиталарни ҳақиқий "Бҳагавад-гита" деб бўлмайдди. "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"да баён этилган илми биз унинг бошланғич ҳолатида, руҳий устозлар силсиласи орқали қандай ўтиб келаётган бўлса, шундайлигича қабул қилишимиз лозим. Бу ерда ана шу силсила кўрсатилган: аввалига Парвардигор "Бҳагавад-гита" илмини Куёш Худосига берган, у бу илми ўғли Мануга берган, Ману ўз навбатида ўғли Икшвакуга берган.

*2. эвам парампара-праптам имам раджаршайо видуҳ
са каленеха махата його наштаҳ парантапа*

Бу буюк илм шу тарзда руҳий устозлар силсиласи орқали, устоздан шогирдга ўтиб келган ва такводор шоҳлар уни шундай ўрганганлар. Лекин, вақт ўтиши билан устозлар силсиласи узилиб қолган, асл ҳолидаги илм йўқолиб кетган.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, "Бҳагавад-гита" биринчи навбатда такводор шоҳлар учун мўлжалланган, чунки улар фуқароларига раҳбарлик қилиб, инсоният олдида "Бҳагавад-гита"да қўйилган мақсадларни амалга ошириши лозим. Албатта, "Бҳагавад-гита" иблис-сифат шоҳлар учун мўлжалланмаган. Улар "Бҳагавад-гита"нинг моҳиятини йўқотиб, уни ўзлари истаганча изоҳлаб, ҳеч кимга бирор фойда келтиролмаган бўлардилар. Лекин, инсоният тарихида барибир шундай ҳолат юз берган. "Бҳагавад-гита"нинг аввал бошдаги мазмуни, мақсади, шахсий манфаатларини кўзлайдиган виждонсиз шарҳловчилар томонидан ўзгартирилганида, руҳий устозлар силсиласини қайта тиклаш зарурати туғилган. Беш минг йил олдин Парвардигорнинг Ўзи устозлар силсиласи узилиб қолганини англади ва "одамлар "Бҳагавад-гита"нинг аҳамиятини эсидан чиқардилар", деб эълон қилди. Биз яшаётган ҳозирги даврда ҳам ана шундай ҳолат юз бериб турибди: Ҳозир "Бҳагавад-гита"нинг жуда кўп нашрлари мавжуд, айниқса инглиз тилида, лекин, уларнинг деярли барчаси амалда "Бҳагавад-гита"нинг руҳий устозлар орқали берилиб келаётган асл мазмунига тўғри келмайди. "Бҳагавад-гита"га жуда кўп дунёвий олимлар изоҳ ёзганлар, аммо, гарчи Шри Кришнанинг муқаддас каломи уларга шунча даромад келтираётган бўлса ҳам, уларнинг деярли биортаси Кришнани Худонинг Олий Шаҳси деб тан олмайди. Ўзлари Худога ишонмай туриб, Унинг мулкидан уялмасдан фойдаланаврадиган иблисларгина шундай ишларни қиладилар. "Бҳагавад-гита"ни руҳий устозлар силсиласи бўйича берилиб келаётган ҳолида инглиз тилида нашр қилиш зарурати туғилгани сабабли биз бу ишга қўл урдик. "Бҳагавад-гита" илмини асл ҳолида, "хаётда албатта риоя қилиш зарур" деб тан олган кишилар буюк саодатга эришадилар, аксинча,

унга оддий фалсафий асар деб қарайдиган одамлар уни ўрганиш билан фақат вақтини зое кетказадилар.

3. *са эвайам майа те “дйа йогаҳ проктаҳ пуратанаҳ
бхакто “си ме сакха чети рахасйам хй этад уттамам*

Бугун Мен сенга тирик мавжудот билан Худои Таолонинг ўзаро муносабатлари ҳақидаги шу қадимий илмни ошкор этаман, чунки сен - Менинг содиқ хизматкорим ва дўстимсан, шу сабабли бу илоҳий илм сирини англашга қодирсан.

Изоҳ: Ҳаётда икки тоифа одамлар бор: содиқлар ва иблислар. Аржун содиқ бўлгани учун Парвардигор бу буюк илмни ўргатиш учун айнан уни танлади. Иблисифат одамлар "Бҳагавад-гита"нинг илоҳий сирини англаб етишга қодир эмас. Бу буюк асарнинг жуда кўп нашрлари мавжуд. Уларнинг баъзиларига содиқлар изоҳ ёзган, баъзиларига иблислар. Худонинг содиқ хизматкорлари ёзган изоҳларида "Бҳагавад-гита"нинг асл маъносини берадилар, иблисларнинг ёзганлари эса, сохта ва бефойда изоҳлардир. Аржун Шри Кришнани Худонинг Олий Шахси деб тан олади. Ҳаётда Аржундан ўрнак олиб яшаётган одамлар "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзиб, бу буюк илмга ҳақиқий садоқат билан хизмат қилган бўладилар. Иблислар эса, Кришна аслида ким эканини тан олгилари келмайди. Бунинг ўрнига улар ёзган изоҳларида Кришна тўғрисида ҳар хил уйдирмалар келтириб, ўқувчиларнинг Кришнанинг насиҳатларига амал қилишларига ҳалақит берадилар. Бу ерда Кришна бизни шундай изоҳлардан эҳтиёт бўлишга огоҳлантириб қўйяпти. Биз Аржундан бошланадиган руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган устозлар изидан боришга ҳаракат қилишимиз лозим, - фақат шундагина "Шримад Бҳагавад-гита"нинг буюк илми бизга ҳақиқий бахт-саодат келтиради.

4. *арджуна увача
апарам бхавато джанма парам джанма вивасватаҳ
катхам этад виджанийам твам адау проктаван ити*

Аржун шундай деди: Қуёш худоси Вивасван Сендан анча олдин туғилган. Сенинг, олам яратилганда бу илмни унга ошкор этганинг тўғрисида айтган гапингни қандай тушуниш керак?

Изоҳ: Аржун - Худонинг буюк содиғи. Қандай қилиб у Кришнанинг айтганларига ишонмай, гумонсираяпти? Аслида Аржун ўзи учун эмас, Худога ишонмайдиган одамлар, яъни Кришна Худонинг Олий Шахси эканини тан олмайдиган иблисларнинг манфаатини ўйлаб шундай савол берапти. Фақат шулар учун Аржун, худди ўзи Кришна

ҳақида, Худо тўғрисида ҳеч нарса билмайдигандай бўлиб, Унга шу саволни бeryпти. Кришна - Худонинг Олий Шахси, бутун борликнинг манбаи ва Мутлақ Ҳақиқатнинг энг олий намоён бўлиши эканини Аржун жуда яхши билади. Лекин, Кришна ер юзида Ўзини “Девакининг эркатойи” бўлиб намоён этгани ҳам аниқ эди. Девакининг ўғли бўла туриб, қандай қилиб У бир вақтнинг ўзида мангу ва ўзгармас Худонинг Олий Шахси бўла олишини англаб етиш - оддий одамлар учун жуда мушкул. Шунга аниқлик киритиш учун, Аржун савол бериб, Кришнанинг Ўзидан ишонарли жавоб олишга қарор қилди. Иблислардан бошқа бутун жаҳон аҳли қадим замонлардан бери Кришнанинг энг олий ишонарли, мўтабар Зот эканини билади. Шунинг учун Аржун, Кришнанинг қиёфасини, ҳолатини ҳамиша бузиб кўрсатишга уринадиган иблислар Кришнани ўзларининг ва издошларининг шахсий тасаввурларига мос қилиб таърифлашларини кутиб ўтирмасдан, Худои Таоло ҳақида Кришнанинг Ўзи гапириб беришини истаб, шу саволни бeryпти. Шу боис, Кришна Ўзи ҳақида Ўзи гапириб берганда, Унинг гаплари бутун оламга бахт-саодат келтиради. Кришнанинг гаплари иблисларга ғалати бўлиб туюлиши мумкин, чунки улар Кришнани ўзларининг дунёвий тасаввурлари билан ўлчайдилар, лекин содиқлар Унинг айтаётган гапларини қувонч билан қабул қиладилар. Содиқлар Кришнанинг насиҳатларига, кўрсатмаларига қувончли, айна пайтда кўрқинчли эҳтирос билан амал қиладилар, чунки улар ҳамиша Кришна ҳақида илоҳи борича кўпроқ маълумот билиб олишга интиладилар. Кришнани оддий одам деб ҳисоблайдиган атеист, иблислар эса, Унинг гапларини тинглаб, Кришна - оддий инсон эмас, мангулик, лаззат ва илмнинг тимсоли бўлган *сач-чид-ананда-виграха* эканини, бутунлай рухий табиатга эга бўла туриб, У моддий табиат гуналарининг таъсирига берилмайдиган, замон ва макон чегараларидан устун эканини билиб олишлари мумкин. Аржун сингари содиқлар Кришна илоҳий табиатга эга эканига ҳеч қачон шубҳа қилмайдилар. Бу саволни бериш билан Аржун "Кришна - моддий табиат гуналари таъсири остидаги оддий одам" деб ҳисоблайдиган иблисларнинг, атеистларнинг гаплари ёлғон эканини Унинг Ўзи тасдиқлашини истаяпти.

5. ири бхагаван увача

*бахуни ме вйатитани джанмани тава чарджеуна
тани ахам веда сарвани на твам веттха парантапа*

Худои Таоло шундай деди: Сен ҳам, Мен ҳам жуда кўп марта туғилганмиз. Шу туғилишларнинг ҳаммаси Менинг эсимда, лекин сен уларнинг бирортасини ҳам эслай олмайсан, эй душманлар ғолиби.

Изоҳ: "Брахма-Самхита"да(5.33) Худонинг сон-саноксиз қиёфалари ҳақида айтилган:

*адвайтам ачйутам анадим ананта-рупам
адйам пурана-пурушам нава-йауванам ча
ведешу дурлабхам адурлабхам атма-бхактау
говиндам ади пурушам там ахам бхаджами*

"Мен азалий мангу Говинда(Кришна)га, мутлақ, бегуноҳ ҳамда бошланиши ва охири бўлмаган Худои Таолога сажда қиламан. Сон-саноксиз қиёфаларга кириб ҳам, Парвардигор барибир ўша азалий, энг қадимий, энг навқирон шахслигича қолаверади. Парвардигорнинг мангу, илм ва лаззатга тўла сон-саноксиз қиёфалари ҳатто Ведаларни мукамал биладиган билимдонлар учун ҳам жумбоқ бўлиб қолаверади, аммо ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширган Худонинг содиқ хизматкорлари ҳамиша уларни бемалол кўра оладилар".

"Брахма-самҳита" да шундай дейилган(5.39)

*рамади-муртишу кала-нийамена тиштхан
нанаватарам акарад бхуванешу кинту
кришнаҳ свайам самабхават парамаҳ пуманйо
говиндам ади пурушам там ахам бхаджами*

"Мен Парвардигор Говиндага(Кришнага) сажда қиламан. У ўзгармаган ҳолда, Рама, Нрисимха сингари турли хил тўлиқ қиёфаларда ва кўплаб тўлиқ бўлмаган қиёфаларда Ўзини намоён этади, айна пайтда ҳамиша азалий Худо Шахси бўлиб қолаверади, баъзан бу оламга Ўзининг мангу азалий қиёфаси - Кришна кўринишида ҳам келади".

Ведаларда ҳам, гарчи Худои Таоло ягона бўлса ҳам, Ўзини турли қиёфаларда намоён этади, деб айтилган. У худди ҳамма вақт ўзининг рангини ўзгартириб турадиган, лекин ҳамиша ягона тошлигича қоладиган сеҳрли *вайдурйа* тошига ўхшайди. Парвардигорнинг сон-саноксиз, турли кўринишдаги қиёфаларини фақат Ведаларни ўрганиш билан чекланиб қоладиган файласуфлар(*ведешу дурлабхам адурлабхам атма-бхактау*) эмас, балки Унга чексиз содиқ бўлган хизматкорларгина англай оладилар. Аржун сингари содиқлар Худои Таолонинг мангу ҳамроҳларидир: ҳар гал, Парвардигор Ўзини моддий оламда намоён этганида, Унга қандайдир йўл билан хизмат қилиш учун улар Худои Таоло билан бирга келадилар. Аржун - ана шундай хизматкорлардан бири, бу шеърдан биз билиб оламизки, миллион йиллар илгари Парвардигор Кришна "Бҳагавад-гита"ни Қуёш худосига ўргатган, Аржун ҳам, бошқа қиёфада Унинг ёнида бўлган. Аммо, Кришна билан Аржуннинг бир-биридан фарқи шундаки, Парвардигор Кришнанинг ҳамма нарсаси эсида, Аржун эса ҳамма нарсани унутиб юборган. Мана шу сифати Парвардигорни Унинг ажралмас алоҳида заррачалари бўлган барча тирик мавжудотлардан ажратиб туради. Гарчи Аржун бу ерда "буюк қаҳрамон", "душманлар ғолиби" деб аталган бўлса ҳам, у ўзининг олдинги ҳаётларини эслай олмайди. Бошқача қилиб айтганда, алоҳида тирик мавжудотлар моддий жиҳатдан қанчалик буюк бўлмасин, ҳеч қачон Худои Таолога тенглаша олмайдилар. "Брахма-

самхита"да Парвардигор "беғуноҳ", *ачйута* деб аталган; демак, У ҳатто моддий оламга ташриф буюрганида ҳам Ўзининг асл ҳолатини эсидан чиқармайди, аксинча оддий тирик мавжудотлар эса, моддий унсурлар билан аралашиб, ўзининг аввалги ҳаётларини унутиб юборади. Шунинг учун, ҳатто тирик мавжудот Аржун сингари озодликка эришган буюк зот бўлса ҳам, Худои Таолога тенг бўлмайди. Гарчи Аржун Худонинг содиқ хизматкори бўлса ҳам, баъзида у Худои Таолонинг улуғвор ҳолатини эсидан чиқариб қўяди. Лекин, Худонинг марҳамати билан солиҳ инсон бир лаҳзада Худои Таолонинг буюк, беғуноҳ эканини англаб олади, аксинча, содиқ бўлмаганлар, яъни атеист, иблислар Унинг илоҳий табиатини ҳеч қачон англай олмайдилар. Шу сабабли, иблисларга хос фикрлайдиган одамлар "Бҳагавад-гита"нинг мазкур шеърини, унинг бошқа шеърларининг мазмунини тушуна олмайдилар. Кришна миллион йиллар аввал нима иш қилганини билади, Аржун эса, гарчи табиатан иккови ҳам мангу мавжуд бўлсалар ҳам, ҳеч нарса эслай олмайди. Яна шуни айтиш лозимки, тирик мавжудотлар ҳамма нарсани унутиб юборадилар, чунки улар таналарини алмаштиришга мажбур, Парвардигор эса, ҳеч нарсани унутмайди, чунки Унинг танаси *сач-чид-ананда*, мангу ва ўзгармас. У *адвайта*: Унинг танаси ва Ўзининг орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. У билан қандайдир муносабат билан боғланган нарсалар ҳам руҳий табиатга эга бўлади. Аммо, тирик мавжудотнинг танаси моддий ва унинг ўзидан фарқ қилади. Парвардигорнинг руҳий танаси Ўзидан фарқ қилмаганлиги сабабли, ҳатто моддий оламга ташриф буюрганида ҳам, У шартланган руҳлардан фарқ қиладиган Ўзининг илоҳий ҳолатини сақлаб қолаверади. Иблисифат одамлар кейинги шеърда ёзилганидай, ҳатто Парвардигорнинг Ўзи таърифласа ҳам, Худои Таолонинг илоҳий ҳолатини англай олмайдилар.

6. *аджо "пи санн авйайатма бхутанам ишваро "пи санн
пракритим свам адхиштхайа самбхавамй атма-майайа*

Гарчи Мен туғилмайдиган, илоҳий танам ўзгармас Зот бўлсам ҳам, гарчи Мен - барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори бўлсам ҳам, ички қувватим ёрдамида ҳар замон(эпоха)да бу оламда азалӣ руҳий қиёфамда намоён бўламан.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Ўзининг бу моддий дунёга келишининг алоҳида хусусияти ҳақида гапиради: худди оддий одамларга ўхшаб туғилса ҳам, У барибир аввалги "туғилиш"ларида Ўзининг қилган ҳамма ишларини эслаб қолади, аксинча алоҳида тирик мавжудотлар, ҳатто бир неча соат илгари нима билан машғул бўлганини эслай олмайдилар. Агар биров биздан кеча шу маҳалда нима иш қилганимизни сўраса, дарров жавоб беришга қийналамиз. Оддий одам кеча шу пайт-

да нима иш қилганини эслаш учун анча ўйланиши керак бўлади. Шунга қарамай ўзларини “худо” ёки “Кришна” деб эълон қиладиган одамлар учраб туради. Шундай нодонларнинг бемаъни даъволари бизни йўлдан адаштирмаслиги керак.

Бу ерда Парвардигор Ўзининг *пракрити* қиёфаси ҳақида ҳам гапирди. *Пракрити* ибораси “табиат” ёки “алоҳида шакли” сифатида таржима қилиниши мумкин. Парвардигор бу дунёга Ўзининг азалий қиёфасида келишини айтяпти. У оддий тирик мавжудотларга ўхшаб танасини алмаштирмайди. Алоҳида тирик мавжудотнинг ҳозирги ҳаётида бир танаси бўлса, кейинги ҳаётида у бошқа танага эга бўлади. Моддий оламда тирик мавжудотнинг мангу танаси йўқ: у ҳамиша бир танадан иккинчи танага ўтиб юришга мажбур. Лекин Парвардигор бунга маҳкум эмас. Ҳар гал У моддий оламда пайдо бўлганида Ўзининг азалий қиёфасида ташриф буюради ва буни У ички қувватининг кучи билан амалга оширади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна бу оламга қўлида най ушлаб турган икки қўллик қиёфасида келади. У моддий оламга модда билан булганмайдиган Ўзининг мангу танасида ташриф буюради. Аммо, гарчи Парвардигор моддий оламга руҳий танада келса ҳам, ташқаридан қараганда У ҳам худди оддий одамлар сингари дунёга келадигандай кўринади. Гарчи Парвардигор Кришнанинг ўзгармас, руҳий танаси, моддий танага ўхшамаса ҳам, ўсаётгандай бўлади: аввал ёш бола, кейин ўсмир, кейин йигит бўлади. Лекин шуниси ҳайратланарлики, у ҳамиша ёш йигит бўлиб қолаверади. Курукшетрада жанг бошланаётган пайтга келиб Кришнанинг жуда кўп неваралари бор эди, бошқача қилиб айтганда, дунёвий тасаввурларга кўра у аллақачон кексайган чол бўлиши керак эди. Шунга қарамай У йигирма-йигирма беш ёшлар атрофидаги ёш йигитлардай кўринарди. Биз ҳеч қачон Кришнанинг кексайган ҳолати тасвирланган суратни кўрмаганмиз, чунки, бизлардан фарқли равишда У ҳамиша - ўтмишда, ҳозир ва келажакда мавжуд бўлган, энг кекса мавжудот бўлса ҳам, ҳеч қачон қаримайди. Унинг танаси ва тафаккури қаримайди ҳам, ўзгармайди ҳам. Нима сабабдан, моддий оламга кела туриб ҳам, Парвардигор туғилмас бўлиб қолаверишини, нимага Унинг тафаккури, илм ва лаззатга тўлган мангу илоҳий танаси ўзгармас, деб атилишини шундан тушуниб оламиз.

Парвардигорнинг пайдо бўлиши ва яна қайтиб кетиши, худди эрталаб келиб, биров биз билан бўлиб, яна ботиб кетадиган Куёшнинг ҳаракатига ўхшайди. Куёш кўздан йўқолганида биз уни “ботди”, деб ўйлаймиз, у яна кўз олдимизда пайдо бўлганда “куёш чиқди”, деб ҳисоблаймиз. Аслида куёш ҳамиша осмонда қолаверади, лекин бизнинг сезги аъзоларимиз мукамал бўлмагани сабабли, биз куёш - гоҳ пайдо бўлади, гоҳида йўқолади, деб ўйлаймиз. Парвардигор Кришнанинг келиши, кетиши оддий тирик мавжудотларнинг туғилиши ва ўлишига ўхшамайди. Ички қувватининг қудрати билан У ҳамиша ман-

гу, илм ва лаззатга тўла бўлиб қолаверади ва моддийлик иллоти Унга таъсир қилмайди. Ведаларда айтилганки, гарчи Худои Таоло туғилмас бўлса ҳам, У худди, ҳар хил киёфаларда туғилаётгандай бўлиб кўринади. Ведаларни тўлдирувчи муқаддас китобларда ёзилганки, Парвардигор ҳатто моддий оламда пайдо бўлиб ҳам, танасини алмаштирмайди. "Шримад Бхагаватам"дан биз биламизки, У онасининг олдиди барча мукамалликларга эга бўлган тўрт қўллик Нарайана киёфасида пайдо бўлди. Моддий оламга Ўзининг азалий, мангу киёфасида кела туриб, Худои Таоло тирик мавжудотларга Ўзининг энг буюк, бесабаб марҳаматини кўрсатади: Унинг марҳаматининг шарофати билан содиқлар ўзларининг фикру-хаёлини, имперсоналистларнинг ўзлари ўйлаб чиқарган қандайдир мавҳум киёфаларда эмас, Парвардигорнинг ҳақиқий киёфасида мужассам қила оладилар. "Вишва-коша" луғатига асосан, *майа*, ёки *атма-майа* сўзи Парвардигорнинг бесабаб марҳаматини ифодалаши мумкин. Парвардигор Ўзининг аввалги барча келиб-кетишларини эсида сақлайди, оддий тирик мавжудот эса, янги тана олгандан кейин, ўзининг аввалги ҳаётини дарров эсидан чиқариб юборади. Парвардигор барча тирик мавжудотларнинг Ҳукмдоридир, чунки Ер юзига келганида, У ҳар хил ғайритабиий мўъжизаларни, кароматларни намоён этади. Шундай қилиб, Парвардигор ҳамиша ўзгармас Мутлақ Ҳақиқат бўлиб қолаверади, Унинг танаси ва Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Шундай савол туғилиши мумкин: Нима сабабдан Парвардигор бу оламга келиб-кетади? Бунга жавоб кейинги шеърда берилган.

7. *йада йада хи дхармасйа гланир бхавати бхарата
абхйуттханама адхармасйа тадатманама сриджамй ахам*

Ҳар гал, дин қонунлари таназзулга юз тутиб, жаҳонда худосизлик ҳукм сура бошлаганда, Мен Ўзимни бу дунёда намоён қиламан, эй Бхарата авлоди.

Изоҳ: Бу ерда *сриджамй*, яъни "намоён қиламан" ибораси муҳим аҳамиятга эга. У "яратаман" деган маънони англатиши мумкин эмас, чунки аввалги шеърдан биламизки, Парвардигорнинг танаси ҳеч қачон яратилган эмас. Унинг барча киёфалари мангу мавжуд. Шунинг учун, *сриджамй* ибораси Худои Таоло Ўзининг ҳақиқий киёфасини намоён қилишини ифодалайди. Гарчи Парвардигор моддий оламга маълум вақтда келса ҳам, (Брахманинг ҳар бир кунда, еттинчи Манунинг ҳукмронлик давридаги йигирма саккизинчи замоннинг Двапара-югаси охирида), У бу белгиланган вақтга аниқ амал қилиши шарт эмас, чунки у ҳамиша Ўзининг хоҳиш-иродаси билан иш кўради. Ҳар гал моддий оламда ҳақиқий дин қонунлари поймол этилиб, худосизлик тантана қила бошлаганида, У Ўз хоҳиши билан моддий оламга келади.

Ҳақиқий дин қонунлари Ведаларда, муқаддас китобларда нозил қилинган, шу қонунларни бузиш билан одамлар худосизларга айланадилар. "Шримад Бхагаватам"да айтилганки, дин қонунлари - Худонинг қонунларидир ва уларни фақат Худои Таолонинг Ўзи ўрната олади. Маълумки, Ведалар илмини, аввал бошда Худои Таолонинг Ўзи Брахманинг қалбида туриб, Брахмага ўргатган. Шундай қилиб, ҳақиқий дин, *дхарма* қонунлари - бевосита Худо Шахсининг кўрсатмаларидир (*дхарма ту сакшад бхагават-пранитам*). Уларнинг ҳаммаси "Бхагавад-гита"да аниқ-равшан баён этилган.

Ведаларнинг мақсади - Худои Таолонинг амри билан ҳақиқий дин қонунларини ўрнатишдан иборат. "Бхагавад-гита"нинг якунида Парвардигор тўғридан-тўғри айтадики: "Ҳақиқий диннинг энг олий қонуни ҳамма нарсалардан юз ўгириб, ўз ихтиёрини Худои Таолога бутунлай топширишдир". Ведаларнинг кўрсатмалари инсонни Худои Таолога таваккал қилишга ундайди, иблислар шу қонунни буза бошлаганида Парвардигорнинг Ўзи моддий оламга ташриф буюради. "Шримад Бхагаватам"дан биз биламизки, Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бири - Худованд Будда ер юзига материализмнинг энг ривожланган пайтида келган, шу пайтда одамлар ўзларининг гуноҳларини, зулм ва зўравонлигини Ведаларнинг кўрсатмаларига асосланиб оқлай бошлаган эдилар. Гарчи Ведалар ҳайвонларни қурбонлик қилишни қатъий чеклаб қўйган бўлса ҳам, ўша пайтларда иблисона дунёвий тасаввурларга асосланган одамлар, Ведаларнинг кўрсатмаларига зид равишда кўплаб ҳайвонларни қурбон қила бошлагандилар. Худованд Будда ана шу худосизликни, қонунбузарликни бартараф этиш, ведалар таълимоти асосида зулм қилмаслик қонуни ўрнатиш учун келди. Худои Таолонинг ҳар бир аватараси(намоён бўлган қиёфаси) моддий оламга маълум бир мақсад билан келади ва ана шу аватараларнинг барчаси шастраларда кўрсатилган. Демак, шастраларда кўрсатилмаган тирик мавжудотни Худонинг аватараси деб ҳисоблаш мумкин эмас.

Парвардигор фақат Ҳиндистонда Ўзини намоён қилади, деб ўйламаслик керак. У хоҳлаган жойида, хоҳлаган пайтида намоён бўлиши мумкин. Парвардигорнинг ҳар бир аватараси одамларнинг яшаш шароитига, онгининг ривожланиш даражасига қараб, дин қонунлари ҳақида улар тушуна оладиган, қабул қила оладиган даражадагина илм бериб кетади. Аммо Парвардигорнинг барча аватараларининг мақсади битта: одамларни ҳақиқий дин қонунларига амал қилиб яшашга ундаш ва Худони англаб етишларида уларга ёрдам бериш. Баъзан Худои Таолонинг Шахсан Ўзи моддий оламга келади, баъзан эса, ўғли ёки хизматкори сифатида Ўз вакилларини юборади, баъзида яширин аватара бўлиб келади.

Парвардигор "Бхагавад-гита"ни Аржунга, аини пайтда бошқа буюк руҳларга ўргатди, чунки Аржун ўзининг ривожланган онги билан

жаҳоннинг бошқа жойларидаги барча тирик мавжудотлардан анча устун турарди. Иккига иккини қўшсак, бошланғич мактабда ҳам, олий илм масканида ҳам тўрт бўлади. Лекин, арифметикадан устунроқ турадиган олий математика ҳам бор. Худди шунга ўхшаб, Худои Таолонинг ҳар хил аватаралари одамларни ягона қонун ва кўрсатмаларга ўргатади, лекин шароитга, замонга, маконга қараб бу кўрсатмалар ташқи кўринишидан, шаклан бир-биридан фарқ қилиши мумкин. Олий дин қонунлари инсонлар жамиятини тўрт табақа ва тўрт ашрамга бўлишдан бошланади, бу ҳақда кейинги шеърларда айтилади. Парвардигорнинг барча қиёфаларининг келишидан мақсад - жаҳонда одамлар орасида Кришна онгини тарғибот қилишдан иборат. Ана шу илоҳий онг шароитга қараб, жамият ҳаётида баъзан намоён бўлган, баъзида намоён бўлмаган ҳолатда мавжуд бўлади.

8. *паритранайа садхунам винашайа ча душкритам*
дхарма-самстхапанартхайа самбхавами йуге йуге

Иймонли, такводор инсонларни мусибатлардан озод қилиш ва худосиз золимларни яқсон қилиш учун, шунингдек, дин қонунларини ўрнатиш учун Мен бу ерга ҳар даврда келиб тураман.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита" таълимотига асосан, *садху* (такводор, авлиё одам) - Кришнани, Худони англаб етган одамдир. Тўла Кришна онгида бўлган кишини, ҳатто у ташқаридан қараганда жуда такводор бўлиб кўринмаса ҳам, *садху*, (*авлиё, мусулмон*) одам деб ҳисоблаш керак. *Душкритам* сўзи эса, Кришнани англаш билан қизиқмайдиган, Худони тан олмайдиган кишилар, яъни кофирлардир. Агар шундай нопок одамлар ҳатто жуда билимдон, зиёли бўлсалар ҳам, барибир нодон ва одамлар ичида энг пасткаши бўлиб қолаверадилар. Аксинча, Кришна-ни, Худони англаб, ҳаётда Кришна онги билан кун кечириб юрган киши эса, ташқаридан унчалик маданиятли ва зиёли бўлиб кўринмаса ҳам, *садху*, *авлиё*, такводор одам ҳисобланади. Худосизларга келсак, уларни яқсон қилиш учун, Раван ва Камсани ўлдиргани сингари, Худои Таолонинг Ўзи Ерга келишининг ҳолати йўқ. Бундай ишларни амалга оширишга қодир бўлган Унинг қудратли ёрдамчилари кўп. Парвардигор ер юзига биринчи навбатда, иблисларнинг тазйиқи остида ҳаловат тополмай, ташвишда юрган содиқ хизматкорларига ёрдам бериш учун келади. Иблислар одатда ҳатто ўз қариндошлари бўлса ҳам, такводорларни таъқиб қилиб, безовта қилиб юрадилар. Масалан, Прахлад Махараж Хираньякашипунинг ўғли бўлса ҳам, иблис отасидан шунча қийинчиликлар кўрган. Кришнанинг онаси Деваки, Камсанинг синглиси эди, аммо шунга қарамай, Камса синглисини эри Васу-дева билан бирга зиндонбанд қилиб қўйди, чунки Кришна уларнинг

ўғли бўлиб туғилиши лозим эди. Гарчи Парвардигор Кришна бир вақтнинг ўзида ҳар икки ишни ҳам амалга оширган бўлса ҳам, биринчи навбатда бу дунёга иблис Камсани ўлдириш учун эмас, Девакини кутқариш учун келганди. Шунинг учун, бу ерда Парвардигор моддий оламга ҳар хил қиёфаларда такводорларни ҳимоя қилиш ва иблисларни яқсон қилиш учун келади, дейилган.

"Чайтанья-чаритамрита"да (Мадхйа,20.263-264) Кришнадаас Кавираж Худои Таолонинг аватараларини шундай таърифлайди:

*сришти-хету йеи мурти прананче аватаре
сеи ишвара-мурти "аватара" нама дхаре
майатита паравйоме сабара авастхана
вишве аватари" дхаре "аватара" нама*

"Моддий оламда Ўзини намоён қилиш учун Парвардигор Ўзининг руҳий даргохидан тушади. Парвардигорнинг моддий оламда пайдо бўладиган кўринишини Унинг қиёфаси, аватараси деб атайдилар. Бу аватараларнинг барчаси руҳий оламда, Худонинг даргоҳида азалдан мавжуд ва моддий оламга келганида, уларни аватаралар деб атайдилар".

Аватараларнинг ҳар хил турлари мавжуд: *пуруша-аватара, гуна-аватара, лила-аватара, шактиавеша-аватара, манвантара-аватара ва юга-аватаралар*. Уларнинг ҳаммаси коинотнинг турли сайёраларида аниқ белгиланган вақтда пайдо бўладилар. Аммо Парвардигор Кришна азалий Худо Шахси, - барча аватараларнинг манбаидир. Шри Кришна моддий оламга Парвардигорнинг жамолини ва Унинг Вриндавандаги тенгсиз эрмакларини кўришни истаётган соф содиқларини қувонтириш учун келади. Демак, Кришнанинг аватараларининг бу дунёга келишининг асосий мақсади - соф содиқларнинг истакларини бажаришдан иборат.

Худои Таоло: "Моддий оламга ҳар замонда келиб тураман", деб айтяпти. Демак, у Кали даврида ҳам намоён бўлади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилиши бўйича, Кали-югада Парвардигор ер юзига Шри Чайтанья Махапрабху қиёфасида келади. Парвардигор Чайтанья одамларга санкиртана(Худонинг муқаддас номларини биргаликда қўйлаш) усулини бериб, уларни Худога, Кришнага сиғинишга даъват қилган, Ўзи бутун Ҳиндистон бўйлаб Кришнани англаш илмини тарғибот қилди. Унинг Ўзи - санкиртана ҳаракатининг шахардан шахарга, қишлоқдан қишлоққа ўтиб, бутун ер юзига таралишини башорат қилиб кетган. Кришнанинг аватараси, Парвардигор Чайтанья қиёфасида келадиган Худо Шахси Упанишада, "Шримад Бҳагаватам", "Маҳобҳорат" сингари муқаддас китобларнинг энг сирли жойларида, очикдан-очик эмас, балки ўхшатишлар орқали ишора қилиб кўрсатиб ўтилган. Парвардигор Чайтаньянинг санкиртана ҳаракати Кришнанинг барча содиқларини ўзига жалб этади. Парвардигорнинг бу аватараси

иблисларни ўлдирмайди, аксинча, уларни Ўзининг бесабаб марҳамати билан рухий озодликка чиқаради.

9. *джанма карма ча ме дивйам эвам йо ветти таттватах
тияктава дехам пунар джанма найти мам эти со "рджуна"*

Менинг бу дунёга келишим ва кўрсатган кароматларимнинг илоҳий табиатини англаб етган киши бошқа ҳеч қачон моддий оламда туғилмайди. Танасини тарк этгандан кейин, у Менинг мангу даргоҳимга қайтиб келади, о Аржун.

Изоҳ: Олтинчи шеърда Парвардигор Ўзининг даргоҳидан моддий оламга қандай ташриф буюриши таърифланган эди. Унинг намоён бўлишининг ҳақиқий табиатини англаб етган киши моддий олам тутқунлигидан озодликка чиққан ҳисобланади. Шу сабабли у ҳозирги моддий танасини тарк этгандан кейин Худонинг мангу даргоҳига қайтиб боради. Моддий олам тутқунлигидан халос бўлиш жуда мушкул. Имперсоналист ва йоглар каттик риёзат ва машаққатлар эвазига, шунда ҳам жуда кўп умрлардан кейин озодликка эришадилар. Ҳатто уларнинг Парвардигорнинг *брахмаджйоти* нурига ғарқ бўлиб, эришадиган озодлигини ҳам тўла озодлик деб бўлмайди, чунки бунда уларда яна моддий оламга қайтиб келиш эҳтимоли сақланиб қолади. Лекин, Парвардигорнинг рухий танасининг ва кўрсатган кароматларининг илоҳий табиатини англаб етган содиқ, ҳозирги танасини тарк этгандан кейин, Худонинг даргоҳига эришади ва бошқа ҳеч қачон моддий оламга қайтиб

келмайди. "Брахма-самхита"да (5.33) айтилганки, Худои Таолонинг ҳар хил экспансиялари ва аватаралари мавжуд: *адваитам ачйутам анадим ананта-рупам*. Аммо, Парвардигорнинг жуда кўп илоҳий қиёфалари бўлишига қарамай, уларнинг барчаси ягона Олий Шахс-Худонинг Ўзидир. Бу ҳақиқатни дунёвий олим ва файласуфлар англай олмайдилар. Лекин, содиқлар буни тўла англаб олишлари лозим. Ведаларда (Пуруша-бодхини-упанишад) шундай дейилган:

эко дево нитйа-лилануракто бхакта-вйапи хриди антар-атма
"Ягона Парвардигор ҳар хил илоҳий қиёфаларга кириб, Ўзининг соф содиқлари билан мулоқотда бўлади, уларнинг ўзаро муносабатлари мангу давом этади". Бу ҳақиқатни Худои Таолонинг Ўзи "Бҳагавад-гита"нинг мазкур шеърда тасдиқлаб турибди. Худонинг Олий Шахсининг ва Ведаларнинг обрўсига ишониб, мана шу ҳақиқатни тан олган, ҳар хил фалсафий изланишларга вақтини кетказиб ўтирмайдиган киши моддий олам тутқунлигидан халос бўлади ва ҳаётда камолотнинг энг олий чўққисига эришади. Рухий озодликка чиқиш учун шу ҳақиқатга ишонишнинг ўзи кифоя. Айнан мана шу ҳақиқат - ведалардаги *тат твам аси* ("Сен - Ўшасан") деган афоризмнинг ҳақиқий

маъносини очиб беради. Парвардигор Кришна - ягона Худои Таоло эканини англаб етган ва Унга мурожаат қилиб: "Сен - Ўша, мен сиғиниб юрган ягона Мутлақ Ҳақиқат, Олий Брахман, Худонинг Олий Шахсисан!" - деб чуқур иймон билан айта олган киши тез орада озодликка эришади ва келажакда шубҳасиз Парвардигор билан илоҳий мулоқотда бўлади. Бошқача қилиб айтганда, ана шундай чуқур иймонга эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори ҳаётда камолотга эришади. Бу ҳақиқат ведаларда ҳам тасдиқланган. (Шветашватара-упанишад.3.8)

*там эва видитвати мритйум эти
нанйаҳ пантха видйате "йанайа*

"Туғилиб ўлишлар чархпалагидан бутунлай ва биратўла озод бўлиш учун Худони, Худо Шахсини англаб етиш лозим. Камолотга эришишнинг бошқа йўли йўқ". "Бошқа йўли йўқ" деган гапни қуйидагича тушуниш лозим: агар одам Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англаб етмаса, у шубҳасиз ғафлат гунаси таъсири остида бўлади, шу сабабли, ўзининг дунёвий билимига ишониб, "Бҳагавад-гита"нинг маъносини тушуниб олишга қанчалик уринмасин, ҳеч қачон озодликка эриша олмайди. Уни асал солинган идишнинг сиртини ялаётган одамга ўхшатиш мумкин. Ундай билимдон файласуфлар бу ҳаётда, бу дунёда ўзига ўхшаганлар орасида катта обрўга, шон-шухратга эга бўлиши мумкин. Лекин бу унинг руҳий озодликка эришишига кафолот беролмайди. Ана шундай дунёвий сафсатабоз олимларнинг ягона умиди - Худонинг содиқ хизматкорининг бесабаб марҳаматига эришишдир. Шундай қилиб, ҳар бир одам ўзининг чуқур ишончига, иймонига ва илмига таяниб, қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим, - шунда биз ҳаётда камолотга эришамиз.

*10. вита-рага-бхайа-кродха ман-майа мам упаиритах
бахаво джнана-тапаса пута мад-бхавам агатах*

Боғланишлардан, қўрқув ва ғазабдан озод бўлиб, ақлини Менда мужассам қилиб, фақат Мендан нажот излаб, қадимда жуда кўп одамлар Менга эришганлар. Шу тарзда улар дунёвий иллатлардан покланганлар ва қалбида Менга нисбатан илоҳий муҳаббат туйғусини уйғотганлар.

Изоҳ: Аввал айтиб ўтилганидай, моддий нарсаларга қаттиқ боғланиб қолган одамнинг Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсий аспекти англай олиши жуда қийин. Одатда ҳаёт ҳақида моддий тасаввурларга боғланиб қолган одамлар материализм ботқоғига шу қадар ботиб кетганларки, амалда Худои Таоло шахс бўлиши мумкинлигини умуман тасаввур қила олмайдилар. Ундай материалистлар илм ва лаззатга тўла, мангу руҳий тана бўлиши мумкинлигини ҳатто тасаввурига сиғдира олмайдилар. Моддий тана - ўткинчи, ғафлат ботқоғига ботган

ва чексиз азоб-уқубатларга маҳкум. Шунинг учун, Худои Таолонинг руҳий танага эга шахс эканини эшитиб, дунёвий одамлар Уни ўзларининг моддий танаси ҳақидаги тасаввурлари нуқтаи-назаридан тушунмоқчи бўладилар. Дунёвий одамлар учун Худои Таоло - чексиз моддий коинот, шунинг учун, улар Худои Таолони шахс эмас, деб ўйлайдилар. Уларнинг онги моддий нарсаларда мужассам бўлгани сабабли, “озодликка эришгандан кейин руҳ ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаб қолади”, деган фикрнинг ўзи уларни даҳшатга солади. Улар руҳий оламда ҳам тирик мавжудотлар алоҳида шахслигича қолишини тасаввур қилолмайдилар. Келажакда яна шахс бўлиб қолиш улар учун даҳшат, чунки улар шахссиз бўшлиққа қўшилиб кетишга интиладилар. Шундай одамлар одатда тирик мавжудотларни океан сувининг юзиде баъзан пайдо бўлиб, яна йўқолиб кетадиган пуфакчаларга ўхшатадилар. Уларнинг фикрича, бўшлиқ, йўқлик - алоҳида шахс сифатида мавжуд бўлишдан халос бўлиб, эришиш мумкин бўлган руҳий мавжудликнинг энг олий даражасидир. Бундай тахминлар кўрқув оқибатида пайдо бўлган ва ҳақиқий руҳий мавжудлик ҳақидаги ҳеч қандай илмга асосланмаган. Кўпчилик одамлар умуман руҳий мавжудликнинг борлигига ишонмайдилар. Бир-бирига зид бўлган ҳар хил фалсафий қараш ва таълимотларнинг кўплигидан адашиб қолган шундай одамлар ғазаб ва аламидан, “мавжудликнинг олий сабаби мавжуд эмас, аслида ҳамма нарса шунчаки бўшлиқ, йўқликдир”, деган аҳмоқона хулосага келадилар. Ундай хулосага келадиган одамлар шунчаки ҳаётда адашиб, ҳафсаласи пир бўлган бемор, хаста инсонлардир. Шундай қилиб, баъзилар моддий нарсаларга қаттиқ боғланиб қолгани сабабли руҳий ҳаёт билан умуман қизиқмайдилар, бошқа бировлар олий руҳий борлиққа қўшилиб кетишдан умид қиладилар, яна бировлар эса, сохта руҳий таълимотларнинг таъсиридан ҳафсаласи пир бўлиб, ҳеч нарсага ишонмай қўядилар ва ҳаётда ҳеч қандай умидсиз, мақсадсиз яшайдилар. Шундай одамлар маст қилувчи ичимликлардан ёки гиёҳванд моддалардан нажот топишга уринадилар, уларнинг таъсирида юзага келадиган галлюцинацияни, эйфорияни, ғалати ҳолатни "ҳақиқий руҳий манзара" деб қабул қиладилар. Бу моддий оламга боғланишнинг ҳар уч туридан ҳам халос бўлиш лозим: 1) руҳий ҳаётни тан олмаслик; 2) руҳий шахс бўлишдан кўркиш; 3) ҳаётдан совиганлик натижасида келиб чиқадиган бўшлиқ фалсафасига интилиш пайдо бўлиши. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурларнинг мана шу уч кўринишидан халос бўлиш учун одам Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш қоидаларига амал қилиб, ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига риоя қилган ҳолда, Худога ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим. Худога холис хизмат қилишнинг энг олий поғонаси *бхава*, Худога нисбатан илоҳий муҳаббатдир. Худога садоқат билан хизмат қилиш илмининг асосий асари бўлган "Бхакти-расамриту синдху"да шундай дейилган:

*адау ираддха татах садху-санго "тха бхаджана-крийа
тато "нартха-нивриттих сйат тато ништха ручис татах
атхасактис тато бхавас татах премабхйуданчати
садхаканам айам премнах прадурбхаве бхавет крамах*

"Аввалига одамда ҳақиқий ўзликни англашга интилиш пайдо бўлиши керак. Шу интилиш уни юксак руҳий даражага эришган одамлар даврасини излашга ундайди. Кейин, бу йўлга энди кирган содиқ улуғвор руҳий устоздан фотиҳа олади, унинг кўрсатмаларига амал қилиб, Худога садоқат билан ҳолис хизмат қила бошлайди. Руҳий устоз раҳбарлиги остида Худога хизмат қилиш билан машғул бўлиб, у барча моддий боғланишлардан ҳалос бўлади ва руҳий машғуллотлар билан мунтазам шуғуллана бошлайди. Кейинроқ, содиқ Мутлақ Худо Шахси, Шри Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаш лаззатини сеза бошлайди. Ана шу лаззат содиқнинг қалбида Кришна онгига боғланишни ривожлантиришга ёрдам беради. Бу боғланиш кучайиб, бхавага, Худого илоҳий муҳаббатнинг бошланғич ҳолатига айланади. Худого бўлган ҳақиқий муҳаббат *према* деб аталади ва у инсон камолотининг энг олий чўққисидир. Према поғонасида содиқ Худого илоҳий муҳаббат билан ҳолис хизмат қилишда узлуксиз машғул бўлади. Шундай қилиб, Худого хизмат қилишнинг бир поғонасидан иккинчи поғонасига кўтарилиб, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида ҳаракат қилиб, барча моддий боғланишлардан, алоҳида руҳий шахс бўлишдан кўрқидан, руҳни бўшлиқ фалсафасидан нажот излашга мажбур эътибор диган алам, ўқинч, пушаймонлик туйғуларидан ҳалос бўлади ва камолотнинг олий поғонасига эришади. Шунда у ниҳоят Худои Таолонинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади".

11. *йе йатха мам прападийанте тамс татхайва бхаджамй ахам
мама вартманувартанте манушийах партха сарвашах*

Инсон қай даражада ўз ихтиёрини Менга топширса, шунга мос равишда Мен унга Ўз марҳаматимни кўрсатаман. Ҳар бир одам ўзининг ҳар қандай фаолиятида ҳам Менинг йўлимдан юради, о Партха.

Изоҳ: Худонинг ҳар хил кўринишларида ва намоён бўлган қиёфаларида ҳар бир одам Кришнани излайди. Парвардигорнинг шахссиз нури - брахмаджйотисини, ёки ҳар бир нарасада, ҳар бир атомда мавжуд бўлган Олий Рух қиёфасини англаб етиш билан Худонинг Олий Шахси - Кришнани қисман англаб олиш мумкин. Аммо, фақат Худонинг соф содиқ хизматкорларигина Кришнани тўлиқ англай оладилар. Шундай қилиб, Кришна - ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳаётда тинмай интилаётган, излаётган, аммо тополмай юрган орзусидир, У ҳар кимнинг ниятига мос равишда Ўзи билан турли муносабатда

бўлиш имконини беради. Рухий оламда ҳам Кришна Ўзининг соф содиқларининг илоҳий ҳиссиётларига мос равишда муомалада бўлади, содиқлар Ундан қандай муносабат кутса, шундай муносабатда улар билан алоқа қилади. Уларнинг бировлари Кришнани олий ҳукмдор сифатида кўришни истайдилар, бошқалар якин дўсти сифатида, учинчи бирлари ўғли сифатида, тўртинчи бирлари - севгилиси сифатида. Худои Таоло уларнинг барчасини муҳаббатининг кучи ва самимийлиги, чуқурлигига мос равишда мукофотлайди. Ана шундай муносабатлар моддий оламда ҳам мавжуд.

Бу ерда Парвардигор Ўзига сиғинаётган содиқларининг ҳиссиётига, уларнинг сиғиниш шаклларига мос равишда жавоб беради. Соф содиқлар моддий оламда ҳам, руҳий оламда ҳам Худои Таоло билан бевосита шахсий муносабатда бўладилар, шунинг учун, чексиз илоҳий лаззат олиб, Унга муҳаббат ва садоқат билан шахсан хизмат қилиш имкониятига эга бўладилар. Ўзларининг шахс сифатидан қутулишни, шу билан ўзларига руҳий суиқасд қилишга интилаётган имперсоналистларга эса, Кришна Ўзининг илоҳий нурига сингиб кетиш имконини бериб, уларнинг истакларини ҳам рўёбга чиқаради. Худои Шахсининг илм ва лаззатга тўла мангу руҳий танаси мавжудлигини тан олишни рад этиш, ўзларининг алоҳида шахс сифатини қурбон қилиш билан имперсоналистлар Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишнинг ширин лаззатидан баҳраманд бўлиш имкониятидан махрум бўладилар. Улар орасидаги, ҳатто ўзининг шахсисиз нур ҳолатига ҳам тўлиқ ишончи бўлмаганлари эса, қалбининг тўрида мудраб ётган фаоллик истагини амалга ошириш учун яна моддий оламга қайтиб келадилар. Рухий оламдаги бирор сайёрага эриша олмай, улар яна моддий оламда ҳаракат қилиш имкониятига эришадилар.

Меҳнатининг натижаларига интилиб юрган одамларни Парвардигор Ўзининг *Ягйешвара* қиёфасида, ведавий қонун-қоидалар асосида қандай ният билан қурбонлик маросими ўтказганларига қараб мукофотлайди. Сехр қудратига эга бўлишга интилаётган йоглар ҳам эришган ҳар хил илоҳий қудратларини Худои Таолодан оладилар. Бошқача қилиб айтганда, ҳаётда ҳар бир одамнинг муваффақияти Худонинг марҳаматига боғлиқ. Рухий юксалиш йўлидаги усулларнинг барчаси - ягона йўлнинг ҳар хил босқичлари, ҳолос. Шунинг учун, токи одам камолот йўлининг энг олий поғонасига - Кришна онгига эришмагунча, бу йўлдаги интилишлари тугамайди. "Шримад Бхагаватам"да (2.3.10.) шундай дейилган:

акамаҳ- сарва-камо ва мокша-кама удара-дхих

тиврена бхакти-йогена йаджета нурушам парам

"Инсон (Худонинг содиқ хизматкори сифатида) барча дунёвий истаклардан озодми, меҳнатининг наижаларидан лаззатланишни истайдими ёки озодликка интиляптими, у Худонинг Олий Шахсига бетиним

сиғиниши лозим, чунки фақат шу билангина Кришна онгига эришиш мумкин".

12. *канкишантаҳ карманам сиддхим йаджанта иха деватаҳ
кишипрам хи мануше локе сиддхир бхавати карма-джа*

Кармали фаолиятда зафар қозониш учун дунёвий одамлар фаришталарга сиғинадилар, албатта, қилган меҳнатлари эвазига улар дарров мукофот оладилар.

Изоҳ: Фаришталарнинг моддий оламдаги вазифалари тўғрисида одамлар умуман нотўғри тасаввурга эга: ўзларини муқаддас китобларнинг билимдонлари деб ўйлайдиган ғофил одамлар фаришталарни Худои Таолонинг намоён бўлган қиёфалари деб биладилар. Аслида фаришталар - Худонинг намоён бўлган қиёфалари эмас, балки Унинг ажралмас бўлаклари, зарраларидир. Худо бир, лекин Унинг зарралари сон-саноксиз. Ведаларда айтилганки, *нитйо нитйанам* - Худо бир. *Ишвараҳ параммах кришнаҳ*. Худои Таоло бир, У - Кришна. Моддий оламни бошқариш учун фаришталарни илоҳий қудрат билан таъминлаб турган Зот - шу ягона Парвардигор, Кришнадир. Фаришталарнинг барчаси - оддий тирик мавжудотлардир(*нитйанам*), уларга ҳар хил даражада моддий қудрат ато этилган. Улар ҳеч қачон Худои Таолога - Нараянага, Вишнуга яъни Кришнага тенг бўла олмайдилар. Ягона Худои Таоло ва фаришталар бир-бирига тенг, деб ҳисоблайдиган одамлар *паишанди* - атеистлар деб аталади. Ягона Парвардигор, Худои Таоло билан ҳатто Брахма, Шива сингари буюк фаришталарни ҳам тенглаштириб бўлмайди. Бунинг устига Брахма ва Шива ҳам шу ягона Парвардигорга сиғинадилар (*шива-виринчи-нутам*). Лекин шунга қарамай, одамларнинг аксарият кўпчилиги, ахлоқларча антроморфизмга ўхшаган нотўғри ғояларга асосланиб, фаришталарга ёки жамиятнинг вақтинчалик йўлбошчиларига сиғинадилар.

Иха деватиҳ ибораси моддий оламдаги қудратли одамларни ёки фаришталарни ифодалайди. Лекин Нараяна(Вишну), ёки Кришна, Худонинг Олий Шахси моддий оламга мансуб эмас. Бутунлай рухий Зот бўлган ҳолда У моддий оламдан ташқарида. Ҳатто, имперсоналистларнинг сардори бўлган буюк ачарйа Шрипада Шанкарачарйанинг ўзи ҳам, "Нараяна (Кришна) - моддий оламдан эмас", деб айтган. Шунга қарамай нодонлар (*хрита-дженана*) ўткинчи мукофотларга, арзимас натижаларга эришиш учун фаришталарга сиғинадилар. Бундай натижаларнинг ўткинчи эканини, уларга фақат узокни кўра билмайдиган бефаросат одамларгина интилишини англамай, ғофил одамлар шу натижаларга эришадилар. Ҳақиқий чуқур тафаккурга эга одам - Кришнани англаб етган, ягона Парвардигор Кришна онгида бўлган инсондир. Уни ўткинчи нарсалар қизиктирмайди, шундай нарсаларга интилиб,

ҳеч қачон ўзи сингари ўлимга маҳкум бўлган фаришталарга сиғиниб юрмайди. Бу оламдаги фаришталар, ўзларига сиғиниб юрган одамлари билан бирга охир-замон пайтида ҳалокатга маҳкумдирлар. Одамларнинг фаришталардан оладиган мукофотлари эса ўткинчи, моддий ва вақтинчалик нарсалардир. Моддий олам ва унда яшайдиган барча тирик мавжудотлар, фаришталар ва уларга сиғинадиганлар билан биргаликда, худди денгиз сувининг устидаги пуфакчалардай гап. Лекин, барибир бу дунёда одамлар, худди ақлдан озгандай, бойлик, ер, оила ва ҳар хил қулайликлар истаб, ана шу ўткинчи нарсаларга эришиш ниятида тиним билмайдилар. Шу нарсаларга эришиш учун улар фаришталарга ёки ҳукмрон бўлиб турган одамларга сиғинадилар. Агар одам бирор сиёсий арбоб олдида лаганбардорлик билан сиғиниши эвазига қандайдир вазирлик мартабасига эришса, шуни ҳаётидаги энг катта ютуқ деб билади. Шу боис одамлар шундай арзимас нарсаларга эришиш ниятида бу оламнинг қудратли зотлари олдида сиғиниб, албатта ўткинчи мақсадларига эришадилар. Ундай одамлар Қришнани англаш илми билан қизиқмайдилар, моддий ҳаёт билан боғлиқ бўлган азоб-уқубатлардан биратўла, узил-кесил қутулишни истамайдилар. Уларни ҳиссий лаззат келтирадиган нарсаларнинг жилваси ўзига маҳлиё этади, шуларга интилиб, фаришталар деб аталадиган қудратли зотларга сиғинадилар. Бу шеърдан маълум бўладики, жуда оз одамлар Қришнани, Худони англаш йўли билан қизиқадиладар. Одамларни кўпинча моддий, ўткинчи нарсалар қизиқтиради, шунинг учун, улар бу дунёнинг қайсидир бир қудратли зотига сиғинишни афзал биладилар.

13. *чатур-варнийам майа сриштам гуна-карма-вибхагашаҳ
тасйа картарам апи мам виддхи акартарам авйайам*

Моддий табиатнинг уч гунаси ва улар билан боғлиқ фаолиятига қараб, Мен инсонлар жамиятини тўрт табақага бўлдим. Лекин, билиб қўй, гарчи бу тизимни Ўзим яратган бўлсам ҳам, мангу ва ўзгармас бўлган ҳолда, Мен ҳеч қандай фаолиятга алоқадор эмасман.

Изоҳ: Худои Таоло - бутун борлиқни яратувчи Зот. Ҳамма нарса Ундан чиқади, ҳамма нарсанинг мавжудлигини Унинг Ўзи таъминлаб туради ва моддий олам емирилганда ҳамма нарса яна Унинг ўзига қайтиб боради. Демак, жамиятнинг тўрт табақасини яратган ҳам Унинг ўзи. Биринчи табақа - чуқур тафаккурга эга, эзгулик гунасидаги одамлардир, улар *браҳманлар* деб аталадилар. Улардан кейин санскрит тилида *кшатрий* деб аталадиган ҳукмдорлар табақаси; улар эҳтирос гунаси таъсирида яшайдилар. *Вайшялар* деб аталадиган савдогарлар ва ер эгалари аралаш, эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида яшайди. *Шудралар*, қора ишчилар эса, - ғафлат гунаси таъсири остида

бўладилар. Аммо, гарчи Парвардигор Кришна бу тизимнинг яратувчиси бўлса ҳам, Унинг ўзи бирор табақага мансуб эмас, чунки У моддий оламдаги оддий одамлар сингари шартланган рухларнинг бири эмас. Инсонлар жамияти ҳам, тирик жонзотлар сифатида бир турга мансуб бўлган бошқа ҳайвонлар жамиятидан фарқ қилмайди, аммо, жамиятда уларни ҳайвоний ҳаётдан юқорироқ даражага кўтариш учун, Парвардигор инсонлар жамиятини юқорида санаб ўтилган тўрт табақага бўлди. Бу табақаларнинг вазифаси - одамларга аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантириш имкониятини беришдир. Одамнинг ҳаётда қандай иш билан машғул бўлишга интилиши - унинг қайси гуна таъсири остида яшаётгани билан аниқланади. Ҳар хил гуналар таъсири остида яшаётган, турли хил одамларнинг сифатлари ва белгилари "Бхагавад-гита"нинг ўн саккизинчи бобида баён этилган. Аммо, Кришна онгида бўлган киши ҳатто брахманлардан ҳам устун туради. Гарчи ҳақиқий брахманлар жамиятда тутган ўрни, мартабасига мос равишда Брахман, Олий Мутлақ Ҳақиқат ҳақида мукаммал илмга эга бўлишлари лозим бўлса ҳам, уларнинг кўпчилиги Парвардигор Кришнанинг шахсиз қиёфаси ҳақидаги тушунчадан юқори кўтарила олмайдилар. Лекин Худо ҳақидаги илми, Брахмanning чекланган илмига караганда чуқур ва кенг бўлган одам, Худонинг Олий Шахсини, Парвардигор Шри Кришнани англаб ета олади ва шу тарзда Кришна онгига эга бўлиши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, шундай одам *вайшнава* бўлади. Кришнани англаш - Кришнанинг Рама, Нрисимха, Вараха сингари тўлиқ намоён бўлган қиёфаларини ҳам англашни ўз ичига олади. Худди Кришнанинг Ўзи сингари, Худони, Кришнани англаб етган одам ҳам, жамиятдаги барча одамлардан, ҳар хил ижтимоий гуруҳ, табақа ёки миллатлардан устун туради.

14. *на мам кармани лимпантй на ме карма-пхале сприха
ити мам йо "бхиджанати кармабхир на са бадхйате*

Мен ҳеч қандай фаолиятга боғланиб қолмайман, унинг натижасига ҳам интилмаيمان. Ким мана шу ҳақиқатни англаб етса, у ҳам Мен сингари, ҳеч қачон қилган ишларининг оқибатига боғланмайди.

Изоҳ: Моддий оламда шундай қонун бор: шох ҳамиша ҳақ ва уни давлат қонунлари асосида айблаб бўлмайди. Худди шундай, Парвардигор ҳам, гарчи Ўзи бу оламни яратиб қўйган бўлса ҳам, ундаги бўлаётган жараёнлар таъсирига берилмайди. Моддий коинотни яратиб, Ўзи ундан четда туради. Шартланган тирик мавжудот эса, моддий табиат устидан ҳукмронлик қилишга интилаётгани сабабли, ўз фаолиятининг натижаларига, оқибатларига боғланиб қолади. Бирор корхонанинг эгаси корхона ишчиларининг яхши ёки ёмон ҳаракатлари учун

жавоб бермайди, - ҳар ким қилган иши учун ўзи жавоб беради. Тирик мавжудотларни Худои Таоло эмас, ўзларининг ҳиссий лаззатланишга интилиши моддий фаолият билан машғул бўлишга мажбур этади. Ҳиссий лаззатланиш учун кўпроқ имкониятга эришиш мақсадида тирик мавжудотлар бу дунёда оғир меҳнат қиладилар, ўлгандан кейин жаннатда лаззатланишни орзу қиладилар. Аммо, ҳамиша Ўзига тўла бутун бўлган Парвардигорни жаннатдаги лаззатлар қизиқтирмайди. Жаннатдаги фаришталар - Унинг содиқ хизматкорларидир. Хўжайин ҳеч қачон ўзининг хизматкорлари интилиб, орзу қилиб юрган, пасткаш, майда лаззатларга интилмайди. Парвардигор дунёвий фаолиятга аралашмайди ва унинг оқибатларига жавоб бермайди. Худди шундай, гарчи ёмғирсиз ҳеч нарса ўсмаса ҳам, ёмғир ер юзидаги ўсимликларнинг ўсишига бевосита сабабчи бўлолмайди. Смрити-шастрада шундай дейилган:

*нимитта-матрам эвасау сриджйанам сарга-кармани
прадхана-карани-бхута йато ваи сриджйа-шактайах*

"Парвардигор - моддий оламда мавжуд ҳамма нарсаларнинг пайдо бўлишининг олий сабабчисидир. Бевосита сабабчи эса - шу коинотларни яратувчи моддий табиатдир". Яралган мавжудотларнинг ҳар хил турлари мавжуд: фаришталар, одамлар, ҳайвонлар, ва уларнинг барчаси ўзлари аввал қилган яхши ёки ёмон ишлари оқибатига боғланган. Парвардигор эса, уларни фаолият учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб, моддий табиат гуналари ёрдамида уларнинг фаолиятини тартибга солиб туради. Аммо Парвардигорнинг Ўзи тирик мавжудотларнинг аввал ёки ҳозир қиляётган ишларининг ҳеч бирига жавобгар бўлмайди. "Веданта-сутра"да(2.1.14) шундай дейилган: *ваишамйанаиргхриние на сапекшатват* - Худои Таоло ҳеч кимга боғланиб қолмаган ва ҳаммага бир хил, баробар муносабатда бўлади. Қиляётган ишига ҳар бир тирик мавжудотнинг ўзи жавоб беради. Парвардигор фақат уларнинг фаолияти учун зарур нарсаларни Ўзининг ташқи қуввати бўлган моддий табиат орқали етказиб беради. *Карма*(фаолият ва унинг оқибатлари) қонунларининг қандай ишлашини яхши билиб олган киши ўз фаолиятининг натижаларига боғланиб, адашиб қолмайди. Бошқача қилиб айтганда Парвардигорнинг илоҳий табиатини англаб етган ва Кришна онгида бўлган кишига карма қонунлари таъсир қилмайди. Аксинча, Худои Таолонинг илоҳий табиатини англаб етмай, У ҳам оддий одамларга ўхшаб, Ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишни истайди, деб ўйлайдиган одамлар, қиляётган ишларининг оқибатига боғланмай қололмайдилар. Лекин, олий Ҳақиқатни англаб етган киши, моддий тутқунликдан озод бўлиб, Кришна онгига эга бўлади.

15. *эвам джнатва критам карма пурвайр апи мумукишубхих
куру кармаива тасмат твам пурвайх пурватарам критам*

Ўтган замонларда барча озод руҳлар Менинг илоҳий табиатим ҳақидаги илмга эга бўлганлар ва шу илм асосида ҳаёт кечирганлар. Сен ҳам улардан ўрнак олиб, ўз бурчингни бажариб яшашиг керак.

Изоҳ: Одамларнинг икки тоифаси бор: бирлари моддий истаклар билан бўлганган, бошқаларнинг қалби эса, моддий истаклардан пок. Кришнани англаш ҳар икки тоифадаги одамларга ҳам саодат келтиради. Моддий иллатга бўлганган одамлар садоқатли хизмат қоидаларига амал қилиб аста-секин покланиш учун Кришнани англаш усулидан фойдаланишлари мумкин. Моддий иллатлардан покланган одамлар эса, одатда бошқаларга ўрнак бўлиш, шу билан уларга саодат келтириш учун ҳақиқий дин қоидаларига амал қилишда давом этадилар. Ғофил, нодон одамлар, шунингдек Кришнани англашга энди киришган, тажрибасиз кишилар баъзан, руҳий юксалишга интилиб ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этишга интиладилар. Лекин Парвардигор, Аржуннинг жанг қилишдан бош тортиб, ўрмонга риёзат чекиш учун кетиш ниятини маъқулламайди. Ҳаётда тўғри яшашни ўрганиш керак. Кришна онгида қилинадиган фаолиятни бутунлай тарк этиш ва хилватга бориб, ўзини тўла Худога эришган одам қилиб кўрсатиб, риёзатга берилиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Бундай иккиюзламачиликдан Кришна учун садоқат билан холис хизмат қилиш устун туради. Бу ерда Парвардигор Аржунга Ўзининг қадимда ўтган Куёш худоси Вивасван сингари шогирдлари изидан бориб, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлишни насихат беряпти. Худои Таоло Ўзининг аввал қилган ҳамма ишларини, содиқ хизматкорлари қилган ҳамма ишларни яхши билади.

Шунинг учун У Аржунга, Ўзи бир неча миллион йил олдин Кришна онгида фаолият кўрсатиш усулини ўргатган Куёш худосидан ўрнак олишни маслаҳат беряпти. Парвардигор Кришнанинг шундай содиқлари бу ерда "озод руҳлар" деб аталган, чунки уларнинг барчаси Кришна буюрган вазифаларни сўзсиз амалга оширганлар.

16. *ким карма ким акармети кавайо “ни атра мохитаҳ
тат те карма правакшиями йадж джнатва мокшиясе “шубхат*

Фаолият нима-ю, фаолиятсизлик нима эканини англашга уриниб, ҳатто чуқур тафаккурга эга одамлар ҳам қийналиб қоладилар. Ҳозир Мен сенга фаолият нима эканини тушунтириб бераман. Бу илмга эга бўлиб, сен ҳаётда ўзингни барча мусибатлардан асрай оласан.

Изоҳ: Кришна онги билан ҳаракат килиш учун аввал ўтган буюк содиқлардан ўрнак олиш керак. Бундай маслаҳат ўн бешинчи шеърда берилган эди. Нима учун мустақил ҳолда ҳаракат қилмаслик кераклиги кейинги шеърда тушунтирилади.

Бу бобнинг бошида айтилганидай, Кришна онгидаги фаолият билан руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган ишонарли устозлар раҳбарлиги остида шуғулланиш лозим. Кришнани англаш илми биринчи бор Қуёш худосига ўргатилган эди, Қуёш худоси уни ўғли Икшвакуга ўргатган. Қадим замонлардан бери ер юзидаги одамлар бу илоҳий илмдан хабардор бўлиб келяптилар. Аввал ўтган, устозлар силсиласида турган буюк ачарйалардан ўрнак олиб яшаш жуда муҳим. Акс ҳолда ҳатто энг билимдон, ақлли киши ҳам қандай қилиб Кришна онги билан яшаш лозимлигини тушуна олмайди. Шунинг учун, Аржунга Кришнани англаш илмини Худои Таолонинг шахсан Ўзи ўргатишга қарор қилди. Аржун бу илмни шахсан Худои Таолонинг Ўзидан бевосита олгани учун, Аржундан ўрнак олиб, унинг изидан бораётган одамлар ҳам, ҳеч қачон тўғри йўлдан адашмайдилар.

Мукамал бўлмаган тажриба йўли билан ҳақиқий дин йўлини топиб бўлмайди. Ҳақиқий дин қонунларини фақат Парвардигорнинг Ўзи ўрнатади. *Дхарма ту сакшад бхагават-пранитам* (Ш.Б. 6.3.19). Мукамал бўлмаган тафаккурига ишониб, ҳеч бир одам ўз хоҳиши билан ҳақиқий дин қонунларини ярата олмайди. Шунинг учун, бизлар Брахма, Шива, Нарада, Ману, Кумарлар, Капила, Прахлада, Бхишма, Шукадева Госвами, Ямараджа, Джанака ва Махараж Бали сингари буюк содиқлар изидан боришимиз лозим. Инсон қанчалик ақлли, заковатли бўлмасин, ўзи ёлғиз ҳақиқий дин нима-ю, ўзликни англашнинг маъноси нима эканини аниқлай олмайди. Шунинг учун, содиқ хизматкорларига чексиз марҳамат кўрсатиб, Парвардигорнинг Ўзи Аржунга фаолият нима, фаолиятсизлик нима эканини гапириб беряпти, фақат Кришна онгида фаолият кўрсатиш одамни моддий олам тутқунлигидан халос эта олади.

17. *кармано хй апи боддхавйам боддхавйам ча викармананх
акарманаш ча боддхавйам гахана кармано гатиҳ*

Инсон фаолиятининг чигаллигини тушуниш жуда мушкул. Шунинг учун, фаолият нима, таъқиқланган фаолият нима ва фаолиятсизлик нима эканини яхши тушуниб олиш керак.

Изоҳ: Моддий тутқунликдан ҳақиқатан ҳам озодликка чиқишни истаётган киши фаолият, фаолиятсизлик ва таъқиқланган фаолият орасидаги фарқни яхши тушуниб олиши керак. У фаолият ва унинг оқибатининг табиатини, шунингдек таъқиқланган фаолиятнинг табиатини жиддий таҳлил қилиб ўрганиши лозим, чунки бу жуда қийин ма-

сала. Кришнани англаш илмини ўрганиш ва фаолиятнинг ҳар хил турларини бир-биридан ажрата билиш учун одам аввало ўзининг Худои Таоло билан ўзаро муносабатларини англаб, аниқлаб олиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, мукаммал илмга эга бўлган одам, ҳар бир тирик мавжудот Парвардигорнинг мангу хизматкори эканини, Кришна онгида ҳаракат қилиш - ҳар кимнинг бурчи эканини тушунади. "Бхагавад-гита" бизни шундай хулосага олиб келади. Мана шу ҳақиқатга зид бўлган ҳар қандай далил ва хулосалар, уларга асосланган ҳаракатлар - *викарма*, таъқиқланган фаолият, гуноҳ ишлар тоифасига киради. Фаолиятнинг барча турларининг сирларини ўргатишга қодир бўлган, ҳамиша Кришна онги билан яшаётган ишонарли руҳий устоз билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасида буларнинг ҳаммасини тушуниб олиш мумкин. Бу илмни шундай ҳақиқий устозлардан ўрганиш - уни Худонинг Ўзидан ўрганиш билан баробар. Акс ҳолда ҳатто энг ақлли одам ҳам ҳаётда адашиб, алданиб қолади.

18. *карманй акарма йах пашйед акармани ча карма йах
са буддхиман манушийешу са йуктаҳ критсна-карма-крит*

Фаолиятда фаолиятсизликни ва фаолиятсизликда фаолиятни кўра билган киши одамлар орасида энг заковатли донишманддир. Гарчи у ҳаётда ҳар турли фаолият билан машғул бўлиб юрса ҳам, руҳий даражага кўтарилган инсон ҳисобланади.

Изоҳ: Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши ўз ўзидан, табиий равишда барча карма оқибатларидан халос бўлади. Унинг ҳар бир ҳаракати Худога, Кришнага бағишланган бўлади, шунинг учун у ўз фаолиятининг натижаларидан лаззатланмайди, қилмишлари оқибатидан азоб ҳам чекмайди. Шу сабабли уни одамлар орасида энг заковатли донишманд деб атайдилар. Гарчи ҳар турли ишлар билан машғул бўлиб юрган бўлса ҳам, у ҳар бир ишини Кришна учун, Худо учун қилади. *Акарма* - карма оқибатларини келтириб чиқармайдиган фаолиятдир. Оқибатлари руҳий юксалиш йўлида тўсқинлик қилишидан қўрқиб, имперсоналистлар ҳар қандай фаолиятни рад этадилар, аксинча, персоналистлар эса, ўзини Худонинг Шахсининг мангу хизматкори деб билиб, ҳаётдаги ҳақиқий ҳолатини, ўз ўрнини тўғри тушунадилар. Шунинг учун, улар ҳамиша Кришна онгида, яъни Худонинг хоҳиш-иродаси билан бўладиган фаолият билан машғул бўладилар. Қилаётган ҳар бир иши Худога бағишлангани сабабли улар ўз фаолиятидан ҳамиша руҳий лаззат олиб юрадилар. Ундай одамлар ҳиссий лаззатланишга интилмайдилар. Улар ўзларини Кришнанинг мангу хизматкори эканини англайдилар, шунинг учун, уларнинг қилаётган ҳеч бир иши карма, оқибат келтирмайди.

19. *йасйа сарве самарамбхаҳ кама-санкалта-варджитаҳ
джнанагни-дагдха-карманам там ахуҳ пандитам будхаҳ*

Ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишга интилмай фаолият кўрсатиб юрган киши ҳақиқий илмга эга инсондир. Донишмандлар шундай одам тўғрисида "унинг қилган ишларининг барча оқибатлари мукаммал илм оловида ёниб кетган", деб айтадилар.

Изоҳ: Фақат мукаммал илмга эга бўлган одамгина қалбида Кришна онгини ривожлантирган одамнинг қилаётган ишларини тушуна олади. Кришна онгига эга бўлган одам ҳиссий лаззатланишга интилмагани сабабли, у тўғрисида донишмандлар: "у ўз фаолиятининг барча оқибатларини мукаммал илм оловида ёқиб юборган", деб айтадилар. Мукаммал илм - инсон, тирик мавжудот аслида, ўзининг ҳақиқий табиатига кўра Худои Таолонинг мангу хизматкори экани ҳақидаги илмдир. Ана шу ҳақиқатни тушуниб етган одамгина ҳақиқий илмга эга бўлади. Бу илм худди ўт олиб, барча қилмишларимиз оқибатини ёқиб, кул қилиб юборадиган оловга ўхшайди.

20. *тйактва карма-пхаласангам нитйа-трипто нирашрайаҳ
карманй абхиправритто "пи наива кинчит кароти саҳ*

Гарчи бетиним меҳнат қилиб юрган бўлса ҳам, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан, ҳаётда ҳамиша мамнун ва эркин, мустақил яшаб, у оқибат келтирадиган бирор иш қилмайди.

Изоҳ: Фақат Кришна онгига эга бўлган ва ўзининг барча ишларини Худога, Кришнага бағишлаган одамгина кармали фаолият чангалидан қутула олади. Кришна онгида бўлган киши Худо Шахсига бўлган пок муҳаббати юзасидан Худои Таолога холис хизмат қилади, шу сабабли ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган. У ҳатто ўз танасининг эҳтиёжларини қондиришга ҳам боғланиб қолмаган, чунки ҳар бир нарсада Кришнага таваккал қилади. Шундай одам бирор нарсага эга бўлишга ёки ўзининг нарсаларини сақлаб қолишга интилмайди. У ўзининг бурчини иложи борица яхши бажаришга ҳаракат қилади, қолган ҳамма нарсада эса Худога таваккал қилиб яшайди. Дунёвий боғланишлардан озод шундай одамнинг фаолияти, худди ҳеч қачон бирор иш қилмагандай, унга ҳеч қандай яхши ёки ёмон оқибат келтирмайди. Шундай фаолият *акарма* деб аталади, у карма оқибатларига эга бўлмаган фаолиятдир. Аксинча, Кришна онгида бажарилмаган ҳар қандай фаолият одамни ўзининг оқибатлари билан бу дунёга кул қилиб қўяди, аввал айтганимиздай, *викарма*, *гуноҳ* ишлар тоифасига киради.

21. *нирашир йата-читтамма тйакта-сарва-париграхаҳ*

шарирам кевалам карма курван напноти килбишам

Ақли ва тафакқурини жиловлаб олган шундай донишманд ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди, ҳаётда танасининг энг зарур эҳтиёжларини қондириш билангина қаноатланиб яшайди. Шу тарзда кун кечириб, у ҳеч қачон гуноҳ иш қилмайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ўз фаолиятидан на яхши, на ёмон натижалар кутиб ўтирмайди. У ўзининг ақли ва тафакқурини тўла жиловлаб олган бўлади. У биладики, Худои Таолонинг бир заррачаси сифатида тўла бутуннинг бир қисми бўлгани сабабли, ўзи мустақил ҳолда эмас, балки фақат Худои Таолонинг қўлидаги курул бўлиб ҳаракат қилади. Масалан, қўл ўзидан ўзи эмас, бутун тананинг хоҳиш-иродаси билан ҳаракат қилади. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган одам ҳам, ҳамиша Худонинг хоҳиш иродасига бўйсуниб ҳаракат қилади, чунки бутуннинг бўлаги сифатида, у ўзининг ҳаётида Худои Таолодан ажралган ҳолда лаззатланишни истамайди. Унинг ҳаракатлари машинага тегишли кичкина деталнинг ҳаракатига ўхшайди. Детал ҳамиша ишга яроқли бўлиб, бутун машина таркибида ўз вазифасини бажариши учун, уни мойлаб, тозалаб турадилар. Кришнани англаб етган одам ҳам, фақат Худого муҳаббат билан ҳолис хизмат қилишга яроқли бўлиш учунгина танасининг эҳтиёжларини қондиришга ҳаракат қилади. Шунинг учун, унинг бу ҳаракатлари карма оқибатларини олиб келмайди. Худди уй ҳайвони сингари, ундай одам ҳатто танасини ҳам ўзиники деб билмайди. Золим хўжайин уйдаги ҳайвонни ўлдириши ҳам мумкин, ҳайвон эса бунга ҳеч қаршилик қилмасдан танасини тарк этади. Бунинг устига ҳайвон ҳеч қачон ўзи истаган ишни қилолмайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши бутунлай руҳий фаолият билан машғул, ортиқча моддий нарсалар учун меҳнат қилишга шунчаки унинг вақти ҳам йўқ. Фақат жонини танасида сақлаб туриш учун, ҳар хил нопок йўллар билан пул ишлаб топишининг ҳам ҳожати йўқ. Шу сабабли у ўзини гуноҳ ишлар билан булғамайди, қилаётган ишлари унга ҳеч қандай кармали оқибатлар келтирмайди.

*22. йадриччха-лабха-сантушто двандватито виматсарах
самах сиддхав асиддхау ча критвани на нибадхйате*

Ўз-ўзидан келадиган нарсалар билан қаноатланидиган, ҳеч кимга ҳасад қилмайдиган, ҳаётда намоён бўлаётган ҳар хил қарама-қаршиликларга эътибор бермайдиган, муваффақият ва омадсизликларни бирдай қабул қиладиган киши бирор фаолият билан машғул бўла туриб, унинг натиғига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ҳатто танасининг эҳтиёжларини қондиришга ҳам унчалик эътибор бермайди. У ўз-ўзидан келадиган нарсалар билангина қаноатланади. У ҳеч қачон бировдан қарз олмайди ва тиланчилик қилмайди, лекин ўзининг имконияти ва қудрати етгунча ҳалол меҳнат қилади, ҳалол меҳнати билан топган нарсаларига шукр этиб яшайди. Шунинг учун у ҳеч кимга боғлиқ эмас. Агар Кришна онгида қилаётган хизматига ҳалақит берадиган бўлса, у бошқа бирор одамга хизмат қилмайди. Лекин, Худога хизмат қилиш учун, иссиқ-совуқ, бахт-мусибат сингари бу дунёнинг ҳар қандай қарама-қаршиликларига эътибор бермасдан, ҳар қандай ишни бажаришга ҳамиша тайёр. Кришна онгига эга бўлган киши моддий оламнинг қарама-қаршиликларидан устун туради, чунки у Кришнани мамнун қилиш учун, Худони рози этиш учун нима зарур бўлса ҳамма нарсани қилишга тайёр. Шунинг учун, ҳаётда у муваффақиятни ҳам, омадсизликни ҳам бирдай қабул қилади. Одамнинг шундай сифатлари унинг Кришна онгида эканидан далолат беради.

*23. гата-сангасйа муктасйа джнанавастхита-четасах
йаджнейачаратах карма самаграм правилйате*

Моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай ҳалос бўлган, руҳий илмни чуқур эгаллаган ва фақат Мен учун меҳнат қилиб юрган одамнинг фаолияти бутунлай руҳий даражада бўлади, унинг фаолиятининг барча оқибатлари Мутлақ Ҳақиқатга сингиб кетади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла қондирган киши қарама-қаршиликларнинг намоён бўлган ҳар қандай кўринишларидан юқори кўтарилади ва моддий табиат гуналарининг иллатли таъсири доирасидан ташқарига чиқади. Шундай одам озодликка эришади, чунки у ўзининг руҳий табиатини, Кришна билан ўзаро муносабатини англаб етади, шу сабабли унинг ақли ҳамиша Кришна онгига ғарқ бўлиб юради. Натижада унинг қилаётган ҳар бир иши Худои Таолога, азалий Вишну - Кришнага бағишланган бўлади.

Шундай одамнинг қилаётган ҳар бир иши - “қурбонлик” деб ҳисобланиши керак, чунки ҳар қандай қурбонлик маросимининг мақсади - Худонинг Олий Шахси, Вишну ёки Кришнани мамнун қилишдан иборат. Бундай фаолиятнинг оқибатлари бутунлай Мутлақ Ҳақиқатга сингиб кетади ва одамга ҳеч қандай моддий мусибат келтирмайди.

*24. брахмарпанам брахма хавир брахмагнау брахмана хутам
брахмайва тена гантавйам брахма-карма-самадхина*

Ҳамиша Мен ҳақимдаги ўйларга ғарқ бўлган одам албатта илоҳий салтанатга эришади, чунки у ўзини бирагўла руҳий фаолиятга бағишлаган бўлади. Руҳий фаолиятда эса, ҳамма нарса - қурбонлик олови ҳам, қурбон қилинадиган нарсалар ҳам - Мутлақ Ҳақиқат сингари руҳий табиатга эга.

Изоҳ: Бу ерда Кришна онги билан қилинган фаолият қандай қилиб одамни руҳий баркамолликка олиб келиши айтилган. Кришна онгида қилинадиган фаолиятнинг тури кўп, уларнинг барчаси кейинги шеърларда келтирилади. Бу ерда Кришна онгидаги фаолиятнинг қоидаси таърифланган. Моддий унсурлар билан аралашган шартланган руҳ моддий оламда фаолият кўрсатишга мажбур бўлади. Лекин у моддий тутқунликдан озодликка чиқиши лозим. Бунга Кришнани англаш усули ёрдамида эришиш мумкин. Кўпроқ сут ичиб, ошқозони касалланган беморни сутдан қилинган дори - катик билан даволайдилар. Худди шундай, моддий фаолиятга боғланиб, тутқун бўлиб қолган шартланган руҳни ҳам "Бҳагавад-гита"да кўрсатилган Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилиб даволаш мумкин(фаолият касалини фаолият даъвоси билан). Бу усулни одатда *ягйа* (қурбонлик маросими)деб атайдилар. Қурбонлик маросими - ягона мақсади Худони, Вишнуни, Кришнани мамнун қилишга қаратилган фаолиятдир. Моддий оламда Худони, Вишнуни рози қилиш учун қанча кўп одам ҳаракат қилиб юрса, яъни қанча кўп одам Кришнага, Худого садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлса, уларнинг Кришна онгида яшаётгани шарофати билан жаҳонда тирикчилик шароити ҳам шунчалик юқори, руҳий даражага кўтарилади.

Брахма ибораси (Брахман) "руҳий" деган маънони англатади. Худои Таоло Ўзининг табиатига кўра руҳ, шунинг учун, Унинг илоҳий танасидан чиқаётган ёғду, нур *брахмаджйоти*, Унинг "руҳий ёғдуси" деб аталади. Бутун борлик ана шу брахмаджйотида жойлашган, аммо, қачон ана шу *джйоти* майа(алданиш), яъни ҳиссий лаззатланиш истиаги(эхтирос) билан қопланса, у "моддий табиат" деб аталади. Ана шу моддий қобикни Кришнани англаш усули ёрдамида йўқотиб юбориш мумкин. Кришнани англаш оловига қурбон қилинган ҳар бир нарса - қурбонлик оловининг ўзи ҳам, ёки қурбонлик қабул қилувчи одам ҳам, қабул қилиш жараёни ҳам, қурбонлик, эҳсон қилган киши ҳам, бу ишларнинг натижаси ҳам - барчаси биргаликда Брахман, ёки Мутлақ Ҳақиқат ҳисобланади. *Майа* билан қопланган Мутлақ Ҳақиқат "модда" деб аталади. Лекин, азалий Мутлақ Ҳақиқатга хизмат қилиш учун ишлатилаётган моддий нарса ўзининг азалий руҳий ҳолатига қайтади. Кришнани англаш усули, Кришна онгидаги фаолият - "алдамчи онгни Брахманга, Мутлақ Ҳақиқатга айлантириш" усулидир. Бутунлай Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлган ақл *самадхи*, транс ҳолатида бўлади. Ана шундай руҳий онг билан қилинган ҳар қандай

фаолият - яғйа, яғни Мутлақ Ҳақиқатни мамнун қилиш учун ўтказилган "қурбонлик маросими", деб аталади. Рухий онг шарофати билан қурбон қилувчи ҳам, эҳсоннинг ўзи ҳам, эҳсонни қабул қилаётган руҳоний ёки маросим ўтказаетган одам ҳам, шунингдек, қурбонлик маросимининг натижаси ҳам - ҳаммаси Мутлақ Ҳақиқат, Олий Брахман билан бир хил рухий сифатга эга бўлиб кетади. Кришнани англаш усулининг маъноси, моҳияти шундан иборат.

*25. дайвам эвапаре йаджнам йогинаҳ парйупасате
брахмагнав апаре йаджнам йаджненайвопаджухвати*

Баъзи йоглар ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказиб, фаришталарга сиғиниб, уларни шарафлайдилар, бошқалари эса Олий Брахман оловига қурбонлик эҳсон қиладилар.

Изоҳ: Бутунлай Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган кишини “комил сеҳргар йог” деб аташ мумкин. Лекин бошқа тоифадаги йоглар ҳам бор: фаришталарга қурбонлик эҳсон қилиб сиғинадиганлар ҳам, Олий Брахманга, Худо Шахсининг шахссиз қиёфасига эҳсон қиладиганлар ҳам бор. Шундай қилиб, қурбонлик маросимининг ҳар хил одамларга мўлжалланган турли кўринишлари мавжуд. Қурбонлик маросими ўтказаетган одамларга қараб, қурбонлик маросимларининг турларга бўлиниши юзаки бўлиниш ҳисобланади, чунки, аслида қурбонлик маросими - *Яғйа* деб аталадиган Худои Таолони, Вишнунини мамнун қилиш мақсадида бажариладиган фаолиятдир. Барча қурбонлик маросимларини икки тоифага бўлиш мумкин: 1) моддий нарсаларни қурбон қилиш маросими, 2) рухий илмга эга бўлиш ниятида қилинадиган қурбонлик маросими. Кришна онгига эга бўлган одамлар ўзларининг моддий нарсаларини Худои Таолога қурбон қиладилар, ўткинчи моддий нарсаларга эришишга интилаётган одамлар эса, фаришталарни - Индрани, Куёш худосини ва ҳоказо - мамнун қилиш учун қурбонлик қиладилар. Фаришталар - қудратли тирик мавжудотлар бўлиб, Худои Таоло уларга моддий олами иссиқлик, ёруғлик, сув ва бошқа нарсалар билан таъминлаб, уларни бошқариб туриш вазифасини юклаб қўйган. Моддий фаровонликка интилиб юрган одамлар Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказиб, фаришталарга сиғинадилар. Шундай одамларни *баху-ишвара-вада*, яғни, "жуда кўп худоларнинг мавжудлигига ишонадиган одам" деб атайдилар. Яна бир тоифа одамлар - Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўриниши бўлган Брахманга сиғинадиган, “фаришталар вақтинча мавжуд бўлган жонзотлардир”, деб ҳисоблайдиган зотлар. Улар ўзларининг шахс сифатини Мутлақ Ҳақиқат оловига қурбон қиладилар, Худои Таолонинг борлигига сингиб кетиб, алоҳида шахс сифатида ҳар қандай фаолиятни тарк этадилар. Шундай имперсонали-

стлар Худои Таолонинг рухий табиатини англаб олиш ниятида ўз вақтини фалсафий фикрлашларга қурбон қиладилар. Шундай қилиб, кармилар дунёвий лаззат келтирувчи нарсаларга интилиб ўзларининг моддий нарсаларини қурбон қиладилар, имперсоналистлар эса, Худои Таолонинг борлиғига қўшилиб кетиш учун ўзларининг сохта ўзлигини қурбон қиладилар. Имперсоналист учун қурбонлик эҳроми - Олий Брахман, қурбон қилинадиган эҳсон эса - Брахман оловида ёниб кетадиган ўзининг алоҳида шахс сифатидир. Лекин, Аржун сингари Кришнани англаб етган киши эса, Кришнани мамнун қилиш учун ҳамма нарсасини қурбон қилади. Натижада унинг моддий мулки ҳам, унинг ўзи ҳам - ҳамма нарса Кришна учун қурбон, эҳсон қилинади. Шу тариқа Худонинг содиқ хизматкори ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаган ҳолда комил йог бўлади.

26. *шротрадининдрийани аниё самйамагнишу джухвати*
шабдадин вишайан аниа индрийагнишу джухвати

Бировлар(ҳақиқий брахмачарийлар) эшитиш ва бошқа сезгиларини ақлни жиловлаш оловига қурбон қиладилар, бошқалар(дин қонунлари асосида оилавий турмуш кечираётган грихастхалар) эса, товуш ва бошқа сезиладиган нарсаларни ҳиссиёт оловига қурбон қиладилар.

Изоҳ: Жамиятдаги барча тўрт ашрам вакиллари: брахмачарилар, грихастхалар, ванапрастхалар ва саннийасилар, комил йог даражасига кўтарилишлари лозим. Одамларга инсон танаси худди ҳайвонларга ўхшаб ҳиссий лаззатланиш билан машғул бўлиш учун бериб қўйилган эмас. Шунинг учун, фақат инсонлар жамиятигина, инсонни рухий юксалиш йўлида камолотга эриштириш мақсадида тўрт ашрам, тўрт рухий поғонага бўлинган. Ҳақиқий рухий устознинг насихатларига амал қилиб юрган шогирд ёки брахмачарилар, ҳиссий лаззатлардан четланиб, ақлини жиловлашни ўрганадилар. Брахмачарилар фақат Кришна онги билан боғлиқ нарсаларнигина тинглайдилар. Тинглаш жараёни ҳақиқатни англашнинг асосини ташкил қилгани туфайли, ҳақиқий брахмачари ҳамиша *харер наману киртанам* билан машғул: у бошқаларнинг Худони шарафлашларини тинглайди, ўзи ҳам Худони 165

шарафлаб куйлайди. У ўзини моддий товушлардан ҳимоя қилишга ҳаракат қилиб яшайди, шунинг учун унинг қулоғи фақат илоҳий товушларни тинглаш билан банд: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Худди шунингдек, маълум даражада ҳиссий лаззатланишга бўлган эҳтиёжларини қондириш руҳсат этилган *грихастхалар*, шастраларнинг қонун-қоидаларига қатъий амал қилган ҳолдагина лаззатланадилар.

Жинсий алоқага, маст қилувчи ичимликларга ва гўшт ейишга интилиш жуда кўп одамларга хос хусусият, лекин шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб юрган киши, шундай интилишларини ҳам қонун-қоидалар орқали чеклаб қўяди. Айнан шунинг учун ҳам, ҳар бир маданиятли жамиятда диний қонунларга асосланган никоҳ маросими мавжуд, никоҳнинг вазифаси - жинсий ҳаётни диний қонун-қоидалар асосида чеклашдан иборат. Ана шу қонун-қоидага амал қилиб, чекланган жинсий ҳаёт билан яшаб юрган, унга боғланиб қолмаган киши қурбонлик маросими ўтказиб яшаётган бўлади: у юксакроқ мақсад, руҳий ҳаёт йўлида ўзининг ҳиссий лаззатга интилишини қурбон қилган бўлади.

27. *сарвиндрийа-кармани прана-кармани чапаре
атма-самйама-йогагнау джухвати гйана-дипите*

Ақли ва ҳиссиётини жиловлаш ёрдамида ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ни англашга интилаётган киши эса, барча сезги аъзоларининг фаолиятини ҳам, ҳаёт нафасини ҳам ақлни жиловлаш олови-га қурбон қилади.

Изоҳ: Бу ерда Патанжали яратган йога тизими ҳақида гап борапти. Унинг "Йога-сутра"сида алоҳида руҳ, жон *пратйаг-атма* ва *параг-атма* деб аталган. Ҳиссий лаззатларга интилаётган руҳ *параг-атма* деб аталади. Лекин руҳ, ўткинчи ҳиссий лаззатларга лоқайд, бепарво бўлиб қолганида, у - *пратйаг-атма* деб аталади. Руҳни танада ўн турли ҳаво оқими ушлаб туради. Нафас олиш жараёнини бошқаришни ўрганиб, буни яққол сезиш мумкин. Патанжалининг йога тизими одамга танадаги ҳаво оқимларини бошқариш усулларини ўргатади. Ана шу усуллар ёрдамида руҳ моддий боғланишлардан халос бўлиши мумкин. Бу йога тизимида охириги мақсад - *пратйаг-атма*, яъни руҳнинг моддий фаолиятни бутунлай тарк этиш даражасидир. Сезги аъзолари ҳамиша сезиладиган нарсалар билан муносабатда бўлади: қулоқ товушларни эшитади, кўз нарсаларни кўради, бурун хидларни хидлайди, тил турли неъматлар мазасини тотади, қўл нарсаларни ушлайди. Шундай қилиб, ҳар бир сезги аъзоси руҳ билан боғлиқ бўлмаган қандайдир фаолият билан машғул. Бу ишларнинг барчаси - *прана-ваю*. *Апана-ваю* - пастга қараб ҳаракат қилади, *вйана-ваю* - қисилиш ва кенгайиш вазифаларини бажаради, *самана-ваю* - мувозанатни сақлаб туради, *удана-ваю* эса, юқорига интилади. Бу йога усулини ўрганиб олган киши ана шу ҳаво оқимларидан ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ни англаб олиш учун фойдаланади.

28. *дравйа-йаджнас тапо-йаджна йога-йаджнас татхапаре
свадхйайа-джнана-йаджнаш ча йатайах самшита-вратах*

Бировлар мол-мулкани қурбон қилиш билан, бошқалар - саккиз поғонали йога билан шуғулланиш ёрдамида, риёзат чекиш орқали ёки рухий илм эгаллаш учун Ведаларни ўрганиш ёрдамида рухий ҳолатга эришадилар. Уларнинг барчаси муқаддас қасамларига қатъий амал қиладилар.

Изоҳ: Қурбонлик маросимларини бир неча тоифага бўлиш мумкин. Бировлар саховатли ишлар билан шуғулланиб, мол-мулкани хайрли ишларга қурбон қиладилар. Ҳиндистонда бой-бадавлат савдогарлар, шоҳ хонадонига мансуб обрўли кишилар ҳар хил хайрия муассасаларини очиб қўяганлар: *дхарма-шала*, *анна-киштра*, *атитхи-шала*, *анатхалайя*, *видйа-питха*. (мос равишда: зиёратчилар учун меҳмонхона, текин таом садақа қилиш жойи, ётоқхона, етимлар уйи, мактаб). Бошқа давлатларда ҳам бепул овқат ва таълим берадиган жуда кўп касалхоналар, қариялар уйи ва бошқа кўплаган хайрия муассасалари бор. Ана шундай хайрия фаолиятлари *дравьямайя-ягйа* деб аталади. Шунингдек, кейинги ҳаётида юксакроқ ҳолатга кўтарилиш ниятида, масалан жаннат сайёраларига эришиш учун, *чандраяна* ва *чатурмасйа* сингари қаттиқ риёзатларга бериладиган одамлар ҳам бор. Масалан, *чатурмасья* қондаси билан риёзат чекишга қасам ичган киши йилнинг тўрт ойида соч-соқолини олмаслиги, маълум бир таом турларини емаслиги, кунига бир марта овқатланиши, уйдан ташқарига чиқмаслиги керак. Турмуш қулайликларидан ўз хоҳиши билан воз кечиб, одам *тапомайя-ягья* маросимини ўтказди. Бошқа тоифадаги одамлар ҳар хил сеҳрли йога турлари билан шуғулланадилар: мақсади Мутлақ Ҳақиқат борлигига ғарқ бўлиш бўлган Патанжали йога тизими асосида, баъзи бир сеҳр қудратига эга бўлиш имкониятини берадиган хатха-йога ёки аштанга-йога билан шуғулланадилар. Кимлардир мунтазам равишда муқаддас саждагоҳларни зиёрат қиладилар. Ана шундай фаолият турлари *йога-йагйа* деб, яъни моддий ҳаётда ҳар хил мукамалликларга эришиш учун қилинадиган қурбонлик маросими, деб ном олган. Баъзи бировлар ведаларни, асосан Упанишадалар ва "Веданта-сутра"ни ўрганадилар, ёки *санхья* фалсафасини ўрганадилар. Фаолиятнинг ана шундай турлари *свадхьяйя-йога*, яъни муқаддас китобларни ўрганишдан иборат қурбонлик маросими деб аталади.

Бу йогларнинг барчаси мавжудликнинг юқорироқ даражасига кўтарилиш учун ҳар хил қурбонлик маросимларини қаттиқ риёзатлар чекиб ўтказадилар. Лекин, Кришнани англаш жараёнида кўрсатиладиган рухий фаолият ажойиб, чунки у инсонга энг олий рухий фаолият билан машғул бўлиш, яъни Худои Таолога бевосита хизмат қилиш имконини беради. Юқорида кўрсатилган қурбонлик маросимларининг бирортаси ҳам инсонга Кришна онгига эга бўлиш, Ху-

дони англаб олиш имконини бермайди, - бунга фақат Худонинг ва Унинг соф содиқларининг марҳамати билан эришиш мумкин. Демак, Кришнани англаш усулидаги фаолият ўзликни англашнинг бошқа барча усулларида устун туради.

29. *апане джухвати пранам пране “панам татханапре
пранапана-гати руддхва пранайама-парайанаҳ
апаре нийатахараҳ пранам пранешу джухвати.*

Бировлар транс ҳолатига эришиш учун, чиқараётган нафасини олаётган нафасига, олаётган нафасини эса, чиқараётган нафасига қурбон қилиб, нафас олишни жиловлашга ўрганадилар; охиروқибатда улар нафас олишни бутунлай тарк этиб, транс ҳолатига фарқ бўладилар. Яна бировлар овқат ейишни чеклаб, чиқарган нафасини унинг ўзига қурбон қиладилар.

Изоҳ: Нафас олишни бошқариш имкониятини берадиган йога усули *пранаяма* деб аталади: йоганинг бу тури билан ҳар хил ўтириш ҳолатларини ўрганиб олгандан сўнг, хатха-йога поғонасида шуғуллана бошлайдилар. Йоганинг бу усуллари билан ҳиссиётларни жиловлаб олиш, ўзининг руҳий табиатини англаб олиш мақсадида шуғулланадилар. *Пранаяма*-йога усули билан шуғулланиш инсонга танадаги ҳаво оқимларининг йўналишини ўзгартириб, уларни бошқариш имконини беради. *Апана* - пастга йўналган ҳаво оқими, *прана* - юқорига кўтарилаётган ҳаво оқими. *пранаяма* билан шуғулланаётган йог, то улар мувозанат ҳолатига (*пурака*) келгунча, ҳаво оқимларини қарама-қарши томонга ўзгартириб, уларни бошқаришни ўрганади. Чиқаётган ҳавони кираётган ҳавога қурбон қилиш *речака* деб аталади. Икки оқимдаги ҳаво ҳам ҳаракатдан тўхтаганида йог *кумбхака*-йога ҳолатига эришади. *Кумбхака*-йога билан шуғулланиш инсонга руҳий ўзлигини англашда ёрдам бериб, унинг умрини узайтиради. Фаросатли йог кейинги ҳаётини кутиб ўтирмасдан, ҳозирги ҳаётининг ўзидаёқ руҳий юксалишда камолотга эришишга интилади, *кумбхака*-йога билан шуғулланиб, у ўзининг умрини анча узайтириш имкониятига эга бўлади. Лекин, Кришна онгига эга бўлган, ҳамиша илоҳий муҳаббат билан Худои Таолога холис хизмат қилиб юрган киши бирор қўшимча ҳаракатлар қилмасданоқ ўзининг барча ҳиссиётини жиловлаб олган бўлади. Унинг ҳиссиёти ҳамиша Кришнага хизмат қилиш билан банд ва шу сабабли бошқа қандайдир фаолият билан шуғулланиш имкониятидан маҳрум. Умрининг охирида Худонинг содиқ хизматкори Худонинг даргоҳига эришади, шу сабабли умрини узайтириб юришининг ҳам ҳеч қандай ҳожати йўқ. У "*Бхагавад-гита*"да айтилганидай, дарров озодликка эришади:(14.26)

*мам ча йо "вйабхичарена бхакти-йогена севате
са гунан саматитйаитан брахма-бхуйайа калпате*

"Худога соф садокат билан хизмат қилиб юрган одам моддий табиат гуналари ҳукмронлигидан озод бўлиб, дарров рухий даражага эришади". Кришна онги билан яшаётган киши аллақачон рухий даражага эришган инсондир. У ҳамма вақт Кришна онгида бўлади ва ҳеч қачон бу ҳолатдан чиқиб кетмайди ҳамда умрининг охирида дарҳол Худонинг даргоҳига эришади.

Агар одам ҳамиша *кришна-прасад*, аввал Кришнага таклиф этилган таомдан еб юрса, у ўз-ўзидан кам овқат ейдиган бўлиб қолади. Овқатланишни камайтириш ҳиссиётни жиловлаб олишга ёрдам беради: ҳиссиётларни жиловлаб олмай, инсон ҳеч қачон моддий олам тутқунлигидан халос бўлмайди.

*30. сарве "пи эте йагйа-видо йаджна-кшатита-калмашах
йаджна-шиштамрита-бхуджсо йанти брахма санатанам*

Қурбонлик маросимларининг ҳақиқий мақсадини билган ҳолда уларнинг барчаси гуноҳлари оқибатидан покланадилар ҳамда қурбонликнинг ширин лаззатидан татиб, мангу рухий даргоҳга эришадилар.

Изоҳ: Юқорида кўрсатилган, моддий бойликларни қурбон қилиш, Ведаларни ёки фалсафий таълимотларни ўрганиш ва йога билан шуғулланиш машғулотларидан иборат ҳар хил қурбонлик маросимлари шундан далолат берадики, барча қурбонлик маросимлари ягона мақсад - ҳиссиётларни жиловлаб олиш учун ўтказилади. Ҳиссий лаззатланишга интилиш - тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб қолишининг асосий сабабчисидир, шунинг учун, то инсон дунёвий лаззатларга интилишни тарк этмас экан, у ҳеч қачон мукаммал илмга, чексиз илоҳий лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сураётган илоҳий даргоҳга эриша олмайди. Ана шу мангу даргоҳ Брахман салтанати, Худонинг даргоҳидир. Юқорида кўрсатилган барча қурбонлик маросимлари инсонга моддий оламда тўплаган гуноҳларидан покланишга ёрдам беради. Қурбонлик маросими ўтказиб юрган одам ҳозирги ҳаётида бойлик ва бахтга эришибгина қолмасдан, охир оқибатда Худонинг мангу даргоҳига эришади: шахсиз Брахман борлиғига сингиб кетади ёки мангу рухий сайёраларда Худонинг Олий Шаҳси, Кришна билан мулоқот қилиш имконига эришади.

31. найам локо "сти айаджнасйа кутто "нйах куру-саттама

Эй Курулар аълоси, қурбонлик маросими ўтказмаган одам, ҳатто шу сайёрада, ўзининг ҳозирги ҳаётида бахтли бўла олмайди. Шундай экан, унинг кейинги ҳаёти қандай бўларди?

Изоҳ: Ҳаётнинг қандай шаклида яшашидан қатъий назар, тирик мавжудот моддий оламда ҳамиша ўзининг ҳақиқий руҳий табиатидан беҳабар ҳолда, ғофил бўлиб қолаверади. Бошқача қилиб айтганда, бу дунёда тутқун бўлиб қолишимизнинг асосий сабаби - қилган гуноҳларимизнинг сон-саноксиз оқибатларидир. Гуноҳлар эса ғофиллик туфайли содир бўлади. Гуноҳ ишлар қилиш оқибатида биз моддий оламда тутқун, асир бўлиб қоламиз. Инсон танасидаги ҳаёт - мана шу тутқунликдан қутулиб кетиш учун ягона имконият ҳисобланади. Ведалар бизга моддий асирликдан қутулиб кетиш йўлларини ўргатади: улар диний маросимларни қандай ўтказиш, тирикчилик учун қандай пул топиш кераклигини ўргатади, моддий лаззатларни чеклаб қўяди, моддий мусибатлардан биратўла қутулиш имконини берадиган усулни кўрсатади. Ҳақиқий дин қонунларига риоя қилиш билан, яъни юқорида айтилган қурбонлик маросимларини ўтказиш билан одамлар бир вақтнинг ўзида ўзларининг дунёвий, иқтисодий муаммоларини ҳам ҳал этадилар. Қурбонлик маросими ўтказиш шарофати билан, ҳатто Ер юзининг аҳолиси кўпайиб кетган шароитда ҳам, одамлар ўзларини етарли миқдорда дон, сут ва бошқа нарсалар билан таъминлаши мумкин. Танасининг энг зарур эҳтиёжлари қондирилгандан кейин, табиий равишда одам ҳиссий лаззатланишга интила бошлайди. Шу сабабли Ведаларда муқаддас никоҳ маросими орқали уйланиш тавсия қилинган. Инсон оилавий ҳаёт кечира туриб, Ведаларнинг қоидаларини бузмаган ҳолда ҳиссиётининг талабларини қондириши мумкин. Инсон шу тарзда аста-секин моддий асирликдан қутула боради, озодликнинг энг олий поғонасига эришиб, Худои Таоло билан бевосита мулоқот қилиш имкониятига эга бўлади. Шундай қилиб, ҳаётда камолотга эришиш учун, аввал айтилганидай, яғна, қурбонлик маросими ўтказиш лозим. Аммо, агар одам Ведаларда кўрсатилган қурбонлик маросимларини ўтказишни истамаса, кейинги ҳаётида бошқа тана олиб, жаннатга эришиш у ёқда турсин, қандай қилиб бу ҳаётда бахтли бўлишдан умидвор бўлиши мумкин? Жаннатий сайёраларнинг ҳар бирида моддий фаровонлик турли даражада бўлади, аммо, қурбонлик маросими ўтказиб юрган одамлар барибир жаннатга эришиб, у ерда жаннатий лаззатларга берилиш учун чексиз имкониятга эга бўладилар. Лекин, ҳақиқий, олий даражадаги руҳий лаззат қандай бўлишини қалбида Кришна онгини ривожлантириш ёрдамида руҳий олам сайёраларига эришган одамгина билади. Шунинг учун, Кришнани, Худони англаш - моддий ҳаётнинг барча муаммоларини ечишнинг калити ҳисобланади.

32. *эвам баху-видха йаджна вятата брахмано мукхе
карма-джан виддхи тан сарван эвам джнатва вимокийасе*

Бу қурбонлик маросимларининг барчаси Ведаларда белгилаб қўйилган. Уларнинг ҳар қайси маълум фаолият туридан келиб чиқади. Шуларни билиб олсанг сен озодликка эришасан.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, ҳар хил тоифадаги одамларга Ведалар турли хил қурбонлик маросимларини тавсия қилади. Одамлар ўзларини руҳни қоплаб олган танага киёслаб юргани сабабли, ведавий қурбонлик маросимлари инсоннинг ё танасини, ё ақлини, ё тафаккурини эзгулик гунасидаги фаолият билан машғул қилиш учун мўлжалланган. Аммо, аслида, охир оқибатда барча қурбонлик маросимлари инсонга моддий тана тутқунлигидан бутунлай халос бўлишга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Парвардигорнинг Ўзи бу ерда шуни тасдиқлайди.

33. *ирейан дравйа-майад йаджнадж джнана-йаджнах парантапа
сарвам кармакхилам партха джнана парисаманйате*

Эй душманлар ғолиби, шунчаки моддий бойликни қурбон қилгандан, илм билан қилинган қурбонлик афзал. Аммо, охир-оқибатда барча қурбонлик маросимлари одамни илоҳий илм эгаллашга олиб келади, о Партха.

Изоҳ: Барча қурбонлик маросимлари инсонга мукаммал илмга эга бўлиш, моддий ҳаёт мусибатларидан кутулиш, охир-оқибатда Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиш имкониятига эга бўлишга(Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлишга) ёрдам бериш учун мўлжалланган. Лекин барча қурбонлик маросимларида бир сир бор, ана шу сирни англаб олишга ҳаракат қилиш лозим. Қурбонлик маросимлари уларни ўтказаётган одамнинг эътиқодига яраша, ҳар хил кўринишда бўлиши мумкин. Агар одамнинг ишончи, эътиқоди, иймони руҳий илмга асосланган бўлса, ундай одам, шунчаки ўз мол-мулкани қурбон қилаётган одамдан анча устун туради: агар қурбонлик маросими ўтказаётган одам ҳақиқий илмга эга бўлмаса, унинг қилаётган иши, фаолияти моддий фаолият ҳисобланади, унга ҳеч қандай руҳий фойда келтирмайди. Ҳақиқий илмнинг энг юқори чўққиси, Худои Таолони англаб етишдир. Кришна онгига эга бўлиш - руҳий илмнинг олий поғонаси ҳисобланади. Илмга эга бўлмай туриб қурбонлик маросими ўтказаётган киши моддий фаолият билан машғул ҳисобланади. Қачон у руҳий илмга эга бўлиб, шу илмига асосланиб қурбонлик маросими ўтказа бошласагина, унинг фаолияти руҳий даражага кўтарилади. Одамларнинг қандай онг билан қурбонлик маро-

сими ўтказаетганига қараб, уларнинг фаолияти ёки *карма-канда* (натижаси учун қилинадиган), ёки *гьяна-канда*(ҳақиқатни фалсафий йўл билан излаш учун қилинадиган) фаолият тоифасига қиради. Ҳар ҳолда, ҳар қандай қурбонлик маросимидан, ҳар қандай фаолиятдан кўзланган мақсад ва натижа - илм бўлгани афзал.

34. *тад виддхи пранипатена парипрашнена севайа
упадекшиянти те джнанама джнанинас таттва-даршинаҳ*

Ҳақиқат илмини ўрганиш учун ўз ихтиёрининг руҳий устозга топшир. Унга камтарлик билан савол бер ва Унинг хизматида бўл. Ҳақиқий ўзлигини англаб етган руҳлар сенга илм ўргатишга қодир, чунки улар ҳақиқатни кўрадилар.

Изоҳ: Руҳий ўзликни англаш йўли, шубҳасиз, жуда мушкул. Шунинг учун, Парвардигор бизга Худои Таолодан бошланадиган устозлар силсиласида турган ҳақиқий руҳий устозни топишни маслаҳат берапти. Ана шундай силсилада турмаган одамни ҳақиқий руҳий устоз деб бўлмайди. Биринчи руҳий устоз Парвардигорнинг Ўзи ҳисобланади, руҳий устозлар силсиласи орқали шу илмга эга бўлган киши ўзининг шогирдига уни ўзгартирмаган ҳолда етказа олади. Гофил одамлар сингари, ҳар ким ўз усулини ўйлаб топиш ёрдамида руҳнинг табиатини англаб бўлмайди. "Шримад Бхагаватам"да шундай дейилган(6.3.19): *дҳармам ту сакшиад бхагават-пранитам*. Ҳақиқий дин йўлини одамларга Худои Таолонинг Ўзи кўрсатади. Демак, ҳар хил фалсафий фикрлашлар ва бемаъни сафсатабозликлар инсонни тўғри йўлга олиб келмайди. Муқаддас китобларни мустақил ўрганиш билан руҳий баркамолликка эришиб бўлмайди. Ҳақиқий илмга эга бўлиш учун ҳақиқий руҳий устоз топиш керак. Шогирд устозининг барча кўрсатмаларини сўзсиз бажариши лозим, манманлигини, ғурурини четга қўйиб, ҳатто қийин, ёқимсиз ишлардан ҳам бош тортмай унга ҳолис хизмат қилиши керак. Руҳий ҳаётда муваффақиятга эришишнинг сири - ўзини англаб олган, ҳақиқий руҳий устозни мамнун қила билишдан иборат. Тиришқоклик ва камтаринлик - руҳий илмни эгаллашда баробар зарур бўладиган сифатлардир. Токи биз ҳақиқий руҳий устознинг итоаткор хизматкори бўлмас эканмиз, унга бераётган саволларимиз биз кутган натижани бермай қолаверади. Руҳий устоз ўтказадиган синовдан ҳар бир шогирд албатта ўтиши керак, устоз шогирдининг самимийлигига аниқ ишонган заҳоти, шогирдига чексиз марҳамат кўрсатиб, унга ҳақиқий руҳий илм сирларини очади. Бу ерда Парвардигор руҳий устозга кўр-кўрона тақлид қилишни ҳам, бемаъни саволлар билан унга мурожаат қилишни ҳам қоралайди. Шунчаки камтаринлик билан руҳий устознинг гапларини тинглабгина қолмасдан, унинг итоаткор хизматкори бўлиб, саволлар бериб, руҳий илм ҳақида

аниқ тасаввурга эга бўлиб олиш лозим. Ҳақиқий руҳий устоз шогирди-га нисбатан ҳамиша меҳрибон, ҳамдард, шунинг учун, агар шогирд итоаткор бўлса, ҳурмат-эҳтиром билан устозига самимий хизмат қилиб юрса, ундан ўзининг ҳамма саволларига аниқ жавоб олади ва натижада мукаммал руҳий илмга эга бўлади.

35. *йадж джнатва на пунар мохам эвам йасйасй пандава
йена бхутанй ашешани дракхийасй атмани атхо майи*

Ҳақиқий ўзлигини англаб олган руҳлардан ҳақиқий илм ўрганиб, сен ҳеч қачон адашмайсан, чунки бу илм сенга барча тирик мавжудотлар Худои Таолонинг ажралмас заррачалари эканини, ёки бошқача қилиб айтганда, уларнинг барчаси Менда эканини яққол кўриш имконини беради.

Изоҳ: Ўзини англаган, яъни ҳаётни тўғри тушунган руҳдан илм ўрганиб, инсон барча тирик мавжудотлар Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнанинг ажралмас заррачалари эканини тушуниб етади. Руҳнинг Кришнадан ажралганлик ҳолати, кайфияти *майа* ("ҳақиқий эмас") деб аталади. Баъзи одамлар "биз ҳеч қандай Кришна билан боғланмаганмиз, Кришна - шунчаки буюк тарихий шахс, Мутлақ Ҳақиқат эса - шахсиз Брахман", деб ўйлайдилар. Аслида эса, "Бхагавад-гита"да айтилганидай, шахсиз Брахман - Кришнанинг танасидан чиқиб турган руҳий ёғду. Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда Кришна бутун борлиқнинг сабабчисидир. "Брахма-самхита"да аниқ айтилганки, Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабабларнинг сабабчиси, Худои Таолонинг миллионлаган қиёфалари - Унинг ҳар хил намоён бўлишидир. Тирик мавжудотлар ҳам Кришнанинг намоён бўлган кўринишлари. Буни маявади-файласуфлар нотўғри тушуниб, "Кришна шунча кўп бўлакларга бўлиниб, Ўзи алоҳида шахс сифатида мавжуд бўлмай қолди", деб ўйлайдилар. Бундай тушунча аслида материалистик, моддий тасаввурдаги тушунчадир. Моддий оламда узоқ вақт яшаш тажрибамиздан биламизки, бўлакларга бўлинган нарса ўзининг аввалги ҳолатни йўқотади. Лекин, маявади-файласуфлар мутлақ даражада бирга бирни қўшсак ҳам, бирдан бирни айирсак ҳам натижа ҳамиша бирга тенг бўлишини тушунмайдилар. Мутлақ оламнинг табиати ана шундай.

Мутлақ илмдан маҳрум бўлган ҳолда биз ҳозир алданиб, сароб таъсири остида яшаб юрибмиз, шу сабабли ўзимизни Кришнадан ажралган деб ўйлаймиз. Аммо, гарчи биз Кришнанинг айрим заррачаси бўлсак ҳам, ҳеч қачон ундан ажралган эмасмиз. Тирик мавжудотлар таналарининг орасидаги фарқ - сароб, ҳақиқат эмас. Фақат алданиш, майа таъсири остида Аржун, уни қариндошлари билан вақтинчалик боғлаб турган тананинг боғланишлари - унинг Кришна билан бўлган

мангу рухий муносабатларидан муҳимрок, деб ўйлаётган эди. "Бхагавад-гита" таълимотининг мазмуни шундан иборатки, Кришнанинг мангу хизматкори бўлган ҳолда тирик мавжудот Ундан ҳеч қачон биратўла ажралиб кетолмайди, у ўзини Кришнадан ажралгандай сезиши эса, *майа*, алданиш деб аталади. Худои Таолонинг ажралмас бўлаги сифатида ҳар бир тирик мавжудотнинг алоҳида вазифаси бор. Ўзининг мангу вазифасини эсидан чиқариб, улар қадим замонлардан бери ҳар хил моддий таналарда яшаб келади: инсон танасида, фаришта танасида, ҳайвон танасида ва ҳоказо. Бунинг сабаби шундан иборатки, улар Парвардигорга илоҳий хизмат қилишни эсидан чиқариб қўйганлар. Лекин, агар инсон Худои Таолога холис хизмат қилиш билан қалбида Кришна онгини ривожлантирса, у ана шу алданишдан, адашишдан халос бўлиши мумкин. Фақат рухий устозгина инсонга ана шу пок илмни ўргатиши ва уни ҳаёт ҳақидаги, "оддий тирик мавжудот билан Кришна ўзаро тенг", деб ҳисоблайдиган нотўғри тасаввурлардан халос этиши мумкин. Мукамал илмга эга бўлган киши тушуниб етадики, Олий Рух, Кришна барча тирик мавжудотлар нажот топадиган энг олий макон, ана шу маконни тарк этиб, улар алдамчи, моддий қувватнинг ҳукмронлиги остига тушиб қолганлар ҳамда ўзларини "Кришнадан ажралган" деб ҳисоблаб юрибдилар. Шу тарзда ўзларини ҳар хил моддий таналарга қиёслаб, тирик мавжудотлар Кришнани эсидан чиқариб юборганлар. Аммо, шундай адашиб юрган тирик мавжудот Кришнани англаш йўлига қадам қўйса, "Шримад Бхагаватам"да айтилганидай, (2.10.6) унинг олдида озодликка чиқиш дарвозалари кенг очилади: *муктир хитванйатхя-рупам сварупена вйавастхитх*. Озодликка эришиш - ўзининг табиий ҳолатига, яъни Кришнанинг мангу хизматкори бўлиш, Кришна онги билан яшаш демакдир.

36. *апи чед аси папехйах сарвебхйах папа-крит-тамах
сарвам джнана-плавенайва вриджди нам сантариийаси*

Агар сен ҳатто гуноҳкорлар ичида энг осий-гуноҳкор бўлсанг ҳам, рухий илм кемасига чиқиб, бу мусибатлар уммонини кечиб ўта оласан.

Изоҳ: Кришна билан ўзаро муносабатларида ўз бурчини тўғри тушуниш инсонга чексиз бахт келтиради. Ғафлат уммониға тушган одамларнинг барчаси тирикчилик учун машаққатли кураш жараёнига маҳкум, Кришна билан ўзаро муносабатини қайта тиклаш инсонга тирикчилик учун кураш жараёнини биратўла тарк этиш имконини беради. Моддий оламни баъзан "Ғафлат уммони"га, баъзан эса, ўт кетган ўрмонга ўхшатадилар. Океаннинг ўртасига тушиб қолган одам, ҳатто энг моҳир сузувчи бўлса ҳам, узоқ вақт сув юзида тура олмайди. Аммо, кемада ёрдамга келиб қутқариб олган киши унга бебаҳо хизмат

қўрсатган бўлади. Худонинг Олий Шахсидан олинган мукаммал илм - ана шундай ягона нажот йўлидир. Кришнани англаш кemasида сузиш жуда осон, айна пайтда бу энг улуғвор усул.

37. *йатхайдхамси самиддхо “гнир бхасма-сам куруте “рджуна
джананагних сарва-кармани бхасма-сам куруте татха*

О Аржун, худди гулхан олови ўтинларни ёқиб кулга айлантиргани сингари, илм олови ҳам дунёвий фаолиятнинг барча оқибатларини ёқиб, кул қилиб юборади.

Изоҳ: Рух, Олий рух ва уларнинг ўзаро муносабати ҳақидаги мукаммал илм бу ерда оловга тенглаштирилган. Шу олов нафақат барча гуноҳ ишларнинг оқибатларини, ҳатто савоб ишларнинг натижаларини ҳам ёндириб, кул қилиб юборади. Карма оқибатларининг бир неча тури бор: 1)пишиб етилаётган; 2)мевасини бераётган; 3)меваси олиб бўлинган; 4)ҳали уйғонмаган. Аммо, тирик мавжудотнинг руҳий табиати ҳақидаги илм уларнинг барчасини ёндириб кул қилиб юборади. Инсон мукаммал илмга эга бўлганида унинг барча намоён бўлган, намоён бўлмаган карма оқибатлари йўқ бўлиб кетади. Ведаларда(Брихад-араньяка-упанишада, 4.4.22) шундай дейилган: *убхе ухаиваиша эте тарати амритах садхв-асадхуни* - "У савоб ишларининг ҳам, гуноҳ ишларининг ҳам барча оқибатларидан халос бўлади".

38. *на хи джананена садришам навитрам иха видйате
тат свайам йога-самсиддхих каленатмани виндати*

Бу дунёда руҳий илмдан покрок ва буюкрок ҳеч нарса йўқ. (Бу илм - барча йога машғулотларининг пишган мевасидир.) Вақти келиб, Худога садоқат билан холис хизмат қилишда камолотга эришган кишининг қалбида бу илм ўз-ўзидан албатта пайдо бўлади.

Изоҳ: “Руҳий илм” деганда, биз тирик мавжудотнинг ўзининг руҳий табиатини англаб етишини тушунамиз. Шунинг учун, бу дунёда руҳий илмдан ҳам покрок ва улуғворрок саодат мавжуд эмас. Гофиллик бизларни моддий оламда кул қилиб қўяди, руҳий илм эса - бизнинг олдимизда руҳий озодликка чиқиш дарвозаларини кенг очади. Бу илм - Худога садоқат билан хизмат қилишнинг пишган меваси, уни эгаллаб олган киши қалбининг осойишталигини ташқаридан излаб юришининг ҳожати йўқ, у қалбининг осойишталигини руҳий ўзлигидан топади. Бошқача қилиб айтганда, инсоннинг илм олишга ва осойишталикка бўлган барча интилишларининг энг олий поғонаси

Худо шахсини, Кришнани англаб етишдир. "Бхагавад-гита"нинг
чиқарадиган
173
хулосаси ана шундай.

*39. шраддхавал лабхате джнанам тат-парах самйатендриях
джнанам лабдхва парам шантим ачиренадхигаччхати*

**Хиссиётини жиловлаб олган ва тиришқоқлик билан рухий илм
излаб юрган тўла иймонли киши бу илмни эгаллашга муносиб
бўлади. Бу илмни эгаллаган заҳоти унинг қалби энг юксак осой-
ишталикка эришади.**

Изоҳ: Рухий илмга, фақат Худо Шахсига, Кришнага чин қалби
билан ишонадиган одамгина эга бўла олади, шундай одам ҳаётда
Кришна онги билан яшайди. Кришнага, Худога ишонч деганда -
Кришна онги билан фаолият кўрсатиш, Худога садоқат билан хизмат
қилиш ёрдамида рухий камолотнинг энг олий поғонасига эришиш му-
кин эканига шубҳасиз, қатъий ишончни тушуниш керак. Инсон
қалбида ана шундай ишончни ривожлантириш учун Худога садоқат
билан хизмат қилиши, инсон қалбини моддий иллатлардан поклайди-
ган куйидаги маха-мантрани мунтазам такрорлаб юриши лозим: Ҳаре
Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре
Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бундан ташқари, инсон ўзининг
ҳиссиётини жиловлашни ўрганиши керак. Худога, Кришнага аниқ
ишонадиган ва ҳиссиётини жиловлаб олган киши тез орада ҳеч
қийналмасдан Худони, Кришнани англаш илмини эгаллаб олади.

*40. аджнаш чаишраддадханаи ча самшайатма винаишйати
найам локо “сти на паро на сукхам самшайатманах*

**Аммо, муқаддас китобларда берилган илмга гумон билан
қарайдиган ғофил ва иймонсиз одамлар ҳеч қачон Худони англай
олмайдилар. Улар тобора тубанликка чўкиб кетаверадилар. Гу-
монланиб юрган рух бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам бахт нималигини
билмайди.**

Изоҳ: Кўплаган ишонарли муқаддас китоблар ичида энг аълоси
"Бхагавад-гита" ҳисобланади. Фақат ҳайвонлар сингари кун кечириб
юрган одамларгина муқаддас китобларда нима ҳақида гап боришини
билмайдилар, унга ишонмайдилар. Шундай одамлар ҳам борки, ҳатто
муқаддас китоблардаги гапларни ўқиган, уларни бошқаларга гапириб
юрган бўлсалар ҳам, ўзлари аслида уларда ёзилган нарсаларга ишон-
майдилар. "Бхагавад-гита" сингари муқаддас китобларда ёзилган нар-

саларга ишонадиган одамларнинг ичида эса, Худо Шахсининг, Кришнанинг мавжудлигига ишонмайдиган ва Унга сиғинмайдиган одамлар ҳам кўп. Шундай одамлар Кришнани англаш илмига, Кришна онгини эгаллашга ҳатто яқин ҳам келолмайдилар, улар албатта адашишга, тубанликка маҳкум одамлардир. Турли тоифадаги одамлар орасида иймонсиз скептик(ҳар нарсага гумон билан қарайдиган)лар руҳий юксалиш имкониятидан маҳрум бўлади. Худога ва Унинг гапларига ишонмайдиган одамлар на бу дунёда, на бошқа дунёда бирор яхшилик кўролмайдилар. Улар ҳатто ҳақиқий бахт нима эканини билмайдилар ҳам. Шу боис, руҳий илмга эга бўлиш учун муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига чуқур иймон ва ишонч билан амал қилиш керак. Фақат шундагина биз моддий нарсалар чегарасидан юқори кўтарилиб, руҳнинг табиатини англай оламиз. Шундай қилиб, ҳар нарсага шубҳа-гумон билан қарайдиган одамлар руҳий юксалиш йўлидан бора олмайдилар. Шундай экан, биз руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган буюк ачарйаларнинг изидан боришимиз лозим, шунда ҳаётда албатта муваффақиятга эришамиз.

*41. йога-саннийаста-карманам джнана-санчхинна-самшайам
атмавантам на кармани нибадхнанти дхананджайа*

Ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, илоҳий илм ёрдамида қалбидаги барча гумонлардан халос бўлган киши ҳақиқатан ҳам асл руҳий ўзлиги - "Мен"ини англаб етган бўлади. Эй бойлик эгалловчи, ундай одам ҳеч қачон ўз фаолиятининг қули бўлиб қолмайди.

Изоҳ: Ҳаётида Худои Таолонинг "Бҳагавад-гита"да берган кўрсатмаларига амал қилиб юрган киши илоҳий илмга эга бўлади, натижада қалбидаги барча гумон ва шубҳалардан халос бўлади. Шундай одам ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англаб етган бўлади: ўзи аслида Худонинг ажралмас заррачаси эканини тўла англаб етади. У ҳамиша Кришна онгида бўлиб, ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

*42. тасмад аджнйана-самбхутам хрит-стхам джнана-синатманах
чхиттвайнам самшайам йогам атиштхоттиштхя бхарата*

Шунинг учун, о Бхарата, ғофиллигининг сабабли қалбингда пайдо бўлган гумон ришталарини илм қиличи билан чопиб ташла. Йога билан қуроқлашиб, қадингни ростла ва жангга кир!

Изоҳ: Бу бобда ёритилган йога тизими *санатана-йога*, яъни тирик мавжудотнинг мангу фаолияти деб аталади. Бу йогада икки хил

қурбонлик маросими назарда тутилади: 1)моддий бойликни қурбон қилиш; 2)ҳақиқий ўзлик ҳақида илмга эга бўлиш. Иккинчи қурбонлик маросими соф руҳий фаолият ҳисобланади. Агар моддий бойлик қурбон қила туриб, инсон ўзининг руҳий ўзлигини англашга интилма-са, унинг ўтказган қурбонлик маросими моддий фаолият бўлиб қолаверади. Лекин, одам ўзининг руҳий ўзлигини англаб олиш нияти-да, яъни Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш учун моддий бой-лигини қурбон қилса, унинг қурбонлиги мукаммал қурбонлик бўлади. Руҳий фаолият ҳам икки хил бўлади: 1)ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ни, ўзининг азалий руҳий табиатини англаб етиш; 2)Худонинг Олий Шах-сини англаб етиш. "Бҳагавад-гита"да кўрсатилган йўлдан адашмай бораётган киши руҳий илмнинг ана шу икки муҳим бўлимини ҳам осонлик билан эгаллаб олади. Шундай одамнинг алоҳида руҳ Худои Таолонинг ажралмас заррачаси эканини тушуниб олиши, шу тарзда мукаммал илмга эга бўлиши кийин эмас. Бу бобнинг бошида Худои Таоло Ўзининг илоҳий қароматлари ҳақида гапириб берган эди. "Бҳагавад-гита"нинг кўрсатмаларини тушунмайдиган киши ҳақиқий иймон-эътиқодга, ишончга эга эмас. Ундай одам ҳаётда Худои Таоло-нинг ўзига бериб қўйган мустақиллиги(танлаш ҳуқуқи)ни суистеъмол қилиб юрган одамдир. Агар шунча насиҳатларни тинглаб туриб ҳам, одам Худои Таолонинг "мангу, илм ва лаззатга тўла Олий Шахс" бўлган ҳақиқий табиатини тушунолмаса, демак у тузалмайдиган аҳмоқ, ғофил, нодон кимсадир. Ғофиллик иллатидан халос бўлиш учун, аста-секин Кришнани англаш қонун-қоидаларини ўрганиш ло-зим. Инсон қалбида Кришна онгининг уйғонишига: фаришталарга ва Олий Брахманга қилинган қурбонликлар; брахмачариларнинг ёки ои-лалари одамларнинг қилган қурбонликлари; ҳиссиётларини жиловлаб юрган, сеҳрли йога билан шуғулланаётган, риёзат чекаётганларнинг, шунингдек, моддий бойликлардан воз кечиб, таркидунё қилиб юрган-ларнинг, Ведаларни ўрганиб юрган ва варна-ашрама тизимида ўз бур-чини бажариб юрганларнинг қилган қурбонлик маросимлари ёрдам беради. Лекин, ана шу барча қурбонлик маросимларининг мақсади инсоннинг ҳақиқий ўзлигини англаш бўлиши керак. Ана шу мақсадга интилиб юрганлар "Бҳагавад-гита" илмини тўғри тушуниб етган бўладилар, Кришнанинг гапларига ишонмайдиганлар эса, яна моддий фаолиятга қайтадилар. Шу боис, Парвардигор бизга "Бҳагавад-гита"ни ёки ҳар қандай муқаддас китобларни, итоаткорлик ва камтарлик билан ҳақиқий руҳий устознинг хизматини қилиб, унинг раҳбарлиги остида ўрганишни тавсия қилади. Ҳақиқий руҳий устоз азалдан мавжуд бўлган руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлади, Худои Таолонинг кўрсатмаларидан бир қадам ҳам четга чиқмайди. Бу илм миллион йил-лар аввал Куёш худосига баён этилган, Куёш худоси "Бҳагавад-гита" илмини Ерда яшайдиган одамларга ўргатган. Шунинг учун, ҳар бири-миз "Бҳагавад-гита"да кўрсатилган йўлдан адашмай боришимиз, одам-

ларни тўғри йўлдан адаштиришга уринадиган таъмагир ва манман одамлардан эҳтиёт бўлишимиз лозим. Ҳеч қандай шубҳа йўқки, Парвардигор - Олий Шахсдир, Унинг барча кароматлари илоҳий. Шунини тушуниб етган одам, гарчи у "Бҳагавад-гита"ни эндиgina ўргана бошлаган бўлса ҳам, озодликка чиққан одам ҳисобланади.

"Илоҳий илм" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг тўртинчи бобида Бхактиведантанинг изоҳи шундай яқунланади.

Бешинчи боб.

Карма-йога - Кришна онгидаги фаолият

1. арджуна увача

*саннийасам карманам кришна пунар йогам ча шамсаси
йач чхрейя этайор экам тан ме брухи су-нишчитам*

Аржун шундай деди: О Кришна, аввал Сен менга ҳар қандай фаолиятни тарк этишни буюрдинг, кейин Худога садоқат билан хизмат қилишни маслаҳат беряпсан. Илтимос, мен учун уларнинг қайси бири яхши эканини аниқ айт.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"нинг бешинчи бобида Парвардигор Кришна, Худога садоқат билан хизмат қилиш фалсафий фикр юритишлардан афзал эканини исботлайди. Фалсафий фикрлашлар ёрдамида Мутлақ Ҳақиқатни излашдан кўра Худога садоқат билан хизмат қилиш анча осон, чунки Худога хизмат қилиш жараёни руҳий табиатга эга бўлган ҳолда ҳеч қандай моддий оқибатларга олиб келмайди. "Бхагавад-гита"нинг иккинчи бобида Парвардигор Аржунга руҳнинг табиати ва у моддий тананинг ичига қамалганлиги ҳақида гапириб, руҳий илмнинг энг муҳим сирларини аён этган эди. Шу ерда шартланган руҳ *буддхи-йога*, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида моддий тана тутқунлигидан қандай халос бўлиши мумкинлиги ҳам кўрсатилган эди. Учинчи бобда Парвардигор ҳақиқий илмга эга бўлган киши ўзининг турмушдаги барча бурч ва вазифаларидан озод бўлиши ҳақида, тўртинчи бобда эса, У Аржунга ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказиш ёрдамида ҳақиқий илмга эга бўлиш мумкинлигини айтган эди. Аммо, тўртинчи бобнинг охирида Парвардигор Кришна Аржунга, адашиб юришни тарк этиб, мукамал руҳий илм билан қуrollаниб, жангга киришни буюрди. Бир вақтнинг ўзида Худога садоқат билан хизмат қилиш ва мукамал илмга асосланиб дунёвий фаолиятдан воз кечиш зарурлигини айтиб, Шри Кришна Аржунни ақлидан адаштириб қўйганди. Аржун мукамал руҳий илм асосида таркидунёлик қилиш деганда, сезги аъзолари ёрдамида қилинадиган барча ҳаракатларни тарк этишни тушунади. Аммо, инсон Худога садоқат билан хизмат қилиб яшамоқчи бўлса, у қандай қилиб ҳаракат қилишни тарк этиши мумкин? Бошқача қилиб айтганда, таркидунёлик қила туриб, яна қандайдир фаолият билан машғул бўлиш - бир-бирига зид нарсалар бўлиб кўрингани учун, Аржун ўйлайдики, *саннийаси*, яъни мукамал илмга асосланган таркидунёлик турмуш тарзи - ҳар қандай

фаолиятни умуман тарк этишдир. У ўзини худди, ҳақиқий илм асосида қилинган фаолият ҳеч қандай оқибат келтирмаслигини, демак, худди ҳеч бир иш қилмаган билан баробар эканини билмайдиган одамдай тутяпти. Шунинг учун у Кришнадан, нима қилса ўзи учун фойдали бўлишини сўраяпти: ҳар қандай фаолиятдан воз кечсинми ёки мукам-мал илмга эга бўлиб, шу илм асосида ҳаракат қилсинми?

2. *шри бхагаван увача*

*саннийасаҳ карма-йогаи ча нихирейаса-карав убхау
тайос ту карма-саннийасат карма-його вишишия*

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Фаолиятни тарк этиш ҳам, Худога садоқат билан хизмат қилиш ҳам инсонни озодликка чиқаради. Лекин, Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш ҳар қандай фаолиятни тарк этгандан афзал.

Изоҳ: Кармали фаолият билан шуғулланиш, яъни ҳиссий лаззатларга интилиш тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлиб юришининг асосий сабабчисидир. Токи, тирик мавжудот ўзининг моддий танасига ҳар хил қулайликлар яратиш учун тинмай меҳнат қилишда давом этар экан, у бир танадан иккинчи танага ўтиб, ўзини моддий оламда мангу тутқун, асир бўлишга мубтало қилиб юраверади. "Шримад Бхагаватам" (5.5.4-6) да шундай дейилган:

*нунам праматтаҳ куруте викарма
йад индрийа-притайа априноти
на садха манйе йата атмано "йам
асанн ати клиеа-да асадехаҳ
парибхавас тавад абодхаджджато
йаван на джиджнасата атма-таттвам
йават крийас тавад идам мано ваи
карматмакам йена шарира-бандхаҳ
эвам манаҳ карма-вашам прайункте
авидйайатманй упадхиямане
притир на йаван майи васудеве
на мучйате деха-йогена тават*

"Ҳиссий лаззатларга муккасидан кетган одамлар, ўзларига шунча азоб-уқубат келтираётган ҳозирги моддий танаси - ўзларининг аввалги ҳаётларида қилган гуноҳ ишларининг натижаси эканини билмайдилар. Гарчи тана ўткинчи бўлса ҳам, у тирик мавжудотга жуда кўп ташвиш ва ноқулайликлар туғдиради. Шунинг учун, ҳиссий лаззатланишга интилиб, елиб-югуравериш ҳеч кимга фойда бермайди. Аслида ўзининг ким экани ҳақида ўйлаб кўрмайдиган киши умрини бекорга хазон қилиб юрган бўлади. Ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ни англаб етмаган одам ҳиссиётининг талабларини қондириш учун ҳар хил оқибат

келтирадиган кармали фаолият билан машғул бўлишга мажбур, ҳиссий лаззатланиш истаги билан булганган онги уни бир моддий танани иккинчи моддий танага кетма-кет алмаштириб юришга мажбур қилади. Шунинг учун, ақли кармали фаолиятга ғарқ бўлган ва ғафлат ботқоғига ботган киши, моддий тана тутқунлигидан халос бўлиш учун, қалбида Худованд Васудевага нисбатан муҳаббат туйғусини ривожлантириши лозим. Фақат шундагина унда моддий тутқунликдан озодликка чиқиш имконияти пайдо бўлади".

Шундай қилиб, фақат гьяна, яъни "мен моддий тана эмасман, мангу руҳман" деган илмининг ўзи озодликка чиқиш учун етарли эмас. Инсон мангу рух, жон сифатида, руҳнинг табиатига хос бўлган ишлар билан яшаши лозим, акс ҳолда у моддий тутқунликдан озодликка чиқа олмайди. Лекин Кришна онгидаги фаолият билан кармали фаолият бир хил табиатга эга эмас. Кришна онгида қилинган фаолият инсоннинг руҳий юксалишига ёрдам беради, чунки у ҳақиқий ва мукамал илмга асосланган. Шартланган рух қалбини моддий иллатдан поклаши учун кармали фаолиятни тарк этишнинг ўзи кифоя қилмайди, - бунинг учун одам Кришна онгига эга бўлиши, Худони, Кришнани англаб етиши керак. Токи қалбимиз покланмаган экан, биз кармали фаолият билан машғул бўлишга мажбурмиз. Аммо, Кришна онгида қилинган фаолият инсонни карма оқибатларидан, демак, моддий онг ёрдамида фаолият қилишдан ҳам поклайди. Шу сабабли Кришна онгида қилинган фаолият, руҳий юксалиш йўлидан адашиш эҳтимоли ҳамиша мавжуд бўлган таркидунёликдан, ҳар қандай фаолиятни тарк этишдан афзал, устун туради. Агар Кришна онгига эга бўлмаган киши таркидунё килса, унинг таркидунёлиги тўлиқ таркидунёлик бўлмайди. Бунинг Шрила Рупа Госвами "Бхакти-расамрита-синдху" асарида шундай тасдиқлайди:(1.2.256.)

прапанчикатайя буддхйа хари-самбандхи-вастунах

мумукишбхих паритийаго ваирагйам пхалгу катхйате

"Агар озодликка чиқишга интилаётган одамлар Худонинг Олий Шахси билан боғлиқ бўлган нарсаларни моддий нарсалар деб, улардан воз кечса, уларнинг таркидунёлиги тўлиқ бўлмайди".

Агар таркидунёлик "бу дунёдаги ҳамма нарса Худонинг Таолоники экани ва ҳеч ким бирор нарсага эгалик қилишга ҳаққи йўқ" деган тунунчага асосланган бўлсагина, ундай таркидунёликни тўла, ҳақиқий таркидунёлик деб аташ мумкин. Аслида ҳеч нарса бизники эмаслигини англаб олиш лозим. Шундай экан, биз нимадан воз кечамиз, нимани тарк этамиз ўзи? Ҳамма нарса Кришнанинг мулки эканини билган киши ҳамиша таркидунё қилиб юрган одам бўлади. Ҳамма нарса Худоники, Кришнаники экан, ҳамма нарсани Кришнага, Худога хизмат қилишга ишлатиш керак. Ана шундай онг билан, яъни Кришна онги билан қилинган ҳар қандай фаолият мукамал фаолиятдир, ва маява-

ди-саннийасиларнинг таркидунё килишга уриниб, чекаётган машаққатларини ҳеч қачон бунга тенглаштириб бўлмайди.

*3. джнейаҳ са нитйа-саннийаси йо на дवेशти на канкшати
нирвандво хи маха-бахо сукхам бандхат прамучйате*

Ўз меҳнатининг натижаларидан нафратланмайдиган, аини пайтда уларга боғланиб қолмаган одамни “ҳамиша таркидунё қилиб юрган одам” деб ҳисоблайдилар. Эй билагги кучли Аржун, қарама-қаршиликлар таъсирини енгиб, ундай одам осонлик билан моддий тугкунлик чангалидан ҳалос бўлади ва тўла озодликка эришади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган одам ҳамиша таркидунё қилиб юрган бўлади, чунки у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб ҳам қолмаган, улардан нафратланмайди ҳам. Ҳаётини Худои Таолога илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган ана шундай одам ҳақиқий илмга эга одамдир, чунки у Кришна билан ўзаро муносабатида ўзининг вазифасини яхши билади. Кришна - тўла бутун эканини, ўзи эса, - Кришнанинг бир бўлаги, ажралмас зарраси эканини у тўлиқ англаб етган бўлади. Ана шундай илм - мукамал илмдир, чунки Худои Таоло билан тирик мавжудотнинг сифат жиҳатидан бир хил эканини ва миқдор жиҳатидан бир-биридан фарқ қилишини тўғри тушунтириб беради. “Тирик мавжудот Кришна билан ҳар томонлама тенг” деган ғояни тасдиқлайдиган таълимот эса нотўғри таълимотдир, чунки, бўлак ҳеч қачон бутунга тенг бўла олмайди. Тирик мавжудотнинг Худои Таоло билан сифат жиҳатидан бир хил, аммо миқдор жиҳатидан фарқ қилиши ҳақидаги таълимот ҳақиқатни тўғри тушунтиради. Аини пайтда бу илм илоҳий, трансцендент илмдир, бу илм инсон ҳар хил истак ва мусибатлардан ҳалос бўлиб, ҳаётда осойишта, хотиржам яшашига ёрдам беради. Шундай одамнинг ақли ҳар хил қарама-қаршиликлардан пок, чунки унинг ҳаётдаги бутун фаолияти Кришнага бағишланган. Шу тарзда қарама-қаршиликлар таъсирини енгиб, инсон ҳатто моддий оламда яшаб юриб ҳам озодликка эришади.

*4. санкхйа-йогау притхаг балаҳ праваданти на пандитах
экам апй астхитах самйаг убхайор виндате пхалам*

Фақат ғофил одамларгина Худога садоқат билан хизмат қилиш(карма-йога) моддий оламни назарий ўрганиш(санкхйа-йога)дан фарқ қилади, деб айтиши мумкин. Ҳақиқий донишмандлар, руҳий юксалишга элтувчи бу икки йўлнинг бирортасидан адашмай бораётган киши ҳар икки йўлнинг мақсадига ҳам эриша олишини тасдиқлайдилар.

Изоҳ: Моддий оламни назарий жиҳатдан ўрганишнинг мақсади - бутун борлиқнинг ягона руҳини, жонини, асосини аниқлашдан иборат. Моддий оламнинг руҳи - Вишну, Олий Рухдир. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши айни пайтда Олий Рухга ҳам хизмат қилаётган бўлади. Бу ерда айтиб ўтилган усуллардан бири - дарахтнинг илдизини топишдан, иккинчиси эса - ана шу илдизга сув қуйишдан иборат. Ҳақиқий *санкхйа* фалсафасига амал қилиб юрган одам охир-оқибатда моддий оламнинг илдизини, руҳи - Вишнуни албатта англаб етади, шу мукаммал илмга асосланган ҳолда Худога хизмат қила бошлайди. Шу сабабли, бу икки йўл аслида бир-биридан фарқ қилмайди, чунки иккисининг ҳам мақсади - ягона Худои Таоло, Вишну. Санкхйа ва карма-йоганинг охириги мақсади нима эканидан беҳабар одамлар, "улар ҳар хил мақсадларга олиб келади", деб ўйлайдилар, аммо ҳақиқатан ҳам мукаммал илмга эга бўлган одам уларнинг мақсади бир эканини яхши билади.

*5. йат санкхйах прапйате стханама тад йогайр апи гамйате
экам санкхйам ча йогам ча йах паийати са паийати*

Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида санкхйа йўлининг мақсадига ҳам эришиш мумкинлигини билган, оламни назарий жиҳатдан ўрганиш ҳамда Худога садоқат билан хизмат қилиш аслида бир йўл эканини тушунган киши ҳақиқатни тўғри англаб етган бўлади.

Изоҳ: Фалсафий изланишларнинг ҳақиқий мақсади - ҳаётнинг олий мақсадини аниқлашдан иборат. Ҳаётнинг энг олий мақсади - ўзининг ким эканини, ҳақиқий "Мен"ини аниқлаш бўлгани учун, бу ерда қўрсатилган икки усул ҳам одамни ягона хулосага олиб келади. Санкхйа фалсафасини ўрганиб, одам тирик мавжудот бу моддий оламда бегона, аслида "у - руҳий табиатли, олий, тўла бутуннинг бир заррачаси экан", деган хулосага келади. Демак, мангу руҳнинг моддий оламга ҳеч қандай алоқаси йўқ, унинг бу ердаги фаолияти қандайдир йўл орқали Худои Таоло билан боғланган бўлиши керак. Рух Кришна онги билан ҳаракат қила бошлаганида, ўзининг табиий ҳолатига эришган бўлади. "Санкхйа-йога усули" деганда одамнинг моддий нарсаларга боғланишдан халос бўлиши тушунилади, Худога садоқат билан хизмат қилиш йогаси эса, Кришна онгидаги фаолиятга боғланишни ривожлантириш имконини беради. Аслини олганда, гарчи биттаси таркидунёликни, иккинчиси боғланишни кўзда тутса ҳам, бу икки усул бир-биридан фарқ қилмайди. Моддий нарсаларни тарқ этиш ва Кришнага боғланиш - амалда бир нарсаси. Шуни англаб етган одам ҳақиқатни тўғри тушунган бўлади.

*6. саннийасас ту маха-бахо духкхам аптум айюгатах
йюга-йукто мунир брахма на чиренадхигаччхати*

Худога садокат билан холис хизмат қилишда машғул бўлмай туриб, фақат таркидунё қилишнинг ўзи ҳеч кимга бахт келтирмайди. Аммо, ҳаётини Худога холис хизмат қилишга бағишлаган, чуқур тафаккур юритадиган одам дарров Худои Таолога эришиши мумкин.

Изоҳ: Саннийаси - таркидунё қилган одамлар икки тоифада бўлади. Саннийаси-майавадилар санкхйа фалсафасини ўрганиш билан шуғулланидилар, саннийаси-вайшнавлар эса, "Шримад Бҳагаватам"ни, "Веданта-сутра"ларга ёзилган ишонарли изохларни ўрганадилар. Саннийаси-маявадилар ҳам "Веданта-сутра"ни ўрганадилар, аммо улар бунда Шанкарачарйа ёзган "Шарирака-бхашья" деб аталган изохлардан фойдаланидилар. Бҳагаваталарнинг издошлари "Панчаратрика" асосида Худога хизмат қилиш билан шуғулланидилар, шу сабабли ҳар хил вазифаларни бажарадилар. Моддий фаолиятни биратўла тарк этиб, вайшнава-саннийасилар Худога садокат билан хизмат қилиш йўлида ҳар хил фаолият билан шуғулланидилар. Аммо, санкхйа фалсафасини ва веданталарни ўрганаётган саннийаси-маявадилар эса, Худога хизмат қилиш лаззатидан маҳрумдирлар. Баъзан, Брахман ҳақидаги фикрлашлардан чарчаб, гарчи бу асар ҳақида етарли тасаввурга эга бўлмасалар ҳам, улар "Шримад Бҳагаватам"га мурожаат қиладилар. Шу сабабли, "Шримад Бҳагаватам"ни ўрганиш жараёнида улар жуда кўп қийинчиликларга учрайдилар, мавҳум фалсафий фикрлашлар ва "Шримад Бҳагаватам"га имперсонализм руҳида ёзилган нотўғри изохлар, шарҳлар саннийаси-маявадиларга ҳеч қандай фойда келтирмайди. Улардан фарқли равишда, саннийаси-вайшнавлар, Худога холис хизмат қилишдаги ўзларининг илоҳий вазифаларини бажариш билан ҳамиша ўзларини бахтиёр сезадилар, умрининг охирида эса, албатта Худонинг даргоҳига эришадилар. Саннийаси-маявадилар кўпинча руҳи юксалиш йўлидан адашиб, табиатан моддий, кармали бўлган дунёвий хайр-саховат, хайрия ишлари билан шуғуллана бошлайдилар. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, Кришна онги билан яшаб юрган одамлар, гарчи, улар ҳам, бир неча умрлардан кейин барибир Кришнани англаб етсалар ҳам, ҳамиша қайси нарса Брахман, қайси нарса Брахман эмаслигини ўйлаб, ҳамиша чуқур фалсафий фикрлашлар билан машғул бўлиб юрган саннийасилардан афзалроқдир.

*7. йюга-йукто вишуддхатма виджитатма джитендриях
сарва-бхутатма-бхутатма курванн апи на липйате*

Ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, қалби пок, ҳиссиёти ва ақлини жиловлаб олган одам ҳаммага азиз, ҳамма унинг учун азиз. Гарчи, шундай одам ҳамиша турли фаолият билан машғул бўлиб юрса ҳам, ҳеч қачон уларнинг оқибатларига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Кришна онгида ҳаракат қилиб озодликка эришишга интилиб юрган одам ҳар бир тирик мавжудот учун азиз, барча мавжудотлар ҳам унга жуда қадрли. Бунга сабаб - унинг Кришна онгида бўлганлигидир. У худди дарахтнинг шоҳа ва барглари дарахтнинг ўзидан ажралмагани сингари, тирик мавжудотлар ҳам Кришнадан ажралмаганлигини яхши билади. У дарахтнинг илдизига сув қуйиш билан дарахтнинг шоҳа ва баргларини ҳам суғоришимизни, фақат ошқозонга овқат солиш ёрдамида биз бутун танани зарур қувват билан таъминлашимиз мумкин эканини тушунади. Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши шу тарзда ҳаммага хизмат қилиб юргани сабабли, ҳар бир тирик мавжудот учун азиз, қадрли. Унинг фаолиятдан ҳамма мамнун бўлгани учун, унинг онги ҳамиша поклигича қолаверади. Онгининг поклиги унга ақлини назорат қилиш имкониятини беради, ақлини жиловлаш ёрдамида эса, у ҳиссиётини ҳам ҳамиша ўзига бўйсунган ҳолда ушлаб юради. Шундай одамнинг ақли ҳамиша Худога, Кришнада мужассам, шу сабабли у ҳеч қачон Худони эсидан чиқармайди, унинг сезги аъзолари Худога, Кришнага хизмат қилишдан бошқа ҳеч нарса билан банд бўлмайди. У ҳеч қачон Кришна билан боғлиқ бўлмаган гапларни эшитгиси келмайди, Кришнага таклиф қилинмаган таомдан емайди, агар Худога, Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаса, у бирор жойга бормайди. Шу тариқа унинг бутун ҳиссиёти ҳамиша ўзига бўйсунган бўлади. Ўзининг ҳиссиётларини бошқаришни билган киши эса, ҳаётда ҳеч қачон, ҳеч кимга, ҳеч қандай зиён етказмайди. "Нимага Аржун жангда катнашиб, шунча одамни ўлдирди? У Кришна онгида эмасми-ди?" - деб сўрашингиз мумкин. Аржуннинг ўз рақибларига берган зарари сиртдан, юзаки қараганда зарар бўлиб кўринади: жанг майдонида ўлдирилган барча жангчилар алоҳида руҳ сифатида яшашда давом этаверадилар, чунки руҳни ўлдириб бўлмайди. Бу ҳақда иккинчи бобда айтилган эди. Руҳий жиҳатдан олганда, Курукшетра жангида ҳеч ким ўлгани йўқ. Жангчилар шу ерда шахсан иштирок этиб турган Худонинг, Кришнанинг амри билан таналарини алмаштирдилар, холос.

Курукшетрада жанг қила туриб, Аржун аслида ҳеч ким билан жанг қилгани йўқ: у фақат Кришна онгида бўлган ҳолда Кришнанинг буйруғини бажарди, холос. Ундай одам ҳеч қачон ўз фаолиятининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

8-9. *найва кинчит каромити йукто манйета таттва-вит
паийан шринван спришан джигхранны*

*ашнан гаччхан свапан швасан
прапапан висриджан грихнанн унмишан ниммишан апи
индрианиндриятхешу варманта ити дхарайан*

Илоҳий онгга эга бўлган киши кўраётганида, эшитаётганида, сезаётганида, ҳидлаётганида, овқатланаётганида, юраётганида, ухлаётганида ёки нафас олаётганида, ўзи аслида ҳеч нарса қилмаётганини ҳамиша билиб туради. У суҳбатлашаётганида, ошқозонини бўшатаётганида ёки қорнини тўйгазаётганида, кўзларини очиб-юмаётганида, фақат сезги аъзолари ташқи нарсалар билан ўзаро муносабатда бўлаётганини, ҳақиқий ўзлиги - "Мен" эса, бу ишларга мутлақо алоқадор эмаслигини яхши билади.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши пок, шу сабабли унинг бевосита беш сабаб ва бошқа кўшимча сабаблар келтириб чиқарадиган фаолиятга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Беш сабаб: 1)ҳаракат қилувчи; 2)фаолиятнинг ўзи; 3)ташқи шароит; 4)ишлатиладиган куч; 5)тақдир. Содиқ қалбининг ҳамиша пок бўлишига сабаб шуки, у ҳамиша Кришнага илоҳий хизмат қилиш билан банд. Ташқаридан караганда танаси ва ҳиссиётлари ёрдамида ҳаракат қилиб юргандай туюлса ҳам, у ҳамиша ўзининг руҳий фаолиятдан иборат бўлган ҳақиқий вазифасини англаб юради. Моддий онгга эга бўлган киши ўзининг ҳиссиётларидан моддий лаззатланиш учун фойдаланади, аммо Кришна онгида бўлган киши эса, ўзининг сезги аъзолари ва танасини Кришнани, Худони рози қилиш учун, Кришнага лаззат келтириш учун ишлатади. Шу сабабли, гарчи сезги аъзоларидан фойдаланиб юрган бўлса ҳам, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳамиша озод рухдир. Кўриш ва эшитиш - билиш аъзоларининг вазифаси, ҳаракат, нутқ қоринни бўшатиш ва ҳоказолар эса - ҳаракатланадиган аъзоларнинг иши. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қачон танасининг аъзоларининг фаолият таъсирига тушиб қолмайди. У Худога хизмат қилишдан бошқа бирор иш билан шуғулланмайди, чунки у Кришнанинг мангу хизматкори эканини яхши билади.

*10. брахмани адхайа кармани сангам тйактва кароти йах
липйате на са папена падма-патрам ивамбхаса*

Худди, сув ҳеч қачон нилуфар гулининг япроғини намлай олмагани сингари, ҳаётда ўз бурчини ҳолис бажариб, меҳнатининг натижаларига боғланмаган ҳолда, уларни Худои Таолога бағишлаб юрган кишининг онгини ҳеч қандай гуноҳ ишлар булғай олмайди.

Изоҳ: Бу ерда *брахмани* ибораси "Кришна онгида" деган маънони англатади. Моддий олам - моддий табиатнинг уч гунасининг намоён бўлишидир, у санскрит тилида *прадхана* деб аталади. Ведавий мадхияларда шундай дейилган: *сарвам хи этад брахма* (Мандукйа-упанишад.2) ва *тасмад этад брахма нама рупам аннам ча джайате* (Мундака-упанишад, 1.2.10). "Бхагавад-гита"да ҳам шундай дейилган(14.3): *мама йонир махад брахма*. Бошқача қилиб айтганда, моддий оламдаги ҳамма нарса Брахманнинг намоён бўлишидир, гарчи оқибатлар ҳамиша ҳар хил кўринишларга эга бўлса ҳам, оқибатлар - оқибат келтирган сабабдан фарқ қилмайди. "Ишопанишад"да айтилганки, ҳамма нарса Олий Брахман - Кришна билан боғланган, ҳама нарса шу ягона Зотнинг мулкидир. Ҳамма нарса Кришнаники эканини тўлиқ англаб етган, Худои Таоло - ҳамма нарсанинг хўжайини, демак, ҳамма нарса Унга хизмат қилиш учун ишлатилиши лозимлигини тўлиқ англаб етган киши ҳеч қачон ўзининг гуноҳ ёки савоб ишларининг оқибатларига боғланиб қолмайди. Ҳатто, у ёки бу фаолият учун Худои Таоло тирик мавжудотга бериб қўйган моддий танани ҳам Кришна онгида Худого хизмат қилиш учун ишлатиш мумкин. Шунда у, худди сувга ботиб турса ҳам, ҳеч қачон намланмайдиган нилуфар барги сингари, ҳеч қандай гуноҳ ишлар оқибатига булғаниб қолмайди. "Бхагавад-гита"да (3.3) Парвардигор Кришна шундай дейди: *майи сарвани кармани саннийасйа* - "Таркидунё қилиб, барча ҳаракатларингни фақат Менга бағишла!" Шундай қилиб, Кришнани англаб етмаган киши моддий танасини ва сезги аъзоларини "ўзи" деб ўйлаб ҳаракат қилади, Кришна онгида бўлган киши эса, ўзининг танаси Кришнанинг мулки эканини, уни Кришнага хизмат қилишда ишлатиш кераклигини билиб, шунга асосан ҳаракат қилади.

*11. кайена манаса буддхйа кевалаир индрийаир апи
йогинаҳ карма курванти сангам тйактватма-шуддхае*

Барча боғланишлардан халос бўлиб, йоглар ўзининг танаси, ақли, тафаккури ва ҳатто ҳиссиётларидан ҳам фақат покланиш учунгина фойдаланадилар.

Изоҳ: Инсон Кришна онгида бўла туриб, Кришнани мамнун қилиш учун ҳаракат қилганида, унинг танасининг, ақлининг, тафаккурининг ёки ҳатто ҳиссиётларининг ҳаракатлари ҳам моддий иллатларга булганмаган пок ҳисобланади. Кришна онгига эга кишининг фаолияти моддий оқибатлар олиб келмайди. Шунинг учун, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб, биз ҳеч қийналмасдан ҳаётимизни *сад-ачара* деб аталадиган пок руҳий фаолиятга бағишлай оламиз. Шри Рупа Госвами ўзининг "Бхакти-расамрита-синдху" асарида (1.2.187) бу ҳақда шундай дейди:

*иха йасйа харер дасте кармана манаса гира
никхиласв апй авастхасу дживан-муктаҳ са учйате*

"Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган, яъни Кришнага танаси, ақли, тафаккури ва нутқи билан хизмат қилиб юрган киши, ҳатто моддий оламда яшаб, ҳар хил ишлар билан машғул бўлиб юргандай кўринса ҳам, озодликка чиққан руҳ ҳисобланади".

Шундай одам сохта ўзлик таъсиридан озод руҳдир, чунки у моддий танасини ўзига қиёсламайди ва ўзини унинг эгаси деб ҳисобламайди. У моддий танадан фарқ қилишини, тана унга тегишли эмаслигини яхши билади. Унинг танаси ҳам, унинг ўзи сингари Кришнаникидир. Содиқ ўзининг ҳамма нарсасидан - танаси, ақли, тафаккури, нутқи, ҳаёт кучи, мол-дунёсидан Кришнага хизмат қилиш учун фойдалана бошласа, шу заҳотиёқ Кришна билан ўзаро муносабатини қайта тиклайди. Шундай қилиб, у Кришна билан алоқасини тиклаб, ўзини моддий танага қиёслашга мажбур қиладиган сохта ўзлиги таъсиридан халос бўлади. Мана шу Кришнани англашнинг комил ҳолатидир.

*12. йуктаҳ карма-пхалам тйактва шантим анноти найиштхиким
айуктаҳ кама-карена пхале сакто нибадхйате*

Чуқур иймон билан ўз ихтиёрини бутунлай Менга топширган киши ҳақиқий тинчлик ва осойишталикка эришади, чунки у ўз меҳнатининг барча натижаларини Менга бағишлайди. Худои Таоло билан боғланмасдан, ҳаётда ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш истагида юрган киши нафсининг қули бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган одам билан моддий онгига эга одам орасидаги фарқ шундан иборатки, уларнинг биттаси Кришнага боғланган, бошқаси эса - ўз меҳнатининг натижаларига боғланган. Кришнага боғланган, фақат Худони мамнун қилиш учун меҳнат қиладиган киши шубҳасиз озодликка эришган руҳдир, у ўз фаолиятининг натижаси қандай бўлишидан хавотирга тушиб ташвишланмайди.

"Шримад Бҳагаватам"да айтилганидай, одам қарама-қаршилиқлар таъсири остида, яъни Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги илмдан беҳабар бўлгандагина ўз меҳнатининг натижаларига боғланган бўлади. Кришна - Олий Мутлақ Ҳақиқат, Худо Шахси. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши учун ҳеч қандай қарама-қаршилиқлар мавжуд эмас. Бутун борлиқ Кришнанинг қувватидан яралган, Кришна эса ҳаммага саодат келтирувчидир. Шу сабабли Кришна онгида қилинган фаолият мутлақ табиатга эга; у бутунлай руҳий ва ҳеч қачон моддий оқибатлар келтирмайди. Шунинг учун ҳам Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши ҳамиша, ҳиссий лаззатланиш ниятида ҳамма нарсдан

бирор фойда ундиришга интилиб юрган одам учун умуман бегона бўлган, чуқур ором ва осойишталикда юрган бўлади. Кришна онгидаги фаолиятнинг сири ана шундай: бутун оламда Кришна билан боғлиқ бўлмаган нарсанинг ўзи йўқлигини англаб етиш - инсонга мустаҳкам осойишталик келтиради ва уни ҳар қандай қўрқинчдан халос этади.

13. *сарва-кармани манаса саннийасйасте сукхам ваши
нава-дваре пуре дехи наива курван на карайан*

Танада мужассам бўлган тирик мавжудот, ўзини бошқаришни ўрганиб, ақлу-хаёлида ҳар қандай фаолиятни тарк этса, ҳеч қандай ҳаракат қилмасдан, ҳеч қандай ҳаракатга сабаб бўлмасдан тўққиз дарвозали шаҳар(моддий тана) ичида бахтиёр яшайди.

Изоҳ: Шартланган руҳ моддий тана ичида, яъни образли қилиб айтадиган бўлсак, “тўққиз дарвозали шаҳар” ичида яшайди. Тана моддий табиат гуналарига бўйсуниб ҳаракат қилади ва уларнинг таъсири остида бўлади. Шартланган руҳ ҳамиша ўз танасининг ҳолатига боғлиқ бўлади, аммо, агар истаса у ана шу боғланишдан озод бўлиши мумкин. У ўзининг руҳий табиатини эсидан чиқариб, ўзини моддий тана деб, алданиб юргани сабабли ҳаётда азоб чекиб юрибди. Қалбида Кришна онгини ривожлантириб, руҳ ўзининг табиий ҳолатига қайтади ва танага қамалиб қолишдан халос бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши моддий тананинг фаолиятдан бутунлай халос бўлади. Ўзининг ҳиссиётини жиловлаб олган ва ҳаёт ҳақидаги фикрларини ўзгартирган ана шундай руҳ тўққиз дарвозали шаҳарда бахтиёр яшайди.

нава-дваре пуре дехи хамсо лелайате бахиҳ

ваши сарвасйа локайя стхаварасйа чарасйа ча

"Алоҳида жон билан бирга моддий тана ичида яшайдиган Худои Таоло коинотдаги барча тирик мавжудотларнинг Ҳукмдоридир. Моддий танада тўққиз дарвоза мавжуд(икки кўз, буруннинг икки тешиги, икки қулоқ, оғиз, ахлат чиқариш ва жинсий аъзолар). Тирик мавжудот шартланган ҳолатида моддий танасини ўзига киёслайди, аммо, қалбидаги Парвардигор билан ўзининг бир хил табиатга эга эканини англаб етгандан кейин, ҳатто моддий тана ичида бўлса ҳам, у худди Парвардигор сингари озод бўлади" (Шветашватара-упанишад, 3.18).

Шундай қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши моддий танасининг ташқи ва ички фаолиятдан озод бўлади.

14. *на картритвам на кармани локайя сриджати прабхуҳ
на карма-пхала-самйогам свабхавас ту правартате*

Тана-шаҳарнинг ҳўжайини бўлган шартланган руҳ ҳеч қандай ҳаракат қилмайди, бошқаларни ҳам фаолиятга ундамайди,

фаолиятнинг натижасини ҳам яратмайди. Буларнинг барчасини моддий табиат гуналари амалга оширади.

Изоҳ: Еттинчи бобдан билиб оламизки. тирик мавжудот Худои Таолонинг қувватларидан бирига мансуб; бу қувват(табиат) Худонинг куйи қуввати(табиати) бўлган моддадан фарқ қилади. Қандайдир сабаблар билан олий қувватга мансуб бўлган тирик мавжудот қадим замонлардан бери моддий табиат билан аралашиб юрибди. Тирик мавжудот яшаётган ўткинчи моддий тана ҳар хил фаолият ва уларнинг оқибатларининг сабабчиси. Азалдан тирик мавжудот пок, аммо, шартланган ҳолатда бўлгани ва ўзининг ғофиллиги сабабли танасини "ўзим" деб ўйлагани учун, у танаси бажарган фаолиятнинг натижаларидан азоб чекади. Моддий тана ичидаги бизнинг барча мусибатларимизнинг ягона сабабчиси - қадим замонлардан бери тирик мавжудотни қоплаб келаётган ғафлат, ғофиллик пардасидир. Тирик мавжудот танасининг фаолиятдан халос бўлганида, шу фаолиятнинг оқибатларидан ҳам халос бўлади. Шаҳар-тана ичида яшар экан, аслида, руҳ моддий тананинг эгаси бўлмаса ҳам, унинг ҳаракатларини бошқармаса, оқибатларини яратмаса ҳам, унинг хўжайинидай кўринади. У шунчаки моддий ҳаёт уммонида тирикчилик учун кураш олиб боради. Тўлқинлар уни у ёқдан бу ёққа олиб юради, уларга қаршилиқ қилишга эса, тирик мавжудотнинг кучи етмайди. Унинг учун ягона нажот йўли - Кришнани, Худони англашнинг илоҳий усули ёрдамида ана шу уммондан озодликка чиқишдир. Тирик мавжудот учун бу дунёда ягона йўл шундан иборат.

15. *надатте касйачит папам на чайва сукритам вибхух
аджнаненавритам джнанам тена мухйанти джантавах*

Худои Таоло тирик мавжудотларнинг гуноҳ ва савоб ишлари учун жавоб бермайди. Танада мужассам бўлган тирик мавжудотлар сароб(алдов) домига тушиб қолгани сабабли уларнинг ҳақиқий илми ғафлат остида қолган.

Изоҳ: *Вибху* иборасининг санскрит тилидан таржимаси "Чексиз илм, чексиз бойлик, чексиз қудрат, шон-шухрат, гўзаллик ва боғланмаганлик эгаси бўлган Худои Таоло" деганидир. Ҳамиша Ўзига тўла, Ўзидан мамнун бўлган ҳолда, У тирик мавжудотларнинг гуноҳ ёки савоб ишларига бевосита боғлиқ эмас. Уларни у ёки бу шароитга Худои Таоло солиб қўйгани йўқ. Тирик мавжудотларнинг ўзлари ғофиллиги ва адашганлиги сабабли маълум бир шароитларга тушишни истайдилар, шундан уларнинг фаолияти ва фаолиятининг оқибатлари занжири бошланади. Парвардигорнинг қувватига мансуб бўлган тирик мавжудот ўз табиатига кўра илмга тўла. Шунга қарамай, қувватининг

чекланганлиги сабабли, у ғафлат гунаси таъсирига тушиб колади. Тирик мавжудотдан фарқ қилган ҳолда, Парвардигор ҳамма нарсаса қодир, қудрати чексиз. Худои Таоло - *вибху*, ҳамма нарсани билувчи чексиз даражада буюк, тирик мавжудот эса - *ану*, чексиз даражада кичик заррача. Рухий учкун, заррача бўлгани сабабли, тирик мавжудот ҳам мустақил ирода ва иташ қобилиятига эга. Аммо, унинг истакларини фақат қудратли Парвардигоргина амалга ошира олади. Шунинг учун, тирик мавжудотни дунёвий орзу-истаклар қийнай бошлаганида, Парвардигор унга шу истакларни амалга ошириш имконини беради, аммо Унинг Ўзи, тирик мавжудотнинг ўз хоҳиши билан тушган шароитдан келиб чиққан ҳолда, кўрсатаётган фаолияти ва уларнинг оқибатлари учун жавоб бермайди. Ақлдан адашган тирик мавжудот ўзини ўткинчи танасига қийслаб, ўткинчи табиатга эга бўлган ҳар хил қувонч ва мусибатлардан қийналади. Парвардигор Параматма, яъни Олий Рух кўринишида ҳамиша алоҳида рухнинг ёнида бўлади, худди гулнинг ёнида туриб, унинг хидини билганимиз сингари, Худои Таоло алоҳида рухнинг барча истакларини яхши билади. Истаклар тирик мавжудотнинг шартланганлигининг нозик кўринишидир. Парвардигор тирик мавжудотнинг истакларини у муносиб бўлган даражада амалга оширади: инсоннинг нияти, Парвардигорнинг хоҳишига тўғри келсагина амалга ошади. (Человек предполагает, а Бог располагает). Шундай қилиб, алоҳида тирик мавжудот истакларини ўзи мустақил ҳолда амалга ошира олмайди. Аммо Парвардигор унинг барча истакларини амалга ошириши мумкин. Ҳеч нарсаса боғланмаган ҳолда, Парвардигор чексиз кичик, чекланган мустақилликка эга бўлган тирик мавжудотга ўзининг хоҳлаган истагини амалга оширишга уринишига ҳалақит бермайди. Лекин, уларнинг истаклари, мақсади - Худои Таолонинг Ўзи, Кришна бўлганида, Парвардигор уларга алоҳида марҳамат кўрсата бошлайди ва уларнинг истакларини бошқариб, уларнинг Худои Таолога эришиб, мангу бахтга эришишига ёрдам беради. Ведавий мадхияларда шундай дейилган: *эша у хй эва садху карма карайати там йам эбхйо локебхйа уннинишате, эша у эвасадху карма карайати йам адхо нинишате* - "Парвардигор тирик мавжудотларнинг рухий юксалишлари учун уларга хайрли ишлар қилиш имконини беради. Дўзахга тушишлари учун уларга гуноҳ ишлар қилиш имконини беради". (Каушитаки-упанишад, 3.8)

аджно джантур анишо "йам атманах сукха-дукххайох шивара-прерито гаччхет сваргам ваив абхрам эва ча

"Тирик мавжудотнинг бахтли ёки бахтсиз бўлиши Худои Таолонинг амрига боғлиқ. Худди шамол ҳар тарафга олиб юрадиган булутлар сингари Худонинг амри билан рух жаннат ёки дўзахга тушиши мумкин".

Шундай қилиб, қадим замонлардан бери Кришнани, Худони англашдан қочиб юрган тирик мавжудот ғофиллигига ўзи сабабчи

бўлади. Гарчи ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот мангу, илм ва лаззатга тўла бўлса ҳам, чексиз кичик заррача бўлгани сабабли Худога хизмат қилиши кераклигини эсидан чиқаради ва ғофиллик чангалига тушиб қолади. Ана шу ғофиллиги уни ҳозирги шартланган ҳолатга тушиб қолгани учун Худои Таолони айблашга мажбур қилади. "Веданта-сутра"да (2.1.34) шундай дейилган: *ваишамйя-наирехринйе на сапекшатват татха хи даршайати* - "Гарчи бир қарашда ундай бўлиб кўринмаса ҳам Парвардигор ҳеч кимга нисбатан нафрат ҳам, муҳаббат ҳам ҳис қилмайди".

16. *джнанена ту тад аджнанам йешам наштам атманах
тешам адитйа-вадж джнанам пракашайати тат парам*

Аммо, тирик мавжудот ҳақиқий, мукаммал илмга эга бўлганида, худди Куёш нури ҳамма ерни равшан қилгани сингари, илм нури ҳам ғафлат зулматини тарқатиб юбориб, унга ҳамма нарсанинг ҳақиқий табиатини очиб ташлайди.

Изоҳ: Кришнани унутган тирик мавжудотлар алданишдан қочиб кутула олмайдилар, лекин Кришна онгига эга бўлган киши алданиш таъсирига тушмайди. "Бҳагавад-гита"да (4.36-38) шундай дейилган: *сарвам джнана-плавена, джнанагних сарва-кармани ва на хи джнанена садришам*. Илм - бебаҳо неъматдир. Илм нима ўзи? Кришнага ўз ихтиёрини топширган киши мукаммал илмга эга одамдир: *бахунам джанманам анте джнанаван мам прападйате* (БГ.7.19). Бу дунёда жуда кўп умрлар яшагандан кейин, инсон ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширса, уни мукаммал илмга эга бўлган, деб тушуниш керак: бошқача қилиб айтганда, худди Куёш нурида ҳамма ер равшан бўлгани сингари, инсон Кришна онгига эга бўлганда, унга ҳамма нарса аён бўлади. Инсоннинг аклини адаштирадиган ғафлат, алданиш, майа ҳар хил кўринишда бўлади. Масалан, тирик мавжудот ғофиллиги сабабли ўзини худо деб эълон қилганида, у майанинг энг охирги қопқонига тушган бўлади. Ахир, агар тирик мавжудот Худо бўлса, қандай қилиб у алданиш, майа таъсири остига тушиб қолди? Ҳамма нарсага қодир бўлган Худо ҳам шайтон васвасасига, майанинг чангалига тушадими? Агар шундай бўлса, шайтон, майа - Худодан қудратлироқ бўлиб чиқади-ку?

Фақат Кришна онгини тўла эгаллаган одамдангина ҳақиқий, мукаммал илм ўрганиш мумкин. Шунинг учун, ҳақиқий руҳий устоз излаб топиш ва унинг раҳбарлиги остида Кришнани англаш илмини эгаллаш лозим, чунки худди қуёш тун зулматини ёритиб юборгани сингари, Кришна онги ҳам инсон қалбидан ғофиллик пардасини очиб юборади. Ҳатто, ўзи моддий танадан фарқ қилишини, ўзининг руҳий табиатини англаб етган одам ҳам, руҳ билан Олий Руҳ орасидаги

фаркни билмаслиги мумкин. Аммо, агар у Кришна онгида бўлган ҳақиқий руҳий устознинг паноҳига кирса, ана шу илоҳий илм унга аён бўлади. Тирик мавжудот фақат Худонинг вакили ёрдамидагина Худони ва Худо билан ўзининг муносабатларини англаб етиши мумкин. Гарчи, Худонинг вакили Худо ҳақидаги илмга эга бўлгани учун, уни Худо билан тенг даражада эъзозласалар ҳам, ҳеч қачон у ўзини Худо деб эълон қилмайди. Оддий тирик мавжудот Худои Таолодан фарқ қилишини ҳар бир одам англаб олиши лозим. "Бҳагавад-гита"нинг иккинчи бобида(2.12) Парвардигор Шри Кришна айтадики, барча тирик мавжудотлар Худонинг Ўзи сингари алоҳида шахслардир. Улар ўтмишда ҳам алоҳида шахс бўлган, ҳозир ҳам алоҳида шахс, келажакда озодликка эришгандан кейин ҳам алоҳида шахс бўлиб қолаверадилар. Тун қоронғулигида ҳамма нарсаси бир хилдай бўлиб кўринади, аммо, Куёш чиққанида, биз ҳамма нарсани яққол кўриб, бир-биридан ажрата оламиз. Руҳий ҳолатда ҳам тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс сифатини саклаб қолишини тушуниб етиш - ҳақиқий илмдир.

17. *тад-буддхас тад-атманас тан-ништхас тат-парайанах
гаччхантӣ апунар-авриттим джнана-нирдхута-калмашах*

Ақли, тафаккури, ишончи ва бутун умиди Худои Таолога қаратилганида, эгаллаган мукаммал илми ёрдамида одам қилган гуноҳларининг барчаси оқибатларидан бутунлай халос бўлиб, озодликка эришиш имкониятига эга бўлади.

Изоҳ: Олий илоҳий Ҳақиқат - Парвардигор Кришнадир. "Бҳагавад-гита"нинг асосий мазмуни - Кришна, Худонинг Олий Шахси эканини тасдиқлашдир. Буни барча ведавий муқаддас китоблар тасдиқлайди. *Пара-маттва* - "Олий ҳақиқат" деганидир, уни Худои Таолонинг барча уч аспекти: Брахман, Параматма ва Бҳагаванни англаб етган киши англай олади. Бҳагаван, яъни Худонинг Олий Шахси - Мутлақ Ҳақиқатнинг олий аспектидир. Ундан буюроқ ҳеч нарсаси мавжуд эмас. Парвардигорнинг Ўзи буни тасдиқлайди: *маттаҳ паратарам нанйат кинчид асти дхананджайа* (БГ.7.7). Ҳатто шахс сифатига эга бўлмаган Брахман ҳам Кришнада мужассам: *брахmano хи пратиштхaham*. Шу сабабли, ҳар жиҳатдан қаралса ҳам, Кришна - Олий Ҳақиқатдир. Бутун ақли, тафаккури, иймони ва умиди Кришнага қаратилган, Унга ўз ихтиёрини бутунлай топширган киши, бошқача қилиб айтганда, қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши шубҳасиз барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, илоҳий борлиқнинг барча аспектларини англаб етган зотдир. Кришна онгига эга бўлган киши "бир вақтнинг ўзида бирлик ва фарқ қилиш" концепциясини ҳам ўз ичига олган ягона Парвардигор, Кришна ҳақидаги илмни яхши тушунади. Шу илоҳий илм

билан курулланган ҳолда озодликка олиб чикувчи йўлдан адашмай илгарилаб бораверади.

18. *видйа-винайа-сампанне брахмане гави хастини
шуни чайва шва-паке ча пандитаҳ сама-даршинаҳ*

Ҳақиқий илмга эга бўлган камтарин донишманд билимдон ва олийнасаб браҳманга, сигирга, филга, ит ва ит гўшти ейдиган ҳаромига бир хилда қарайди.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ҳаётнинг турли шаклларидаги таналарга эга бўлган тирик мавжудотларни ҳам, жамиятнинг ҳар хил табақаларига мансуб одамларни ҳам бир-биридан ажратмайди. Ижтимоий ривожланиш зинапоясининг ҳар хил поғоналарида турган браҳман билан ҳароми, ғофил одамми, ёки ҳаётнинг ҳар хил турларига мансуб сигир, ит ва филми, - Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган донишманд учун уларнинг таналари орасидаги фарқ ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Донишманд киши Худои Таоло Ўзининг тўла экспансияси бўлган Параматма кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлгани сабабли, барча тирик мавжудотларнинг Худои Таоло билан боғлиқ эканини тушунади. Парвардигорни ана шундай тушуниш - ҳақиқий, мукаммал илмдир.

Қайси ҳаёт шаклига ва табақаларга мансублигидан қатъий назар, Парвардигор - ҳар бир тирик мавжудот учун меҳрибон ва марҳаматли. Уларнинг ҳар бирини Ўзининг дўсти деб ҳисоблайди, тирик мавжудот қандай шароитга тушиб қолса ҳам, Параматма киёфасида ҳамиша унга ҳамроҳ бўлиб юради. Параматма кўринишида гарчи уларнинг таналари ҳар хил бўлса ҳам, Парвардигор ҳароми одамнинг ҳам, браҳманнинг ҳам қалбидан жой олган. Тана - моддий табиат гуналари келтириб чиқарган нарса, аммо тананинг ичидаги руҳ ва Олий руҳ, бир хил, руҳий табиатга эга. Лекин, сифат жиҳатдан бир хиллиги уларни миқдор жиҳатдан ҳам бир хил қилолмайди, чунки алоҳида руҳ фақат битта тана ичида мавжуд бўла олади, Параматма эса - ҳамма таналарда мавжуд. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши бунини яхши тушунади, шунинг учун, у ҳақиқий илмга эга ва барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўлади. Алоҳида руҳ билан Параматмани бирлаштириб турган нарса шундан иборатки, улар иккиси ҳам мангу, лаззатга тўла ва онгли эканлигидир. Лекин, алоҳида тирик мавжудотнинг онги фақат ўзининг танаси билан чекланган, Олий Рухнинг онги эса, барча таналарга таралган. Тирик мавжудот қайси ҳаёт турига мансуб бўлишидан қатъий назар, Олий Рух ҳар бир тирик мавжудотнинг танасида мавжуд.

19. *ихаива таир джитаҳ сарго йешам самйе стихатам манаҳ*

нирдошам хи самам брахма тасмад брахмани те стхитах

Ҳамиша хотиржам ва бетараф ҳолатда яшайдиган одамлар туғилиш ва ўлишлардан юқори кўтарилган бўлади. Улар Брахман сингари бегуноҳ, пок бўлиб, Брахманга эришган одамлардир.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, ақлнинг ҳамиша ўз мувозанатини сақлаб, хотиржам юриши инсоннинг ҳақиқий ўзлигини англаб олганидан далолат беради. Ҳақиқатан ҳам ана шундай даражага эришган киши моддий тутқунликдан қутулган, яъни туғилиш ва ўлишни енгган инсон ҳисобланади. Токи инсон моддий танасини “ўзим” деб ҳисоблар экан, у шартланган ҳолатда бўлади, аммо, ўзининг руҳий табиатини англаб, ҳамиша осойишта ҳолатда бўлиб, у шартланган ҳаёт тутқунлигидан озод бўлади. У энди ҳеч қачон моддий оламда қайта туғилмайди ва ўлганидан кейин руҳий даргоҳга эришади. Парвардигорни “бегуноҳ” деб атайдилар, чунки, У ҳеч кимга алоҳида қаттиқ боғланиб ҳам қолмаган, ҳеч кимдан қаттиқ нафратланмайди ҳам. Тирик мавжудот боғланиш ва нафратланишлардан покланганида, у ҳам бегуноҳ даражага кўртарилиб, руҳий салтанатга киришга муносиб зот бўлади. Шундай одамни “озод рух” деб ҳисоблаш керак, ва уларни кейинги шеърда кўрсатилган белгиларига қараб билиб олса бўлади.

*20. на прахришийет прийам прайя нодвиджет прайя чаприйам
стхира-буддхир асаммудхо брахма-вид брахмани стхитах*

Ҳаётда учрайдиган ютуқлардан қувонмайдиган, нохушликликлардан безовта бўлмайдиган, тафаккури ўзгармас, алданиш таъсирига берилмаган ва Худои Таоло ҳақида мукаммал илмга эга бўлган киши, руҳий оламга эришган инсон бўлади.

Изоҳ: Бу ерда руҳий табиатини англаб етган одамни аниқлаб олса бўладиган аломатлар санаб ўтилган. Энг аввало ундай одам алданиш таъсирига берилмаган, чунки у ўзини моддий тана билан қиёслашни тарк этган бўлади. У ўзининг танадан фарқ қилишини, Худонинг Олий Шахсининг бир зарраси эканини яхши билади. Шунинг учун, у тана билан боғлиқ бирор нарсага эришганида қувониб кетмайди ва бирор нарсадан маҳрум бўлганида афсусланиб, қийналмайди. Ана шундай ҳамиша хотиржам, осойишта одамни *стхира-буддхи*, "ўзгармас тафаккурга эга" одам деб атайдилар. Ундай одам ҳеч қачон моддий танани рух билан адаштириб ўтирмайди, танасини “ўзим” деб ҳисоблаб, руҳнинг мавжудлигини инкор этмайди. Шундай илмга эга бўла туриб, Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги илмни мукаммал эгаллашга, яъни унинг уч аспекти: Брахман, Параматма ва Бхагаванни англаб етишга кодир бўлади. У ўзининг ҳақиқий ҳолатини тушунади ва Худои Таоло билан

тенглашиш учун беҳудага уриниб юрмайди. Шундай одам Брахманни англаган, демак, ўзининг руҳий табиатини англаб етган бўлади. Ана шундай ўзгармас, мустаҳкам онг - "Кришна онги" деб аталади.

21. *бахйа-спаршешв асакатма виндати атмани йат сукхам
са брахма-йога-йуктатма сукхам акшайам ашнуте*

Моддий боғланишлардан озод бўлган ана шундай инсонни дунёвий, ўткинчи лаззатлар маҳлиё этолмайди: у ҳамиша транс(жазава) ҳолатида бўлиб, ўзининг қалбидан лаззат олиб юради. Шу тарзда, ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англаб етган, фикру-хаёли ҳамиша Худои Таолода мужассам бўлган одам ҳаётда чексиз бахт лаззатини татиб юради.

Изоҳ: Кришнанинг буюк содиғи Шри Ямуначарйа шундай деган эди:

*йад-авадхи мама четаҳ кришна-падаравинде
нава-нава-раса-дхаманй удйатам рантум асит
тад-авадхи бата нари-сангаме смарйамане
бхавати мукха-викараҳ суштху ништхиванам ча*

"Аклу-хаёлим Кришнанинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш билан машғул бўлгандан бери, мен тобора кучайиб бораётган руҳий лаззатни ҳис қилиб яшайман. Шундан бери, ҳатто (дунёвий ҳаётнинг энг олий лаззати ҳисобланган) жинсий алоқа тўғрисидаги фикр ҳаёлимга келган заҳоти жирканганимдан афтим буришади ва туфуриб ташлайман". Руҳий юксалиш йўлида *брахма-йога*, яъни Кришнани тўла англаш поғонасига кўтарилган одам, Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга шунчалик берилиб кетган бўладики, унинг ҳар қандай дунёвий ҳиссий лаззатларга умуман кизиқиши қолмайди. Моддий ҳаётда энг чуқур лаззат - жинсий алоқадан олинадиган лаззат ҳисобланади. Бутун олам ана шу лаззат чангалида асирликда, агар ҳаётда ана шу лаззат бўлмаса, ҳеч бир дунёвий, материалли одам бирор иш билан шуғулланмаган, кеча-кундуз оғир меҳнат қилиб юрмаган бўларди. Аммо, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши жинсий алоқадан лаззатланишга интилмасдан, аксинча, иложи борица ундан узоқлашишга ҳаракат қилиб, зўр иштиёқ билан меҳнат қилиши мумкин. Одамнинг руҳий жиҳатдан қанчалик юксалганини ундаги ана шу аломатга қараб аниқлаш мумкин. Руҳий юксалиш ва жинсий алоқадан лаззатланиш истаги бир-бирига мутлақо зид бўлган нарсалардир. Кришна онгига эга бўлган одамни ҳеч қандай ҳиссий лаззатлар ўзига маҳлиё қилиб, боғлай олмайди, чунки у озод руҳдир.

22. *йе хи самспарша-джа бхога духкха-йонайа эва те*

Фаросатли одам моддий сезгиларнинг лаззат келтирадиган нарсалар билан ўзаро муносабатидан келиб чиқадиған ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиб юради, чунки бундай лаззатлар - азоб-уқубатлар манбаидир. Эй Кунтининг ўғли, барча моддий лаззатларнинг аввали ва охири бор, шунинг учун улар донишманд кишини қизиқтирмайди.

Изоҳ: Моддий лаззатлар сезги аъзоларининг улар сезадиган нарсалар билан ўзаро муносабатидан, бирикишидан келиб чиқади. Ундай лаззатлар ўткинчи, чунки моддий тананинг ўзи вақтинчалик нарса. Озодликка эришган кишини ўткинчи нарсалар қизиқтирмайди. Олий, руҳий лаззатни татиб кўрган киши вақтинчалик, алдамчи, сохта нарсаларга қаноатлана оладими? "Падма-пурана"да шунда дейилган:

*раманте йогино "нанте сатйананде чид-атмани
ити рама-падена сау парам брахмабхидхйате*

"Йоглар учун Мутлақ Ҳақиқат чексиз руҳий лаззат манбаидир. Шу сабабли Олий Мутлақ Ҳақиқат, Худо Шахсини "Рама" деб атайдилар".

"Шримад Бҳагаватам" (5.5.1)да бу ҳақда шундай дейилган:

*найам дехо деха-бхаджам нр-локе
каштан каман архате вид-бхуджам йе
тапо дивйам путрака йена саттвам
шуддхйед йасмад брахма-саукхйам тв анантам*

"Эй азиз ўғилларим, инсон танасига эга бўлган тирик мавжудот ҳиссий лаззатга эришиш учун оғир меҳнат қилишининг ҳожати йўқ, чунки ҳатто ахлат билан озиқланиб тирикчилик қиладиган зот(чўчка)лар ҳам бундай лаззатдан баҳраманд бўлиб юрибдилар-ку. Моддий иллатлардан покланиш ва чексиз руҳий лаззатдан татиб кўриш учун сизлар ўз умрингизни риёзат чекишга бағишлашингиз лозим".

Шундай қилиб, ҳақиқий йог ва донишмандлар тирик мавжудотни моддий оламга боғлаб, тутқун қилиб кўядиган ҳиссий лаззатларга интилмайдилар. Биз моддий, ҳиссий лаззатларга қанчалик боғланган бўлсак, ҳаётда шунчалик кўп мусибатларга дучор бўламиз.

23. *шакнотихаива йаҳ содхум прак шарира-вимокшанат
кама-кродходбхавам вегам са йуктаҳ са сукхи нараҳ*

Агар инсон ўзининг ҳозирги танасида моддий ҳиссиётлар хуружини тўхтатиб туролса, истаклари ва ғазабини жиловлаб олган бўлса, демак, у руҳий камолотга эришган ва бу дунёда ҳақиқий бахтга эришган бўлади.

Изоҳ: Рухий ўзликни англаш йўлидан адашмасдан юксалиб боришни истайдиган одам ҳиссиётининг гапиришга, ғазабланишга бўлган ҳар хил хуружларини, шунингдек ақлининг, қорнининг, жинсий аъзоларнинг ва тилининг интилишларини тўхтатишни ўрганиши керак. Ҳиссиётини ва ақлини жиловлаб олган кишини *госвами* ёки *свами* деб атайдилар. Госвами ҳаётда ўзининг ҳиссиётларини тўла назорат қилиб, ҳамиша қонун-қоидалар асосида тартибга солинган турмуш кечиради. Қаноатланмаган моддий ҳиссиётлар кишини ғазаблантиради, натижада одамнинг ақли ҳаракатга келиб, у осойишталигини йўқотади, кўзлари қонга тўлади ва оғир-оғир нафас ола бошлайди. Шунинг учун, моддий танани тарқ этишдан олдин инсон ҳиссиётини жиловлашни ўрганиши лозим. Ана шундай қобилиятга эга бўлган киши ўзининг рухий табиатини англаб етган ва илоҳий бахтга эришган одам ҳисобланади. Рухий юксалиш йўлидан бораётган ҳар бир одам ўз истакларини ва ғазабини жиловлаб олиш учун бор кучини ишга солиб ҳаракат қилиши лозим.

24. йо “*нтаҳ-сукхо* “*нтар-арамас татхантар-джейотир эва йаҳ са йоги брахма-нирванам брахма-бхута* “*дхигаччхати*

Бахт, лаззат ва рухий кўтаринкиликни ўзининг қалбидан топган ва фикрлари ҳамиша рухий ўзлигига қаратилган киши ҳақиқатан ҳам қомил даражадаги илоҳий зот - йогдир. У рухий озодликка чиқади ва охир оқибатда Парвардигорга эришади.

Изоҳ: Токи инсон, шодлик ва лаззатлар манбаини ўзининг қалбидан топа олмас экан, у бахтга, лаззатга ўхшаган алдамчи туйғуни келтириб чиқарадиган ташқи фаолиятдан воз кеча олмайди. Озодликка эришган зот ҳақиқий бахт наъъасини суриб, ҳаётдан лаззатланиб яшайди, шу сабабли у хоҳлаган жойда, қалбидаги рухий ҳаётдан лаззат олиб жим ўтираверади. Ундай одам ҳеч қандай ташқи лаззатга, ташқи бахтга интилмайди. Мана шу - *брахма-бхута* даражасидир, унга эришган киши албатта ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтади.

25. *лабханте брахма-нирванам ришайаҳ кишина-калмашаҳ чхинна-двайдха йататманаҳ сарва-бхута-хите ратаҳ*

Шубҳаю-гумонлардан келиб чиқадиган қарама-қаршиликлар таъсиридан бутунлай халос бўлган ва ақлий назарини рухий ўзлигига йўналтирган, гуноҳ ишлар иллатидан бутунлай покланиб, ҳамиша барча тирик мавжудотларнинг саодатини ўйлаб иш қиладиган одамлар озодликка чиқадилар ва Олий Ҳақиқатга эришадилар.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантира олган кишигина барча тирик мавжудотларга саодат келтирадиган фаолият билан машғул бўла олади. Кришна - бутун борлиқнинг манбаи эканини ҳақиқатан тушуниб етган, ҳамиша ана шундай онг билан ҳаракат қиладиган одам ҳар бир тирик мавжудотга саодат келтиради. Одамлар Худони эсидан чиқарганлари ва Кришна - Олий лаззатланувчи, Олий Ҳукмдор ва ҳар кимнинг энг яқин дўсти эканини тушунмагани сабабли ҳар хил азоб-уқубатларга дучор бўлиб юрибдилар. Шунинг учун, одамларда ана шундай онгни уйғотишга ҳаракат қилиб юрган одам энг олий даражадаги хайрли, савоб иш қилиб, одамларга энг буюк яхшилик қилиб юрган бўлади. Фақат руҳий озодликка эришган ва Олий Ҳақиқатни англаб етган инсонгина шундай улуғвор ишларга қодир бўлади. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қачон Худои Таолонинг буюқлигига, улуғворлигига шубҳа қилмайди, чунки у барча гуноҳлардан покланган бўлади. Илоҳий муҳаббатнинг табиати ана шундай.

Жамиятнинг фақат моддий фаровонлигини ўйлаб юрган киши аслида ҳеч кимга ёрдам беришга қодир эмас. Унинг бошқа одамларнинг танасига, ақлига келтираётган вақтинчалик манфаати, ёрдами уларни тўла қаноатлантира олмайди. Инсоннинг ҳаётда тирикчилик учун бўлган курашда дуч келадиган муаммоларининг асосий сабаби - унинг Худои Таоло билан бўлган ўзаро муносабатларини эсидан чиқариб қўйганидир. Кришна билан ўзаро муносабатларини тўла англаб етган одам ҳатто моддий танаси ичида қолиб ҳам озодликка эришади.

*26. кама-кродха-вимуктанам йаतिнам йата-четасам
абхито брахма-нирванам вартате видитатманам*

Ғазабдан ва барча моддий истаклардан халос бўлган, ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини англаб етган, ақлини жиловлаб, тўхтамасдан руҳий баркамоллик сари интилаётган зотлар жуда тез Олий Ҳақиқатга эришиб, озодликка чиқади.

Изоҳ: Кришнани англаш йўлидан бораётган киши озодликка интилаётган барча илоҳиёт одамлари ичида энг аълосидир. Буни "Шримад Бхагаватам"да Кришна ҳам тасдиқлайди (4.22.39):

*йат-пада-панкаджа-палаша-виласа-бхактйа
кармашайам гратхитам удгратхайанти сантаҳ
тадван на рикта-матайо йатайо "ни руддха-
срото-гана-с там аранам бхаджа васудевам*

"Муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб, Худои Таолога, Васудевага сажда қил. Ҳатто буюк донишмандлар ҳам, Худои Таолонинг нилуфар қадамларига садоқат билан хизмат қилиб, илоҳий лаззатга эришган, шунинг шарофати билан қалбида чуқур ўрнашиб олган, моддий лаззат

келтирадиган дунёвий фаолиятга интилиш туйғусидан халос бўлган одамчалик, қалбидаги моддий истаклар хуружини тўхтатишга қодир эмаслар".

Тирик мавжудотнинг қалбида ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш истаги шунчалик чуқур илдиз отиб кетганки, бор кучини ишга солиб, уринишларига қарамай, ҳатто буюк донишмандлар ҳам уни жиловлай олмайдилар. Аммо, ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган, ўзининг руҳий табиатини тўла англаб етган Худонинг содиқ хизматкори жуда тез озодликка чиқади ва Парвардигорга эришади. Ўзликни англаш илмини мукаммал эгаллаб олиб, у ҳамиша транс ҳолатида бўлади. Буни қуйидаги шеърдан тушуниб олиш мумкин:

*даршана-дхйана-самспаршаир матсйа-курма-вихангамах
сванй апатйани пушнанти татхазам апи падма-джда*

"Шунчаки нигоҳини ташлаб қўйиш, ўйлаб юриш ёки танасини теккизиб қўйиш билан балиқ, тошбақа ва кушлар ўз фарзандларини ўстирадилар. Мен ҳам худди шундай қиламан, о Падмажа".

Балиқ зурёдини уларга шунчаки нигоҳини ташлаб қўйиш билан ўстиради. Тошбақа эса, зурёдини ўйлаб юриш билан дунёга келтиради. У қирғоқда бирор жойга тухум қўяди, ўзи сувга тушиб бўлажак зурёди ҳақида ўйлаб юради. Худди шундай, Кришнанинг содиқ хизматкори ҳам, ҳатто Унинг даргоҳидан узоқда бўлса ҳам, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб, ҳамиша Худо ҳақидаги ўйларни ўйлаб юрса, Унга эриша олади. Ана шундай содиқ моддий мусибатларга эътибор бермай қўяди. *Брахма-нирвана* деб аталадиган ана шундай ҳолатга эришган одам ҳеч қандай моддий азоб-уқубатларни сезмайди, чунки у ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ўйларга ғарқ бўлиб юради.

*27-28. спаршан критва бахир бахйами
чакиуш чайвантаре бхрувах
пранапанау самау критва
насабхйантара-чаринау
йатендрийа-mano-буддхир
мунир мокша-парайанах
вигатеччха-бхайа-кродхо
йах сада мукта эва сах*

Ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалардан бутунлай юз ўгириб, нигоҳини қошлари ўртасига жамлаб, нафас олиш ва нафас чиқаришини бурнида мувозанатга келтириб, нафас олишдан тўхтаб озодликка интилаётган йог - ақли, ҳиссиёти ва тафаккурини жиловлаб олади ва барча истаклардан, кўрқувдан, ғазабдан халос бўлади. Ҳамиша ана шундай ҳолатда бўлган киши, шубҳасиз, озодликка эришган руҳдир.

Изоҳ: Қалбида Кришна онгини ривожлантириб, инсон дарров ўзининг руҳий ўзлиги - "Мен"ини англаб етади ва садоқат билан хизмат қилиш жараёнида Худои Таолога эришади. Худога садоқат билан хизмат қилишда камолотга эришиб, у руҳий ҳолатда мустаҳкам ўрнашиб олади, ўзининг ҳар бир ҳаракатида Парвардигорнинг ёнида борлигини сезиб туриш қобилиятига эга бўлади.

Ана шундай ҳолат озодликнинг энг олий поғонаси деб аталади. Аржунга озодликнинг ана шундай поғонаси ҳақида гапириб, Парвардигор шу поғонага аштанга-йоганинг саккиз поғонаси: *яма, нияма, асана, пранаяна, пратйахара, дхарана, дхйана* ва *самадхи* орқали қандай эришиш мумкинлигини тушунтиради. Бу йога жараёни "Бхагавад-гита"нинг олтинчи бобида батафсил таърифланган, бу ерда - бешинчи бобнинг охирида, бу жараён ҳақида бошланғич маълумотлар берилган. *Пратйахара* поғонасида йог товуш, сезиладиган нарсалар, шакл, хид ва таъм сингари ташқи нарсалардан сезги аъзоларини биратўла тийиши, кейин, кўзларини ярим юмган ҳолда нигоҳини қошлари ўртасига жамлаши, ёки бурнининг учига қаратиши лозим. Бунда кўзни биратўла юмиб олмаслик керак, акс ҳолда ухлаб қолиш мумкин. Кўзларни, бошқа нарсаларга чалғимаслиги учун, катта очишнинг ҳам ҳожати йўқ. Юқорига кўтарилаётган ва пастга тушаётган ҳаво оқимларини мувозанатга келтириб, йог нафасини бурнида ушлаб туради. Ана шундай йога билан шуғулланиб юрган киши ҳиссиётларини жиловлаб олади, уларни ташқи нарсалардан тийади, шу тарзда ўзини озодликка эришишга ва Олий Ҳақиқатни англаб олишга тайёрлайди.

Бу йога машғулоти одамга кўркув ва ғазабнинг ҳар қандай кўринишидан халос бўлишга, руҳий поғонага кўтарилишга, ҳамиша Олий Руҳни сезиб юришига ёрдам беради. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, демак, барча йога тизимлари ичида энг яхшиси - Кришнани англаш усулидир. Бу ҳақда кейинги бобда батафсил маълумот берилади. Бу ерда шуни айтиб ўтиш мумкинки, Кришна онгига эга бўлган ва ҳамиша Худои Таолога холис хизмат қилиб юрган киши ҳиссиёти ўзининг назорати остидан чиқиб кетишидан ҳеч қачон хавотирланмайди, уларнинг бошқа бемаъни нарсалар билан шуғулланишига ҳам йўл қўймайди. Бу усул одамга аштанга-йогага қараганда анча яхшироқ, осонроқ йўл билан ўз ҳиссиётини бошқариш имконини беради.

29. *бхоктарам джнайа-тапасам сарва-лока-махешварам*
сухридам сарва-бхутанам джнатва мам шантим риччхати

Барча қурбонлик маросимларидан ва риёзатлар натижасидан лаззатланувчи ягона Зот - Мен эканимни, Мен барча сайёралар ва фаришталарнинг Олий Ҳукмдори, шунингдек, барча тирик

мавжудотларнинг энг яқин дўсти ва саодатманди эканимни тўла англаб етган киши моддий азоб-уқубатлардан халос бўлади ва тўла осойишталикка эришади.

Изоҳ: Алдамчи қувват чангалига тушган шартланган рухлар моддий оламда осойишталикка эришишга уриниб юрадилар. Лекин, улар "Бхагавад-гита"нинг мана шу шеърида айтилган тинчликка эришиш формуласини билмайдилар. Бу формула жуда содда: бизларнинг барча қилган ҳаракатларимизнинг натижасидан фақат Парвардигор Кришна лаззатланади. Ўзимизда мавжуд нарсаларнинг ҳаммасини Парвардигорга илоҳий хизмат қилиш учун ишлатиш лозим, чунки У - барча сайёраларнинг, у ерда ҳукмронлик қилаётган фаришталарнинг Ҳукмдоридир. Худодан буюкроқ зот йўқ. У энг буюқ фаришталардан - Тангри Брахма ва Тангри Шивадан ҳам буюқ. Бу ҳақиқат ведаларда кўрсатилган: *там шиваранам парамам махешварам* (Шветашватараупанишад, 6.7) Ҳаётда адашиб қолган тирик мавжудотлар гарчи ўзлари Худои Таолонинг алдамчи қуввати ҳукмронлиги остида бўлсалар ҳам, оламга ҳукмронлик қилмоқчи бўладилар. Парвардигор - моддий табиатнинг Ҳукмдоридир, шартланган рухлар эса, унинг бешафқат конунлари ҳукми остидалар. Токи одамлар мана шу оддий ҳақиқатни тушуниб етмас эканлар, улар на якка ҳолда, на барчаси биргаликда бўлиб, ҳеч қачон тинчликка, осойишталикка эриша олмайдилар. Кришнани англашнинг маъноси шундан иборат: Парвардигор Кришна - олий ҳукмдор, барча тирик мавжудотлар, шу жумаладан барча буюқ фаришталар ҳам, Унинг қўли остидаги хизматкорлардир. Тўла Кришна онгига эга бўлган зотларгина ҳаётда ҳақиқий осойишталикка эришадилар.

Бешинчи бобда карма-йога деб аталадиган Кришнани англаш усули ҳақида гапирилди. Бу бобда қандай қилиб карма-йога усули ёрдамида озодликка эришиш мумкин, деган саволга жавоб берилди. Кришна онгида ҳаракат қилиш - ўзи Кришнанинг ҳукми остидалигини ҳамиша англаган ҳолда ҳаракат қилиш демакдир. Ана шундай фаолият руҳий илм билан бир қаторда туради. Бхакти-йога - Кришна онгидаги фаолият, гйана-йога - бхакти-йогага олиб боровчи йўлдир. Кришна онгига эга бўлиш - ўзининг Олий Мутлақ Ҳақиқат билан ўзаро муносабатларини бир лахза ҳам унутмасдан ҳаракат қилишдир. Кришна онгининг энг юқори поғонаси эса - Кришнани, Худонинг Олий Шахсини тўла англаб етиш. Пок рух, Худонинг чексиз кичик заррачаси Унинг мангу хизматкори ҳисобланади. Майа устидан ҳукмронлик қилишга уриниб, тирик мавжудот алданиш салтанатига тушиб қолади ва ўзини сон-саноқсиз, адо бўлмас азоб-уқубатларга мубтало қилади. Токи тирик мавжудот моддий оламда яшар экан, у ўзининг моддий танасининг эҳтиёжларини қондириш учун ҳаракат қилишга мажбур. Аммо Худони, Кришнани англаш усули одамни, ҳатто моддий қувват

хукмронлиги остида юрган бўлса ҳам, рухий ҳаёт поғонасига олиб келади, чунки бу усул ёрдамида у қалбидаги рухий онгни уйғота олади. Инсон бу йўлда қанчалик юксала борса, моддий табиат таъсиридан шунчалик озод бўла боради. Парвардигор ҳеч нарсага боғланмаган. Рухий юксалиш йўлидаги муваффақиятимиз ҳар биримизнинг ўзимизга, Кришна онгида ўз бурчимизни қанчалик пухта, самимий бажараётганимизга боғлиқ. Кришна онгидаги фаолият бизга ҳиссиётларимизни жиловлаб олишга ҳамда қалбимиздаги истак ва ғазабларни енгилшга ёрдам беради. Кришна онгида мустаҳкам турган, ҳиссиётларини, истак ва ғазабини жиловлаб олган киши рухий поғона - брахма-нирвана поғонасига кўтарилган бўлади. Кришна онгида ҳаракат қилиш саккиз поғонали сеҳрли йога билан шуғулланиш билан баробар, чунки одамни ана шу йоганинг мақсадига олиб келади. Яма, нияма, асана, пранаяма, пратйахара, дхарана, дхйана ва самадхи - булар онгнинг аста-секин эволюцион ривожланиш поғоналаридир. Лекин улар ҳаммаси Худга садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида эришиладиган камолот чўққисининг поғоналаридир, чунки фақат Худога садоқат билан хизмат қилишгина инсонга ҳақиқий тинчлик ва осойишталик олиб келади. Худога садоқат билан холис хизмат қилиш - камолотнинг энг юқори поғонасидир.

"Карма-йога - Кришна онгидаги фаолият" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг бешинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳи шундай яқунлади.

Олтинчи боб. Дхйана - йога

1. шри бхагаван увача

*анаширитах карма-пхалам карйам карма кроти йах
са саннийаси ча йоги ча на нирагнир на чакрийах*

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Ўз меҳнатининг натижаларига боғланмаган, лекин ўз бурчини холис бажариб юрган киши ҳақиқатан ҳам таркидунё қилиб юрган одамдир. Қурбонлик оловини ёкишни тарк этиб, ўз бурчини бажармай юрган одам эмас, айнан ана шундай одам ҳақиқий йогдир.

Изоҳ: Бу бобда Парвардигор ақл ва ҳиссиётни жиловлаш имконини берадиган, саккиз поғонали йога усулини таърифлаб беради. Лекин, оддий одамларнинг, айниқса, биз яшаётган Кали-юга даврида, йоганинг бу тури билан шуғулланиши жуда қийин. Бу бобда саккиз поғонали йога усулини тавсия қилар экан, Парвардигор барибир, карма-йога, яъни Кришна онгидаги фаолият билан шуғулланиш усули бундан афзалроқ эканини айтади. Ҳаётда ҳар бир одам оиласини боқиш учун меҳнат қилади: ҳеч ким, бевосита ёки билвосита ҳиссиётининг талабларини қондиришга интиلمасдан, холис, текинга меҳнат қилмайди. Аммо, камолотга эришган киши, Кришна онгида ҳаракат қилиб, ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш учун эмас, Кришнани мамнун қилиш, Худони рози қилиш учун меҳнат қилади. Кришна онгида ҳаракат қилиш - ҳар бир тирик мавжудотнинг бурчидир, чунки табиатимизга кўра, биз ҳар биримиз - Худои Таолонинг ажралмас заррачаларимиз. Тананинг айрим қисмлари бутун тана учун хизмат қилади. Тананинг ҳар хил аъзолари ўзлари мустақил ҳолда лаззатланиш учун эмас, бутун тананинг эҳтиёжини қондириш учун хизмат қилади. Худди шундай, фақат ўзи учун эмас, Тўла бутун - Худои Таолони мамнун қилиш учун меҳнат қиладиган киши комил саннийаси, комил йогдир.

Баъзи саннийасилар ўзларини моддий дунёдаги ҳаёти билан боғлиқ барча вазифалардан озод деб ҳисоблаб, ҳатто *агнихотра-яғйа*, курбонлик маросими ўтказишни ҳам тарк этадилар. Аслида улар шахсиятсиз Брахманга кўшилишга интилиш билан, ўзларининг шахсий манфаатларини кўзлайдилар, албатта, бундай истак ҳар қандай майда, моддий истакдан афзалроқ, лекин бунда барибир ундай йог холис эмас, таъмагирлик билан ҳаракат қияпти. Худди шундай, сеҳргар-йог

ҳам, ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этиб, кўзларини ярим юмган ҳолда, ўзининг шахсий манфаати учун ҳаракат қилади. Лекин, Кришна онгида фаолият кўрсатаётган одам, Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қандай манфаат кўзламасдан Олий Бутун, Худои Таолонинг розилиги учун ҳаракат қилади. Кришна онгига эга бўлган киши ўзининг шахсий ҳиссиётининг талабларини қондириш учун интилмайд. Унинг мақсади - Кришнани мамнун қилиш, шунинг учун, уни комил саннийаси, “комил йог” деб айтадилар. Мукаммал таркидунёлик намунасини кўрсатиб кетган Худованд Чайтанья Ўзининг Худои Таолога қилган илтижоларида шундай дейди:

*на дханам на джанам на сундарим
кавитам ва джагад-иша камайе
мама джанмани джанманишваре
бхаватад бхактир ахаитуки твайи*

"Эй қудратли Парвардигор, менга бойлик ҳам, чиройли аёллар ҳам, издошлар ҳам керак эмас. Менинг ҳаётдаги ягона истагим - Сенинг бесабаб марҳаматинг билан умрлар оша Сенга садоқат билан хизмат қилишдир".

*2. йам саннийасам ити прахур йогам там виддхи пандава
на хи асаннийаста-санкалпо йоги бхавати кашчана*

Эй Пандунинг ўғли, билиб қўй: аслида таркидунёликнинг моҳияти - йога, яъни Худои Таоло билан боғланишдир, чунки, инсон ҳиссий лаззатларга интилишдан халос бўлгандан кейингина йог бўлиши мумкин.

Изоҳ: Ҳақиқий *саннийаса-йога*, яъни бхакти-йога билан шуғулланиш - тирик мавжудотнинг азалий табиий ҳолатини билиб олиш ва ана шу илмга амал қилиб яшашдан иборат. Тирик мавжудот ўзининг табиатига кўра бутунлай мустақил эмас. У Худои Таолонинг оралиқ қувватига мансуб. Моддий қувват таъсири остига тушиб, у шартланиб қолади, Кришна онгига эга бўлиб, яъни руҳий қувватнинг ҳаракат қилиш қонун-қоидасини тушуниб, у ўзининг азалий ҳақиқий ҳолатига қайтади. Шунинг учун, мукаммал илмга эга бўлган киши ҳиссий лаззатларга интилишдан воз кечиб, ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этади. Йоглар ўзининг сезги аъзоларини моддий нарсалар билан алоқа қилишига йўл қўймай, ана шу мақсадга эришишга интилади. Лекин, Кришна онгига эга бўлган кишида ҳиссиётини Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган, моддий фаолият билан машғул қилишга умуман вақт қолмайди. Шу сабабдан, у бир вақтнинг ўзида ҳам йог, ҳам саннийаси ҳисобланади. Кришна онгида ҳаракат қилиб юрган киши бир вақтнинг ўзида, табиий равишда, ҳам гйаниларнинг, ҳам йогларнинг мақсадига эришади, яъни руҳий илмга ҳам

эга бўлади, хиссиётини ҳам жиловлаб олади. Агар одам ўзининг шахсий ниятларидан воз кеча олмаса, унинг ғйана-йога ёки сеҳрли-йога билан шуғулланишидан нима фойда? Ҳар бир одамнинг интилиши лозим бўлган ҳақиқий мақсад - ҳаётда фақат хиссиётининг талабларини қондириш учунгина интилишни тарк этиб, қалбида Худои Таолони рози қилиш учун ҳаракат қилиш истагини ривожлантиришдир. Кришна онгига эга бўлган киши ҳиссий лаззатланишга интилмайди, ҳамиша Худои Таолони мамнун қилиш учун ҳаракат қилади. Ақсинча, Парвардигор ҳақида илмга эга бўлмаган киши, хиссиётини лаззатлантириш учун ҳаракат қилишга мажбур, чунки тирик мавжудот ҳаракатсиз туролмайди. Кришна онгида ҳаракат қилиш билан инсон ҳаётдаги барча мақсадларига эришади.

*3. арурукиор мунер йогам карма каранам учйате
йогарудхасйа тасйаива шамах каранам учйате*

Айтишларича, саккиз поғонали йога билан энди шуғуллана бошлаган одам учун фаолият - мақсадга эришиш воситаси ҳисобланади, камолотга эришган одам учун эса, мақсадга эришиш воситаси - дунёвий фаолиятни бутунлай тарк этишдир.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг Худои Таоло билан боғланиш жараёни “йога” деб аталади. Йогани руҳий ўзликни англашнинг чўққисига олиб борадиган зинапояга ўхшатиш мумкин. Шартланган ҳолатда бўлган зотлар бу зинапоянинг пастки поғоналарида юрган бўлади, юқори поғонасига эришган тирик мавжудот моддий иллатлардан бутунлай покланади ва ўзининг руҳий табиатини англаб олади. Руҳий юксалишнинг ҳар хил даражаларига мос келадиган бу зинапоянинг поғоналари ҳар хил номлар билан аталади. Умуман зинапоянинг ўзи - “йога” деб аталади, уни асосан учга бўладилар: 1)ғйана-йога; 2)дхйана-йога; 3)бхакти-йога. Шу зинапоянинг пастки поғонасида турган кишини *йогарурукиа* деб, юқори поғонасида турган кишини эса - *йогарудха* деб атайдилар.

Саккиз поғонали йога билан шуғулланишга кириша туриб, йог ҳаётини тартибга соладиган маълум қонун-қоидаларга амал қилиши, муруқабга ҳолатига киришга ёрдам берувчи ҳар хил асаналар(жисмоний машқлар) бажариши лозим. Бу нарсалар моддий фаолият тоифасига киради. Улар ақлни мувозанатга келтиришга, хиссиётларни жиловлаб олишга ёрдам беради. Йог муруқабда камолотга эришганида ҳар қандай моддий фаолиятни тарк этади.

Кришна онгига эга бўлган киши эса, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юргани сабабли муруқабга аллақачон фарқ бўлиб юрган ҳисобланади. Ҳамиша Кришнага хизмат қилиб юргани учун у ҳар қандай дунёвий фаолиятни тарк этган бўлади.

*4. йада хи нендрийартхешу на кармасв анушаджджате
сарва-санкалпа-саннийаси йогарудхас тадоचйате*

Яна айтадиларки, йог ҳар қандай дунёвий истаклардан халос бўлиб, ҳиссий лаззатланишга интилишни, дунёвий фаолият билан шуғулланишни бутунлай тарк этганида йогада камолотга эришадди.

Изоҳ: Инсон Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга бутун ҳаётини бағишлаганида, қалбининг тўла осойишталигига эришади. Шу боис ҳиссий лаззат излашни ва кармали фаолият билан шуғулланишни тарк этади. Аммо, Худои Таолога хизмат қилмайдиган одам ҳиссиётининг талабларини кондиритишга интилишга, шу ният билан меҳнат қилишга мажбур бўлади, чунки тирик мавжудот ҳеч қачон ҳаракатсиз тура олмайди. Кришна онгидан маҳрум бўлган киши ҳамиша ўзининг ёки яқинларининг, қариндошларининг манфаатини кўзлаб меҳнат қилади. Лекин Кришна онгига эга бўлган киши ҳар бир ҳаракати билан Кришнани мамнун қилишга интилади, шу боис ҳеч қачон ўз манфаатини кўзлаб меҳнат қилмайди. Кришнани англаш жараёнидаги фаолият билан нотаниш бўлган йог, руҳий юксалиш зина-поясининг юқори поғонасига кўтарилишдан аввал, ўзининг дунёвий истакларини жисмоний йўл билан тўхтатиб туришга мажбур бўлади.

*5. уддхаред атманатманам натманам авасадайет
атмаива хй атмано бандхур атмаива рипур атманах*

Инсон ўзининг ақлидан ҳаётнинг пастки турларига тушиб, тубанликка юз тутиш учун эмас, моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиш учун фойдаланиши керак. Ақл - шартланган руҳга дўст бўлиши ҳам мумкин, душман ҳам.

Изоҳ: Қаерда ишлатилишига қараб, “атма” ибораси ҳар хил маъноларни англатиши мумкин: тана, ақл ва руҳ. Йога тизимида ақл ва шартланган руҳ энг муҳим нарсалардир. Йога билан шуғулланишда фаолиятнинг маркази ақл бўлгани учун, *атма* ибораси бу ерда “ақл” деган маънони англатади. Йогнинг мақсади - ақлни жиловлаб олиш, уни ҳиссиётларга лаззат берадиган нарсаларга боғланишдан озод қилишдан иборат. Бу ерда алоҳида таъкидлаб айтилган: ақлни шундай ҳаракат қилишга ўргатиш керакки, токи у шартланган руҳни ғафлат ботқоғидан олиб чиқишга қодир бўлсин. Моддий оламда тирик мавжудот ақли ва ҳиссиётининг ҳукми остида бўлади. Аслини олганда, ақли моддий табиатга ҳукмронлик қилишга интилаётган сохта ўзлигининг таъсири остига тушиб қолгани сабабли, пок руҳ бу дунёда

тутқун бўлиб қолади. Шунинг учун, ақлни моддий табиатнинг алдаш-ларига қарши туришга, унинг ўткинчи неъматларига учмасликка ўргатиш керак, шундагина ақл шартланган руҳни асирликдан қутқариши мумкин. Тирик мавжудот ҳиссий лаззат келтирадиган нарсаларга боғланиб қолиши сабабли тубанликка юз тутмаслиги керак. Тирик мавжудот уларга қанчалик кучли боғланган бўлса, моддий ҳаёт чангалига шунчалик чигал боғланган бўлади. Моддий боғланишлардан халос бўлишнинг энг осон йўли - ақлни ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилишга мажбур қилишдир. Буни алоҳида таъкидлаш учун Кришна *хи* иборасини ишлатган: инсон албатта шундай қилиши керак. Ведаларда шундай дейилган:

*мана эва манушийанам каранам бандха-мокшайоҳ
бандхайа вишайасанго муктайаи нирвишайам манаҳ*

"Ақл тирик мавжудотнинг моддий оламда тутқун бўлишига ҳам, озод-ликка чиқишига ҳам сабаб бўлади. Ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалар ҳақида ўйлаш билан ақл одамни моддий оламга боғлаб, асир, тутқун қилиб қўяди, лекин шу нарсалардан юз ўгирса, ақл инсонни озодликка олиб чиқади". (Амрита-бинду-упанишад,2). Шундай қилиб, ҳамиша Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган ақл инсонга озодлик-нинг энг юқори поғонасига кўтарилишда ёрдам беради.

*б. бандхур атматманас тасйа енатмаиватмана джитаҳ
анатманас ту шатрутве вартетатмаива шатру-ват*

Ақлини жиловлаб олган киши учун у - энг яхши дўст бўлади, уни жиловлай олмаган киши учун эса, ақл энг ашаддий душман бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Саккиз поғонали йога тизимининг мақсади - ақлни жиловлаб олиш ва уни инсон ҳаётининг олий мақсадига эришишда ўзининг дўстига айлантиришдан иборат. Инсон ақлини жиловлаб олмагунча, унинг йога билан шуғулланиб юргани - шунчаки вақтини бекор кетказиш бўлиб қолаверади. Ўзининг ақлини жиловлай олмаган киши энг ашаддий душмани билан ёнма-ён яшаётган бўлади, шу сабабли у ҳеч қандай мақсадга эриша олмай, умрини хазон қилади. Ҳар бир тирик мавжудот асл табиатига кўра, юқоридан қўйилган маълум вазифани бажариш учун яратилган. Токи ақл - жиловланмаган душманимиз бўлиб қолар экан, биз эҳтирос, ғазаб, очкўзлик, алданиш сингари ёвуз кучларнинг амрига бўйсунушига мажбурмиз. Қачон ақлимизни жиловлаб олсак, у ўз хоҳиши билан ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Параматма киёфасида мавжуд бўлган Худои Таолонинг амрини бажаришга рози бўлади. Шунда Кришнани англаш йўлига кирган киши Худои Таолонинг барча кўрсатмаларига амал қилиши мутлақо табиий ҳол бўлиб қолади.

*7. джитатманах праиантасйа параматма самахитах
иитошина-сукха-дуккхешу татха манапаманайох*

Ақлини жиловлаб олган одам Олий Рухни англаб етган бўлади, чунки қалби осойишталикка эришади. Ундай одам учун бахт ва мусибат, иссиқ ва совуқ, шон-шухрат ва шармандалиқ орасида фарқ қолмайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотнинг вазифаси - ҳар кимнинг қалбида Параматма қиёфасида мавжуд бўлган Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашдир. Тирик мавжудотнинг ақли ташқи, алдамчи қувват билан булғанганида у моддий фаолият чангалига тушиб қолади. Шунинг учун, агар инсон йога усулларининг бири ёрдамида ақлини жиловлаб олса, ундай одамни “мақсадга эришган киши” деб ҳисоблаш мумкин. Тирик мавжудотнинг ақли Олий табиатда мужассам бўлганида, унинг Худои Таолонинг амрини бажаришдан бошқа иложи қолмайди. Ақл ҳамиша юқоридан келган фармонга бўйсунishi лозим. Ақлини жиловлаб олган киши табиий равишда Параматманинг, яъни Олий Рухнинг кўрсатмаларини бажара бошлайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантириб, содиқ дарров руҳий поғонага кўтарилгани сабабли, у моддий оламнинг бахт ва мусибат, иссиқ ва совуқ сингари қарама-қаршиликларидан устун туради. Шу тарзда у *самадхи* ҳолатига қиради, яъни Парвардигор ҳақидаги ўйларга бутунлай ғарқ бўлади.

*8. джнана-виджнана-трипатма кута-стхо виджитендриях
йукта итй учйате йоги сама-лоштирашма-канчанах*

Ҳақиқий илмга эга бўлиб, уни ҳаётда қўллаш ёрдамида қалбининг тўла осойишталигига эришган одамни ҳақиқий ўзлигини англаб етган одам, яъни йог, сеҳргар-авлиё деб ҳисоблайдилар. Ундай одам руҳий даражага эришган бўлади, ҳаётда ҳамиша вазмин, хотиржам юради. Унинг учун харсанг тош, шағал ва олтин орасида фарқ қолмайди.

Изоҳ: Китоблардан олинган, аммо Олий Ҳақиқатни англаш ёрдамида тасдиқланмаган билим - фойдасиз, сохта билимдир. "Бхакти-расамрита-синдху"да (1.2.234) шундай дейилади:

*атах шри-кришна-намади набхавед грахйам индриях
севонмукхе хи джихвадау свайам эва схураатй адах*

"Ҳиссиётлари дунёвий истаклар билан булғанган, нопок одам Шри Кришнанинг муқаддас номини, қиёфасини, сифатларини ва эрмақларини англай олмайди. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб,

сезгиларини руҳий даражага етказгандан кейингина унга бу сирлар очилади".

"Бхагавад-гита"да баён этилган Кришнани англаш илмини дунёвий маълумотлар асосида англаб бўлмайди. Пок онгга эга бўлган кишини учратиб, у билан ҳамсухбат бўлиш бахтига муяссар бўлган кишигагина бу илм сирлари очилиши мумкин. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши руҳий илмни амалда, ҳаётда қўллашни билади, чунки у Худои Таолога хизмат қилишдан чуқур лаззат олиб яшаётган бўлади. Руҳий илмни ҳаётда амалий қўллаш билан инсон камолотга эришади. Бу илм унинг ишончини кучайтиради, фақат руҳий илмнинг назарий таълимоти билан таниш бўлиб, уларни амалда қўлламай юрган одамни эса, бир-бирига зид бўлиб кўринадиган нарсалар дарров йўлдан адаштириб қўяди. Фақат руҳий илмни амалда қўллай оладиган кишигина ҳаётда ҳамиша хотиржам, осойишта ҳолатда қолади, чунки у ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган бўлади. Дунёвий илмларга нисбатан бепарво бўлган ҳолда, у бу дунёдан ташқарида яшаётган бўлади. Бировлар олтинга тенглаб юрган дунёвий билимлар унинг учун ҳарсанг тош ёки шағал тошчалик кадр-кимматга эга бўлмай қолади.

*9. сухрин-митрари-удасина-мадхйастха-двешйа-бандхушу
садхушв апи ча папешу сама-буддхир вишишйате*

Ҳаммага - самимий яхшилик қилувчиларми, эзгу ишлар қилувчиларми, бегараз, четдан қараб турадиганларми, душманлари билан ўзи ўртасидаги одамларми, ҳасадгўйларми, дўстими ёки душманими, тақводор ёки гуноҳкорларми - барчага бир хил муносабатда бўладиган киши ундай инсондан ҳам устун туради.

*10. йоги йунджита сататам атманам рахаси стхитах
экаки йата-читтатма нирашир апариграхах*

Йогнинг танаси, ақли ва қалби ҳамиша Худои Таоло билан боғлиқ фаолият билан машғул бўлиши лозим. У ёлғиз ўзи хилват жойда яшаши, ақлини ҳамиша назорат қилиб, ҳар хил дунёвий истаклардан, бирор нарсага эга бўлишга интилишдан озод бўлиши керак.

Изоҳ: Одамлар Худони ҳар хил аспектларда англайдилар: Брахман, Параматма ва Олий Шахс. Кришна онгига эга бўлиш - ҳамиша муҳаббат билан Худо Шахсига хизмат қилишда машғул бўлиб яшаш демакдир. Худонинг шахсиятсиз Брахман аспектини англашга интилиб юрган имперсоналистлар, мақсади - қалбидаги Параматмани, яъни Худонинг ҳар бир тирик мавжудот қалбида намоён бўлган кўринишини англашдан иборат бўлган сеҳргар-йоглар ҳам қандайдир

даражада Кришна онгига эга зотлар ҳисобланади, чунки, шахсиятсиз Брахман - Кришнанинг руҳий ёғдуси, Олий Рух, Параматма эса - Кришнанинг ҳамма нарсага сингувчан, кудратли киёфасидир. Аммо, бевосита Кришнага хизмат қилиб юрган киши йоглар ичида энг аълоси ҳисобланади, чунки у аслида Брахман, Параматма нима эканини мукамал билади. Унинг Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги илми мукаммал илм ҳисобланади, аксинча, имперсоналистлар ва сеҳргар-йогларнинг Кришна ҳақидаги илми мукамал эмас.

Шунга қарамай бу ерда Кришна барча йогларни ҳеч иккиланмасдан кўзлаётган мақсадларига интилишга чакиради, - шунда эртамикечми, улар ҳам камолотнинг энг юқори чўққисига эришадилар. Йоглар учун энг асосийси - ақлини ҳамиша Кришнада мужассам қилиб юришдир. У ҳамиша Кришнани эслаб юриши, ҳатто бир лаҳза ҳам Уни эсдан чиқармаслиги лозим. Ақлини Худои Таолода мужассам қилган киши самадхи, яъни транс ҳолатига эришган бўлади. Ақлини ҳамиша Худои Таолода мужассам қилиб юриш учун, дунёвий муносабатлардан келиб чиқадиган ҳар хил ташвишлардан холи бўлиб, ҳамиша хилват жойда яшаш керак. Йог фақат руҳий юксалишга ёрдам берадиган нарсалар билан машғул бўлиши, бу йўлда тўсиқ бўладиган, ҳалакит берадиган нарсалардан эса, бутунлай юз ўгириши лозим. Шунингдек, у ортиқча нарсаларга эга бўлишга интилиш истагидан ҳам кескин воз кечиши лозим. Бундай истаклар фақат унинг сохта эгалик туйғусини кучайтириб, ортиқча ташвиш келтиради, холос.

Бевосита Кришнани англаш доирасида ҳаракат қилиб юрган одам ана шу талабларнинг барчасини табиий равишда энг аъло даражада бажаради, чунки, Кришнага садоқат билан хизмат қилиш - ҳар қандай шахсий, дунёвий истак-интилишларни четга қўйиб, фақат Худои Шахсини мамнун қиладиган ишлар билан машғул бўладиган таркидунёликдир. Шрила Рупа Госвами Кришнани англаш жараёнидаги фаолиятни қуйидагича тушунтиради:

*анасактасйа вишайан йатхархам упайунджатах
нирбандхах кришна-самбандхе йуктам вайрагйам учйате
парпанчикатайа буддхйа хари-самбандхи-вастунах
мумукишубхих паритйаго ваирагйам пхалгу катхйате*

"Ҳаётда ҳеч нарсага боғланиб қолмаган, лекин ҳамма нарсани Худои Таолога, Кришнага хизмат қилишда ишлатадиган киши ҳақиқатан ҳам эгалик, хўжайинлик қилиш туйғусидан озод кишидир. Аксинча, агар одам ҳамма нарса Кришна билан боғлиқ эканини билмасдан, бу дунёдаги ҳамма нарсани тарк этса, унинг таркидунёлигини тўлиқ деб бўлмайди". (Бхакти-расамрита-синдху, 1.2.255-256).

Кришна онгига эга бўлган киши ҳамма нарса Кришнаники эканини яхши тушунади, ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламайди. Шу сабабли у шахсан ўзи учун ҳеч нарса қилгиси келмайди. У фақат қалбида Кришна онгини ривожлантиришда ёрдам берадиган нарсалар-

ни қабул қилади, бунга салбий таъсир қиладиган нарсаларни тарк этади. Ҳамиша рухий борлиққа ғарқ бўлиб юрган ҳолда, у барча моддий нарсалардан воз кечган ва ҳамма вақт ёлғиз ўзи, Кришна онгига эга бўлмаган одамлар билан ҳамсухбат бўлишни истамай, танҳо юрган бўлади. Шу сабабли қалбида Кришна онгини ривожлантирган кишини “комил йог” деб ҳисоблайдилар.

*11-12. шуचाу деше пратиштхатйа стхирам асанам атманах
нати-уччхритам нати-ничам чайладжсина-кушоттарам
тапрайкаграм манах критва йата-читтендрийа-крийах
упавишйасане йундждйад йогам атма-вишудхайе*

Йога билан шуғулланиш учун пок, хилват жой топиш, ерга куша майсасидан тўқилган шолча ташлаб, унинг устидан кийик териси ёки юмшоқ мато тўшаш керак. Ўриндиқ жуда баланд, ёки жуда паст бўлмаслиги лозим. Қулай ўрнашиб ўтириб олиб, йога билан шуғулланишни бошлаш мумкин. Ақли ва ҳиссиётини жиловлаб, танасининг фаолиятини назорат қилиб, нигоҳини бир нуқтада жамлаб, йог қалбини дунёвий иллатлардан поклаши лозим.

Изоҳ: Бу ерда пок, ҳалол жой деганда муқаддас зиёратгоҳ бўлган жой назарда тутилади. Ҳиндистонда йоглар уйларини тарк этиб, Праяг, Матхура, Вриндаван, Хришикеш ва Хардвар сингари муқаддас жойларга бориб жойлашадилар. Улар Ганга ва Ямуна сингари муқаддас дарёлар бўйида ўтириб, хилват жойда йога билан шуғулланадилар. Аммо, кўпинча, айниқса Ҳиндистондан бошқа жойларда яшайдиганлар учун бундай имконият бўлмайди. Катта шаҳарларда ташкил этилган йога жамиятлари уларни ташкил этган одамларгагина катта даромад келтириши мумкин, лекин, ҳақиқий йога билан шуғулланишни истаган одамларга бу жамиятлар ҳеч қандай фойда бермайди. Ўзининг ҳиссиётини, ақлини жиловлаб, уларни бошқаришни ўрганмаган киши муроқаба билан шуғуллана олмайди. Шунинг учун, "Брихада-нарадия-пурана"да айтилганки, одамлар жуда кам умр кўрадиган, рухий юксалиш йўлидан жуда секин ривожланиб борадиган, ҳамиша ташвиш, ҳавотирда юрадиган Кали-юга даврида рухий юксалишнинг энг самарали усули - Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ҳисобланади:

харер нама харер нама харер намаива кевалам

калау настй эва настй эва настй эва гатир аниятха

"Ҳозирги иккиозламачилик ва қарама-қаршилиқлар даврида озодликка чиқишнинг ягона йўли - Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдир. Бунинг бошқа йўли йўқ. Бошқа йўли йўқ. Бошқа йўли йўқ."

13-14. самам кайа-широ-гривам дхарайанн ачалам стхирох

*сампрекийа насикаграм свам дишаиш чанавалокайан
прашантатма вигата-бхир брахмачари-врате стхитах
манах самйамйа мач-читто йукта асита мат-парах*

Йог танаси, бўйни ва бошини бир чизикда тутиб, нигоҳини бурнининг учида жамлаши керак. Ақлини жиловлаб, хотиржам ҳолга келтириб, ҳар қандай кўрқинч-хавотирлардан халос бўлиб, жинсий ҳаётни бутунлай тарк этиб, тафаккур назарини қалбидаги Менинг қиёфамга қаратиши ва Мени ҳаётининг олий мақсади қилиб олиши керак.

Изоҳ: Инсон бўлиб яшашнинг энг олий мақсади - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Ўзини Параматма, тўрт қўллик Вишну қиёфасида намоён этадиган Парвардигорни англаб етишдан иборат. Бошқа бирор мақсадни кўзлаб эмас, қалбида Парвардигор Вишнунинг ана шу қиёфасини топиб, Унинг жамолига маҳлиё бўлиш учун инсон йога билан шуғулланади. Ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Вишну-мурти - Кришнанинг тўлиқ экспансиясидир. Йога билан шуғулланиб, ана шу Вишну-муртини англаб етишга интилмайдиган киши - ўзини алдаб, вақтини бекорга ўтказиб, умрини ҳазон қилиб юрган одам ҳисобланади. Ҳаётнинг энг олий мақсади - Кришна, йогнинг мақсади эса - қалбидаги Вишну муртига эришиш. Бунинг учун жинсий ҳаётни бутунлай тарк этиш лозим, шунинг учун, йог уйини тарк этиши ва юқорида кўрсатилгандай, йога билан шуғулланиб, хилват жойда яшаши лозим. Уйда ёки бошқа бирор жойда ҳар хил ҳиссий лаззатларга берилиб юриб, айна пайтда баъзан йога жамиятининг машғулотларига қатнашиб юриб, йога билан шуғулланиб бўлмайди. Йог ақлини жиловлашни ва барча ҳиссий лаззатлардан ўзини тийишни ўрганиши лозим. Ҳиссий лаззатларнинг энг асосийси - жинсий алоқа лаззатидир. Жинсий алоқани бутунлай тарк этиб яшайдиган зотлар учун ёзилган қоидаларда, буюк донишманд Ягйавалка шундай деб ёзади:

кармана манаса вача сарваастхасу сарвада

сарватра маитхуна-тйаго брахмачарйам праचाкиате

"Брахмачарийнинг жинсий алоқадан сакланишга берган ваъдасининг мақсади - инсонга ҳаракат, нутқ ва ақл сатҳида жинсий ҳаётни бутунлай тарк этиш, шу қоидага ҳамиша, ҳамма ерда ва ҳар қандай шароитда амал қилиб яшашга ёрдам беришдан иборат". Жинсий ҳаёт ва ҳақиқий йога - бир-бирига умуман зид, қарама-қарши нарсалардир. Шунинг учун, одамни жуда ёшлигидан, у ҳали жинсий ҳаёт нималигини билмайдиган пайтдан бошлаб брахмачарий турмуш тарзи қонунларига ўргатадилар. Беш ёшга тўлган ўғил болани гурукулага, яъни руҳий устознинг мактабига жўнатадилар. Руҳий устоз уларни қатъий қоидалар асосида тарбиялаб, брахмачарийлар қилиб етиштиради. Ана шундай тарбия орқали ўтмаган одам йоганинг ҳеч бир турида,

хоҳ у гйана-йога, дхйана-йога ёки бхакти-йога бўлсин, камолотга эриша олмайди. Шунинг айтиб ўтиш лозимки, оилавий ҳаётни тартибга соладиган ведавий қонунларга амал қилиб яшайдиган, фақат ўзининг никоҳдаги хотини билан жинсий алоқа қиладиган одамларни ҳам брахмачарийлар ҳисобланади. Шундай грихастха-брахмачаря бхакти-йога билан шуғулланиши мумкин, аммо гйана- ва дхйана-йога билан шуғулланиш қонунлари, ҳатто шундай грихастха-брахмачарийларни ҳам рад этиб, жинсий алоқани бутунлай ва биратўла тарк этишни тақозо этади. Бхакти-йога усули грихастха-брахмачаряларга чекланган микдорда жинсий алоқа билан шуғулланишга руҳсат беради, чунки бхакти-йога усули шу қадар қудратлики, у билан шуғулланаётган киши табиий равишда, ўз-ўзидан жинсий алоқа билан лаззатланишга интилишдан совиб кетади ва ундан анча улуғвор бўлган, юксакроқ лаззат келтирадиган фаолият - Худои Таолога бевосита хизмат қилиш билан машғул бўлади. "Бхагавад-гита"да шундай дейилади:

*вишайа винивартанте нирахарасйа дехинаҳ
раса-варджем расо "ни асйа парам дриштва нивартате*

"Ҳатто ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиб туриб ҳам, танадаги руҳ шу лаззатларнинг мазасини эслаб қолади. Лекин, улардан юксакроқ лаззатни татиб кўргандан кейин, ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалардан совиб кетади ва руҳий онгда мустаҳкам ўрнашиб олади".

Бошқа йога турлари билан шуғулланиб юрган одамлар ўзларини зўрлаб, ҳиссий лаззатлардан тийиб юришга уриниб юрсалар, Худонинг содиқ хизматкори табиий равишда улардан юз ўгиради, чунки у ўзининг қалбида бундан ҳам яхшироқ, юксак лаззатни татиб кўрган ва шу лаззатга интилиб юрган бўлади. Ана шу лаззатнинг мазаси ҳақиқий содиқлардан бошқа ҳеч кимга маълум эмас.

Вигата-бхиҳ ибораси, "фақат Кришна онгига тўла эга бўлган кишигина кўрқувдан халос бўла олади", деганни билдиради. Шартланган руҳ ўзининг Кришна билан бўлган мангу муносабатини эсидан чиқаргани сабабли ҳамиша кўрқув остида яшайди. "Шримад Бхагаватам"да шундай дейилган (11.2.37): *бхайам джитийабхинивешатах сйад ишад апетасйа випарйайо "смитиҳ*. Фақат Кришна онгига тўлиқ эга бўлиш туфайли инсон ҳаётда барча кўрқувлардан халос бўлади. Шунинг учун, фақат Кришна онгига эга бўлган кишигина йога жараёнида камолотга эришиши мумкин. Йоганин охириги мақсади қалбида мавжуд бўлган Парвардигор жамолини кўришдан иборат бўлгани сабабли, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши йогларнинг ичида энг аълоси ҳисобланади. Бу ерда таърифланган йога усули, ҳозирги пайтда кенг тарқалган йога ҷамиятларида тарғибот қилинаётган йога усулларида кескин фарқ қиладди.

*15. йунджанн эвам садатманам йоги нийата-манасаҳ
шантим нирвана-парамам мат-самстхам адхигаччхати*

Танаси ва аклининг фаолиятини узлуксиз назорат остига олиб, сеҳргар-йог аклини ўзига тўла бўйсундириб олади, моддий тирикликни бутунлай тарк этиб, Худонинг даргоҳига эришади.

Изоҳ: Бу ерда йога билан шуғулланишнинг охириги мақсади аниқ айтилган. Йога билан қандайдир моддий нарсаларга эришиш учун шуғулланмайдилар, аксинча, моддий тирикликдан узил-кесил ва биратўла қутулиш мақсадида шуғулланадилар. "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, саломатлигини яхшилаш ёки бошқа бирор моддий нарсаларга эришиш учун йога билан шуғулланиб юрганлар ҳақиқий йоглар эмас. Бунинг устига, дунёвий фаолиятни, моддий мавжудликни тарк этиш, деганда қандайдир сирли бўшлиқда йўқолиб кетишни тушунмаслик керак. Худои Таоло яратиб қўйган оламда бўшлиқ мавжуд эмас. Моддий тирикликни тарк этиш - Худонинг даргоҳига, руҳий оламга кириш демакдир. "Бхагавад-гита"да айтилганки, Худонинг даргоҳида на куёш, на ой ва на электр қувватига ҳожат йўқ. Руҳий оламдаги ҳар бир сайёра худди моддий оламдаги куёш сингари ўзидан нур таратиб туради. Охир-оқибатда бутун борлиқ Худонинг салтанатидир, лекин руҳий осмон ва руҳий сайёралар *парам дҳама*, яъни "олий даргоҳ" деб аталади.

Йогада камолотга эришган ва Парвардигор Кришнани англаб етган киши, Худои Таолонинг айтишига қараганда, (*мат-читтаҳ, мат-параҳ, мат-самстхам*), ҳақиқий осойишталикка эришади ва умрининг охирида Унинг олий даргоҳига, Голока Вриндавана деб ҳам аталадиган Кришналока сайёрасига эришади. "Брахма-самхита"да(5.37) аниқ айтилганки: *голока эва нивасатй акхилатма-бхутаҳ*. Гарчи Парвардигор Ўзининг даргоҳи, Голокани ҳеч қачон тарк этмаса ҳам, айни пайтда У - бутун борлиқни камраб олган Брахман ва ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма ҳамдир. Унинг олий, руҳий қувватининг қудрати ана шундай. Кришнани ва Вишну(Унинг тўлиқ қиёфаси)ни тўла англаб етмай туриб, бирор тирик мавжудот руҳий осмонга (Вайкунтхага) эриша олмайди ёки Парвардигорнинг мангу даргоҳи(Голока Вриндавана)га кира олмайди. Шундай қилиб, Кришна онгида фаолият кўрсатаётган одам мукаммал, комил йог ҳисобланади, чунки унинг акли ҳамиша Кришнанинг кўрсатган кароматлари ҳақидаги ўй-хаёллар билан банд(*са ваи манаҳ кришна-падаравиндайох*). Ведаларда (Шветашватара-упанишад, 3.8). айтилганки, *там эва видитвати мритйум эти* - "Фақат Худонинг Олий Шахси, Кришнани англаб етиш туфайлигина қайта-туғилишлар занжирини узиш мумкин". Бошқача қилиб айтганда йогада камолотга эришиш - онги паст одамларни ҳайрон қолдириш мақсадида қандайдир сирли ибораларни чиройли қироат қилишни ёки ғайритабиий жисмоний

машкларни бажаришни ўрганиш эмас, балки моддий олам тутқунлигидан бутунлай озодликка чиқишдан иборат.

*16. натй-ашинамас ту його “сти на чаикантам анашинатаҳ
на чати свапна-шилася джаграто наива чарджуна*

О Аржун, агар одам жуда кўп ёки жуда оз овқатланидиган бўлса, жуда кўп ухлайдиган, ёки етарли миқдорда ухламайдиган бўлса, у ҳеч қачон йог бўла олмайди.

Изоҳ: Бу ерда Кришна йогларга овқатланиш ва уйқуни тартибга солишни маслаҳат берапти. Жуда кўп овқат истеъмол қилиш - танани саклаб туришга етарли бўлгандан ҳам кўпроқ овқат ейиш демакдир. Ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг гўштини ейишга ҳеч қандай зарурат йўқ, чунки табиат одамлар учун озиқ-овқат сифатида етарлича дон маҳсулотлари, мева, сабзавот ва сўт яратиб қўйибди. Мана шу оддий овқатлар "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, эзгулик гунасидаги озиқ-овқатлар ҳисобланади. Гўшт маҳсулотлари эса, ғафлат гунасидаги овқат ҳисобланади. Гўшт маҳсулотлари билан овқатланидиган, маст қиладиган ичимликлар ичадиган, тамаки чекадиган, Кришнага таклиф қилинмаган овқатлардан истеъмол юрган одамлар қилган гуноҳлари сабабли азоб чекадилар, чунки улар еб юрган овқатининг ҳаммаси ҳаром, нопок ҳисобланади. *Бхунджате те тв ағхам папа йе пачантй атма-каранат*(Бг.3.13).

Нафсини тийолмаган ва фақат ўзи лаззатланиш учун овқат пиширадиган одам, Кришнага таклиф қилинмаган овқатлардан ейиш билан, фақат гуноҳга ботади. Ана шундай ҳаром овқат билан кун кўриб юрган, нафсини тийишга кучи етмайдиган одам йога билан шуғуллана олмайди. Яхшиси аввал Кришнага, Худого таклиф қилинган таом билан овқатланиш керак. Кришна онгига эга бўлган Худонинг содик хизматкори ҳеч қачон аввал Кришнага тақдим этилмаган овқатдан емайди. Фақат шундай одамгина йогада камолотга эришиши мумкин. Ўзича қандайдир овқатланиш қоидаларини ўйлаб топиб, сунъий равишда кам овқатланиб юрган одам ҳам йога билан шуғуллана олмайди. Кришна онгига эга бўлган одам муқаддас китобларда кўрсатилган қоидалар асосида рўза тутати. У ўзини очлик билан қийноққа ҳам солмайди, керагидан ортиқ овқатланмайди ҳам. Шунинг учун, у бемалол йога билан шуғуллана олади. Кўп овқат еган киши уйқусида ҳар хил тушлар кўради, натижада яхши дам ололмасдан керагидан кўп ухлайди. Суткасига олти соатдан кўп ухлалмаслик керак. Олти соатдан кўп ухлайдиган киши шубҳасиз, ғафлат гунаси таъсири остида бўлади. Ғафлат гунаси таъсирига берилган киши кўп ухлайди, дангаса, ланж бўлиб юради. Ундай одам йога билан шуғуллана олмайди.

*17. йуктаҳара-вихарасйа йукта-чештасйа кармасу
йукта-свапнавабодхасйа його бхавати дуккха-ха*

Йога билан шуғулланиб, қонун-қондалар асосида овқатланиш, ухлаш, меҳнат қилиш ва дам олишни тартибга солиб яшаётган киши барча моддий азоб-уқубатлардан халос бўлади.

Изоҳ: Овқатланиш, ухлаш, жинсий ҳаёт ва ўзини муҳофаза қилиш, бир сўз билан айтганда тананинг эҳтиёжларини қондиришга керагидан ортиқча эътибор бериш йогнинг руҳий юксалишида катта ғов бўлиши мумкин. Фақат *кришна-прасад*, яъни фақат Кришнага таклиф этилган, руҳий сифатга эга бўлган овқатларни истеъмол қилиш билан овқатланишни тартибга солиш мумкин. "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, Парвардигор Кришнага сут, сабзавот, мева, дон ва бошқа ўсимликлар таклиф қилиш мумкин. Шу тарзда овқатланиб юриш билан, Кришнани англаш йўлидан бораётган одам фақат эзгулик гунасидаги, яъни фақат инсон учун мўлжалланган озиқ-овқатлар билан тиркичилик қилишга ўрганади. Худонинг содиқ хизматкори иложи борича кўпроқ вақтини Кришна онгидаги фаолиятга бағишлашга ҳаракат қилади, шу сабабли ортиқча уйқуга кетказган вақт унинг учун жуда қиммат туради. *Авийартха-калатвам*: Кришна онгига эга бўлган киши умрининг ҳар бир дақиқасини Худои Таолога хизмат қилиш билан банд бўлиб ўтказишга интилади. Шу сабабли у уйқуга иложи борича кам вақт ажратади. Худонинг содиқ хизматкорлари Шрила Рупа Госвамидан ўрнак олиши мумкин: у ҳамиша Кришнага садоқат билан хизмат қилишда банд бўлиб, суткасига икки соат, баъзан ундан ҳам озроқ ухларди. Худонинг буюк содиқ хизматкори Харидас Тхакур эса, ҳар куни то Худонинг муқаддас номларини уч юз минг марта зикр қилмагунча ухламасди, овқат ҳам емасди. Кришна онгига эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон, Кришнага хизмат қилишдан бошқа ишлар билан шуғулланмайди. Шу боис, унинг фаолияти ҳамиша тартибга солинган, ўз ҳиссиётининг талабларини қондириш истаги билан булғанмаган. Ҳиссий лаззатланишга интилиш истагидан пок бўлган ҳолда, у дунёвий ишларга, моддий орзу-ҳавасларга бир дақиқа ҳам вақтини сарфламайди. Унинг нутқи, фаолияти, уйқуси, сергаклик вақти ва танасининг бошқа эҳтиёжлари тартибга солингани сабабли, у моддий азоб-уқубатларга чалинмайди.

*18. йада винийатам читтам атмани эваватиштхате
нисприхаҳ сарва-камебхйо йукта итй учйате тада*

Йог ақлининг фаолиятини тартибга солганида, дунёвий истаклардан халос бўлиб, руҳий даражадаги ҳаётга эришганида уни “йогада мустаҳкам одам” деб айтадилар.

Изоҳ: Оддий одамлардан фаркли равишда, йог ўз фаолиятида, энг асосийси жинсий лаззат бўлган моддий лаззатларга, дунёвий орзу-истакларга интилиб ҳаракат қилмайди. Комил йог ақлини тўла жиловлаб олган бўлади, шунинг учун унга ҳеч қандай моддий истақлар ташвиш келтирмайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши табиий равишда руҳий баркамолликнинг ана шу поғонасига эришади.

"Шримад Бҳагаватам"да (9.4.18-20) шундай дейилган:

*са ваи манах кришна-падаравиндайор
вачамси ваикунтха-гунануварнани
карау харер мандира-марджанадйшу
шрутим чакараचйута-сат-катходайе
мукунда-лингалайи-даршани дришау
тад-бхритйи-гатра-спарше "нга-сангамам
храним ча тат-пада-сароджа-саурабхе
шримат-туласйи расанам тад-арпите
падау харех киштра-паданусарпани
широ хришикеша-падабхивандани
камам ча дасйе на ту кама-камйайи
йатхоттамашлока-джанаширайи ратиш*

"Шоҳ Амбариша бутун фикру-хаёлини Парвардигор Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам қилган, нутқи эса Худонинг илоҳий даргоҳини таърифлаш билан банд эди; қўллари билан у Худои Таолонинг эҳромларини тозалар, қулоғи билан Парвардигорнинг эрмақлари ҳақидаги ҳикояларни тингларди; унинг кўзлари Парвардигорнинг қиёфасини томоша қилар, танаси Худои Таолонинг бошқа содиқлари танасига тегар, бурни Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига тақдим этилган гулларни ҳидларди; тили Парвардигорга тақдим этилган туласи баргларининг таъмидан лаззатланар, оёқлари эса, шоҳни Парвардигорнинг эҳромлари жойлашган муқаддас зиёратгоҳларга олиб борарди, боши Парвардигор олдида эгилар, бутун орзу-истақлари Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда машғул эди".

Имперсонализм фалсафасининг издошлари учун руҳий мавжудлик англаб бўлмайдиган, эришиб бўлмайдиган ҳолат бўлиб туюлиши мумкин, аммо Кришна онгига эга бўлган содиқ бундай ҳолатга осонлик билан эришади. Махараж Амбаришанинг турмуш фаолиятини тасвирловчи юкоридагига ўхшаган шеърлар буни тўла исботлайди. Ҳамиша Парвардигорни эслаб юрган ва ақли ҳамиша Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойида мужассам бўлган кишигина руҳий даражада фаолият кўрсата олади. Парвардигорга хизмат қилишнинг Махараж Амбариша машғул бўлган ҳар хил турлари *арчана* деб аталади, у инсонга сезги аъзоларининг барчасини Худои Таолога хизмат қилиш билан машғул қилиш имконини беради. Ҳиссиётлар ва ақл ҳеч қачон ҳаракатсиз тура олмайди, шу сабабли, ҳар қандай фаолиятни шунчаки

тарк этиш билан йог камолотга эриша олмайди. Кўпчилик одамлар учун, айниқса, таркидунё килмай яшаб юрган одамларга юкоридаги шеърда келтирилган ақл ва ҳиссиётлар учун мўлжалланган руҳий фаолият билан машғул бўлиш - "Бҳагавад-гита"да *йукта* ибораси билан ифодаланган олий руҳий даражага эришишнинг энг осон йўлидир.

*19. йатха дипо нивата-стхо ненгате сопама смрита
йогоино йата-читтасйа йунджато йогам атманах*

Худди шамчирок сокин жойда бир маромда ёнгани сингари, ақлини жиловлаб олган йог ҳам, қалбининг нигоҳини ҳақиқий ўзлигига қаратиб, ҳамиша муруқабага берилган бўлади.

Изоҳ: Ҳақиқатан ҳам Кришна онгига эга бўлган киши ҳамиша руҳий ҳолатда юради, чунки у ҳамиша ўзининг сеvimли Парвардигори ҳақида ўйлаб юради. Шундай одамнинг ақли сокин жойда ёнаётган шамчирокнинг шуъласи сингари хотиржам ва осойишта бўлади.

*20-23. йатропарамате читтам нируддхам йога-севайа
йатра чайватманатманам пашйанн атмани тушйати
сукхам атйантикам йат тад буддхи-грахйам атиндриям
ветти йатра на чаивайам стхитаиш чалати татватах
йам лабдхва чапарам лабхам манйате надхикам татах
йасмин стхито на дуҳкхена гурунати вичалйате
там видйад дуҳкха-самйого-виёогам йога-самдженитам*

Йог руҳий камолотда транс, яъни *самадхи* деб аталадиган мана шу юксак даражага эришганида, унинг ақли дунёвий фаолиятни бутунлай тарк этади. Ақлининг поклиги туфайли у ҳақиқий ўзлиги - "мен"ини кўриш қобилиятига эга бўлади. Ҳақиқий ўзлиги йог учун қувонч ва бахт манбаига айланади. Ана шундай осойишталикка эришиб, йог ўзининг руҳий сезгилари ёрдамида чексиз илоҳий лаззат ҳис қила бошлайди. Ҳақиқатга эришиб, у ҳеч қачон Уни эсидан чиқармайди ва ҳаётда бундан ҳам юксакроқ бахт йўқ деб ҳисоблайди. Шундай одам хатто энг оғир қийинчиликларга дуч келса ҳам ўзини йўқотиб қўймайди. Моддий оламда яшашдан келиб чиқадиган барча мусибатлардан ҳақиқий озод бўлиш ана шундай бўлади.

Изоҳ: Йога билан шуғулланиб, инсон аста-секин ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлади. Бу - йоганинг асосий қонунидир. Натижада йог транс, яъни *самадхи* ҳолатига киради, руҳий сифатга эга бўлган ақли ва тафаккури ёрдамида Олий Рухга эришади, лекин ўзини Унга тенг, ёки Уни "ўзим" деб ўйламайди. Йога билан амалда

шуғулланиш жараёни Патанжали таълимотига асосланган. Баъзи бир ғофил билимдонлар бу таълимотни "алоҳида руҳ - Олий Руҳга тенг" деб изоҳлайдилар, монистлар эса, ана шу тенгликни англаб етишни "озодликка эришиш" деб ҳисоблайдилар. Улар Патанжали йога тизимининг ҳақиқий мақсади нимадан иборат эканини билмайдилар.

Патанжали руҳий лаззатнинг мавжудлигини тан олади, монистлар эса, бу ғоя уларнинг ягоналик ("бутун олам ягона Худодан иборат" деб биладиган) фалсафасига тўғри келмагани учун, Патанжаланинг бу фикрини рад этадилар. Монистлар сезиладиган нарсалар билан сезади-ган зот орасидаги фарқни тан олмайдилар. Аммо, бу шеърдан яққол маълум бўляптики, руҳий лаззат мавжуд ва уни фақат руҳий сезгилар билан ҳис қилиш мумкин. Буни йога тизимининг асосчиси Патанжали Мунининг ўзи ҳам тасдиқлайди. Ўзининг "Йога-сутра" (3.34) асарида буюк донишманд шундай дейди: *пурушартха-шунйанам гунанам пратиправаха кайвалиям сварупа-пратиштха ва чити-шактир ити. Чити-шакти*, яъни ички қувват, руҳий табиатга эга. *Пурушартха* тушунчаси дунёвий диндорликни, моддий фаровонликка ва ҳиссий лаззатларга интилишни, охир-оқибатда Парвардигор билан қўшилиб кетишни ҳам ўз ичига олади. Монистлар Парвардигор билан ана шундай қўшилиб кетишни *кайвалия* деб атайдилар. Аммо, Патанжаланинг фикрига кўра, *кайвалия* - ички, яъни руҳий қувват, у тирик мавжудотга ўзининг руҳий ўзлигини англаш имконини беради. Парвардигор Чайтанья бу жараёни *чето-дарпана-марджданам*, яъни "ақл ойнасини тозалаш", деб атаган. Ана шундай покланиш - моддий олам тутқунлигидан ҳақиқатан ҳам озодликка чиқишдир (*бхава-маха-давагни-нирвапанам*). *нирвана* тушунчаси ҳам ана шу ҳолатга тўғри келади, у ҳам фақат ҳақиқий озодликка чиқишдан олдинги поғона ҳисобланади. "Шримад Бхагаватам" (2.10.6) да бу поғона *сварупена вйавастхитиҳ* деб аталган. Бу "Бхагавад-гита"нинг юқоридаги шеърида ҳам тасдиқланган.

Нирвана, дунёвий фаолиятни тарк этиш поғонасидан кейин руҳий фаолият поғонаси - Кришна онгидаги фаолият, яъни Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилиш бошланади. "Шримад Бхагаватам" да айтилганидай, тирик мавжудотнинг ҳақиқий ҳолати хизмат қилишдир (*сварупена вйавастхитиҳ*). *Майя*, яъни "иллюзия" деб, моддий иллат билан қопланган руҳий мавжудликни айтадилар. Ана шу иллатдан покланиш тирик мавжудотнинг мангу, азалий ҳолатига мутлақо зид келмайди. Патанжали ҳам буни тўла тан олади: *кайвалиям сварупа-пратиштха ва чити-шактир ити. Чити-шакти*, яъни руҳий лаззат - ҳақиқий ҳаётдир. Буни "Веданта-сутра" ҳам тасдиқлайди (1.1.12): *ананда-майо бхйасат*. Тирик мавжудотнинг табиий ҳолатига эришиш йоганинг охирги натижасидир, ана шу ҳолатга бхакти-йога, яъни Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш ёрда-

мида эришиш мумкин. Бхакти-йога усули "Бхагавад-гита"нинг еттинчи бобида батафсил тушунтирилади.

Бу бобда таърифланган йога тизимида самадхининг икки тури назарда тутилади: *сампрагйата-самадхи* ва *асампрагйата-самадхи*. Сампрагйата-самадхи - фалсафий изланишлар ёрдамида эришиладиган рухий жазава, транс ҳолати. *Асампрагйата-самадхи* поғонасида эса, инсон моддий лаззатлардан бутунлай воз кечади, чунки манбаи моддий сезги аъзолари бўлган лаззатлар уни умуман кизиқтирмай қўяди. Ана шундай илоҳий ҳолатга эришиб, йог ҳеч қачон ўзининг ҳолатини йўқотмайди. Ана шу поғонага эриша олмаган одам йога билан шуғулланишнинг олий мақсадига эриша олмаган ҳисобланади. Ҳиссий лаззатларнинг ҳар хил кўринишларига рухсат берадиган ҳозирги йога тизимлари мана шу қоидага амал қилмайдилар. Жинсий алоқадан ва маст килувчи нарсалардан воз кечмаган йогнинг қилаётган ҳаракатлари - йога тизимини мазах қилиш, унинг устидан кулишдир, холос. Ҳатто сиддхи(сеҳр қудрати)га эришиш ниятида йога билан шуғулланиб юрган одамни ҳам “комил йог” деб бўлмайди. Йога жараёнининг қўшимча фойдалари билан алданиб қоладиган кишилар бу шеърда кўрсатилган камолот чўққисига эриша олмайдилар. Шунинг учун, ҳар хил жисмоний машқлар ва сеҳр қудратлари билан ғофил одамларни лол қолдиришга интилиб юрганлар ҳақиқий йога усулининг асосий мақсадини эсдан чиқариб қўйганини билиб қўйиши керак.

Ҳозирги даврда йоганинг энг яхши тури - Кришна онгида ҳаракат қилишдир, шундай фаолият билан шуғулланиб юрган киши ҳеч қачон, ҳеч нарсадан пушаймон бўлмайди. Кришна онгида ҳаракат қила туриб, инсон бу фаолиятдан чексиз қувонч, бахтиёрлик ҳис қилади-ки, унга ҳаётда бошқа нарса керак бўлмай қолади. Хатха-йога, дхйана-йога ва гйана-йога билан шуғулланиб юрган одамлар, айниқса, ҳозирги Кали-юга, иккиюзламачилик ва душманлик авж олган даврда, рухий юксалиш йўлида жуда кўп қийинчиликларга дуч келадилар. Карма-йога, яъни бхакти-йога билан шуғулланиб юрганлар эса, бундай қийинчиликлардан устун турадилар.

Токи моддий танамиз мавжуд экан, биз унинг овқатланиш, ухлаш, муҳофаза қилиш ва жинсий алоқага бўлган эҳтиёжларини қондиришга мажбурмиз. Аммо, соф бхакти-йога йўлидан, яъни Кришнани англаш йўлидан бораётган киши ҳеч қачон нафсининг, ҳиссиётининг қулига айланиб қолмайди. У тирикчилиги учун энг зарур бўлган нарсаларнигина қабул қилади, яъни ўзи тушиб қолган ҳозирги шароитдан иложи борича кўпроқ рухий фойда олишга интилиб яшайди ва Кришна онгида ҳаракат қилиб, ҳаётда рухий лаззат билан яшайди. У тақдирида учрайдиган бахтсиз ҳодиса, касаллик, муҳтожлик ёки ҳатто яқин одамнинг ҳалокатга учраши сингари ҳодисаларга ҳам бепарво, хотиржам муносабатда бўлади, айти пайтда ўзининг Кришнани англаш йўлидаги вазифаларини иложи борича яхшироқ бажаришга ҳаракат қилади.

Ҳаётда учрайдиган кийинчиликлар унга Худо олдидаги рухий бурчини бажаришга ҳалақит бермайди. *агамапайино "нитйас тамс титикшас-ва бхарата"* (Бг. 2.14) У ҳаётдаги барча кийинчиликларга сабр қилади, чунки уларнинг ўткинчи эканини, улар рухий юксалиш йўлида ғов бўла олмаслигини билади. Шу тарзда у йоганинг олий поғонасига эришади.

*24. са нишчайена йоктавйо його "нирвинна-четаса
санкалпа прабхаван камамс тйактва сарван ашешатаҳ
манасаивендрийа-грамам винийамйа самантатаҳ*

Инсон ўзи танлаган йога йўлидан ҳеч қачон адашмасдан, қатъий ишонч ва шижоат билан шуғулланиши керак. Ақлда пайдо бўладиган ҳар қандай дунёвий истаклардан бутунлай халос бўлиб, ақл ёрдамида ҳиссиётларни жиловлаб олиш лозим.

Изоҳ: Йога билан шуғулланиб юрган одам қатъий ишончга эга бўлиши ва танлаган йўлидан адашмай, сабр-чидам билан ҳаракат қилишда давом этиши лозим. У охир-окибатда, албатта муваффақият қозонишига қатъий ишониши керак, бирор сабабларга кўра истаган натижасига дарров эришолмаса, пушаймон бўлмасдан, ғайрат-шижоат билан рухий юксалиш йўлидан боришда давом этиши лозим. Агар йог тиришқоқ ва қатъиятли бўлса кўзлаган мақсадига албатта эришади. Рупа госвами шундай дейди:

*утсахан нишчайад дхаирйат тат-тат-карма-правартанат
санга-тйагат сато вриттеҳ шадбхир бхактиҳ прасидхйати*

"Сўнмас шижоат, тиришқоқлик ва қатъият билан садоқатли хизмат доирасидаги бурчини бажариб юрган, содиқлар билан мунтазам ҳамсухбат бўлиб, фақат эзгулик гунасидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган одам албатта бхакти-йога йўлида муваффақиятга эришади" (Упадешамрита,3).

Қатъият, шижоат билан мақсадга интилишда тухумини йўқотиб қўйган чумчукнинг шижоатидан ўрناк олиш керак. Чумчук океан кирғоғига тухум қўйган бўлади, океан тўлқинлари унинг тухумини олиб кетади. Мусибатга тушиб, у океандан тухумини қайтариб беришни илтимос қила бошлайди. Аммо океан унинг илтижоларига парво ҳам қилмайди. Шунда чумчук шижоат билан океан сувини қуритиб ташлашга қарор қилади ва кичкина тумшуғи билан океан сувини бир томчидан олиб, четга ташлай бошлайди. Унинг бу шижоатини кўрган бошқа кушлар уни масҳара қилиб, уни масҳара қила бошлайдилар. Бу гаплар бутун атрофга таралиб, елкасида Худованд Вишнуни олиб юрадиган баҳайбат куш - Гарудага ҳам бориб етади. Кичкина синглисига раҳми келиб, Гаруда океан кирғоғига учиб келади. Чумчукнинг ўз мақсадига эришиш учун кўрсатаётган шижоатига, матонатига қойил

қолиб, Гаруда унга ёрдам беришга шошилади. У Океанга чумчукнинг тухумини дарров қайтариб беришни буюради, акс ҳолда унинг ўзи Океан сувини қуритишини айтиб кўрқитади. Кўрққанидан Океан дарров тухумини қайтариб беради. Шундай қилиб, чумчук Гаруданинг марҳамати билан ўз ниятига етиб, бахтиёр бўлади. Шунга ўхшаб, йога билан, айникса бхакти-йога билан шуғулланиш аввалига жуда қийин бўлиб туюлиши мумкин. Аммо, одам чуқур иймон ва ишонч билан бхакти-йога қоидаларига қатъий амал қилиб юрса Парвардигор, албатта, унга ёрдамга келади, чунки ўзига ёрдам беришга интилаётган кишига Худои Таоло, албатта, ёрдам беради.

*25. шанаиҳ шанайр упарамед буддхйа дхрити-грихитайа
атма-самстхам манаҳ критва на кинчид апи чинтайет*

Аста-секин, поғонама-поғона, қатъий ишончга таянган тафаккур ёрдамида йог транс(жазава) ҳолатига кириши ва бошқа ҳеч нарса-ни ўйламай, бутун ақлини руҳида мужассам қилиши лозим.

Изоҳ: Қатъий ишонч ва чуқур тафаккури ёрдамида йог аста-секин ҳиссиётининг фаолиятини тарк этиши керак. Ана шу поғона *пратйа-хара* деб аталади. Сизги аъзоларини ташқи нарсалардан тортиб олиб, ишонч ва мувоқабат ёрдамида ақлини жиловлаб олиб, йог транс, яъни самадхи ҳолатига киради. Шунда у ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлар чанғалига яна тушиб қолиш хавфидан бираўла халос бўлади. Токи йог моддий тана ичида экан, у моддий нарсалар билан алоқа қилишга мажбур, лекин, у ҳиссиётининг талабларини, эҳтиёжини қондириш ҳақида ўйламаслиги керак. У фақат Олий Рухни мамнун қилиш ҳақида ўйлаши керак. Агар одам Кришна онгида хизмат қилиш билан шуғулланиб юрса, бу поғонага кўтарилиш қийин эмас.

*26. йато йато нишчалати манаи чанчалам астхирам
татас тато нийамйаитад атмани эва ваишам найет*

Табиатан нотинч ва ўзгарувчан бўлган ақл(хаёл)и қаяққа чалғиб кета бошласа ҳам, йог ҳамиша уни ҳақиқий ўзлиги, яъни ҳақиқий "мен"ининг ҳукми остига қайтариши лозим.

Изоҳ: Ақл ўзининг табиатига кўра ўзгарувчан ва нотинч. Аммо, ҳақиқий ўзлигини - "мен"ини англаб олган йог ақлининг ҳукми остида юрмасдан, аксинча унинг хўжайини бўлиши керак. Ақлини, демек, ҳиссиётини ҳам ўзига бўйсундира олган кишини *госвами*, *свами* деб айтадилар. Ақлининг ҳукми остидан чиқолмай, ақли ва ҳиссиётининг қули бўлиб юрган кишини - *го-даса*, "нафсининг, ҳиссиётининг қули" деб атайдилар. Госвами ҳақиқий ҳиссий лаззат нима эканини билади.

Рухий сезгилар билан ҳиссий лаззатланиб юрган кишининг барча сезгилари Хришикешага, барча ҳиссиётлар Ҳукмдори бўлган Кришнага хизмат қилиш билан банд. Ҳиссиётини поклаб, уларни Худои Таолога хизмат қилиш билан машғул қилиб юрган бўлса, одам Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган бўлади. Фақат шундай йўл билангина инсон ўз ҳиссиётининг ҳақиқий хўжайинига айланиши ва йоганинг энг юқори поғонасига кўтарилиши мумкин.

*27. прашианта-манасам хй энам йогинам сукхам уттамам
упаити шанта-раджасам брахма-бхутам акалмашам*

Ақлини Менда мужассам қилган йог энг олий руҳий лаззатга эришади. Эҳтирос гунаси таъсиридан халос бўлиб, у ўзининг сифат жиҳатдан Мутлақ Ҳақиқат билан баробар эканини англаб етади, шу тарзда у ўзининг аввалги гуноҳлари оқибатидан биратўла халос бўлади.

Изоҳ: *Брахма-бхута* - йогнинг барча моддий иллатлардан бутунлай покланиб, Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга эришадиган поғонасидир. *Мад-бхакта лабхате парам*(БГ.18.54). Ақли Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойида мужассам бўлган киши Брахманни, Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўринишини англаш поғонасида узоқ вақт қолиб кета олмайди. *Са ваи манаҳ кришна-падаравиндайох*. Агар одам ҳамиша муҳаббат билан Худои Таолога хизмат қилиб юрган бўлса, яъни ҳамиша Кришна онгида юрган бўлса, демак, у ҳақиқатан ҳам эҳтирос гунаси таъсири остидан чиққан ва моддий иллатлардан покланган бўлади.

*28. йунджанн эвам садатманам йоги вигата-калмашах
сукхена брахма-самспаришам атйантам сукхам ашнуте*

Шундай қилиб, ақли ва ҳиссиётини жиловлаб, йога билан мунтазам шуғулланиб, инсон дунёвий иллатлардан бутунлай покланади ва Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишда энг олий, мукаммал бахтга эришади.

Изоҳ: Ҳақиқий ўзлиги, "мен"ини англаб етиш - Парвардигорга нисбатан ўзининг азалий, ҳақиқий ҳолатини англаб етиш демакдир. Алоҳида руҳ Худои Таолонинг ажралмас заррачасидир, ва унинг вазифаси - Парвардигорга муҳаббат билан хизмат қилишдан иборат. Худои Таолога ана шундай илоҳий муҳаббат билан боғланиш бу ерда *брахма-спариша* ибораси билан ифодаланган.

29. сарва-бхута-стхам атманам сарва-бхутани чатмани

Комил йог ҳар бир тирик мавжудотда Мени кўради, барча тирик мавжудотларнинг Менда эканини англайди. Ҳақиқатан ҳам, ўзини англаб етган руҳ Мени, ягона Парвардигорни ҳамма ерда кўриб юради.

Изоҳ: Кришна онгида бўлган йог ҳамма нарсанинг мукаммал ҳолатини кўра олади, чунки у Кришна, Худои Таоло ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Руҳ(Параматма) сифатида мавжуд эканини кўради. *Иивараҳ сарва-бхутанам хрид-деише "рджсуна тиштхати.* Параматма киёфасида Парвардигор итнинг қалбида ҳам, браҳманнинг қалбида ҳам мавжуд. Комил йог Парвардигор ҳамиша моддий қувватдан устун эканини ва ҳатто У ит ёки браҳманнинг қалбида мавжуд бўлса ҳам, унинг таъсирига тушиб қолмаслигини билади. Шундай қилиб, Парвардигор энг олий даражада ҳеч нарсага боғланмаган, бета-раф Зот. Алоҳида руҳ ҳам юракда жойлашган, лекин, биргина руҳнинг ўзи ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам жойлаша олмайди. Алоҳида руҳ билан Олий Руҳнинг бир-биридан фарқи ана шунда. Йога билан ҳақиқатан ҳам шуғулланмаган одам бу фарқни етарли даражада яққол, равшан кўра олмайди. Аммо, Кришнани англаб етган киши атеистнинг қалбида ҳам, содикнинг қалбида ҳам Кришнани кўра олади. Смиртиларда шундай дейилган: *атататвач ча матритвач ча атма хи парамо хариҳ* - "Барча мавжудотларнинг манбаи бўлган ҳолда, Парвардигор худди онасидай уларга ғамхўрлик қилади". Худди онаси барча фарзандларига бир хил муносабатда бўлгани сингари, олий ота(ёки она) ҳам барча тирик мавжудотларга бир хилда ғамхўрлик қилади. Шунинг учун, Олий Руҳ, албатта, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида жойлашган бўлади.

Тирик мавжудот ташқаридан ҳам Худои Таолонинг қуввати билан ўралган. "Бҳагавад-гита"нинг еттинчи бобидан билиб оламизки, Худои Таолонинг қуввати икки асосий турга бўлинади: руҳий(олий) қувват ва моддий(қуйи) қувват. Гарчи тирик мавжудот аслида олий қувватга мансуб бўлса ҳам, у Парвардигорнинг қуйи қуввати таъсири остига тушиб қолиши мумкин. Қандай ҳолатда бўлишидан қатъий назар, тирик мавжудот Парвардигорнинг ана шу икки қувватидан бирининг таъсири остида бўлади, демак, тирик мавжудот ҳамиша Парвардигорнинг назорати остида, У билан бирга бўлади.

Йог ҳар бир тирик мавжудотга бир хил муносабатда бўлади, чунки, гарчи тирик мавжудот аввалги қилган ишларининг оқибатларига яраша ҳозир ҳар хил шароитга, ҳар хил тана ичига тушиб қолган бўлса ҳам, барибир, у ҳамиша Парвардигорнинг хизматкори бўлиб қолаверади. Моддий қувват ҳукмронлиги остида бўла туриб, тирик мавжудот ўзининг моддий ҳиссиётларига хизмат қилади, руҳий қувват

хукмронлиги остида эса, у бевосита Худои Таолонинг Ўзига хизмат қилади. Ҳар икки шароитда, ҳар икки ҳолатда ҳам тирик мавжудот Худои Таолонинг хизматкори бўлиб қолаверади. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳаётда ана шундай нуктаи-назарга эга бўлади.

*30. йо мам паийати сарватра сарвам ча майи паийати
тасйахам на пранаийами са ча ме на пранаийати*

Мени ҳар бир мавжудотда ва ҳамма нарсани Менда кўриб юрган киши ҳеч қачон Мени йўқотмайди, Мен ҳам уни ҳеч қачон назаримдан четда қолдирмайман.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши Худои Таоло ҳамма ерда мавжуд эканини, ҳамма нарса Унда эканини кўра олади. Шундай одам моддий оламнинг намоён бўлган ҳар хил мавжудот ва воқеа-ҳодисаларини ҳам кўриб юради, аммо ҳамиша Кришна онгида бўлиб, у буларнинг барчаси ягона Парвардигорнинг, Худои Таолонинг ҳар хил қувватларининг бу оламда намоён бўлиши эканини тушунади. Кришнадан ажралган, бутунлай мустақил ҳолда ҳеч бир нарса мавжуд эмас, Кришна бутун борлиқнинг Ҳукмдори, - Кришна онгида бўлишнинг асосий қонуни мана шундан иборат. Кришнани англаш усули инсонга қалбида Кришнага нисбатан муҳаббат уйғотишга ва шундай қилиб, ҳатто моддий олам тутқунлигидан озод бўлиш даражасидан ҳам юқорироқ ҳолатга кўтарилишга ёрдам беради. Қалбида ҳақиқий ўзлигини англашдан кейин келадиган Кришна онгини ривожлантиришнинг ана шу босқичида, Худонинг содиқ хизматкори, ўзининг Кришна билан бир эканини англаб етади, яъни Кришна унинг бутун борлиғига айланади ва у Кришнага нисбатан муҳаббат туйғусига бутунлай фарқ бўлади. Шунда Кришна билан Унинг содиғи орасида энг яқин муносабатлар қайта тикланади. Шундай содиқ энди ҳеч қачон Парвардигордан ажралмайди, Парвардигор ҳам ундан ҳеч қачон кўзини узмайди. Кришна билан биратўла қўшилиб кетиш - рухий суиқасд деб аталади. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бунга рози бўлмайди. "Брахма-самхита"да шундай дейилган:

*преманджана-ччхурита-бхакти-вилочанена
сантаҳ садаива хридайешу вилокайанти
йам шйамасундарам ачинтия-гуна-сварупам
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджам*

"Мен азалий Парвардигор, Говиндага сажда қиламан. Кўзларига Худога бўлган муҳаббат малҳами сурилган содиқлар Парвардигорнинг киёфасини ҳамиша кўриб юрадилар. Шундай содиқлар ўзларининг қалбида мавжуд бўлган Парвардигорни мангу Шйамасундара киёфасида ҳамиша кўриб юрадилар".

Парвардигор Кришна ҳеч қачон ана шундай содикларнинг кўз олдидан кетмайди. Қалбида Параматма киёфасидаги Парвардигорни кўриб юрадиган йог ҳам шундай бўлади. Шундай йог Худонинг соф содиқ хизматкори бўлади, у Парвардигорни кўрмасдан бир лаҳза ҳам яшай олмайди.

31. сарва-бхута-стхитам йо мам бхаджати экатвам астхитаҳ сарватха вартамано "ни са йоги майи вартате

У, Мен билан Олий Рух аслида бир Зот эканини билган ҳолда Олий Рухга сажда қилади ва Унга хизмат қилади. Шундай йог ҳамиша, ҳар қандай вазиятда ҳам Менда мужассам бўлиб қолаверади.

Изоҳ: Олий Рухнинг жамолини кўриб, томоша қиладиган йог, қалбида Кришнанинг қудратли экспансиясини - қўлларида сур, халқа, гурзи ва нилуфар гулини ушлаб турган Парвардигор Вишнуни кўради. Йог Парвардигор Вишну Кришнадан фарқ қилмаслигини билиши лозим. Кришна Олий Рух киёфасида ҳар бир тирик жонзотнинг қалбида мавжуд. Бунинг устига, сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг қалбларида мавжуд бўлган сон-саноксиз Параматмалар бир-биридан фарқ қилмайди. Худди шунингдек, қалбида Кришна онгини ривожлантириб, Парвардигорга муҳаббат билан хизмат қилиб юрган одам билан, ҳамиша қалбидаги Олий Рух жамолини томоша қилиб юрадиган комил йог орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Кришна онгига эга бўлган йог, моддий оламда яшар экан, ҳар хил фаолият билан машғул бўлиши мумкин, лекин у, барибир, ҳамиша Кришна онгида бўлади. Бунинг Шрила Рупа Госвами "Бхакти-расамрита-синдху" асарида шундай тасдиқлайди: (1.2.187) *никхиласв апй авастхасу дживан-муктаҳ са учйате*. Ҳамиша Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган Худонинг содиқ хизматкори табиий равишда озодликка эришади. "Нарада-панчаратра"да бу ҳақда шундай дейилган:

дик-каладй-анаваччхинне кришне чето видхайа ча тан-майо бхавати кишипрам дживо брахмани йоджайет

"Ҳамиша диққат эътиборини ҳар ерда мавжуд, замон ва макон чегарасидан ташқарида бўлган Кришнанинг илоҳий киёфасида мужассам қилиб, инсон Кришна ҳақидаги фикр-хаёللарга ғарқ бўлади ва Парвардигор билан мулоқот қилиш бахтига эришади".

Кришна онгида билан яшаш - йогада транс(жазава) ҳолатида бўлишнинг энг юксак ҳолатидир. Кришна ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд эканини англаб етган йог камолотга эришади. Ведалар(Гопала-тапани-упанишад,1.21)да Парвардигорнинг англаш қийин бўлган қудрати ҳақида шундай дейилган: *эко "ни сан бахудха йо вабхати* - "Гарчи Парвардигор ягона бўлса ҳам, У сон-саноксиз тирик

мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд". Смироти шастраларда ҳам шундай дейилган:

*эка эва паро вишнух сарва-вйати на самийаих
аишварйад рупам экам ча сурйа-ват бахдхейате*

"Вишну - ягона, аммо У - шубҳасиз ҳар ерда мавжуд. Ягона бўла туриб, худди ҳар ерда пайдо бўладиган Қуёш сингари, У ўзининг англаб бўлмас қувватининг кучи билан ҳамма ерда мавжуд".

*32. атмаупамйена сарватра самам паийати йо "рджуна
сукхам ва йади ва духкхам са йоги парамо матах*

О Аржун, ҳар кимни ўзи билан таққослаб, ҳаётда уларнинг бахтли ёки бахтсизлигидан қатъий назар, барча тирик мавжудотларнинг ҳақиқатан ҳам тенг эканини кўра билган одамни "комил йог" деб атайдилар.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши "комил йог" ҳисобланади: у ҳаётдаги ўз тажрибасидан биладики, бу дунёда ҳар бир мавжудот мушибатда, азоб чекиб яшайди, шунга қарамай, ҳар бир мавжудот бахтлиман деб ўйлайди. Биз Худои Таоло билан бўлган ўзаро мангу муносабатимизни эсдан чиқариб қўйганимиз сабабли азоб чекамиз. Фақат, Кришна - олий лаззатланувчи бўлгани сабабли, бизнинг бутун фаолиятимиз натижалари аслида Парвардигор Кришнаники эканини англаб етган, шунингдек, Парвардигор барча олам ва сайёраларнинг ягона Ҳукмдори ва ҳар бир тирик мавжудотнинг энг яқин дўсти эканини тушунган одамгина ҳақиқий бахт нима эканини билади. Моддий табиатнинг уч гунаси асирлигидаги тирик мавжудот ўзининг Кришна билан муносабатларини эсдан чиқариб қўйгани сабабли уч хил азоб-укубатларга мубтало бўлиб юрганини комил йог яхши тушунади. Кришнани англаб етган киши, ўзи ҳаётда ҳақиқий бахтга эришгани сабабли, Парвардигор Кришна ҳақидаги илмни жаҳоннинг ҳар бир бурчагига етказишга интилади. Комил йог Кришнани, Худои Таолони англаб етиш, Худо ҳақида илмга эга бўлиш - ҳаётда бахтиёр яшаш учун энг муҳим шарт эканига одамларни ишонтиришга ҳаракат қилади, шунинг учун у ҳар бир одамнинг энг яқин дўсти ва Худои Таолонинг энг яқин, энг азиз хизматкори ҳисобланади.

На ча тасман манушийешй кашчин ме приа-криттамах (БГ.18-69). Бошқача қилиб айтганда, Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша барча тирик мавжудотларнинг манфаатини, саодатини кўзлаб иш қилади, шу боис ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий дўсти ҳисобланади. У йогларнинг энг аълоси ҳисобланади, чунки у фақат ўзининг манфаатини кўзлаб эмас, балки бошқаларнинг саодати учун ҳаракат қилади. У ҳеч қачон бошқа тирик мавжудотларга, - ўзининг руҳий қариндошларига душманлик қилмайди.

Худонинг содиқ хизматкори билан фақат ўз манфаати учун ҳаракат қиладиган йогнинг орасидаги фарқ ана шундан иборат. Муроқаба қилиш учун қулай шароит излаб, хилват жойларга кетадиган йог, иложи борича ҳар бир одамни Кришнани англашга жалб қилишга интилаётган Худонинг содиқ хизматкори каби улугвор бўлолмайди.

33. арджуна увача

*йо “йам йогас твайя проктаҳ самйена мадхусудана
этасйахам на наийами чанчалатват стхитим стхирам*

Аржун шундай деди: О Мадхусудана, Сен таърифлаган йога усули билан шуғулланиш қўлимдан келмаса керак, чунки менинг ақлим ҳамиша безовта ва нотинч.

Изоҳ: Бу ерда Аржун Парвардигор Кришна таърифлаган сеҳрли йога усулини рад этипти(*шучау деше* иборасидан *йоги парамас* иборасига), чунки у, “бунинг иложи йўқ” деб ўйлайди. Кали юга даврида бирор одам йога билан шуғулланиш учун, уйини ташлаб ўрмонга ёки тоққа чиқиб кета олмайди. Бу даврда одамларнинг умри жуда қисқа, улар умрининг деярли ҳаммасини тирикчилик учун курашда ўтказадилар. Улар ҳатто энг осон бажариладиган руҳий амалларни ҳам бажаргиси келмайди, - шундай экан, ким ҳам ҳозирги замонда махсус шарт-шароит, турмуш тарзи, муроқаба қилиш учун маълум ҳолатда ўтиришни, маълум жой танлашни, ақлни бутунлай моддий фаолиятдан тўхтатишни талаб қиладиган машаққатли йога усули билан шуғулланишга рози бўларди? Ҳаётда амалиётчи, тажрибали одам бўлгани сабабли, гарчи ўзи жуда кўп фазилатларга эга бўлса ҳам, Аржун бу йога усулига амал қилиш қўлидан келмаслигини очиқ айтипти. У жуда узоқ яшаган, шоҳ хонадонига мансуб, жуда кўп эзгу фазилатлар эгаси бўлиш билан бирга, буюк жангчи сифатида шухрат қозонган, энг асосийси - Парвардигор Кришнанинг - Худо Шахсининг энг яқин дўсти эди. Ҳозирги давр одамларига нисбатан беш минг йил аввалги Аржуннинг афзал томонлари жуда кўп эди, лекин, шунга қарамай, у сеҳрли йога билан шуғулланиш ёрдамида ўзликни англаш йўлини рад этди. Биз унинг бундай йога билан шуғуллангани ҳақидаги маълумотни ҳеч ерда учратмаганмиз. Шунинг учун, Кали-югада яшаётган аксарият одамлар учун йоганинг бу усули мақсадга мувофиқ эмас, деб ҳисоблаш керак. Албатта, камдан кам одамлар йоганинг бу тури билан шуғулланиши мумкин, аммо аксарият одамларга бу усул тўғри келмайди. Агар беш минг йил аввал шундай бўлган бўлса, ҳозир, бугунги кун ҳақида нима дейиш мумкин? Ҳар хил йога жамиятлари ёки йога мактабларига қатнаб, йога билан шуғулланиб, йогларга тақлид қилиб юрган одамлар, гарчи ўзлари баъзи натижаларга эришдик, деб ҳисобласалар ҳам, вақтини бекорга ўтказиб, нодир умрини хазон

килиб юрган одамлардир. Улар йоганинг ҳақиқий мақсади ҳақида ҳеч нарса билмайдилар.

*34. чанчалам хи манаҳ кришна праматхи балавад дридхам
тасйахам ниграхам манйе вайор ива су-душкарам*

Ақл асов, тиниб-тинчимас, ўжар ва жуда кучли, о Кришна, менимча, уни жиловлаш ҳатто шамолни тўхтатишдан ҳам қийинроқ бўлса керак.

Изоҳ: Ақл(нафс) шу қадар кучли ва ўжарки, гарчи аслида у тафаккурга бўйсунishi лозим бўлса ҳам, баъзан унинг ўзи тафаккурни ўзига бўйсундириб олади. Кундалик турмушда инсон ҳар хил қийинчилақларга дуч келади, шу боис албатта, унга ақлини ҳамиша назорат қилиб юриш жуда қийин. Оддий одам ўзининг дўстларига ва душманларига бир хил муносабатда бўлишга ҳаракат қилиши мумкин, аммо, охир-оқибатда ҳамиша шундай ҳолатда юриш унинг қўлидан келмайди, чунки ақлни жиловлаш - бўронни жиловлашдан ҳам қийинроқ. Ведаларда (Катха-упанишад, 1.3.3-4) шундай дейилган:

атманам ратхинам виддхи шарирам ратхам эва ча

буддхим ту саратхим виддхи манах праграхам эва ча

индрийани хайан ахур вишайамс тешу го-чаран

атмендриё-мано-йуктам бхоктетй ахур манишинах

"Алоҳида руҳ моддий тана аравасида ўтиради. Аравани жиловдор - тафаккур бошқаради. Ақл - жиловдорнинг қўлидаги тизгинлар, ҳиссиётлар эса - асов отлардир. Ақл ва ҳиссиётлар таъсири остида тирик мавжудот гоҳида қувонади, гоҳида азобланади. Буюк донишмандлар шундай деб айтадилар". Тафаккур ақлни бошқариш учун яратилган, лекин ақл шунчалик кучли ва ўжарки, худди оғир юкумли касаллик баъзида энг кучли доридан ҳам устун келгани сингари, ақл ҳам, тафаккурни ўзига бўйсундириб олади. Йога билан шуғулланиш ёрдамида ақлни жиловлаш мумкин, аммо моддий оламда оилавий турмуш кечираётган Аржун учун бунинг иложи йўқ эди. Шундай экан ҳозирги одамлар нима қилсин? Бу ерда Аржун жуда ўринли ўхшатиш ишлатган: ҳеч ким шамолни тўхтата олмайди. Аммо нотинч ақлни жиловлаш ундан ҳам қийин. Ақлни жиловлашнинг энг осон усулини одамларга Парвардигор Чайтанья бериб кетган. У одамларни руҳий озодликка чиқарувчи, буюк "Харе Кришна" мантрасини камтарин ҳолатда зикр қилишни буюрган. *Са ваи манаҳ кришна-падаравиндайох:* фақат Кришна ҳақида ўйлаш керак. Фақат шундагина ақл ором олади ва бошқа ҳеч нарса уни ана шу осойишталикдан чиқара олмайди.

35. шри бхагаван увача

асамшайам маха-бахо мано дурниграхам чалам

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Эй Кунтининг қўллари қудратли ўғли, албатта нотинч, асов ақлни жиловлаш жуда мушкул. Лекин, дунёвий лаззатлардан воз кечиш ва маълум қоидаларга амал қилиш ёрдамида бунга эришиш мумкин.

Изоҳ: Аржуннинг гапларини тинглаб, Худои Таоло тек турмас, нотинч ақлни жиловлаш жуда мушкул эканини тан олди. Лекин, барибир У айтяптики, маълум машқлар билан шуғулланиш ва ҳиссий лаззатларни тарк этиш ёрдамида бунга эришиш мумкин. Улар қандай машқлар экан? Ҳозирги даврда одамлар йоганинг барча қоидаларига амал қилишга қодир эмаслар: муқаддас зиёратгоҳда ўтириш, ҳамиша Олий Рух ҳақида чуқур мулоҳаза юритиш, ақл ва ҳиссиётларни жиловлаб олиш, уйланмаслик қасамига амал қилиш, хилват жойда яшаш ва ҳоказо. Аммо, Кришнани англаш йўлини танлаган ҳар қандай одам ҳам тўққиз турли фаолият доирасида Худои Таолога садоқат билан хизмат қила олади. Уларнинг биринчиси ва энг муҳими - Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаш. Тинглаш - ақлни бутунлай поклаш ва жиловлаб олиш имконини берадиган жуда қудратли руҳий тажриба усулидир. Инсон Кришна ҳақида қанча кўп тингласа, Кришна ҳақидаги илмни шунчалик кўп англаб олади, ақлини Кришна ҳақидаги ўйлардан чалғитадиган нарсалардан дарров юз ўгира бошлайди. Худои Таолога хизмат қилиш билан боғлиқ бўлмаган нарсаларнинг барчасидан юз ўгириш билан Худонинг содиқ хизматкори дарров *вайрагйа* илмини эгаллаб олади. Вайрагйа қонун-қоидаларига амал қилиб, у моддий фаолиятни бутунлай тарк этади, ақлини фақат руҳий фаолият билан машғул қилади. Имперсоналистлар интилиб юрган руҳий таркидунёликка эришиш - ақлни Кришна онгидаги фаолият билан машғул қилишга қараганда анча мушкулроқ. Кришнани англаш йўли амалда жуда осон, чунки одам Кришна ҳақида тинглаганида, унинг қалбида табиий равишда олий, азалий руҳий нарсаларга боғланиш мустаҳкамланиб боради. Ана шундай боғланишни *парешанубхава*, яъни "руҳий мамнуният" деб атайдилар. Бундай мамнуниятни худди қорни оч одамнинг овқатланиш жараёнида аста-секин қорни тўяётганидан мамнун бўлаётганига ўхшатиш мумкин. Ҳар бир еган лўкма билан унинг мамнунияти ҳам ошиб боради ва вужуди куч-қувватга тўлаётганини хис қилади. Худди шундай, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилар экан, одам ўзининг қалбида руҳий мамнуният хис қила бошлайди, унинг ақли аста-секин моддий ҳиссий лаззат келтирадиган нарсалардан узоқлаша боради. Бу жараёни тажрибали врачнинг назорати остида қатъий парҳез қилиб юрган беморнинг аста-секин соғайишига ўхшатиш мумкин. Парвардигор Кришнанинг илоҳий қароматлари ҳақидаги ҳикояларни тинглаш - адашган ақлни даволаш

учун энг яхши самара берадиган дори, аввал Кришнага таклиф этилган таом эса, - моддийлик касалига учраган бемор учун пархез таом ҳисобланади. Моддий оламда адашиб юрган одамларни Кришнани англаш усули ёрдамида даволаш жараёни ана шундан иборат.

*36. асамйататмана його душпрапа ити ме матих
ваййатмана ту йатата шако "ваптум упайатах"*

Ақлини жиловлаб олмаган киши учун ўзликни англаш - оғир машаққат. Аммо, ақлини жиловлаб олган ҳамда олий мақсад сари тўғри йўлдан бораётган киши, албатта, муваффақиятга эришади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Худои Таоло бу ерда айтяптики, агар биз юкорида кўрсатилган, ақлни дунёвий фаолиятдан четлаштирадиган даволаниш усулидан фойдаланмасак, ўзликни англаш йўлида муваффақиятга эриша олмаймиз. Бир вақтнинг ўзида ҳам йога билан шуғулланиб, ҳам дунёвий ҳиссий лаззатланишда давом этиб юрган одам, худди бир вақтнинг ўзида оловга ўтин ташлаш билан бирга уни сув қуйиб ўчиришга уринаётган кишига ўхшайди. Ақли жиловланмаган киши учун йога билан шуғулланиш бекорга вақт сарфлашдир. Йога билан ана шундай сохта шуғулланиш фақат моддий манфаат олиб келиши мумкин, лекин руҳий ўзликни англашига ёрдам бермайди. Биз Худои Таолога бетиним илоҳий хизмат қилиш ёрдамида ақлни жиловлаб олишимиз лозим. Агар биз ҳаётда Кришна онгида ҳаракат қилиб яшамасак, ақлни жиловлаб, уни ҳамиша назорат қилиб юролмаймиз. Кришна онгига эга бўлган киши ҳеч қандай қийинчиликларсиз йога машғулотининг мақсадига эришади, оддий йог эса, қалбида Кришна онгини ривожлантирмай туриб, камолотга эриша олмайди.

*37. арджуна увача
айатиҳ шраддхайопето йогач чалита-манасах
апрапйа йога-самсиддхим кам гатим кришна гаччхати*

Аржун шундай деди: О Кришна, руҳий ўзликни англаш йўлидан ишонч билан борган, лекин кейин, дунёвий лаззатларга алданиб, бу йўлдан қайтиб кетган, натижада руҳий баркамолликка эришолмаган омадсиз йогнинг тақдири нима бўлади?

Изоҳ: "Бхагавад-гита"да ўзликни англаш йўли таърифланган. Ўзликни англашнинг асоси - тирик мавжудот моддий танадан фарқ қилишини, у фақат илм ва лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сурадиган шароитдагина тўла бахтиёр бўлиши мумкинлигини тушунишдан иборат. Мана шу - тана ва ақлдан устун турувчи руҳий ҳолат, ҳаёт

ҳақидаги ҳақиқий, руҳий тасаввурдир. Инсон ўзининг руҳий табиати-ни гйана-йога, саккиз поғонали йога ёки бхакти-йога усули ёрдамида англаб олиши мумкин. Шу уч йўлдан бирига амал қилиб юрган киши тирик мавжудотнинг азалий ҳолатини, унинг Худои Таоло билан ўзаро муносабатини, шунингдек, ана шу муносабатни қандай қилиб қайта-тиклаш мумкинлигини ва камолотнинг олий чўққисига эришиш - Кришна онгига эга бўлишни билиб олиши лозим. Бу уч йўлнинг ҳар бири эртами, кечми одамни ҳаётда энг олий мақсадга албатта олиб келади. Парвардигор Кришна бу ҳақда "Бхагавад-гита"нинг иккинчи бобида айтиб ўтган эди: руҳий юксалиш йўлида қилинган озгина ҳаракат ҳам одамнинг руҳий озодликка чиқишига кафолот беради. Йоганинг мана шу уч тури ичида бхакти-йога ҳозирги замон одамларига жуда мос келади, чунки бу усул - энг осон ва Худонинг даргоҳига эришишнинг, Худони англашнинг энг яқин йўли. Бунга яна бир бор амин бўлиш учун, Аржун Парвардигор Кришнадан аввалги айтган га-пини тасдиқлашни илтимос қиляпти. Одам руҳий ўзлигини англашга самимий интилаётган бўлиши мумкин, аммо, ҳозирги замонда гйана-йога ёки саккиз поғонали йога билан шуғулланиш жуда мушкул. Шунинг учун, ҳатто у ҳамиша бунга самимий интилса ҳам, руҳий юкса-лиш йўлида жуда кўп қийинчиликларга дуч келади. Уларнинг энг асо-сийси - танланган йўлга амал қилишда қатъият ва шижоатнинг, тиришқоқликнинг етишмаслигидир. Ўзликни англаш йўлига кириш - аслида, ҳаётда алданиб яшашга, адашиб юришга, майяга уруш эълон қилиш демакдир. Ҳар гал тирик мавжудот майя чангалидан қутулишга ҳаракат қилганида, Парвардигорнинг алдамчи қуввати ҳар хил йўллар билан уни ўзининг чангалида ушлаб қолишга ҳаракат қилади. Шарт-ланган руҳ бир марта моддий табиат гуналари чангалига тушиб қолган, ҳатто ҳозир руҳий фаолият билан шуғулланиб юрган бўлса ҳам, иста-ган вақтда яна шу қувват чангалига тушиб қолиши мумкин. Бу ерда ана шу ҳолат *йогач чалита-манасаҳ* ("руҳий юксалиш йўлини тарк этиш") ибораси билан ифодаланган. Аржун руҳий юксалиш йўлидан адашган кишининг тақдири нима бўлишини билиб олишни истаяпти.

*38. каччин нобхайа-вибхрашташ чхиннабхрам ива наийати
апратиштхо маха-бахо вимудхо брахманаҳ патхи*

Эй қўллари қудратли Кришна, йога йўлидан адашган одам, худди ажралган булут парчасига ўхшаб, ҳеч қаердан паноҳ топмай, эришган ҳам дунёвий, ҳам руҳий натижаларидан биратўла махрум бўлиб қолмайдими?

Изоҳ: Юксалиш икки хил бўлиши мумкин: руҳий ёки дунёвий. Дунёвий одамларни ҳеч қандай руҳий кадриятлар кизиктирмайди - уларни бу дунёнинг моддий ютуқлари: кўпроқ мол-дунё тўплаш, ёки

курбонлик маросимлари ўтказиб жаннатга эришиш қизиқтиради. Рухий юксалиш йўлига кирган киши ҳар қандай дунёвий фаолиятни тарк этиши ва ўткинчи, моддий бахтнинг ҳар хил кўринишларига интилишдан воз кечиши лозим. Агар рухий юксалиш йўлига энди кирган киши йўлдан адашса, гўё у, ҳам моддий, ҳам рухий жиҳатдан ютказгандай бўлиб кўринади, яъни рухий баркамолликка ҳам, дунёвий бахтга ҳам эриша олмайди. У худди ажралган паға булут сингари ҳеч қаердан паноҳ топа олмайди. Баъзан осмонда катта булутдан кичкина булут ажралиб қолади. Агар у яна катта булутга бориб қўшилмаса, шамолда парчаланиб, осмонда йўқ бўлиб кетади.

Брахманаҳ патха - рухий ўзликни англаш йўли бўлиб, бунга амал қилиш ёрдамида инсон ўзининг рухий табиатга эга эканини, Ўзини Брахман, Параматма ва Бхагаван кўринишида намоён қиладиган ягона Худои Таолонинг ажралмас заррачаси эканини англаб олади. Парвардигор Шри Кришна - Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг тўлиқ намоён бўлишидир, шунинг учун, Унга ўз ихтиёрини топширган киши комил йог ҳисобланади. Ана шу мақсадга Брахманни, ёки Параматмани англаш ёрдамида эришиш учун жуда кўп умрлар керак бўлади. (*бахунам джанманам анте*). Шундай қилиб, рухий ўзликни англашнинг энг яхши усули - бхакти-йога, яъни Кришнани англаш йўли, Мутлақ Ҳақиқатни бевосита англаш йўлидир.

*39. этан ме самшайам кришна чхеттум архаси ашешатаҳ
твад-анйаҳ самшайасйасйа чхетта на хй унападйате*

О Кришна, мени шундай гумон ташвишга соляпти. Шунинг учун Сендан шу гумонимни тарқатиб юборишни илтимос қиламан. Мени бу гумонлардан фақат Сен халос эта оласан.

Изоҳ: Кришнага ҳамма нарса аён: ўтмиш ҳам, ҳозир ҳам, келажак ҳам. "Бхагавад-гита"нинг бошида Парвардигор айтган эдики, барча тирик мавжудотлар ўтмишда ҳам алоҳида шахс бўлган, ҳозир ҳам алоҳида шахс, келажакда, ҳатто озодликка эришгандан кейин ҳам, алоҳида шахс бўлиб қолаверадилар. Бу билан У алоҳида шахснинг, тирик мавжудотнинг келажаги ҳақидаги саволга жавоб берган эди. Энди Аржун омадсиз йогнинг тақдири нима бўлишини билишни иста-япти. Моддий табиат ҳукми остида бўлган бирор тирик мавжудот, ҳатто буюк донишманд ва файласуфлар ҳам Кришнага тенг ёки ундан устун бўла олмайди. Шу сабабли Кришнанинг айтган сўзлари одам-нинг барча гумонларини тарқатиб юборадиган аниқ ва тўлиқ жавоблардан иборат. Кришна ўтмишни, ҳозирни ва келажакни билади, лекин Унинг Ўзини ҳеч ким билмайди. Фақат Кришнанинг Ўзи ва Кришна онгига эга бўлган Унинг содиқ хизматкорларигина ҳамма нарсани аниқ биладилар.

40. ири бхагаван увача
партха наивеха намутра винашас тасйа видйате
на хи калйана-крит каишчид дургатим атат гаччхати

Худонинг Олий Шахси шундай деди: О Партха, савоб ишлар қилиб юрган йог бу ҳаётида ҳам, кейинги ҳаётида ҳам ҳалокатга учрамайди. Эй дўстим, эзгу ишлар қилиб юрган одамни ҳеч қачон ёмонлик енга олмайди.

Изоҳ: "Шримад Бхагаватам"(1.5.17)да Шри Нарада Муни Вйасаде-вага шундай насиҳат беради:

*тиактва сва-дхармам чаранамбуджам харер
бхаджанн апакво "тха патет тато йади
йатра ква вабхадрам абхуд амушйа ким
ко вартха апто "бхаджатам сва-дхарматах*

"Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини бутунлай топшириб, барча дунёвий интилишлардан юз ўгирган киши ҳаётда ҳеч нарса йўқотмайди, бирор гуноҳ иш қилмайди. Аммо, Худога ишонмайдиган, Унга ўз ихтиёрини топширмаган киши, ҳатто муқаддас китобларда келтирилган барча вазифаларини бениқсон бажариб юрган бўлса ҳам, ҳеч нарсага эриша олмайди". Ҳаётда дунёвий мақсадларга эришишда инсонга ёрдам берадиган ҳар хил дунёвий ва диний фаолиятлар бор. Руҳий баркамолликка эришиш, яъни Кришна онгига эга бўлиш учун йог моддий фаолиятнинг ҳар қандай туридан воз кечиши лозим. Бунга кимдир эътироз билдириши мумкин: фақат қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган киши камолот чўққисига эришади, акс ҳолда инсон на моддий, на руҳий ҳаётда ҳеч нарсага эришолмайди. Ахир шастраларда айтилган-ки, ведаларда белгиланган бурчини ҳаётда бажармаган киши жазоланади, демак, руҳий фаолият билан машғул бўлиш ниятида ҳаётдаги бурчини бажармаган, лекин кейин руҳий фаолиятни ҳам тарк этган киши, албатта жазоланади. Лекин, "Шримад Бхагаватам" ана шундай омадсиз йогни ишонтириб айтадики, бундан ҳавотирга тушишнинг мутлақо ҳожати йўқ. Ҳатто, у ҳаётда диний бурчини бажармагани сабабли жазоланса ҳам, барибир ҳеч нарса йўқотмайди, чунки унинг Худони, Кришнани англашда эришган илми ҳеч қачон йўқолиб кетмайди, у ўзининг бу машғулотини кейинги ҳаётида, ҳатто жамиятнинг паст табақасида туғилган тақдирда ҳам, албатта, давом эттиради. Аксинча, ҳаётда муқаддас бурчини бениқсон бажариб юрган одам ҳам, агар Кришнани англаб етмаган бўлса, ўз ишларидан кутган натижасига эриша олмаслиги мумкин.

Одамлар икки тоифага бўлинадилар: муқаддас китобларларнинг кўрсатмаларига амал қиладиган тақводор кишилар ва уларни тан олмайдиган иблиссифат кишилар. Биринчи тоифа одамлар ўзларининг

диний бурчларини бенуксон бажарадилар, кейинги тоифа одамлар эса, хайвонлар сингари, кейинги ҳаётида уларни нима кутаётганидан, моддий олам тутқунлигидан қандай кутулиш мумкинлигидан беҳабар ҳолда, ўз хиссиётининг қули бўлиб кун кечирадилар. Ундай одамлар - хоҳ маданиятли ёки ибтидоий, маълумотсиз ёки билимдон олим, кучли ёки кучсиз одам бўлсин, - фақат хайвонларга хос интилишлар, инстинктларга бўйсуниб яшайдилар. Ҳаётдаги фаолияти ҳеч қачон уларга бахт-саодат олиб келмайди, чунки улар - ўзларининг фақат хайвонларга хос бўлган - еб-ичиш, ухлаш, ўзини муҳофаза қилиш ва жинсий ҳаёт сингари эҳтиёжларини қондириш билан, ҳамиша азоб-уқубатларга тўла бўлган моддий ҳаёт асирлигида қолиб кетаверадилар. Шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантириб юрган одамлар эса, руҳий юксалиш йўлидан бориб, албатта, камолотга эришадилар.

Эзгу, саодат келтирувчи руҳий йўлдан бораётганларни уч тоифага ажратиш мумкин: 1) шастраларнинг кўрсатмаларига моддий бахт-саодатга эришиш ниятида амал қиладиганлар; 2) моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқишга интилаётганлар; 3) Кришна онги билан фаолият кўрсатаётган Худонинг содиқ хизматкорлари. Шастраларнинг дунёвий бахт-саодатга эришиш имконини берадиган кўрсатмаларига амал қилиб яшайдиганларни ҳам икки тоифага ажратиш мумкин: 1) ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишга интиладиганлар; 2) меҳнатининг натижасига боғланмаганлар. Биринчи тоифа одамлар турмушнинг юксакроқ шароитига, ёки жаннатга кўтарилиши мумкин, аммо улар барибир моддий табиат асирлигида қолаётгани сабабли, уларнинг бораётган йўлини “ҳақиқий саодат келтирадиган йўл” деб бўлмайди. Ҳақиқий саодат келтирадиган йўл - шартланган руҳни мангу озодликка олиб чиқадиغان йўлдир. Охир-оқибатда руҳий ўзликни англашга, ёки ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлишга олиб келмайдиган фаолиятни “ҳақиқий бахт-саодат келтирадиган фаолият” деб бўлмайди. Инсонга ҳақиқий бахт-саодат келтирадиган фаолият - Кришна онгида қилинадиган фаолиятдир, қалбида Кришна онгини ривожлантириш учун ўз хоҳиши билан қийинчиликларга, риёзатга бериладиган одамни “комил йог” ёки “ҳақиқий риёзатчи” деб аташ мумкин. Саккиз поғонали йоганинг олий мақсади - Кришна онгига эга бўлиш, Худони англаб етиш бўлгани учун, йоганинг бу турри билан шуғулланаётган киши ҳам саодатга эришади, у ҳам адашишдан хавотирланмаслиги мумкин.

*41. प्राप्तिं पुन्यैक-कृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीत्यसमाद्य
शुचिनाम प्रिमताम गेहे योगा-ब्रह्मैतो “ब्रह्मजयते”*

Камолотга эриша олмаган йог, ўлимидан кейин такводор зотлар яшайдиган сайёраларда узоқ вақт лаззатланиб яшайди, кейин такводор ёки бой ва обрўли одамлар хонадонида туғилади.

Изоҳ: Омадсиз йоглар икки тоифага бўлинадилар: йога билан шуғулланишни бошлаб, кўп ўтмай ташлаб кетган одам ва йога билан шуғулланиб, рухий жиҳатдан сезиларли даражада юксалгандан кейин адашган йог. Биринчи тоифа йоглар одатда такводор зотлар яшайдиган сайёраларга жўнатилади. У ерда узоқ вақт лаззатланиб яшагандан кейин, яна ерга қайтиб тушадилар ва такводор брахман-вайшнавлар хонадонида туғиладилар ёки савдогарларнинг бой ва обрўли хонадонида туғилади. Бу бобнинг охири шеърида айтилганидай, йога билан шуғулланишнинг ҳақиқий мақсади - Кришнани англашнинг энг юқори поғонасига кўтарилишдир. Аммо, дунёвий лаззатлар жилвасига учиб, ана шу мақсадга эриша олмаган йогларга Худои Таолонинг марҳамати билан ўзининг дунёвий истакларини тўла амалга ошириш имкони берилади. Кейин улар яна такводор, обрўли оилаларда дунёга келиб, қалбида Кришна онгини ривожлантириш учун барча имкониятларга эга бўладилар.

*42. атха ва йогинам эва куле бхавати дхиматам
этад дхи дурлабхатарам локе джанма йад идришам*

Ёки (агар у рухий жиҳатдан анча юксалгандан кейин адашган бўлса), у рухий илмни чуқур эгаллаган авлиё донишмандлар хонадонида дунёга келади. Бундай нодир омадга дунёда камдан-кам одам муяссар бўлади.

Изоҳ: Бу ерда айтилганки, рухий илмни чуқур эгаллаган одамлар хонадонида дунёга келиш - камдан-кам одамга насиб қиладиган нодир омад, чунки бундай хонадондаги одамлар ўз фарзандини умрининг биринчи кунлариданоқ рухий фаолиятга жалб этадилар. Бу одатга, айниқса, ачарйа ва госвамиларнинг хонадонида изчил амал қилишади. Ана шундай оилалар ажодларнинг урф-одатларни эҳтиёткорлик билан сақлаб, фарзандларига муносиб тарбия берадилар. Улар рухий илмни чуқур эгаллаган, Худонинг содиқ хизматкорлари бўлади, шу сабабли ўзлари бошқаларга рухий устоз бўла оладилар. Ҳиндистонда жуда кўп ачарйаларнинг оилалари яшайди, аммо ҳозирги пайтга келиб, деярли уларнинг барчаси, рухий таълим ва тарбиянинг етишмаслиги сабабли таназзулга юз тутган. Аммо, барибир, Худонинг марҳамати билан ҳозир ҳам авлоддан-авлодга Худонинг содиқ хизматкорларини тарбиялаб етиштираётган оилалар сақланиб қолган. Бизнинг бахтимизга, менинг рухий устозим Ом Вишнупада Шри Шримад Бхактисиддханта Сарасвати Госвами Махараж ҳам, сизнинг камтарин кулингиз

хам Худонинг марҳамати билан ана шундай хонадонларда дунёга келган. Бу оилаларда биринчи кунларданок бизларни Худои Таолога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга ўргатганлар. Кейинроқ, Парвардигорнинг хоҳиш-иродаси билан бизлар бир-биримиз билан учрашдик.

*43. татра там буддхи-самйогам лабхате паурва-дехикам
йатате ча тато бхуйах самсиддхау куру-нандана*

Шунда, эй Куру авлоди, унинг аввалги ҳаётларида ривожланган илоҳий онги ўз-ўзидан қайта уйғонади ва камолотга эришишга интилиб, у яна йога билан шуғуллана бошлайди.

Изоҳ: Аввалги ҳаётларида ривожланган илоҳий онги қалбида қайта уйғонган кишиларга шоҳ Бхаратанинг ҳаёти мисол бўла олади: ўзининг учинчи келишида у муносиб браҳмanning хонадонида дунёга келди. Қачонлардир шоҳ Бхарата бутун оламнинг императори бўлиб ўтган эди. Шундан бери фаришталар бу сайёрани “Бхарата-варша” деб атаб бошлаган(аввал бу сайёра “Илаврита-варша” деб аталарди). Ҳали ёшлигиданок шоҳ Бхарата таркидунё қилиб, руҳий баркамолликка эришиш учун ўрмонга риёзат чеккани кетади, аммо олий мақсадга эриша олмай қолади. Кейинроқ у ҳақиқий браҳмanning хонадонида туғилади ва “Жада Бхарата” деган ном олади, чунки ҳеч ким билан гапиришни истамай, ҳамиша танҳоликка интиларди. Кейинроқ, шоҳ Рахугана Жада Бхаратанинг буюк йог эканини пайқаб қолади. Унинг ҳаёти мисолида кўриниб турибдики, йогнинг қилган ҳаракатлари ҳеч қачон натижасиз йўқолиб кетмайди. Худонинг марҳамати билан, у яна қалбида Кришна онгини ривожлантириш имконига эга бўлади.

*44. пурвабхйасена тенайва хрийате хй авашио “ни сах
джиджснасур апи йогасйа шабда-брахмативартате*

Ана шундай илоҳий онг шарофати билан унинг қалбида йога машғулотларига бўлган интилиш ўз-ўзидан пайдо бўлади. Руҳий илмга интилаётган ундай йогни ведавий ақида ва маросимлар қизиқтирмайди.

Изоҳ: Юксак руҳий даражага эришган йогларни диний маросим ва ақидалар қизиқтирмайди, аммо қалбида Кришна онгини тўла ривожлантиришга, яъни баркамол йог бўлишга ёрдам берадиган йога машғулоти табиий равишда уларни жалб қила бошлайди. "Шримад Бҳагаватам"(3.33.37)да нимага ундай йоглар ведавий урф-одатларга эътибор бермаслиги тушунтирилган:
ахо бата шва-пачо "то гарийан

*йадж-джихвагре вартате нама тубхйам
тепус тапас те джухувух саснур арийа
брахманучур нама гринанти йе те*

"Эй Парвардигор, ҳатто ит гӯшти ейдиган ҳаромилар хонадонидан чиққан бўлса ҳам, Сенинг муқаддас номларингни зикр қилиб юрган киши руҳий ўзликни англашнинг энг юқори поғонасига эришган ҳисобланади. Ўтган ҳаётида у, шубҳасиз, Ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган, барча риёзатлардан ўтган, муқаддас саждагоҳлардаги муқаддас сувларнинг барчасида ювиниб покланган ва жуда кўп марта ведавий асарларни ўрганган бўлади. Шундай одамни "арийларнинг энг аълоси" деб ҳисоблаш керак".

Ана шундай одамларга Ҳаридас Тхакур ёрқин мисол бўла олади. Уни Парвардигор Чайтанйа Ўзининг асосий шогирдларидан бири деб ҳисоблаган. Гарчи Ҳаридас Тхакур мусулмон оиласида ўсган бўлса ҳам, Парвардигор Чайтанйа уни *нама-ачарйа* унвонини беришга муносиб деб топти, чунки Ҳаридас Тхакур Худонинг муқаддас номларини ҳар кун ич юз минг марта зикр қилишга қасам ичган: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре, ўзининг шу қасамига қатъий амал қиларди. У муқаддас номларни ҳамиша зикр қилиб юрарди, демак, у аввалги ҳаётларида барча ведавий маросимларни бажариб ўтган. Бошқача қилиб айтганда, токи инсон дунёвий иллатлардан бутунлай покланмас экан у Худони, Кришнани англаш йўлига кира олмайди ва Худонинг муқаддас номларини, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишни бошлай олмайди.

*45. прайатад йатаманас ту йоги самируддха-килбишаҳ
анека-джанма-самсиддхас тато йати парам гатим*

У йога машғулоти билан самимий шуғулланади ва охир-оқибатда, жуда кўп умрлардан кейин, дунёвий иллатлардан бутунлай покланади, руҳий баркамолликка ва олий мақсадга эришади.

Изоҳ: Аввал йўлдан адашган йог бой-бадавлат ва обрўли, тақводор одамлар ёки улуғвор содиқлар хонадониди дунёга келгандан кейин, йога билан шуғулланиш учун ҳамма имкониятларга эга эканини англаб етади. Шунда у ўзининг охирига етказилмай қолган руҳий машғулотини давом эттира бошлайди ва аста-секин барча моддий иллатлардан покланади.

Бутунлай покланиб, у охир-оқибатда руҳий камолот чўққисига эришади - Кришна онгига эга бўлади. Кришнани англаш - покланиш жараёнининг энг олий поғонасидир. Бу "Бҳагавад-гита"да шундай тасдиқланган (7.28):

йешам те анта-гатам папам джаннам пунйа-карманам

те двандва-моха-нирмукта бхаджанте мам дриджа вратах
"Эзгу, хайрли ишларига бахшида қилинган жуда кўп умрлардан кейин, инсон моддий иллатлардан бутунлай халос бўлади ва алдамчи қарама-қаршилиқлар таъсиридан қутулади. Шунда у чуқур иймон билан ўзининг ҳаётини Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилишга бағишлайди".

*46. тапасвибхйо “дхико йоги джнанибхо “пи мато “дхиках
кармибхйаш чадхико йоги тасмад йоги бхаварджуно*

Йог риёзатчилардан, файласуфлардан ва ўз меҳнатининг натижаларига интилиб юрган одамлардан анча устун туради. Шунинг учун, о Аржун, ҳеч иккиланмасдан йог бўл!

Изоҳ: Йога ҳақида гапирганда биз, онгимизнинг Олий Мутлақ Ҳақиқат, Худо билан боғланиш жараёнини назарда тутамиз. Одамлар бу жараёни ўзлари танлаган руҳий ўзликни англаш усулига қараб ҳар хил номлар билан атайдилар. Ана шу жараённинг асосини кармали фаолият ташкил этганида, бу жараёни “карма-йога” деб, Худо билан боғланиш жараёни фалсафий изланишларга асосланган бўлганида - “гйана-йога” деб, бу жараён Худои Таолога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш орқали бўлганда эса, - “бхакти-йога” деб атайдилар. Кейинги шеърдан маълум бўладики, бхакти-йога яъни Кришнани англаш усули - барча йогалар ичида энг мукаммал йога жараёни ҳисобланади. Бхакти-йога инсонга тўла руҳий илм беради, шунинг учун бу йўл “энг юксак йўл” деб аталади. Агар одам ўзининг руҳий табиатини англаб етмай туриб, риёзат чекиш билан машғул бўлса, унинг риёзати - мукаммал эмас, худди шунингдек, Худои Таолога садоқатга асосланмаган фалсафий изланишлар ҳам мукаммал бўлолмайди. Худди шундай, Кришна онгига эга бўлмай туриб, кармали фаолият билан шуғулланиб юрган киши ҳам вақтини бекорга сарфлаб юрган бўлади. Шунинг учун ҳам барча йоглар ичида энг яхшиси - бхакти-йога ҳисобланади. Бу ҳақда кейинги шеърда батафсил ҳикоя қилинади.

*47. йогинам апи сарвешам мад-гатенантар-атмана
шраддхаван бхаджате йо мам са ме йуктатамо матах*

Барча йоглар ичида эса, ҳамиша ўзининг қалбида мавжуд бўлган Мен ҳақимдаги ўйларга ғарқ бўлган, чуқур ишонч ва муҳаббат билан Менга ҳолис хизмат қилиб юрган одам Мен билан энг яқин боғланган, руҳий камолотнинг энг юқори поғонасига эришган йог бўлади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Бу ерда *бхаджате* сўзи алоҳида эътиборга эга. Бу сўз *бхадж* негиздан ясалган. *Бхадж* ибораси "хизмат қилиш" ғоясини билдиради. "Сажда қилиш" сўзи *бхадж* иборасининг маъносини тўлиқ ифода-лай олмайди. Сажда қилиш - бировга ҳурмат билдириш, ҳурмат қилишдир. Аммо, муҳаббат ва ишонч билан хизмат қилиш ғоясини ифодалайдиган *бхадж* ибораси фақат Худонинг Олий Шахсига нисба-тан ишлатилади. Қандайдир фариштага ёки обрўли кишига эҳтиром кўрсатишдан бош тортган одам ғофилликда айбланиши мумкин, аммо, Худои Таолога хизмат қилишдан бош тортган одам, ўзини ачинарли шароитда яшашига мубтало қилади. Ҳар бир тирик мавжудот - Парвар-дигорнинг ажралмас бир заррачаси ва табиатига кўра Унга хизмат қилиши лозим. Ана шу вазифасини бажаришдан бош тортиб, у борликнинг энг қўйи жойларига равона бўлади. Бу "Шримад Бҳагаватам" (11.5.3)да тасдиқланган:

*йа эшам нурушам сакшад атма-прабхавам ишварам
на бхаджантй аваджжананти стханад бхраштах патантй адхах*

"Барча тирик мавжудотларнинг манбаи бўлган азалий Парвардигорга хизмат қилишни истамайдиган, Унинг олдидаги ўз бурчини бажар-майдиган киши, албатта, ўзининг табиий ҳолатидан маҳрум бўлади ва дўзахий ҳаёт чангалига тушиб қолади".

"Шримад Бҳагаватам"дан олинган бу шеърда ҳам *бхаджанти* ибо-раси ишлатилган. Бу - *бхаджанти* иборасининг Худои Таолога хизмат қилишни ифодалашини яна бир бор тасдиқлайди. Аксинча, "сажда қилиш" сўзи эса фаришталарга нисбатан ҳам, оддий одамларга нисба-тан ҳам ишлатилиши мумкин. Бу шеърда алоҳида эътибор бериш ло-зим бўлган яна бир ибора бор: *аваджжананти* - бу сўз "Бҳагавад-гита"да ҳам учрайди(9.11) *аваджжананти мам мудхах*: "Фақат нодон ва ярамасларгина Худонинг Олий Шахси, Парвардигор Кришнани масха-ра қилмоқчи бўладилар". Ана шундай нодонлар, гарчи ўзлари Худога хизмат қилишни истамасалар ҳам, "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзишга қўл урадилар. Натижада улар *бхаджанти* иборасининг ҳақиқий маъноси билан сажда қилишнинг фарқини тушунмайдилар.

Йога зинапоясининг энг юқори поғонаси бхакти-йога ҳисобланади. Йоганинг бошқа барча турлари - бхактига эришиш воситаларидир, холос. Аниқроқ қилиб айтганда, йога сўзи айнан бхакти-йогани англа-тади, барча бошқа йога турлари эса, - бхакти-йогага эришиш поғоналаридир. Карма-йогадан бхакти-йоганинг чўққисигача бўлган ораликда ўзликни англаш жараёнининг узундан-узоқ зинапояси ётиб-ди. Бу зинапоя - натижасига боғланмасдан қилинадиган фаолиятдан бошланади. Карма-йога билан шуғулланаётган киши руҳий илмга эга бўлиб, дунёвий лаззатларга боғланишдан халос бўлганида гйана-йога поғонасига кўтарилади. Гйана-йога жараёнига ҳар хил жисмоний ва нафас олиш машқларини, Олий руҳга интиладиган муруқабани қўшганида, у аштанга-йога поғонасига кўтарилади. Аштанга-йогадан

юқори кўтарилиб, инсон Худои Таолога, Кришнага садоқат билан хизмат қилиш поғонасига кўтарилади, ана шу - бхакти-йога, йога зина-поясининг энг баланд чўққиси бўлади. Аслида бхакти-йоганинг ўзи энг олий мақсаддир, аммо ана шу илмга эга бўлиш учун, қолган бошқа барча йога усулларининг моҳиятини яхши тушуниб олиш керак. Энг олий мақсадга интилаётган йог, мангу бахтга олиб борадиган тўғри йўлдан бораётган бўлади. Йоганинг маълум поғонасига етгандан кейин, унда тўхтаб қолган одамни мос равишда “карма-йог”, “гйана-йог”, “дхйана-йог”, “раджа-йог”, “хатха-йог” ва ҳоказо деб атайдилар. Агар ким бирданига бхакти-йога йўлига кириш бахтига муяссар бўлса, уни бошқа барча йога поғоналаридан юқори кўтарилган деб ҳисоблаш керак. Бошқача қилиб айтганда Кришнани англаш - йоганинг энг олий поғонаси. Худди шундай, Ҳимолай - жаҳондаги энг баланд тоғ ва унинг энг баланд чўққиси - Эверест.

Ҳаётда энг омадли, энг буюк бахтга сазовор бўлган одамларгина бхакти-йога йўлига кира оладилар ва ведаларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, Кришна онгига эга бўладилар. Комил йоглар ақлини Кришнада, танаси қора булут рангида, нилуфарсимон сиймоси худди куёшдай порлаб турган Шйамасундарада мужассам қиладилар. Парвардигорнинг либослари қимматбаҳо тошларга қўмилган, кўксини эса, гулчамбар безаб турибди. Унинг танасидан таралаётган, *брахмаджйоти* деб аталадиган, кўзни қамаштирувчи ёғду оламнинг ҳар тарафини ёритиб турибди. У бу оламга Рама, Нрисимха, Вараха ва Худонинг Олий Шаҳси - Кришна сингари ҳар хил қиёфаларда ташриф буюради. Ер юзиде инсон қиёфасида намоён бўлиб, У Яшода онанинг ўғли бўлади, Уни “Кришна”, “Говинда” ва “Васудева” деб атайдилар. У - намунали фарзанд, намунали эр, садоқатли дўст ва ғамхўр хўжайин, У барча мукамалликлар ва илоҳий фазилатлар соҳиби. Худои Таолонинг ана шу хусусиятларини тўла англаб етган кишини “йогларнинг аълоси” деб атайдилар.

Қамолотнинг ана шу олий поғонасига фақат бхакти-йога йўлидан бориш ёрдамида эришиш мумкин. Ведавий битиклар ҳам шуни тасдиқлайди.

йасйа деве пара бхактир йатха деве татха гурау

тасйаите катхита хй артхаҳ пракашанте махатманаҳ

"Фақат Худои Таолога ва руҳий устозига чуқур иймон билан ишонадиган буюк руҳларгагина ведавий илмлар мазмуни аён бўлади" (Шве-ташватара-упанишад, 6.23).

Бхактир асйа бхаджанам тад ихамутропада-наирасйенамушмин манах-калтанам, этад эва наишкармйам. - "Бхакти - ҳозирги ва кейинги ҳаётда бирор манфаат кўзламасдан Худои Таолога садоқат билан холис хизмат қилишдир. Дунёвий нарсаларга интилишдан бутунлай халос бўлиб, инсон ақлини Парвардигорда мужассам қилиши лозим.

Наишкармйа иборасининг мазмуни шундан иборат"(Гопала-тапани-упанишад,1.15).

Йога камолотининг энг олий поғонаси бўлган Кришна онгига эга бўлиш имкониятини берадиган бхакти-йога қонун-қоидаларининг баъзилари ана шулардан иборат.

"Дхйана - йога" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг олтинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Еттинчи боб. Мутлак Ҳақиқат илми

1. *ири бхагаван увача*

*майй асакта-манаҳ партха йоғам йунджан мад-аирайаҳ
асамшайам самаграма мам йатха джнасйасй тач чхрину*

Худои Таоло шундай деди: - Энди эса, о Партха, Мендан, қандай қилиб ўз ихтиёринини бутунлай Менга топшириб, ақлу-хаёлингни Менда жамлаб, барча шубҳаю-гумонларни тарк этиб, йога йўлидан бориш ёрдамида Мени тўла англаб олишинг мумкинлиги ҳақида эшит.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"нинг еттинчи бобида Кришна онгининг табиати батафсил таърифлаб берилади. Кришна барча комил фазилатлар соҳиби, бу бобда У Ўзининг ана шу фазилатларини, хусусиятларини бу дунёда қандай намоён қилиши ҳақида маълумот беради. Бундан ташқари, Кришнага мурожаат қиладиган тўрт тоифа омадли одамлар ва ҳеч қачон Кришнага эриша олмайдиган тўрт тоифа омадсиз одамлар ҳақида гап боради.

"Бхагавад-гита"нинг биринчи олти бобида, аслида тирик мавжудот - модда эмас, мангу руҳ экани, ҳар хил йога усуллари ёрдамида у ўзининг руҳий табиатини англай олиши мумкинлиги айтилган эди. Олтинчи бобнинг охирида аниқ айтилган эдики, ақли ҳамиша Кришнада мужассам бўлган, бошқача қилиб айтганда, Кришна онгига эга бўлган киши йога зинапоясининг энг юқори поғонасига кўтарилган бўлади. Фақат ақлимизни Кришнада мужассам қилиш ёрдамида биз Мутлак Ҳақиқатни тўлиқ англай оламиз, бунинг бошқа йўли йўқ. Шахсиятсиз брахмаджйоти ёки ҳар кимнинг қалбидаги Параматмани англаб етган киши ҳали Мутлак Ҳақиқат ҳақида тўлиқ илмга эга бўлолмайди: унинг Худои Таоло ҳақидаги илми қисман, тўлиқ эмас. Мутлак Ҳақиқатни тўла англаб етиш - Худои Таолони, Кришнани танишдир, чунки Кришна онгига эга бўлган кишига руҳий илмнинг барча сирлари очилади. Кришнани англашда баркамолликка эришиб, инсон барча шубҳаю-гумонлардан халос бўлади ва билиш лозим бўлган нарсаларнинг ичида энг муҳими - Кришна эканига амин бўлади. Йоганиннг ҳар хил турлари - Кришнани, Худони англашнинг ҳар хил поғоналаридир, холос. Кришнани англаш йўлидан бораётган киши табиий равишда брахмаджйоти ва Параматма ҳақида мукаммал илмга эга бўлади. Кришнани англаш йогаси билан машғул бўлиб, одам - Мутлак Ҳақиқатни, тирик мавжудотларни ва ҳар хил кўринишда намо-

ён бўладиган моддий табиатни - умуман ҳамма нарсани мукаммал билиб олади.

Йога билан "Бхагавад-гита"нинг олтинчи бобида тавсия қилинган усулда шуғулланиш лозим. Фақат Кришнага, Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамидагина инсон ўзининг бутун ақлу-хаёлини Кришнада, Худонинг Олий Шахсида мужассам қила олади. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури бор. Уларнинг биринчиси ва энг муҳими - *шраванам*, тинглаш. Шунинг учун, Парвардигор бу ерда Аржунга *тач чхрину* - "Мендан... эшит" деб айтяпти. Кришнадан ҳам буюкроқ насихатчи, руҳий устоз йўқ, шу боис Унинг гапларини тинглаётган киши Кришна онгига тўла эга бўлишдек нодир имкониятга эга бўлади. Руҳий илмни ўзининг юқори маълумоти билан гердайиб юрган дунёвий олимлардан эмас, Кришнанинг Ўзидан ёки Унинг соф содиқ хизматкоридан ўрганиш керак.

Мутлақ Ҳақиқат, Худонинг Олий Шахси, Кришнани англаш жараёни "Шримад Бхагаватам"нинг биринчи кўшиқ иккинчи бобида таърифланган:

*ишинватам сва-катхаҳ кришнаҳ пунйа-шравана-киртан
хридй антаҳ-стхо хй абхадрани видхуноти сукхрит стам
нашта-прайешв абхадрешу нитйам бхагавата-севайа
бхагаватй уттама-шлоке бхактир бхавати ништхики
тада раджас тамо-бхавах кама-лобхадайаш ча йе
чета этаир анавиддохам стхитам саттве прасидати
эвам прасанна-манасо бхагавад-бхакти-йогатаҳ
бхагава-таттва-виджнанам мукта-сангасйа джайате
бхидйате хридайа-грантхиш чхидйанте сарва-самшайаҳ
кишиянте часйа кармани дриштаэватманишваре*

"Ведавий битикларда келтирилган Кришна ҳақидаги ҳикояларни ёки "Бхагавад-гита"да Кришнанинг Ўзи айтган гапларни тинглаш ҳам тақводорлик ҳисобланади. Ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигор Кришна ҳамиша Худои Таоло ҳақидаги гапларни тинглаб юрган содиқ хизматкорининг қалбида туриб, энг яқин содиқ дўсти сифатида унинг қалбини моддий иллатлардан поклайди. Шунда табиий равишда содиқнинг қалбида руҳий илм уйғонади. Содиқлардан Кришна ҳақидаги гапларни тинглаш ва "Шримад Бхагаватам"ни мунтазам ўқиб юриш шарофати билан одам аста-секин Худога хизмат қилиш йўлига мустаҳкам кириб олади. Худои Таолога хизмат қилишда юксала бориб, у эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсиридан қутулади ва шу тарзда эҳтирос, очкўзлик, кизганиш иллатларидан батанлай халос бўлади. Ана шу иллатлардан покланиб, у соф эзгулик даражасига кўтарилади ва Худога садоқат билан хизмат қилишдан чексиз лаззат олиб, Худои Таоло ҳақидаги илмни ҳар тарафлама англаб етади. Шу тарика бхакти-йога инсон қалбидаги моддий боғланишларнинг чигал тугунини чопиб ташлайди, шунда инсон қалбидаги барча шубҳаю-

гумонлардан биратўла халос бўлади (*асамшайам самаграм*) ва Олий Мутлақ Ҳақиқатга, Худо Шахсига эришади.(Ш.б.1.2.17-21).

Шундай қилиб, фақат Кришнанинг айтган гапларини ёки Унинг Кришна онгига эга содиқ хизматкорининг гапларини тинглаш ёрдамида Кришна ҳақидаги илмни эгаллаш мумкин.

2. *дженанам те “хам са-видженанам идам вакишйамй ашешатаҳ
йадж джнатва неха бхуйо “нйадж джнатавйам авашишйате*

Ҳозир Мен сенга моддий ва руҳий табиат ҳақидаги илмни тўла ошкор этаман. Шу илмни эгаллаб олсанг, ҳаётда сен билмаган илм қолмайди.

Изоҳ: Мукаммал илм - моддий табиат, ундан устун турадиган руҳий табиат ва шу икки табиатнинг ҳам манбаи ҳақидаги илмдир. Шундай илм - трансцендент, “илоҳий илм” деб аталади. Худои Таоло шу илмни Аржунга аён этмоқчи бўляпти, чунки Аржун - Унинг содиғи ва энг яқин дўсти. Парвардигор бу ҳақда тўртинчи бобнинг бошида айтган эди, бу ерда У яна бир бор тасдиқляптики, фақат, Худои Таолонинг Ўзидан бошланадиган руҳий устозлар силсиласига мансуб бўлган содиқ хизматкоргина мукаммал илмга эга бўла олади. Шу боис, биз ўзимизнинг тафаккуримиздан, фикрлаш қобилятимиздан фойдаланиб бутун илмлар манбаи бўлган Парвардигорни англашга ҳаракат қилишимиз лозим; Парвардигор барча сабабларнинг сабабчиси ва барча йога тизимларида Унинг қиёфасига муроқаба қиладилар. Барча сабабларнинг сабабчисини билиб, инсон мукаммал илмга эга бўлади, ҳаётда унинг билмаган нарсаси қолмайди. Ведаларда (Мундака упанишад, 1.1.3) ҳам бу ҳақиқат тасдиқланади: *касмин ну бхагаво видженате сарвам идам видженатам бхаватити*.

3. *манушйанам сахасрешу каишчид йатати сиддхайе
йататам апи сиддханам каишчин мам ветти таттватаҳ*

Минглаб одамлар ичида биргина киши ҳаётда мукаммалликка интилиши мумкин, камолотга эришганлар ичида эса, биргина одам Мени ҳақиқатан ҳам англаб етади.

Изоҳ: Ҳар хил ҳаёт шароитида яшаётган кўп минглаб одамлар ичида биргина одам ҳақиқий ўзлигини англаш билан жиддий кизиқиши ва руҳ билан тананинг табиати қандайлигини, Мутлақ Ҳақиқат нима эканини билишга ҳаракат қилиши мумкин. Аксарият одамлар фақат ўзларининг ҳайвонсифат эҳтиёжлари: еб-ичиш, уклаш, ҳаётини муҳофаза қилиш ва жинсий ҳаёт ҳақидаги ташвишлар билан чекланиб, қаноатланиб яшайди. Трансцендент,

рухий илм деярли ҳеч кимни кизиқтирмайди. "Бхагавад-гита"нинг биринчи олти боби илохий илмни ўрганишга интилаётганлар учун, яъни гйана-йога, дхйана-йога ёрдамида руҳ ва Олий руҳнинг табиатини англаб олишга, ҳақиқий ўзлиги - "Мен"ини моддий танадан ажратишга интилаётганлар учун мўлжалланган, аммо, улардан бирортаси ҳам Кришнани, Худонинг Олий Шахсини англай олмайдилар. Фақат Кришна онгига эга бўлганларгина, Худони, Кришнани англай оладилар. Мутлақ Ҳақиқатнинг бошқа изланувчилари фақат шахсиятсиз Брахманни англаб етишлари мумкин, чунки бу Кришнани англашдан анча осонроқ. Аммо Кришна - Худонинг Олий Шахси, Уни англаб олиш учун шахсиятсиз Брахман ва Параматма ҳақида илмга эга бўлишнинг ўзи камлик қилади. Йог ва гйаниларнинг Кришнани англашга интилишлари одатда ҳеч қандай натижа бермайди. Имперсоналистларнинг энг буюк устози Шрипада Шанкарачарйа гарчи, ўзининг "Бхагавад-гита"га ёзган изоҳида Кришнани Худонинг Олий Шахси деб тан олган бўлса ҳам, унинг издошлари Кришнани шундай қабул қилишдан бош тортадилар. Бу шундан далолат берадики, ҳатто рухий даражага, шахсиятсиз Брахманни англаб етиш даражасига етган киши учун ҳам Кришнанинг ҳақиқий табиатини англаб етиш жуда мушкул.

Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабаблар сабабчиси, азалӣ Парвардигор Говинда. *ишвараҳ парамаҳ кришнаҳ сач-чид-ананда-виграҳаҳ анадир адир говиндаҳ сарва-карана-каранам*. Иймонсиз, Худода ишонмайдиган дунёвий кишиларнинг буни англаб етиши жуда қийин. Гарчи улар бхакти йўли, яъни Худои Таолога садоқатбилан хизмат қилиш йўли жуда осон деб айтсалар ҳам, ўзлари шунга амал қилишга қодир эмаслар. Материалистлар айтганидай, агар Худони англашда бхакти йўли жуда осон бўлса, нимага улар осон йўл туриб, қийин йўлни танлайдилар? Аслини олганда бхакти-йога йўлидан бориш осон эмас. Ҳақиқий илмга эга бўлмай, ўзларини "Худонинг содиқ хизматкори" деб юрган ғофил одамларнинг бораётган йўли бошқаларга осон бўлиб туюлиши мумкин, аммо, ҳақиқий илмга эга бўлган гйана-йоглар, шастраларда кўрсатилган қонун-қоидаларга тўла риоя қилиб бу йўлдан боришга уринганларида, дарров адашиб кетадилар. "Бхакти-расамрита-синдху"да (1.2.101) Шрила Рупа Госвами шундай деб ёзади:

*ирути-смрити-пуранади-панчатра-видхим вина
аикантики харер бхактир утпатайаива калмате*

"Упанишадаларда, Пураналарда, "Нарада-панчатра" ва бошқа ишонarli ведавий битикларда берилган кўрсатмаларга риоя қилмасдан Худои Таолога хизмат қилишга ҳаракат қилаётган киши жамиятдаги бошқа одамларга фақат ташвиш келтиради, холос".

Шахсиятсиз Брахманни англаб етган имперсоналист, ёки Параматмани англаб етган йог, Яшоданинг ўғли, Аржуннинг жиловдори бўлган Худои Таолони - Шри Кришнани англаб етишга қодир эмас.

Кришнанинг қилаётган ҳатти-ҳаракатларини кўриб, ҳатто буюк фаришталар ҳам хайратга тушадилар. (*мухйанти йат сурайах*). Мам ту веда на кашчана: "Менинг қандай эканимни ҳеч ким билмайди", - дейди Худои Таоло. Кришнани, Худои Таолони англаб етган буюк рух ҳаётда жуда кам учрайди. (*са махатма су-дурлабхах*). Агар одам ҳатто буюк олим ва файласуф бўлса ҳам, то у Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирмагунча Кришнанинг табиати қандай эканини англаб ета олмайди (*таттваатах*). Фақат Худонинг соф содиқ хизматкорларигина барча сабаблар сабабчиси бўлган Кришнанинг англаб бўлмас илоҳий фазилатларини, сифатларини - Унинг чексиз қудратини ва ажойиблигини, Унинг бойлигини, шон-шухратини, кучини, гўзаллигини, илми ва бетарафлигини, - қандайдир даражада англаб етишлари мумкин, чунки, Кришна Ўзининг содиқларига алоҳида марҳамат кўрсатиб, Ўзини уларга намоён этади. Кришнани англаш - Худони, Брахманни англашнинг энг юкори поғонасидир, Уни фақат содиқларгина ҳақиқатан ҳам англай оладилар.

атах ири кришна-намади на бхавед грахйам индрийаих севонмукхе хи джххвадау свайам эва спхуратй адах
"Кришнани кўпол моддий сезги аъзолари ёрдамида англаб бўлмайди. Аммо содиқларнинг меҳр-муҳаббат билан кўрсатаётган илоҳий хизматларидан мамнун бўлиб, Кришна уларга Ўзини намоён этади". (Бхакти расамрита синдху. 1.2.234)

4. *бхумир апо "нало вайуҳ кхам мано буддхир эва ча аханкара итийам ме бхинна пракртир аштадха*

Ер, сув, олов, ҳаво, эфир, ақл, тафаккур ва сохта ўзлик. Менинг ажралган моддий қувватим мана шу саккиз унсурдан таркиб топган.

Изоҳ: Худо ҳақидаги илм - Худои Таолонинг ва Унинг ҳар хил қувватларининг табиати ҳақидаги илмдир. Моддий табиат *пракрити*, яъни Парвардигорнинг "қуввати" деб аталади. Парвардигор Ўзининг бу табиатини пуруша-аватаралари орқали намоён этади. "Сатвата-тантра"да шундай дейилган:

*вишнос ту трини рупани пурушакхйанй атхо видуҳ
экам ту махатах сраштри двитийам тв анда-самстхитам
ртритийам сарва-бхута-стхам тани джнатва вимучйате*
"Моддий оламни яратиш учун, Парвардигор Кришнанинг тўлиқ экспансияси Вишну уч қиёфага киради. Улардан биринчиси - Маха-Вишну, у "*махат-таттва*" деб аталадиган моддий унсурлар мажмуасини яратади. Иккинчи қиёфаси - Гарбходакашайи-Вишну, ҳар бир коинотга кириб, унда турли-туман ҳаёт шакллари яратади. Учинчи, Кширодакашайи-Вишну, ҳар ерда мавжуд Олий Рух, Параматма

кўринишида, барча коинотларга сингиб киради. У ҳамма ерда, ҳатто ҳар бир атомнинг ичида ҳам мавжуд. Ана шу уч Вишнунинг табиятини англаб етган одам моддий олам асирлигидан халос бўла олади."

Моддий олам - Худонинг қувватларидан бирининг вақтинчалик намоён бўлишидир. Бу дунёдаги барча жараёнларни уч Вишну, Парвардигор Кришнанинг экспансиялари бошқариб туради. Улар "пуруша-аватаралар" деб аталади. Кришна ҳақидаги, Худо ҳақидаги илмдан маҳрум бўлган кишилар - "моддий олам - тирик мавжудотлар ўз ҳиссиётининг лаззатланишга бўлган талабларини қондириши учун яратилган, тирик мавжудотларнинг ўзлари пурушалар, яъни моддий оламнинг манбаи ва унинг тўла хўжайинидир", деб ҳисоблайдилар. "Бхагавад-гита" бундай атеистик дунёкарашни нотўғри деб ҳисоблайди. Бу ерда бутун моддий оламнинг пайдо бўлишининг биринчи сабабчиси - Худои Таоло, Кришна деб кўрсатилган. Бу ҳақиқат "Шримад Бхагаватам"да ҳам тасдиқланган. Моддий коинотнинг ҳар хил унсурлари Худои Таолонинг айрим қувватларининг таркибий қисмларидир. Ҳатто брахмаджйоти, имперсоналистлар интилаётган олий мақсад ҳам - руҳий осмонда намоён бўлган руҳий қувватдан бошқа нарса эмас. Брахмаджйотида, Вайкунтха сайёраларидаги сингари руҳий ранг-баранглик мавжуд эмас, шунга қарамай имперсоналистлар брахмаджйотини ҳаётининг олий мақсади, "мангу даргоҳ" деб биладилар. Ҳар ерда мавжуд Параматма эса, Кширодакашайи-Вишнунинг вақтинчалик намоён бўлишидир. Параматма мангу эмас, чунки Худои Таолонинг моддий дунёда намоён бўлган бу қиёфаси руҳий оламда мавжуд эмас. Шундай қилиб, Мутлақ Ҳақиқатнинг намоён бўлган энг олий кўриниши - Худонинг Олий Шахси, Кришна. У - барча қувватларнинг азалий, бошланғич манбаи ва барча қувватлар: ажралган қувватлар ҳам, ички қувват ҳам, Унинг ҳукми остида.

Моддий қувват, аввал айтганимиздай, саккиз унсурдан таркиб топган. Улардан биринчи беш унсур - ер, сув, олов, ҳаво, ва эфир, - "қўпол унсурлар" деб аталади. Уларнинг ичида сезиладиган беш нарса мужассам: моддий товуш, терига сезиладиган унсур, шакл, таъм ва ҳид. Моддий илм-фан фақат мана шу ўн нарсани ўрганиш билан чекланади ва уч асосий унсур: ақл, тафаккур ва сохта ўзликни четлаб ўтади. Ҳар хил психик жараёнларни ўрганадиган олимлар ҳам мукамал илмга эга эмас, чунки, улар бутун борлиқнинг манбаи бўлган Зот, Худои Таоло, Кришна ҳақидаги илмдан маҳрум. "Мен" ва "меники" деган тушунчаларда намоён бўладиган "сохта ўзлик" моддий ҳаётнинг асосини ташкил этади, шунингдек, моддий фаолиятда иштирок этадиган тананинг ўн аъзосини ҳам ўз ичига олади. *Буддхизм*(тафаккур) ибораси ҳам моддий борлиқнинг *махам-таттва* деб аталадиган унсурлар мажмуасини билдиради. Шундай қилиб, Худои Таолонинг айрим қувватини ташкил этувчи саккиз унсурдан йигирма тўрт унсур пайдо бўлади. Бутун моддий олам ана шулардан таркиб топган ва атеистик

санкхйа фалсафаси шу унсурларни ўрганади; бу унсурларнинг барчаси - азалдан Кришнанинг намоён бўлган айрим қувватининг таркибий қисмларидир. Аммо атеистик санкхйа фалсафаси тарафдорлари Кришна - барча сабабларнинг сабабчиси эканини билмайдилар. Санкхйа фалсафаси фақат, "Бхагавад-гита"да кўрсатилган, Кришнанинг ташқи қувватининг ҳар хил намоён бўлган кўринишларини ўрганиш билан чекланади.

*5. апарейам итас тв анйам пракритим виддхи ме парам
джива-бхутам маха-бахо йайедам дхарйате джагат*

Мана шу қуйи қувватимдан бошқа, Менинг олий қувватим ҳам бор, эй қўли қудратли Аржун. У - моддий, қуйи қувватим яратган нарсалардан фойдаланувчи тирик мавжудотлардан таркиб топган.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий табиатига, яъни олий қувватига мансуб. Қуйи қувват - ўзини ҳар хил кўринишларда намоён этадиган моддий қувват: - ер, сув, олов, ҳаво эфир, ақл, тафаккур ва сохта ўзликдан иборат. Моддий унсурларнинг икки тоифаси, яъни кўпол(ер, сув, ҳаво, олов ва эфир) ва нафис(ақл, тафаккур ва сохта ўзлик) унсурлар ҳам Худои Таолонинг қуйи қувватининг намоён бўлган кўринишларидир. Қуйи қувват яратган турли-туман моддий нарсалардан ўз манфаатлари учун фойдаланадиган тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий қувватига мансуб, айнан шу олий қувват туфайли бутун моддий олам мавжуд бўлиб, ҳаракатга келиб туради. Токи олий қувват, яъни тирик мавжудотлар ҳаракатга келтирмас экан, моддий коинот ўз ҳолича ҳаракат қилишга қодир эмас. Қувват ҳамиша ўзининг манбаига бўйсунди, шу боис тирик мавжудотлар ҳамиша Худои Таолонинг ҳукми остида; ўз фаолиятида улар бутунлай мустақил эмас. Баъзи бир узокни кўра олмайдиган одамлар ўйлагандай, улар ҳеч қачон худди Худои Таолодай ҳар нарсага қодир, қудратли бўла олмайди. Тирик мавжудот ва Худои Таолонинг орасидаги фарқ "Шримад Бхагаватам"да шундай тушунтирилади: (10.87.30)

*апаримита дхрувас тану-бхрито йади сарва-гатас
тархи на шасйатети нийамо дхрува нетаратха
аджани ча йан-майам тад авимучйа нийантри бхавет
самам ануджанатам йад аматам мата-душтатайа*

"Эй мангу Парвардигор, агар танада мужассам бўлган тирик мавжудотлар Сенга ўхшаб, ўзгармас, ҳар ерда ҳам мавжуд бўлсалар, улар Сенинг ҳукминг остида бўлмас эдилар. Аммо, агар тирик мавжудотлар Сенинг қувватининг бир заррачалари эканини тан оладиган бўлсак, улар ҳамиша Сенинг ҳукминг остида экани дарров равшан бўлади. Шу боис, ҳақиқий озодликка эришиш учун тирик мавжудотлар Сенинг

хукминг остида эканини тан олишлари керак, - шунда улар ҳақиқий бахтга эришади. Шундагина улар ўзларининг азалий, табиий ҳолатига қайтиб, чексиз қудратга эга бўлади. "Тирик мавжудот ҳар жиҳатдан Худои Таоло билан бир хил", деб даъво қиладиган монизм таълимотининг узокни кўра олмайдиган издошлари, аслида ҳаёт ҳақида нотўғри нуқтаи-назарга эга".

Худои Таоло, Кришна - ягона Ҳукмдордир, бошқа барча тирик мавжудотлар Унга бўйсунади. Тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий қувватига мансуб, чунки сифат жиҳатдан улар Худои Таолодан фарқ қилмайдилар, аммо, улар ҳеч қачон миқдор жиҳатидан, яъни қудрат жиҳатдан Худои Таоло билан тенглаша олмайдилар. Қўйи қувватнинг қўпол ва нафис унсурларидан ўз ҳиссиётининг эҳтиёжини кондиритиш учун фойдаланиб, олий қувват заррачалари(тирик мавжудотлар) ўзларининг ҳақиқий, руҳий табиатли ақл ва тафаккурдан маҳрум бўлади. Бу ҳол моддий қувват таъсири остида юзага келади. Аммо, тирик мавжудот алдамчи моддий қувватнинг таъсиридан халос бўлганида, мукти, озодликка эришади. Моддий алданиш ҳукми остида тирик мавжудот сохта ўзликнинг ҳукмига бўйсуниб яшайди. Сохта ўзлик тирик мавжудотни моддий танасини "мен", "ўзим" деб, ҳар хил дунёвий нарсаларни "меники" деб ўйлашга мажбур қилади. Ўзининг руҳий табиатини англаб етиш учун, тирик мавжудот аввало ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан, шунингдек, "ҳар жиҳатдан Худода тенг бўла оламан", деган фикрлардан озод бўлиши керак. Шундай қилиб, "Бҳагавад-гита" тасдиқлаб айтадики, тирик мавжудот - Кришнанинг қувватининг намоён бўлган сон-саноксиз кўринишларидан бири ва у моддий иллатдан бутунлай покланганида Кришна онгига эга бўлади, яъни бутунлай озодликка чиқади.

*6. этад-йонини бхутани сарванитий упадхарайа
ахам критснасья джагатах прабхавах пралайас татха*

Барча мавжуд нарсалар ана шу икки қувват, икки табиатдан барпо этилган. Билиб қўйки, модда билан руҳнинг бирикмаси бўлган бу оламнинг аввали ҳам, охири ҳам - Мен бўламан.

Изоҳ: Бу оламдаги ҳамма нарса модда ва руҳнинг бирикмасидан пайдо бўлган. Руҳ - оламнинг асоси, модда эса - руҳ яратган нарса. Руҳ модда ривожланишининг маълум бир босқичида пайдо бўлади, деб ўйламаслик керак. Ақсинча, бутун моддий олам фақат руҳий қувватдан юзага келган. Аслида моддий танамиз ичида мангу тирик руҳ мавжуд бўлгани сабаблигина пайдо бўлиб, ўсиб улғаяди, яшайди. Ёш бола улғайиб, ўспирин бўлади, кейин йигит бўлади, чунки тананинг ичида олий қувват, руҳ бор. Худди шундай, бутун коинот ҳам ичида Олий Руҳ, Худованд Вишну мавжуд бўлгани сабаблигина пайдо

бўлиб, ҳаракат қилиб турибди. Бирга қўшилиб катта коинотни юзага келтирадиган рух ва модда, аслида, аввал бошида Худои Таолонинг икки хил қувватидир; шунинг учун, Худои Таоло бутун борлиқнинг бошланғич сабабчисидир. Худои Таолонинг айрим заррачаси бўлган алоҳида рух осмонўпар иморат, катта завод ёки бутун бир шаҳарни барпо қилиши мумкин, аммо у коинотни яратишга қодир эмас. Баҳайбат коинотнинг пайдо бўлишига сабаб - баҳайбат Рух, яъни Олий Рухдир. Кришна, Худонинг Олий Шахси эса, Олий рухнинг ҳам, алоҳида рухнинг ҳам манбаидир. Шу боис Уни "барча сабабларнинг бошланғич сабабчиси" деб айтадилар. Бу "Катха-упанишад"(2.2.13)да тасдиқланган: *нийтио нитийанам четанаши четананам*.

*7. маттах паратарам нанйат кинчид асти дхананджайа
майи сарвам идам пратам сутре мани-гана ива*

Эй бойлик эгалловчи, Мендан юксакроқ ҳақиқат йўқ. Худди ипга тизилган маржонлар сингари, бутун борлиқ Менда мужассам

Изоҳ: Қадим замонлардан бери олимлар баҳслашиб келадилар: Мутлақ Ҳақиқат шахсми, ё шахс эмасми? "Бхагавад-гита"да бир неча бор айтилганки, Мутлақ Ҳақиқат - Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна. Мазкур шеърда ҳам Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс экани таъкидланяпти. Худо Шахси - Олий Мутлақ Ҳақиқат эканининг исботини "Брахма-самхита"да ҳам кўришимиз мумкин: *ишвараҳ парамах кришнаҳ сач-чид-ананда-виграҳаҳ* - Олий Мутлақ Ҳақиқат, Худо Шахси - азалий Парвардигор Кришнадир. У - туганмас лаззат манбаи, Говинда, Унинг илоҳий танаси илм ва лаззатга тўла, мангу. Мана шу ишонарли муқаддас китоблар бизда Мутлақ Ҳақиқат - барча сабабларнинг сабабчиси бўлган Худои Таоло, Олий Шахс эканига заррача шубҳа қолдирмайди. Аммо имперсоналистлар ведаларнинг ҳар хил шеърларини рўқач қилиб, буни инкор этмоқчи бўладилар. Масалан, "Шветашватара-упанишад"да келтирилган мана бу шеърни: *тато йад уттаратарам тад арунам аннамайам'йа этад видур амритас те бхаванти атхетаре духкхам эвапийанти* - "Моддий оламдаги фаришталар, одамлар ва ҳайвонлар ичида Брахма, яъни коинотдаги биринчи тирик мавжудот - энг буюк зот ҳисобланади. Лекин, моддий қиёфага эга бўлмаган ва моддий қувват билан булғанмаган илоҳий Зот Брахмадан ҳам устун туради. Уни англаб етган киши илоҳий даражага кўтарилади, Уни англаб етмаганлар эса, моддий оламда азоб-уқубат чекиб юраверадилар". Имперсоналистлар бу ерда ишлатилган *арунам* иборасига катта эътибор берадилар. Лекин, бу ибора "шахсиятсиз мавжудлик" дегани эмас. У илм ва лаззатга тўла мангу руҳий танани билдиради, буни "Брахма-самхита"дан келтирилган шеър ҳам

тасдиқлайди. Бунини "Шветашватара-упанишад"дан олинган бошқа шеърлар ҳам тасдиқлайди(3.8-9):

*ведахам этам пурушам махантам
адитйа-варнам тамасах парастат
там эва видитвати мритйум эти
нанйах пантха видйате "йанайа
йасмат парам напарам асти кинчид
йасман нанйио но джйайо "сти кинчит
врикша ива стабдхо дивитишхатй
экас тенедам нурнам пурушена сарвам*

"Аминманки, ғофиллик таъсирида пайдо бўладиган барча моддий тасаввурлардан устун турадиган Олий Шахс, Худои Таоло албатта мавжуд. Фақат Уни англаб етган кишигина туғилиб-ўлишлар чархпалагидан қутула олади. Озодликка эришишнинг бошқа йўли йўқ.

Олий Шахсдан устунроқ бўлган Ҳақиқат мавжуд эмас, чунки Парвардигор ҳамма нарсадан буюк. У энг кичик заррадан кичик ва энг катта нарсадан ҳам каттароқдир. У руҳий осмонни ёритиб, худди дарахтга ўхшаб қўзғалмай туради, ҳар тарафга илдиз отадиган дарахт сингари, Парвардигор ҳам қувватлари билан чексиз борлиққа сингиб, уни қамраб туради".

Бу шеърлардан кўриниб турибдики, Олий Мутлақ Ҳақиқат - Худонинг Олий Шахсидир, У Ўзининг ҳар хил, руҳий ва моддий қувватлари билан бутун борлиқ ичига сингиб, уни қамраб олган.

*8. расо "ҳам апсу каунтейа прабхасми шаши-сурйайох
пранавах сарва-ведешу шабдах кхе паурушам нришу*

Эй Кунтининг ўғли, сувнинг таъми, қуёш ва ойнинг нури - Менман, ведавий мантралардаги "оум" бўғини ҳам - Менман. Мен - эфирдаги товушман, инсоннинг илҳоми, таланти ҳам Менман.

Изоҳ: Бу шеърдан биз, қандай қилиб Худои Таоло Ўзининг қувватлари билан бутун борлиққа сингиб кетганини билиб оламиз. Руҳий юксалиш йўлининг бошида инсон Худои Таолони Унинг ҳар хил қувватлари, яъни шахсиятсиз кўринишда англаб олади. Масалан, шахс сифатига эга бўлган қуёш фариштасининг мавжудлигини, унинг ҳар ерга сингиб кетган қуввати - қуёш нури орқали билиш мумкин. Худди шундай, Ўзининг мангу даргоҳида мавжуд бўлган Худои Таолони ҳам, Унинг бутун борлиққа сингиб кетган қуввати орқали билиб олиш мумкин.

Таъм - сувнинг ажралмас хусусияти. Бизга денгизнинг сувини ичиш ёқмайди, чунки унда сувнинг ҳақиқий таъмига тузнинг шўр таъми қўшилган. Тоза, ўзининг соф таъмида бўлган сув бизга кўпроқ ёқади, ана шу соф таъм - Худои Таолонинг қувватидир. Имперсона-

лист ҳам, персоналист ҳам сувнинг таъми орқали Худои Таолонинг мавжудлигини сезади, лекин, персоналист чанкоғини кондириш учун шундай ширин таъмли сув ато этгани учун Худога ҳамду-санолар айтади. Улар иккови ҳам Худои Таолонинг борлигини ҳис қиладилар. Аслида имперсоналистлар билан персоналистлар Худои Таолонинг мавжудлигини тан олишда бир-бирига қарши эмаслар. Худони тўла англаб етган киши, бутун борликда Унинг шахс сифатига эга бўлган ҳамда шахс сифатига эга бўлмаган аспектири бир вақтнинг ўзида мавжуд эканини, бунинг ҳеч қандай зиддиятли жойи йўқлигини англаб етади. Ана шундай тушунчага асосланиб, Парвардигор Чайтанья одамларга *ачинтйя-бхеда*- ва *абхеда-таттва*, яъни "бир вақтнинг ўзида бирлиги ва фарқ қилиши" фалсафасини бериб кетган.

Куёш ва ойнинг нури ҳам - Худои Таолонинг қуввати, чунки, уларнинг азалий манбаи брахмаджйоти, Худои Таолонинг шахсиятсиз нуридир. *Пранава*, яъни *омкара*, илоҳий товуш "оум" бўғини эса, Худои Таолога мурожаат қилиш шакли бўлиб, ҳар бир ведавий мадҳия, ҳамду-сано ана шу илоҳий товушдан бошланади. Имперсоналистлар сон-саноксиз номларидан бирини айтиб, Парвардигор Кришнага бево-сита мурожаат қилишдан қўрқадилар, шу сабабли улар фақат "оум" бўғинини талаффуз қилишни афзал биладилар. Лекин, улар "оум" - Кришнанинг товуш кўринишидаги қиёфаси эканини билмайдилар. Кришна онги ўзида ҳамма нарсани мужассам қилган, Кришнани англаш илмини эгаллаб олган киши жаҳонда энг омадли, энг бахтли инсондир. Худони, Кришнани танимайдиган кишилар алданиб, адашиб юрибдилар; Худо, Кришна ҳақида илмга эга бўлиш - озодликка чиқишдир, Кришнани, Худони унутиш эса - моддий оламда тутқун бўлиб қолиш демакдир.

9. *пунйо гандхаҳ притхивйам ча теджаши часми вибхавасау
дживанам сарва-бхутешу тапаш часми тапасвишу*

Ернинг азалий ҳиди - Менман, Мен - оловнинг тафтиман. Барча тирикларнинг ҳаёти, риёзатчиларнинг риёзати - Менман.

Изоҳ: *Пуня* ибораси азалий, ўзгармай қоладиган сифатни билдиради. Моддий оламда ҳар бир нарса ўзининг азалий ҳидига эга: гул, ер, сув, ҳаво ва ҳоказо. Бутун борлиққа сингиб кетган, бошланғич соф ҳид - Кришна. Худди шундай, бу дунёда ҳар бир нарсанинг ўзига хос бўлган азалий, бетақрор таъми бор, шу таъм унга ҳар хил нарсалар қўшилганда ўзгариб кетади. Демак, ҳар бир нарса албатта қандайдир бошланғич таъмга ва ҳидга эга.

Вибхавасу - "олов" деганидир. Агар олов бўлмаса завод фабрикалар тўхтаб қоларди, олов бўлмаса овқат пишира олмаган бўлардик, олов ҳам - Кришна. Аникроғи, Кришна - оловнинг тафти, ҳарорати.

Ведавий тиббиёт илмига асосан, ошкозонда ҳароратнинг пасайиши натижасида танада модда алмашинуви сусайиб кетади. Демак, ҳатто овқат ҳазм қилиш учун ҳам олов зарур экан. Кришна онгига эга бўлган киши шуни англаб етадики, ер, сув, олов, ҳаво - барча химиявий ва биологик элементлар ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятлари фақат Кришнанинг марҳамати билан мавжуддир. Ҳаётимиз ҳам, умрнинг узунлиги ҳам Кришнага боғлиқ. Кришнанинг, Худонинг марҳамати билан инсоннинг умри қисқариши ёки узайиши мумкин. Шундай қилиб, ҳаётнинг ҳар бир соҳасига Кришна онги билан ёндошиш мумкин.

10. *биджам мам сарва-бхутанам виддхи партха санатанам
буддхир буддхиматам асми теджас теджасвинам ахам*

Эй Партха, билиб қўй, Мен - барча тирик мавжудотларнинг бошланғич уруғиман, заковатли одамларнинг тафаккури ва қудратли зотларнинг қуввати - Менман.

Изоҳ: *биджам* дегани "уруғ" маъносини англатади. Кришна - барча тирик мавжудотларнинг бошланғич уруғидир. Бутун борликда ҳар хил қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотларнинг сон-саноғи йўқ. Қушлар, ҳайвонлар, одамлар ва бошқа қўлаб тирик мавжудотлар - қўзғалувчан тирик мавжудотлар тоифасига, дарахтлар ва ҳамиша бир жойда турадиган бошқа ўсимликлар - қўзғалмас тирик мавжудотлар тоифасига киради. Ҳар бир тирик мавжудот 8.400.000 ҳаёт турининг бирига мансуб бўлади. Улардан баъзилари қўзғалиш қобилиятига эга, баъзилари қўзғалмас. Лекин, Кришна уларнинг барчасининг бошланғич уруғидир. Ведаларда айтилганки, Брахман, яъни Олий Мутлақ Ҳақиқат - бутун борлиқнинг манбаидир. Кришна - Парабрахман, Олий Рухдир. Брахман шахсиятсиз, Парабрахман эса - шахс. Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс сифатига эга аспекти шахсиятсиз Брахманни ҳам ўз ичига олади, бу ҳақда "Бхагавад-гита"да айтилган. Шу боис, бутун борлиқнинг бошланғич, азалий манбаи, илдизи - Кришна. Худди илдиз бутун дарахтни таъминлаб тургани сингари, Кришна ҳам, бутун борлиқнинг илдизи бўлиб, барча моддий оламнинг мавжудлигини таъминлаб туради. Бу ҳам Ведаларда тасдиқланган: (Катха-панишад, 2.2.13)

*нитйо нитйанам четанаи четананам
эко бахунам йо видадхати каман*

У - барча мангу зотлар ичида энг асосийси. Барча тирик мавжудотлар ичида У - Олий Мавжудот. У - бир Ўзи бутун борлиқни таъминлаб туради. Агар ақлимиз, тафаккуримиз бўлмаса, биз ҳаракат қила олмаган бўлардик. Кришна айтадики, "Мен - ақл, тафаккурнинг манбаи-

ман". Аклидан, фикрлаш қобилятидан, тафаккуридан махрум киши Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англашга қодир эмас.

11. *балам балаватам чахам кама-рага-виварджитам
дхармавируддхо бхутешу камо “сми бхаратаршабха*

Қалби эҳтирос ва истаклардан пок, кучли зотларнинг кучи - Мен-ман. Эй Бхаратлар сардори, Мен ҳақиқий дин қонунларига зид бўлмаган жинсий ҳаётман.

Изоҳ: Кучли одам ўз кучидан бировларга ҳамла қилиш учун эмас, аксинча ожизларни ҳимоя қилиш учун фойдаланиши лозим. Ҳақиқий дин қонунларига асосан, жинсий ҳаёт такводор фарзандни дунёга келтириш учун мўлжалланган. Бошқа ниятда жинсий алоқа қилиш мутлақо мумкин эмас. Ота-оналар ўз фарзандларини Худони, Кришна-ни танийдиган қилиб тарбиялаш учун маъсулдирлар.

12. *йе чайва саттвика бхава раджасас тамасаи ча йе
матта евети тан виддхи на тв ахам тешу те майи*

Билиб қўй, тирикликнинг ҳар қандай ҳолатини - хоҳ у эзгуликда, хоҳ эҳтиросда ёки ғафлатда бўлсин - Менинг қувватим яратган. Мен бутун борликман, аммо айни пайтда ундан четдаман. Мен табиат гуналари ҳукмига бўйсунмайман, аксинча, улар Менга бўйсундилар.

Изоҳ: Моддий оламдаги ҳар қандай фаолият табиатнинг уч гунаси таъсири остида бўлади. Аммо Худои Таоло, Кришна, табиат гуналари таъсирига берилмайди, чунки, Унинг Ўзи гуналарнинг манбаидир. Масалан, шохнинг чиқараётган қонунлари унинг ўзига эмас, фақат унинг фуқароларига амал қилади. Худди шундай, моддий табиатнинг эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гуналари Худои Таолодан чиқади, аммо Унинг Ўзи моддий табиат қонунларига бўйсунмайди. Шунинг учун, Уни *ниргуна*, “гуналар таъсиридан озод” деб айтадилар. Бу - фақат Бхагаван, Худонинг Олий Шахсига хос бўлган хусусиятлардан бири-дир.

13. *трибхир гуна-майаир бхавайр эбхиҳ сарвам идам джагат
мохитам набхиджанати мам эбхйах парам авйайам*

Табиатнинг уч гунаси(эзгулик, эҳтирос ва ғафлат) алдаб қўйган бутун олам Мени - гуналардан устун турувчи чексиз Зотни билмайди.

Изоҳ: Бутун жаҳон моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида адашиб юрибди. Уларнинг таъсирига тушиб қолган киши Худои Таоло, Кришна моддий оламдан ташқарида эканини тушунмайди.

Моддий табиатнинг ҳукми остида бўлган ҳар бир тирик мавжудот ўз фаолиятининг характерини белгилайдиган маълум бир тана турига, психик ва жисмоний хусусиятларга эга. Табиатнинг уч гунаси таъсири остида ҳаракат қилиб яшайдиган одамлар тўрт тоифага бўлинадилар. Эзгулик гунасида бўлган одамларни “браҳманлар” деб атайдилар, эҳтирос гунаси остида бўлганлар эса - “кшатрийлар”, эҳтирос ва ғафлат гуналарининг аралаш таъсирида бўлганлар - “вайшйалар”, бутунлай ғафлат гунаси остида бўлганлар эса - “шудралар” деб аталади. Улардан пастда ҳайвонлар ва ҳайвонларга ўхшаб яшаётган одамлар туради. Лекин ана шу тоифаларга мансуб бўлиш ўзгармас, мангу ҳолат эмас. Ким бўлишимдан қатъий назар - браҳманми, кшатрийми, вайшйами ёки шудрами - менинг ҳозирги ҳолатим, ҳаётим мангу эмас. Аммо, гарчи умримиз мангу эмас, ўткинчи, вақтинчалик бўлса ҳам, кейинги ҳаётимизда ким бўлишимизни билмай туриб, алдамчи моддий қувват таъсири остида ўткинчи моддий танамизни “ўзим” деб ҳисоблаб, америкаликман, ҳиндистонликман, русман ёки браҳманман, мусулмонман ва ҳоказо деб ҳисоблаймиз. Моддий табиат гуналари чангалига тушиб қолиб, табиат гуналаридан устун турадиган Зот - Худои Таолони эсдан чиқариб қўямиз. Шунинг учун, Парвардигор Кришна айтаптики, табиатнинг уч гунаси адаштирган тирик мавжудотлар бутун моддий оламдан ташқарида, уни бошқариб турган Худонинг Олий Шахсини тушунмайдилар. Тирик мавжудотларнинг тури жуда кўп: одамлар, фаришталар, ҳайвонлар, ўсимликлар ва ҳоказо. Уларнинг барчаси моддий табиат гуналарининг ҳукми остида ва ҳаммаси илоҳий Худо Шахсини эсидан чиқарган. Эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида юрган одамлар, ҳатто эзгулик гунасида юрганлар ҳам, Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз Браҳман аспектини тушунишдан юқори кўтарила олмайдилар. Улар Худои Таоло чексиз гўзалликка, бойликка, илмга, кучга, шон-шухратга ва таркидунёликка эга бўлган Шахс эканини эшитганларида ҳайрон бўладилар. Ҳатто, эзгулик гунасида бўлганлар ҳам Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс аспектини тушуна олмаса, эҳтирос ва ғафлат гунаси остида юрганлар тўғрисида нима дейиш мумкин? Кришна онги моддий табиат гуналари таъсиридан устун туради, Кришна онгига эга бўлган киши шубҳасиз озодликка эришган руҳдир.

*14. дайви хй эша гуна-майи мама майа дуратйайа
мам эва йе прападйанте майам этам тараннти те*

Моддий табиатнинг уч гунасидан таркиб топган Менинг бу илоҳий қувватим таъсирини енгиш жуда қийин. Аммо, ўз ихтиё-

рини Менга бутунлай топширган одам, осонлик билан унинг ҳукмидан озод бўлади.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсининг қувватлари сон-саноксиз турларга бўлинади, уларнинг ҳар бири илоҳий табиатга эга. Худои Таоло қувватининг бир заррачаси бўлган ҳолда, тирик мавжудотлар ҳам илоҳий табиатга эга, лекин улар модда билан аралашганида, ўзларининг азалий, олий онгини тўсиб қўядилар. Моддий қувват пардаси билан тўсилган тирик мавжудот унинг ҳукми остидан чиқиб кета олмайди. Аввал айтганимиздай, моддий қувват ҳам, руҳий қувват ҳам Худоинг Олий Шахсидан чиқади, шунинг учун улар ҳам мангу. Тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий, мангу қувватига мансуб, аммо, Унинг қўйи, моддий қувватига булғаниб, улар қадим замонлардан бери алданиб, адашиб юрибдилар. Ана шундай руҳларни *нитйабаддха*, яъни "мангу шартланган", деб атайдилар. Алоҳида руҳнинг шартланган ҳолатга қачон ўтганини ҳеч ким аниқлай олмайди. Гарчи моддий табиат Худои Таолонинг қўйи қуввати бўлса ҳам, тирик мавжудот унинг ҳукми остидан чиқиб кетиши жуда мушкул, чунки моддий табиат Худои Таолонинг амри билан ҳаракат қилади. Худои Таолонинг амрига эса ҳеч ким қарши чиқолмайди. Қўйи, моддий қувват бу ерда "илоҳий" деб аталишига сабаб шуки, у Худои Таоло билан боғланган ва Унинг ҳукми остида ҳаракат қилади, қудратли Парвардигорнинг амрига бўйсунган ҳолда ҳаракат қилиб, моддий табиат моддий оламни яратиб, яқсон қилиб, ҳақиқатан ҳам мўъжизавий фаолият кўрсатади. Ведаларда бу шундай тасдиқланади: *майам ту пракритим видйан майинам ту махешварам* - "майя (алданиш) ўз ҳолича ҳақиқат эмас, чунки у мангу эмас, аммо, ғаройиб сеҳргар, "Парвардигор", "Махешвара", "Олий Ҳукмдор" деб аталадиган Худо Шахси уни бошқариб туради". (Шветашватара-упанишад, 4.10.)

Гуна иборасининг яна бир маъноси - "аркон". Бу шундан далолат берадики, шартланган руҳ алдамчи қувват арконлари билан маҳкам боғланган. Оёқ-қўли маҳкам боғлаб қўйилган кишининг ўзи озодликка чиқолмайди, - у озод бўлган кишининг ёрдамига муҳтож. Унга оёқ-қўли боғланган киши ёрдам бера олмайди: унга фақат бутунлай озод бўлган кишигина ёрдам бериши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, руҳни моддий олам тутқунлигидан фақат Худои Таолонинг Ўзи ёки Унинг ҳақиқий вакили, руҳий устоз қутқара олади. Уларнинг ёрдамсиз шартланган руҳ ҳеч қачон моддий тутқунлик арконларидан халос бўла олмайди. Моддий тутқунликдан халос бўлишда бизга Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш, яъни Кришнани англаш усули ёрдам бериши мумкин. Кришна - енгилмас моддий қувватнинг Ҳукмдори, У моддий қувватга шартланган руҳни озод қилишга буйруқ бериши мумкин. Шундай буйруқ бериш билан У ўз ихтиёрини Худога топширган содиқ хизматкорига бесабаб марҳамат кўрсатган бўлади. Парвар-

дигор азалдан сеvimли фарзандлари бўлган тирик мавжудотларга нисбатан хамиша оталик меҳри билан қарайди. Шундай қилиб, моддий табиатнинг бешафқат қонунлари чангалидан қутулишнинг ягона йўли - Худои Таолога ўз ихтиёрини бутунлай топшириш ва Унинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилишдир.

Бу ерда ишлатилган "*мам эва*" ибораси ҳам муҳим аҳамиятга эга. *Мам* - "Менга" ибораси Брахма ёки Шивага дегани эмас, фақат Кришнага, Вишнуга деган маънони англатади. Гарчи Брахма ва Шива Парвардигор Вишну билан деярли бир даражада турадиган ғайритабиий улуғвор зотлар бўлса ҳам, *радждо-гуна* ва *тамо*-гуналарнинг ҳукмдори бўлган ҳолда, улар майа таъсири остида бўладилар, шу сабабли, улар шартланган руҳни гуналар чангалидан озодликка чиқара олмайди. Фақат Парвардигор Вишну, алдамчи қувватнинг Ҳукмдоригина унинг чангалидан шартланган руҳни ҳалос эта олади. Бу ҳақиқат Ведаларда тасдиқланган, "*Шветашватара-упанишад*" (3.8) *там эва видитва* - фақат Кришнани англаш билан озодликка эришиш мумкин. Фақат Парвардигор Вишнунинг марҳамати билан озодликка чиқиш мумкин эканини ҳатто Тангри Шива ҳам тасдиқлайди: *мукти-прадата сарвешам вишнур эва на самшйаах* - "Ҳеч қандай шубҳа йўқки, ҳар бир тирик мавжудотга фақат Худованд Вишну озодлик ҳадя этади".

15. *на мам душкритино мудхах прападийанте нарадхамах
майайанахрита-дэжнана асурам бхавам ашритах*

Илмини майа - алдамчи қувват ўғирлаб қўйган, ғофил ва нодон гуноҳкорлар, одамларнинг энг пасткашлари, шунингдек, худосиз - иблислар ҳеч қачон ўз ихтиёрини Менга топшира олмайдилар.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"да айтилганки, Худонинг Олий Шаҳси, Кришнага бутунлай ўз ихтиёрини топшириш ва Унинг нилуфар пойи қадамларига хизмат қилиш ёрдамида моддий табиатнинг бешафқат қонунлари ҳукми остидан озод бўлиш мумкин. Шундай савол туғилиши мумкин: нима сабабдан файласуфлар, олимлар, тадбиркорлар, амалдорлар ва жамият раҳбарлари қудратли Худои Таолонинг, Шри Кришнанинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилмайдилар? Улар озодликка эришиш яъни табиат қонунларини енгилш учун, йиллар оша, авлодлар оша ҳар хил режалар тузиб, беҳудага шунча ҳаракат қиладилар. Аммо, бунга Худои Таолога ўз ихтиёрини топшириш билан осонгина эришиш мумкин бўлса, нима сабабдан, жамият фаровонлиги учун "жон куйдириб" юрган ана шу "ақлли" одамлар бу осон йўлдан фойдаланмайдилар?

"Бҳагавад-гита" бу саволга тўғридан-тўғри жавоб беради. Инсонлар жамиятидаги ҳақиқий етук инсонлар: Брахма, Шива, Капила, Кумарлар, Ману, Вйаса, Девала, Асита, Жанака, Прахлада, Бали, кейинги

даврларда эса, Мадхвачарйа, Рамануджачарйа, Шри Чайтанйа ва улар каби, жамиятининг ҳақиқий доҳийлари - ҳақиқий файласуфлар, пок виждонли сиёсатчилар, ҳақиқий устозлар, олим донишмандлар - ўз ихтиёрини қудратли Парвардигорга, Худо Шахсига топшириб, Унинг нилуфар қадамлари пойидан нажот топганлар. Гарчи аслида моддий бойлик орттиришга интилиб юрган бўлсалар ҳам, ўзларини файласуф, олим, устоз ва жамият раҳбарлари деб юрган, Худои Таолонинг амрига бўйсунмайдиган ва Унинг йўлидан юз ўгирадиган жамият раҳбарлари - ундай деб аталишга муносиб эмаслар. Олий Ҳукмдор, Худо ҳақида ҳеч нарса билмай туриб, улар ўзларича ҳар хил дунёвий режалар туздилар ва ҳаёт муаммоларини ҳал этишга уриниб, бу муаммоларни бадтар чигаллаштирадилар. Чексиз қудратга эга бўлган моддий табиат бундай худобехабарларнинг барча режаларини чиппакка чиқаради, шу сабабли ҳар хил комитетларнинг режалаштириш бўйича ўтказган барча тadbирлари шунчаки сафсатабозлик бўлиб қолаверади.

Ҳар хил режалар тузиб юрган худобехабар одамлар бу ерда *душкритина*, "гуноҳкорлар" деб аталган. *Крити* - эзгу ишлар қиладиган киши. Атеист одамларнинг ичида баъзан чуқур мулоҳазали ва виждонли одамлар учраб қолади, чунки ҳар қандай режани амалга ошириш учун, хоҳ у яхши бўлсин, хоҳ ёмон бўлсин, ўтқир тафаккур билан чуқур мулоҳаза юритиш керак бўлади. Лекин, ўз тафаккуридан нотўғри фойдаланаётгани сабабли, уларни *душкрити* деб атайдилар; демак, уларнинг барча уринишлари ва фикрлари нотўғри йўналишда ишлатилипти.

"Бхагавад-гита"да, моддий қувват Худои Таолонинг амрига бўйсуниб ҳаракат қилиши айtilган. У мустақил эмас, худди бировнинг изига эргашиб юрган сояга ўхшайди. Шунга қарамай моддий қувват жуда қудратли, Худони тан олмайдиган атеистлар Худои Таолонинг режаларини ҳам, моддий табиатнинг режаларини ҳам тушуниб ета олмайдилар. Эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсирида алданиб юрганлари учун уларнинг барча режалари барбод бўлаверади. Гарчи дунёвий жиҳатдан қараганда буюк олим, файласуф, ҳукмдор ва устоз бўлишларига қарамай, Хираньякашипу ва Равананинг тақдири ҳам шундай бўлганди. Ундай душкритилар, яъни гуноҳкорлар тўрт тоифага бўлинадилар. Бу ҳақда кейинроқ гапирамиз.

Ҳайвонлар сингари кеча-кундуз тер тўкиб ишлайдиган, тузалмас аҳмоқларни ҳам *мудха* деб айтадилар. Улар ўз меҳнатларининг натижасидан ўзлари лаззатланишга интиладилар, уларни бировга беришни истамайдилар. Ана шундай ҳайвонларга эшак мисол бўла олади. Эгаси бу итоаткор жониворни ҳолдан тойгунча тер тўкиб ишлашга мажбур қилади, эшак эса, ҳатто ким учун кеча-кундуз ишлаётганини ҳам билмайди. Эшак бир тутам хашакка қаноат қилиб, эгасининг тепкисидан кўркиб, хавотирда, жуда кам ухлайди, ахён-ахёнда урғочи эшакнинг тепкиларига зўрға чидаб, жинсий алоқадан лаззат олади. Баъзида эса,

эшак "фалсафий ва лирик" кўшиқлар куйлайди, лекин унинг кўшиғи атрофдагиларнинг жаҳлини чиқаради, холос. Ўз меҳнатининг натижаларини кимга тақдим этиш кераклигини билмайдиган нодон карми ҳам шундай эшакка ўхшайди. У ғофиллиги сабабли, инсон ўзининг ҳар қандай фаолиятини Худои Таолога қурбонлик сифатида амалга ошириши лозимлигини билмайди.

Шундай одамлар ўзлари ўйлаб чиқарган бурч ва вазифаларини бажариш учун кеча-кундуз тинмасдан ҳаракат қиладилар. Уларга руҳнинг, яъни ўзининг, ҳақиқий ўзлигининг, тирик мавжудотнинг мангу табиатга эга экани ҳақида гапирмоқчи бўлсангиз, улар одатда "вақтимиз йўқ" - деб, тинглашдан бош тортадилар. "Мудха" деб аталадиган зотлар учун, гарчи ўз меҳнатларининг жуда оз, арзимас қисмига эга бўлаётган бўлсалар ҳам, уларнинг ҳаётининг мазмуни ва мақсади - ўткинчи моддий нарсалардир. Баъзан ана шундай нодон мудхалар кўпроқ пул топиш учун кечалари ухламайдилар, вақтида овқатланмайдилар, натижада ошқозон касалига дучор бўлади; улар ўзларининг ўткинчи, алдамчи хўжайини учун тинмасдан оғир меҳнат қиладилар. Ўзларининг ҳақиқий хўжайини ким эканини билмасдан, бу аҳмоқ хизматкорлар ҳаётда нафсига алданиб, ўзларининг нодир, қимматли умрини хазон қиладилар. Бахтга қарши улар ҳеч қачон Худои Таолога, барча хўжайинларнинг хўжайинига ўз ихтиёрини топширмайдилар ва ишонарли манбалардан Худои Таоло ҳақида бирор нарса билиб олишга ҳатто озгина бўлса ҳам вақт ажратмайдилар. Ҳар хил ахлатлар билан озиқланишга ўрганиб қолган чўчка шакар ва сариёғдан қилинган ширин таомдан юз ўгиради. Худди шундай, ўткинчи дунёвий янгиликларни тинглаш, улардан лаззатланиш ҳеч қачон ғофил одамларнинг жонига тегиб кетмайди, аммо, бугун моддий оламни ҳаракатга келтириб турган мангу руҳ ҳақида, ўзларининг ҳақиқий ўзлиги ҳақида тинглашга эса, ҳеч қачон уларнинг вақти бўлмайди.

Душкритиларнинг, яъни гуноҳкорларнинг яна бир тоифаси нарад-хамалар, одамларнинг энг пасткашларидир. *Нара* дегани "одам", *адхама* эса - "энг ёмони, энг пасткаши" деган маънони билдиради. Мавжуд 8.400.000 ҳаёт туридан 400.000 тури инсон танасидаги ҳаёт турларига киради. Уларнинг орасида жуда кўп одамсимон ҳайвонлар бор - уларнинг аксарият кўпчилиги - маданиятсиз одамлардир. Ижтимоий, сиёсий ва диний ҳаёт-фаолият муқаддас китобларнинг қонуни асосида тузилган одамлар "маданиятли одамлар" деб аталади. Ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан ривожланган жамиятда яшайдиган, аммо муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдиган одамлар "нарад-хамалар" деб аталади. Бундан ташқари, Худосиз дин - ҳақиқий дин эмас, чунки, аслида одам Мутлақ Ҳақиқатни ва ўзининг Мутлақ Ҳақиқат билан ўзаро муносабатини англаш, қайта тиклаш учунгина қандайдир дин қонунларига амал қилади. "Бҳагавад-гита"да Худои

Таоло аниқ айтяптики, У ҳеч кимга бўйсунмайди, Унинг Ўзи Олий Мутлақ Ҳақиқатдир. Маданиятли инсонга хос турмуш тарзи билан яшаш тирик мавжудотга, ўзининг эсидан чиқиб кетган, Мутлақ Ҳақиқат, яъни Шри Кришна билан ўзаро муносабатини қайта тиклаш имконини беради. Ана шу нодир имкониятни бой бериб, умрини хазон қилаётган одамлар нарадхамалар тоифасига киради. Муқаддас китобларда айтилганки, инсон онасининг қорнида ётган пайтида қаттиқ изтироб чекади, Худога илтижо қилиб, дунёга келгандан кейин, албатта, Унга сажда қилишга ваъда беради. Одатда қийинчилик ва мусибатларга дучор бўлганда Худога илтижо қилиш ҳар бир тирик мавжудот учун табиий ҳол, чунки у Худои Таоло билан мангу боғланган. Лекин, дунёга келган заҳоти чақалоқ алдамчи қувват, майя таъсири остида ўзининг азобларини ҳам, ўзини шу азоблардан қутқарган Зотни ҳам эсидан чиқариб юборади.

Фарзанд тарбия қилаётган ота-оналарнинг бурчи - уларнинг қалбида мудраб ётган ана шу илоҳий онгни уйғотишдан иборат. "Ману-смрити"да инсонга варнашрама тизимида яшаб, қалбида Худони англаб олишга ёрдам берадиган, ўн турли покланиш маросимлари кўрсатилган. Аммо афсуски, ҳозирги пайтда бундай маросимлар умуман ўтказилмайди, шу сабабли ер юзининг деярли бутун аҳолиси нарадхамалардан иборат бўлиб кетган.

Жаҳондаги ҳамма одамлар нарадхамаларга айланганда, қудратли моддий табиат уларнинг сохта маълумотларининг ҳаммасини йўққа чиқаради. "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, олим браҳман, ит, сигир, фил ва ит гўшти ейдиган ҳаромини бир-биридан ажратмай, уларнинг ягона руҳ эканини тушунган одамгина ҳақиқий билимдон одам деб аталади. Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори ҳаётга ана шундай назар билан қарайди.

Ер юзида намоён бўлиб, илоҳий устоз вазифасини бажарган Парвардигор Нитйананда Прабху, нарадхама тоифасига мансуб бўлган икки оғайни - Жагай ва Мадхайни алданиш иллатидан халос қилган, шу билан Худонинг содиқ хизматкори ҳатто жамиятнинг энг пасткаш нарадхамаларига ҳам ҳамдардлик билан марҳамат кўрсатиши лозимлигини таъкидлаб кўрсатганди. Худои Таоло юз ўгирган омадсиз фақат нарадхама Худонинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан ўзининг руҳий онгини қайта тиклаши мумкин.

Шри Чайтанйя Махапрабху жамиятда *бхагавата-дҳарма* қонун-қоидаларини ўрнатар экан, одамларни камтарин ҳолда Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилишга чақирди. Ана шу кўрсатмаларнинг асосий мазмуни "Бхагавад-гита"да кўрсатилган. Агар камтарин ҳолда Худонинг насиҳатларига, кўрсатмаларига амал қилиб юрсалар, ҳатто нарадхамалар ҳам озодликка эришадилар, аммо, бахтга қарши улар ҳатто шу қонун-қоидаларга риоя қилишни ҳам истамайдилар. Ўз ихтиёрини Худога топширишни-ку айтмаса ҳам бўлади. Нарадхамалар

хар бир инсоннинг ҳаётда биринчи навбатда бажариши лозим бўлган энг муҳим бурчини, вазифасини тан олгилари келмайди.

Душкритиларнинг учинчи тоифасига *майайанахрита-дженанах* - ҳақиқий илмини моддий қувват ўғирлаган одамлар киради. "Бхагавад-гита"да аниқ айтилганки, Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси ва Унга тенг ёки Ундан буюкроқ ҳеч Зот йўқ. Инсониятнинг, қайси ҳаёт турига мансуб бўлишидан қатъий назар, барча тирик мавжудотларнинг бобокалони бўлган Брахмани ҳам Шри Кришна яратган. Бунинг устига Шри Кришна - фақат Брахманинг отаси бўлибгина қолмасдан, шахсиятсиз Брахманнинг ҳам, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматманинг ҳам, Ўзининг тўла намоён бўлган қиёфасининг ҳам манбаи ҳисобланади. Шри Кришна - бутун борлиқнинг асоси, шунинг учун, ҳар бир инсон Унинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиши лозим. Ана шундай аниқ кўрсатмаларга қарамай, *майайанахрита-дженанах* тоифасига кирадиган одамлар Парвардигорни оддий инсонлар қаторида кўриб, Худои Таолони ҳақорат қиладилар. Улар, бизга шундай ажойиб фазилатларни, бошқа турдаги тирик мавжудотларга нисбатан чексиз катта имкониятни берадиган инсон танаси Худои Таолонинг мангу, руҳий танасига ўхшатиб яратилганини билмайдилар.

Устозлар силсиласига кирмаган, *майайанахрита-дженанах* тоифасига мансуб одамлар томонидан "Бхагавад-гита"га ёзилган жуда кўп нотўғри изоҳлар одамларнинг руҳий илмни тўғри тушунишларига ҳалақит беради, холос. Алданиш домига тушган ана шундай олимлар Шри Кришнага ўз ихтиёрини топширмайдилар ва бошқаларни ҳам бунга ўргатмай, аксинча уларни йўлдан адаштирадилар.

Душкритиларнинг охириги тоифаси - *асурам бхавам ашритах*, яъни иблис табиатли одамлардир. Улар ҳақиқий худобезорилардир. Уларнинг кўплари Худои Таоло ҳеч қачон моддий оламга келмайди, деб айтадилар, аммо ўзларининг фикрини тасдиқлаш учун бирор далил, исбот топа олмайдилар. Бошқа бирлари эса, гарчи бу "Бхагавад-гита"нинг маълумотларига зид бўлса ҳам, Кришнани, Парвардигорни "шахсиятсиз Брахман яратган қиёфа" деб атайдилар. Худои Таолога нисбатан нафрат туйғуси остида атеистлар ҳар хил алдамчи Худоларни ўйлаб топадилар. Умрини Худога қарши ишларга бағишлаган ана шундай одамлар ўз ихтиёрини Парвардигорга, Шри Кришнага топширишга қодир эмаслар.

Жанубий Ҳиндистонда яшаб ўтган Шри Ямуначарйа Алабандара шундай деган эди: "Эй Худойим, Сен Ўзингнинг ажойиб сифатларинг ва ғаройиб қароматларинг билан машҳурсан. Эзгулик гунасидаги, барча муқаддас китоблар ва руҳий илмни чуқур эгаллаб олган, илоҳий фазилатларга эга бўлган буюк донишмандлар ҳамиша Сени олқишлайдилар. Лекин, шунга қарамай, худобезори одамлар учун Сен англаб бўлмас Зот бўлиб қолаверасан".

Шундай қилиб, бу ерда кўрсатилган тўрт тоифа одамлар - ғофил нодонлар; пасткаш одамлар; алданган, Худонинг алдамчи қуввати адаштирган олимлар; ашаддий атеистлар - буюк донишмандлар ва муқаддас китобларнинг шунча кўрсатмаларига қарамай, ҳеч қачон ўз ихтиёрини Худои Таолога топшира олмайдилар.

16. *чатур-виддха бхаджанте мам джанаҳ сукритино “рджуна арто джиджнасур артхартхи джнани ча бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар аълоси, тақводор одамларнинг тўрт тоифаси Менга садоқат билан хизмат қилиш йўлига қирадилар: 1)бошига мусибат тушганлар; 2)бойлик излаётганлар; 3)қизиқувчанлар, 4)Мутлак Ҳақиқатни англашга интилаётган донишманд одамлар.

Изоҳ: Иймонсиз-гуноҳкорлардан фаркли равишда бу ерда кўрсатилган тоифадаги одамлар муқаддас китобларнинг қонунларига амал қилиб яшайдилар. Улар *сукритинаҳ*, “тақводор” деб аталадилар, чунки улар муқаддас китобларни ҳурмат қиладилар, ахлоқ-одоб қоидаларига, давлат қонунларига амал қиладилар, қандайдир даражада Худои Таолога ишонадилар. Ана шундай тақводор одамлар тўрт тоифага бўлинади: 1)бошига мусибат тушганлар; 2)пулга муҳтожлар; 3)қизиқувчанлар; 4)Мутлак Ҳақиқатга интилаётганлар. Бундай одамлар Худои Таолога мурожаат қиладилар ва ҳар хил мақсадларни кўзлаб Худога хизмат қиладилар. Улар ўз мақсадларига эришиш ниятида Худога хизмат қилиб юргани сабабли, уларни “соф содиқлар” деб бўлмайди. Соф содиқ Парвардигорга ҳеч қачон шахсий ёки моддий манфаат кўзлаб хизмат қилмайди. Соф содиқнинг таърифи “Бхакти-расамрита-синдху”да келтирилган(1.1.11):

*анийабхилашита-шунйам джнана-кармадй-анавритама
анукулйена кришнану-шиланам бхактир уттама*

"Моддий манфаатларга интилишдан ёки кармали фаолиятда, фалсафий изланишларда бирор муваффақиятга эришиш ниятидан бутунлай пок бўлган ҳолда, Худога самимий, пок муҳаббат билан ҳолис хизмат қилиб юрган киши Худои Таолога илоҳий садоқат билан хизмат қилаётган бўлади. Ана шундай садоқат билан қилинадиган хизмат "соф садоқат билан қилинадиган ҳолис хизмат" деб аталади."

Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириб, соф содиқлар билан мулоқот қилиб, юқоридаги тўрт тоифа тақводор одамлар ҳам моддий иллатлардан бутунлай покланиб, Худонинг соф содиқ хизматкорига айланадилар. Нопок одамларнинг Худога садоқат билан хизмат қилишлари жуда мушкул, чунки жуда ҳасис, очкўз одамлар ҳаётда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилмайдилар ва ҳеч қандай руҳий мақсадга интилмайдилар. Аммо, агар улар омади келиб, ҳаётида Худонинг соф содиғини учратиш бахтига муяссар

бўлиб, у билан ҳамсухбат бўлсалар, хатто ана шундай ғофил одамлар ҳам Худои Таолонинг соф содиқларига айланиши мумкин.

Кармали фаолиятга ғарқ бўлган одамлар ҳаётда бирор қийинчиликка дуч келганда, ёки бошига мусибат тушгандагина Худога мурожаат қиладилар ва соф содиқлар билан ҳамсухбат бўлиб, ўзлари ҳам Худонинг соф содиқларига айланадилар. Турмушда қийналиб умидсизликка тушган, ҳафсаласи пир бўлган одам ҳам, баъзан соф содиқлар олдига келиб, Худо ҳақида бирор нарса билишга ҳаракат қиладилар. Худди шундай, файласуф-ғйанилар ҳам, илм-фаннинг ҳар хил соҳаларида изланиб, ҳақиқатга эришолмай, Худони англашга уринадилар ва Унга садоқат билан хизмат қила бошлайдилар. Худога садоқат билан хизмат қилиб, улар шахсиятсиз Брахман ва ҳар бир тирик мавжудот қалбида намоён бўлган Параматмани англаш даражасидан юкори кўтариладилар, Худонинг ёки Унинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан Парвардигор аслида “Олий Шахс” эканини англаб етадилар. Шундай қилиб, мусибат чекаётганлар, қизиқувчанлар, илмга интилаётганлар ва бойлик излаётганлар моддий бойлик ва дунёвий саодатлар руҳий юксалиш йўлида ёрдам бермаслигига, ҳамда инсонни моддий истак-орзулардан халос этиб, ҳаётда бахтиёр қила олмаслигига ишончлари комил бўлганида Худонинг соф содиғи бўладилар. Токи содиқнинг қалби биратўла покланмас экан, унинг Худога қилаётган хизмати кармали фаолият, дунёвий илмга интилиш сингари моддий нарсалар билан булганган бўлади. Худога соф садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилиш учун ана шу иллатларнинг барчасидан бутунлай покланиш лозим.

*17. тешам джнани нитйа-йукта эка-бхактир вишишйате
прийо хи джнанино “тйартхам ахам са ча мама приях*

Мукаммал илмга эга бўлиб, ўзини Менга соф садоқат билан хизмат қилишга бутунлай бахшида қилган киши уларнинг ичида аълосидир. Шундай содиқ учун Мен жуда азизман, у ҳам Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Мусибат чекаётган, қизиқувчан, бир тийинсиз қолган ва олий илмга интилаётган тақводор одамларнинг қалби моддий истаклардан бутунлай покланганида улар Худонинг соф содиқлари бўладилар. Уларнинг ичида барча моддий истаклардан покланиб, Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган донишманд “Худонинг соф содиғи” даражасига кўтарилади. Бевосита Парвардигорнинг Ўзи айтишига кўра, мукаммал илмга эга бўлиб, Унга хизмат қилаётган киши энг аъло содиқдир. Руҳий илмни ўрганиш давомида инсон аввало ўзи, яни ҳақиқий "мен"и моддий танасидан фарқ қилишини, кейин, шахсиятсиз Брахманни ва Параматмани англаб етади. Моддий иллатлардан, мод-

дий тасаввурлардан биратўла покланиб, у ўзининг ҳақиқий ҳолатини - Худонинг мангу хизматкори эканини тўлиқ англаб етади. Шундай қилиб, соф содиқлар билан ҳамсухбат бўлиб, тўрт тоифадаги такводор кишилар ҳам моддий иллатлардан покланадилар. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг пастки поғоналарида турган такводорлар ичида, Худои Таоло ҳақида тўла илмга эга бўлган киши Парвардигор учун жуда азиз. У Худонинг Олий Шахсининг илоҳий табиатини англаб етган ва ўзини Худога садоқат билан хизмат қилишга бутунлай бахшида этган бўлади, шу боис у моддий иллатлардан ҳамиша ишончли равишда ҳимояланган бўлади.

18. *удараҳ сарва эваите джнани тв атмаива ме матам
астхитаҳ са хи йуктатма мам эвануттамам гатим*

Бу содиқларнинг барчаси, шубҳасиз, улугвор, буюк рухлардир, лекин, улар орасида, Мени тўла англаб етган донишманд одамни ҳар жиҳатдан Ўзимга тенг деб ҳисоблайман. Менга илоҳий муҳаббат билан хизмат қила туриб у, албатта, ҳаётда энг олий ва эзгу мақсадга - Менга эришади.

Изоҳ: Парвардигор ҳақида мукаммал илмга эга бўлмаган содиқлар Худога азиз эмас, деб ўйламаслик керак. Парвардигор айтяптики, уларнинг барчаси буюк, улугвор рухлардир. Қандай ният билан мурожаат қилишдан қатъий назар, Худои Таолога мурожаат қиладиган зотларни *махатма*, яъни "буюк рух" деб атайдилар. Парвардигор Ўзига бирор моддий манфаат кўзлаб сиғинаётган одамлардан юз ўгирмайди, чунки У ҳар бир тирик мавжудотнинг изҳор этган туйғусига ҳам албатта жавоб беради. Худои Таолога нисбатан эзгу туйғулар оғушида бўлиб, улар Худодан қандайдир дунёвий нарсалар сўрайдилар, ниятига етганида эса, Худога шукрона айтадилар, Унга ҳамду-сано айтиб, Худога садоқат билан хизмат қилишда юксала борадилар. Лекин, мукаммал илмга эга бўлган содиқ Худои Таолога жуда азиз, чунки унинг ягона мақсади - Худои Таолога муҳаббат ва садоқат билан холис хизмат қилишдан иборат. Шундай содиқ Худога хизмат қилмасдан бир дақиқа ҳам тура олмайди, Парвардигор ҳам уни жуда севади ва ҳеч қачон ундан ажралмайди.

"Шримад Бҳагаватам"да (9.4.68) шундай дейилади:

*садхаво хридайам махйам садхунам хридайам тв ахам
мад-анйат те на джананти нахам тебхйо манаг апи*

"Менга содиқ бўлган киши ҳамиша Менинг қалбимда бўлади, Мен эса - унинг қалбидаман. Менинг содиқ хизматкорим фақат Мени ўйлайди, Мен ҳам уни ҳеч қачон унутмайман". Худои Таоло ва Унинг соф содиқлари бир-бирига ўзаро жуда қалин муносабат билан боғланган бўладилар. Мукаммал илмга эга бўлган соф содиқлар ҳамиша руҳий

қувват ҳимояси остида бўладилар ва улар Парвардигорга жуда азиз-дирлар.

19. *бахунам джанманам анте джнанаван мам прападйате
васудевах сарвам ити са махатма су-дурлабхах*

Кўплаб туғилиб-ўлишлар орқали ўтиб, мукаммал илмга эга бўлган киши ўз ихтиёрини бутунлай Менга топширади, чунки у барча сабабларнинг сабабчиси ҳам, бутун борлиқ ҳам Мен Ўзим эканини тушуниб етади. Шундай буюк рух ҳаётда жуда кам учрайди.

Изоҳ: Рухий юксалиш жараёнига ва Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишланган жуда кўп умрлардан кейин, тирик мавжудот соф трансцендент, илоҳий илмга эга бўлади ва рухий ўзликни англаш йўлининг охирги мақсади - Худонинг Олий Шахси эканини тушуниб етади. Рухий юксалишнинг биринчи босқичида, инсон моддий иллатлардан халос бўлишга ҳаракат қилаётганида, қалбида имперсоналистик тасаввурларга мойиллик ҳис қилади, аммо, рухий юксалиш йўлининг юқориқ поғонасига кўтарилгандан кейин, Худога садоқат билан хизмат қилиш доирасида рухий ҳаёт билан яшаш ҳар хил лаззатли фаолиятларга тўла эканини тушуниб етади. Шуни англаб етгандан кейин, содиқнинг қалбида Худои Таолога боғланиш кучаяди, натижада у Худои Таолога бутунлай ўз ихтиёрини топширади. Шунда у, Худои Таолонинг, Шри Кришнанинг марҳаматига эришиш - энг буюк бахт эканини англаб етади. У Кришна - барча сабабларнинг сабабчиси эканини ва моддий олам бутунлай Унинг ҳукми остида эканини тушуниб олади. Шунингдек, у моддий олам аслида рухий оламда мавжуд бўлган бетақрор ранг-барангликнинг бузилган акси эканини, бу ердаги ҳар бир нарса Худои Таоло билан боғлиқ эканини англаб олади. Натижада, у ҳамма нарсани Васудева, Шри Кришна билан боғлиқ ҳолда кўра бошлайди. Ҳаётга ана шундай муносабатда бўлиш - инсон қалбида ўз ихтиёрини Худои Таолога, рухий юксалишнинг охирги мақсади бўлган Шри Кришнага бутунлай топшириш истагини уйғотади. Ўз ихтиёрини Худои Таолога бутунлай топширган ана шундай буюк рух ҳаётда жуда кам учрайди.

Бу шеърнинг мазмуни "Шветашватара-упанишад"да жуда ажойиб тушунтирилган(3.14-15):

*сахасра-ширша пурушах сахасракишах сахасра-пат
са бхумим вишвато вритва атй-атишитхад дашангулам
пуруша эведам сарвам йад бхутам йач ча бхавйам
утамритатвасйешано йад анненатирохати*

"Парвардигор Вишнунинг минглаган қаллалари, минглаган кўзлари, минглаган оёқлари бор. Ўзида бутун оламни мужассам қилган

холда У ўн бармоқ кенглигидаги олам ташқарисига чиқади. У вират-пуруша, - бутун борлиқнинг мазмун-моҳиятидир. У - мангулик Султо-ни. У озикланиб яшайдиган ҳар бир тирик мавжудотнинг ягона Ҳукмдоридир".

"Чхандогйа-упанишад"(5.1.15)да айтилганки, *на ваи вачо на чак-шумши на шротрани на манамсити ачакишате прана ити эвачакишате прано хй эваитани сарвани бхаванти* - "Тирик мавжудот фаолияти-нинг энг асосий кўрсаткичи - гапириш, кўриш, эшитиш ва фикрлаш қобилияти эмас, - ундаги ҳаётий кучдир". Шунга ўхшаб, бутун борлиқни ҳаракатга келтириб турган куч - Парвардигор Васудева, Шри Кришнадир. Бизнинг танамиз гапириш, кўриш, эшитиш, фикрлаш ва бошқа қобилиятларига эга, лекин, улар Худои Таоло билан боғлиқ бўлмаса, шу қобилиятларнинг барчаси ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қолади. "Васудева ҳар ерда мавжуд ва Ўзида бутун борлиқни жамлаб олгани сабабли, мукаммал илмга эга бўлган содиқ Унга ўз ихтиёрини биратўла топширади" (Бг.7.17.ва 11.40).

20. *камаис таис таир хрита-джнанаҳ прападйанте "нйа-деватаҳ там там нийамам астхайа пракритйа нийатаҳ свайа*

Моддий истаклар ақлини ўғирлаб қўйган зотлар эса, фаришталар паноҳига қирадилар ва Ведаларда берилган, ўзларининг табиати-га мос келадиган кўрсатмаларга амал қилиб, фаришталарга сиғинадилар.

Изоҳ: Моддий иллатлардан бутунлай покланган киши ўз ихтиёри-ни Парвардигорга бутунлай топшириб, Унга муҳаббат ва садоқат би-лан хизмат қилади. Токи тирик мавжудотнинг қалбида моддий истак-лар иллоти қолар экан, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш - унга ғайритабиий, ёқимсиз бўлиб туюлаверади. Аммо, агар инсон, қалбидаги моддий истакларга эътибор бермасдан, Худои Таолонинг паноҳи остига кириб, ишонч билан хизмат қилишда давом этаверса, унинг моддий табиатга бўлган боғланиши ўз-ўзидан йўқолиб кетади; ҳақиқий мақсадни танлаш билан у моддий лаззатланиш истагидан тез-да халос бўлади. "Шримад Бҳагаватам" (2.3.10)да шундай дейилган:

*акамах сарва-камо ва мокша-кама удара-дхих
тиврена бхакти-йогена йаджета пурушам парам*

"Ҳар бир одам - Худонинг ҳар қандай моддий истаклардан пок, соф содиқ хизматкори ҳам, қалби моддий истакларга тўла одам ҳам, мод-дий иллатлардан покланишга интилаётган киши ҳам ягона Парварди-гор Васудевага сиғиниши лозим".

Ақли адашган ва ўзининг руҳий табиатини эсидан чиқарган одам-лар дунёвий истакларини амалга ошириш учун фаришталардан паноҳ излайдилар. Одатда ундай одамлар Худонинг Олий Шахсига мурожаат

қилмайдилар, чунки улар моддий табиатнинг қуйи гуналари(эхтирос ва ғафлат) таъсири остида бўладилар. Фаришталарга сиғиниш қондаларига амал қилиб, улар истаган ниятларига дарров эришадилар. Вақтинчалик неъматларга алданиб, бундай одамлар олий мақсадга қандай эришишни билмайдилар. Аммо, Худонинг содиқ хизматкори тўғри йўлдан бораётган бўлади. Ведаларда ҳар хил мақсадларга эришиш учун маълум фаришталарга сиғиниш тавсия қилингани сабабли(масалан, саломатликни яхшилаш учун Қуёш фариштасига сиғиниш), Худога содиқ бўлмаганлар баъзан, “Худонинг Ўзига сиғингандан кўра фаришталарга сиғинган яхши”, деб ўйлайдилар. Лекин, соф содиқ шуни биладики, Парвардигор Кришна - барча тирик мавжудотларнинг Олий Ҳукмдоридир. "Чайтанья-Чаритамрита"да (Ади, 5.142) айтилганки: *экале шивара кришна, ара саба бхритйа*. - "Факат ягона хўжайин бор, У - Кришна, Худонинг Олий Шахси, бошқа ҳамма мавжудот Унинг хизматкоридир". Шу боис, соф содиқ ўзининг дунёвий эҳтиёжларини қондириш учун ҳеч қачон фаришталарга мурожаат қилмайди. У ҳамма нарсада Худои Таолога таваккал қилади ва Унинг берган неъматларига шукр қилади.

21. *йо йо йам йам танум бхактаҳ шраддхайарчитум иччхати тасйа тасйачалам шраддхам там эва видадхами ахам*

Мен Олий Рух сифатида ҳар кимнинг қалбида мавжудман, кимдир бирор фариштага сиғинишни истаса, ўз ихтиёрини унга топшира олиши учун, Мен унинг шу фариштага бўлган эътиқодини кучайтираман.

Изоҳ: Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга маълум даражада мустақиллик бериб қўйган, шунинг учун, агар инсон ўзи интилаётган дунёвий лаззатларга фаришталар ёрдамида эришишни истаса, моддий оламнинг Ҳукмдори, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Рух кўринишида мавжуд бўлган Парвардигор, унинг ниятига етишига ёрдам беради. Барча тирик мавжудотларнинг Олий Отаси сифатида Парвардигор уларнинг мустақил ҳаракат қилишига ҳалақит бермайди, аксинча, ўзларининг дунёвий истакларини амалга оширишда уларга ҳар томонлама ёрдам беради. Шундай савол туғилиши мумкин: нимага ҳар нарсага қодир Парвардигор тирик мавжудотларга моддий оламда ҳам лаззатланиш имконини бериб, уларнинг алдамчи қувват таъсири остига тушиб қолишига йўл қўяди? Жавоб шундай: агар Параматма қиёфасида Парвардигор тирик мавжудотларга шундай имконият бермаса, уларнинг мустақиллиги “ҳақиқий мустақиллик” бўлмасди. Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга ўз хоҳишига қараб иш тутиш имконини беради, аммо, шу билан бирга "Бхагавад-гита"да уларга энг олий саодат келтирувчи кўрсатма ҳам беради: "Барча дунёвий ниятла-

рингни, ишларингни тарк этиб, ихтиёрингни бутунлай Менга топшир!" Факат шунда тирик мавжудот ҳақиқий бахтга эришади.

Одамлар ҳам, ғаришталар ҳам Парвардигорнинг амрига бўйсуниб яшайдилар, шу боис, агар Худо хоҳламаса, ҳеч ким бирор ғариштага ҳам сиғина олмайди, худди шунингдек, бирор ғаришта ўзига сажда қилаётган кишига Худонинг розилигисиз бирор саодат бағишлай олмайди. "Худонинг амри бўлмаса, ҳатто дарахтнинг япроғи ҳам кимирамайди", дейилган. Моддий жиҳатдан қийналаётган одамларга Ведалар одатда ғаришталарга сиғинишни тавсия қилади. Бирор мақсадга эришиш учун, аниқ белгиланган ғариштага сажда қилиш керак. Масалан, бемор одамга Қуёш ғариштасига сиғиниш тавсия қилинади, билимдон олим сифатида шухрат қозонишга интилаётган киши илм ғариштаси Сарасватига сиғиниши, чиройли аёлга уйланишга интилаётган киши Тангри Шиванинг рафикаси, ғаришта Умага сиғиниши лозим. Шундай қилиб, шастраларда ҳар хил ғаришталарга сиғиниш билан боғлиқ кўрсатмалар бор. Инсон қайсидир дунёвий нарсасига эришишни истаганида, Парвардигор уни маълум ғариштага сиғинишга ундайди, шу тарзда у истаган нарсасига эришади. Маълум ғариштага бўлган ишончни унинг қалбида Парвардигорнинг Ўзи уйғотади. Ғаришталар ўзига сиғинаётган одамларнинг қалбида ишонч, интилиш уйғота олмайдилар, буни фақат Кришна, ҳар кимнинг қалбида Олий Рух қиёфасида мавжуд бўлган ягона Парвардигор амалга оширади. Ғаришталар - Парвардигорнинг рухий танасининг айрим қисмларидир, шу сабабли улар ҳар бир нарсда Унга боғлиқ. Ведаларда айтилганки: "Худонинг Олий Шаҳси, Олий Рух кўринишида ғариштанинг қалбида ҳам мавжуд бўлиб, уни одамларнинг истагини бажаришга ундайди. Ғаришта ҳам, одамлар ҳам Парвардигорнинг амрига бўйсунайдилар. Улар тўла мустақил эмас".

*22. са тайа шраддхайа йуктас тасйарадҳанам ихате
лабхате ча татаҳ каман майаива вихитан хи тан*

Шу ишонч, эътиқод билан инсон мазкур ғариштага сиғинади ва истаган ниятига эришади. Аммо, у эришаётган нарсаларнинг барчасини аслида Мен Ўзим ато этаман.

Изоҳ: Парвардигорнинг руҳсати бўлмаса, ғаришталар ўзига сиғинаётганларга ҳеч қандай неъмат беролмайди. Инсон ўзининг Худои Таолонинг мулки эканини эсидан чиқариши мумкин, лекин ғаришталар ҳамиша буни эсида сақлайдилар. Шундай қилиб, ғаришталарга сиғиниш жараёни ҳам, ана шу сиғинишнинг натижаси ҳам ғаришталарга эмас, Худои Таолога боғлиқ. Ғофил одамлар буни тушунмай, ҳаётда ўз мақсадига эришиш учун ғаришталарга сиғинадилар. Улардан фаркли равишда, Худонинг соф содиғи, ҳар қандай вазиятда

ҳам бевосита Парвардигорнинг Ўзига сиғинади. Лекин, соф содиқ ҳеч қачон Худои Таолодан моддий нарсалар тилаб илтижо қилмайди. Одатда одамлар эҳтиросининг талабларини қондиришини тилаб фаришталарга сиғинадилар. Лекин, одамнинг нопок ниятларини Парвардигорнинг Ўзи амалга оширмайди. "Чайтанйа-Чаритамрита"да айтилганки, Худои Таолога сиғиниш билан бир вақтнинг ўзида дунёвий лаззатларга интилаётган киши ўзини - ўзи алдаб юрган бўлади. Худога садоқат билан хизмат қилиш ва фаришталарга сиғиниш - бошқа-бошқа нарсалардир, чунки, фаришталарга сиғиниш - дунёвий фаолият, Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиш эса, бутунлай рухий, илоҳий фаолиятдир.

Худонинг мангу даргоҳига интилаётган киши учун дунёвий истаклар рухий юксалиш йўлида катта қийинчилик туғдиради. Шу сабабли Парвардигорнинг соф содиғи баъзи бировлар ўйлаганидай, ҳеч қачон, бировни моддий неъматларга эришишини тилаб дуои-фотиҳа қилмайди. Шунинг учун, қалби дунёвий орзу-истакларга тўла одамлар Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилишдан қўра моддий олам ишларини бошқариб турган фаришталарга сиғинишни афзал биладилар.

*23. антават ту пхалам тешам тад бхавати алпа-медхасам
деван дева-йаджо йанти мад-бхакта йанти мам апи*

Узоқни кўра олмайдиган одамлар фаришталарга сиғинадилар, аммо уларга сиғиниб эришадиган натижалари ўткинчи ва арзимас нарсалардир. Фаришталарга сиғинадиганлар фаришталарнинг сайёраларига эришадилар, лекин, садоқат билан Менга хизмат қилаётганлар умрининг охирида Менинг мангу, олий даргоҳимга эришадилар.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"га изох ёзган баъзи бир билимдонларнинг фикрига кўра, фаришталарга сиғиниш ёрдамида ҳам инсон Худои Таолонинг даргоҳига эриша олармиш. Лекин, бу ерда аниқ айтилганки, фаришталарга сиғинадиганлар фаришталарнинг даргоҳига борадилар: Қуёш фариштасига сиғинадиганлар Қуёшга, Ой фариштасига сиғинадиганлар - Ойга, Индрага сиғинадиганлар - Индранинг сайёрасига бора оладилар. Фаришталарга сиғиниш ёрдамида ҳам Худо Шахсининг даргоҳига эришиш мумкин деб ўйлаш нотўғри. Бу ерда Кришна шундай фикрларни бутунлай инкор этяпти: фаришталарга сиғинадиганлар моддий оламда уларнинг даргоҳига эришадилар, Худои Таолонинг содиқлари эса, Парвардигорнинг ўзи яшайдиган олий даргоҳга эришадилар.

Бизга эътироз билдириб айтишлари мумкинки, фаришталар Парвардигорнинг рухий тан сининг ажралмас бўлаклари бўлгани сабабли, фаришталарга сиғинадиганлар ҳам Худонинг соф содиқлари эришган

натижага эришиши лозим. Бундай эътироз билдирувчилар аслида ўзларининг кимлигини кўрсатиб турибдилар: улар ҳатто тананинг қайси аъзосини озиклантириш кераклигини англай олмайдилар. Уларнинг баъзилари шу қадар ақлсизларки, овқатни тананинг ҳар бир аъзоси билан қабул қилса бўлади, деб ўйлайди. Бундай ғояларни тўғри деб бўлмайди. Ким ҳам қулоғи ёки кўзлари билан таом еган бўларди?

Шундай одамлар, фаришталар - Парвардигорнинг фазовий киёфасининг бўлаклари эканини билмайдилар, ғофиллиги сабабли ҳар бир фаришта мустақил равишда Худои Таолонинг Ўзи билан тенг деб ўйлайдилар. "Шримад Бхагаватам"да айтилганки, брахманлар - Худои Таолонинг калласи, кшатрийлар - Унинг қўллари, вайшйалар - қорни, шудралар эса - оёқлари, уларнинг барчаси ҳар хил вазифаларни бажаради. Лекин, инсон ким бўлишидан қатъий назар, агар фаришталар ҳам, унинг ўзи ҳам, Худои Таолонинг айрим қисмлари эканини тушунса, мукаммал илмга эга бўлган бўлади. Шунини тушуниб етмаган одам эса, фаришталарнинг сайёраларига эришади, Парвардигорнинг содиқлари эса, улардан фарқли равишда, олий мақсадга эришадилар.

Фаришталарга сиғинишнинг натижаси ўткинчи, чунки моддий оламда фаришталар ҳам, уларга сиғинадиганлар ҳам, ҳатто барча сайёралар ҳам охир-оқибатда яксон бўлишга маҳкум. Шу боис бу ерда аниқ айтилганки, фаришталарга фақат ақлдан адашган кишилар сиғинадилар. Аммо, Кришна онгига эга бўлган соф содиқ умуман бошқа натижаларга эришади: Худои Таолога холис хизмат қилиш билан шуғулланиб, у илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришади. Худои Таоло чексиз, Унинг марҳамати ва қарами, шафоати ҳам чексиз. Парвардигор Ўз содиқларига кўрсатадиган қарамининг чегараси йўқ.

*24. авйактам вйактим апаннам манйанте мам абуддхайах
парам бхавам аджананто мамавйайам ануттамам*

Чуқур фикрлай олмайдиган ва аслида қандай табиатга эга эканимни билмайдиган одамлар Мени - Худонинг Олий Шахси Кришнани аввал шахс эмас эди, энди шахс бўлди, деб ҳисоблайдилар. Илми саёзлиги сабабли, улар Менинг олий, мутлақ ва ўзгармас табиатга эга эканимни тушунмайдилар.

Изоҳ: Ҳозиргача, фаришталарга сиғинадиган одамларда теран фикрлаш етишмаслиги айтилган эди, бу ерда имперсоналистлар ҳақида ҳам шундай дейилган. Парвардигор Кришна Ўзининг шахсий киёфасида Аржуннинг олдида турибди, у билан суҳбатлашяпти, шунга қарамай, ғофил имперсоналистлар Худои Таоло Ўзининг олий кўринишида киёфага, шаклга эга эмас, деб даъво қиладилар. Бу ҳақда Рамануджа парампарасига мансуб бўлган Худонинг буюк содиқ хизматкори, Ямуначарйа ажойиб бир шеър ёзган:

*твам шила-рупа-чаритаиҳ парама-пракришитаиҳ
саттвена саттвикатайя прабалаиш ча шастраиҳ
пракхйата-даива-парамартха-видам матаиш ча
наивасура-пракритайах прабхаванти боддхум*

"Эй Парвардигор, Вйасадева ва Нарада сингари содиклар Сен - Худонинг Олий Шахси эканингни биладилар. Ведавий муқаддас китобларни ўрганиш туфайли Сенинг сифатларинг, киёфаларинг ва қароматларингни билиб олиш, шу тарзда Сен - Худонинг Олий Шахси эканингни англаб етиш мумкин. Аммо, эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остида юрган иймонсиз иблислар ҳеч қачон Сени англаб ета олмайдилар. Улар бунга муносиб эмаслар. Упанишадалар, "Веданта" ва бошқа муқаддас китоблар илмини қанчалик моҳирлик билан муҳокама қилмасинлар, улар ҳеч қачон Худонинг Олий Шахсини англаб ета олмайдилар". (Стотраратна,12).

"Брахма-самхита"да ҳам айтилганки, шунчаки Ведаларни ўрганиш билан Худони, Худонинг Олий Шахсини англаб бўлмайди. Фақат Худонинг марҳамати билангина бунга эришиш мумкин. Шунинг учун, "Бҳагавад-гита"нинг мазкур шеърда айтилганки, фақат фаришталарга сифинадиганлар эмас, ҳатто Ведаларни ўрганиб юрган, ведалар ҳақида ҳар хил мулоҳаза юритадиган, лекин иймонсиз, атеист, олимлар ҳам чуқур мулоҳазага эга бўлмаган ақлсиз одамлар деб аталган. Уларнинг қалбида Кришна онгидан атиги бир томчи ҳам йўқлиги сабабли, улар Парвардигорнинг шахсий табиатини англаб олишга қодир эмаслар. Мутлақ Ҳақиқат шахс сифатига эга эмас, деб ҳисоблайдиган одамлар бу ерда *абуддхайах* ("ақлини йўқотган") деб аталган, чунки улар Мутлақ Ҳақиқатнинг олий аспекти ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Худои Таолони англаш шахсиятсиз Брахманни англашдан бошланади, Худони англашнинг ундан кейинги поғонаси - ҳар кимнинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рухни англаб етишдир, ундан кейин Мутлақ Ҳақиқатнинг олий аспекти - Олий Шахс-Худони англаш мумкин.

Ҳозирги имперсоналистлар ҳам Кришна айтган одамлардан ақлли эмас: улар ҳатто ўзларининг буюк дохийлари Шанкарачарйянинг айтган гапларини ҳам инкор этадилар. У Кришна - Худонинг Олий Шахси, деб айтган эди. Олий Ҳақиқат ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлмаган ҳолда, имперсоналистлар Кришнани оддий бир шахзода, Васудева ва Девакининг ўғли деб, ёки ўз даврининг буюк қаҳрамони бўлган қудратли шахс деб ҳисоблайдилар. Ана шундай фикрлар ҳам "Бҳагавад-гита"да инкор этилган: *аваджананти ма мудха манушим танум ашрита*м - "Фақат аҳмоқлар Мени оддий одам деб ҳисоблашлари мумкин".

Бу гапларнинг маъноси шундан иборатки, инсон ўз қалбида Кришна онгини ривожлантирмай, Унга садокат билан хизмат қилмай туриб,

Кришнани англай олмайди. "Шримад Бхагаватам" (10.14.29) буни шундай тасдиқлайди:

*атхати те дева падамбуджа-двайа
прапада-лешанугрихита эва
джанати таттвам бхагаван махимно
на чанйа эка "ни чирам вичинван*

"Эй Парвардигор, Сенинг муқаддас нилуфар пойи қадамларингнинг ҳеч бўлмаганда бир томчи марҳаматига сазовор бўлган кишигина Сенинг ҳақиқий улуғворлигингни англаб ета олади. Аммо, фақат ўз тафаккурининг кучига ишониб Худонинг Олий Шахсини англашга интилаётган киши, ҳатто узоқ йиллар давомида Ведаларни ўрганиш билан машғул бўлса ҳам, Сени англай олмайди". Худони, Шри Кришна-ни, Унинг қиёфасини, сифатларини ва номини англаб етиш учун Ведаларни ўрганишнинг ёки фалсафий фикр юритишнинг ўзи камлик қилади. Бунинг учун Худои Таолога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш керак. Худонинг Олий Шахсини фақат Кришна онгидаги фаолият билан бутунлай машғул бўлиб юрган киши англай олади. Кришна онгидаги фаолият энг аввало куйидаги буюк мантрани зикр қилиб юришдан бошланади: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Иймонсиз имперсоналистлар Кришнанинг танаси моддий унсурлардан ташкил топган, деб айтадилар, Унинг кароматлари, қиёфаси ва У билан боғлиқ нарсаларнинг барчаси майя, алданиш келтириб чиқарган нарсалардир, деб ҳисоблайдилар. Ана шундай имперсоналистларни "маявадилар" деб атайдилар. Уларга Олий Ҳақиқат маълум эмас.

Шу бобнинг йигирманчи шеърида аниқ айтилганки, *камаис таис таир хрита-дженанаҳ прападайанте "нйа-деватаҳ* - "Эҳтирос домига тушиб, алданиб колган одамлар ўз ихтиёрини фаришталарга топширадилар". Маълумки, Худонинг Олий Шахсидан ташқари жуда кўп фаришталар мавжуд бўлиб, улар коинотнинг ҳар хил сайёраларини бошқариб турадилар. Парвардигорнинг ҳам Ўз сайёраси бор. Йигирма учинчи шеърда Кришна шундай дейди: *деван-дева-йаджо йанти мад-бхакта йанти мам апи*. Фаришталарга сиғинадиганлар ана шу фариштанинг сайёрасига борадилар, Парвардигор Кришнанинг содиқлари эса, Кришналока сайёрасига эришадилар. Мана шу аниқ маълумотларга қарамай, ғофил имперсоналистлар Парвардигор шакл-шамоилга эга эмас, Унинг қиёфалари сароб, алдамчи қиёфалардир, деб ҳисоблашда давом этаверадилар. Лекин, "Бхагавад-гита"ни ўргана туриб, фаришталар шахс эмас, уларнинг даргоҳлари эса, ҳеч қандай шаклга эга эмас, деган хулоса чиқариб бўладими? Бизлар учун аниқ равшанки, Кришна, Худонинг Олий Шахси ҳам, фаришталар ҳам, шахсиятсиз эмас; Уларнинг ҳар бири алоҳида шахс: Парвардигор Кришна - Худонинг Олий Шахси, Унинг Ўзининг сайёраси, фаришталарнинг ҳам ўз сайёралари мавжуд.

Шундай қилиб, монистларнинг ҳаёт ҳақидаги, "олий ҳақиқат ҳеч қандай шаклга эга эмас, ҳар қандай шакл - алданиш натижаси, хом ҳаёлдир", деган тасаввурлари умуман ҳақиқатга тўғри келмайди. Мана шу шеърлардан аниқ равшан кўриниб турибдики, шакллар, киёфалар ҳечам алданиш натижаси эмас. "Бҳагавад-гита"дан биз биламизки, фаришталарнинг киёфалари ва Парвардигор Кришнанинг киёфаси бир вақтнинг ўзида мавжуд, Шри Кришнанинг танаси - *сач-чид-ананда*, илм ва лаззатга тўла ва мангу. Ведаларда яна айтилганки, Олий Мутлақ Ҳақиқат ўзининг табиатига кўра лаззатга тўла(*ананда-майо бхйасат*) ва сон-саноксиз илоҳий сифатларга эга. "Бҳагавад-гита"нинг бошқа бир шеърида Парвардигор айтадики, гарчи *У аджа*(туғилмаган) бўлса ҳам, барибир туғилади, дунёга келади. "Бҳагавад-гита"ни ўрганиш давомида биз англаб етишимиз лозим бўлган ҳақиқатлар мана шулардан иборат. "Бҳагавад-гита"ни ўргана туриб, Худои Таоло шахс эмас, деган хулосага келишнинг иложи йўқ. "Бҳагавад-гита" таълимотига кўра, имперсоналистлар амал қилаётган монизм фалсафаси нотўғри. Олий Мутлақ Ҳақиқат, Парвардигор Кришнанинг киёфаси мавжудлиги ва Унинг Ўзи шахс эканига ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

25. *нахам пракашах сарвасйа йога-майа-самавритах
мудхо "йам набхиджанати локо мам аджам авйайам*

Ахмоқ ва ғофил одамларга Мен ҳеч қачон Ўзимни кўрсатмайман. Ички қувватим Мени улардан яшириб туради, шу сабабли улар Менинг туғилмас ва ўзгармас эканимни билмайдилар.

Изоҳ: Кимдир савол бериши мумкин: Кришна ер юзида юрган пайтда Уни ҳар ким кўра олган, нимага У "Мен Ўзимни ҳаммага ҳам аён қилавермайман", деб айтяпти? Аслини олганда Кришна шу вақтда ҳам Ўзини барчага бирдай аён этавермаган. Ер юзида юрган пайтда Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини камдан-кам одамлар билган. Курларнинг мажлисида Шишупала гапга чиқиб, мажлисни Кришна бошқаришига норозилик билдирганида, Бхишмадева Кришнанинг ёнини олиб, Унинг ягона Худои Таоло эканини эълон қилган. Кришна Худои Таоло эканини фақат Пандузодалар ва яна бир неча одамлар билган, холос. Бу ҳақиқатни ҳамма билган эмас. Парвардигор ўшанда ҳам Ўзини оддий одамларга ва иймонсиз кишиларга аён этмаган. Шунинг учун, "Бҳагавад-гита"да Кришна айтадики, соф содиқлардан бошқа барча одамлар Уни "оддий одам" деб ўйлайдилар. У фақат Ўзининг содиқларигагина "туганмас лаззат манбаи" сифатида Ўзини намоён этган. Бошқа одамлардан эса, айниқса, ғофил иймонсизлардан, Уни ички қуввати яшириб турган.

"Шримад Бхагаватам"да(1.8.19) малика Кунти ўзининг илтижола-рида, "Парвардигор *йога-майя* пардаси билан Ўзини одамлар кўзидан тўсиб қўйган, шу сабабли оддий одамлар Уни англай олмайдилар" дейди. Йога-майянинг мана шу пардаси ҳақида "Ишопанишад"да ҳам айтилган(15), унда содиқ Парвардигорга илтижо қилиб шундай дейди:

*хиранмайена патрена сатйасйапихитам мукхам
тат твам пушанн апаврину сатйа-дхармайа дриштайе*

"Эй Парвардигор, Сен - бутун оламнинг эгасисан, Сенга садоқат билан хизмат қилиш - энг олий фаолият, энг олий дин. Шу боис Сенга илти-жо қиламан: мени ҳам Ўз паноҳингда асра. Сенинг илоҳий қиёфанг ички қувватинг - *йога-майя* пардаси билан тўсилган. Аша шу парда - *брахмадждйоти*. Марҳамат кўрсатиб, Сенинг *сач-чид-ананда-виграха* - илм ва лаззатга тўла қиёфангни кўриш имконини бермаётган илоҳий нур сочиб турган ана шу пардани олиб ташла". Худои Таоло Ўзининг руҳий, илм ва лаззатга тўла мангу қиёфасида биздан *брахмадждйоти*, Ўзининг ички қуввати ёрдамида тўсилган, шу сабабли ғофил имперсо-налистлар Парвардигорни яққол кўра олмайдилар.

"Шримад Бхагаватам"(10.14.7)да Тангри Брахма Шри Кришнага шундай илтижо қилади: "Эй Худонинг Олий Шахси, эй Олий Рух, эй барча сеҳр қудратининг Ҳукмдори, бу дунёда ким ҳам Сенинг қудратингни ва Сенинг эрмакларингни англай оларди? Сенинг ички қувватинг тинмасдан кучайиб боради, шу сабабли Сени ҳеч ким ан-глай олмайди. Буюк олимлар қоинотдаги барча атомларни санаб чиқишлари мумкин, аммо улар Сенинг сон-саноксиз илоҳий сифатла-рингни санай олмайдилар, Сенинг қувватинг қудратини ўлчашга қодир эмаслар". Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна нафақат туғилмаган, яна *авйайа*, туганмас ҳамдир. Унинг мангу қиёфаси илм ва лаззатга тўла, Унинг қуввати эса, ҳақиқатан ҳам туганмас, чексиздир.

*26. ведахам саматитани вартаманани чарджуна
бхавишйани ча бхутани мам ту веда на каишчана*

О Аржун, Худонинг Олий Шахси сифатида Мен аввал бўлиб ўтган, ҳозир бўлаётган ва келажакда бўладиган ҳамма нарсани биламан. Шунингдек, Мен барча тирик мавжудотларни биламан, Мени эса ҳеч ким билмайди.

Изоҳ: Бу ерда Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс ёки шахс эмаслигига яна ҳам яққолроқ жавоб берилган. Агар, Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнанинг танаси имперсоналистлар айтганидай, алданиш, яъни моддий унсурлардан таркиб топган бўлса, У ҳам оддий тирик мавжу-дотлар сингари, бир танадан иккинчи танага ўтиб юрган бўлар, аввалги танасида нималар рўй берганини эсидан чиқарган, ҳозирги ҳаёти нима билан тугашини ҳам, кейинги ҳаёти қандай бўлишини ҳам билмай юр-

ган бўларди. Бошқача қилиб айтганда, оддий тирик мавжудот на ўтмишини, на ҳозирини ва на келажагини билмайди. Бундай илмга фақат моддий иллатлардан бутунлай покланган зот эга бўлади.

Парвардигор Кришна аниқ айтяптики, оддий инсонлардан фарқли равишда У аввал бўлиб ўтган, ҳозир бўлаётган ва келажакда бўладиган ҳамма нарсани билади. Тўртинчи бобда Парвардигор айтган эдики, У бир неча миллион йиллар аввал Қуёш худоси Вивасванга йога илмини ўргатганини билади. Кришна ҳар бир тирик мавжудотни билади, чунки У Олий Рух сифатида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида жойлашган. Лекин, гарчи У - ҳар кимнинг қалбидаги Олий Рух, Худонинг Олий Шахси бўлса ҳам, ақли кам одамлар шахсиятсиз Брахманни англай олсалар ҳам, шу ҳақиқатни англаб ета олмайдилар.

Шри Кришнанинг трансцендент, илоҳий танаси ўзгармас. Парвардигор қуёшга, майя эса - булутга ўхшайди. Баъзида булут бизнинг кўзимиздан қуёшни, ойни ва юлдузларни анча вақтгача тўсиб қўйиши мумкин. Лекин, бу бизнинг кўриш қобилиятимиз мукамал бўлмагани сабабли рўй беради. Қуёш, ой ва юлдузлар аслида бутунлай тўсилмаган. Худди шундай, майя ҳақиқатан ҳам Худои Таолони биратўла тўса олмайди. У ғофил одамларга Ўзини аён этмаслик учун ички қувватидан фойдаланади. Бу бобнинг учинчи шеърисида тушунтирилганидай, жуда кўп миллион одамлар орасида фақат биргина одам камолотга интилади, камолотга эришган минглаб одамлар ичида эса, биргина одам Парвардигор Кришнани ҳақиқатан ҳам англаб етиши мумкин. Ҳатто шахсиятсиз Брахманни ёки ҳар кимнинг қалбидаги Параматмани англаб етишда камолотга эришган киши ҳам, агар қалбида Кришна онгини ривожлантирмаса, Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнани англай олмайди.

*27. иччха-двеша-самуттхена двандва-мохена бхарата
сарва-бхутани саммохам сарге йантти парантана*

Эй Бхарат авлоди, эй душманлар ғолиби, барча тирик мавжудотлар бу дунёга келиб, истак ва нафрат келтириб чиқарадиган алдамчи қарама-қаршилиқлар таъсири остига тушиб қоладилар.

Изоҳ: Ўзининг азалий, ҳақиқий табиатига кўра тирик мавжудот Ўзида пок, мукамал илмни мужассам этган Худои Таолонинг ҳукми остида бўлади. Тирик мавжудот қалбидаги пок илмини тўсиб қўядиган алданиш таъсирига тушиб қолганида, алдамчи қувватнинг қулига айланади ва Худонинг Олий Шахсини англай олмайдиган бўлиб қолади. Алдамчи қувват ўзини қарама-қаршилиқлар - истак ва нафрат кўринишида намоён этади. Истак ва нафрат ҳукмронлиги остида ғофил одамлар Худои Таоло билан тенглашмоқчи бўладилар, ҳатто, Кришна - Худонинг Олий Шахси, деган фикрдан ҳам нафратланадилар. Алда-

ниш ҳукмидан озод бўлган, истак ва нафрат туйғуларидан пок бўлган соф содиқлар шуни биладиларки, Парвардигор Шри Кришна бу оламга Ўзининг ички кувватининг кучи ёрдамида ташриф буюради. Аммо, ғафлат ва қарама-қаршиликлар таъсирида кўзлари ҳеч нарсани кўрмайдиган ғофил одамлар Худонинг Олий Шахсини - "моддий кувват яратган зот", деб ҳисоблайдилар. Уларнинг бахтсизлиги ҳам мана шунда. Алданиш натижасида шундай одамлар қарама-қаршиликлар доирасидагина фикр юрита оладилар: шон-шухрат ва шармандалик, бахт ва мусибат, яхшилик ва ёмонлик. Бировлар ўзини эркак деб билади, бировлар - аёл деб. "Бу менинг уйим, бу менинг хотиним. Мен уйимда хўжайинман. Мен шу аёлнинг эриман" - деб ўйлайди улар. Қарама-қаршиликлар олами ана шундай. Алдамчи қарама-қаршиликлар адаштириб қўйган тирик мавжудотлар тўғри фикр юритиш қобилиятидан маҳрум бўлиб, Худонинг Олий Шахсини англай олмайдилар.

*28. йешам тв анта-гатам папам джананам пунйа-карманам
те двандва-моха-нирмукта бхаджанте мам дридха-вратах*

Аввалги ва ҳозирги ҳаётида эзгу ишлар қилиб юрган, гуноҳ ишларни биратўла тарк этган киши ҳаётнинг алдамчи қарама-қаршиликлари таъсиридан биратўла халос бўлади ва қатъий ишонч билан умрини Менга холис хизмат қилишга бағишлайди.

Изоҳ: Бу ерда қандай одам трансцендент, илоҳий даражага кўтарила олиши тушунтирилган. Гуноҳкорлар, атеистлар, нодонлар ва иккиюзламачиларнинг қарама-қаршиликлар ҳукми остида кутулиши, яъни истак ва нафрат туйғуларидан халос бўлиши жуда мушкул. Фақат жуда кўп умрлар давомида ҳақиқий дин қоидаларига амал қилиб юрган, эзгу ишлар қилган ва барча гуноҳлари оқибатидан биратўла халос бўлган кишигина Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши ва аста-секин Худонинг Олий Шахси ҳақида пок илмга эга бўлиши мумкин. Вақт ўтиши билан ана шундай одамлар Худонинг Олий Шахси ҳақидаги ўйларга биратўла ғарқ бўладилар ва транс ҳолатига кирадилар. Шу тарзда улар руҳий даражага кўтариладилар. Бундай даражага Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиш, соф содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасида кўтарилиш мумкин, чунки ана шундай суҳбатлар инсонни алданиш чангалидан халос этади.

"Шримад Бҳагаватам" (5.5.2)да айтилганки, ҳақиқатан ҳам моддий олам тутқунлигидан кутулишни истаган киши Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиши лозим (*махат-севам дварам ахур вимуктех*); содиқлар билан эмас, аксинча ҳамиша материалист одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиб юрган одамлар эса, келажаги учун моддий

оламнинг энг қоронғи дўзахларидан жой тайёрлайдилар (*тамо-дварам йошитам санги-сангам*). Худонинг содиқ хизматкорлари жаҳон бўйлаб ягона мақсад билан саёҳат қилиб юрадилар: уларнинг мақсади - шартланган рухларни алданиш тузоғидан кутқариш. Ўзларининг ҳақиқий табиатини унутиб қўйган тирик мавжудотлар Худои Таолонинг ҳукми остида эканини тан олгилари келмайди, шу сабабли Худонинг қонунларига қарши оғир гуноҳлар қилиб юрганини имперсоналистлар тушунмайдилар. Фақат ўзининг азалий, ҳақиқий ҳолатини эслаши, англаб етиши натижасидагина тирик мавжудот Худонинг Олий Шахсини англай олади ва қатъий ишонч билан умрини Худога илоҳий хизмат қилишга бағишлайди.

29. *джара-марана-мокшайа мам ашритйа йатанти йе
те брахма тад видух критснам адхйатмам карма чакшилам*

Кексалик ва касалликлар чангалидан озод бўлишга интилаётган ана шундай чуқур мулоҳазали одамлар Мендан паноҳ топадилар ва муҳаббат билан Менга хизмат қиладилар. Аслини олганда улар аллақачон Брахманда яшаётган бўладилар, чунки улар - руҳий ҳаёт қонунларини мукаммал англаб етган одамлардир.

Изоҳ: Туғилиш, ўлиш, кексалик ва касалликлар моддий тана билан боғлиқ жараёнлардир, уларнинг руҳий танага ҳеч қандай алоқаси йўқ. Руҳий тана туғилмайди, ўлмайди, қаримайди ва касал бўлмайди. Шу сабабли, Худои Таолонинг яқин хизматкорларидан бири бўлиб, руҳий танага эга бўлган, Унга садоқат билан мангу хизмат қилиш имкониятига эга бўлган киши ҳақиқий озодликка эришган бўлади. *Ахам брахмасми*. "Мен табиатимга кўра руҳман". Шастраларда айтилганки, тирик мавжудот ўзининг брахман, яъни мангу рух эканини англаб олиши лозим. Ўзининг Брахман эканини англаб етиш ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг таркибий қисмидир. Соф содиқлар руҳий даражада, яъни Брахман даражасида бўладилар ва руҳий фаолиятнинг барча қонунларини яхши биладилар.

Парвардигорга илоҳий хизмат қилиш йўлига кириб, калбида моддий истаклари бўлган такводор зотларнинг тўрт тоифаси истаган ниятларига етадилар. Худонинг марҳамати билан моддий истаклардан покланиб, Кришна онгига эга бўлганида, уларга Худои Таоло билан ҳамсухбат бўлиб, руҳий лаззат билан роҳатланиш ҳукуки берилади. Фаришталарга сўгинадиганлар эса, ҳеч қачон Парвардигорнинг сайёрасига эришиб, У билан ҳамсухбат бўла олмайдилар. Кришнанинг олий сайёрасига - Кришналокага, Голока Вриндаванга кириш, ҳатто шахсиятсиз Брахманни англашга интилиб юргани сабабли "ақли паст" деб ҳисобланадиган зотларга ҳам маън қилинган. Аслини олганда, "Брахманни англаб етган зот" деб, фақат Кришна онгида фаолият

қўрсатиб юрган одамни айтиш мумкин(*мам ашритйя*), чунки у Кришнанинг олий даргоҳига эришишга интилади. Шундай содиқ Кришнанинг илоҳий ҳолати ҳақида ҳеч қандай гумонларга бормайди, шу сабабли у аллақачон Брахман даражасига кўтарилган бўлади.

Ҳатто, Парвардигорга Унинг *арча* қиёфаси орқали сигиниб юрган ёки моддий тутқунликдан қутулиш учунгина Унинг қиёфасига муруқаба қилиш билан шуғулланиб юрган одам ҳам, Худонинг марҳамати билан Брахман ва моддий олам(*адхибхута*) ҳақидаги илмга эга бўлади. Бу ҳақда Парвардигор кейинги шеърда айтади.

30. *садхибхутаадхидаивам мам садхиадҷнам ча йе видух
прайана-кале "ни ча мам те видур йукта-четасаҳ*

Ҳамиша Мени ўйлаб юрадиган, моддий оламнинг Эгаси, барча фаришталар-у қурбонлик маросимларининг ҳукмдори Мен эканимни тушунган киши Мени, Худонинг Олий Шахсини, ҳатто ўлим тўшагида ётиб ҳам эсидан чиқармайди.

Изоҳ: Кришна онги билан яшаётган киши ҳеч қачон Худонинг Олий Шахсини англашга олиб келадиган йўлни тарк этмайди. Кришна онгига эга содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, инсон, Худои Таоло - бутун моддий оламнинг ва фаришталарнинг Эгаси ва Ҳукмдори эканини тушунади. Ана шундай илоҳий суҳбатлар шарофати билан, у аста-секин қалбида Худонинг Олий Шахсига нисбатан ишонч, иймон ҳосил қила бошлайди. Қалбида Кришна онгини ривожлантириб, шундай одам ҳеч қачон, ҳатто ўлим тўшагида ётиб ҳам Кришнани, Худони эсидан чиқармайдиган бўлади. Танасини тарк этганидан кейин эса, Худои Таолонинг даргоҳига, Голока Вриндаванага эришади.

"Бҳавад-гита"нинг еттинчи бобида инсон қандай қилиб ўз қалбида тўла Кришна онгини ривожлантириши мумкинлиги тушунтирилган. Бунинг учун, энг аввало, Кришна онгига эга бўлган одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиш керак. Шундай суҳбатлар руҳий даражада бўлади ва одамга бевосита Кришна билан боғланиш имкониятини беради. Шунда Парвардигорнинг марҳамати билан инсон Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англай олади. Айни пайтда у тирик мавжудотнинг мангу руҳий табиати ҳақидаги илмга эга бўлади, Кришнани унутгани сабабли тирик мавжудот моддий фаолият чангалига тушиб, қийналиб юрганини билиб олади. Содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасида инсон аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантира боради ва Кришнани эсидан чиқариб, у моддий табиат қонунлари ҳукми остига тушиб қолганини тушуниб етади. Яна у шуни билиб оладики, фақат инсон танасидаги ҳаётгина унга қалбида Кришна онгини қайта тиклаш имконини беради. Худои Таолонинг марҳаматига эри-

шиш учун инсон ана шу нодир имкониятни қўлдан бой бермаслиги лозим.

Бу бобда жуда кўп саволлар муҳокама қилинди: ҳаётда қийналиб юрган одамлар, қизиқувчанлар, моддий муҳтожликка учраганлар, Брахман ва Параматмани англаш, туғилиш, ўлиш ва касалликлар асирлигидан озодликка чиқиш, Худои Таолога сиғиниш. Ҳақиқатан ҳам Кришна онгига эга бўлган кишини руҳий ўзликни англашнинг бошқа усуллари қизиқтирмайди. У ҳаётда фақат Кришна онги билан яшайди, шу тарзда ўзининг ҳақиқий ҳолатига, Кришнанинг мангу хизматкори ҳолатига эришади. Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қилишга ўзини бутунлай бағишлаб, инсон Худои Таоло ҳақидаги ҳикояларни тинглаганида, Уни шарафлаётганида ўзи чексиз руҳий лаззат олади. Ҳаётда шу тарзда ҳаракат қилиш билан у истаган ҳамма нарсаларига эришиши мумкинлигига аниқ ишонади. Ана шундай қатъий ишончни *дридха-врата* деб атайдилар, шу ишонч бхакти-йоганинг, Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан холис хизмат қилишнинг асосини ташкил этади. Барча муқаддас китоблар инсонни ана шундай хулосага олиб келади. "Бҳагавад-гита"нинг еттинчи бобидаги илм инсон қалбида ана шундай қатъий ишонч, чуқур иймонни юзага келтиради.

"Мутлақ Ҳақиқат илми" деб аталадиган "Шримад Бҳагавад-гита"нинг еттинчи бобида Бхактиведантанинг изоҳи шу билан яқунланади.

Саккизинчи боб. Худонинг даргоҳига эришиш

1. арджуна увача

*ким тад брахма ким адхйатмам ким карма пурушоттама
адхибхутам ча ким проктам адхидаивам ким учйате*

Аржун шундай деди: Эй Парвардигор, эй Олий Шахс, Брахман дегани нима? Алоҳида рух, "мен" дегани нима? Оқибат келтирадиган фаолият деб нимани айтадилар? Моддий олам ўзи нима? Фаришталар кимлар? Илтимос, менга шулар ҳақида гапириб бер.

Изоҳ: Бу бобда Парвардигор Аржуннинг - Брахман деган ким? - деган саволидан бошлаб, барча саволларига жавоб бера бошлайди. Шунингдек, У карма ҳақида, сеҳрли йога усули билан аралаш Худога хизмат қилиш ҳақида, соф садоқат билан холис хизмат қилиш ҳақида гапириб беради. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг уч аспекти мавжуд: Брахман, Параматма ва Бҳагаван. Тирик мавжудотни, яъни алоҳида руҳни ҳам "Брахман" деб атайдилар. Бундан ташқари Аржун Кришнадан *атма* ҳақида сўраяпти, бу ибора руҳни, танани ва ақлни ифодалаши мумкин. Ведавий лугатга кўра, *атма* ибораси бир неча маънони англатади: ақл, рух, тана ва ҳиссиёт.

Аржун Кришнани Пурушоттама, "Олий Шахс" деб атаяпти. Бу шундан далолат берадики, бундай саволлар билан у шунчаки оддий одамга, шунчаки дўстига эмас, балки ҳар қандай саволга жавоб беришга қодир бўлган Худои Таолонинг Ўзига мурожаат қилаяпти.

*2. адхийаджнах катхам ко "тра дехе "смин мадхусудана
прайана-кале ча катхам джнейо "си нийататмабхх*

О Мадхусудана, "қурбонликлар эгаси" деб кимни айтадилар, қандай қилиб У тана ичида мавжуд бўла олади? Ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган одам қандай қилиб ўлими олдидан Сени эслай олади?

Изоҳ: "Қурбонликлар эгаси" деб Вишнуни ҳам, Индрани ҳам атайдилар. Вишну асосий фаришталарнинг, шу жумладан Брахма, Шиванинг ҳам ҳукмдори, Индра эса, моддий оламнинг ҳар хил соҳаларини бошқарадиган фаришталарнинг ҳукмдори. Вишнуга ҳам, Индрага ҳам яғйа, қурбонлик маросими ўтказиш билан сиғинадилар. Аммо бу ерда

Аржун, қурбонликларнинг ҳақиқий эгаси кимлигини, қандай қилиб Парвардигор тирик мавжудотнинг танаси ичида мавжуд бўлишини сўрапти.

Аржун бу ерда Парвардигорни *Мадхусудана* деб атапти, чунки бир куни Кришна “Мадху” деган иблисни ўлдирган эди. Аслини олганда, Аржуннинг бераётган саволлари одамда шубҳа уйғотади. Аржуннинг хаёлида бундай саволларнинг пайдо бўлиши мумкин эмас эди, чунки у Кришна онгига тўла эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори. Инсон қалбидаги шубҳа, гумонлар ҳам иблисларга ўхшайди, Кришна иблисларни мохирлик билан яқсон қилишни яхши билгани учун, Аржун Уни “Мадхусудана” деб, ақлида, қалбида пайдо бўлган иблисни ҳам ўлдиришни илтимос қияпти.

Бу ерда ишлатилган *прайана-кале* ибораси муҳим аҳамиятга эга: бутун ҳаётимиз давомида нимага эришган бўлсак, ҳаммаси ажалимиз етганда баҳоланади. Аржун, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб яшаган одам умрининг охирида нимага эришишини билишни истаяпти. Шундай одамлар ажали етганда бўладиган инсон умрининг энг охирги синовидан қандай ўтадилар? Ажал келганда тананинг бутун фаолияти ишдан чиқади, ақл қаттиқ ташвишга тушади. Ана шундай ҳолатга тушган одам Худои Таолони эсидан чиқариши ҳеч гап эмас. Худонинг буюк содиқ хизматкори Махараж Кулашекхара ўзининг илтижоларида шундай деганди: “Эй Худойим, мен ҳозирнинг ўзидаёқ, аъзои-баданам соппа-соғ, ақлим оққуши Сенинг нилуфар қадамларинг пойига йўл топган пайтда ўлишни истайман”. Оққушлар одатда сув юзида нилуфар гуллари билан ўйнаб юрадилар. Бу эрмак уларга жуда ёқади. Ана шу ўхшатишдан фойдаланиб, Махараж Кулашекхара Худои Таолога шундай дейди: “Ҳозир мен соппа-соғман, ақлим жойида. Агар мен ҳозирнинг ўзида, Сенинг нилуфар қадамларинг пойини эслаб ўлсам, албатта, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг олий мақсадига эришсам керак. Агар мен табиий ажалим қилишини кутиб юрсам, қандай аҳволга тушиб қолишимни билмайман. Чунки, қариганда танам ишдан чиқади, нафасим сиқилади, Сенинг муқаддас номингни тилга олишимга қўзим етмайди. Шу сабабли, Менга ҳозирок ўлишга рухсат бер!” “Бхагавад-гита”нинг мазкур шеърисида ҳам Аржун, инсон ажали етганда қандай қилиб ақлини Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам қилиши мумкинлиги ҳақида сўрапти.

3. ири бхагаван увача

*акишарам брахма парамам свабхаво “дхйатмам учъйате
бхута-бхаводбхава-каро висаргаҳ карма-самдженитаҳ*

Худои Таоло шундай деди: Ўзгармас илоҳий тирик мавжудотни “Брахман” деб атайдилар, алоҳида рух(*адхйатма*), “мен” эса - унинг мангу табиятидир. Тирик мавжудотнинг келгуси ҳаёти учун

Ўзига моддий тана яратиш жараёни - карма, яъни “оқибат келтирадиган фаолият” деб аталади.

Изоҳ: Брахман ҳеч қачон йўқолмайди, у мангу мавжуд ва ҳеч қачон табиатини ўзгартирмайди. Брахманнинг устида Парабрахман туради. Брахман - алоҳида руҳ, тирик мавжудот, Парабрахман - Худонинг Олий Шахси. Тирик мавжудотнинг азалий, ҳақиқий ҳолати унинг моддий оламдаги ҳолатидан фарқ қилади. Моддий онгга эга бўлган тирик мавжудот модда устидан ҳукмронлик қилмоқчи бўлади. Тирик мавжудот руҳий онгга, яъни Кришна онгига эга бўлганда эса, Худога, Кришнага хизмат қилади. Моддий онг ҳукми остига тушиб қолган тирик мавжудот бир моддий танадан иккинчи моддий танага ўтиб юришга мажбур бўлади. Унинг фаолияти карма, яъни моддий онг таъсири остида келажак ҳаёти учун моддий таналар яратиш, деб аталади.

Ведаларда алоҳида тирик мавжудот *дживатма* ва *Брахман* деб аталган, лекин ҳеч қачон у Парабрахман деб аталмаган. Дживатма ҳар хил ҳолатда бўлиши мумкин: баъзан, моддий табиат зулматига тушиб, у ўзини моддага қиёслайди, баъзан эса, ўзини олий, руҳий табиатга мансуб, деб ҳисоблайди. Шу сабабли, дживатмани Худои Таолонинг “оралиқ қуввати” деб атайдилар. Ўзини қайси табиатга, - руҳий табиатгами, ёки моддий табиатгами, - мансуб деб ҳисоблашига қараб, тирик мавжудот руҳий ёки моддий танага эга бўлади. Моддий оламда яшар экан, у ҳар хил таналарга эга бўлади. Уларнинг умумий сони 8.400.000 хил. Лекин, руҳий оламда унинг фақат битта танаси мавжуд. Моддий оламда ўзининг кармасига қараб, тирик мавжудот инсон танасида, фаришта танасида, қуш, ҳайвон ва ҳоказо таналарда мужассам бўлиши мумкин. Ахён-ахёнда, моддий оламда жойлашган жаннат сайёраларига эришиб, чуқур ҳиссий лаззатларга берилиш учун, қурбонлик маросимлари ўтказади. Аммо, қилган савоб ишларининг натижалари ниҳоясига етганида, у яна ерга қайтиб, инсон танасида туғилади. Карма қонуни моддий оламда ана шундай ҳаракат қилади.

Ведавий қурбонлик маросимлари “Чхандогйа-упанишад”да таърифланган. Қурбонлик эҳромига беш турли эҳсон қўйилиб, уларнинг ҳар бирига алоҳида олов ёқилади, ана шу беш гулхан - жаннат, булут, ер, эркак ва аёл тимсолидир, қурбон қилинадиган беш эҳсон эса - эътиқод, ой сайёрасида олинадиган лаззат, ёмғир, ғалла ва уруғ тимсолидир. Тирик мавжудот у ёки бу жаннат сайёрасига эришиш учун маълум қурбонлик маросими ўтказиш ёрдамида шу сайёрага эришади. Ўтказган қурбонлик маросимларининг натижалари тугаганида, у ёмғир суви билан яна ерга қайтиб тушади ва ғалла дони ичига ўтади. Дон билан эркак киши ошқозонига кириб, унинг жинсий уруғлигига ўтади. Уруғлик эркакдан аёлга ўтиб, тирик мавжудот яна инсон танасига эга бўлади. У яна қурбонлик маросими ўтказади, яна жаннатга тушади, яна шу босқичлар такрорланади. Шу тариқа тирик мавжудот бу дунёда

туғилиш ва ўлиш жараёнларидан ўтиб, тинимсиз айланиб юраверади. Аммо, Кришна онгига эга бўлган киши бундай қурбонлик маросимларни ўтказиб юрмайди. У Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлади ва шу тарзда ўзини келажакда Худонинг мангу руҳий дарғохига эришишга тайёрлайди.

"Бҳагавад-гита"га ёзган изохларида имперсоналистлар ҳеч қандай асоссиз равишда "Олий Брахман, моддий оламга келганида алоҳида руҳга айланади, деб даъво қиладилар. Бунда улар "Бҳагавад-гитанинг" ўн бешинчи бобидаги еттинчи шеърни рўқач қиладилар. Лекин у ерда Парвардигор тирик мавжудотларни Ўзининг мангу заррачалари деб айтган. Худои Таолонинг ана шу кичкина заррачалари, алоҳида руҳлар, моддий оламга тушиб қолишлари мумкин, аммо, Худои Таоло, "Ачйута" учун ҳеч қачон бундай ҳолат юзага келмайди. Шу сабабли, Олий Брахман алоҳида руҳ, джива бўлиб қолади, деган фикрга қўшилиб бўлмайди. Ҳамиша шуни эсда сақлаш лозимки, Ведаларда Брахман(алоҳида тирик мавжудот) ва Парабрахман(Худои Таоло) алоҳида ажратиб кўрсатилади.

*4. адхибхутам кишаро бхаваҳ пурушаш чадхидиватам
адхийаджно "ҳам эватра дехе дехе-бхритам вара*

Эй танада мужассам бўлган зотлар аълоси, ҳамиша ўзгариб турадиган моддий табиатни *адхибхута*, яъни "моддий олам" деб атайдилар. Парвардигорнинг Қуёш фариштаси, Ой фариштаси ва бошқа фаришталарни ўз ичига олган фазовий қиёфасини *адхидайва* деб атайдилар. Мени - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Руҳ кўринишида мавжуд бўлган Худои Таолони эса, *адхий-агйа*, "қурбонликлар эгаси" деб атайдилар.

Изоҳ: Моддий олам ҳамиша ўзгариб туради. Барча моддий таналар ривожланиш жараёнида олти босқичдан ўтади: 1)дунёга келади; 2)ўсади; 3)бироз вақт мавжуд бўлиб туради; 4)зурёд қолдиради; 5)сўлади; 6)ўлади. Моддий табиатни *адхибхута* деб атайдилар. У маълум вақтда яратилади, белгиланган вақтда яқсон қилинади. Барча фаришталар ва уларнинг сайёраларидан таркиб топган ҳолда тасаввур қилинадиган Парвардигорнинг фазовий қиёфаси *адхидайвата* деган ном олган. Моддий танада алоҳида руҳ билан бирга Парвардигор Кришнанинг қудратли экспансияси бўлган Олий Руҳ ҳам мавжуд, у Параматма, ёки *адхийагйа* деб аталади. У тирик мавжудотнинг юрагида жойлашган. Бу ерда эва ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга: бу билан Парвардигор, аслида Параматма, Олий Руҳ ўзидан фарқ қилмаслигини таъкидлаб айтяпти. Олий Руҳ, Худонинг Олий Шаҳси, ҳамиша алоҳида руҳ билан бирга, унинг ҳамма ҳаракатларига гувоҳ бўлиб юради. У тирик мавжудотни маълум онг билан таъминлайди.

Олий рух тирик мавжудотнинг эркин ҳаракат қилишига имкон бериб, унинг фаолиятини кузатиб туради.

Кришна онгига эга бўлган, Худои Таолога илоҳий хизмат қилиш билан машғул соф содиқ Худои Таолонинг ҳар хил экспансиялари қандай вазифаларни бажаришини яхши билади. Парвардигорнинг баҳайбат фазовий қиёфаси, танаси (*адхидайвата*) - руҳий юксалиш йўлига энди кирган тажрибасиз йоглар учун мувоқабба объектидир. Ҳали Парвардигорни Олий Рух кўринишида англаб етмаганлари сабабли, уларга ҳаёлида Парвардигорнинг фазовий қиёфаси(*вира-пуруша*)ни тасаввур қилиб, мувоқабба қилиш тавсия қилинади. Унинг оёқлари - қуйи сайёралар, кўзлари - ой ва қуёш, калласи - юқори сайёралардир.

*5. анта-кале ча мам ева смаран муктва калеварам
йаҳ прайати са мад-бхавам йати насти атра самийаҳ*

Умрининг охирида танасини тарк этаётиб, фақат Мени эслаган киши шу заҳотиёқ Менинг табиатимга эга бўлади. Бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

Изоҳ: Бу ерда Кришна онгининг муҳимлиги таъкидланяпти. Танасини Кришна онгида тарк этган ҳар қандай одам шу заҳотиёқ Худои Таолонинг илоҳий табиатига эришади. Худои Таоло - пок зотлар ичида энг пок Зот. Шу боис, ҳамиша Кришна онгида юрган кишининг қалби мутлақо пок бўлади. Бу борада *смаран* ("эслаб") ибораси муҳим аҳамиятга эга. Модда билан аралашиб булганган рух, Кришнани англаш жараёни доирасида ҳаракат қилиб юрмаса, Кришнани эслаб юришга кодир бўлмайди. Шунинг учун инсон ёшлик пайтидаёқ қалбида Кришна онгини ривожлантириб бориши лозим. Ўзининг ҳозирги танасидаги умри муваффақият билан тугагини истайдиган ақлли одам ҳаётининг ҳар бир дақиқасида Худои Таолони, Кришнани эслаб юришни ўрганиши лозим. Бунинг учун эса, ҳамиша, тинмасдан қуйидаги буюк мантра, маха-мантрани зикр қилиб юриш керак: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Худованд Чайтанья Махапрабху содиқларга дарахтдан ҳам сабрлироқ бўлишни маслаҳат берган(*тарор апи сахишнуна*). Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишга жазм қилган киши жуда кўп қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Лекин, умрининг охирида Кришнани англаш илмининг барча саодатларига эришиш учун у сабр, бардош билан турмушдаги барча қийинчиликларни енгиб, зикр қилишда давом этиши лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*6. йам йам вапи смаран бхавам тъяаджати анте калеварам
там там эвайти каунтейа сада тад-бхава-бхавитах*

Эй Кунтининг ўгли, танасини тарк этаётиб, инсон ҳаёлида ҳаётнинг қандай ҳолатини тасаввур қилса, кейинги ҳаётида ана шундай ҳолатга эришади.

Изоҳ: Бу ерда ажал келганда руҳнинг моддий оламдаги ҳаёти бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиши ҳақида гап боряпти. Умрининг охирида танасини тарк этаётиб, Кришна ҳақида ўйлаган киши, Парвардигорнинг илоҳий табиатига эришади. Умрининг охирида Кришна ҳақида эмас, бошқа нарсалар ҳақида ўйлаган киши ҳам барибир, шундай ҳолатга эришади, деб ўйламаслик керак. Бунга диққат билан, жиддий ёндошиш лозим. Қандай қилиб инсон умрининг охирида ақлини керакли ўйлар билан машғул қила олади? Бу тўғрида Махараж Бхарата тушиб қолган ҳолат жуда ибратли. У аввало буюк содиқлардан эди, аммо, ажали келганида кийик боласи ҳақида ўйлади, натижада кейинги ҳаётида кийик танасида туғилди. Ўлганидан кейин у ўзининг аввалги ҳаётини тўла эсларди, лекин шунга қарамай, барибир ҳайвон танасида туғилишга мажбур бўлди. Албатта, бутун умри давомида инсон ўзининг ақлида шакллантириб келган ўйлар, фикрлар ажали келганда унинг қандай ўйлар билан банд бўлишини белгилайди; - келгуси ҳаётимиз қандай бўлиши бизнинг ҳозирги ҳаётимиз давомида шаклланади. Бутун умри давомида эзгулик гунасида яшаб, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрган одамгина умрининг охириги дамларида Кришна ҳақида ўйлашга қодир бўлади. Бу унга Кришнанинг илоҳий табиатига эришиш имконини беради. Агар инсон бутун умри давомида Кришнага хизмат қилиш билан банд бўлиб юрса, унинг кейинги танаси илоҳий, яъни моддий эмас, албатта, руҳий тана бўлади. Шу боис, умримизнинг охирида энг олий ҳаёт турига эришиш учун ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришга одатланиш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*7. тасмат сарвешу калешу мам анусмара йудхйа ча
май арпита-мано-буддхир мам эваийаси асамшайах*

Шунинг учун, о Аржун, сен ҳамиша Кришна қиёфасида Мени ўйлаб юришинг, айна пайтда ҳаётда ўз бурчингни бажариб, жанг қилишинг керак. Барча ишларингни Менга бағишлаб, ақл ва тафаккурингни ҳамиша Менда мужассам қилиб, сен албатта, Менинг даргоҳимга эришасан.

Изоҳ: Бу ерда Кришнанинг Аржунга бераётган насихатлари дунёвий ишлар билан машғул бўлиб юрган ҳар бир одам учун жуда муҳим аҳамиятга эга. Парвардигор “инсон барча дунёвий ишларини тарк этиб, ўз бурчини бажаришдан бош тортиши керак”, деб айтаётгани йўқ. Инсон ҳаётда ўз бурчини бажаришда давом этиши мумкин, айти пайтда Ҳаре Кришна мантрасини, Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ёрдамида Кришна ҳақида ўйлаб юриши лозим. Бу жараён унга моддий иллатлардан покланишга ва бутун ақли, тафаккурини Кришнада мужассам қилишга ёрдам беради. Кришнанинг муқаддас номларини зикр қилиб юрган киши умрининг охирида, албатта, Унинг олий сайёраси, Кришналокага эришади.

*8. абхйаса-йога-йуктена четаса нанйа-гамина
парамам пурушам дивйам йати партханучинтайан*

О Партха, ҳамиша Худонинг Олий Шахсини, Мени эслаб юрган, ҳеч нарсага чалғимасдан ҳамиша Мен ҳақимда чуқур ўйлаб юрган киши шубҳасиз Менинг даргоҳимга келади.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Кришна, ҳамиша Уни эслаб юриш қанчалик муҳим эканини алоҳида таъкидлаб айтяпти. Кришнани ҳеч қачон эсдан чиқармаслик учун Ҳаре Кришна мантрасини ҳамиша зикр қилиб юришга одатланиш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре\Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Худои Таолонинг муқаддас номларини зикр қилиб, уларнинг илоҳий товушини эшитиш билан биз қулоғимизни, тилимизни ва ақлимизни Худоба хизмат қилиш билан машғул қилган бўламиз. Бу жуда осон мураккаб усули умримизнинг охирида Худонинг даргоҳига эришишимизга ёрдам беради.

Пурушам дегани "лаззатланувчи" деган маънони англатади. Гарчи шартланган руҳлар Худои Таолонинг оралиқ қувватига мансуб бўлсалар ҳам, улар моддий унсурлар билан булганган. Улар ўзларини "лаззатланувчи" деб ҳисоблайдилар, лекин, ўзларининг барибир "олий лаззатланувчи" эмаслигини унутиб қўядилар. Бу ерда аниқ айтилганки, олий лаззатланувчи - Худо, яъни ўзини Нарайана, Васудева ва бошқа киёфаларда тўлиқ намоён қиладиган Олий Шахсдир.

Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш туфайли содиқ ўзи сиғинадиган Зот, Худои Таоло ҳақида Унинг Нараяна, Кришна, Рама ва ҳоказо, сингари киёфаларининг бирида ўйлаб юриши мумкин. Ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юриш шарофати билан унинг қалби моддий иллатлардан покланади ва умрининг охирида Худонинг мангу салтанатига киради. Йоглар ҳаёлида ўз қалбидаги Олий Рухни тасаввур қиладилар, содиқ хизматкор эса, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб, ақлини ҳамиша Худо Шахсида му-

жассам қилиб юради. Ақл ўзининг табиатига кўра нотинч ва тек турмас, шунинг учун уни ҳамиша Кришна ҳақида ўйлашга мажбур қилиш лозим. Бунга мисол бўладиган бир ибратли масални эслатиб ўтиш мумкин: қурт пилланинг ичида ҳамиша капалак бўлишни ўйлаб ётади, натижада кейинги ҳаётида албатта капалакка айланади. Худди шунингдек, агар биз ҳам, ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юрсак, умримизнинг охирида, албатта, Кришнанинг танасига ўхшаган, барча илоҳий сифатларга эга бўлган тана оламиз.

*9. кавим пуранам анушаситарам
анор анийамсам анусмаред йах
сарвасйа дхатарам ачинтйа-рупам
адитйа-варнам тамасах парастат*

Мени - ҳамма нарсани билувчи, азалий Парвардигор сифатида, бутун борлиқнинг Эгаси, энг кичик нарсадан кичик, бутун оламнинг мавжудлигини таъминлаб турган Зот, деб эсла; ҳаёт ҳақидаги барча моддий тасаввурлардан устун турувчи, англаб бўлмайдиган, ҳамиша шахс бўлиб қоладиган Зот деб ўйла; қуёшдай порлаб турадиган, моддий оламдан ташқарида бўлган Зот деб ўйла.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб Худои Таолони эслаб юриш тўғрисида айтилган. Парвардигорнинг мавҳум, бўшлиқ эмаслиги, шахсиятсиз эмаслиги жуда муҳим. Шахс сифатига эга бўлмаган, бўшлиқ ҳақида ўйлашнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Шунга уринаётган киши катта қийинчиликларга дуч келади. Бу ерда айтилганидай, Кришна, Худо ҳақида ўйлаш ҳеч қандай қийинчилик туғдирмайди. Энг аввало, Парвардигор - *пуруша*, шахс, биз Рама ва Кришнани шахс деб билган ҳолда ўйлашимиз лозим. Бу ерда ҳоҳ Рама бўлсин, ҳоҳ Кришна бўлсин, Олий Шахснинг сифатлари таърифланган. Парвардигорни *кави* деб атайдилар: Унга ўтмиш, ҳозир ва келажак аён, шунинг учун У ҳамиша ҳамма ерда мавжуд. Парвардигор азалий мавжудот, чунки У бутун борлиқнинг манбаи; ҳамма нарса Ундан чиққан. Бундан ташқари У - бутун оламнинг Олий Ҳукмдори, посбони ва бутун инсониятнинг Рухий Устози. У энг кичик нарсадан ҳам кичик. Алоҳида руҳнинг ўлчами майда соч толаси учининг ўн мингдан бир бўлагича келади, аммо Худои Таоло шу қадар кичикки, ҳатто ана шу заррачанинг ичида ҳам мавжуд. Худои Таоло бўлган ҳолда У ҳатто ҳар бир атомнинг ҳам ичига қиради. Кичик заррача, тирик мавжудотнинг юрагида бўлган ҳолда, Олий Рух киёфасида унинг барча ҳаракатларини бошқариб туради. Шунча кичик ўлчамга эга бўла туриб, У айни пайтда бутун оламнинг ҳар ерда мавжуд бўлган посбони ҳамдир. Айнан Унинг Ўзи барча сайёраларни тутиб туради. Шунча катта сайёралар қандай қилиб коинотда муаллақ туришини кўриб, биз хайратга тушамиз. Бу ерда

аниқ айтилганки, Ўзининг англаб бўлмас қуввати ёрдамида Парвардигор галактикадаги коинотларида барча сайёраларни тутиб туради. Бу ерда келтирилган *ачинтйа*, яъни "англаб бўлмас" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Ҳеч ким Худои Таолонинг қудратини ақлига сиғдира олмайди, шу сабабли, Унинг қувватини "англаб бўлмас", *ачинтйа*, деб атайдилар. Ким ҳам бу ҳақда баҳслаша оларди? Бутун моддий оламга сингиб кетган ҳолда Парвардигор айни пайтда ундан ташқарида ҳам мавжуд. Моддий олам руҳий оламга нисбатан жуда кичик бўлса ҳам, биз ҳатто моддий оламнинг қандай тузилганини билмаймиз, шундай экан, унинг ташқарисида ётган руҳий оламни қандай англай олардик? Ачинтйа, моддий оламдан ташқарида ётган, фалсафий фикрлаш ва мантиққа асосланиб тушунишнинг иложи бўлмаган Зот. Шу сабабли, ҳар хил бефойда баҳс ва мунозараларга бекорга вақт кетказиб юрмай, фаросатли одамлар, муқаддас китобларда ёзилган ҳақиқатни қабул қилиб, Ведаларда, "Бҳагавад-гита", "Шримад Бҳагаватам" сингари асарларда берилган кўрсатмаларга амал қилишлари лозим. Шунда улар ҳақиқий илмга эга бўла оладилар.

*10. прайана-кале манасачалена
бхактйа йукто йога-балена чаива
бхрувор мадхйе пранам авешйа самйак
са там парам пурушам упаити дивйам*

Ажали етганида ҳаёт нафасини қошлари ўртасида жамлай олган, йога билан шуғулланиш ёрдамида ақлини жиловлаб, муҳаббат ва садоқат билан Худои Таолони эслаб, ақлини бутунлай Унда муржабсам қилган киши, албатта, Худонинг Олий Шахси даргоҳига ёришади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, ажали келганда инсон ақлини Худои Таолода жамлаши лозим, Парвардигор ҳақида муҳаббат ва садоқат билан ўйлаш керак. Йога билан шуғулланиб юрган одамларга ҳаёт нафасини қошлари ўртасига, *ағйа-чакра*га кўтариш тавсия этилган. Бу ерда Парвардигор *шат-чакра-йога* усули ҳақида гапиряпти, бу муроқабат усули ҳаёт нафасини олти чакра орқали олиб ўтиб, каллага кўтариш имконини беради. Соф содиқ учун бундай йога билан шуғулланиб ўтиришнинг ҳожати йўқ: у ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлгани туфайли танасини тарк этар экан, Худонинг марҳамати билан Парвардигорни эслайди. Бу ҳақда ўн тўртинчи шеърда айтилади.

Бу ерда *йога-балена* сўзи муҳим аҳамиятга эга: *йога(шат-чакра-йога ёки бхакти-йога)* билан шуғулланмай туриб, ажал етганда руҳий даражага кўтарилишнинг иложи йўқ. Ажали етганида ҳеч ким ўз-ўзидан Худои Таолони эслай олмайди: бунинг учун бутун умр даво-

мида йога билан, айниқса, бхакти-йога билан шуғулланиб юриш керак. Ажал келганда одамнинг ақли қаттиқ ташвишга тушган ҳолатда бўлади, шу боис, рухий даражага кўтарилиш учун инсон бутун умри давомида йога билан шуғулланиб юриши лозим.

*11. йад акишарам веда-видо ваданти
вишанти йад йатайо вита-рагаҳ
йад иччханта брахмачарйам чаранти
тат те падам санграхена правакшиёе*

Ведалар илмини эгаллаб олган, таркидунё қилиб омкара(оум) бўғинини талаффуз қиладиган буюк донишмандлар Брахманга кирадилар. Ана шундай баркамолликка эришишга интилаётган одам жинсий алоқани бутунлай тарк этиши лозим. Ҳозир Мен сенга моддий олам тутқунлигидан озод бўлишда ёрдам берадиган йога машғулотини қисқача таърифлаб бераман.

Изоҳ: Аввалги шеърда Парвардигор Шри Кришна Аржунга *шат-чакра-йога* усулини тавсия қилган эди. Бу усул билан шуғулланиб, одам ҳаёт нафасини қошлари ўртасида жамлайди. Аржун бу йога усулини билмаслиги мумкинлигини эътиборга олиб, Парвардигор уни кейинги шеърларда батафсил таърифлаб бермоқчи бўляпти. Парвардигор айтиптики, гарчи Брахман ягона бўлса ҳам, Унинг намоён бўлган ҳар хил қиёфалари кўп. Имперсоналистлар, одатда, Брахмани *акшара*, яъни *омкара*("оум" бўғини) билан бир деб биладилар. Бу ерда Кришна таркидунё қилган донишмандлар кирадиган шахсиятсиз Брахман ҳақида гапиряпти.

Ведавий таълим тизимида болаларга ёшлигиданок "оум" бўғинини талаффуз қилишни ўргатадилар. Рухий устознинг ашрамида *брахмачарий* турмуш тарзи билан яшаб, улар шахсиятсиз Брахман ҳақида илмга эга бўладилар. Шу тарзда улар Брахмanning икки аспектини англаб оладилар. Бу усул шогирднинг рухий юксалиши учун жуда муҳим, лекин ҳозирги даврда брахмачарий турмуш тарзи билан яшаш, яъни жинсий ҳаётни тарк этиб яшашнинг деярлик иложи йўқ. Ҳозирги даврда жамият тизими жуда ўзгариб, одамлар маънавий тушқунликка тушиб кетган, ёш ўспиринларнинг уйланмасдан яшаши жуда мушкул. Жаҳонда ҳар хил турдаги мактаблар бор, аммо ёшларга брахмачарий ҳаётининг қонун-қоидаларини ўргатадиган бирор мактаб йўқ. Жинсий ҳаётни тарк этмаган кишининг рухий юксалиш йўлидан бориши жуда мушкул. Шу сабабли, Худованд Чайтанйа Махапрабху айтиб кетганки, шастраларнинг кўрсатмасига асосан, Кали-юга даврида Худони англашнинг ягона йўли - Худонинг муқаддас номларини зикр қилишдан иборат: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*12. сарва-дварани самйамйа мано хриди-нирудхйа ча
мудхнй адхайатманах пранам астхито його-дхаранам*

Йог сезги аъзоларининг фаолиятини бутунлай тўхтатиши керак. Тана дарвозаларини беркитиб, ақлини қалбида мужассам қилиб, ҳаёт нафасини калласининг юқори қисмига кўтариб, у транс(жазава) ҳолатига кириши лозим.

Изоҳ: Бу ерда кўрсатилган йога турлари билан шуғулланиш учун, энг аввало, ҳиссиётларни ҳар қандай лаззатлардан тийиш керак. Ана шу поғона *пратйахара* яъни, "сезги аъзоларини улар сезадиган нарсалардан тўсиш" деб аталади. Йог билиш аъзоларини - кўзлар, кулоқлар, бурун, тил ва терининг сезишини - бошқаришни ўрганиши, уларнинг лаззатланиш учун ҳаракат қилишига йўл қўймаслиги лозим. Шунда у ақлини юрагидаги Олий Рухда мужассам қилиб, ҳаёт нафасини калласининг юқори қисмига кўтара олади. Бу йога усули олтинчи бобда батафсил тушунтирилган эди. Аммо, аввал айтилганидек, бу йога билан ҳозирги даврда шуғулланишнинг иложи йўқ. Ҳозир биз яшаётган даврда ақлни жиловлашнинг энг самарали йўли Кришнани англаш усулидир. Агар Кришнага садоқат билан хизмат қила туриб, инсон ақлини ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд қилиб юра олса, у табиий равишда руҳий транс(*самадхи*) ҳолатига киради ва ҳамиша шундай ҳолатда юрган бўлади.

*13. ом ити экакишарам брахма вйахаран мам анусмаран
йах прайати тйаджан дехам са йати парамам гатим*

Агар, шу йога усули билан тўхтамасдан шуғулланиб, илоҳий товушларнинг буюк бирикмаси бўлган муқаддас "оум" бўғинини талаффуз қилиб юрган одам, танасини тарк этаётиб, Худонинг Олий Шахсини - Мени эсласа, албатта руҳий олам сайёраларига эришади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, "оум", Брахман ва Парвардигор Кришна бир-биридан фарқ қилмайди. "оум" бўғини Кришнанинг шахссиз, товуш кўринишидаги тимсолидир, у Ҳаре Кришна мантрасининг таркибида ҳам мавжуд. Шастраларда айтилишича, ҳозирги даврда одамлар руҳий юксалиш учун Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишлари лозим. Агар танасини тарк этаётиб, инсон Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре деб Худонинг муқаддас номларини тилга олса, у албатта ҳаёти давомида Худои Таолога қайси йўлда сифинаётганига қараб, руҳий оламнинг сайёраларидан бирига эришади. Кришнага

содик бўлганлар Кришнанинг сайёрасига, Голока Вриндаванага борадилар. Худои Таолонинг намоён бўлган бошқа қиёфаларига сиғиниб юрганлар эса, руҳий осмондаги сон-саноксиз Вайкунтха сайёраларининг бирига боради, имперсоналистлар эса, - фақат брахмаджйотига эриша оладилар.

*14. ананйа четах сататам йо мам смарати нитйашах
тасйахам сулабхах партха нитйа-йуктасйа йогинах*

О Партха, ҳамиша, тинмасдан Мени эслаб юрган одам осонлик билан Менинг даргоҳимга келади, чунки у ҳамиша Менга хизмат қилиб юради.

Изоҳ: Бу ерда, бхакти-йога билан шуғулланиб, яъни Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиб юрган соф содиқлар эришадиган мақсад кўрсатилган. Аввалги шеърларда содиқларнинг тўрт тоифаси ҳақида айтилган

266

эди: мусибат чекаётганлар, қизиқувчанлар, моддий бойлик излаб юрганлар ва ғйани-файласуфлар. Шунингдек инсонни озодликка чиқарувчи ҳар хил йўллар айтилган эди: карма-йога, ғйана-йога ва хатха-йога. Бу йога тизимлари таркибида бхакти-йоганинг баъзи бир қисмлари ҳам мавжуд, лекин бу ерда ғйана, карма ва хатха усуллари аралашмаган соф бхакти-йога ҳақида гап борапти. *Ананйа-четах* сўзи бхакти-йога билан машғул кишининг ҳамма орзу-истаклари Кришнада мужассам бўлганини билдиради. Соф содиқ жаннат сайёраларига боришга ёки брахмаджйотига ғарқ бўлиб, моддий олам тутқунлигидан халос бўлишга интилмайти. Унинг ҳеч қандай шахсий истаклари йўқ. "Чайтанйа-Чаритамрита"да соф содиқ *нишкама* ибораси билан таърифланган: бу демак, унинг ўзи ҳеч нарса истамайти. Фақат шундай содиқ хизматкоргина, шахсий манфаатларга интилиб юрган таъмагир одамлар ҳеч қачон эриша олмайдиган ҳақиқий осойишталикка эришиши мумкин. Ғйана-йоглар, карма-йоглар ва хатха-йоглар шахсий манфаат кўзлаб йога билан шуғулланадилар, аммо соф содиқнинг, комил инсоннинг ҳаётда биттагина истаги бўлади: Худои Таолони рози қилиш, ўзининг хизмати билан Уни мамнун қилиш. Шу сабабли Парвардигор ваъда бериб айтяптики, Худои Таолога чексиз садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Унинг даргоҳига осонлик билан эришади.

Соф содиқ Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бирига садоқат билан хизмат қилади. Кришнанинг Рама, Нрисимха сингари жуда кўп экспансия ва қиёфалари мавжуд. Содиқ муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб, ўзининг хоҳишига қараб, Худои Таолонинг илоҳий қиёфаларидан бирида ақлини мужассам қилиши мумкин. Шундай содиқ ҳаётда бошқа йоглар дуч келадиган қийинчиликларга

учрамайди. Бхакти-йога йўли жуда пок, бу йўлдан бориш жуда осон. Бхакти-йога билан шуғулланишни маха-мантрани мунтазам зикр қилиб юришдан бошлаш мумкин: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотга жуда меҳрибон, лекин, бутун ҳаётини Унга садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган одамларга У Ўзининг алоҳида марҳаматини кўрсатади. Шундай содиқларга Парвардигор ҳамиша ёрдам беришга тайёр туради. Ведаларда шундай дейилган: (Катха-упанишад, 1.2.23). *йам эвашиа вринуте тена лабхйас тасйаиша атма вивринуте танум свам*, яъни "Фақат ўз ихтиёрини бутунлай Худои Таолога топширган, Унга садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Уни тўла англай олади". "Бҳагавад-гита"(10.10)да Парвардигор Кришна айтадики, содиқ хизматкори Ўзининг даргоҳига осон эриша олиши учун Парвардигор унга етарли тафаккур, заковат ато этади(*дадами буддхи-йогам там*).

Соф содиқнинг алоҳида фазилати шундан иборатки, у ҳамиша, ҳар қандай вазиятда ҳам Кришна ҳақида ўйлайди, ҳеч қачон Кришнани, Худони эсидан чиқармайди. Қаерда бўлишидан қатъий назар, соф содиқ ҳаётда ҳеч қандай қийинчиликка учрамайди. Баъзи бировлар Худонинг содиқ хизматкори Вриндаван, ёки Худои Таоло Ўзини намоён этган бошқа бирор муқаддас жойда қолиб яшаши лозим, деб ўйлайдилар. Лекин аслида соф содиқ Худои Таолога хизмат қилиб, ўзи яшаётган жойда Вриндаван муҳитини яратиб, ҳар қандай жойда ҳам яшайвериши мумкин. Шри Адвайта бир куни Шри Чайтанйя Махапрабхуга шундай деган эди: "Эй Парвардигор, Сен қаерда бўлсанг - шу жой Вриндаван". Бу ерда келтирилган *сататам* ва *нитйаяишаҳ* (ҳамиша, ҳар куни, мунтазам) иборалари соф содиқнинг ҳамиша Кришнани эслаб юришини, бутун фикру-хаёлида фақат Уни ўйлашини билдиради. Худонинг даргоҳига осон эриша оладиган соф содиқнинг сифатлари ана шундай.

"Бҳагавад-гита"да Худои Таолонинг Ўзи "бошқа йога усуллариға нисбатан афзалроқ" деб таъкидлайдигани - бхакти-йога. Бхакти-йогларнинг беш асосий тоифаси бор: 1)шанта-бхакталар - Худои Таоло билан ўзаро "бетараф" муносабатда бўладиган содиқлар; 2) Дасйа-бхакталар - Худои Таоло билан ўзаро "хизматкор ва хўжайин" муносабатидаги содиқлар; 3)Сакхйя-бхакталар - Худои Таоло билан ўзаро "дўстлик" муносабатидаги содиқлар; 4)Ватсалйя-бхакталар - Худои Таолога нисбатан "ота-она" муносабатида бўладиган содиқлар; 5)Мадхурйя-бхакталар - Худои Таолога "ошиқ" сифатида муносабатда бўладиган содиқлар. Қайси тоифага мансуб бўлишидан қатъий назар, соф содиқ Худои Таолога ҳамиша илоҳий муҳаббат билан хизмат қилади ва ҳеч қачон уни эсидан чиқармайди, шу сабабли у ҳеч қийналмасдан Худонинг даргоҳига эришади. Соф содиқ ҳеч қачон Худони эсидан чиқармагани сингари, Худои Таоло ҳам Ўзининг соф

содик хизматкорини бир дақиқа ҳам эсидан чиқармайди. Мана шу - Кришнани англаш йўлидан бориб, Худонинг муқаддас номларини бетиним зикр қилиб юрадига- содиқлар муяссар бўладиган Худонинг энг буюк марҳаматидир: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*15. мам упетйа пунар джанма диҳкхалайам ашашиватам
напнуванти махатманах самсиддхим парамам гатах*

Менинг даргоҳимга келган буюк руҳлар, содиқ-йоглар, бу ўткинчи, мусибатларга тўла оламга ҳеч қачон қайтиб келмайдилар, чунки улар камолот чўққисига эришадилар.

Изоҳ: Бу ўткинчи моддий олам - туғилиш, ўлиш, кексалик ва касалликлар билан боғлиқ бўлган азоб-уқубатлар уммонидир, шу сабабли, камолот чўққисига эришиб, Худои Таолонинг даргоҳига, Кришна-лока сайёрасига, яъни Голока Вриндаванага эришган одам қайтиб бу дунёга келишни истамайди. Ведаларда Худои Таолонинг сайёраси *авйакта*, *акишара* ва *на^оама гати* деб аталган: уни моддий кўзлар билан кўриб ёки моддий сўзлар билан таърифлаб бўлмайди, аммо ана шу сайёра - махатмалар, яъни буюк зотларнинг интиладиган энг олий мақсадидир. Махатмалар илоҳий илмни руҳий ўзлигини англаб етган содиқлардан ўрганадилар; шу боис улар аста-секин Кришнага садоқат билан хизмат қилишда юксала борадилар, бу жараёнга шунчалик шўнғиб кетадиларки, моддий ва ҳатто руҳий оламдаги бошқа бирор сайёрага интилмай қўядилар. Уларнинг ягона истаги, орзуси - ҳамиша Кришна билан бирга бўлиб, Унга бевосита хизмат қилишдан иборат. Мана шу - камолотнинг энг буюк чўққисидир. Мазкур шеърда Кришна Худои Таолонинг содиқ хизматкорлари бўлган персоналист-йоглар тўғрисида айтяпти. Кришна онгига эга бўлган шундай содиқлар олий баркамолликка эришадилар. Улар энг буюк руҳлардир.

*16. а-брахма-бхуванал локах пунар авартино “рджуна
мам упетйа ту каунтейа пунар джанма на видйате*

Энг олий сайёрадан то энг қуйи сайёрагача, моддий оламнинг барча сайёралари - тирик мавжудот такрор ва такрор туғилиб-ўлишга маҳкум этилган мусибат уммонидир. Аммо, Менинг даргоҳимга эришган киши, ҳеч қачон бу ерда қайта туғилмайди, эй Кунтининг ўғли.

Изоҳ: Барча йоглар: карма-йоглар, гйана-йоглар, хатха-йоглар ва ҳоказолар охир-оқибатда бхакти-йога йўлига, Кришнани англаш йўлига кириши ва Худого садоқат билан хизмат қилишда камолотга

эришишлари лозим. Шунда улар Кришнанинг руҳий даргохига борадилар ва бошқа ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайдилар. Моддий оламнинг олий сайёраларига, яъни фаришталарнинг сайёраларига кўтарилган киши барибир туғилиб-ўлишда давом этаверади. Худди, Ердаги одамлар юқори жаннат сайёраларига кўтарилгани сингари, юқори сайёраларнинг - Брахмалока, Индралока ва Чандралока сайёраларидаги зотлар ҳам Ер сайёрасига тушадилар. "Чхандогйа-упанид"да таърифланган *панчагни-видйа* қурбонлик маросимини ўтказиш билан одам Брахмалокага эришиши мумкин, аммо, агар шу ерда у ўзининг қалбида Кришна онгини ривожлантирмаса, яна Ер сайёрасига қайтиб келишга мажбур бўлади. Жаннат сайёраларидаги Кришнани англашда юксалиб, ривожланиб бораётган зотлар аста-секин янада юксакроқ сайёраларга эришадилар, коинот яқсон бўлганда мангу руҳий салтанатга эришадилар. Шридхара Свами "Бхагавад-гита"га ёзган изоҳида қуйидаги шеърни келтирган:

брахмана саха те сарве сампрапте пратисанчаре

парасйанте критатмаманах правишанти парам падам

"Моддий олам яқсон бўлганда, ҳамиша Кришнани англаш жараёнидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган Брахма ва унинг содиқлари руҳий оламдаги ўзлари истаган сайёраларга эришадилар".

17. сахасра-йуга-парйантам ахар йад брахmano видух

ратрим йуга-сахасрантам те "хо-ратра-видо джанах

Брахманинг бир куни ердаги одамлар ҳисоби бўйича минг давр(эпоха) давом этади, унинг туни ҳам шунча узоқ бўлади.

Изоҳ: Моддий олам калпалар билан ўлчанадиган маълум вақт оралиғида мавжуд бўлиб туради. *Калпа* - Брахманинг бир куни. У - минг даврдан иборат. Ҳар бир цикл - Сатйа, Трета, Двапара ва Кали югадан иборат. Сатйа-юга - эзгулик, донишмандлик ва такводорлик югаси, унда ҳеч қандай гуноҳ, ғофиллик аломатлари бўлмайдди. Сатйа-юга 1.728.000 йил давом этади. Трета-югада энг биринчи гуноҳ ишлар юзага кела бошлайди, бу юга 1.296.000 йил давом этади. Такводорлик ва эзгулик тобора камайиб, гуноҳ ишлар кўпайиб борадиган Двапара-юга 864.000 йил давом этади. Ва ниҳоят, беш минг йил аввал бошланган - карама-қаршиликлар, ғофиллик, худосизлик ва гуноҳ ишлар авж оладиган Кали-юга - 432.000 йил давом этади. Кали-югада гуноҳ ишлар шу қадар авж олиб кетадики, унинг охирида иблисларни яқсон қилиш, Ўзининг содиқларини озодликка чиқариш ҳамда қайтадан такводорлик даврини, Сатйа-юга даврини бошлаб бериш учун Худои Таолонинг Ўзи, Калки-аватара киёфасида ташриф буюради. Кейин бутун цикл яна бошдан такрорланади. Ҳар бири ана шундай тўрт югадан иборат минг давр Брахманинг бир кунини ташкил этади, унинг

туни ҳам шунчалик давом этади. Брахма шундай ҳисоб билан юз йил яшайди, унинг умри ер ҳисоби бўйича - 311 триллион 40 миллиард йилга тенг. Бизларга Брахманинг умри афсонавий даражада узоқдай туюлиши мумкин, лекин, мангуликка нисбатан бу вақт худди осмонда чакмоқнинг чакнагани сингари қисқа. Сабаблар уммонида худди Атлантика океани сувлари юзидаги кўпиклар сингари, сон-саноксиз Брахмалар пайдо бўлиб, йўқолиб туради. Брахма ва у яратган Коинот ҳам моддий оламнинг кичкина бир бўлаги бўлгани сабабли, ҳамиша ўзгариб туради.

Моддий оламда ҳатто Брахма ҳам туғилади, кексаёди, касал бўлади ва ўлади. Аммо, бутун Коинотни бошқариш билан Брахма Худои Таолога хизмат қилиб юргани сабабли у ўлиmidан кейин озодликка эришади. Улуғвор саннийасилар ўлиmidан кейин Брахманинг сайёраси - Брахмалокага эришадилар. Бу сайёра моддий оламдаги энг асосий сайёра ҳисобланади. У ҳатто юқори сайёралар туркумига кирадиган барча жаннат сайёралари яксон бўлганда ҳам ўзгармай қолаверади. Лекин, барибир, Брахмалока сайёрасига эришишни камолот чўққиси деб бўлмайди, чунки табиат қонунларига кўра, маълум вақтдан кейин, Брахма ва унинг сайёраси ҳам, унда яшаётганлар билан бирга яксон бўлади.

*18. авйактад вйактайах сарваҳ прабхаванти ахар-агаме
ратри-агаме пралийанте татраивавйакта-самджнаке*

Брахманинг кундузи бошланганда мавҳум ҳолатдаги барча тирик мавжудотлар намоён бўладилар, кейин, Брахманинг туни кирганида улар яна намоён бўлмаган, мавҳум ҳолатга ўтадилар.

*19. бхута-грамаҳ са эвайам бхутва бхутва пралийате
ратри-агаме “вашах партха прабхавати ахар-агаме*

Ҳар гал Брахманинг кундузи кирганида барча мавжудотлар дунёга келадилар, унинг туни кириши билан улар яна мавҳумлик ҳолатига ўтишга мажбур бўладилар.

Изоҳ: Моддий оламда қолишга интилаётган аклсиз тирик мавжудотлар олий сайёраларга кўтарилиши мумкин, лекин барибир, кейинчалик улар яна Ер сайёрасига қайтиб келишга мажбур бўладилар. Брахманинг бир куни давомида улар олий ва қуйи сайёраларда ҳар хил фаолият билан машғул бўлиб юрадилар, аммо Брахманинг туни кирганида, уларнинг барчаси ҳалок бўладилар. Кундузи тирик мавжудотлар ҳар хил таналарга эга бўлиб, шу таналар ёрдамида ҳар хил фаолият билан машғул бўлиш имкониятига эга бўладилар, Брахманинг туни кирганида эса, улар моддий таналаридан маҳрум бўлиб, Вишнунинг

танасига кирадилар. Брахманинг янги куни бошланганида эса, тирик мавжудотлар яна дунёга келадилар. Брахманинг куни давомида улар намоён бўлган ҳолатда бўладилар, тунида эса мавҳум ҳолатга ўтадилар(*бхутва бхутва пралийате*). Охир-окибатда, Брахманинг умри тугаганида, барча тирик мавжудотлар мавҳумликка ғарқ бўлиб, намоён бўлмаган ҳолатда узоқ вақт, миллион калпалар қолиб кетадилар. Кейинги даврда, янги Брахма дунёга келганида, тирик мавжудотлар яна дунёга келадилар. Шу тариқа улар моддий оламда асир бўлиб юрaveraдилар. Лекин, фаросатли мавжудотлар ўзларининг қалбида Кришна онгини ривожлантиришга интиладилар ва инсон танасига эга бўлганларидан кейин, умрини Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга бағишлаб, Унинг муқаддас номларини зикр қила бошлайдилар: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Шунда улар ҳозирги ҳаётининг охиридаёқ Кришнанинг сайёрасига эришиб, илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эга бўлиб, ҳеч қачон моддий оламда туғилмайдилар.

*20. парас тасмат ту бхаво “нйо “вйакто “вйактат санатанах
йах са сарвешу бхутешу наийатсу на винаийати*

Аммо, бошқа, мангу, намоён бўлмаган табиат ҳам мавжуд. У - гоҳ намоён бўлиб, гоҳ йўқолиб кетадиган моддий оламдан ташқарида. У - емирилмас, олий табиатдир, моддий оламда ҳамма нарсаси яқсон бўлганида ҳам, у ўзгармай қолаверади.

Изоҳ: Кришнанинг олий, руҳий қуввати трансцендент ва мангудир. У ҳеч қачон ўзгармайди. Моддий олам эса, Брахманинг куни келиши билан намоён бўлади, унинг туни кирганда эса, яқсон бўлиб, ҳамиша ўзгариб туради. Ўзининг табиатига кўра Кришнанинг олий қуввати моддий қувватга қарама-қарши табиатга эга. Олий ва қуйи қувватлар ҳақида еттинчи бобда айтилган эди.

*21. авйакто "кишара итй уктас там ахуҳ парамам гатим
йам праййа на нивартанте тад дхама парамам мама*

Ведантистлар "намоён бўлмаган" ва "ўзгармас" деб, "олий мақсад" деб, "эришган одам ҳеч қачон моддий оламга қайтиб келмайди", - деб айтиб юрган даргоҳ - Менинг олий даргоҳимдир.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг олий даргоҳи *чинтамани-дхама*, яъни "барча орзу-истаклар амалга ошадиган даргоҳ", деб аталган. Ана шу даргоҳда, Голока Вриндаванада, фалсафа тошидан қурилган жуда кўп саройлар мавжуд. У ерда орзулар дарахти ўсади, истаган миқдорда сут берадиган, *сурабхи* деб ата-

ладиган сигирлар ўтлаб юради. Бу даргоҳда минглаб равнак фаришта-лари (Лакшми) барча сабабларнинг сабабчиси, “Говинда” деб аталади-ган азалий, ягона Худои Таолога хизмат қилади. У даргоҳда Парварди-гор ҳамиша най чалиб, лаззатланиб юради (*венум қванантам*). Унинг илоҳий сиймоси, қомати бутун уч оламни Ўзига махлиё этади: Унинг кўзлари нилуфар гулининг гулбаргларига ўхшайди, танаси булут ран-гида. Унинг юзининг чиройи минглаб муҳаббат фаришталарининг гўзаллигини сўндириб қўяди. У сариқ шаффоф рангдаги либос кийиб олган, Унинг бўйнига янги гуллардан тизилган гулчамбар осилган, сочларига чиройли товус пати кистирилган.

"Бҳагавад-гита"да Парвардигор Кришна Ўзининг даргоҳи, руҳий оламнинг энг асосий сайёраси Голока Вриндавана ҳақида жуда кам маълумот берган. Бу сайёранинг тўла таърифи "Брахма-самхита"да келтирилган. Ведаларда, (Катха-упанишад, 1.3.11) айтилганки, Худои Таолонинг даргоҳи барча оламлардан устун туради ва унга эришиш - ҳар кимнинг ҳаётдаги энг олий максадидир (*пурушан на парам кинчит са каитхя парама гатиҳ*). Унга эришган одам ҳеч қачон моддий олам-га қайтиб келмайди. Кришнанинг олий даргоҳи ва Кришнанинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди, чунки иккаласи ҳам бир хил табиатга эга. Ана шу Голока Вриндавана Ер сайёрасида Вриндаван қишлоғи сифа-тида намоён бўлган. Бу қишлоқ Ҳиндистоннинг Матхур вилоятида, Деҳлидан юз қирқ чақирим жанубий шарқда жойлашган. Ер сайёраси-га келиб, Кришна ўзининг эрмакларини муқаддас Вриндаван ерида намоён қилган. Унинг майдони икки юз ўнбеш квадрат километр.

*22. пурушаҳ са параҳ партхя бхактйа лабхйас тв ананйайя
йасйантаҳ-стхани бхутани йена сарвам идам татам*

О Партхя, фақат Худои Таолога нисбатан соф садоқат йўлидан бориш орқали Унинг тенгсиз, олий даргоҳига эришиш мумкин. Парвардигор ҳамиша Ўзининг даргоҳида яшайди, айна пайтда У ҳар ерда мавжуд ва бутун борлик Унда мужассам.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, эришган одам моддий оламга ҳеч қачон қайтиб келмайдиган даргоҳ - Кришнанинг, Худонинг Олий Шахсининг даргоҳидир. "Брахма-самхита"да бу даргоҳ *ананда-чинмайя-раса*, яъни "ҳамма нарса руҳий лаззатга тўла жой" деб ҳам аталган. У ердаги ҳамма нарса ранг-баранг ва лаззатга тўла. Худои Таолонинг даргоҳида моддий табиатга эга бўлган бирор нарса йўқ. Ана шу ранг-баранглик Парвардигорнинг руҳий намоён бўлишидир: Худо-нинг даргоҳидаги ҳамма нарса еттинчи бобда таърифланган руҳий қувватдан пайдо бўлган. Гарчи Парвардигор Ўзининг олий даргоҳида мангу яшаса ҳам, У айна пайтда моддий оламни ҳамма жойга сингиб кетадиган қуввати билан қамраб олган ҳолда, ҳар ерда мавжуддир.

Шундай қилиб, Ўзининг моддий ва рухий қувватлари ёрдамида Парвардигор ҳамма ерда - ҳам рухий, ҳам моддий коинотларда - ҳамisha мавжуд. *Йасйантаҳ-стхани* ибораси, "Унда бутун борлиқ мужассам" дегани маънони билдиради: ҳамма нарса Парвардигорнинг рухий ёки моддий қувватининг бир бўлаги ҳисобланади. Шу тарзда Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлади.

Ҳақат бхакти йўлидан, яъни Худога садоқат билан ҳолис хизмат қилиш йўлидан бориш орқалигина Кришнанинг олий даргоҳига ёки сон-саноксиз Вайкунтҳа сайёраларидан бирига эришиш мумкин. Мазкур шеърда ишлатилган *бхактия* ибораси шуни таъкидлайди. Бошқа усулларнинг бирортаси Парвардигорнинг олий даргоҳига эришиш имкониятини бермайди. Ведаларда (Гопала-тапани-упанишад, 1.21) Худонинг Олий Шахсининг даргоҳи ҳақида яна бошқа маълумотлар ҳам бор. *Эко ваши сарва-гаҳ кришнаҳ*, яъни "бу даргоҳ - ягона Парвардигор - Кришнанинг даргоҳидир. У - энг олий марҳамат тимсолидир"; ягона бўлган ҳолда, У Ўзини миллионлаган тўла экспансияларида намoён қилади. Ведалар Парвардигорни дарахтга қиёслайдилар, дарахт бир ерда туриб, қийос гуллайди, мўл мева ҳосили беради, вақти-вақти билан баргларини алмашлаб туради. Парвардигорнинг Вайкунтҳа сайёраларига ҳукмронлик қиладиган тўлиқ экспансиялари тўрт қўллик қиёфага эга ва ҳар хил номлар билан аталади: Пурушоттама, Тривикрама, Кешава, Мадхава, Анируддха, Хришикеша, Санкаршана, Прадйумна, Шридхара, Васудева, Дамодара, Жанардана, Нарайана, Вamana, Падманабха ва ҳоказо.

"Брахма-самхита" асарида Парвардигор ҳеч қачон Ўзининг олий даргоҳини, Голока Вриндаванни тарк этмаслиги тасдиқланади, лекин У Ўзининг қуввати билан бутун оламни қамраб олган, шу сабабли, бутун олам механизми бенуксон ҳаракат қилиб турибди (*голока эванивасатй акхилатма-бхутаҳ*). Ведаларда (Шветашватара-упанишад-6.8). шундай дейилади: *парасйа шактир вивидхаива ируйате свабхавики джнана-балакрийа ча*. Парвардигорнинг ҳар хил қувватлари ҳамма ерга сингиб кетган, шулар туфайли, гарчи Худои Таоло бу оламдан ташқарида бўлса ҳам, моддий оламдаги ҳамма нарса маълум конун асосида тартиб билан ҳаракат қилади.

*23. йатра кале тв анавриттим авриттим чаива йогинаҳ
прайата йанти там калам вакиъями бхаратаришабха*

Эй Бхаратлар аълоси, ҳозир Мен сенга йоглар танасини тарк этадиган вақтлар ҳақида гапириб бераман. Йогнинг бу дунёга қайтиш ёки қайтмаслиги, унинг қандай пайтда танасини тарк этишига боғлиқ.

Изоҳ: Ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигорга топширган Худонинг соф содиқлари қачон ва қаерда танасини тарк этиши ҳақида ташвишланмайдилар. Улар ҳар бир ишда Парвардигорга таваккал қиладилар, шу сабабли, улар умрининг охирида осонлик билан қалблари қувончга тўлиб, мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтиб борадилар. Худои Таолонинг соф содиқлари бўлмаган, карма-йога, гйана-йога ёки хатха-йога йўлидан бораётганлар эса, таналарини аниқ белгиланган пайтда тарк этишлари лозим. Чунки уларнинг бу туғилиб-ўлишлар оламига қайтиш ёки қайтмаслиги ана шунга боғлиқ.

Камолотга эришган йог моддий оламни қачон тарк этишини ўзи белгилashi мумкин. Ҳали яхши тажрибага эга бўлмаган йог эса, фақат бахтли тасодиф билан маълум шарофатли вақт оралиғида танасини тарк этгандагина максадига эришади, яъни бу оламни биратўла тарк эта олади. Танани тарк этиш учун қайси вақтлар яхши эканини Парвардигор кейинги шеърларда айтади. Рухий устоз Баладева Видйабхушананинг айтишига қараганда, мазкур шеърдаги *кала* ибораси вақтни бошқариб турган фариштани билдиради.

*24. агнир джйотир ахаҳ шуклаҳ шан-маса уттарайанам
татра прайата гаччханти брахма брахма-видо джсанаҳ*

Олий Брахманни таниган йог, агар кундуз кунни, олов ва ёруғлик фариштаси таъсир кўрсатаётган пайтда, ой тўлишаётган икки ҳафта ичида, қуёш шимолий ярим шар бўйлаб ҳаракат қиляётган олти ой давомида танасини тарк этса, Брахманга кира олади.

Изоҳ: Олов, ёруғлик, кундуз кунни ва ойнинг фазалари ҳақида гапирар экан, Кришна уларни маълум фаришталар бошқариб туришини назарда тутди. Танасини тарк этган йогнинг кейинги тақдири ана шу фаришталарнинг таъсирига боғлиқ. Ўлим пайтида тирик мавжудотнинг ақли уни янги танага олиб ўтади. Аммо, агар йога билан шуғулланиб юрган киши тасодифан ёки атайлаб, онгли равишда, мана шу ерда ёзилган шарофатли вақтда танасини тарк этса, у шахсиз брахмаджйотига ғарқ бўлиши мумкин. Камолотга эришган йоглар қаерда ва қачон танасини тарк этишни ўзлари белгилайдилар, лекин бошқалар бундай қилишга қодир эмас. Агар тасодифан ана шундай шарофатли вақт оралиғида таналарини тарк этсалар, улар ҳам озодликка чиқиб, туғилиб-ўлишлар чархпалагидан кутуладилар. Акс ҳолда улар барибир яна бу моддий оламга қайтиб келишга мажбур бўладилар. Аммо Худонинг соф содиқ хизматкори, яъни соф Кришна онгига эга бўлган киши моддий оламни тарк этиб, танасини - атайлабми, тасодифанми, шарофатли ёки шарофатсиз вақтдами - қандай вақтда тарк этганидан қатъий назар ҳеч қачон унга қайтиб келмайди.

*25. дхумо ратис татха кришнах шан-маса дакинайанам
татра чандрамасам джйотир йоги прайа нивартате*

Тунда, тутун фаришгаси таъсир кўрсатаётган вақтда, ой камаяётган икки ҳафта ичида, қуёш жанубий ярим шар бўйлаб ҳаракат қилаётганда танасини тарк этган йог Ой сайёрасига боради, аммо кейин яна Ерга қайтиб келади.

Изоҳ: "Шримад Бхагаватам"нинг учинчи қўшиғида Капила Муни айтадики, кармали фаолиятда камолотга эришганлар ҳамда зарур бўлган барча қурбонлик маросимларини ўтказган кишилар ўлганларидан кейин Ой сайёрасига эришадилар. У ерда мазкур руҳлар ўн минг йил умр кўрадилар ва жаннатий сома-раса ичимлигидан ичиб, лаззатланиб яшайдилар. Кейин улар яна Ер сайёрасига қайтиб келадилар. Мазкур шеърдан маълум бўладики, ой сайёрасида юқори ривожланган мавжудотлар яшайди. Ҳозирги замон олимлари механик қурилмалар ёрдамида Ойга боришга уриняптилар, лекин бунинг ҳеч қандай иложи йўқ, шу сабабли, уларнинг барча уринишлари барбод бўлаверади.

*26. шукла-кришне гати хй эте джагатах шаивате мате
экайя йати анаврितтим анйайавартате пунах*

Ведаларда бу оламдан кетишнинг икки йўли кўрсатилган: ёруғ ва қоронғи йўл. Ёруғ йўл билан кетган йог бу ерга бошқа қайтиб келмайди, қоронғи йўл билан кетган киши эса, яна қайтиб келишга мажбур бўлади.

Изоҳ: Мазкур шеърга ёзган изоҳида Шри Баладева Видйабхушана "Чхандогйа-упанишад"(5.10.3-5)дан бир мисол келтиради. Унда тирик мавжудотнинг кетиши ва келиши таърифланган. Қадим замонлардан бери кармали фаолият ва фалсафий изланишлар билан машғул бўлиб юрган зотлар ҳамиша бир сайёрадан бошқа сайёрага кўчиб юришга мажбур. Улар токи ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширмагунча, моддий олам асирлигидан биратўла қутулиб кета олмайдилар.

*27. наите срити партха джанан йоги мухйати каишчана
тасмат сарвешу калешу йога-йукто бхаварджуна*

О Аржун, Менинг содиқларим бу икки йўлни ҳам биладилар, аммо, бу уларни ташвишга солмайди. Шунинг учун сен ҳамиша Худоба садоқат билан хизмат қилиш йўлидан юр.

Изоҳ: Бу ерда Кришна Аржунга бу дунёни қандай тарк этиш яхши экани ҳақида қайғуриб ўтирмасликни маслаҳат беряпти. Худонинг

содик хизматкори танасини қандай - ўз истаги биланми ёки тасодифанми - тарк этиши ҳақида ўйламаслиги керак. Ундан талаб қилинадиган ягона нарсa - ҳамиша Кришна онгида бўлиш ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш ёрдамида Худони эслаб юришдан иборат. Худонинг содик хизматкори шуни тушуниб олиши лозимки, бу ерда кўрсатилган ҳар икки йўл - ёруғ ва қоронғи йўлда ҳам инсон жуда кўп қийинчиликларга дуч келади. Яхшиси - Кришна ҳақидаги ўйларга бутунлай ғарқ бўлиш ва ҳамиша Унга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш лозим. Мана шу - руҳий салтанатга олиб борадиган энг ишонарли ва энг яқин йўл.

Бу шеърда *йога-йукта* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу оламни биратўла тарк этиш учун йог Кришна онгида мустаҳкам туриши зарур, бунинг учун эса, у ўзининг бутун ҳаётини Кришна билан боғлиқ бўлган фаолиятга бағишлаши лозим. Шри Рупа Госвами шундай насиҳат қилади: *анасактасйа вишайан йатхархам упайунджатах*. Моддий фаолиятга бўлган боғланишдан бутунлай халос бўлиш, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиш лозим. Юкта-вайрағиянинг мана шу қонунига амал қилиб, инсон ҳаётда камолотга эришади.

Шу сабабли, Худонинг содик хизматкорини танани тарк этишнинг ҳар хил йўллари ташвишга солмайди: у Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориб, албатта Худонинг даргоҳига эришишини аниқ билади ва бунга ишончи комил.

*28. ведешу йаджнешу тапахсу чаива
данешу йат пунйа-пхалам прадиштам
атйети тат сарвам идам видитва
йоги парам стханам упанити чадйам*

Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирган киши, Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, қурбонлик маросими ўтказиш, ҳайр-садақа бериш, фалсафий изланишлар ва эзгулик йўлида кармали фаолият билан шуғулланиш натижасида эришиладиган нарсалардан маҳрум бўлмайди. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билан у ўз-ўзидан ана шу фаолиятлар келтирадиган барча натижаларга эришади ва умрининг охирида Худонинг мангу даргоҳига қиради.

Изоҳ: Бу шеър билан Парвардигор "Бҳагавад-гита"нинг Худога садоқат билан хизмат қилиш, яъни Кришнани англаш йўли таърифланган еттинчи ва саккизинчи бобида берилган насиҳатларга яқун ясайди. Шастраларга асосан, руҳий юксалиш йўлининг бошида, инсон руҳий устознинг ашрамида яшаши, унинг раҳбарлиги остида муқаддас китобларни, ведаларни ўрганиши ва ҳар хил қийинчиликларга бардош бериб, чиниқиши лозим. Шогирд-брахмачарий, руҳий устознинг уйида

яшар экан, унинг хизматкори вазифасини бажаради, уйма-уй юриб, одамлардан садака сўрайди, тўплаган нарсаларини устозига олиб келади. У фақат руҳий устозининг рухсати билан овқатланади, агар бирор сабаб билан руҳий устоз уни овқатга таклиф қилмаса, брахмачарий рўза тутиб, оч юради. Ведаларда кўрсатилган брахмачарий ҳаётига оид қоидаларнинг баъзилари шундан иборат.

Шогирд гуру раҳбарлиги остида, беш ёшдан йигирма ёшигача Ведаларни ўрганиши лозим, натижада унинг қалбида барча эзгу фазилатлар ривожланиб, тўла шаклланади. Бошқача қилиб айтганда, Ведаларни ўрганиш натижасида одамлар хонаки билимдонлар бўлиб эмас, жамиятнинг энг илғор, намунали аъзолари бўлиб етишишлари лозим. Ана шундай тайёргарликдан кейин, шогирд-брахмачарийга уйланиб, оилавий ҳаёт кечиришга рухсат берилади. Руҳий юксалиш йўлини давом эттириш учун оилавий турмуш кечираётган киши жуда кўп қурбонлик маросимлари ўтказиши лозим. Бундан ташқари оилали одам замон ва макон шароитларига қараб, эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гуналарида бўлган хайр-саховат турларини яхши билган ҳолда бошқаларга хайр-садака улашиши лозим. Инсон оилавий турмуш билан яшаш поғонасидан ўтгандан кейин, *ванапрастха* турмуш тарзига ўтади. Бунда у ўрмонга кетиб, қаттиқ риёзатларга берилиши лозим: танасини дарахт пўстлоқлари билан тўсиб юриш, соч-соқолини олмаслик ва ҳоказо. Брахмачарий, оилавий турмуш, *ванапрастха* ва ниҳоят саннийаси турмуш тарзи орқали ўтиб, инсон умр йўлининг охириги мақсадига эришади. Кимдир жаннат сайёраларига кўтарилади, руҳий юксалишнинг юқорироқ поғонасида турган одам эса, моддий олам асирлигидан биратўла қутулиб, руҳий оламга эришиши мумкин: шахсиз брахмаджйотига, ёки Вайкунтха сайёраларидан бирига ёки Кришналокага. Ведаларда кўрсатилган руҳий юксалиш йўли ана шундан иборат.

Аммо, Кришнани англаш усулининг алоҳида бир афзаллиги бор: Худои Таолога садоқат билан хизмат қила туриб, инсон бирданига барча турмуш тарзи учун кўрсатилган қонун-қоидалардан, урф-одатлардан устун кўтарилиши мумкин.

Мазкур шеърдаги *идам видитва* сўзи Кришнанинг "Бҳагавад-гита"нинг еттинчи ва саккизинчи бобларида берган насиҳатларининг мазмунини англаб олиш зарурлигини кўрсатади. Бунда бизга дунёвий олган маълумотимиз ёки ўзимизнинг шахсий мулоҳазаларимиз ёрдам беролмайди: бу бобларнинг аниқ мазмунини англаб етиш учун уларни Худонинг содиқ хизматкори оғзидан эшитиш лозим. Еттинчи бобдан ўн иккинчи бобгача бўлган шеърларда "Бҳагавад-гита"нинг мазмунининг асл моҳияти баён этилган. Биринчи ва охириги олти боблар "Бҳагавад-гита"нинг мана шу алоҳида ҳимояланган олти бобини ўраб турган муқоваларга ўхшайди. Агар одам Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўлган суҳбатда мана шу олти бобнинг мазмун-моҳиятини

англаб олса, унинг инсон танасидаги ҳаёти муваффакият билан тугаши кафолотланади. Шундай одам ҳаётда барча риёзатчилар, қурбонлик маросими ўтказиб юрганлар, хайр-саҳоват кўрсатиб юрганлар, фалсафий изланиб юрганлар эришадиган натижалардан ҳам устун бўлган энг олий мақсадга эришади, чунки Кришна онгида ҳаракат қилиб, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш натижасида бундай ишларнинг натижаси ўз-ўзидан келади.

"Бҳагавад-гита"да айтилган гапларга озгина ишончи бўлган киши, уни Худонинг содиқ хизматкори раҳбарлиги остида ўрганиши лозим, чунки, тўртинчи бобнинг бошида айтилганидай, "Бҳагавад-гита"нинг ҳақиқий мазмунини фақат Худонинг содиқ хизматкори тўғри тушуна олади, бошқа ҳеч ким бунга қодир эмас. Шу боис, "Бҳагавад-гита"ни атеист файласуфларнинг ўз фикрини баён этган изоҳлари ёрдамида эмас, Худонинг ҳақиқий содиқ хизматкори ёзган изоҳлар асосида ўрганиш лозим. "Бҳагавад-гита"ни ана шундай тартибда ўрганиш - инсоннинг чуқур иймонидан далолат беради. Инсон Худонинг содиқ хизматкорларини учратиб, улар билан ҳамсухбат бўла бошлаганида, унда "Бҳагавад-гита"ни ўрганиш ва унинг ҳақиқий мазмунини тушуниш имконияти пайдо бўлади. Худонинг содиқ хизматкори билан мулоқотда бўлишда давом этиб, ўзи ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига киради, Худога хизмат қила бошлаши билан Худои Таоло ҳақидаги, Унинг қароматлари, қиёфаси, эрмаклари, номи ва бошқалар ҳақидаги барча гумонларидан бутунлай покланади. Ҳар қандай шубҳа ва гумонлардан бутунлай покланиб, инсон "Бҳагавад-гита"ни ўрганишда давом этади ва бошқа ҳеч нарсага диққатини бўлмайд қўяди. Ана шу поғонада "Бҳагавад-гита"ни ўрганиш унга чинакам лаззат олиб кела бошлайди ва у ҳамиша, ҳамма ерда фақат Кришна ҳақида ўйлай бошлайди. Ана шу даражага етганида у Кришнага бўлган муҳаббат уммонига ғарқ бўлади. Шу тарзда камолотнинг юқори босқичига кўтарилиб, Худонинг содиқ хизматкори умрининг охирида Кришнанинг руҳий даргоҳига, Голока Вриндаванага йўл олади ва мангу бахтга эришади.

"Худонинг даргоҳига эришиш" деб аталадиган "Шримад Бҳагавад-гита"нинг саккизинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳи шу билан якунланади.

Тўққизинчи боб. Энг нодир илм

*1 ири бхагаван увача
идам ту те гухйатамам правакшийами анасуйаве
джнанама виджнана-сахитам йадж джнатва мокийасе “шубхат*

Худои Таоло шундай деди: Азизим Аржун, ҳеч қачон Менга ҳасад қилмаганинг учун, Мен сенга энг нодир билимни ва донишмандлик илмини ўргатаман. Уларни эгаллаб олиб, сен ҳаётда барча моддий қийинчиликлардан халос бўласан.

Изоҳ: Худои Таоло ҳақидаги ҳикояларни мунтазам тинглаб юриш билан содиқ аста-секин руҳий илмга эга бўлади. Тинглаш усули "Шримад Бхагаватам"да тавсия қилинган: "Худои Таолонинг сўзлари ғайритабиий қудратга эга. Унинг бу қудратини Худонинг Олий Шахси ҳақидаги ҳикояларни Унинг содиқлари орасида тинглаш ва муҳокама қилиш жараёнида ҳис қилиш мумкин". Уларнинг сири, мазмуни ҳеч қачон дунёвий файласуфлар ёки назариётчи олимлар даврасида очилмайди, чунки руҳий илмга - фақат руҳий тажриба, амалий руҳий жараён орқали эришиш мумкин.

Худонинг содиқ хизматкорлари ҳамиша Худои Таолога хизмат қиладилар. Кришна онги билан ҳаракат қилиб юрган ҳар бир кишининг қалбидаги ниятини, унинг қанчалик самимий эканини Худои Таоло яхши билади, шунга яраша, содиқлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, Кришна ҳақидаги илмни тўлиқ эгаллаб олиши учун унга етарли даражада тафаккур, заковат ато этади. Кришна ҳақидаги суҳбатлар жуда қудратли таъсир кучига эга, агар шу ҳикояларни бирор марта тинглашга муяссар бўлган киши, шу нодир илмни тушуниб олишга интилса, вақт ўтиши билан у, албатта, руҳий ҳаёт тажрибасига эга бўлади. Аржунни Худого садоқат билан хизмат қилишнинг ана шу қудратли жараёнига бутунлай жалб қилиш учун, Кришна "Бхагавад-гита"нинг тўққизинчи бобида унга шу вақтгача айтилган илмлардан ҳам сирлироқ, махфийроқ бўлган нарсалар ҳақида гапириб беради.

"Бхагавад-гита"нинг биринчи боби бутун асарга кириш вазифасини бажаради. Иккинчи ва учинчи бобларда сирли, нодир ҳисобланган руҳий илм ҳақида гапирилади. Еттинчи ва саккизинчи бобларда муҳокама қилинадиган мавзулар Худого садоқат билан хизмат қилишга бевосита боғлиқ бўлган мавзулардир, Кришна онгининг нурини сочаётгани сабабли, улар руҳий илмнинг яна ҳам сирлироқ, махфийроқ қисми деб аталади. Лекин "Бхагавад-гита"нинг тўққизинчи бобида Худои Таолога энг соф, бенуқсон садоқат билан хизмат қилиш

ҳақида гапирилади. Шу сабабли, унда энг нодир илм баён этилган деб ҳисобланади. Кришна ҳақидаги энг нодир илмга эга бўлган киши табиий равишда, ўз-ўзидан моддий қувват таъсири остидан чиқади ва ҳатто, гарчи бу дунёда яшашда давом этаётган бўлса ҳам, барча моддий мусибатлардан халос бўлади. "Бхакти-расамрита-синдху"да айтилганки, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга самимий интилаётган кишини, гарчи у моддий оламнинг шароитида яшашда давом этаётган бўлса ҳам, "озодликка эришган одам" деб ҳисоблаш керак. "Бҳагавад-гита"нинг ўнинчи бобида ҳам айтилганки, Худои Таолога хизмат қилиб юрган ҳар бир одам моддий олам тукунлигидан, албатта, озод бўлади.

Тўққизинчи бобни бошлаб берадиган бу шеър чуқур маънога эга. *Идам джнанам*("бу илм") соф садоқат билан хизмат қилишни назарда тутати. Бу хизмат тўққиз турли фаолиятдан таркиб топган: тинглаш, тақрорлаш, эслаш, хизмат қилиш, сажда қилиш, илтижо қилиш, Худонинг кўрсатмаларини бажариш, Худои Таоло билан дўст бўлиш ва ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириш. Худого садоқат билан хизмат қилишнинг ана шу турлари билан шуғулланиш билан инсон руҳий онгга, Кришна онгига эга бўлади. Шундай фаолият натижасида унинг қалби моддий иллатлардан покланганида бу нодир илмни, Худои Таоло, Кришна ҳақидаги илмни эгаллашга қодир бўлади. Шунчаки, тирик мавжудот моддий нарса, яъни тана эмас, руҳ эканини тушунишнинг ўзи кифоя эмас. Бу руҳий юксалиш йўлининг энг бошланғич поғонаси бўлиши мумкин, холос. Ҳақиқий инсон фақат тананинг фаолияти билан ўзининг тана эмаслигини англаб етган кишининг фаолияти орасидаги фарқни тушуниши керак.

Еттинчи бобда биз Худои Таолонинг намоён бўлган қиёфаларининг улуғворлиги, Унинг ҳар хил қувватлари, олий ва қуйи табиати, умуман моддий коинот ҳақида гапирган эдик. Тўққизинчи бобда эса, Парвардигорнинг улуғворлиги ҳақида ҳикоя қилинади.

Бу ерда ишлатилган *анасуйаве* ибораси ҳам муҳим аҳамиятга эга. "Бҳагавад-гита"га изох ёзишга қўл урган кишилар, гарчи ўзлари машҳур олимлар бўлса ҳам, одатда Кришнага, Худонинг Олий Шахсига ҳасад қиладилар. Ҳатто энг заковатли олимлар ҳам, ўзларининг ёзган изохларида "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини бузиб кўрсатадилар. Кришнага ҳасад қилаётганлари сабабли, уларнинг ёзган изохлари ҳеч кимга ҳеч қандай илоҳий фойда келтирмайди. Фақат Худонинг содиқ хизматкорлари ёзган изохларгина ишонарли, эътиборга лойиқ илоҳий асар бўлади. Қалбида ҳасад туйғуси бўлган киши ҳеч қачон бошқаларга "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини очиб бера олмайди, яъни одамларга Кришна ҳақидаги илм сирини очишга қодир эмас. Кришнани билмай туриб, Унинг табиатидан бирор нуксон излаётган киши - шунчаки аҳмоқ, нодон одам. Шу сабабли, ундай изохлардан иложи борица узоқроқ бўлиш керак. Лекин, Кришна - пок ва руҳий Зот, Ху-

донинг Олий Шахси эканини англаб етган одамга бу бобдаги илм ҳақиқий бахт келтириши аниқ.

*2. раджа-видйа раджа-гухйам навитрам идам уттамам
пратйакшавагамам дхармйам су-сукхам картум авйайам*

Бу илм - барча илмлар шоҳи, энг маҳфий, сирли илм. Бу - энг пок илм, инсонга ўзининг ҳақиқий табиатини амалда яққол англаш имконини бергани сабабли комил ҳақиқат(дин) ҳисобланади. Бу мангу илм, уни ўрганиш инсонга қувонч бағишлайди.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"нинг бу бобидаги илм - "илмлар шоҳи" деб аталади, чунки унда шу пайтгача айтилган барча фалсафий таълимотларнинг мағзи баён этилган. Ҳинд фалсафасининг асосий йўналишлари Гаутама, Канада, Капила, Ягйавалка, Шандилйа ва Вайшванаранинг асарларида баён этилган. Бу донишмандлар сулоласи "Веданта-сутра"ларнинг муаллифи Вйасадева билан тугайди. Шундай қилиб, фалсафий ва руҳий илмнинг ҳеч қандай нуқсони йўқ ва камчилиги қолмаган. Лекин, бу ерда Парвардигор "Бҳагавад-гита"нинг тўққизинчи бобини илмлар шоҳи ва барча Ведавий, фалсафий насиҳатларнинг асосий мазмуни, моҳияти, мағзи деб атайпти. Бу ҳақиқатан ҳам сирли, нодир илм, чунки, сирли, яъни илоҳий илм - руҳ билан моддий тана орасидаги фарқни ўргатади, ана шу сирли илмнинг гултожи эса - Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишдир.

Аксарият одамлар мана шу сирли илмдан беҳабарлар: уларнинг ҳаётда ўрганиб юрган барча илмлари ташқи, моддий оламга тегишли илмлардир. Дунёвий таълим тизимида одамлар ҳар хил фанлар ўрганадилар: сиёсат, ижтимоий илмлар, физика, химия, математика, астрономия, техник фанлар ва ҳоказо. Жаҳонда ҳар хил фанларни ўрганадиган жуда кўп университетлар бор, лекин руҳ ҳақидаги илмни ўргатадиган бирорта илм даргоҳи йўқ. Айни пайтда руҳ - танада мавжуд бўлган энг муҳим, энг асосий нарсаси: руҳдан ажралган тананинг ҳеч қандай қадр-қиммати қолмайди. Жонсиз, руҳсиз гавда лошга айланади. Шунга қарамай одамлар руҳни, жонни четда қўйиб, бутун кучларини, вақтини, ақл-фаросатини фақат тананинг эҳтиёжини қондириш учун сарфлашга уринадилар.

Иккинчи бобдан бошлаб, "Бҳагавад-гита"нинг ҳамма жойида руҳнинг алоҳида аҳамияти ҳақида мунтазам таъкидланыпти. Иккинчи бобнинг бошида Парвардигор айтадики, тана ўткинчи, руҳ, жон эса мангу(*антаванта име деха нитйасйоктаҳ шариринаҳ*). Мангу руҳнинг моддий танадан фарқ қилиши ва табиатиға кўра ўзгармас, емирилмас ва мангу экани ҳақидаги илмнинг ўзи сирли илм ҳисобланади. Лекин бу илм ҳали руҳнинг ҳақиқий табиатини тўла тушунтириб беролмайди. Баъзиларнинг фикрига кўра, руҳ танадан фарқ қилади, тана ўлгандан

кейин, ёки моддий танани тарк этгандан кейин руҳ мавҳумликка тушиб, ўзининг шахс сифатини йўқотади. Лекин, аслида бундай эмас. Тананинг ичида туриб ҳам шунчалик фаол ҳаракат қилаётган руҳ, қандай қилиб тана ичидан озодликка чиққандан кейин суст бўлиб қолиши мумкин? Руҳ ҳамиша фаол ҳаракатда бўлади. Руҳ мангу экан, унинг ҳаракати, фаолияти ҳам мангудир. Руҳнинг руҳий оламдаги фаолияти ҳақидаги илм илоҳий илмнинг энг нодир, сирли қисмини ташкил этади. Шу сабабли бу ерда мангу руҳнинг фаолияти ҳақидаги илм - барча илмларнинг энг маҳфий, асосий қисми, "илмлар шоҳи" деб аталган.

Ведаларда айтилишича, бу илм барча фаолиятлар ичида энг пок фаолият ҳақидаги билимдир. "Падма-пурана"да одамларнинг гуноҳ ҳисобланган ҳар хил фаолияти ҳақида гапирилади. У ерда айтилишича, ҳар қандай гуноҳ иш яна бир гуноҳ ишга сабаб бўлади. Кармали фаолият билан машғул кишилар аввалги гуноҳларининг ҳар хил босқич ва турли даражадаги оқибатларига ўралашиб қолганлар. Агар дарахт эксангиз, у бир пасда ўсиб кетмайди: бунинг учун вақт керак. Аввалига кичкина ниҳол пайдо бўлади, аста-секин улғайиб, катта дарахтга айланади, гуллаб ҳосил бера бошлайди, дарахт кучга кирганида, уни ўтказган одамлар шу дарахтнинг гуллари ва меваларидан лаззатланиши мумкин. Худди шунингдек, бирор гуноҳ иш қилганда, одам ерга уруғ ташлагандай бўлади, ана шу уруғ вақт ўтиши билан ўсиб чиқади.

Гуноҳ ишларнинг оқибатлари бир неча босқичларда пишиб етилади. Инсон аллақачон гуноҳ ишлар қилишни тарк этган бўлса-да, аввалги қилган гуноҳларининг оқибатларига у ҳали энди дуч келаётган бўлиши мумкин. Баъзи гуноҳларнинг оқибати ҳали уруғ шаклида, бошқалари эса, пишиб етилиб, ҳозир ҳар хил азоб-уқубатлар кўринишида ўзининг меваларини бераётган бўлади.

Еттинчи бобнинг йигирма саккизинчи шеърида айтилганидай, гуноҳлари оқибатидан халос бўлган ва ҳаётини фақат эзгу ишларга бағишлаган, моддий оламнинг карама-қаршиликлари таъсиридан озод киши Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиш йўлига кира олади. Бошқача қилиб айтганда, ҳақиқатан ҳам Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ўзининг аввалги гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлган кишидир. "Падма-пурана"да ҳам шу ҳақиқат тасдиқланади:

*апрарабдха-пхалам папам кутам биджам пхалонмукхам
краменаива пралийате вишну-бхакти-рататманам*

"Худонинг Олий Шахсига садоқат билан хизмат қилиб юрган киши аста-секин барча: етилиб пишган, энди содир этилган, уруғлик сифатида турган гуноҳлари оқибатидан қутулади". Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш жуда қудратли поклаш кучига эга, шу сабабли уни *навитрам уттамам*, "энг пок" деб атайдилар. *Уттама* дегани трансцендент, илоҳий деган маънони англатади. *Тамас* - бу

моддий олам, яъни зулмат, ғафлат, қоронғилик салтанати, *уттама* деган сифат эса, ана шу зулмат ташқарисида, моддий фаолият чегарасидан ташқарисида деган маънони англатади. Гарчи Худонинг содиқ хизматкори қилаётган ишлар оддий одамларнинг ишларидан фарқ қилмаса ҳам, Худога хизмат қилишни ҳеч қачон моддий фаолият деб ҳисобламаслик керак. Ҳақиқий руҳий назарга эга бўлган ва Худога хизмат қилиш илмидан хабари бўлган киши Худонинг содиқ хизматкорлари қилаётган ишларининг моддий фаолият эмаслигини яхши билади. Уларнинг барча ҳаракатлари руҳий ва Худои Таолога бағишланган, шу боис моддий гуналар таъсирида бўлганмаган.

Бу ерда айтилганки, Худога хизмат қилиш доирасидаги фаолият шу қадар мукаммалки, инсон унинг натижаларини бевосита ҳис қилиши мумкин. Бу ҳақиқатан ҳам шундай. Биз ўзимизнинг ҳаёт тажрибамиздан амин бўлганмизки, Кришнанинг муқаддас номларини (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре)ҳақоратларсиз зикр қилиб юрган киши, руҳий лаззат ҳис қила бошлайди, қалби моддий иллатлардан жуда тез покланади. Буни амалда ҳар ким ўзи ҳам синаб кўриши мумкин. Бундан ташқари, фақат муқаддас номларни зикр қилиб, тинглаш билан чекланиб қолмасдан, Худога хизмат қилиш илмини бошқаларга ўргатишга интилаётган ёки Худони, Кришнани англаш ҳаракатининг ривожланишини қўллаб-қувватлаб юрган киши ўзининг руҳий жиҳатдан қанчалик тез ривожланаётганини дарров сезиши мумкин. Унинг руҳий юксалиш йўлида ривожланиши аввалги маълумотига ёки бошқа бирор моддий сифатларга боғлиқ эмас. Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг ўзи шу қадар қудратлики, шунчаки бу фаолият билан шуғулланиб юриш натижасида биз моддий иллатлардан бутунлай покланамиз.

"Веданта-сутра"да бу ҳақда шундай дейилади: *пракашаи ча кармани абхйасат* - "Худога садоқат билан хизмат қилиш шу қадар қудратлики, у билан шуғулланган киши ўз-ўзидан руҳий илмга эга бўлади". Бунга, оддий чўри аёлнинг ўғли бўлиб туғилган Нарада Мунининг аввалги ҳаёти яққол мисол бўла олади. У обрўли хонадонда туғилган ҳам эмасди, яхши таълим-тарбия ҳам олмаган эди. Лекин, унинг онаси буюк содиқларга хизмат қилганида, Нарада унга ёрдам берар, онаси йўқлигида Худонинг содиқ хизматкорларига ўзи хизмат қиларди. Бу ҳақда Нарада Мунининг ўзи шундай дейди:

*уччхишта-лепан анумотито двиджайах
сакрит сма бхундже тад-апаста-килбишах
эвам правриттасйа вишуддха-четасас
тад-дхарма эватма-ручиҳ праджайате*

"Шримад Бхагаватам"(1.5.25)нинг бу шеърида Нарада шогирди Вйасадевага ўзининг аввалги ҳаётида бўлиб ўтган воқеаларни гапириб берапти. У айтадики, тўрт ой давомида, уйида Худонинг соф содиқ

хизматкорлари меҳмон бўлиб турганида, у уларнинг хизматини қилган, улар билан ҳамсухбат бўлган. Уларнинг идиш-товоқларини юваётиб, овқат қолдиқларини кўрган ва ундан татиб кўргиси келган. Донишмандлардан рухсат сўраб, улардан қолган сарқит овқатдан тоғани сабабли, аввалги гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлиб, қалби покланган. Донишмандлардан қолган таомдан татиб, Нарада Муни ҳам, худди шу донишмандлар сингари, Худонинг қалби пок содиқ хизматкори бўлган. Ҳамиша Парвардигор ҳақидаги ҳикояларни бир-бирига гапириб ва тинглаб, бу буюк содиқлар Худога садоқат билан хизмат қилишдан чексиз руҳий лаззат олганлар ва худди ана шундай лаззат туйғуси вақти келиб Нарада Мунида ҳам пайдо бўлган. Кейин, Нарада Муни яна давом этади:

*табранвахам кришна-катхах прагайатам
ануграхенаширинавам манохарах
тах шраддхайа ме "нупадам вишринватах
прийашираваса анга маммабхавад ручих*

Донишмандлар билан ҳамсухбат бўлиб, Нарада Худои Таолонинг улуғворлиги ҳақидаги ҳикояларни тинглаш ва гапириб беришга қизиқиб қолади, унинг қалбида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш истаги пайдо бўлади. Шунинг учун, "Веданта-сутра"да шундай дейилган: *пракашаш ча кармани абхйасат* - Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган одам ўз-ўзидан илмга эга бўлади ва у ҳақиқатни англаб етишга қодир бўлади. *Пратйакша* ("бевосита қабул қилиш") иборасининг мазмуни шундан иборат.

Дхармйам, - "дин йўли" деганидир. Нарада Муни оддий чўри аёлининг ўғли эди. Унинг мактабга бориш имконияти йўқ эди. У Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиш бахтига муяссар бўлган онасига шунчаки ёрдамлашарди, холос. Шу тарика кичкина Нарада ҳам Худонинг содиқ хизматкорларига хизмат қилиш имкониятига эга бўлди, улар билан бўлган суҳбат унга диний фаолиятнинг энг юқори поғонасига кўтарилиш имконини берди. "Шримад Бхагаватам"нинг таъкидлашича, диний фаолиятнинг энг олий поғонаси Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш ҳисобланади (*са ваи пумсам паро дхармо йато бхактир адхокшадже*). Оддий диндор одамларнинг аксарияти диний фаолиятнинг энг олий поғонаси - Худога садоқат билан хизмат қилиш эканини билмайдилар. Саккизинчи бобнинг охириги шеърини изоҳлаётиб айтиб ўтганимиздай, (*ведешу йадженешу тапахсу чаива*), инсон ўзининг руҳий табиатини англаб олиши учун Ведалар илмини билиши лозим. Лекин, бу ерда биз кўряпмизки, ҳеч қачон руҳий устоз мактабида ўқимаган, Ведаларни ўрганмаган Нарада, Ведаларни ўрганиб юрган одамларнинг энг олий мақсади бўлган юксак поғонага кўтарилди. Худога садоқат билан хизмат қилиш шу қадар қудратли кучга эгаки, ҳатто барча диний қоидаларга амал қилмай туриб ҳам, инсон камолотнинг энг юқори поғонасига кўтарилди олади. Қандай

килиб бундай бўлиши мумкин? Ведаларда бу ҳолат шундай тушунтирилади: *ачарйаван пурушо веда*. Буюк ачарйалар билан ҳамсухбат бўлиб, ҳатто ҳеч қачон ведаларни ўрганмаган ва маълумотсиз одам ҳам ҳақиқатни англаш учун етарли бўлган илоҳий илмга эга бўлади.

Худого садоқат билан хизмат қилиш инсонга қувонч бағишлайди. Нима учун? Худого садоқат билан хизмат қилиш *шраванам киртанам вишноҳдан* иборат, яъни Худои Таолони шарафловчи ҳикояларни ёки руҳий илм муҳокама қилаётган ҳақиқий ачарйаларнинг фалсафий суҳбатларини тинглашнинг ўзи кифоя. Ана шундай суҳбатларда шунчаки иштирок этиш билан инсон руҳий илмга эга бўлади; шунингдек у Худои Таолога таклиф этилган ширин таомлардан тотиши мумкин. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишдаги ҳар бир ҳаракат инсонга қувонч бағишлайди. Бундай фаолият билан энг ночор аҳволда яшаётган одам ҳам шуғулланиши мумкин. Парвардигор: *патрам пушпам пхалам тойам*, дейди. У содиқ хизматкоридан ҳар қандай арзимас эҳсонни қабул қилишга тайёр. Инсон ўзининг жамиятдаги тутган ўрнидан мутлақо боғлиқ бўлмаган ҳолда Худои Таолога ҳеч бўлмаса, барг, гул, озгина мева ёки сув таклиф қилиши мумкин. Бу нарсалар дунёнинг ҳамма ерида мавжуд, агар муҳаббат ва садоқат билан таклиф қилинган бўлса, Худои Таоло ҳар қандай эҳсонни албатта қабул қилади ва Ўзининг содиқ хизматкоридан мамнун бўлади. Тарихда бунга мисоллар жуда кўп бўлган. Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига таклиф этилган туласи баргларининг хушбўй хидини ҳидлаган Санат-кумар ва унинг укалари сингари буюк донишмандлар Худонинг буюк содиқ хизматкорларига айландилар. Демак, Худого садоқат билан хизмат қилиш инсонга қувонч, шодлик келтиради. Худои Таоло биз таклиф қилаётган нарсалардан фақат қалбимиздаги ихлосимизни, самимий муҳаббатимизни қабул қилади.

Бу ерда Худого садоқат билан хизмат қилиш мангу мавжуд деб аталган. Бу майавади-файласуфларнинг таълимотига умуман зид, уни инкор этадиган ҳақиқат. Баъзан майавадилар гўёки, Худого садоқат билан хизмат қилишда машғул бўладилар, аммо, улар Худого садоқат билан хизмат қилиш фақат озодликка эришгунча керак, деб биладилар, чунки уларнинг фикрича, моддий асирликдан халос бўлиб, улар ўзлари худо бўладилар. Худого бундай ўткинчи, вақт билан чекланган хизмат қилишни пок деб бўлмайди. Худого ҳақиқий хизмат қилиш жараёни озодликка эришгандан кейин ҳам давом этаверади. Руҳий оламга, Худонинг даргоҳига қайтиб бориб, содиқ ўзи Худо бўлишга интилмайди, аксинча у ерда ҳам Худого хизмат қилишда давом этади.

Кейинги боблардан маълум бўладики, ҳақиқатан ҳам Худого садоқат билан хизмат қилиш тирик мавжудот моддий асирликдан озодликка эришгандан кейин бошланади. Тирик мавжудот озодликка эришиб, Брахман(*брахма-бхута*) поғонасига кўтарилгандан кейин, Худого садоқат билан хизмат қила бошлайди(*самах сарвешу бхутешу*

мад-бхактим лабхате парам). Шунчаки карма-йога, гйана-йога, аштанга-йога ёки йоганинг бошқа бир тури билан шуғулланиб Худонинг Олий Шахсини англаб бўлмайди. Йоганинг ана шу турларининг барчаси инсонга бхакти-йога даражасига кўтарилишда ёрдам беради, аммо, Худо Шахсини фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина англаб етиш мумкин. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнида, айниқса "Шримад Бҳагаватам" ёки "Бҳагавад-гита"ни руҳий ўзлигини англаб етган зотлар оғзидан тинглаш натижасида қалби покланганида, инсон Кришна ҳақидаги, Худо ҳақидаги илмга эга бўлади. *Эвам-прасанна-манасо бхагавад-бхакти-йогоматах*. Қалби моддий иллатлардан покланганида инсон Худонинг ким эканини англаш қобилиятига эга бўлади. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли, Кришнани англаш усули, - билим олишнинг барча усуллариининг аълоси, сирли илмлар шоҳидир. Бу диний фаолиятнинг энг пок усули. Бу фаолият билан шуғулланиш осон ва қувончли. Шу сабабли Худога садоқат билан хизмат қилиш барчага баробар тавсия қилинади.

*3. ашрададдханах пуруша дхармасйасйа парантапа
апраййа мам нивартанте мритйу-самсара-вартмани*

Эй душманлар ғолиби, чуқур ишончга, иймон-эътиқодга эга бўлмасдан, Менга хизмат қилиб юрган киши ҳеч қачон Менга эриша олмайди. Шу боис улар яна моддий оламга қайтиб, самсара чархпалагида такрор ва такрор туғилиб-ўлаверадилар.

Изоҳ: Ишончсиз, иймонсиз, эътиқодсиз одам Худога хизмат қилишда ҳеч қачон муваффақиятга эриша олмайди - бу шеърнинг мазмуни шундан иборат. Фақат Худонинг содиқ хизматкорлари билан ҳамсухбат бўлиш жараёнида ишончга, иймонга эга бўлиш мумкин. Жаҳонда буюк рухлардан Ведалар ҳақиқатини тинглаб туриб ҳам, қалбида Худога нисбатан ишонч, иймон-эътиқод уйғонмайдиган кишилардан ҳам бахтиқаро одам йўқ. Ҳамиша қандайдир шубҳа-ю гумонлар остида юриб, улар ҳеч қачон Худои Таолога садоқат билан хизмат қила олмайдилар. Шундай қилиб, ишонч - Кришнани англаш йўлида энг асосий шартлардан бири. "Чайтанйа-Чаритамрита"да айтилганки, иймон, эътиқод бу - Худои Таоло Шри Кришнага садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида руҳий баркамолликка эришиш мумкинлигига бўлган қатъий ишончдир. Ана шундай қатъий ишонч - иймон-эътиқод (вера) деб аталади. "Шримад Бҳагаватам"(4.31.14) да шундай дейилади:

*йатха тарор мула-нишечанена
трипйанти тат-скандха-бхуджопашакх
пранопахарач ча йатхендрийанам*

татхаива сарварханам ачйутеджйа

"Дарахтнинг илдиизига сув қуйиш билан биз унинг шоха ва барглари хам суғорган бўламиз, корнимизни овқатга тўйдириш билан эса, танамизнинг барча аъзолари таъминлаган бўламиз. Худди шундай, Худои Таолога илоҳий хизмат қилиш билан шуғулланиб юрган киши ҳеч қийналмасдан барча фаришталарни ва бошқа тирик мавжудотларни мамнун қилган бўлади". Шунинг учун, "Бҳагавад-гита"ни ўқиб чиққан киши, унинг энг асосий хулосасини қабул қилиши лозим: инсон бошқа барча ишларни тарк этиб, ҳаётини Худои Таоло Шри Кришнага, Худо Шахсига садоқат билан хизмат қилишга бағишлаши керак. Мана шу ҳаёт фалсафасига тўлиқ ишонган кишининг иймони - ҳақиқий иймондир.

Инсон қалбида ана шундай иймон-этикодни ривожлантириш Кришнани англаш усулининг асосий мазмунини ташкил этади. Кришнани, Худони англаган кишиларнинг уч тоифаси бўлади. Учинчи тоифа одамлар ҳали ишончи йўқ одамлардир. Ҳатто улар шунчаки бошқаларга тақлид қилиб Хдога садоқат билан хизмат қилиш билан шуғуллансалар ҳам, камолот чўққисига эриша олмайдилар. Одатда бундай одамлар бироз вақт ўтгандан кейин, бу йўлни ташлаб кетадилар. Улар Кришна онгида бирор иш билан машғул бўладилар, лекин, қалбида қатъий ишонч бўлмагани сабабли, уларнинг Худого садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориши жуда қийин. Биз ўз фаолиятимиз давомида Кришнани англаш ҳаракатига қандайдир яширин ниятлар билан қўшилиб олган баъзи кишиларни учратиб турамиз. Улар бироз вақт жамиятимиз фаолиятида фаол қатнашиб юрадилар, аммо, ўзининг моддий, иқтисодий аҳволини яхшилаб олгандан кейин руҳий фаолиятни тарк этиб, ўзининг аввалги моддий фаолиятига, аввалги турмуш тарзига қайтадилар. Фақат қатъий ишончга, иймонга эга одамларгина Кришнани, Худони англашда камолотга эриша оладилар. Муқаддас китобларни яхши ўрганиб, Худого садоқат билан хизмат қилиш илминини мукамал англаб етган, қатъий ишончга эга бўлган кишини биринчи тоифадаги содиқ деб атайдилар. Муқаддас китобларнинг мазмунини охиригача англаб етмаган, лекин, *кришна-бҳакти*, яъни Худого, Кришнага садоқат билан хизмат қилиш йўли - Худого эришишнинг энг тўғри йўли эканига қатъий ишонадиган ва шу йўлдан бораётган киши иккинчи тоифага киради. Бундай содиқлар, муқаддас китобларни ҳам билмайдиган, қатъий ишончи ҳам бўлмаган, аммо, шунчаки соддадиллиги ва содиқлар билан яқин суҳбатда бўлганлиги сабаблигина Кришнани англаш қоидаларига амал қилиб юрган учинчи тоифа содиқлардан устун туради. Учинчи тоифага мансуб содиқлар вақти келиб йўлдан адашишлари мумкин, иккинчи тоифадаги содиқлар одатда ҳеч қачон адашмайдилар, биринчи тоифадаги содиқларнинг йўлдан адашиши мумкин эмас. Биринчи тоифадаги содиқ токи камолотга, охириги олий мақсадга эришгунча, ҳамиша Худого садоқат билан

хизмат қилишда ривожланиб, юксалиб боради. Учинчи тоифа содиқлар Кришнага, Худога садоқат билан хизмат қилиш кишига чексиз бахт-саодат келтиришига ишонсалар ҳам, улар "Бҳагавад-гита", "Шримад Бҳагаватам" сингари муқаддас китобларда баён қилинган Худо, Шри Кришна ҳақидаги мукаммал илмга эга эмас. Учинчи тоифага мансуб содиқлар баъзан қалбида карма-йога ва гйана-йогога нисбатан мойиллик сезадилар, баъзида ҳар хил дунёвий ташвишлар билан овора бўлиб қоладилар, лекин ана шундай иллатлардан поклансалар, улар ҳам иккинчи ёки биринчи тоифадаги содиқ даражасига кўтариладилар. Худога, Кришнага бўлган ишонч ҳам уч тоифага бўлинади, бу ҳақда "Шримад Бҳагаватам"да айтилган. "Шримад Бҳагаватам"нинг ўн биринчи қўшиғида биринчи, иккинчи ва учинчи тоифадаги боғланишлар ҳам таърифланган. Кришна ҳақида, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг улуғворлиги тўғрисида шунча гапларни тинглаб туриб ҳам, қалбида уларга ишонч уйғонмаган, бу гапларни шунчаки хаёлий гаплар, деб ҳисоблайдиган киши, ҳатто Худога хизмат қилиб юрган бўлса ҳам, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориши жуда мушкул. Уларнинг камолотга эришиш имконияти деярли йўқ ҳисоб. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилишда ишонч жуда муҳим аҳамиятга эга.

*4. майа татам идам сарвам джагад авйакта-муртина
мат-стхани сарва-бхутани на чахам тешв авастхитаҳ*

Намоён бўлмаган кўринишимда Мен бутун коинотга сингиб кетганман. Бутун мавжудот Менда мужассам, аммо Мен - уларнинг ичида эмасман.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсини қўпол моддий сезгилар ёрдамида ҳис қилиб бўлмайди.

*атаҳ шри-кришна-намади набхавед грахйам индрийаих
севонмукхе хи джихвадау свайам эва спхуратй адаҳ*

"Бхакти-расамрита-синдху" 1.2.234.

"Ҳиссиётлари моддий нарсалар билан булғанган одам Кришнанинг муқаддас номини, қиёфасини, сифатларини ва эрмакларини англай олмайди. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб, ўз сезгиларини руҳий даражага етказгандан кейингина унга бу сирлар очилади". Парвардигор Кришнанинг муқаддас номини, Унинг шуҳратини, эрмакларини моддий ҳиссиёт аъзолари ёрдамида англашнинг иложи йўқ. Худои Таоло ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида соф Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқларгагина Ўзини намоён этади. "Бхакти-расамрита-синдху"да (5.38) шундай дейилган: *преманджана-ччхурита-бхакти-вилочанена сантаҳ садаива хридайешу вилокайанти*. Қалбида Худога нисбатан илоҳий муҳаббат мавжуд уйғонган кишиги-

на қалбида ҳам, ундан ташқарида ҳам Худонинг Олий Шахсини, Говиндани ҳамиша кўра олади. Парвардигор оддий одамларнинг кўзидан бекиниб олган. Бу ерда айтилганки, гарчи Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлса ҳам, Уни моддий сезги аъзолари билан сезишнинг иложи йўқ. *Авиакта-муртини* ибораси шуни билдиради. Лекин, гарчи биз Парвардигорни кўрмасак ҳам, бутун борлиқ Унда мужассам. Еттинчи бобда айтилганидай, бутун моддий коинот Худои Таолонинг икки қувватининг - олий(руҳий) ва қуйи(моддий) қувватининг бирикмасидан иборат. Парвардигорнинг қуввати бутун коинотни ёритиб турган қуёш нурлари сингари, бутун борлиққа сингиб турибди, бутун борлиқ Унда жойлашган.

Лекин, Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлгани учун, У аини пайтда шахс сифатида мавжуд бўла олмайди, деб ўйламаслик керак. Ана шундай нотўғри фикрларни рад этиш учун, Парвардигор шундай дейди: "Мен ҳамма ерда мавжудман, бутун борлиқ Менда жойлашган, лекин Мен Ўзим ҳамма нарсадан ташқаридаман". Масалан, шоҳ ўз қувватининг намоён бўлишига ўхшаган ҳукуматни бошқаради; ҳар хил вазирликлар ва идоралар - шоҳ қувватининг намоён бўлган кўринишларидир, уларнинг ҳар бири шоҳнинг амри-фармони асосида фаолият кўрсатади. Лекин, ҳар бир идоранинг, вазирликнинг ичида шоҳнинг ўзи ўтиради, деб ўйламаслик керак. Бу шунчаки кўпол ўхшатиш бўлди. Худди шундай, биз атрофимизда кўриб турган ҳамма нарса, моддий ва руҳий оламдаги мавжуд ҳамма нарса, Худонинг Олий Шахсининг қуввати ичида жойлашган. Парвардигор Ўзининг сон-саноксиз қувватларини намоён этиб, бутун борлиқни яратади. "Бҳагавад-гита"да айтилганидай, *виштабхйахам идам критснам* - "Унинг Ўзи Олий Руҳ кўринишида ҳамма ерда мавжуд".

*5. на ча мат-стхани бхутани пашйа ме йогам айшварам
бхута-бхрин на ча бхута-стхо маматма бхута-бхаванах*

Айни пайтда бутун мавжудот Мендан ташқарида намоён бўлган. Менинг сеҳрли қудратимни кўр! Барча тирик мавжудотларнинг таянчи бўла туриб, Мен ҳар ерда мавжудман, Мен моддий оламнинг бир қисми эмасман, чунки яратиш манбаи - Мен Ўзимман.

Изоҳ: Худои Таоло, бутун борлиқ Менда мужассам деб айтяпти(*мат-стхани сарва-бхутани*). Унинг гапини тўғри тушуниш лозим. Парвардигорнинг Ўзи моддий оламнинг мавжудлигини таъминлашда иштирок этмайди. Баъзи жойларда елкасида Ер шарини кўтариб турган Атлантанинг тасвирини учратиш мумкин; Ернинг оғирлиги остида у эгилиб, зўриқиб турибди. Кришнани ҳам шунга ўхшатиб, коинотнинг мавжудлигини таъминлашдан зўриқиб турган ҳолда тасаввур қилмаслик керак. У айтяптики, гарчи бутун борлиқ Унинг қувватида

бўлса ҳам, Унинг Ўзи бутун моддий борлиқдан ташқарида. Сайёралар тизими Худонинг қуввати бўлган фазода жойлашган. Лекин, Худои Таолонинг Ўзи космик фазодан фарқ қилади. Парвардигорнинг ҳолати бошқача. Шунинг учун, Худои Таоло айтяптики: "Гарчи бутун борлиқ Менинг қувватимда жойлашган бўлса ҳам, Мен, Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, ундан ташқаридаман". Худои Таолонинг англаб бўлмас қудрати ана шундай.

Ведавий "Нирукти" луғатда шундай дейилган: *йуджйате "нена дургхатешу карйешу* - "Худои Таоло Ўзининг қуввати ёрдамида англаб бўлмас, ҳайратли кароматларни намойиш этади". Парвардигор ҳар хил қудратли қувватларга эга, Унинг истаган амри шу заҳотиёқ амалга ошади. ("Оллоҳ фақат "Бўл!" дейди.) Худои Шахсининг табиатини ана шундай тушуниш лозим. Агар биз бирор ишни ният қилсак, уни амалга ошириш учун анча кийинчиликларга учраймиз, кўпинча ниятимиз амалга ошмайди. Лекин, агар Кришна бирор нарсани истаса, Унинг шу истагининг ўзи кифоя, - ҳамма нарса ўз-ўзидан энг комил ҳолатда амалга ошади. Парвардигор буни шундай тушунтиради: гарчи бутун борлиқ Унда жойлашган бўлса ҳам, Унинг Ўзи моддий коинотга аралашмайди. Бутун борлиқ Унинг олий амри билан яратилади, Унинг амри билан мавжуд бўлиб туради, охир-оқибатда Унинг амри билан емирилади. Парвардигор мутлақо руҳий табиатга эга бўлгани учун Унинг ақли ва Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Парвардигор бир вақтнинг ўзида ҳамма ерда мавжуд, лекин оддий одам Худои Таолонинг қандай қилиб бир вақтнинг ўзида ҳамма ерда шахсан мавжуд бўлишини тушуна олмайди. У моддий оламдан ташқарида, айна пайтда бутун борлиқ Унда жойлашган. Бу шеърда келтирилган *йогом шиварам* - "Худонинг Олий Шахсининг сеҳрли қудрати шундан иборат" дегани шуни кўрсатади.

*6. йатхакаша-стхито нитйам вайуҳ сарватра-го махан
татха сарвани бхутани мат-стханитий упадхарайа*

Билсанг, худди ҳамма ерда эсиб турган шамол ҳамиша осмонда қолавергани сингари, мавжуд барча мавжудотлар ҳам, ҳамиша Менда мужассам бўладилар.

Изоҳ: Оддий одам шунчалик бепоён моддий олам қандай қилиб Худои Таолонинг ичида жойлашишини тушунмайди. Лекин Парвардигор бу ерда шуни тушуниб олишга ёрдам берадиган мисол келтиради. Бизга маълум бўлган нарсалар ичида осмон энг бепоён нарса бўлса керак. Осмондаги шамол ёки ҳаво - моддий оламдаги энг катта унсур. Ҳавонинг ҳаракати бутун борлиқнинг ҳаракатини белгилайди. Лекин, шунчалик қудратли бўлишига қарамай, ҳаво, шамол фазодан, осмондан чиқиб кетолмайди, унинг чегараси билан чекланган. Худди шун-

дай, бу ранг-баранг моддий олам ҳам Худои Таолонинг амри билан яратилган, ундаги ҳамма нарса Парвардигорнинг ҳукми остида: Худонинг хоҳиши бўлмаса, ҳатто дарахтнинг барги ҳам кимирамасди. Ҳамма нарса Худонинг амри билан рӯй беради: Унинг амри билан яратилади, Унинг амри билан мавжуд бўлиб туради ва Унинг амри билан яқсон қилинади. Аммо, худди ҳавонинг, шамолнинг қилаётган ишларига осмон аралашмагани сингари, Худонинг Ўзи бу жараёнлардан четда туради.

Упанишадаларда шундай дейилади: *йад-бхиша ватах павате* - "Худои Таолодан кўрканидан шамол эсади" (Тайттирия-упанишад, 2.8.1). "Брихад-аранийака-упанишад"да (3.8.9) шундай дейилган: *этакйа ва акшарасйа праишасане гарги сурйа-чандра-масау видхитау тиштхата этакйа ва акшарасйа праишасане гарги дйав-апритхивйау видхритау тиштхатах* - "Ой, қуёш ва бошқа сайёралар Худонинг Олий Шахсининг олий амрига бўйсуниб ҳаракат қиладилар". "Брахма-самхита"да(5.52) ҳам шундай дейилган:

*йач-чакишур эша савита сакала-граханам
раджа самаста-сура-муртир ашеша-теджах
йасйаджнайа бхрамати самбхрита-кала-чакро
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами*

Бу ерда қуёшнинг ҳаракати таърифланган. Қуёшни Худои Таолонинг кўзи деб атайдилар. У коинот бўйлаб чексиз миқдорда ҳарорат ва нур таратиб туради. Шунга қарамай қуёш, Говинданинг амрига бўйсуниб, Унинг олий режаси бўйича, ўз орбитасидан чиқмай ҳаракат қилади. Шундай қилиб, биз ведаларда моддий оламдаги улғувор ва баҳайбат нарсаларнинг барчаси Худо Шахсининг тўла ҳукми остида эканини билиб оламиз. Бу ҳақда тўққизинчи бобнинг кейинги шеърларида батафсилроқ маълумот берилади.

*7. сарва-бхутани каунтейа пракритим йанти мамикам
калпа-киае пунас тани калпадау висриджами ахам*

Эй Кунтининг ўғли, ҳар бир калпа нихоясида бутун моддий олам Менинг табиатимга қиради, кейинги калпа бошланганда эса, Мен уни қайтадан яратаман.

Изоҳ: Моддий оламнинг пайдо бўлиши, мавжуд бўлиб туриши ва емирилиши Худо Шахсининг олий амрига боғлиқ. Калпанинг охирида, дегани "Брахманинг умри тугганида" деган маънони билдиради. Брахма юз йил яшайди, унинг бир куни эса, ердаги вақт ҳисоби билан 4.300.000.000 йилга тенг. Унинг туни ҳам шунча вақт давом этади. Брахманинг бир ойи ана шундай ўттиз кун ва ўттиз тундан, бир йили эса, ўн икки ойдан иборат. Юз йил ўтгандан кейин, Брахма ўлганида, бутун моддий олам яқсон бўлади, яъни Худои Таоло намоён этган

қувват яна Унинг Ўзига қайтиб келади. Кейин, моддий оламни яратиш зарурияти туғилганида, Худои Таолонинг амри билан яна моддий коинот яратилади. *Баху сйам*: "Мен ягонаман, лекин қўп бўламан". Бу афоризм Ведалардан олинган: ("Чхандогйа-упанишад" 6.2.3). Парвардигор Ўзини моддий қувват кўринишида намоён этиб таратади, шунда моддий олам яна пайдо бўлади.

*8. пракритим свам аваштабхйа висриджамйи пунах пунах
бхута-грамам имам критснам авашам пракритер вашат*

Бутун борлиқ Менга бўйсанади. Менинг амрим билан у такрор ва такрор пайдо бўлади, ҳар калпа охирида эса, Менинг хоҳишим билан яксон бўлади.

Изоҳ: Моддий олам Худонинг Олий Шахсининг қуйи қувватининг намоён бўлишидир. Бу ҳақда бир неча бор таъкидлаган эдик. Уни яратиш жараёнида моддий қувват *махат-таттва* кўринишида ажралиб чиқади ва Парвардигор унинг ичига Пурушанинг биринчи кўриниши - Маха-Вишну киёфасида киради. У сабаблар океани сувларида ётади ва нафаси билан сон-саноксиз коинотларни чиқаради, шу коинотларнинг ҳар қайсисининг ичига Парвардигор Гарбходакашайи-Вишну сифатида киради. Моддий коинотлар шу тарзда пайдо бўлади. Кейин Парвардигор Ўзини Кширодакашайи-Вишну сифатида намоён этади, ҳар бир мавжудот ичига, ҳар бир атомнинг ичига кириб, бутун борлиққа сингиб кетади. Мазкур шеърда шу ҳақда айтиляпти: У бутун борлиққа сингиб кетган.

Тирик мавжудотлар эса, моддий табиат ичига кириб, бу ерда ўзларининг аввалги кармаларига асосан ҳар хил ҳолатларда яшай бошлайдилар. Моддий оламнинг фаолияти ана шундай бошланади. Ҳар турли таналарга эга бўлган тирик мавжудотлар моддий коинот яратилгандан бошлаб ҳаракатга келади. Ҳар хил ҳаёт турлари модданинг эволюцион ривожланиши жараёнида пайдо бўлади, деб ўйламаслик керак. Бу нотўғри фикр. Улар бир вақтнинг ўзиде, моддий олам билан бирга яратилади. Одамлар, ҳайвонлар ва қушлар - барчаси бир вақтда пайдо бўлади, чунки тирик мавжудотнинг қандай танага эга бўлиши - унинг аввалги коинот яксон қилинганида қолган истакларига, каррмасага асосан белгиланади. Бу ерда ишлатилган *авашам* ибораси аниқ кўрсатиб турибдики, тирик мавжудотларнинг ўзлари бунга бевосита боғлиқ эмас. Аввалги коинотда қандай ҳолатда яшаган бўлса, тирик мавжудот коинот янгидан яратилганида, шундай ҳолатда пайдо бўлади, бу Худонинг амри билан амалга ошади. Худои Таолонинг англаб бўлмас қудрати ана шундай. Лекин, ҳар турли ҳаёт шакллари яратиш билан, Парвардигор тирик мавжудотларга етарли мустақиллик бериб қўяди. Моддий олам тирик мавжудотларга ўз истакларини амал-

га оширишга уриниш имконини бериш учун яратилади, шу сабабли Парвардигор уларнинг тақдирига аралашмайди.

*9. на ча мам тани кармани нибадхнанти дхананджайа
удасина-вад асинам асактам тешу кармасу*

О Дхананжайа, лекин Мен бу ишлар билан банд бўлиб, уларга боғланиб қолмайман. Мен бу моддий фаолиятдан четда, унга алоқадор эмасдай бўлиб тураман.

Изоҳ: Бу ерда айтилган гаплардан, Худонинг Олий Шахси, Парвардигор ҳеч қандай иш қилмайди, деган хулоса чиқармаслик керак. Рухий оламдаги даргоҳида Парвардигор ҳамиша ҳар турли фаолият билан машғул. "Брахма-самхита"да(5.6) шундай дейилади: *атмара-масйа тасйастипракритйа на самагамаҳ* - "У ҳамиша мангу, лаззатга тўла рухий фаолият билан машғул, аммо моддий фаолият билан мутлақо боғланган эмас". Моддий фаолият билан Парвардигорнинг ҳар хил қувватлари машғул бўлади. Парвардигорнинг Ўзи моддий оламдаги моддий фаолиятга ҳеч қандай дахлдор эмас. Унинг моддий фаолиятга алоқадор эмаслиги бу ерда *удасина-ват* ибораси билан кўрсатилган. Ҳатто энг арзимас моддий фаолиятни бошқара туриб ҳам, Парвардигор унга алоқадор бўлмай қолаверади. Худои Таоло худди судяга, яъни ҳукм чиқарадиган қозига ўхшайди. Унинг буйруғи билан бировларни осадилар, бировларни қамокқа ташлайдилар, қимгадир катта бойлик берадилар лекин, қозининг ўзи бу ишларга бетараф бўлиб, боғланмай қолаверади. Бу ердаги олиш-беришлар, фойда- зарарлар Унга таъсир қилмайди. Гарчи ҳар қандай фаолиятда Унинг хоҳиши сезилиб турса ҳам, Худои Таоло уларга нисбатан бетараф бўлиб қолаверади. "Веданта-сутра"(2.1.34)да шундай дейилган:
288

ваишамйя-наиргхринйе на - У моддий оламнинг қарама-қаршиликларидан ташқарида ва нисбийликнинг намоён бўлган ҳар қандай кўринишларига нисбатан трансцендент, илоҳий даражада. Шунингдек, у моддий оламнинг яралиш ва яқсон бўлиш жараёнларига ҳам боғланмаган. Тирик мавжудотлар аввалги қилган ишларига қараб, ҳаётнинг турли хил шаклларида дунёга келадилар. Худои Таолонинг Ўзи бунга аралашмайди.

*10. майадхйакишена пракритиҳ суйате са-чараचारам
хетунанена каунтейа джагад випаривартате*

Эй Кунтининг ўғли, Менинг қувватларимдан бири бўлган ҳолда, қўзғалмас ва қўзғалувчан мавжудотларни яратиб, моддий табиат Менинг назоратим остида ҳаракат қилади. Моддий табиатнинг

фаолияти натижасида бутун олам такрор ва такрор пайдо бўлади, кейин яксон бўлади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, гарчи Худои Таоло моддий оламнинг фаолиятидан четда турса ҳам, У Олий Ҳукмдор бўлиб қолаверади. Худои Таоло олий ирода, олий фармон тимсоли бўлган ҳолда, моддий табиат ҳукми билан фаолият кўрсатаётган моддий оламнинг таянчи ҳисобланади. "Бҳавад-гита"да Парвардигор - ҳар хил тур ва шакллардаги барча тирик мавжудотларнинг Отасиман дейди. Худди она корнига ота уруғлик қўйиши натижасида фарзанд дунёга келгани сингари, Худои Таоло ҳам Ўзининг бир нигоҳи билан моддий табиат ичига тирик мавжудотларнинг уруғини жойлаб қўяди. Ана шу тирик мавжудотлар аввалги ҳаётларидан қолган истаклари ва аввалги фаолиятларига мос равишда, ҳар хил ҳаёт турларида дунёга келадилар. Гарчи Худои Таолонинг назорати остида туғилсалар ҳам, барча тирик мавжудотлар ўзларининг аввалги фаолиятлари ва истакларига мос равишда ҳар хил моддий таналарга эга бўладилар. Шундай қилиб, Худои Таолонинг Ўзи моддий олам билан бевосита боғланган эмас. У моддий табиатга шунчаки нигоҳини ташлаб қўяди, натижада моддий табиат ҳаракатга келади ва ҳаётнинг турли шакллари ярата бошлайди. Албатта, моддий табиатга Ўз нигоҳини ташлаш билан Парвардигор ҳаракат қилади, аммо Унинг Ўзи моддий оламни яратишда бевосита иштирок этмайди. Смирителирда шундай мисол келтирилган: агар одамнинг ёнида анвойи ҳид таратаётган гул ўсиб турган бўлса, гулнинг ҳиди унга бориб етади, лекин, гулнинг ўзи ҳам, унинг ҳидини сезган киши ҳам бир-биридан узоқда қолаверадилар. Худди шундай алоқа моддий олам билан Худонинг Олий Шахси орасида мавжуд: Парвардигор моддий олам билан бевосита боғлиқ эмас, аммо нигоҳи билан У моддий оламни яратади, уни бошқариб туради. Бир сўз билан айтганда, Худонинг Олий Шахсининг амрисиз моддий табиатнинг ўзи мустақил равишда ҳеч нарсага қодир эмас. Лекин, Худои Таоло ҳар қандай моддий фаолиятга нисбатан бетараф бўлиб қолаверади.

*11. аваджананти мам мудха манушим танум ашритам
парам бхавам аджананто мама бхута-махешварам*

Моддий оламга инсон қиёфасида келганимда нодонлар Менинг устимдан куладилар. Улар бутун борлиқнинг Эгаси бўлган Менинг илоҳий табиатимни билмайдилар.

Изоҳ: Аввалги шеърларда айтилган гаплардан равшан бўладики, Худои Таоло гарчи инсон қиёфасида бўлса ҳам, оддий одам эмас. Моддий оламнинг яратилиши, мавжудлиги ва яксон бўлишини бошқариб турадиган Худои Таоло оддий одам бўлиши мумкин эмас.

Лекин, Кришнани - шунчаки қудратли инсон, бошқа ҳеч нарса эмас, деб ҳисоблайдиган жуда кўп аҳмоқлар бор. Аслида эса, Кришна - азалий Олий Шахс. Буни "Брахма-самхита" ҳам тасдиқлайди - *ишварах парамах кришнах*. У - Худои Таолонинг Ўзи. Жаҳонда ҳар хил даражадаги ҳокимиятга эга бўлган ҳукмдорлар, ишваралар кўп. Давлатни бошқарув тизимида ҳар хил лавозимда ишлаётган раҳбарлар бор: директорлар ва юқори лавозимдаги амалдорларга бўйсунадиган раҳбарлар; улар ўз навбатида вазирларга бўйсунди, вазирлар эса - президентга бўйсунди. Уларнинг ҳар бири раҳбар, *ишвара*, лекин улар бошқа кимгадир бўйсундилар. "Брахма-самхита"да айтилганки, Кришна - Олий Ҳукмдор; албатта, руҳий оламда ҳам, моддий оламда ҳам ҳукмдорлар жуда кўп, лекин Кришна - олий ҳукмдор(*ишварах парамах кришнах*), Унинг танаси моддий эмас, *сач-чид-ананда виграха*.

Моддий табиат аввалги шеърларда таърифланган мўъжизаларни яратишга қодир эмас. Худои Таолонинг танаси илм ва лаззатга тўла, мангу. Гарчи У оддий одамлардан бўлмаса ҳам, ғофил, нодон одамлар Унинг устидан кулиб, Кришнани оддий одам деб ўйлайдилар. Парвардигорнинг танаси бу ерда *манушим* деб аталган, чунки У Аржуннинг дўсти, Курукшетра жангида иштирок этувчи жангчи, дипломат сифатида оддий одамнинг вазифаларини бажаряпти. Кўп ҳолларда У Ўзини оддий одамдай тутаяпти, лекин У - оддий одам эмас, Унинг танаси - мангу лаззат ва мутлақ илм тимсолидир(*сач-чид-ананда-виграха*). Буни бошқа ведавий битиклар ҳам тасдиқлайдилар. *Сач-чид-ананда-рунайя кришнайя*: "Мен чуқур эҳтиром билан илм, лаззат ва мангулик тимсоли бўлган Худонинг Олий Шахси, Кришна олдида сажда қиламан". ("Гопала-тапана-упанишад" 1.1). Ведаларда буни тасдиқловчи бошқа маълумотлар ҳам келтирилган. *Там экам говиндам*: "Сен - сигирлар ва хиссиётларга лаззат келтирувчи Говиндасан". *Сач-чид-ананда-виграхам*: "Сенинг тананг руҳий, мангу, илм ва лаззатга тўла" ("Гопала-тапана-упанишад" 1.35.).

Гарчи Худои Таолонинг танаси илоҳий, илм ва лаззатга тўла бўлса ҳам, "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзган кўпчилик чаласавод олимлар Уни оддий одам деб ҳисоблаб, Унинг аҳамиятини камситмоқчи бўладилар. Аввалги ҳаётларида қилган эзгу, савоб ишлари туфайли ана шундай билимдонлар ҳозир ўткир қобилиятга эга бўлган, лекин, Кришна ҳақидаги нотўғри тасавури уларнинг эгаллаган руҳий илми саёзлигидан далолат бериб турибди. Худои Таолонинг уларнинг кўзига кўринмай турган қароматларидан, Унинг ҳар хил қувватларидан беҳабар бўлгани сабабли, улар Кришнани оддий одам деб ўйлайдилар. Улар Кришнанинг мутлақ илм ва лаззат тимсоли эканини, У - ҳар кимга озодлик ато этишга қодир бўлган ягона Зот, бутун борлиқнинг Эгаси эканини билмайдилар. Кришнанинг сон-саноксиз руҳий сифатларини билмай туриб, улар Унинг устидан куладилар. Худонинг Олий

Шахсининг моддий оламга келиши - Кришнанинг ички қувватининг намоён бўлиш эканини ҳам улар билмайдилар. Бир неча бор тушунтирганимиздай, Парвардигор айтяптики, (*мама майа дуратийайа*), гарчи жуда қудратли бўлса ҳам, моддий қувват Унга бўйсунди, ўз ихтиёрини Худои Таолога бутунлай топширган киши моддий қувват таъсири остидан озодликка чиқа олади. Агар, ҳатто ўз ихтиёрини Худои Таолога топширган алоҳида руҳ моддий қувват ҳукмидан озод бўладиган бўлса, қандай қилиб Кришна, моддий оламни яратиб, мавжудлигини таъминлаб, уни яқсон қилиб турадиган қудратли Зот - бизникига ўхшаган моддий танага эга бўлиши мумкин? Ҳаёт ҳақидаги бундай тасаввурлар шунчаки ғофиллик натижаси бўлиб, ҳеч қандай асосга эга эмас. Лекин, фикри ожиз кишилар қандай қилиб, Худои Шахси, оддий одамларга ўхшайдиган Шри Кришна, чексиз коинотдаги барча атомларга ҳукмронлик қилишини тушуна олмайдилар. Ундай одамлар энг катта нарсаларни ҳам, энг кичик нарсаларни ҳам бирдай тушуна олмайдилар, шу сабабли улар одам киёфасидаги тирик мавжудотнинг бир вақтнинг ўзида чексиз кичик нарсаларни ҳам, чексиз катта нарсаларни ҳам назорат қилиб туришини тасаввур қилолмайдилар. Аслида эса, ҳатто чекланган ва чексиз оламни бошқара туриб ҳам, Худои Таолонинг Ўзи улардан четда туради. Унинг *йогом ашиварам* - чексиз катта ва чексиз кичик одамларни бошқариш билан бир вақтнинг ўзида уларнинг барчасидан ташқарида қолиш имконини берадиган, англаш қийин бўлган илоҳий, сирли қуввати ана шундай. Гарчи нодон одамлар бу дунёда оддий одам киёфасида пайдо бўладиган Кришнанинг чексиз катта ва чексиз кичик одамларни қандай назорат қилиб тура олишини тасаввур қилолмасалар ҳам, Худонинг содиқ хизматкорлари буни оддий нарсалар қабул қиладилар, чунки улар Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини биладилар. Шу сабабли, ўз ихтиёрларини бутунлай Унга топшириб, ҳаётини Кришна онгидаги фаолиятга, Унга садоқат билан хизмат қилишга бағишлайдилар.

Худои Таолонинг инсон шаклидаги киёфаси ҳақида персоналистлар билан имперсоналистлар орасидаги баҳс ҳеч қачон адо бўлмади. Лекин, "Бхагавад-гита"га ва "Шримад Бхагаватам"га, Кришна ҳақидаги илм баён этилган ишонарли муқаддас китобларга мурожаат қилиб, биз шуни англаб оламизки, Кришна - Худонинг Олий Шахси. Ер юзига оддий инсон киёфасида келгани билан, аслида Унинг Ўзи оддий одам эмас. "Шримад Бхагаватам"нинг биринчи кўшиқ биринчи бобида, Шаунака бошлиқ донишмандлар Кришнанинг кароматлари ҳақида савол бера туриб, шундай дейдилар: -

критаван кила кармани саха рамена кешаваҳ

ати-мартйани бхагаван гудхаҳ капата-манушаҳ

"Парвардигор Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси Балорама билан бирга инсон вазифасини бажардилар. Ана шу киёфаларида улар жуда кўп ғайритабиий кароматлар кўрсатдилар. (Ш.Б.1.1.20)

Парвардигорнинг инсон киёфасида пайдо бўлиши ғофил одамларнинг ақлини шошириб қўяди. Ҳеч бир одам Кришнанинг инсон киёфасида Ерга келган пайтида кўрсатган кароматларини такрорлай олмайди. Аввало У ота-онаси Васудева билан Девакининг олдида тўрт қўллик киёфада пайдо бўлди, кейин, уларнинг илтижосини бажариб, оддий чақалоққа айланди. "Шримад Бхагаватам"да айтилган-ки: (10.3.46), *бaбхувa пpaкpитaх шиишyх*: - "У оддий чақалоққа айланди". Бу ердаги шеърда ҳам, Парвардигорнинг инсон киёфасига кира олиш қобилияти - Унинг илоҳий танасининг хусусиятларидан бири экани кўрсатилган. Бу ҳақда "Бхагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида ҳам айтилган, унда Аржун Кришнадан Ўзининг тўрт қўллик киёфасини кўрсатишни илтимос қилади (*тeнaивa рупeнa чaтyр-бхyджeнa*). Аржуннинг олдида шундай киёфада намоён бўлиб, Кришна Аржуннинг илтимоси билан яна азалий инсон кўринишидаги киёфасига кирди (*мaнyшaм рупaм*). Бундай кароматлар оддий одамнинг қўлидан келмайди.

Кришнадан нафратланадиган, майавадилар фалсафасидан заҳарланган баъзи одамлар Кришнанинг оддий одам эканини исботламоқчи бўлиб, "Шримад Бхагаватам"дан қуйидаги шеърни рўкач қиладилар: (3.29.21) *aхaм сaрвeшy бхyтeшy бхyтaтмaвaстхитaх сaдa* - "Худои Таоло ҳар бир тирик мавжудотда мавжуд". Кришнанинг устидан кулишга уринаётган ана шундай нота-ниш, ишончсиз билимдонларнинг изоҳларини ўқигандан кўра, Джива Госвами ва Вишванатха Чакраварти Тхакур сингари ачарйа-вайшнавларнинг ёзган изоҳларини ўрганиш керак. Мазкур шеърни изоҳлар экан, Джива Госвами шундай дейди: Кришна Ўзининг тўлиқ экспансияси, Параматма яъни Олий Рух киёфасида барча қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотлар танасида мавжуд, шу сабабли, бошқа тирик мавжудотларни хурмат қилмайдиган, аммо Худои Таолонинг эҳромдаги *арча-мурти* киёфасига сажда қилишга одатланган тажрибасиз содиқ, бундай сифинишлардан ҳеч қандай натижага эришмайди. Содиқларнинг уч тоифаси мавжуд, тажрибасиз содиқлар - энг паст тоифадаги содиқлардир. Шундай тажрибасиз содиқ бошқа содиқларга нисбатан эҳромдаги илоҳларга кўпроқ эътибор беради. Вишванатха Чакраварти Тхакур ҳаёт ҳақидаги бундай тасаввурларни ўзгартиришни тавсия қилади. Худонинг содиқ хизматкори шуни тушуниб етиши керакки, Кришна Олий Рух, Параматма киёфасида барча тирик мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд, демак, ҳар бир тирик мавжудотнинг танаси - Парвардигорнинг эҳроми ҳисобланади. Эҳромга қандай муносабатда бўлсак, бошқа тирик мавжудотларнинг таналарига ҳам шундай муносабатда бўлишимиз лозим, чунки уларнинг қалбида ҳам Олий Рух, Худои Таоло мавжуд. Шу сабабли ҳар бир тирик мавжудотни бирдай эъзозлашимиз лозим.

Кўпчилик имперсоналистлар эҳромдаги сиғинишларни ҳам танқид қилмоқчи бўладилар. Улар айтадиларки, Худои Таоло ҳамма ерда мавжуд, нимага энди фақат эҳромдагина сиғиниш билан ўзимизни чеклаб қўйишимиз лозим? Аммо, Худои Таоло ҳамма ерда мавжуд бўлса, нимага энди У эҳромда ёки Илоҳнинг ичида ҳам бўлиши мумкин эмас? Имперсоналистлар билан персоналистлар орасидаги баҳслар ҳеч қачон адо бўлмайди, лекин, Кришна онгига эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори шуни биладики, Кришна Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, айти пайтда ҳамма ерда мавжуд бўла олади, буни "Брахма-самхита" ҳам тасдиқлайди. Гарчи У ҳамisha ўзининг рухий даргоҳида, Голока Вриндаванада бўлса ҳам, ҳар хил қувватлари ва тўла намоён бўлган экспансиялари кўринишида ҳамма ерда, моддий ва рухий оламнинг ҳар бир бурчагида ҳам мавжуд.

*12. моғхаша моғха-кармано моғха-дҷнана вичетасаҳ
ракиасим асурим чаива пракритим мохиним шритаҳ*

Алданган ва адашган ҳолда улар ҳаёт ҳақида иблиссифат, Худосиз тасаввурларга асосланиб яшайдилар, шу боис уларнинг озодликка чиқишга бўлган ниятлари ҳеч қачон амалга ошмайди, ҳаётда муваффақиятга эришиш ва илм олишга бўлган барча уринишлари беҳуда кетаверади.

Изоҳ: Жуда кўп одамлар ўзларича Худони, Кришнани англаб етдик, Кришна онги билан яшаяпмиз ва садокат билан Худога хизмат қилиб юрибмиз, деб ҳисоблайдилар, лекин қалбида Худонинг Олий Шахсини, Кришнанинг Мутлақ Ҳақиқат эканини тан олмайдилар. Шундай одамлар ҳеч қачон Худога хизмат қилиш лаззатидан баҳраманд бўлолмайдилар ва олий мақсадга - ўзларининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига эриша олмайдилар. Худди шундай, умрининг охирида моддий тутқунликдан озодликка чиқишни ният қилиб, хайрли ишлар қилиб, кармали фаолият билан шуғулланиб юрган одамлар ҳам, агар Худонинг Олий Шахси, Кришнани тан олмай, Унинг ҳолатини камситиб юрсалар, ҳеч қачон мақсадига эриша олмайдилар. Бошқача қилиб айтганда, Кришнани тан олмайдиган, Унинг устидан куладиган одамлар - иблислар, яъни атеистлардир. "Бҳагавад-гита"нинг еттинчи бобида айтилганки, шундай иблис-атеистлар ҳеч қачон ўз ихтиёрини Худога, Кришнага топшира олмайдилар. Шу сабабли, Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги фалсафий изланишлари уларни "тирик мавжудотлар Кришнадан фарқ қилмайди", деган нотўғри хулосаларга олиб келади. Ана шундай адашиш уларни, "инсон танаси - моддий қувватдан иборат парда, моддий танадан қутулгандан кейин одам яна Худо билан тенг бўлиб қолади, Унга қўшилиб кетади" - деб ўйлашга мажбур қилади. Худо билан қўшилиб кетишга бўлган ана шундай уринишлар ҳеч

қачон амалга ошмайди, чунки бундай интилишлар нотўғри хулосаларга асосланган. Атеист ва иблисларнинг руҳий илм олишга бўлган интилишлари ҳамиша беҳуда кетаверади. Мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат. "Веданта-сутра", Упанишадалар сингари ведавий муқаддас китобларни ўрганиб юргани билан бундай одамлар барибир умрини бекорга зое қиладилар.

Шу боис, Кришнани, Худонинг Олий Шахсини оддий одам, деб ҳисоблайдиган ҳар қандай одам - энг осий гуноҳқордир. Ундай одам шубҳасиз ғафлатда, адашган, чунки Кришнанинг мангу қиёфасини англашга қодир эмас. "Брихад-Вишну-смрити"да аниқ кўрсатилганки:

*йо ветти бхаутикам дехам кришнасяа параматманаҳ
са сарвасмад бахиш-карийаҳ шраута-смарта-видханатаҳ
мукхам тасйавалокийани са-челаҳ снанам ачарет*

"Кришнанинг танасини "моддий" деб ҳисоблайдиган кишини шрути ва смритиларда кўрсатилган маросим ва ақидаларда иштирок этишга яқинлаштирмаслик керак. Беҳосдан унинг юзига кўзи тушган одам муқаддас Ганга сувида ювиниб покланиши лозим". Одамлар Кришнанинг устидан куладилар, чунки улар Худонинг Олий Шахсига ҳасад қиладилар. Шундай одамлар моддий оламда иблис ва атеистлар хонадониди такрор ва такрор туғилиб-ўлишларга маҳкум бўладилар. Уларнинг қалбида мудраб ётган ҳақиқий илм алданиш пардаси билан мангу тўсилиб қолаверади, натижада улар аста-секин моддий оламнинг энг қуйи жойларига, энг тубан дўзахий сайёраларга тушадилар.

*13. махатманас ту мам партха дайвим пракритим ашритаҳ
бхаджанти ананйа манасо гйатва бхутадим авйайам*

О Партха, адашишдан пок бўлган буюк руҳлар эса, ҳамиша илоҳий табиат ҳимояси остида бўладилар. Улар Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қиладилар, чунки улар азалий ва ўзгармас Худонинг Олий Шахси - Мен эканимни биладилар.

Изоҳ: Бу ерда махатмалар таърифланган. Махатманинг асосий белгиси шундан иборатки, у ҳамиша илоҳий табиат ҳимояси остида бўлади. Моддий табиат унга ҳеч қандай таъсир кўрсата олмайди. Ана шундай ҳолатга қандай эришиш мумкин? Бу ҳақда еттинчи бобда айтилган: Худонинг Олий Шахсига, Шри Кришнага ўз ихтиёрини топширган одам шу заҳотиёқ моддий қувват таъсири остидан чиқади. Асосий шарт шундай. Моддий табиат ҳукмронлиги остидан қутулиш учун шартланган руҳ Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим. Бу биринчи қадам. Тирик мавжудот Парвардигорнинг оралиқ қувватига мансуб бўлгани сабабли, моддий қувват ҳукми остидан чиқиб, у руҳий қувват ҳимоясига киради. Тирик мавжудотни ўзининг ҳукми, ҳимояси остига оладиган руҳий қувватни *дайви-*

пракрити, "илохий табиат" деб атайдилар. Инсон Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини топшириб, рухий даражага кўтарилганида у буюк рух, махатма бўлади.

Махатманинг бутун диққат эътибори Кришнага қаратилган, чунки у, Кришна - Худонинг Олий Шахси, барча сабаблар сабабчиси эканини охиригача, тўла англаб етган бўлади. Бунга унинг қалбида ҳеч қандай шубҳа қолмаган. Фақат махатмалар, Худонинг соф содиқ хизматкорлари билан ҳамсухбат бўлиш шарофати билангина инсон "махатма" даражасига кўтарилиши мумкин. Худонинг соф содиқларини Кришнанинг бошқа қиёфалари, масалан тўрт қўллик Маха-вишну сингари қиёфалар ўзига жалб этолмайди. Махатмаларнинг бутун ақлу-ҳаёли Кришнанинг икки қўллик қиёфасида мужассам бўлади. Улар қандайдир одамлар ёки фаришталар у ёқда турсин, ҳатто Худои Таолонинг намоён бўлган бошқа кўринишларига ҳам кизикмайдилар. Кришна онгига эга бўлиб, улар ўзларининг ҳамма фикр-ўйларини фақат Кришнада, Худои Таолода мужассам қиладилар. Улар ҳамиша Кришна онгида Худои Таолога хизмат қиладилар ва ҳеч қачон Худога хизмат қилиш йўлидан адашмайдилар.

*14. сататам киртайанто мам йатанташ ча дридха-вратах
намасйанташ ча мам бхактйа нитйа-йукта упасате*

Чарчамасдан Мени олқишлаб, Менга қатъий ишонч билан хизмат қилиб, оёғимга йиқилиб, бу буюк рухлар ҳамиша Менга муҳаббат ва садоқат билан сажда қиладилар.

Изоҳ: Шунчаки махатма деб исм қўйиш, ёки бирор белги осиб қўйиш билан оддий одамни махатма қилиб бўлмайди. Ҳақиқий махатма маълум сифатларга, фазилатларга эга бўлиши керак, улар бу ерда кўрсатилган: махатма тинмасдан Худои Таолони, Шри Кришнани шарафлаб юради. Унинг ҳаётда қиладиган бошқа иши йўқ. У ҳамиша Худои Таолони шарафлаш билан банд. Бошқача қилиб айтганда, махатма имперсоналист бўлиши мумкин эмас. Шарафлаш деганда Худои Таолони, Унинг муқаддас номини, Унинг мангу қиёфасини, рухий сифатларини ва мўъжизавий қароматларини шарафлаш тушунилади. Худои Таолони шарафлаганда Унинг шахсий табиати намоён этган ана шу хусусиятларини олқишлаш керак. Бу демак, махатма ҳамиша Худонинг Олий Шахсига боғланган бўлади.

"Бҳагавад-гита" Худои Таолонинг шахсиятсиз кўринишига, брахматмадждйотига боғланган одамларни махатмалар тоифасига киритмайди. Имперсоналистлар кейинги шеърда таърифланган, лекин Кришна уларни махатмалар деб айтмайди. Махатма ҳамиша "Шримад Бҳагаватам"да кўрсатилган Худога садоқат билан хизмат қилишнинг ҳар хил турларидан иборат фаолият билан банд: у қандайдир одам ёки

бирор фаришта ҳақида эмас, фақат ягона Парвардигор Вишну ҳақидаги ҳикояларни тинглайди ва бошқаларга гапириб беради. Худои Таолога садоқат йўли шундай: *ираванам киртанам вишиноҳ ва смаранам*, яъни ҳамиша Парвардигорни эслаб юриш. Ана шундай махатма қандай қилиб бўлса ҳам, умрининг охирида Худои Таоло билан беш турли муносабатларнинг бири доирасида ҳамсухбат бўлиш имкониятига эришишга интилади. Шу мақсадга эришиш учун у танаси, ақли ва нутқи, бутун вужуди билан Худои Таолога, Шри Кришнага садоқат билан хизмат қилади. Мана шу Кришнани, Худони англашнинг энг комил ҳолатидир.

Худого садоқат билан хизмат қилишда белгиланган қонун-қоидалар мавжуд: маълум кунларда, масалан тўлишаётган ёки камаяётган ҳар ойнинг ўн биринчи кунда, экадаш кунда, Худои Таолонинг бу дунёга келган кунда рўза тутиб, оч юриш. Бу қонун-қоидаларни буюк устоз-ачарйалар, ҳақиқатан ҳам Худои Таоло билан руҳий оламда мангу яшашга интилаётган кишилар учун кўрсатиб кетганлар. Махатмалар ана шу қоидаларга тўла амал қиладилар, шу сабабли улар истаган ниятларига албатта эришадилар.

Бу бобнинг иккинчи шеърида айтилган эдики, Худого хизмат қилиш билан шуғулланиш шунчаки осон бўлиб қолмасдан, кишига чексиз қувонч бағишлайди. Инсон руҳий даражага кўтарилиш учун қаттиқ риёзат чекишининг ҳожати йўқ. Ҳаётда қаерда ва ким бўлишидан қатъий назар, оилаликми, брахмачарийми ёки саннийасими, у тажрибали руҳий устоз раҳбарлиги остида Худого хизмат қилиш билан шуғулланиши мумкин. Инсон ҳамма жойда, ҳамиша, ҳар қандай вазиятда Худонинг Олий Шахсига хизмат қилиши ва шу тарзда махатма даражасига кўтарилиши мумкин.

*15. джнана-йаджнена чапи аниё йаджанто мам упасате
экатвена притхактвена бахудха вишавато-мукхам*

Илм ўрганиш воситасида қурбонлик қилиб, Худого сиғиниб юрган бошқа бировлар эса, Худои Таолони "ягона ва бўлинмас, Ўзини кўплаган киёфаларда намоён этадиган ва фазовий киёфага эга бўлган Зот" деб билган ҳолда Унга сажда қиладилар.

Изоҳ: Мазкур шеър аввал айтилган гапларга яқун ясайди. Парвардигор Аржунга айтяптики, фикру-хаёли фақат Кришнада бўлган Худонинг содиқ хизматкорларини махатмалар деб атайдилар; улар билан бир қаторда махатма деб аталишга муносиб бўлмаган, лекин ўзларича барибир Кришнага, Худои Таолога сиғиниб юрган одамлар бор. Улардан баъзилари ҳақида аввал айтиб ўтилган эди: улар - бошига мусибат тушганда, муҳтожликда, кизиқувчанлиги сабабли ва илм ўрганиш ниятида Худои Таолога мурожаат қиладиган одамлар. Лекин улардан ҳам

пастрок даражада бўлган одамлар ҳам бор: уларни уч тоифага бўлиш мумкин: 1. Ўзини Худо деб билиб, Худо сифатида фақат ўзига сиғинадиганлар; 2. Хаёлида қандайдир Худонинг қиёфасини ўйлаб, ана шу қиёфага сиғинадиганлар; 3. Парвардигорнинг фазовий қиёфасига, вишварупага сиғинадиганлар. Буларнинг орасида, энг паст тоифага мансуб зотлар, яъни ўзларини монистлар деб атаб, ўзига Худо сифатида сиғинадиганлар кўпроқдир. Ўзларини Худои Таоло билан бир деб ҳисоблаб, улар фақат ўзига сиғинадилар. Бу ҳам ўзига яраша Худога сиғинишнинг бир тури, чунки улар ўзларини моддий тана деб ҳисобламайдилар, ўзларининг руҳ эканини биладилар. Ўзини моддий тана деб, ҳаётда иймон-этиқодсиз, ҳеч нарсасига сиғинмай ҳайвонлардай яшагандан бу ҳам яхши. Одатда имперсоналистлар Худои Таолога айнан шундай тасаввурлар билан сиғинадилар. Фаришта-ларга сиғинадиганлар иккинчи тоифага киради. Улар ҳар қандай қиёфа - Худои Таолонинг қиёфаси деб ўйлайдилар. Учинчи тоифага тасав-вурлари моддий олам чегараларидан юкори кўтарила олмайдиган ғофил одамлар киради. Улар моддий оламини мукамал тўлиқ зот деб, унга сиғинадилар. Коинот ҳам Худои Таолонинг намоён бўлган кўринишларидан биридир.

*16. ахам кратур ахам йаджнах свадхахам ахам аушадхам
мантро "хам ахам эваджйам ахам агнир ахам хутам*

Аммо, ведавий урф-одат ҳам, қурбонлик маросими ҳам, аждодларга аталган эҳсон ҳам, доривор гиёҳ ҳам ва илоҳий мадҳия ҳам - Мен Ўзимман. Қурбонлик олови, оловга қўйиладиган ёғ ва қурбон қилинадиган эҳсон ҳам Менман.

Изоҳ: *Джйотишитома* деб аталадиган Ведавий маросим ҳам, смри-тиларда ёзилган *маха-ягйа* сингари - Кришна. Питрилокага қилинган эҳсон, яъни Питрилока аҳолисини мамнун қилиш учун ўтказиладиган қурбонлик - сариёғ кўринишидаги ўзига хос дармон ҳисобланади - бу ҳам Кришна. Қурбонлик маросими пайтида ўқиладиган мантралар ҳам, қурбонлик пайтида эҳсон қилинадиган сут ва сут маҳсулотларидан қилинган ҳар хил таомлар ҳам - Кришна. Қурбонлик олови ҳам Криш-на, чунки, у беш моддий унсурнинг бири ва Кришнанинг ажралган қуввати ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, Ведаларнинг карма-канда бўлимида кўрсатилган ведавий қурбонлик маросимлари ҳам Кришнанинг Ўзи ҳисобланади. Шу сабабли, Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ведаларда кўрсатилган барча қурбонлик маросимларини ўтказган ҳисобланади, дейилган.

*17. питахам асйа джагато мата дхата питамахах
ведйам павитрам омкара рик сама йаджур эва ча*

Коинотнинг отаси ва онаси, унинг таянчи ва бобокалони ҳам - Менман. Билишдан мақсад, покловчи куч ва "оум" бўғини ҳам Мен, шунингдек "Риг-веда", "Сама-веда", "Яджур-веда" ҳам Менман.

Изоҳ: Бутун моддий олам, барча қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотлар Кришнанинг қувватларининг ҳар хил фаолияти натижасида пайдо бўлади. Моддий оламда биз ҳар хил тирик мавжудотлар билан алоқа қиламиз, улар ҳам аслида Кришнанинг оралиқ қувватидан бошқа нарса эмас. Праkritининг яратиш фаолияти натижасида уларнинг баъзилари бизларга ота ва она, ака ва ука, ёки яна кимдир бўлиши мумкин, лекин аслида, уларнинг ҳаммаси - Кришнанинг ажралмас зарраларидир. Яъни, биз ота, она, ва ҳоказо деб юрган зотлар аслида Кришнадан бошқа нарса эмас. Бу ерда ишлатилган *дхата* ибораси "яратувчи" деган маънони англатади. Бизларни дунёга келтирган ота-онамиздан ташқари, ота-оналаримизнинг ота-оналари, коинотни яратган зот ҳам - Кришна. Аслида, ҳар бир тирик мавжудот Кришнанинг ажралмас бўлаги бўлган ҳолда, Кришнадир. Шу сабабли бутун ведалар илми, барча муқаддас китоблар бизни Худога, Кришнага ундайди. Ведаларда, муқаддас китобларда нозил қилинган илм аста-секин бизни Кришнани англаб олишга етаклайди. Содиқларнинг гапларини тинглашимиз натижасида ўзимизнинг руҳ эканимизни, Кришнанинг бир зарраси эканимизни англаб етадиган ҳикоялар ҳам, албатта - Кришна. Шунга ўхшаб, ведавий илмга эга бўлишга интилаётган тирик мавжудот ҳам Кришнанинг бўлаги, демак, Кришнанинг Ўзи. Барча ведавий мантралар таркибига кирадиган, *пранава* деб аталадиган "оум" бўғини, трансцендент, илоҳий товуш ҳам, - Кришна. Пранава, яъни омкара, тўрт веда - Сама, Яджур, Риг, Атхарва - ведаларнинг таркибига киргани сабабли, уларни ҳам Кришна деб ҳисоблаш керак.

*18. гатир бхарта прабхуҳ сакиши нивасаҳ шаранам сухрит
прабхаваҳ пралайах стханам нидханам биджам авйайам*

Мақсад ҳам, сакловчи ҳам, буюрувчи ва гувоҳ ҳам, паноҳ, даргоҳ ва энг яқин дўст ҳам Мен Ўзимман. Яралиш ва емирилиш ҳам, бутун борлиқнинг асоси, ором олиш маскани ва мангу уруғи ҳам Менман.

Изоҳ: *Гати* ибораси инсон интилиб юрган мақсадни билдиради. Ҳаётда энг олий мақсад - Кришна, Худо ҳисобланади, лекин одамлар буни ҳаёлларига ҳам келтирмайдилар. Худои Таоло, Кришна ҳақида ҳеч нарса билмайдиган одамлар хато йўлдан борадилар, уларнинг барча интилишлари, ҳаракатлари жуда чекланган ёки хом-ҳаёлдан иборат.

Жуда кўп одамлар у ёки бу фаришталарнинг сайёраларига боришга интиладилар, ва ведаларда кўрсатилган қонун-қоидаларга тўла амал қилиб, Индралока ёки Сурйалокага, Чандралокага, Махарлокага ва бошқа сайёраларга эришадилар. Аммо бу лока, сайёраларнинг барчаси, Кришнанинг яратгани бўлиб, бир вақтнинг ўзида ҳам Кришна, ҳам Кришна эмас. Кришнанинг қувватидан яралгани сабабли, улар Кришнадан фарқ қилмайди, лекин аслида улар Кришнага эришиш йўлидаги поғоналардир. Кришнанинг ҳар хил қувватлари билан боғланиш - демак Кришна билан боғланишдир, лекин бевосита эмас. Яхшиси Худо билан, Кришна билан бевосита боғланган маъқул, чунки бу бизнинг вақтимизни, кучимизни асраб қолади. Агар баланд иморатнинг охирига қаватига лифт ёрдамида кўтарилиш имкони бўлса, бирма-бир поғона босиб, зинапоядан кўтарилиб юришнинг нима ҳожати бор? Ҳамма нарса Кришнанинг қувватида жойлашган, шу сабабли, ҳеч нарса Кришнадан ташқарида мавжуд бўлиши мумкин эмас. Кришна - Олий Ҳукмдор, чунки бутун борлиқ Уники ва Унинг қуввати билан мавжуд бўлиб турибди. Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида намоён бўлган ҳолда, Кришна Олий Гувоҳ ҳамдир. Биз яшаб турган уйимиз, ватанимиз, сайёрамиз - ҳаммаси Кришна. Кришна - энг олий мақсад ва олий паноҳ, шу боис, ҳар хил ҳавф-хатардан ўзимизни ҳимоя қилиш ва азоб-укубатлардан халос бўлиш учун инсон ўз ихтиёрини Кришнага топшириши лозим. Ким қандай ҳимояга муҳтож бўлишидан қатъий назар, ҳамиша шуни эсида сақлаши лозимки, бизни фақат қудратли тирик куч, Кришна ҳимоя қила олади. Кришна - энг Олий Тирик Мавжудот. У бизнинг дунёга келишимизнинг олий сабабчиси, энг чуқур маънода ҳақиқий отамиз бўлгани сабабли, ҳаётда биз учун Кришнадан ҳам яқинроқ, Кришнадан, Худодан ҳам яхшироқ дўст бўлиши мумкин эмас. Кришна - оламнинг азалий, бошланғич манбаи ва яксон бўлганда унинг паноҳ топадиган нажот маконидир. Шу сабабли Кришна барча сабабларнинг мангу, бошланғич сабабчисидир.

*19. тапами ахам ахам варшам нигрихнами утсриджами ча
амритам чайва мритйуш ча сад асач чахам арджуна*

О Аржун, ҳарорат берадиган ҳам, ёмғир юборадиган ва уни тўхтатадиган ҳам Менман. Мен - мангуликман ва Мен - ажал тим-солиман. Модда ҳам, руҳ ҳам Менда мужассам.

Изоҳ: Қуёшнинг нури ва электр қуввати сингари Ўзининг ҳар хил қувватлари ёрдамида Кришна бутун оламни ёритиб туради. Ана шу Кришна ёзда ёмғирни тўхтатиб, кузда, ёмғир палласида ёмғир билан ерни суғоради. Умримизни узайтириб, ҳаётимизни таъминлаб турадиган қувват ҳам Кришна, умримизнинг охирида кўзимиз олдида ажал қиёфасида пайдо бўладиган ҳам Кришна. Кришнанинг ҳар хил

қувватларини ўрганиб, шундай хулосага келамизки, Кришна учун модда билан рухнинг фарқи йўқ, яъни Кришна - ҳам модда, ҳам рух. Худди шундай, қалбида тўла Кришна онгини ривожлантирган киши ҳам ҳеч нарсани бир-биридан ажратмайди, ҳамма нарсага бир хил назар билан қарайди. У ҳамма ерда фақат Кришнани кўради.

Кришна - ҳам модда, ҳам рух бўлгани сабабли, бутун борлиқдан иборат баҳайбат фазовий қиёфа ҳам - Кришна, Унинг икки қўллик Шйамасундара кўринишида Вриндаванда намоён этган эрмаклари эса - Худо Шахсининг эрмакларидир.

*20. траи-видйа мам сома-пах пута-папа
йаджнайр иштва свар-гатим прартхайанте
те пунйам асадйа сурендра локам
ашнанти дивйан диви дева-бхоган*

Жаннатий сайёраларга эришиш ниятида Ведаларни ўрганиб, сома шарбатини ичиб юрганлар ҳам ўзларича Менга сиғинадилар. Аввалги гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, улар Индранинг саховатли жаннат сайёрасида туғиладилар ва фақат фаришталарга насиб этадиган неъматлар билан лаззатланиб яшайдилар.

Изоҳ: *Траи-видйах* - уч ведани, Сама-, Яджур- ва Риг-ведани билдиради. Ана шу уч Ведани ўрганган брахманни *три-веди* деб атайдилар. Ведаларда кўрсатилган илмни эъзозлайдиган ва уларга қатъий риоя қиладиган кишини ҳамма ҳурмат қилади. Афсуски, кўпчилик буюк олимлар ва Веда билимдонлари уларнинг охириги мақсадини тушунмайдилар. Шу боис бу ерда Кришна Ўзини “уч Веданинг ҳам олий мақсади” деб эълон қиляпти. Ҳақиқий три-ведилар Кришнанинг нилуфар пойқадамлари паноҳига кириб, Худои Таолони мамнун қилиш ниятида садоқат билан хизмат қиладилар. Садоқат билан Худога хизмат қилиш Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишдан, Кришнанинг табиатини англашга интилишдан бошланади. Бахтга қарши, Ведаларни юзаки ўрганиб юрганлар, Индра, Чандра сингари фаришталарга атаб қурбонлик маросимлари ўтказишни афзал биладилар. Албатта, бундай фаолият ҳам уларнинг аста-секин покланишларига, моддий табиатнинг куйи гуналари таъсиридан халос бўлиб, Махарлока, Тапалока, Жаналока сингари олий сайёралар тизимига кўтарилишга ёрдам беради. Коинотнинг олий сайёраларига тушган одамлар ҳиссиётини лаззатлантириш учун, ер сайёрасидагига қараганда чексиз катта имкониятларга эга бўладилар.

*21. те там бхуктва сварга-локам вишалам
кишине пунйе мартйа-локам вишаннти
эвам трайи-дхармам анупрапанна*

Жаннатда анча вақт лаззатланиб яшаб, савоб ишларининг натижаси адо бўлганида улар яна ерга қайтиб келадилар. Шундай қилиб, ўз хиссиётининг талабини қондириш учун, уч Веда қонунларига амал қилиб юрган кишилар, мукофот сифатида яна кетма-кет туғилиб-ўлишларга эга бўладилар, холос.

Изоҳ: Олий сайёраларга эришгач, инсон узоқ яшайди, лаззатланиш учун жуда кўп имкониятларга эга бўлади, лекин, ҳеч ким у ерда мангу қолмайди. Қилган ҳайрли ишларининг савоби тугагандан кейин мангу рух, яна ерга қайтишга мажбур бўлади. Ҳаёт ҳақидаги, "Веданта-сутра"да *джанмади асйа йатах* деб кўрсатилган, мукаммал илмга эга бўлмаган киши, бошқача қилиб айтганда барча сабаблар сабабчиси бўлган Худои Таолони, Кришнани англаб етмаган инсон ҳаётнинг олий мақсадига эришиш имкониятидан маҳрум бўлади. Шу боис, моддий оламнинг туғилиб-ўлишлар чархпалагида айланиб юраверишга мажбур бўлади: худди каруселда ўтиргандай, гоҳида юкори сайёраларга кўтарилиб лаззатланади, гоҳида қуйи, дўзахий сайёраларга тушиб азоб чекади. Инсон ҳаёти берадиган нодир имкониятдан фойдаланиб, эришган одам ҳеч қачон қайтиб келмайдиган руҳий оламга интилиш ўрнига, тирик мавжудот моддий оламнинг у сайёрасидан бу сайёрасига ўтиб, туғилиб-ўлишлар чархпалагида айланиб юраверади. Шу боис, инсоннинг ҳаётда қилиши лозим бўлган энг фойдали иши - руҳий оламга кўтарилиб, илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришиш, азоб-укубатларга тўла бу моддий оламга ҳеч-қачон қайтиб келмаслик учун садоқат билан Худого хизмат қилиш йўлига киришдан иборат.

*22. ананйаш чинтайанто мам йе джанах парйупасате
тешам нитйабхийуктанам йога-кишам вахами ахам*

Аммо, ақлини Менинг руҳий қиёфамда мужассам қилиб, ўзгармас садоқат билан ҳамиша Менга сажда қилиб юрган зотларнинг тўплаган бойлигини Ўзим асраб тураман, мухтож бўлган нарсасини етказиб бераман.

Изоҳ: Ҳаётини Кришна онгидаги фаолиятдан ташқарида тасаввур қила олмайдиган киши ҳамиша, кечаю-кундуз Худони ўйлаб, эслаб юрадилар. Ҳамиша Худого садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб, улар Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглайдилар, Кришна ҳақида бошқаларга гапириб берадилар ва Уни эслаб юрадилар, Унга сажда қилиб, илтижо билан нилуфар қадамлари пойига хизмат қиладилар, Худонинг кўрсатмаларига амал қилиб, қалбида Унга нисбатан дўстлик туйғуларини равожлантириб, ўз ихтиёрини бутунлай

Унга топширадилар. Саодатли ва рухий қувватга тўла бўлган ана шундай фаолият Худонинг содиқ хизматкорининг ҳаётда фақат битта - Худонинг Олий Шахси билан ҳамиша бирга, бевосита мулоқотда бўлиш истаги қолганида, унга ўзликни англашнинг энг олий поғонасига кўтарилишда ёрдам беради. Худои Таолонинг ана шундай садоқатли хизматкори ҳеч қийналмасдан Худонинг даргоҳига эришади. Мана шу йўл - "йога" деб аталади. Худонинг марҳамати билан шундай содиқ ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмайди. *Киема* дегани, ҳаммага меҳрибон Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорини ҳамиша ҳимоя қилади, деган маънони билдиради. Йога воситасида Парвардигор содиқнинг Кришна онгига эга бўлишига ёрдам беради, содиқ Кришна онгига тўла эга бўлганида, Парвардигор уни рухий йўлдан адашишдан ва мусибатли моддий тирикчиликка яна тушиб қолишдан ҳимоя қилади.

23. *йе "ни анйа-девата-бхакта йаджанте шраддхайанвитаҳ
те "ни мам эва каунтейа йаджантий авидхи-пурвакам*

Ишонч билан фаришталарга сиғинадиганлар ҳам аслида Менинг Ўзимга сиғинадилар, эй Кунтининг ўғли, лекин, улар буни нотўғри қиладилар.

Изоҳ: "Фаришталарга сиғинаётганлар ҳам, барибир, аслида Менга сиғинаётган бўлсалар ҳам, улар унчалик тўғри йўлда эмас" - дейди Кришна. Агар одам дарахтнинг шоха ва баргларини суғурса-ю, илдини қуруқ қолдирса, демак, унинг етарли илми йўқ ёки у кўрсатилган қоидаларга амал қилмаётган бўлади. Худди шундай, тананинг ҳар хил аъзоларини таъминлаш учун фақат қоринни тўйғазиш керак. Фаришталар - Худои Таоло ҳукуматидаги вазир ва амалдорлардир, холос. Инсон ҳар хил идораларни бошқарадиган амалдорларнинг гапларига учмасдан, ҳукумат белгилаб қўйган қонун-қоидаларга риоя қилиши керак. Худди шундай, бизлар ҳам бошқа ҳеч кимга эмас, фақат Худои Таолога сиғинишимиз керак. Шунда Худои Таолонинг ҳукуматидаги барча амалдор ва вазирлар ҳам биздан мамнун бўладилар. Ҳар хил ла-возимдаги амалдорлар ҳукумат номидан ҳаракат қиладилар, лекин уларга пора бериб, давлат қонунларига қарши иш қилишга ундаш қонунбузарлик ҳисобланади. *Авидхи-пурвакам* ибораси ана шуни кўрсатади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна фаришталарга бемаъни сиғинишни қўллаб-қувватламайди.

24. *ахам хй сарва-йаджнанам бхокта ча прабхур эва ча
на ту мам абхиджананти таттвенаташ чйаванти те*

Барча қурбонликлардан лаззатланадиган ва уларга эгалик қиладиган ягона Зот - Менман. Шу боис, Менинг ҳақиқий руҳий табиатимни англаб етмаган киши адашиб, руҳий юксалиш йўлидан чиқиб кетади.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Ведаларда белгиланган барча қурбонлик маросимлари аслида Худои Таолони мамнун қилиш учун мўлжалланган. *Яғйа* - "Вишну" деганидир. "Бхагавад-гита"нинг учинчи бобида очик-ойдин шундай дейилган: инсон Яғйани, яъни Вишнунини рози қилиш, Худони мамнун қилиш учун меҳнат қилиши лозим. *Варнашрама-дхарма* деб аталадиган энг мукаммал ҷамият тизимининг асосий вазифаси ҳам фақат Вишнунини мамнун қилиш, яъни Худони рози қилишдан иборат. Шу боис, мазкур шеърда Кришна айтаяпти: "Барча қурбонликлар билан битта Мен Ўзим лаззатланаман, чунки ҳамма нарсa Меники". Лекин, шуни билмаган ҳолда, ғофил, нодон одамлар ўткинчи нарсаларга эришиш ниятида фаришталарга сиғинадилар. Шу сабабли, улар ҳаётда олий мақсадга эриша олмайдилар ва моддий оламда мусибатга тўла кун кечириб юраверадиладар. Агар, мабодо, содиқнинг қалбида қандайдир моддий истаклар қолган бўлса, уларни амалга ошириш учун яхшиси Худои Таолонинг бевосита Ўзига мурожаат қилиш керак, шунда у истаган барча ниятларига эришади.

*25. йанти дева-врата деван питрин йанти питри-вратаҳ
бхутани йанти бхутеджйа йанти мад-йаджйино "пи мам*

Фаришталарга сиғинадиганлар фаришталар орасида туғиладилар; ўтган аждодларига сиғинадиганлар аждодларининг олдига борадилар; ажина ва арвоҳларга сиғинадиганлар шундай зотлар танасида дунёга келадиладар; Менга сиғинадиганлар эса, Мен билан яшайдилар.

Изоҳ: Ойга, Қуёшга ва ҳар қандай бошқа сайёрага боришни истаган киши ўз мақсадига эришиш учун Ведаларда берилган кўрсатмаларга қатъий амал қилиши лозим, ведаларда бу усул *дарша-паурнамасйи* деб аталади. Бу қоидаларнинг барчаси, Ведаларнинг қарма-қанда деб аталадиган қисмида, ҳар хил жаннатий сайёраларда яшайдиган фаришталарга сиғиниш қоидалари ёзилган бўлимида батафсил таърифланган. Худди шунингдек, маълум қурбонлик маросими ўтказиш билан инсон аждодларининг(питалар) сайёрасига, арвоҳлар сайёрасига кўтарилиши ёки рақшас, ажина танасига кириши мумкин. Ажиналарга сиғиниш йўлини "жодугарлик" деб аташади. Ана шундай жодугарлик билан шуғулланадиган одамлар ҳам ўзларининг қилаётган ишларини "руҳий фаолият" деб ҳисоблайдилар, аслида эса бу фаолият

муглако моддий фаолиятдир. Факат Худонинг Олий Шахсига сиғинадиган Худонинг соф содиқ хизматкори эса, Вайкунтхадаги энг олий сайёрага, Кришналокага эришади, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. Бу - мазмуни жуда муҳим бўлган шеър. Агар фаришталарга сиғиниш ёрдамида одам жаннатга эришадиган бўлса, ажодларига сиғинадиганлар ажодларининг олдига борадиган бўлса, жодугарлик билан шуғулланадиганлар жин-арвоҳларнинг сайёраларига эришадиган бўлса, нимага Худонинг соф содиқ хизматкори Кришнанинг яъни Вишнунинг сайёрасига эришмас экан? Афсуски, аксарият одамлар Кришна, Вишну яшайдиган ана шу руҳий сайёралар ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга эмаслар. Шундай илмдан маҳрум бўлгани сабабли, улар моддий оламда мусибатга тўла ҳаёт кечириб юраверади-лар. Ҳатто брахмадживотига эришган имперсоналистлар ҳам ана шундай тақдирдан қочиб қутула олмайдилар. Шу сабабли, Кришнани англаш ҳаракати мана шу нодир илмни Ер сайёрасида яшаётган ҳамма халқларга етказишга ҳаракат қилади, токи шунчаки Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш ёрдамида жаҳондаги ҳар бир одам ҳозирги ҳаёти давомидаёқ камолотга эришиб, ўзининг ҳақиқий уйига, руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эриша олсин. Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре.

*26. патрам пушпам пхалам тойам йо ме бхактия прайаччхати
тад ахам бхакти-упахритам ашинами прайатат манах*

Агар одам Менга муҳаббат ва садоқат билан барг, гул, мева ёки бироз сув таклиф этса, Мен албатта унинг эҳсонини қабул қиламан.

Изоҳ: Етарли ақл-заковатга эга бўлган одам ҳеч қачон йўқолмайдиган мангу лаззатга тўла ҳаёт ҳукм сурадиган даргоҳга эришиш, ҳақиқий бахтга эришиш учун Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб, қалбида Кришна онгини ривожлантириши лозим. Ана шундай ажойиб натижага эришиш имкониятини берадиган усул жуда осон. Бу усул билан ҳатто ҳеч нарсаси йўқ энг кашшоқ одам ҳам шуғуллана олади. Бу усул билан шуғулланиш учун зарур бўлган ягона шарт - инсон Худонинг содиқ хизматкори бўлиши керак. Сизнинг ҳаётда, жамиятда қандай мартаба, лавозим эгаллаб турганингизнинг муглако аҳамияти йўқ. Худога хизмат қилиш усули шу қадар оддий ва соддаки, одам Худои Таолога ҳатто барг, гул, мева ёки озгина сув таклиф қилса ҳам, агар у самимий, чин ихлос билан таклиф қилаётган бўлса, Худо ундан рози бўлади ва албатта унинг эҳсонини қабул қилади. Кришнани, Худони англашнинг бу усули жуда осон ва ҳаммабоплиги билан ҳар қандай одамни ўзига жалб этади, бу усулдан ҳар ким фойдаланиши мумкин. Энг ғофил, аҳмоқ одамлардан бошқа

ким ҳам мана шу оддий усулдан фойдаланиб, инсон ҳаётида эришиши мумкин бўлган энг олий мақсадга: - илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга эришишдан бош тортарди? Худои Таолога, Кришнага фақат бизнинг муҳаббат ва садоқатимиз керак, холос. Унга биздан бошқа ҳеч нарсa керак эмас. Худои Таоло Ўзининг содиқ хизматкоридан биргина барг-ни ҳам қабул қилади, аммо Ўзига содиқ бўлмаган одамдан ҳеч нарсa, катта бойликни ҳам қабул қилмайди. Худои Таолога, Кришнага ҳеч кимдан, ҳеч нарсанинг кераги йўқ, чунки У Ўзига тўла бутундир, лекин шунга қарамай, У Ўзининг содиқ хизматкорининг муҳаббатига, садоқатига миннатдорлик билан жавоб бериб, унинг эҳсонини, хизматини қабул қилади. Кришна онгига эга бўлиш - ҳаётда энг олий камолотга эришиш демакдир. Бҳакти, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш - Кришнага, Худога яқинлашишнинг ягона йўли эканини алоҳида таъкидлаш учун, бҳакти ибораси бу ерда икки марта ишлатилган. Худои Таолони, Кришнани, ҳар қандай билимдон-олим эмас, брахман эмас, бой-бадавлат киши эмас, буюк файласуф эмас, айнан бҳакти, яъни Худонинг содиқ хизматкори бирор эҳсон қабул қилишга мажбур қила олади. Агар кишининг қалбида ана шу асосий нарсa, бҳакти, садоқат бўлмаса, ҳеч ким Худои Таолони ҳеч кимдан бирор эҳсон қабул қилишга мажбур қилолмайди. Бҳакти ҳеч нарсага боғлиқ эмас ва мангу барҳаёт туйғу. Бҳакти - Худои Таолога, Мутлак Ҳақиқатга садоқат ва муҳаббат билан ҳолис хизмат қилишдир.

Ўзини ўтказиладиган ҳар қандай қурбонлик маросимлари натижасидан ягона лаззатланувчи, азалий, бошланғич Парвардигор деб эълон қилиш билан Худои Таоло, Кришна одамлардан қандай эҳсон кутаётганини айтяпти. Ҳаётда покланиб, инсон ҳаётининг олий мақсади - Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан ҳолис хизмат қилиш даражасига эришишга интилиб, Худога садоқат билан хизмат қилишни истаётган киши биринчи навбатда Худои Таоло ундан нимани истаётганини билиб олиши лозим. Худои Таолони севадиган киши ҳамиша Кришнага У севадиган нарсаларни эҳсон қилади, Кришна истамаган, Худои Таолонинг Ўзи сўрамаган нарсаларни ҳеч қачон таклиф қилмайди. Худои Таолога, Кришнага ҳеч қачон гўшт, балиқ ва тухум таклиф қилиш мумкин эмас. Агар Худои Таоло ана шундай нарсаларни истаётган бўлса, бу ҳақда Ўзи айтган бўларди. Худои Таоло Ўзига барг, гул, мева ва сув таклиф қилишларини, шуларни У албатта, қабул қилишини айтяпти. Бундан шундай ҳулоса қилиш мумкинки, Худои Таоло биздан ҳеч қачон гўшт, тухум, балиқдан қилинган нарсаларни қабул қилмайди. Сабзавотлар, дон, мевалар, сув ва сут маҳсулотлари инсон учун озиқ сифатида Худои Таоло томонидан белгилаб қўйилган. Бошқа ҳар қандай озиқ-овқатларни Худои Таолога таклиф қилмаслик керак, Кришна уларни қабул қилмайди. Бундай ҳаром нарсаларни Худои Таолога таклиф қилиш билан биз Унинг хоҳишига қарши иш

қилган, яъни Худога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиш даражасида ҳаракат қилмаётган бўламиз.

Учинчи бобнинг ўн учинчи шеърида, Шри Кришна айтадики, - "Моддий тутқунликдан қутулиб, руҳий юксалиш йўлидан юришга интилаётган киши

фақат қурбонлик эҳсонларининг қолдиқлари (прасад, сарқит) билан озиқланиши лозим. Ўзининг овқатини аввало Худои Таолога таклиф қилмаган киши фақат гуноҳга ботади". Бошқача қилиб айтганда, оғзига солган ҳар бир ҳаром лўқма билан одам моддий табиат чангалига бадтар ўралиб, гуноҳга ботиб бораверади. Аммо, оддий ва ширин вегетариан таомлар тайёрлаб, аввал уларни Парвардигор Кришнанинг тасвири олдида қўядиган, эҳтиром билан бош эгиб, Худои Таолодан ана шу арзимас эҳсонни қабул қилишни самимий илтимос қиладиган киши учун руҳий юксалиш йўлида муваффақият, танасининг поклиги ва фикрининг тиниклиги кафолатланган. Бу сифатлар ҳалол-пок таом билан озиқланиш натижасида миянинг нозик ҳужайраларининг ривожланиши туфайли юзага келади. Энг муҳими эҳсон муҳаббат билан таклиф этилиши лозим. Бутун борлиқнинг ягона Эгаси, Ҳукмдори бўлган ҳолда, Кришна ҳеч қандай овқатга муҳтож эмас, лекин, барибир, У шу тарзда Ўзини мамнун қилишни истаётган содиқ хизматкоридан бу эҳсонни қабул қилади. Таом тайёрлашда, уни Худои Таолога эҳсон қилишда ва тарқатишда энг муҳими - Кришнага муҳаббат туйғуси билан ҳаракат қилишдир.

Мутлақ Ҳақиқатнинг сезги аъзолари йўқ, деб қатъий даъво қиладиган имперсоналист-файласуфлар "Бҳагавад-гита"нинг мазкур шеърини тушунишга қодир эмаслар. Улар учун бу ё шунчаки ўхшатиш, ёки "Бҳагавад-гита"ни баён этган Кришнанинг оддий инсон эканига исбот бўлиб қолаверади. Лекин, аслида Худонинг Олий Шаҳси, Шри Кришнанинг муқаддас китобларда айтилганидай, ҳар нарсага қодир бўлган сезги аъзолари бор. Бошқача қилиб айтганда, Худои Таолонинг ҳар бир сезги аъзоси бошқа ҳар қандай сезги аъзосининг вазифасини ҳам бажара олади. Кришнанинг мутлақ табиати ҳақида гапирилганда Унинг айнан мана шу сифати назарда тутилади. Агар Худои Таолонинг сезги аъзолари бўлмаганда, Уни қомил Зот деб ҳисоблаб бўлмасди. Еттинчи бобда Кришна шунчаки нигоҳини ташлаб қўйиш билан моддий табиат ичига тирик мавжудотларнинг уруғини жойлаб қўйишини айтган эди. Худди шунингдек, бу ерда ҳам, содиқ хизматкорининг таом таклиф қилаётиб Ўзига изҳор этаётган муҳаббат тўла сўзларини тинглар экан, у шунчаки нигоҳини ташлаш билан таомни, албатта, қабул қилади, унинг таъмини ҳам сезади. Буни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим: Шри Кришна, Худои Таоло Мутлақ табиатга эга бўлгани учун, содиқнинг илтижоларини тинглаш билан таомдан татиб, ундан ейди. Худои Таолони ҳеч қандай уйдирмаларсиз, ўзидан ҳеч нарса ўйлаб чиқармасдан, Кришнанинг Ўзи нима деса шундайли-

гича қабул қиладиган, содиқ хизматкоргина Худонинг Олий Шахси овқат ейиши ва ундан лаззатланиши мумкинлигини тушуна олади.

*27. йат кароши йад ашнаси йадж джухоши дадаси йат
йат тапасйаси каунтейа тат курушва мад-арпанам*

Нима билан шуғуллансанг ҳам, нима есанг, нима совға қилсанг ҳам, нима берсанг ва қандай риёзат чексанг ҳам, барчасини қурбонлик сифатида Менга бағишла, эй Кунтининг ўғли.

Изоҳ: Ҳар бир инсоннинг ҳаётдаги асосий бурчи - ўз ҳаётини ҳеч қачон, ҳар қандай вазиятда ҳам Худои Таолони, Кришнани эслаб юрадиган қилиб ташкил қилишдан иборат. Жонимизни танада сақлаб туриш учун биз ҳаммамиз меҳнат қилишга мажбурмиз, бу ерда Кришна қилаётган ҳамма ишларимизни Худои Таолога бағишлашни тавсия қиляпти. Ҳеч ким овқатланмасдан яшай олмайди, аммо аввал Кришнага таклиф қилинган таом билан овқатланиш керак. Ҳар қандай маданиятли одам бирор динга эътиқод қилади, қандайдир ақидаларга, урф-одатларга риоя қилади: шунинг учун, Кришна: "Ҳаммасини Мен учун қил!" деб айтяпти. Ҳаётда ана шундай яшаш *арчана* деб аталади. Ҳар бир одам қалбида бошқаларга қандайдир яхшилик қилишга, хайр-эҳсон қилишга мойиллик сезади, Кришна айтяптики, "Менга эҳсон қил!" Демак, биз эҳтиёжимиздан ортган барча бойлигимизни Худони, Кришнани англаш ҳаракатини ривожлантириш, ҳар бир одамнинг Худони англаб етишига ёрдам бериш йўлида сарфлашимиз лозим. Ҳозирги даврда жуда кўп одамлар муҳофаза қилиш билан шуғулланишга интиладилар, лекин ҳозирги даврда бу усулга амал қилиш қийин. Аммо, тасбеҳда Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб, ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиб юрган киши, "Бхагавад-гита"нинг олтинчи бобида Кришнанинг Ўзи таъкидлаганидай, энг буюк йог ва сеҳргардир.

*28. шубхашубха-пхалаир эвам мокийасе карма-бандханаих
саннийаса-йога-йуктама вимукто мам упашийаси*

Шунда сен кармали фаолиятинг азобидан, унинг яхши ва ёмон оқибатларидан озод бўласан. Таркидунёликнинг мана шу йўлидан адашмай бориб, сен озодликка эришасан ва Менинг даргоҳимга қайтасан.

Изоҳ: Энг олий ишонарли Зот раҳбарлиги остида ҳаракат қилаётган кишини *йукта* деб атайдилар. Муқаддас китобларда *йукта-вайрагйа* ибораси кўп учрайди. Рупа Госвами бу иборани шундай тушунтирган:

*анасактасйа вишайан йатхархам упайунджсатах
нирбандхах кришна-самбандхе йуктам вайрагйам учйате*

"Хаётда ҳеч нарсага боғланиб қолмаган, лекин ҳамма нарсани Худои Таолога, Кришнага хизмат қилишда ишлатадиган киши ҳақиқатан ҳам бирор нарсага эғалик, ҳўжайинлик қилиш туйғусидан озод кишидир" (Бхакти-расамрита-синдху, 1.2.255). Рупа Госвами айтяптики, моддий оламда яшар эканмиз, биз ҳаракат қилишга, ишлашга мажбурмиз. Ҳеч ким ҳаракат қилмай тура олмайди. Агар биз қандайдир фаолият билан машғул бўлатуриб, унинг натижаларини Кришнага бағишласак, шундай кайфият, шундай тушунча билан яшаш - юкта-вайрагйа деб аталади. Ҳақиқий таркидунёлик руҳи билан сугорилган ана шундай фаолият ақл ойнасини тозалайди, бундай фаолият билан машғул бўлган киши, руҳий юксалиш йўлида ривожлана бориб, бутунлай Худонинг хоҳиш-иродасига бўйсуниб яшай бошлайди. Шундай қилиб у охир-оқибатда ҳақиқий озодликка эришади. Бу озодлик брахмаджйотига қўшилиб кетадиган озодлик эмас. Худонинг содиқ хизматкори Худои Таолонинг даргоҳига эришади. Бу ерда аниқ айтилган: *мам упашийаси* - "у Менинг олдимга келади", яъни ўзининг уйига, Худонинг даргоҳига эришади. Озодликка эришишнинг беш тури мавжуд, лекин бу ерда аниқ қилиб айтилганки, ҳозирги ҳаётида Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган киши умрининг охирида танасини тарк этиб, албатта, ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига боради ва Парвардигор билан бевосита мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади.

Ҳаётини бутунлай Худого садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган киши ҳақиқий саннийаси ҳисобланади. Шундай одам ўзини Худонинг мангу хизматкори деб ҳисоблайди, ва ҳамма нарсада фақат Унинг Ўзига таваккал қилади. Шу боис, Худо учун қилинадиган ҳар қандай иш, Худого хизмат қилиш деб ҳисоблайди. У муқаддас китобларда кармали фаолиятни тартибга солиш учун келтирилган қонун-қоидаларга унчалик эътибор бермайди. Жамиятда яшаётган одамлар муқаддас китобларда кўрсатилган қонун-қоидаларга амал қилишлари лозим. Ҳаётини бутунлай Худого садоқат билан хизмат қилишга бағишлаган содиқ хизматкор ҳам, гарчи баъзан унинг қилаётган ишлари ғалатироқ туюлса ҳам, аслида Ведаларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб юрган бўлади.

Шу боис, буюк устозлар, ачарйа-вайшнавлар айтадиларки, ҳатто энг фаросатли киши ҳам, Худонинг соф содиғининг фикрларини ва ишларини тушунишга қодир эмас. *Танра вакйа, крийа, мудра виджне-ха на буджхайа* (Чайтанйа-Чаритамрита, Мадхйа, 23.39) Ҳамиша Худои Таолога хизмат қилиб юрган, бутун фикру-хаёли Худого садоқат билан хизмат қилишга боғлиқ нарсаларда бўлган кишини "озодликка эришган зот" деб ҳисоблаш керак. Вақти келиб у, албатта, ўз уйига,

Худонинг даргоҳига қайтади. У ҳам, худди Шри Кришнадай бегуноҳ ва атеистларнинг ҳар хил танкидларидан устун туради.

29. само “хам сарва-бхутешу на ме двешйо “сти на прийах
йе бхаджанте ту мам бхактия майи те тешу чапй ахам

Мен ҳеч кимдан нафратланмайман, ҳеч кимга боғланиб қолмаганман. Мен ҳаммага бир хил муносабатда бўламан. Лекин, ким Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилаётган бўлса, у - Менинг дўстим. У ҳамиша Менинг қалбимда, Мен ҳам унинг дўстиман.

Изоҳ: Бунда шундай савол туғилиши мумкин: агар Кришна барчага баробар муносабатда бўлса ва ҳеч кимни “дўстим” ёки “душманим” деб ҳисобламаса, нимага у ҳамиша ўзига садоқат билан хизмат қилиб юрган содиқларига алоҳида ғамхўрлик қилади? Лекин, бу ўз-ўзидан келиб чиқадиған табиий ҳол, бунда Худои Таолони адолатсизликда айблашга ўрин йўқ. Моддий оламда яшаётган ҳар бир одам бошқаларни севиши, уларга ғамхўрлик қилиши мумкин, лекин у ўзининг фарзандларига ҳамиша алоҳида меҳр билан қарайди. Худои Таоло айтяптики, барча тирик мавжудотлар, қайси ҳаёт турига мансуб бўлмасин, - Унинг фарзандларидир, шу боис У тирик мавжудотларнинг ҳар бирини ҳаёт учун зарур бўлган барча нарсалар билан таъминлаб қўйибди. Парвардигор худди ҳамма ерга - тоғларга ҳам, денгизга ҳам, ерга ҳам бирдай ёмғир қуйиб ўтадиған булутга ўхшайди. Лекин Ўзининг содиқларига У алоҳида ғамхўрлик қилади. Бу ерда айнан шу ҳақда айтиляпти: ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб, улар Кришна билан бевосита боғланган руҳий даражада қоладилар. “Кришна онги” деган гапнинг ўзи, шундай онгга эга бўлган кишиларнинг Кришна билан бирга, Унинг ичида яшаётганини назарда тутди. Парвардигор Кришна аниқ айтяптики: *майи те* - "Улар Мендадирлар". Ана шу ҳолатнинг табиий натижаси сифатида Худои Таоло ҳам уларнинг қалбида бўлади. Тирик мавжудотнинг Худои Таоло билан муносабати ўзаро ҳамкорликка асосланган. Худои Таоло шундай дейди: *йе йатха мам прападийанте тамс татхаива бхаджами ахам* - "Инсон қай даражада ўз ихтиёрини Менга топширса, Мен унга шу даражада ғамхўрлик қиламан". Худои Таоло билан Унинг содиқ хизматкорини боғлаб турган мангу муносабатлар мавжуд, чунки Худои Таоло ҳам, содиқ хизматкор ҳам онгли мавжудотлардир. Олтин узукка қадалган бриллиант яна ҳам гўзалроқ бўлади. Бриллиант олтинни, олтин эса бриллиантни безаб туради.

Худои Таоло ва тирик мавжудотлар ҳамиша ўзидан нур таратиб турадилар, лекин, тирик мавжудот Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишни истаганида, худди олтинга ўхшаб ялтирай бошлайди.

Парвардигор эса бриллиантга ўхшайди, уларнинг бирга бўлиши ҳақиқий гўзаллик тимсоли бўлади. Беғубор пок руҳий онгга эга бўлган тирик мавжудотларни Худонинг содиқ хизматкори деб атайдилар. Худои Таоло ҳам ўз содиқларининг хизматкорига айланади. Агар содиқ билан Худои Таолонинг муносабатлари ўзаро ҳамкорлик асосида бўлмаса, персонализм фалсафаси ҳам юзага келмаган бўларди. Персонализм - Худои Таоло билан тирик мавжудот ўзаро шахсий муносабатларда бўлишини назарда тутаяди, имперсонализм эса, бундай муносабатларни инкор этади.

Парвардигорни кўпинча орзулар дарахтига ўхшатадилар: У одамларнинг ўзлари истаган ҳамма нарсани беради. Бу ерда шу ҳолат тўла таърифлаб кўрсатилган. Бу ерда Парвардигор Ўзининг содиқ хизматкорларини алоҳида ажратиб, уларга алоҳида марҳамат кўрсатишини айтаяпти. Худонинг марҳаматини карма оқибати, карма қонунининг амалда намоён бўлиши, деб ҳисобламаслик керак. Бу марҳамат - илоҳий табиатли, Худои Таоло ва Унинг содиқ хизматкори орасидаги алоҳида марҳаматдир. Худоба садоқат билан хизмат қилишнинг моддий фаолият билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Худоба садоқат билан хизмат қилиш мукаммал илм, чексиз лаззат мангу ҳукмрон бўлган руҳий оламнинг бир бўлагидир.

*30. апи чет су-дурачаро бхаджате мам ананйя-бхак
садхур эва са мантавйах самйаг вйавасито хи сах*

Агар Худоба садоқат билан хизмат қилиб юрган киши, ҳатто энг жирканч иш қилиб қўйса ҳам, барибир уни авлиё одам деб ҳисоблаш керак, чунки у тўғри йўлдан боришга қатъий қарор қилган одамдир.

Изоҳ: Бу ерда келтирилган *су-дурачара* ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга ва унинг маъносини тўғри тушуниш керак. Шартланган ҳолатида тирик мавжудот икки турдаги фаолият билан машғул бўлади: ташқи моддий фаолият ва ўзининг онгига, табиатига лойиқ бўлган руҳий, ички фаолият. Танасининг эҳтиёжини қондириш учун, инсон моддий оламда жамият ва давлат қонунларига бўйсуниб, гарчи у Худонинг содиқ хизматкори бўлса ҳам, ҳар хил фаолият билан машғул бўлишга мажбур. Унинг мазкур фаолияти шартланган фаолият тоифасига қиради. Бундан ташқари, ўзининг руҳий табиатини тўла англаб етган инсон Қришна онги доирасида ҳам, яъни Худоба садоқат билан хизмат қилишда ҳам машғул бўлади. Шундай фаолият “руҳий фаолият” деб аталади. Бу фаолият инсоннинг ички табиатига мансуб бўлади ва Худоба садоқат билан хизмат қилиш тоифасига қиради. Худонинг содиқ хизматкори шартланган ҳолатда бўлганида, унинг Худоба хизмат қилиш фаолияти ва шартланган фаолияти баробар, биргаликда

амалга ошади, баъзида эса, ҳатто бир-бирига нисбатан зид, карама-қаршилиқларга дуч келади. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилади, ва иложи борица шаънига иснод келтирадиган, гуноҳ ишлардан йироқ бўлишга ҳаракат қилади. У ўзининг ҳаётда қилаётган ишлари, фаолияти қалбида Кришна онги қанчалик даражада ривожланганига мос эканини яхши билади. Лекин, баъзида, Кришна онгига эга бўлган киши ижтимоий ва сиёсий нуқтаи-назардан қараганда номаъқул бўлган ишларни қилиб қўйиши мумкин. Аммо бундай адашиш вақтинчалик ҳол бўлиб, содиқни эришган руҳий натижаларидан махрум қилмайди. "Шримад Бхагаватам"да айтилган-ки, агар инсон бирор гуноҳ иш қилиб қўйса, аммо унинг қалби Худои Таолога илоҳий муҳаббат билан ҳамиша хизмат қилишга бағишланган бўлса, унинг қалбида мавжуд бўлган Парвардигорнинг Ўзи унинг қалбини поклаб, бу гуноҳини кечириб юборади. Моддий табиатнинг инсонни гуноҳга ундовчи таъсири шунчалик кучлики, баъзан ҳатто ҳаётини Худога хизмат қилишга бутунлай бағишлаган йог ҳам унинг қурбони бўлиши мумкин. Аммо, Кришна онгининг қудрати билан у бундай адашиш ботқоғидан тезда покланиб олади. Шу боис, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўли ҳамиша муваффақият билан тугай-ди. Худонинг содиқ хизматкорини руҳий юксалиш йўлидан адашишга мажбур қилган, ўзи тасодифан қилиб қўйган бундай ишини ҳеч ким қораламаслиги керак. Чунки, кейинги шеърда айтилганидай, вақти келиб, содиқ қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирганида бундай адашишлар бутунлай йўқ бўлиб кетади.

Шу боис, ҳатто агар тасодифан бирор гуноҳ иш қилиб қўйган бўлса ҳам, ҳамиша қатъий ишонч билан Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлиб, Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре илоҳий товушларидан иборат буюк мантрани мунтазам зикр қилиб юрган кишини "руҳий даражадаги одам" деб ҳисоблаш керак. Шри Кришна *садхур эва* (у авлиё одам) сўзини алоҳида таъкидлаб айтяпти. Худои Таолонинг бу гаплари оддий одамларни огохлантириш учун қилган алоҳида эслатмасидир: билмасдан адашиб, гуноҳ иш қилиб қўйган Худонинг содиқ хизматкорини ҳеч қачон масхаралаб кулманг! Ҳатто руҳий ҳаёт йўлидан адашган содиқни ҳам *садху*, авлиё одам деб ҳисоблаш керак. *Мантавайяҳ* сўзи бу фикрни яна ҳам кучлироқ тасдиқлайди. Мана шу огохлантиришга эътибор бермай, Худонинг содиқ хизматкори устидан куладиган одамлар Худои Таолонинг қонунига, кўрсатмасига зид иш қилган бўладилар. Худонинг содиқ хизматкоридан талаб қилинадиган ягона сифат - бутун вужудини, ҳаётини бағишлаб Парвардигорга садоқат билан хизмат қилишдир. "Нрисимха-пурана"да шундай дейилади:

*бхагавати ча харав ананйя-чета
бхриша-малино "ни вираджете манушаҳ*

*на хи шаша-калуша-ччхабиҳ кадаचित
тимира-парабхаватам упанити чандрах*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, агар ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишда банд бўлиб юрган киши, баъзида ножўя иш қилиб қўйса, бундай ишларни худди ой юзидаги куён шаклига ўхшаган доғга ўхшатиб қабул қилиш керак. Бу доғ ой нурининг ерга тушишига халақит бермайди. Худди шунингдек, одамнинг Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан тасодифан адашиб кетиши уни гуноҳкорлар қаторига қўшиб қўймайди.

Аксинча, бу ерда келтирилган гапларни бошқача талқин қилиб, "Худога хизмат қилиб юрган киши ҳар қандай гуноҳ содир қилиши мумкин", деган хулоса чиқармаслик керак: бу ерда сўз каттиқ моддий боғланишлардан келиб чиқадиган, тасодифан бўладиган гуноҳ ишлар ҳақида боряпти. Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирган киши Худои Таолонинг алдамчи қувватига қарши уруш эълон қилган бўлади. Токи инсон қалбида унинг хужумларини бартараф қилишга етарли куч тўпламас экан, тасодифий адашишлардан қочиб қутулиб бўлмайди. Лекин, содиқ руҳий юксалишда етарли қудратга эга бўлганида бундай адашишлар ўз-ўзидан йўқолиб кетади. Ўзини Худонинг содиқ хизматкори деб ҳисоблайдиган ҳеч бир одам Худога хизмат қилаётганини пеш қилиб, мазкур шеърни рўкач қилиб, ўзининг номаъқул, гуноҳ ишларини оқламаслиги керак. Худога садоқат билан хизмат қилиб яшар экан, содиқ ўзининг бемаъни одатларидан, истакларидан иложи борица тезроқ халос бўлишга интилмаса, Худога хизмат қилишнинг қуйи поғоналарида қолиб кетаверади.

*31. кишпрам бхавати дхарматма шашивач-чхантим нигаччхати
каунтейа пратиджанйи на ме бхактаҳ пранаийати*

Фақат эзгу ишлар билан машғул бўлиб, у тезда мангу оромга эришади. Эй Кунтининг ўғли, қўрқмасдан ваъда бериб, ҳаммага дадил эълон қил: Менинг содиқ хизматкорим ҳеч қачон халок бўлмайди.

Изоҳ: Бу шеърнинг маъносини тўғри тушуниш керак. Еттинчи бобда Парвардигор айтган эдики, гуноҳ ишлар қилиб юрган киши ҳеч қачон ўз ихтиёрини Худога топшириб, Унга хизмат қила олмайди. Худои Таолога таваккал қилиб, ўз ихтиёрини Унга топширмаган иймон-эътиқодсиз киши ҳеч қандай эзгу иш қилишга, бировга яхшилик қилишга қодир эмас. Лекин, қандай қилиб тасодифан ёки атайлаб гуноҳ ишлар қиладиган киши Худонинг соф содиқ хизматкори бўлиши мумкин? Бу ҳақиқатан ҳам муҳим савол. Еттинчи бобда айтилганидай, гуноҳкорлар ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кирмайдилар, бу "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланади.

Одатда, Худога хизмат қилишнинг тўққиз тури билан шуғулланиб, одам қалбини барча моддий иллатлардан поклайди. У қалбида ҳамиша Худонинг Олий Шахсини эъзозлайди ва барча гуноҳ иллатлари ўз-ўзидан унинг қалбини тарк этади. Худои Таоло ҳақида тинмасдан ўйлаб юриш содиқни ўзининг азалий пок руҳий ҳолатига қайтаради. Юқори руҳий даражага эришган киши бирор гуноҳ иш қилиб қўйганида, Ведаларда покланиш маросими ўтказиш тавсия қилинган. Аммо Худонинг содиқ хизматкори учун бундай покланиш маросими ўтказиб юришнинг ҳожати йўқ, чунки, ҳамиша Худо Шахси ҳақидаги ўйлар билан юриши натижасида, унинг қалби ўз-ўзидан покланади. Шунинг учун ҳамиша Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юришга ҳаракат қилиш керак: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бу бизни ҳар қандай тасодифий адашишлардан, гуноҳ иш қилиб қўйишдан сақлайди ва барча моддий иллатлардан ҳимоя қилади.

*32. мам хи партха вйанаширитйа йе “ни сйух напа-йонайах
стрийо вайийас татха шудрас те “ни йанти парам гатим*

О Партха, ҳатто паст табақадан чиққан одамлар, аёллар, савдогарлар ва қора ишчилар ҳам Менга ўз ихтиёрини топшириб, олий даргоҳга эриша оладилар.

Изоҳ: Бу ерда Худои Таоло аниқ айтяптики, Худога хизмат қилишда одамларни олий ва куйи табақаларга ажратишга ўрин йўқ. Бундай ажратишлар ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган одамларда бўлади. Парвардигорга илоҳий муҳаббат билан хизмат қилиб юрган одамнинг бундай ажратишларга умуман алоқаси йўқ. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган ҳар қандай одам ҳам олий мақсадга эришади. "Шримад Бҳагаватам" (9.4.18)да айтилганки, ҳатто энг паст табақага мансуб, чандала(ит гўшти ейдиган) одам ҳам, Худонинг соф содиқлари билан ҳамсуҳбат бўлиб, моддий иллатлардан покланиши мумкин. Худога хизмат қилиш ва соф содиқнинг кўрсатмалари шу қадар қудратли илоҳий кучга эгаки, қайси табақага мансуб бўлишидан қатъий назар, ҳар қандай одамнинг қалбини барча иллатлардан поклай олади. Худонинг соф содиқ хизматкорининг паноҳига кириб, унинг кўрсатмаларига амал қилиб, энг оддий одам ҳам покланиши мумкин. Қайси табиат гуналари таъсири остида яшаётганига қараб, одамлар бир неча табақага бўлинадилар: брахманлар - эзгулик гунаси таъсири остида бўлганлар; кшатрий, ҳукмдорлар - эҳтирос гунаси таъсири остида; вайшья, савдогарлар - эҳтирос ва ғафлат гуналарининг аралаш таъсирида; шудра, қора ишчилар - ғафлат гунаси остида бўлган одамлардир. Гуноҳкорлар оиласида дунёга келган чандаллар, ундан ҳам пастроқ табақага мансуб, деб ҳисобланади. Одатда олий табақа одам-

лари бундай одамлардан ҳазар қилиб, четланиб юрадилар. Аммо Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёни шу қадар қудратлики, Худонинг содиқ хизматкори ҳар қандай табақа одамларига ҳам руҳий камолотга эришиб, инсон ҳаётининг энг олий максадига эришишида ёрдам бера олади. Ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширган кишигина ана шундай қудратга эга бўлади. Бу ерда ишлатилган *вйанаширитйя* ибораси содиқ ўз ихтиёрини бутунлай Парвардигорга топшириши лозимлигини кўрсатади. Шунда у, ҳатто энг буюк гйани ва йоглардан ҳам юқори руҳий даражага эришади.

33. *ким пунар брахманаҳ пунйа бхакта раджаршайас татха
анитйам асукхам локам имам пратйа бхаджасва мам*

Шундай экан, пок виждонли брахманлар, содиқлар ва такводор шохлар ҳақида нима дейиш мумкин? Шунинг учун, мусибат тўла бу ўткинчи дунёга келиб қолган экансан, ҳаётингни бутунлай Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишла.

Изоҳ: Моддий оламда ҳар хил табақа ва тоифага оид одамлар бор, лекин, охир-окибатда бу дунёдагиларнинг барчаси бахтсиз ҳаёт кечирадилар. Мазкур шеърда Худои Таоло аниқ айтяпти: *анитйам асукхам локам*. Ўткинчи, мусибатга тўла бу дунё - маданиятли, ақл-заковатли одамга муносиб жой эмас. Худонинг Олий Шахси бу дунёни “ўткинчи”, “мусибатга тўла” деб атаяпти. Баъзи файласуфлар, айниқса файласуф-майавадилар, бу оламни алдамчи, сароб деб айтадилар, аммо "Бҳагавад-гита"дан биз биламизки, моддий олам саробий, яъни мавҳум эмас. У фақат ўткинчи. Алдамчи, саробий деган билан ўткинчи деган сўзларнинг бир-биридан катта фарқи бор. Бу олам ўткинчи, лекин ундан бошқа мангу мавжуд олам ҳам бор. Мусибатларга тўла, ўткинчи бўлган моддий оламдан фарқли равишда, руҳий олам - мангу, лаззатга тўла.

Аржун такводор шох хонадонида дунёга келди. Лекин Парвардигор ҳатто унга ҳам айтяптики, "Худого садоқат билан хизмат қилиш йўлига кир, тезроқ ўзингнинг ҳақиқий уйингга, Худонинг даргоҳига қайт!" Мусибатлар, азоб-укубат ва кўз ёшлар уммони бўлган бу дунёда ҳеч ким узоқ қолиб кетмаслиги керак. Мангу бахтга эришиш учун Худонинг Олий Шахсининг паноҳига кириш керак. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўли - жамиятнинг барча табақа ва тоифаларига оид кишиларнинг ҳаётдаги ҳамма муаммоларини биратўла ҳал қилиш имконини берадиган ягона йўлдир. Шунинг учун фаросати етарли бўлган ҳар бир одам Кришнани англаш йўлига кириши ва комил инсон даражасига етиши лозим.

34. *мам-мана бхава мад-бхакто мад-йаджи мам намаскуру*

Ҳамиша Мен ҳақимда ўйла, Менга содиқ бўл, оёғимга йиқилиб, Менга сажда қил. Ҳаёлингни бутунлай Менда мужассам қилиб, сен албатта Менинг даргоҳимга келасан.

Изоҳ: Бу ерда моддий қувват асирлигидан озодликка чиқишнинг ягона йўли - Кришнани англаш усули экани аниқ айтилган. Мана шу шеърнинг яққол кўриниб турган мазмунини баъзи бир виждонсиз билимдонлар нотўғри талкин қилиб изоҳлайдилар. Бу ерда Худога садоқат билан хизмат фақат Худонинг Олий Шахсига, Кришнага қилиниши кераклиги айтилган. Бахтга қарши, "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзадиган баъзи уятсиз, ғофил одамлар ўзларининг нотўғри ғоялари билан одамларни тўғри йўлдан адаштирадилар. Кришнанинг ақли билан Кришнанинг Ўзи орасида ҳеч қандай фарқ йўқлигини улар тушунмайдилар. Кришнани оддий одам деб ҳисобламаслик керак; У - Мутлақ Ҳақиқат. Унинг танаси, ақли ва Унинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди, мутлақ табиатга эга. "Чайтанья-Чаритамрита"(Ади-лила.5.41-48)га ёзган, "*Анубхашйа*" деб ном олган изоҳида, Бхакти-сиддханта Сарасвати Госвами "Курма-пурана"дан қуйидаги шеърни келтирган: *деха-дехи-вибхедо "йам нешваре видйате квачит*. Бу демак, Худои Таоло, Кришнанинг Ўзи, Унинг танаси бир-биридан фарқ қилмайди. Аммо, "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзадиган баъзи ғофил олимлар Кришна ҳақидаги ҳақиқий илмдан бехабар. Улар Кришнани яширишни истайдилар, Уни ақлидан ва танасидан ажратиб кўрсатмоқчи бўладилар. Буларнинг барчаси шундан далолат берадики, уларнинг Кришна ҳақидаги илмдан умуман хабарлари йўқ. Шунга қарамай, ўзларига ўхшаган ғофил одамларни йўлдан уриб, адаштириб, улар шунча пул ишлайдилар.

Баъзи иблисифат одамлар ҳам гоҳида Кришна ҳақида фикр-мулоҳаза юритадилар, лекин улар шоҳ Камсага ўхшаб, Кришнани нафрат билан эслайдилар. Кришнанинг тоғаси бўлмиш Камса ҳам ҳамиша Кришна ҳақида ўйларди, лекин у Кришнани ҳамиша ўзининг ашаддий душмани деб ҳисоблаган. Кришна қачон келиб мени ўлдирар экан деб, Камса ҳамиша Кришнани ўйлаб юрарди. Худои Таоло ҳақида бундай кайфиятда ўйлаш бизни яхшиликка олиб келмайди. Биз Кришна ҳақида қалбимизда Унга нисбатан муҳаббат ва садоқат билан ўйлашимиз керак. Бхакти, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг моҳияти шундан иборат. Бунинг учун Худои Таоло, Шри Кришна ҳақидаги илмимизни ҳамиша ошириб боришимиз, яъни, Кришна тўғрисида мукаммал илми ҳақиқий руҳий устоздан ўрганишимиз лозим. Кришна - Худонинг Олий Шахси, бир неча бор айтиб ўтганимиздай, Унинг танаси моддий эмас, у мангу, илм ва лаззатга тўла. Кришна ҳақида бўладиган ана шундай суҳбатлар ёрдамида биз

Унинг содиқ хизматкори бўламиз. Кришна ҳақида ишончсиз, номаълум манбадан олинган илмнинг бизга ҳеч қандай нафи тегмайди, сохта илм ҳеч қандай натижа бермайди.

Шу сабабли, содиқ ўзининг ақлини Кришнанинг бошланғич, азалий қиёфасида жамлаб, Кришна - Худои Таоло эканига қатъий ишонч билан Унга сажда қилиши керак. Ҳиндистонда юз минглаган эҳромлар мавжуд бўлиб, уларда одамлар Худога садоқат билан хизмат қилиб, Кришнага сиғинадилар. Шу тарзда Худога хизмат қилиб юрган киши ҳамиша Кришнага эҳтиром кўрсатиши лозим. Ягона Илоҳ олдида сажда қилиб, инсон ўзининг танаси, ақли ва қилаётган барча ишлари билан Худога сиғиниши лозим. Шу тариқа у ҳеч нарсага чалғимасдан ҳамиша Парвардигор Кришна, ягона Худои Таоло ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиб юрган бўлади ва умрининг охирида Кришналоқага эришади. Баъзи бир виждонсиз, ғофил одамларнинг "Бҳагавад-гита"га ёзган изохлари билан бизни алдаб, йўлдан уришига йўл қўймаслигимиз керак. Аксинча, Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаш ва бошқаларга гапириб беришдан бошланадиган Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури билан машғул бўлишимиз лозим. Пок даражада Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш - руҳий юксалиш йўлида инсон эришадиган энг олий поғонадир.

"Бҳагавад-гита"нинг еттинчи ва саккизинчи бобларида Худои Таолога ҳар хил фалсафий фикр юритишлар, сеҳрли йога, кармали фаолият қўшилмаган, мутлақо пок садоқат билан хизмат қилиш ҳақида гап борди. Онги ҳали бутунлай покланмаган содиқларни Парвардигорнинг брахмаджйоти, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Параматма сингари бошқа аспектлари ўзига жалб қилиши мумкин, аммо, Худонинг соф содиқ хизматкори фақат Худои Таолонинг Ўзига хизмат қилади.

Кришна ҳақидаги ажойиб бир шеърда айтилганки, фаришталарга сиғинадиган одамлар Кришна бермокчи бўлиб турган энг олий тухфадан ўзларини маҳрум қиладилар. Ҳали Худога хизмат қилиш йўлига энди кирган тажрибасиз содиқнинг ишлари, ҳаракатлари Худога соф ҳолда хизмат қилишдан фарқ қилиши мумкин, лекин барибир у барча йог ва файласуфлардан устун туради. Ҳамиша Кришна онги доирасидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган кишини авлиё, табаррук одам деб ҳисоблаш керак. У ҳар хил гуноҳ ишларни тобора камроқ қиладиган бўлади ва тез вақт ичида, албатта, камолотга эришади. Худои Таолонинг соф содиқ хизматкорлари тасодифан гуноҳ иш қилиб қўйиш имкониятига эга эмаслар, чунки Худои Таолонинг Ўзи уларни авайлаб асраб юради. Шу боис, фаросатли, заковати етарли одам Кришнани англаш йўлига кириши ва моддий оламда ҳам бахтиёр яшаши керак. Вақти келиб у энг олий мукофот - Кришна билан бево-сита мулоқот қилишга албатта эришади.

*"Энг нодир илм" деб аталадиган "Шримад Бхагавад-гита"нинг
тўққизинчи бобида Бхактиведантанинг изоҳи шундай яқунланади.*

Ўнинчи боб. Мутлақ Ҳақиқатнинг ғаройиблиги

1. *шри бхагаван увача*

бхуйа эва маха-бахо шрину ме парамам вачаҳ

йат те “ҳам прияманайа вакийами хита-камйайа

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Эй билаги кучли Аржун, қулоқ сол. Менинг энг яқин дўстим бўлганинг учун, сенга илоҳий илмнинг аввал айтганимдан ҳам муҳимроқ сирини ошкор этаман.

Изоҳ: Парашара Мунининг таърифига кўра, Бхагаван, Худонинг Олий Шахси деб, куйидаги олти мукамалликка тўла эга бўлган Зотга айтилади: куч, шон-шухрат, бойлик, илм, гўзаллик ва боғланмаслик. Ер сайёрасида бўлган пайтида Шри Кришна ана шу комил сифатларнинг барчасини тўла намоён этган. Шу боис Парашара Муни сингари донишмандлар Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан оладилар. Ўнинчи бобда Кришна Аржунга Ўзининг кароматлари ва мўъжизалари ҳақида яна ҳам махфийроқ бўлган сирли илмларни ошкор этмоқчи бўляпти. Шу пайтгача, еттинчи бобдан бошлаб, Парвардигор Ўзининг ҳар хил қувватлари ва уларнинг қандай ҳаракат қилиши тўғрисида гапириб берган эди. Бу бобда эса, У Аржунга Ўзининг ғаройиб (*вибхути*) сифатларини таърифлаб беради. Худога садоқат билан хизмат қилиш зарурлигини исботлаш ва қалбимизда ишонч уйғотиш учун аввалги бобда Парвардигор Ўзининг ҳар хил қувватларини таърифлаб берган эди. Бу бобда эса, У Аржунга Ўзининг сон-саноксиз кўринишлари ва ғаройиботларини таърифлаб беради.

Инсон Худои Таоло ҳақида қанчалик кўп тингласа, қалбида Худога хизмат қилиш истаги шунчалик тез кучаяди. Шунинг учун ҳамиша Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида Худои Таоло ҳақидаги хикояларни тинглаб юришга интилиш керак. Шунда бизнинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишимиз тобора мукамал даражага кўтарила боради. Бундай суҳбатларда фақат, Худони, Кришнани англашга самимий, жиддий интилаётган кишилар иштирок этишлари мумкин. Бошқа одамлар бундай суҳбатларда қатнаша олмайдилар. Парвардигор Кришна Аржунга очик айтяптики, фақат унинг бахти учун бу сирли илми унга ошкор этипти, чунки Аржун Унга жуда азиз: бошқача қилиб айтганда, содиқлар даврасида бўладиган бундай

сухбатлар биринчи навбатда фақат содиқларга бахт-саодат олиб келади.

*2. на ме видух сура-ганах прабхавам на махаршайах
ахам адир хи деванам махаршинам ча сарвашах*

Хатто фаришталарнинг бирортаси, буюк донишмандлар ҳам Менинг илоҳий бойликларимни билмайдилар, чунки Мен барча фаришталар ва донишмандларнинг бошланғич манбаиман.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да айтилганки, Кришна - Худои Таолонинг Ўзи. Бутун оламда Ундан буюкроқ зот йўқ. У - барча сабаблар сабабчиси. Бу ерда Парвардигорнинг Ўзи айтяптики, У - барча фаришталар ва буюк донишмандларнинг бошланғич манбаи. Хатто фаришталар ва буюк донишмандлар ҳам Кришнани англай олмайдилар, хатто улар ҳам Кришнани, Унинг мукаддас номини ва сифатларини англашга қодир бўлмаса, шу кичкина бир сайёрада яшаётган "дунёвий олимпича"лар ҳақида нима деса бўлади? Нимага Парвардигор Ер юзига оддий инсон киёфасида келиб Ўзининг ғаройиб, англаш қийин бўлган кароматларини намоён қилишини ҳеч ким тушуниб етишга қодир эмас. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, ҳеч қандай илмий унвонлар инсонга Кришнани, Худони англаб етиш имконини бермайди. Хатто Кришнани ўзларининг тафаккур кучига ишониб англашга уринган фаришталар ва буюк донишмандлар ҳам ҳеч нарсага эриша олмаганлар. "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилганки, Худонинг Олий Шахсини хатто фаришталар ҳам англай олмайдилар. Ўзларининг мукаммал бўлмаган ҳиссиётларининг чекланган имкониятлари доирасидан чиқа олмай, улар фалсафий изланишлар жараёнида фақат, имперсонализм фалсафасининг асосини ташкил этувчи моддий оламнинг ранг-баранглигини инкор этадиган хулосага келишлари ва моддий табиатнинг уч гунаси намоён этмаган бирор Зот ҳақида гапиришлари ёки ҳаёлан келтирган тасаввурлари билан қаноатланишлари мумкин. Лекин, бундай аҳмоқона тахмин ва мулоҳазалар ҳеч кимга Кришнани англашда ёрдам бермайди.

Ҳақиқатан ҳам Мутлақ Ҳақиқатни англашга интилиб юрганлар учун Худои Таоло бу ерда гўё: "Мен - Худои Таоломан. Худонинг Олий Шахси - Менман" деб айтаётгандай бўляпти. Буни тушуниш, англаб олиш керак. Гарчи биз англаб бўлмас Худои Таолони англай олмасак, Унинг мавжудлигини сеза олмасак ҳам, барибир Худои Таоло ҳақиқатан ҳам мавжуд. Унинг "Бҳагавад-гита" ва "Шримад Бҳагаватам"да ёзилган гапларини ўрганиш ёрдамида мукаммал илм ва лаззатга тўла, мангу Кришнани ҳақиқатан ҳам таниш, англаб олиш мумкин. Худонинг қуйи қуввати таъсири остида бўлганлар Худои Таолони қандайдир қудратли куч, қувват сифатида англашга, яъни

Худои Таолонинг Брахман аспектини тушуниб олишга кодир бўладилар, лекин, фақат рухий даражага эришган буюк зотларгина Худои Таолони Олий Шахс сифатида англай оладилар.

Аксарият одамлар Кришнанинг ҳақиқий табиатини англай олмаганлари учун, ундай файласуфларга Ўзининг бесабаб марҳаматини кўрсатиб, Худои Таоло моддий оламга ташриф буюради. Аммо, гарчи Худои Таоло бу ерда Ўзининг ажойиб эрмакларини намойиш этса ҳам, моддий кувват таъсирида алданган бу файласуфлар шахсиятсиз Брахманни Худои Таоло деб даъво қилишда давом этаверадилар. Худои Таолога ўз ихтиёрини бутунлай топширган содиқ хизматкоригина Худонинг марҳамати билан ягона Худои Таоло - Шри Кришна эканини англай олади. Худонинг содиқ хизматкорларини Парвардигорни шахсиятсиз Брахман кўринишида тасаввур қилиш умуман қизиктирмайди: қалбидаги ишонч ва муҳаббат уларни дарров ўз ихтиёрини Худои Таолога топширишга мажбур қилади, шунда Кришнанинг бесабаб марҳамати билан улар Худои Таолони англашга кодир бўладилар. Бунга бошқа ҳеч ким кодир эмас. Шу сабабли, ҳатто буюк донишмандлар ҳам: "Атма нима ўзи? Худои Таоло деган ким?" - деган саволга - "Бу - биз сизгинушимиз лозим бўлган Зот" - деб айта оладилар, ҳолос.

*3. йо мам аджам анадим ча ветти лока-махешварам
асаммудхаҳ са мартйешу сарва-папаиҳ прамучйате*

Менинг - барча одамларнинг туғилмаган ва бошланиши йўқ Олий Ҳукмдори эканимни билган киши - одамлар ичида, алданиш ҳукмидан ва барча гуноҳлардан халос бўлган инсондир.

Изоҳ: Еттинчи бобда айтилганидай (7.3), *манушийанам сахаширешу каишчид йатати сиддхайе*: руҳнинг табиатини англаб етишга уринаётган одамлар оддий одамлар эмас; улар рухий илмдан махрум бўлган миллионлаган оддий одамлардан устун турадилар. Лекин, ўзининг рухий табиатини англашга ҳақиқатан ҳам интилаётган одамлар ичида эса, Кришна - Худонинг Олий Шахси, бутун борлиқнинг туғилмаган Ҳукмдори эканини англаб етган киши энг юқори поғонага кўтарилган инсон бўлади. Фақат ана шундай даражага кўтарилган ва Кришнани Олий Ҳукмдор сифатида тўла англаб етган киши ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади.

Парвардигор бу ерда *аджа*, яъни "туғилмаган" деб аталган, лекин У, иккинчи бобда, *аджа* деб аталган оддий тирик мавжудотларга асло ўхшамайди. Кришна моддий оламга боғланганлиги натижасида туғилиш ва ўлишга мажбур бўлган оддий тирик мавжудотлардан бутунлай фарқ қилади. Шартланган руҳлар ҳамиша таналарини алмаштириб юрадилар, Парвардигорнинг рухий танаси эса ҳамиша ўзгармай

қолаверади. Ҳатто моддий оламга келиб ҳам, У туғилмас бўлиб қолаверади, шу боис тўртинчи бобда айтилганки, моддий оламда пайдо бўлиб, Худои Таоло ҳеч қачон куйи, моддий қувват таъсири остига тушиб қолмайди, У Ўзининг ички, олий қуввати доирасида қолаверади.

Бу ерда: *ветти-лока-махешварам* деб аталган Парвардигор Кришна - бутун борлиқдаги барча сайёраларнинг Олий Ҳукмдори, ҳақиқий эгаси эканини ҳамма билиши лозим. У олам яралмасдан аввал ҳам мавжуд бўлган ҳолда Ўзи яратган оламдан фарқ қилади. Барча фаришталар моддий оламда дунёга келган, аммо Кришна яратилган зотлар қаторига кирмайди, дейилган. Шу сабабли, Кришна ҳатто Брахма ва Шива сингари буюк фаришталардан ҳам фарқ қилади. Кришна - Брахма, Шива ва бошқа фаришталарни яратган Зот бўлгани сабабли, Уни барча сайёраларнинг Олий Ҳукмдори деб атайдилар.

Шундай қилиб, Кришна - мавжуд бўлган бутун борлиқдан фарқ қилади. Худони шундай тан олган киши ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан шу захотиёқ покланади. Худои Таолони таниш, билиш - гуноҳ саналадиган ҳар қандай одатлардан пок бўлиш демакдир. "Бхагавад-гита"да айтилганидай, Худои Таолони фақат Унга садоқат билан хизмат қилиш ёрдамидагина англаш, таниш мумкин, бунинг бошқа йўли йўқ.

Кришнани оддий одам деб қабул қилмаслик керак. Аввал айтилганидек, фақат аҳмоқ, ғофил одамларгина шундай ўйлашлари мумкин. Ана шу фикр бошқачароқ қилиб бу ерда ҳам таъкидланипти. Нодон, ғофил бўлмаган, Худои Таолони англаб етишга фаросати етадиган киши гуноҳ ишларнинг оқибати нима бўлишини билади ва улардан узоқроқ юради.

Содиклар "Девакининг эркатойи", "Девакинадана" деб чакирадиган Кришна қандай қилиб туғилмаган бўлиши мумкин? Бу ҳолат "Шримад Бхагаватам"да тушунтирилган: Васудева ва Девакининг олдида пайдо бўлган Парвардигор оддий чақалокдай бўлиб туғилмаган: У ота-онасининг олдида Ўзининг азалий руҳий киёфасида пайдо бўлган, кейин, уларнинг илтижоси билан оддий чақалок киёфасига кирган.

Кришнанинг кўрсатмаси билан бўладиган ҳар қандай иш руҳий табиатга эга бўлиб, ҳеч қандай яхши ёки ёмон моддий оқибатларга олиб келмайди. "Яхши", "ёмон" деган тушунча ва тасаввурлар фақат моддий оламда бўлади, улар нисбатан ўйлаб топилган сифатлардир, чунки моддий оламда ҳеч қандай яхши нарса йўқ. Бу дунёда ҳамма нарса ёмонликка, ноқулайликка олиб келади, чунки моддий табиатнинг ўзи ноқулайлик, яъни руҳ учун ғайритабиий ҳолат ҳисобланади. Бизлар яхши деб ўйлаб юрган нарсалар фақат бизнинг номукамал бўлган ғофил тасаввуримиздагина яхши. Фақат Парвардигорга садоқат билан хизмат қилиш руҳи билан тўла, Кришна онгидаги фаолиятгина

ҳақиқатан ҳам яхши, саодат келтирадиган фаолиятдир. Шунинг учун, агар биз ҳақиқатан ҳам бу дунёдаги фаолиятимиз ўзимизга бахт келтиришини истасак, Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашимиз лозим. Бундай кўрсатмаларни биз "Бҳагавад-гита", "Шримад Бҳагаватам" сингари ҳақиқий, ишонарли муқаддас китоблардан ёки руҳий устоздан олишимиз мумкин. Руҳий устоз Худои Таолонинг ишончли вакили бўлгани сабабли, унинг бизга берган кўрсатмалари - Худои Таолонинг Ўзи берган кўрсатмаларидан фарқ қилмайди. Руҳий устоз, авлиё одамлар ва муқаддас китобларнинг барчаси одамни ягона мақсадга йўллайди. Уларнинг кўрсатмалари бир-бирига зид бўлиши умуман мумкин эмас. Уларнинг кўрсатмаларига амал қилиб яшаш натижасида биз моддий оламдаги ҳар қандай фаолиятни ташкил этувчи гуноҳ ва савоб ишларнинг оқибатларидан халос бўламиз. Худонинг содиқ хизматкорининг ўз фаолиятига муносабати - таркидунё қилган кишининг муносабатидир, ҳаётда ана шундай кайфиятда яшашни *саннийаси* ҳаёт тарзи деб атайдилар. "Бҳагавад-гита"нинг олтинчи боб, биринчи шеърда айтилганидай, агар одам Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб, ҳаётдаги ўз бурчини бажара туриб, қилган ишлари натижасига боғланиб қолмаса, у ҳақиқатан ҳам таркидунё қилган одам бўлади(*анаиритаҳ карма-пхалам*). Саннийасилар ва йоглар - шунчаки бошқача кийим кийиб, ташқи киёфасини ўзгартириб олган одамлар эмас; ҳаётда ҳамиша Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб юрган кишигина - ҳақиқий саннийаси ва йог ҳисобланади.

4-5. *буддхир джнанама асаммохаҳ кшама сатйам дамаҳ шамаҳ
сукхам духкхам бхаво "бхаво бхайам чабхайам эва ча
ахимса самата туштис тапо данам йашо "йашаҳ
бхаванти бхаво бхутанам матта эва притхаг-видхаҳ*

Тафаккур, илмлилик, алданиш ва гумонлардан поклик, камтарлик, ростгўйлик, ақли ва ҳиссиётини жиловлай олиш қобилияти, бахт, мусибат, туғилиш ва ўлиш, кўркув ва жасорат, зарар етказмаслик, хотиржамлик, қаноат, камсуқумлик, саховатлилик, шон-шухрат ва шармандалик сингари тирик мавжудотларнинг ҳар хил сифатларини Мен Ўзим яратганман.

Изоҳ: Бу ерда кўрсатилган, тирик мавжудотлардаги яхши ва ёмон сифатларнинг барчасини Кришна яратган.

Нарсаларнинг ҳақиқий табиатини тушуна олиш қобилияти тафаккур деб, руҳнинг ва модданинг моҳиятини, табиатини тушуниш эса - илм деб аталади. Ҳозирги одамларнинг ҳар хил Олий Ўқув юртларида ўрганиб юрган илми фақат моддий нарсалар билан чегараланган, шу сабабли, ҳақиқий илм бўлолмайди. Замонавий таълим тизими одамларга руҳ ҳақида ҳеч қандай илм бермайди, уларга фақат моддий ун-

сурлар устида ҳар хил тажрибалар ўтказиб, ўзларининг жисмоний эҳтиёжларини қондириш ўргатилади, холос. Шу сабабли, ҳозирги моддий илм-фанни ҳақиқий илм деб бўлмайди.

Асаммоха, ҳар хил гумон ва адашишлардан озод бўлиш деган маънони билдиради. Илоҳий, руҳий фалсафани тушуниб, унга тўла ишонч ҳосил қилган одам шундай ҳолатга эришади. Одам руҳий юксалиш йўлидан бориб, ҳаётда аста-секин алданиш ва адашишлардан қолганини мумкин. Ҳеч нарсани кўр-кўрона қабул қилмаслик керак, ҳар қандай маълумотни ҳам ҳар томонлама фикр юритиб, текшириб қабул қилиш лозим. Инсон ўзида сабр қилиш, чидамли бўлиш, кечиримли бўлиш (*қишма*) сифатини ривожлантириши лозим. Бошқаларнинг арзимас хато ишларини эътиборга олмасликка, уларнинг салбий таъсирига сабр-тоқат қилишга ўрганиш керак. *Сатйам*, ростгўйлик - бошқаларнинг манфаати учун ҳаётда ҳамиша тўғри сўзли, ростгўй бўлишни билдиради. Ҳеч қачон ҳақиқатни бузиб кўрсатмаслик керак. Бетайин одамларнинг ахлоқ қондасида шундай нақл бор: агар ҳақиқат ҳамсухбатингга ёқадиган бўлсагина айтиш керак. Аммо ростгўй одам ундай қилмайди. Одамлар ўзларига зарур ҳақиқат нималигини билиб олишлари учун ҳақиқат илмини очиқдан-очиқ айтиш керак. Бошқа одамларни огоҳлантириш учун ростгўй одам тўппа-тўғри: "Мана бу одам ўғри!" - деб айтади. Ҳеч шубҳаланмай, иккиланмасдан одамларга аччиқ ҳақиқатни айтиш керак. Ростгўй бўлиш - бошқалар манфати учун бор гапни қандай бўлса шундайлигича айтиш демакдир. Ростгўйликнинг маъноси, мазмунини шундан иборат.

Ҳиссиётни жиловлаб олиш деганда улардан бекорга, фақат лаззат олиш учун фойдаланмасликни тушуниш керак. Тананинг эҳтиёжларини фақат зарур миқдордагина қондириш ҳеч кимга маън қилинмайди, аммо ҳиссиётнинг ҳар қандай талабини ортиқча қондиравериш руҳий юксалиш йўлида катта ғов бўлади. Шу сабабли, ҳиссиётлардан бекорга, ҳеч қандай заруратсиз фойдаланмасликни ўрганиш керак. Худди шунингдек, ақлнинг ҳам ҳар хил бемаъни нарсаларни ўйлайверишига йўл қўймаслик керак: мана шу қобилият - *шама* деб аталади. "Тирикчилик учун қандай қилиб пул топсам экан" деб, ҳар хил ўйларга, фикрларга бош қотириб, умрни зоя қилмаслик керак. Бундай ўйлар билан ақлимизнинг қувватини бекорга зое қилган бўлаемиз. Ақлдан инсоннинг ҳаётдаги энг зарур эҳтиёжини қондириш учун фойдаланиш лозим, бунда ишонарли руҳий устоз кўрсатмаларига амал қилиш керак. Муқаддас китобларни яхши биладиган, авлиё одамлар ва руҳий устозлар билан мунтазам ҳамсухбат бўлиб, фикрлаш қобилиятини ривожлантириш лозим. *Сукхам*: биз учун ҳамиша руҳий илм, Кришна онгини эгаллашга ёрдам берадиган нарсаларгина ҳақиқий бахт манбаи бўлиши керак. Ягона Худои Таоло, Парвардигор Кришна ҳақидаги илмимизни, онгимизни чуқурлаштиришга ҳалақит берадиган ҳамма нарсага "азоб ва мусибатлар манбаи" деб қарашимиз

лозим. Худои Таолони, Кришнани чукурроқ англашга ёрдам берадиган ҳамма нарсани қабул қилишимиз ва бунга халақит берадиган ҳамма нарсадан юз ўгиришимиз лозим.

Бхава, туғилиш - моддий тана билан боғлиқ нарса. Рух эса, "Бхагавад-гита"нинг бошида айтилгандай, ҳеч қачон туғилмайди ва ҳеч қачон ўлмайди. Туғилиш ва ўлиш фақат моддий оламдаги шартланган руҳларда мавжуд сифатлардир. Келажак ҳақида қайғуриш - кўркув манбаи ҳисобланади. Кришна онги билан яшаётган киши ҳеч нарсадан кўрқмайди, чунки ҳозир ҳаётда машғул бўлиб юрган фаолияти унга руҳий оламга, ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш имконини беради. Унинг келажаги порлоқ. Аммо, бошқа одамларнинг ҳаммаси ҳаётда уларни нималар кутиб турганини, келгуси ҳаёти қандай бўлишини билмайдилар. Шу сабабли, улар ҳамиша хавотирда яшайдилар, осойишталик, хотиржамлик, тинчлик нима эканини билмайдилар. Агар биз ҳаёт ташвишларидан бираўла қутулишни истасак, Худои Таолони, Кришнани англашимиз, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиб яшашимиз лозим. Шунда биз ҳар қандай ташвиш ва хавотирлардан, келажак учун кўркувлардан бутунлай озод бўламиз. "Шримад Бхагаватам"(11.2.37)да шундай дейилган: *бхайам двитийабхинивешатах сйат*. Алдамчи қувватга боғланиб қолиш - кўркув манбаидир. Аммо, моддий қувват таъсиридан халос бўлган, ўзини моддий тана деб ҳисобламайдиган, ўзининг Худои Таолонинг руҳий заррачаси эканини англаб етган ва шу онг асосида Худога илоҳий хизмат қилиш билан шуғулланиб юрган киши учун ҳаётда ҳеч қандай кўркув, ташвиш қолмайди. Уларни порлоқ келажак кутипти. Шундай қилиб, кўркув - Кришна онгидан маҳрум бўлган кишиларнинг ҳолатидир. Ҳаётда жасорат, хотиржамлик, *абхайам* фақат Кришна онгига эга бўлган кишиларда бўлади.

Ахимса, зарар бермаслик - бошқаларга озор ва ташвиш келтиришни бас қилишни билдиради. Кўпчилик сиёсатчилар, жамоат арбоблари ва бошқалар ваъда бераётган моддий тараққиёт ҳеч кимга, ҳеч қачон ҳақиқий бахт-саодат келтирмайди, чунки, аслида бу сиёсатчи ва жамият пешволари ҳаётга ҳақиқий илм, илоҳий назар билан қарай олмайдилар, яъни ҳақиқатни кўра олмайдилар; жамият учун ҳақиқий бахт нима эканини уларнинг ўзлари билмайди. *Ахимса* деганда, тирик мавжудотга инсон танасида яшаш берган имкониятларни тўла ривожлантириш учун одам етарли даражадаги тайёргарлик кўришини тушуниш керак.

Ҳаёт инсонга руҳий ўзлигини англаш учун берилади, ана шу мақсадга эришишда ёрдам бермайдиган ҳар қандай ижтимоий ҳаракат ва сиёсий партия одамларга зиён етказиб, зулм қилаётган бўлади. Аксинча, инсоннинг руҳий ўзлигини танишга, руҳий илм олиб, илоҳий бахтга эришишда ёрдам берадиган ҳар қандай ишлар ахимса тоифасига киради.

Самата - хотиржамлик, вазминлик - боғланиш ва нафратланишдан озод бўлишни билдиради. Қаттиқ боғланиш ҳам, қаттиқ нафратланиш ҳам бирдай ёмон нарсa. Моддий олам бизнинг қалбимизда ҳеч қандай боғланиш ҳам, нафратланиш ҳам уйғотмаслиги керак. Кришна онгида фаолият кўрсатишга ёрдам берадиган нарсаларни қабул қилиш, ўзлигимизни, Кришнани англашга ҳалақит берадиган нарсаларни рад этишимиз лозим. Дунёга ана шундай муносабатда бўлиш “хотиржамлик” деб аталади. Кришна онгига эга бўлган одам нимани қабул қилсам, нимани тарк этсам экан деб, бош қотириб ўтиришининг ҳожати йўқ. Содиқ учун ҳаётда бирор нарсa ёки ишни танлашда ягона мезон - унинг Кришна учун, Худо учун хизмат қилишда фойдаси бор ёки йўқлигидир.

Тушти - шукроналик, қаноат - янгидан-янги моддий нарсаларга эга бўлишга интилиб, куч ва маблағ сарфлашга интилмасликни билдиради. Худои Таоло марҳамат кўрсатиб бизга бериб қўйган нарсаларига шукр қилишни, қаноат қилишни ўрганишимиз лозим, мана шу қаноат, мамнуният деб аталади. *Tanac* - риёзат ва тавба деган маънони билдиради. Бу тоифага жуда кўп ведавий қонун ва кўрсатмалар қиради. Масалан, ҳар бир маданиятли одам эрта билан туриб, ювиниб покланиши лозим. Баъзан эрта туриш бировлар учун жуда оғир. Рухий юксалиш мақсадида ўз ҳоҳиши билан инсоннинг ҳаётда ўзи учун қабул қилган ҳар қандай чеклашлари - риёзат деб аталади. Бундан ташқари Ведалар, ойнинг маълум кунларида оч юриб рўза тутишни тавсия қилади. Ҳатто одам оч юришни ёқтирмаса ҳам, у ўзининг Кришнани англаш илмини эгаллашга ҳақиқатан ҳам самимий интилаётганини амалда исботлаш учун, ана шу белгиланган кунларда бунга амал қилиши лозим. Лекин, ҳеч қандай эҳтиёжсиз, ведавий кўрсатмаларга зид равишда оч юриш ман қилинади. Қандайдир сиёсий мақсадлар билан қилинадиган риёзат (голодовка)ларда қатнашмаслик керак. "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, бундай риёзатлар ғафлат ёки эҳтирос гунасидаги риёзатларга қиради ва рухий юксалишга ҳалақит беради. Рухий жиҳатдан ривожланиш учун фақат эзгулик гунасида ҳаракат қилиш лозим, шу боис, Ведаларда кўрсатилган кунларда оч юриб, риёзат чекиш инсонга рухий илмни чуқурроқ эгаллашга ёрдам беради.

Ҳайр-саховатга келсак, инсон ўзининг ҳалол меҳнати билан топаётган даромадининг ярмисини эзгу, саховатли, хайрли ишларга сарфлаши керак. Қандай ишлар ана шундай эзгу ишлар ҳисобланади? Инсонга рухий ўзлигини, Худони, Кришнани англашда ёрдам берадиган ишлар - эзгу ишлар ҳисобланади. Бундай ишлар шунчаки эзгу ишлар бўлиб қолмасдан, энг яхши хайрли ишлардир. Худои Таолонинг Ўзи, Кришна ҳаммага бахт-саодат ато этувчи Зот бўлгани учун, Унинг яратиб қўйган қонунлари бўйича бажариладиган ишлар ҳам барчага бахт келтиради. Шу боис, ҳар қандай садақа, эҳсонни Худони англаш йўлида юрган, Худонинг содиқ хизматкорига бериш керак. Ведавий

конунларга кўра хайр-садака брахманларга берилиши керак. Гарчи бошқа конунларга амал қилинмаса ҳам, Ҳиндистонда ҳалигача шу конунга амал қиладилар. Нимага муқаддас китобларда хайр эҳсон фақат брахманларга берилиши керак, деб кўрсатилган? Чунки брахманлар бутун ҳаётини олий, руҳий илм ўрганишга бағишлаган одамлардир. Брахман ўз умрини Худои Таолони, Брахманни англашга бағишлаши керак. *Брахма джанатити брахманах*: Брахманни англаб етган кишини “брахман” деб атайдилар. Шундай қилиб, хайр-садакани брахманларга бериш керак, чунки улар ҳамиша руҳий фаолият билан машғул бўлганлари сабабли, тирикчилик учун меҳнат қилишга вақти йўқ. Ведаларда хайр-эҳсонларни саннийасиларга бериш ҳам кўрсатилган. Саннийасилар садака йиғиш учун эмас, аксинча, одамларга Худонинг илмини, руҳий илмни ўргатиш учун эшикма-эшик юрадилар. Улар оилали одамларни ғафлат уйқусидан уйғотиш мақсадида шундай қиладилар. Оила ташвишлари билан машғул бўлиб, уй эгалари инсон ҳаётининг олий мақсади - руҳий ўзлигини, Худони англашдан иборат эканини унутиб қўядилар. Шу сабабли, саннийасилар садака сўраш баҳонасида, уларга Худони англаш йўлини кўрсатадилар. Ведаларда таъкидланганидек, инсон ғафлат уйқусидан уйғониши, қандай мақсадда бу дунёга инсон танасида келишга имкон берилган бўлса, шу мақсадга интилиб яшаши лозим. Саннийасилар одамларга руҳий илм берадилар ва уларни ўзликни англаш йўлига олиб чиқадилар, шу сабабли, садака ва эҳсонларни дуч келган одамга бермасдан, энг аввало саннийаси ва брахманларга бериш ёки одамларга руҳий илм тарқатишнинг қандайдир бошқа йўлида сарфлаш керак.

Йашас, шон-шуҳрат ҳақида Шри Чайтанья Махапрабху айтган эдики, ҳақиқий шон-шуҳрат инсонга у Худонинг буюк содиқ хизматкори бўлиб етишганида келади. Ана шу ҳақиқий шон-шуҳратдир. Худои Таолони англашда эришган ютуқлари билан шуҳрат қозонган киши ҳақиқий шон-шуҳратга эришган ҳисобланади, бошқа ҳар қандай шуҳратлар, муваффақиятлар сохта ва ўткинчидир.

Бундай сифатларни бутун олам бўйлаб одамлар ва фаришталар орасида учратиш мумкин. Коинотнинг турли сайёраларида юкорида санаб ўтилган сифатларга эга бўлган ҳар хил тоифадаги одамлар яшайди. Ана шу сифатларнинг ҳаммасини Кришна яратиб қўйган, қалбида Кришна онгини ривожлантиришга интилаётган киши уларни ўзида ривожлантириши лозим. Худои Таолонинг марҳамати билан Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган одамда аста-секин барча эзгу фазилатлар ривожлана боради.

Оламда мавжуд бўлган барча яхши ва ёмон нарсаларнинг манбаи - Кришна. Моддий оламда Кришнада намоён бўлмаган бирор нарса мавжуд эмас. Ҳақиқий илмнинг мазмуни шундан иборат: бу оламнинг сифатлари қанчалик ривожланмасин, уларнинг барчаси Кришнадан чиқади.

*6. махаришайах сапта пурве чатваро манаваас татха
мад-бхава манаса джата ешам лока имах праджах*

Етти буюк донишманд, улардан аввалги тўрт донишманд, шунингдек, Ману, ақлимдан пайдо бўлган ҳолда, Мендан дунёга келганлар. Ҳар хил сайёраларда яшаётган тирик мавжудотларнинг ҳаммаси ана шулардан тарқалган.

Изоҳ: Парвардигор бу ерда тирик мавжудотларнинг коинот бўйлаб тарқалиш жараёнини қисқача таърифлаб ўтган. Коинотдаги биринчи тирик мавжудот Брахма, Худои Таолонинг *Хиранйагарбха* деб аталадиган қувватидан пайдо бўлган. Ўз навбатида Брахма етти донишмандни, улардан аввал эса, тўрт донишманд - Санака, Сананда, Санатана ва Санат-кумарни ва ўн тўрт Мануни яратган. Мана шу йигирма беш буюк донишманд коинотдаги барча тирик мавжудотларнинг бобокалонлари ҳисобланади. Оламда сон-саноксиз коинотлар мавжуд, уларнинг ҳар бирида сон-саноксиз сайёралар бор ва сайёраларнинг ҳар бирида турли-туман тирик мавжудотлар яшайди. Шу тирик мавжудотларнинг барчаси ана шу йигирма беш буюк донишмандлардан бошланиб, кейин коинот бўйлаб тарқалиб кетган. Оламни қандай яратишни тушуниб етиш учун Брахма Кришнанинг марҳамати билан фаришталар ҳисоби бўйича минг йил қаттиқ риёзатга берилди. Шундан кейин Брахма Санака, Сананда, Санатана ва Санат-кумарни яратди, кейин Рудрани, ундан кейин етти буюк донишмандни дунёга келтирди. Шу тариқа Худои Таолонинг қувватидан пайдо бўлган барча браҳман ва кшатрийлар дунёга келдилар. Брахмани - *Питамаха*, “Бобо” деб атайдилар, Кришнани эса - *Пропитамаха*, “бобонинг отаси”, “Бобокалон” деб айтадилар. “Бҳагавад-гита”нинг ўн биринчи бобида шу ҳақда гап боради (39).

*7. этам вибхутим йогам ча мама йо ветти таттватах
со “викалпена йогена йуджйате натра самшайах*

Менинг улуғворлигимни ва сеҳрли қудратимни ҳақиқатан англаб етган киши ҳаётини бутунлай Менга соф садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди. Бунга ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Изоҳ: Руҳий баркамолликнинг олий даражасига эришиш - Худонинг Олий Шахсини англаб етиш демакдир. Токи инсон Худои Таолонинг - чексиз руҳий ва моддий бойликлар эгаси эканига тўлиқ ишонч ҳосил қилмас экан, у Худога садоқат билан хизмат қила олмайди. Одатда одамлар “Худои Таоло - буюк”, - деб айтадилар, аммо Унинг қай даражада буюклигини билмайдилар, ҳатто тасаввур ҳам қила олмайдилар. Бу ерда келтирилган шеърлардан Худои Таолонинг

улуғворлиги, буюклиги тўғрисида қандайдир тасаввурларга эга бўлиш мумкин. Худои Таолонинг улуғворлигини ҳақиқатан ҳам англаб етган киши шу заҳотиёқ ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширади ва бутун умрини Худога садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди. Парвардигорнинг улуғворлиги аён бўлган кишининг ўз ихтиёрини Худога топширишдан бошқа иложи қолмайди. Бундай илмга "Шримад Бҳагаватам" ва "Бҳагавад-гита" сингари ишонарли муқаддас китоблар орқали эга бўлиш мумкин.

Коинотдаги ҳар хил сайёраларда моддий оламни бошқариб турган жуда кўп фаришталар бор. Уларнинг асосийлари Брахма, Шива, тўрт буюк Кумарлар ва бошқалар ҳисобланади. Коинотдаги тирик мавжудотларнинг аجدодлари кўп, аммо уларнинг барчаси Худои Таолодан, Кришнадан бошланган. Худонинг Олий Шахси Кришна барча аجدодларнинг бобокалонидир.

Худои Таолонинг баъзи фазилатлари, бойликлари шулардан иборат. Худои Таолонинг ана шу сифатларига қатъий ишонган киши Кришнага чуқур иймон билан ишонади ҳамда ҳар қандай шубҳа-ю гумонлардан халос бўлиб, умрини садоқат билан Худога хизмат қилишга бағишлайди. Илоҳий илмларнинг барчаси инсонни Худога садоқат билан хизмат қилишга жалб этиш учун яратилган. Биз Кришнанинг улуғворлиги ҳақидаги илмни инкор этмаслигимиз лозим. Чунки Унинг қай даражада улуғвор эканини англаб олсаккина қатъий ишонч билан умримизни Унга садоқат ва муҳаббат билан хизмат қилишга бағишлай оламиз.

*8. ахам сарвасйа прабхаво маттах сарвам правартате
ити матва бхаджанте мам будха бхава-саманвитах*

Барча руҳий ва моддий оламлар манбаи - Менман. Ҳамма нарса Мендан тарқаган. Ана шу ҳақиқатни англаб етган донишмандлар бутун қалби билан Менга сиғиниб, садоқат билан Менга хизмат қиладилар.

Изоҳ: Ведалар, яъни барча муқаддас китобларни мукаммал ўрганган ва Чайтания Махапрабху сингари ишонарли руҳий устозлардан илм олган ҳамда шу илмга асосланиб ҳаёт кечираётган билимдон киши Кришна - моддий ва руҳий оламлардаги барча мавжудотларнинг манбаи эканини англашга қодир бўлади. Буни тўла англаб олиб, у Худои Таолога тинмасдан хизмат қила бошлайди. Ҳар хил нодон одамлар, уларнинг муқаддас китобларга ўзларича ёзган изоҳлари, чуқур иймон-этиқодга эга бўлган шундай одамни бу йўлдан адашиб кетишга мажбур қила олмайди. Барча Ведавий битиклар, шастралар бир овоздан Кришнани Брахма, Шива ва бошқа фаришталарнинг манбаи деб тан оладилар. "Атхарва-веда"да ("Гопала-тапана-упанишад" 1.24)

шундай дейилган: *йо брахманам видадхати пурвам йо ваи ведами ча гапайати сма кришнах* - "Кришнанинг Ўзи яратиш аввалида Брахмага Веда илмини берган ва бу илмни аввал Унинг Ўзи таркатган". "Нараяна-упанишад"да(1) шундай дейилади: *атха пурушо ха ваи нарайано "камайата праджах срджсейети* - "Шунда Худо Шахси, Нарайана тирик мавжудотларни яратишга қарор қилди". Бу манбада яна шундай сўзлар бор: *нарайанад брахма джайате, нарайанад праджапатих праджайате, нарайанад индро джайате, нарайанад аштау васаво джайанте, нарайанад экадаша рудра джайанте, нарайанад двадашадитйах* - "Нарайанадан Брахма ва инсониятнинг барча бобокалонлари туғилди. Нарайанадан Индра дунёга келди, Ундан саккиз Васу, ўн бир Рудра ва ўн икки Адитйалар дунёга келдилар". Нарайананинг Ўзи эса - Кришнанинг намоён бўлган киёфасидир.

Ведаларда айтилганки, *брахманйо деваки-путраҳ* - "Девакининг ўғли, Кришна - Худо Шахсидир" (Нарайана-упанишад, 4). Шу манбада яна айтилганки: *эко ваи нарайана асин на брахма на шиано напо нагни-самау неме дйав-апритхиви на накишатрани на сурйах* - "Яратишдан аввал фақат Олий Шахс, Нарайана мавжуд эди. Шунда Брахма ҳам, Шива ҳам, олов ҳам, ой ҳам, осмондаги юлдузлар ҳам, қуёш ҳам йўқ эди".(Маха-упанишад,1). "Маха-упанишад"да, "Тангри Шива Худои Таолонинг пешонасидан дунёга келди", деб айтилган. Шундай қилиб, Ведаларнинг тасдиқлашига кўра, Брахма ва Шивани яратган Худои Таоло, Кришна - сиғинишга лойиқ ягона Зот, ягона Парвардигордир.

"Мокша-Дҳарма"да Кришна шундай дейди:

праджанатим ча рудрам чапи ахам эва сриджами ваи тау хи мам на виджанито мама майа-вимохитау

"Гарчи, Менинг алдамчи қувватим таъсирида адашиб юрганлари сабабли ўзлари билмасалар ҳам, буюк бобокалонлар, Шива ва бошқаларни Мен Ўзим яратганман". "Вараха-пурана"да шундай дейилган:

*нарайанах паро девас тасмадж джаташ чатурмуках
тасмад рудро "бхавад девах са ча сарва-дженатам гатах*

"Нарайана - Худонинг Олий Шахсидир. У Брахмани яратди, ундан эса - Шива туғилди".

Парвардигор Кришна бутун борлиқнинг манбаидир, Уни олам яралишининг энг фаол сабабчиси деб атайдилар. "Ҳамма нарса Мендан яралгани учун, - дейди Парвардигор, - Мен бутун борлиқнинг бошланғич манбаиман. Бутун борлиқ Менга бўйсунган. Бутун оламда Мендан буюкроқ зот йўқ". Олий Ҳукмдор фақат битта - Кришна. Ҳақиқий рухий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб, ведавий муқаддас китобларга таяниб, Кришнани ана шундай англаб етган киши бутун куч-қувватини Кришна онгида ҳаракат қилишга ишлатади ва ҳақиқий донишманд бўлиб етишади. Унинг олдида Кришнани англаб

етмаган бошқа одамларнинг барчаси - шунчаки ғофил, аҳмоқлардир. Фақат аҳмоқ одамгина Кришнани оддий одам деб ҳисоблаши мумкин. Кришна онгига эга бўлган киши нодон ва ғофил одамларнинг ўзини алдаб, йўлдан адаштиришларига йўл қўймаслиги керак: "Бхагавад-гита"нинг ҳар хил нотўғри талқинларидан четда юриб, Кришнани англаш йўлидан адашмай боришда давом этиши керак.

*9. мач-читта мад-гата-прана бодхайантаҳ параспарам
катхайантами ча мам нитйам тушйанти ча раманти ча*

Менинг соф содиқларимнинг бутун фикру-хаёли Мен билан банд, улар ҳаётини бутунлай Менга бағишлаганлар. Улар бир бири билан илоҳий илм алмашишдан, Мен ҳақимда суҳбатлашишдан чексиз лаззат ва ором олиб яшайдилар.

Изоҳ: Бу ерда таърифланган Худонинг соф содиқлари бутун вужуди билан Худога хизмат қиладилар. Уларнинг ақли ҳамиша Кришнанинг нилуфар қадамлари пойида мужассам ва улар фақат руҳий мавзуларда суҳбатлашадилар. Бу ерда соф содиқларга хос бўлган фазилатлар келтирилган. Шундай содиқлар куну-тун Парвардигорнинг сифатларини, кароматларини олқишлайдилар. Уларнинг юраги ва қалби ҳамиша Кришнага ғарқ бўлган, бошқа содиқлар билан Кришна ҳақида суҳбатлашиб, улар чексиз руҳий лаззатланиб яшайдилар.

Худога садоқат билан хизмат қилишнинг бошланғич даврида Худого хизмат қилишнинг ўзи улар учун илоҳий лаззат манбаи бўлади, руҳий камолотга эришганда эса, улар қалбида Кришнага нисбатан чуқур муҳаббат туйғусини уйғотадилар. Ана шу илоҳий поғонага кўтарилиб, улар Худонинг даргоҳида ҳукм сурадиган олий руҳий лаззатдан баҳраманд бўла бошлайдилар. Худованд Чайтанья Худога садоқат билан хизмат қилишни тирик мавжудотнинг қалбига ташланган муҳаббат уруғига ўхшатади. Бутун коинот бўйлаб бир сайёрадан бошқа сайёрага ўтиб, сон-саноксиз тирик мавжудотлар сарсон бўлиб юрибдилар, улар орасида камдан кам одам, ҳаётида Худого садоқат билан хизмат қилиш сирларини ошкор этишга қодир бўлган Худонинг содиқ хизматкорини учратиши мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилиш инсоннинг қалбига ташланадиган уруғликка ўхшайди. Агар ҳаётида шундай нодир бахтга дуч келган киши ҳамиша мана шу буюк мантра - Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна, Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре мантрасини зикр қилиб, тинглаб юрса, худди сув қуйиб турганда униб чиқадиган дарахт уруғи сингари, унинг қалбидаги муҳаббат уруғи ҳам ривожлана бошлайди. Худого садоқат билан хизмат қилишнинг руҳий табиатли нав-ниҳоли аста-секин ўсиб, улғая боради ва моддий олам қобикларидан ўтиб, руҳий осмондаги брахмаджйотига эришади. Ўсиб ривожланишда да-

вом этавериб, Худога садоқат билан хизмат қилиш дарахти руҳий оламнинг энг буюк сайёраси - Голока Вриндаванага, Кришнанинг олий даргоҳига бориб етади. Голока Вриндаванада у Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топади ва Унга боғланиб, шу ерда мангу қолиб кетади. Худди оддий дарахт ниҳоли сингари, Худога садоқат билан хизмат қилиш ниҳоли ҳам, агар содиқ Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ва тинглаш суви билан уни мунтазам сугориб турса, ўсиб-улғайиб, гуллаб мева бера бошлайди. Худога садоқат билан хизмат қилиш дарахтининг тўла таърифи "Чайтанья-Чаритамрита" (Мадхья-лила,19) да келтирилган. У ерда айтилганки, Худога садоқат билан хизмат қилиш ниҳоли Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топганида содиқнинг қалби Худога бўлган муҳаббат билан тўлади, худди сувсиз яшай олмайдиган балиқ сингари, шундай содиқ Парвардигорсиз бир лаҳза ҳам яшай олмайди. Ана шундай ҳолатда, Худонинг Олий Шахси билан бевосита учрашган содиқ барча руҳий сифатларга эга бўлади.

"Шримад Бҳагаватам"да Худои Таоло билан Унинг соф содиқлари орасидаги яқин муносабатлар ҳақида жуда кўп ҳикоялар келтирилган, шунинг учун, "Шримад Бҳагаватам" содиқлар учун жуда азиз. "Шримад Бҳагаватам"(12.13.18)нинг ўзида айтилганидай, *шримад-бҳагаватам пуранам амалам йад ваишнаванам приям*. Бу асарда моддий фаолият, иқтисодий равақ, ҳиссий лаззатлар ёки озодликка эришиш ҳақида ҳеч нарса айтилмайди.

"Шримад Бҳагаватам" Худои Таоло ва Унинг содиқларининг илоҳий табиати ёритилган ягона муқаддас асардир. Шунинг учун, худди ёш йигит билан қиз ўзаро суҳбатлашишдан лаззат олгани сингари, қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши ҳам ана шу илоҳий ҳикояларни тинглаб чексиз руҳий лаззат олади.

10. *тешам сатата-йуктанам бхаджатам прити-пурвакам*
дадами буддхи-йогам там йена мам упайанти те

Ҳамиша Менга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиб юрган одамга, унинг Менга эришишига имкон берадиган чуқур тафаккур ато этаман.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *буддхи-йогам* ибораси муҳим аҳамиятга эга. "Бҳагавад-гита"нинг иккинчи бобида Худои Таоло Аржунга насиҳат бера туриб, унга кўп нарса айтган ва буддхи-йога ҳақида гапириб бераман, деб ваъда берган эди. Ҳозир У ана шу ваъдасини бажаряпти. Буддхи-йога - Кришна онгида қилинадиган фаолият ва у тафаккурнинг энг олий равишда намоён бўлишидир. *Буддхи* - "тафаккур" деган маънони, *йога* эса - руҳий юксалиш йўлини билдиради. Инсон ўзининг ҳақиқий уйига, Худонинг даргоҳига қайтишга интилаётгани-

да, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб, бутунлай Кришна он-гига ғарқ бўлганида, унинг бу фаолияти “буддхи-йога” деб аталади. Бошқача қилиб айтганда, буддхи-йога - руҳни моддий олам тутқунлигидан озодликка олиб чиқиш йўлидир. Руҳий юксалишнинг энг олий мақсади - Кришна, Худои Таоло. Лекин одамлар буни билмайдилар, шу боис, уларнинг Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсухбат бўлиб, ўзларига ҳақиқий руҳий устоз топишлари жуда муҳим. Ҳар бир инсон ҳаётнинг энг олий мақсади - Кришна, Худои Таоло эканини билиши керак. Агар инсон ҳаётда олдига ҳеч қачон ўзгармайдиганни, аниқ мақсад қўя олган бўлса, унга эришиш учун аста-секинлик билан, лекин ҳамиша қатъий ишонч ва шижоат билан интила бориши мумкин.

Агар одам ҳаётининг олий мақсадини билса-ю, лекин меҳнатининг натижаларига боғланиб қолган бўлса, унинг фаолияти “карма-йога” деб аталади. Агар у инсон бўлиб яшашдан мақсад - Кришна эканини билса, аммо унга Кришнага эришиш тўғрисидаги фалсафий фикрлашлар кўпроқ ёқадиган бўлса, у “гйана-йога” билан шуғулланиб юрган бўлади. Агар одам ҳаётининг олий мақсадини билса, Худои Таолони Кришнани англаш ёрдамида, Худого садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида излаб юрган бўлса, у “бхакти-йога” яъни, йоганинг мукаммал тизими бўлган, камолотнинг олий поғонасига кўтарилиш имконини берадиган буддхи-йога йўлида юрган бўлади.

Агар инсон ҳақиқий руҳий устоздан фотиҳа олган ва бирор руҳий ташкилотга аъзо бўлган бўлса-ю, лекин, шунга қарамай, камолотга эришишга ақли етишмаса, Кришна унинг қалбида туриб, унга Худои Таолога эришиш учун етарли даражада ақл-идрок ато этади. Фақат, ҳамиша Кришна онгида ҳаракат қилиш ва ҳар хил йўллар билан иложи борича Худого муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишда давом этиш керак. Агар Худонинг содиқ хизматкори руҳий юксалиш йўлидан бориш учун етарли тафаккурга эга бўлмаса, аммо самимий ва ўз ихтиёрини бутунлай Худого топширган бўлса, Худои Таолонинг Ўзи унга руҳий баркамолликка эришишда ва охир-оқибатда Худонинг даргоҳига қайтишда ёрдам беради.

11. *тешам эванукампартхам ахам аджнана-джем тамаҳ
нашайамй атма-бхава-стхо гъйана-дипена бхасвата*

Алоҳида марҳамат кўрсатиш учун, уларнинг қалбида мавжуд бўлатуриб, Мен уларнинг қалбидаги ғофиллик зулматини илм нури билан ёритаман.

Изоҳ: Чайтанйа Махапрабху Банорас шаҳрининг кўчаларида Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре мантрасини куйлай бошлаганида, Уни

тинглашга минглаб одамлар тўпланарди. Ўша вақтларда Банорасда Пракашананда Сарасвати деган жуда машхур ва обрўли файласуф до-нишманд Чайтанйа Махапрабхуни ғофилликда, илмсиз, акидапарастликда айблаб масхара қила бошлади. Баъзан файласуфлар содикларни ғофилликда ва акидапарастликда айблаб, танкид қиладилар. Лекин, аслида бундай эмас. Бхакти фалсафасини ишлаб чиққан зотлар ичида жуда буюк файласуфлар бор. Ҳатто содик шу файласуфларнинг ёзган асарларини ўқимаса, ҳатто рухий устозидан ҳам ёрдам сўрамаса-ю, лекин Худои Таолога садоқат билан самимий хизмат қилиб юрган бўлса, қалбида мавжуд бўлган Кришнанинг Ўзи унга ёрдам беради. Шу боис, Кришна онгида ҳаракат қилаётган сами-мий содик ҳеч қачон ғафлатда қолиб кетмайди. Ғафлат ботқоғидан бутунлай халос бўлиш учун Кришна онгига ғарқ бўлиб, ҳамиша Худо-га садоқат билан хизмат қилиб юришнинг ўзи кифоя.

Парвардигор Аржунга айтяптики, Олий, Мутлақ Ҳақиқатни, Ху-донинг Олий Шахсини фалсафий фикрлашлар йўли билан англаб бўлмайди, чунки Олий Ҳақиқат шу қадар буюк ва чексизки, Уни ақлга сиғдириб ёки фикрлаш ёрдамида англаб олиб бўлмайди. Инсон милли-он йиллар давомида фалсафий фикрлаш билан машғул бўлиши мум-кин, аммо, унинг қалбида Олий Ҳақиқатга нисбатан муҳаббат, садоқат бўлмаса, у ҳеч қачон Худои Таолони, Кришнани англай олмайди. Ху-донинг содик хизматкори ўзининг муҳаббат ва садоқат тўла хизмати билан Худони мамнун қила олганида, Парвардигор англаб бўлмас қуввати ёрдамида соф содикнинг қалбида Ўзини намоён этади. Соф содик ҳамиша Кришнани ўзининг қалбида олиб юради, ҳамиша куёш каби порлоқ Кришнанинг мавжудлиги туфайли, унинг қалбидаги ғофиллик зулмати ўз-ўзидан ғойиб бўлади. Бу - Кришнанинг Ўзининг соф содик хизматкорига кўрсатадиган алоҳида марҳаматидир.

Моддий оламда яшаган миллион умрлар мобайнида тўпланган моддийлик ғуборлари қалбимизни қалин парда билан қоплаб олади, аммо, агар биз Худога садоқат билан хизмат қила бошласак, ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юрсак, қалбимиз тез орада ил-латлардан покланиб, пок рухий илмга эга бўламиз. Фақат Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш ва Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида олий мақсадга - Вишнуга, Кришнага эришиш мумкин. Бунга фалсафий фикр юритишлар ёки баҳс-мунозаралар билан эри-шишнинг иложи йўқ. Худонинг содик хизматкори моддий ҳаёт эҳтиёжлари учун ташвишга тушишининг ҳожати йўқ. Чунки, қалби ғафлатдан бутунлай покланганида, унинг қилаётган хизматидан мам-нун бўлган Худои Таоло унинг барча эҳтиёжларини Ўзи таъминлайди. "Бхагавад-гита" таълимотининг мазмун-моҳияти шундан иборат. "Бхагавад-гита"ни ўрганиб, инсон ўз ихтиёрини бутунлай Худои Тао-лога топшириши, умрини Худои Таолога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга бағишлаши мумкин. Худои Таоло Ўзининг содик

хизматкорига тўла ғамхўрлик қила бошлаганида, содиқ барча моддий истак-орзулардан халос бўлади.

12-13. *аржуна увача*

*парам брахма парам дхама навитрам парамам бхаван
пурушам шайватам дивьяам ади-девам аджам вибхум
ахус твам ришайах сарве деваришир нарадас татха
асито девало вйасах свайам чаива бравиши ме*

Аржун шундай деди: Сен - Худонинг Олий Шахси, олий даргоҳ, энг пок Мутлақ Ҳақиқатсан. Сен - туғилмаган, улугвор, мангу, илоҳий, азалий, бошланғич Шахссан. Нарада, Асита, Девала ва Вйаса сингари барча буюк донишмандлар бу ҳақиқатни тасдиқлаганлар, ҳозир Ўзинг ҳам менга шуни айтяпсан.

Изоҳ: Бу икки шеърда Худои Таоло файласуф-майвадиларга Парвардигорнинг алоҳида рухлардан фарқ қилишини тушуниш имкониятини беради. "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини тушунтирадиган тўрт шеърни тинглаб, Аржун барча гумонларидан халос бўлди ва Кришна - Худонинг Олий Шахси эканлигини тан олди. У дарҳол, ҳеч иккиланмай шундай деди: "Сен - *парам брахма*, Худонинг Олий Шахсисан". Аввал Кришна Ўзининг бутун борлиқнинг манбаи эканини айтган эди. Ҳар бир фаришта, ҳар бир одам Худои Таолога, Кришнага боғлиқ. Фақат ғофиллиги туфайли фаришталар ва одамлар ўзларини Худонинг Олий Шахсидан мустақил деб ўйлайдилар. Ана шу ғофиллик зулматини фақат Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида ёритиш мумкин. Бу ҳақда аввалги шеърда Парвардигорнинг Ўзи айтган эди. Энди Унинг марҳамати билан Аржун Уни Олий Мутлақ Ҳақиқат деб тан оляпти, бу ведаларнинг, барча муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мос келади. Аржун дўсти бўлгани учун Кришнани мактаб, шундай деб айтяпти, деб ўйламаслик керак. Мазкур икки шеърда Аржун айтаётган гапларнинг барчаси Ведаларда тўла тасдиқланади. Ведаларнинг тасдиқлашига кўра, Худои Таолони фақат Унга садоқат билан хизмат қилиш билангина англаб олиш мумкин, бунинг бошқа йўли йўқ. Аржуннинг айтган ҳар бир сўзи Ведалар билан тасдиқланади.

"Кена-упанишад"да айтилганки, Олий Брахман бутун борлиқнинг таянчидир, Кришна ҳам бутун борлиқ Унда мужассамлигини айтган эди. "Мундака-упанишад"да айтилганки, Худои Таолони фақат ҳамиша Уни ўйлаб юрган киши англай олади. Мунтазам равишда Кришна ҳақида ўйлаб юриш - *смаранам* деб аталади ва Худого садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз туридан бири ҳисобланади. Фақат Худого садоқат билан хизмат қилиш шарофати билангина киши

ўзининг ҳақиқий руҳий табиатини англаб етиши ва моддий тана туқунлигидан халос бўлиши мумкин.

Ведаларда Худои Таоло - пок зотлар ичида энг пок Зот, деб аталган. Шу ҳақиқатни англаб етган киши ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади. Худои Таолога ўз ихтиёрини топширмай туриб, гуноҳлар иллатидан кутулиб бўлмайди. Аржуннинг - "Кришна - пок зотлар ичида энг пок", - деган гапини Ведаларда ҳам, Нарада бошлиқ буюк донишмандларнинг фикрида ҳам тасдиқланади.

Кришна - Худонинг Олий Шахси, шу боис биз ҳамиша У ҳақда ўйлашимиз лозим. Шу тариқа биз Худои Таоло билан бўладиган руҳий муносабат лаззатидан баҳраманд бўламиз. Кришна - борлиқнинг энг Олий Тимсолидир. У моддий тана эҳтиёжларидан пок, туғилиш-ўлишлар унга таъсир қилмайди. Буни нафакат Аржун, балки барча ведавий муқаддас китоблар ҳам тасдиқлайди. Шастраларнинг ҳаммаси Кришнани худди шундай таърифлайдилар, "Бҳагавад-гита"нинг тўртинчи бобида Худои Таолонинг Ўзи шундай дейди: "Гарчи Мен туғилмаган бўлсам ҳам, ҳақиқий дин қонунларини тиклаш учун Мен ерга ташриф буюраман". У - бутун борлиқнинг бошланғич манбаи; Унинг дунёга келишига ҳеч қандай сабаб йўқ, чунки Унинг Ўзи барча сабаблар сабабчиси ва ҳамма нарса Ундан тарқалган. Ана шундай мукамал илмга фақат Худои Таолонинг марҳамати билангина эришиш мумкин.

Кришнанинг марҳамати билан бу ерда Аржун ўзининг туйғуларини изҳор этипти. Агар биз "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини тушунишни истасак, мана шу икки шеърда айтилган гапларнинг барчасини тўла ишонч билан қабул қилишимиз лозим. Мана шу *парампара*, "шогирдлар силсиласи" деб аталади. Киши шогирдлар силсиласига мансуб бўлмай туриб, "Бҳагавад-гита"ни тушуна олмайди. Фақат ўзининг фикрига, маълумотига таяниб "Бҳагавад-гита"нинг маъносини тушуниб бўлмайди. Минг афсуски, ўзларининг илмий унвонлари билан гердайдган олимлар, Ведаларнинг шунча кўрсатмаларига қарамай, ўжарлик билан Кришнани оддий одам деб ҳисоблашда давом этаверадилар.

14. *сарвам этад ритам мане йан мам вадаси кешава
на хи те бхагаван вйактим видур дева на данаваҳ*

О Кришна, Сен айтган гапларнинг барчасини мен айти ҳақиқат деб қабул қиламан. Эй Парвардигор, на фаришталар, на иблислар Сени англаб етишга қодир эмаслар.

Изоҳ: Бу ерда Аржун иблис ва атеистларнинг Кришнани англашга қодир эмаслигини тасдиқлапти. Замонавий кўримсиз, ғофил олимлар у ёқда турсин, Худои Таолони ҳатто фаришталар ҳам англай олмайди-

лар. Худои Таолонинг марҳамати билан Аржун Олий Ҳақиқат - ҳар томонлама мукамал бўлган Худо Шахси, Кришна эканини англаб етди. Бизларнинг ҳар биримиз "Бҳагавад-гита" илми ўргатилаётган шогирдлар силсиласида биринчи бўлиб турган Аржундан ўрнатилган олишимиз керак. Тўртинчи бобда айтилганидай, *парампара*, яъни "Бҳагавад-гита" илмини ўрганиб келаётган устозлар силсиласининг занжири узилиб қолган эди. Шу сабабли, Ўзининг дўсти ва буюк содиғи сифатида Аржунни парампара занжирининг биринчи халқаси қилиб, Худои Таоло яна шогирдлар силсиласини қайта тиклади. Шунинг учун "Гитопанишад"га кириш сўзида айтилган эдики, "Бҳагавад-гита" илми устозлар силсиласи, парампара орқали олинган бўлиши керак. Парампара узилиб қолгани сабабли Аржун унинг давомчиси сифатида танланган. Аржундан ўрнатилган олиб, биз ҳам Кришна айтган гапларни ҳеч иккиланмасдан ҳақиқат деб қабул қилишимиз лозим, шунда биз "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини тушуна оламиз, фақат шундагина Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини англашга қодир бўламиз.

15. *свайам эватманатманам веттха твам пурушоттама
бхута-бхавана бхутеша дева-дева джагат-пате*

Бутун борлиқнинг манбаи, барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори, худолар Худоси ва бутун оламнинг Эгаси бўлган эй Олий Шахс, ҳақиқатан ҳам, ички қувватнинг ёрдамида Ўзингни фақат Сен Ўзинг тўлиқ англай оласан.

Изоҳ: Аржун ва унинг издошлари сингари, Худои Таолога, Кришнага садоқат билан хизмат қилиш орқали бевосита боғланган одамларгина Худони англай оладилар. Иблис ва атеистлар ҳеч қачон Худони англаб етишга қодир эмаслар. Инсонни Худои Таолодан узоқлаштирадиган фалсафий сафсаталар энг оғир гуноҳдир, шу сабабли, Кришнани, Худони танимаган кишилар "Бҳагавад-гита"га ҳеч қандай изоҳ ёзмаслиги керак. "Бҳагавад-гита"ни Кришнаниннг Ўзи айтган, ва Кришна ҳақидаги илм бўлгани учун, унда мужассам бўлган илмни Аржун сингари, фақат Кришнаниннг Ўзидан олиш билангина англаш мумкин. Бу илмни атеистлар орқали олишнинг иложи йўқ. "Шримад Бҳагаватам" (1.2.11.) да шундай дейилади:

*ваданти тат таттва-видас таттввам йадж джанам адвайам
брахмети параматмети бхагаван ити шабдйате*

Олий Ҳақиқатни уч аспектда англаб оладилар: 1. Шахсиятсиз Брахман аспектида; 2. Ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматма аспектида; 3. Бхагаван - Худонинг Олий Шахси қиёфасида. Шундай қилиб, Худонинг Олий Шахсини англаб етиш Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг охириги, Олий босқичи ҳисобланади. Оддий

одам, ҳатто озодликка эришиб, шахсиятсиз Брахманни ёки ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Параматмани англаб етган киши ҳам, Худои Таолонинг шахс эканини албатта англаб етавермайди. Худонинг Олий Шахсини англаб етиш учун ундай одамлар ана шу Олий Шахс - Кришнанинг Ўзи айтган "Бхагавад-гита"ни ўқиб-ўрганишлари лозим. Баъзи имперсоналистлар Кришнани "Бхагаван" деб, Унинг обрўсини, мартабасини тан оладилар, аммо, озодликка эришганларнинг ҳаммаси ҳам Кришна - Пурушоттама, Олий Шахс эканини тушуниб етишга қодир бўлавермайди. Ҳатто шуни тушуниб ҳам, Кришна - барча тирик мавжудотларнинг отаси эканини англаш жуда қийин бўлади. Шу сабабли, Аржун Уни - *бхуто-бхавана*(бутун борлиқнинг манбаи) деб атаяпти. Ҳатто Кришна - барча тирик мавжудотларнинг отаси эканини англаган одам ҳам, Унинг олий ҳукмдор эканини англаб етавермайди. Шу сабабли, Кришнага мурожаат қила туриб, Аржун Уни Бхутеша, "Олий Ҳукмдор" деб атаяпти. Аммо, Кришнанинг барча тирик мавжудотларнинг Олий Ҳукмдори эканини англаб етган одамлар ҳам, Кришна барча фаришталарнинг бошланғич манбаи эканини тушуна олмайдилар, шу боис, Аржун Уни Девадева, яъни "худолар Худоси" деб атаяпти. Ниҳоят, Кришна - ҳатто худолар, яъни фаришталар ҳам сигинадиган ягона Парвардигор эканини билган одамлар ҳам, Унинг бутун борлиқнинг ягона Эгаси, Султони эканини тушунмайдилар, шу боис Аржун Уни Жагатпати яъни "Бутун борлиқнинг Эгаси" деб атаяпти. Кришна ҳақидаги ҳақиқат илмини англаб етган Аржун бу ерда шу буюк ҳақиқатни эълон қияпти, биз ҳам ундан ўрнак олиб, Кришнани аслида қандай бўлса шундайлигича, асл ҳолида англай оламиз.

*16. вактум архасй ашешена дивйа хй атма-вибхутайах
йабхир вибхутибхир локан имамс твам вйанйа тиштхаси*

Илтимос, бутун оламларга сингиб кетган Ўзингнинг илоҳий мўъжизаларингни менга батафсил таърифлаб бер.

Изоҳ: Бу шеърдан маълум бўладики, Аржун Худонинг Олий Шахси ҳақида Кришна ошкор этган илмдан қаноатланган эди. Кришнанинг марҳамати билан Аржун илоҳий, руҳий тажрибага, чуқур идрокка, илмга, улар ёрдамида эришиладиган ҳамма нарсага эга бўлиб, Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тушунган эди. Унинг қалбида бунга ҳеч қандай шубҳа, гумон қолмади, шунга қарамай у Кришнадан қай тарзда бутун борлиққа сингиб, уни қамраб олишини таърифлаб беришни илтимос қияпти. Одатда одамлар, айниқса, имперсоналистлар Худои Таолонинг ҳар ерда мавжуд бўладиган аспекти билан кўпроқ қизиқадилар. Шу сабабли, Аржун Кришнадан қандай қилиб Унинг ҳар хил қувватлари Худои Таолони ҳамма ерда намоён қила олишини ту-

шунтириб беришини сўраяпти. Бу ерда Аржун шу саволни оддий одамлар тилидан бераётганини тушуниш керак.

17. *катхам видъйам ахам йогимс твам сада паричинтайан
кешу кешу ча бхавешу чинтйо “си бхагаван майа*

О Кришна, эй Олий Сехргар, мен қандай қилиб ҳамиша Сени эслаб юришни, Сени англаб етишни ўрганишим мумкин? Эй Худонинг Олий Шахси, мен Сенинг намоён бўлган шунча қиёфаларингдан қайси бирини эслаб юришим керак?

Изоҳ: Аввалги боблардан бирида айтилганидай, Худои Таоло, Худонинг Олий Шахси бизларнинг кўзимиздан йога-майа воситасида яширинган. Худои Таолони фақат Унга ўз ихтиёрини топширган итоаткор рухлар, Унинг содиқ хизматкорлари кўра оладилар. Ўзининг дўсти, Кришна - Худои Таоло эканига Аржун ҳеч қандай гумон қилмайди, аммо, у бошқа оддий одамлар ҳамма ерда ҳам мавжуд бўлган Худои Таолони қандай англай олишлари мумкинлигини билишини истаяпти. Оддий одамлар, шу жумладан атеист ва иблислар ҳам, бизлардан йога-майа воситасида яширинган Парвардигорни англай олмадилар. Шу сабабли, Аржун уларнинг бахтини ўйлаб, мана шу саволларни берапти. Улуғвор содиқ Худои Таолони, Кришнани фақат ўзи англаб етишга интилмайди, аксинча, иложи борича ҳамманинг Худои Таолони англаб олиши ҳақида ўйлайди. Ҳар бир ҳақиқий вайшнав сингари, бошқаларга ғайритабиий равишда меҳрибон, ҳамдард бўлган ҳолда, Аржун барча одамларга, қандай қилиб Худои Таолонинг бутун борликда мавжуд бўлиши ҳақидаги илмни ошкор этмокчи бўляпти. У Кришнанинг йога-майанинг Хукмдори эканини назарда тутиб, Уни *йогини* деб атаяпти. Кришнанинг амри билан Уни оддий одамлар кўзидан яшириб турган Йога-майа Худои Таолони одамларга намоён этиши ҳам мумкин. Қалбида Худога, Кришнага нисбатан муҳаббат туйғуси бўлмаган оддий инсон ҳамиша Кришна ҳақида ўйлаб юра олмайди, шу сабабли, у моддий нарсалар орқали Кришнани эслашга мажбур. Шунинг учун Аржун ҳаёт ҳақида моддий тасаввурларга эга бўлган оддий одамларнинг фикрлаш қобилятини назарда тутиб савол берапти. *Кешу кешу ча бхавешу* сўзлари моддий табиатни билдиради (бхава - "моддий нарсалар" деганидир). Материалист одамлар Кришнанинг руҳий табиатини англаб ета олмагани сабабли, уларга моддий нарсаларни муроқаба қилиб, уларда ҳам Худои Таолонинг мавжуд эканлигини англашга ҳаракат қилиш тавсия қилинади.

18. *вистаренатмано йогам вибхутим ча джанардана
бхуйах катхайа триптир хи иринвата насти ме “мритам*

О Жанардана, Сендан яна бир бор ўтиниб сўрайман, Ўзингнинг мўъжизавий қудратинг ва бойликларинг ҳақида батафсилроқ гапириб бер. Мен Сен ҳақингда тинглашдан ҳеч чарчамайман, Сенинг сўзларингни тинглаган сайин, яна тинглаб лаззат олгим келаверади.

Изоҳ: *Наймишаранйя* ўрмонида тўпланган Шаунака риши бошлиқ донишмандлар ҳам Сута Госвамига айнан шундай гапларни айтган эдилар:

вайам ту на витрипйама уттама-шлока-викраме

йач чхриватам раса-джанам сваду сваду паде паде

"Ғаройиб илтижоларда олқишланадиган Кришнанинг илоҳий эрмакларини мунтазам тинглаб юрган киши ҳеч қачон уларга тўймайди. Шри Кришна билан руҳий муносабатларини қайта тиклаган кишилар Парвардигорнинг мана шу эрмакларини тинглаб, такрор ва такрор илоҳий лаззатга ғарқ бўлаверадилар"(Ш.Б. 1.1.19) Шу сабабли, Аржун яна бир марта Кришна ҳақида тинглашни истаяпти, энди уни қандай қилиб Кришна ҳар ерда мавжуд Худои Таоло бўлиб қолиши мумкинлиги қизиқтиради.

Амритам яъни "лаззат" иборасига келсак, Шри Кришна ҳақидаги ҳар қандай сўз ёки ҳикоя ҳақиқий лаззат келтиради. Ана шу лаззатдан ҳар бир одам баҳраманд бўлиши мумкин. Ҳадемай кишининг жонига тегиб кетадиган дунёвий ҳикоялар, повест ва романлардан фарқли равишда, Парвардигор Шри Кришнанинг илоҳий эрмаклари ҳақидаги ҳикояларни тинимсиз тинглайвериш мумкин. Шунинг учун ҳам, коинотнинг тарихи ҳақидаги асарларда Парвардигорнинг намоён бўлган ҳар хил кўринишлари кўрсатган илоҳий эрмаклар ҳақидаги ҳикояларнинг сон-саногии йўқ. Масалан, Пураналар қадим ўтган замонлардаги воқеалар ҳақида гапириб, Парвардигорнинг кўплаган кўринишлари ҳақида ҳикоя қилади. Шу боис одамлар уларни қанча ўқимасин, ҳеч қачон бундан зерикмайдилар.

19. *ири бхагаван увача*

ханта те катхайишйама дивйа хй атма-вибхутайах

прадханйатах куру-ишештха настй анто вистарасйа ме

Худои Таоло шундай деди: Майли, Мен сенга Ўзимнинг бойлик ва мўъжизаларимни гапириб бераман, фақат энг асосийларини, чунки, Менинг буюклигим ҳақиқатан ҳам чексиздир, о Аржун.

Изоҳ: Кришна ва Унинг мўъжизаларининг буюклигини охиригача англашнинг илоҳи йўқ. Алоҳида руҳнинг жуда чекланган сезгилари унга Кришнанинг кароматларини охиригача англаб етишга имкон бермайди. Шунга қарамай, содиқлар Кришнани англашга интиладилар.

Лекин, улар қайсидир маълум вақтда ёки умрининг қайсидир маълум босқичида Худои Таолони, албатта, тўла англаб етишни олдиға мақсад қилиб қўймайдилар. Мутлақо, Шри Кришна ҳақидаги ҳикояларнинг ўзи уларға шунчалик қувонч олиб келадики, улар ҳақиқатан ҳам худди тенгсиз лаззатга ўхшайди. Шу сабабли, Худонинг содиқ хизматкорлари бундай ҳикояларни тинглаб чексиз лаззат оладилар. Кришнанинг фазилатлари ва Унинг ҳар хил қувватлари ҳақида гапириб, Худонинг соф содиқлари руҳий лаззат оладилар, шу сабабли уларни тақрор ва тақрор гапиришни ёки тинглашни истайдилар. Тирик мавжудотлар Худои Таолонинг буюклигини тасаввурларига сиғдира олмаслигини Кришна яхши билади, шунинг учун У Аржунга Ўзининг ҳар хил қувватларининг асосий кўринишлари ҳақида гапириб беришга рози бўлди. Бу ерда ишлатилган *прадханйатаҳ*, яъни, "асосий" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Демак, биз Худои Таолонинг намоён бўлган асосий кўринишларинигина билиб олишимиз мумкин, чунки унинг кўринишлари чексиз. Уларнинг ҳаммасини билишнинг шунчаки иложи йўқ. Бу ерда ишлатилган *вибхути* сўзи эса, Худои Таолонинг олами бошқариб турадиган қудратини билдиради. "Амара-коша" луғатида айтилганки, *вибхути* - "алоҳида ғаройибот" деганни билдиради.

Имперсоналистлар ва пантеистлар Худои Таолонинг ғаройиблигини ва Унинг илоҳий қувватлари қандай ҳаракат қилишини тушуна олмайдилар. Ана шу қувватлар руҳий ва моддий оламдаги ҳамма нарсаларга сингиб кетган. Ҳозир Кришна Ўзининг оддий одамлар англаб олишга қодир бўлган ғаройиботлари ва ҳар хил қувватларининг бир қисми ҳақида гапириб бермоқчи бўляпти.

20. *ахам атма гудакеша сарва-бхутамайа-стхитаҳ*
ахам адити ча мадхйам ча бхутанам анта эва ча

О Аржун, Мен - ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Олий Рухман. Мен - бутун борлиқнинг аввали, ўртаси ва охириман.

Изоҳ: Бу ерда Аржун Гудакеша, яъни "ғафлат ва уйқусини енгган" деб аталган. Ғафлат ботқоғига ботиб, ухлаб ётган одам Худонинг Олий Шахсининг руҳий ва моддий оламда намоён бўлган ҳар хил кўринишларини англашга қодир эмас. Шу сабабли, Кришнанинг Аржунга мурожаат қилаётган исмлари чуқур маънога эга. Аржун ўзининг ғофиллигини енга олгани учун Худои Таоло унга Ўзининг ҳар хил ғаройиб бойликлари ҳақида гапириб беришга рози бўлди.

Энг аввало Кришна Аржунга Ўзининг биринчи намоён бўлишида - бутун моддий оламнинг руҳи, жони эканини айтяпти. Моддий оламни яратишдан аввал Худои Таоло Ўзининг тўлиқ намоён бўлган кўриниши - *пуруша-аватара* киёфасига киради ва бутун борлиқнинг яралишини бошлаб беради. Шу сабабли У - махат-таттвнинг атмаси,

яъни моддий олам таркиб топадиган мужассам моддий қувватнинг Жони, Рухидир. Мужассам моддий қувват олам яралишининг сабабчиси эмас, унинг сабабчиси - махат-таттванинг, мужассам моддий қувват ичига кирадиган Маха-Вишнудир. У - махат-таттванинг руҳи. Маха-Вишну аввало намоён бўлган коинотлар ичига киради, кейин ўзини ҳар бир мавжудот ичида намоён этади. Биз биламизки, ҳар бир тирик мавжудотнинг моддий танаси унда руҳий заррача мавжуд бўлгани сабаблигина тирик. Агар жон бўлмаса, тана ўсиб ривожлана олмасди. Худди шундай, моддий олам ҳам, агар унга Олий Рух, Кришна кирмаса, ўсиб ривожланмаган бўларди. "Субала-упанишад"да шундай деб айтилган: *праkritйади-сарва-бхутантар-йамаи сарва-шеши ча нарайанах* - "Олий Рух кўринишида Худонинг Олий Шахси барча намоён бўлган коинотларда мавжуддир".

"Шримад Бхагаватам"да, шунингдек "Сатвата-тантра"да уч *пуруша-аватара* таърифланган. *Виинос ту трини рупани пурушаакхйани атхо видух:* Моддий оламда Худонинг Олий Шахси ўзини уч қиёфада намоён этади - Каранодакашайи Вишну, Гарбходакашайи-Вишну ва Кширодакашайи-Вишну. Маха-Вишну, ёки Каранодакашайи - Вишну ҳақида "Брахма - самхита" (5.47) да гапирилган: *йах каранарнава-джале бхаджати сма йога-нидрам:* Худои Таоло, Шри Кришна барча сабаблар сабабчиси бўлган Маха-Вишну қиёфасида фазовий уммонда ястаниб ётади. Шу боис Худонинг Олий Шахсини бу оламнинг бошланғич манбаи, бутун борлиқнинг посбони ва моддий қувватнинг намоён бўлган барча кўринишларининг охири деб атайдилар.

21. *адитйанам ахам вишнур джйотишам равир амишуман
маричир марутам асми накшатранам ахам шаши*

Адитйалардан Мен - Вишнуман, ёритгичлар ичида - порлоқ Қуёшман, Марутлардан - Маричиман, юлдузлар ичида Мен - Ойман.

Изоҳ: Ўн икки Адитйадан асосийси - Кришна. Осмонда ярқираб турган ёритгичлардан асосийси - Қуёш, у "Брахма-самхита"да "Худои Таолонинг порлаб турган кўзи" деб аталган. Космик фазода эллик турли шамол эсиб туради, уларнинг ҳаракатини бошқариб турган фаришта Маричи - Кришнанинг тимсолидир.

Тунда осмондаги барча юлдузлар орасида энг ёруғи Ой ҳисобланади, шу боис Ой ҳам Кришнанинг тимсолидир. Бу шеърдан маълум бўладики, Ой юлдузлар туркумига киради. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин: осмонда ярқираб турган юлдузлар ҳам Қуёшнинг нурини акс эттиради. Ведалар илми коинотда бир неча Қуёш борлигини инкор этади. Қуёш битта, юлдузлар эса, шу жумладан, ой ҳам, Қуёшнинг нурини акс эттирадилар. "Бхагавад-гита"нинг

бу шеърида ой юлдузлар тоифасига киритилган экан, демак, осмонда яркираган юлдузлар ўз ҳолича бир қуёш эмас, улар ойга ўхшаб, фақат қуёш нурини акс эттирадилар, холос.

22. веданам сама-ведо "смин деванам асми васаваҳ
индрийанам манаи часми бхутанам асми четана

Ведалар ичида - "Сама-веда" Менман, фаришталар ичида Мен - осмон шоҳи Индраман, ҳиссиётлардан Мен - ақлман, тирик мавжудотларнинг ҳаёт қучи, онги - Менман.

Изоҳ: Модда билан руҳнинг орасидаги фарқ шундан иборатки, тирик мавжудотдан фарқли равишда, модданинг онги йўқ. Шу боис, мангу онг бирламчи, бошланғичдир. Моддий унсурларнинг қандайдир йўллар билан бирикиши натижасида онг пайдо бўлиши мумкин эмас.

23. рудранам шанкараи часми вимтешо йакша-ракшасам
васунам павакаи часми меруҳ шикхаринам ахам

Рудралардан Мен - Тангри Шиваман, якша ва ракшаслар орасида Мен - ҳазинабон Кувераман, Васулардан Мен - Агни(олов)ман, тоғлар ичида эса - Меруман.

Изоҳ: Моддий оламда ўн бир Рудра мавжуд бўлиб, уларнинг энг асосийси - Шанкара, Тангри Шива. У - Худои Таолонинг моддий ғафлат гунасини бошқарувчи қиёфасидир. Якша ва ракшасларнинг ҳукмдори - фаришталарнинг ҳазинабони Кувера ҳисобланади, у ҳам Худои Таолонинг тимсолидир. Меру - ўзининг табиий бойликлари билан машхур тоғ.

24. пуродхасам ча мукхйам мам виддхи партха брихаспати
сенанинам ахам скандаҳ сарасам асми сагараҳ

О Аржун, билсанг, руҳонийлар ичида асосий руҳоний - Брихаспати - Менман. Лашкарбошилар ичида - Карттикеяман, сув ҳавзалари ичида - Океанман.

Изоҳ: Жаннатий сайёраларда яшайдиган фаришталарнинг ҳукмдори - осмон шоҳи Индра. У бошқараётган сайёра Индралока деб аталади. Брихаспати - Индранинг руҳий устози, руҳоний. Индра фаришталарнинг сардори бўлгани учун, Брихаспати ҳам руҳонийларнинг энг каттаси ҳисобланади. Индра - фаришталар шоҳи бўлгани сингари, Сканда, яъни Парвати ва Тангри Шиванинг ўғли Карттикея ҳам - барча лашкарбошилар сардори. Барча сув ҳавзалари ичида энг каттаси - Оке-

ан ҳисобланади. Буларнинг барчаси орқали Кришнанинг улуғворлиги, буюклиги тўғрисида бироз тасаввур ҳосил қилиш мумкин.

25. *махаришинам бхригур ахам гирам асмй экам акшарам
йаджнанама джапа-йаджнэ “сми стхаваранам химолайаҳ*

Буюк донишмандлардан - Бхригуман, товушлар ичида - муқаддас "оум" бўғини Менман. Қурбонликлардан - Худонинг муқаддас номларини зикр қилиш - жапаман, қўзғалмас зотлар ичида эса - Ҳимолайман.

Изоҳ: Коинотдаги биринчи тирик мавжудот, Брахма бир неча ўғил фарзандларни дунёга келтирди, улар ҳаётнинг ҳар хил турларини яратдилар. Унинг донишманд-ўғиллари орасида энг қудратлиси - Бхригу. Барча руҳий, илоҳий товушлар ичида "оум" бўғини, омқара - Кришнанинг тимсолидир. Барча қурбонлик маросимлари ичида эса, Кришнанинг соф ҳолдаги тимсоли - Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишдир: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Баъзи Ведалар ҳайвонларни қурбонлик қилишни тавсия қиладилар, аммо Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишдан иборат бўлган қурбонлик маросимида ҳеч қандай зулмга ўрин йўқ. Зикр - барча қурбонлик маросимлари ичида энг осон ва энг пок қурбонлик маросими. Оламдаги барча буюк, улуғвор нарсалар Кришнанинг тимсолидир. Шу сабабли Ер юзидаги энг буюк тоғ, Ҳимолай ҳам Кришнанинг тимсолидир. Аввалги шеърда Меру тоғи ҳақида гапирилган эди, аммо Меру баъзан ўрнидан қўзғалади, Ҳимолай эса, ҳамиша қўзғалмай қолаверади. Шу томони билан Ҳимолай Мерудан устун туради.

26. *ашваттхаҳ сарва-врикишанам деваришанам ча нарадаҳ
гандхарванам читрататхаҳ сиддханама капила муниҳ*

Дарахтлардан - банйан дарахти Менман, фаришталар орасидаги донишмандлардан - Нарада Менман. Гандхарвалардан - Читрататхаман, комил зотлар ичида эса, Мен - донишманд Капиламан.

Изоҳ: Банйан дарахти(*ашваттха*) - энг баланд ва чиройли дарахт, кўплаб хиндистонликлар унга эрталабки сиғиниш маросимларида сажда қиладилар. Фаришталар билан бир қаторда Ҳиндистонликлар оламда Худонинг энг буюк содиқ хизматкори бўлган Нарадага ҳам сажда қиладилар. Шу сабабли, у содиқлар орасида Кришнанинг тимсоли ҳисобланади. Гандхарваларнинг сайёрасида моҳир машшоқ ва қўшиқчилар яшайди, уларнинг энг яхшиси Читрататха ҳисобланади. Камолотга эришган тирик мавжудотлар орасида Девахутининг ўғли

Капила - Кришнанинг тимсолидир. Уни “Кришнанинг намоён бўлган қиёфаси” деб ҳисоблайдилар, Унинг таълимоти "Шримад Бҳагаватам"да келтирилган. Кейинроқ бошқа бир Капила ҳам дунёга келиб, атеистик таълимотни тарғибот қилиш билан донг таратди. Шундай қилиб, Девахутанинг ўғли Капила ва атеист Капиланинг бир-бирига ҳеч қандай алоқаси йўқ.

*27. уччайхишравасам ашванам виддхи мам амритодбхавам
айраватам гаджендранам наранам ча нарадхипам*

**Чопқир отлар ичида Мен - океанни чайганда дунёга келган Уч-
чайхишраваман. Қудратли филлар орасида Мен - Айраватаман,
одамлар ичида эса - шаҳаншоҳман.**

Изоҳ: Фаришталар(Худонинг содиқ хизматкорлари) ва иб-лис(асур)лар бир куни сут уммонини чайқашга қарор қилдилар. Чайқаш натижасида мангулик шарбати ва заҳар пайдо бўлди. Заҳарни Тангри Шива ичди, шарбатдан эса, ҳар хил тирик мавжудотлар дунёга келди, улар орасида Уччайхишрава деган от ва Айравата деган фил бор эди. Улар мангулик шарбатидан дунёга келгани сабабли оддий тирик мавжудотлардан эмас, балки Кришнанинг тимсолидирлар.

Одамлар орасида шоҳ - Кришнанинг тимсолидир, чунки Кришна бутун оламнинг саодатини ўйлайди, ўзларининг такводорлиги билан шоҳ даражасига кўтарилган одамлар ҳам, кўл остидаги фуқароларининг бахт-саодати ҳақида қайғурадилар. Махараж Юд-хиштхира, Махараж Парикшит ва Парвардигор Рама сингари ҳукмдорлар ўз фуқароларининг саодатини ўйлайдиган олий даражадаги такводор шоҳлар эдилар. Ведаларда “шоҳ - Худои Таолонинг ердаги вакили”, деб кўрсатилган. Ҳозирги даврда ҳақиқий дин қонунари унутилиб кетгани сабабли, монархия(шоҳлик тизими) ҳам завола топиб, бекор қилинган. Аммо, тарихдан маълумки, такводор шоҳлар ҳукми остида яшаб ўтган фуқаролар ҳаётда анча бахтлироқ эдилар.

*28. айудханама ахам ваджерам дхенунама асми камадхук
праджанаш часми кандарпах сарпанам асми васуких*

**Қуrollар ичида Мен - яшинман, сигирлар ичида - сурабхман.
Янги авлодни дунёга келтирадиган сабаблар ичида - муҳаббат фа-
риштаси Кандарпа Менман, илонлар ичида Мен - Васукиман.**

Изоҳ: Яшин ҳақиқатан ҳам жуда қудратли қуroll, у - Кришнанинг қудрати тимсолидир. Руҳий оламдаги сайёра Кришналоқада *сурабхи* деб аталадиган сигирлар яшайди, уларни хоҳлаган пайтда соғиб, хоҳлаган миқдорда сут олиш мумкин. Албатта, моддий оламда ундай

сигирлар мавжуд эмас, лекин улар Кришналокада бор. Худои Таоло-нинг шундай сигирлари кўп. Севги фариштаси Кандарпа жинсларнинг бир-бирига интилиш тимсолидир, шу интилиш натижасида тақводор фарзандлар дунёга келади. Шу сабабли, Кандарпа - Кришнанинг ваки-ли. Фақат ҳиссий лаззат олиш ниятида жинсларнинг бир-бирига инти-лишининг Худои Таолога, Кришнага ҳеч қандай алоқаси йўқ. Аммо тақводор фарзандларни дунёга келтириш ниятида бўладиган жинсий алоқа Кандарпа деб аталади ва Кришнанинг тимсоли ҳисобланади.

*29. ананташ часми наганам варуна йадасам ахам
питринам арийама часми йамаҳ самйаматам ахам*

Кўп каллали аждарлар ичида Мен - Анантаман, сувда яшовчилар ичида - фаришта Варунаман. Аждодлар ичида - Арийамаман, одил ҳукм чиқарувчилар ичида эса, Мен - ажал фариштаси Яма(Азроил)ман.

Изоҳ: Кўп каллали аждарлар орасида энг буюги Ананта ҳисобланади, сувда яшовчилар орасида эса - фаришта Варуна. Улар иккиси ҳам Кришнанинг вакилидир. Гуноҳкорларни жазолайдиган жуда кўп тирик мавжудотлар мавжуд, уларнинг ичида энг асосийси - Яма, Азроил. У Ер сайёрасидан унча узоқ бўлмаган сайёрада яшайди. Тузалмас гуноҳкорларни ажалидан кейин ана шу сайёрага олиб бора-дилар, Азроил эса уларнинг қилмишларига яраша жазо белгилайди.

*30. прахладаш часми даитйанам калаҳ калайатам ахам
мриганам ча мригендро “хам ваинатейаш ча пакишинам*

Иблис Даитилар ичида - содиқ Прахлада Менман, яксон қилувчи кучлар ичида Мен - Замон(вакт)ман, ҳайвонлар ичида - арслонман, қушлардан эса – Гарудаман

Изоҳ: Дити ва Адити - опа-сингиллардир. Адитининг ўғилларини “Адитйа”лар деб, Дитининг ўғилларини эса - “Дайтйалар” деб атайдилар. Адитйаларнинг барчаси Худонинг содиқ хизматкорлари, Дайтйаларнинг ҳаммаси - худосиз иблислардир. Гарчи Махараж Прахлада Дайтйалар хонадониди дунёга келган бўлса ҳам, у болалигиданок Худонинг буюк содиқ хизматкори эди. У Худои Таолога садоқат билан хизмат қилгани ва илоҳий фазилатларга эга бўлгани учун уни Кришнанинг вакили деб ҳисоблайдилар.

Яксон қилувчи кучлар жуда кўп, аммо замон, вакт моддий оламда-ги ҳамма нарсани емириб, яксон қилади, шу сабабли, у - Кришнанинг вакили ҳисобланади. Ҳайвонлар орасида энг кучлиси ва даҳшатлиси -

арслон, миллионлаган кушлар ичида эса энг каттаси - Худованд Вишнуни елкасида олиб юрадиган Гаруда.

31. *паванаҳ паватам асми рамаҳ шастра-бхритам ахам
джашанам макараш часми сротасам асми джахнави*

Покловчилар ичида Мен - шамолман, қурол осганлар ичида - Рамаман, балиқлар ичида - Акула Менман, тошқин дарёлар ичида Мен - Гангаман.

Изоҳ: Балиқлар ичида энг каттаси ва инсон учун энг хавфлиси шубҳасиз акула ҳисобланади. Шу боис, у Кришнанинг тимсоли ҳисобланади.

32. *сарганам адир анташ ча мадхйам чаивахам арджуна
адхйатма-видйа видйанам вадаҳ правадатам ахам*

Бутун мавжудотнинг аввали, ўртаси ва охири - Менман, о Аржун. Барча илмлар ичида руҳ ҳақидаги илоҳий илм - Менман, мантикий мулоҳаза юритувчилар учун эса, ҳақиқатга олиб келувчи якуний ҳулоса - Менман.

Изоҳ: Олам яралишининг биринчи босқичи - мужассам моддий қувватни, моддий унсурларни яратиш ҳисобланади. Аввал айтганимиздай, моддий оламни Маха-Вишну, Гарбходакашайи-Вишну ва Кширодакашайи-Вишну яратиб, мавжудлигини таъминлаб туради, кейин уни Тангри Шива яксон қилади. Брахма - иккиламчи яратувчидир. Оламни яратадиган, мавжудлигини таъминлаб турадиган ва яксон қиладиган зотларнинг барчаси Худои Таолонинг моддий қувватининг намоён бўлишидир. Шунинг учун Худои Таолони олам яралишининг бошланиши, ўртаси ва охири деб атайдилар.

Одамларга илм олишда ёрдам берадиган жуда кўп китоблар мавжуд: тўрт Веда, уларга қўшимча қилиб ёзилган олти китоб, "Веданта-сутра", мантиқ ҳақидаги асарлар, дхарма-шастралар ва Пураналар. Ҳаммаси бўлиб инсонга ҳақиқий илм берадиган ўн тўрт китоб мавжуд. Уларнинг ичида руҳий илм(*адхйатма-видйа*) ёритилган китоб, яъни айнан "Веданта-сутра" Кришнанинг тимсолидир.

Мантиқ илмини эгаллаган файласуфлар ўзаро баҳсларда ҳар хил далиллар келтирадилар. Рақиби келтирган далиллар билан ўзининг ҳақ эканини исботлаш *джалта* деб аталади. Ҳар қандай йўл билан рақибининг далилларини инкор этиш *витанда* деб аталади. Аммо, баҳс асосида ҳақиқатни юзага чиқаришга уриниш *вада* деб аталади. Ана шундай баҳс Кришнанинг тимсолидир.

33. *акшаранам а-каро “сми двандваҳ самасикасия ча
ахам эвакшайаҳ кало дхатахам вишвато-мукхаҳ*

**Ҳарфлар ичида Мен - "А" ҳарфиман, сўзлардан Мен - қўшма
сўзман. Мангу замон ҳам - Менман, яратувчилардан қудратли
Брахма - Менман.**

Изоҳ: *А-кара* (санскрит алифбесининг биринчи ҳарфи) Ведалар-
нинг боши ҳисобланади. А-карасиз бирор товушни талаффуз қилиб
бўлмайди. Шу сабабли, А-карани товушнинг боши деб атайдилар.
Санскрит тилида ҳам ҳар хил қўшма сўзлар бор, уларнинг ичида *рама-
кришна* сингари қўшма сўзлар *двандва* деб аталади. Бу тоифадаги
қўшма сўзларда, ҳар бир сўз, масалан, *рама* ва *кришна*, тенг даражада-
ги сўзлардир, шу сабабли, улар "қўшма сўзлар" деб аталади.

Яксон қилувчилар ичида энг асосийси - замон, вақт ҳисобланади, у
бутун борлиқни йўққа чиқаришга қодир. Вақт - Кришнанинг вакили,
чунки белгиланган вақтда буюк яксон қилиш оловида бутун борлиқ
ҳалокатга учрайди.

Яратиш фаолияти билан машғул бўлган тирик мавжудотлар ораси-
да энг буюк зот - тўрт бошли Брахма ҳисобланади, шунинг учун у
Кришнанинг вакилидир.

34. *мритйух сарва-хараи чахам удбхаваи ча бхавишйатам
киртих шрир вак ча наринам смритир медха дхритих кшама*

**Дунёга келадиған барча мавжудотларни яратадиган бошланғич
сабаб ҳам, уларга ҳалокат келтирадиган ажал ҳам - Менман. Аёл-
лардаги - Шухрат, Омад, Ширин сўз, Хотира, Тафаккур, Шижоат
ва Сабр - Менман.***

Изоҳ: Дунёга келган вақтидан бошлаб инсон ўла бошлайди. Ҳар
бир ўтган лаҳза бизнинг умримизнинг бир қисмини ўғирлайди, аммо
аслида "ҳақиқий ўлим" деб вақтнинг, замоннинг охири ҳамласи -
ажални айтадилар. Ана шу ажал - Кришна. Ҳаёти давомида барча ти-
рик мавжудотлар олти тур ўзгаришлар орқали ўтади. Улар 1)дунёга
келадилар, 2)ўсадилар, 3)бироз вақт ўзгармай қоладилар, 4)зурёд
қолдирадилар, 5)сўла бошлайдилар ва 6)ниҳоят ҳалок бўладилар. Мана
шу олти хил ўзгаришдан биринчиси - она қорнидан дунёга келиш
Кришнанинг тимсолидир. Туғилиш - барча моддий фаолиятнинг авва-
лидир.

Бу ерда келтирилган етти хил фазилат: шухрат, омад, ширин сўз,
хотира, идрок, шижоат ва сабр аёллардан бошланадиган сифатлардир.
Ана шу сифатларнинг барчасига ёки бир нечасига эга бўлиш - инсон-
ни яхшиликка, эзгу ишларга ундайди, унга шон-шухрат келтиради.

Эзгу ишлар одамга шон-шухрат келтиради. *Санскрит* - ҳар тарафлама мукамал тил, у шуниси билан машхур. Ўрганган нарсаларини тез хотирасида сақлаб қолиш қобилиятига эга киши *сморити*, хотираси кучлилиги билан шухрат қозонади. Илмнинг ҳар турли соҳаларига оид асарларни ўқиб, уларнинг мазмунини тушуниш, керак пайтда шу илмлардан амалда фойдалана билиш тафаккур, яъни *медха* деб аталади ва етти фазилатнинг бири ҳисобланади. Ҳаётда учрайдиган ҳар хил қийинчиликларни енгиб, кўзланган мақсадга интилишда қатъий давом этиш - *дхрити*, шижоат, қатъият деб аталади. Ана шу фазилатларнинг барчасига эга бўлган ҳолда, инсон камтар ва мулојим, мусибат ва шодликларга нисбатан ҳамиша бир хил муносабатда бўлса, унинг бу фазилати сабрлилик, *киама* деб аталади.

*Ана шундай сифатлар тимсоли бўлган аёл-фаришталар, аини пайтда шундай ном билан аталади: Шри, Кирти ва ҳок.

35. *брихат-сама татха самнам гаятри чхандасам ахам
масанам марга-ширшо "хам ритунам кусумакараҳ*

**"Сама-веда" мадҳияларидан "Брихат-сама" - Менман, қофия
ўлчамларидан гаятри - Менман. Ойлар ичида - Маргаширша (но-
ябр-декабр)ман, фасллар ичида яшнаган баҳор - Менман.**

Изоҳ: Парвардигор, "Ведалар ичида - "Сама-веда" Менман", деб айтган эди. "Сама-веда"да фаришталар куйлайдиган жуда кўп чиройли қўшиқлар келтирилган. Ана шу қўшиқлардан бири "Брихат-сама", ўзининг оҳанги билан машхур ва ярим тунда ижро этилади. Санскрит тилида шеър ёзишнинг маълум қоидалари мавжуд; унда шеърнинг рифми ва ўлчами ҳозирги замон шеъриятига ўхшаб, ҳеч қачон бетартиб бўлмайди. Шеър ёзишнинг классик шакллари ичида энг машхури *гаятри* мантраси ҳисобланади, уни барча ҳақиқий браҳманлар тиловат қиладилар. Гаятри-мантра "Шримад Бҳагаватам"да эслатиб ўтилган. Гаятри Худони англаш учун махсус белгилангани сабабли, у Худои Таолонинг вакили ҳисобланади. Гаятри мантраси руҳий юксалишнинг етарли даражада юқори поғонасига кўтарилган одамга берилади, уни маълум тартибда такрорлаб юрган киши руҳий даражага эришиб, Худони англаб етади. Гаятри мантрасини такрорлашни бошлашдан олдин одам ҳақиқатан ҳам браҳман сифатларига эга бўлиши керак. Моддий табиат қонунарига биноан эзгулик гунасидаги кишиларга хос фазилатлар - браҳманларнинг фазилатларидир. Гаятри мантраси инсонлар жамиятида жуда муҳим аҳамиятга эга, у Брахманнинг товуш қиёфасидир. Биринчи бўлиб уни Брахма олган ва ундан бошлаб гаятри мантра руҳий силсила орқали устоздан шогирдга ўтиб келяпти.

Ноябр-декабр ойларига тўғри келадиган йил фасли барча фасллар ичида энг яхшиси ҳисобланади, чунки Ҳиндистонда бу пайт айна йиғим-терим палласи бўлиб, одамларга жуда катта қувонч ва бахт келтиради. Албатта, баҳор - йилнинг ҳамма бирдай яхши кўрадиган фасли, чунки баҳорда ҳаво ёқимли, жуда совуқ ҳам эмас, жуда иссиқ ҳам эмас, бу паллада ҳамма дарахтлар гуллаб, гуллар очила бошлайди. Кришнанинг ўйинларига бағишланган байрамларнинг кўпчилиги баҳор фаслига тўғри келади, шу боис, уни йилнинг энг қувончли фасли деб атайдилар баҳор - Худои Таолонинг, Кришнанинг тимсолидир.

36. *дйутйам чхалайатам асми теджас теджасвиनाм ахам
джайо “сми вйавасайо “сми саттвам саттваватам ахам*

Барча қаллобликлар ичида Мен - қимор ўйиниман. Мен - одамни ўзига жалб этиб, маҳлиё қиладиган нарсаларнинг жилосиман. Мен - ғалабаман, хатарли саргузашт ҳам, қучлилар билагидаги қуч ҳам - Менман.

Изоҳ: Жаҳонда ҳар хил қаллоблар жуда кўп. Қаллобликнинг барча турлари ичида қимор ўйини энг ашаддий қаллоблик ҳисобланади, шу боис, у ҳам Кришнанинг тимсолидир. Қудратли Худои Таоло бўлгани учун, Кришна ҳар қандай одамни алдаб қўйишга ҳам қодир. Агар Кришна бировни алдамоқчи бўлса, у буни ҳаммадан ҳам яхшироқ уйдалайди. Унинг улуғворлиги, буюклиги ҳеч қандай чегара билан чекланмаган, У ҳар тарафлама мукамал, буюк, - ҳатто қаллобликда ҳам.

Ғалабага эришганлар ичида ғалабанинг ўзи - Кришна. Кришна - ярқираган нарсанинг жилоси. Ишбилармон ва меҳнатсеварлар ичида энг тиришқоғи - У, барча қучлиларнинг ичида энг қучлиси ҳам - У. Кришна Ер юзида бўлган вақтда, ҳеч ким қуч-қувватда Унга тенг келолмаган. У ҳали болалик пайтидаёқ Говардхана тепалигини бир бармоғида бир ҳафта кўтариб турган эди. Кришна ўта кетган алдоқчи, ҳеч ким Унинг улуғворлигини тўса олмайди, Уни ҳеч ким бирор жиҳатдан енга олмайди, қуч-қудратда, ишбилармонликда ҳеч ким Ундан устун келолмайди.

37. *вришнинам васудева “сми пандаванам дхананджайах
мунинам апи ахам вйасах кавинам ушана кавих*

Вришни авлодидан Мен - Васудеваман, Пандузодалардан - Аржунман. Донишмандлардан - Вйасаман, буюк мутафаккирлардан - Ушанаман. Изоҳ: Кришна - Худонинг бошланғич Олий Шахси, Баладева эса - Унинг биринчи экспансияси. Парвардигор Кришна ҳам, Баладева ҳам Ер юзида Васудеванинг ўғиллари сифатида дунёга келган эдилар. Шу боис Уларнинг икковини ҳам “Васудева” деб аташ

мумкин. Бир томондан Кришна ҳеч қачон Вриндаванни тарк этмайди, шу боис Вриндавандан ташқарида намоён бўладиган Унинг барча кўринишларини “Кришнанинг экспансиялари” деб ҳисоблаш керак. Васудева - Кришна бевосита Ўзи намоён бўлган қиёфа, шу сабабли У Кришнадан фарқ қилмайди. Шуни айтиш жоизки, "Бхагавад-гита"нинг мазкур шеърида айтилган Васудева - Баладева, яъни Баларамадир. У барча экспансияларнинг бошланғич манбаи бўлган ҳолда Васудеванинг ягона манбаидир. Парвардигорнинг бирламчи экспансияларини *свами*(шахсий экспансиялар) деб атайдилар; улар билан бир қаторда *вибхиннами* тоифасига кирадиган, яъни ажралган экспансиялари ҳам мавжуд.

Пандузодалар ичида Аржунни “Дхананжайа” деб атайдилар. У инсонлар аълоси ва шу боис Кришнанинг вакилидир. Ведаларни биладиган донишмандлар, яъни мунилар ичида энг буюк зот Вйаса ҳисобланади. У ведалар илмини Кали-юга даврининг содда одамлари ҳам тушуна оладиган шаклда осон қилиб баён этган. Бундан ташқари Вйасани Кришнанинг намоён бўлган қиёфаларидан бири деб атайдилар, шунинг учун, Вйаса ҳам Кришнанинг вакилидир. *Кави* ибораси "ҳар бир нарсанинг моҳиятини чуқур тушуна оладиган донишманд" деган маънони англатади. Ана шундай қавилардан бири Ушана, Шукрачарйа бўлиб, у иблисларнинг руҳий устози ва ғайритабиий равишда заковатли, жуда узокни кўзлайдиган донишманддир. Шундай қилиб, Шукрачарйа ҳам Кришнанинг фазилатларидан бирининг тимсолидир.

38. *дандо дамайатам асми нитир асми джигишатам*
маунам чайвасми гухйанам джнанама джнанаватам ахам

Қонунбузарликка қарши курашда Мен - жазоман. Ғалабага интилаётганлар ичида Мен - пок виждонман. Сир сақлашдаги сукут ва донишмандлардаги донолик - Менман.

Изоҳ: Қонунбузарликка қарши курашда жинойи фаолиятни тўсишга қаратилган чоралар муҳим аҳамиятга эга. Жинойтчиға қўлланадиган жазо - Кришнанинг вакилидир. Инсонға ҳар бир ишда ғалаба келтирадиган энг ишончли омил - виждон поклигидир. Барча сирли фаолиятлар ичида сукут - энг муҳим фаолиятдир, чунки у инсоннинг руҳий юксалишида ёрдам беради. Моддадан руҳни фарқ қила оладиган кишини “донишманд” деб атайдилар. Яъни донишманд киши Худои Таолонинг олий қувватининг қуйи қувватдан фарқ қилишини билиши лозим. Ана шу илм - Кришнанинг Ўзидир.

39. *йач чапи сарва-бхутанам биджам тад ахам арджуна*
на тад асти вина йат сйан майа бхутам чарачарам

О Аржун, ҳаётнинг илдири - Менман. Қўзғалувчан ва қўзғалмас ҳеч бир тирик мавжудот ҳаётда Менсиз мавжуд бўлолмайди.

Изоҳ: Ҳар бир мавжудотнинг бошланғич сабаби бўлади, ана шу сабаб, яъни моддий оламнинг уруғи - Кришна. Барча мавжудотлар Кришнанинг қувватида мужассам, шу сабабли, Уни "ҳар нарсаса қодир, қудратли" деб атайдилар. Унинг қудратли қувватларисиз бирорта қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудот мавжуд бўла олмайди. Кришнанинг қуввати билан боғланмаган ҳамма нарсаси - *майя*, яъни "аслида йўқ нарсаси" деб аталади.

40. *нанто "сти мама дивйанам вибхутинам парантапа
эша туддешатах прокто вибхутер вистаро майя*

Эй қудратли жангчи, эй душманлар ғолиби, Менинг илоҳий кўринишларим ҳақиқатан ҳам чексиз. Сенга айтганларим - Мендаги чексиз ғаройиботнинг бир зарраси, холос.

Изоҳ: Ведаларда айтилганидек, гарчи Худои Таолонинг сифат ва қувватларини ҳар хил тасаввур қилиш мумкин бўлса ҳам, Унинг ғаройиб қудрати чексиздир. Шу сабабли бу ерда Кришна уларнинг энг асосийларинигина айтиб ўтди. Аржуннинг қизиқишини қаноатлантириш учун Кришна унга фақат баъзи бир мисоллар келтирди, холос.

41. *йад йад вибхутимат саттвам шримад урджитам эва ва
тад тад эвавагачча твам мама теджо-"миша-самбхавам*

Билсанг, бу оламдаги барча ғаройиб, мўъжизавий ва улуғвор нарсалар - Мендаги мавжуд ғаройиботнинг бир учқуни холос.

Изоҳ: Бу оламдаги барча улуғвор ва ғаройиб воқеа ва ҳодисалар аслида Кришнанинг ғаройиб қувватининг намоён бўлишидан бошқа ҳеч нарсаси эмас. Ғаройиблиги билан кишини хайратга соладиган ҳар бир нарсани Кришнанинг каромати деб билиш керак.

42. *атха ва бахунаитена ким джнатена таварджуна
виштабхйахам идам критснам экамишена стхито джагат*

О Аржун, булар тўғрисида кўп гапиришнинг нима ҳолати бор? Мен Ўзимнинг кичкина заррача бўлагим билан бутун коинотга сингиб, унинг мавжудлигини таъминлаб тураман.

Изоҳ: Ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Рух кўринишида намоён бўлган ҳолда, Худои Таоло барча моддий коинот-

ларга сингиб, бутун оламни қамраб олган. Бу ерда Парвардигор Ар-жунга айтяптики, бу оламнинг алоҳида воқеа-ходисаларининг гўзаллиги ва ғаройиблигини таърифлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Борлиқдаги барча мавжудотлар уларнинг ичида Олий Рух кўринишида Кришна мавжуд бўлгани учунгина тирик ва мавжуд эканини англаб олишнинг ўзи кифоя. Энг катта Брахмадан тортиб, то энг кичик ҳашаротгача бўлган барча тирик мавжудотлар уларнинг танасининг тириклигини таъминлаб турган Олий Рух Худои Таоло бўлгани учунгина тирикдирлар.

Ўзларини рухий ташкилот деб атаган қандайдир одамларнинг фикрига кўра, фаришталарнинг ҳоҳлаган бирига сиғиниш натижасида одам Худонинг Олий Шахсига, яъни инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришармиш. Аммо, бу ерда Кришна фаришталарга сиғинишни бутунлай инкор этяпти, чунки ҳатто фаришталарнинг энг буюклари бўлган Брахма ҳам Худои Таолонинг, Кришнанинг ғаройиб қувватининг бир қисми. У - бутун борлиқнинг манбаи, ҳеч ким Ундан устун бўлолмайди. У - *асамурдхва*; бу демак, бутун оламда Унга тенг келадиган ёки Ундан улуғроқ зот йўқ. "Падма-пурана"да айтилганки, Худои Таоло Шри Кришнани ҳатто энг буюк фаришталар Брахма ва Шива билан бир қаторда қўядиган киши ҳам шу заҳотиёқ атеистга айланади. Кришнанинг ғаройиботларини ва Унинг қувватларининг намоён бўлган ҳар хил кўринишларини чуқур ўрганган киши эса, ҳеч қандай шубҳа-гумонларга берилмасдан Парвардигор Шри Кришнанинг ҳақиқий ҳолатини англаб етади ва ҳамиша садоқат билан фақат Унга сиғиниб юради. Парвардигорни ҳамма ерда мавжуд деб атайдилар, чунки, Унинг бир қисмининг бўлаклари Олий Рух кўринишида бутун борлиққа сингиб кетган. Шуни билган ҳолда Худонинг соф содиқлари Унга садоқат билан хизмат қилиб, ақлини ҳамиша Кришнада мужассам қиладилар ва шу сабабли улар ҳамиша рухий ҳолатда қолаверадилар. Бу бобнинг саккизинчидан ўн биринчигача бўлган шеърларида Худога садоқат билан хизмат қилиш ва Кришнага сиғиниш ҳақида тўғридан-тўғри айтилган. Унда Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қилиш жараёни таърифланган. Бу бобда Худога садоқат билан хизмат қилишда энг юқори поғонага қандай кўтарилиш - Худонинг Олий Шахси билан бевосита мулоқотга қандай эришиш батафсил тушунтирилган. Кришнадан бошланадиган устозлар силсиласига мансуб бўлган буюк ачарйа, Шрила Баладева Видйабхушана "Бхагавад-гита"нинг ўнинчи бобини изоҳлашни қуйидаги сўзлар билан қўнлайди:

*йач-чхакти-лешит сурйадйа бхаванти атй-угра-теджасах
йад-амшиена дхритам вишвам са кришно дашаме "рчйате*

Ҳатто қудратли Қуёш ҳам ўз кучини Парвардигор Кришнанинг чексиз қудратидан олади, Ўзининг тўлиқ бўлмаган кўринишида Кришна бутун борлиқнинг мавжудлигини таъминлаб туради. Шу сабабли,

"Бхагавад-гита"нинг ўнинчи бобида Худои Таоло, Шри Кришнага сифиниш лозимлиги айтилган.

"Мутлақ Ҳақиқатнинг заройиблиги" деб аталган "Бхагавад-гита"нинг ўнинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн биринчи боб. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси

1. арджуна увача

*мад-ануграхайа парамам гухйам адхйатма-самдженитам
йат твайоктам вачас тена мохо “йам вигато мама*

Аржун шундай деди: Сен марҳамат кўрсатиб баён этган илоҳий илмнинг энг сирли жойларини тинглаб, мен қалбимдаги барча шубҳа-ю гумонлардан халос бўлдим.

Изоҳ: Бу бобда Кришна барча сабаблар сабабчиси сифатида таърифланади. У ҳатто, танасининг терисидаги тешиклардан сон-саноксиз моддий коинотлар пайдо бўладиган Маха-Вишнунинг ҳам бошланғич сабабчисидир. Кришна Худои Таолонинг намоён бўлган қиёфаси эмас, Кришна - барча намоён бўлган қиёфаларнинг манбаи, Худои Таолонинг Ўзидир. Буларнинг ҳаммаси аввалги бобда батафсил таърифланган эди.

Шундай қилиб, бу ерда Аржун алданиш таъсиридан халос бўлганини айтяпти. Демак, у энди Кришнани оддий одам, ўзининг оддий дўсти, деб ҳисобламайди, аксинча, у Кришнани “бутун борлиқнинг манбаи” деб билади. Энди Аржуннинг қалби покланиб, ўзи илоҳий даражага кўтарилди, Кришнадай улуғвор Зот ўзининг Дўсти эканидан қалби чексиз бахтга тўлди. Лекин у ўзини эмас, балки бошқаларни, Кришна - бутун борлиқнинг манбаи эканига ишонмайди-ган, иймон-этикодсиз одамлар ҳақида қайғуряпти. Кришнанинг табиати илоҳий эканини ҳаммага исботлаш учун Аржун Кришнадан Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этишни илтимос қилади. Кришнанинг фазовий қиёфасини яққол кўрган ҳар бир одам, Аржунга ўхшаб, даҳшатга тушмай туролмайди, лекин, Кришна жуда меҳрибон, ғамхўр, Ўзининг даҳшатли баҳайбат қиёфасини намоён этиб, У дарров яна Ўзининг азалий икки қўллик қиёфасига киради. Кришнанинг бир неча бор: "Мен фақат сенинг бахтинг учун сен билан суҳбатлашиб турибман!" - деб айтган гапларига Аржун бутунлай ишонади. Шу боис, ўзидаги барча яхши нарсалар фақат Кришнанинг марҳамати билан бўлиб турганини тан олади. Ҳозир у Кришна - барча сабаблар сабабчиси, Олий Рух кўринишида ҳар бир тирик мавжудот қалбида ҳам мавжуд эканига аниқ ишонади.

2. бхавапйайау хи бхутанам шрутау вистарашо майа

тваттаҳ камала-патракиа махатмйам апи чавйайам

Эй нилуфар кўзли Зот барча тирик мавжудотларнинг яратилиши ва яксон бўлиши ҳақида Сен айтган гапларни тинглаб, Сенинг буюклигинг, улугворлигинг чексиз эканини англаб етдим.

Изоҳ: Аржун кувонганидан Кришнани "нилуфар кўзли" (Кришнанинг кўзлари нилуфар гулининг гулбаргига ўхшайди) деб атаяпти, чунки аввалги бобда Кришна: *ахам критснасйа джагатаҳ прабхавах пралайас татха*, яъни "Бутун моддий оламнинг яралиш ва йўқолишига сабабчи - Менман" деб уни ишонтирган эди. Аржун бу ҳақда Худои Таолодан, Кришнанинг Ўзидан батафсил билиб олган эди. Яна Аржун шуни биладики, моддий оламнинг яралиш ва емирилишига сабабчи бўлган ҳолда Кришна, барибир, ундан четда туради. Лекин У ҳеч қачон Ўзининг алоҳида шахс сифатини йўқотмайди. Шундай қилиб, тўққизинчи бобда Парвардигор айтадики, ҳар ерда мавжуд бўлган ҳолда, У ҳеч бир жойда шахсан иштирок этмайди. Мана шу Кришнанинг англаб бўлмас мўъжизавий қудратидир, бу сир ҳайратли даражада осонлик билан Аржунга ошкор бўлди. Буни Аржуннинг ўзи тан оляпти.

*3. эвам этад йатхаттха твам атманам парамешвара
драштум иччхами те рупам айиварам пурушоттама*

О Пурушоттама, эй Парвардигор, гарчи мен ҳозир Сени азалий қиёфанда кўриб турган бўлсам ҳам, Сен бу моддий оламга қандай сингиб кетганингни кўрмоқчиман. Менга айтган ана шу ғаройиб қиёфангни кўришни истайман.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга айтган эдики, моддий олам ичига Парвардигор Ўзининг намоён бўлган шахсий қиёфаларида киргани туфайлигина моддий олам намоён бўлиб дунёга келди ва мавжуд бўлиб турибди. Аржунни Кришнанинг азалий, инсонникига ўхшаган қиёфаси кувонтирди, аммо, келажакда Кришнани оддий одам деб ўйлаши мумкин бўлган одамларни ишонтириш учун, Аржун Худои Таолонинг фазовий қиёфасини кўришни ва Унинг Ўзи четда бетараф қолган ҳолда бу моддий оламда қандай ҳаракат қилишини тушуниб олишни истаяпти. Аржуннинг Кришнани Пурушоттама деб аташи ҳам чуқур маънога эга. Худонинг Олий Шахси бўлган ҳолда, Парвардигор Аржуннинг қалбида ҳам мавжуд, шунинг учун У Аржуннинг истагини яхши билади. Аржундаги Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриш истаги, шунчаки ўзининг қизиқувчанлиги натижаси эмаслигини Кришна яхши тушунади, чунки Аржун Кришнани ҳозир олдида турган қиёфада кўриш билан бутунлай мамнун эди. Аржуннинг факат

бошқаларни ишонтириш учун Ундан Ўзининг фазовий қиёфасини кўрсатишни сўраб илтимос қилаётганини Парвардигор тушунади. Аржуннинг ўзига ҳеч қандай исботнинг кераги йўқ. Кришна яна шуни тушунадики, Аржун Худо ҳақидаги ҳақиқат мезонини белгилаш учун ҳам Унинг фазовий қиёфасини кўрмоқчи бўляпти, чунки келажакда, албатта, ўзларини "Худои Таолонинг намоён бўлган қиёфаси" деб эълон қиладиган ярамаслар чиқиши мумкин. Лекин одамлар уларнинг гапларига ишонмасликлари керак: ўзини Кришна, Худои Таоло деб таништираётган ҳар бир одам, ҳақиқатан ҳам Худо эканини исботлаш учун ўзининг фазовий қиёфасини кўрсатишга тайёр бўлиши керак.

*4. манйасе йади тач чхакйам майа драштум ити прабхо
йогешвара тато ме твам даршайатманам авйайам*

Эй Парвардигор, эй барча сеҳр қудратларининг Эгаси, агар мени фазовий қиёфангни кўришга қодир деб ўйласанг, илтимос, Ўзингнинг чексиз фазовий руҳинг қиёфасини намоён эт.

Изоҳ: Айтилганки, Худои Таолони, Кришнани моддий сезги аъзолари ёрдамида кўриш, тинглаш, англаб ёки ҳис қилишнинг иложи йўқ. Лекин, Худога муҳаббат билан илоҳий хизмат қилиб, шу хизмат билан ўзининг тилидан бошлаб барча сезги аъзоларини машғул қилиб юрган киши Парвардигорни кўриш қобилятига эга бўлади - шунда Худои Таоло унга Ўзини ошкор этади. Ҳар бир тирик мавжудот - жуда кичик руҳий учкун ҳисобланади, шу боис у Худои Таолони кўриш ёки англашга қодир эмас. Содиқ бўлган ҳолда Аржун ўз ақлининг кучига ишонмаяпти. Аксинча, у бир томондан - тирик мавжудотнинг чекланганлигини, иккинчидан - Кришнанинг чексиз қудратли эканини тан оляпти. Чекланган тирик мавжудот бепоён Зотни қамраб ололмаслигини Аржун тушунди. Чексиз Зотнинг табиатини фақат чексиз Зотнинг марҳамати билангина, Унинг Ўзи Ўзини ошкор этсагина англаш мумкин. Бу ерда *йогешвара* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора Парвардигорнинг англаб бўлмас қудратга эга эканини билдиради. Агар Унинг Ўзи истаса, ҳатто Ўзи чексиз бўлса ҳам, марҳамат кўрсатиб, Ўзини истаган одамга ошкор этиши мумкин. Шу сабабли Аржун Кришнадан Ўзининг чексиз, англаб бўлмас марҳаматини намоён этишини сўраяпти. У Кришнага буюриб тургани йўқ. Агар одам ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширмаса, Унга Кришна онгида хизмат қила бошламаса, Ўзини ундай одамга ошкор этиш Кришнанинг вазифаси эмас. Шунинг учун, фақат ўз ақлининг кучига ишонадиган кишилар ҳеч қачон Кришнани кўра олмайдилар.

*5. шри бхагаван увача
пашйа ме партха рупани шаташо "тха сахасрасах"*

нана-видхани дивйани нана-варнакритини ча

Худои Таоло шундай деди: Азизим Аржун, о Партха, Менинг юз минглаган илоҳий ва ранг-баранг қиёфаларимда намоён бўлган чексиз улуғворлигимни томоша қил.

Изоҳ: Аржун Кришнани Унинг фазовий қиёфасида кўришни истади. Бу қиёфа, гарчи илоҳий бўлса ҳам, фақат космик оламда намоён бўлади ва шу боис моддий оламнинг ўткинчи вақти ҳукми остида бўлади. Моддий табиат сингари, Кришнанинг фазовий қиёфаси ҳам намоён бўлган ва намоён бўлмаган ҳолатда бўлади. Кришнанинг бошқа қиёфаларидан фарқли равишда, бу қиёфа ўткинчи ва унинг руҳий оламда мангу ўрни йўқ. Худонинг содиқ хизматкорлари Уни фазовий қиёфада кўришга интилмайдилар, аммо, Аржуннинг ўзи шу қиёфани кўришни истаётгани учун, Кришна унга Ўзининг бу қиёфасини намоён этипти. Кришнанинг фазовий қиёфаси оддий одамларнинг кўзидан яширинган. Уни кўриш учун инсонга Кришна алоҳида илоҳий назар ато этиши керак.

*6. пашйадитйан васун рудран ашвинау марутас татха
бахуни адришта-пурвани пашйашчарйани бхарата*

Эй Бхаратлар аълоси, Адитяларни, Васу, Рудра, Ашвини-кумарлар ва бошқа фаришталарни кўр. Сенинг кўз олдинда ҳали ҳеч ким кўрмаган жуда қўп ғаройиб мўъжизалар намоён бўлади.

Изоҳ: Гарчи Аржун Кришнанинг яқин дўсти бўлатуриб, илми билан бошқа одамлардан устун бўлса-да, ҳатто у ҳам Кришнани тўлалигича англаб етган эмас. Бу ерда айтилганки, ҳозир Аржунга Кришна намоён этаётган кўринишлар ҳақида аввал ҳеч ким эшитмаган ҳам, билмаган ҳам.

*7. ихаика-стхам джагат критснам пашйадйа са-чарачарам
мама дехе гудакеша йач чанйад драштурм иччхаси*

О Аржун, Менинг бу ғаройиб танамда ўзинг истаган ҳамма нарсани кўришинг мумкин! Менинг фазовий қиёфам кўз олдинда сен ҳозир кўришни истаётган ёки келажакда кўришни истайдиган нарсаларнинг барчасини намоён этади. Барча кўзгалувчан ва кўзгалмас мавжудотлар бир жойда тўпланган.

Изоҳ: Бир жойда турган ҳолда бутун коинотни кўришнинг иложи йўқ. Ҳатто энг буюк олим ҳам бошқа сайёраларда бўлиб турган нарсаларни кўришга қодир эмас. Аммо Аржун сингари Худонинг содиқ хизматкори коинотнинг ҳар бир бурчагида бўлаётган нарсаларни

кўришга қодир. Кришна унга ҳозир, ўтмиш ва келажакда нимани истаса шуни кўра олиш қобилиятини ато этапти. Шундай қилиб, Худонинг марҳамати билан Аржуннинг кўз олдида бутун оламдаги ҳамма нарса аён бўлди.

*8. на ту мам шакйасе драштум аненайва сва-чакишуша
дивйам дадами те чакирух пашйа ме йогам ашварам*

Лекин, сен Мени ҳозирги кўзларинг билан кўролмайсан, шу боис Мен сенга илоҳий назар ато этаман. Менинг мўъжизавий қудратимни кўр!

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори Кришнани икки қўллик киёфасидан бошқа бирор киёфада кўришни истамайди. Содиқ Худонинг фазовий киёфасини фақат Кришнанинг марҳамати билангина кўра олиши мумкин, лекин у бу киёфани ҳаёлида эмас, илоҳий кўзлари билан яққол кўради. Кришна айтганидай, фазовий киёфани кўриш учун онгни эмас, фақат назарни ўзгартириш керак, холос. Кейинги шеърлардан маълум бўладики, Кришнанинг фазовий киёфаси унчалик муҳим аҳамиятга эга эмас. Шунга қарамай, Аржун истаётгани учун, Худои Таоло унга шундай имконият берадиган илоҳий назар ато этди.

Кришна билан бўладиган руҳий муносабатларнинг моҳиятини тўғри тушуниб етган содиқларни Кришнанинг моддий оламдаги ғаройиблигининг жилваси эмас, Парвардигорнинг ажойиб шахсий сифатлари маҳлиё этади. Кришнанинг дўстлари, бирга ўйнайдиган ўртоқлари, ота-онаси ҳеч қачон Ундан Ўзининг бойлиги ва ғаройиблигини намоён этишини илтимос қилмайди. Кришнага бўлган самимий, чексиз муҳаббатга ғарқ бўлиб, улар ҳатто Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини ҳам билмайдилар. Кришнанинг уларга нисбатан муҳаббати эвазига ўзларининг соф муҳаббатини изҳор этар экан, улар олдида Худои Таолонинг Ўзи турганини ҳам эсидан чиқариб юборадилар. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, Кришна билан бирга ўйнайдиган дўстлари бўлган подачи болалар - жуда кўп умрларини эзгу ишлар қилишга бағишлаб, Худои Таоло билан бирга ўйнаб юриш имкониятига эришган энг буюк такводор зотлардир. Улар Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини билмайдилар. Улар учун Кришна оддий дўст. Шу боис Шукадева Госвами шундай дейди:

*иттхам сатам брахма-сукханубхутйа
дасйам гатанам нара-даиватена
майашританам нара-даракена
сакам виджахрух крита-пунйа-пунджах*

"Олдимизда Худои Таолонинг Ўзи турибди, Уни буюк донишмандлар - шахсиятсиз Брахман деб, содиқлар - Худонинг Олий Шахси деб, оддий одамлар эса - моддий табиат яратган Зот деб

ҳисоблайдилар. Ўзларининг аввалги ҳаётларида жуда кўп эзгу ишлар қилган мана бу болалар ҳозир Худонинг Олий Шахси билан бирга ўйнаб юрибдилар"(Шб. 12.11).

Содиклар одатда Худонинг фазовий қиёфасини, вишва-рупани кўришга интилмайдилар, лекин, Кришнанинг айтган гапларини тасдиқлаш, келажак авлодга Кришна Худо Шахси эканини фақат фалсафий ва назарий жиҳатдан эмас, ҳатто амалда ҳам исботлаб, ўзининг олдида фазовий қиёфасини намоён қилганини тасдиқлаш учун Аржун ўша қиёфани кўришни истаяпти. Аржун Кришнанинг сўзлари шу тарзда тасдиқланишини ўз кўзи билан кўриши керак эди, чунки у шогирдлар силсиласидаги биринчи шогирд, парампара занжиридаги биринчи халқа эди. Ҳақиқатан ҳам, Худонинг Олий Шахсини, Кришнани англаб етмоқчи бўлган ва Аржуннинг изидан бораётганларнинг ҳаммаси яхши тушуниб олишлари лозимки, Кришна Ўзини фақат назарий жиҳатдан “Худо Шахси” деб эълон қилиб қолмасдан, Аржунга Ўзини олами қамраб олган шундай фазовий кўринишда намоиш этиб, айтганларини амалда тасдиқлади ҳам.

Гарчи Кришна Аржуннинг ўзи бунга интилмаётганини билса ҳам, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўра олиши учун унга илоҳий назар ато этди.

9. санджайа увача

*эвам уктава тато раджан маха-йогешваро хариҳ
даршайам аса партхайа парамам рупам айшварам*

Санжай шундай деди: Эй шох, шу гапларни айтиб, сеҳр қудратининг ҳукмдори бўлган Худонинг Олий Шахси Аржунга Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этди.

10-11. анека-вактра-найанам анекадбхута-даршанам

*анека-дивйабхаранам дивйанекодйатайудхам
дивйа-малйамбара-дхарам дивйа-гандханулепанам
сарвашчарйа-майам девам анантам вишваато-мукхам*

Аржунга - ғаройиб, кўзни қамаштирадиган, чексиз ва бутун борлиқни қамраб олувчи ажойиб бир мўъжизавий кўриниш намоён бўлди. Парвардигорнинг фазовий қиёфасида Аржун сон-саноксиз оғизларни, кўзларни ва ғаройиб нарсаларни кўрди. Ажойиб либослар ва тақинчоқлар билан безанган Парвардигор сон-саноксиз қуроқлар кўтариб олганди. Унинг танасига сон-саноксиз гулчамбарлар осилган, муаттар ҳид таратиб турган илоҳий атирмойлар суртилган эди.

Изоҳ: Бу икки шеърда бир неча бор такрорланган *анека*, яъни, "кўплаб" ибораси Аржуннинг сон-саноксиз қўл, оғиз, оёқ ва бошқа нарсаларни кўрганини билдиради. Унинг кўзи олдида намоён бўлган манзара бутун оламни қамраб олган эди. Аржун Худонинг марҳамати билан бир ерда туриб бутун коинотни кўриб турарди. Бунга у фақат Кришнанинг англаб бўлмас қудрати ёрдамида қодир бўлди.

*12. диви сурйа-сахасрасйа бхавед йугапад уттхита
йади бхаҳ садриши са сйад бхасас тасйа махатманаҳ*

Агар осмонда бирданига юз минг куёш порлаб турса, уларнинг ёғдуси Парвардигорнинг фазовий қиёфасидан таралаётган ёғду билан тенглашиши мумкин.

Изоҳ: Аржуннинг кўзи олдида намоён бўлган ғаройиб мўъжизани тасаввурга сиғдиришга - ақл, таърифлашга - тил ожизлик қиларди, лекин шунга қарамай Санжай ана шу ғаройиботни Дхритараштрага таърифлаб беришга уриняпти. Санжай ҳам, Дхритараштра ҳам бу суҳбат бўлиб турган жойдан олисда эдилар, аммо, авлиё Вйасадеванинг марҳамати билан Санжай ҳам илоҳий назарга эга бўлиб, оламда бўлиб турган ҳамма нарсани кўришга қодир эди. Шу боис, Аржунга кўринган манзарани Дхритараштрага тушунарли қилиб тасвирлаш учун у бу ғаройиботни бирданига осмонда минг куёшнинг порлашига тенглаштиряпти.

*13. татраика-стхам джагат критснам правибхактам анекадха
апаийад дева-девасйа шарире пандавас тада*

Аржун Парвардигорнинг баҳайбат қиёфасида чексиз коинотни, бир жойга тўпланган ва айни пайтда сон-саноксиз бўлақларга бўлинган космик фазони кўрди.

Изоҳ: Бу ерда келтирилган *татра*, яъни "у ерда" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриб турганида Кришна билан бирга жанг аравасида ўтирган эди. Жанг майдонидаги бошқа жангчилар Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўролмасдилар, чунки бундай қобилиятни Кришна фақат Аржунга ато этган эди. Кришнанинг баҳайбат танасида Аржун минг-минглаган сайёраларни кўрди. Ведавий муқаддас китоблардан маълумки, моддий оламда сон-саноксиз коинотлар ва уларда сон-саноксиз сайёралар мавжуд. Бу сайёраларнинг баъзилари тупрок(ер)дан, баъзилари олтиндан, яна бирлари қимматбаҳо тошлардан яралган; бир сайёралар катта, бошқалари кичикроқ ва ҳоказо. Аржун буларнинг барчасини жанг ара-

васида ўтирган жойида кўриб турарди. Аммо, Кришна билан Аржун орасида нималар бўлиб турганини бошқа ҳеч ким билмасди.

*14. татаҳ са висмайавишто хришта-рома дхананджайаҳ
прапамйа шираса девам кританджалир абхашата*

Таажжубга тушган ва ақли шошиб, сочлари ҳурпайган Аржун, кўрқинчли ҳаяжон билан бошини эгиб, қўлларини қовуштириб, Худои Таолога илтижо қила бошлади.

Изоҳ: Аржуннинг кўз олдида ана шу ғаройиб манзара намоён бўлган заҳоти Кришна билан унинг орасидаги муносабат дарров ўзгарди. Аввал у Кришнани ўзининг дўсти деб ҳисобларди, энди эса, Унинг фазовий қиёфасини кўриб, Аржун Кришнанинг олдида кўрқинчли ҳаяжон билан бошини эгди ва қўлларини қовуштириб, Унга илтижо қила бошлади. Ўзининг шу илтижоларида Аржун Кришнанинг фазовий қиёфасини олқишлайди. Шундай қилиб, Кришна билан Аржуннинг ўзаро муносабатларидаги дўстлик вақтинча ҳайратга, таажжубга айланди. Буюк содиқлар Кришнани барча муносабат(раса)ларнинг туганмас манбаи деб биладилар. Муқаддас китобларда ўзаро муносабатларнинг асосий ўн икки тури кўрсатилган, ана шу муносабатларнинг барчаси Кришнада мавжуд. Кришнани "ўзаро муносабатлар уммони" деб атайдилар. Шу боис ҳам У тирик мавжудотларни, фаришталарни бир-бири билан ёки Худои Таоло билан Унинг содиқларини ҳар хил муносабатлар ёрдамида ўзаро боғлаб турарди.

Айни пайтда Аржун ҳайратга, таажжубга тушиб турибди ва шу туйғуга берилиб, табиатан чуқур мулоҳазали, хотиржам ва ҳамиша сергак бўлган Аржун, жазава ҳолатига тушиб қолди: унинг танасидаги туқлари ҳурпайди. Аржун қўл қовуштириб, Парвардигор олдида эҳтиром билан сажда қила бошлади. У, албатта, Худои Таоло олдида ҳеч қандай кўрқув ҳис қилмасди, аммо, ҳозир Парвардигорнинг кўрсатган мўъжизасидан у қаттиқ ҳаяжонга тушди. Аржуннинг вужудини қамраб олган ҳаяжон уни Кришна билан мангу боғлаб турган яқин дўстлик туйғусини вақтинча тўсиб қўйди ва уни ўзини шундай тутишга мажбур қилди.

*15. арджуна увача
паийами девамс тава дева дехе
сарвамс татха бхута-вишеша-сангхан
брахманам ишам камаласана-стхам
ришиш ча сарван урагамиш ча дивйан*

Аржун шундай деди: Эй Худойим, мен Сенинг танангда барча фаришгаларни, бошқа жуда кўп тирик мавжудотларни кўряпман. Мен нилуфар гулида ўтирган Брахмани, Тангри Шивани, барча буюк донишмандларни ва илоҳий аждарларни кўряпман.

Изоҳ: Аржуннинг кўз олдида бутун коинот намоён бўлди, шу боис у коинотдаги биринчи тирик мавжудот - Брахмани ва коинотнинг пастки қисмида Гарбходакашайи-Вишну - ястаниб ётган илоҳий аждарни кўрди. Бу илонни Васуки деб атайдилар. Шундай аталадиган бошқа илонлар ҳам бор. Аржун бутун оламни, Гарбходакашайи-Вишнудан тортиб, оламдаги энг юксак сайёра, Тангри Брахма, тирик мавжудотлар ичида биринчи тирик мавжудот яшайдиган нилуфар гули кўринишидаги сайёрагача бўлган ҳамма нарсани кўриб турарди. Демак, Аржун ўзининг жанг аравасидан тушмай туриб бутун коинотни, моддий оламни яққол кўриб турарди. Факат Худои Таолонинг, Кришнанинг марҳамати билангина шундай бўлиши мумкин.

*16. анека-бахудара-вактра-нетрам
нашйаами твам сарвато “нанта-рупам
нантам на мадхйам на пунас тавадим
нашйаами вишвешвара вишва-рупа*

Эй бутун олам Парвардигори, мен Сенинг танангда жуда кўп кўлларни, қоринларни, оғиз ва кўзларни кўряпман. Улар ҳар ерда жойлашган ва уларнинг ҳеч поёни йўқ. Эй Парвардигор, Сенинг фазовий қиёфангнинг на боши, на ўртаси ва на охири йўқ.

Изоҳ: Кришна - Худонинг Олий Шахси. У бепоён ва шунинг учун ҳам Унда бутун борликни кўриш мумкин.

*17. киритинам гадинам чакринам ча
теджо-рашим сарвато диптимантам
нашйаами твам дурнирикийам самантад
диптаналарка-дйутим апрамейам*

Сендан таралаётган, кўзни қамаштирувчи бу кучли ёғду авж олиб турган оловга, ёрқин қуёшга ўхшайди; бутун атрофни нурга тўлдириб, у Сени яққол кўришимга ҳалақит беряпти. Лекин, ба-рибир, қаерга қарасам ҳам, ҳамма ерда тож кийган, кўлларига гурзи ва халқа ушлаган Сенинг порлоқ қиёфангни кўриб турибман.

*18. твам акшарам парамам ведитавйам
твам асйа вишвасйа парам нидханам*

*твaм авйайах шaшвaтa-дхaрмa-гoптa
сaнaтaнaс твaм пурушo мaтo мe*

Сен - илм олишнинг олий мақсадисан. Бутун олам Сенда мужас-сам. Сен туганмас ва қадимий Зотсан. Сен - мангу дин посбони, Худо Шахсисан. Менинг фикрим шундай.

*19. aнaди-мaдхйaнтaм aнaнтa-виpйaм
aнaнтa-бaхум шaши-сурйa-нeтpам
пaшйaми твaм диптa-хутaшa-вaктpам
свa-тeджaсa вишвaм идaм тaпaнтaм*

Сенинг на бошланишинг, на ўртанг ва на охириг мавжуд эмас. Сенинг улуғворлигинг чексиз. Сенинг сон-саноксиз қўлларинг бор, Қуёш ва Ой - Сенинг қўзларингдир. Мен Сендан таралаётган нурга қўмилган бутун борликни қўйдириб, оғзингдан дахшатли олов уфуриб турганини қўряпман.

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсининг олти соҳадаги баркамоллиги ҳақиқатан ҳам бениҳоя. Бу ерда Аржун биз аввал ҳам бир неча бор эшитган гапларни такрорляпти, аммо, муқаддас китобларнинг тасдиқлашича, Кришнани таърифлашдаги такрор келадиган сифатларни ҳеч қачон асар ёзишдаги камчилик деб қабул қилмаслик керак. Ай-тишларига қараганда, ҳайратга, таажжубга тушган ёки бирор нарсадан жуда қувониб кетган одам ҳаяжонланиб, бир гапни бир неча бор такрорлайди. Буни хатолик деб қабул қилмаслик керак.

*20. дйав a-пpитхивйор идaм aнтapам хи
вйaптaм твaйaикeнa дишaш чa сaрвaх
дpиштвaдбхутaм рупaм угpам тaвeдaм
лoкa-тpайaм пpавйaтхитaм мaхaтмaн*

Сен яғонасан, аммо бутун осмону-фалакни, сайёраларни ва улар орасидаги бўшликни Ўзинг билан тўлдириб турибсан. Эй буюк Зот, бу гаройиб ва дахшатли киёфани кўриб, бутун олам ҳайратга тушапти.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *дйав a-пpитхивйoх*, яъни "Ерни жаннат сайёраларидан ажратиб турадиган фазо", *лока-трайам*, яъни, "уч олам" сўзлари муҳим аҳамиятга эга. Улар шундан далолат берадики, Парвардигорнинг фазовий киёфасини фақат Аржун эмас, бошқа сайёраларнинг аҳолиси ҳам кўриб турган. Парвардигорнинг фазовий киёфаси Аржуннинг ҳаёлида пайдо бўлган саробий кўриниш эмас. Худои Таоло кимга илоҳий назар ато этган бўлса, уларнинг барчаси жанг майдонида

Кришна намоён этган Парвардигорнинг фазовий киёфасини кўриб, томоша қилиб турарди.

*21. ами хи твам сура-сангха вишанти
кечид бхитах пранджалайо гринанти
свастити укта махариши-сиддха-сангхах
стуванти твам стутибхих пушкалабхих*

Минг-минглаган фаришталар олдингда бош эгиб, Сенга кириб кетяпти. Рўй бераётган воқеалардан кўркиб, улардан баъзилар кўл қовуштириб Сенга илтижо қияпти. Минглаб донишмандлар ва камолотга эришган одамлар "Тинчлик бўлсин!" дея хитоб қилиб, ведавий мадҳияларни куйлаб, Сенга ялинияптилар.

Изоҳ: Парвардигорнинг фазовий киёфасини ва Унинг порлаган ёғдусини кўриб, жаннат сайёраларида яшайтган барча фаришталар даҳшатга тушиб, ҳимоя истаб Худои Таолога илтижо қила бошладилар.

*22. рудрадитйа васаво йе ча садхйа
вишве “швинау марутаи чошмапаш ча
гандхарва-йакишасура-сиддха-сангха
викишанте твам висмитаи чаива сарве*

Тангри Шиванинг барча кўринишлари, шунингдек, Адитйалар, Васулар, Садхйалар, Вишвадевалар, эгизак Ашвини, Марутлар, питалар, гандхарвалар, ракшаслар, асурлар ва камолотга эришган фаришталар Сенга ҳайрат билан кўз тикиб турибдилар.

*23. рупам махат те баху-вактра-нетрам
маха-бахо баху-бахуру-падам
бахударам баху-дамитра-каралам дриштва
локах правйатхитас татхахам*

Эй кўллари қудратли Зот, Сенинг бу баҳайбат киёфангни, Унинг сон-саноксиз юзларини, кўзларини, кўлларини, оёқларини, сонларини, қоринларини ва даҳшатли тишларини кўриб, барча сайёралар ва уларда яшайдиган фаришталар ҳайратга тушяптилар. Улар билан бирга мен ҳам ҳайратга тушяпман.

*24. набхах-спришам диптам анека-варнам
вйаттананам дипта-вишала-нетрам
дриштва хи твам правйатхитантар-атма
дхритим навиндами шамам ча вишно*

Эй, ҳар ерда мавжуд Вишну, Сенинг турли рангларда жилоланиб кўзни қамаштираётган ва бошлари осмонга тегиб турган қиёфангга қараб туриб, оғизларингни ва катта-катта порлаб турган кўзларингни кўриб, мен ўзимни тута олмай, даҳшатдан титраб кетяпман.

*25. дамитра-каралани ча те мукхани
дриштвайива каланала-саннибхани
дишо на джане на лабхе ча шарма
прасида девеша джаган-ниваса*

Эй худолар Худоси, эй Олампадох, менга раҳм қил! Сенинг ёрқин нур сочиб турган, ҳалокатли юзларингни ва қўрқинчли тишларингни кўриб, қўрқиб кетяпман. Қаёққа қарасам ҳам, ақлим безовта бўлиб, ўзимни қўярга жой тополмаяпман.

*26-27. ами ча твам дхритараиштрайя нутраҳ
сарве сахайвавани-пала-сангхаих
бхишмо дронаҳ сута-путрас татхасау
сахасмадийаир апи йодха-мукхйаих
вактрани те тварамана вишанти
дамитра-каралани бхайанакани
кечид вилагна дашанантарешу
сандришйанте чурнитаир уттамангаих*

Мен, Дхритараиштрининг барча ўғиллари ва улар тарафдаги шохларнинг барчаси, Бхишма, Дрона, Карна, ҳатто бизнинг барча лашкарбошиларимиз ҳам Сенинг даҳшатли оғизларингга интилаётганини, уларнинг баъзилари эса, каллалари янчилиб, тишларинг орасига тикилиб қолаётганини кўряпман.

Изоҳ: Аввал Худои Таоло Аржунга хайратга солувчи манзара кўрсатаман, деб ваъда берган эди. Мана энди Аржун душман лашкарбошиларининг ҳалокатини, шунингдек, душман томондаги ва ўз қўшинидаги жангчиларнинг ҳалок бўлаётганини кўриб турибди. Бу манзара Курукшетра жанггоҳида тўпланган барча жангчиларнинг ҳалокатга учрашидан, Аржуннинг ғалабасидан дарак бериб турарди. Бу ерда шу гап ҳам айтилганки, "ҳеч қачон енгилмас", деб ном олган Бхишма жанг майдонида ҳалок бўлади. Карна ҳам шундай қисматга маҳкум. Бўлажак жангда, нафақат Курулар тарафда жанг қилаётган буюк жангчилар, ҳатто Аржун қўшинидаги баъзи буюк саркардаларнинг тақдирига ҳам ҳалок бўлиш ёзилган эди.

*28. йатха надинам бахаво "мбу-вегах
самудрам эвабхимукха драванти
татха тавами нара-лока-вира*

вишанти вактранй абхивиджваланти

Худди сувларини Океанга олиб бораётган дарёларга ўхшаб, бу буюк жангчилар Сенинг ловуллаб ёнаётган оғизларингда йўқолиб кетяптилар.

*29. йатха прадиптам джаваланам патанга
вишанти нашайа самриддха-вегаҳ
татхаива нашайа вишанти локас
тавапи вактрани самриддха-вегаҳ*

Мен, худди оловга ўзларини ураётган парвоналарга ўхшаб, одамлар шиддат билан Сенинг катта очилган оғизларингга кириб бораётганини кўряпман.

*30. лелихйасе грасаманаҳ самантал локан
самагран ваданаир джваладбхиҳ
теджобхир атурйа джагат самаграм
бхасас тавограх пратапанти вишино*

О Вишну, мен Сенинг ҳар тарафдан одамларни ютиб юбораётганингни, улар олов уфуриб турган оғизларингда йўқолиб кетаётганини кўряпман. Бутун борлиқни ёрқин нуринг билан ёритиб, Сен ҳар тарафга даҳшатли, куйдирувчи ёғду таратяпсан.

*31. акхйахи ме ко бхаван угра-рупо
намо “сту те дева-вара прасида
виджнатум иччхами бхавантам адйам
на хи праджанами тава правриттим*

Эй, кўриниши билан одамни даҳшатга солувчи худолар Худоси, менга айт, Сен кимсан? Оёғингга бош қўйиб илтижо қиламан, менга раҳминг келсин. Сен азалий Парвардигорсан, мен Сенинг қандайлигингни, бу дунёга нима мақсадда келганингни билишни истайман.

*32. ири бхагаван увача
кало “сми лока-кишайа-крит правриддхо
локан самахартум иха правриттаҳ
рите “ни твам на бхавишиянти сарве
йе “вастхитаҳ пратйаникешу йодоҳаҳ*

Худои Таоло шундай деди: Мен - оламни яксон қилувчи, барча тирик мавжудотларга ҳалокат олиб келувчи вақт - Замонман.

Сизлардан бошқа, ҳар икки тарафдан барча жангчилар бу жангда ҳалок бўладилар.

Изоҳ: Гарчи Аржун Кришна - ўзининг дўсти ва Худонинг Олий Шахси эканини билса ҳам, Унинг сон-саноксиз қиёфаларини кўриб, барибир, ҳайратга тушган эди. Шунинг учун, у Кришнадан бу ҳалокат келтирувчи кучнинг ҳақиқий вазифаси нимадан иборат эканини сўраяпти. Ведаларда айтилганки, Олий Ҳақиқат ҳатто браҳманларга ҳам раҳм қилмасдан, бутун борлиқни яксон қилади. "Катха-упанишад" да айтилганки, (1.2.25):

*йасйа брахма ча кшатрим ча бхе бхавата оданах
мритйур йасйопасечанам ка иттха веда йатра сах*

Вақти келиб, браҳманлар, кшатрийлар ва бошқаларни Худои Таоло ютиб юборади. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси тўймас, ҳар нарсани ютиб юборадиган баҳайбат махлуққа ўхшайди. Кришна бу ерда Ўзини бутун мавжудотга ҳалокат келтирувчи вақт, Замон деб атайди. Бир неча Пандузодалардан бошқа жанг майдонидагиларнинг барчаси Унинг тўймас оғизларига кириб йўқолади.

Аржун бу урушни истамаган ва уруш оқибатида келадиган мусибатдан қочиб, жангда қатнашишдан бош тортишга уринган эди. Бунга жавобан Парвардигор айтаяптики, агар ҳатто у жангда қатнашмаса ҳам, барибир, ҳамма жангчилар ҳалок бўладилар, чунки Унинг хоҳиширодаси шундай. Агар уларни Аржун ўлдирмаса, албатта бошқа биров ўлдиради. Ҳатто жанг қилишдан бош тортиб ҳам, Аржун уларни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қололмайди. Аслини олганда уларнинг барчаси аллақачон ўлиб бўлган. Вақт, замон - ҳамма нарсани яксон қилувчи энг буюк қудратдир, Худонинг хоҳиши билан бутун борлиқ вақти келиб, эртами, кечми, барибир, емирилиб, яксон бўлади. Табиат қонуни шундай.

*33. тасмат твам уттиштха йашо лабхасва
джитва шатрун бхункива раджйам самриддхам
майаиваите нихатах пурвам эва
нимитта-матрам бхава савйа-сачин*

Қаддингни ростла, Аржун! Жангга ҳозирлан ва шон-шуҳрат қозон. Душманинг устидан ғалаба қозониб, яшнаётган салтанатга ҳукмрон бўлиб, шоҳона ҳаёт лаззатини сур. Мен уларнинг барчасини аллақачон ўлимга маҳкум этганман, эй Савйа-сачин, бу жангда сен фақат Менинг қўлимдаги қуроли бўлишинг мумкин.

Изоҳ: *Савйа-сачин* ибораси "Камон ишлатишни мукаммал биладиган зот" деганни англатади. Бошқача қилиб айтганда, Кришна Аржунга камонидан отилган пайконлар ҳамиша душманига беҳато бориб тега-

диган мохир жангчи сифатида мурожаат қияпти. *Нимитта-матрам*: "Менинг кўлимда шунчаки курол бўл!" Бу сўзлар ҳам жуда чуқур маънога эга. Оламдаги ҳамма воқеа-ходисалар Худои Таолонинг амри билан рўй бериб туради. Нодон ва ғофил одамларгина "оламдаги воқеалар ўз-ўзидан, тасодифан рўй беради, оламдаги ҳамма нарсa ўз-ўзидан тасодифан пайдо бўлган", деб ўйлаши мумкин. Ўзларини "олим" деб ҳисоблайдиган жуда кўп ғофил одамлар оламнинг яралишини тушунтиришга уриниб, ҳар хил тахмин ва гипотезалар ўйлаб топадилар. Аммо, табиатда ҳеч қандай тахминларга ўрин йўқ. Моддий оламда рўй бериб турган ҳамма воқеа-ходисалар маълум конун ва режа асосида рўй беради. Буни қандай тушуниш керак? Моддий олам шартланган руҳларнинг ўз уйларига, Худонинг даргоҳига қайтишга имкон бериш учун яратилган. Токи тирик мавжудотларда уларни ҳаётда моддий лаззатланишга интилишга мажбур қиладиган, ҳукмронлик қилиш истаги сақланиб қолар экан, улар мана шу шартланган ҳолатда қолишга маҳкумдирлар. Аммо, Худои Таолонинг хоҳиш-иродасини тушуниб етган ва қалбида Кришна онгини ривожлантиришга эришган киши одамлар ичида энг доно киши ҳисобланади. Моддий олам Худои Таолонинг хоҳиш-иродаси билан, Унинг назорати остида яратилади ва яксон қилинади. Курукшетрадаги жанг ҳам Худои Таолонинг режаларининг бир қисми. Аржун шу жангда иштирок этишни истамаган эди, лекин Парвардигор унга жанг қилиши лозимлигини, Унинг хоҳиши, иродаси шундай эканини айтяпти. Шундагина Аржун бахтиёр бўлиши мумкин. Қалбида Кришна онгини тўла ривожлантирган ва ҳаётини бутунлай Худого хизмат қилишга бағишлаган киши, албатта, камолотга эришади.

*34. дронам ча "бхишмам ча джайадратхам ча
карнам татханийан апи йодха-виран
майа хатамс твам джахи ма вйатхиштха
йудхйасва джетаси ране сапатнан*

Дрона, Бхишма, Джаядратха, Карна ва бошқа буюк жангчиларни Мен аллақачон ҳалок этганман. Шу боис, уларни ўлдир ва ҳеч нарсадан ташвишланма. Жанг қил, сен жангда барча рақибларингни яксон қиласан.

Изоҳ: Ҳар қандай режани Худои Таолонинг Ўзи амалга оширади, аммо, У Ўзининг содиқ хизматкорларига жуда меҳрибон бўлгани учун, ҳаётда бутун шон-шухрат ва олқишлар Худонинг хоҳиш-иродасини амалга ошириб, Унинг режаларини ҳаётга татбиқ этадиган Худонинг содиқ хизматкорларига бўлишини истайди. Шунинг учун бизларнинг ҳар биримиз ҳозирги ҳаётимизда, ҳамиша Худои Таолони, Кришнани эслаб, руҳий устоз ёрдамида Худонинг Олий Шахсини, Унинг хоҳиш-

иродасини чукурроқ англаб олишга интилиб яшашимиз лозим. Худои Таолонинг режаларини фақат Унинг марҳамати билангина билиб олиш мумкин, аммо Худонинг содиқ хизматкорларининг режалари Худои Таолонинг режаларидан фарқ қилмайди. Шунинг учун ҳар биримиз ана шу режаларни амалга оширишга ҳаракат қилишимиз, шу тарзда ҳақиқий илм ва лаззатга тўла мангу ҳаёт учун курашда ғалаба қозонишимиз лозим.

35. санджайа увача

*этач чхрутва вачанам кешавасйа
кританджалир вепаманах кирити
намаскритва бхуйа эваха криинам
са-гадгадам бхита-бхитах пранамйа*

Санджай шундай деди: Эй шоҳ, Худои Таолонинг гапларини эшитиб, даҳшатдан титраб турган Аржун, қўлларини қовуштириб, илтижо билан Парвардигорга такрор ва такрор сажда қилиб, даҳшатдан титраган овоз билан гапира бошлади.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, Худонинг Олий Шахсининг фазовий қиёфасини кўриб, Аржун ҳайратга тушган эди. У такрор ва такрор Парвардигорга сажда қилиб, ҳаяжондан титраган овоз билан илтижо қила бошлади. Энди у Кришнага оддий дўст деб эмас, Худои Таолонинг улуғворлигидан ҳайратга тушган содиқ хизматкор сифатида мурожаат қиляпти.

36. арджуна увача

*стхане хришикеша тава пракиртйа
джагат прахришийатй анураджйате ча
ракишамси бхитани дишо драванти
сарве намасйанти ча сиддха-сангхах*

Аржун шундай деди: Эй хиссиётлар Султони, Сенинг муқаддас номинг товушидан бутун олам яйраб кетади, бу товушлар бутун олам аҳолисини Сенга жалб этади. Улардан камолотга эришганлари Сенинг олдинда чуқур эҳтиром билан бош эгадилар, фақат иблисларгина даҳшатга тушиб ҳар тарафга қочиб кетадилар. Ҳақиқатан ҳам шундай бўлиши керак.

Изоҳ: Аржун Кришнадан бўлажак жангнинг натижаси ҳақида эшитганида, унинг кўзлари очилди, Худонинг Олий Шахсининг буюк содиғи ва яқин дўсти бўла туриб, у Кришна қилаётган ишларнинг барчаси адолатдан, деб айтяпти. Кришна, Худои Таоло - содиқлар учун табаррук ва ҳимоячи, нопок одамлар учун эса, - даҳшат эканини

тасдиқлаяпти. Худои Таолонинг ишлари ҳар икки тоифадаги одамлар учун ҳам бахт-саодат келтиради. Курукшетрадаги жангда Парвардигор Кришнанинг Ўзи иштирок этаётгани сабабли, жанг пайтида жуда қўп фаришталар, сиддхилар ва коинотнинг ҳар хил сайёраларида яшайдиган олий даражада камолотга эришган тирик мавжудотлар жанг тафсилотларини кузатиб турганини Аржун тушунди. Аржун Парвардигорнинг фазовий қиёфасини томоша қилаётганида, бу ғаройиб манзарани фаришталар ҳам томоша қилиб тургандилар. Лекин, иблис ва атеистлар содиқларнинг Худои Таолони олқишлашларига чидаб туролмайдилар. Ҳар бир тирик мавжудотга ҳалоқат олиб келувчи Замон қиёфасидаги Худои Таолонинг олдида табиий равишда даҳшатга тушиб, улар ҳар тарафга қочиб кетадилар. Шунинг учун бу ерда Аржун Кришнанинг содиқлар ва худосизларга бўлган муносабатини олқишлаяпти. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша Парвардигорни олқишлайди, чунки Худои Таолонинг қилаётган ҳар бир иши, албатта, ҳаммага яхшилик, бахт-саодат келтиришини аниқ билади.

*37. касмач ча те на намеран махатман
гарийасе брахмано “нй ади-картре
ананта девеша джаган-ниваса твам
акшарам сад-асат тат-парам йат*

Улуғворлиги ҳатто Брахмага соя соладиган эй буюк Зот, Сен - бошланғич яратувчисан. Нега энди улар Сенинг олдингда бош эгмасинлар? Эй бепоён Зот, эй худолар Худоси, эй бутун оламнинг нажот макони! Сен - туганмас манба, барча сабаблар сабабчиси, моддий оламдан ташқарида, унга мансуб бўлмаган Зотсан.

Изоҳ: Кришнанинг олдида бош эгиб туриб, Аржун айтаяптики, Кришна - ҳамма сиғиниши лозим бўлган ягона Худои Таоло, Парвардигордир. У - ҳамма ерда мавжуд, У - барча руҳларнинг Олий Руҳи. Аржун Кришнанинг энг Олий Руҳ эканини ва айни пайтда чексиз улуғворлигини назарда тутиб, Уни *махатма* деб атаяпти. *ананта* ибораси шуни билдирадики, Худои Таолонинг ҳукми ўз кучини ҳамма ерда бирдай намоён этади, *девеша* ибораси эса, У - барча фаришталарнинг Ҳукмдори эканини, уларнинг барчасидан ҳам анча устун туришини билдиради. У - бутун борлиқни Ўзида мужассам қилган макондир. Камолотга етган барча тирик мавжудотларнинг ва ҳатто қудратли фаришталарнинг Кришнага эҳтиром билан сажда қилишларини ҳам Аржун адолатдан деб топди, чунки бутун борлиқда Худодан, Кришнадан қудратлироқ зот мавжуд эмас. Аржун алоҳида таъкидлаб, Кришна ҳатто Тангри Брахмадан ҳам буюк эканини, чунки Кришна унинг яратувчиси эканини айтиб ўтади. Брахма Кришнанинг тўлиқ намоён бўлган қиёфаларидан бири бўлган Гарбходакашайи-Вишнунинг кин-

дигидан ўсиб чиккан нилуфар гулидан дунёга келади. Шу боис Тангри Брахма ҳамда ундан пайдо бўлган Тангри Шива ва бошқа фаришта-ларнинг барчаси Кришнага сиғинишлари лозим. "Шримад Бхагаватам"да ҳам айтилганки, Парвардигор Кришнага Тангри Брахма, Шива ва бошқа фаришталар сиғинадилар. Бу ерда ишлатилган *акша-рам* ибораси ҳам муҳим аҳамиятга эга: у моддий олам яксон бўлишга маҳкум эканини ва Парвардигор ундан ташқарида эканини кўрсатади. У - барча сабаблар сабабчиси ва шунинг учун моддий оламдаги барча шартланган руҳлардан ва моддий оламнинг ўзидан ҳам устун туради. Шу боис У - ҳар нарсага қодир бўлган кудратли Парвардигордир.

*38. твам ади-деваҳ пурушаҳ пуранас
твам асйа вишвасйа парам нидханам
веттаси ведйам ча парам ча дхама
твайя татам вишвам аната-рупа*

Сен - энг қадимий, оламнинг охирги макони бўлган азалий Парвардигорсан. Сен ҳамма нарсани тўлиқ биласан ва барча Сени англашга интилади. Сен - моддий гуналардан устун турадиган Олий Даргоҳсан. Эй бепоён Зот! Сен намоён бўлган бутун оламга сингиб кетгансан!

Изоҳ: Бутун борлик Худонинг Олий Шахсида мужассам, шу боис Парвардигор бутун оламнинг паноҳ макони, Олампаноҳдир. *Нидханам* ибораси Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна бутун борлиқнинг, ҳатто Брахмандан таралаётган руҳий нур - брахмаджйотининг ҳам манбаи, асоси эканини билдиради. У оламда бўлаётган ҳар бир воқеа-ҳодисани биледи, агар илмнинг қандайдир чегараси бўлса, ана шу че-гара - Худои Таоло, Кришна. Шунинг учун У - ҳам ўрганилган, ҳам ўрганилаётган Зотдир. У - ўрганиш керак бўлган Зот, чунки ҳамма ер-да намоён, руҳий олам мавжудлигининг сабабчиси бўлган ҳолда, У - илоҳий, трансцендент ва бу моддий оламга мансуб эмас. Бунинг устига У руҳий оламнинг ягона Ҳукмдоридир.

*39. вайур йамо “гнир варунаҳ шашанкаҳ
праджапатис твам прапитамахаи ча
намо намас те “сту сахасра-критваҳ
пунаш ча бхуйо “пи намо намас те*

Сен - ҳам ҳаво, ҳам Олий Ҳукмдорсан! Олов ҳам, сув ҳам, Ой ҳам - Сенсан! Оламнинг биринчи мавжудоти Брахма - Сенсан, Сен - барча мавжудотларнинг бобокалонисан. Шу боис, мен Сенинг ол-дингда такрор ва такрор, чексиз, бетиним сажда қиламан!

Изоҳ: Аржун бу ерда Парвардигорни ҳаво деб тан олади, чунки ҳар ерда мавжуд ҳаво бу оламда энг асосий унсур бўлиб, уни энг асосий фаришта бошқаради. Аржун Кришнани бобокалон деб атаяпти, чунки У - коинотдаги биринчи тирик мавжудот бўлган Тангри Брахманинг отаси.

*40. намаҳ пурастад атха приштхатас
те намо "сту те сарвата эва сарва
ананта-вирийамита-викрамас твам сарвам
самапноши тато "си сарвах*

Ҳам олдингдан, ҳам орқандан ва ҳар тарафдан мен Сенга сажда қиламан! Эй чексиз қудрат соҳиби, эй енгилмас Куч! Сен ҳар ерда мавжудсан, шу боис, ҳамма нарса - Сен Ўзингсан!

Изоҳ: Кришнага нисбатан жазавали муҳаббат оғушида дўсти Аржун Унга ҳар тарафдан таъзим қиляпти. Аржун Кришнанинг барча қудратларнинг қудратли Ҳукмдори эканини ва шу боис жанг майдонида тўпланган барча жангчилардан анча қудратли эканини тан оляпти. "Вишну-пурана"да (1.9.69) шундай дейилган:

*йо "йам тавагато देवा समिपम देवता-गनाह
सा त्वाम एवा द्वागत-स्राप्ता यताह सर्वा-गतो ब्रह्मवन्*
"Эй Худонинг Олий Шахси, Сенинг олдингда турган ҳар кимни, ҳатто у фаришта бўлса ҳам, уни Сенинг Ўзинг яратгансан!"

*41-42. सक्थेति मत्वा प्रसाब्रह्म िद उक्तम
हे कृष्ण हे िदावा हे सक्थेति
अद्वानता महिमाम तवेदाम
मयो प्रमादत प्रनायेना वति
यच चावाहसार्त्तम असत-कृितो "सि
विहारा-शायी-सना-ब्रह्मजनेशु
एको "तथा वपि अच्युता तत-सामाक्षिाम
तत किशामये त्वाम अहाम अप्रामेयाम*

Сенинг улуғворлигингни билмасдан, ўзимнинг дўстим деб ўйлаб, мен Сени "О Кришна!", "О Ядава!", "Эй дўстим!" деб чақирардим. Илтимос, Сени севганимдан ақлимни йўқотиб қилган бундай ножўя ишларимнинг ҳаммаси учун мени кечир. Бўш вақтларда бирга ўтирганимизда ёки бирга овқатланаётганимизда, баъзан ёлғиз, баъзан дўстларимиз даврасида ҳазиллашиб, Сени бир неча марта мазаҳ қилгандим. Эй бегуноҳ Зот, барча қилиқларим учун мен Сендан узр сўрайман.

Изоҳ: Кришна Аржунга Ўзининг фазовий кифасини намоён этган бўлишига қарамай, Аржун уларни боғлаб турган аввалги дўстлик ришталарини эслаб қолган, шунинг учун Унга нисбатан авваллари қилган ҳар хил ножўя муносабатлари учун Ундан кечирим сўраяпти. Гарчи авваллари Кришна Ўзининг дўсти сифатида Аржунга фазовий кифаси ҳақида гапирган бўлса ҳам, Аржун Унинг ҳақиқатан ҳам фазовий кифага қира олишини тасаввур ҳам қилмаганини тан оляпти. Аржун Унинг қанчалик улуғвор эканини билмасдан, ҳатто неча марта Кришнага "Дўстим!", "Ядава!", "Кришна!" деб мурожаат қилганини ҳам билмайди. Аммо, Кришна шу қадар меҳрибон ва кечиримлики, чексиз улуғворлигига қарамай, Аржуннинг бу одатларига эътибор бермай, уни Ўзининг дўсти деб билади. Худои Таоло билан Унинг содиқ хизматкорларини боғлаб турадиган мангу руҳий, илоҳий муҳаббат ришталари ана шундай бўлади. Тирик мавжудотни Худои Таоло билан мангу муносабатлар риштаси боғлаб туради, уларни ҳеч қачон бутунлай унутиб бўлмайди, буни Аржун билан Кришнанинг мисолида ҳам кўриш мумкин. Гарчи Аржунга Кришнанинг фазовий кифасининг улуғворлиги намоён бўлган бўлса ҳам, у ўзининг Кришна билан бўлган мангу муносабатларини унутгани йўқ.

*43. питаси локасия чарачарасйа
твам асйа пуджйаш ча гурур гарийан
на твам-само "стй абхйадхиках кутो "нйо
лока-трайе "пй апратима-прабхава*

Бутун моддий оламнинг, барча қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотларнинг отаси - Сенсан. Улар учун Сен - энг табаррук ҳукмдорсан, раҳбар ва руҳий устозсан. Ҳеч бир тирик мавжудот Сенга тенглаша олмайди ёки Сен билан бир бўлолмайди. Эй чексиз қудрат соҳиби, бутун уч оламда Сендан ҳам буюкрок Зот борми?

Изоҳ: Худонинг Олий Шахсини, Кришнани худди фарзанд отасини ҳурмат қилгандай эъозлаш керак. У азалий бошланғич, руҳий устоз, чунки яратиш аввалида Брахмага Ведалар донишмандлигини Унинг Ўзи аён этган эди, ҳозир эса Аржунга "Бхагавад-гита" илмини ошкор этипти. Шунинг учун Кришна азалий, бошланғич руҳий устоз, гуру. Ҳозир ҳам ҳақиқий руҳий устоз Кришнанинг Ўзидан бошланган ана шу руҳий устозлар силсиласида турган бўлиши лозим. Кришнанинг вакили бўлмай туриб, руҳий устоз бўлиш ва бошқаларга илоҳий илмдан дарс бериш мумкин эмас.

Тирик мавжудотлар чуқур эҳтиром билан Парвардигорга сажда қиладилар. Парвардигорнинг улуғворлиги чексиз. Бутун борлиқда Худонинг Олий Шахси, Кришнадан улуғроқ зот йўқ, чунки на моддий

оламда, на рухий оламда хали Кришнадан устун бўлиш у ёкда турсин, хатто У билан тенглаша оладиган бирор тирик жонзот мавжуд эмас. Барча тирик мавжудотлар Унга бўйсунадилар ва Ундан буюкроқ бўла олмайдилар. Бу ҳақда "Шветашватара-упанишад"да шундай дейилган:(6.8)

*на тасйа карйам каранам ча видйате
на тат-самаи чабхйадхикаш ча дришйате*

Худои Таолонинг ҳам, оддий одамларники сингари танаси ва ҳиссиёти бор, лекин Унинг ҳиссиёти, Унинг танаси, Унинг ақли, ва Унинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди. Кришнанинг улуғворлигини тушунмайдиган нодонлар Кришна Ўзининг рухидан, ақлидан, қалбидан, ва бошқа нарсаларидан фарқ қилади, деб айтадилар. Кришна мутлақ табиатга эга, шунинг учун Унинг кароматлари ва Унинг қувватлари бу оламдаги ҳамма нарсадан устун туради. Яна муқаддас китобларда айтилганки, гарчи Унинг ҳиссиёти бизларникидан фарқ қилса ҳам, У барча сезиш қобилиятларига мукамал даражада эга, Унинг сезгилари ҳеч қандай чегара билмайди ва мукамал. Унга тенг келадиган ва Ундан буюкроқ бўлган зот йўқ - барча тирик мавжудотлар Ундан пастда.

Парвардигорнинг илми, қудрати ва кароматлари бутунлай рухий табиатга эга. Бу ҳақда "Бхагавад-гита"да шундай дейилган(4.9):

*джанма карма ча ме дивйам эвам йо ветти таттватах
тйактва дехам пунар джанма найти мам эти со "рджуна*

"Менинг келишим ва кўрсатган кароматларимнинг илоҳий табиатини англаб етган киши бошқа ҳеч қачон моддий оламда туғилмайди. Танасини тарк этгандан кейин, у Менинг мангу даргоҳимга қайтиб келади, о Аржун". Шу боис, Кришнанинг кароматлари оддий одамнинг қилаётган ишларига нисбатан бутунлай бошқача, рухий, илоҳий табиатга эга эканини ҳамиша эсда тутиш лозим. Энг яхшиси - ҳамиша Кришнанинг кўрсатмаларига амал қилиб юриш керак: бу бизнинг рухий камолотга эришишимизга ёрдам беради. Яна айтилганки, Кришнанинг хўжайини, эгаси йўқ, Унинг Ўзи ягона Ҳукмдор ва барча тирик мавжудотлар Унинг хизматкорларидир. Бу фикр "Чайтанйа-Чаритамрита"да шундай тасдиқланган (Ади.5.142): *экале ишвара кришна, ара сабабхритйа*. Фақат Кришна - ягона Парвардигор, қолган барча тирик мавжудотлар Унинг хизматкорларидир. Ҳамма Унинг амрига бўйсунди, ҳеч ким Унинг амрига қарши чиқолмайди. Ҳар бир тирик мавжудот Худонинг унга яратиб қўйган шароитига мос равишда ҳаракат қилади, чунки бутунлай Унинг ҳукми остида бўлади. "Брахма-самхита"да айтилганидай, У - барча сабаблар сабабчисидир.

*44. тасмат пранамйа пранидхайа кайам
прасадайе твам ахам ишам идйам
питева путрасьяа сакхева сакхйух
приях прийайархаси дева содхум*

Ҳамма сиғиниши лозим бўлган ягона Парвардигор - Сенсан. Шунинг учун мен оёғингга йиқилиб, раҳм қилишингни тилаб Сенга илтижо қиламан. Отаси ўғлининг эркаликларига, дўст - дўстининг ҳурматсизлигига, эр - хотинининг инжиқликларига сабр билан чидагани сингари, Сен ҳам менинг барча хатолик ва ҳақоратларимни кечиришингни илтимос қиламан.

Изоҳ: Кришнанинг содиқларини Худои Таоло билан ҳар хил илоҳий муносабатлар боғлаб туради: бировлар Унга ўзининг ўғлидай боғланади, яна бировлар Унинг рафиқаси сифатида, бировлар дўсти, ёки хўжайини сифатида муносабатда бўладилар. Кришна билан Аржунни дўстлик муносабатлари боғлаб туради. Худди отаси ўғлига нисбатан, эри - хотинига нисбатан, хўжайин - хизматкорига нисбатан кечиримли бўлгани сингари, Кришна ҳам Ўзининг содиқларига нисбатан ҳамиша марҳаматли, меҳрибон.

*45. адришта-пурвам хришито “сми дриштва
бхайена ча правъятхитам мано ме
тад эва ме даршайа дева рупам
прасида девеша-джаган-ниваса*

Аввал ҳеч қачон кўрмаган фазовий қиёфангни кўриб, мен шодликка тўлдим, аммо ақлим даҳшатга тушиб кетяпти. Шунинг учун, илтимос, марҳамат қилиб яна азалий Худо Шахси кўринишидаги қиёфада намоён бўл, эй ҳукмдорлар Ҳукмдори, эй Олампаноҳ!

Изоҳ: Аржун - Кришнанинг дўсти бўлгани учун ва дўсти ҳамиша дўстининг бойлиги ва қудрати билан мағрурланганидай, Аржун ҳам бу ерда ўзининг дўсти Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканидан, унга Ўзининг ғаройиб фазовий қиёфасини намоён эта олишидан хурсанд бўляпти. Лекин, айти пайтда фазовий қиёфанинг кўриниши уни даҳшатга соляпти, шунинг учун у ўзининг Кришнага бўлган муҳаббати туфайли, авваллари Уни оддий дўсти сифатида кўп ҳақорат қилиб қўйганини эслаяпти. Шундан ҳозир унинг ақли даҳшатга тушяпти. Гарчи даҳшатга тушиш учун ҳеч қандай сабаб бўлмаса ҳам, у кўрқиб кетяпти. Шунинг учун, Аржун Кришнадан тўрт қўллик Нарайана қиёфасида намоён бўлишини илтимос қиляпти, чунки у Кришнанинг ҳар қандай қиёфага кира олишини билади. Парвардигорнинг фазовий қиёфаси ҳам, моддий олам сингари, моддий ва ўткинчи. Лекин Вайкунтха сайёраларида Шри Кришна Ўзининг руҳий қиёфаларида - тўрт қўллик Нарайана кўринишида мангу мавжуд. Руҳий оламнинг сон-саноксиз сайёраларида Кришна Ўзининг ҳар хил номлар билан

аталадиган, тўла намоён бўлган турли киёфаларида мавжуд, шундай қилиб, Аржун Кришнани Унинг рухий оламда мавжуд бўлган мангу киёфаларидан бирида кўришни истаяпти. Парвардигор тўрт қўллик Нарайана киёфасида рухий оламнинг ҳар бир сайёрасида мавжуд, аммо бу киёфалар Унинг қўлига ушлаган нарсаларининг - сур, гурзи, нилуфар гули ва халқанинг жойлашиш тартиби билан бир-бирдан фарқ қилади. Нарайананинг қўлларида ана шу нарсаларнинг жойлашиш тартибига қараб, Уни ҳар хил номлар билан атайдилар. Бу киёфаларнинг барчаси Кришнадан фарқ қилмайди, шунинг учун Аржун Кришнадан тўрт қўллик Вишну киёфасида намоён бўлишни илтимос қияпти.

46. *киритинам гадинам чакра-хастам
иччхами твам драштум ахам татхаива
тенаива рупена чатур-бхуджена
сахасра-бахо бхава вишва-мурте*

Эй фазовий киёфадаги Зот, эй минг қўллик Парвардигор, мен Сени бошига тож кийган, қўлларига гурзи, халқа, сур ва нилуфар гули ушлаган тўрт қўллик киёфангда кўришни истайман. Мен Сени шу киёфада кўришга муштокман.

Изоҳ: "Брахма-самхита"да (5.39) шундай дейилган: *рамади-муртишу кала-ниймаена тиштхан*. Парвардигор юзлаб ва минглаб кўринишларда мангу мавжуд, уларнинг энг асосийлари Рама, Нрисимха, Нарайана ва ҳоказо. Бундай киёфаларнинг сон-саногии йўқ. Аржун билардики, Кришна - вақтинча фазовий киёфага кирган азалий Худои Таоло, ягона Парвардигор. Лекин ҳозир Аржун Ундан Ўзининг рухий киёфасида, Нарайана кўринишида намоён бўлишни илтимос қияпти. Бу шеър "Шримад Бхагаватам"да айтилган қуйидаги ҳақиқатни тўла тасдиқлайди ва одамда ҳеч қандай шубҳа қолдирмайди: "Кришна - азалий Худо Шахси ва Парвардигорнинг бошқа барча киёфаларининг манбаидир". Ўзининг тўлиқ намоён бўлган киёфаларидан фарқ қилмаган ҳолда, У Ўзининг сон-саноксиз барча киёфаларида ҳам Худои Таоло бўлиб қолаверади. Шу киёфаларнинг барчасида У - чиройли ўспирин кўринишида. Мана шу Худои Таолонинг мангу ўзгармас кўринишидир. Кришнани тўла англаб етган киши шу заҳотиёқ моддий оламнинг барча иллатларидан бутунлай покланади.

47. *ири бхагаван увача
майа прасаннена таварджунедам
рупам парам дариштам атма-йогат
теджо-майам вишвам анантам адйам
йан ме твад-анийена на дришта-пурвам*

Худои Таоло шундай деди: О Аржун, Мен ички қувватим ёрдамида сенга мана шу буюк фазовий қиёфамни намоён этганимдан хурсандман. Мен моддий оламда шу қиёфамда мавжудман. Сенгача ҳеч ким ва ҳеч қачон бу қадимий, бепоён ва порлоқ ёғду таратиб турган фазовий қиёфамни кўрган эмас.

Изоҳ: Аржун, Худонинг содиқ хизматкори, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўришни истади. Аржунга нисбатан бўлган Ўзининг чексиз марҳамати туфайли, Парвардигор Кришна унга порлоқ ва улугвор фазовий қиёфасини намоён этди. Қуёшдай порлаб турган Парвардигорнинг бу қиёфаси Ўзининг ҳар хил сиймоларини шиддат билан ўзгартириб турарди. Фақат дўстининг истагини бажариш учунгина Кришна бу қиёфани намоён этганди. Шри Кришна бу қиёфани Ўзининг инсон тафаккури англаб ета олмайдиган ички қуввати ёрдамида намоён этди. Аржунгача ҳеч ким ҳеч қачон Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўрган эмас, лекин, Худои Таоло Аржунга бу қиёфани намоён этганида, уни Парвардигорнинг жаннатий сайёраларда ва коинотнинг бошқа олий сайёраларида яшайдиган содиқлари ҳам кўриш имконига эга бўлдилар. Аржуннинг шарофати билан улар ҳам аввал ҳеч ким кўрмаган бу ғаройиботни томоша қилишга муваффақ бўлдилар. Бошқача қилиб айтганда, Кришна марҳамат қилиб Аржунга кўрсатган фазовий қиёфани шогирдлар силсиласида турганларнинг барчаси кўришга муяссар бўлдилар. "Бҳагавад-гита"га ёзилган изоҳларнинг бирида айтилишича, Кришна ана шундай қиёфани, тинчлик элчиси бўлиб борганида, Дурйодхоннинг кўз олдида ҳам намоён қилган. Ўзининг бахтига қарши, Дурйодхон Кришнанинг тинчлик ўрнатиш учун қилган таклифларини қабул қилмади, шунда Кришна унга Ўзининг бир неча фазовий қиёфасини намоён этди. Аммо бу қиёфалар ҳозир Унинг Аржунга намоён этган қиёфасидан фарқ қиларди. Бу ерда аниқ айтилганки, мазкур қиёфани Аржунгача ҳеч ким, ҳеч қачон кўрмаган.

*48. на веда-йаджнадхйайанаир на данаир
на ча крийабхир на тапобхир уграиҳ
эвам-рупах шакйа ахам нри-локе
драштум твад-анйена куру-правира*

Эй Куру авлодидаги жангчилар аълоси, ҳеч ким ва ҳеч қачон бу қиёфани кўрган эмас, чунки Менинг моддий оламда намоён бўладиган бу қиёфамни Ведаларни ўрганиш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, хайр-садақа улашиш, эзгу ишлар қилиш ёки риёзат чекиш ёрдамида кўришнинг иложи йўқ.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор илоҳий назарга эга бўлиш қандай бўлишини тушунтиряпти. Ким ана шундай назарга эга бўлади? "Илоҳий", - илоҳларникидай, фаришталарникидай деганидир. Демак, токи одам илоҳларнинг, фаришталарнинг сифатларига эга бўлмас экан, унинг илоҳий назари очилмайди. Фаришталар кимлар? Ведавий муқаддас китобларда ёзилганки, Парвардигор Вишнунинг содиқларини "фаришталар" деб атайдилар(*вишну-бхактаҳ смрита деваҳ*). Худои Таолонинг, Вишнунинг мавжудлигига ишонмайдиган, ёки Кришнанинг шахсиятсиз Брахман кўринишини Худои Таоло деб ҳисоблайдиган худосизлар ва атеистлар илоҳий назарга эга бўлиш ҳуқуқидан маҳрум, чунки Худони, Кришнани ҳақорат қиладиган зотлар илоҳий назарга эга бўлолмайдилар. Инсон фақат ўзида илоҳий фазилатларни ривожлантириш билангина илоҳий назарга эга бўлиши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, илоҳий назар инсонга теварак атрофни, моддий оламни худди Аржун кўргандай кўра олиш инсонини беради.

"Бхагавад-гита"да Парвардигорнинг фазовий қиёфасининг таърифи келтирилган. То Аржун шу қиёфани кўрмагунча, одамлар у ҳақда ҳеч нарса билмаган эдилар, лекин ҳозир улар *вишва-рупа* ҳақида қандайдир тасаввурга эга бўла оладилар. Аммо, ҳақиқатан ҳам илоҳий сифатларга эга бўлган киши вишва-рупани, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини яққол кўра олади. Инсон фақат Кришнанинг содиқ хизматкори бўлиш билангина илоҳий сифатларга эга бўлиши мумкин. Лекин, ҳақиқатан ҳам илоҳий сифатларга эга бўлган Худонинг содиқ хизматкорлари Кришнанинг фазовий қиёфасини кўришга интилмайдилар. Аввалги шеърда айтилганидай, Аржун Парвардигор Кришнанинг тўрт қўллик қиёфасини - Вишну қиёфасини кўришни истади, аксинча, Кришнанинг фазовий қиёфаси эса, уни даҳшатга солганди.

Мазкур шеърда муҳим аҳамиятга эга бўлган бир неча ибора ишлатилган. Масалан, *веда-йаджнадхйайанаиҳ* сўзи. Бу сўз "Ведавий конунларни ва қурбонлик маросими ўтказиш қоидаларини ўрганиш" деган маънони билдиради. Тўрт асосий веда, ўн саккиз Пурана, Упанишадалар ва "Веданта-сутра" - Ведаларни ташкил этади. Уларни уйда ёки бошқа ерда ўрганиш мумкин. Улардан ташқари сутралар ҳам бор - "Калпа-сутра" ва "Мимамса-сутра". Уларда қурбонлик маросими ўтказиш қоидалари кўрсатилган. *Данаиҳ* дегани "муносиб одамга берилган садақа" маъносини англатади. Данаиҳ - Худонинг содиқ хизматкорига, яъни браҳманга ёки вайшнавага берилган садақадир. Хайрли ишлар тоифасига - олов ёкиб ўтказиладиган қурбонлик маросими ва варнашрама жамияти тизимида ўз бурчини бажариш билан боғлиқ бўлган фаолият киради. Одамнинг ўз хоҳиши билан қандайдир тана азиятларини қабул қилиши риёзат, *танасйа* деб аталади. Одам ҳаётда буларнинг барчасини мукамал бажариши мумкин: риёзат чекиши, садақа бериши, қурбонлик маросими ўтказиши, Ведаларни ўрганиши

мумкин, аммо, агар у Аржун сингари Худонинг содиқ хизматкори бўлмаса, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўра олмайди. Имперсоналистлар баъзан "фазовий қиёфани кўряпман" деб даъво қиладилар, аммо "Бхагавад-гита" таълимотига кўра, улар Худонинг содиқ хизматкори эмас, шунинг учун улар Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўришга қодир эмаслар.

Худонинг намоён бўлган кўринишларини ўйлаб чиқарадиган одамлар кўп. Улар оддий одамларни Худонинг намоён бўлган қиёфаси, деб эълон қиладилар, лекин бу уларнинг қанчалик ғофил, нодон эканидан далолат беради, холос. Биз "Бхагавад-гита"да кўрсатилган қонун-қоидаларга қатъий риоя қилишимиз лозим, акс ҳолда мукаммал руҳий илмга эга бўлишнинг иложи йўқ. Гарчи "Бхагавад-гита"ни ўрганишни Худо ҳақидаги илмни ўрганишнинг биринчи босқичи деб атасалар ҳам, бу илм шунчалик мукаммалки, инсонга оламга бутунлай бошқа кўз билан қараш, ҳаётнинг ҳақиқий табиатини кўра олиш имконини беради. Худонинг сохта қиёфаларининг издошлари ҳам Парвардигорнинг илоҳий қиёфаларини кўргани ҳақида даъво қилишлари мумкин, аммо уларга ишониш керак эмас. Чунки бу ерда аниқ айтилганки, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини ўз ихтиёрини бутунлай Худои Таолога, Кришнага топширган содиқларгина кўра олади. Энг аввало биз Кришнанинг соф содиқ хизматкори бўлишимиз лозим; фақат шундан сўнггина Худои Таоло бизга Ўзининг фазовий қиёфасини кўрсатиши мумкин деб, ёки уни кўрдик деб, даъво қилишимиз мумкин. Кришнанинг содиқлари Худонинг сохта қиёфаларини ҳам, уларнинг ғофил издошларини ҳам тан олмайдилар.

*49. ма те вйатха ма ча вимудха-бхаво
дриштва рупам гхорам идрин мамедам
вйапета-бхиҳ прита-манах пунас твам
тад эва ме рупам идам прапашйа*

Менинг бу кўрқинчли қиёфам сени даҳшатга солиб, довдиратиб қўйди. Майли, шуниси етар, энди қалбингни кўрқув тарк этсин, ақлинг хотиржам бўлсин. Мени ўзинг истаётган қиёфада бемалол томоша қил!

Изоҳ: "Бхагавад-гита" Аржуннинг саросимага тушиб қолганини таърифлашдан бошланади; у ўзи эҳтиром билан эъзозлаб юрган бобоси Бхишмани, руҳий устози Дронани ўлдириши зарурлигини ўйлаб, эсанкираб қолган эди. Кришна унга "бундан ташвиш тортмасанг ҳам бўлади", деди. Дхритараштранинг ўғиллари Драупадини бутун сарой аҳли олдида ечинтиришга уринганларида Бхишма ҳам, Дрона ҳам чурқ этиб, уларга қарши бирор гап айтмадилар. Шу билан улар ўз бурчини бажармай, ўзларининг обрўсига, шаънига иснод келтирган эдилар,

шунинг учун жазоланиб, ҳалок бўлишлари шарт эди. Кришна бу одамлар қилган гуноҳлари учун аллақачон жазоланиб, ўлимга маҳкум бўлганини кўрсатиш мақсадида Аржунга фазовий қиёфасини намоён этди. Аржун мана шу манзарани яққол кўриши ва тўла ишонч ҳосил қилиши учун, Кришна унга вишва-рупа қиёфасини намоён этганди, чунки содиқлар табиятан жуда раҳмдил бўладилар, ҳеч қачон ноҳақ қон тўкилишига йўл қўймайдилар. Кришна Аржун кўришни истаган ва у кўриши лозим бўлган нарсаларни кўрсатиб бўлди, энди у Парвардигорнинг тўрт қўллик қиёфасини кўришни истаяпти ва Кришна унинг истагини амалга оширади. Худонинг содиқ хизматкорларини Парвардигорнинг фазовий қиёфаси унча қизиқтирмайди, чунки бу қиёфа уларнинг Худои Таолога бўлган муҳаббатини изҳор этиш, Парвардигорнинг ўзларига бўлган муносабатини сезиш имконини бермайди. Содиқ хизматкор Худои Таолога ҳаяжон ва эҳтиром билан сажда қилишни истайди, ёки Худонинг Олий Шахсига муҳаббат билан хизмат қила олиши учун икки қўллик Кришнани кўришни истайди.

*50. санджайа увача
итй арджунам васудевас татхоктва
свакам рунам даршайам аса бхуйах
ашвасайам аса ча бхитам энам бхутва
пунах саумйа-вапур махатма*

Санджай шундай деди: Шу гапларни айтиб, Худои Таоло, Парвардигор Кришна Аржуннинг олдида тўрт қўллик Вишну қиёфасида намоён бўлди, кейин эса, қўрқиб кетган Аржунга далда бериш учун, яна Ўзининг икки қўллик қиёфасига кирди.

Изоҳ: Ер сайёрасида Васудева ва Девакининг ўғли сифатида дунёга келиб, Кришна аввалига уларнинг олдида тўрт қўллик Нарайана қиёфасида намоён бўлганди, кейин ота-онасининг илтижоларини қабул қилиб, оддий чакалоққа айланди. Шунга ўхшаб, Кришна Аржуннинг аслида Уни тўрт қўллик қиёфада кўриш нияти йўқлигини биларди, шундай бўлса ҳам, илтимос қилгани учун унинг олдида тўрт қўллик Нарайана қиёфасида кўриниб, кейин яна Ўзининг азалий икки қўллик мангу қиёфасига кирди. Бу ерда ишлатилган *саумйа-вапур* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Саумйа-вапур - гўзалликка тўла қиёфа; у Кришнанинг, Худои Таолонинг энг гўзал, жозибадор қиёфаси ҳисобланади. Кришна ер юзида яшаган вақтда ҳамма Унинг бекиёс гўзал сиймосига маҳлиё эди, Кришна бутун борлиқнинг Ҳукмдори бўлгани сабабли, у осонлик билан содиқ хизматкорини, Аржунни ҳамма қўрқувлардан бирпасда халос этди, унинг олдида Ўзининг энг гўзал қиёфаси, Шри Кришна қиёфасида намоён бўлди. "Брахма-самхита"(5.38)да шундай дейилган: *преманджана-ччхурита-бхакти-*

вилочанена. Факат кўзларига илоҳий муҳаббат малҳами сурилган содиқларгина Шри Кришнанинг бекиёс гўзал қиёфасини кўра оладилар.

51. арджуна увача

*дриштведам манушам рупам тава саумйам джанардана
иданим асми самвриттаҳ са-четаҳ пракритим гатаҳ*

Аржун шундай деди: О Жанардана, Сени чексиз гўзал инсон қиёфасида кўриб, ақлим хотиржам бўлди, энди мен бутунлай ўзимга келдим.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *манушам рупам* ибораси Парвардигорнинг, Худонинг Олий Шахсининг азалий, бошланғич қиёфаси икки қўллик эканини аниқ-равшан кўрсатиб турибди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, Кришнани оддий одам деб ҳисоблаб, Унинг устидан куладиган нодон одамлар аслида Унинг илоҳий табиати ҳақида ҳеч нарса билмайдилар. Агар Кришна оддий одам бўлганида Аржунга Парвардигорнинг фазовий қиёфасини, кейин тўрт қўллик Нарайана қиёфасини кўрсата олармиди? Шундай қилиб, "Бҳагавад-гита"нинг ўзидан маълум бўладики, Кришнани оддий одам деб ҳисоблайдиган, "Бҳагавад-гита"да Кришнанинг тилидан аслида шахсиятсиз Брахман гапириб турибди, деб бошқаларни йўлдан урадиган имперсоналист билимдонлар мутлақо ноҳақ ва нотўғри йўлдалар. Кришна Аржунга ўзининг фазовий қиёфасини, кейин тўрт қўллик Нарайана қиёфасини намоён этди. Қандай қилиб Уни оддий одам деб ҳисоблаш мумкин? "Бҳагавад-гита"га ёзилган бундай нотўғри изоҳлар Худонинг соф содиқ хизматкорини тўғри йўлдан адаштира олмайди, чунки ҳақиқий содиқ ундай изоҳларнинг ҳам, изоҳ ёзганларнинг ҳам кадри неча пуллик эканини яхши билади. "Бҳагавад-гита"да айтилган гапларнинг мазмуни кундай равшан. Улар худди қуёшдай порлаб турибди, уларни тушуниб олиш учун қуёшни ёритишга уринаётган ғофил имперсоналист ёки атеист олимларнинг изоҳларини ўрганишнинг ҳожати йўқ.

52. шри бхагаван увача

*су-дурдаршам идам рупам дриштаван аси йан мама
дева апй асйа рупасйа нитйам даршана-канкишинаҳ*

Худои Таоло шундай деди: Азизим Аржун, Мени ҳозир сен кўриб турган қиёфада кўриш жуда мушкул. Ҳатто фаришталар ҳам, муштоқ бўлиб, улар учун жуда азиз бўлган мана шу қиёфамни кўришга интиладилар.

Изоҳ: Бу бобнинг қирқ саккизинчи шеърида айтилганки, Ўзининг фазовий қиёфасини намоён этиб, Кришна Аржунга Унинг бу қиёфасини жуда кўп эзгу ишлар қилган, қурбонлик маросимлари ўтказган ва бошқа риёзатлар чеккан одамлар ҳам кўришга қодир эмаслигини айтяпти. Лекин бу ерда *са дурдаршам* ибораси ишлатилган, бу Кришнанинг икки қўллик қиёфасини кўриш ундан ҳам мушкулроқ эканини кўрсатади. Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриш учун риёзат чекаётганимизда, Ведаларни ўрганаётганимизда ёки Мутлак Ҳақиқатнинг табиати ҳақида фалсафий изланишлар олиб бораётганда қилаётган ишларимизга Худога садоқат билан хизмат қилишнинг баъзи турларидан ҳам киритишимиз лозим. Аввалги шеърларда айтилганидай, ана шундай хайрли ишлар билан биргаликда маълум даражада бхакти фаолияти ҳам, яъни Кришна онгидаги фаолият ҳам бўлса, Парвардигорни фазовий кўринишда томоша қилиш учун кифоя эди. Аммо, Парвардигорнинг фазовий қиёфасини кўриш қанчалик мушкул бўлса, Кришнанинг икки қўллик қиёфасини кўриш, ҳатто Тангри Брахма ва Шива каби фаришталар учун ҳам, ундан-да мушкулроқдир. "Шримад Бхагаватам"да айтилганидай, улар Кришнани кўришга мушток: Кришна бўлгуси онасининг, Девакининг қорнида эканини билган фаришталар бу ғаройиб мўъжизани кўриш учун тўплангандилар. Улар, ҳатто ҳали Парвардигор уларнинг кўзларига кўринмай турган бўлса ҳам, Худои Таолога ажойиб илтижолар қила бошладилар. Уларнинг барчаси Парвардигорнинг дунёга келишини мушток бўлиб кутиб турардилар. Нодон, ғофил одамлар Кришнани оддий одам деб, Унинг устидан кулишлари ва одамларни Унга эмас, Унинг ичида мавжуд бўлган қандайдир шахсиятсиз бир Зотга сиғинишга ундашлари мумкин, аммо ўзларининг бундай аҳмоқона гаплари билан улар ўзлари бошқаларга масхара бўладилар, холос. Шунга қарамай, ҳатто Тангри Брахма ва Шива сингари қудратли фаришталар Шри Кришнани Унинг икки қўллик қиёфасида кўришга мушток бўлиб юрадилар.

"Бхагавад-гита"да айтилганки, (9.11): *аваджананти мам мудха манушим танум аширтаҳ*. Кришна Унинг устидан куладиган ғофил одамлар кўзидан бекиниб олган. Тангри Брахма "Брахма-самхита"да ва Шри Кришнанинг Ўзи "Бхагавад-гита"да айтганидай, Кришнанинг танаси мутлақо рухий, илм ва лаззатга тўла. Унинг танаси сифат жиҳатидан бизларнинг моддий таналаримизга мутлақо ўхшамайди. Аммо, "Бхагавад-гита" ва бошқа Ведавий асарларни ўқиш ёрдамида Кришнани ўрганишни истаётган одамлар учун У ҳамиша жумбоқ бўлиб қолаверади. Оламни ўрганишнинг моддий усуллари билан билим олишга интилиб юрган одамлар Кришнани "буюк тарихий шахс", "буюк файласуф" деб ҳисоблайдилар, аммо Кришна улар учун барибир, шунча қудратли бўлишига қарамай, моддий тана олишга мажбур бўлган оддий одам бўлиб қолаверади. Охир-оқибатда шундай мате-

риалист файласуфлар Мутлақ Ҳақиқат шахссиз кўринишга эга ва шу Мутлақ Ҳақиқат моддий табиат билан боғлиқ бўлган шахс сифатига, инсон қиёфасига кирган деган хулосага келадилар. Бу Худои Таолонинг моддий тасаввурларга асосланган аспекти, концепциясидир. Мутлақ Ҳақиқатнинг фалсафий фикрлашлар натижасида юзага келган бошқа бир концепцияси ҳам бор. Моддий илм ўрганиш йўлидан бораётган одамлар ҳам Кришна ҳақида қандайдир фикрга эга. Улар учун Кришна Парвардигорнинг фазовий кўринишидан кўра аҳамиятсизроқ бўлиб кўринади. Уларнинг фикрига кўра, Кришна Аржунга намоён этган Парвардигорнинг фазовий кўриниши, Унинг шахс сифатидаги икки қўллик қиёфасидан муҳимроқ. Уларнинг фикрига кўра, Худои Таолонинг шахс сифатидаги қиёфаси фақат бизларнинг ҳаёлимиздагина мавжуд бўлган қиёфадир. Улар Мутлақ Ҳақиқат охиروқибатда ҳеч қачон шахс сифатига эга бўлиши мумкин эмаслигига қаттиқ ишонадилар. Аммо, "Бхагавад-гита"нинг тўртинчи бобида Кришнани англаб етишнинг илоҳий усули таърифланган: Кришнани англаб олиш учун У ҳақда илмли содикларнинг, вайшнавларнинг гапирган гапларини тинглаш керак. Парвардигор Кришнани англаб олиш учун ведаларда мана шу усул тавсия этилган ва ведавий урфодатларга, ведавий қонунларга амал қиладиган одамлар Худо ҳақидаги илмни мукаммал эгаллаган ишонарли зотлардан такрор ва такрор Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглайдилар, натижада Шри Кришна уларга кундан-кунга азизроқ бўлиб бораверади. Аввал бир неча бор такрорлаганимиздай, Кришна бизнинг кўзимиздан йога-майа қуввати ёрдамида бекиниб олган. У дуч келган одамга Ўзини намоён қилавермайди. Парвардигор Кришна кимга Ўзини намоён этса, фақат шуларгина Уни кўришга муяссар бўладилар. Буни барча ведавий муқаддас китоблар тасдиқлайди: Мутлақ Ҳақиқатни фақат ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган одамларгина англай оладилар. Кришна онгига эга бўлиб, Кришнага садоқат билан хизмат қилишда банд бўлган содиқ хизматкорда ўз-ўзидан илоҳий назар ривожлана боради ва у Кришнани ҳамма ерда яққол кўра олади. Ана шундай ўткир илоҳий назар ҳатто фаришталарда ҳам мавжуд эмас, шунинг учун ҳатто фаришталар ҳам Худои Таолони, Кришнани англай олмайдилар, уларнинг энг буюклари ҳамиша Кришнани икки қўллик қиёфада кўришга муштоқ бўлиб юрадилар. Шундай қилиб, Парвардигор Кришнанинг фазовий қиёфасини кўриш жуда қийин ва бунга эришиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайдиган бўлса, Шри Кришнани шахс сифатидаги икки қўллик Шйамасундара қиёфасида кўриш ундан ҳам мушкулроқдир.

*53. нахам ведаир на тапаса на данена на чеджйайа
шакйя эвам-видхо драштум дриштаван аси мам йатха*

Илоҳий кўзларинг билан кўриб турган Менинг бу киёфамни Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, ҳайр-эҳсонлар тарқатиш ёки сиғиниш маросимлари ўтказиш ёрдамида кўриб бўлмайди. Бу йўлларнинг бирортаси ёрдамида Менинг ҳақиқий табиатимни англашга эришиб бўлмайди.

Изоҳ: Аввалига Кришна ота-онаси, Деваки ва Васудеванинг олдида тўрт қўллик Вишну киёфасида пайдо бўлди, кейин икки қўллик киёфага кирди. Атеистлар ва Худога садоқат билан хизмат қилишга ёт бўлган одамлар бу сирни тушуниб ета олмайдилар. Фақат ўзларининг грамматика ва дунёвий билимдонлигига ишониб ведавий асарларни ўрганишга бел боғлаган олимлар ҳеч қачон Кришнани англай олмайдилар. Эҳромга бориб Худога сиғинишни шунчаки бир урф-одат, ақида деб биладиган кишилар ҳам бунга эриша олмайдилар. Ундай одамлар мунтазам равишда эҳромга бориб Худога сиғиниб юрсалар ҳам, Кришнанинг ҳақиқий илоҳий табиатини англай олмайдилар. Парвардигор Кришнани фақат Унга садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бориш орқалигина тўла англаб олиш мумкин. Бу ҳақда Кришнанинг Ўзи кейинги шеърда айтади.

*54. бхактйа тв ананйайа шакйа ахам эвам-видхо “рджуна
джнатум драштум ча таттвена правештум ча парантана*

Азизим Аржун, фақат соф садоқат билан хизмат қилиш натижасидагина Мени, ҳозир сен кўриб турган киёфада яққол кўриш ва ҳақиқатан ҳам Мени англаб етиш мумкин. Фақат шу йўл билангина Менинг илоҳий табиатим сирини англаб олиш мумкин.

Изоҳ: Фақат соф садоқат билан Худои Таолога хизмат қилиш жараёнида Кришнани англаб олиш мумкин. Фақат ўзларининг мукаммал бўлмаган ақлларига ишониб, "Бхагавад-гита"га изоҳ ёзишга уринаётган, "Бхагавад-гита"ни тўла тушуниб оламан, деб юрган ўзбошимча олимлар бекорга вақтларини сарфлаётганларини билиб олишлари учун, бу ерда Парвардигор Кришна қандай қилиб Уни англаш мумкинлигини аниқ-равшан айтиб берган. Кришнани ёки У қандай қилиб аввал ота-онаси олдида тўрт қўллик киёфада пайдо бўлганини, кейин икки қўллик чақалоқ киёфасига кирганини ҳеч ким англай олмайдди. Фақат ведаларни ўрганиш билан ёки фалсафий фикрлашлар йўли билан Худони англашга уриниб юрганлар буни сира тушуна олмайдилар. Шунинг учун бу ерда аниқ айтилган: Парвардигорни кўришга ёки Уни инсонлар кўзидан яшириб турган сирларини англашга ҳеч ким қодир эмас. Лекин Ведаларни чуқур ўрганган кишилар Худои Таоло ҳақида жуда кўп маълумотларга эга бўлиши мумкин. Ведаларда жуда кўп коида ва кўрсатмалар тўпланган, Кришнани, Худои Таолони ҳақиқатан

ҳам англаб олишга интилаётган киши ана шу ишонарли муқаддас китобларда келтирилган қонун-қоидаларга амал қилиши лозим. У ана шу кўрсатмаларга амал қилиб риёзатга берилиши мумкин. Масалан, Жанмаштами, Кришна туғилган кунда ва ҳар ойнинг *экадаши* кунларида бутунлай оч юришга қасам ичиш мумкин. Хайр-эҳсонларга келсак, муқаддас китобларда аниқ айтилганки, садака ва эҳсонлар Худонинг содиқ хизматкорларига, Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган, умрини Худони англаш илмини бутун дунёга тарқатишга бағишлаган одамларга бериш керак. Рупа Госвами Чайтанья Махапрабхуни Худои Таолонинг чексиз саховатининг тимсоли деб атаган эди, чунки У эришиш жуда мушкул бўлган илоҳий муҳаббат - Худои Таолога бўлган илоҳий муҳаббатни барчага саховат билан улашиб кетган эди. Шунинг учун Худони, Кришнани англаш илмини одамларга тушунтиришга ҳаракат қилиб юрган Худонинг содиқ хизматкорларига моддий ёрдам берган киши дунёда энг саховатли иш қилган бўлади. Муқаддас китобларнинг қоидаларига амал қилиб эҳромларда ўрнатилган Парвардигорнинг тасвир ёки арча-виграҳаларига сиғинадиган одамлар Худои Таолога сиғиниш, Унга эҳтиром кўрсатиш натижасида руҳий юксалиш имкониятига эга бўлади. Руҳий юксалиш йўлига энди кирган одамлар учун эҳромда Парвардигорнинг тасвирларига сиғиниш, сажда қилиш мажбурий ҳисобланади, чунки барча ведавий муқаддас китоблар шуни талаб қилади, масалан "Шветашватара-упанишад" 6.23:

йасйа деве пара бхактир йатха деве татха гурау

тасйаите катхита хй артхах пракашанте махатманах

"Фақат Худои Таолога ва руҳий устозига чуқур иймон билан ишонадиган буюк руҳларгагина ведавий илмлар мазмуни аён бўлади". Шунчаки ҳамиша Худо ҳақида ўйлаб юриш билан Кришнани англаб бўлмайди. Ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида махсус тайёргарликдан ўтмаган киши Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига ҳатто яқин кела олмайди. Бу ерда **ту** ибораси, атайлаб Кришнани англаш учун бошқа усулларнинг ҳеч бири ёрдам беролмаслигини алоҳида таъкидлаш учун ишлатилган: Кришнани англаш учун бошқа усулларни тавсия қилиб бўлмайди, чунки улар ҳеч қачон руҳий юксалиш йўлида муваффақиятга олиб келмайди.

Кришнанинг икки ва тўрт қўллик қиёфалари, Унинг Аржунга намоён этган ўткинчи фазовий қиёфасидан кескин фарқ қилади. Нарайананинг тўрт қўллик, Кришнанинг икки қўллик қиёфалари Аржун кўрган фазовий қиёфадан фарқли равишда мангу ва руҳий табиатга эга. *Су-дурдаршам* ибораси Парвардигорнинг бу фазовий қиёфасини аввал ҳеч қим, ҳеч қачон кўрмаганини билдиради. Бу ибора яна шундан далолат берадики, фазовий қиёфасини Кришна ҳар бир содиқ хизматкорига кўрсатаверишининг ҳожати йўқ. Одамлар келажакда ўзларини Худо деб эълон қиладиган виждонсиз, ғофил одамларни си-

наб кўриш имкониятига эга бўлишлари учун, Аржуннинг илтимоси билан Кришна унга Ўзининг фазовий киёфасини намойиш этди.

Аваллги шеърда бир неча бор ишлатилган *на* ибораси шуни англатадики, одам ўзининг Ведаларни назарий жиҳатдан чуқур билиши билан мағрурланмаслиги керак. У Кришнага садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиши лозим. Фақат шундагина у "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзишга уриниб кўриши мумкин.

Аржунга Ўзининг фазовий киёфасини намоён этиб, Кришна уни Нарайананинг тўрт қўллик киёфасига айлантирди, кейин эса Аржуннинг олдида яна Ўзининг икки қўллик киёфасида пайдо бўлди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, Нарайананинг тўрт қўллик киёфаси ҳам, Парвардигорнинг Ведаларда келтирилган бошқа барча киёфалари ҳам Кришнанинг азалий, бошланғич икки қўллик кўринишидан тарқалган. Кришна - бутун борлиқнинг манбаи. Кришна Мутлак Ҳақиқатнинг шахсиятсиз Брахман кўринишидан ва ҳатто, Мутлак Ҳақиқатнинг ана шу шахс кўринишидаги киёфаларидан ҳам устун туради. Кришнанинг тўрт қўллик Нарайана кўринишидаги киёфаларга келсак, муқаддас китобларда аниқ айтилганки, ҳатто Кришнага энг яқин турадиган тўрт қўллик киёфа(Космик океанда ястаниб ётган холда ҳар нафас олганида сон-саноксиз коинотларни дунёга келтириб, яксон қиладиган Маха-Вишну)ҳам, Худои Таолодан, Кришнадан тарқалган. "Брахма-самхита" (5.48)да айтилганки,

*йасйайика-нишвасита-калам атхаваламбйа
дживанти лома-вила-джа джагад-анда-натха
вишнур махан са иха йасйа кала-вишешо
говиндам ади-пурушам там ахам бхаджами*

"Ҳар бир нафас олганида, нафас чиқарганида яна қайтиб чиқиш учун танасига сон-саноксиз коинотлар кириб турадиган Маха-Вишну - Кришнанинг тўлиқ намоён бўлган экспансиясидир. Шу сабабли, мен Говинда, барча сабаблар сабабчиси бўлган Кришна олдида эҳтиром билан сажда қиламан". Шундай қилиб, ҳамманинг сиғиниши лозим бўлган мангу Зот - илм ва лаззатга тўла мангу Худонинг Олий Шахси, икки қўллик Шйамасундара кўринишидаги Шри Кришнадир. Кришна Вишнунинг барча киёфаларининг, Худои Таолонинг барча аватараларининг манбаи ва айни пайтда, "Бҳагавад-гита"да таъкидланганидай Худонинг Олий Шахси ҳисобланади.

Ведавий муқаддас китобларда шундай шеър ҳам мавжуд: "Гопала-тапана-упанишад" 1.1.

*сач-чид-ананта-рупайа кришнайкаклишта-карине
намо веданта-ведйайа гураве буддхи-сакишине*

"Мен чуқур эҳтиром билан Кришнанинг олдида сажда қиламан, Унинг мангу руҳий танаси илм ва лаззатга тўла. Мен Унга чуқур эҳтиром кўрсатаман, чунки Уни англаш - Ведаларни англаб етиш демакдир, шу боис Уни олий руҳий устоз деб атайдилар". Шу ерда давом

этиб, яна айтилганки, *кришно ваи парамам даиватам* - "Кришна - Худонинг Олий Шахсидир". (Гопала-тапана-упанишад 1.3). *эко ваши сарва-гаҳ кришна идйах*: "Бу Кришна - Худонинг Олий Шахси ва барча сигиниши лозим бўлган Зот". *Эко "ни сан бахудха йо "вабхати*: "Кришна - ягона, аммо У Ўзини сон-саноксиз қиёфаларда ва шу қиёфаларининг экспансияларида намоён этади". (Гопала-тапана-упанишад. 1.21).

"Брахма-самхита" да шундай дейилган(5.1):

*ишварах параммах кришнах сач-чид-ананда-виграхах
анадир адир говиндах сарва-карана-каранам*

"Кўплар Бхагаван сифатига эга, аммо Кришна уларнинг ҳаммасидан устун, чунки ҳеч ким Уни тўсиб қўёлмайди. У - Олий Шахс, Унинг мангу танаси эса, илм ва лаззатга тўла. У - азалий Парвардигор, барча сабабларнинг сабабчиси".

Яна бир муқаддас китобда шундай дейилган: *йатраватирнам кришнакхам парам брахма наракти* - "Олий Мутлақ Ҳақиқат шахсидир, Унинг номи Кришна, вақти-вақти билан У ерга тушиб туради". "Шримад Бхагаватам"да ҳам шундай дейилган. "Шримад Бхагаватам"да Худонинг Олий Шахсининг кўплаган қиёфалари келтирилган, ана шу қиёфалар орасида Кришна ҳам кўрсатилган. Лекин кейин айтилганки, Кришна - Худои Таолонинг қиёфаси ҳисобланмайди, Кришна - Худои Таолонинг Ўзи, Худонинг Олий Шахси. (*эте чамша-калаҳнумсах кринаш ту бхагаван свайам*).

Бундан ташқари "Бхагавад-гита"да Худои Таоло айтадики, *маттаҳ паратарам нанйат* - "Худо Шахси - Кришна кўринишидаги Мендан ҳам буюкроқ бўлган ҳеч бир зот мавжуд эмас". "Бхагавад-гита"нинг бошқа бир шеърида Худои Таоло айтадики, *ахам адир хи деванам* - "Мен барча фаришталарнинг манбаиман". "Бхагавад-гита"ни Худои Таолонинг бевосита Ўзидан эшитган ва шу боис унинг мазмунини тўла англаб етган Аржун эса, бу тўғрида шундай деб айтди: *парам брахма парам дхама навитрам парамам бхаван* - "Сен - Худонинг Олий Шахси, Мутлақ Ҳақиқат ва бутун борлиқнинг нажот макони эканингни тўла англаб етдим". Шундай қилиб, Кришна Аржунга намоён этган ўткинчи фазовий қиёфа Худои Таолонинг азалий кўриниши эмас. Худои Таолога нисбатан қалбида ҳеч қандай муҳаббат бўлмаган одамларни ҳам Ўзига жалб этиш учунгина Кришна Аржунга Ўзининг минглаб калла, қўл, оёқлари бўлган фазовий қиёфасини намоён этди. Бу қиёфа Унинг азалий, бошланғич қиёфаси бўлиши мумкин эмас.

Парвардигорнинг фазовий қиёфаси Худонинг соф содиқларини ўзига жалб этмайди, чунки уларнинг Худои Таолога бўлган муҳаббати Худо Шахси билан ўзаро, ҳар хил руҳий муносабатларга асосланган. Парвардигор Ўзининг содиқлари билан азалий Шйамасундара, Шри Кришна кўринишида ўзаро муҳаббат ва меҳр тўла муносабатларда

бўлади. Шу боис, Кришна билан илоҳий дўстлик ришталари билан боғланган Аржунга Парвардигорнинг фазовий қиёфасини томоша қилиш ҳеч қандай лаззат келтирмади, аксинча, у бундан даҳшатга тушиб, кўрқиб кетди. Кришнанинг мангу ҳамроҳи бўлган ҳолда, Аржун албатта руҳий назарга эга эди; у оддий одамлардан эмас эди. Шунинг учун Парвардигорнинг фазовий қиёфаси уни ўзига маҳлиё қилолмади. Бу қиёфа кармали фаолият билан машғул бўлиб юрган одамларни ўзига жалб қилиши мумкин, аммо Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бораётган содиқлар учун ҳаммасидан Шри Кришнанинг икки қўллик Шйамасундара кўриниши азизроқ.

*55. мат-карма-крин мат-парамо мад-бхактаҳ санга-варджитах
нирваирах сарва-бхутешу йах са мам эти пандава*

Азизим Аржун, соф садоқат билан Худога хизмат қилиб юрган, кармали фаолиятга ва фалсафий фикрлашларга интилиш иллоти билан булганмаган, ўз меҳнатини Менга бағишлаб, Мени ҳаётининг олий мақсади қилиб олган, ҳар бир тирик мавжудотга меҳрибон бўлган киши, албатта, Менга қайтиб келади.

Изоҳ: Руҳий оламнинг энг юксак сайёраси бўлган Кришналокада мангу яшайдиган Худои Таолони англашни ва Худонинг Олий Шахси, Кришна билан қандайдир муносабат ўрнатишни истаётган ҳар бир одам Худои Таолонинг Ўзи бераётган мана шу насиҳатларга амал қилиши лозим. Мазкур шеър бутун "Бҳагавад-гита"нинг мағзи ҳисобланади. "Бҳагавад-гита" - бу дунёда моддий табиатга ҳукмронлик қилишга уринаётган ва руҳий, ҳақиқий ҳаёт ҳақида ҳеч қандай илмга эга бўлмаган шартланган руҳлар учун мўлжалланган муқаддас китоб. "Бҳагавад-гита" бу дунёдаги тирик мавжудотларнинг руҳий табиатини, олий руҳий шахс билан ўзларининг мангу муносабатларини англаб олишларига ёрдам бериш ва ҳақиқий уйларига, Худонинг даргоҳига қайтиш йўлини кўрсатиш учун нозил қилинган. Бу ерда, мазкур шеърда руҳий камолот чўққисига - Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш даражасига эришиш имконини берадиган усул тўла таърифланган.

Кундалик фаолиятимизга келсак, бутун куч-қудратимизни Кришнага хизмат қилишда ишлатишимиз лозим. "Бҳакти-расамрита-синдху" 2.255 да шундай дейилади:

*анасактасйа вишайан йатхархам упайунджатах
нирбандхах кришна-самбандхе йуктам ваирагйам учйате*

Ҳар қандай фаолият Кришна билан боғланган бўлиши керак. Шундай фаолиятни *кришна-карма* деб атайдилар. Биз кундалик турмушда ҳар хил ишлар билан машғул бўлишимиз мумкин, лекин қилаётган ишларимизнинг натижаларига боғланиб қолмаслигимиз лозим:

қилаётган ҳар бир ишимизни Худо учун, Кришна учун бажаришимиз керак. Масалан, ишбилармон киши ҳам, агар ўзининг ишларини Кришна учун амалга оширса, Кришна онгида фаолият кўрсатиши мумкин. Агар бирор ишнинг эгаси Кришна бўлса, ундан келадиган даромадни ҳам Кришна олиши керак. Ҳисобида кўп минг сўм пули бўлган ишбилармон, зарур бўлса у бу пулларнинг ҳаммасини Кришнага бериши мумкин. Кришна учун хизмат қилиш деган шундай бўлади. Шунчаки ўзининг роҳатланиши учун катта иморат солгандан кўра, ишбилармон киши Худои Таоло учун, Кришна учун чиройли эҳром қуриши, у ерда Кришнанинг Илоҳини, киёфасини ўрнатиб, ишонарли муқаддас китобларнинг қонун-қоидалари асосида Худого сиғиниш маросимларини ўтказишни ташкил этиши мумкин. Ана шундай ишларнинг барчаси *кришна-карма* бўлади. Ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан, одам уларнинг барчасини Кришнага тақдим этиши, ўзи эса Кришнага таклиф қилинган овқат қолдиғи - *кришна-прасад* билан қаноатланиши лозим. Кришна учун катта эҳром қурган одамнинг ўзи ҳам шу ерда яшаши мумкин, лекин у ҳамиша бу иморат Кришнаники эканини эсидан чиқармаслиги керак. Мана шу Кришна онги, Кришнани англаш, деб аталади. Кришна учун эҳром қуриш имкониятига эга бўлмаган одам Кришнанинг эҳромларини тозалашда ёрдам бериши мумкин: бу ҳам кришна-карма бўлади.

Шунингдек, эҳром боғида ҳам ишлаш мумкин. Бироз ери бўлган киши эса, шу ерга гул экиб, уларни Кришнага тақдим этиши мумкин. Шу ерга муқаддас туласи гулидан ўтказиш мумкин, чунки Кришнага сиғиниш маросимида ҳамиша туласи барглари керак бўлади, бу ҳақда "Бхагавад-гита"да Кришнанинг Ўзи айтган: *патрам пушпам пхалам тойам*. Кришна аяптики, содиқ хизматкори Унга барг, гул, мева ва озгина сув таклиф қилиши мумкин, Кришна унинг бу эҳсонидан мамнун бўлади. Бу ерда Кришна энг аввало туласи баргларини назарда тутати. Шунинг учун ҳар бир одам туласи ўтказиб уни парваришлаши мумкин. Шу тариқа, ҳатто энг қашшоқ одам ҳам Худои Таолога хизмат қилиб, Уни мамнун қилиши мумкин. Булар қандай қилиб Кришна, Худои Таоло учун меҳнат қилиш мумкинлиги ҳақидаги баъзи бир мисоллар эди.

*Мат-парама*х деган ибора, ҳаётининг олий мақсадини Худои Таолонинг олий даргоҳида Шри Кришна билан бевосита мулоқотда бўлишдан иборат, деб белгиллаган кишини назарда тутати. Ундай одам Ой, Қуёш, жаннатий сайёралар ва ҳатто моддий оламдаги энг олий сайёра бўлган Брахмаलोкага эришишга ҳам интилмайти. Буларнинг ҳеч бири уни қизиқтирмайди. Ҳаётда унинг биргина мақсади қолган - руҳий оламга эришиш. Ҳатто руҳий оламга эришгандан кейин ҳам у брахмаджйотининг нурларига ғарқ бўлиб кетишни истамайди, чунки унинг ягона мақсади - руҳий оламнинг энг юксак сайёрасига - Кришналокага, Голока Вриндаванага эришишдан иборат. У бу сайёра ҳақида

барча маълумотларга эга ва бошқа ҳеч нарса уни қизиқтирмайди. *Мад-бхакта* сўзи унинг ҳамиша Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул эканини билдиради. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури мавжуд: тинглаш, шарафлаш, эслаш, сажда қилиш, Парвардигорнинг нилуфар қадамлари пойига хизмат қилиш, илтижо қилиш, Парвардигорнинг кўрсатмаларини бажариш, Унга дўст бўлиш ва ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириш. Худонинг содиқ хизматкори мана шу хизмат турларининг ҳаммаси билан, ёки саккиз, етти тури билан, ёки ҳатто биргина тури билан ҳам шуғулланиши мумкин, шунинг ўзи руҳий баркамолликка эришиш учун кифоя бўлади.

Бу ерда ишлатилган *санга-варджит*ах ибораси жуда муҳим. Биз Худога садоқат билан хизмат қилиб юриб, Кришнани тан олмайдиган кишилар билан ҳамсухбат бўлмаслигимиз лозим. Бундай одамлар тоифасига нафақат атеистлар, ҳатто фалсафий фикрлашларга ва кармали фаолиятга муккасидан кетган одамлар ҳам киради. Шу боис Худога соф садоқат билан хизмат қилиш жараёни "Бхакти-расамрита-синдху"да шундай таърифланади.

*анийабхилашита-шунйам джнана-кармадй-анавритам
анукулйена кришнану-шиланам бхактир уттама*

"Моддий манфаатларга интилишдан ёки кармали фаолиятда, фалсафий изланишларда бирор муваффақиятга эришиш ниятидан бутунлай пок бўлган ҳолда Худога муҳаббат билан хизмат қилиб юрган киши Худои Таолога илоҳий садоқат билан хизмат қилаётган бўлади. Ана шундай хизмат Худога пок садоқат билан хизмат қилиш деб аталади."

Бу ерда Шрила Рупа Госвами Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилишни истаган киши барча моддий иллатлардан покланиши лозимлигини айтган. Ундай одам моддий фаолиятга ва қуруқ фалсафий фикрлашларга муккасидан кетган кишилар билан ҳамсухбат бўлмаслиги керак. Шу тарика одам Кришнани тан олмайдиган одамлар билан ҳамсухбат бўлишни тарк этиб, барча моддий, ўткинчи истаклардан покланганида, ўзининг Кришна ҳақидаги илмини чуқурлаштириб, қалбида Кришнага бўлган муҳаббатини ривожлантира боради. Ана шу - "Худога соф садоқат билан хизмат қилиш" деб аталади. *Анукулйасйа санкалтах пратикулйасйа варджанам*, (Хари-бхакта-виласа, 11.676). Инсон Кришнани нафрат билан эмас, меҳр-муҳаббат билан эслаши, Унга садоқат билан хизмат қилиши керак. Масалан, Камса Кришнанинг душмани эди. Кришна дунёга келган пайтдан бошлаб Камса ҳамиша Уни ўлдиришга ҳаракат қилиб юрди, барча уринишлари натижа бермай, барбод бўлавергани сабабли, у ҳамиша Кришнани эслаб, ўйлаб юрарди. У қилаётган ҳар бир ишида - овқатланганида, ухлаганида, ишлаганида - ҳамиша Кришна онгида юрарди, аммо унинг қалбидаги Кришна онги салбий сифатли онг эди. Шунинг учун, гарчи кеча-ю кундуз Кришна

ҳақида ўйлаб юрган бўлса ҳам, барибир у иблис эди, охир-оқибатда Кришнанинг Ўзи уни ўлдирди. Албатта, Кришнанинг қўлида ажали етган ҳар бир тирик мавжудот шу заҳотиёқ озодликка эришади, аммо Худонинг содиқ хизматкори ўз олдига ҳаётда бошқа мақсад қўйган. У ҳатто озодликка чиқиш ҳақида ўйлаб ҳам ўтирмайди. Ҳатто у руҳий оламнинг энг олий сайёрасига, Кришналоқага, Голока Вриндаванага ҳам интилмайди. Содиқнинг ягона мақсади - қаерда бўлса ҳам, ҳамиша Кришнага садоқат билан хизмат қилиш.

Кришнанинг содиқ хизматкори барча тирик мавжудотларга нисбатан дўстона муносабатда бўлади. Шунинг учун бу ерда унинг душмани йўқ деб айтилган (*нирваираҳ*). Бу нимани билдиради? Кришна онгига эга бўлган Худонинг содиқ хизматкори шуни биладики, фақат Худога садоқат билан хизмат қилишгина унинг ҳаётдаги барча муаммоларини ҳал қила олади. У бунга ўзининг ҳаёти тажрибасида тўла амин бўлган. Шунинг учун, у Кришнани, Худони англашнинг саховатли, ҳаммага бахт келтирадиган усулини барча одамлар орасида кенг тарқатишга интилади. Инсоният тарихида Худонинг содиқ хизматкорларининг ҳатто ўз ҳаётини хавф остига қўйиб бўлса ҳам, Худо ҳақидаги илоҳий илмни тарғибот қилгани ҳақида жуда кўп маълумотлар бор. Масалан, Худованд Иисус Христос тарихи ҳаммага маълум. У Худони англаш илмини тарғибот қилишга жонини фидо қилган ва атеистлар томонидан ўлдирилган эди. Албатта, фақат ғофил одамларагина душманлари гўё Уни ўлдиргандай бўлиб кўриниши мумкин. Ҳиндистонда ҳам бунга ўхшаш мисоллар кўп бўлган. Харидас Тхакур ёки Прахлад Махаражни эслаш мумкин. Нима мақсадда улар ўзларининг ҳаётини шунчалик хавф остига қўйганлар? Худони англаш илмини тарғибот қилиш учун. Албатта бу осон иш эмас. Худои Таолони англаб етган киши шуни аниқ биладики, одамларнинг ҳаётда тортаётган барча азоб-уқубатларининг асосий сабаби - уларнинг Худои Таоло, Кришна билан бўлган мангу муносабатларини унутиб, эсидан чиқариб қўйганидир. Шу боис ҳақиқий инсоннинг, Худонинг содиқ хизматкорининг одамларга қила олиши мумкин бўлган энг катта яхшилиги - яқинларини бу моддий ҳаёт мусибатларидан биратўла халос қилишдан иборат. Худонинг содиқ хизматкори шу тариқа Худога хизмат қилади ва Худои Таоло ҳам Ўзининг ана шундай содиқ хизматкори орқали ҳатто оддий одамларга ҳам чексиз марҳамат кўрсатади. Кришна учун ҳатто ҳаётини хавф остига қўйиб, одамларга Худо ҳақидаги илмни ўргатишга интилиб юрган содиқларга Унинг қанчалик марҳамат кўрсатаётганини тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Шунинг учун, ундай содиқлар умрининг охирида танасини тарк этаётиб, албатта, руҳий оламнинг энг олий сайёрасига, Худонинг даргоҳига борадилар.

Бу бобга яқун ясаб шуни айтиш мумкинки, Кришна Аржунга Ўзининг фазовий киёфасини, шунингдек, ҳамма нарсани емириб яқсон қилувчи вақт, Замон киёфасидаги кўринишини, ҳатто тўрт қўллик

Вишну қиёфасини кўрсатди. Бундан шундай хулосага келиш мумкин-ки, шу қиёфалар Кришнанинг манбаи эмас, аксинча, Кришна - барча қиёфаларнинг манбаидир. Кришнани вишва-рупанинг намоён бўлган кўриниши ёки Вишнунинг аватараларидан бири деб ҳисобламаслик керак. Кришна - Худонинг намоён бўлган барча кўриниш ва аватараларининг манбаи. Вишнунинг юзлаб ва минглаб қиёфалари мавжуд, аммо Худонинг содиқ хизматкори учун бошқа қиёфаларнинг бирортаси Кришнанинг икки қўллик қиёфаси, Шйамасундара сингари азиз эмас. "Брахма-самхита"да айтилганки, бутун муҳаббат ва садоқатини Шйамасундара қиёфасидаги Кришнага бағишлаган киши ҳамиша ўзининг қалбида Унинг жамолидан лаззатланиб юради ва ҳаётда унинг кўзига бошқа ҳеч нарса кўринмай қолади. Шунинг учун Худонинг энг олий кўриниши Кришна эканини англаб олиш жуда муҳим. Ўн биринчи бобнинг мазмун моҳияти шундан иборат.

"Парвардигорнинг фазовий қиёфаси" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн иккинчи боб.

Худого садоқат билан хизмат қилиш

1. арджуна увача

эвам сатата йукта йе бхактас твам парйупасате

йе чапй акшарам авйактам тешам ке йога-виттамах

Аржун шундай деди: Қайси йоглар кўпроқ натижага эришадилар - Сенга садоқат билан хизмат қилиб юрганларми ёки намоён бўлмаган ва емирилмас шахсиятсиз Брахманга сиғиниб юрганларми?

Изоҳ: Кришна Аржунга Парвардигорнинг шахс сифатига эга бўлган ва шахсиятсиз, фазовий киёфалари ҳақида, шунингдек, Худонинг содиқ хизматкори ва йогларнинг ҳар хил тоифалари ҳақида гапириб берганди. Одатда руҳий, илоҳий ҳаёт билан яшаб юрган трансценденталистларни икки тоифага бўладилар: имперсоналистлар ва персоналистлар. Персоналист-содиқлар бутун куч-қувватини Худои Таолога хизмат қилишга сарфлайдилар. Имперсоналистлар ҳам руҳий фаолият билан машғул, аммо улар Кришнага бевосита хизмат қилиш ўрнига, намоён бўлмаган шахсиятсиз Брахманга мувоқабат қиладилар. Мазкур бобдан, Мутлақ Ҳақиқатни англаш усуллари орасида энг яхшиси бхакти-йога, яъни Худого садоқат билан хизмат қилиш эканини билиб оламиз. Худо Шахсини, Кришнани англашга, Худонинг даргоҳига эришишга ҳақиқатан ҳам интилаётган киши Худого садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши лозим. Бошқача қилиб айтганда, Худого садоқат билан хизмат қилиб, бевосита Худои Таолога сиғинадиган кишилар “персоналистлар” деб, шахсиятсиз Брахманга мувоқабат қиладиганлар эса, - “имперсоналистлар” деб аталади. Мазкур шеърда Аржун Кришнадан улардан қайси бирининг йўли афзал, тўғри йўл эканини сўраяпти. Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг ҳар хил йўллари бор, лекин бу бобда Кришна шу йўлларнинг энг яхшиси бхакти-йога, яъни Худого садоқат билан хизмат қилиш эканини айтади. Бу Худо билан боғланишнинг энг тўғри ва энг осон йўлидир.

"Бхагавад-гита"нинг иккинчи бобида Худои Таоло шуни тушунтирган эдики, тирик мавжудот - моддий тана эмас, балки Мутлақ Ҳақиқатнинг бир зарраси бўлган руҳий учкун, жондир. Еттинчи бобда У тирик мавжудот тўла бутуннинг ажралмас бир бўлаги эканини айтиб, тирик мавжудотларни бутун диккат-эътиборини тўла бугунда,

Мутлақ Ҳақиқатда мужассам қилишга чақирган эди. Кейин, саккизинчи бобда яна такрор айтган эдики, агар одам умрининг охирида танасини тарк этаётиб, Кришна ҳақида, Худо ҳақида ўйласа, шу заҳотиёқ руҳий оламга, Худонинг даргоҳига кўтарилади. Олтинчи бобнинг охирида Худои Таоло шуни аниқ айтган эдики, ҳамиша қалбида Кришна ҳақида ўйлаб, Уни эслаб юрган киши йогларнинг энг яхшиси ҳисобланади. Шундай қилиб, Кришна ҳар бобнинг охирида хулоса қилиб айтадики, тирик мавжудот ақлини ҳамиша Кришнанинг шахс қиёфасида мужассам қилиши лозим, чунки мана шунинг ўзи руҳий ўзликни англашнинг энг юксак поғонасидир.

Лекин шундай одамлар ҳам борки, уларни Кришнанинг шахсий қиёфаси қизиқтирмайди. Улар ўз фикрларига шунчалик ишонадиларки, ҳатто "Бхагавад-гита"га изох ёзиб, одамларнинг диққатини Кришнадан чалғитиб, уларнинг садоқатини шахсиятсиз брахмадждйотига қаратишга зўр бериб ҳаракат қиладилар. Улар Мутлақ Ҳақиқатнинг моддий ҳиссиётлар билан сезиб бўлмайдиган ва намоён бўлмаган шахсиятсиз қиёфасига муроқаба қилишни афзал биладилар.

Шундай қилиб, руҳий тажриба билан шуғулланиб юрган одамларнинг икки тоифаси бор. Аржун ана шу икки тоифанинг қайси бири устун туришини, бу йўлларнинг қайси бири осон, тўғрироқ эканини билмоқчи бўляпти. Айни пайтда у ўзининг ҳолатини ҳам билиб олмоқчи, чунки унинг ўзи шахсиятсиз Брахманга эмас, Кришнанинг шахс қиёфасига боғланган. У ўзининг тутган йўли, ҳозирги ҳолати қанчалик тўғри ва мустаҳкам эканини аниқламоқчи бўляпти. Худои Таолонинг шахсиятсиз қиёфасига муроқаба қилиш бу оламда ҳам, руҳий оламда ҳам, жуда мушкул иш. Аслини олганда ҳеч ким Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсиятсиз қиёфасини тўғри тасаввур қилишга қодир эмас. Шунинг учун бу саволни бера туриб, Аржун "Бекорга вақтни сарфлашнинг нима кераги бор?" деб айтаётгандай бўляпти. "Бхагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида Аржун Кришнанинг шахсий қиёфасига боғланиш афзал эканига ишонч ҳосил қилган эди. Ана шу боғланиши унга Кришнанинг бошқа барча қиёфаларини кўриш имконини берган эди, лекин, бу билан унинг Кришнага бўлган муҳаббати, муносабати ҳечам ўзгармади. Аржун Кришнага жуда муҳим савол берапти. Бу саволга Кришнанинг берадиган жавоби бизга Мутлақ Ҳақиқатнинг шахсий ва шахсиятсиз қиёфаси орасидаги фарқни тушуниб олишда ёрдам беради.

2. ири бхагаван увача

*майй авешйа мано йе мам нитйа-йукта упасате
ираддхайа парайопетас те ме йуктатама матах*

Худои Таоло шундай деди: Ақли Менинг шахсий қиёфамда мужассам бўлган, ҳамиша Менга қомил илоҳий ишонч билан сажда

килиб юрган одамларни Мен камолотнинг энг юқори поғонасига эришган деб ҳисоблайман.

Изоҳ: Аржуннинг саволига жавоб бера туриб, Кришна аниқ айтяптики, ақлини Унинг шахсий киёфасида мужассам қилган ва чуқур иймон ва садоқат билан Унга сажда қилиб юрган киши “энг комил йог” деб ҳисобланиши лозим. Кришнани тўла англаб етган кишининг ҳар қандай фаолияти моддий фаолият эмас, чунки у қандай иш билан машғул бўлса ҳам, барчасини Худо учун, Кришна учун қилади. Худонинг содиқ хизматкори ҳамиша бирор иш билан банд. У Худонинг муқаддас номларини зикр қилиб юрган, ёки Кришна ҳақидаги ҳикояларни тинглаётган, ёки Кришна ҳақидаги китобларни ўқиётган, Кришнага овқат тайёрлаётган ёки Кришнага бирор нарса сотиб олиш учун бозорга бораётган, эҳромни ёки Кришнанинг идиш-товоқларини юваётган бўлади - унинг ҳаётда қилаётган ҳар бир иши, умрининг ҳар бир дақиқаси Кришнага бағишланган. Шундай ишлар билан машғул бўлиб, соф содиқ ҳамиша *самадҳи* ҳолатида юради.

*3-4. йе тв акшарам анирдешйам авйактам парйунасаме
сарватра-гам ачинтйам ча кута-стхам ачалам дхрувам
саннийамйендрийа-грамам сарватра сама-буддхайах
те прапнуванти мам эва сарва-бхута-хите ратах*

Ҳамиша ҳамманинг бахт-саодатини ўйлаб юрадиган ва ҳиссиётини жиловлаб олган, барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўладиган, ҳаётини Мутлақ Ҳақиқатнинг намоён бўлмаган, номаълум, ҳиссиётлар билан сезиб бўлмайдиган, ҳар ерда мавжуд, англаб бўлмайдиган, ўзгармас ва қўзғалмас шахсиятсиз киёфасига сифинишга бағишлаган одамлар ҳам охир-оқибатда Менга эришадилар.

Изоҳ: Бевосита Худои Таолонинг Ўзига, Кришнага сифинмасдан бу мақсадга бошқа йўл билан эришмоқчи бўлганлар ҳам охир-оқибатда, барибир, Худои Таолога, Кришнага эришадилар. "Қўп умрлар давомида илм ўрганиб, Мендан паноҳ топган ҳақиқий донишманд охир-оқибатда Васудева ҳамма нарсанинг, бутун борлиқнинг асоси эканини англаб етади". (БГ-7.19). Жуда қўп умрлар давомида илм ўрганиб, ҳақиқатан ҳам мукаммал илмга эга бўлганда, одам Худои Таолога, Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топширади. Худого мана шу йўл билан боришга аҳд қилган киши ҳиссиётини жиловлаб олиши, ҳар бир тирик мавжудотга хизмат қилиши, ҳамманинг бахт-саодати ҳақида ўйлаши лозим. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, агар одам ўз ихтиёрини Кришнага топширмаган бўлса, унинг илми ҳали мукаммал эмас. Одатда, Худои Таолога бутунлай ўз ихтиёрини топшириш дара-

жасига етиши учун инсон жуда кўп синов ва қийинчиликлар орқали ўтиши керак бўлади.

Қалбидаги Олий Рухнинг мавжудлигини ҳис қилиш учун инсон моддий сезги аъзоларининг фаолиятини тўхтатиши, кўриш, эшитиш, сезиш, таъм билиш ва ҳоказоларни тарк этиши лозим. Фақат шундагина одам Олий Рух ҳамма ерда мавжуд эканини ҳис қилиши мумкин. Шунга аниқлаб олгандан кейин, у бирор нарсадан нафратланишни тарк этади: у ҳамма тирик мавжудотларга - ҳоҳ у инсон ёки ҳайвон бўлсин, - бир хил муносабатда бўла бошлайди, чунки энди у ташқи танани эмас, фақат руҳни кўра бошлайди. Лекин оддий одамлар учун Мутолқам Ҳақиқатнинг бу аспекти аниқлаш усули жуда қийин.

*5. келешо “дхикатарас тешам авйактасакта-четасам
авйакта хи гатир духхам дехавадбхир авайите*

Ақли Худои Таолонинг намоён бўлмаган, шахсиятсиз кўринишида мужассам бўлган одамнинг руҳий юксалиш йўлидан бориши жуда мушкул. Танада мужассам бўлган тирик мавжудот бу йўлда жуда кўп қийинчиликларга дуч келади.

Изоҳ: Худои Таолонинг намоён бўлмаган, аниқлаб бўлмас, Шахсиз аспекти аниқлашга интиладиган илоҳиётчи одамларни гйана-йоглар деб айтадилар, ҳамиша Кришна онгида юрадиган ва Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул кишиларни эса бхакти-йоглар деб атайдилар. Мазкур шеърда улар орасидаги фарқ аниқ кўрсатилган. Гарчи гйана-йога йўли ҳам одамни охир-оқибатда, барибир, бхакти-йог эришадиган ягона мақсадга олиб келса ҳам, гйана-йога йўли жуда оғир ва машаққатларга тўла. Бхакти-йога, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўли эса, танада мужассам бўлган рух учун анча осон ва табиийроқдир. Шартланган рух бу моддий оламда жуда қадим замонлардан бери яшайди, шунинг учун у ўзининг танасидан фарқ қилишни аниқлаши, ҳатто назарий жиҳатдан ҳам жуда мушкул. Шу боис ҳам бхакти-йоглар Илоҳга, Кришнанинг қиёфасига сиғинадилар, ва айни пайтда ўзларининг ақлида мустаҳкам ўрнашиб қолган ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурларини ҳам Худои Таолога хизмат қилишга ишлатадилар. Албатта, эҳромда ўрнатилган *арча-виграха*-га, Худои Таолонинг қиёфаларига сиғинишнинг қандайдир бут, санамларга сиғиниш билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ведаларда икки хил сиғиниш усули кўрсатилган: *сагуна* ва *ниргуна*. Бу демак, Худои Таолога, Унинг сезиш мумкин бўлган сифатларга эга қиёфасида ёки шундай сифатларга эга бўлмаган қиёфасида сиғиниш мумкин. Эҳромда илоҳларга сиғиниш сагуна тоифасига киради, чунки, Худои Таолонинг эҳромдаги қиёфалари моддий унсурлардан ясалган. Лекин, Худои Таолонинг моддий сифатларга эга бўлган тошда, дарахтда ёки бўёқларда намоён

бўлган қиёфалари моддий эмас, рухий табиатга эга. Худои Таолонинг Мутлақ табиати шундай.

Буни тушунтириш учун, анча қўпол бўлса ҳам бир мисол келтириш мумкин. Агар кўчада осилган почта қутиларидан истаган бирига хат ташласангиз, у керакли жойига бориб етади. Лекин, худди шунга ўхшаган бошқа, почта идораси қўймаган қутига солинган хат ҳеч қаерга етиб бормаиди. Шунга ўхшаб, *арча-виграха*, эҳромда ўрнатилган Илоҳ, Худои Таолонинг бу дунёдаги вакили бўлган муқаддас қиёфаси ҳисобланади. Арча-виграха Худои Таолонинг илоҳий қиёфасидир. Парвардигор бизнинг хизматимизни қабул қилиш учун ана шундай қиёфада намоён бўлади. Парвардигор чексиз қудратли, ҳар нарсага қодир, шартланган руҳга сифиниш осон бўлиши учун арча-виграха қиёфасида намоён бўлиб, уларнинг хизматини қабул қилади.

Шундай қилиб, Худонинг содиқ хизматкори учун бевосита Худои Таолога мурожаат қилишнинг ҳеч қандай қийинчилиги йўқ, аммо, шахсиятсиз Мутлақ Ҳақиқатни англашга интилаётганлар учун рухий ўзликни англаш йўли жуда оғир. Худои Таолонинг намоён бўлмаган аспектини англаб етиш учун улар Упанишадалар сингари ведавий муқаддас китобларни ўрганишлари, бу битикларнинг тилини, энг нозик туйғуларини таҳлил қилиши ва уларни мукамал эгаллаб олиши лозим. Оддий одам учун бу жуда мушкул иш. Аммо, ҳақиқий рухий устоз раҳбарлиги остида, ҳар куни Илоҳларга сажда қилиб, Парвардигорнинг улўғворлиги ҳақидаги ҳикояларни тинглаб, Унга таклиф қилинган таомлардан татиб, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши эса, ҳеч қийналмасдан қалбида Кришна онгини ривожлантиради ва Худонинг Олий Шахсини англаб етади. Имперсоналистлар ўзлари танлаган йўлдан бориб, шубҳасиз, жуда қўп қийинчиликларга дуч келадилар, айни пайтда Мутлақ Ҳақиқатни англаб етишлари ҳам ногумон. Лекин Мутлақ Ҳақиқатнинг шахс қиёфасига сифиниб юрганлар, ҳеч қандай қийинчиликларга учрамай, тўғри ва осон йўлдан бориб, Худои Таолога эришадилар. Бу "Шримад Бҳагаватам"да ҳам тасдиқланган. Унда айтилишича, инсон охиروқибатда, барибир, Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини топшириши лозим(мана шу *бхакти* деб аталади). Лекин, агар у бунинг ўрнига қайси нарса Брахман, қайси Брахман эмаслигини таҳлил қилиб, англаб олишга уриниб юриб, бунга бутун умрини сарфласа, натижада фақат қийинчиликлардан бошқа ҳеч нарсага эришмайди. Шунинг учун ҳам бу шёърда Шри Кришна бундай қийин йўлни тавсия қилмайди, чунки ундан бораётган киши охирги натижага, олий мақсадга эришишга тўлиқ умид қилолмайди.

Тирик мавжудот ҳамиша алоҳида руҳ, шахс бўлиб қолаверади. Руҳий тўла бутун билан қўшилиб кетишга интилаётган одамлар, ўзининг азалий табиатининг мангулик ва илмга тўла сифатларини анг-

лаб етишлари мумкин, аммо улар шахсий руҳнинг лаззатга тўла аспектини англай олмайдилар. Худонинг содиқ хизматкорининг марҳамати билан ғяна-йогада камолотга эришган илоҳиёт одами ҳам, вақти келиб бхакти-йога билан шуғуллана бошлаши мумкин. Аммо Мутлак Ҳақиқатнинг шахсиятсиз кўринишини узоқ йиллар давомида излагани унга бу йўлда ҳам ҳалакит беради, чунки унинг Худои Таоло ҳақидаги аввалги тасаввурларидан бирданига юз ўгириши, имперсонализм ғоясидан воз кечиши қийин бўлади. Шундай қилиб, намоён бўлмаган Парвардигорни англаб етиш шартланган руҳ учун ҳамиша - изланиш жараёнида ҳам, амал қилиш жараёнида ҳам, юксалиш жараёнида ҳам қийинчиликлар манбаи бўлиб қолаверади. Ҳар бир тирик мавжудот маълум даражада мустақилликка эга. Шунинг учун, лаззатга тўла руҳий заррача бўлган тирик мавжудот учун намоён бўлмаган Зотни англаб етиш ғайритабiiй, яъни унинг табиатига мос келмайдиган иш эканини англаб олишга ҳар бир одам ўзи ҳаракат қилиши лозим. Фаросатли одам бу йўлни танламаслиги керак. Руҳий ўзликни англашнинг энг осон йўли - инсонни Худога садоқат билан хизмат қилишда бутунлай машғул бўлишга олиб келадиган Кришнани англаш усулидир. Аммо, Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлини инкор этадиганлар атеистлар каторига қўшилиб қолишлари мумкин. Шундай қилиб, мазкур шеърдан маълум бўладики, одамлар ўз ақл-идрокини Парвардигорнинг намоён бўлмаган, англаб бўлмайдиган ва сезгилар сеза олмайдиган кўринишини англашда мужассам қилиб, бекорга овора бўлишларининг ҳождати йўқ. Бу қонун ҳаётда ҳамиша амал қилиб келган, айниқса, бизнинг ҳозирги даврда жуда ўринли. Парвардигор Кришнанинг Ўзи ҳам бу йўлдан боришни тавсия қилмаяпти.

*6-7. йе ту сарвани кармани майи саннийасйа мат-параҳ
ананийенайва йогена мам дхйайанта упасате
тешам ахам самуддхарта мритйу-самсара-сагарат
бхавами на чират партха майи авешита-четасам*

Аммо, ўз ихтиёрини бутунлай Менга топшириб, ўзининг бутун фаолиятини Менга бағишлаб, Менга сажда қилиб юрган, Менга садоқат билан хизмат қилиб, ақлини Менда мужассам қилиб, ҳамиша Мени ўйлаб юрган одамларни Мен туғилиш ва ўлишлар уммонидан тез қутқариб оламан.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Худонинг содиқ хизматкорлари жуда омадли инсонлардир, чунки Худои Таолонинг Ўзи тезда уларни моддий ҳаёт исканжасидан халос этади. Худога садоқат билан хизмат қилиб юриш натижасида инсон Худои Таолонинг қанчалик улуғвор эканини, тирик мавжудот Унинг ҳукми остида эканини англаб этади. Тирик мавжудотнинг вазифаси, бурчи Худои Таолога хизмат

қилишдан иборат, агар у бундан бош тортса, майяга, шайтонга яъни ўткинчи танасига хизмат қилишга мажбур бўлади.

Аввал айтганимиздай, фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина Худои Таолони англаб етиш мумкин. Шунинг учун инсон ўз ихтиёрини бутунлай Худои Таолога топшириши керак. Худога эришиш учун инсон ўз ақлини бутунлай Унда мужассам қилиши лозим. Қилаётган ҳар бир ишимизни Худои Таолога, Кришнага бағишлашимиз лозим. Нима иш қилаётганимиз унчалик аҳамиятга эга эмас, муҳими - ҳар бир ишни фақат Худои Таоло учун қилиш керак. Худонинг содиқ хизматкорининг ягона истаги - Худои Таолони рози қилиш, ўзининг хизмати билан Уни мамнун қилишдан иборат. Содиқнинг ҳаётдаги олий, асосий мақсади Кришнани мамнун қилиш, бунинг учун, у Курукшетрадаги Аржун сингари, ҳаётда ҳамма нарсадан воз кечиши мумкин. Шундай йўлдан бориш жуда осон: бунинг учун ҳаётда ҳар бир қилган ишимизни Кришнага бағишлаб, ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юрсак бас: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бу мантранинг илоҳий товушлари инсонни Худонинг Олий Шахсига боғлаб қўяди.

Мазкур шеърда Худои Таоло ўз ҳаётини Унга садоқат билан хизмат қилишга бутунлай бағишлаган одамни тезда моддий ҳаёт уммонидан қутқариб олишга ваъда беради. Буюк сеҳргар йоглар ўз истаги билан йога усули ёрдамида руҳини истаган сайёрасига олиб бориши мумкин. Яна бировлар бунинг учун бошқа усуллардан фойдаланадилар. Лекин Худонинг содиқ хизматкорини эса, бу ерда айтилганидай, Худои Таолонинг Ўзи моддий тутқунликдан қутқариб олади. Худонинг содиқ хизматкори ўзини руҳий оламга олиб чиқишга қодир бўлган руҳий қувват тўплашга уриниб юришининг ҳождати йўқ.

"Вараха-пурана"да шундай шеър бор:

*найами парамам стханам арчир-ади-гатим вина
гаруда-скандхам аропйа йатхеччхам аниваитах*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, Худонинг содиқ хизматкори руҳий сайёраларга кўтарилиш учун аштанга-йога билан шуғулланишининг ҳождати йўқ. Худои Таолонинг Ўзи бунинг иложини қилади. Бу ерда У аниқ-равшан айтяптики, содиқ хизматкорини Унинг Ўзи қутқариб олади. Фарзандининг ҳамма эҳтиёжларини ота-онаси ўз зиммасига олиб, унга ғамхўрлик қилиб юради, шунинг учун ёш бола ота-онасининг ғамхўрлиги остида ўзини мутлақо бехатар ҳис қилади. Худди шунингдек, Худонинг содиқ хизматкори ҳам йога усуллари ёрдамида бошқа сайёраларга боришга уриниб, ташвишга тушиб юришининг мутлақо ҳождати йўқ. Худои Таолонинг Ўзи буюк марҳамат кўрсатиб, Гаруданинг елкасида содиқ хизматкорининг изидан келиб, уни моддий олам тутқунлигидан халос этиб, Ўзининг мангу даргоҳига олиб кетади. Океан ўртасида чўкиб бораётган одам бор кучи билан

хаёт учун курашиши мукин, агар у мохир сузувчи бўлса ҳам, барибир, ўзи бу уммондан қутула олмайди. Лекин бошқа биров келиб уни бу ҳалокатдан қутқариб, сувдан чиқариб олса, у ҳеч қийналмасдан озодликка эришади. Худди шунингдек, Парвардигор ҳам содиқни моддий олам уммонидан қутқариб олади. Бунинг учун биз қилишимиз лозим бўлган нарсаси - Кришнани англашнинг ҳеч қийин бўлмаган усулидан фойдаланиб, ҳаётимизни Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга бағишлашдан иборат. Ҳар қандай фаросатли одам ҳам ўзликни англашнинг бошқа усулларида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш усулини афзал деб билади. "Нарайания"да бу қуйидагича тасдиқланади:

*йа ваи садхана-сампаттих пурушартха-чатуштайе
тайа вина тад апноти наро нарайанаширайах*

Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, кармали фаолият билан ёки ҳақиқатни фалсафий фикрлаш ёрдамида излашнинг ҳеч қандай фойдаси йўқ, чунки ўз ихтиёрини Худонинг Олий Шахсига топширган киши йоганинг бошқа турлари (руҳнинг табиати ҳақида фикр юритиш, ведавий урф-одатларга амал қилиш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, хайр эҳсон қилиш ва ҳок.) билан шуғулланиш орқали эришиладиган барча натижаларга ўз-ўзидан эришади. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг бошқа йогалардан афзаллиги ҳам шунда.

Кришнанинг муқаддас номларини - Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре мантрасини ҳамиша зикр қилиб юриш ёрдамида содиқ шод-хуррамлик билан инсон ҳаётининг энг олий мақсадига - Худонинг даргоҳига осонгина эришади. Бундай олий мақсад руҳий ўзликни англашнинг бошқа йўлларида бораётганлар учун эришиб бўлмас орзу бўлиб қолаверади.

"Бхагавад-гита"да айтилган гапларнинг барчасига якун ясаб, ўн саккизинчи бобнинг охирида Парвардигор Кришна шундай дейди:

*сарва дхарман паритйаджа мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-папехйо мокишайишйама ма шучах*

Кришна ўзликни англашнинг бошқа барча йўллари тарк этиб, ўз ихтиёрини бутунлай Унга топшириб, Унга садоқат билан хизмат қилишга чақиряпти. Фақат шундагина биз ҳаётда руҳий камолот чўққисига эришишимиз мумкин. Аввал қилган гуноҳларимиз оқибатидан қўрқиб ўтиришнинг ҳожати йўқ, чунки, содиқ хизматкорга ғамхўрлик қилишга Худои Таолонинг Ўзи ваъда берапти. Шунинг учун ўзликни англашнинг у ёки бу усулидан фойдаланиб, моддий олам тутқунлигидан қутулишга уриниб, бекорга овора бўлишнинг ҳожати йўқ. Ҳар бир одам олий ва қудратли, ҳар нарсага қодир бўлган Худои Таолонинг, Кришнанинг нилуфар қадамлари пойидан паноҳ топсин. Ана шу - камолотнинг энг буюк чўққиси ва ҳаётнинг энг олий мақсадидир.

*8. майи эва мана адхатсва майи буддхим нивешайа
нивасиййаси майи эва ата урдхвам на самийайах*

Ҳамиша Мени, Худонинг Олий Шахсини ўйлаб юр, чуқур мулоҳаза юритиб, ақлу-идрокингни Менда мужассам қил. Шунда сен ҳамиша Менда яшайсан, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас.

Изоҳ: Парвардигор Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Худои Таоло билан ҳамиша бевосита боғланган, шунинг учун у аввал бошиданоқ илоҳий, руҳий ҳолатга эришган бўлади. Худонинг содиқ хизматкори аслида бу дунёда яшаётгани йўқ, у Кришнада, руҳий оламда яшайди. Парвардигор ва Унинг муқаддас номи бир-биридан фарқ қилмайди, шунинг учун содиқ Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилганида Кришна ва Унинг ички қуввати унинг тилида ракс тушаётган бўлади. Содиқ Кришнага овқат таклиф қилганида Худои Таолонинг Ўзи унинг эҳсонини қабул қилади, кейин шу таом қолдиқларидан татиб, содиқнинг бутун вужуди аста-секин Кришна билан тўлиша боради. Гарчи буларнинг ҳаммасини "Бҳагавад-гита" ва бошқа муқаддас китоблардан ўқиб олиш мумкин бўлса-да, Худого садоқат билан хизмат қилиб юрмаган киши учун бу ишларнинг қандай содир бўлиши мумкинлигини тушуниш жуда қийин.

*9. атха читтам самадхатум на шакноши майи стхирам
абхйаса-йогена тато мам иччхатум дхананджайа*

О Аржун, эй бойлик эгалловчи, агар сен ақлингни ҳамиша Менда мужассам қилиб юролмасанг, бхакти-йоганинг қоида ва кўрсатмаларига риоя қилиб яша. Шунда қалбингда Менга эришиш истаги ривожланади.

Изоҳ: Бу ерда бхакти-йоганинг икки тури ҳақида гап боради. Бхакти-йоганинг биринчи тури билан Худонинг Олий Шахси, Кришнага муҳаббат билан руҳий боғланган киши шуғулланади. Иккинчи тури эса, ҳали қалбида Худонинг Олий Шахси, Кришнага нисбатан муҳаббат билан руҳий боғланиш ривожланмаган одамларга мўлжалланган. Иккинчи тоифадаги содиқлар учун ҳар хил қонун ва қоидалар мавжуд, ўзининг қалбида Кришнага нисбатан боғланиш, муҳаббат ривожлантириш учун одам ана шу қоидаларга риоя қилиб яшаши лозим.

Бхакти-йога - ҳиссиётларни поклаш йўлидир. Ҳозир биз моддий оламдамиз, шу боис моддий лаззатларга боғланган ҳиссиётимиз ҳамиша нопок, булганган.. Бхакти-йога усули ёрдамида ана шу нопок

хиссиётларни поклаш мумкин. Шунда улар бевосита Худои Таоло билан алоқа қила бошлайдилар. Моддий оламда мен қандайдир хўжайинга хизмат қилишим мумкин, лекин унга муҳаббат юзасидан эмас, пул ишлаш учун хизмат қиламан. Хўжайин ҳам мени севмайди, у менинг хизматимдан фойдаланади, бунинг учун менга пул тўлайди. Бундай муносабатлар ўзаро муҳаббатга асосланмаган. Лекин руҳий ҳаётда одамдан Худои Таолога нисбатан пок муҳаббат талаб қилинади. Бундай даражага эса, бизларнинг ҳали нопок бўлган хиссиётларимизни ҳам Худога садақат билан хизмат қилиш ёрдамида эришиш мумкин.

Худои Таолога муҳаббат туйғуси ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мудраб ётибди. Аммо моддий оламда у ҳамиша моддий табиат таъсиридан нопок, булғанган кўринишда мавжуд, бу муҳаббат ҳар хил кўринишларда намоён бўлади. Шунинг учун, инсон ўз қалбини моддий иллатлардан поклаши, ундаги Кришнага нисбатан мудраб ётган соф муҳаббатни уйғотиши керак. Бхакти-йоганинг мазмуни ва мақсади ана шундан иборат.

Барча қонун-қоидаларига амал қилиб, бхакти-йога билан шуғулланиш учун тажрибали руҳий устоз қабул қилиб, унинг раҳбарлиги остида маълум қоидаларга риоя қилиш лозим: эрта туриш, ювиниб покланиш, эҳромга келиш, Худога илтижо қилиш, Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш, илоҳларга гул тақдим этиш, Уларга ширин таомлар таёрлаш, кришна-прасадамдан тотиш ва ҳоказо. Содик амал қилиши лозим бўлган жуда кўп қоидалар бор. У ҳамиша Худонинг содиқ хизматкори оғзидан "Бхагавад-гита" ва "Шримад Бхагаватам" асарларини тинглаши лозим. Ана шундай ишларни мунтазам бажариш қалбимизда Кришнага, Худои Таолога нисбатан муҳаббат туйғусини ривожлантиради. Шунда бизнинг олдимизда Худонинг даргоҳига олиб боровчи равон йўлнинг эшиклари кенг очилади. Руҳий устоз раҳбарлиги остида бхакти-йога қонун-қоидаларига амал қилиб юрган кишининг қалбида, албатта, Худои Таолога, Кришнага нисбатан илоҳий муҳаббат уйғонади.

*10. абхйасе “ни асамартхо “си мат-карма-парамо бхава
мад-артхам апи кармани қурван сиддхим авапсйаси*

Агар сен бхакти-йоганинг қоида ва кўрсатмаларига риоя қила олмасанг, Мен учун меҳнат қил, чунки Мен учун ҳолис меҳнат қилиш шарофати билан ҳам камолотга эришасан.

Изоҳ: Руҳий устоз раҳбарлиги остида бхакти-йога қонун қоидаларига риоя қилиш қўлидан келмайдиган кишилар ҳам, агар Худои Таоло учун меҳнат қилиб юрсалар, руҳий камолотга эришиши мумкин. Худо учун меҳнат қилиш қандай бўлиши ўн биринчи бобнинг охирида тушунтирилган эди. Инсон қўлидан келганича Кришнани,

Худони англаш йўлини, Худога хизмат қилиш илмини кенгрок тарқатиш ишларига ёрдам бериши керак. Жуда кўп содиқлар Кришна-ни англаш илмини тарғибот қилиш билан шуғулланадилар ва улар бу йўлда ҳамиша ёрдамга муҳтож. Шунинг учун бҳакти-йога қоидаларига риоя қилиб яшай олмайдиган одамлар ана шундай содиқларнинг ишига ёрдамлашишлари лозим. Ҳар қандай иш билан жиддий шуғулланиш учун, албатта, бошланғич маблағ, ер, ишчи кучи ва ишни ташкил қилиш зарур бўлади. Худди ишбилармон учун иш хонаси, пул, ишчи кучи ва фаолиятини кенгайтиришда ёрдам берадиган бирор ташкилот зарур бўлгани сингари, Кришнага хизмат қилиш учун ҳам худди шундай нарсалар керак бўлади. Уларнинг бир биридан фарқи шундан иборатки, дунёвий одам бу нарсаларнинг ҳаммасини фақат ўзи лаззатланиши учун, ўзининг фойдасига ишлатади. Агар худди шундай ишларнинг барчаси Худои Таолони, Кришнани мамнун қилиш учун ишлатилса, у бутунлай руҳий фаолиятга айланади. Етарлича пули, бойлиги бўлган одам бошқаларга Кришна, Худо ҳақидаги илмни ўргатишда фойдаланиш учун эҳром ёки бирор иш жойи куришда ёрдам бериши ёки китобларни нашр қилишда кўмаклашиши мумкин. Худога хизмат қилишнинг имкониятлари жуда кенг ва ҳар бир одам унда қўлидан келганча иштирок этишга ҳаракат қилиши лозим. Агар одам ўз меҳнатининг ҳамма натижаларини Худо йўлига сарфлай олмаса, ўзининг бироз вақтини бошқаларга Кришна ҳақида гапиришга сарфлаши мумкин. Худони, Кришнани англаш илмини бошқаларга ўргатишда ўз хоҳиши билан қилинадиган ҳаракатлар кишининг қалбида бора-бора Худога нисбатан муҳаббат уйғонишига олиб келади. Шу тарзда у аста-секин руҳий баркамоллик даражасига кўтарилиб, инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

11. атхатад апй ашакто “иш картум мад-йогам ашритаҳ сарва-карма-пхала-тйагам татах куру йататмаван

Агар Мен учун меҳнат қилиш ҳам қўлингдан келмаса, қилаётган ишларинг натижасига боғланмасдан, улардан воз кечиб, қалбингда қаноат ҳосил қилишга ҳаракат қил.

Изоҳ: Баъзан шундай ҳоллар бўлиб турадики, қандайдир ижтимоий, оилавий, диний ва бошқа сабаблар билан одамлар ҳатто Кришна онгидаги фаолиятни қўллаб-қувватлаш ниятини ҳам амалга ошириш имкониятига эга бўлмайдилар. Ҳаётини Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлишга бағишлашга ҳаракат қилаётган киши оила аъзоларининг, теварак атрофдагиларнинг қаршилигига ва бошқа қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Шундай одамларга Кришна, ишлаб топган пулларини қандайдир бир эзгу ишларга сарф қилишни тавсия қилади. Ана шундай хайрли ишларни қилиш қоидалари ведавий

муқаддас китобларнинг қурбонлик маросимлари ўтказиш, хайрли ишлар қилиш қоидалари ҳамда қайси ишларга бойлик сарфлаш мумкинлиги ҳақида маълумотлар берилган бўлимида кўрсатилган. Кришна онгидаги фаолият билан қизиқмайдиган одам оғир меҳнат билан ишлаб топган мол-дунёсини шифохоналарга ёки бошқа қандайдир хайр-саховат кўрсатадиган ташкилотларга берганида у ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган бўлади. Бу ерда Кришна айнан шуни тавсия қиляпти, чунки инсон ўз меҳнатининг натижаларига боғланмай, аста-секин ақлини поклайди ва шунда у покланган ақли ёрдамида, қачон бўлса ҳам Кришнани, Худони англашга қодир бўлади. Албатта, Кришнани англаш жараёни руҳий фаолиятнинг бошқа турларига муғлақо боғлиқ эмас. Кришна онгидаги фаолиятнинг ўзи инсон ақлини поклаш учун етарлича қудратли кучга эга. Лекин одам Кришнани англаш доирасидаги ишлар билан шуғулланишга қодир бўлмаса, озгина бўлса-да у ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши керак. Бунинг учун у эзгу ишлар билан шуғулланиши - яқинларига ёрдам бериши, давлатнинг, жамиятнинг, халқининг равнағи йўлида беминнат, холис хизмат қилиши лозим. Буларнинг ҳаммаси унга келажақда Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилишда ёрдам беради. "Бхагавад-гита"да (18.46) шундай дейилган: *йатах правриттир бхутанам*. Агар инсон олий мақсад, Худо йўлида, ҳатто бу мақсад - Кришна эканини билмасдан бирор нарсасини қурбон қилса, ўзининг ана шу саховатининг шарофати билан қачон бўлса ҳам, охир-оқибатда, инсоннинг ҳаётда излаб, орзу қилиб юрган барча интилишларининг мақсади - Кришна эканини англаб етади.

*12. шрейо хи джнанам абхйасадж джнанад дхйанам вишишияте
дхйанат карма-пхала-тйагас тйагач чхантитр анантарам*

Агар бу иш ҳам қўлингдан келмаса, унда илм ўрганишга ҳаракат қил. Лекин мувоқабат қилиш илм ўрганишдан афзалроқ, ўз меҳнатининг натижаларига боғланмаслик эса, мувоқабат қилишдан ҳам яхши, чунки ўз меҳнатининг натижасига боғланмаган кишининг қалби ҳамиша хотиржам, осойишта бўлади.

Изоҳ: Аввалги шеърларда айтиб ўтилганидай, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг икки тури бор: қонун-қоидаларга амал қилган ҳолда қилинадиган садоқатли хизмат ва Худонинг Олий Шахси, Кришнага бўлган табиий, самимий муҳаббатга асосланган садоқатли хизмат. Кришнани англаш усули ҳисобланган бхакти-йоганинг қонун-қоидаларига риоя қилишга қодир бўлмаган киши руҳий илм эгаллашга интилиши лозим, чунки бундай илм унга ўзининг ҳақиқий табиати "руҳ" эканини англаб етишида ёрдам беради. Руҳий илм асосида у ас-

та-секин рухий жихатдан юксалиб, муруқаба килиш даражасига эришади, муруқаба билан шуғулланиб, вақт ўтиши билан у Худонинг Олий Шахсини англаб етишга эришади. Рухий ўзликни англаш усулларининг баъзи бирлари инсонни - "Менинг ўзим Худо"- деган нотўғри хулосага олиб келиши мумкин. Худои Таолога садоқат билан хизмат қила олмайдиган кишилар рухий ўзликни англашнинг ана шундай усуллари билан машғул бўлишни афзал биладилар. Ҳатто ана шундай муруқаба усули билан ҳам шуғуллана олмайдиган одамлар учун Ведалар, варнашрама асосида тузилган жамиятда ўз бурчини холис бажариш билан шуғулланишни тавсия этади: бу вазифалар брахманларнинг, кшатрийларнинг, вайшйаларнинг ёки шудраларнинг вазифаси бўлиши мумкин. Улар "Бҳагавад-гита"нинг охириги бобида келтирилган. Лекин одамнинг жамиятдаги бурчи қандай бўлишидан қатъий назар, у ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши керак, яъни ўзининг кармали фаолиятининг натижаларини фақат эзгу, ҳайрли ишларга сарфлаши лозим. Шундай қилиб, олий мақсадга - Худонинг Олий Шахсига - олиб борадиган икки йўл бор: 1)Худони англашда аста-секин юксалиб борадиган йўл; 2)тўғридан-тўғри Худонинг даргоҳига олиб борадиган, энг яқин йўл. Кришна онгида садоқат билан Худога хизмат қилиш йўли - энг яқин йўлдир, Худога эришишнинг бошқа усуллари инсонни ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасликка, таркидунёликка ўргатади. Таркидунёлик унга илм эгаллаш имконини беради, эгаллаган рухий илми унга муруқаба билан шуғулланиш, кейин қалбидаги Олий Рухни англаш ва аста-секин Худонинг Олий Шахсини англаб етиш имконини беради. Инсон ўз хоҳиши билан ана шу босқичлар орқали эришиладиган узун йўлни ёки Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида бевосита Худои Таолога боғлайдиган Кришнани англаш йўлини танлаши мумкин. Ҳамма ҳам бирданига Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кира олмагани сабабли, Худои Таолони англашнинг иккинчи йўли ҳам мавжуд. Лекин, шунга эътибор бериш керакки, Парвардигор Аржунга мана шу узоқ йўлни танлашни маслаҳат бермаяпти, чунки Аржун Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрибди. Худои Таолога аста-секин, поғонама-поғона эришиш имконини берадиган йўл ҳали Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига эришмаган одамлар учун мўлжалланган. Ундай одамлар аввал таркидунёликка ўрганиши, кейин илмга эга бўлиши, муруқаба билан шуғулланиб Олий Рух ва шахсиятсиз Брахманни англаши лозим. Лекин "Бҳагавад-гита"да асосий эътиборни рухий ўзликни англашнинг тўғридан-тўғри йўлига, яъни садоқат билан Худои Таолога бевосита хизмат қилиш йўлига қаратган. У ҳар бир инсонни мана шу йўлга киришга ва ўз ихтиёрини Худонинг Олий Шахсига, Кришнага топширишга чақиради.

*нирмамо нираханкарах сама-духкха-суккхх киами
сантууитаҳ сататам йоги йататма дридха-нишчайаҳ
майй-арпита-mano-буддхир йо мад-бхактаҳ са ме прийаҳ*

Ҳеч кимга ҳасад қилмайдиган ва барча тирик мавжудотларга дўстона муносабатда бўладиган, бирор нарсага эғалик қилиш туйғусидан ва сохта ўзлик таъсиридан халос бўлган, шодлик ва мусибатларда баробар хотиржам қоладиган, сабр-тоқатли, ҳамиша ҳаётдан мамнун киши, ҳиссиётини жиловлаб, ақлу-идрокини Менда мужассам қилиб, қатъий қарор билан бутун ҳаётини Менга садоқат билан хизмат қилишга бағишласа - ундай одам Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Соф садоқат билан хизмат қилишнинг сифатларини таърифлашга қайтиб, Парвардигор бу икки шеърда соф содиқ хизматкорнинг илохий сифатларини санаб ўтади. Шундай содиқ ҳар қандай вазиятда, ҳар қандай шароитда ҳам хотиржам ва осойишта қолаверади. У ҳеч кимга ҳасад ёки душманлик қилмайди. Бировларнинг ёмонлигига ёмонлик билан жавоб бериш ўрнига Худонинг содиқ хизматкори ўзини айбдор деб билади: "Бу одам аввалги ҳаётимда қилган гуноҳларим сабабли, ҳозир менга ёмонлик қиляпти. Шунинг учун унинг бераётган азобларига сабр қилишим керак". "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, (10.14.8) *тат те "нукамтам сусамикшамано бхунджана эватма-критам випакам*. Ҳаётда қандайдир мусибатга ёки бирор қийинчиликка дуч келганда, содиқ уларни "Худонинг марҳамати" деб қабул қилади. "Аввалги ҳаётимда қилган гуноҳларим эвазига мен аслида бундан ҳам бадтарроқ мусибатга дучор бўлишим керак эди. Фақат Худои Таолонинг чексиз раҳмдиллиги билан менга шугина жазо бериляпти. Бунинг учун Худодан чексиз даражада миннатдор бўлишим керак". Шунинг учун содиқ ҳамиша хотиржам ва осойишта бўлиб, мамнунлик билан ҳар қандай мусибатларга сабр қилади. Худонинг содиқ хизматкори барча тирик мавжудотларга, ҳатто ўзининг душманларига ҳам, бир хилда меҳрибон, раҳмдил. *Нирмама*: у танасининг азоб-уқубатларига жиддий эътибор бермайди, чунки ўзи аслида тана эмаслигини яхши билади. Худонинг содиқ хизматкори моддий танасини ўзи деб ҳисобламагани учун, сохта ўзлик таъсирига берилмайди, бахтга ҳам, мусибатга ҳам бир хил муносабатда бўлади. У сабр-чидамли, Худонинг марҳамати билан тақдирига келган нарсаларга шукроналик билан қаноат қилади. Ҳаётда эришиши қийин бўлган мақсадларни орзу қилмасдан, ҳамиша ўз ҳаётдан, ҳозирги ҳолатидан мамнун бўлиб юради. Руҳий устозининг кўрсатмаларига қатъий риоя қилиб, содиқ "комил йог" бўлиб етишади, ўз ҳиссиётини жиловлаб олгани учун, у қатъий қарор қабул қилишга кодир. Ҳаётдаги сохта, ўткинчи нарсалар уни ҳеч қачон олий мақсадга

интилиш йўлидан чалғита олмайди, чунки унинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш қарорини ҳеч ким ўзгартира олмайди. Кришна - Худонинг Олий Шахси, мангу, ягона Парвардигор эканига у аниқ ишонади, у мана шу Ҳақиқатни тўла англаб олган, шунинг учун бу йўлдан уни ҳеч ким қайтара олмайди. Ана шу сифатларнинг барчаси унга ўзининг бутун ақл-идрокини Худои Таолода мужассам қилишга ёрдам беради. Албатта, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг бундай юқори даражасига кўтарилиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди, лекин Худога садоқат билан хизмат қилиш қонун-қоидаларига амал қилиб юрса, ҳар бир одам ҳам ана шундай юксак илоҳий даражага кўтарилиши мумкин. Бунинг устига "шундай содиқ Менга жуда азиз", дейди Парвардигор. Шундай содиқнинг Кришна онгида қилаётган ҳар бир ишидан Худои Таоло ҳамиша мамнун бўлиб юради. Бу эса энг буюк бахтдир.

*15. йасман нодвиджате локо локан нодвиджате ча йаҳ
харшамарша-бхайодвегаир мукто йаҳ са ча ме приях*

Бошқаларга ташвиш келтирмайдиган, ўзи ҳам ҳамиша хотиржам қоладиган, қувончли дамларда ҳам, бошига мусибат тушганда ҳам безовта бўлмай, ўзгармай қоладиган, ҳаётда қўрқинч ва ташвишлардан озод бўлган киши - Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Бу ерда содиқларнинг яна бир неча фазилатлари санаб ўтилган. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бошқа бировни қийин аҳволга солиб қўймайди, ҳеч қачон бошқаларнинг ташвишланишига, қўрқувига ёки норозиликларига сабаб бўладиган иш қилмайди. Ҳар бир тирик мавжудотга фақат яхшилик истаган ҳолда, содиқ ҳеч қачон бошқаларга озор бермайди, ташвиш келтирмайди. Айни пайтда, бошқалар унга озор бермоқчи ёки ташвишлантирмоқчи бўлса ҳам, у сабр қилиб, хотиржам ҳолатида қолаверади. Ҳар қандай ҳолатда, ҳатто энг оғир вазиятларда ҳам хотиржам қолишга у Худои Таолонинг марҳамати билан ўрганган. Содиқ ҳамиша Кришна онгига ғарқ бўлиб юргани, Худога садоқат билан хизмат қилишда мунтазам банд бўлгани сабабли, ташки моддий оламнинг ҳар хил ташвишлари, таъсирлари унинг осойишталигини бузолмайди. Моддий оламда аксарият одамлар ҳиссиётига лаззат бағишлайдиган бирор нарсага эришсалар қаттиқ қувонадилар, лекин, ўзи эришолмаган нарсалар билан бошқалар лаззатланаётганини кўрса, ҳасад ўтида қийналадилар. Душманининг ўч олишидан қўрқиб дунёвий одамлар ҳамиша қўрқув остида, хавотирда яшайдилар, ҳаётда учрайдиган омадсизликлардан нолиб қийналадилар, тушкунликка тушадилар. Ана шундай дунёвий ташвишлардан халос бўлган содиқ хизматкор Кришна учун жуда азиз.

*16. анапекшаҳ ишучир дакиа удасино гата-вайтахҳ
сарварамбха-паритйаги йо мад-бхактах са ме приях*

Ташқи муҳитга боғланиб қолмаган, пок, эпчил, хотиржам, беташвиш, ўз меҳнатининг натижасига боғланиб қолмаган содиқ хизматкор Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори Худо йўлида ишлатиш учун бошқалардан пул олиши мумкин, лекин пул олишга қаттиқ ҳаракат қилмаслиги керак. Агар Худонинг марҳамати билан унга ўз ўзидан пул келса ҳам, у хотиржам бўлиб қолаверади. Содиқ ҳар куни камида икки марта ювиниб покланади, Худога хизмат қилиш учун эрта туради. Шу боис у танасини ҳам, руҳини ҳам ҳамиша пок тутати. Ҳар қандай фаолиятнинг маъносини, моҳиятини аниқ кўра олгани сабабли, у ҳаётдаги ҳамма нарсани тўғри тушунади, у муқаддас китобларга тўла ишонади. Худонинг содиқ хизматкори ҳеч қачон бировнинг тарафини олмайди, шунинг учун ҳаётда ҳамиша хотиржам, осойишта ҳолатда қолади. У ҳеч қачон азоб-уқубатлардан қийналмайди, чунки моддий танасини “ўзим” деб билмайди. У биладики, танаси - шунчаки сиртки либос, шунинг учун танаси бирор оғриқ сезганида қаттиқ қийналмайди. Соф содиқ ҳеч қачон Худога садоқат билан хизмат қилиш қонун-қоидаларига зид бўлган ишларни қилишга интилмайди. Масалан, катта иморат қуриш кишидан катта маблағ ва вақт сарфлашни талаб қилади. Агар Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга ёрдам бермайдиган бўлса, содиқ ҳеч қачон бундай ишга қўл урмайди. У Худои Таоло учун катта эҳром қуришга қўл уриши, бундаги барча қийинчиликларни қувонч билан қабул қилиши мумкин, аммо, ҳеч қачон ўзи ва қариндошлари учун катта иморат қуришга интилмайди.

*17. йо на хришийати на дवेशти на шочати на канкишати
иубхашубха-паритйаги бхактиман йаҳ са ме приях*

Ҳеч қачон қувончдан яйраб кетмайдиган, мусибатга учраганда чуқур ғамга ботмайдиган, ҳеч нарсага ачинмайдиган, ҳеч қандай дунёвий истаги қолмаган, ҳеч нарсани яхши ёки ёмон деб ҳисобламайдиган содиқ хизматкор Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Худонинг соф содиқ хизматкори ҳеч қачон моддий нарсаларга эришишдан қувониб кетмайди ёки бирор нарсадан маҳрум бўлганда қаттиқ қийналмайди. Фарзанди туғилганда ёки янги шогирдларга эга бўлганда қаттиқ қувониб кетмайди, ёки улардан айрилганида қаттиқ мусибатга тушмайди. Ўзи учун ҳаётда жуда азиз бўлган нарсадан ёки яқин одамидан айрилганида ҳам қаттиқ қийналмайди, истаган, интилаётган орзусига эришолмай қолганида тушқунликка тушмайди.

У ҳаётда қандай аҳволга тушиб қолса ҳам - яхшими ёки ёмонми, савоб ёки гуноҳ ишларга дуч келмасин, ҳамиша ўзининг трансцендент, рухий ҳолатини сақлаб қолаверади. Худои Таолони ўзининг садоқатли хизмати билан мамнун қилиш учун у ҳаётда ҳар қандай жудоликка тайёр бўлиб туради. Ҳаётда ҳеч нарса унинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишига ҳалакит беролмайди. Ана шундай содиқ Худои Таолога, Кришнага жуда азиз.

*18-19. самаҳ шатрау ча митре ча татха мананапанайох
иитошина-сухкха-духкхеиу самах санга-виварджитох
тулйа-нинда-стутир мауни сантушито ена кеначит
аникетах стхира-матир бхактиман ме прийо нараҳ*

Дўсти ва душманига бир хил муносабатда бўладиган, шон-шухрат ва шармандаликни, иссиқ ва совуқни, бахт ва мусибатни, обрў ва беобрўликни бир хилда қабул қиладиган, ҳамиша сукут сақлайдиган, ҳаётидан мамнун, бошпана ташвишини қилмайдиган, мукаммал илмга эга бўлиб, ҳамиша Менга садоқат билан хизмат қиладиган содиқ Мен учун жуда азиз.

Изоҳ: Содиқ ҳаётда бемаъни, бемақсад яшаб юрган одамлар даврасидан ҳамиша узоқ юради. Кундалик ҳаётда бизни гоҳида мактайдилар, гоҳида танқид қиладилар; одамнинг бу дунёдаги ҳаёти шундай кечади. Лекин Худонинг содиқ хизматкори ўткинчи дунёнинг бундай алдамчи бахт ва мусибатларига, шон-шухрат ва шармандаликларига эътибор бермай хотиржам қолаверади. У ҳеч қачон Кришна билан боғлиқ бўлмаган нарсаларни гапириб, бекорга вақтини кетказиб юрмайди, шунинг учун уни "ҳамиша сукут сақлайди" деб айтадилар. Сукут сақлаш деганда "одам умуман гапирмай қўйиши лозим" деб тушунмаслик керак, одам шунчаки бемаъни, бемақсад, фиску-фасод гапларни, ҳар қандай сафсатани тарк этиши керак. Нутқ, гапириш қобиляти бизга ҳаётнинг энг муҳим мавзулари ҳақида гапириш учун берилган. Содиқ хизматкор учун ҳаётда энг муҳим мавзу - Худои Таоло, Шри Кришна. Худонинг содиқ хизматкори ҳар қандай ҳолатда ҳам бахтиёр бўлиб қолаверади; баъзан уни ширин таомлар билан меҳмон қилишади, баъзида оч қолиши мумкин, лекин у ҳамиша ҳаётидан мамнун бўлиб юраверади. У ҳатто бошпана ҳақида ҳам қайғурмайди. Унинг бошпанаси баъзан бирор дарахтнинг сояси, баъзида эса шохона сарой бўлиши мумкин - содиқ ҳар иккаласига ҳам баробар боғланмай қолаверади. Худонинг содиқ хизматкорини ўзининг қарорида, олган илмида қатъий, мустаҳкам деб айтадилар, содиқнинг сифатларини таърифлашда баъзан такрор келадиган сифатларни учратиш мумкин. Бундан мақсад - шу сифатларнинг муҳимлигини ва содиқ ана шундай сифатларни ўзида ривожлантириши зарурлигини таъкидлашдан ибo-

рат. Шундай сифатларга эга бўлмай туриб, инсон Худога соф садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарила олмайди. *Харав абхактасйа кутто махад-гунаҳ*: Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган киши эзгу фазилатларга, яхши сифатларга эга бўлмайди. Худонинг содиқ хизматкори бўлишга даъво қилаётган киши ўзида ана шундай сифатларни ривожлантириши лозим. Албатта, у айнан шу сифатларга эришиш учун алоҳида ҳаракат қилмайди. Кришна онгида Худога садоқат билан хизмат қилиб юришнинг ўзи унда ана шундай фазилатларнинг ўзидан ўзи пайдо бўлишига олиб келади. Шундай эзгу фазилатларга эга бўлган содиқ Худои Таолога, Кришнага жуда азиз бўлади.

*20. йе ту дхармамритам идам йатхоктам парйўпасате
ираддадхана мат-парама бхактас те “твива ме прийах*

Мени ҳаётининг олий мақсади қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилишнинг мангу йўлидан комил ишонч ва иймон билан бораётган содиқлар Мен учун жуда, жуда азиз.

Изоҳ: Бу бобда иккинчи шеърдан бошлаб, (*майй авешйа мано йе мам, яъни "ақлингни Менда жамлаб"*) то охиригача(*йе ту дхармамритам идам, яъни "бу мангу хизмат қилиш дини"*), Парвардигор Кришна инсонга Худонинг даргоҳига эришиш имконини берадиган илоҳий хизмат қилиш турлари ҳақида гапириб берди. Худога садоқат билан хизмат қилишнинг барча турлари Худои Таоло учун жуда азиз ва Парвардигор Унга хизмат қилишга интилаётган ҳар бир инсонни қабул қилади. Аржуннинг ўзликни англашнинг икки йўли бўлган: шахсиятсиз Брахмани англаб олишга интилиш ҳамда Худо Шахсига бевосита хизмат қилишдан қайси бири афзал, деган саволига жавоб бера туриб, Парвардигор аниқ қилиб айтяптики, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш - руҳий ўзликни англаш усуллари ичида, шубҳасиз, энг яхшисидир. Бошқача қилиб айтганда, бу бобда шундай хулосага келинган эди: Худонинг содиқ хизматкори билан бўлган мулоқот шарофати билан одамнинг қалбида Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қилишга қизиқиш пайдо бўлади, ана шу қизиқиш уни ҳақиқий руҳий устоз излаб, ундан руҳий илм ўрганишга мажбур қилади. Гуру - ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида содиқ қатъий иймон-ишонч, иштиёқ ва садоқат билан бхакти-йога қонун-қоидаларига амал қилиб, Худонинг муқаддас номларини зикр қила бошлайди, шу тарзда Худои Таолога илоҳий хизмат қилиш йўлига қиради. Мазкур бобда Парвардигор айнан мана шу йўлни тавсия қиляпти. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш - ҳар бир инсонга Худонинг Олий Шахсига эришиш имконини берадиган ягона, ҳаммабоп усулдир. Мутлақ Ҳақиқат ҳақида, Унинг шахсиятсиз Брахман кўринишидаги тасаввурлар инсонга руҳий юксалиш йўлида, токи у Худои Таолога ўз ихтиё-

рини топшириб, умрини рухий ўзлигини англашга бағишлагунча ёрдам беради. Бошқача қилиб айтганда, Мутлақ Ҳақиқат ҳақидаги тасаввурлар инсонга то у Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсуҳбат бўлиш имконига эга бўлгунча бироз ёрдам бериши мумкин.

Мутлақ Ҳақиқатни шахсиятсиз Брахман кўринишида англашга интилиб, инсон ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан, муроқабга билан шуғулланади, руҳ ва модда орасидаги фарқни фалсафий фикрлаш ёрдамида тушуниб олишга ҳаракат қилади. Буларнинг ҳаммаси токи инсон Худонинг содиқ хизматкори билан ҳамсуҳбат бўла бошлагунча зарур бўлган босқичлардир. Аммо, қалбида бирданига Кришна онгига эга бўлиш ва Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш истаги пайдо бўлган омадли киши учун рухий ўзликни англашнинг бу поғоналарини бирма-бир босиб ўтишнинг ҳожати йўқ. "Бҳагавад-гита"нинг ўртасида келган олти бобда батафсил таърифланган Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш усули тирик мавжудотнинг азалий табиатига тўла мос келади. Худонинг содиқ хизматкори тирикчилик учун қаттиқ ташвишга тушмаслиги керак. Худонинг марҳамати билан унга ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса ўз-ўзидан келади.

"Худога садоқат билан хизмат қилиш" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн иккинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн учинчи боб. Табиат, лаззатланувчи ва онг

1-2. арджуна увача

*пракритим пурушам чаива кшетрам кшетра-джнам эва ча
этад ведитум иччхами джнанам джнейам ча кешава*

ири бхагаван увача

*идам шарирам каунтейа кшетрам итй абхидхийате
этад йо ветти там прахух кшетра-джна ити тад-видах*

Аржун шундай деди: О Кришна, мен пракрити(табиат), пуруша(лаззатланувчи), майдон ва майдонни билувчи ҳақида, илм ва ўрганиладиган нарсалар ҳақида билмоқчиман.

Худон Таоло шундай деди: Эй Кунтининг ўғли, бу тана "майдон" деб аталади, танани биладиган зот - "майдонни билувчи" деб аталади.

Изоҳ: Аржун Кришнадан пракрити, пуруша, Кшетра, ва кшетра-гйа ҳақида, ҳамда илм ва ўрганиладиган нарса ҳақида гапириб беришни илтимос қилди. Унга жавобан Кришна айтяптики, моддий тана “майдон” деб аталади, шу майдонни биладиган зот эса, “майдонни билувчи” деб аталади. Шартланган рух учун моддий тана фаолият майдони ҳисобланади. Моддий ҳаёт чангалида ўралашиб қолган шартланган рух моддий табиатни ўзига бўйсундиришга ҳаракат қилади ва бунга қанчалик уринаётганига қараб, у ёки бу турдаги фаолият майдонига эга бўлади. Ана шу майдон моддий тана ҳисобланади. Моддий тана дегани нима ўзи? Тана сезги аъзоларидан иборат. Шартланган рух моддий лаззат истайди, ўзининг лаззатланиш қобилятига қараб маълум кўринишдаги танага, яъни фаолият майдонига - кшетрага эга бўлади. Танадан умуман фарқ қиладиган рухнинг ўзини эса, кшетра-гйа, яъни "майдонни билувчи" деб атайдилар. Майдон билан майдонни билувчи орасидаги фарқни тушуниб олиш қийин эмас. Ҳар бир одам ўзининг ҳаётидан яхши биладики, умри давомида танаси ёш бола кўринишидан то кекса чол кўринишигача жуда кўп ўзгаришларга учрайди, лекин шунга карамай, унинг "ўзи" ўзгармай, бир хил шахс бўлиб қолаверади. Бошқача қилиб айтганда, “фаолият майдонини билувчи” “майдон”дан фарқ қилади. Шу тарзда тирик мавжудот ўзининг

моддий танадан фарқ қилишини билиб олиши мумкин. "Бҳагавад-гита"нинг бошида айтилган эдики, тирик мавжудот тана ичига қамалган(дехино смин), тана ўзгариб аввал ёш бола кўринишига, кейин ўсмир, кейин йигит ва ниҳоят кекса чол кўринишига эга бўлади. Тананинг эгаси эса, танада бўлаётган ўзгаришларни билади. Демак, тананинг эгаси танадан фарқ қилади ва кшетра-гйа ҳисобланади. Баъзан биз: "Мен бахтлиман" ёки: "Мен - эркакман", "Мен - аёлман", "Мен - итман", "Мен - мушукман" деб ўйлаймиз. Шу тарзда, аслида танасидан умуман бошқа зот бўлса ҳам, танани билувчи зот ўзини танасига қиёслайди. Биз ҳаётда жуда кўп нарсалардан фойдаланамиз, масалан ҳар хил кийимлардан, лекин, ҳеч қачон ўзимизни уларга қиёсламаймиз-ку. Шунга ўхшаб, озгина фикр юритсак, ўзимиз, ҳақиқий ўзлигимиз ва моддий танамиз бир-биридан фарқ қилишини билиб олишимиз мумкин. Мен, сиз ва моддий танага эга бўлган бошқа ҳар бир тирик мавжудот фаолият майдонини билувчи - кшетра-гйа, тананинг ўзи эса, фаолият майдони - кшетра ҳисобланади.

"Бҳагавад-гита"нинг биринчи олти бобида танани билувчи, яъни тирик мавжудот ҳақида, қандай қилиб у Худонинг Олий Шахсини англаб олиши мумкинлиги ҳақида гапирилган эди. Кейинги олти бобда Худои Таоло ҳақида ва алоҳида руҳ билан Олий Руҳнинг садоқат билан хизмат қилиш орқали боғланган ўзаро муносабатлари ҳақида гапирилди. Бу бобларда Худонинг Олий Шахсининг асосий, устивор ҳолатда экани, алоҳида руҳ эса, ҳамиша Унинг ҳукми остида бўлиб, Унинг мангу хизматкори экани аниқ-равшан тушунтирилган эди. Тирик мавжудотлар ҳамиша, ҳар қандай ҳолатда ҳам Худои Таолога бўйсунган, Унинг ҳукми остида бўладилар, лекин ўзининг ана шу ҳолатини эсидан чиқарганида моддий оламда қийналиб ҳар хил мусибатларга дучор бўладилар. Шундай тирик мавжудотлардан баъзилари, яъни етарли даражада такводор бўлганлари, ҳар хил ниятлар билан Худои Таолога мурожаат қиладилар: мусибатга тушганларида, муҳтожликда, қизикаётган саволларига жавоб олиш ниятида ёки ҳақиқат илмини билмоқчи бўлганида. Бу ҳақда аввалги бобларда айтилган эди. Ўн учинчи бобдан бошлаб, кейинги боблардан биз тирик мавжудот қандай қилиб моддий табиат салтанатига тушиб қолиши ва Худои Таоло қандай қилиб унга кармалди урф-одатлар, ҳақиқатни фалсафий излаш, Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида бу тутқунликдан озодликка чиқиш имконини яратиб бериши ҳақида билиб оламиз. Гарчи тирик мавжудот моддий танага нисбатан умуман бошқа табиатга эга бўлса ҳам, улар орасида маълум алоқа мавжуд, бу ҳақда ҳам кейинги бобларда гапирилади.

*3. кшетра-джнам чапи мам виддхи сарва-кшетрешу бхарата
кшетра-кшетраджнайор джнанама йат тадж джнанама матам мама*

Эй Бхарат авлоди, билсанг, ҳар бир тананинг ичида мавжуд бўлган ҳолда, Мен ҳам уларни биламан. Тананинг табиатини тушунишни ва танани билувчини билишни “илм” деб атайдилар. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: Танани ва танани билувчи(руҳ ва Олий Руҳ)ни ўрганишга киришар эканмиз, ҳаётда биз ўрганадиган уч нарсаси мавжудлигини кўрамиз: Худои Таоло, тирик мавжудот ва модда. Ҳар бир фаолият майдонида, яъни ҳар бир танада икки руҳ мавжуд: алоҳида руҳ ва Олий Руҳ. Олий Руҳ Кришнанинг, Худонинг Олий Шахсининг тўла намоён бўлган экспансияси бўлгани учун, Кришна шундай дейди: "Мен фақат бир танани эмас, балки барча таналарни биламан. Мен уларнинг ҳар бирида Олий Руҳ сифатида мавжудман".

Фаолият майдонининг табиатини чуқур ўрганган киши ва майдонни "Бҳагавад-гита"да таърифлангандай ўрганган киши ҳақиқий илмга эга бўлади.

Парвардигор шундай дейди: "Ҳар бир алоҳида танадаги фаолият майдони Менга маълум". Тирик мавжудот ҳам ўзининг танасини биларди, лекин у бошқа таналарни билмайди. Лекин, Олий Руҳ кўринишида барча танада мавжуд бўлган Худонинг Олий Шахси ҳар бир танани, яъни ҳамма таналарни биларди. Ҳар хил шакл ва кўринишларига қарамай, Парвардигор ҳамма таналарни биларди. Худди шундай, фуқаро фақат ўзининг томорқасини билиши мумкин, лекин шох, фақат ўзининг саройида эмас, балки бутун салтанатда, ҳар бир фуқаронинг томорқасида бўлаётган ишларни биларди. Шунга ўхшаб, тирик мавжудот фақат биргина тананинг эгаси, Худои Таоло эса, барча таналарнинг эгасидир. Шох - давлатдаги барча ерларнинг асосий эгаси ҳисобланади, унинг фуқаролари эса, шунчаки ердан вақтинча фойдаланадиган ижарачилардир, ҳолос. Худди шунингдек, Худои Таоло барча таналарнинг асосий, ҳақиқий эгаси ҳисобланади.

Моддий тана сезги аъзоларидан таркиб топган. Худои Таолони Хришикеша, яъни "ҳиссиётлар эгаси" деб атайдилар. Худди шох - мамлакатдаги барча ерларнинг эгаси бўлгани сингари, Худои Таоло - бизнинг ҳиссиётимизнинг ҳақиқий эгасидир. Томорқага эгалик қилаётган фуқароларнинг эгалиги иккинчи даражали эгалик ҳисобланади. "Мен ҳам майдонни биламан" - дейди Худои Таоло. Бу демак, Унга барча таналар маълум, тирик мавжудот эса, фақат ўзининг танасини биларди. Ведаларда шундай дейилади:

*қиетрани хи шарирани биджам чапи шубхашубхе
тани ветти са йогатма татаҳ қиетра-джна учйате*

Моддий танани қиетра деб атайдилар, тананинг ичида унинг эгаси ҳамда, танани ҳам, унинг эгасини ҳам билувчи Худои Таоло мавжуд. Шунинг учун Парвардигорни "ҳар бир фаолият майдонини билувчи Зот" деб атайдилар. Фаолият майдони ва шу майдонни билувчи, ҳамда

ҳар бир фаолият майдонини билувчи Зот орасидаги фарқ куйидагича. Тананинг, алоҳида руҳнинг ва Олий Руҳнинг табиатини мукамал билиш Ведаларда *гйана*, *илм* деб аталади. Кришнанинг фикри шундай. Олий Руҳ ва алоҳида руҳ бир хил табиатга эга эканини ва уларнинг орасидаги фарқни тушуниб етган киши ҳақиқий илмга эга бўлади. Агар инсон фаолият майдонининг табиатини, майдонни билувчининг ва Олий Ҳукмдорнинг табиатини тушунмаса, унинг илми мукамал ҳисобланмайди. Энг аввало *пракрити* (табиат)нинг, *пуруша*(лаззатланувчи)нинг ва *шивара* (майдонни билувчи ва табиатни ҳам, алоҳида руҳни ҳам бошқариб турган Ҳукмдор)нинг ҳолатини тушуниб олиш керак. Биз уларни бир-бири билан адаштирмаслигимиз керак. Худди биз рассомнинг, қаламнинг ва қоғознинг алоҳида вазифаларини билганимиз сингари, уларнинг ҳар бирининг вазифасини билиб олишимиз керак. Фаолият майдони бўлган моддий олам - табиат; табиатдан лаззатланувчи - тирик мавжудот, уларнинг устиди эса, Олий Ҳукмдор - Худои Таоло туради. Ведаларда шундай дейилган, ("Шветашватара-упанишад" 1.12.): *бхокта бхогйам преритарам ча матва/сарвам проктам три-видхам брахмам этат*. Брахманнинг намоён бўлган уч кўриниши мавжуд. *Пракрити* - фаолият майдони кўринишидаги Брахман; моддий табиатга ҳукмронлик қилишга уринаётган *жива*(алоҳида руҳ) ҳам Брахманнинг бир кўриниши, уларга ҳукмронлик қилувчи Зот ҳам Брахман, фақат У - ҳақиқий Ҳукмдор ҳисобланади.

Бу бобдан биз яна шуни билиб оламизки, майдонни билувчилардан биттаси адашишга маҳкум, иккинчиси эса, бегуноҳ, ҳеч қачон адашмайди. Майдонни билувчиларнинг иккови ҳам ҳар жиҳатдан бир-бирига тенг деб ҳисоблайдиган одам, Худои Таолонинг айтган гапларини нотўғри тушунган бўлади. Чунки, Парвардигор мазкур шеърда аниқ, равшан қилиб шундай дейди: "Мен ҳам фаолият майдонини биламан". Фақат илмсиз, ғофил одамгина арқонни илон деб қабул қилиши мумкин. Ҳар турли таналар уларнинг ҳар хил эгалариники ҳисобланади. Ҳар хил руҳлар моддий табиатга ҳар хил даражада ҳукмронлик қилишга қодир бўлгани сабабли, улар ҳар хил таналарга эга бўладилар, лекин уларнинг ҳар бирининг ичида, тирик мавжудотнинг ҳаракатини бошқариб турадиган Худои Таоло мавжуд. Бу ерда ишлатилган *ча* ибораси барча моддий таналарнинг мажмуасини ифодалайди. Шрила Видйабхушананинг фикри шундай. Кришна - ҳар бир танада алоҳида руҳ билан бирга мавжуд бўлган Олий Руҳдир. Олий Руҳ фаолият майдонини ҳам, ана шу майдондан лаззатланувчини, чекланган мустақилликка эга бўлган тирик мавжудотни ҳам бошқариб туришини билиш - ҳақиқий илм ҳисобланади.

4. *тат киетрам йач ча йадрик ча йад-викари йаташ ча йат са ча йо йат-прабхаваш ча тат самасена ме шрину*

Мен ҳозир сенга фаолият майдони ва унинг таркиби ҳақида, унинг қаердан пайдо бўлиши, унда қандай ўзгаришлар рўй бериши ҳақида, майдонни билувчи ким экани, унинг майдонга қандай таъсир кўрсатиши ҳақида қисқача гапириб бераман.

Изоҳ: Худои Таоло Аржунга фаолият майдони ва майдонни билувчи ҳақида гапириб беришга ҳозирланяпти. Ҳар бир одам ўзининг танаси нима эканини, унинг қандай унсурлардан таркиб топганини, унинг фаолиятини ким бошқариб туришини, у қандай ўзгаришларга учрашини, бу ўзгаришларнинг сабаби, асоси нимада эканини, алоҳида руҳнинг тирикчилигининг, мавжудлигининг охириги мақсади нимадан иборат ва руҳнинг ҳақиқий киёфаси қандайлигини билиб олиши керак. Шунингдек, алоҳида руҳ билан Олий Руҳ орасидаги фарқни, уларнинг фаолият майдонига қандай таъсир кўрсатишини, уларнинг ҳар бирининг имкониятларини ва бошқа нарсаларни ҳам тушуниш керак. Агар биз "Бхагавад-гита"ни Парвардигор, Худои Таолонинг Ўзи қандай айтиб берган бўлса, шундайлигича қабул қилсак, буларнинг ҳаммаси бизга маълум бўлади. Лекин, биз ҳеч қачон ҳар бир танада мавжуд бўлган Худои Таолони алоҳида руҳ, *жива* билан адаштириб юбормаслигимиз лозим. Бу худди ҳар нарсага қодир, қудрати чексиз Зотни ҳеч нарсага қодир бўлмаган кичик заррача билан, қудратли катта машинани кичкина винт билан тенглаштиргандай бўлади.

*5. ришибхир бахудха гитам чхандобхир вивидхаиҳ притхак
брахма-сутра-падаиш чаива хетумадбхир винишчитаиҳ*

Ведавий муқаддас китобларда кўп донишмандлар фаолият майдони ва майдонни билувчини таърифлаб берганлар. Айниқса "Веданта-сутра"да булар барча сабаб ва оқибатлар тафсилоти билан тўла тушунтирилган.

Изоҳ: Бу илмни ўрганишда энг ишонарли манба - Худонинг Олий Шахси, Кришна. Лекин, донишманд ва барча тан олган табаррук зотлар ҳамиша ўзларидан аввалги ишонарли манбаларга асосланадилар. Олий Руҳ билан алоҳида руҳнинг бирлиги ва бир-биридан фарқ қилиши ҳамиша катта баҳсларга сабаб бўлиб келган, шунинг учун Кришна бу ерда улар ҳақида маълумот бера туриб, "Веданта-сутра"га асосланяпти, чунки "Веданта-сутра" ҳамма тан оладиган муқаддас китоб ҳисобланади. У мазкур шеърни "Кўп донишмандларнинг фикрига кўра..." деб бошлайди. Худои Таолонинг Ўзидан ташқари, буюк донишмандлар қаторига "Веданта-сутра"нинг муаллифи Вйасадева ҳам киради. "Веданта-сутра"да алоҳида руҳ ва Олий Руҳнинг орасидаги фарқ батафсил тушунтирилган. Вйасадеванинг отаси, Парашара Муни

ҳам буюк донишманд ҳисобланади. У ўзининг асарида шундай деб ёзади: *ахам твам ча татхание...* "Бизлар барчамиз: сен, мен ва бошқа тирик мавжудотлар, - гарчи моддий таналарга қамалган бўлсак ҳам, асл табиатимизга кўра руҳий зарралармиз. Ҳозир бизлар аввал ўзларимиз қилган гуноҳларимиз, яъни кармамыз оқибатида моддий табиат гуналари таъсири остига тушиб қолганмиз. Шу боис, баъзи бир тирик мавжудотлар олий ҳаёт турларига, баъзи бирлари эса қуйи ҳаёт турларига мансуб. Алоҳида руҳнинг сон-саноксиз кўриниш ва турларга мансуб таналарда намоён бўлган олий ва қуйи ҳаёт шароитларига тушиб қолишининг сабаби - ғофилликдир. Лекин, моддий табиатнинг уч гунасининг шартланган руҳни йўлдан адаштирадиган кучи илоҳий ва бегуноҳ бўлган Олий Руҳга таъсир қилмайди". Худди шундай, бошланғич ведаларда, "Катха-упанишад"да ҳам тана, алоҳида руҳ ва Олий Руҳ орасидаги фарқ аниқ кўрсатилган. Бу ҳақда жуда кўп донишмандлар гапириб ўтган, уларнинг ичида энг ишонарлиси Парашара Муни ҳисобланади.

*Чхандобхи*қ ибораси ҳар хил ведавий муқаддас китобларни билдиради. Масалан, табиат, тирик мавжудот ва Худонинг Олий Шаҳси ҳақида "Яжур-веда"нинг бир қисми бўлган "Тайттирия-упанишад"да гапирилади.

Аввал айтилганидай, кшетра - фаолият майдонидир, кшетра-ғиянинг икки тоифаси эса - алоҳида руҳ билан Олий тирик Мавжудот. "Тайттирия-упанишад"да (2.5) шундай дейилган: *брахма пуччхам пратиштха*. Худои Таолонинг қуввати аввало *анна-майя*, яъни тирик мавжудотнинг озугага боғлиқлиги билан намоён бўлади. Бу - Худои Таолони бутунлай моддий тасаввур қилишдир. Ундан кейин *прана-майя* намоён бўлади: Олий Мутлақ Ҳақиқатни озуга кўринишида англаган тирик мавжудот кейин Уни ҳаёт аломатлари сифатида, яъни ҳаётнинг ҳар хил намоён бўлган кўринишларида англай бошлайди. *Гйана-майя* поғонасида тирик мавжудот ҳаётнинг ҳар хил кўринишларини англаш билан бирга фикрлаш, сезиш ва иташ қобилятига эга бўлади. Кейин у Брахманни англаб етади (*вигйана-майя*), яъни энди у ўзини ақли ва танасидаги ҳаёт аломатлари билан қиёсламайдиган бўлади. Ўзликни англашнинг кейинги, олий поғонаси *ананда-майя* ҳисобланади. *Ананда-майя* - тирик мавжудотнинг лаззатга тўла Брахманни англаб етишидир. Шундай қилиб, Брахманни англашнинг беш поғонаси мавжуд, улар *брахманпуччхам* деб аталади. Улардан биринчи уч поғона: *анна-майя*, *прана-майя* ва *гйана-майя* - тирик мавжудотларнинг фаолият майдонига мансуб. *Ананда-майя* деб аталадиган Худои Таоло эса, барча фаолият майдонларига нисбатан илоҳийдир. "Веданта-сутра" ҳам Худои Таолони қуйидагича таърифлайди: *ананда-майя* *"бхйасат* - Парвардигор, Худо Шаҳси табиатига кўра лаззатга тўла. Илоҳий лаззатдан роҳатланиш учун У Ўзининг қувватини *вигйана-майя*, *прана-майя*, *гйана-майя* ва *анна-майя* сифа-

тида намоён этади. Тирик мавжудот фаолият майдони билан лаззатланиди, деб ҳисобланади, аммо, ананда-майа тирик мавжудотдан фарқ қилади. Бу демак, агар тирик мавжудот ўзининг истакларини ананда-майанинг истаклари билан мос равишда лаззатланишни истаса, у камолотга эришган бўлади. Барча фаолият майдонлари маълум бўлган Парвардигорнинг, фақат ўз фаолият майдонини биладиган ва Худои Таолонинг ҳукми остида бўлган тирик мавжудотнинг, ҳамда фаолият майдони бўлган табиатнинг ҳақиқий ҳолатлари ана шундан иборат. Ана шу ҳақиқатларнинг барчаси "Брахма-сутра" деб ҳам аталадиган "Веданта-сутра"да таърифланган.

Бу ерда айтилганки, "Брахма-сутра" - бир бири билан сабаб ва оқибатлар қондасига кўра боғланган афоризмлар тизимидан иборат асар. Масалан, *на вийад ашрутеҳ*(2.3.2), *натма шрутеҳ*(2.3.18) ва *нарат ту тач-чхрутеҳ*(2.3.40). биринчи афоризмда фаолият майдони ҳақида, иккинчисида - тирик мавжудот ҳақида, учинчисида - Худои Таоло, яъни барча мавжуд тирик мавжудотлар ичида энг Олий Ҳақиқат ҳақида гапирилади.

*6-7. маха-бхутани аханкаро буддхир авйактам эва ча
индрийани дашаикам ча панча чендрийа-гочараҳ
иччха двешаҳ сукхам духкхам сангхаташ четана дхритиҳ
этак киетрам самасена са-викарам удахритам*

Беш қўпол моддий унсур, сохта ўзлик, тафаккур, намоён бўлмаган зот, ўн сезги аъзоси ва ақл, беш сезиладиган нарса, шунингдек, истак, нафрат, бахт ва мусибат, барча моддий унсурлар мажмуаси, ҳаёт аломатлари ва қатъият - буларнинг ҳаммаси биргаликда фаолият майдони ва унда бўладиган ўзгаришлардир.

Изоҳ: Барча ишонарли манбалар: буюк донишмандлар, ведавий мадҳиялар ва "Веданта-сутра" афоризмлари - моддий олам куйида кўрсатилган унсурлардан таркиб топганини айтадилар. Энг аввало бу - ер, сув, олов, ҳаво ва эфир - қўпол моддий унсурлар(*маха-бхута*). Ундан кейин сохта ўзлик, тафаккур ва моддий табиатнинг намоён бўлмаган кўринишдаги уч гунасидан иборат. Шунингдек, беш хил билиш, сезиш аъзолари мавжуд: кўзлар, кулоқлар, бурун, тил ва тери. Яна беш ҳаракат аъзолари бор: нутқ, оёқлар, қўллар, жинсий аъзо ва ахлат чиқариш аъзоси. Сезги аъзолари устида ақл туради. Ақл тананинг ичида жойлашгани учун уни ички ҳиссиёт деб аташ мумкин. Шундай қилиб, ақл билан бирга ўн бир сезги, яъни ўн бир ҳиссиёт аъзоси мавжуд. Кейин сезиладиган беш хил объект, унсурлар мавжуд: хид, таъм, шакл, товуш ва тери сезадиган нарсалар. Мана шу йигирма тўрт моддий таркибий унсурлар биргаликда фаолият майдони деб аталадиган зотни билдиради. Ана шу йигирма тўрт нарсани таҳлилий

ўрганиш ёрдамида биз фаолият майдони ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўламиз. Улардан кейин, беш қўпол моддий унсурларнинг ўзаро ҳаракати натижасида юзага келадиган ва моддий оламда ана шу беш унсурнинг тимсоли бўлган истак, нафрат, бахт ва мусибатлар туради. Онг ва қатъият билан намоён бўладиган ҳаёт аломатлари эса, - ақл, тафаккур ва сохта ўзликдан таркиб топган нафис тананинг намоён бўлишидир. Нафис унсурлар ҳам фаолият майдонининг бир қисмига киради.

Беш унсур - сохта ўзлик(*аханкара*)нинг қўпол кўринишда намоён бўлишидир. Улар сохта ўзликнинг ривожланишининг биринчи поғонаси ҳисобланади ва *тамаси-буддха*, яъни "ғафлат гунасидаги тафаккур" деб аталиб, ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурни белгилайди.

Аханкара эса, моддий табиатнинг уч гунасининг намоён бўлмаган кўринишидир. Гуналарнинг намоён бўлмаган ҳолати *прадхана* деб аталади.

Ана шу йигирма тўрт унсур ва уларнинг ўзаро ҳаракатлари ҳақида чуқур маълумотларга эга бўлишни истаган киши Ведалар фалсафасини чуқур ўрганиши лозим. "Бхагавад-гита"да фақат энг муҳим бўлган умумий тушунчалар берилган.

Мана шу унсурларнинг ҳаммаси биргаликда моддий танани ташкил этади. Моддий тана ўзининг ривожланиш давомида олти поғонадан ўтади: туғилади, ўсади, бироз вақт яшайди, насл қолдиради, сўла бошлайди ва ҳалок бўлади. Шундай қилиб, фаолият майдони ўз табиатига кўра моддий ва ўткинчи, вақтинча мавжуд. Кшетра-гйа, фаолият майдонини билувчи ва унинг эгаси бўлган руҳ эса - мангу табиатга эга.

8-12. *аманитвам адамбхитвам ахимса киантир арджавам*
ачарйопасанам шаучам стхаирйам атма-виниграҳах
индрийартхешу ваирагйам анаханкара эва ча
джанма-мритйу-джара-вйадхи-духкха-дошанударшанам
асактир анабхйшвангах путра-дара-грихадишу
нитйам ча сама-читтатвам иштаништопапаттишу
майи чананйя-йогена бхактир авйабхичарини
вивикта-деша-севитвам аратир джана-самсади
адхйатма-дженана-нитйатвам
таттва-дженанартха-даршанам
этадж джнанам ити проктам аджнанам йад ато "нйатха

Камтарлик, беозорлик, сабр-тоқат, соддалик; ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш; поклик, ўзгармаслик, ўзини тута билиш(одобилик); ҳиссий лаззат берадиган нарсалардан юз ўгириш; сохта ўзлик таъсирига берилмаслик; туғилиш, кексайиш, касаллик ва ўлиш - зулм эканини тушуниш; бола-

чақа, хотин, уй-рўзгор сингари ўткинчи нарсаларга боғланиб қолмаслик; таркидунёлик, бахт ва мусибат келганда хотиржам қолиш; Менга нисбатан чуқур иймон ва ўзгармас садоқат; хилват жойда яшашга интилиш, дунёвий одамлардан ажралганлик, ҳаётда энг муҳими - руҳий ўзликни англаш эканини тан олиш, Мутлақ Ҳақиқатни фалсафий излашга интилиш - буларнинг барчасини Мен “илм” деб атайман, шулардан бошқа нарсаларнинг ҳаммаси ғофилликдир.

Изоҳ: Чуқур мулоҳазага эга бўлмаган кишилар кўпинча бу ерда таърифланган билиш жараёнини фаолият майдонидан келиб чиққан деб ҳисоблайдилар. Лекин, бу ерда илм олишнинг ҳақиқий йўли таърифланган. Ана шу йўлга кирган киши олдида Мутлақ Ҳақиқатни англаб олиш имконияти пайдо бўлади. Илм олишнинг бу жараёни юқорида санаб ўтилган йигирма тўрт моддий унсурнинг ўзаро ҳаракатлари натижасида юзага келмайди. Аксинча, улар ёрдамида тирик мавжудот шу унсурлар асирлигидан озодликка эришади. Тирик мавжудот шу йигирма тўрт унсурдан таркиб топган моддий тана кўринишидаги кафас ичида қамалиб юрибди. Мазкур шеърларда келтирилган илм унга шу тутқунликдан озодликка чиқиш йўлини кўрсатади. Илм олишнинг барча таркибий қисмлари ичида энг муҳими ва асосийси ўн биринчи шеърнинг биринчи қаторида келтирилган: *майи чананйя-йогена бхактир авйабхичарини*: - "Илм олишнинг охирги мақсади - Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишдир". Шунинг учун агар инсон, Худои Таолога илоҳий хизмат қилиш поғонасига кўтарилишни истамаса, ёки шу поғонага кўтарила олмаса, илм олишнинг қолган барча таркибий қисмлари амалда ҳеч қандай маънога эга бўлмай, кадрсиз бўлиб қолаверади. Аммо, Худои Таолога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилиб юрган кишида эса, қолган барча сифатлар ўз-ўзидан ривожланади. "Шримад Бхагаватам"да айтилганки, (5.18.12): *йасйасти бхактир бхагавай акинчана сарваир гунаис татра самасате сураҳ*: - "Худо Шахсига ўз ихтиёрини бутунлай топширган киши фаришталарнинг барча эзгу фазилатларига эга бўладилар". Бу эса инсоннинг ҳақиқий илмга эга эканидан далолат беради. Бунда саккизинчи шеърда эслатиб ўтилган руҳий устоз танлаш муҳим аҳамиятга эга. Ҳатто Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлидан бораётган киши ҳам руҳий устоз танлаши лозим. Инсоннинг ҳақиқий ҳаёти у ҳақиқий руҳий устоз танлаган кундан бошланади. Шри Кришна, Худонинг Олий Шахси, бу ерда аниқ-равшан қилиб айтиптики, У таърифлаб берган илм олиш йўли - ягона тўғри йўлдир. Руҳий ўзликни англашнинг бошқа барча усуллари шунчаки бекорчи ақлнинг ўйлаб топган бемаъни хом-хаёлларидир, холос.

Бу ерда санаб ўтилган руҳий илмнинг таркибий қисмларига келсак, уларни қуйидагича таҳлил қилиш мумкин. Шон-шухрат, обрў-

эътиборга интилмайдиган кишини камтарин деб ҳисоблайдилар. Ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлари ғофил инсонни бу дунёда шон-шуҳратга интилишга мажбур этади. Лекин мукаммал илмга эга бўлиб, ҳақиқий ўзлиги, яъни "Мен" деб юргани аслида моддий танасидан фарқ қилишини англаб олган киши учун моддий, ўткинчи танага тааллуқли бўлган обрў-эътибор ва ҳурматсизлик сингари нарсалар ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Ўзини англаб етган инсон алдамчи обрў-эътибор изидан кувиб юрмаслиги керак. Ҳақиқий дин қонунлари ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмай туриб, диндор одамлар сифатида шуҳрат қозониш ниятида юрган баъзи одамлар, аъзолари ҳеч қайси дин қонунларига тўлиқ риоя қилмайдиган диний оқимларга қўшиладилар ва ўзларини руҳий устоз деб эълон қиладилар. Инсоннинг руҳий илм эгаллашда қанчалик муваффақиятга эришганини аниқлаш учун қандайдир мезон бўлиши керак. Юқорида санаб ўтилган сифатлар ана шундай мезон ҳисобланади.

Одатда одамлар беозорлик деганда бировларнинг жонига қасд қилмаслик ва бошқаларга жароҳат етказмасликни тушунадилар, лекин аслида беозорлик, зулм қилмаслик - бошқаларга ҳеч қандай озор бермасликдир. Одамларнинг кўпчилиги ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиб, ғафлат уммонига ботиб яшайдилар, ва шунинг натижасида ҳаётда кетма-кет мусибатларга, азоб укубатларга учраб юрадилар. Шунинг учун одамларнинг руҳий илм олишларига ёрдам бермаган киши уларга зулм қилаётган бўлади. Ғофил одамларга ҳақиқий илм ўргатиб, руҳий таълим бериш, уларга моддий ҳаёт тутқунлигидан халос бўлишда ёрдам бериш учун қўлимиздан келганча ҳаракат қилишимиз лозим. Беозорлик, зулм қилмаслик деганда шуни тушуниш зарур.

Сабр қилиш - ҳар қандай ҳақорат ва шармандаликка чидам билан сабр қилишдир. Ҳақиқий руҳий илм олишга интилаётган киши, албатта, атрофидаги одамларнинг каттиқ қаршиликларига учрайди, чунки моддий оламнинг табиати шундай. Ҳатто беш яшар бола, Прахлад Махараж ҳам руҳий тажриба билан шуғуллана бошлаганида жуда қийин аҳволга тушиб қолганди. Отаси унинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишини истамай унга шунча азоб берганди. Отаси ҳатто бир неча бор ўғлини ўлдирмоқчи ҳам бўлган эди, лекин у сабр қилиб, отасининг барча азобларига бардош берди. Руҳий илм эгаллашга интилаётган киши ҳаётда жуда кўп қийинчиликларга дуч келади, лекин у толеига ёзилган барча қийинчиликларга сабот билан чидаб, руҳий юксалиш йўлида қатъий ҳаракат қилишда давом этиши лозим.

Соддалик деганда шуни тушуниш керак: одам шу қадар ростгўй бўлиши лозимки, ҳатто ўз душманига ҳам очиқ ҳақиқатни дангал айтишдан қўрқмаслиги керак. Ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилишга келсак, бу энг муҳим шартлардан бири, чунки, фақат ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига амал қилиш шарофати билангина руҳий

илмни эгаллаш мумкин. Рухий устозга камтарин ҳолда мурожаат қилиб, ундан ҳеч нарсани аямасдан хизмат қилиш керак. Бизнинг хизматимиздан мамнун бўлган руҳий устоз руҳий илм олишга фотиҳа беради. Рухий устоз Худонинг, Кришнанинг вакили ҳисобланади. Шу боис, руҳий устознинг дуосини олган киши, ҳатто руҳий қонун-қоидаларнинг барчасига амал қилмай юрган бўлса ҳам, руҳий камолотга эриша олади. Рухий устозига садоқат билан самимий хизмат қилиб юрган киши ҳеч қийналмасдан барча қонун-қоидаларга ҳам амал қила олади.

Поклик - руҳий юксалиш йўлида ривожланиш учун зарур бўлган муҳим шартлардан бири. Поклик ички ва ташқи покликка ажратилади. Ташқи жиҳатдан пок бўлиш учун мунтазам равишда сувда ювиниб юриш керак, ички покликка эга бўлиш учун эса, ҳамиша Худои Таоло, Кришна ҳақида ўйлаб юриш ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб юриш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бундай ишлар инсонга шунча умрлари давомида ақлида тўпланган моддий иллатлардан покланиш имконини беради. Ўзгармас одам деб, онгли равишда, руҳий камолотга эришишга қатъий аҳд қилган, ҳеч қачон шу мақсаддан воз кечмайдиган кишини айтадилар. Инсонда ана шундай қатъий шижоат бўлмаса, руҳий юксалиш йўлида сезиларли натижага эришиш жуда мушкул. Ўзини тута билиш, одоблилик деганда руҳий юксалишга салбий таъсир қиладиган нарсалардан ўзини тия билишни тушуниш керак. Ҳамиша шуни эсда тутиб, руҳий юксалиш йўлида ҳалакат берадиган ҳамма нарсадан узоқроқ юриш керак. Мана шу ҳақиқий таркидунёликдир. Ҳиссиётлар жуда кучли, тўймас ва ҳамиша лаззатга интиладилар. Лекин биз уларга эргашиб, уларнинг изидан кетмаслигимиз, ҳаётда ортиқча лаззатларга берилмаслигимиз лозим. Ҳиссиётларнинг талабини руҳий вазифаларимизни тўла бажаришга етарли даражада қаноатлантириш лозим. Бунинг учун уларни танамизнинг саломатлигини таъминлайдиган даражадагина қондириш кифоя. Ҳиссиётлар ичида энг ашаддийси ва очофати тил ҳисобланади. Тилини жиловлаб олган киши бошқа ҳиссиётларини ҳам жиловлай олади. Тил икки вазифани бажаради: таъм билади ва гапирди. Шунинг учун тилни фақат Худои Таолонинг сарқит овқати, кришна-прасадам билан овқатланишга ва Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилишга ўргатиш лозим. Кўзлар эса фақат Кришнанинг ажойиб қиёфаларини томоша қилиши лозим. Бу бизга кўзимизни жиловлаб олишда ёрдам беради. Худди шунингдек, қулоқлар фақат Худои Таоло, Кришна ҳақидаги гапларни тинглаши, бурун Кришнага тақдим этилган гуллардан ҳидлаши лозим. Бхакти-йога усули ана шулардан иборат, бу шеърлардан маълум бўладики, "Бҳагавад-гита" инсонга фақат Худого садоқат билан хизмат қилишни ўргатади. Худого садоқат билан хизмат қилиш - "Бҳагавад-гита"нинг асосий ва ягона мавзусидир. Баъзи бир чаласавод

одамлар "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзиб, одамларнинг ақлини умуман бошқа муаммоларга жалб этадилар, лекин, "Бҳагавад-гита"нинг ўзида Худога садоқат билан хизмат қилишдан бошқа ҳеч қандай мавзу кўрилмайди.

Соҳта ўзлик - инсоннинг ўзини танасига қиёслаши, моддий танасини ўзим деб ҳисоблашидир. Ўзининг моддий танадан фарқ қиладиган руҳ эканини билиб олганида, инсон ҳақиқий ўзлигига эга бўлади. Эго - "мен", яъни ўзлик аслида ҳамиша мавжуд, лекин биз ҳақиқий ўзликдан эмас, соҳта ўзликдан ҳалос бўлишимиз лозим. Ведавий муқаддас китобларда, "Брихад-аранйака-упанишад" 1.4.10. шундай дейилган: *ахам брахмасми* - "Мен - брахманман, мен руҳман". Ана шу "мен", ўзининг алоҳида мавжудлигини ҳис этиш ҳатто тирик мавжудот ҳақиқий ўзлигини англаб, моддий тутқунликдан озодликка эришганида ҳам сақланиб қолади. Ўзининг алоҳида мавжуд эканини ҳис қилиш - эго, ўзлик деб аталади, лекин ана шу тушунча ўткинчи моддий тана билан адаштирилганда соҳта ўзликка айланади. Алоҳида мавжудлик туйғуси ҳақиқий руҳга нисбатан бўлганда эса, ҳақиқий ўзлик бўлади. Баъзи файласуфларнинг фикрича, ҳар қандай ўзлик туйғусидан воз кечиш керак, лекин бунинг иложи йўқ, чунки бу бизнинг шахсимиз - "Мен". Фақат соҳта ўзликдан, моддий танани "мен ўзим"- деб ҳисоблашдан, адашишдан воз кечиш керак, холос.

Туғилиш, кексайиш, касалланиш ва ўлиш - аслида ҳаётдаги барча азоб-уқубатларнинг манбаи эканини англаб олиш керак. Тирик мавжудотнинг туғилиши ҳақида жуда кўп муқаддас китобларда айтилган. "Шримад Бҳагаватам"да ҳали туғилмаган чақалоқнинг она қорнида бўлиши, унинг чекаётган азоблари қанчалик оғир экани таърифланган. Туғилиш аслида жуда оғир азоблар билан бирга кечишини англаб олиш керак. Она қорнида чеккан азобларимизни унутиб юборганимиз туфайли, биз ҳозир туғилиб-ўлишлар гирдобидан кутулишга интильмаймиз. Ўлиш, танани тарк этиш жараёни ҳам жуда қаттиқ азоблар билан кечади. Бу ҳақда ҳам муқаддас китобларда маълумотлар берилган. Одамлар, албатта, мана шу мавзуларни кўпроқ муҳокама қилишлари лозим. Касаллик ва кексаликка келсак, буларнинг қандай бўлишини ҳар ким ўзининг ҳаёти тажрибасида, албатта, билиб олади. Ҳеч ким ҳам ҳаётда касалланишни, қаришни истамайди, лекин, барибир, ҳамма албатта касал бўлишга, албатта қаришга мажбур. Инсон ҳаётда туғилиш, касалланиш, кексайиш ва ўлиш натижасида ҳар бир одамга муқаррар келадиган мусибатларни ҳамиша эслаб, моддий ҳаётга нисбатан пессимистик нуктаи назарга эга бўлмагунча, унда руҳий юксалиш учун интилиш пайдо бўлмайди. Ҳаётга ана шундай ҳақиқат кўзи билан қараш керак.

Хотин, бола-чақа ва уйга боғланмаслик деганда, буни - бизда уларга нисбатан ҳеч қандай ҳис, туйғу бўлмаслиги керак, - деб тушунмаслик керак. Бизнинг яқинларимиз - табиий равишда ҳаётда биз севади-

ган кишилардир. Аммо улар рухий юксалиш йўлида бизга ғов бўла бошлаганида, уларга бўлган боғланишдан халос бўлиш керак. Кришнани англаш усули оилада рухий юксалиш учун энг қулай шароит яратишда ёрдам беради. Агар одам Кришна онгига эга бўлса, у ўзининг оиласини жуда бахтиёр қилиши мумкин, чунки Кришнани англаш усули жуда осон ва оддий: Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиш: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре, фақат Кришнага таклиф этилган таом билан овқатланиш, "Бхагавад-гита" ва "Шримад Бхагаватам" сингари китобларни муҳокама қилиш ва уйда ўрнатилган Худонинг қиёфаларига сифиниш. Мана шу тўрт қоида бизни ҳаётда бахтиёр қилади. Биз бунга оила аъзоларимизни ҳам жалб қилишимиз лозим. Эрталаб ва кечқурун оила аъзолари билан биргаликда Худонинг муқаддас номларини куйлаш мумкин: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Агар одам юкорида кўрсатилган тўрт қоидага амал қилиб, оиласида Худони, Кришнани англаш имконини берадиган шароит ярата олса, унга уйини тарк этишнинг, таркидунё қилишнинг ҳолати йўқ. Лекин, агар оиласидаги муҳит рухий юксалишга ҳалақит берадиган бўлса, унда оилани тарк этиш лозим. Кришнани англаш ва Унга садоқат билан хизмат қилиш учун, Аржунга ўхшаб, ҳамма нарсадан воз кечиш керак. Аржун ўзининг қариндошларини ўлдиришни истамаган эди. Аммо, улар Кришнани англашига, Унга хизмат қилишига ҳалақит бераётганини тушунганида, Парвардигорнинг насиҳатларига амал қилиб, улар билан жанг қилишга киришди. Ҳар ҳолда, бизлар оилавий ҳаётнинг ҳар хил ташвишларига, шодлик ва мусибатларига боғланиб қолмаслигимиз лозим, чунки моддий оламда бутунлай бахтиёр бўлишнинг ҳам, бутунлай бахтиқаро бўлишнинг ҳам иложи йўқ.

Бахт ва мусибат - моддий дунёдаги ҳаётнинг албатта мавжуд бўлган таркибий қисмларидир ва биз, "Бхагавад-гита"да айтилганидай, уларга сабр қилишга ўрганишимиз лозим. Биз бахтни ҳам, мусибатни ҳам четлаб ўта олмаймиз, шунинг учун дунёвий ҳаётнинг бахтига ҳам, мусибатига ҳам эътибор бермай, уларни баробар қабул қилишга, ҳамиша осойишта, хотиржам қолишга ўрганиш керак. Одатда, одам истаган нарсасига эришганида жуда қувониб кетади, бошига бирор мусибат тушганида эса, каттиқ азоб чекади. Аммо рухий даражага кўтарилган киши ҳаётда ҳамиша осойишта, хотиржам қолади. Ана шундай ҳолатга эришиш учун инсон Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда ўзгармай мустаҳкам қолиши лозим. Бу демак, "Бхагавад-гита"нинг тўққизинчи боб, охириги шеърда айтилганидай, ҳамиша Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг тўққиз тури билан шуғулланиб юришимиз лозим: Худо ҳақидаги ҳикояларни тинглаш, бошқаларга Худо ҳақида гапириб бериш, Унга сифиниш ва ҳоказо.

Рухий ҳаёт билан яшаб юрган кишида табиий равишда бошқа дунёвий одамлар билан ҳамсухбат бўлишга кизиқиш пасая боради. Ана шундай суҳбатлар унга ёкмай қолади, ғайритабиий туюла бошлайди. Ўзимизнинг рухий жиҳатдан қанчалик ривожланаётганимизни дунёвий одамлар билан ҳамсухбат бўлишдан қанчалик безор эканимиздан, ёлғизликка қанчалик интилаётганимиздан билиб олишимиз мумкин. Худонинг содиқ хизматкорида табиий равишда телевизор, спорт, кино, концерт, тўй-томоша сингари ҳар хил дунёвий ўйин-кулгиларга кизиқиш сусайиб кетади, чунки унинг учун буларнинг барчаси - вақтини зое кетказиш, умрини ҳазон қилишдир. Ҳозир кўпчилик олимлар жинсий ҳаёт муаммосини ва бошқа ҳар турли муаммоларни ўрганиш билан шуғулланиб юрибдилар. Аммо, "Бхагавад-гита"нинг таъкидлашича, уларнинг бу изланишлари ва барча фалсафий асарлари ҳеч қандай кадр-қимматга эга бўлмаган, бемаъни нарсалардир. "Бхагавад-гита" таълимоти бўйича инсон фалсафий изланишлар билан рухнинг табиати ҳақидаги илмни ўрганиши лозим. Бизнинг барча изланишларимиз рухий ўзлгимизни англашга қаратилган бўлиши лозим. Бу шеърларда Кришнанинг бизга бераётган насиҳатлари шундан иборат.

Ўзликни англашга келсак, бу ерда аниқ айтилганки, ўзликни англашнинг амалда энг осон усули - бхакти-йога ҳисобланади. Худога садоқат билан хизмат қилиш - алоҳида руҳ ҳамда Олий Рухнинг мавжудлиги, уларнинг қандайдир муносабатлар билан ўзаро боғланганлигини назарда тутати. Бхакти, Худога садоқат билан хизмат қилиш фалсафасига кўра, алоҳида руҳ билан Олий Рух ҳеч қачон бири-бирига тенг бўлиши мумкин эмас. Мазкур шеърларда таъкидланганидай, алоҳида рухнинг Олий Рухга хизмат қилиши, рухнинг Худога хизматкорлиги - мангу(*нитийам*) ҳолат. Шундай қилиб, бхакти, яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш мангу ва биз мана шу ҳақиқий фалсафага, ҳақиқат илмига ишонишимиз лозим.

Бу ҳақда "Шримад Бхагаватам"да ҳам айтилган(1.2.11). *вадантита тат таттва-видавс таттвам йадж джнанамадвайам* - "Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган киши Худои Таолони уч поғонада англаш мумкинлигини билади. Уни Брахман, Параматма ва Бхагаван кўринишида англаб оладилар". Бхагаванни англаб етиш - Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг энг олий поғонасидир. Шунинг учун охиروқибатда инсон ана шу поғонага кўтарилиши ва Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиши лозим. Шунда у ҳақиқий, мукаммал илмга эга бўла олади.

Бу ерда таърифланган илм олиш жараёни аста-секин юқорига олиб чиқадиған зинапоёга ўхшайди. Бу зинапоянинг биринчи поғонаси - камтаринлик, охириги поғонаси эса - Мутлақ Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шахсини англаб етишдир. Бу зинапоядан жуда кўп одамлар кўтариладилар: улардан баъзилари иккинчи поғонага кўтарилган,

баъзилари учинчи ёки тўртинчи поғонада, лекин инсон то охириги поғонага кўтарилиб, Кришнани, Худои Таолони англаб етмагунча, у илм олишнинг пастки поғоналарида юрган ҳисобланади. Руҳий илм олишга интилаётган, лекин шу билан бирга Худо билан тенг бўлиш истагини тарк этмаган киши руҳий ҳаётда ҳеч нарсага эриша олмайди. Бу ерда аниқ қилиб айтилганки, ҳақиқий мукаммал илмга эга бўлиш учун инсон камтар бўлиши лозим. Ўзини Худо деб ҳисоблаш - ман-манликнинг энг юқори поғонасидир. Моддий табиатнинг бешафқат қонунлари билан чамбарчас боғланган тирик мавжудот ўз ҳаётида ҳар куни, ҳар томондан қанча тепки еса ҳам, ғофиллиги сабабли ўзини Худо деб ҳисоблашда давом этаверади. Шунинг учун ҳам ҳақиқий илм олиш жараёни камтаринликдан (*аманитва*) бошланади. Камтарин ҳолда ўзимизнинг Худои Таоло ҳукми остида эканимизни, Худога хизматкор эканимизни тан олишимиз лозим. Худои Таолога қарши бош кўтариб, биз моддий табиатнинг қулларига айландик. Ҳар бир фаросатли одам мана шу ҳақиқатни англаб олиб, унга сўзсиз ишониши лозим.

13. *джнейам йат тат правакшйами*
йадж джнатвамритам ашнуге
анади мат-парам брахма
на сат тан насад учйате

Мен ҳозир сенга билиш керак бўлган нарса ҳақида гапириб бераман, шунини тушунгандан кейин сен мангулик таъминини татиб кўрасан. Брахман - бошланиши йўқ, Менинг ҳукмим остида бўлган Руҳ(жон) моддий оламда ҳукм юритаётган сабаб ва оқибатлар қонунига бўйсунмайди.

Изоҳ: Парвардигор Кришна Аржунга фаолият майдони ва майдонни билувчи ҳақида гапириб берганди. У майдонни билувчини англаб олиш имкониятини берадиган усулни ҳам таърифлаб берди. Энди эса, У Аржунга билиш керак бўлган, ўрганиладиган нарсалар ҳақида гапириб бермоқчи: аввало руҳ ҳақида, кейин Олий Руҳ ҳақида. *Кшетра-гайа*(алоҳида руҳ ва Олий Руҳ)нинг табиатини англаб етган киши мангулик шарбатидан лаззатланиб яшайди. Иккинчи бобда айтилганидай, тирик мавжудот - мангу. Бу ерда ҳам шу ҳақда гап борапти. Ҳеч ким *жива*, яъни тирик мавжудотнинг қачон, қайси куни дунёга келганини ёки қачон унинг Худои Таолодан ажралганини аниқ айта олмайди. Шунинг учун ҳам "руҳнинг бошланиши йўқ" деб ҳисобланади. Ведавий муқаддас китоблар буни тўла тасдиқлайди: *на джайате мрийате ва випашичит*, ("Қатҳа-упанишад" 1.2.18). "Майдонни биладиган зот ҳеч қачон туғилмайди ва ўлмайди, у илмга тўла".

Ведаларда ҳам, ("Шветашватара-упанишад" 6.16.) айтилганки, Худои Таоло Олий Рух сифатида барча таналарни билади ва моддий табиатнинг уч гунасининг хукмдори ҳисобланади. (*прадхана-киштраджна натира гунешах*). Смиритиларда айтилганки: *даса-бхуто харер эва нанйасваива кадачана*. - "Тирик мавжудотлар Худои Таолонинг мангу хизматкорларидир". Худованд Чайтания Махапрабху ҳам Ўзининг насихатларида шуни айтиб кетган эди. Шу боис бу ерда таърифланган Брахман алоҳида руҳни назарда тутди. Брахман ибораси алоҳида тирик мавжудотга нисбатан ишлатилганда *виғйана-брахма* назарда тутилади. *Ананда-брахма* эса - Олий Брахман, Худонинг Олий Шахсидир.

14. *сарватах пани-падам тат сарвата "киши-широ-мукхам сарватах шрутимал локе сарвам авритйа тиштхати*

Унинг қўл ва оёқлари, кўзлари, каллалари, юзлари ва қулоқлари ҳамма ерда мавжуд. Шу тарзда Парвардигор, Ўзининг Олий Рух киёфасида бутун борликка сингиб кетган.

Изоҳ: Олий Рух, Худонинг Олий Шахси, сон-саноксиз нурлар тартиб турган куёшга ўхшайди. Олий Рух киёфасида Парвардигор ҳар ерда мавжуд ва барча алоҳида руҳлар - энг буюк, биринчи тирик мавжудот бўлган Брахмадан то энг кичик ҳашаротгача - Унда жойлашган. Сон-саноксиз тирик мавжудотларнинг сон-саноксиз каллалари, кўзлари қулоқлари бурунлари ва қўллари бор. Уларнинг ҳаммаси Олий Рухда мужассам ва Унда жойлашган. Шунинг учун ҳам Олий Рухни ҳамма ерда мавжуд деб атайдилар. Аммо алоҳида руҳ ўзининг қўллари, оёқларини ҳамма жойда мавжуд деб айта олмайди. Бунинг иложи йўқ. Агар кимдир, аслида унинг қўл, оёқлари ҳамма ерда мавжуд, лекин ҳозир у ғофиллиги туфайли буни англамай турганини ва ҳақиқий илмга эга бўлганида буни англаб оламан, деб ўйласа, ўзи ўзига қарши фикрлаётган бўлади. Аслида бундай ҳолатда бўлиш, алоҳида руҳнинг олий тирик мавжудот эмаслигини билдиради, чунки у моддий табиат қонунлари таъсири остига тушиб қоляпти. Худои Таоло алоҳида руҳдан фарқ қилади. Худои Таоло Ўзининг қўлини чексиз даражада узокқа чўзиши мумкин, алоҳида руҳ эса бунга қодир эмас. "Бҳагавад-гита"да Худои Таоло айтадики, агар одам Унга гул, барг, мева ва сув таклиф қилса, унинг эҳсонини қабул қилади. Қандай қилиб шунча узокда жойлашган Парвардигор бизнинг эҳсонимизни қабул қила олади? Парвардигор ҳар нарсага қодир; ердан шунча олисдаги Ўзининг даргоҳида бўлган ҳолда, У қўлини чўзиб, биз таклиф қилган эҳсонни қабул қилади. Унинг чексиз қудрати шундай. "Брахма-самхита" (05.37)да шундай дейилган: *голока эва нивасати акхилатма-бхутах*. "Ўзининг илоҳий сайёрасида ҳамиша лаззатда бўлган ҳолда,

Парвардигор айна пайтда ҳар ерда мавжуд". Алоҳида руҳ ўзини ҳар ерда мавжуд деб айта олмайди. Демак, бу ерда гап алоҳида руҳ ҳақида эмас, Олий Руҳ, Худои Таоло ҳақида борапти.

*15. сарвендрийа-гунабхасам сарвендрийа-виварджитам
асактам сарва-бхрич чайва ниргунам гуна-бхоктри ча*

Гарчи Ўзи моддий ҳиссиётларга эга бўлмаса ҳам, Олий Руҳ барча ҳиссиётларнинг бошланғич манбаидир. Ҳар бир тирик мавжудотни ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарсa билан таъминлаб турса ҳам, Парвардигор ҳеч нарсага боғланиб қолмаган. Моддий гуналарга нисбатан илоҳий (трансцендент) бўлган ҳолда, Парвардигор уларнинг Ҳукмдоридир.

Изоҳ: Гарчи Худои Таоло барча тирик мавжудотлардаги ҳиссиётларнинг манбаи бўлса ҳам, Унинг ўзи моддий ҳиссиётларга эга эмас. Аслида тирик мавжудотлар ҳам руҳий сезги аъзоларига эга, аммо моддий оламда бу сезгиларни моддий унсурлар қоплаб олган, шу сабабли уларнинг фаолияти ҳам моддий фаолият бўлиб қолади. Лекин Худои Таолонинг сезгилари моддий унсурлар билан қопланмаган. Унинг сезгилари илоҳий, шунинг учун уларни *ниргуна* деб атайдилар. Гуна сўзи моддий табиат сифатларига нисбатан айтилади, аммо Парвардигорнинг сезгилари моддий унсурлар билан қопланмаган. Худои Таолонинг сезгилари бизларнинг сезгиларимиздан фарқ қилишини англаб олиш керак. Гарчи бизнинг сезги аъзоларимизнинг юзага келишига сабабчи Парвардигор бўлса ҳам, Унинг Ўзи моддий унсурлар билан булганмаган пок, илоҳий сезгиларга эга. Бу "Шветашватараупанишад"(3.19)да батафсил тушунтирилган: *апани-падо джавано грахита*. "Худонинг, Худо Шахсининг моддий қўллари йўқ, аммо, Унинг қўллари бор, шу қўллари билан у биз таклиф қилган эҳсонларни қабул қилади". Мана шуниси билан Олий Руҳ алоҳида руҳдан фарқ қилади. Парвардигорнинг моддий кўзлари йўқ, аммо бу Унинг умуман кўзлари йўқ дегани эмас, акс ҳолда У қандай қилиб кўрган бўларди? У ҳамма нарсани кўради: ўтмишни, ҳозирни ва келажакни. Ҳар биримизнинг қалбимизда бўлган ҳолда, У бизнинг аввал нима ишлар қилганимизни, ҳозир нима қилаётганимизни ва келажакда бизни нималар кутаётганини билиб туради. Бу "Бҳагавад-гита"да ҳам тасдиқланади: "Парвардигор ҳаммани билади, лекин Уни ҳеч ким билмайди". Айтилганки, Парвардигорнинг моддий оёқлари йўқ, лекин, бутун оламда У руҳий оёқлари билан ҳаракат қилади. Бошқача қилиб айтганда, Худои Таоло шахс сифатига эга. Унинг кўзлари, оёқлари, қўллари ва ҳоказо аъзолари бор, шунинг учун биз ҳам, Унинг ажралмас бўлаклари бўлган ҳолда шундай аъзоларга эгамиз. Лекин Унинг

кўзлари, кулоклари ва ҳоказо сезги аъзолари моддий табиат гуналари таъсири остида булганмаган.

"Бҳагавад-гита"да ҳам айтилганки, Худои Таоло моддий оламга Ўзининг ички қуввати ёрдамида келади ва одамларга Ўзининг ҳақиқий қиёфасини намоён этади. Моддий қувват Парвардигорга таъсир қилмайди, чунки У - моддий қувватнинг Хукмдоридир. Биз Ведалардан биламизки, Парвардигорнинг танаси бутунлай рухий табиатга эга. У *сач-чид-ананда-виграҳа* деб аталадиган мангу, илм ва лаззатга тўлган мукаммал танага эга. Парвардигор барча комил сифатларга эга. У - барча бойликлар ва барча қувватлар эгаси. У - энг ақлли Зот ва Унинг илмининг чегараси йўқ. Худонинг Олий Шахсининг сифатларидан баъзилари шулардан иборат. Парвардигор барча тирик мавжудотларни ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарса билан таъминлаб туради ва уларнинг қилаётган ҳар бир ишининг гувоҳи бўлиб туради. Ведавий муқаддас китоблардан биламизки, Парвардигор ҳамиша илоҳий ҳолатда бўлади. Ҳозир биз Унинг калласини, қўл ва оёқларини кўра олмаймиз, лекин Унинг калласи, қўл оёқлари бор ва рухий юксалиш йўлида илоҳий даражага эришганимизда, биз уларни албатта кўра оламиз. Ҳозир бизнинг кўзларимиз Худои Таолони кўра олмайди, чунки сезги аъзоларимиз моддий унсурлар билан қопланган. Шу сабабли, моддий қувват таъсири остида бўлган имперсоналистлар Худонинг Олий Шахсини англай олмайдилар.

16. *бахир анташ ча бхутанам ачарам чарам эва ча
сукиматват тад авигейам дура-стхам чантике ча тат*

Олий Ҳақиқат барча қўзғалувчан ва қўзғалмас тирик мавжудотларнинг ҳам ичида, ҳам ташқарисида мавжуд. Нафис табиатли бўлгани учун, Уни қўпол, моддий сезги аъзолар ёрдамида сезишнинг иложи йўқ. У жуда узоқда ва айни пайтда жуда яқинда ҳам мавжуд.

Изоҳ: Ведавий муқаддас китоблардан биламизки, Парвардигор Нарайана, Худо Шахси ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳам ичида, ҳам ташқарисида мавжуд. Парвардигор бир вақтнинг ўзида ҳам рухий оламда, ҳам моддий оламда мавжуд. Бир вақтнинг ўзида У биздан жуда олисида ва бизга жон томиримиздан ҳам яқин. Бу ҳақда Ведаларда шундай ёзилган: *асино дурам враджати шайано йати сарватах*. "Катха-упанишад"(1.2.21.)да Парвардигор Ўзининг бойликларидан лаззатланиб, ҳамиша роҳатда яшайди, аммо, моддий сезги аъзоларимиз ёрдамида биз буни тушуна олмаймиз, кўра олмаймиз. Ведаларда айтилганки, моддий ақл ва ҳиссиётлар Худои Таолони англашга қодир эмас. Лекин, Кришна онгида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб, ақли ва ҳиссиётларини поклаган киши Парвардигорни ҳамиша

кўриб юради. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да айтилган(11.54): *бхактйа тв ананийайа шакйах* - фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамида Парвардигорни кўриш ва англаб олиш мумкин.

17. *авибхактам ча бхутешу вибхактам ива ча стхитам
бхута-бхартри ча тадж джнейам грасишну прабхавишну ча*

Гарчи Олий Рух барча тирик мавжудотлар орасида парчаланиб кетгандай туюлса ҳам, У ягона ва бўлинмасдир. Шунини билиш керакки, У барча тирик мавжудотларнинг ҳаётини таъминлаб турса ҳам, вақти келиб уларни ютиб юборади ва яна намоён қилади.

Изоҳ: Олий Рух кўринишида Парвардигор ҳар бир тирик мавжудот қалбида намоён бўлган. Демак У бўлакларга бўлиниб, парчаланиб кетган бўладими? Йўқ. Парвардигор ҳамиша бўлинмас, ягона бўлиб қолаверади. У худди қуёшга ўхшайди. Қуёш осмонда бир жойда туради, лекин, агар беш минг километр атрофдаги ҳар хил одамлардан сўрасангиз, уларнинг ҳар бири "қуёш менинг устимда турибди" деб айтади. Гарчи Худои Таоло бўлинмас бўлса ҳам, У ҳар бир тирик мавжудот қалбида ҳам мавжуд бўлиб, парчаланиб кетгандай кўринишини тушунтириш учун ведаларда ана шу мисол келтирилган. Ведаларда айтилганки, ягона Парвардигор Вишну, худди, гарчи бир жойда турса ҳам, ер юзидаги ҳар бир одамнинг устига нур сочиб турган қуёш сингари, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд. Бундан ташқари, гарчи Худои Таоло барча тирик мавжудотларнинг посбони, ҳимоячиси бўлса ҳам, олам яксон бўлганда барча тирик мавжудотларни ютиб юборади. Бу ҳақда "Бҳагавад-гита"нинг ўн биринчи бобида айтилган эди. Унда Парвардигор айтган эдики, У бу дунёга Курукшетра жанг майдонида тўпланган барча жангчиларни ютиб юбориш учун келган. Парвардигор яна шуни айтган эдики, У бешафқат замон қиёфасида ҳамма нарсани емириб яксон қилади. У барча тирик мавжудотларга ҳалокат олиб келади. Моддий оламнинг яралиш жараёнида Парвардигор тирик мавжудотларга, уларнинг азалий бошланғич ҳолатидан намоён бўлган ҳолатга ўтишида ёрдам беради, оламнинг емирилиш пайтида, охир-замонда эса, уларни ютиб юборади. Ведавий мадҳияларда ҳам айтилганки, Парвардигор - бутун борлиқнинг манбаи ва нажот маконидир. Моддий оламни яратиб, Худои Таоло Ўзининг чексиз қуввати билан унинг мавжудлигини таъминлаб туради, охир-замон вақти келиб, моддий олам ҳалокатга учраганда эса, ҳамма нарса яна Унинг ичига киради. Бу ҳақда муқаддас китобларда ҳам ёзилган: *йато ва имани бхутани джайанте йена джатани дживанти йат прайанти абхисамвишанти тад брахма тад виджиджнасава*. "Тайтирия-упанишад", 3.1.

18. *дҗйотишам апи тадж дҗйотис тамасаҳ парам учйате
дҗннам дҗнейам дҗнана-гамйам хриди сарвасйа виштхитам*

У - барча ёритгичлардаги ёруғлик манбаи. Намоён бўлмаган ҳолда, У моддий олам зулматидан ташқарида. У - илм, билиш объекти ва илмнинг охириги мақсадидир. У ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд.

Изоҳ: Куёш, ой, юлдузлар сингари барча ёритгичларнинг ёруғлик манбаи - Олий Рух, Худонинг Олий Шахсидир. Ведаларда айтилганки, руҳий оламда на куёшнинг, на ойнинг ва на бошқа ёритгичларнинг кераги йўқ, чунки у ерда ҳамма нарса Худои Таолонинг нури билан равшан. Моддий оламда Худои Таолонинг нури, *брахмадҗйоти* моддий унсурлар билан, яъни *махат-таттва* билан қопланган, шунинг учун бу ерда ёруғлик манбалари зарур - куёш, ой ва ҳоказо. Аммо руҳий оламда уларга ҳожат йўқ. Ведаларда аниқ айтилганки, у жойда ҳамма нарса Худои Таолонинг танасидан таралаётган ёруғлик билан нурафшон. Шундан билиб олиш мумкинки, Худои Таоло моддий оламдан ташқарида, биздан жуда узоқда бўлган руҳий оламда жойлашган. Муқаддас китобларда бу ҳам тасдиқланган: *адитйа-варнам тамасаҳ парастат*. ("Шветашватара-упанишад" 3.8). Парвардигор қуёшга ўхшаб Ўзидан ҳамиша порлоқ нур таратиб туради, аммо У зулмат қоплаб олган моддий оламдан ташқарида жойлашган.

Парвардигор илоҳий илм соҳиби. Ведаларда айтилганки, Брахман барча илоҳий илмлар манбаидир ва руҳий оламга эришишни истаган одам ўзининг қалбида мавжуд бўлган Худои Таолодан илм ўрганади. "Шветашватара-упанишад" (6.18.)да шундай дейилган: *там ха девам атма-буддхи-пракашам мумукиур ваи шаранам ахам прападйе*, яъни - "Озодликка чиқишга интилаётган киши Худонинг Олий Шахсига сифиниши лозим". Илм олишнинг энг олий мақсади ҳақида ведаларда шундай дейилган: *там эва видитвати мритйум эти* - "Фақат Уни англаб олиш билангина туғилиб-ўлишлар чархпалагидан кутулиш мумкин" ("Шветашватара-упанишад" 3.8).

Парвардигор Олий Ҳукмдор сифатида ҳар кимнинг қалбида ҳам мавжуд. Унинг қўл, оёқлари ҳар ерда мавжуд, лекин алоҳида тирик мавжудот ҳақида бундай деб бўлмайди. Шунинг учун фаолият майдонини билувчи икки зотнинг - Олий Рух ҳамда алоҳида тирик мавжудотнинг оёқ ва қўллари бир жойда жойлашган, Олий Рухнинг қўл-оёқлари эса ҳамма ерда мавжуд. "Шветашватара-упанишад"(3.17)да айтилганки, *сарвасйа прабхум ишанам сарвасйа шаранам брихат*. Худои Таоло, Олий Рух - Прабху, барча тирик мавжудотларнинг эгаси, хўжайини ва шунинг учун У - уларнинг энг охириги нажот маконидир. Шундай

килиб, Олий Рух ва алоҳида рух бир-биридан ҳамиша фарқ қилишига ҳеч қандай шубҳа, гумон бўлиши мумкин эмас.

19. *ити киетрам татха джнанама джнейам чоктам самасатаҳ
мад-бхакта этад виджняйа мад-бхавайонападйате*

Шундай қилиб, Мен сенга фаолият майдони(тана), илм ва билиш объекти ҳақида қисқача гапириб бердим. Фақат Менинг содиқларим буни охиригача тушуна оладилар, шу тарзда улар Менинг табиатимга эга бўладилар.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга моддий тана, илм ва билиш керак бўлган нарса ҳақида қисқача гапириб берди. Худои Таоло таърифлаган илм уч таркибий қисмдан иборат: билувчи, билиш керак бўлган нарса ва билиш жараёни. Буларнинг ҳаммаси биргаликда *вигйана*, яъни "ўрганиш илми" деб аталади. Фақат Худонинг содиқ хизматкорларигина бевосита мукамал илмга эга бўлишлари мумкин. Бошқалар бунга қодир эмас. Монистларнинг айтишига кўра, илмнинг бу уч таркибий қисми охир-оқибатда бирга қўшилиб кетади, лекин содиқлар буни инкор этадилар. Билиш ва билиш жараёни - Кришна онгида ўзликни англаб етишни билдиради. Ҳозир биз ўз фаолиятимизда моддий онг раҳбарлиги остида ҳаракат қиламиз, лекин, биз онгимизни Кришнанинг қароматларида мужассам қилганимизда ва Кришна - бутун борлиқнинг ўзи, манбаи эканини англаб етганимизда, биз ҳақиқий илмга эга бўламиз. Бошқача қилиб айтганда, билим - Худого садоқат билан хизмат қилиш илмига эга бўлишнинг биринчи поғонасидир. Буларнинг ҳаммаси "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида батафсил тушунтирилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бу бобнинг олтинчи ва еттинчи шеърларида, *маха-бхутани* иборасидан бошлаб, то *четана дхритиҳ* сўзигача Парвардигор Кришна моддий унсурларни ва ҳаётнинг баъзи аломатларини таърифлайди. Уларнинг барчаси биргаликда фаолият майдонини ташкил этади. Саккизинчи шеърдан то ўн иккинчи шеъргача, *аманитвам* иборасидан, то *таттва-джнанартха-даршанам* сўзигача, фаолият майдонини билувчи икки зот - Олий Рух ва алоҳида руҳни англаб етиш имконини берувчи билиш жараёни таърифланган. Кейин ўн учинчи шеърдан ўн саккизинчи шеъргача, *анади мат-нарам* иборасидан то *хриди сарвасйа виштитам* иборасигача рух ва Худои Таоло, яъни Олий Рух таърифланган.

Шундай қилиб, Парвардигор Кришна уч нарсани таърифлаб берди: фаолият майдони(тана), билиш жараёни, ва рух билан Олий Рухни. Бу ерда алоҳида таъкидлаб ўтилганки, буларнинг ҳаммасини фақат Худонинг соф содиқ хизматкорларигина англай оладилар. Ана шундай содиқлар "Бҳагавад-гита"ни ўрганишдан руҳий юксалиш йўлида чек-

сиз манфаат кўрадилар ва ҳаётда олий мақсадга - Худонинг Олий Шахси, Кришнанинг табиатига эришадилар. Бошқача қилиб айтганда, фақат Худонинг содиқ хизматкорларигина "Бҳагавад-гита"нинг маҳфий сирини тушуниб, ундан фойдаланиб исталган натижага эриша оладилар.

*20. пракритим пурушам чайва виддхй анади убхав апи
викарами ча гунами чайва виддхи пракрити-самбхаван*

Билсанг, моддий табиат ва тирик мавжудотларнинг бошланиши йўқ. Бу ерда содир бўлаётган барча ўзгаришларнинг сабабчиси ва моддий гуналарнинг манбаи - моддий табиатдир.

Изоҳ: Бу бобда нозил қилинаётган билимни эгаллаб, биз тана(фаолият майдони)нинг ва танани билувчилар(алоҳида руҳ ва Олий Руҳ)нинг табиатини тушуниб оламиз. Тана - моддий унсурлардан таркиб топган фаолият майдони. Танага қамалган ва унинг фаолияти билан лаззатланадиган алоҳида руҳ - *пуруша*, тирик мавжудот, фаолият майдонини билувчилардан биридир. Майдонни биладиган яна бир Зот - Олий Руҳ ҳисобланади. Олий Руҳ ҳам, алоҳида тирик мавжудот ҳам Худонинг Олий Шахсининг ҳар хил намоён бўлган кўринишлари эканини тушуниш керак. Тирик мавжудот Худои Таолонинг қувватларидан биридир, Олий Руҳ эса - Унинг шахсий экспансияси.

Моддий табиат ҳам, тирик мавжудот ҳам мангудир. Бу демак, улар моддий олам яралмасдан аввал ҳам мавжуд эдилар. Моддий олам ҳам, тирик мавжудотлар сингари Парвардигорнинг қувватидан яратилади, лекин тирик мавжудотлар Худои Таолонинг олий қувватига мансубдирлар. Тирик мавжудотлар ҳам, моддий табиат ҳам моддий коинот яралмасидан аввал мавжуд эдилар. Моддий табиат Худонинг Олий Шахси, Маха-Вишнунинг танасида жойлашган эди, зарурат пайдо бўлганида, у махат-таттва ёрдамида намоён бўлди. Тирик мавжудотлар ҳам Маха-Вишнунинг танаси ичида эдилар. Ўзларининг шартланган табиатига кўра улар Худои Таолога хизмат қилишни истамадилар, шу сабабли, руҳий олам сайёраларига кўтарилиш имкониятидан махрум бўлгандилар. Моддий табиат намоён бўлган ҳолатга ўтганида, шартланган тирик мавжудотлар, руҳий оламга қайтишга тайёрланиш учун, яна моддий оламда ҳаракат қилиш, фаолият кўрсатиш имкониятига эга бўлдилар. Моддий олам яратилишининг сири мана шундан иборат. Тирик мавжудот азалдан Худои Таолонинг ажралмас руҳий зарраси ҳисобланади, аммо, Унинг амрига қарши чиқиб, моддий табиат ҳукмрон бўлган салтанатга тушиб қолади ва шартланган шароитларда фаолият кўрсатишга мажбур бўлади. Қандай қилиб Худои Таолонинг ажралмас заррачиси бўлган тирик мавжудот моддий табиат билан аралашиб, моддий оламга тушиб қолганини билиш унчалик катта

аҳамиятга эга эмас. Лекин, Худонинг Олий Шахсига бу нарса қачон ва нима сабабдан рўй бергани маълум. Муқаддас китобларда Парвардигор айтадики, моддий табиатга махлиё бўлиб, тирик мавжудотлар тирикчилик учун қаттиқ кураш олиб борадилар. "Бхагавад-гита"нинг мазкур шеърларидан биз шуни аниқлаб олишимиз лозимки, моддий табиатдаги табиатнинг уч гунаси таъсирида рўй берадиган ўзгаришларнинг барчасига моддий табиатнинг ўзи сабабчи. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудотлар дуч келадиган барча ўзгаришларни ва хилма-хил ҳаёт турларининг барчасини моддий тана келтириб чиқаради. Унинг ичидаги рух эса, барча тирик мавжудотларда бир хил илоҳий табиатга эга.

*21. карйа-карана-картритве хетух пракритир учйате
пурушах сукха-духкханам бхоктритве хетур учйате*

Табиат - барча моддий сабаб ва оқибатларнинг азалий сабабчиси, тирик мавжудот эса, - моддий оламда ўзи дучор бўладиган барча қувонч ва мусибатларнинг сабабчисидир.

Изоҳ: Тирик мавжудотларни ҳар хил тана ва сезги аъзолари билан моддий табиат таъминлайди. Оламда 8.400.000 ҳаёт тури мавжуд, ва ана шу ранг-барангликнинг ҳаммасини моддий табиат яратган. Тирик мавжудот моддий лаззатнинг у ёки бу турини татиб кўришга интилади ва интилишига мос келадиган таналардан бирига эга бўлади. Ҳар хил кўринишдаги таналарга эга бўлиб, у турли хил лаззат ва азобларни татиб кўради. Моддий оламдаги лаззат ва мусибатларнинг манбаи тирик мавжудотнинг ўзи эмас, унинг моддий танасидир. Ўзининг азалий, бошланғич ҳолатида тирик мавжудот тўла бахтиёр. Бошқача қилиб айтганда, илм, лаззатга тўла бахтиёр ҳолатда бўлиш - тирик мавжудотнинг табиий ҳолатидир. Лекин, моддий табиат устидан ҳукмронлик қилиш истаги уни моддий оламга олиб тушади. Рухий оламда тирик мавжудот ўзининг бундай истагини амалга ошириш имконига эга эмас. Рухий олам пок, моддий оламда эса, ҳар бир тирик мавжудот иложи борича кўпроқ моддий лаззат олишга интилади. Аниқроқ бўлиши учун таъкидлаб ўтиш мумкинки, тирик мавжудотнинг ҳиссий лаззатланиш истаги унинг шу лаззатга мос танасини юзага келтиради, сезги аъзолари эса - тирик мавжудотнинг истагини амалга ошириш қуроллариidir. Булар иккисини - танани ҳам, сезги аъзоларини ҳам биз моддий табиатдан оламиз. Кейинги шеърдан маълум бўладики, биз аввалги ҳаётимизда қилган ишларимизга яраша ҳаётнинг яхши ёки ёмон шароитларига тушиб қоламиз. Тирик мавжудотларнинг истаклари ва қармисига қараб, моддий табиат уларни у ёки бу турдаги тана билан таъминлайди. Қандай тана олишига тирик мавжудотнинг ўзи сабабчи бўлади, ва шу тана ичида юриб, ўзига тайёрланган лаззат ва мусибатларни бо-

шидан кечиради. Тана олгандан кейин тирик мавжудот моддий табиат ҳукми остида бўлади, чунки тана моддий унсурлардан таркиб топгани учун моддий табиат қонунларига бўйсунди. Тирик мавжудот бу қонунларни ўзгартиришга қодир эмас. Масалан, тирик мавжудот итнинг танасига эга бўлди, дейлик. Шу тана ичида бўла туриб, тирик мавжудот итга ўхшаб ҳаракат қилишга мажбур бўлади. У бошқача ҳаракат қила олмайди. Ёки, тирик мавжудот чўчканинг танасига эга бўлса, у ҳар хил ахлатлар билан озиқланишга ва чўчқалар қиладиган ҳамма ҳаракатларни қилишга мажбур бўлади. Агар тирик мавжудот фаришта танасига эга бўлса, у фаришталардай ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Табиат қонунлари шундай. Лекин ҳар қандай ҳолат ва шароитларда ҳам Олий Рух алоҳида рух билан бирга тана ичида қолаверади. Ведаларда бу ҳақда шундай дейилган: (Мундака-упанишад,3.1.1.) *два супарна сайуджа сакхайах*. "Худои Таоло тирик мавжудотга шу қадар меҳрибонки, у Олий Рух, Параматма киёфасида ҳамиша, ҳар ерда унга ҳамроҳ бўлиб юради".

*22. нурушах пракрити-стхо хи бхункте пракрити-джан гуна
каранам гуна-санго "сйа сад-асад-йони-джанмасу"*

Моддий оламга тушиб қолган тирик мавжудот шу тарзда ҳаёт кечиради ва табиатнинг уч гунаси таъсири остида лаззатланади. У модда билан бирикади, натижада ҳаётнинг турли шаклларида яхшилик ва ёмонликка дуч келади.

Изоҳ: Бу жуда муҳим шеър. Ундан биз тирик мавжудотнинг қандай қилиб бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини билиб оламиз. "Баҳавад-гита"нинг иккинчи бобида, "тирик мавжудот таналарини худди кийим алмаштиргандай алмаштиради", деб айтилган эди. Бунга сабаб унинг моддий ҳаётга боғланиб қолганидир. Токи тирик мавжудот бу ўткинчи, ёлғончи дунёда тирикчилик қилишдан безор бўлмас экан, у бир танадан иккинчи танага ўтиб юришга мажбур. У ўзининг бундай ачинарли ҳолатига моддий табиат устидан ҳукмронлик қилишга интилиши сабабли тушиб қолган. Тирик мавжудотнинг моддий истаклари уни гоҳида фаришта, гоҳида одам, гоҳида ҳайвон, қуш, чувалчанг, балиқ, ҳашарот, баъзида тақводор, баъзида гуноҳкор танасида туғилишга мажбур қилади. Ҳар гал тирик мавжудот, гарчи ҳамиша моддий табиат қонунлари ҳукми остида бўлса ҳам, "ўзимнинг тақдиримни ўзим яратаман" деб ўйлайди.

Бу ерда қандай қилиб тирик мавжудот ҳар хил таналарга тушиб қолиши тушунтирилган. Бунга сабаб - унинг моддий табиатнинг ҳар хил гуналари таъсири остида бўлишидир. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, инсон моддий табиат гуналари таъсиридан юқори кўтарилиб, илоҳий, руҳий поғонага кўтарилиши лозим. Ана шу Худои

Таолони, Кришнани англаш, яъни Кришна онгида бўлиш деб аталади. Токи инсон қалбида Кришна онгини ривожлантирмас экан, моддий онг уни бир танадан иккинчи танага кўчиб юришга мажбур қилаверади. У қалбида шунча умрлардан бери сақланиб келаётган моддий орзу-истакларга интилиб, моддий табиат ҳукми билан бир танадан иккинчи танага ўтиб юраверади. Шунинг учун тирик мавжудот ўзининг моддий истакларга тўлиб ётган онгини ўзгартириши лозим. Фақат руҳий илмга эга одамларни тинглаш билан бунга эришиш мумкин. Аржун бунга яққол мисол бўла олади - у Худо ҳақидаги илмни Парвардигор Кришнанинг Ўзидан эшитган эди. Ишонарли манбалардан ҳақиқат илмини тинглаш натижасида инсон аста-секин моддий табиатга ҳукмронлик қилиш истакидан халос бўлиши мумкин ва ана шу истакнинг кучи камая бориши билан, у илоҳий, руҳий лаззатнинг мазасини тобора яққолроқ сеза бошлайди. Ведавий мантраларнинг бирида айтиладики, Худонинг Олий Шахси билан мулоқотда бўлиш натижасида инсон аста-секин илмга эга бўлиш билан бирга мангу руҳий ҳаёт лаззатидан тобора кўпроқ баҳраманд бўла боради.

*23. упадраштануманта ча бхарта бхокта махешвараҳ
параматмети чапи укто дехе “смин пурушаҳ параҳ*

Бу тана ичида бошқа, илоҳий, лаззатланувчи ҳам мавжуд. У - “Олий Рух” деб аталадиган, тирик мавжудотнинг ишларини кузатиб турадиган, унинг барча ҳаракатларига рухсат берадиган Олий Ҳукмдор, Парвардигордир.

Изоҳ: Бу ерда айтилганки, ҳамиша тирик мавжудотга ҳамроҳ бўлиб юрадиган Олий Рух - Худои Таолонинг намоён бўлган кўринишидир. Олий Рухни оддий тирик мавжудот деб ҳисобламаслик керак. Монизм фалсафаси тарафдорлари танани билувчи фақат битта зот бор, деб ҳисоблагани учун, улар Олий Рухни тирик мавжудот билан бир деб биладилар. Бунга аниқлик киритиш учун Парвардигор таъкидлаб айтяптики, У Олий Рух кўринишида ҳар кимнинг танасида мавжуд. *У пара*, трансцендент ва у алоҳида шартланган руҳдан фарқ қилади. Алоҳида шартланган руҳ ўз танасининг фаолиятидан лаззатланади, Параматма кўринишидаги Худои Таоло эса, чекланган лаззатланувчи эмас ва У алоҳида тананинг фаолиятига дахлдор ҳам эмас. Олий Рух танада гувоҳ сифатида иштирок этади ҳамда тирик мавжудотнинг ҳар бир ҳаракатини кузатиб туради ва уларга рухсат беради. Олий Рухни *атма* деб эмас, *Параматма* деб атайдилар ва У трансцендент, илоҳийдир. Параматма билан атма бир биридан фарқ қилиши яққол кўриниб турибди. Параматманинг оёқ ва қўллари ҳамма ерда мавжуд. Алоҳида тирик мавжудот ҳақида бундай деб бўлмайди. Параматма - Худои Таолонинг Ўзи бўлгани сабабли, моддий лаззатларга

интилиб юрган тирик мавжудотнинг истакларини амалга ошириш учун унинг калбида ҳам мавжуд. Олий Рухнинг рухсатисиз тирик мавжудот ҳеч нарсага қодир эмас. Алоҳида тирик мавжудотни *бхукта*, яъни "қарам", деб, Олий Рух эса - *бхокта*, яъни "хукмдор", "ғамхўрлик қилувчи" деб атайдилар. Тирик мавжудотлар сон-саноксиз ва Парвардигор уларнинг энг яқин дўсти сифатида ҳар бирининг калбида мавжуд.

Аслида ҳар бир тирик мавжудот Худои Таолонинг мангу ажралмас заррачаларидир ва уларни бузилмас дўстлик ришталари ўзаро боғлаб туради. Лекин тирик мавжудот Худои Таолонинг амрини тан олмасдан, моддий табиатга ҳукмронлик қилиб, мустақил ҳаракат қилишга интилади. Тирик мавжудотларнинг ана шундай хусусияти учун уларни Худои Таолонинг "оралиқ қуввати" деб атайдилар. Тирик мавжудот ўз хоҳиши билан ё моддий қувват ҳукм сурган, ёки руҳий қувват ҳукм сурадиган салтанатда бўлиши мумкин. Тирик мавжудот моддий қувват ҳукм сурган моддий оламда юришга мажбур экан, Олий Рух кўринишида, унинг руҳий салтанатга қайтишига ёрдамлашиш ниятида Парвардигор ҳамиша у билан бирга ҳамроҳ бўлиб юради. Парвардигор ҳамиша тирик мавжудотларни руҳий оламга, Ўзининг даргоҳига қайтаришга ҳаракат қилади, аммо маълум даражада мустақилликка эга бўлган тирик мавжудот ўжарлик билан руҳий ҳаётдан, руҳий нурдан юз ўгираверади. Ўз мустақиллигини ана шундай суистеъмол қилиш натижасида тирик мавжудот моддий оламда тирикчилик учун азоб-укубатга тўла кураш олиб боради. Шу боис Парвардигор унга ҳамиша - ҳам калбида туриб, ҳам ташқаридан кўрсатмалар, насиҳатлар беришга ҳаракат қилади. Ташқаридан Худои Таоло "Бҳагавад-гита"даги насиҳатларни беради, калбида туриб эса, тирик мавжудотни моддий оламдаги ҳеч қандай фаолият унга ҳақиқий бахт олиб келмаслигига ишонтиришга ҳаракат қилади. "Ҳамма нарсани тарк эт, - дейди унга Парвардигор, - Менга ишон, ўз ихтиёрингни Менга топшир. Шунда сен бахтли бўласан!" Шунинг учун Олий Рухга, Параматмага, Худонинг Олий Шахсига ишонган, етарли фаросатга эга, иймон-эътиқодли кишилар илм ва лазатга тўла мангу ҳаётга олиб борадиган ёруғ йўлга қирадилар.

*24. йа эвам ветти пурушам пракритим ча гунайх саха
сарватха вартамано "ни на са бхуйо "бхиджайате*

Моддий табиат, тирик мавжудот ва табиат гуналарининг ўзаро ҳаракатлари ҳақидаги бу илмни тушунган киши, албатта, озодликка эришади. У ҳозир ҳаётда қандай ҳолатда бўлишидан қатъий назар, моддий оламда бошқа туғилмайди.

Изоҳ: Моддий табиатни, Олий Рухни, алоҳида руҳни ва уларнинг ўзаро муносабатларини тушуниб етган киши моддий тутқунликдан халос бўлади ва ҳеч қачон бу моддий оламга қайтиб келмаслик учун мангу руҳий оламга эришади. Ҳақиқий илм ўрганишнинг натижаси ана шундай бўлади. Илм олишнинг мақсади - тирик мавжудотнинг бу моддий оламга тасодифан, адашиб, қандай тушиб қолганини аниқлаш, англаб етиш. Шунинг учун фаросатли одам ишонарли руҳий устозлар, авлиё одамлар ва гуру билан ҳамсуҳбат бўлиш, ёки "Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"ни ўрганиш ёрдамида ўзининг ҳақиқий ҳолатини билиб олиш ва қалбида ҳақиқий руҳий онгни, яъни Кришна онгини ривожлантириш учун қўлидан келганча ҳаракат қилиши лозим. Шунда у азоб-уқубатларга тўла бу моддий оламда қайтиб туғилмайди, илм ва лаззатга тўла мангу ҳаёт ҳукм сурадиган руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришади.

*25. dxйаненатмани пашйанти кечид атманам атмана
анйе санкхйена йогена карма-йогена чапаре*

Бировлар мувоқаба билан шуғулланиб, бошқалар - фалсафий фикрлашлар ёрдамида, яна бировлар - ўз меҳнатининг натижаларига боғланмасдан ҳаракат қилиш ёрдамида қалбидаги Олий Рухни англаб етадилар.

Изоҳ: Парвардигор Кришна Аржунга айтиптики, барча шартланган руҳларни уларнинг руҳий ўзликни англашга муносабатига қараб икки тоифага бўлиш мумкин. Атеистлар, агностиклар(оламни билиш мумкинлигига ишонмайдиган) ва скептиклар(ҳар нарсага шубҳа-гумон билан қарайдиганлар) руҳ ҳақида ҳеч қандай илмга эга эмаслар. Улардан бошқа тоифа одамлар ҳам бор, улар - руҳий ҳаётнинг мавжудлигига тўлиқ ишонадиган, иймонли, тақводор одамлардир. Мувоқаба билан шуғулланиб юрганлар, руҳни англаб етган файласуфлар ва ўз меҳнатининг натижасига боғланмай, таркидунё қилган одамлар шулар тоифасига киради. Монизм фалсафасининг ашадий издошлари ҳам атеист ва агностиклар тоифасига киради.

Худонинг содиқ хизматкорлари руҳнинг табиатини ҳаммадан ҳам яхши тушунадилар, чунки улар бу моддий оламдан бошқа руҳий оламнинг, Худои Таолонинг мавжудлигини, Параматма кўринишида Худои Таоло ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд эканини тушуниб етган одамлардир. Албатта, баъзи бир одамлар Худонинг Олий Шахсини фалсафий изланишлар ёрдамида англаб етишга уринадилар. Уларни ҳам Худонинг мавжудлигига ишонадиган иймонли одамлар тоифасига мансуб деб ҳисоблаш лозим. Санкхйа фалсафасининг издошлари моддий оламни таҳлил қилиб, йигирма тўрт унсурни ўрганадилар, алоҳида руҳни эса “йигирма бешинчи унсур” деб

ҳисоблайдилар. Улар ҳам руҳдан устун турадиган, “йигирма олтинчи унсур” ҳисобланадиган Худо Шахси мавжуд эканини тушуна бошлайдилар. Шу тариқа улар ҳам аста-секин Худои Таолога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтариладилар. Ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечадиган кишилар ҳам, тўғри йўлдаги одамлардир, улар ҳам вақти келиб Кришна онгида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтариладилар.

Шундай қилиб, бу ерда муҳофаза жараёнида қалбидаги Олий Рухни англаб етишга ҳаракат қилаётган соф онгли одамлар ҳақида гап борапти. Ана шу мақсадга етгандан кейин, улар илоҳий даражага эришадилар. Яна бировлар фалсафий фикрлашлар ёрдамида Олий Рухни англаб олишга ҳаракат қиладилар, учинчи тоифадагилар эса, хатхайога билан шуғулланиб, ўзларининг ёш болаларникидай эрмаклари билан Худонинг Олий Шахсини мамнун қилишга умид боғлайдилар.

*26. аниё тв эвам аджанатаҳ шрутвангебхйа упасате
те “ни чатитаранти эва мритйум шрути-парайанах*

Шундай одамлар ҳам борки, руҳий илмга эга бўлмасалар ҳам, бошқалардан эшитиб, Парвардигорга, Худои Таолога сиғина бошлайдилар. Ҳақиқий устозларга бўлган чуқур ишонч-эътиқоди шарофати билан улар ҳам туғилиш ва ўлишлар чархпалагидан озодликка чиқадилар.

Изоҳ: Бу ерда айtilган гаплар биринчи навбатда ҳозирги замонавий ҷамият одамларига тааллуқли, чунки ҳозирги одамлар руҳий илм олиш имкониятидан умуман маҳрум. Ҳатто ўзларини атеист, агностик ёки файласуф деб ҳисоблайдиган кишилар ҳам, аслида фалсафа нима эканини билмайдилар. Аммо, агар етарли даражада виждони пок бўлса, оддий одамлар ҳам Худо ҳақидаги гапларни табарруқ, авлиё одамлардан тинглаш натижасида руҳий илмга эга бўлишлари мумкин. Бу усул жуда муҳим. Бизнинг давримизда Худони англаш илмини кенг тарғибот қилган Худованд Чайтанйя “Худои Таоло ҳақидаги ҳикояларни тинглаш” усулига жуда катта эътибор берган, чунки фақат тинглаш натижасида оддий одамлар ҳам руҳий камолотга эришишлари мумкин, айниқса, агар улар Худованд Чайтанйя ўргатганидай ҳамиша Ҳаре Кришна мантрасини зикр қилиб ва тинглаб юрсалар: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Шунинг учун ҳар бир одам, албатта, руҳий ўзлигини англаб етган кишидан руҳий илм сирларини ўрганиб олиши лозим. Шунда унга вақти келиб Худои Таоло, руҳий олам ҳақида ҳамма нарсa аён бўлади. Шунда у, албатта, Худои Таолога чуқур иймон билан сиғиниб, хизмат қила бошлайди. Худованд Чайтанйя айтиб кетганки, ҳозирги даврда руҳий ўзлигини англаш учун киши ҷамият-

даги ҳолатини ўзгартиришининг хожати йўқ, лекин у Мутлак Ҳақиқатни фалсафий фикрлашлар ёрдамида англаб олишга интилишни тарк этиши, Худои Таолони англаб етган одамларга хизмат қилиши лозим. Агар одам омади келиб ҳаёт йўлида Худонинг соф содиқ хизматкорининг паноҳига кириб, ундан ўзликни англаш илмини ўрганиш насиб этса, унинг ўзи ҳам вақти келиб Худонинг соф содиқлари даражасига эришади. Бу ерда Парвардигор Кришна ишонарли руҳий устоздан илм ўрганишни қатъий насиҳат қиляпти, бу жуда муҳим. Гарчи оддий одамлар, ўзларини файласуф деб ҳисоблайдиган кишилар сингари қобилиятга эга бўлмаса ҳам, табарруқ авлиё одамларнинг гапларига чуқур ишонч билан қулоқ солиб, уларнинг насиҳатларига жиддий амал қилиб юрсалар, моддий олам тутқунлигидан озод бўлиб, Худонинг даргоҳига эришадилар.

*27. йават санджайате кинчит саттвам стхавара-джангамам
киштра-киштраджна-самйогат тад виддхи бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар сардори, билсанг, бу дунёдаги қўзғалувчан ва қўзғалмас нарсаларнинг ҳаммаси “фаолият майдони” билан “майдонни билувчи”нинг бирикмасидан бошқа ҳеч нарса эмас.

Изоҳ: Бу ерда олам яралишидан аввал ҳам мавжуд бўлган моддий табиат ва тирик мавжудот ҳақида гап боради. Бутун борлиқ икки унсурдан: тирик мавжудот ва моддий табиатдан иборат. Оламда қўзғалмас зотлар кўп: дарахтлар, тепаликлар ва тоғлар. Қўзғалувчан тирик мавжудотлар ҳам улардан кам эмас, лекин уларнинг барчаси тирик мавжудот билан моддий табиатнинг, яъни олий табиат билан қуйи табиатнинг бирикмасидан иборат. Агар олий табиат, яъни тирик мавжудот ҳаракатга келтирмаса, модда ўзидан-ўзи ҳаракат қилишга кодир бўлмайди. Моддий ва олий табиатнинг ўзаро алоқаси ҳамиша мавжуд бўлиб келган, уни Худои Таолонинг Ўзи ўрнатган. Шунинг учун Худои Таоло олий қувватнинг ҳам, қуйи қувватнинг ҳам Ҳукмдори ҳисобланади. Моддий табиатни яратиб, Худои Таоло унинг ичига олий қувватга мансуб бўлган тирик мавжудотларни жойлаб қўяди, натижада моддий оламда сон-саноксиз мавжудотлар юзага келиб, моддий табиатнинг, оламнинг фаолияти бошланади.

*28. самам сарвешу бхутешу тиштхантам парамешварам
винашийатсйа авинашийантам йаҳ нашийати са нашийати*

Ҳар бир танада Олий Рух алоҳида руҳга ҳамроҳ эканини кўра билган, гарчи ҳалокатга маҳкум тана ичига тушиб қолган бўлса ҳам, алоҳида руҳ ва Олий Рух ҳеч қачон ҳалок бўлмаслигини тушунган одам ҳаётни тўғри тушунган кишидир.

Изоҳ: Табаррук авлиё одамлар, рухий устозлар билан бўладиган суҳбатлар натижасида тирик мавжудот аслида - моддий тана ва унинг эгаси бўлган шартланган руҳ ҳамда Олий Руҳнинг бирикмаси, эканини англай олиш қобилятига эга бўлган киши ҳақиқий илм эгасидир. Бунга фақат рухий илмга эга одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиш натижасидагина эришиш мумкин. Ана шундай суҳбатдан маҳрум кишилар ғафлат ботқоғига ботган одамлар ҳисобланади: улар моддий танадан бошқа нарсани кўра олмайдилар ва “тана ҳалок бўлиши билан ҳаёт тўхтайди”, деб ўйлайдилар. Аслида ундай эмас. Тана ҳалокатга учрагандан кейин алоҳида руҳ билан Олий Руҳ кўзғалувчан ёки кўзғалмас турдаги бошқа бир танага ўтиб, яшашда давом этаверадилар. Санскритча *парамешвара* иборасини баъзан "алоҳида руҳ" деб таржима қиладилар, чунки руҳ ўзининг танасига ҳукмронлик қилади, танаси ҳалокатга учраганда эса, бошқа танага ўтади. Шу жиҳатдан у тананинг хўжайини ҳисобланади. Лекин баъзи олимлар *парамешвара* ибораси Олий Руҳни билдиради, деб ҳисоблайдилар. Қандай бўлганда ҳам, тана ҳалок бўлгандан кейин руҳ билан Олий Руҳнинг ҳаёти давом этаверади. Улар ҳалок бўлмайдилар. Ана шуни англаб етган киши ҳақиқатни англаб етган кишидир.

29. *самам паийан хи сарватра самавастхитам ишварам
на хинасти атманатманам тато йати парам гатим*

Олий Руҳнинг ҳамма ерда, ҳар бир тирик мавжудот ичида мавжуд эканини кўра билган киши моддий ақлининг рухий ўзлигини ҳалок қилишига йўл қўймайди. Шундай одам охир-оқибатда рухий оламга эришади.

Изоҳ: Моддий оламга келиб, алоҳида руҳ ўзининг рухий оламдаги ҳолатини йўқотади. Аммо, Худои Таоло Олий Руҳ кўринишида ҳар ерда мавжуд эканини тушунган, яъни Худонинг Олий Шахсини ҳар бир тирик мавжудот қалбида кўра олган киши моддий ақлининг салбий таъсирига берилмайди, вақти келиб, албатта, рухий оламга, Худонинг даргоҳига қайтиб, ўзининг аввалги ҳолатини қайта тиклайди. Ақл ҳамиша ҳиссий лаззатланишга интилади, лекин агар уни биз Олий Руҳда мужассам қила олсак, биз рухий юксалишда муваффақиятга эришамиз.

30. *праkritйайва ча кармани крийаманани сарвашах
йах паийати татхатманам акартарам са паийати*

Барча ҳаракатларни аслида моддий табиат яратган тана бажариб турганини, руҳ эса ҳаракатсиз эканини кўра билган киши ҳаёт ҳақида мукамал тасаввурга эга.

Изоҳ: Бизнинг танамизни Олий Рухнинг қўрсатмасига биноан моддий табиат яратган ва барча ҳаракатларни биз ўзимиз эмас, танамиз бажаради. Қилаётган ишлари қандай натижага олиб келмасин - яхшими, ёмонми - инсон ўзига яратилган шароитга қараб иш тутишга мажбур, чунки унинг танаси шундай тузилган. Аммо рух, танаси қилаётган ишларга алоқадор эмас. Тирик мавжудот танасининг шакли унинг аввалги истакларига қараб белгиланади. Тирик мавжудот ўз истакларини амалга ошира олиши учун шунга мос тана билан таъминланади. Аслида тана - бизга ўз истакларимизни амалга оширишда ёрдам бериш учун Худои Таоло яратиб қўйган механизмдир. Истаклар чангалига тушиб қолиб, бизлар ўзларимиз учун табиий бўлмаган ноқулай шароитларга тушиб қоламиз ва ҳаётда гоҳида лаззатланамиз, гоҳида мусибат чекамиз. Ҳаётни ана шундай назар билан кўра олиш инсонга тананинг фаолиятдан четланишга ва ҳамма нарсани Ҳақиқат кўзи билан кўришга ёрдам беради.

*31. йада бхута-притхаг-бхавам эка-стхам анунашийати
тата эва ча вистарам брахма сампадйате тада*

Ҳар хил моддий таналар ичига тушиб қолган тирик мавжудотларни бир-биридан ажратмай кўра бошлаган, улар ҳамма ерда мавжуд эканини тушуна бошлаган киши Брахманга эришади.

Изоҳ: Тирик мавжудот мужассам бўлган турли тоифадаги таналар аслида алоҳида рухнинг ҳар хил орзу-истаклари натижаси эканини, аслида тананинг ҳақиқий эгаси рух эмаслигини билган киши ҳақиқатни англаб етган кишидир. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлиш бизни - бир тирик мавжудотни фаришта, бошқа бир тирик мавжудотни одам, яна бирини - ит, мушук деб ҳисоблашга мажбур қилади. Бу - ҳаётдаги нарсаларнинг асл табиатига, яъни ҳақиқатга тўғри келмайдиган, ҳаёт ҳақидаги нотўғри тасаввурдир. Бундай тушунчалар ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурга асосланган тушунчалардир. Барча алоҳида рухлар сифат жиҳатдан бир хил, уларнинг ҳақиқий сифати моддий тана ҳалок бўлганда намоён бўлади. Фақат моддий табиат билан аралашгани сабаблигина, шартланган рух ҳар хил моддий таналарга эга бўлади. Ана шу ҳақиқатни англаб етган киши ҳаётга руҳий назар билан қарайдиган киши ҳисобланади. Тирик мавжудотларни одамлар ва ҳайвонларга, катта-кичик ва ҳоказоларга ажратишни тарк этиб, инсон ўзининг онгини поклайди, натижада қалбида Кришна онгини ривожлантириш ва ўзининг руҳий табиатини англаш қобилиятига эга бўлади. Шундай одам ҳаётга қандай кўз билан қараши кейинги шеърда таърифланади.

32. анадитван ниргунатват параматмайам авйайах

Мангуликни кўра билганлар ўлмас рух - моддий табиат гуналарига бўйсунмайдиган, илоҳий, мангу, зот эканини кўра оладилар. О Аржун, хатто моддий тана ичига жойланган бўлса ҳам, рух ҳаракат қилмайди, ҳаракатининг оқибатларига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Моддий тана туғилгани сабабли, тирик мавжудот ҳам дунёга келгандай, туғилгандай бўлиб туюлади. Лекин, аслида тирик мавжудот мангу. У, моддий тана ичида бўлгани билан туғилмайди, у - илоҳий, мангу табиатга эга. Шунинг учун уни яксон қилишнинг иложи йўқ. Ўзининг табиатига кўра, тирик мавжудот лаззатга тўла. У ҳеч қачон моддий фаолият билан машғул бўлмайди, шунинг учун ўзи мужассам бўлган моддий таналар қилган ҳаракатларнинг оқибатлари уни боғлаб қўя олмайди.

*33. йатха сарва-гатам саушмйад акашам нопалипйате
сарватравастхито дехе татхатма нопалипйате*

Табиатан нафис бўлган эфир, гарчи ҳамма нарсага сингиб кетган бўлса ҳам, ҳеч нарса билан қўшилиб кетмайди. Шунга ўхшаб рух ҳам, гарчи тананинг ичида бўлса-да, моддий тана билан боғланган эмас. Брахманни англаб етган киши буни кўришга қодир.

Изоҳ: Сувга, ботқоққа, ахлатга ва бошқа нарсаларга сингиб кетгани билан эфир уларга қўшилиб кетмайди. Шунга ўхшаб, тирик мавжудот ҳам, гарчи ҳар хил таналар ичида бўлса-да, уларга боғланган эмас, чунки рухнинг табиати умуман бошқа. Шунинг учун моддий кўзлар рух тананинг ичида бўлган пайтда ҳам, ажал етганда танадан чиқиб кетаётганида ҳам, тирик мавжудотни кўра олмайди. Буни ҳеч бир олим тажриба ёрдамида аниқлай олмайди.

*34. йатха пракашайати экаҳ критснам локам имам равих
кшетрам кшетри татха критснам пракашайати бхарата*

О Бхарат авлоди, худди биргина қуёш бутун коинотни ёритиб тургани сингари, тирик мавжудот ҳам бутун танани онг билан ёритиб туради.

Изоҳ: Онгнинг табиатини таърифлайдиган жуда кўп назариялар, таълимотлар бор. "Бхагавад-гита"нинг мазкур шеърида Кришна қуёш ва қуёш нурини мисол қилиб келтиради. Бир жойда туриб қуёш бутун коинотни ёритгани сингари, юракда жойлашган кичкина рухий заррача

хам, бутун танани онг билан ёритиб туради. Шундай қилиб, худди куннинг ёруғлиги қуёшнинг осмондалигини билдиргани сингари, оннинг мавжудлиги танада руҳнинг мавжудлигидан далолат беради. Руҳ танада мавжуд экан, бутун тана онг билан ёритилган бўлади, руҳ танани тарк этган заҳоти танадаги онг ҳам йўқолади. Озгина фаросати бўлган одам буни англаб етади. Демак, онг тана келтириб чиқарган нарсаси эмас, яъни онг модданинг хоссаси эмас. Онг - тирик мавжудотнинг, руҳнинг ажралмас хоссаси, хусусиятидир. Сифат жиҳатдан олий онгдан фарқ қилмайдиган тирик мавжудотнинг онги миқдор жиҳатдан Олий Онгга тенг эмас, чунки алоҳида руҳнинг онги фақат битта танага таралади, ва бошқа таналарга ўта олмайди. Аммо, ҳар бир танада тирик мавжудотнинг дўсти сифатида мавжуд бўлган Олий Руҳ ҳар бир танада бўлиб турган жараёнлардан хабардор. Ана шу Олий Онг алоҳида тирик мавжудотнинг онгидан фарқ қилади.

*35. киетра-киетраджнайор эвам антарам джнана-чакиуша
бхута-пракрити-могшам ча йе видур йанти те парам*

Ҳаётга мукаммал илм кўзи билан қарайдиган, “тана” билан “танани билувчи” орасидаги фарқни кўра билган, моддий олам асирлигидан озодликка олиб чиқадиган йўлни топишга қодир киши ҳаётда олий мақсадга эришади.

Изоҳ: Ўн учинчи бобнинг асосий мазмуни шундан иборатки, инсон ўзининг танаси, алоҳида руҳ ва Олий Руҳ(Худо) орасидаги фарқни англаб олиши лозим. Ана шу фарқни англаб, у саккизинчи ва ўн иккинчи шеърларда берилган, шартланган руҳни озодликка олиб чиқадиган йўлга кириши лозим. Шунда инсон ҳаётда энг олий мақсадга эриша олади.

Худого ишонадиган одам ҳаётда энг аввало табаррук авлиё одамларни излаши лозим. Уларнинг Худо ҳақида айтган гапларини тинглаб, у аста-секин илмга эга бўла боради. Руҳий устозга мурожаат қилиб, у руҳ билан модданинг фарқини англаш қобилиятига эга бўлади, мана шу унинг руҳий юксалиш йўлига киришига асос бўлади. Ўзининг шогирдларига насиҳат ва кўрсатмалар берар экан, руҳий устоз уларга ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан халос бўлишда ёрдам беради. "Бхагавад-гита"да Парвардигор Кришна ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан халос бўлишда Аржунга ёрдам бериш учун насиҳатлар берапти.

Тананинг моддий унсурлардан таркиб топганини кўриш қийин эмас. Таҳлил қилиш ёрдамида танадаги йигирма тўрт унсурни ажратиш мумкин. Қўпол танадан бошқа нафис тана ҳам мавжуд: ақл ва ақлий фаолият. Ҳаёт аломатлари қўпол ва нафис таналарнинг биргаликдаги ўзаро фаолияти натижасида юзага келади. Аммо буларнинг

ҳаммасининг устида алоҳида руҳ туради, алоҳида руҳни эса Олий Руҳ бошқариб туради. Алоҳида руҳ Олий Руҳдан фарқ қилади. Руҳнинг йигирма тўрт моддий унсур билан ўзаро алоқа қила бошлаши натижа-сида моддий олам ҳаракатга келади. Бутун моддий олам аслида руҳнинг моддий унсурлар билан бирикмаси эканини кўра билган, шу-нингдек, Олий Руҳ қандай ҳолатда эканини тушуна олган киши руҳий оламга қайтишга муносиб зот бўлади. Бу ерда келтирилган маълумот-ларни чуқур мулоҳаза юритиб англаб олиш лозим ва уларнинг ҳақиқат эканига ишонч ҳосил қилиш учун ҳар бир жиддий содиқ руҳий устоз ёрдамида бу бобнинг маъносини тўлиқ тушуниб олиши лозим.

"Табиат, лаззатланувчи ва онг" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн учинчи бобига Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн тўртинчи боб. Моддий табиатнинг уч гунаси

1. *шри бхагаван увача*
парам бхуйаҳ правакийами джнананам джнанам уттамам
йадж джнатва мунайаҳ сарве парам сиддхим ито гатах

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Мана шу энг улуғвор илм, энг юксак донишмандликни Мен сенга яна бир бор баён этаман. Уни билган буюк донишмандларнинг барчаси камолотнинг энг юқори поғонасига кўтарилганлар.

Изоҳ: Еттинчи бобдан ўн иккинчи бобгача, Кришна Аржунга Мутлақ Ҳақиқат, Худонинг Олий Шахси ҳақидаги илоҳий илмни баён этган эди. Энди эса, У Аржунга яна ҳам чуқурроқ билим бермоқчи бўляпти. Бу бобнинг мазмунини ўрганиб, уни фалсафий фикрлаш ёрдамида англаб олган инсон Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг мазмун-моҳиятини, маъносини тушуниб олади. Ўн учинчи бобда, қалбида камтаринликни ривожлантириш ва ҳақиқий илм ёрдамида инсон моддий тутқунликдан озодликка чиқиш имкониятига эга бўлиши ҳақида гапирилган эди. У ерда яна, тирик мавжудотнинг моддий тутқунликка тушиб қолишининг сабаби - унинг моддий табиат гуналари билан аралashi экани ҳам айtilган эди. Бу бобда Худои Таоло Аржунга моддий табиат гуналари нима эканини, уларнинг қандай ҳаракат қилишини, улар тирик мавжудотга қандай таъсир қилишини ва озодликка чиқишда қандай ёрдам беришини тушунтиради. Парвардигор айтадики, бу бобда унга аён этаётган илм аввал баён этилган илмдан ҳам устун туради. Мана шу илмга эга бўлган буюк донишмандларнинг барчаси камолот чўққисига кўтарилиб, рухий оламга эришганлар. Бу бобда ҳам Парвардигор Аржунга аввалги айтганларини бошқачароқ, яъни аниқроқ қилиб баён этади. Бу илм Парвардигорнинг шу пайтгача Аржунга ўргатган илмларидан анча устун туради, уни эгаллаган одамларнинг кўплари рухий баркамолликка эришган. Шундай қилиб, ўн тўртинчи бобда нозил қилинган илмни ҳақиқатан ҳам тўғри тушуниб, англаб етган ҳар қандай одам рухий баркамолликка эришади.

2. *идам джнанам упаширитйа мама садхармйам агатах*
сарге “ни нопаджайанте пралайе на вйатханти ча

Бу илмни мустаҳкам эгаллаган киши худди Меникидай табиатга эга бўлади. Ундай одам бу моддий олам яратилганида қайта туғилмайди ва охир-замон келганида(қиёмат-қойимда) азоб чекмайди.

Изоҳ: Мукаммал руҳий илмга эга бўлган киши туғилиб-ўлишлар чархпалагидан халос бўлиб, сифат жиҳатдан Худонинг Олий Шаҳси билан бир хил даражага кўтарилади. Лекин, барибир, алоҳида руҳ бўлиб, мустақиллигини сақлаб қолаверади. Ведаларда айтилганки, руҳий оламнинг илоҳий сайёраларига эришган озод руҳлар ҳамиша Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб, Унинг нилуфар қадамлари пойига махлиё бўлиб, лаззатли ҳаёт кечирадилар. Шундай қилиб, ҳатто озодликка эришганидан кейин ҳам, содиқлар алоҳида шахс хусусиятини, руҳий ўзлигини йўқотмайдилар.

Моддий оламда олаётган ҳар қандай илмимиз моддий табиатнинг уч гунаси таъсири остида булганган бўлади. Уларнинг таъсиридан булганмаган илм - “илоҳий илм” деб аталади. Шундай илмга эга бўлиб, инсон Худои Таолонинг Ўзи билан тенг бўлган илоҳий даражага кўтарилади. Руҳий олам ҳақида илмга эга бўлмаган одамлар, "мангу руҳ моддий фаолият билан шуғулланишни тарк этиб, моддий тана қафасидан озодликка чиққанида, ўзининг шакли ва ўзлигидан маҳрум бўлади",- деб ҳисоблайдилар. Аммо, аслида руҳий оламда ҳам моддий оламдагидай ҳар бир руҳнинг алоҳида шахс эканлигига асосланган ранг-баранглик мавжуд. Шуни билмайдиган одамлар руҳий олам ранг-баранг моддий оламнинг бутунлай тескариси деб ўйлайдилар. Аслида эса, руҳий оламга эришган тирик мавжудот руҳий қиёфага, руҳий танага эга бўлади. Руҳий оламда у руҳий фаолият билан машғул бўлади, Унинг руҳий ҳаёти Худои Таолога илоҳий муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишдан иборат ҳаёт бўлади. Руҳий олам моддий табиат гуналарининг таъсири билан булганмаган, у жойда тирик мавжудотлар сифат жиҳатдан Худои Таолонинг Ўзидан фарқ қилмайди. Ана шу илмга эга бўлиш учун инсон ўзида руҳий сифатларни ривожлантириши лозим. Шундай сифатларга эга бўлган киши моддий олам яратилаётганида бу оламда яна туғилмайди, охир-замон келганида бу олам билан бирга яксон бўлмайди.

*3. мама йонир маҳад-брахма тасмин гарбхам дадхамй ахам
самбхавах сарва-бхутанам тато бхавати бхарата*

Брахман деб аталадиган моддий унсурлар мажмуаси бутун борлиқнинг манбаидир. О Бхарат авлоди, барча тирик мавжудотлар учун дунёга келиш имконини бериб, Мен ана шу Брахманни уруғлантираман.

Изоҳ: Бу ерда моддий оламнинг табиати тушунтирилган: ундаги мавжуд ҳамма нарса *киетра* билан *киетра-ғйанинг*, яъни тана билан мангу руҳнинг бирикмасидан иборат. Моддий табиат билан тирик мавжудотни Худои Таолонинг Ўзи бирлаштиради. *Махат-таттва* - космик оламнинг сабаблар мажмуасидир. Таркибида моддий табиатнинг уч гунаси ҳам мавжуд бўлган ана шу моддий сабаблар мажмуасини баъзан “Брахман” деб атайдилар. Моддий қувват мажмуасини уруғлантириб, Худои Таоло сон-саноксиз моддий оламларнинг яралишини бошлаб беради. Мана шу моддий қувват мажмуаси, махат-таттва, ведаларда “Брахман” деб аталган: *тасмад этад брахма намарупам аннам ча джайате*. (Мундака-упанишад, 1.1.9.) Худои Таоло ана шу Брахманни тирик мавжудотларнинг уруғлари билан уруғлантиради. Ер, сув, олов, ҳаво ва ҳоказолардан иборат бўлган йигирма тўрт унсурнинг ҳаммаси - *махад брахма*, “буюк Брахман” деб аталадиган моддий қувват, яъни моддий табиат ҳисобланади. Ундан кейин, еттинчи бобда айтилгандай, олий қувват, яъни тирик мавжудот туради. Ана шу олий қувват, тирик мавжудот Худои Таолонинг амри билан моддий табиатга аралашади, натижада моддий табиат барча шартланган тирик мавжудотларни дунёга келтиради.

Чаёнлар одатда гуручга уруғ ташлайдилар, шунинг учун баъзи одамлар чаёнлар гуручдан пайдо бўлади, деб ўйлайдилар. Лекин чаёнларнинг дунёга келишига сабаб гуруч эмас. Аслида гуручга урғочи чаён уруғ ташлайди. Худди шундай, тирик мавжудотларнинг дунёга келишининг сабабчиси - моддий табиат деб ҳисобламаслик керак. Тирик мавжудотни худди моддий табиат дунёга келтирадигандай бўлиб кўрингани билан, аслида ҳаёт уруғини Худои Таоло беради. Шундай қилиб, ҳар бир тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишлари натижасига қараб, ҳаётда лаззатланиш ёки азоб чекиш учун, моддий табиат яратган таналарнинг бирига эга бўлади. Аммо, моддий оламини тўлдирган барча тирик мавжудотларнинг дунёга келишининг бошланғич сабабчиси Парвардигор, Худои Таолонинг Ўзидир.

4. *сарва йонишу каунтейа муртайаҳ самбхаванти йаҳ
тасам брахма махад йонир ахам биджа-прадаҳ нита*

О Кунтининг ўғли, билсанг, ҳар хил ҳаёт турларининг барчасини моддий табиат яратган, Мен эса - моддий табиатни уруғлантирувчи Отаман.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, Худои Таоло барча тирик мавжудотларнинг бошланғич отаси. Тирик мавжудотлар руҳий ва моддий қувватлар бирикмасидан иборат. Улар нафақат ер юзида, балки моддий оламнинг ҳамма жойида, энг қуйи сайёрадан то энг олий сайёра - Тангри Брахманинг сайёрасигача бўлган сайёраларнинг барчасида

яшайдилар. Тирик мавжудотлар ҳар қандай шароитда - ерда, сувда, ҳатто оловда ҳам яшайдилар. Уларнинг барчасининг онаси - моддий табиат ҳисобланади, Кришна эса, уни уруғлантирувчи ота ҳисобланади. Бу шеърнинг мазмуни шундан иборатки, Парвардигор моддий табиат ичига тирик мавжудотларнинг уруғини жойлаб қўяди, улар олам яралиши жараёнида ўзларининг аввалги кармасига асосан ҳар хил таналарда, ҳар хил шароитларда дунёга келадилар.

*5. саттвам раджас тама ити гунаҳ пракрити-самбхавах
нибадхнанти маха-бахо дехе дехинам авйайам*

Моддий табиат уч гунадан таркиб топган - эзгулик, эҳтирос ва ғофиллик. Мангу тирик мавжудот моддий табиат билан аралашганда, у ана шу гуналар яратган шароитга тушиб қолади, эй қўли қудратли Аржун.

Изоҳ: Рухий табиатга эга бўлган ҳолда, тирик мавжудотнинг моддий табиатга ҳеч қандай дахли йўқ. Лекин, у моддий қувват таъсири остига тушиб қолгани сабабли, моддий табиатнинг уч гунаси амрига бўйсуниб ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Маълум хусусиятлар билан чекланган тана ичида бўлгани сабабли, тирик мавжудотлар табиат қонунларига бўйсунушга мажбур. Ҳаётдаги бахт ва мусибатлар ранг-баранглигининг сабаби ҳам шунда.

*6. татра саттвам нирмалатват пракшакам анамайам
сукха-сангена бадхнати джнана-сангена чанагха*

Эй бегуноҳ зот, эзгулик гунаси бошқаларга нисбатан покроқ бўлган ҳолда тирик мавжудотга илм бериб, уни гуноҳлари оқибатидан халос этади. Эзгулик гунаси таъсири остида яшайтган одамлар илм олишга ва бахт нималигини ҳис қилишга боғланиб қоладилар.

Изоҳ: Моддий табиат шароитига тушиб, шартланиб қолган тирик мавжудотлар бир неча тоифага бўлинадилар. Уларни уч тоифага бўлиш мумкин: бахтиёрлар, интилувчилар ва ночорлар. Ана шу уч руҳий ҳолат шартланган тирик мавжудотнинг моддий табиат салтанатидаги ўрнини белгилайди. "Бҳагавад-гита"нинг мазкур бобида тирик мавжудотнинг ҳар хил даражада шартланиб қолгани тушунтирилади. Парвардигор Кришна эзгулик гунасини таърифлашдан бошлайди. Эзгулик гунаси инсонга, уни бошқалардан ажратиб турувчи донишмандлик фазилатларини ато этади. Эзгулик гунаси таъсиридаги одам моддий, ўткинчи, дунёвий истакларга камроқ берилган бўлади, у кўпинча дунёвий илмларни ўрганишга интилади. Ундай одамларга брахманлар

мисол бўлади, уларни “соф эзгулик гунасидаги одамлар” деб атайдилар. Ундай одамларнинг бахтиёрлик ҳис этишининг боиси шундан иборатки, эзгулик гунасидаги одам ўзининг аввалги гуноҳлари оқибатидан анча-мунча халос бўлаётганини тушуна бошлайди. Муқаддас китобларда айтилганки, бошқа гуналардан фарқли равишда, эзгулик гунаси инсонга чуқур илм ато этиб, уни бахтиёр қилади.

Эзгулик гунасидаги одамнинг ҳаётдаги муаммоси шундан иборатки, у чуқур илмга эга эканини англаб, ўзини бошқалардан устун қўяди, шу билан шартланиб қолади. Бунга файласуф ва олимлар мисол бўлиши мумкин. Уларнинг барчаси ўзининг дунёвий илми билан гердайдилар, кўпчилиги бой-бадавлат яшагани сабабли, маълум даражада моддий жиҳатдан бахтиёр яшайдилар. Шартланган ҳаёт доирасидаги ана шундай бахтиёрлик уларни эзгулик гунасига боғлаб қўяди. Шу сабабли, улар эзгулик гунасидаги ишларга боғланиб қоладилар, лекин, токи инсон қалбида ана шундай боғланиш мавжуд экан, улар моддий табиат гуналари ҳукми остида ҳар хил таналарни алмашлаб юришга мажбур бўладилар. Ана шундай ҳолат уларнинг озодликка чиқишларига ва руҳий оламга қайтишларига имкон бермайди. Такрор ва такрор олим, файласуф, шоир бўлиб туғилишга мажбур бўлиб, улар туғилиш ва ўлиш оқибатида келадиган ҳар хил азоб укубатларни бошидан кечириб юраверадилар. Аммо, шунга қарамай, алдамчи моддий кувватнинг таъсири остида улар, барибир, ҳаётда ўзларини бахтиёр деб ҳисоблайдилар.

*7. раджо рагатмакам виддхи тришина-санга-самудбхавам
тан нибадхнати каунтейа карма-сангена дехинам*

Эҳтирос гунаси чексиз истак ва очкўзликдан келиб чиққан, шунинг учун у шартланган тирик мавжудотни таъмағирлик билан қилинадиган дунёвий фаолиятга боғлаб қўяди, эй Кунтининг ўғли.

Изоҳ: Эҳтирос гунасининг энг асосий белгиси эркак билан аёлнинг бир-бирига интилиши ҳисобланади. Аёл эркакка интилади, эркак аёлга. Ана шу интилиш “ҳирс” деб аталади. Унинг одамга таъсири кучайганида инсонда ҳиссий лаззатланишга бўлган интилиш кучаяди. Унда ўзининг ҳиссиётини лаззатлантириш, уларнинг талабини қондириш истаги пайдо бўлади. Ҳиссиётининг талабини қондириш ниятида, эҳтирос гунаси таъсиридаги одам ҳамманинг эътиборини қозонишни, бахтиёр оилавий ҳаёт кечиришни, чиройли хотини бўлишини, яхши фарзандларга ота бўлишни, ҳашаматли уйи бўлишини истайди. Буларнинг ҳаммаси - эҳтирос гунасининг таъсирида юзага келади. Ўзининг шундай орзу-истакларига эришиш учун одам кеча-кундуз ишлашга мажбур бўлади. Шунинг учун бу ерда айтилганки, ўз меҳнатининг на-

тижаларига боғланганлик уни моддий фаолият кишанлари билан боғлаб қўяди. Хотинини, фарзандларини ва яқинларини таъминлаш, жамиятда ўзининг обрўсини сақлаб туриш учун одам тинмай ишлаши керак. Шунинг учун, моддий оламдаги ҳар бир одам қандайдир даражада эҳтирос гунаси таъсири остида бўлади. Ҳозирги замонавий маданиятнинг "ривожланаётган" деб аталишининг сабаби тараққиётнинг эҳтирос гунаси таъсиридаги ишлар билан ўлчанишидир. Аввалги замонларда жамиятнинг тараққиёти эзгулик гунасидаги ишлар билан ўлчанган. Инсонлар яшайдиган жамиятнинг ҳақиқий тараққиёти эзгулик билан ўлчаниши лозим, яъни жамият тараққиёти одамларнинг бойлиги билан эмас, уларнинг инсоний эзгу фазилатлари, эзгу фаолияти билан ўлчаниши лозим. Ҳатто эзгулик гунасидаги одамларнинг ҳам моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқиши осон бўлмаса, эҳтирос гунаси таъсирига ботиб кетган одамлар ҳақида нима дейиш мумкин?

*8. тамас тв аджнана-джем виддхи моханам сарва-дехинам
прамадаласйя-нидрабхис тан нибадхнати бхарата*

Эй Бхарат ўғли, билсанг, ғофилликдан юзага келган ғафлат гунаси барча шартланган тирик мавжудотларни алданиш чангалида тутиб туради. Унинг таъсири шартланган руҳни қамраб оладиган ақлсизлик, дангасалик ва уйқуда намоён бўлади.

Изоҳ: Бу ерда ишлатилган *ту* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора шуни англатадики, ғафлат гунаси шартланган руҳни ўзига хос ғайритабиий сифатлар билан таъминлайди. Ғафлат гунаси эзгулик гунасига нисбатан бутунлай қарама-қарши сифатларга эга. Эзгулик гунасидаги одам ҳақиқий илмга эга бўлади ва ҳаётга ҳақиқат нуктаи-назари билан қарай олади, аксинча, ғафлат гунасидаги одам эса, ҳаёт ҳақида бутунлай нотўғри тасаввурга эга бўлади. Ғафлат гунасининг таъсири остига тушиб қолган одам ақлини йўқотиб, яхши билан ёмоннинг фаркига бормай қолади. У инсон танасига эга бўлганидан фойдаланиб руҳий юксалишга интилиш ўрнига, тубанликка юз тутати. Ведаларда ғафлат гунаси шундай таърифланган: *васту-йатхатмйя-дженанаваракам випарйайя-дженана-джанакам тамаҳ*. - "Ақлини ғафлат гунаси қоплаб олган одамлар ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қараш имкониятидан махрум бўладилар". Масалан, ота-боболарининг ўлиб кетганини, демак, ўзи ҳам албатта ўлиши муқаррар эканини ҳамма билади; ҳар бир инсон ўлимга маҳкум. Ўлим муқаррар. Шунга қарамай, одамлар ақлдан озгандай мол-дунё тўплайдилар, кечаю-кундуз тиним билмай оғир меҳнат қиладилар. Ҳеч ким танаси ўлгандан кейин ҳам яшашда давом этаверадиган руҳ ҳақида ўйлагиси келмайди, мангу жонини қайғурмайди. Ана шу - ҳақиқий ақлдан озганлик ҳисобланади. Ақлдан озганлари сабабли, одамлар руҳнинг,

жоннинг табиатини ўргангиси келмайди. Шундай одамлар ҳаётда жуда дангаса бўладилар. Агар уларга рухий илм бермоқчи бўлсангиз, улар бунга мутлако қизиқмайдилар. Улар ҳатто, эҳтирос гунасида бўлган одамлар сингари, ўткинчи, алдамчи ҳаётга ҳам қизиқишмайди. Ғафлат гунасида ботган одамнинг яна бир белгиси - керагидан кўп ухлашидир. Кунига олти соат ухлаш инсонга бемалол етарли, лекин ғафлат гунаси таъсиридаги одам ўн, ўн икки соат ҳам ухлайвериши мумкин. Шундай одам ҳамиша тунд, қийналган, тушкунликка тушган кўринади, у тез-тез маст қилувчи нарсалар(сигарет, ароқ, ва ҳоказо) истеъмол қилади, кўп ухлайди. Ғафлат гунаси таъсири остида юрган одамларнинг белгилари шулардан иборат.

*9. саттвам сукхе санджайати раджаҳ кармани бхарата
джнанам авритйа ту тамаҳ прамате санджайати ута*

Эй Бхарат ўғли, эзгулик гунаси тирик мавжудотни ўзини бахтиёр ҳис қилиш туйғуси билан, эҳтирос гунаси - таъмагирлик фаолияти билан боғлаб қўяди, ғафлат гунаси эса, тирик мавжудотнинг илмини қоплаб олиб, уни ақлсизлик кишанлари билан боғлаб қўяди.

Изоҳ: Эзгулик гунасидаги одам ўзининг фаолиятидан ёки фалсафий фикрлашларидан лаззат олади; файласуф, шоир ёки олим, ўқитувчи бирор соҳада ишлаб, ўзининг қилаётган ишларидан ҳаётда тўла мамнун бўлиб яшайди. Эҳтирос гунасидаги одам, агар унга эзгулик гунасининг таъсири ҳам қўшилса, дунёвий орзу-истакларини амалга ошириш ниятида таъмагирлик билан моддий фаолиятга шўнғийди: у иложи борица кўпроқ мол-дунё тўплашга, уларни эзгу ишларга сарфлашга интилади. Шундай одамлар одатда хайрия шифохоналари очади, пулларини хайрия жамғармаларига беради ва ҳоказо. Эҳтирос гунасидаги одамнинг белгилари шундай. Ғафлат гунаси эса одамнинг илмини қоплаб олади. Ғафлат гунаси таъсири остидаги киши қандай иш қилмасин, унинг қилаётган ишлари на ўзига, на бошқаларга бирор фойда келтирмайди.

*10. раджас тамаш чабхибхуйа саттвам бхавати бхарата
раджаҳ саттвам тамаш чайва тамаҳ саттвам раджас татха*

О Бхарат ўғли, баъзан инсон табиатида эзгулик гунасининг таъсири эҳтирос ва ғафлат гунасидан устун келиб, устивор бўлади. Баъзида эҳтирос гунаси ғафлат ва эзгуликдан устун келади, баъзида эса ғафлат гунаси устиворлик қилади. Шу тарзда моддий табиат гуналари орасида ҳамиша устиворлик учун кураш бўлиб туради.

Изоҳ: Эҳтирос гунаси таъсири кучайганида эзгулик гунаси ва ғафлат гунаси иккинчи даражали бўлиб қолади. Эзгулик гунаси устивор бўлганида ғафлат ва эҳтирос гунаси четга сурилади. Ғафлат гунаси устун келганда эса, эҳтирос ва эзгулик гунасининг таъсири камаяди. Гуналар орасидаги кураш бир лаҳза ҳам тўхтамайди. Шунинг учун қалбида ҳақиқатан ҳам Кришна онгини ривожлантиришга интилаётган киши барча гуналардан юқори кўтарилишга интилиши лозим. Одамнинг табиатида у ёки бу гунанинг таъсири унинг бошқалар билан бўлган муносабатларида, ейдиган овқатида ва турмушдаги бошқа ишларида намоён бўлади. Буларнинг ҳаммаси ҳақида кейинги бобларда батафсил гапирилади. Лекин, агар истаса, одам ўзида эзгулик гунасига хос бўлган сифатларни ривожлантириши, шу тарзда эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсирларини енгиши мумкин. Худди шунингдек, инсон ўзида эҳтирос гунасини ривожлантириб, ғафлат ва эзгулик гунаси таъсирларини енгиши мумкин. Моддий табиат гуналарининг шунчалик қудратли бўлишига қарамай, рухий юксалишга қатъий қарор қилган киши моддий эзгулик гунаси даражасига кўтарилиши, унда ҳақиқий илмга эга бўлиб, соф эзгулик гунасига, яъни *васудева* деб аталадиган ҳолатга кўтарилиши мумкин. Ана шу ҳолатда инсон Худои Таоло ҳақида мукаммал илмни эгаллашга қодир бўлади. Одамнинг қайси гуна таъсири остида эканлиги унинг ҳаётда қандай фаолият кўрсатаётгани билан аниқланади.

11. *сарва-дварешу дехе “смин пракаша упаджайате
джанам йада тада видйад вивриддхам саттвам итй ута*

Эзгулик гунаси устивор бўлганда тананинг барча дарвозалари илм нури билан равшан бўлади.

Изоҳ: Моддий тананинг тўқкиз дарвозаси мавжуд: кўзлар, қулоқлар, бурун тешиклари, оғиз, жинсий аъзо ва ахлат чиқариш аъзоси. Тананинг барча дарвозаларида эзгулик, поклик белгилари пайдо бўлганда тирик мавжудот эзгулик гунасида бўлади. Эзгулик гунасида кўзлар, қулоқлар, тил одамни алдамасдан, унга ҳаёт ҳақида тўғри тасаввур беради, шундай одам ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қарайди. Эзгулик гунасидаги одам ҳам ичкаридан, ҳам ташқаридан покланади.

Унинг эзгулик гунасида эканини англашга ёрдам бериб, бахтиёрлик ва осойишталик аломатлари танасининг барча дарвозаларини безаб туради.

12. *лобхаҳ правриттир арамбхаҳ карманам ашамаҳ сприха
раджасй этани джайанте вивриддхе бхаратаршабха*

Эй Бхаратлар сардори, эхтирос гунаси кучайганида инсон қалбида ҳаётга қаттиқ боғланиш аломатларини сезади, пул топишга муккасидан кетади, дунёвий орзу-истакларини амалга оширишга жон-жаҳди билан интилади, ҳамда кучли эхтирос ва очкўзлик билан ҳаётдан лаззатланиб қолишга уринади.

Изоҳ: Эхтирос гунасидаги одам ҳеч қачон эришган ютуғидан қаноатланмайди, шукронаси йўқ, у ҳамиша яна кўпроқ нарсага эришишга интилади. Агар у уй курмоқчи бўлса, гўё унда мангу яшаб қоладигандай мустаҳкам қилиб қуради. Ундай одамда ҳиссий лаззатланишларга интилиш ҳам кучаяди. Унинг ҳаётдаги орзу-истакларининг сира адоси бўлмайди. У ҳиссиётларининг талабларини қондириб, ҳаётдан лаззатланишда давом этиб, ҳамиша ўзининг оиласи билан, уйида қолишни истайди. Эхтирос гунасининг баъзи белгилари ана шундай.

13. *апракашо “правриттиш ча прамадо моха эва ча
тамасй этани джайанте вивриддхе куру-нандана*

Эй Курунинг ўғли, ғафлат гунаси устиворлик қила бошлаганида, одам зулматга чўкади, уйқусирайди, ақл-идроқини йўқотиб, алданиш домига тушиб қолади.

Изоҳ: Ғафлат гунаси таъсирида зулматга ботган киши илмидан маҳрум бўлади. Ғафлат гунаси таъсири остида бўлган киши ҳеч қандай қонун-қоидаларга амал қилмайди; улар ҳаётда ўзлари истеганча, ҳеч қандай маъно-мақсадсиз яшайдилар. Гарчи улар меҳнат қилишга қодир бўлсалар ҳам, жон кийнагиси келмайди. Мана шу - “алданиш” деб аталади. Уларнинг онги ишлашда давом этади, лекин уларнинг ўзлари дангасалик билан вақтини ўтказадилар. Ғафлат гунасининг баъзи аломатлари шундай.

14. *йада саттве правриддхе ту пралайам йати деха-бхрит
тадоттама-видам локан амалан пратипадайате*

Эзгулик гунаси таъсири остида бўлган киши ўлганидан кейин буюк донишмандларнинг олий, пок сайёраларига боради.

Изоҳ: Хираниягарбхага сиғинадиган одамлар Брахмалока, Джаналока сингари олий сайёраларга эришадилар. У ерда жаннатий лаззатларга берилиб яшаш мумкин. Бу ерда ишлатилган *амалан* ибора-си муҳим аҳамиятга эга ва у "эхтирос ва ғафлат гунаси таъсирига берилмаган" деган маънони англатади. Моддий олам дунёвий иллатларга тўла, аммо эзгулик гунаси моддий оламнинг энг пок гунаси

ҳисобланади. Ҳар хил мавжудотлар яшайдиган турли сайёралар мавжуд. Эзгулик гунасида бўлган пайтда танасини тарк этган одам буюк содиқлар, буюк донишмандлар яшайдиган сайёраларга кўтариладилар.

*15. раджаси пралайам гатва карма-сангишу джайате
татха пралинас тамаси мудха-йонишу джайате*

Эҳтирос гунаси таъсири остида ўлган одам таъмагирлик билан фаолият кўрсатиб юрганлар орасида туғилади, танасини ғафлат гунаси таъсири остида қолдирган киши эса, ҳайвонлар орасида туғилади.

Изоҳ: Баъзи одамларнинг фикрича, бир марта инсон танасига эга бўлган рух бошқа ҳеч қачон қуйи турга мансуб таналарга эга бўлмайди. Бу нотўғри тушунча. Бу ерда кўрсатилганидай, ғафлат гунаси таъсири остида танасини тарк этган киши ҳайвонлар орасида туғилади. У эволюцион зинапоядан қайтадан кўтарилиб, яна инсон танасини олгунча қуйи ҳаёт турларида бир неча минг марта туғилиб-ўлиши керак бўлади. Шунинг учун, ҳақиқатан ҳам инсон ҳаётининг қадрига ета билган киши эзгулик гунаси даражасига кўтарилиши, кейин табаррук авлиё одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, улардан руҳий илм сирларини ўрганиб, моддий табиат гуналаридан юқори кўтарилиши ва охир оқибатда Кришна онгига эга бўлиши лозим. Инсон бўлиб яшашнинг мазмуни шундан иборат. Тирик мавжудотнинг инсон бўлиб туғилишдан асосий мақсади - руҳий ўзлигини англаб, Худонинг даргоҳига эришишдан иборат. Акс ҳолда, ҳеч ким бизга кейинги ҳаётда яна инсон танасида туғилишимизга қафолат беролмайди.

*16. карманах сукритасйахух саттвикам нирмалам пхалам
раджасас ту пхалам духкхам аджнанам тамасах пхалам*

Эзгулик гунасида хайрли ишлар қилиш натижасида инсон покланади. Эҳтирос гунаси таъсирида қилинган ишлар инсонга мусибат келтиради, ғафлат гунасидаги фаолият эса, одамни ақл-идрокидан маҳрум қилади.

Изоҳ: Эзгулик гунасида қилинадиган хайрли ишлар, тақводорлик фаолияти инсон қалбини поклайди. Шунинг учун алданиш тузоғига тушмаган, ҳаётни тўғри тушунган донишмандлар ҳамиша бахтиёр яшайдилар. Аксинча, эҳтирос гунасида қилинган ишлар инсонга мусибатдан бошқа ҳеч нарса келтирмайди. Моддий оламда ҳақиқий бахтга эришиш ниятида қилинадиган ҳар қандай интилиш ҳеч қандай натижа бермаслиги аввалданоқ маълум. Агар кимдир осмонўпар иморат қурмоқчи бўлса, албатта, буни амалга ошириши мумкин, лекин бунинг

учун канча-канча одамлар, унинг ўзи ҳам анчагина қийналиши керак. Қурилиш ишларини таъминлаётган киши зарур маблағларни топиш учун елиб-югуриши лозим, курувчи-ишчилар эса, оғир меҳнат қилишлари керак бўлади. Буларнинг ҳаммаси бошидан охиригача азоб. Шунинг учун "Бҳагавад-гита"да айтилганки, эҳтирос гунасидаги ҳар қандай фаолият чексиз машаққатлар билан амалга оширилади. Инсон шу катта иморатни "Бу - менинг уйим!", "Бу - менинг пулларим!" деб ўйлаб, қандайдир арзимас лаззат олиши мумкин, лекин бу ҳақиқий бахт эмас.

Ғафлат гунасидаги фаолият билан машғул киши эса, ҳеч қандай илмга эга эмас, шунинг учун у ҳозирги ҳаётида ҳам қийналиб, азоб-уқубатларга тўла ҳаёт кечиради, ўлганидан кейин эса, бирор ҳайвон танасида туғилади. Ҳайвон танасидаги ҳаёт эса, гарчи алдамчи қувват, майа таъсири остида, ҳайвонларнинг ўзлари сезмасалар-да, ҳамиша ҳар хил азоб-уқубат ва қулайсизликларга тўла. Бечора ҳайвонларни ўлдирадиган одамлар ҳам ғафлат гунаси таъсири остидаги одамлардир. Ундай одамлар ҳозир улар ўлдираётган ҳайвон кейинги ҳаётида ўзини ўлдирган қотилдан қасос олиб, уни ўлдириш имконини берадиган танага эга бўлишини билмайдилар. Табиат қонунлари шундай. Инсонлар жамиятида қотил ўлим жазосига ҳукм қилмнади. Давлат қонунлари шундай. Ғофиллиги сабабли, одамлар Худои Таолонинг Ўзи ҳукмронлик қилаётган "бутун олам давлати"да яшаётганини англашга қодир эмаслар. Ғафлат босган одамлар Олий Ҳукмдор, Худои Таоло ҳатто ҷумолини ўлдирган одамни ҳам жазосиз қўймаслигини билмайдилар. Жиноятчини, албатта, муқаррар жазо кутиб турибди. Шу боис, ҳайвонларни ўз нафси учун ўлдириб юрган одамлар энг ғофил одамлардан ҳам ғофилроқдирлар. Одам ўзининг қорнини тўйғазиши учун албатта ҳайвонларни ўлдиришига ҳеч қандай зарурат йўқ, чунки Худои Таоло унинг ризкини ширин ўсимлик ва мевалар, ғалла, сут-қатик каби бошқа маҳсулотлар билан тўла таъминлаб қўйибди. Шунга қарамай, ночор ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг гўшти билан овқатланиб юрган одамлар, албатта, ғафлат гунасидаги одамлардир, уларнинг келажаги эса маъшум зулматдан иборат. Ҳайвонларни ўлдиришнинг энг ваҳший тури - сигирларни ўлдириш ҳисобланади, чунки сигир одамларга онасидай ғамхўрлик қилиб, уларни ўзининг ширин ва тўйимли сути билан боқади. Шу сифати билан сигир инсонга она сингари азиз, табарруқ бўлиши лозим. Сигирларни ўлдиришга энг ғофил, бефаросат, ёвуз одамларгина қўл уриши мумкин. Ведаларда айтилганки, (Риг-веда, 9.4.64): *гобхиҳ принита-матсарам*. - "Лаззатланиб сигирнинг сутини ичадиган, аини пайтда онасидай сут берган сигирни ўлдиришни ният қилган киши ғафлат ботқоғига энг чуқур ботган одамдир". Шастраларда шундай илтижо келтирилади:

*намо брахманйя-девайя го-брахмана-хитайя ча
джагад-хитайя кришинайя говиндайя намо намах*

"Эй Худойим, Сен сигир ва брахманларга ғамхўрлик қиласан, бутун инсониятнинг ва бутун оламнинг бахт-саодатини ўйлайсан". (Вишну-пурана, 1.19.65). Бу илтижода таъкидлаб айтилганки, Парвардигор биринчи навбатда сигирларга, кейин брахманларга ғамхўрлик қилади. Брахманлар руҳий илм тимсолидир, сигирлар эса, инсониятни энг зарур, тўйимли озуқа билан таъминлайдилар, шунинг учун уларни ҳимоя қилиш инсониятнинг иқтисодий ва маънавий тараққиётининг гаровидир. Ҳозирги жамиятда сигирларни ўлдириш қўллаб-қувватланади, руҳий илм ўрганишдан эса, одамлар бутунлай юз ўгирган. Демак, инсоният шиддат билан зулмат қаърига қараб, тубанликка юз тутиб кетяпти. Ўзининг фуқароларини тубанлик сари бошлаб бораётган, уларни келажақда ҳайвон танасида туғилиш билан таъминлаётган жамиятни "инсонлар жамияти" деб бўладими?. Ҳеч қандай шубҳа йўкки, ҳозирги замонда ҳаётда эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остига тушиб қолган одамлар қаттиқ адашган ва алданганлар. Ҳозирги замонда инсоният ўз ривожланишида тубсиз жарлик ёқасига келиб қолган, катта ҳавф остида турибди, шунинг учун бутун жаҳон халқлари руҳий ўзликни англашнинг энг оддий усулидан, Худони, Кришнани англаш усулидан фойдаланиб, ўзларини ана шу катта офатдан қутқариб қолишлари керак.

*17. саттват санджайате джнанам раджасо лобха эва ча
прамада-мохау тамасо бхавато "джнанам эва ча*

Эзгулик гунасида инсон ҳақиқий илм эгаллайди, эҳтирос гунаси очкўзликни юзага келтиради, ғафлат гунаси эса нодонликка, ақлсизликка ва алданишга олиб келади.

Изоҳ: Замонавий жамият ўз аъзоларининг на ҳозирги ҳаётда, на кейинги ҳаётда саодатга эришишини ўйламай қўйгани сабабли, ҳозирги Кали-юга даври учун руҳий юксалиш йўлида Кришнани англаш усули тавсия қилинган. Кришнани, Худони англаш йўлига кириб, инсонлар жамияти эзгулик гунаси поғонасига кўтарилади, шунда одамлар ҳаётга ҳақиқат нуктаи-назари билан қарай оладилар. Ғафлат гунаси одамларни ҳайвонлар қаторига қўшиб қўяди ва уларни ҳаётга ҳақиқат нуктаи-назари билан қарай олиш имкониятидан маҳрум қилади. Масалан, ғофил одамлар, агар улар бу ҳаётида бирор ҳайвонни ўлдирсалар, келгуси ҳаётда шу ҳайвон танасидаги тирик мавжудот унинг ўзини ўлдиришини билмайдилар. Ҳақиқий илмдан беҳабар бўлган одамлар ҳаётда ҳеч қандай жавобгарлик, масъулиятини сезмай яшайдилар. Одамларнинг жамиятда ана шундай масъулиятсиз, ҳайвонларга ўхшаб яшашига чек қўйиш, уларнинг эзгулик гунасига кўтарилишлари учун уларга ҳақиқат илмини, ҳақиқий илмни ўргатиш лозим. Эзгулик гунасида олган илмлари уларга ҳаётга ҳақиқат кўзи

билан қараш имконини беради. Шунда улар ҳаётда бахтиёр ва фаровон яшайдилар. Ҳатто кўпчилик одамлар қашшоқликда яшаб, мусибат чекишда давом этаётган бўлса-да, агар жамиятнинг бир қисми Кришна онгига эга, Худои Таолони англаб етган одамлардан иборат бўлса, вақт ўтиши билан ер юзида, албатта, бахт ва тинчлик ўрнатилади, фаровон ҳаёт ҳукм суради. Акс ҳолда, эҳтирос ва ғафлат гуналари таъсири остидаги одамлар ҳеч қачон бахт ва фаровонлик нима эканини билмайдилар. Эҳтирос гунаси одамларда очкўзликни ва ҳиссий лаззатларга кучли интилиш истагини уйғотади. Атрофимизга қараб, ҳатто пули, мол-дунёси, имконияти етарлича кўп бўлган одамлар ҳам бахт нима-лигини, хотиржамлик, осойишта ҳаёт нима эканини билмай яшаётганини кўрамиз. Чунки эҳтирос гунаси таъсирида бўлган одам ҳеч қачон ҳаётдан қаноатланмайди, ҳеч қачон уларнинг нафси, кўзи тўймайди. Одамларни бахтли қиладиган нарса бойлик эмас, бойлик одамни бахтли қилишга қодир эмас. Чинакам бахтга эришиш учун инсон Худони, Кришнани англаш йўлига кириб, эзгулик гунасига кўтарилиш лозим. Эҳтирос гунасидаги одам нафақат қалбининг тинчини йўқотган бўлади, унинг қиляётган иши, вазифалари ҳам унга ҳамиша мусибат келтиради. У ўзининг жамиятдаги обрўсини сақлаб қолиши учун етарли пул ишлаб топиш устида тинмай бош қотиради. Буларнинг ҳаммаси чексиз мусибатлар манбаига айланади. Ғафлат гунаси эса одамларни ақлдан оздиради. Ачинарли, жирканч ҳаёт шароитига тушиб қолган шундай одамлар ароқ ва бошқа маст қилувчи нарсалар истеъмол қила бошлайдилар. Натижада яна ҳам тубанроқ ахволга тушадилар. Уларнинг бу ҳаётдаги келажаги ҳам, келгуси ҳаёти ҳам - зулмат, ғафлатдан иборат бўлади.

18. *урдхвам гаччханти саттва-стха мадхье тиштханти раджасах
джагхання-гуна-вритти-стха адхо агччханти тамасах*

Эзгулик гунасида бўлган одамлар ўлганидан кейин олий сайёраларга кўтариладилар; эҳтирос гунасидаги одамлар ер сайёрасида қоладилар, қуйи, жирканч ғафлат гунаси таъсирида юрган одамлар эса, дўзахий сайёраларга тушадилар.

Изоҳ: Бу ерда моддий табиатнинг уч гунасида кўрсатиладиган фаолиятнинг натижалари ҳақида маълумот берилади. Коинотда жаннатий сайёралардан иборат бўлган олий сайёралар тизими мавжуд. У ерда улугвор, тақводор зотлар яшайдилар. Қалбида эзгулик гунаси қанчалик ривожланганига қараб, тирик мавжудот кейинги ҳаётида шу сайёраларнинг бирига эришади. Бу сайёраларнинг энг буюғи - Сатйалока, яъни Брахмалокадир. Шу жойда моддий коинот ҳукмдори Тангри Брахма яшайди. Аввал айтганимиздай, Брахмалокада ҳаёт қанчалик гўзал эканини ҳатто тасаввур қилиб ҳам бўлмайди. Ҳаётда

эзгулик гунасида яшашга интилиш бизга кейинги ҳаётимизда моддий ҳаётнинг энг олий даражаси ҳукм сурган Браҳмалока сайёрасига кўтарилиш имконини беради.

Эҳтирос гунаси ғафлат ва эзгулик гунаси ўртасида бўлиб, оралик ҳолатни белгилайди. Инсон ҳаётда ҳеч қачон фақат биргина гуна таъсири остида бўлмайди, аммо агар у соф эзгулик гунаси таъсири остида яшаётган бўлса ҳам, кейинги ҳаётида, барибир, шох ёки миллионер бўлиб, Ер сайёрасида қолган бўларди. Лекин, гуналар орасида ҳамиша кураш бўлиб, улар аралашиб юргани сабабли, бу ҳаётда ҳар бир одамнинг адашиши, тубанликка юз тутиши, натижада кейинги ҳаётида ҳайвон танасига эга бўлиш эҳтимоли сақланиб қолаверади. Эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида Ер сайёрасида яшаётган одамлар ҳеч қачон, моддий механик қурилмалардан фойдаланиб, олий сайёраларга эриша олмайдилар. Бунинг устига ҳозирги ҳаётида эҳтирос гунаси таъсирида яшаётган одам кейинги ҳаётида ақлдан озиши мумкин.

Моддий табиатнинг энг паст сифати ҳисобланган ғафлат гунаси бу ерда "жирканч" деб аталган. Ўзида ғафлат гунаси сифатларини ривожлантираётган одам хатарли йўлдан бораётган бўлади. Инсон ҳаётдан паст ҳисобланган саккиз миллион турдаги ҳаёт шакли мавжуд: қушлар, ҳайвонлар, судралиб юрувчилар, дарахтлар ва ҳоказо. Ўзларида ғафлат гунаси таъсири қанчалик ривожланганига қараб, одам кейинги ҳаётида ана шу даҳшатли ҳаётларнинг бирига тушади. Бу ерда ишлатилган *тамасаҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора билан ҳамиша ғафлат гунасида қоладиган, ҳеч қачон юқори кўтарила олмайдиган тирик мавжудотлар белгиланади. Ундай одамларнинг келажаги қоронғи зулматдан иборат.

Эҳтирос ва ғафлат гунасидаги одамлар ҳам Кришнани англаш усулидан фойдаланиб, эзгулик гунасига кўтарилишлари мумкин. Аммо, ана шу имкониятни қўлдан бой берган киши моддий табиатнинг қуйи гуналари ҳисобланган ғафлат ва эҳтирос гунаси таъсири остида қолиб кетаверади, уларнинг келажаги даҳшатлидир.

19. *нанйам гунехйаҳ картарам йада драштанупашияти*
гунехйаиш ча парам ветти мад-бхавам со "дхигаччхати"

Оламдаги барча ишларни моддий табиат гуналари амалга ошираётганини кўра билган, шу гуналардан ташқарида бўлган Худон Таолони таниган одам Менинг руҳий табиатимга эришади.

Изоҳ: Ўзини англаб етган ишонарли руҳдан моддий табиат гуналари ҳақидаги илмни ўрганиш ёрдамида инсон уларнинг таъсир қилиш чегарасидан юқори кўтарилиши мумкин. Бошланғич руҳий устоз - Кришна, У ҳозир Аржунга руҳий илм сирларини ўргатяпти. Худди

шундай биз Кришна онгини тўла эгаллаган одамлардан моддий табиат гуналарининг фаолияти ҳақидаги илмни ўрганишимиз лозим. Акс ҳолда, биз ҳеч қачон инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша олмаймиз. Ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаларига амал қилиб, унинг насиҳатларига қулоқ солиб, инсон ўзининг руҳий табиати, моддий тана ва ҳиссиётлари ҳақида, қандай қилиб бу моддий ҳаёт қопқонига тушиб, моддий табиат гуналари таъсирида қандай алданиб қолгани ҳақида билиб олади. Токи инсон моддий табиат гуналари куршовида бўлса ҳам, у ноилож, ночор ҳолатда бўлади, аммо, руҳий юксалиш жараёнида ўзининг ҳақиқий ҳолатини англаб олиб, у руҳий даражага кўтарилиш имкониятига эга бўлади. Тирик мавжудотнинг ўзи ҳеч қандай ҳаракатларни амалга оширмайди. У ҳаракат қилишга мажбур, чунки руҳ моддий тана ичида мужассам, танани эса, моддий табиатнинг у ёки бу гунаси бошқариб туради. Аммо руҳий илмни яхши ўрганган одамнинг ёрдамисиз биз ўзимизнинг ҳақиқий ҳолатимизни тушуниб олишга қодир эмасмиз. Фақат ҳақиқий руҳий устозга мурожаат қилиш билангина, биз ҳамма нарсани ҳақиқат кўзи билан кўра оламиз ва ҳаётни фақат ана шундай тушунишгина бизга Кришна онгида мустаҳкам қолиш имконини беради. Худои Таолони, Кришнани англаб етган киши моддий гуналар алдовига учмайди. Еттинчи бобда айтилганидай, ўз ихтиёрини Кришнага топширган киши моддий табиат таъсиридан, унинг ҳукмронлигидан озодликка чиқади. Ҳаёт ҳақида тўғри, ҳақиқий тасаввурга эга бўлган киши аста-секин моддий табиат гуналарининг таъсирини енгишга қодир бўла бошлайди.

20. *гунан этан атитйа трин дехи деха-самудбхаван
джанма-мритйу-джара-духкхаир вимукто “мритам ашнуте*

Уч гуна таъсирини енгиб, шартланган тирик мавжудот туғилиш, кексалик ва ўлим билан боғлиқ бўлган азоб-уқубатлардан биратўла халос бўлади, натижада шу умрининг ўзидаёқ мангу ҳаётга эришади.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб инсон, ҳатто моддий танада қолиб ҳам, қалбида Кришна онгини ривожлантириши ва гуналарнинг таъсирини енгиши мумкинлиги тушунтирилган. Санскрит тилида *дехи* ибораси "танада мужассам бўлган" деган маънони билдиради. Руҳий илмга эга бўлган киши ҳатто моддий танада туриб ҳам, табиат гуналари таъсиридан қутула олади. Ўзининг шу танасида у руҳий ҳаёт лаззатини топиши мумкин, танасини тарк этганидан кейин эса, албатта, руҳий салтанатга, Худонинг даргоҳига эришади. Лекин, ҳатто ўзининг ҳозирги танасида қолиб ҳам, у ҳақиқий руҳий бахт лаззатида яшайди. Бошқача қилиб айтганда, Худога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиш инсоннинг моддий табиат гуналари таъсиридан озод

бўлганини билдиради, бу ҳақда ўн саккизинчи бобда айтилган. Инсон моддий табиат гуналари таъсиридан қутулганидан кейин Худога садоқат билан хизмат қилиш йўлига қиради.

21. *арджуна увача*
каир лингайс трин гунан этан атито бхавати прабхо
ким ачараҳ катхам чаитамс трин гунан ативартате

Аржун шундай деди: Эй Худойим, моддий табиатнинг уч гунаси таъсиридан озод бўлган кишини қайси аломатларига қараб билса бўлади? У ўзини қандай тутади, гуналар таъсиридан у қандай халос бўлади?

Изоҳ: Бу ерда Аржун Кришнага жуда муҳим саволларни берапти. У моддий табиатнинг уч гунаси таъсирини енган кишининг аломатлари қандай бўлишини билиб олмоқчи. Ундай одамнинг ҳақиқатан ҳам табиат гуналари таъсиридан халос бўлганини қандай қилиб билиш мумкин? Аржуннинг иккинчи саволи ундай одамнинг қандай яшаши, ўзини қандай тутиши ҳақида. Ундай одам муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қиладими, йўқми? Кейин у, қандай қилиб рухий, илоҳий даражага кўтарилиш мумкинлигини сўраяпти. Бу жуда муҳим савол. Токи инсон табиат гуналари таъсиридан қандай қилиб бираўла қутулиш мумкинлигини билмас экан, у илоҳий одамнинг белгиларини пайқамайди, англай олмайди. Шунинг учун, Аржуннинг берган саволлари жуда муҳим саволлар ва энди Парвардигор Кришна уларга жавоб бера бошлайди.

22-25. *шри бхагаван увача*
пракашам ча правриттим ча мохам эва ча пандава
на двешти самправриттани на нивриттани канкшати
удасина-вад асино гунаир йо на вичалйате
гуна вартанта итй эвам йо “ватиштхати ненгате
сама-дүхкха-сүхкхаҳ свастхаҳ сама-лошташма-канчанаҳ
тулйа-прийаприйо дхирас тулйа-ниндатма-самстутйа
манапаманайас тулйас тулйо митрари-накшайоҳ
сарварамбха-паритйаги гунатитаҳ са учйате

Худои Таоло шундай деди: Эй Пандунинг ўғли, боғланиш ва алданиш намоён бўлганида улардан нафратланмайдиган, улар йўқолганида қайғурмайдиган; барча ишларни моддий табиат гуналари бажараётганини билган ҳолда, ўзига гуналар кўрсатаётган ҳар қандай таъсирга нисбатан илоҳий ва хотиржам ҳолатда қоладиган; фикру-хаёли ҳамиша қалбида мужассам бўлиб, бахтга ҳам, мусибатга ҳам бир хил муносабатда бўладиган;

бир қисм тупроқ, тош ва олтинга бир хилда қарайдиган; ҳаётда кутилган ва кутилмаган воқеа-ҳодисаларни бир хилда қабул қиладиган; шон-шухрат ва ҳақоратлашларни, обрў ва шармандалиқни бир хилда қабул қилиб, қалби ҳамиша хотиржам, осойишта қолаверади; дўст ва душманларга бир хил муносабатда бўладиган; дунёвий фаолиятни бутунлай тарк этган, ҳақиқий руҳий илмга эга кишини моддий табиат гуналаридан юқори кўтарилган “илоҳий одам” деб айтадилар.

Изоҳ: Аржун Кришнага учта савол берганди, Кришна энди шу саволларга бирин-кетин жавоб беряпти. Бу ерда У энг аввало айтяптики, моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлган одам ҳеч кимга ҳасад қилмайди, ҳаётда ҳеч нарсага интилмайди. Моддий оламда тирик мавжудот ҳамиша қайсидир устивор бир гуна таъсири остида бўлади. У моддий танасининг чангалидан қутулганида моддий табиат гуналари таъсиридан озод бўлади. Аммо, тирик мавжудот токи моддий тана тутқунлигида яшар экан, у хотиржамлигини, осойишталигини сақлашга интилиши лозим. Бунинг учун инсон Худои Таолога садоқат билан хизмат қила бошлаши лозим, шунда у ўзини моддий тана билан киёслашни тарк этади. Токи инсон танасини "мен, ўзим" деб ҳисоблар экан, унинг барча ҳаракатларининг мақсади танасининг, ҳиссиётларининг талабини қондиришдан иборат бўлиб қолаверади. Лекин, қалбида Кришна онгини ривожлантириш натижасида у табиий равишда ўз ҳиссиётининг талабларини қондиришни бас қилади. Алоҳида руҳга моддий тананинг умуман кераги йўқ, шунинг учун унинг талабларини қондириб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Моддий табиат гуналари танада ҳаракат қилишда давом этаверади, аммо, ўзининг мангу руҳ эканини англаб етган киши ҳаётда бунга боғланмай, бетараф қолаверади. Инсон ўзида қандай қилиб ана шундай боғланмасликни ривожлантириши мумкин? Бунинг учун ҳиссий лаззатланишга интилишни ҳам, гуналардан ва танадан тезроқ халос бўлиш истагини ҳам тарк этиш керак. Шу тарзда, руҳий даражага эришган содиқ хизматкор, табиий равишда озодликка эришади. Моддий табиат гуналари таъсиридан қутулиш учун содиқнинг қандайдир махсус ҳаракатлар қилишининг ҳожати йўқ.

Кейинги савол гуналар таъсиридан озод киши ўзини қандай тутиши ҳақида эди. Бу дунёда одамлар моддий танага кўрсатиладиган обрў-эътиборга интиладилар, аксинча, ҳар қандай ҳақоратни қийналиб қабул қиладилар. Лекин, илоҳий даражага кўтарилган киши ўткинчи обрў-эътиборга ҳам, ҳақоратларга ҳам боғланмай, бетараф бўлиб, қалби ҳамиша хотиржам қолаверади. У Худои Таолога, Кришнага садоқат билан хизмат қилишда ўз бурчини бажараверади, одамларнинг нима дегани билан иши бўлмайди - уни олқишляаптиларми, ҳақоратляаптиларми, унга барибир. У ҳаётда фақат Кришнага, Худои

Таолога садокат билан хизмат қилишда ёрдам берадиган нарсаларнигина қабул қилади, бунинг устига унинг ҳеч қандай моддий эҳтиёжи бўлмайди: унга тошнинг ҳам, олтиннинг ҳам кераги йўқ. Кришна онгида рухий вазифаларини бажаришда ёрдам берадиган ҳар бир одамни у ўзининг дўсти деб билади, ўзини душман деб ҳисоблайдиган одамларга нисбатан ҳам ҳеч қандай нафрат билан қарамайди. У атрофидаги нарсаларнинг барчасига таркидунёлик кўзи билан қарайди, чунки шуни аниқ биладики, аслида унинг бу моддий оламга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Сиёсий ва ижтимоий ҳаёт борасидаги янгиликлар унга ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди, чунки ҳаётда рўй бериб турган ҳар қандай воқеа-ҳодисаларнинг ўткинчи, вақтинчалик эканини у яхши билади. У шахсан ўзи учун ҳеч нарсага интилмайди. Кришна учун у ҳар қандай иш қилишга тайёр, лекин ўзи учун биронта иш ҳам қилмайди. Ҳақиқатан ҳам моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлган киши ҳаётда ўзини шундай тутати.

*26. мам ча йо “вйабхичарена бхакти йогена севате
са гунан саматитйайтан брахма-бхуйайа калпате*

Ҳар қандай вазиятда бу йўлдан четга чикмай, ўзини Худои Таолога садокат билан хизмат қилишга бутунлай бахшида этган киши моддий табиат гуналари таъсирини енгиб, Брахман даражасига кўтарилади.

Изоҳ: Бу ерда Аржуннинг учинчи саволига жавоб берилган: "Қандай қилиб рухий даражага кўтарилиш мумкин?" Аввал айтганимиздай, бутун моддий олам моддий табиат гуналари ҳукмига бўйсуниб ҳаракат қилади. Моддий табиат гуналарининг фаолияти бизни безовта қилмаслиги керак: улар онгимизни қоплаб олмаслиги учун биз бутун ақлу-хаёлимизни Кришна онгидаги, Худои Таолога хизмат қилиш доирасидаги фаолият билан машғул қилишимиз лозим. Ана шундай фаолиятни бхакти-йога, яъни Кришна учун, “Худо учун қилинган фаолият” деб айтадилар. Бунда фақат Кришна эмас, Рама, Нараяна сингари Унинг тўла намоён бўлган кўринишлари ҳам назарда тутилади. Кришнанинг намоён бўлган кўринишларининг сон-саногии йўқ. Кришнанинг қиёфаларидан бирига садокат билан хизмат қилаётган ҳар бир одам илоҳий даражадаги одамдир. Яна шуни эсда тутиш лозимки, Кришнанинг барча қиёфалари бутунлай рухий, мангу, илм ва лаззатга тўла. Худои Таолонинг намоён бўлган барча шахсий қиёфалари ҳар нарсага қодир, ҳамма нарсани билгувчи ва барча илоҳий сифатларга эга. Шунинг учун Кришнага ёки Унинг тўлиқ намоён бўлган қиёфаларидан бирига чуқур иймон ва садокат билан хизмат қилаётган киши, аслида енгил шуда мушкул бўлган моддий табиат гуналарининг таъсирини осонлик билан енга олади. Бу ҳақда "Бхагавад-гита"нинг

еттинчи бобида айтилган эди. Ўз ихтиёрини Худога, Кришнага бутунлай топширган киши шу заҳотиёқ моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлади. Кришна онгида бўлиш ёки Худога садоқат билан хизмат қилиш - Кришна, Худои Таоло билан тенг илоҳий ҳолатда бўлиш демакдир. Парвардигор айтяптики, табиатига кўра У - мангу, илм ва лаззатга тўла, тирик мавжудотлар эса, худди олтин заррачалари олтин конининг бир бўлаги бўлгани сингари, Худои Таолонинг ажралмас руҳий заррачаларидир. Шунинг учун ўзининг соф руҳий ҳолатида тирик мавжудот Кришнадан, Худои Таолодан сифат жиҳатдан фарқ қилмайди. Аммо, барибир, тирик мавжудот ўзининг алоҳида шахс сифатларини сақлаб қолаверади. Акс ҳолда, бхакти-йога ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Бхакти-йога деганда Парвардигор, Унинг содиқ хизматкори ва уларни ўзаро боғлаб турадиган муҳаббат асосидаги фаолият тушунилади. Шундай қилиб, Худонинг Олий Шахси ва тирик мавжудот ҳамиша ўзларининг шахс сифатларини сақлаб қоладилар. Акс ҳолда, бхакти-йога тушунчасининг ҳеч қандай маъноси қолмаган бўларди. Худои Таолога фақат У билан бир хил, илоҳий даражадаги зотгина хизмат қилишга қодир бўлади. Шохнинг ҳамроҳи бўлиб юриш учун одам шунга муносиб бўлган муайян сифатларга эга бўлиши лозим. Бу ерда ана шундай сифат деганда Брахман даражасига кўтарилиш назарда тутилади. Брахман - моддий иллатлардан пок бўлган илоҳий ҳолатдир. Ведаларда шундай дейилади: *брахмаива сан брахманй эти*. Олий Брахманни фақат ўзи ҳам Брахман даражасига етган кишигина англай олади. Аммо, Брахман даражасига кўтарилиб, тирик мавжудот ўзининг мангу руҳий табиатини, яъни алоҳида руҳий зарра бўлган табиатини йўқотмайди.

*27. брахmano хи пратиштхахам амритасйавйайасйа ча
шаиватасйа ча дхармасйа сукхасйаикантикасйа ча*

Мен - олий, бошланғич азалий лаззат мужассам бўлган, ўлмас, емирилмас ва мангу шахсиятсиз Брахманнинг асосиман.

Изоҳ: Табиатига кўра Брахман ўлмас, емирилмас, мангу ва лаззатга тўла. Брахманни англаш - руҳий ўзликни англашнинг биринчи поғонаси ҳисобланади. Иккинчи, оралиқ поғона - Параматмани, Олий Рухни англаш ҳисобланади. Мутлақ Ҳақиқатни тўла, олий даражада англаш - Худонинг Олий Шахсини англаб етиш ҳисобланади. Шундай қилиб, Параматма ҳам, шахсиятсиз Брахман ҳам Худонинг Олий Шахсининг таркибий қисмларидир. "Бхагавад-гита"нинг еттинчи бобида айтилган эдики, моддий табиат - Худои Таолонинг қуйи қувватининг намоён бўлишидир. Худои Таоло қуйи қувват - моддий табиатни Ўзининг олий қувватининг заррачалари билан уруғлантиради, шу тарзда моддий табиат руҳий қувват билан аралашиб, ҳаракатга келади.

Рухий илмни эгаллаш жараёнида шартланган тирик мавжудот аста-секин моддий ҳаёт даражасидан Худои Таолони шахсиятсиз Брахман кўринишида англаш ҳолатига кўтарилади. Бу рухий ўзликни англашнинг биринчи поғонаси. Ана шу поғонага кўтарилиб, яъни шахсиятсиз Брахманни англаб, инсон моддий ҳаёт кечиришдан юқори кўтарилади, аммо ҳали руҳни англаб олишда олий поғонага кўтарилмайди. Ўзининг интилишига қараб, у аста-секин Параматмани англаш, кейин Худонинг Олий Шахсини англаш даражасига кўтарилиши мумкин. Ведаларда бунга ўхшаш мисоллар жуда кўп. Масалан, тўрт Кумар, Муглак Ҳақиқатнинг шахсиятсиз Брахманни англаш даражасида эдилар, лекин, кейин аста-секин ҳақиқий Худога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилдилар. Шахсиятсиз Брахманни англашдан юқори кўтарилишга қодир бўлмаган кишининг яна моддий оламга қайтиш эҳтимоли қолаверади. "Шримад Бҳагаватам"да айтилганки, агар одам шахсиятсиз Брахманни англаш даражасига кўтарилиб, рухий юксалишда давом этмаса, у Худо Шахсини англаш даражасига етмайди, бу унинг акл-идрокининг нопоклигидан далолат беради. Шунинг учун, ҳатто шахсиятсиз Брахманни англаш даражасига кўтарилган киши ҳам, агар Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлмаса, яна моддий оламга қайтиб тушиши мумкин. Ведаларда яна шундай дейилган: *расо ваи саҳ расам хй эвайам лабдхвананди бхавати* - "Инсон мангу лаззат манбаи бўлган Кришнани - Худо Шахсини англаб етганида, унинг қалби илоҳий лаззатга тўлади". (Тайттирия-упанишад, 2.7.1.). Худои Таоло олти хил фазилатларнинг тўлиқ эгасидир, Худои Таолога яқинлашганида, содиқ ҳам ана шу фазилатларга эга бўлади. Шоҳнинг хизматкори ҳам деярли худди шоҳ сингари барча қулайликлардан лаззатланади. Шунга ўхшаб, мукаммал илм, туганмас лаззат, бахт ва мангу ҳаёт Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг мангу ҳамроҳларидир. Демак, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш жараёнининг таркибида шахсиятсиз Брахманни англаш ҳам, барҳаётлик, яъни мангулик сифатлари ҳам мавжуд.

Гарчи тирик мавжудот Брахман табиатида эга бўлса ҳам, унинг моддий оламга ҳукмронлик қилиш истаги бор, шу сабабли у моддий оламга тушишга мажбур бўлади. Ўзининг табиатида кўра тирик мавжудот моддий табиатнинг уч гунасидан устун туради, аммо моддий қувват билан аралашгани сабабли у моддий табиат гуналари - эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунасининг ҳукми остига тушиб қолади. Шу гуналарнинг таъсири унинг қалбида моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагини кучайтиради. Аммо, Кришна онгида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш билан шуғулланиш шарофати билан, шартланган руҳ шу заҳотиёқ илоҳий даражага кўтарилиб, ўзи учун таъқиқлаб қўйилган моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагидан халос бўлади. Шунинг учун Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш билан шуғулланиш рухий юксалиш

йўлида жуда муҳим аҳамиятга эга. Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўладиган ўзаро суҳбатлар натижасида инсон рухий устоз насиҳатлари ёрдамида моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагидан бутунлай халос бўлиб, Худои Таолога илоҳий садоқат билан хизмат қилишда мустаҳкам ўрнашиб олади. Бу бобнинг йигирма иккинчи шеърдан бошлаб охирги қисмида айнан ана шу йўл таърифланган. Худого садоқат билан хизмат қилиш - жуда оддий усул. Киши қандай қилиб бўлса ҳам ҳамиша Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юриши лозим - Унга таклиф қилинган таомдан тотиш, Унинг нилуфар қадамлари пойига таклиф этилган гуллар хидини ҳидлаш, Парвардигор илоҳий эрмакларини ўтказган жойларга бориш, Унинг илоҳий кароматлари ва Ўзининг содиқлари билан ўзаро муносабатлари ҳақидаги ҳикояларни тинглаш, Унинг муқаддас номларини зикр қилиш - (Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре), экадаш кунларида, Худои Таолонинг ва Унинг буюк содиқларининг бу оламга келган, кетган кунларида рўза тутиш. Ҳаётда шундай илоҳий ишлар билан машғул бўлиб инсон моддий фаолиятни бутунлай тарк этиши мумкин. Ана шу йўлдан бориб, брахмажйотига ёки Брахманнинг бошқа кўринишларига эришган киши сифат жиҳатдан Худонинг Олий Шахсига тенглашади.

"Моддий табиатнинг уч гунаси " деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн тўртинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн бешинчи боб.

Пурушоттама-йога - Олий Шахс йогаси

1. ири бхагаван увача

*урдхва-мулам адхах-шаххам ашваттхам прахур авйайам
чхандамси йасйа парнани йас там веда са веда-вит*

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Муқаддас китобларда мангу банийан дарахти тўғрисида ёзилган. У дарахтнинг илдизи юқорига, шохалари пастга қараб ўсган, барглари эса - ведавий мадҳиялардир. Шу дарахтни ўрганган инсон ведавий донишмандлик илмини англаб етади.

Изоҳ: Худога эришиш йўлида Бхакти-йоганинг нақадар муҳимлигини эшитган кишида табиий равишда шундай савол туғилиши мумкин: "Унда Ведалар, муқаддас китобларнинг нима кераги бор?" Мазкур бобдан билиб оламизки, Ведаларни ўрганишдан мақсад - Кришнани англашдир. Шунинг учун Кришна онгида Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши Ведаларни тўлиқ ўрганган одам ҳисобланади.

Моддий оламнинг чигал сўкмоқлари бу ерда банийан дарахтига қиёсланипти. Кармали фаолият билан машғул бўлиб юрган киши бир шохадан иккинчи шохага, кейин учинчисига ўтиб, бу дунёда мангу адашиб юравериши мумкин. Моддий олам дарахти ҳақиқатан ҳам чексиз, поёнсиз, унга боғланиб қолган кишининг озодликка чиқишга сира имкони йўқ. Тирик мавжудотга руҳий юксалишда ёрдам берадиган ведавий мадҳиялар шу дарахтларнинг япроқлари деб аталган. Бу дарахтнинг илдизи осмонга қараган, чунки моддий олам энг юқори сайёра - Брахмалокадан бошланган. Ана шу мангу алданиш дарахтини англаб етган кишигина уни тарк этиш имконига эга бўлади.

Моддий оламнинг чигал йўлларида озодликка чиқиш имконини берадиган бу усулни яхши тушуниб олиш керак. Аввалги бобларда "озодликка олиб чиқувчи йўллар кўп" деб айтилган эди. Лекин, то ўн учинчигача бўлган барча бобларда, Худога эришишнинг барча усуллари ичида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш усули энг яхши йўл экани таъкидланган эди. Худога садоқат билан хизмат қилиш асосида моддий фаолиятни тарк этиш, Худога илоҳий хизмат қилиш фаолиятига боғланиш ётади. Моддий оламга боғланиш туйғусидан халос бўлиш жараёни мазкур бобнинг бошида баён этилган. Мутлақ Ҳақиқат

дарахтининг илдизи юкорида жойлашган. Демак, бу илдиз мужассам моддий кувват(*прадхана*)дан бошланади, ундан моддий оламнинг энг олий сайёрасига тушади. Ана шу сайёрадан ҳар хил сайёралар тизимидан иборат бўлган бутун моддий олам бошланади. Дарахтдаги мевалар - тирик мавжудотларнинг кармали фаолиятининг, яъни дин йўлидаги(дхарма), иктисодий тараққиётга(артха), ҳиссий лаззатланишга(кама) ва озодликка чиқишга(мокша) интилиб кўрсатаётган фаолиятининг ҳар хил натижаларидир.

Моддий оламда биз илдизи осмонга, шохалари пастга қараб ўсадиган дарахт кўрмаганмиз, лекин, шундай дарахтлар бор. Уларни бирор сув ҳавзасининг қирғоғида туриб кўриш мумкин. Сув қирғоғида ўсаётган дарахтларнинг акси сувда кўринади: уларнинг илдизи юкорига, шохалари эса пастга қараб тургандай кўринади. Бошқача қилиб айтганда, моддий олам дарахти - рухий оламдаги ҳақиқий ҳаёт дарахтининг акси тасвирланган ўткинчи, алдамчи ҳаётдан бошқа нарса эмас. Худди сув бўйидаги ҳақиқий дарахт сувда акс этгани сингари, рухий оламдаги ҳақиқий ҳаёт дарахти ҳам, моддий оламдаги истакларимиз сувида акс этади. Истаклар - бу дунёда рухий нур акс этиб турган, моддий оламда биз кўриб турган ҳамма нарсаларнинг бошланғич сабабчисидир. Моддий тирикчилик асирлигидан озодлика чиқишга интилаётган киши моддий олам дарахтини мунтазам равишда жиддий ўрганиши лозим. Фақат шундагина, бу дарахт билан ўзини боғлаб турган барча ришталарни бутунлай уза олади.

Ҳақиқий дарахтнинг акси бўлган бу дарахт унинг ҳақиқий нусхаси ҳисобланади. Биз моддий оламда кўриб турган нарсаларнинг ҳаммаси рухий оламда ҳам мавжуд. Имперсоналистлар моддий олам дарахтининг илдизини Брахман деб ҳисоблайдилар, ундан эса, санкхйа фалсафасига кўра, пракрити, пуруша, кейин уч гуна, кейин беш кўпол моддий унсур(*панча-маха-бхута*), ўн ҳиссиёт(*дашендрия*) ва ҳоказолар пайдо бўлади. Шу тарзда бутун моддий оламнинг таркиби бўлган йигирма тўрт унсур юзага келади. Лекин, агар намоён бўлган бутун оламнинг маркази Брахман бўлса, у яратган оламни икки яримга бўлиш мумкин. Биринчиси моддий олам, иккинчиси - рухий олам. Моддий олам ҳақиқий рухий мавжудликнинг бузилган акси ҳисобланади, демак, рухий олам ҳам ранг-барангликка тўла бўлиши керак, лекин бу дунёдаги сингари алдамчи ранг-барангликка эмас, аксинча, рухий олам ҳақиқий ранг-баранг гўзалликдан иборат бўлиши керак. *Пракрити* - Худои Таолонинг ташқи куввати, *пуруша* - Худои Таолонинг Ўзи. Бу ҳақда "Бҳагавад-гита"да аниқ айтилган. Моддий табиатга эга бўлгани учун, бу олам мангу эмас. Ҳар қандай акс тасвир, соя гоҳида пайдо бўлади, баъзан йўқолиб кетади. Аммо шу соянинг манбаи ҳамиша мавжуд. Ҳақиқий рухий ҳаёт дарахтининг алдамчи акси бўлган моддий олам дарахтини чопиб ташлаш керак. Бирор одам ҳақида, у Ведаларни билади, деганда, унинг моддий боғланишлардан

қандай қутулишнинг йўлини билиши назарда тутилади. Шуни билган киши Ведаларнинг, муқаддас китобларнинг мазмунини тушунган одам бўлади. Ведаларда ёзилган ҳар хил қурбонлик маросимларини ўрганишга боғланиб қолган киши эса, моддий ҳаёт дарахтининг чиройли япроқларига маҳлиё бўлиб юрган одам ҳисобланади. Улар Ведаларнинг асосий, ҳақиқий мақсади нимадан иборат эканини билмайдилар. Худои Таолонинг Ўзи айтганидай, Ведаларнинг мақсади - моддий оламда акс этиб турган моддий ҳаёт дарахтини кесиб ташлаб, руҳий оламнинг ҳақиқий дарахтига эришишдан иборат.

*2. адхаш чордхвам прасритас тасйа
шакха гуна-правриддха вишайа-правалах
адхаш ча мулани анусантатани
карманубандхини манушйа-локе*

У дарахтнинг моддий табиатнинг уч гунаси озиқлантириб турган шохалари юқорига ва пастга қараган. Унинг қуртаклари - биз сезадиган унсурлардир. Бу дарахтнинг пастга қараган ва инсонлар орасида кармали фаолият билан боғланган илдизлари ҳам бор.

Изоҳ: Мазкур шеърда Кришна банйан дарахтини таърифлашда давом этади. Унинг пастки қисмида ҳар хил тур ва қиёфалардаги барча тирик мавжудотлар жойлашган: одамлар, ҳайвонлар, отлар, сигирлар, итлар, мушуклар ва ҳоказо. Уларнинг барчаси банйан дарахтининг пастки шохаларини эгаллаган, унинг юқори шохаларини эса, руҳий жиҳатдан анча юксалган тирик мавжудотлар эгаллаган: фаришталар, гандҳарвалар ва ҳоказо. Худди оддий дарахт сув билан озиқлангани сингари, моддий ҳаёт дарахтини ҳам моддий табиатнинг уч гунаси озиқлантириб туради. Сув етишмаганда ер чўлга айланганини, сув се-роб бўлганда эса, ҳар хил ўсимликлар ўсиб ётган боғ-бўстонга айланганини кўриш мумкин. Шунга ўхшаб, моддий табиатнинг маълум устивор гуналари ҳукмронлик қилаётган жойларда уларга мос бўлган ҳаёт турлари кўпаяди.

Бу дарахтнинг қуртаклари - ҳиссиётларга лаззат келтирадиган нарсалардир. Моддий табиат гуналари таъсири остида тирик мавжудотлар ҳар хил сезги аъзоларига эга бўладилар. Улар ёрдамида эса, ҳар хил лаззат келтирадиган нарсалар билан лаззатланиши мумкин. Банйан дарахтининг учи - ҳар хил лаззат келтирадиган нарсалар билан лаззатланишга интилаётган ҳиссиёт аъзоларидир: қулоқ, бурун, кўз ва ҳоказо. Дарахт қуртаклари - лаззат берадиган нарсалар - товуш, шакл, сезиладиган нарсалар ва ҳоказо. Унинг осмондаги илдизи эса, - бизнинг ҳаётда дуч келиб юрган мусибат ва лаззатларни келтириб чиқарадиган, боғланиш ва нафратнинг намоён бўлган ҳар хил кўринишларидир. Савоб ва гуноҳ ишлар қилишга бўлган мойиллик -

хар тарафга караб ўсган қўшимча илдизлардир. Дарахтнинг асосий илдизи Брахмалокада, бошқа илдизлари - инсонлар яшайдиган сайёра-ларда жойлашган. Ўзининг хайрли ишлари натижасидан моддий олам-нинг юқори сайёраларида анча вақт лаззатланиб яшагандан кейин, ти-рик мавжудот яна Ер сайёрасига қайтади ва яна юқори сайёраларга кўтарилиш учун кармали фаолият билан машғул бўлади. Шунинг учун, биз яшаётган сайёрани "фаолият майдони" деб атайдилар.

*3-4. на рупам асйеха татхопалабхйате
нанто на чадир на ча сампротиштха
ашваттхам энам су-вирудха-мулам
асанга-шастрена дридхена чхиттва
татах падам тат паримаргитавйам
йасмин гата на нивартанти бхуйах
там эва чадйам пурушам прападйе
йатах правриттих прасрита пурани*

Моддий оламда бу дарахтнинг ҳақиқий қиёфасини кўришнинг иложи йўқ. Унинг бошланиши, охири ва асоси қаерда эканини ҳеч ким билмайди. Аммо, биз таркидунёлик болтаси билан қуролланиб, чуқур илдиз отган бу дарахтни томири билан чопиб ташлашимиз керак. Кейин бу моддий оламга ҳеч қачон қайтиб келмайдиган жойни топиб, азалдан бутун борлиқнинг манбаи бўлган Худои Таолога ўз ихтиёримизни топширишимиз лозим.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, банийан дарахтининг ҳақиқий қиёфасини моддий оламда кўришнинг иложи йўқ. Акс-тасвир сифати-да унинг илдизлари юқorigа караган, шунинг учун ҳақиқий ҳаёт да-рахти бу оламдан ташқарида бошланади. Моддий олам дарахтининг шохаларида адашиб юриб, биз унинг қаердан бошланганини, қанчалик катта эканини тасаввур ҳам килолмаймиз. Лекин, барибир, биз унинг илдизини топиб олишимиз лозим. "Мен - отамнинг ўғлиман, отам - яна бировнинг ўғли ва ҳоказо" - шундай изланиш занжири бизни Брахмага олиб келади, уни эса Гарбходакашайи-Вишну яратган. Бизнинг изла-нишларимиз Худонинг Олий Шахсига бориб етганда ниҳоясига етади. Мана шу дарахтнинг илдизини, Худо Шахсини излашни Худонинг Олий Шахсини биладиган одамлар билан суҳбатлашишдан бошлаш керак. Улар даврасида Худо ҳақидаги илмга эга бўлиб, инсон аста-секин ҳақиқатнинг алдамчи акс-тасвирига боғланиш туйғусини тарк этишга қодир бўла боради. Инсоннинг эгаллаган ҳақиқий илми унга бу алдамчи, ёлғончи дунё билан бўлган барча алоқаларини тарк этиб, ҳақиқий ҳаёт дарахтига эришишга ёрдам беради.

Бу ерда ишлатилган *асанга* ибораси жуда муҳим аҳамиятга эга, чунки тирик мавжудотда ҳиссий лаззатларга ва моддий табиатга

ҳукмронлик қилишга боғланиш жуда кучли. Шунинг учун биз, ҳақиқий илмга эга бўлган одамлар билан ҳамсухбат бўлиб, улар билан муқаддас китобларда нозил қилинган илоҳий илмни муҳокама қилиб, таркидунёликка ўрганишимиз лозим. Худонинг содиқ хизматкорлари билан бўлган суҳбатлар, руҳий мавзуларни муҳокама қилишлар натижасида биз Худонинг Олий Шахсини англаб олишимиз мумкин. Шунда бизнинг ҳаётда биринчи қиладиган ишимиз - ўз ихтиёримизни Худои Таолога топшириш бўлади. Бу ерда, эришгандан сўнг тирик мавжудот бошқа бу моддий оламга қайтиб келмайдиган даргоҳ таърифланган. Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна - бутун борлиқнинг манбаидир. Худонинг марҳаматига эришиш учун Унинг амрига бўйсуниб лозим. Биз Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлганимизда айнан ана шундай ҳолат юз беради. Худога садоқат билан хизмат қилиш - Худои Таоло ҳақидаги ҳикояларни тинглашдан, Унинг муқаддас номларини зикр қилишдан бошланади - Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Парвардигор - моддий оламнинг яралиш сабабчиси. Бу ҳақда Унинг Ўзи айтган. *Ахам сарвасйа прабхава:* "Мен бутун борлиқнинг манбаиман". Шундай қилиб, моддий оламдаги алдамчи банъан дарахти шоҳаларида адашиб юришни тарк этиш учун инсон ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириши лозим. Ўз ихтиёрини Худои Таолога топширган заҳоти инсон табиий равишда бу қудратли дарахтга боғланиш туйғуларидан халос бўлади.

*5. нирмана-моха джитта-санга-доша
адхйатма-нитйа винивритта-камаҳ
двандваир вимуктаҳ сукха-духкха-самджнаир
гаччханти амудхаҳ падам авйайам тат*

Манманлик ва алданиш туйғусидан халос бўлган, сохта боғланишларнинг барчасини тарк этган, мангуликни англаб етган, моддий эҳтирос туйғусидан озод, қарама-қаршиликлар таъсирига берилмай, бошига мусибат тушганда ҳам, бахтга эришганда ҳам хотиржам қоладиган, Худонинг Олий Шахсига ўз ихтиёрини қандай топширишни биладиган киши ана шу мангу салтанатга эришади.

Изоҳ: Бу ерда қандай қилиб инсон аста-секин ўз ихтиёрини Худои Таолога топшириши мумкинлиги жуда аниқ таърифланган. Энг аввало инсонни маст қилиб қўядиган манманлик туйғусидан қутулиш лозим. Ўзини “моддий табиат ҳукмдори” деб ҳисоблайдиган шартланган рух шу ҳолати билан жуда мағрурланади, шунинг учун унга ўз ихтиёрини Худои Таолога топшириш жуда қийин. Ҳақиқий илмга эга бўлиб, инсон моддий табиатнинг ҳақиқий Ҳукмдори у эмас, Худои Таоло эка-

нини англаб олиши лозим. Манманликдан келиб чиқадиган алданиш туйғусидан халос бўлиш - инсон ўз ихтиёрини Худога топшира олиши учун бажариш зарур бўлган энг биринчи шартдир. Бу моддий оламда обрў-эътибор, шон-шухрат қозонишга интилиб юрган киши ҳеч қачон Худои Таолонинг амрига бош эга олмайди. Манманлик - алданиш натижасида юзага келади: инсон бу дунёга жуда оз вақтга келган, жуда қисқа вақт ичида бу оламни у тарк этади. Лекин шунга қарамай, ғофиллиги, аҳмоқлиги туфайли ўзини бу оламнинг хўжайини деб ҳисоблайди. Натижада у ҳаётда ўзи учун ҳар хил қийинчиликлар яратиб, ўз бошига сон-саноксиз мусибатлар келтиради. Бутун жаҳон мана шундай алданиш ботқоғига ботган. Одамлар ўзлари яшаётган ерни ўзларининг мулки деб ҳисоблайдилар, алданиш домига тушиб, уни ўзаро бўлиб олишни бошлайдилар. Инсон энг аввало, ҳаёт ҳақидаги "бу олам инсонларники" деган нотўғри тасаввурдан халос бўлиш лозим. Инсон ҳақиқий илм ёрдамида ўзини бирор нарсанинг эгаси деб ҳисобламай қўйганида, оиласига, атрофидаги нарсаларга ва ватанига боғланганлиги оқибатида пайдо бўлган алдамчи тасаввурлардан халос бўлади. Шундай алдамчи боғланишлар уни моддий оламда тутқун қилиб қўяди. Ана шу поғонадан ўтганидан кейин, инсон руҳий илм ўргана бошлаши лозим. У ҳақиқатан ҳам ўзига тегишли ва тегишли бўлмаган нарсаларни тушуниб олишга ҳаракат қилиши лозим. Ҳаётга ҳақиқат кўзи билан қарашга ўрганиб, у бу моддий ҳаётнинг алдамчи тасаввурларидан халос бўлади ҳамда бахт ва мусибат, лаззат ва азоб сингари қарама-қаршиликлар таъсирига берилмай қўяди. Шундай қилиб, у аста-секин мукамал илмга эга бўлади, шунда унинг қалбида ўз ихтиёрини Худои Таолога топшира олиш қобилияти ривожлана боради.

*6. на тад бхасайате сурйо на шашанко на паваках
йад гатва на нивартанте тад дхама парамам мама*

Менинг шу олий даргоҳим қуёш, ой, олов ёки электр нури билан ёритилмайди. Унга эришган киши моддий оламга бошқа қайтиб келмайди.

Изоҳ: Бу ерда руҳий олам, Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна-нинг “Кришналока”, яъни “Голока Вриндавана” деб аталадиган даргоҳи таърифланган. Руҳий оламда на қуёшга, на ойга, на электр қувватига зарурат йўқ, чунки, у ердаги барча сайёралар ўзларидан нур таратиб туради. Бу моддий коинотда фақат битта шундай сайёра мавжуд, у - Қуёш. Руҳий оламда ҳамма сайёралар порлаб, ўзидан қуёшдай нур сочиб туради. Вайкунтха сайёраларининг ёғдусидан бутун руҳий олам нурафшон, шу ёруғликни *брахмаджйоти* деб атайдилар. Шу ёғдунинг бошланғич манбаи Кришнанинг сайёраси, Голока Вриндава-

на ҳисобланади. Брахмажйотининг бир қисми *махат-таттва* билан қопланган, борлиқнинг шу бўлагиди моддий олам яралган. Лекин брахмажйотининг, яъни руҳий оламнинг катта қисмини руҳий сайёралар, Вайкунтхалар эгаллаган, уларнинг ичида энг асосийси - Кришна-лока, Голока Вриндаванадир.

Токи тирик мавжудот моддий олам зулматида бўлар экан, у шартланган ҳолатда қолаверади. Лекин у, ҳақиқий руҳий ҳаётнинг бузилган акси кўриниб турган, алдамчи моддий олам дарахти билан бўлган ҳамма алоқаларини узган заҳоти, озодликка чиқади ва руҳий оламга эришади. Шундан сўнг у моддий оламга бошқа қайтиб келмайди. Шартланган ҳолатида тирик мавжудот ўзини моддий оламнинг ҳукмдориман деб ҳисоблайди, аммо, озодликка чиққандан кейин, у руҳий олам салтанатига эришиб, Худонинг Олий Шаҳси билан бевосита мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади. Руҳий оламда у мукамал илм, чексиз лаззатга тўла ҳаёт билан мангу яшайди.

Мана шундай маълумотлар бизнинг қалбимизда ҳақиқий руҳий оламнинг акс тасвири бўлган бу ёлғончи моддий оламдаги азоб-укубатларга тўла ҳаёт чангалидан халос бўлиш, Худои Таолонинг мангу даргоҳига интилиш туйғусини уйғотиши лозим. Моддий оламга қаттиқ боғланиб қолган кишининг бу боғланишлардан қутулиши жуда мушкул, аммо, Кришнани англаш йўлига кириб, инсон аста-секин бунга эришиши мумкин. Бунинг учун у Худонинг содиқ хизматкорлари, Кришна онгига эга бўлган кишилар билан мулоқотда бўлиши лозим. Кришна онгига эга бўлган одамлар жамиятини излаб топиш ва улардан Худога хизмат қилиш йўллариини ўрганиш лозим. Фақат шундагина моддий оламга бўлган боғланишлардан қутулиш мумкин. Моддий ҳаёт азоб-укубатларидан қутулиш учун таркидунёчиларнинг сариқ либосини кийиб, фақат кийимни ўзгартириб олишнинг ўзи кифоя қилмайди. Энг аввало Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш фаолиятига боғланиш лозим. Шунинг учун, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш жараёни - бу моддий оламдан, яъни руҳий оламдаги ҳақиқий ҳаётнинг ёлғончи акс-тасвири бўлган моддий ҳаёт тутқунлигидан озодликка чиқишнинг ягона йўли эканига жиддий эътибор бериш керак. Бу ҳақда "Бҳагавад-гита"нинг ўн иккинчи бобида тўла маълумот берилган эди. Ўн тўртинчи бобда моддий фаолиятнинг ҳар хил турлари ва шаклларига моддий табиатнинг кўрсатадиган салбий таъсири тушунтирилган, фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнигина бутунлай пок руҳий фаолият экани айтилган.

Бу ерда ишлатилган *парамам* *мама* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Яралган оламнинг ҳар бир чеккаси Худои Таолоники ҳисобланади, аммо руҳий олам *парамам*, яъни "мукаммалликнинг олти сифатига тўла", деб аталади. "Катха-упанишад"(2.2.15)да ҳам айтилганки, руҳий оламда қуёш нурининг ҳам, ой нурининг ҳам ҳождати йўқ(*на татра сурйо бхати на чандра-таракам*), чунки у оламда ҳамма нарса Худои

Таолонинг ички қувватининг нури билан равшан. Ана шу мангу даргоҳга фақат ўз ихтиёрини Худои Таолога бутунлай топшириш на-тижасидагина эришиш мумкин, бунинг бошқа йўли йўқ.

*7. мамаивамишо джива-локе джива-бхутаҳ санатанаҳ
манаҳ-шаитханиндрийани пракрити-стхани каршати*

Моддий оламдаги тирик мавжудотлар Менинг ажралган мангу заррачаларимдир. Шартланган ҳолатга тушиб қолган ҳолда улар олти ҳиссиёти билан кураш олиб боришга мажбурдирлар. Ақл - шу ҳиссиётлардан бири.

Изоҳ: Бу ерда тирик мавжудотнинг табиати аниқ-равшан таъриф-ланган. Тирик мавжудот Худои Таолонинг мангу ажралмас бўлаги бўлиб қолаверади. У фақат шартланган ҳолатидагина алоҳидаликка эга бўлади, озодликка эришгандан кейин эса, Худои Таоло билан қўшилиб кетади, деб ўйламаслик керак. У ҳамиша Парвардигорнинг ажралган алоҳида мангу заррачаси бўлиб қолади. Бу ерда аниқ айтилган: *санатанаҳ*. Ведавий муқаддас китоблар таълимотига кўра Худои Таоло Ўзини сон-саноксиз экспансияларида намоён этади. Унинг бирламчи экспансиялари вишну-таттвалар деб аталади, иккиламчи экспансиялари эса - тирик мавжудотлардир. Бошқача қилиб айтганда, вишну-таттвалар - Худои Таолонинг шахсий экспансиялари, тирик мавжудотлар эса - Унинг ажралган экспансияларидир. Худои Таолонинг шахсий экспансияларига Унинг ҳар хил киёфалари киради, масалан: Рама, Нрисимхадева, Вишнумурти ва Вайкунтҳа сайёраларининг барча ҳукмдорлари. Худои Таолонинг ажралган экспансиялари бўлган тирик мавжудотлар Унинг мангу хизматкорлари ҳисобланадилар. Худои Таолонинг шахсий экспансиялари, яъни шахсан Ўзи намоён этган киёфалари мангу мавжуд. Худди шунингдек, Унинг ажралган экспансиялари ҳам, алоҳида руҳ сифатида мангу қолаверадилар. Худои Таолонинг ажралган зарралари бўлган ҳолда тирик мавжудотлар Унинг барча сифатларига эга бўлади. Бу сифатлардан бири - мустақиллик. Ҳар бир руҳий зарра, тирик мавжудот - алоҳида шахс ва у заррача мустақилликка эга. Ўзининг ана шу мустақиллигини суистеъмол қилиб, мангу озод руҳ шартланган руҳ ҳолатига тушиб қолади. Шу мустақиллигидан тўғри фойдаланганида эса, ўзининг мангу озод ҳолатига эришади. Барибир, алоҳида руҳ худди Худои Таолонинг Ўзи сингари мангу мавжудлигича қолаверади. Ўзининг озод, моддий табиат шароити билан шартланмаган ҳолатида тирик мавжудот Худои Таолога илоҳий онг билан садоқатли хизмат қилади, моддий табиат ша-роитида, шартланган руҳ ҳолатида эса, моддий гуналар таъсири остида ўзининг Худои Таолонинг мангу хизматкори эканини унутиб қўяди.

Натижада у моддий оламдаги тирикчилик учун каттиқ кураш олиб боради.

Барча тирик мавжудотлар, фақат одамлар эмас, ит ва мушуклар ҳам, ҳатто бу моддий оламнинг буюк ҳукмдорлари бўлган Тангри Брахма, Шива ва ҳатто Вишну ҳам, - Худои Таолонинг ажралмас бўлаклари, заррачаларидир. Уларнинг барчаси бу оламда мангу эмас, балки ўзларига ажратилган қандайдир вақт мобайнида мавжуд бўлиб турадилар. Бу ерда ишлатилган *қаршати*, яъни "қаттиқ кураш, жанг" ибораси муҳим аҳамиятга эга. Шартланган руҳлар худди темир кишанлар боғлаб қўйилганга ўхшайдилар. Улар сохта ўзлик кишани билан боғланганлар, уларнинг моддий оламдаги ҳаракатларини бошқариб турган асосий куч эса - ақлдир. Инсоннинг ақли эзгулик гунасида бўлганда, тирик мавжудотнинг ҳаракатлари ҳамиша унинг ўзига яхшилик, саодат келтиради. Эҳтирос гунаси таъсири остида бўлган ақли эса, инсонни ҳар хил ташвиш, азоб-укубат, мусибатлар олиб келадиган ҳаракатлар қилишга мажбур қилади. Ғафлат гунаси таъсиридаги ақл эса, инсонни тубанликка юз тутишга, ҳаётнинг қуйи қисмларига олиб борадиган йўлга бошлайди. Лекин, мазкур шеърдан кўриниб турибдики, моддий тана, ақл ва ҳиссиётлар - шартланган руҳнинг шунчаки қобикларидир; у озодликка эришганида моддий қобиклар йўқолиб кетади, лекин унинг руҳий танаси аввалгидай ўзининг алоҳида шахс сифатини сақлаб қолаверади. "Мадҳийандинайана-шрути"да шундай дейилган: *са ва эша брахма-ниитхя идам шарирам мартйам атисриджйа брахмабхисампадйя брахмана паиййати брахмана шриноти брахманаиведхам сарвам анубхавати*. Бу ерда айтилганки, моддий олам тутқунлигидан халос бўлган тирик мавжудот руҳий оламга эришади. Унинг руҳий танаси қайта тикланади, шунда у Худонинг Олий Шахсини якқол кўриш имкониятига эга бўлади. Биз у ерда Худои Таолони тинглаш, У билан ҳамсухбат бўлиш, Уни асл қиёфасида якқол кўриш имкониятига эга бўламиз. Смирителирдан биз шуни биламизки, *васанти йатра пурушаҳ сарве ваикунтхя-муртайаҳ* - руҳий сайёраларда яшайдиган зотларнинг барчаси Худонинг Олий Шахси сингари қиёфаларга эга, яъни Худои Таолонинг айрим заррачалари бўлган тирик мавжудотнинг, вишну-мурти экспансияларининг руҳий тана тузилишлари бир хил кўринишда. Бошқача қилиб айтганда, моддий тутқунликдан халос бўлиб, тирик мавжудот Худонинг Олий Шахсининг марҳамати билан мангу руҳий танага эга бўлади.

Бу ерда *мамаивамшаҳ* (Худои Таолонинг ажралмас заррачалари) сўзи муҳим аҳамиятга эга. Худои Таолонинг заррачаси деган иборани, худди моддий нарсаларнинг бир бўлаги бўлиниб тушгани сингари, бу зарра Худои Таолодан бутунлай ажралиб, бўлиниб тушган, деб тушунмаслик керак. Биз иккинчи бобдан руҳнинг бўлакларга бўлинмаслигини билиб олган эдик. Моддий оламда руҳий танага ўхшаш қиёфа йўқ. Руҳ - бўлакларга бўлинадиган, кейин яна

қўшиладиган моддадан бутунлай фарқ килади. Модда тўғрисидаги тасаввурлар рухга умуман тўғри келмайди. Бу ерда ишлатилган *санатана* (мангу) ибораси шуни кўрсатади. Худои Таолонинг ажралган рухий зарраси мангу рухий заррача бўлиб қолаверади. Иккинчи бобнинг бошида ҳам айtilган эдики, ҳар бир моддий танада Худои Таолонинг бир заррачаси мавжуд (*дехино "смин йатха дехе*). Ана шу заррача моддий туткунликдан озодликка чиққанида ўзининг бошланғич, азалий рухий танасига қайтади, рухий оламнинг рухий сайёраларидан бирига бориб, у ерда Худои Таоло билан мангу ҳамроҳ бўлиш имконига эришади. Лекин, мазкур шеърдан яна шу хулоса келиб чиқадики, Худои Таолонинг ажралган заррачаси бўлган ҳолда, худди олтин зарраси ҳам олтин бўлганидай, тирик мавжудот ҳам Худои Таоло билан бир хил сифатга эга.

*8. шарирам йад аванноти йач чап уткраматившараҳ
грхитваитани самйати вайур гандхан ивашайат*

Худди ҳаво ҳар хил ҳидларни олиб юргани сингари, тирик мавжудот ҳам моддий оламда ўзининг ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари билан яшайди. Шу тарзда у моддий танага эга бўлади, яна бошқа танага эга бўлиш учун бу танасини ҳам тарк этади.

Изоҳ: Тирик мавжудот бу ерда *шивара*, яъни ўз танасининг хўжайини, деб аталган. Ўз хоҳишига қараб у мукамалроқ таналарга эга бўлиши ёки тубанликка юз тутиб, ҳаётнинг куйи шаклларига кулаб кетиши мумкин. Унга ато этилган озгина мустақиллик тирик мавжудотда ана шундай намоён бўлади. Кейинги ҳаётда эга бўладиган танаси тирик мавжудотнинг ўзига боғлиқ. Бутун ҳаёти давомида ўз ақлида шаклланган ҳаёт ҳақидаги онги, тасаввури, ажали етганида инсонни янги танага олиб ўтади. Агар бутун умри давомида шаклланган онги ит ва мушукларникидан фарқ қилмаса, тирик мавжудот кейинги ҳаётида ит ёки мушукнинг танасига эга бўлади. Бутун умри давомида ақлида илоҳий сифатларни ривожлантиришга эришган киши кейинги ҳаётида фаришта танасида туғилади. Агар у қалбида Кришна онгини ривожлантирган бўлса, кейинги ҳаётида Кришналокага, рухий оламга эришиб, Худои Таоло, Шри Кришна билан бирга бўлади. Танамиз ҳалокатга учраши билан ҳамма нарса тамом бўлади, ҳаёт тугайди, деган фикр ҳақиқатга тўғри келмайди. Алоҳида рух бир танадан иккинчи танага ўтиб юради, унинг танаси, шу танасида кўрсатаётган фаолияти - унинг кейинги ҳаётида қандай тана олишини белгилайди. Тирик мавжудот ўзи содир қилган ишларининг оқибати, кармасига қараб маълум кўрринишдаги танага эга бўлади, лекин белгиланган вақтда у танасини тарк этиши лозим бўлади. Бу ерда айtilганки, тирик мавжудотнинг нафис танасида, яъни онгида шаклланган тасаввур унинг кейинги

ҳаётидаги танасини шакллантиради. Шартланган руҳнинг бир танадан иккинчи танага ўтиб юриши, улардаги моддий ҳаёт учун олиб борадиган курашининг барчаси бу ерда қаршати, "ҳаёт учун кураш" деб аталган.

*9. шротрам чакшух спаришанам ча расанам гхранам эва ча
адхитхайа манаи чайам вишайан упасевате*

Бошқа моддий танага кириб, тирик мавжудот янги қулоқлар, кўзлар, тил, бурун ва терига эга бўлади. Бу сезги аъзоларининг барчаси ақлнинг атрофида тўпланган. Улар ёрдамида тирик мавжудот сезги аъзолари ҳис қилишга қодир бўлган нарсалардан лаззат олади.

Изоҳ: Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот ўзининг онгини шу қадар булғаб, ўзида ит ва мушукларнинг онгига ўхшаган онгни ривожлантирса, ундай тирик мавжудот кейинги ҳаётида ит ёки мушукнинг танасини олиб, моддий ҳаётда ўзининг шу танасида лаззатланиб яшайди. Тирик мавжудотнинг бошланғич, азалий онги - тиниқ сувдай пок, шаффоф, соф онгдир. Аммо, сувга қандайдир бўёқ қўшилса, у рангини ўзгартиради. Шунга ўхшаб, моддий табиатнинг ҳар хил гуналари билан аралашиб, тирик мавжудотнинг онги ҳам табиат гуналарининг ҳар хил сифатларига эга бўлади. Ҳар бир тирик мавжудотнинг ҳақиқий, пок онги - Кришна онгидир. Шунинг учун, биз қалбимизда Кришна онгини ривожлантириш ёрдамида пок руҳий ҳаётга қайтамыз. Аммо, онгимиз моддий табиат гуналари таъсирида у ёки бу даражада булғанган бўлса, кейинги ҳаётимизда биз шунга мос бўлган моддий танага эга бўламыз. Ҳозир инсон танасида бўлганимиз учун кейинги танамиз албатта, инсон танаси бўлади, деб ўйламаслик керак. Ҳаётда қандай яшаганимизга қараб, кейинги танамиз 8.400.000 турли таналарнинг бири - ит, мушук, фаришта ёки чўчка танаси бўлиши мумкин.

*10. уткрамантам стхитам вапи бхунджанам ва гунанвитам
вимудха нанупашиянанти пашиянанти джнана-чакиушах*

Рух қандай қилиб ўз танасини тарк этишини, моддий табиат гуналарига маҳлиё бўлиб, танаси ёрдамида қандай лаззатланишини нодон одамлар тушунмайдилар. Лекин, ҳақиқий илмга эга бўлиб, қалб кўзи очилган киши буларнинг ҳаммасини яққол кўра олади.

Изоҳ: Бу ердаги *джнана-чакиушах* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Илмдан маҳрум одамлар тирик мавжудот қандай қилиб танасини тарк

этишини ҳам, кейинги ҳаётида қандай танага эга бўлишини ҳам, ҳатто ҳозир моддий тананинг ичида қандай яшаётганини ҳам тушуна олмай-дилар. Буларнинг ҳаммасини тўғри тушуниб олиш учун "Бҳагавад-гита" ва бошқа муқаддас китобларда келтирилган илоҳий илмни ҳақиқий руҳий устоз оғзидан эшитиб, мукаммал илмга эга бўлиш керак. Ҳаётни ана шундай мукаммал илм кўзи билан кўра оладиган киши ўзини ҳаётда "энг бахтиёр одам" деб ҳисоблаши мумкин. Моддий табиатнинг алдамчи ранг-баранг кўринишларига маҳлиё бўлиб, ҳаётда алданиб қолган ҳар бир тирик мавжудот танасини маълум шароитда тарк этади, маълум шароитларда яшайди ҳамда маълум шароитларда ҳаётдан лаззатланади, ўзини худди ҳаётдан лаззатланиб яшаётгандай сезади. Истақ ва эҳтирос бошини айлантириб, ақлини йўқотиб қўйган кишилар нега ҳозир шундай танага эга эканини, жон қандай қилиб бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини тушуниш қобилиятини тобора йўқотиб бораверадилар. Бунинг учун улар тушуна олмайдилар. Лекин, руҳий илмга эга бўлган киши руҳ танадан фарқ қилишини, таналарни алмаштириб, ҳар танада турли хил нарсалар билан лаззатланишини тушунади. Мукаммал илмга эга киши тирик мавжудот моддий оламда нима сабабдан, қандай қилиб азоб-уқубатларга дучор бўлишини тушунади. Шунинг учун Кришнани, Худои Таолони англашда юқори поғоналарга кўтарилган киши бутун куч-қудратини аямай, ҳаётда ғофиллик ботқоғига ботиб, азоб-уқубатда қийналиб яшаётган оддий одамларга бу илмни етказиш учун қўлидан келган ва келмаган ишларни амалга оширишга интилади. Озгина фаросати бўлган одамлар шартланган ҳаётдаги мусибатларидан бутунлай халос бўлиши, Худои Таолони англаб, Кришна онгига эга бўлиши, моддий олам асирлигидан озодликка чиқиб, руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришишлари лозим.

*11. йатанто йогинаш чаинам пашйантий атманй авастхитам
йатанто "ни акритатмано наинам пашйанти ачетасаҳ*

Ҳақиқат йўлидан адашмай олий мақсад сари интилаётган, руҳий ўзлигини англаб етган илоҳий одамлар ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурга эга. Лекин, ақли ривожланмаган, хали ўзининг руҳий табиатини англаб етмаган киши, қанча уринса ҳам, бу жараёнларни тушуна олмайди.

Изоҳ: Ўзининг руҳий табиатини англашга интилаётган кўпчилик илоҳий одамлар орасида фақат руҳий ўзлигини тўла англаб етган кишигина тирик мавжудотнинг қандай қилиб моддий таналарни алмашлашини кўра олади. Бу ерда ишлатилган *йогинаҳ* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирги пайтда жуда кўп одамлар йога билан шуғулланишни истайдилар, бунинг учун ҳар хил йога тўғаракларига, жамиятларига қўшиладилар, аммо уларнинг орасида камдан-кам одам-

ларгина ўзликни англаш илмидан хабардор. Одатда улар ўзларининг моддий танасини чиройли ёки соғ-саломат қилиш ниятида қандайдир жисмоний

437

машқларни бажариш билан чекланиб қоладилар. Улар йога деганда фақат шуни тушунадилар, холос. Шундай одамларни *йатанто "нй акритатманаҳ*, деб атайдилар. Ўзларича “йога” деб аталадиган жараёнда тиришқоқлик билан шуғулланиш натижасида руҳий ўзлигини англаб ета олмайдилар, қандай қилиб руҳ бир танадан иккинчи танага ўтиб юришини тушуна олмайдилар. Ҳақиқий йога билан шуғулланиб, ўзининг руҳий табиатини англаб етган, ўзини ўраб турган моддий оламни, Худои Таолони таниган киши - бир сўз билан айтганда, Худои Таолога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб юрган кишигина бу жараёни тўлиқ тушуна олади.

*12. йад адитйа-гатам теджо джагад бхасайате “кхилам
йач чандрамаси йач чагнау там теджо виддхи мамакам*

Бу олам зулматини ёритиб турган қуёш нури Мендан таралган, ойнинг, оловнинг ёруғлиги ҳам Мендан чиқади.

Изоҳ: Ғофил ва аҳмоқ одамлар теварак атрофда рўй бериб турган жараёнларнинг табиатини тушуна олмайдилар. Аммо, Худои Таолонинг мазкур шеърда айтаётган гапларини англаб олиб, биз ҳақиқий илмдан хабардор бўла бошлаймиз. Ҳар биримиз қуёш, ой ва электр нурини кўриб юрибмиз. Биз қуёш ва ой нурининг ҳам, оловнинг ёғдуси ва электр нурининг манбаи ҳам Худонинг Олий Шахси эканини англаб олишимиз лозим. Ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурларга эга бўлиш Худони англаб олишда биринчи қадамлар бўлади, шартланган руҳга моддий оламда яшаб туриб ҳам руҳий юксалиш имконини беради. Тирик мавжудотлар ўзларининг табиатига кўра Худои Таолонинг ажралмас бўлакларидир, бу ерда Парвардигор тирик мавжудотларни ўз уйига, Худонинг даргоҳига олиб борадиган осон йўлни кўрсатяпти.

Мазкур шеърдан яна шу маълум бўладики, қуёш бутун коинотни ёритиб туради. Моддий оламда жуда кўп коинотлар, жуда кўп қуёшлар, ойлар мавжуд, лекин ушбу шеърдан биламизки, ҳар бир коинотда фақат битта қуёш бор. "Бҳагавад-гита"да айтилганки, ой юлдузлар туркумига қиради (*накшатранам ахам шаши*). Қуёш нурининг манбаи - Худои Таолонинг руҳий оламга таралган нури, брахмажйоти-дир. Қуёш чиқиши билан одамларнинг фаолияти бошланади. Улар овқат пишириш учун олов ёкадилар, завод ва фабрикаларни ишга тушириш учун ҳам олов керак. Ҳаётда инсоннинг бирор соҳадаги фаолияти оловнинг иштирокисиз амалга ошмайди. Ой нури билан ўсимликлар ривожланади. Шунинг учун қуёш, олов ва ой нури инсон

учун жуда зарур. Уларсиз бу ҳаётда яшашнинг иложи йўқ. Биз қуёш ва ойнинг нури, оловнинг тафти Кришнадан, Худонинг Олий Шахсидан чиқаётганини тушуниб етганимизда, қалбимизда Кришна онги ривожлана бошлайди. Шу тарзда биз ҳаётда Худои Таолонинг, Шри Кришнанинг марҳамати билангина тирик эканимизни тушуна оламиз: Унинг марҳаматисиз қуёш бўлмасди, Унинг марҳаматисиз ой бўлмасди, Унинг марҳаматисиз олов бўлмасди. Қуёш, ой ва олов бўлмаса, ҳеч ким яшай олмайди. Ана шундай фикрлашлар инсон қалбида, шартланган рух қалбида Кришна онгини уйғотишга қодир бўлади.

*13. гам авишййа ча бхутани дхарайамй ахам оджаса
пушнами чаушадхиҳ сарваҳ сомо бхутва расатмаках*

Мен ҳар бир сайёранинг ичига кираман, Менинг қувватим ушлаб тургани сабабли улар ўз орбиталаридан чиқиб кетмайдилар. Мен Ой бўлиб барча ўсимликларни шарбат билан озиқлантираман.

Изоҳ: Мазкур шеърдан маълум бўладики, коинотдаги барча сайёралар осмонда фақат Парвардигорнинг қуввати билангина ўз орбита-сида юради. Парвардигор ҳар бир атом, ҳар бир сайёра ва ҳар бир тирик мавжудот ичига кирган. Бу ҳақда "Брахма-самхита"да ҳам айтилган: "Ўзининг тўлиқ экспансияси бўлган Параматма кўринишида Худонинг Олий Шахси барча сайёраларнинг, коинотларнинг, тирик мавжудотларнинг ва ҳатто атомларнинг ичига киради". Бутун борлиқнинг ичига кириб, айнан Параматма бутун оламни ушлаб туради. Масалан, токи рух инсон танасида мавжуд экан, у сув юзида тура олади, рух танани тарк этган заҳоти, тана ҳалокатга учраб, сувга чўкиб кетади. Албатта, бузилиб, шишиб кетган тана ҳам, худди сомондай, сув юзига қалқиб чиқади, лекин, инсон танасини тарк этган заҳоти унинг танаси сув тагига чўқади. Шунга ўхшаб, сайёралар ҳам фақат уларнинг ичида Худо Шахсининг олий қуввати мавжуд бўлгани туфайлигина осмонда, ўз орбитасида юрадилар. Парвардигор Ўзининг қуввати билан ҳар бир сайёрани худди бир қисм тупроқдай ушлаб туради. Бир қисм тупроқ қўлимизда турганда у ерга тушмай ҳавода туради, лекин ташлаб юборган заҳоти, у ерга тушади. Худди шундай, осмону-фалакда юрган ҳар бир сайёрани ҳам Худои Таолонинг фазовий қиёфаси Ўзининг сон-саноксиз қўлларида ушлаб туради. Ўзининг қудрати ва қувватлари билан Парвардигор оламдаги ҳар бир қўзғалувчан ва қўзғалмас мавжудотларни ушлаб туради. Ведавий мадҳияларда ҳам фақат Худонинг қудрати билангина қуёш ва юлдузлар ўз орбитасидан чиқмай ҳаракат қилади, деб қуйланади. Агар Худои Таолонинг қудрати бўлмаса, коинотдаги барча сайёралар ҳар томонга сачраб ҳалокатга учраган бўларди. Худди шунингдек, Худои Таолонинг шарофати билангина ой ўсимликларни шарбат билан таъминлайди, мева ва сабзавотлар ҳар

хил ширин таъмга эга бўлади. Ой нури бўлмаса, сабзавотлар ўсмаган бўларди. Бу ерда келтирилган *расатмақаҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Барча мевалар Ўзини Ойнинг нури кўринишида намоён этган Худои Таолонинг шарофати билангина ширин таъмга эга бўлади. Одамлар фақат Худои Таолонинг шарофати билангина ҳаёт учун зарур бўлган ҳамма нарсага эга бўлиб, ширин таомлар билан лаззатланадилар. Акс ҳолда бу моддий оламда ҳеч ким яшай олмасди.

*14. ахам вайшванаро бхутва пранинам дехам аишритаҳ
пранапана-самайуктаҳ пачами аннам чатур-виддхам*

Мен - барча тирик мавжудотлардаги овқат ҳазм қилиш оловиман. Уларнинг танасига кирадиган, танасидан чиқадиган нафаси билан бирга тирик мавжудотларга тўрт хил овқат ҳазм қилишларида ёрдам бераман.

Изоҳ: "Аюр-веда" таълимотига кўра, ошқозонда овқатни ҳазм қилиш олови мавжуд бўлиб, у инсоннинг барча еган овқатларини ҳазм қилиб туради. Овқат ҳазм қилиш олови пасайганида одам очликни ҳис қилмай кўяди, шу олов кучайганида эса, яна очлик ҳис қила бошлайди. Агар ошқозонида оловнинг ҳарорати пасайиб кетса, у даволаниши лозим. Ана шу олов Худонинг Олий Шахсининг вакили ҳисобланади. "Брихад-аранйака-упанишад", (5.9.1)да айтилганки, Худои Таоло яъни Брахман, овқат ҳазм қилиш олови сифатида инсон ошқозонида мавжуд бўлиб, унинг еган овқатини ҳазм қилади: (*айам ангир ваишванаро йо йам антаҳ пुरुше йенедам аннам пачйате*). Парвардигор инсонга овқат ҳазм қилишда ёрдамлашар экан, демак, инсон ҳатто озиқланишда ҳам Худои Таолога боғлиқ, қарамдирлар. Худои Таолонинг ёрдамисиз улар овқатлана олмайдилар. Шундай қилиб, Худои Таолонинг Ўзи - ҳам озиқ-овқат маҳсулотларини етиштиради, ҳам уни тирик мавжудот ошқозонида ҳазм қилади, яъни бутунлай Унинг марҳамати билангина биз ҳаётда лаззатланиб яшаймиз. Бу "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланади: *шабдадибхйо "нтаҳ пратиштхана ч - Худои Таоло товушда ҳам, тирик мавжудотнинг танасида ҳам, ҳавода ҳам, ҳазм қилиш олови кўринишида ҳатто ошқозонда ҳам мавжуд. Таомнинг тўрт тури мавжуд: чайнамай ютиладиган, чайналадиган, ялаб ейиладиган ва сўриб ейиладиган таомлар. Худои Таоло ана шу тўрт хилдаги овқатни ошқозонда ҳазм қиладиган оловдир.*

*15. сарвасйа чахам хриди саннивишто
маттаҳ смритир джнанама апоханама ча
ведаши ча сарваир ахам эва ведйо
веданта-крид веда-вид эва чахам*

Мен ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжудман. Хотира, илм ва унутиш Мендан чиқади. Барча Веда(муқаддас китоб)ларнинг мақсади - Мени англашдан иборат. "Веданта"ни тузган ва барча Веда(муқаддас китоб)ларнинг ҳақиқий билимдони ҳам Менман.

Изоҳ: Худои Таоло Параматма кўринишида ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд бўлиб, айнан Унинг Ўзи ҳар кимни фаолиятга ундайди. Тирик мавжудот ўзининг ўтган ҳаётини бутунлай унутиб юборади, аммо ҳамиша унинг гувоҳи бўлиб юрган Худои Таолонинг кўрсатмаси билан, ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишларини бу ҳаётида давом эттириш имкониятига эга бўлади. Шунинг учун ҳам у бу ҳаётида ўзининг аввалги ҳаётидаги кармаси асосида ҳаракат қила бошлайди. Парвардигор бунинг учун унга етарли хотира ва тафаккур ато этади, аввалги ҳаётини унутиш имконини беради. Шундай қилиб, Парвардигор ҳамма ерда мавжуд бўлибгина қолмасдан, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам намоён бўлиб, уни ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишларининг натижасини, оқибатларини бошидан кечиришга мажбур қилади. Худога фақат Брахман, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд Параматма, Худонинг Олий Шахси сифатида эмас, Ведалар кўринишида ҳам сиғинадилар. Ведалар, яъни муқаддас китоблар одамларга ҳаётда қандай яшаш, умрининг охирида Худонинг даргоҳига қайтиш ҳақида тўғри йўл кўрсатади. Ведалар бизга Худои Таоло, Шри Кришна ҳақида маълумотлар беради, Кришнанинг Ўзи, Вйасадева киёфасида "Веданта-сутра"нинг муаллифи ҳисобланади. "Веданта-сутра"га "Шримад Бҳагаватам" кўринишида изоҳ ёзиб, Вйасадева унинг ҳақиқий мазмунини тушунтириб берган. Худои Таоло шу қадар улуғворки, шартланган руҳларни моддий олам тутқунлигидан озодликка чиқариш учун Ўзи уларни озиқ-овқат билан таъминлайди, Ўзи шу овқатларни ҳазм қилишда ёрдамлашади, Ўзи тирик мавжудотларнинг ҳаракатини назорат қилиб туради, Ўзи Ведалар, муқаддас китоблар кўринишида уларга ҳаёт ҳақидаги тўғри маълумотларни беради ва Ўзи, Худонинг Олий Шахси, Кришна киёфасида "Бҳагавад-гита"ни бевосита нозил қилиш учун инсонлар орасига ташриф буюради. Ана шуларнинг барчаси Худои Таолони ҳар бир тирик мавжудотга чексиз меҳрибон ва раҳмдил эканидан далолат беради Шунинг учун барча шартланган руҳлар Унга сажда қилиб сиғинишлари лозим.

Антаҳ-правиштаҳ шаста джананам. Ўзининг аввалги танасини тарк этиб, тирик мавжудот ҳамма нарсани эсидан чиқариб юборади, Худои Таолонинг ундови билан янги танага мос ҳолда ҳаракат қила бошлайди. Гарчи тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаёти ҳақида ҳеч нарсани эслай олмаса-да, Худои Таоло тирик мавжудотга унинг фаолияти қаерда тўхтаган бўлса, шу жойидан бошлаб кетиш учун етарли

бўлган ақл-идрок ато этади. Бунинг устига, қалбидаги Худои Таолонинг амри билан тирик мавжудот моддий оламдаги ҳаёт билан лаззатланиб ёки мусибатлардан қийналибгина қолмасдан, У ато этган ақл-идрок ёрдамида Худои Таолонинг Ўзи нозил қилиб қўйган муқаддас китобларни, Ведаларни англаб олиш имконига ҳам эга бўлади. Ведалар илмини эгаллашга жиддий ҳаракат қилаётган, Худои Таолони англашга ҳақиқатан ҳам интилаётган кишига Кришна етарли даражада ақл-идрок, тафаккур ато этади. Нимага У одамларга ведавий илмларни беради? Чунки ҳар бир тирик мавжудот Кришнани англаб етиши лозим. Ведаларнинг ўзи буни тасдиқлайди: *йо "сау сарваир ведаир гийаме*. Азалий тўрт ведадан бошлаб, барча муқаддас китоблар, "Веданта-сутра", Упанишадалар, Пураналаргача Парвардигорнинг улғуворлигини шарафлайдилар. Ведавий қурбонлик маросимларини ўтказиб, Ведалар илмини муҳокама қилиб, Худого садоқат билан хизмат қилиш жараёнида Худого сажда қилиб, шартланган рух умрининг охирида Худонинг даргоҳига қайтиши мумкин. Шундай қилиб, Ведаларнинг мақсади - Кришнани англашдир. Ведаларнинг бизга берадиган кўрсатмаларига амал қилиб яшаш натижасида биз Худои Таолони, Кришнани тушуниб, англаб оламиз, Унга, Худонинг даргоҳига олиб борадиган йўлни кўра оламиз. Охирги мақсад - Худонинг Олий Шахсини англаб етишдир. "Веданта-сутра"(1.1.4)да шундай дейилган: *тат ту саманвайат*. Рухий юксалиш йўлида одам уч поғона орқали ўтади. Ведаларни ўрганиш натижасида одам ўзининг Худои Таоло билан ўзаро муносабатларини билиб олади. Рухий юксалиш жараёнидаги ҳар хил машғулотлар билан шуғулланиб, у Худого яқинлашади, охиروқибатда ҳаётда энг олий мақсадга - Худонинг Олий Шахсига эришади. Бу шеърда Ведаларнинг вазифаси, ведавий илмни эгаллаш усули, уларнинг охирги мақсади, аниқ кўрсатилган.

*16. дав ав имау нурушау локе кишараш чакшара эва ча
кишараҳ сарвани бхутани кута стхо "кишара учйате*

Тирик мавжудотларнинг икки тоифаси мавжуд: ўзгарувчан ва ўзгармас. Моддий оламда ҳар бир тирик мавжудот ўзгариб туради, рухий оламда яшайдиганлар эса, ҳамиша ўзгармай қолаверади.

Изоҳ: Аввал айтганимиздай, Парвардигор, Вйасадева киёфасида намоён бўлиб, "Веданта-сутра"ни яратган. Бу ерда Парвардигор "Веданта-сутра"нинг мазмунини қисқача баён қиляпти. У айтяптики, сонсаноксиз тирик мавжудотларни икки тоифага бўлиш мумкин: ўзгармас ва ўзгаришларга маҳкум тирик мавжудотлар. Тирик мавжудотлар Худонинг Олий Шахсининг мангу ажралмас бўлаклари, заррачалари бўлиб қолаверади. Улардан моддий оламга тушганларини *джива-*

бхута деб атайдилар, бу шеърда ишлатилган *кишараҳ сарвани бхутани* сўзи уларнинг ўзгарувчан эканини кўрсатади. Лекин, Худонинг Олий Шахси билан бирлигини мустаҳкам сақлаб қоладиган тирик мавжудотлар ўзгармас тирик мавжудотлар тоифасига киради. Бирлик деганда алоҳидаликнинг йўқолиб кетишини эмас, тўла бутундан биратўла ажралиб кетмасликни тушуниш керак. Тирик мавжудотларнинг шу икки тоифаси (шартланган ва озод рухлар) руҳий ва моддий олам мавжудлигининг қандайдир мақсади борлигини белгилайди. Албатта, руҳий оламда "яралиш" деган тушунчани ишлатиб бўлмайди, лекин "Веданта-сутра"да Худои Таолонинг Ўзи "ҳам руҳий, ҳам моддий борлиқнинг манбаиман", дегани сабабли бу иборани ишлатяпмиз.

Худонинг Олий Шахси, Парвардигор Кришна таъкидлаганидай, тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинадилар. Бу ҳақиқатни Ведалар ҳам тасдиқлайди, демак бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. Моддий оламда беш ҳиссиёти ва ақли билан кураш олиб борадиган тирик мавжудотлар кетма-кет тана алмашлаб юрадилар. Токи тирик мавжудот шартланган ҳолатда бўлар экан, унинг танаси ҳамиша турли ўзгаришларга учрайди, чунки тана моддий табиатга эга. Модда ҳамиша ўзгариб туради, шу сабабли тирик мавжудот ҳам, ҳамиша ўзгариб тургандай туюлади. Аммо, руҳий оламда яшайдиган тирик мавжудотларнинг танаси моддий эмас, демак, улар ўзгармас табиатга эга. Моддий оламда тирик мавжудотнинг танаси олти хил ўзгаришларга учрайди: туғилади, ўсади, бироз вақт ўзгармай туради, насл қолдиради, сўлади ва ўлади. Лекин, руҳий оламда тирик мавжудотнинг танаси ўзгаришсиз қолади; руҳий оламда туғилиш, кексайиш ва ўлим йўқ. Руҳий оламда ҳамма нарса ўзгармас, бир хил табиатга эга. *Кишараҳ сарвани бхутани*: модда билан бириккан барча тирик мавжудотлар - яралган мавжудотлардан энг биринчиси Тангри Браҳмадан то энг кичик чумолигача, - таналарини алмашлаб юрадилар, шу сабабли уларни "ўзгарувчан" деб атайдилар. Руҳий оламда барча тирик мавжудотлар мангу руҳий биргаликда бўладиган озод рухлардир.

*17. уттамах пурушас тв анйах параматмети удахритах
йо лока-трайам авишйа бибхарти авйайа ишварах*

Бу икки тоифадан ташқари энг буюк Шахс, барча уч олам ичига кирган, уларнинг мавжудлигини таъминлаб турадиган Олий Рух, Худои Таолонинг Ўзи ҳам бор.

Изоҳ: Бу шеърнинг мазмуни "Катха-упанишад"(2.2.13)да ва "Шветашватара-упанишад"(6.13)да жуда яхши тушунтирилган. У ерда айтилганки, бирлари шартланган, бирлари озод бўлган сон-саноксиз тирик мавжудотлар устида Олий Шахс, Параматма туради. Упанишадаларнинг қуйидаги шеърида ҳам бу тасдиқланади: *нитйо нитйанам*,

четанаиш четананам. Унинг маъноси шундан иборатки, барча тирик мавжудотлар - ҳам озод, ҳам шартланган рухлар устида яна бир тирик мавжудот, Худонинг Олий Шахси туради. У тирик мавжудотларнинг қилган ишларига мос равишда лаззатланиш имконини бериб, уларнинг барчасига ғамхўрлик қилиб туради. Ана шу - ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Параматма кўринишида намоён бўлган Худонинг Олий Шахсидир. Фақат ўз қалбидаги Худои Таолога эришган донишмандгина қалбининг тўла осойишталигига эриша олади.

*18. йасмат кишарам атито “ҳам акишарад апи чоттамах
ато “сми локе веде ча пратхитаҳ пурушоттамах*

Илоҳий ва энг буюк бўлган ҳолда, Мен ҳаммадан - ўзгарувчан ва ўзгармас рухлардан устун тураман, шу боис бутун оламда ва барча Ведаларда Мени - “Худонинг Олий Шахси” деб олқишлайдилар.

Изоҳ: Ҳеч ким Худонинг Олий Шахси, Кришнадан устун бўла олмади - на озод рухлар, на шартланган рухлар. Шунинг учун Уни энг буюк, Олий Шахс деб атайдилар. Мазкур шеърдан ҳам маълум бўладики, тирик мавжудотлар ҳам, Худои Таоло ҳам алоҳида шахслардир. Уларнинг орасидаги фарқ шундан иборатки, ҳеч бир тирик мавжудот, хоҳ у озод рух, хоҳ шартланган рух бўлсин, миқдор жиҳатдан Худонинг Олий Шахсининг англаб бўлмас қудратли қувватларидан устун бўлолмайди. Худонинг Олий Шахси билан бошқа тирик мавжудотларни ҳар жиҳатдан бир-бирига тенг, ёки бир қаторда туради, деб ҳисоблаш умуман нотўғри. Тирик мавжудотлар ҳамиша бўйсунган ҳолатда бўладилар, Парвардигор эса - ҳамиша ҳукмрон ҳолатда бўлади. Бу ерда ишлатилган *уттама* ибораси муҳим аҳамиятга эга: ҳеч ким, ҳеч қачон, бирор нарсада Худонинг Олий Шахсидан устун келолмайди.

Локе ибораси "*пуруша агама*(муқаддас китоб)ларда" деган маънони билдиради. "*Нирукти*" луғатига кўра, *локйате ведартхо "не-на-"* Ведаларнинг маъноси смрити-шастраларда тушунтирилган".

Параматма киёфасида ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Худои Таоло ҳам Ведаларда таърифланган. Уларнинг бирида(Чхандогья-упанишад.8.12.3) шундай дейилган: *тавад эша сампрасадо "смач чхарират самуттхайа парам джйоти-рупам сампаджйя свена рупенабхишишпадийате са уттаман пурушаҳ* - "Танадан ажралиб Олий Рух шахсиятсиз брахмажйотиға киради ва шу жойда Ўзининг соф рухий киёфасида қолади. Мана шу Олий Рухни Олий Шахс деб атайдилар". Демак, Олий Шахс Ўзининг рухий ёғдусини намоён этиб таратади, ана шу ёғду ҳар қандай ёруғликнинг бошланғич манбаидир. Худо Шахсининг яна бошқа кўриниши ҳам мавжуд: ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Параматма. Ер юзиде Сатйавати ва Парашара Мунининг

ўғли Вйасадева қиёфасида ҳам намоён бўлиб, ана шу Худо Шахсининг Ўзи одамларга Ведалар илмини нозил қилган.

*19. йо мам эвам асаммудхо джанати пурушоттамам
са сарва-вид бхаджати мам сарва-бхавена бхарата*

Мен - Худонинг Олий Шахси эканимга чуқур иймон билан ишонадиган киши ҳаётда ҳамма нарсани тўғри тушуниб етган одам ҳисобланади. Шундай одам ўз ҳаётини бутунлай Менга садоқат билан хизмат қилишга бағишлайди.

Изоҳ: Тирик мавжудотлар ва Олий Мутлақ Ҳақиқатнинг табиати ҳақида ҳар хил фалсафий тасаввурлар мавжуд. Мазкур шеърда Худои Таолонинг Ўзи аниқ айтяпти: Парвардигор Кришна - Худонинг Олий Шахси эканига аниқ иймон келтирган киши ҳамма нарсани билиб олган бўлади. Илми мукаммал бўлмаган киши Мутлақ Ҳақиқат тўғрисида фақат тахмин қилиши мумкин. Аммо, мукаммал илмга эга бўлган киши ўзининг нодир, қимматли вақтини бекорга кетказиб ўтирмай, Кришна онгида ҳаракат қилиб, ягона Парвардигор Кришнага садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлади. Бутун "Бҳагавад-гита" бўйича мана шу фикр устивор ўрин тутати. Шунга қарамай, "Бҳагавад-гита"га изоҳ ёзган кўп олимлар тирик мавжудот билан Мутлақ Ҳақиқатни тенглаштиришда давом этаверадилар.

Ведавий илми *шрути* деб атайдилар - бу илми тинглаш орқали эгаллаш лозим. Ведавий донишмандлик илмини фақат Кришна ёки Унинг ҳақиқий вакили сингари ишонарли манбалардан ўрганиш лозим. Бу ерда Кришна руҳий илми батафсил тушунтириб берапти, биз Унинг сўзларини тинглаб, шу илми ўзлаштириб олишимиз лозим. Лекин, бунда шунчаки тинглашнинг ўзи камлик қилади. Чўчкалар ҳам тинглаш қобилиятига эга. Ҳар ким ўзининг фикрлаш қобилиятига қараб эмас, биладиган одамларнинг тушунтиришларини тинглаб, "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини англаб олиши керак. Биз камтарин ҳолда "Бҳагавад-гита"ни тинглашимиз, тирик мавжудотлар ҳамиша Худонинг Олий Шахсининг ҳукми остида эканини тан олишимиз лозим. Шуни тушуниб етган киши Худонинг Олий Шахси, Шри Кришнанинг фикрига кўра, Ведаларнинг мазмунини англаб етган бўлади. Бошқа одамлар буни тушуна олмайдилар.

Бу ерда ишлатилган *бхажати* сўзи муҳим аҳамиятга эга. Уни кўпинча Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишни ифодалашда ишлатадилар. Агар одам ҳаётини Худои Таолога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилишга бутунлай бағишлаган бўлса, демак у Ведалар илмини тўлиқ англаб етган бўлади. Вайшнав ачарйаларнинг фикрларига кўра, Кришнага садоқат билан хизмат қилиб юрган кишининг Мутлақ Ҳақиқатни англаш учун бошқа усуллардан фойдалани-

шининг ҳожати йўқ. Ундай одам аллақачон Мутлақ Ҳақиқатни англаб етган бўлади, чунки у Худои Таолога садоқат билан хизмат қияпти. У руҳий ўзлигини англашнинг аввалги ҳамма боскичларидан аллақачон ўтган бўлади. Агар одам юз минг йиллар умрини фалсафий изланишларга сарфлаган бўлса-ю, лекин Шри Кришна - у бўйсунуши ва сифиниши лозим бўлган Худонинг Олий Шахси эканини англаб етмаган бўлса, умрининг шунча йилларини эгаллаган фалсафий изланишлари ҳеч қандай натижа бермаган, шунчаки умрини бекорга хазон қилган бўлиб қолаверади.

*20. ити гухйатамам шастрам идам уктама майанагха
этад буддхва буддхима сйат крита-критйаш ча бхарата*

Эй бегуноҳ зот, Мен сенга Ведаларнинг энг махфий сирини ошкор этдим. Унинг маъносини англай олган киши донишмандлик илмини эгаллаган бўлади. Бу йўлдаги меҳнатлари уни камолотга эриштиради.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор айтяптики, Унинг ҳозир баён этган илми - барча муқаддас китобларда нозил қилинган илмларнинг асосий мазмуни ҳисобланади. Бу илми Худои Таолонинг Ўзи қандай нозил қилган бўлса, шундайлигича, асл ҳолида қабул қилиш керак. Фақат шундагина инсон етарли тафаккурга ва мукаммал руҳий илмга эга бўлади. Бошқача қилиб айтганда, бу фалсафани - Худонинг Олий Шахси фалсафасини эгаллаб олиб ва Худои Таолога муҳаббат билан хизмат қилиб, инсон моддий табиатнинг гуналари таъсиридан бутунлай халос бўлади. Худога садоқат билан хизмат қилиш - руҳий илм олиш йўлидир. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш бор жойда моддий иллатлар бўлмайди. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш ва Худои Таолонинг Ўзи бир-биридан фарқ қилмайди, чунки Худои Таолонинг Ўзи ҳам, Унга садоқат билан хизмат қилиш ҳам бир хилда илоҳий табиатга эга; яъни Худога садоқат билан хизмат қилиш Худои Таолонинг ички, руҳий қувватининг таъсир доирасида бўладиган жараёндир. Парвардигорни қуёшга, ғофилликни эса - зулматга қиёслайдилар. Қуёш порлаб турган жойда зулмат бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун, ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш жараёни ҳар қандай ғофиллик зулматини ёритиб юборади.

Ҳар бир инсон қалби бира тўла покланиб, донишмандлик илмини эгаллаши учун, Кришнани англаш усулидан фойдаланиши, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўлига кириши лозим. Оддий одамларнинг кўзига қанчалик ақлли доно бўлиб кўринмасин, Худои Таолонинг, Кришнанинг табиатини тушунмайдиган, Унга садоқат би-

лан хизмат қилмайдиган кишининг ақли-паст, тафаккури-номукаммал одамлигича қолаверади.

Бу ерда Кришна Аржунни бекорга *анагха* деб атаётгани йўқ. *Анагха* ибораси "беғуноҳ" деган маънони билдиради. У шундан далолат берадики, токи инсон ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлмас экан, унинг Кришнани англаб етиши жуда мушкул бўлади. Худои Таолони фақат барча моддий иллатлардан халос бўлган, ўзининг барча бемаъни одатларидан, гуноҳ ишларга интилишидан покланган кишигина англай олади. Лекин Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш шу қадар пок ва қудратлики, бу фаолиятнинг ўзи инсонни тезда пок ва беғуноҳ қилади.

Кришна онгидаги Худонинг соф содиқ хизматкорлари орасида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши ҳар хил номаъқул ишлардан ўзини бутунлай тийиб юриши лозим. Унинг енгиб ўтиши лозим бўлган энг асосий қийинчилиги - юрагининг ожизлиги, иродасизлигидир. Тирик мавжудотнинг аввал бошда бу моддий оламга тушишига сабаб бўлган нарса - унинг моддий оламга ҳукмронлик қилиш истагидир. Бу - юрак ожизлигининг намоён бўлган биринчи кўриниши ҳисобланади. Натижада у Худои Таолога муҳаббат билан хизмат қилмай қўяди. Юрак ожизлигининг иккинчи намоён бўлиши шундан иборатки, моддий табиат устидан ҳукмрон бўлиш кучая борган сари, тирик мавжудот моддага ва унга эгалик қилишга боғланиб қолади. Шундай намоён бўладиган юракнинг икки турли ожизлиги эса, тирик мавжудотнинг бу дунёдаги барча азоб-укубатларининг, муаммоларининг асосий сабабчисидир. Мазкур бобнинг биринчи беш шеърда юрак ожизлигидан қутулиш йўллари кўрсатилган, олтинчи шеърдан то охиригача эса, пурушоттама-йогага бағишланган.

"Пурушоттама-йога, - Олий Шахс йогаси" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида Бҳактиведантнинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн олтинчи боб.

Илоҳларга ва иблисларга хос фазилатлар

1-3. шри бхагаван увача

*абхайам саттва-самшуддхир джнана-йога-вйавастхитиҳ
данам дамаш ча йаджнашча свадхйайас тапа арджавам
ахимса сатйам акродхас тйагаҳ шантир апаишунам
дайа бхутешв алолуптвам мардавам хрир ачапалам
теджаҳ кшама дхритиҳ шаучам адрохо нати-манита
бхаванти сампадам дайвим абхиджатасийа бхарата*

Худонинг Олий Шахси шундай деди: Жасурлик, покланиш, рухий илмни ривожлантириш, саховатлилик, ҳиссиётини жиловлаб олиш, қурбонлик маросимлари ўтказиш, Ведаларни ўрганиш, риёзат чекиш, соддалик, зулм қилмаслик(беозорлик), ростгўйлик, ғазабнок бўлмаслик, ҳеч нарсга боғланмаслик, хотиржамлик, бировлар ҳақида ёмон гап айтмаслик, барча тирик мавжудотларга меҳрибон бўлиш, қизганмаслик, мулойимлик, камтаринлик, қатъият, мақсадга шижоат билан интилиш, кечиримлилик, чидамлилик, поклик, ҳасад қилмаслик, шон-шухратга интилмаслик. Эй Бхарат ўғли, такводор инсонларга илоҳий табиат ато этган эзгу фазилатлар мана шулардан иборат.

Изоҳ: Ўн бешинчи бобнинг бошида Парвардигор Кришна Аржунга моддий оламдаги баниан дарахти ҳақида гапириб берган эди. Шу дарахтнинг юқорига қараган илдизлари тирик мавжудотларнинг гуноҳ ва савоблардан иборат фаолиятини тасвирлайди. Тўққизинчи бобда ҳам, девалар (фаришталар) ва асурлар (худосиз-иблислар) ҳақида айтилган эди. Ведалар таълимотига кўра, эзгулик гунасида қилинган фаолият тирик мавжудотнинг озодликка чиқишига ёрдам беради, шундай фаолиятни *дайви пракрити*, яъни "илоҳий табиатга эга" деб атайдилар. Илоҳий табиатга эга бўлган зотлар озодликка олиб борувчи йўлдан борадилар. Аксинча, эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида юрганлар эса, моддий туткунликдан халос бўлиб, озодликка эришиш имкониятидан маҳрум. Улар яна инсон киёфасида, ёки ҳайвон танасида, ёки ундан ҳам қуйроқ мавжудотлар танасида туғилиб, моддий оламда қолишга маҳкум. Ўн олтинчи бобда Парвардигор Кришна илоҳий ва иблиссифат табиатга эга одамларга хос бўлган сифатлар ҳақида гапириб беради. У шундай сифатларга эга бўлиш одамларни қандай оқибатларга олиб келиши ҳақида ҳам гапиради.

Бу ерда ишлатилган *абхижасасйа* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора туғилганиданоқ трансцендент, илоҳий сифатларга эга бўлган одамларни билдиради. Илоҳий сифатлар ато этилган фарзандларни дунёга келтириш учун ведавий муқаддас китобларда кўрсатилган *гарбхадхана-самскара* покланиш маросимини ўтказиш лозим. Агар ота-оналар илоҳий фазилатларга эга бўладиган фарзанд кўрмоқчи бўлсалар, ведаларда, муқаддас китобларда инсонлар учун белгиланган ўн турли покланиш маросимларини ўтказишлари лозим. "Бҳагавад-гита"да айтилган эдики, фарзанд кўриш ниятида бўладиган жинсий алоқада Кришнанинг Ўзи намоён бўлади. Агар жинсий алоқа қилишдан мақсад Худои Таолога, Кришнага хизмат қилиш бўлса, бу иш гуноҳ ҳисобланмайди.

Кришнани, Худони англашга интилиб, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган одамлар, ҳеч бўлмаганда, ҳаётда фарзандларини ит ва мушукларга ўхшаб дунёга келтирмаслиги керак. Фарзанди дунёга келган кундан бошлаб, у ҳамиша Худони эслаб юриши учун шароит яратишга қўлидан келганча ҳаракат қилиш - ҳар бир ота-онанинг бурчидир. Кришна онгига эга бўлган одамларнинг фарзандлари ҳаётда ана шундай афзалликка эга бўлишлари керак.

Жамиятдаги қиладиган ишлари ва жамиятдаги ўрнига қараб одамларни тўрт табақа ва тўрт ҳаёт тарзига ажратадиган варнашрама тизими уларни келиб-чиқишига қараб эмас, сифатлари ва онги, қобиляти, илм даражасига қараб ажратишга мўлжалланган. Жамиятда тинчлик, осойишталик ва фаровонлик бўлиши учун табақаларга бўлиниш, албатта, мавжуд бўлиши керак. Бу ерда санаб ўтилган сифатлар "илоҳий сифатлар" деб аталган. Ана шундай сифатларга эга бўлган киши руҳий жиҳатдан юксалиши ва охир-оқибатда моддий оламни тарк этиб, озодликка эришиши мумкин.

Варнашрама тизимида *саннийаси*, яъни таркидунё қилган зоҳид жамиятнинг бошида туради. Саннийаси қолган бошқа барча табақа ва турли ҳаёт тарзида яшаб юрган одамларнинг руҳий устози ҳисобланади. Брахманлар қолган уч табақа одамларининг руҳий устози ҳисобланади: кшатрийлар, вайшйалар ва шудраларнинг. Жамият маънавий зинапоясининг энг юқори поғонасида турган саннийасилар, ҳатто брахманларнинг ҳам руҳий устози ҳисобланадилар. Саннийаси эга бўлиши лозим бўлган энг асосий фазилат - жасорат, кўркмасликдир. Саннийаси ёлғиз ўзи, ҳеч қандай ташки ёрдамсиз, ҳеч кимнинг қафолатисиз яшагани сабабли, у фақат Худои Таолонинг марҳаматига таваккал қилиб яшайди. Агар одам: "Таркидунёлик қилиб, оиламни тарк этганимдан кейин ким менга ғамхўрлик қилади?" - деб ўйласа, у таркидунёлик қилиб яшашга, саннийаси бўлишга қасам ичмаслиги керак. Саннийаси, Худои Таоло Параматма қиёфасида ҳамиша ўзининг қалбида мавжуд эканига, У қалбимиздаги барча ният ва фикрларимиздан хабардор эканига шак-шубҳасиз, тўлиқ ишониши

лозим. Параматма киёфасидаги Шри Кришна ўз ихтиёрини бутунлай Унга топширган кишини, албатта, Ўз ҳимоясига олишига саннийаси тўла иймон келтириши лозим. "Мен ҳеч қачон ёлғиз қолмайман, - деб ўйлаши керак саннийаси, - ҳатто энг қалин ўрмонларда ҳам Кришна ҳамиша ёнимда бўлади, У мени ҳеч қачон ҳимоясиз, ноилоҳ аҳволда қолдирмайди". Ана шундай қатъий ишончни жасурлик, *абхайам* деб атайдилар. Таркидунё қилган одамнинг ақли ҳамиша ана шундай ҳолатда бўлиши керак.

Бундан ташқари, саннийаси ҳамиша пок, ҳалол яшаши керак. Таркидунё қилган одамларнинг ҳаёти жуда кўп қоида ва кўрсатмалар билан тартибга солинган, чекланган. Уларнинг ичида энг муҳими - саннийасига аёллар билан яқин алоқа қилиш таъқиқланган. Саннийасининг аёллар билан, ҳатто ёлғиз қолиб гаплашишга ҳам ҳаққи йўқ. Ҳақиқий, намунали саннийаси бўлган Худованд Чайтанья, Пурида яшаганида, эҳтиром кўрсатиб, сажда қилиш учун Унга яқинроқ бориш, ҳатто содиқлар орасидаги аёлларга ҳам таъқиқланган эди. Улар Худованд Чайтаньядан анча узоқда туриб сажда қилардилар. У аёллардан нафратлангани учун эмас, шунчаки, саннийаси ҳаёт тарзининг барча қонун-қоидаларига қатъий риоя қилгани учун шундай қиларди. Инсон пок ҳаёт кечириши учун, ўзи мансуб бўлган табақа ва ҳаёт тарзи қоидаларига тўла амал қилиши лозим. Саннийасиларга аёллар билан яқин муносабатда бўлиш, бой-бадавлат бўлиб роҳат-фароғатда яшаш қатъий ман қилинган. Худованд Чайтаньянинг Ўзи намунали саннийаси эди, Унинг ҳаёти ҳақида ёзилган асарлардан биламизки, аёллар нисбатан муносабатларда У Ўзига жуда қаттиққўл эди. Гарчи Уни, ҳатто энг осий одамларнинг ҳам Ўзига яқин келишига имкон берадиган, Худои Таолонинг намоён бўлган энг саҳоватли кўриниши, деб атасалар-да, У аёлларга нисбатан саннийасилар учун белгиланган қоидага сўзсиз амал қиларди. Худованд Чайтаньянинг яқин ҳамроҳлари орасида Чхота Харидас исмли саннийаси бор эди. У Худованднинг ишонган одамларидан бири бўлиб, Худованд Чайтанья билан бевосита мулоқот қилиш имконига эга эди. Бир куни у ногаҳон бир ёш жувонга хирсий эҳтирос билан қараб қўйди. Худованд Чайтанья шу заҳотиёқ уни Ўзининг яқин ҳамроҳлари даврасидан четлатди. Бунга унинг шу қилмиши кифоя эди. "Саннийаси, ёки моддий табиат тутқунлигидан халос бўлишга, рухий оламга, ўзининг мангу уйига қайтишга жиддий интилаётган киши учун, - деган эди Худованд Чайтанья, - аёлларга ёки қандайдир бошқа моддий бойликларга лаззатланиш ниятида қараш, улар билан лаззатланиш эмас, ҳатто уларга шунчаки эҳтирос билан қараш ҳам, шу қадар оғир гуноҳки, қалбида бундай жирканч фикрлар пайдо бўлишига йўл қўйгандан кўра у ўзини ўзи ўлдиргани маъқул". Ўз ҳаётини, руҳни поклашнинг баҳоси, қадр-қиймати ана шундай. Илоҳий сифатларнинг навбатдагиси *джнана-йога-вйавастхити* - ақлни ҳақиқатни англашга мужассам қилишдир. Саннийаси ўз ҳаётини - "инсон бўлиб яшайдан

максад руҳий баркамолликка эришиш” эканини унутиб қўйган оддий ва оилали одамлар орасида ҳақиқий илмни тарғибот қилишга бағишлаши лозим. Ҳақиқий руҳий даражага эришган одамнинг энг асосий сифатларидан бири камтаринлик, мискинлик ҳисобланади. Саннийаси ҳар бир эшикка бош уриб, хайр-эхсон сўраши лозим, яъни бу - у тиланчи, гадоӣ бўлиши зарур дегани эмас. У уй эгасидан бирор нарса олиш ниятида эмас, аксинча, уй эгаси билан учрашиб, унга инсон бўлиб яшашнинг мақсади ҳақида, руҳий ўзликни, Худони англаш илми ҳақида хабар бериш учун эшик қоқади. Шунинг учун ҳам саннийаси ҳар бир останага бош уради. Саннийасининг бурчи шунини тақозо этади. Руҳий юксалишда юқори поғонага кўтарилган, руҳий устозидан зарур кўрсатма олган киши мантиқ ва фалсафага асосланган ҳолда Худони англаш илмини тарғибот қилиши лозим, лекин ҳали ундай даражага эришмаган киши таркидунёлик қилиб яшашга қасам ичмаслиги керак. Агар ҳали тўлиқ илмга эга бўлмаган киши, барибир, саннийаси ҳаёт тарзида яшашга қасам ичган бўлса, у ҳақиқий руҳий устозининг гапларини тинглаб, тўлиқ руҳий илм эгаллашга қўлидан келганча ҳаракат қилиши лозим. Шундай қилиб, саннийаси, таркидунё қилган киши, жасур, пок(*саттва-самшуддха*) бўлиши ва илм ўрганиш (гйана-йога) билан машғул бўлиши лозим.

Навбатдаги сифат - эзгу, хайрли ишлар қилиш. Бу оилали одамларнинг вазифаси. Оилали одам тирикчилик қилиш учун ҳалол меҳнат қилиб пул топиши, топган пулининг ярмини бутун жаҳонга Худони, Кришнани англаш илмини тарғибот қилиш мақсадида сарфлаши лозим. Бунинг учун у ҳалол йўл билан топган пулининг ярмини дуч келган одамларга эмас, Худони англаш илмини тарғибот қиладиган ҳалол ташкилотларга бериши лозим. Хайрли ишларнинг тури кўп, улар ҳақида ҳали батафсил тўхталиб ўтамиз. Хайрли ишлар эзгулик гунасида, эҳтирос ёки ғафлат гунасида бўлиши мумкин. Муқаддас китоблар эзгулик гунасидаги хайрли ишларни бажаришни тавсия қилади. Эҳтирос ва ғафлат гунасидаги хайрли ишлардан узоқроқ юришга ҳаракат қилиш керак, чунки уларга сарфланган маблағ, вақт ҳеч қандай натижага олиб келмайди. Хайрли ишлар қилмоқчи бўлган фаросатли, илмли одам ўз маблағини фақат Худо ҳақидаги илмни тарғибот қиладиган ишларга сарфлаши лозим. Мана шу - эзгулик гунасидаги хайрли ишлар ҳисобланади.

Ҳиссиётни жиловлаб олиш(*дама*)га келсак, бу сифат жамиятнинг барча табақа ва ҳаёт тарзидагилар, айниқса, оилали одамлар учун зарур бўлган сифатдир. Уйда хотини билан яшар экан, оилали одам заруратсиз жинсий алоқа билан машғул бўлмаслиги, жинсий ҳаёти чекланган бўлиши керак. Оилали одам хотини билан фақат биргина мақсадда - фарзанд кўриш мақсадидагина жинсий алоқа қилиш мумкин. Фарзанд кўришни истамаган киши хотини билан жинсий алоқа қилмаслиги керак. Ҳозирги замонавий жамиятда одамлар фарзанд

туғилиши билан боғлиқ бўлган масъулиятни ўз гарданига олишдан қочиб, фарзанд туғилмаслиги учун ҳар хил дорилардан, аксарият ҳолларда ёвуз, тажовузли усуллардан фойдаланадилар. Бундай ёвуз ишлар ёвуз, иблисларга хос табиатли одамларнинг ишидир. Агар одам, ҳатто уй эгаси бўла туриб ҳам руҳий юксалиш йўлидан бормоқчи бўлса, у ўзининг жинсий ҳаётини чеклаши, фақат Худога хизмат қилиш ниятидагина фарзанд кўришга интилиши керак. Кришнани англаб етадиган фарзандларни дунёга келтиришга қодир бўлган киши юзлаб фарзандлар кўриши мумкин, аммо бунга қодир бўлмаган киши, ҳиссиётининг қули бўлиб, жинсий алоқа қилмаслиги зарур.

Ҳар хил қурбонлик маросимларини ҳам оилали одамлар ўтказишлари лозим, чунки бунинг учун одатда жуда кўп маблағ керак бўлади. Бошқа турмуш тарзи билан яшаб юрган - брахмачарий, ванапрастха ва саннийасилар - садақа, хайр-эхсон билан кун кўрадилар, уларда қурбонлик маросими ўтказиш учун маблағ бўлмайди. Шу сабабли, ҳар хил қурбонлик маросимларини ўтказиш - оилали одамларнинг ишидир. Ведаларнинг кўрсатмаларига биноан, оилали одамлар *агни-хотра* қурбонлик маросими ўтказиши лозим, лекин, бундай қурбонлик маросимига жуда кўп маблағ керак бўлади, шунинг учун ҳозирги даврдаги аксарият одамларнинг бунга қурби етмайди. Биз яшаётган ҳозирги даврда энг яхши қурбонлик маросими *санкиртана-ягйа* ҳисобланади. Санкиртана-ягйа, яъни биргаликда Худонинг муқаддас номларини куйлаш, Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре - энг самарали, энг буюк энг арзон қурбонлик маросими ҳисобланади. Уни ҳар бир одам ўтказиши мумкин ва ҳар ким бундан чексиз савоб, саодатга эга бўлади. Шундай қилиб, хайрли ишлар, ҳиссиётларни жиловлаш ва қурбонлик маросими ўтказиш оилали кишиларнинг вазифаси ҳисобланади.

Свадхйайа, яъни Ведаларни ўрганиш. Одатда, Ведаларни шогирдлик даврида, яъни брахмачарий турмуш тарзида ўрганадилар. Бархмачарий аёллар билан алоқа қилмаслиги керак. Улар жинсий поклигини сақлаб, ақл-идрокини Ведаларни ўрганишда мужассам қилиши лозим, бу уларнинг руҳий илми чуқур эгаллашига ёрдам беради. Ана шу *свадхйайа* деб аталади.

Тапас, яъни риёзат, оиласини тарк этган одамларнинг иши. Инсон то умрининг охиригача оиласида қолиб, роҳат-фароғатда яшаши шарт эмас. Инсон ҳаётининг тўрт босқичи борлигини эсда сақлаш лозим: брахмачарйа, грихастха, ванапрастха ва саннийаси. Оилада яшаш даври тугагандан кейин, инсон оилавий ишларни тарк этиши лозим. Агар инсоннинг умри тахминан юз йил бўлса, биринчи йигирма беш йилини Ведалар илмини ўрганишга, кейинги йигирма беш йилини оилавий турмушга, кейин оилавий ишларни тарк этиб, йигирма беш йил давомида ванапрастха турмуш тарзида яшаши, кейин саннийаси, яъни тар-

кидунёлик турмуш тарзига ўтиши лозим. Ведавий қонунлар асосида тузилган жамиятда инсоннинг руҳий юксалишни тартибга соладиган кўрсатмалар шулардан иборат. Оилавий ишларни тарк этган киши танасини, ақлини ва тилини жиловлаб олиш учун риёзат чекиши лозим. Тапасъанинг мазмуни шундан иборат. Варнашрама-дхарма тизими бутунлай риёзат учун мўлжалланган. Риёзатсиз ҳеч ким моддий олам тутқунлигидан халос бўлиб озодликка эриша олмайди. "Инсон ҳаётда ўзини ҳеч нарсадан чекламай, хоҳлаган нарсасини қилиб юрaverиши мумкин, бу ҳеч қандай ёмон оқибатга олиб келмайди", деган таълимотни Ведалар ҳам, "Бхагавад-гита" тасдиқламайди. Бундай таълимотларни ўзининг издошларини кўпайтиришга уриниб юрган ҳар хил саводсиз, таъмагир тарғиботчилар ўйлаб чиқарган. Турли хил чеклаш ва қонун-қоидалар одатда одамларни чўчитади. Шунинг учун дин никоби остида одамларни изидан эргаштиришни истайдиган ғаламис одамлар издошларидан ҳеч қандай қонун-қоидаларга амал қилишни талаб қилмайдилар, ўзлари ҳам ҳеч қандай қоидага амал қилмайдилар. Лекин, Ведалар, муқаддас китоблар буни қўллаб қувватламайди.

Брахманларнинг "соддалик" деган сифатига келсак, бундай сифатга фақат брахманлар эмас, жамиятнинг барча табақа ва турмуш тарзидагилар эга бўлиши лозим. Инсон ҳаётда оддий ва тўғри сўзли, ростгўй бўлиши керак.

Ахимса қондасига амал қилиш, - ҳеч бир тирик мавжудотнинг руҳий юксалиш йўлида ҳалакит бермасликни билдиради. Ҳеч ким, "танани ўлдирган билан барибир руҳ ўлмайди", деган тушунча асосида, ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг жасадини мазза қилиб есак бўлаверади, деб ўйламаслиги керак. Етарлича дон, мева ва сут маҳсулотлари бўлишига қарамай, ҳозирги одамлар беозор ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг гўштини ейишга одатланганлар. Аслида одамларнинг озиқ-овқат учун ҳайвонларни ўлдиришларига ҳеч қандай зарурат йўқ. Бу ҳар бир онгли одамга тааллуқли гап. Агар бошқа егулик бирор нарсаси бўлмаса, одам қурбонлик маросими ўтказиб ҳайвон гўштини ейиши мумкин. Лекин, руҳий юксалиш йўлидан боришга интилаётган ақл-фаросатли киши, етарлича озиқ-овқат маҳсулотлари бўла туриб, ҳайвонларнинг ҳаётига ёвузларча таъжовуз қилмаслиги керак. Ҳақиқий беозорлик бошқа тирик мавжудотларнинг руҳий юксалиш йўлига ҳалакит бермасликни тақозо этади. Ҳайвонлар ҳам табиий равишда бир танадан иккинчи танага ўтиб, руҳий юксалиш йўлидан борадилар, уларни ўлдириш билан биз уларнинг руҳий юксалишига ҳалакит берган бўламиз. Агар бирор тирик мавжудот ҳозирги танасида бироз вақт яшагандан кейин ўлдирилса, кармаси оқибатида шу танада яшаши шарт бўлган вақтни охиригача ўтиши учун у яна шундай танага эга бўлиши керак. Фақат шундай кейингина, у бошқа танага ўта олади. Шунинг учун бизлар ўз нафсимизнинг қули бўлиб, ҳайвонларни ўлдириб, уларнинг руҳий юксали-

шига ҳалақит бермаслигимиз лозим. Мана шу *ахимса*, беозорлик деб аталади.

Сатйам. Бу - бирор манфаатни кўзлаб, таъмагирлик қилиб, ҳақиқатни яширмасликни билдиради. Ведавий муқаддас китобларда баъзан тушуниш қийин бўлган жойлар учраб туради. Шундай ҳолларда унинг мазмунини тажрибали, ҳақиқий руҳий устоз тушунтириб бериши лозим. Ведаларни ўрганишнинг йўли шундай. *Шрути* ибораси "биладиган одамнинг гапини тинглаш" деб аталади. Биз муқаддас китоблар мазмунини ўз манфаатимизга, ўз хоҳишимизга қараб ўзгартирмаслигимиз лозим. "Бҳагавад-гита"нинг асл маъносидан жуда четга чиқиб кетган кўп изоҳлари нашр этилган. Биз одамларга муқаддас китобларнинг ҳақиқий маъносини тушунтиришимиз лозим, бунга эса, фақат ҳақиқий руҳий устозни тинглаш натижасида эришиш мумкин.

Акродха дегани, ғазабини боса билишни билдиради. Агар, ҳаётда бирор нарса бизнинг ғашимизга тегаётган бўлса ҳам, биз ғазабимизни босишимиз лозим, чунки, ғазаб келган одамнинг бутун танаси ҳаром бўлади. Ғазаб ва шахвоний эҳтирос эҳтирос гунасининг таъсирида юзага келади, шунинг учун руҳий юксалиш йўлидан бораётган киши ғазабини босишга ўрганиши лозим. *Апаишунам* ибораси инсон бошқалардан камчилик ахтармаслиги, бекорга уларга дакки бермаслиги лозимлигини кўрсатади. Албатта, ўғри одамнинг ўғрилигини айтиш, унинг айбини қидириш ҳисобланмайди, лекин тўғри одамни ўғри дейиш билан биз уни қаттиқ ҳақорат қилган бўламиз. Бировга ноҳақдан тўхмат қилиш ўзимизнинг руҳий юксалишимизга катта зарар етказиши. *Хри* дегани, одам жуда камтар бўлиши кераклигини ва бошқаларнинг гап-сўз қилишларига, ҳар хил миш-мишларга олиб келадиган ноҳўй ишлар қилмаслиги лозимлигини билдиради. *Ачапалам*, катъият, - кўзлаган аниқ мақсадига эришиш йўлида учрайдиган ҳар қандай омадсизликлардан ҳафсаласи пир бўлмай, интилишда давом этишга қодирликни билдиради. Қилаётган баъзи бир ишларимиз ҳаётда омадсизликка олиб келиши мумкин, лекин бундай натижа бизнинг пушаймон бўлишимизга сабаб бўлмаслиги керак. Ҳар қандай омадсизлик ва қоқилишларга қарамай, сабот ва чидам билан аниқ белгиланган олий мақсад йўлида давом этавериш керак.

Бу ерда ишлатилган *теджас* ибораси кшатрийларни назарда тутди. Улар ожизларни ҳимоя қилиш учун жисмоний жиҳатдан кучли бўлишлари лозим. Улар зулм қилишдан бутунлай воз кечмаслиги керак. Зарур бўлганда улар зўравонларга адолат билан зулм ишлатиши керак. Лекин, душманини бошқа йўл билан жиловлай оладиган киши маълум даражада унинг баъзи гуноҳларини кечиришга қодир бўлиши керак.

Шаучам - поклик. Бизнинг нафақат ақлимиз ва танамиз, ҳатто қилаётган ишларимиз ҳам пок, ҳалол бўлиши керак. Бу талаб айниқса

савдо-сотик билан шуғулланиб юрган одамларга тааллуқли. Улар кўпроқ пул топиш учун ҳаром ишлар билан шуғулланмаслиги керак. *Нати-манита*, шон-шухратга интилмаслик сифати - шудралар, қора ишчилар эга бўлиши лозим бўлган фазилатдир. Улар шон-шухратга интилмаслиги, жамиятда юқори табақага кўтарилишга уринмаслиги лозим. Улар жамиятдаги ўзларининг ҳолатидан мамнун бўлиб яшаши лозим. Шудраларнинг вазифаси - юқори табақадаги одамларга хизмат қилиш ва шу билан жамиятда тартиб сақлашдан иборат.

Бу ерда кўрсатилган йигирма олти сифатнинг ҳаммаси илоҳий сифатлар ҳисобланади. Биз жамиятда қайси табақа ва қайси турмуш тарзи билан яшаётганимизга қараб, шунга мос сифатларни ўзимизда ривожлантиришимиз лозим. Агар жамиятдаги одамлар онгли равишда ўзларининг жамиятдаги ўрнига қараб, ўзларига мос эзгу сифатларини ривожлантиришга ҳаракат қилсалар, ҳаётда дуч келадиган ҳар қандай қийинчиликларга қарамай, вақти келиб улар руҳий юксалишнинг энг юқори поғонасига кўтарила оладилар.

*4. дамбхо дарпо “бхиманаш ча кродхаҳ парушийам эва ча
аджнанам чабхиджатасийа партха сампадам асурим*

Манманлик, димоғдорлик, мағрурлик, ғазаб, қўполлик ва ғофиллик. О Партха, иблис табиатли одамларнинг сифатлари шулардан иборат.

Изоҳ: Бу ерда тўппа-тўғри дўзахга олиб борадиган йўл кўрсатилган. Гарчи ўзлари ҳеч қандай дин қоидаларига амал қилмасалар ҳам, кўпинча иблиссифат одамлар ўзларини дин посбонлари, руҳий юксалиш тарафдорлари қилиб кўрсатишга уринадилар. Шундай одамлар одатда ўзларининг бойлиги, маълумоти ёки илмий унвони билан гердаядилар. Ўзларига бошқаларнинг сиғинишларини истаб, гарчи бунга лойиқ бўлмасалар ҳам, бошқалардан ўзларини ҳурмат қилишни талаб қиладилар. Улар салгина нарсга жаҳли чиқиб, одамлар билан жуда қўпол ва беодоблик билан муомала қиладилар. Улар ҳаётда нима қилиш кераклигини, қандай ишлар таъқиқланган эканини билмайдилар. Улар ҳамиша нафсининг, ҳиссиётининг қули бўлиб, ўз хоҳишига қараб иш тутадилар, ҳеч қимни писанд қилмайдилар. Уларга бундай сифатлар табиий ҳолда - улар ҳали онасининг қорнида пайтидаёқ ато этилган бўлади, ўсиб-улғайиб улар ҳаётда бу сифатларни тўла намоён эта бошлайдилар.

*5. дайви сампад вимокшайа нибандхайасури мата
ма шуचाҳ сампадам дайвим абхиджато “си пандава*

Илоҳий фазилатлар одамни озодликка олиб чиқади, иблисларга хос сифатлар эса, уни моддий оламда асирликка мубғало қилади. О Пандунинг ўғли, ташвишланма, чунки туғилишингданоқ сенга илоҳий сифатлар ато этилган.

Изоҳ: Парвардигор Кришна Аржунга ундай иблиссифат фазилатлар ёшлигидан ато этилмаганини айтиб, унинг кўнглини кўтариб қўйди. Унинг жангда қатнашаётгани - иблисларга хос сифатларнинг намоён бўлиши эмасди, чунки у жангда қатнашишнинг барча ижобий ва салбий томонларини ҳар томонлама таҳлил қилганди. У, шунча ҳурмат-эътиборга лойиқ бўлган Бҳишма ва Дрона сингари зотларни ўлдириш мумкинми, йўқми деб, чуқур мулоҳаза юритганди, демак, унинг ҳаракатлари - ғазаб, қўполлик ёки қандайдир осон эришиладиган шон-шухратга интилиш натижаси эмасди. Шунинг учун Аржунни иблислар қаторига қўшиб бўлмайди. Кшатрий, жангчи учун, душманига қарши ҳалол жангда иштирок этиш - ўз бурчини бажариш, руҳий машғулот ҳисобланади, ўз бурчини бажаришдан бош тортиш эса - иблисларга хос бўлган сифат. Шунинг учун Аржуннинг изтироб чекишига ҳожат йўқ эди. Ўз табақасининг муқаддас китобларда белгиланган қонун-қоидаларига тўла амал қилиб юрган киши илоҳий даражадаги киши ҳисобланади.

*б. двау бхута-саргау локе “смин дайва асура эва ча
дайво вистарашаҳ прокта асурам партха ме шрину*

О Партха, бу оламдаги тирик мавжудотлар икки тоифа бўлади. Уларнинг бир тоифаси “такводорлар” деб аталади, бошқалари эса, “иблислар” деб аталади. Мен сенга илоҳий фазилатлар ҳақида батафсил гапириб бердим, энди, иблисларга хос сифатлар ҳақида эшит.

Изоҳ: Аржунга туғилганиданоқ илоҳий сифатлар ато этилганини айтиб, Кришна энди иблисларга хос бўлган сифатларни таърифлаб беришга ҳозирланыпти. Моддий оламда яшаётган шартланган тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинади. Илоҳий табиатга эга бўлган кишилар маълум қонун-қоидалар асосида такводор ҳаёт кечирадилар, яъни муқаддас китобларнинг ва ишончли руҳий устозларнинг кўрсатмалари асосида яшайдилар. Инсон ҳаётда муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида ўз бурчини бажариши лозим. Ҳаёт ҳақида ана шундай тасаввурга эга бўлиш - илоҳийликни билдиради. Муқаддас китобларни тан олмасдан ўз хоҳишига қараб иш тутадиган одамлар эса иблислар, асурлар деб аталади. Инсоннинг қайси тоифага мансуб эканини фақат битта мезон белгилайди: - муқаддас китобларга амал қилиш. Ведаларда айтилганки, фаришталар ҳам, иблислар ҳам дунёга,

Одам-Атодан, Праджапатилардан таралган. Уларнинг бир-биридан фарқи битта - бирлари Ведалар, муқаддас китобларнинг кўрсатмасига амал қиладилар, бошқалари амал қилмайдилар.

*7. правриттим ча нивриттим ча джана на видур асураҳ
на шаучам напй чачаро на сатйам тешу видйате*

Иблисифат одамлар ҳаётда қандай ишлар қилиш буюрилган, қандай ишлар таъқиқланган эканини билмайдилар. Улар на покликни биладилар, на одоб-ахлоқни-ю на тақводорликни.

Изоҳ: Маданиятли инсонлар жамиятида азалдан бирор диний қонун-қоидалар ва урф-одатлар мавжуд бўлиб келган. Ведаларга амал қиладиган, “арийлар” деб аталадиган, энг юқори ривожланган одамлар жамиятида диний қоидаларга шу қадар қатъий риоя қилганларки, дин қонунларига амал қилмайдиган ҳар бир одамни улар “иблис” деб ҳисоблаганлар. Шунинг учун бу ерда айтилганки, иблислар муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини билмайдилар, уларга бўйсунитишни ҳам истамайдилар. Уларнинг кўпчилиги муқаддас китобларнинг кўрсатмаларини умуман билмайдилар, биладиганлари эса, амал қилишни истамайдилар. Уларнинг муқаддас китобларга ишончи ҳам йўқ, уларнинг кўрсатмаларига асосланиб яшашни ҳам истамайдилар.

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига кўра маданиятли инсон танасини ҳамиша пок тутиши лозим: ҳар куни сувда чўмилиб, покла-ниш, тишларни тозалаш, соқол-мўйловни қириш, кийимларни алмаш-тириш ва ҳоказо. Ички покликка риоя қилиш учун эса, ҳамиша Худо-нинг муқаддас номларини эслаб юриш ва уларни зикр қилиш лозим: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре. Бу қоидалар иблисларга ёқмайди, шунинг учун улар ҳеч қандай қонунга амал қилишни истамайдилар.

Инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам маълум қонун-қоидалар ва кўрсатмалар асосида тартибга солинган. Улар “Ману-Самхита” синга-ри, инсонлар жамияти учун одоб-ахлоқ қоидалари мажмуаси бўлган муқаддас китобларда келтирилган. Ҳиндистонда ҳанузгача одамлар ана шу қонун-қоидаларга амал қиладилар. “Ману-Самхита”да кўрсатилишича, ҳеч қачон аёлларни ўз ҳолига ташлаб қўймаслик ке-рак. Бу - “уларни қулга айлантириш керак”, дегани эмас. Мутлақо. Ак-синча, уларни худди ёш болалардай авайлаб-асраш керак. Болаларга эркинлик бермайдилар, лекин бу, уларни қул қилиб қўйиш, дегани эмас-ку.

Ҳозирги замон иблислари бу кўрсатмаларга амал қилмайдилар, аёллар ҳам эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлиши керак, деб даъво қиладилар. Лекин бу билан жамиятда одамларнинг, айниқса аёллар-нинг аҳволи бирор жиҳатдан яхшилангани йўқ. Аслида аёл ўз умри-

нинг ҳар бир поғонасида ҳимояланган бўлиши керак. Ёшлигида у отасининг ҳимоясида, эрга чиққанидан кейин - эрининг, кексайганида эса - ўғилларининг қўли остида бўлиши лозим. "Ману-самхита"да жамият айнан шундай тартибда бўлиши кераклиги дейилган. Лекин, ҳозирги даврда таълим-тарбия тизими болаларга аёлларнинг табиатига мос келмайдиган характердаги - мағрур, мустакил аёлни - намунали аёл сифатида тарғибот қилади. Натижада ҳозир жамиятда муқаддас никоҳ маросимининг ҳеч қандай аҳамияти қолмаган. Эри бор аёлларнинг аҳволи жамиятда бироз ҳимояланган бўлса ҳам, аёлларнинг тенг ҳуқуқли бўлишини талаб қилаётган жамиятда ёлғиз аёлларнинг моддий ва маънавий ҳолати ачинарли аҳволда. Шундай қилиб, иблислар, муқаддас китобларнинг ҳар томонлама соғлом жамият қуришга мўлжалланган муқаммал қоидаларига амал қилишни истамайдилар. Буюк донишмандларнинг, ишонарли устозларнинг ҳаёт тажрибаларини тан олмаслиги, уларнинг кўрсатмаларига риоя қилмаслиги оқибатида иблислар инсонлар жамиятини ҳозир ўзингиз кўриб турган аянчли, ачинарли аҳволга олиб келдилар.

*8. асатйам апрашитхам те джагад ахур анишварам
апараспара-самбхутам ким аният кама-хайтукам*

Уларнинг фикрича, бу дунё ҳақиқий дунё эмас, унинг ҳеч қандай асоси йўқ, оламни бошқариб турган Худо ҳам йўқ. Улар, бу олам жинсларнинг бир-бирига интилиши натижасида пайдо бўлган, олам мавжудлигининг эҳтиросдан бошқа сабаби йўқ, деб ўйлайдилар.

Изоҳ: Гофиллиги туфайли иблислар: бутун “олам шунчаки бир тасодифан пайдо бўлган нарса”, деган хулосага келадилар. Уларнинг фикрича, бутун олам, борлиқ ҳеч қандай сабабсиз, оқибатсиз, мақсадсиз ва ҳатто ҳеч қандай ҳукмдорсиз мавжуд бўлиб турибди: бу ердаги ҳамма нарса мавҳум, сароб. Улар: "Олам моддий унсурларнинг тасодифий бирикиши натижасида пайдо бўлган", деб ўйлайдилар. Бу моддий оламни Худои Таоло маълум бир белгиланган мақсад билан яратиб қўйгани уларнинг ҳатто ҳаёлига ҳам келмайди. Уларнинг таълимотига кўра, бутун борлиқ ўзидан ўзи пайдо бўлган, уни бошқариб турган қандайдир Худои Таолонинг мавжудлигига ишонишнинг ҳеч қандай асоси йўқ. Рух моддадан фарқ қилмайди, ҳеч қандай Олий Рух ҳам йўқ. Моддий унсурлардан бошқа ҳеч нарса мавжуд эмас, бутун борлиқ жонсиз, онгсиз моддий унсурларнинг бирикмаси холос. Уларнинг фикрича олам бўшлиқдан иборат, биз кўриб, сезиб юрган нарсалар эса - хом-хаёл, саробдан иборат. Бунда улар ҳар қандай ранг-баранглик - худди биз тушимизда содир қиладиган ранг-баранглик сингари, аслида мавжуд бўлмаган, ҳаёлий нарсалар, деган

тушунчага асосланадилар. Уйғонганимиздан кейин, биз буларнинг барчаси шунчаки туш эканини кўрамиз. Лекин оламни туш, алдамчи сароб, деб эълон қила туриб, иблисларнинг ўзлари ҳаётда шу алдамчи, сароб нарсалардан усталик билан лаззатланадилар. Шу сабабли, ҳақиқий илм ўрганиш ўрнига улар инсон танаси берадиган нодир имкониятни бой бериб, бу мусибатлар оламига бадтар ботиб кетаверадилар. Улар айтадиларки, худди эркак билан аёлнинг кўшилиши натижа-сида фарзанд дунёга келгани сингари, олам ўз-ўзидан, рухнинг арала-шувисиз пайдо бўлган. Барча тирик мавжудотлар фақат моддий унсур-ларнинг кўшилиши натижасида дунёга келган, қандайдир рухнинг мавжудлиги ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Худди ўлган одам-нинг жасадида ҳар хил тирик организмлар ёки тер томчисида қандайдир ҳашаротлар пайдо бўлгани сингари, барча тирик мавжудот-лар моддий унсурларнинг ўзаро бирикмасидан пайдо бўлган. Шу са-бабли, бутун борлиқнинг моддий табиатдан бошқа бирор сабаби бўлиши мумкин эмас. Улар Парвардигор Кришнанинг "Бхагавад-гита"да айтган гапларига ишонмайдилар: *майадхйакишена пракритиҳ суйате са-чарачарам* - "Бутун моддий олам Менинг амримга бўйсуниб ҳаракат қилади". Бошқача қилиб айтганда, иблислар моддий олам қандай пайдо бўлганини тасаввур қила олмайдилар, улар ҳаёт ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмас; ҳар ким ўзининг тахминига эга. Улар учун муқаддас китобларни қандай талқин қилсалар ҳам барибир, чун-ки улар барча муқаддас китоблар аслида "ягона ҳақиқат илми"ни ту-шунтириши мумкинлигига ишонмайдилар.

9. *этам дриштам аваштабхйа наштатмано "ла-буддхайх
прабхаванти угра-карманах кишайаа джагато "хитах*

Шунга аниқ ишонган ҳолда, ақлдан озган, келажакдан бутунлай умидини узган иблислар оламни ҳалокатга олиб келадиган гуноҳ ишлар билан машғул бўладилар.

Изоҳ: Иблислар оламни ҳалокатга олиб келадиган фаолият билан шуғулланадилар. Шунинг учун бу ерда Парвардигор уларни "ақлдан озган" деб айтяпти. Худои Таоло ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга бўлмай туриб, иблислар ўзларини "юксак даражада ривожланган" деб ҳисоблайдилар. Лекин, "Бхагавад-гита" уларни ақлдан озган, пасткаш-лар деб ҳисоблайди. Моддий оламдан иложи борича кўпроқ лаззатла-ниб қолиш учун улар ҳамиша ҳиссиётларига лаззат олиб келадиган бирор нарса ўйлаб топадилар. Ана шундай ихтиролар уларнинг наза-рида инсониятнинг тараққиёт мезони вазифасини бажаради. Лекин, уларнинг шундай ихтиролари натижасида инсонлар жамиятида зўравонлик, шафқатсизлик кучая боради, одамлар тобора меҳрсиз, бошқа одамларга ва тирик мавжудотларга нисбатан ёвуз, бешафқат

бўлиб боряптилар. Улар ўз яқинлари билан қандай муомалада бўлиш кераклигини ҳам билмайдилар. Иблислар яшайдиган жамиятда бошқа тирик мавжудотларни, ҳайвонларни ўлдириш оммавий тусга киради. Шундай одамларни "оламнинг душмани" деб атайдилар, чунки, улар ўз нафсининг йўлида шундай бир даҳшатли нарса ўйлаб топадиларки, уларнинг бу ихтироси бутун борлиқни йўқотиб юборади. Мазкур шеърда замонавий олимлар мағрурланиб юрган ядровий куролнинг яратилиши башорат қилинган. Ҳозирги кунда истаган пайтда уруш бошланиб кетиши мумкин, олим-иблислар яратган атом бомбаси бутун Ер юзидаги тирик мавжудотларнинг кулини кўкка совуриши мумкин. Бундай даҳшатли куроллар фақат оламни яқсон қилиш учунгина яратилади ва фақат одамларнинг худосизликлари оқибатида пайдо бўлади, улар ҳеч қачон ер юзига на тинчлик, на фаровонлик олиб келмайди.

*10. камам ашритйа душпурам дамбха-мана-маданвитаҳ
мохад грихитвасад-грахан правартанте "шучи-вратах"*

Тўймас эҳтирос(нафс)ининг амрига бўйсуниб, манманликдан, мағрурликдан ва ўзбилармонликдан маст бўлган иблисифат одамлар алданиш домига тушиб, ўткинчи нарсаларга махлиё бўлиб, ҳаётда ўзларининг ифлос ишларини қилиб юрадилар.

Изоҳ: Бу ерда иблисларга хос бўлган фикрлар таърифланган. Иблисларнинг нафси ҳеч қачон тўймайди. Уларнинг моддий оламдан лаззатланиш истаги кун сайин кучайиб, зўрайиб боради. Бу дунёдаги ўткинчи, алдамчи нарсаларга боғланганлиги уларнинг шунча азоб-уқубатларига сабабчи бўлганига қарамай, улар дунёвий фаолият билан шуғулланишда ўжарлик билан давом этаверадилар. Ғофиллиги, ҳақиқий илмдан маҳрумлиги сабабли улар ҳатто ўзларининг нотўғри йўлдан бораётганини ҳам англай олмайдилар. Ўткинчи нарсаларга махлиё бўлиб, иблислар ўзлари қандайдир худоларни ўйлаб топадилар, уни ўзлари ижод қилган мадҳияларда олқишлайдилар. Натижада улар бу дунёдаги ёлғончи ҳаётнинг икки асосий алдовига - жинсий ҳаёт ва мол-дунёга яна ҳам қаттиқроқ боғланиб қоладилар. Бу ерда ишлатилган *ашучи-вратах*, яъни "нопок қилиқлар" сўзи муҳим аҳамиятга эга. Манманлик ва димоғдорлик туйғуси остида иблислар Ведаларга зид бўлган ўзларининг дин тизимини яратадилар. Гарчи иблислар жаҳондаги энг жирканч махлуқлар бўлсалар ҳам, улар жамиятда ҳамма нарсани шундай ташкил этадиларки, ғофил одамлар уларга сажда қилиб, сиғинадилар, уларга ҳар хил хурмат-эҳтиром кўрсатадилар. Улар ўзларининг тўппа-тўғри дўзахга кетаётганларини билмаган ҳолда, юксак тараққиёт йўлидан кетяпмиз, деб ўйлайдилар.

*11-12. чинтам апаримейам ча пралайантам унашритах
камопабхога-парама этавад ити нишчиттах
аша-паша-шатайр баддхах кама-кродха-парайанах
иханте кама-бхогартхам анйайенартха-санчайан*

Улар, “инсон бўлиб яшашдан мақсад - ҳаётдан лаззатланиб қолишдир”, деб тушунадилар. Шунинг учун уларнинг қалби умрининг охиригача ташвиш ва кўрқувда бўлади. Чексиз орзу-истакларига ўралашиб қолган, эхтирос ва ғазаб исканжасида, улар хиссиёт(нафс)ининг талабини қондириш учун ҳар турли ҳалол-ҳаром йўллар билан пул топадилар.

Изоҳ: Иблисларнинг фикрича, инсон ҳаётининг энг олий мақсади - ҳаётдан лаззатланиб қолиш. Уларнинг бундай фикри то умрининг охиригача ўзгармайди. Улар ўлгандан кейин ҳаёт давом этишига, тирик мавжудот ўзининг бу дунёда қилган ишларининг оқибатига(кармасига) биноан, бир танадан иккинчи танага ўтиб юришига ишонмайдилар. Улар ҳаётда адо бўлмас режалар тузадилар, лекин бирортасини ҳам охиригача етказа олмайдилар. Мен шундай иблисифат бир одам билан таниш эдим, у ўлим тўшагида ётиб, режалаштирган ишларини амалга ошириш учун умрини ҳеч бўлмаса яна тўрт йилга чўзиб беришини врачлардан ялиниб илтимос қиларди. Бундай ғофил, нодон одамлар врачлар инсон умрини ҳатто бир минутга ҳам узайтира олмаслигини билмайдилар. Ажалимиз етганда биздан режаларимиз амалга ошган-ошмаганини ҳеч ким сўраб ўтирмайди. Табиат қонунлари ҳеч кимга тақдирига ёзилганидан ортиқ бир дақиқа ҳам яшашга йўл қўймайди.

Худога ишонмайдиган, ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида Олий Рух мавжудлигини инкор этадиган иблислар фақат ўзларининг хиссиётини лаззатлантириш учун ҳар турли гуноҳ ишларга қўл урадилар. Улар қилаётган ҳар бир ишини кузатиб турадиган гувоҳ ўзларининг қалбида мавжуд эканини билмайдилар. Олий Рух ҳамиша алоҳида рухнинг фаолиятини кузатиб туради. "Упанишада"ларда бир дарахтнинг шоҳасида ўтирган икки куш ҳақида айтилган. Уларнинг биттаси дарахтнинг аччиқ, чучук меваларидан татиб юради, бошқаси эса, фақат унинг ҳаракатларини кузатиб юради. Лекин иблислар муқаддас китобларни, Ведаларни билмайдилар, уларга ишонмайдилар, чунки улар "ҳаётда лаззатланиб қолиш учун истаган нарсамизни қилишимиз мумкин", деб ўйлайдилар ва қилаётган ишларининг оқибатини ўйламайдилар.

*13-15. идам адйа майа лабдхам имам прансйе маноратхам
идам астидам апи ме бхавишйати пунар дханам
асау майа хатах шатрур ханишйе чапаран апи*

*ишваро “хам ахам бхоги сиддхо “хам балаван сукхи
адхйо “бхиджанаван асми ко “нйо “сти садришо майа
йакийе дасйами модишйа ити аджнана-видахитах*

"Мен бугун яхши даромад топдим, - деб ўйлайди иблис, - агар режаларим амалга ошса, яна кўпроқ даромад оламан. Ҳозирча етарли мол-мулким бор, келажакда бойлигим яна кўпаяди. Анави одам менинг душманам эди, ундан қутулдим. Бошқа душманларимдан ҳам қутуламан. Ҳамма нарсага ўзим хўжайинман, лаззатланиб яшаб юрибман. Ҳаётда баркамолликка, куч-қудратга эришдим, бахтиёрман. Мен ҳаммадан бой-бадавлатман, атрофимдаги қариндошларимнинг ҳаммаси юқори мартабали. Оламда мендан қудратлироқ ва бахтлироқ одам йўқ. Мен қурбонлик маросимлари ўтказаман, хайр-эхсонлар улашиб, ҳаётдан лаззатланиб яшайман". Шу тарзда бу одамлар ўз ғофиллигининг қурбони бўладилар.

*16. анека-читта-вибхранта моха-джала-самавритах
прасактах кама-бхогешу патанти нараке “шучау*

Ҳар хил ташвиш ва хавотирлар остида, алданиб-адашиб юрган иблислар ҳаётда ҳиссий лаззатларга қаттиқ боғланиб қоладилар ва охир-оқибатда дўзахга равонага бўладилар.

Изоҳ: Иблисифат одамнинг бойлик орттиришга интилишининг чегараси йўқ. Унинг нафсини тўйдириб бўлмайди. У фақат, ҳозир қанча бойлиги борлиги, келажакда уни қандай кўпайтириш мумкинлиги ҳақида ўйлайди. Бунинг учун у ҳар қандай гуноҳ ишга қўл уришга тайёр, таъқиқланган лаззатларга интилиб, ҳар хил ноқонуний ишлар билан машғул бўлади. Ҳозир эга бўлиб турган бойликлари - ери, оиласи, иморати, банкдаги пуллари билан мағрурланиб, у ҳамиша бойлигини орттириш ҳақида ўйлайди. У фақат ўзининг кучига ишонади, ҳозирги бойлиги аввалги ҳаётларида қилган савоб ишларининг натижаси эканини тушунмайди. У шунча бойлик эгаллаш имконига эга бўлди, аммо, бу ўзининг аввалги ҳаётидаги хайрли ишлари билан боғлиқ экани унга номаълум. У фақат ўзимнинг интилишларим, ҳаракатларим туфайли бойликка эга бўлдим, деб ўйлайди. Иблис одам тақдирга, карма қонунларига ишонмайди, у фақат ўзининг кучига, ақлига ишонади. Бизнинг ҳозирги ҳаётда эга бўлган бойлигимиз, обрў-этиборимиз, гўзаллигимиз ва илмимиз аввалги ҳаётимиздаги хайрли ишларимиз натижаси эканига иблис ишонмайди. Иблис буларнинг ҳаммасига ўзимнинг қобилиятим билан, ҳаётда омадим келгани учун эришдим, деб ўйлайди. У одамларнинг жамиятда тутган ҳар хил ўрни, уларнинг бойликлари, гўзаллиги ва илми Худои Таолонинг маълум қонунлари асосида белгилаб қўйилганини билмайдилар. Улар билан

бирор соҳада рақобатлашмоқчи бўлган одам дарров уларнинг ашаддий душманига айланади. Бутун жаҳон иблисифат одамларга тўлиб кетган, уларнинг ҳаммаси бир-бирига душманлик қилиб яшайдилар. Бу душманлик шахсий муносабатлардан оилавий муносабатларга, қабила, бутун бир халкларнинг ўзаро муносабатларига ўтиб, ҳамиша кенгайиб, чуқурлашиб бораверади. Шу сабабли бутун жаҳонда урушлар, жанжаллар сира адо бўлмайди.

Ҳар бир иблис табиатли одам, ўзининг нафси йўлида бошқа ҳамма одамларни қурбон қилиш мумкин, деб ўйлайди. Одатда ҳамма иблислар ўзларини Худо деб биладилар. Агар ана шундай иблис бирор дин никобини кийиб олса, у ўз издошларини Худога қарши йўлга бошлайди: "Худони бошқа жойдан излашнинг нима кераги бор? Сизларнинг ҳар бирингиз Худосизлар! Хоҳлаган ишингизни қилишингиз мумкин. Худога ишонманглар. Худони миянгиздан чиқариб ташланг! Худо ўлган!" Иблисларнинг тарғиботи ана шундай.

Гарчи иблислар ўзларига ўхшаган бой-бадавлат ва обрўли одамлар кўп эканини яхши билсалар ҳам, уларнинг ҳар бири ўзини энг бой, энг қудратли одам деб ўйлайди. Жаннатга эришиш учун ҳеч қандай қурбонлик маросими ўтказишнинг кераги йўқ, деб ўйлайди иблис. Бунинг ўрнига улар қандайдир ҳаво кемаси яратиб, коинотнинг истаган сайёрасига бориш мумкин, деб ўйлайдилар. Бунга Равана яққол мисол бўла олади. У ўзининг фуқароларига, жаннатга олиб борадиган зина-поя қуришини, ва ундан фойдаланиб, ҳар ким, ҳеч қандай ведавий қурбонлик маросимини ўтказмасдан жаннатга чиқиб олиши мумкин, деб эълон қилган эди. Худди шундай ҳозирги иблислар ҳам, бошқа сайёраларга қандайдир механик қурилмалар ёрдамида боришга уриниб юрибдилар. Буларнинг барчаси иблисларнинг ҳаётда алданиб юрганини кўрсатувчи мисоллардир. Натижада улар ўзлари билмаган ҳолда дўзахдан ўзларига жой ҳозирлайдилар. Бу ерда келтирилган *мохаджала* ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Джала* дегани "тўр" деган маънони беради. Худди тўрга илинган балиқ сингари иблислар ўзларининг адашиш, алданишлари тўридан, чангалидан қутула олмайдилар.

*17. атма-самбхавитаҳ стабдха дхана-мана-маданвитаҳ
йаджанте нама-йаджнаис те дамбхенавидхи-пурвакам*

Ҳаётдаги ҳолатидан мамнун, қўпол, бойлиги ва манманлигидан кўзларини ёғ босган шундай одамлар баъзан мағрурлик билан қурбонлик маросими ўтказадилар. Лекин, улар буни фақат рийкорлик билан бошқаларга кўз-кўз қилиш учун, ҳеч қандай қонун-қоидаларга риоя қилмасдан, ўтказадилар.

Изоҳ: Ўзларини “оламнинг устуни” деб ўйлаб, ҳеч қандай куч-қудратни, муқаддас китобларда кўрсатилган қонунларни тан олмасдан, иблислар баъзан қандайдир "диний" маросимлар ва қурбонлик маросими уюштирадilar. Улар ҳеч қимми ва ҳеч қандай илоҳий нарсани тан олмагани учун ўзларини жуда осмонда тутадilar. Буларнинг ҳаммаси бойлик ва манманлик натижасидир. Баъзан шундай иблислар диндорлар никобини кийиб олиб, ўзларини “дин ислоҳотчилари” ёки “Худонинг навбатдаги аватараси”, “Худо” деб эълон қилиб, ғофил одамларни йўлдан урадилар. Улар кўз-кўз қилиш учун қурбонлик маросими ўтказадilar, ёки фаришталарга сиғинадилар, ёки ўзларича Худо ўйлаб топадилар. Оддий ғофил одамлар уларни Худо ўрнида кўриб, сиғина бошлайдилар, аҳмоқлар уларни "руҳий илмнинг буюк билимдонлари" деб ҳисоблайдилар. Улар таркидунё қилган зоҳидлар никобини кийиб оладilar ва шу никоб остида ҳар хил бемаъни ишлар қиладilar. Аслида таркидунёлик қилган санньяси, амал қилиш жуда мушкул қоидаларга риоя қилиши лозим. Аммо иблислар бу кўрсатмаларга ҳеч қандай эътибор бермайдilar. Уларнинг фикрича, руҳий фаолиятга ҳар бир одам ўз билганича амал қилади, руҳий юксалишнинг ҳеч қандай ягона йўли бўлиши мумкин эмас. Бу борада Парвардигор Кришна *свидхи-пурвакам* иборасини ишлатади. Бу ибора "қонун ва кўрсатмаларни инкор этиш" деганни билдиради. Ҳаёт ҳақида бундай тасаввурлар ғофиллик ва адашиш оқибатидир.

*18. аханкарам балам дарпам камам кродхам ча самириртаҳ
мам атма-пар-дехешу прадвишанто “бхйасуйаках*

Сохта ўзлиги, кучи, манманлиги, эҳтироси ва ғазаби йўлдан адаш-тирган иблислар ўзларининг қалбида ҳам, бошқа тирик мавжудотларнинг қалбида ҳам мавжуд бўлган Худои Таолодан нафратланадилар ва ҳақиқий динни ҳақорат қиладilar.

Изоҳ: Худои Таолонинг олий ҳукмронлигини инкор этадиган иблислар муқаддас китобларнинг сўзларига ишонмайдilar. Муқаддас китоблар ва Худонинг Олий Шахсининг мавжудлиги уларда ҳасад туйғусини уйғотади. Бунга сабаб уларнинг манманлиги, қўлидаги бойлиги ва қудратидир. Улар ўзларининг ҳозирги ҳаёти - кейинги ҳаёти учун тайёргарлик эканини билмайдilar. Шуни билмаган ҳолда, улар аслида бошқа тирик мавжудотлардан ҳам, ўзларидан ҳам нафратланадилар. Улар ғофиллиги туфайли ўзларининг таналарига ҳам, бошқа тирик мавжудотларнинг таналарига ҳам зулм қиладilar. Руҳий илмдан маҳрум бўлган ҳолда иблислар Худо Шахсини тан олгиси келмайди. Уларнинг муқаддас китобларга ва Худонинг Олий Шахсига бўлган нафрати шунда намоён бўладики, улар Худои Таолонинг мавжудлигига сохта далиллар келтирадilar, муқаддас китобларларнинг

маълумотларини тан олмайдилар. Улар ўзларини “мустикал” деб ҳисоблаб, "хоҳлаган ишни қилишга ҳақлимиз", деб биладилар. Оламда ўзидан кучлироқ, қудратлироқ ва бойроқ одам йўқ деб, ўзига ишонган иблис, кўнгли хоҳлаган ишни қиламан, мени ҳеч ким тўхтата олмайди, деб ўйлайди. Агар истакларини амалга оширишга кимдир қарши чиқса, уни ўзининг ашаддий душмани деб билиб, кеча-кундуз ундан қутулиш йўлини ўйлайди.

*19. тан ахам дѳишатаҳ круран самсарешу нарадхаман
кишпамй аджаасрам ашубхан асуришв эва йонишу*

Қалби нафратга тўлган, золим, одамлар ичида энг пасткаш бўлган бундай иблисларни Мен ҳар хил иблисифат ҳаёт турларида туғилишга мажбур қилиб, моддий тириклик уммонида мангу қолиб кетишга маҳкум этаман.

Изоҳ: Бу ерда аниқ айтилганки, алоҳида руҳ у ёки бу моддий танага Худои Таолонинг марҳамати билан эга бўлади. Иблис бу ҳаётида Худои Таолонинг ҳукмронлигини инкор этиши, ўз билганича ҳаракат қилиши мумкин, аммо, унинг кейинги ҳаёти тўлалигича, бутунлай Худои Таолонинг қўлида бўлади. "Шримад Бҳагаватам"нинг учинчи бобида айтилганки, моддий танаси ҳалок бўлгандан кейин, тирик мавжудот навбатдаги она қорнига тушади, ва у ерда Худои Таолонинг амри билан маълум танага эга бўлади. Моддий оламда яшаётган ҳар турли ҳайвон, одам ва бошқа тирик мавжудотларнинг ранг-баранглигининг сабаби шунда. Бу ранг-баранглик ўз ўзидан пайдо бўлган эмас, аксинча Худои Таолонинг амри билан яратилган. Иблислар иблисифат оналар қорнидан қайта-қайта туғилиб, нафратларини тобора кўпайтиравериб, одамлар орасида энг пасткаши бўлиб бораверадиладар. Ҳамиша ҳирсий эҳтирос таъсири остида юрадиган иблислар бошқаларга зулм қилишга ҳамиша тайёр юрадиладар. Улар бошқалардан нафратланадилар ва нопок қилиқларга эга бўлади. Иблисифат ҳаёт турларига масалан, қалин ўрмонларда яшайдиган овчиласидаги одамлар ҳаёти мисол бўлиши мумкин.

*20. асурим йоним апанна мудха джанмани джанмани
мам апрайѳаива каунтейа тато йанти адхамам гатим*

Эй Кунтининг ўғли, иблислар орасида қайта-қайта туғилавериб, ундай одамлар Менга яқинлашиш имкониятидан маҳрум бўладиладар. Улар то энг қуйи, жирканч ҳаёт турларига тушгунга қадар тобора тубанликка юз тутаверадиладар.

Изоҳ: Парвардигорни ҳаммага меҳрибон, раҳмдил деб айтадилар, аммо мазкур шеърдан кўряпмизки, У ҳеч қачон Ўз марҳаматини иблисларга кўрсатмайди. Бу ерда аниқ айтилганки, иблислар такрор ва такрор иблисифат аёллар қорнига тушадилар, Худои Таолонинг марҳаматидан маҳрум бўлиб, тобора тубанликка юз тутиб, то ит, мушук ва чўчкаларнинг танасида туғилгунча ўлиб-тирилиб юраверади-лар. Иблислар ҳатто келажакда ҳам, Худои Таолонинг марҳаматига эришиш имкониятидан деярли бутунлай маҳрум бўлган одамлардир. Ведаларда, муқаддас китобларда айтилишича, шундай иблислар тубанликка юз тутиб, вақт ўтиши билан ит, мушук ва чўчкалар танасида туғиладилар. Парвардигорнинг шундай гапларини эшитиб, кимдир Худои Таолонинг барчага бир хил меҳрибонлигига шубҳа қилиши мумкин. Бунга жавобан "Веданта-сутра"да шундай дейилган: Худои Таоло ҳеч кимга душман ҳам эмас, ҳеч кимдан нафратланмайди ҳам. Асурлар энг тубан ҳаёт шароитларига тушиб қолганида, бу - Худои Таолонинг уларга кўрсатган буюк марҳамати бўлади. Баъзида Унинг Ўзи иблисларни ўлдиради, бу ҳам Худои Таолонинг иблисларга кўрсатган марҳамати, чунки ведаларда айтилганки, Худои Таолонинг қўлидан ҳалок бўлган ҳар қандай тирик мавжудот шу заҳотиёқ озодликка эришади. Инсоният тарихида Худои Таолонинг Ўзи ҳар хил қиёфаларда намоён бўлиб ўлдирган асурлар жуда кўп бўлган: Равана, Камса, Хиранйакашипу ва ҳоказо. Шундай қилиб, асурлар ҳам агар уларга Парвардигорнинг қўлида ўлиш насиб этса, Худои Таолонинг марҳаматига эришиши мумкин.

*21. три-видхам наракасийедам дварам нашанам атманах
камах кродхас татха лобхас тасмад этат трийам тйаджсет*

Одам дўзахга олиб борадиган йўлга уч дарвоза орқали киради: хирсий эҳтирос, ғазаб ва очкўзлик(қизғаниш). Ҳар бир фаросатли одам мана шу иллатлардан юз ўгириши лозим, чунки улар руҳни зулмат қаърига тортиб кетади.

Изоҳ: Бу ерда тирик мавжудотнинг иблисифат ҳаёти қандай бошланиши кўрсатилган. Инсон аввало ўзининг нафсини, эҳтиросини қондиришни истайди, лекин бунинг уйдасидан чиқолмаса, унинг қалбида ғазаб, қизғаниш, очкўзлик пайдо бўлади. Иблисларга ҳос таналарга тушиб қолишни истамайдиган фаросатли одам мана шу уч иллатдан имкони борича тезроқ ҳалос бўлишга ҳаракат қилиши лозим, чунки улар руҳни шу даражада қоплаб олиши мумкинки, натижада тирик мавжудот ҳеч қачон моддий олам тутқунлигидан ҳалос бўлолмай қолади.

22. этаир вимуктаҳ кунтейа тамо-дварайс трибхир нарах

Эй Кунтининг ўғли, дўзахга олиб борувчи ана шу уч дарвозадан узоқ юрган киши, ҳаётини руҳий ўзлигини англашга ёрдам берадиган ишларга бағишлайди, шу тарзда, вақти келиб ҳаётда олий мақсадга эришади.

Изоҳ: Инсон ҳаётда жуда эҳтиёт бўлиб яшаши, ҳамиша ўзининг мана шу уч ашаддий душманидан узоқроқ юриши лозим: эҳтирос, ғазаб ва очкўзлик. Инсон қанчалик эҳтирос, ғазаб ва очкўзлик таъсирига берилмаса, унинг қалби, онги шунчалик пок бўлади. Пок онги унга ҳаётда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшаш имконини беради. Инсон ҳаётини тартибга солувчи қонун-қоидаларга амал қилиб, у аста-секин ўзининг руҳий табиатини англаб етади. Агар унинг омади келиб, бу йўлда Худони англаш, Кришна онгига эга бўлиш насиб этса, Худога садоқат билан хизмат қилиб, албатта инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

Ведаларда инсон моддий олам иллатларидан покланиш учун қандай яшаши лозимлиги кўрсатилган. Бу усулнинг асосини эҳтиросдан, очкўзликдан ва нафратдан покланиш ташкил этади. Натижада инсон энг юқори зинаси Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш бўлган ўзликни англаш зинапоясидан кўтарила бориши мумкин. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган кишига умрининг охирида моддий олам тутқунлигидан халос бўлиб озодликка эришиш қафолатланган. Ведавий қонунлар асосида тузилган жамиятда тўрт табақа ҳамда руҳий юксалиш йўлига мос келадиган тўрт турмуш тарзи мавжуд. Ҳар бир табақа ва турмуш тарзидаги одамнинг ҳаёти маълум қонун-қоидалар асосида тартибга солинган, уларга амал қилиб юрган киши умрининг охирида албатта руҳий юксалишнинг энг юқори поғонасига кўтарилади. Муқаддас китоблар асосида тартибга солинган ҳаёт билан кун кечириб юрган кишининг озодликка эришишига Худои Таоло ишончли қафолот беради.

*23. йаҳ шастра-видхим утсриджйа вартате кама-каратаҳ
на са сиддхим аванноти на сукхам на парам гатим*

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига бўйсунмасдан ўз билганича яшаб юрган одамлар ҳаётда камолотга, бахт-саодатга, инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша олмайдилар.

Изоҳ: Аввал айтганимиздай, *шастра-видхи*, шастраларнинг қонун-қоидалари инсонлар жамиятидаги барча табақа ва турмуш тарзига мансуб одамларнинг ҳаётини тартибга солади. Шу қонунларга ҳамма бирдай амал қилиши лозим. Уларни инкор этиб, нафсининг, эҳтироси,

очкўзлиги ва ғазабининг қули бўлиб, ўз хоҳиши билан яшаб юрган киши ҳеч қачон ҳаётда руҳий баркамолликка эриша олмайди. Бошқача қилиб айтганда, мана шу қоидаларни назарий жиҳатдан биладиган, аммо ҳаётда уларга амал қилмайдиган кишилар одамларнинг энг тубанлари, “пасткаш одамлар” ҳисобланади. Инсон бўлиб туғилиш имкониятига эга бўлган тирик мавжудот ақлини, тафаккурини ишлатиб яшаши, муқаддас китобларни ўрганиши, уларда кўрсатилган қонун-қодаларга амал қилиши лозим. Улар инсонга руҳий юксалишда баркамолликка эришиш йўлини кўрсатади. Акс ҳолда инсон бўлиб туғилган тирик мавжудот яна тубанликка юз тутади. Лекин, инсон ҳаётда муқаддас китобларнинг барча қонун-қоидаларига амал қилиб яшаса-ю, барибир Худои Таолони англаш даражасига етолмаса, унинг ўрганган руҳий илмининг ҳеч қандай қадри бўлмайди. Ҳатто у Худои Таолонинг мавжудлигини тан олса, лекин Унга садоқат билан хизмат қилмаса, умрини хазон қилиб юрган бўлади. Шунинг учун инсон аста-секин қалбида Кришна онгини ривожлантириши, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш даражасига кўтарилиши лозим. Инсон фақат шу йўл билангина руҳий камолотнинг энг юқори поғонасига кўтарилиши мумкин.

Бу ерда ишлатилган *кама-каратаҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Онгли равишда муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини бузиб юрган киши эҳтирос домига тушган бўлади, таъқиқланган нарсаларни билган ҳолда уларга амал қилмайди. “Ҳаётда ўзининг хоҳишига қараб иш тутиш” деб шунга айтилади. Худои Таоло шундай одамларни албатта қаттиқ жазолайди. Улар фақат инсон танасидагина эришиш мумкин бўлган камолот чўққисига эришиш имкониятидан маҳрум бўладилар. Инсон умри тирик мавжудотга биринчи навбатда покланиш учун берилган, лекин шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдиган одам ҳеч қачон моддий иллатлардан покланмайди, у ҳеч қачон ҳақиқий, туганмас мангу бахтга эриша олмайди.

*24. тасмач схастрам праманам те карйакарйя-вгйавастхитау
джнатва шастрa-видханоктам карма картум ихархаси*

Шунинг учун шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, сен ҳаётда ўз бурчингни, қандай ишлар қилиш керагу, қайси ишлар таъқиқланган эканини билиб олишинг керак. Барча қонун-қоидаларни ўрганиб, ҳаётда руҳий баркамолликка эришишга интилиб яшаш керак.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида айтилганидай, муқаддас китобларларнинг барча қонун-қоидалари инсон Худои Таолони, Кришнани англай олиши учун нозил қилинган. Агар одам "Бҳагавад-гита"ни ўрганиб, Кришна онгига эга бўлиб, Худои Таолога

садоқат билан хизмат қила бошласа, демак у Ведаларни ўрганиш орқали эришиш мумкин бўлган энг мукаммал илмни эгаллаган ҳисобланади. Худованд Чайтанйя Махапрабху бизлар учун бу йўлни жуда осон ҳолга келтириб берган. У одамларни шунчаки Ҳаре Кришна мантрасини мунтазам зикр қилишга: Ҳаре Кришна, Ҳаре Кришна, Кришна Кришна, Ҳаре Ҳаре, Ҳаре Рама, Ҳаре Рама, Рама Рама, Ҳаре Ҳаре, ва Худои Таолога таклиф этилган таом билан овқатланишга чақирган. Агар ҳаётда инсон шу ишларни қилиб юрса, у барча муқаддас китобларни ўрганган, уларнинг мазмунини тўла тушунган ҳисобланади. Албатта, Кришна онгига эга бўлмаган, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш билан шугулланмай юрган киши ҳаётда нима қилиш мумкину, қандай ишлар таъқиқланган эканини билиш учун, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиши лозим. У бу қонун-қоидаларга сўзсиз амал қилиши керак. Муқаддас китобларнинг, шастраларнинг кўрсатмаларига амал қилиш - уларга иймон келтириш ҳисобланади. Одамлар одатда тўрт хил камчиликка эга: 1)сезги аъзолари мукаммал эмас, 2)алдашга, 3)алданишга мойил, 4)хатоликка йўл қўяди. Лекин муқаддас китобларнинг кўрсатмалари ана шундай нуқсонлардан пок. Инсонларнинг табиатига хос бўлган мана шу камчиликлар, уларни ҳаётда ўзлари амал қилиши лозим бўлган қонун-қоидалар ўрнатиш имкониятидан маҳрум қилади. Шунинг учун барча буюк донишмандлар, ачарйалар, буюк зотлар мана шундай нуқсонлардан холи бўлган шастраларнинг мукаммал қонун-қоидаларига сўзсиз амал қиладилар.

Ҳиндистонда руҳий фалсафанинг ҳар хил мактаблари мавжуд, уларни умумий равишда икки гуруҳга бўлиш мумкин: 1)имперсоналистлар мактаби, 2)персоналистлар мактаби. Лекин ҳар иккила гуруҳ издошлари ҳам ўзларининг ҳаётини Ведавий муқаддас китобларнинг қонун-қоидалари асосида курадилар. Шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилмай туриб, қамолотга эришишнинг иложи йўқ. Шунинг учун фақат муқаддас китобларнинг ҳақиқий мазмунини тўла англаб етган одамнигина “омади келган энг бахтиёр одам” деб ҳисоблаш мумкин. Худонинг Олий Шахсини англаб етиш учун мўлжалланган қонун-қоидаларга амал қилмаслик - инсоннинг тубанликка юз тутишига олиб келадиган ягона сабаб ҳисобланади. Мана шу - инсон қила олиши мумкин бўлган энг катта гуноҳдир. Шунинг учун майя, моддий қувват бизга ҳамиша уч хил мусибатларни юбориб, ҳаётда азоб-уқубатларга дучор этиб жазолайди. Моддий қувват уч гунадан таркиб топган. Инсон ўзининг умри давомида ҳеч бўлмаса эзгулик гунасига қўтарилиши лозим, шундагина унга Худои Таолони англаб етишга олиб борувчи йўлнинг эшиклари очилади. Акс ҳолда у иблисларга хос ҳаёт билан қун кечиришни таъминлайдиган эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида қолиб кетаверади. Эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида адашиб юрган одамлар муқаддас китоблар, ав-

лиё одамлар ва Худонинг Олий Шахси ҳақидаги фалсафий тасаввурлар устидан куладилар. Улар руҳий устоз кўрсатмаларини бузадилар, шастраларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдилар. Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг қанчалик улугвор экани ҳақида эшитсалар ҳам, уларнинг қалбида бунга ҳеч қандай қизиқиш уйғонмайди. Шунинг учун уларнинг ўзлари руҳий юксалишнинг ҳар турли йўллариини ихтиро қиладилар. Инсонда иблисларга хос сифатларнинг ривожланишига олиб келадиган баъзи бир нуқсонлар шулардан иборат. Лекин, ҳаётда руҳий юксалиш йўлини аниқ кўрсата оладиган ҳақиқий руҳий устоз кўрсатмаларига амал қилиб яшаётган киши охир-оқибатда албатта инсон ҳаётининг энг олий мақсадига эришади.

"Илоҳларга ва иблисларга хос фазилатлар" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн олтинчи бобида Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн еттинчи боб. Эътиқод турлари

1. арджуна увача

*йе шастра-видхим утсриджйа йаджанте шраддхайанвитах
тешам ништва ту ка кришна саттвам ахо раджас тамах*

Аржун шундай деди: О Кришна, шастра(муқаддас китоблар)ларнинг кўрсатмаларига риоя қилмай, ўзлари ўйлаб топган йўл билан Худога сиғиниб юрган одамларнинг тақдири нима бўлади? Улар моддий табиатнинг қайси гунасида бўладилар - эзгулик гунасидами, эхтирос ёки ғафлат гунасидами?

Изоҳ: Тўртинчи бобнинг ўттиз еттинчи шеърисида айтилган эдики, иймон-эътиқодли одам руҳий илм эгаллаб, аста-секин қалбида тинчликка, хотиржамликка, осойишталикка эришади. Ўн олтинчи бобда айтилган эдики, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмайдиган одамлар асур, иблислардир, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига тўқис амал қилиб юрганлар эса, девалар, яъни тақводор одамлар, фаришталар деб аталади. Шундай савол туғилиши мумкин: муқаддас китобларда кўрсатилмаган қонунларга қатъий риоя қилиб юрган одамларнинг аҳволи нима бўлади? Аржун Кришнадан шу саволга жавоб бериб, қалбидаги шубҳа-гумонларни тарқатиб юборишни сўрапти. Агар одамлар ўзларига ўхшаган бир одамни Худо даражасига кўтариб, унга ишонч ва садоқат билан сиғиниб юрсалар, уларнинг сиғинишлари қайси гунадаги сиғиниш ҳисобланади? Шу йўл билан улар ҳаётда руҳий баркамолликка эриша оладими? Улар ҳақиқий илмга эга бўлиб, камолот чўққисига кўтарила оладими? Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилмасдан, ҳаётда нимагадир эътиқод қўйиб, бошқа бир илоҳларга, фаришталарга ёки қудратли одамларга сиғиниб юрган кишининг интилишлари уларга бирор натижа берадими? Аржун Кришнага шундай саволлар билан мурожаат қиляпти.

2. шри бхагаван увача

*три-видха бхавати шраддха дехинам са свабхава-джа
саттвики раджаси чайва тамаси чети там шрину*

Худои Таоло шундай деди: Моддий табиатнинг қайси гунаси таъсири остида бўлишига қараб, одамнинг иймон-эътиқоди уч

турли бўлади: эзгулик гунасидаги эътиқод, эҳтирос гунасидаги ва ғафлат гунасидаги эътиқод.

Изоҳ: Мукаддас китобларнинг қонун-қоидаларини биладиган, аммо эринганидан, дангасалигидан уларга амал қилишни тарк этган киши моддий табиат гуналари таъсири остидаги одам ҳисобланади. Ўзининг аввалги ҳаётида эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунаси таъсири остида кўрсатган фаолиятининг оқибатлари натижасида инсон бу ҳаётда маълум сифатларга эга бўлади. Тирик мавжудот жуда қадим замонлардан бери моддий табиатнинг ҳар хил гуналари билан ўзаро муносабатда бўлиб келяпти: тирик мавжудот бу оламда таъсир қилаётган моддий табиат гуналари таъсирига қараб, у ёки бу даражадаги ақлга эга бўлади. Лекин, инсон ҳақиқий руҳий устоз билан учрашиш ва мукаддас китобларнинг кўрсатмаларига риоя қилиб юриш туфайли ўзининг табиатини ўзгартириши мумкин. У ғафлат ёки эҳтирос гунаси таъсири остида аста-секин эзгулик гунасига кўтарилиши мумкин. Шундай қилиб, моддий табиатнинг у ёки бу гунасидаги кўркўрона ишонч инсоннинг руҳий камолотга эришишига ҳеч қандай ёрдам беролмайди. Энг аввало, инсон ҳақиқий руҳий устоз билан учрашиб, ўзининг тафаккури ёрдамида ҳаётдаги ўзининг ҳақиқий ҳолатини аниқлаб олиши лозим. Ҳар бир одам фикр юритиб, ҳаётда қандай қадриятларга асосланиб яшаётганини, ўз умрини нимага сарфлаётганини билиб олиши керак. Шунда биз юқорироқ ҳолатга кўтарилиб, аста-секин пастки гуналар таъсиридан халос бўлишимиз мумкин.

*3. саттванурупа сарвасйя шраддха бхавати бхарата
шраддха-майо “йам пурушо йо йач-чхраддхах са ева сах*

Эй Бхарат ўғли, моддий гуналардан бирининг устивор таъсири остида тирик мавжудот маълум турдаги эътиқодга эга бўлади. Одамнинг иймон-эътиқоди қайси табиат гуналарининг унга таъсир кўрсатаётганига боғлиқ бўлади.

Изоҳ: Ким бўлишидан қатъий назар ҳар бир одам нимагадир ишонади. Аммо инсоннинг табиатига қараб, унинг ишончи эзгулик гунасига, эҳтирос ёки ғафлат гунасига мансуб бўлиши мумкин. Инсоннинг ҳаётда қандай одамлар даврасида бўлишини, кимлар билан яқин муносабатда бўлишини унинг ишончи, иймон-эътиқоди белгилайди. Аслида ҳар бир тирик мавжудот, ўн бешинчи бобда айтилганидай, Худои Таолонинг қичкина заррачаси ҳисобланади. Шунинг учун азалдан, ўзининг асл ҳолида барча руҳлар моддий табиат гуналари таъсирига берилмаган, пок ҳолатда бўладилар. Лекин, тирик мавжудот ўзининг Худои Таоло билан бўлган мангу муносабатларини эсидан чиқарганида ва моддий табиат билан аралашиб, моддий олам шарои-

тида яшай бошлаганида, моддий табиатнинг у ёки бу гуналарини танлаб, ўзининг ҳаётдаги ҳолатини унинг ўзи белгилайди. Натижада унда сунъий, моддий ишонч пайдо бўлади, унинг бу дунёдаги сунъий, ўткинчи, сароб, моддий ҳаёти бошланади. У ҳаёт ҳақидаги ўзининг шахсий тасаввурларига асосланиб, қандайдир ҳаёт қонунига амал қилиб яшай бошлайди, лекин аслида, тирик мавжудот пок, илоҳий, трансцендент рух ҳисобланади. Шунинг учун у ўзига ўзи боғлаб олган сохта, моддий тушунчалардан халос бўлиши, покланиши лозим - фақат шундагина у ўзининг Худои Таоло билан ўзаро мангу муносабатларини қайта тиклай олади. Тирик мавжудотни ўзининг табиий ҳолатига, Худонинг даргоҳидаги илм ва лаззатга тўла мангу ҳаётга олиб боровчи ягона йўл, Кришнани англаш йўли мана шундан иборат. Қалбида Кришна онгини ривожлантирган киши албатта руҳий баркамолликка эришади. Агар инсон ҳаётида ҳақиқий руҳий ўзликни англашнинг бу йўлига киришдан бош тортса, у моддий табиат гуналари таъсири остида қолиб кетаверади.

Бу ерда ишлатилган *шраддха* ("ишонч") ибораси муҳим аҳамиятга эга. Шраддха, ишонч, ҳамиша эзгулик гунасида пайдо бўлади. Инсон қандайдир фариштага, бировлар ўйлаб чиқарган Худога ёки ўзининг хом-хаёлларига ишониши мумкин. Лекин, қатъий ишончи барибир уни моддий табиатнинг эзгулик гунасида фаолият кўрсатишга олиб келади. Шартланган моддий олам шароитида ҳеч қандай фаолият табиат гуналаридан мутлақо пок бўла олмайди, унда барибир бошқа гуналардан қандайдир қўшимчалар бўлади. Моддий оламда мутлақо пок ҳолда эзгулик бўлмайди. Пок эзгулик илоҳий табиатга эга, фақат ана шундай ҳолатда рух Худо Шахсининг ҳақиқий табиатини англай олади. Токи бизнинг ишончимиз соф эзгулик гунасида бўлмас экан, унга ҳамиша пастки гуналар таъсир қилаётган бўлади. Пастки гуналарнинг нопок таъсири инсон қалбининг поклигига таъсир қилади. Шунинг учун инсоннинг иймон-эътиқоди унинг қалби қайси гуналар таъсири остида эканига боғлиқ бўлади. Қалби эзгулик гунаси таъсири остида бўлган киши эзгулик гунасидаги эътиқодга эга бўлади. Агар одамнинг қалби эҳтирос гунаси таъсири остида бўлса, унинг эътиқоди ҳам эҳтирос гунасида бўлади. Қалби ғафлат гунаси ботқоғига ботган одамнинг эътиқоди ҳам ғафлат гунасида бўлади. Шу тарзда моддий оламда иймон-эътиқоднинг турли кўринишлари юзага келади, ана шу эътиқодлар ҳар хил кўринишдаги диний тизимларнинг, оқимларнинг асосини ташкил этади. Ҳақиқий дин ва эътиқод пок эзгулик гунасида бўлади, лекин одамларнинг қалби ҳар хил гуналар таъсирида булғанган бўлгани сабабли, улар ҳар хил диний оқимларга бирлашадилар. Шу тарзда Худога сиғинишнинг ҳар хил кўринишлари келиб чиқади.

претан бхута-ганамми чанйе йаджанте тамаса джанах

Эзгулик гунасидаги одамлар фаришталарга сиғинадилар, эхтирос гунасидагилар иблисларга сиғинадилар, ғафлат гунасидаги одамлар эса, ўтган аждодлари руҳига сиғинадилар.

Изох: Бу ерда Кришна ташқи кўринишидан ҳар хил бўлган сиғиниш, эътиқод турларини таърифлаб беряпти. Муқаддас китобларда кўрсатилганки, сиғиниш лозим бўлган ягона илоҳ - Худонинг Олий Шахсидир. Лекин, муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини билмайдиган, ёки билса ҳам уларга амал қилмайдиган одамлар, ҳаётда қалби қайси гуна таъсири остида бўлишига қараб, Худога сиғинишнинг ҳар хил турларини танлайдилар. Эзгулик гунасидаги одамлар одатда фаришталарга сиғинадилар: Брахмага, Шивага ва Индра, Чандра ёки Куёш Худоси сингари бошқа фаришталарга. Эзгулик гунасидаги одамлар муайян мақсадни кўзлаб, қандайдир фариштага сиғинадилар. Шунга ўхшаб, эхтирос гунасидаги одамлар ҳам иблисларга сиғинадилар. Калкуттада яшайдиган бир одам иккинчи жаҳон уруши пайтида Гитлерга сиғиниб юргани эсимда, чунки у ўша пайтларда бозорда қора ишлар билан шуғулланиб, катта бойлик орттирган эди. Эхтирос ва ғафлат гунасидаги одамлар одатда қандайдир буюк шахсни Худо даражасига кўтарадилар. Уларнинг фикрича ҳар қандай одамга Худога сиғингандай сиғиниш натижасида унинг мартабасига эришиш мумкин.

Бу ерда аниқ айтилганки, эхтирос гунасидаги одамлар ўзларича Худо яратиб, унга сиғинадилар, ғафлат гунасида зулмат ботқоғига ботган одамлар эса, ўлган аждодларининг руҳига сиғинадилар. Уларнинг баъзилари ўлганларнинг қабрига бориб, у ерда қандайдир маросимлар ўтказадилар. Жинсий алоқа билан боғлиқ бўлган ҳар хил урф-одатлар ҳам ғафлат гунасидаги сиғинишларга киради. Ҳиндистоннинг четки қишлоқларида арвоҳларга сиғинадиган одамларни учратиш мумкин. Масалан, Ҳиндистонда баъзи бир одамлар калин ўрмон ичига бориб, "ичида руҳлар яшайди" деб овоза бўлган катта бир дарахтнинг ёнида қурбонлик маросими ўтказиб юрганини кўрганмиз. Бу одамларнинг ҳаммаси аслида Худога сиғиниб юрганлари йўқ. Худои Таолога фақат рухий, илоҳий даражага, пок эзгулик даражасига кўтарилган ва моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлган одамларгина сиғинишга қодир бўлади. "Шримад Бҳагаватам"(4.3.23)да шундай дейилган: *сам-твам вишуддхам васудева-шабдитам* - "Соф эзгулик гунасида инсон Васудевага сиғинади". Бошқача қилиб айтганда, моддий табиат гуналаридан покланган, уларнинг таъсиридан халос бўлиб, илоҳий, рухий даражага кўтарилган киши Худонинг Олий Шахсига сиғиниши мумкин.

Одатда эзгулик гунасидаги одамлар деб ҳисобланадиган имперсоналистлар беш фариштага сиғинадилар. Улар "Вишнунинг фалсафий

кўриниши" деб атайдиган, Вишнунинг моддий оламдаги шахсиятсиз қиёфасига сиғинадилар. Вишну - Худонинг Олий Шахсининг намоён бўлган қиёфаси, аммо, имперсоналистлар Худонинг Олий Шахсига ишонмагани сабабли, улар Вишнуни "шахсиятсиз Брахманнинг бир кўриниши" деб ҳисоблайдилар, Тангри Брахмани эса - шахсиятсиз Брахманнинг моддий оламда намоён бўлган кўриниши деб биладилар. Шунинг учун баъзан имперсоналистлар беш фариштага сиғинадилар. Лекин, улар Мутлақ Ҳақиқатнинг энг олий кўриниши шахсиятсиз Брахман деб ҳисоблаганлари сабабли, охир-оқибатда аниқ бир шахсга сиғинишни инкор этадилар. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, фақат моддий гуналар таъсиридан халос бўлган одамлар билан ҳамсухбат бўлиш натижасидагина моддий табиат гуналари таъсиридан бутунлай покланиш мумкин.

*5-6. ашастра-вихитам гхорам тапйанте йе тапо джанах
дамбхаханкара-самйуктаҳ кама-рага-баланвитаҳ
каршайантаҳ шарира-стхам бхута-грамам ачетасаҳ
мам чаивантаҳ шарира-стхам тан виддхи асура-ниичайан*

Манманлик ва очкўзлигидан, муқаддас китобларда тавсия қилинмаган машаққатли риёзатларга бериладиган, ҳаётда боғланиш ва хирс туйғуси таъсири остида яшайдиган, нодонлиги туфайли танасини ҳам, ундаги Олий Рухни ҳам қийноққа соладиган одамларни "иблислар" деб атайдилар.

Изоҳ: Муқаддас китобларда кўрсатилмаган риёзатларга бериладиган одамлар ҳам бор. Қандайдир дунёвий нарсаларга, масалан сиёсий мақсадга эришиш учун очлик эълон қилиб риёзат чекиш ҳеч бир муқаддас китобда кўрсатилмаган. Муқаддас китоблар моддий, ижтимоий ёки сиёсий мақсадларни кўзлаб эмас, рухий жиҳатдан юксалиш учун риёзат чекишни тавсия қилади. "Бҳагавад-гита" таълимотига кўра, ана шундай бемаъни риёзатларга бериладиган одамлар иблислар тоифасига киради. Уларнинг барча ҳаракатлари муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мутлақо зид ва ҳеч кимга, ҳеч қачон бирор манфаат келтирмайди. Аслида ундай одамлар ўзларининг нафси, манманлиги, хирсий эҳтирослари, моддий лаззатларга боғланганлиги таъсирида ҳаракат қиладилар. Ана шундай машаққатли риёзатлар, моддий унсурлардан таркиб топган тананигина қийноққа солиб қўймасдан, ундаги Олий Рух қиёфасида мавжуд бўлган Худонинг Олий Шахсига ҳам ташвиш келтиради. Сиёсий мақсадларда қилинган риёзатлар (очлик эълон қилиш ва ҳоказо) албатта бошқаларга ҳам кўп ташвиш келтиради. Муқаддас китобларда бундай усуллар ҳақида ҳеч қандай кўрсатма берилмаган. Иблисларга хос фикрлайдиган одамлар ана шундай йўллар билан ракибларини ўзларининг талабини қондиришга

кўндиришга уринадилар, аммо, бундай ишларнинг оқибати одатда ҳалокат билан тугайди. Худои Таоло бундай ишларни қўллаб-қувватламайди, ундай ишлар билан шуғулланадиган кишиларни “иб-лислар” деб айтяпти. Бундай йўллар билан иблислар Худои Таолони ҳақорат қилган бўладилар, чунки уларнинг қилаётган ишлари Худои Таоло нозил қилган муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига тўғри келмайди. Ҳаётда шундай ишлар қилиб юрган одамларни фаросатли, ақлли одамлар деб бўлмайди. Шу аснода бу ерда ишлатилган *ачетасаҳ* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Эси бор, фаросатли одамлар муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига амал қилиб яшашлари лозим. Аммо, эси йўқ, фаросатсиз одамлар муқаддас китобларнинг кўрсатмаларини инкор этадилар ёки ўзларича ҳар хил қоидалар ўйлаб чиқарадилар. Иблисифат одамларнинг тақдири нима бўлиши аввалги бобда кўрсатилган эди, шуни ҳамиша эсда сақлаш лозим. Худои Таоло улар-ни иблисифат аёллар қорнига солиб қўяди. Натижада улар умрлар оша иблис бўлиб туғилаверадилар, ҳақиқий илмдан маҳрум бўлиб, ўзининг Худои Таоло билан бўлган мангу, лаззатга тўла муносабатла-рини эслай олмай юраверади. Аммо, ана шундай бахтиқаро одамлар ҳам омади келиб, ҳаёт йўлида Худонинг содиқ хизматкорини, уни ве-давий донишмандлик йўлига бошлашга қодир бўлган ҳақиқий руҳий устозни учратиб қолсалар, ўзларининг адашишларидан халос бўлиб, охир-оқибатда инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша оладилар.

*7. ахарас тв апи сарвасйа три-видхо бхавати прийах
йаджнас тапас татха данам тешам бхедам имам шрину*

Моддий табиатнинг уч гунаси таъсирига қараб, ҳатто одамлар ёқтирадиган овқатлар ҳам уч турга бўлинади. Қурбонлик маро-симлари, риёзат, хайр-саховат кўрсатиш ҳам шундай бўлади. Энди Мендан уларнинг бир-биридан фарқи ҳақида эшит.

Изоҳ: Одамлар ёқтирадиган овқатлар, ўтказадиган қурбонлик ма-росимлари, чекаётган риёзатлари ва хайр-эҳсонлари ҳам уларга таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига қараб турли хилда бўлади. Барча қурбонлик маросимлари, риёзатлар ҳам бир хил даражада кадр-қийматга эга бўлавермайди. Одамнинг қилаётган ишларини таҳлил қилиб, уларнинг қайси гуна таъсирида эканини аниқлай оладиган ки-ши донишманд одам ҳисобланади. Қурбонликларнинг, овқатларнинг ва хайрли ишларнинг ҳаммаси бир хил деб ҳисоблайдиган одам ҳеч нарсанинг фарқига бормаيدиган бефаросат, ғофил одам ҳисобланади. "Инсон ҳаётда хоҳлаган ишини қилавериши мумкин, барибир оқибатда Худонинг даргоҳига эришади", деб ҳисоблайдиган ғофил диндор-тарғиботчилар ҳам учраб туради. Лекин ундай тарғиботчи диндорлар-нинг қилаётган ишлари, фикрлари муқаддас китобларнинг

кўрсатмаларига тўғри келмайди. Уларнинг ўзлари қандайдир рухий юксалиш усулларини ўйлаб топиб, одамларни ҳақиқат йўлидан адаштирадилар, холос.

8. айух-самттва-баларогйа-сукха-прити-вивардханах
расйах снигдхх стхира хридйа ахарах самттваика-прийах

Эзгулик гунаси таъсири остида бўлган одамлар ёқтирадиган овқат инсоннинг умрини узайтиради, онгини поклайди, куч-қувват беради, соғлигини тиклайди, кишига бахт ва осойишталик бағишлайди. Булар - ҳалол, ширали, ёғли, соғлом, ёқимли таомлардир.

9. катв-амла-лаванатй-уина-тикина-рукша-видахинах
ахара раджасасйешта духкха-шокамайа-прадах

Эҳтирос гунасидаги одамлар жуда аччиқ, ачиган, шўр, ўткир таъмли, тахир, қуруқ ва жуда қайноқ таомларни ёқтиради. Бундай таомлар азоб-уқубат, касаллик ва мусибатлар манбаидир.

70. йата-йамам гата-расам пути парйушитам ча йат
уччхишам апи чамедхйам бходжанам тамаса-прийам

Тайёрланганига уч соатдан кўп вақт бўлган, бемаза, бузилган, нопок, бошқалардан қолган овқатларни ғафлат гунасидаги одамлар ёқтиради.

Изоҳ: Инсон истеъмол қиладиган овқат унинг умрини узайтириши, ақлини поклаши, унга куч-қувват бериши лозим. Овқатнинг асосий вазифаси шундан иборат. Қадимда яшаб ўтган буюк донишмандлар одамнинг умрини узайтирадиган, соғлигини мустаҳкамлайдиган озиқ-овқат турларини аниқлаб берганлар. Уларга сут ва сут маҳсулотлари, ширинликлар, гуруч, бугдой, сабзавот ва мевалар киради. Ана шундай озиқ-овқатлар эзгулик гунасидаги одамларга ёқади. Баъзи бир овқат турлари, масалан қовурилган маккажўхори ёки патока(ҳали шакар ҳолига келтирилмаган шакарқамиш шираси) унчалик ёқимли бўлмаслиги мумкин, лекин, агар уларни сут ёки бошқа бирор нарса билан қўшиб еса ёқимли бўлади. Шунда улар ҳам эзгулик гунасидаги таомларга киради. Улар албатта вино, гўшт сингари нопок маҳсулотлардан бутунлай фарқ қилади. Саккизинчи шеърда айтилган “ёғли овқат” деганда, ўлдирилган ҳайвон ёғида пиширилган таомни тушунмаслик керак. Энг зўр озиқ-овқат ҳисобланган сутнинг таркибида ҳайвон ёғи ҳам мавжуд. Ёғ олиш учун ҳайвонларни ўлдирмасдан, сут маҳсулотларидан ҳам етарли ёғ олиш мумкин. Сутдан сарийғ, тво-

роғ, пишлоқ сингари тўйимли маҳсулотлар олиш мумкин. Тилсиз, ночор ҳайвонларни фақат жуда ёвуз, ҳайвонсифат, бешафқат, ваҳший одам ўлдириши мумкин. Маданиятли одамлар озиқ-овқат учун етарли бўлган ёғни сут маҳсулотларидан оладилар, ҳайвонларни ўлдириш фақат ҳайвонларга хос бўлган ғайриинсоний маданиятдир. Озиқ-овқат учун зарур бўлган оқсил моддалари эса, етарли миқдорда мош, ловия, бўғдой ва бошқа маҳсулотлар таркибида бор.

Эҳтирос гунасидаги ўткир, шўр, иссиқ ва кўп гармдори солинган овқат ошқозонда ўт пуфаги суюқлигининг камайишига олиб келади, овқатнинг ҳазм бўлишини қийинлаштириб, ҳар хил касалликларга сабаб бўлади. Ғафлат гунасидаги овқатларга биринчи навбатда бузилган, эски масаллиқлардан тайёрланган овқат киради. Тайёрланганига уч соатдан кўп бўлган ҳар қандай овқат ғафлат гунасидаги овқат ҳисобланади. (Албатта Кришнага таклиф қилинган овқат, прасад бундан мустасно). Айниганидан ундай таомдан қўланса ҳид кела бошлайди. Бундай ҳид фақат ғафлат гунасидаги одамларни ўзига жалб этади, эзгулик гунасидаги такводор одамлар эса, бундай сасиган таомдан жирканади.

Фақат Худои Таолонинг Ўзи ёки табаррук авлиё одамнинг, айниқса руҳий устознинг қолдирган овқатидан ейиш мумкин. Акс ҳолда бегона одам қолдирган овқат ғафлат гунасидаги овқат ҳисобланади, ҳар хил касалликларга сабаб бўлади. Ундай овқатлар ғафлат гунасидаги одамларга ёқади, эзгулик гунасидаги одамлар ундай овқатга қўл теккизмайдилар.

Овқатларнинг энг пок, энг яхшиси - аввало Худонинг Олий Шахсига таклиф этилган таомлардир. "Бҳагавад-гита"да Худои Таоло айтганки, агар содиқ хизматкори Унга муҳаббат ва садоқат билан япроқ, гул, мева ёки сув таклиф қилса, У шу нарсаларни ейди. *Патрам пушпам пхалам тойам*. Албатта, Худои Таоло энг аввало бизнинг Унга бўлган ихлосимизни, садоқатимизни қабул қилади. Лекин, Худои Таолога таклиф қилинадиган таом маълум қоидаларга асосан тайёрланиши лозим. Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилиниб тайёрланган ва Худои Таолога тақдим этилган ҳар қандай таомни, ҳатто тайёрланганига анча вақт бўлган бўлса ҳам, истеъмол қилиш мумкин, чунки бундай таом илоҳий, руҳий табиатга эга бўлади. Демак, ҳар қандай таомни поклайдиган, истеъмол қилишга яроқли ва барча одамларнинг иштаҳасига ёқадиган қилиш учун аввало уни Худонинг Олий Шахсига тақдим қилиш керак.

11. *апхалаканкишбхир йаджно видхи-дишито йа иджйате
йаштавайам эвети манаҳ самадхайа са саттвикаҳ*

Ўзининг бурчи юзасидан, эвазига бирор нарса таъма қилмай, такводор одамнинг муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида

ўтказган қурбонлик маросими “эзгулик гунасидаги қурбонлик маросими” деб аталади.

Изоҳ: Одатда қандайдир мақсадни кўзлаб қурбонлик маросими ўтказадилар, лекин, бу ерда қурбонлик маросимини эвазига ҳеч нарса таъма қилмасдан, бурч юзасидан ўтказиш керак, дейилган. Масалан, эҳром ва черковларда ўтказиладиган маросимларни олайлик. Одатда одамлар қандайдир моддий мақсадларга эришиш учун бирор маросим ўтказадилар, уларнинг бу ишларини албатта эзгулик гунасида деб бўлмайди. Инсон черков ёки эҳромга қандайдир манфаат кўзлаб эмас, инсон сифатида ўз бурчини бажариш учун, Худои Таолога сажда қилиб покланиш, Унга гул ва мева тақдим қилиш учун келиши лозим. Бугунги кунда кўпчилик одамлар, шунчаки Худои Таолога сиғиниш учун эҳромга боришнинг ҳеч қандай маъноси йўқ, деб ўйлайдилар. Лекин, муқаддас китобларда одам ўзининг иқтисодий аҳволини яхшилаб олиши учун Худога сажда қилиб сиғиниши тавсия қилинмайди. Эҳромга Худои Таолога эҳтиром кўрсатиб, сажда қилиш учун бориш керак. Бу бизнинг эзгулик гунасида кўтарилишимизга ёрдам беради. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига амал қилиб, Худо Шахсига сиғиниш - ҳар бир маданиятли одамнинг муқаддас бурчи ҳисобланади.

*12. абхисандхайа ту пхалам дамбхартхам апи чайва йат
иджйате бхарата-ишеитха там йаджнам виддхи раджасам*

Моддий манфаат кўзлаб ёки манманликдан(бошқаларга кўз-кўз қилиш учун) ўтказиладиган қурбонлик маросими эҳтирос гунасидаги қурбонлик маросимидир, эй Бхаратлар сардори.

Изоҳ: Баъзи одамлар кейинги ҳаётида жаннатий сайёраларга кўтарилиш ёки ҳозирги ҳаётида қандайдир моддий нарсаларга эришиб, бахтиёр бўлиш учун ҳар хил қурбонлик маросимлари ўтказадилар. Бундай маросим ва урф-одатлар эҳтирос гунасидаги ишлар тоифасига киради.

*13. видхи-хинам асриштаннам мантра-хинам адакишнам
ираддха-вирахитам йаджнам тамасам паричакшате*

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига риоя қилмасдан, прасадам (табаррук таом) улашилмай, ведавий асар(муқаддас китоб)лардан мадҳиялар тиловат қилинмай, рухонийларга совғасаломлар улашилмай ўтказилган қурбонлик маросими “ғафлат гунасидаги қурбонлик маросими” деб аталади.

Изоҳ: Ғафлат гунаси таъсиридаги одамларнинг ишончи, эътиқоди аслини олганда ишончсизлик, иймонсизликдир. Баъзида одамлар

факат бойлик орттириш ниятида фаришталарга ёки қандайдир қудратли зотга сиғинадилар, кейин топган бойлигини ҳеч қандай муқаддас китобларнинг қоидаларига эътибор бермай, ҳар хил гуноҳ ишларга сарфлайдилар. Факат бошқаларга кўз-кўз қилиш учун ўтказиладиган бундай қурбонлик маросимларини ҳақиқий эътиқод эгаларининг иши деб бўлмайди. Буларнинг ҳаммаси ғафлат гунасидаги ишлар бўлиб, одамнинг иблисларга ҳос хусусиятларини кучайтиради, ҳеч кимга бирор манфаат келтирмайди.

14. *дева-двиджа-гуру-праджна-пуджанама шаучама арджавам
брахмачарйама ахимса ча шарирама тапа учйате*

Худои Таолога сажда қилиш, брахманларга, руҳий устозга ва ёши улуғларга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиш, шунингдек поклик, ростгўйлик, жинсий покликни сақлаш, бошқаларга озор бермай яшаш - тананинг риёзатидир.

Изоҳ: Бу ерда Худои Таоло риёзатнинг ҳар хил турларини таърифлай бошлаган. Аввало У тананинг риёзатини таърифлайди. Инсон Худои Таолога ва ҳар хил фаришталарга, ҳақиқий, табарруқ брахманларга, руҳий устозга ва ёши улуғларга, масалан ота-онасига ёки ведалар(муқаддас китоблар) илмини биладиган одамларга ҳурмат-эҳтиром кўрсатиши ёки ҳурмат кўрсатишни ўрганиши лозим. Ундай зотларнинг барчасини ҳурмат қилиш керак. Шунингдек, ҳамиша ички ва ташқи покликка риоя қилиш лозим. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган ишларни ҳеч қачон қилмасликка ҳаракат қилиш лозим. Факат никоҳ доирасидагина жинсий муносабатларга йўл қўйиш мумкин, чунки муқаддас китоблар шуни такозо этади. Ана шу - жинсий поклик деб аталади. Буларнинг барчаси тананинг риёзати ҳисобланади.

15. *анудвега-карама вакйама сатйама прийа-хитама ча йата
свадхйайабхйасанам чайва ван-майама тапа учйате*

Нутқнинг риёзати одамларга ҳақиқат, ёқимли, саодат келтирадиган, бошқаларга ташвиш келтирмайдиган гапларни гапириш, муқаддас китобларни мунтазам ўрганиб юришдан иборат.

Изоҳ: Одам айтаётган гаплари билан бошқаларга ташвиш келтирмаслиги керак. Албатта, руҳий устоз шогирдлари билан бўлган муносабатларида уларга таълим бериш мақсадида ҳақиқатни очиқ гапириши лозим, аммо, у ўзининг гаплари билан шогирди бўлмаганларнинг ақлини безовта қилмасликка ҳаракат қилиши лозим. Нутқнинг риёзати деганда шуни тушуниш лозим. Бундан ташқари биз ҳар хил бемаъни

гапларни гапирмасликка одатланишимиз керак. Рухий юксалиш йўлидан бораётган киши фақат муқаддас китобларда тасдиқланадиган гапларни гапиради. Айтаётган гапини тасдиқлаш учун ҳамиша муқаддас китоблардан исбот, далил келтириш керак. Айни пайтда бизнинг айтаётган гапларимиз одамларга ёқимли бўлиши керак. Нуткидан шу тарзда фойдаланган кишининг ўзи руҳий жиҳатдан юксалади, бошқаларга ҳам саодат келтиради. Фақат инсонлар учун Худои Таоло шунча муқаддас китоблар нозил қилиб қўйган, ҳақиқий инсонлардай яшаш учун, фаросатли одам уларни ўрганиши лозим. Буларнинг барчаси нутқнинг риёзати ҳисобланади.

16. *манаҳ-прасадаҳ саумайтавам маунам атма-виниграҳаҳ
бхава-самшуддхир итий этат тапо манасам учйате*

Мамнуният, соддалик, чидамлилик, ўзини тутта билиш ва онгни поклаш ақлнинг риёзатидир.

Изоҳ: Инсон ақлини ҳамиша риёзатда ушлаши учун ҳиссий лаззатлардан ўзини тийиши лозим. Инсон ақлини ҳамиша бошқаларга яхшилик қилиш ҳақида ўйлашга ўргатиши лозим. Ақлни жиловлашнинг энг осон йўли - хом-хаёлларга берилмасликдир. Инсоннинг ақли ҳамиша Кришна ҳақидаги ўйлар билан банд бўлиши, ҳиссий лаззатлардан узоқ бўлиши лозим. Ўзининг табиатини поклаш - Кришна онгига эга бўлиш демакдир. Қачон-ки биз ҳиссий лаззатлар ҳақида ўйлашни тарк эта олсаккина қалбимизнинг осойишталигига эришишимиз мумкин. Биз ҳиссий лаззатлар ҳақида қанчалик кўп ўйласак, ақлимиз шунчалик безовта бўлиб, қаноатланмай қолаверади. Ҳозирги даврда одамлар ҳеч қандай заруратсиз, ҳар хил лаззатлар ҳақидаги ўйлар билан ақлини банд қилиб, ўзларини осойишталикка эришиш имкониятидан маҳрум қиладилар. Ақлни поклашнинг энг яхши усули - уни муқаддас китобларни ўрганиш билан машғул қилишдир, уларда жуда кўп қизиқарли ва ибратли ҳикоялар бор. Айниқса Пураналар ва "Маҳобҳорат" асарлари ҳар тарафлама инсонни поклайди. Улардан олинган илм инсон ақлини моддий иллатлардан поклайди. Бундан ташқари ақлни иккиюзламачилик, худбинлик асоратларидан поклаб, бошқаларга ғамхўрлик қилишни, ҳамдард бўлишни, одамларга яхшилик қилишни ўрганиш керак. Сукут сақлаш - ҳамиша руҳнинг табиати ҳақида ўйлаш демакдир. Шу жиҳатдан Кришна онгида бўлган киши ҳамиша сукут сақлаб юрган одам ҳисобланади. "Ақлни жиловлаш" деганда уни ҳиссий лаззатланиш ҳақидаги ўйлардан халос қилишни тушуниш лозим. Бошқалар билан бўлган муносабатларда тўғри сўзли, ростгўй, самимий бўлиш керак, шунда бизнинг онгимиз покланади. Буларнинг ҳаммаси биргаликда ақлнинг риёзатини ташкил этади.

17. *ираддхайа парайа таптам тапас тат три-видхам нараих
апхалаканкишибхир йуктаих саттвикам паричакишате*

Дунёвий мақсадларга интилмасдан, фақат Худои Таолони мамнун қилиш ниятида, комил илоҳий иймонга эга киши амалга оширган шу уч турдаги риёзатлар “эзгулик гунасидаги риёзат” деб аталади.

18. *саткара-мана-пуджартхам тапо дамбхена чаива йат
крийате тад иха проктам раджасам чалам адхрувам*

Манманлик билан, одамларнинг ҳурмат-эътиборини қозониш ниятида ёки бошқаларни ҳайратга солиш учун қилинадиган риёзатлар эҳтирос гунасидаги риёзатлардир. Бундай риёзат мунтазам бўлмайди ва узоқ давом этмайди.

Изоҳ: Баъзида одамлар бошқаларнинг эътиборини ўзига жалб этиш, шон-шухрат қозониш ёки бошқаларни ўзига сажда қилишга мажбур қилиш учун риёзат чекадилар(спорт). Эҳтирос гунасидаги одамлар издошларини ўзига сажда қилишга, оёғини ювишга ва ҳар хил инъом-эҳсонлар қилишга ундайдилар. Бошқаларга кўз-кўз қилиш учун қилинадиган ана шундай риёзат эҳтирос гунасидаги риёзат ҳисобланади. Бундай риёзат мунтазам бўлолмайди. Маълум бир вақт мобайнида одам бундай риёзатларга берилиб юриши мумкин, лекин, эртами-кечми барибир уларни тарк этади.

19. *мудха-грахенатмано йат падайя крийате тапах
парасйотсаданартхам ва тат тамасам удахритам*

Нодонлигидан, ўзини қийноққа солиб, бошқаларга азоб бериш ёки уларни ҳалокатга олиб келиш учун қилинадиган риёзат ғафлат гунасидаги риёзатдир.

Изоҳ: Аҳмоқ одамларнинг бемаъни риёзатларига мисоллар кўп. Масалан, Хиранйакашипу мангу ўлмайдиган бўлишга, фаришталарни яксон қилишга эришиш учун қаттиқ риёзатга берилган эди. У ўзининг ниятига эришиш учун Тангри Брахмадан дуои-фотиҳа сўраганиди, аммо, охир-оқибатда ўзи Худонинг Олий Шахси қўлида ҳалокатга учради. Эришиб бўлмайдиган мақсадга интилиб қаттиқ риёзатга берилиш - ғафлат гунаси таъсирида қилинадиган ҳаракатлардир.

20. *датайям ити йад данам дийате “нупакарине
деше кале ча патре ча тад данам саттвикам смритам*

Бурч юзасидан, эвазига бирор нарса таъма қилмасдан, ўз вақтида, муносиб жойда ва муносиб одамга берилган хайр-эхсон эзгулик гунасидаги эхсон ҳисобланади.

Изоҳ: Муқаддас китобларда фақат руҳий юксалиш йўлидан бораётган одамларга хайр-эхсон бериш тавсия қилинган. Муқаддас китобларда дуч келган кишига хайр-садақа беравериш айтилмаган. Бирор хайрли иш қилишдан олдин, шу ишимиз бизнинг руҳий юксалишимизга ёрдам бериш ёки бермаслигини ўйлаб қўриш керак. Шунинг учун хайр-садақани муқаддас қадамжолардаги зоҳидларга, ой ва қуёш тутилган пайтларда, ёки ойнинг охирида, муносиб брахманларга ёки Худонинг содиқ хизматкорларига, ёки Худонинг эҳромига бериш лозим. Бундай хайр-эхсонларни эвазига бирор нарса таъма қилмасдан, ҳолис бериш керак. Баъзан одамлар кўчадаги гадойларга садақа берадилар, аммо агар ўша одам хайр-эхсон олишга муносиб бўлмаса, ундай садақанинг бирор фойдаси бўлмайди - биз руҳий юксалишга эришмаймиз. Бошқача қилиб айтганда, муқаддас китоблар дуч келган ҳар қандай одамга хайр-эхсон қилишни қўллаб-қувватламайди.

*21. йат ту пратйупакарартхам пхалам уддишйа ва пунаҳ
дийате ча париклиштам тад данам раджасам смритам*

Эвазига бирор нарса таъма қилиб, келажакда натижасидан лаззатланиш ниятида берилган, ёки қийналиб берилган хайр-эхсон эҳтирос гунасидаги эхсон ҳисобланади.

Изоҳ: Баъзан одамлар жаннатга эришиш ниятида, ёки ўзлари истамаган ҳолда, қийналиб садақа берадилар. Ёки садақа бергандан кейин афсусланадилар: "Нимага шунча пул бердим?" Баъзан эса, юқори лавозимдагиларнинг буйруғи билан садақа қилишга мажбур бўлади. Ана шундай садақалар ҳам эҳтирос гунасидаги садақаларга киради.

Мақсади ҳиссий лаззатланиш бўлган ташкилотларга ўз маблағларини сарфлайдиган хайрия жамғармалари ҳам кўп. Ведавий, муқаддас китоблар бундай хайр-садақаларни қўллаб-қувватламайди. Муқаддас китоблар одамларни фақат эзгулик гунасида, ҳолис хайрли ишлар қилишга чақиради.

*22. адеша-кале йад данам апатребхйаш ча дийате
асат-критам аваджнатам тат тамасам удахритам*

Нопок жойда, бевақт, номуносиб одамга ёки муносиб ҳурмат-эҳтиром кўрсатилмасдан қилинган эхсон ғафлат гунасидаги эхсон ҳисобланади.

Изоҳ: Бу ерда маст қиладиган нарсалар ва кимор ўйинларига сарфланадиган хайр садақалар қораланган. Бундай хайр-садақалар ғафлат гунасига киради. Бундай хайр садақалар ҳеч кимга яхшилик олиб келмайди, аксинча пасткаш одамларнинг гуноҳ ишларини қўллаб-қувватлайди, холос. Худди шундай, агар биз муносиб одамга садақа берсагу, лекин, унинг ўзига муносиб ҳурмат-эҳтиром кўрсатмасак, бундай хайр-садақа ҳам ғафлат гунасига киради.

23. *ом-тат-сат ити нирдешо брахманас три-видхаҳ смритаҳ
брахманас тена ведаш ча йаджнаш ча вихитаҳ пура*

Азалдан мана шу уч сўз - "оум-тат-сат" - Олий Мутлак Ҳақиқатни белгилаш учун қўлланилади. Бу уч иборани ведавий мадҳияларни тиловат қилаётганда ёки Парвардигор номига қурбонлик маросими ўтказаетганда брахманлар талаффуз қилганлар.

Изоҳ: Аввал айтилганидай, риёзат, хайр-садақа, қурбонлик маросими ва ҳатто таомни ҳам табиат гуналарига қараб уч хилга бўлиш мумкин. Лекин, қайси тоифага - эзгулик, эҳтирос ва ғафлат гунасига мансуб бўлмасин, - уларнинг барчаси барибир моддий табиат гуналари таъсири остида шартланган бўлади. Лекин, уларнинг мақсади "оум-тат-сат", яъни Худонинг Олий Шаҳси бўлганида, улар руҳий юксалиш воситаларига айланади. Бу муқаддас китобларда тасдиқланган. "Оум тат сат" Мутлак Ҳақиқатни, Худонинг Олий Шаҳсини билдиради. Ҳар қандай ведавий муқаддас китобларнинг мадҳиялари таркибида "оум" бўғини мавжуд.

Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид ишлар билан машғул киши ҳеч қачон Мутлак Ҳақиқатга эриша олмайди. У фақат ўткинчи, вақтинчалик натижага эришиши мумкин, лекин инсон ҳаётининг олий мақсадига эриша олмайди. Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, бизларнинг хайр-садақаларимиз, қурбонлик маросимларимиз ва риёзатларимиз эзгулик гунасида бўлиши лозим. Эҳтирос ва ғафлат гунасининг аралашуви уларнинг қадрини кескин тушириб юборади. "Оум тат сат" кўринишидаги уч муқаддас бўғин Худои Таолонинг муқаддас номи билан боғлиқ: *ом тад вишноҳ*. Биз ведавий мадҳиялар кироат қилганимизда ёки Худонинг муқаддас номларини талаффуз қилганимизда, ҳамиша "оум" бўғинини қўшишимиз лозим. Ведаларда шундай кўрсатилган. Бу уч бўғин ведавий мантралардан олинган: *ом ити этад брахмано недийстхам нама* (Риг-веда) биринчи мақсадни билдиради; *тат твам аси* (Чхандогйа-упанишад, 6.8.7.) иккинчи мақсадни, *сад эва саумйа* (Чхандогйа-упанишад, 6.2.1) эса, учинчи мақсадни билдиради. Улар биргалашиб, "ом тат сат"ни ташкил этади. Оламнинг яралишидан аввал, Тангри Браҳма риёзат чекиб, Худонинг Олий Шаҳсини назарда тутиб, мана шу уч бўғинни талаффуз қилган.

Демак, Брахманинг издошлари бўлган барча брахманлар ҳам, рухий устозлар силсиласи қонунларига амал қилиб, шу уч бўғинни талаффуз қиладилар. Шундай қилиб, бу мантра жуда чуқур маънога эга. Шунинг учун "Бхагавад-гита" таъкидлаб айтадики, ҳар қандай фаолият "оум тат сат"ни, яъни Худонинг Олий Шахсини мамнун қилишга қаратилган бўлиши лозим. Риёзат чекаётиб, садақа бераётиб, ёки эзгулик гунасида бирор иш қилаётиб шу уч бўғинни талаффуз қилган киши Кришна онгида ҳаракат қилаётган бўлади. Кришна онгидаги фаолият - илмий асосланган рухий фаолиятдир. Бундай фаолият инсонга ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига қайтиш имконини беради. Инсон шундай илоҳий, трансцендент фаолият билан машғул бўлганида ўзининг бир лахза вақтини ҳам, бирор қувватини ҳам бекорга сарфламай рухий юксалиш йўлидан бораётган бўлади.

24. *тасмад ом ити удахритйа йаджна-дана-тапаҳ-крийах
правартанте видханоктаҳ сататам брахма-вадинам*

Шунинг учун, руҳнинг табиатини англаб етган кишилар, Худонинг Таолога эришиш учун муқаддас китобларнинг қонун-қондалари асосида қурбонлик маросими ўтказаятиб, риёзат чекаётиб ва хайр-эхсон таратаётиб, уларни ҳамиша "оум" ибораси билан бошлайдилар.

Изоҳ: "Риг-веда"(1.22.20)да шундай сўзлар бор: *ом тад вишиноҳ парамам падам*. Вишнунинг нилуфар қадамлари пойига сажда қилиш - Худого садоқат билан хизмат қилишнинг энг олий мақсадидир. Бизнинг ҳар бир ҳаракатимиз Худонинг Олий Шахсига бағишланганда ҳаётдаги фаолиятимиз бенуқсон ва мукаммал ҳолатга эришади.

25. *тад итий анабхисандхайа пхалам йаджна-тапаҳ-крийах
дана-крийаи ча вивидхаҳ крийанте мокша-канкишбхиҳ*

Ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланишга интилмаган ҳолда, инсон "тат" иборасини талаффуз қилиб, ҳар турли қурбонлик маросимлари ўтказиши, риёзат чекиши ва хайр эхсон тарқатиши лозим. Бундай рухий фаолиятнинг мақсади - моддий тутқунликдан озодликка чиқишдир.

Изоҳ: Руҳий даражага кўтарилиш учун ҳар қандай моддий мақсадларга эришиш ниятидан ҳалос бўлиш ва фақат олий мақсадга - руҳий оламга, Худонинг даргоҳига эришиш ниятида ҳаракат қилиш лозим.

26-27. *сад-бхаве садху-бхаве ча сад итий этат прайуджйате*

*прашасте кармани татха сач-чхабдаҳ партха йуджйате
йаджне тапаси дане ча стхитиҳ сад ити чочйате
карма чаива тад-артхийам сад ити эвабхидхийате*

О Партха, Худоба курбонлик сифатида садоқат билан хизмат қилишдаги фаолиятнинг мақсади Мутлақ Ҳақиқатдир, "сат" ибораси ҳам шуни билдиради. Илоҳий табиатга эга бўлган ва Худои Таолони мамнун қилиш учун мўлжаллангани сабабли, бундай курбонлик маросимини ўтказайтган кишини ҳам, курбонлик маросимининг ўзини ҳам, риёзат ва эҳсонларни ҳам "сат" деб атайдилар.

Изоҳ: *прашасте кармани* ("белгиланган вазифалар") сўзи шуни кўрсатадики, муқаддас китобларда инсон туғилганидан то ўлганча ҳар хил покланиш маросимларидан ўтишини назарда тутадиган кўрсатмалар мавжуд. Улар инсон охир-оқибатда моддий олам тутқунлигидан озодликка эришиши учун мўлжалланган. Уларни амалга оширайтганда *ом-тат-сат* иборасини талаффуз қилиш лозим. *Сад-бхаве* ва *садху-бхаве* сўзлари илоҳий табиатга мансуб. Кришна онгидаги фаолият *саттва* деб аталади, Кришна онгида қандай ҳаракат қилишни биладиган кишини эса, *садху* деб атайдилар. "Шримад Бхагаватам"да (3.25.25.) айтилганки, бундай фаолиятнинг маъносини фақат содиқлар даврасидагина англаб етиш мумкин. *Сатам прасангат* сўзи шуни билдиради. Табаррук авлиё одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиш имконига эга бўлмаган кишилар ҳеч қачон илоҳий илмга эга бўла олмайдилар. Ҳақиқий руҳий устоз шогирдига илоҳий фотиҳа берганида ёки унга браҳманлик зуннорини(муқаддас чилвир) тақайтганида "оум-тат-сат" иборасини талаффуз қилади. Шунга ўхшаб, барча курбонлик маросимларининг мақсади ҳам Худои Таоло, яъни "оум-тат-сат" бўлиши керак. *Тад-артхайам* ибораси Худои Таолони билдирадиган ҳамма нарсага хизмат қилишни билдиради; бунга Худоба садоқат билан хизмат қилишнинг овқат пишириш, эҳромда ишлаш сингари, ёки Худонинг илмини тарқатиш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай фаолият қиради. Шундай қилиб, Кришна онгидаги ҳар қандай ишни мукамал руҳий даражага кўтариш учун содиқлар "оум-тат-сат" илоҳий ибораларини талаффуз қиладилар.

28. *аираддхайа хутам даттам тапас таптам критам ча йат
асад итй учйате партха на ча тат претйа но иха*

Худои Таолога чуқур иймон келтирмасдан қилинган ҳар қандай курбонлик маросими, хайр-эҳсон ёки риёзат - ўткинчидир. Улар "асат" деб аталади. Улар ҳозирги ҳаётда ҳам, кейинги ҳаётда ҳам одамга ҳеч қандай бахт-саодат келтирмайди.

Изоҳ: Ҳар қандай фаолият, хоҳ у қурбонлик маросими бўлсин, хайр-эхсон қилиш ёки риёзат чекиш бўлсин, агар руҳий юксалиш мақсадида қилинмаган бўлса, ҳеч қандай натижага олиб келмайди. Шунинг учун бу ерда ундай ишлар каттиқ қораланган. Инсон ўзининг ҳар бир ишини Кришна онгида амалга ошириб, уни Худои Таолога бағишлаши лозим. Ана шундай эътиқодга эга бўлмай, махсус раҳбарлик остида бўлмай туриб, биз ҳеч қачон яхши натижага эриша олмаймиз. Барча муқаддас китобларда Худои Таолога иймон келтириш зарурлиги таъкидланган. Муқаддас китобларнинг барчаси инсонга Худои Таолони англаб етишда ёрдам бериш учун мўлжалланган. Ана шу қонун-қоидаларга амал қилмай туриб, ҳеч ким ҳеч қачон бирор муваффақиятга эриша олмайди. Шунинг учун энг аввалиданок ҳақиқий руҳий устоз раҳбарлиги остида Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиш лозим. Шунда биз ҳаётда ҳамма ишларимизда муваффақиятга эришамиз.

Шартланган руҳни фаришталарга, арвоҳларга ёки Кувера сингари яқшаларга сиғиниш жараёни ўзига жалб этади. Эзгулик гунаси эҳтирос ва ғафлат гунасидан устун туради, лекин Кришна онгига эга бўлган киши моддий табиатнинг барча гуналари таъсирдан юқори кўтарилади. Гарчи руҳий юксалишнинг аста-секин, поғонама-поғона ўтиладиган йўли мавжуд бўлса ҳам, агар инсон, Худонинг содиқ хизматкори билан бўлган суҳбат шарофати билан бирданига Кришна онгини қабул қилса, у ҳаётда энг тўғри йўлни танлаган бўлади. Бу ерда Парвардигор Кришна Аржунга айнан ана шу йўлни таклиф қияпти. Бу йўлда муваффақиятга эришиш учун одам энг аввало ҳақиқий руҳий устоз топиши ва унинг раҳбарлиги остида махсус тайёргарликдан ўтиши лозим. Натижада инсон ўзининг қалбида Худои Таолога иймон-эътиқод ҳосил қилади. Вақт ўтиши билан унинг иймони кучайиб, Худого бўлган муҳаббатга айланади. Ана шундай илоҳий муҳаббат тирик мавжудотнинг энг олий мақсади ҳисобланади. Шунинг учун энг аввало Худои Таолони, Кришнани англаш йўлига кириш лозим. "Бҳагавад-гита"нинг ўн еттинчи бобининг мазмуни шундан иборат.

"Эътиқод турлари" деб аталган "Бҳагавад-гита"нинг ўн еттинчи бобига Бҳактиведантанинг изоҳлари шундай яқунланади.

Ўн саккизинчи боб. Мукаммал таркидунёлик

1. арджуна увача

*саннийасасйа маха-бахо таттвам иччхами ведитум
тйагамйа ча хришикеша притхак кеши-нишудана*

Аржун шундай деди: Эй қўллари қудратли Зот, мен боғланмаслик(тйага) ва таркидунёлик(саннийаса)нинг асл мазмунини тушуниб олишни истайман, эй иблис Кеша ғолиби, эй хиссиётлар султони.

Изоҳ: Аслида "Бҳагавад-гита" ўн еттинчи боб билан тамом бўлади. Қўшимча, ўн саккизинчи бобда шу пайтгача муҳокама қилинган мавзулар бўйича якуний хулоса қилинади. "Бҳагавад-гита"нинг ҳар бир бобида Парвардигор Кришна Худого садоқат билан хизмат қилиш инсон ҳаётининг энг олий мақсади эканини таъкидлаб айтади. Ўн саккизинчи бобнинг охирида, ҳақиқатни англаш илмининг энг махфий сири ошкор этилганда ҳам айнан шундай хулоса қилинади. Биринчи олти бобда Худого садоқат билан хизмат қилиш усулининг афзаллиги таъкидланди: *йогинам апи сарвешам...*"барча йоглар яъни илоҳиёт одамлари ичида энг яхшиси - ҳамиша қалбида Мени ўйлаб юрадиган одамдир". Кейинги олти бобда соф садоқат билан хизмат қилиш ҳақида, унинг табиати, шу хизмат билан боғлиқ бўлган фаолият тўғрисида гап борганди. Охириги олти бобда илм, боғланмаслик, моддий табиатнинг фаолияти, рухий табиат ва Худого садоқат билан хизмат қилиш ҳақида гапирилди. Инсоннинг бу дунёдаги ҳар қандай фаолияти Худои Таолога, "оум-тат-сат" иборасида мужассам бўлган Вишнуга бағишланган бўлиши лозим, деган хулосага келинган эди. "Бҳагавад-гита"нинг учинчи қисмида исботланадиги, инсон ҳаётининг олий мақсади - Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишдан бошқа нарса эмас. Буни тасдиқлаш учун Кришна қадимги донишмандларнинг гапларидан ва "Брахма-самхита"дан мисоллар келтиради. Баъзи имперсоналистлар "Веданта-сутра"да ёзилган илмга, худди бу илм фақат уларининг мулкидай эғалик қиладилар, аслида эса, "Веданта-сутра" одамларга Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишнинг маъносини англаб олишда ёрдам бериш учун ёзилган, чунки "Веданта-сутра"нинг муаллифи ҳам уни ҳаммадан яхшироқ биладиган Зот - Худои Таолонинг ўзи ҳисобланади. Бу ҳақда ўн бешинчи бобда айтилган эди. Ҳар бир Веданинг, ҳар қандай муқаддас китобнинг мақсади Худои Таолога

садокат билан хизмат қилишдан иборат. Буларнинг ҳаммаси "Бҳагавад-гита"да тушунтирилади.

Худди иккинчи бобда "Бҳагавад-гита"нинг асосий мавзуларининг қисқача мазмуни берилгани сингари, ўн саккизинчи бобда ҳам, аввалги бобларда айтилган гапларнинг барчасига якуний хулоса чиқарилади. Инсон бўлиб яшашнинг мақсади - моддий оламни тарк этиб, руҳий даражага кўтарилиш, моддий табиат гуналари таъсиридан халос бўлишдир. Аржун "Бҳагавад-гита"да айтилган икки тушунчанинг мазмунини тушуниб олишни истайди: боғланмаслик (*mīṣa*) ва таркидунёлик(*саннийаси*). Шунинг учун у Кришнадан ана шу икки тушунчани аниқроқ тушунтириб беришни сўраяпти.

Аржун бу ерда Кришнага атайлаб Худои Таолонинг икки номи билан мурожаат қиляпти: Хришикеша ва Кеши-нишудана. Кришнани "Хришикеша" деб аталишига сабаб - У барча ҳиссиётларнинг ҳукмдори ҳисобланади ва бизга руҳий хотиржамликка эришишда ҳамиша ёрдам беради. Аржун ҳам қалбини хотиржам қилиб, ўзининг осойишта ҳолатига қайтиш учун Кришнадан айтилган гапларнинг ҳаммасига яқун яшашни илтимос қиляпти. Шунга қарамай барибир унинг баъзи бир шубҳа-гумонлари қолган, одатда инсон қалбидаги гумонлар иблисларга тенглаштирилади. Шунинг учун Аржун Кришнани "Кешу-нишедана" деб атайпти. "Кеши" - бир вақтлар Кришнанинг кўлидан ҳалок бўлган қудратли иблис, ҳозир эса Аржун Кришна унинг қалбидаги гумон иблисини ҳам ўлдиришидан умид қиляпти.

2. *шри-бхагаван увача*

*камйанам карманам нйасам саннийасам кавайо видух
сарва-карма-пхала-тйагам прахус тйагам вичакшинах*

Худои Таоло шундай деди: Дунёвий орзу-истакларни рўёбга чиқариш ниятида кўрсатиладиган фаолиятдан воз кечишни буюк донишмандлар таркидунёлик(*саннийаса*) деб атайдилар. Ҳар қандай фаолиятнинг натижаларидан воз кечишни эса, боғланмаслик(*тйага*) деб атайдилар.

Изоҳ: Инсон ҳаётда натижасидан лаззатланиш ниятида қилинадиган фаолиятни тарк этиши лозим. "Бҳагавад-гита"нинг кўрсатмаси шундай. Шу билан бирга руҳий илм эгаллашга ёрдам берадиган фаолият билан шуғулланишда давом этиш керак. Бу кейинги шеърлардан маълум бўлади. Ҳаётда у ёки бу мақсадга эришиш учун ведаларда жуда кўп қурбонлик маросимлари ўтказиш тавсия қилинади. Яхши фарзандга эга бўлиш ёки жаннатга эришиш учун ўтказиладиган махсус қурбонлик маросимлари мавжуд, аммо аслида моддий орзу-истакларни амалга ошириш учун ўтказиладиган барча қурбонлик маросимларидан воз кечиш керак. Лекин инсон қалбини поклаш, руҳий

илмга эга бўлиш ниятида қилинадиган қурбонлик маросимлари ўтказишни тарк этмаслик керак.

*3. тйаджйам доша-вад итй эке карма прахур манишинаҳ
йаджна-дана-тапах-карма на тйаджйам ити чапаре*

Баъзи донишмандлар ҳар қандай кармали фаолиятни гуноҳ деб ҳисоблаб, уларни бутунлай тарк этиш лозим дейдилар, бошқа донишмандлар эса, инсон ҳеч қачон қурбонлик маросими ўтказиш, хайрли ишлар қилиш ва риёзат чекишни тарк этмаслиги керак, дейдилар.

Изоҳ: Ведаларда изох бериб тушунтириш зарур бўлган жуда кўп ҳақиқатлар келтирилган. Масалан, уларда қурбонлик маросими пайтида ҳайвонларни қурбон қилиш мумкин, деб айтилган; шунга қарамай, баъзи бировлар ҳайвонларни ўлдириш мутлақо мумкин эмас, деб ҳисоблайдилар. Гарчи ведалар қурбонлик қилиш учун мўлжалланган ҳайвонни ўлдиришга рухсат берса ҳам, аслида ундай ҳайвонни ўлдирилган, деб ҳисобламаслик керак. Қурбонлик маросими қурбон қилинган ҳайвонга янги ҳаёт бағишлайди. Баъзан қурбон қилинган ҳайвон ёш ҳайвон танасига эга бўлади, баъзида эса, инсон танасига эга бўлади. Лекин донишмандлар орасида бу борада аниқ бир фикр йўқ. Уларнинг баъзилари ҳайвонларни умуман ўлдириш мумкин эмас, деб ҳисоблайдилар, бошқалари қурбонлик маросими пайтида ҳайвонларни ўлдириш мумкин, деб ҳисоблайдилар. Ҳозир Худои Таолонинг Ўзи қурбонлик маросими ҳақидаги мана шу баҳс-мунозарали масалани узил-кесил ҳал қилмоқчи бўляпти.

*4. нишчайамирину ме татра тйаге бхарата-саттама
тйаго хи пуруша-вйагхра три-видхаҳ сампракиртитаҳ*

Эй Бхаратлар аълоси, энди боғланмаслик ҳақида Менинг фикримни эшит. Эй инсонлар ичида арслони, муқаддас китобларда боғланмасликнинг уч тури кўрсатилган.

Изоҳ: Боғланмаслик ҳақида ҳар хил фикрлар бўлишига қарамай, Парвардигор Шри Кришна бу ерда Ўзининг тушунчасини эълон қиляпти. Уни ҳамма сўзсиз қабул қилиши лозим. Охир-оқибатда Ведалар - Худои Таоло яратган қонунлар тўпламидир. Бу ерда Худои Таолонинг Ўзи бу тушунчага якуний аниқлик киритяпти. Унинг фикрини натижавий ҳулоса ўрнида қабул қилиш лозим. Худои Таоло айтяптики, боғланмасликни унга таъсир қилаётган моддий табиат гуналари нуқтаи-назаридан таҳлил қилиш керак.

*5. йаджна-дана-тапах-карма на тйаджйам карйам эва тат
йаджно данам тапах чаива паванани манишинам*

Қурбонлик маросими ўтказишдан, хайр-эҳсон қилишдан ва риёзат чекишдан ҳеч қачон бош тортмаслик керак, чунки улар ҳатто буюк зотларни ҳам поклайди.

Изоҳ: Йоглар бутун жамиятнинг руҳий юксалиши ҳақида ўйлашлари лозим. Инсоннинг руҳий юксалишига ёрдам берадиган жуда кўп покланиш маросимлари мавжуд. Ана шундай маросимлардан бири *виваха-ягйа* деб аталадиган никоҳ тўйи маросими ҳисобланади. Оилавий ҳаётни тарқ этиб, таркидунё қилган саннийаси ана шундай маросимларни маъқуллаши керакми? Бу ерда Парвардигор айтяптики, бошқаларга саодат келтирадиган қурбонлик маросимларидан ҳеч қачон воз кечмаслик керак. Виваха-ягйа, тўй маросими, инсоннинг ақлини хотиржам қилиб, тинчгина руҳий фаолият билан шуғулланиш имконини бериш учун мўлжалланган. Шунинг учун ҳатто таркидунёлик қилган одамлар ҳам бошқа одамларга виваха-ягйа маросимини ўтказиш зарурлигини айтишлари лозим, чунки жамиятда аксарият кўпчилик одамлар учун бундай маросим жуда зарур. Саннийасиларга аёллар билан алоқа қилиш бутунлай таъқиқланган, лекин бу, ҳали руҳий юксалишнинг пастки поғоналарида турган ёш йигит ҳам, маълум қурбонлик маросими ўтказиб оила курмасин, деган гап эмаску. Ведаларда тавсия қилинган барча қурбонлик маросимлари Худои Таолони англаб етишда инсонга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Шунинг учун руҳий юксалишнинг пастки поғоналарида улардан воз кечмаслик керак. Худди шундай, бировларга хайр-эҳсон қилиш натижасида ҳам инсоннинг қалби покланади. Аввал айтилганидай, муносиб одамларга хайр-садақа бериш бизга руҳий юксалишда ёрдам беради.

*6. этанй апи ту кармани сангам тйактва пхалани ча
картавийанити ме партха нишчитам матам уттамам*

Бу эзгу ишларнинг барчасини эвазига бирор манфаат таъма қилмасдан бажариш керак. Уларни инсон ўз бурчи сифатида холис бажариши лозим, о Партха. Менинг якуний ҳулосам шу.

Изоҳ: Гарчи барча қурбонлик маросимлари инсон қалбини покласа ҳам, инсон қурбонлик маросимларини бирор нарса таъма қилмасдан ўтказиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, моддий мақсадларни кўзлаб ўтказиладиган барча қурбонлик маросимларидан воз кечиш керак, аммо, инсон онгини поклайдиган, унинг руҳий юксалишига ёрдам берадиган қурбонлик маросимларидан воз кечиш керак эмас. Бизга Худои Таолони, Кришнани англашда ёрдам берадиган ҳамма нарсани қабул

қилиш лозим. "Шримад Бхагаватам"да ҳам айтилганки, агар Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга олиб келадиган бўлса, ҳар қандай ҳаракат, ҳар қандай ишни ҳам қабул қилиш керак. Ҳақиқий диннинг олий мезони ана шундан иборат. Агар инсонга Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда ёрдам берадиган бўлса, Худонинг содиқ хизматкори ҳар қандай фаолият билан ҳам шуғулланиши мумкин.

*7. нийатасйа ту саннийасаҳ кармано нопападйате
мохат тасйа паритйагас тамасаҳ парикиртитаҳ*

Инсон ҳеч қачон ўзининг муқаддас китобларда белгиланган бурчини бажаришдан бош тортмаслиги лозим. Агар, одам адашганидан, ғофиллиги сабабли ўз бурчини бажаришни тарк этса, унинг бу иши ғафлат гунасидаги боғланмаслик бўлади.

Изоҳ: Ҳиссий лаззатланиш ниятида қилинадиган фаолиятдан воз кечиш, аксинча, руҳий юксалишда ёрдам берадиган фаолиятни давом эттириш лозим. Худои Таоло учун таом тайёрлаш, Унга таом таклиф қилиш, прасадамдан татиш ва шу каби ишлар инсонга руҳий жихатдан юксалишда ёрдам берадиган ишлардир. Саннийаси ўзига овқат пиширмаслиги лозим, деб кўрсатилган. Саннийаси ўзи учун овқат пиширмаслиги мумкин, лекин у Худои Таоло учун овқат тайёрлаши мумкин ва шарт. Худди шунингдек, саннийаси, агар шогирдининг руҳий юксалишида, унинг Кришна онгида мустаҳкам туриб олишига ёрдам берадиган бўлса, шогирдига никоҳ маросими ҳам ўтказиши мумкин. Ана шундай фаолиятдан воз кечадиган киши ғафлат гунаси таъсири остидаги одам бўлади.

*8. дукхам ити эва йат карма кайа-клеша-бхайат тйаджсет
са критва раджасам тйагам найва тйага-пхалам лабхет*

Қийналганидан ёки қўрққанидан ўз бурчини бажаришдан бош тортган кишининг боғланмаслиги эҳтирос гунаси таъсиридаги боғланмаслик ҳисобланади. Бу билан у боғланмасликнинг ҳақиқий натижасига ҳеч қачон эришолмайди.

Изоҳ: Кришнани англаб етган киши моддий фаолият тўрларига илиниб қолишдан қўрқиб ишдан бўшамаслиги лозим. Агар, бирор иш билан машғул бўла туриб, инсон топган даромадини Кришнани англаш илмини тарғибот қилишда ишлатиб юрса, ёки эрталаб туриб, Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб, калбида Кришнани, Худони англаш илмини ривожлантириб юрган бўлса, у дунёвий фаолият билан шуғулланишдан қўрқиб, қилаётган ишини тарк этмаслиги

лозим. Бундай боғланмаслик, эхтирос гунасидаги боғланмасликка киради. Эхтирос гунаси таъсирида қилинган ҳар қандай фаолият эса, мусибатдан бошқа нарса ҳеч қандай натижа бермайди. Бундай фикрларга асосланиб меҳнат қилишни тарк этган киши ҳеч қачон ўзининг фаолиятни тарк этишдан, боғланмасликдан қутилган натижаларга эриша олмайди.

9. *карийам итй эва йат карма нийатам крийате “рджуна сангам тйактва пхалам чаива са тйагаҳ саттвико матаҳ*

О Аржун, агар одам белгиланган вазифаларини ўзининг муқаддас бурчи деб билиб, меҳнатининг натижаларига боғланмасдан бажариб юрган бўлса, унинг боғланмаслиги эзгулик гунасида бўлади.

Изоҳ: Инсон ўзининг ҳаётдаги вазифаларини бу ерда Шри Кришна айтгандай қилиб бажариши лозим. У ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмасдан, моддий табиат гуналари таъсирига берилмасдан ҳаракат қилиши керак. Кришна онгидаги одам, бирор заводда ишлар экан, ўзини шу заводнинг ишчиси деб, мен завод учун ишлаб юрибман, деб ҳисобламайди. У Кришна учун ишлайди, ўз меҳнатининг натижаларини Худога бағишлаб, у руҳий даражада, яъни соф эзгулик гунасида ҳаракат қилаётган бўлади.

10. *на двешти акушалам карма кушале нанушаджджате тйаги саттва-самавишто медхави чхинна-самийаҳ*

Эзгулик гунасидаги донишманд, қалбида боғланмаслик туйғусини ривожлантирган одам ҳаётда ҳеч иккиланмасдан, ёқимсиз ишлардан жирканмай, ёқимли ишларга боғланиб қолмасдан, ҳаракат қилади.

Изоҳ: Кришна онгидаги одам ҳам, эзгулик гунасидаги одам сингари, ҳеч қачон ўзининг танасига ташвиш келтирадиган нарсаларга нафрат билан қарамайди. У ўз бурчини қанчалик қийин бўлса ҳам, керакли жойда, керакли вақтда бажаришда давом этаверади. Шундай одам ҳамиша руҳий даражада юрган бўлади. Инсонлар орасида энг фаросатли одам бўлгани сабабли у ҳаётда ҳеч қандай шубҳаю-гумонларга берилмай яшайди.

11. *на хи деха-бхрита шакйам тйактум карманй ашешатаҳ йас ту карма-пхала-тйаги са тйагитй абхидхийате*

Тирик мавжудот ҳеч қачон фаолият кўрсатишни бутунлай тарк этолмайди. Лекин, ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган ки-

ши қалбида ҳақиқий боғланмасликни ривожлантирган одам ҳисобланади.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"да айтилганки, ҳеч ким ҳаракат қилмасдан туролмайди. Шунинг учун ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган, уларнинг ҳаммасини Кришнага бағишлаган кишини "ҳақиқатан ҳам ҳар қандай фаолиятни тарк этган одам" деб айтадилар. Халқаро Кришнани англаш Жамиятининг жуда кўп аъзолари ҳар хил корхоналарда, фабрикаларда тер тўкиб ишлайдилар, топган пулларининг ҳаммасини Жамиятнинг эҳтиёжларига сарфлайдилар. Ана шу улўғвор рухлар таркидунё қилган ҳақиқий саннийасилардир. Бу ерда нима сабабдан, нима учун, қандай қилиб, инсон ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечиши лозимлиги аниқ айтилган.

12. *аништам иштам мишрам ча три-видхам карманах пхалам
бхаватй атйагинам претйа на ту саннийасинам квачит*

Ҳали таркидунёлик даражасига етмаган киши кейинги ҳаётида, ҳозир қилаётган меҳнатларининг ёқимли, ёқимсиз ва аралаш оқибатларига дучор бўлади. Таркидунёлик даражасига эришган киши эса, ўз фаолиятининг оқибатидан лаззатланмайди ҳам, қийналмайди ҳам.

Изоҳ: Худони, Кришнани англаб етган ва ўзининг Кришна билан ўзаро мангу муносабатларини ҳамиша эслаб ҳаракат қиладиган одам ҳамиша озодликка чиққан ҳолатда бўлади. Шунинг учун у кейинги ҳаётида ўз фаолиятининг яхши натижаларидан лаззатланмайди ва ёмон оқибатларидан қийналиб, азоб чекмайди.

13. *панчаитани маха-бахо каранани нибодха ме
санкхйе кританте проктани сиддхайе сарва-карманам*

Эй қўллари қудратли Аржун, Веданта таълимотига кўра, ҳар бир ҳаракатнинг беш сабаби бўлади. Энди Мендан улар ҳақида эшит.

Изоҳ: Шундай савол туғилиши мумкин: агар ҳар қандай ҳаракатнинг яхши ёки ёмон оқибати албатта мавжуд бўлса, "Кришна онгидаги одам ўз меҳнатининг натижаларидан лаззатланмайди ёки азобланмайди", деган гапни қандай тушуниш керак? Бу саволга жавоб бера туриб, Парвардигор Веданта фалсафасига асосланади. У тушунтиряптики, ҳар қандай ҳаракат беш сабаб билан амалга ошади. Ҳар қандай ҳаракатда муваффақиятга эришиш учун ана шу сабабларни эътиборга олиш лозим. *Санкхйа* - илм дарахти, *веданта* эса - унинг чўққиси, буни барча донишмандлар тан оладилар. Ҳатто буюк импер-

соналист олим, донишманд Шанкарачарйа ҳам *санкхйа* сўзини *веданта* деб изоҳлайди. Шунинг учун ана шу ишонарли манбага асосланиш жуда муҳим.

"Бхагавад-гита"да айтилганидай, олий ҳукмронлик Олий Рухга мансуб сифат: *сарвасйа чахам хриди саннивиштах*. Ҳар бир тирик мавжудотнинг аввалги ҳаётидаги ишларини эсига солиб, Олий Рух уларни бу ҳаётда ҳаракат қилишга ундайди. Олий Рухнинг кўрсатмаси билан яъни Худонинг амри билан қилинган ҳар қандай фаолият одамга бу ҳаётда ҳам, кейинги ҳаётда ҳам ҳеч қандай оқибат келтирмайди.

14. *адхиштханама татха карта каранам ча притхаг-видхам
вивидхаиш ча притхак чешта даивам чаиватра панчамам*

Ҳаракат қилиш жойи(тана), бажарувчи, сезги аъзолари, интилиш ва Олий Рух - буларнинг барчаси ҳар қандай ҳаракатнинг таркибий қисмларидир.

Изоҳ: *адхиштханама* сўзи танани билдиради. Танада жойлашган рух ҳаракат қилади, шунинг учун уни *карта*, яъни "ҳаракатни амалга оширувчи" деб атайдилар. Рухнинг илмга эга экани ва ҳаракат қилиши шрутиларда айтилган: *эша хи драшта спрашта*(Прашна-упанишад, 4.9). Бу "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланган: *джно "та эва* (2.3.18) *ва карта иастрартхаваттват*(2.3.33). Сезги аъзолари - ҳаракат қилиш воситалари ҳисобланади. Уларнинг ёрдами билан рух ҳаракат қилади. Ҳар бир ҳаракат учун маълум даражада интилиш(зўриқиш) зарур бўлади. Лекин, охир-оқибатда одамнинг ҳар бир ҳаракати ҳар бир тирик мавжудотнинг дўсти сифатида унинг калбида мавжуд бўлган Олий Рухга боғлиқ. Худои Таоло - барча сабабларнинг олий сабабчиси. Шунинг учун Олий Рух раҳбарлиги остида Кришна онгида ҳаракат қилаётган одам табиий равишда ўз ҳаракатларининг, фаолиятининг оқибатларига ўралишиб қолмайди. Бутунлай Кришна онги билан яшаб юрган киши ўзининг қилаётган ишлари учун жавоб бермайди. Ҳамма нарса Худои Таолонинг, Худонинг Олий Шахсининг амри билан бўлади.

15. *шарира-ван-манобхир йат карма прарабхате нарах
нийайам ва випаритам ва панчайте тасйа хетавах*

Одамнинг танаси, ақли ёки нутқи ёрдамида амалга оширадиган ҳар қандай, ҳоҳ тўғри, ҳоҳ нотўғри ҳаракати ана шу беш сабаб билан белгиланади.

Изоҳ: Бу ерда "тўғри ва нотўғри" деган сўзлар муҳим аҳамиятга эга. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига мос келадиган фаолият

тўғри ҳаракатлар(савоб ишлар), ҳисобланади, уларга зид бўлган ҳар қандай фаолият эса, (гуноҳ ишлар)нотўғри фаолиятдир. Лекин ҳар қандай ҳаракат ҳам, фақат юқоридаги беш сабаб мавжуд бўлгандагина охиригача етказилиши мумкин.

16. *татраивам сати картарам атманам кевалам ту йаҳ
паийатй акрита-буддхитван на са паийати дурматих*

Мана шу беш сабабни ҳисобга олмай, фақат ўзим ҳаракат қилаяпман, деб ҳисоблайдиган одамни ҳақиқатни кўра оладиган, фаросатли одам деб бўлмайди.

Изоҳ: Нодон ва аҳмоқ одам, Олий Рух қалбида туриб, унинг барча ҳаракатларини бошқариб туришини тушуна олмайди. Гарчи, ҳаракат қилиш жойи, ҳаракатни амалга оширувчи, (усилие)интилиш ва сезги аъзолари ҳар бир ҳаракатнинг моддий сабаблари бўлса ҳам, ҳар қандай ҳаракатнинг олий сабабчиси - Худо Шахси, Олий Рухдир. Шунинг учун биз ҳар қандай ҳаракатда фақат моддий тўрт сабабни эмас, бутун борлиқни ҳаракатга келтириб турган олий сабабчини кўра олишимиз лозим. Худои Таолони кўришга қодир бўлмаган киши қилаётган барча ҳаракатларини фақат ўзим бажаряпман, деб ҳисоблайди. Ундай одам фаросатсиз, ақл-идроксиз одамдир.

17. *йасйа наханкрито бхаво буддхир йасйа на липйате
хатвати са имал локан на ханти на нибадхйате*

Ҳаракат қилаётганида сохта ўзлик таъсирига берилмайдиган, ақл-идроки пок ва озод одам, ҳатто бировни ўлдириб ҳам қотил ҳисобланмайди, ҳеч қачон ўз фаолиятининг натижаларига боғланиб қолмайди.

Изоҳ: Бу ерда Парвардигор Аржунга тушунтириб айтяптики, у сохта ўзлиги таъсири остида жангда иштирок этишдан бош тортяпти. Ўзини ҳаракат қилувчи ягона сабаб деб билган Аржун, кўз олдида Ўзини ҳам ичида, ҳам ташқарида намоён этиб турган Олий сабабни эътиборга олмаяпти. Ҳатто Аржун сингари буюк одам ҳам ўзининг ҳар бир ҳаракати юқоридан белгиланган эканини билмаса, оддий одамлар қандай ҳаракат қилиши керак? Лекин, фаолиятнинг барча сабабларини: қурол, бажарувчи, ҳаракатга рухсат берувчи Худои Таолони - яққол кўра билган одам ҳар қандай фаолиятни моҳирлик билан амалга оширишга қодир бўлади. Ундай одам ҳеч қачон ҳақиқат йўлидан адашмайди. Мустақил ҳолда, ҳамма натижаларни ўзининг зиммасига олиб ҳаракат қилиш истаги - сохта ўзлик ва иймонсизликнинг, Худога ишонмасликнинг таъсири остида бўлади. Кришна онгига эга бўлмаган,

иймонсиз киши ҳаётда шундай ҳаракат қилади. Кришна онгида Олий Рух, яъни Худонинг Олий Шахси раҳбарлиги остида ҳаракат қилаётган ҳар қандай одам, ҳатто одам ўлдириб ҳам қотил ҳисобланмайди ва ҳеч қачон қилган ишлари оқибатидан қийналмайди. Лашкарбошининг амри билан аскар бировни ўлдирганида, у ҳеч қачон бунинг учун жавоб бермайди. Лекин, у бирор одамни ўз хоҳиши билан ўлдирса, албатта бунинг учун жазоланади.

18. *джнанам джнейам париджната три-виддха карма-чодана
карнам карма картети три-видхах карма санграхах*

Илм, билиш объекти ва билувчи - фаолиятга ундайдиган уч сабаб ҳисобланади. Сизги аъзолари, ҳаракат ва ҳаракатни амалга оширувчи эса фаолиятнинг таркибий қисмларидир.

Изоҳ: Ҳар қандай фаолиятнинг уч таркибий қисми мавжуд: илм, ўрганиладиган нарсa ва ўрганувчи. Фаолият қуроллари, ҳаракатнинг ўзи ва уни амалга оширувчи - фаолиятнинг таркибий қисмларидир. Инсон машғул бўлган ҳар қандай фаолият мана шу таркибий қисмлардан таркиб топган. Одам бирор ҳаракат қилишдан аввал, қалбида уни шу фаолиятга ундайдиган бирор қизиқиш пайдо бўлиши керак. Ҳаракат қилишдан аввал қабул қилинган ҳар қандай қарор фаолиятнинг нозик, нафис кўриниши ҳисобланади. Фақат шундан кейингина у аниқ ҳаракатга келади. Ҳар қандай фаолият аввало инсоннинг ақлида рўй беради: одам ҳаёлида фикрлайди, тасаввур қилади ва унда қандайдир истак пайдо бўлади. Буларнинг барчаси фаолиятга ундовчи интилишни, уринишни ташкил этади. Одам ана шундай интилишни муқаддас китоблардан ёки руҳий устоздан ҳам олиш мумкин. Интилиш ва ҳаракатни амалга оширувчи мавжуд бўлса, фаолиятнинг ўзи сезги аъзолари ва ақл ёрдамида амалга оша бошлайди. Ана шу таркибий қисмларнинг барчаси биргаликда ҳар қандай ҳаракатнинг умумий кўринишини ташкил этади.

19. *джнанам карма ча карта ча тридхаива гуна-бхедатах
прочйате гуна-санкхйане йатхавач чхрину тани апи*

Моддий табиатнинг уч гунаси илмнинг, ҳаракатнинг ва бажарувчининг уч турини аниқлайди. Ҳозир Мен сенга улар ҳақида гапириб бераман.

Изоҳ: "Бҳагавад-гита"нинг ўн тўртинчи бобида моддий табиатнинг уч гунаси ҳақида батафсил маълумот берилган эди. У ерда айтилган эдики, эзгулик гунаси одамни илм нури билан ёритади, эҳтирос гунаси унинг моддий нарсаларга интилишини кучайтиради, ғафлат гунаси эса,

уни дангаса ва ланж қилиб қўяди. Моддий табиатнинг барча гуналари бизни моддий оламга боғлаб қўяди, уларнинг бирортаси бизнинг озодликка эришишимизга сабабчи бўлмайди. Ҳатто эзгулик гунаси ҳам инсонни бу моддий оламга боғлаб қўяди. Ўн еттинчи бобда ҳар хил гуналар таъсиридаги одамларга хос бўлган сиғинишнинг турлари ҳақида гапирилган эди. Бу ерда Парвардигор энди моддий табиатнинг гуналари таъсирига қараб, илмнинг, фаолиятнинг уч тури ва фаолият кўрсатувчининг уч тоифаси ҳақида гапириб бермоқчи.

*20. сарва-бхутешу йенаикам бхавам авйайам икишате
авибхактам вибхактешу тадж джнанам виддхи саттвикам*

Ҳар хил тур ва киёфаларда бўлишига қарамай, тирик мавжудотларнинг ягона руҳий табиатини кўриш имконини берадиган илмни “эзгулик гунасидаги илм” деб ҳисоблаш лозим.

Изоҳ: Ҳар бир тирик мавжудотда, ҳоҳ у фаришта, ҳоҳ инсон, ҳайвон, қуш, балиқ ёки ўсимлик бўлсин, мангу руҳни кўрадиган киши эзгулик гунасидаги илмга эга киши ҳисобланади. Гарчи тирик мавжудотлар, ўзларининг аввалги ҳаётида қилган ишларига қараб, ҳар хил кўринишдаги таналарга эга бўлса ҳам, уларнинг барчасининг ичида бир хил, мангу рух мавжуд. Еттинчи бобда айтилганидай, барча моддий таналарни Худои Таолонинг олий табиатига мансуб бўлган куч тирилтиради. Шунинг учун ҳамма ерда, барча моддий таналарда ана шу олий табиатни, ягона ҳаётий кучни кўра билган киши ҳаёт ҳақида эзгулик гунасидаги тасаввурга эга бўлади. Ҳаётнинг ана шу қуввати мангу. Моддий таналар эса, ҳалокатга маҳкум. Тирик мавжудотлар орасидаги фарқ уларнинг моддий танасига қараб аниқланади, шунинг учун шартланган ҳаётнинг ранг-баранглиги сабабли, ҳаётий қувват ҳам улар орасида бўлингандай бўлиб кўринади. Оламни, ҳаётни ана шундай шахсиятсиз ҳолда тасаввур қилиш ҳам ўзликни англашнинг маълум поғонаси ҳисобланади.

*21. притхактвена ту йадж джнанам нана-бхаван притхаг-видхан
ветти сарवेशу бхутешу тадж джнанам виддхи раджасам*

Таналарнинг табиатига қараб, тирик мавжудотлар ҳар хил бўлади, деб ўргатадиган “илм эҳтирос гунасидаги илм”дир.

Изоҳ: Ҳаёт ҳақида, "тирик мавжудот - моддий тана, тана ҳалокатга учраши билан унинг онги ҳам яксон бўлади" деган тасаввур берадиган илм эҳтирос гунасидаги илм ҳисобланади. Ҳаёт ҳақида шундай тасаввурга эга одам моддий таналар бир биридан онгининг ривожланганлиги билан фарқ қилади, деб ҳисоблайди ва онгнинг манбаи рух эканини

тан олмайди. Ундай одамлар “тана билан руҳ бир нарса” деб ҳисоблайдилар, руҳнинг алоҳида мавжуд бўлишини инкор этадилар. Уларнинг фикрича онг вақтинчалик мавжуд бўлиб туради. Ёки улар алоҳида руҳнинг мавжудлигини тан олмай, ҳамма ерда мавжуд бўлган, илмга тўла ягона руҳнинг мавжудлигини тан оладилар, танани эса - ғофилликнинг вақтинчалик намоён бўлиши деб биладилар. Яна бировлари танадан ташқарида алоҳида руҳ ҳам, олий руҳ ҳам мавжуд эмас, деб ҳисоблайдилар. Ҳаёт ҳақидаги бундай тасаввурларнинг барчаси эҳтирос гунаси таъсирида пайдо бўлади.

*22. тат ту критсна-вад экасмим карйе сактам ахаитукам
ататтвартха-вад алпам ча тат тамасам удахритам*

Бирор фаолиятни энг муҳим фаолият деб, унга қаттиқ боғланиб қолишга олиб келадиган, ҳаёт ҳақида тўғри тасаввур бермайдиган, чекланган ва тор доирадаги илм - “ғафлат гунасидаги илм”дир.

Изоҳ: Оддий одамларнинг илмий ташкилотларда ўрганиб юрган илми - ғафлат гунасидаги илмдир, чунки ҳар бир тирик мавжудот бу дунёга ғафлат гунасида келади. Муқаддас китобларни ёки уларни билладиган одамни тинглаб илм ўрганмаган киши ҳаётга тана нуқтаи-назаридан қарайдиган тасаввурдан ташқари чикмайдиган, чекланган илмга эга бўлади. У муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларига риоя қилишни ҳаёлига ҳам келтирмайди. Унинг Худоси пул ҳисобланади, унинг учун илм - тананинг лаззатланишга бўлган эҳтиёжини қондиришдан бошқа нарса эмас. Ана шундай илмнинг Мутлақ Ҳақиқатга ҳеч қандай дахли йўқ. Ундай илмнинг ҳатто оддий хайвонлар ҳам билладиган илмдан фарқи йўқ: бу илм фақат еб ичиш, ухлаш, жинсий алоқа қилиш ва ўзини ҳимоя қилишдан бошқа нарсани ўрганмайди. Бундай илм бу ерда “ғафлат гунасидаги илм” деб аталган. Бошқача қилиб айтганда, моддий танадан ташқарида, ундан ажралган ҳолда мавжуд бўлган руҳ ҳақидаги илм “эзгулик гунасидаги илм” деб, мантиқ ва ҳар хил таҳминларга асосланган турли таълимот ва назарияларни келтириб чиқарадиган илм - “эҳтирос гунасидаги илм”, асосий мақсади - моддий танани ҳар хил қулайликлар билан таъминлаш бўлган илм эса - “ғафлат гунасидаги илм” деб аталади.

*23. нийатам санга-рахитам арага-двешатаҳ критам
апхала-препсуна карма йат тат саттвикам учйате*

Ҳеч қандай боғланишга, муҳаббат ёки нафратга асосланмаган, натижасидан лаззатланиш ниятида амалга оширилмайдиган,

тартибга солинган фаолият “эзгулик гунасидаги фаолият” деб аталади.

Изоҳ: Мукаддас китобларда жамиятнинг ҳар бир табақасига мансуб одамлар учун белгилаб қўйилган вазифаларни бажариш билан боғлиқ бўлган фаолият, боғланмаган ҳолда, натижаларидан ҳеч нарса таъма қилмаган ҳолда амалга ошириладиган фаолият, яъни ҳеч қандай муҳаббат ёки нафратсиз, ўз нафсини қондириш учун эмас, Кришна онгида Худонинг розилиги учун қилинадиган фаолият эзгулик гунасидаги фаолият ҳисобланади.

24. *йат ту кампсуна карма саханкарена ва пунаҳ
крийате бахулайасам тад раджасам удахритам*

Сохта ўзлик таъсири остида, ўзининг дунёвий орзу-истакларини амалга ошириш ниятида, оғир машаққатлар билан амалга ошириладиган фаолият - “эхтирос гунасидаги фаолият”дир.

25. *анубандхам кишайам химсам анапекийа ча паурушам
мохад арабхйате карма йат тат тамасам учйате*

Мукаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид, алданиш, адашишлар натижасида, салбий оқибатларини эътиборга олмасдан ёки бошқа тирик мавжудотларга озор берадиган йўллар билан амалга ошириладиган фаолият ғафлат гунасидаги фаолиятдир.

Изоҳ: Қилган ишларимиз учун ҳар биримиз давлат олдида ёки Ямадута­лар деб аталадиган Худои Таолонинг элчилари олдида жавоб беришга мажбурмиз. Маъсулиятни сезмасдан қилинган ҳар қандай фаолият яксон қилувчи қудратга эга, чунки у мукаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид равишда амалга оширилади. Ундай фаолият аксарият ҳолларда зўравонлик қилиш, зулм, куч ишлатиш билан боғлиқ бўлади ва бошқа тирик мавжудотларнинг мусибат чекишига олиб келади. Ана шундай маъсулиятсизлик билан фаолият кўрсатадиган одамлар одатда фақат ўзини ўйлайди, ўзининг тажрибасига асосланиб ҳаракат қилади. Мана шу алданиш ҳисобланади. Алданиш, ғофиллик натижасида қилинаётган бундай фаолият ғафлат гунаси таъсири остида амалга оширилади.

26. *мукта-санго “нахам-вади дхритй-утсаха-саманвитаҳ
сиддхй-асиддхйор нирвикараҳ карта саттвика учйате*

Сохта ўзлиги ва моддий табиат гуналарининг таъсирига эътибор бермасдан ўз бурчини бажарадиган, хамиша қатъий қарор ва

шижоат билан ҳаракат қиладиган, муваффақият ва қийинчиликларда ўзгармай, хотиржам қолаверадиган киши эзгулик гунасида ҳаракат қиладиган одамдир.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши моддий табиат гуналарининг таъсир доирасидан ташқарида бўлади, шунинг учун у табиий равишда эзгулик гунаси аломатларини намоён этади. Манман-лик ва сохта ўзлик таъсиридан озод бўлиб, у ўз меҳнатининг натижаларига боғланиб қолмаган. Лекин бу ҳолат унинг то ўзига топширилган ишни охирига етказмагунча шижоат билан меҳнат қилишига ҳалақит бермайди. Ҳаётда дуч келадиган қийинчиликлар унинг шижоатини пасайтира олмайди. Кўрсатаётган фаолиятининг оқибати нима бўлиши, қандай натижа билан тугашининг унга ҳеч қандай таъсир қилмайди: муваффақият биланми ёки мағлубият биланми. У мусибатда ҳам, шодликда ҳам бир хилда хотиржам қолаверади. Ана шундай одам эзгулик гунасида мустаҳкам турган ҳисобланади.

*27. раги карма-пхала-препсур лубдхо химсатмако “шучиҳ
харша-шоканвитаҳ карта раджасаҳ парикиртитаҳ*

Агар одам ўзининг фаолиятига ва унинг натижаларига боғланиб қолган бўлса, агар меҳнатининг натижаларидан лаззатланиш ниятида ҳаракат қилаётган, қизғанч, золим, нопок, мусибат ва шодликларга берилувчан бўлса, ундай одамни “эҳтирос гунаси таъсири остидаги одам” деб айтадилар.

Изоҳ: Маълум бир фаолиятга, тўғрироғи унинг натижасига қаттиқ боғланиб қолиш, одамнинг ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлишидан, унинг моддий ҳаётга: оиласига, хотини ва фарзандларига қаттиқ боғланиб қолганлигидан келиб чиқади. Унинг ҳаётдаги ягона мақсади: ўзини ҳар хил моддий қулайликлар билан таъминлаш. Ундай одамлар одатда жуда қизғанч бўладилар, улар тўплаган бойлиги ҳамиша ўзлари билан мангу қолади, ҳеч қачон йўқолмайди, деб ўйладилар. Бошқаларга нафрат кўзи билан қараб, улар нафсини кондириш йўлида ҳар қандай нопок ишга қўл урадилар. Шунинг учун ундай одамлар одатда нопок ва ҳаром йўл билан пул топадилар: тўплаган мол-дунёси, бойлиги қандай йўл билан келгани уларни қизиқтирмайди. Улар қандайдир муваффақиятдан яйраб кетадилар, омадсизликка учраганда эса, қаттиқ қийналадилар. Эҳтирос гунаси таъсирида ҳаракат қиладиган кишилар шундай ҳаракат қиладилар.

*28. айуктаҳ пракритаҳ стабдхаҳ шатхо найшкритико “ласаҳ
вишади дирghа-сутри ча карта тамаса учйате*

Хамиша муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган фаолият билан машғул, ўжар, алдоқчи, бошқаларни ҳақорат қиладиган, дангаса, тунд, ишларини ҳамиша кейинга суриб юрадиган, ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлган киши - фафлат гунаси таъсири остидаги одамдир.

Изоҳ: Муқаддас китоблар бизга қандай ишлар қилиш мумкину, қандай ишлар таъқиқланган эканини билиб олиш имкониятини беради. Ана шу кўрсатмаларни инкор этадиган кишилар одатда таъқиқланган, гуноҳ ишлар билан шуғулланадилар. Улар одатда ҳаёт ҳақида моддий тасаввурга эга бўлади. Улар муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида эмас, моддий табиат гуналари таъсири остида ҳаракат қиладилар. Ундай одамларнинг аксарияти ўжар, шафқатсиз, алдоқчи бўладилар ва бошқаларни ҳақорат қилишни, камситишни яхши кўрадилар. Улар дангаса, кўпинча ўз вазифаларини бажармай, ҳамиша ишларини кейинга суриб юрадилар. Шунинг учун улар ҳамиша тунд, ковоғидан қор ёғиб юради. Улар ҳар бир ишни узоққа чўзиб юрадилар: бир соатда қилиш мумкин бўлган ишни йиллар давомида чўзиб юриши мумкин. Фафлат гунаси таъсири остидаги одамлар шундай бўлади.

*29. буддхер бхедам дхритеш чайва гунарас три-видхам ширину
протхаманам ашешена притхактвена дхананджайа*

Эй бойлик эгалловчи, энди Мендан моддий табиатнинг уч гунасига мос келадиган тафаккур ва қатъият турларининг батафсил таърифини эшит.

Изоҳ: Аржунга моддий табиатнинг ҳар хил гуналаридаги илм, ўрганиш объекти ва ўрганувчиларни таърифлаб бериб, Парвардигор энди унга фаолиятни амалга оширувчининг ҳар хил тоифасига мансуб бўлган тафаккур ва қатъиятнинг уч тури ҳақида гапириб беришга ҳозирланаяпти.

*30. правриттим ча нивриттим ча карйакарйе бхайабхайе
бандхам мокиам ча йа ветти буддхих са партха саттвики*

О Партха, ҳаётда нима қилиш лозим ва қандай ишлар таъқиқланган эканини, нимадан қўрқиш керагу, нимадан қўрқмаслик кераклигини, одамни қайси ишлар бу оламга боғлаб қўяди-ю, қайси ишлар озошликка олиб чиқишини англай олишга қодир бўлган тафаккур “эзгулик гунасидаги тафаккур” ҳисобланади.

Изоҳ: Муқаддас китобларнинг кўрсатмалари асосида қилинадиган фаолиятни *правритти*, яъни "қилиш зарур бўлган иш" деб атайдилар. Муқаддас китобларнинг кўрсатмаларига зид бўлган ишларни қилмаслик керак. Муқаддас китобларнинг қонун-қоидаларини билмайдиган киши ўз фаолиятининг оқибатларига ўралашиб қолади. Яхши билан ёмонни, савоб билан гуноҳни ажрата оладиган тафаккур эзгулик гунасида бўлади.

31. *йайа дхармам адхармам ча карйам чакарйам эва ча айтхават праджанати буддхиҳ са партха раджаси*

О Партха, ҳақиқий динни худосизликдан, савоб ишни гуноҳ ишдан ажратишга қодир бўлмаган тафаккур эҳтирос гунаси таъсири остида бўлади.

32. *адхармам дхармам ити йа манйате тамасаврита сарвартхан випаритами ча буддхиҳ са партха тамаси*

О Партха, худосизликни ҳақиқий дин деб, ҳақиқий динни эса, худосизлик сифатида қабул қиладиган, адашган, ғофиллик зулматида ботган, ҳамиша одамни ҳақиқат йўлидан адаштирадиган тафаккур, ғафлат гунасидаги тафаккурдир.

Изоҳ: Ғафлат гунасидаги тафаккур одамни ҳамиша таъқиқланган ишлар билан машғул бўлишга ундайди. Шундай тафаккур таъсирида одам ҳақиқий динга умуман алоқаси бўлмаган нарсани “ҳақиқий дин” деб қабул қилиб, ҳақиқий диний амалларни инкор этади. Ғафлат гунасидаги тафаккурга эга одамлар табаррук буюк зотни “оддий одам” деб, оддий ғофил одамни эса - “буюк зот” деб қабул қиладилар. Улар ҳақиқатни бўҳтон деб, ёлғонни эса - ҳақиқат деб қабул қиладилар. Ҳаётда қандай иш қилсалар ҳам, улар ҳамиша нотўғри йўлдан борадилар, шунинг учун уларнинг тафаккури “ғафлат гунасидаги тафаккур” деб аталади.

33. *дхритйа йайа дхарайате манаҳ-пранендриа-криях йогенавиабхичаринйа дхритиҳ са партха саттвики*

О Партха, ҳеч қачон ўзгармайдиган, инсонга ақлини, ҳаёт нафасини ва ҳиссиётини жиловлаб олиш имконини бериб, уни йога машғулотига интилувчан ва шижоатли қиладиган қатъият эзгулик гунасидаги қатъият ҳисобланади.

Изоҳ: Йога - Олий Рухни англаш имконини берадиган жараёндир. Адашмай, бутун ақлини, ҳиссиётини ва ҳаёт қувватини Олий Рухда

мужассам қилиб, шижоат билан олий мақсадга интилаётган киши Кришна онгига ғарқ бўлган одам ҳисобланади. Шундай қатъият эзгулик гунасидаги қатъият ҳисобланади. Бу ерда ишлатилган *авйабхичаринийа* ибораси муҳим аҳамиятга эга, у Кришна онгида бўлган кишининг ҳеч қачон бошқа ишларга чалғимаслигини кўрсатади.

34. *йайа ту дхарма-камартхан дхритйа дхарайате “рджуна прасангена пхалаканкиш дхритиҳ са партха раджаси*

Инсонни диний фаолиятининг натижаларига, моддий фаровонликка ва ҳиссий лаззатларга ундовчи қатъият эҳтирос гунасининг табиатига хос қатъиятдир, о Аржун.

Изоҳ: Диний ёки иқтисодий фаолиятининг натижалари^{қан} лаззатланишга интилаётган, ягона мақсади ўз нафсининг талабини кондириш бўлган, шу мақсадга ўзининг ақлини, ҳаёт қувватини ва сезги аъзоларини мужассам қилган киши эҳтирос гунасидаги одамдир.

35. *йайа свапнам бхайам шокам вишадам мадам эва ча на вимунчати дурмедха дхритиҳ са партха тамаси*

Инсонни уйқусирашдан, ҳар хил тушлардан, қўрқувдан, қайғу-аламлардан, тушқунлик ва алданишлардан ҳалос қилишга қодир бўлмаган, чуқур мулоҳазага асосланмаган қатъият - ғафлат гунасидаги қатъиятдир, о Партха.

Изоҳ: Бу шеърдан маълум бўладики, эзгулик гунасида бўлган киши туш кўрмайди. *Свапнам* сўзи бу ерда кўп ухлашни билдиради. Қайси гуна таъсирида бўлмасин, одам ҳамиша туш кўради: бу унинг табиий иши. Аммо, кўп ухлайдиган, ўзининг мо^қдий лаззатланиш имкониятлари билан мақтанмай туролмайдиган, моддий оламга ҳукмронлик қилишга интиладиган ва шу мақсадга ўзининг бутун ҳаёт кучини, ақли ва сезгиларининг фаолиятини бағишлаган киши - ғафлат гунасидаги қатъиятга эга одамдир.

36. *сукхам тв иданим три-видхам шрину ме бхаратаршабха абхйасад рамате йатра духкхантам ча нигаччхати*

Эй Бхаратлар аълоси, энди Мендан шартланган рух лаззатланадиган, баъзида унга барча мусибатлардан биратўла ҳалос бўлиш имконини берадиган бахтнинг уч тури ҳақида эшит.

Изоҳ: Шартланган рух моддий оламда бахтга эришишга интилишни ҳеч қачон тарк этмайди. Шу мақсадда у такрор ва такрор чайналган

нарсани қайта чайнашда давом этаверади. Лекин баъзида у, моддий оламда лаззатланиб юриб, ҳаётда буюк руҳни учратиб, у билан ҳамсухбат бўлиш шарофати билан моддий тутқунликдан озодликка эришади. Бошқача қилиб айтганда, шартланган руҳ ҳаётда ҳамиша лаззатланишга интилади, лекин, саховатли суҳбатлар натижасида у ўзининг бу уринишлари неча умрлардан бери натижасиз такрорланиб келаётганини англаб етганида, унинг қалбида ҳақиқий Кришна онги ривожлана бошлайди ва у ҳамиша бир хил бўлган моддий лаззатларга интилишни тарк этади.

37. *йат тад аagre вишам ива паринаме “мритопамам
тат сукхам саттвикам проктам атма-буддхи-прасада-джам*

Аввалига захардай аччиқ, охирида эса шарбатдай лаззатли, инсоннинг қалбида ҳақиқий ўзлигини англашга интилиш туйғусини уйғотадиган ҳолат - “эзгулик гунасидаги бахт” деб аталади.

Изоҳ: Руҳнинг табиатини англаб олишга интилаётган киши, ҳиссиёти ва ақлини жиловлаб, фикрини руҳда жамлаш учун жуда кўп қоидаларга амал қилиши лозим. Буларнинг ҳаммаси осон иш эмас ва худди захардай аччиқ, қийин кўринади. Лекин, агар инсон барча қоидаларга амал қилиб юрса, у илоҳий даражага кўтарилади ва мангулик шарбатини татиб яшай бошлайди. Ана шу унга ҳаётдан ҳақиқий лаззат олиб яшаш имконини беради.

38. *вишаендрийа-самйогоад йат тад аagre “мритопамам
паринаме вишам ива тат сукхам раджасам смритам*

Одамнинг сезги аъзолари лаззат келтирадиган нарсалар билан бирикиши натижасида ҳис қиладиган, аввалида лаззатли, охирида захардай аччиқ туюладиган бахт - “эхтирос гунасидаги бахт” ҳисобланади.

Изоҳ: Ёш йигит бир қиз билан танишганида, ҳиссиётлари унинг қалбида у билан учрашиш, қўлларини ушлаш ва у билан бирга бўлишдан лаззатланишга эхтиросли интилиш туйғусини уйғотади. Аввалига бу ҳиссиётлар унга чуқур лаззат бағишлайди, лекин, эртами, кечми бу муносабатлар барибир захарга айланади. Улар учрашмай кўядилар ёки уйлангандан кейин, каттиқ афсус надоматлар билан ажралиб кетадилар. Бундай бахт эхтирос гунасидаги бахт ҳисобланади. Инсон сезги аъзоларининг лаззат берадиган нарсалар билан бирикишидан ҳис қиладиган бахт ҳамиша азоб-уқубат, мусибат билан тугайди, шунинг учун фаросатли одам ундай бахтга интилишни тарк этиши керак.

39. *йад агре чанубандхе ча сукхам моханам атманах
нидраласйа-прамадоттхам тат тамасам удахритам*

Инсонни руҳнинг табиатини англаш имкониятидан маҳрум қилиб қўядиган, бошидан охиригача алдамчи, уйқу, дангасалик ва алданишдан иборат бахт - “ғафлат гунасидаги бахт” деб аталади.

Изоҳ: Дангасаликдан, ишсиз ўтиришдан ва ухлашдан лаззат оладиган одам “ғафлат гунасидаги одам” ҳисобланади. Ҳаётда нима қилиш керагу, нима қилиш мумкин эмаслигини билмайдиган одам ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Ғафлат гунасидаги одам учун ҳамма нарса алданиш, сароб ҳисобланади. У ҳаётининг бошида ҳам, охирида ҳам бахт нималигини билмайди. Эҳтирос гунасидаги одам аввалига қандайдир, ўзича бахт деб ҳисоблайдиган, лекин кейин азобга айланадиган ёқимли туйғуни сезиши мумкин, аммо, ғафлат гунасидаги одам бошидан охиригача, ҳамиша азоб-уқубатда яшайди.

40. *на тад асти притхивйам ва дивй девешу ва пунах
саттвам пракрити-дждаир муктам йад эбхиҳ сйат трибхир гунаих*

Бу дунёнинг ҳеч бир жойида - на бу ерда, на фаришталар яшайдиган сайёраларда - моддий табиатнинг уч гунаси таъсирига учрамайдиган бирор мавжудот йўқ.

Изоҳ: Айтилган гапларнинг ҳаммасига якун ясаб, Парвардигор айтяптики, моддий табиатнинг уч гунаси бутун моддий оламга ўз таъсирини ўтказиб туради.

41. *брахмана-кшатрийа-вайшам шудранам ча парантапа
кармани правибхактани свабхава-прабхаваир гунаих*

Эй душманларини енгувчи зот, браҳман, кшатрий, вайшья ва шудраларни, уларнинг моддий табиатнинг уч гунасига мос келадиган фаолиятида намоён бўладиган сифатларига қараб билиб олса бўлади.

42. *шамо дамас тапах шаучам киантир арджавам эва ча
дженанам видженанам астикйам брахма-карма свабхава-джем*

Мамнуният, ўзини тута билиш, риёзатга берилиш, поклик, чидамлилиқ, адолатлилиқ, билимдонлик, донишмандлик ва тақводорлик - табиий равишда браҳманларнинг фаолиятида намоён бўладиган сифатлардир.

43. *шаурйам теджо дхритир дакийам йуддхе чапй апалайанам
данам шивара-бхаваш ча кшатрам карма свабхава-дхам*

Жасорат, куч, шижоат, топқирлик, ботирлик, саховатлилик ва бошқаларни изига эргаштира олиш - кшатрийларнинг ҳаётда ўз бурчини бажаришлари учун зарур бўлган сифатлардир.

44. *криши-го-ракийя-ваниджейам вашийя-карма свабхава-дхам
паричарйатмакам карма шудрасйати свабхава-дхам*

Дехқончилик, сигирларни ҳимоя қилиш ва савдо-сотиқ - вайшийя-ларнинг табиатига мос келадиган ишлардир. Шудралар эса, жисмоний меҳнат билан машғул бўлиш ва бошқаларга хизмат қилиш учун мўлжалланган.

45. *све све карманй абхиратх самсиддхим лабхате нарах
сва-карма-ниратах сиддхим йатха виндати тач чхрину*

Ўзининг табиатига мос келадиган фаолият билан машғул бўлиб, ҳар бир одам ҳаётда камолотга эришиши мумкин. Менга қулоқ сол: ҳозир Мен сенга бун қандай амалга ошириш ҳақида гапириб бераман.

46. *йатах правриттир бхутанам йена сарвам идам татам
сва-кармана там абхйарчйа сиддхим виндати манавах*

Агар ҳаётда ўз бурчини виждонан бажариб, ҳамма ерда мавжуд, барча тирик мавжудотларнинг манбаи бўлган Худои Таолога сизғиниб юрса, ҳар қандай одам ҳам камолотга эришиши мумкин.

Изоҳ: Ўн бешинчи бобда айтилганидай, тирик мавжудотлар - Худои Таолонинг ажралган заррачаларидир. Худои Таоло уларнинг азалий, бошланғич манбаи. Бу "Веданта-сутра"да ҳам тасдиқланади: *дхаммадй асйа йатах*. Шундай қилиб, Худои Таоло - барча тирик мавжудотларнинг бобокалони. "Бхагавад-гита"нинг еттинчи бобида айтилган эдики, Ўзининг икки турли - ички ва ташқи - қуввати ёрдамида Худои Таоло бутун борлиққа сингиб кетган. Шунинг учун барча тирик мавжудотлар Унинг қувватлари билан бирга Худои Таолога сизғиниши лозим. Вайшнав-содиклар одатда Худои Таолога ва Унинг ички қувватига сизғинадилар. Худои Таолонинг ташқи қуввати Унинг ички қувватининг бузилган аксидир. Ташқи қувват - Унинг сояси, Худои Таолонинг Ўзи эса, Парвардигорнинг тўлиқ намоён бўлган кўриниши Параматма қиёфасида бутун борлиққа сингиб кетган. У - ҳамма ерда мавжуд бўлган барча фаришталарнинг, одамлар ва

хайвонларнинг Олий Рухидир. Шунинг учун одам, Худои Таолонинг ажралмас заррачаси бўлган ҳолда, ҳамиша Унга хизмат қилиши лозимлигини билиши керак. Ҳар бир тирик мавжудот мукаммал Кришна онгида Худои Таолога муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилиши лозим. Мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат.

Бизларнинг ҳар биримиз Хришикешанинг, “ҳиссиётлар Эгаси”нинг кўрсатмаси билан фаолият кўрсатаётганимизни билишимиз лозим. Фаолиятимизнинг ҳамма натижаларини Худонинг Олий Шаҳсига, Шри Кришнага бағишлашимиз, шу тарзда Унга сиғинишимиз лозим. Ҳамиша шуни эсида сақлаб юрган киши Кришна онгида юрган одам бўлади ва Кришнанинг марҳамати билан бутун борлиқни билиб олади. Ҳаётда ҳақиқий баркамолликка эришиш ана шундан иборат. "Бхагавад-гита"да Парвардигор айтадики, (12.7) *тешам ахам самуддхарта*. Ана шундай содиқ хизматкорнинг моддий тутқунликдан халос бўлишини Худои Таолонинг Ўзи таъминлайди. Мана шу - инсон ҳаётининг энг олий мақсади ҳисобланади. Қандай иш билан машғул бўлишдан қатъий назар, агар одам Худога хизмат қилиб юрган бўлса, у албатта руҳий камолотнинг энг юксак чўққисига эришади.

*47. шрейан сва-дхармо вигунаҳ пара-дхармат св-ануштхитат
свабхава-нийатам карма курван напноти килбишам*

Бошқа бировнинг вазифасини бенуқсон бажаргандан кўра, мукаммал бўлмаса ҳам, инсон ҳаётда ўз бурчини бажаришиб яшаши лозим. Табиатига мос равишда белгиланган ўз бурчини бажариб яшаётган одам ҳеч қачон гуноҳ иш қилмаган бўлади.

Изоҳ: Ҳар хил табақаларга мансуб одамларнинг вазифалари "Бхагавад-гита"да белгилаб қўйилган. Аввалги шеърларда айтиб ўтилганидай, браҳман, кшатрий, вайшья ва шудраларнинг вазифалари уларнинг қайси гуна таъсирида эканлигига қараб белгиланади. Одам ҳеч қачон бошқа бировларнинг вазифасини бажаришга ҳаракат қилиб, уларга тақлид қилмаслиги керак. Табиатига кўра шудраларнинг фаолияти билан шуғулланишга мойил одам, ҳатто браҳман оиласида туғилган бўлса ҳам, браҳман бўлишга интилмаслиги керак. Ҳар ким ўзининг табиатига мос бўлган иш билан шуғулланиши лозим: агар Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга боғлиқ бўлса, инсон ҳар қандай иш билан шуғулланиши мумкин, бу билан одамнинг обрўйи тўқилмайди. Албатта, браҳманлар эзгулик гунасидаги фаолият билан шуғулланадилар, лекин, одам ўзининг табиатига кўра бошқа гуналар таъсири остида бўлса, у браҳманларга тақлид қилиб, уларнинг вазифаларини бажаришга интилмаслиги керак. Кшатрий, ҳукмдор одам ҳаётда ўз мартабасига муносиб бўлмаган ҳар хил ишлар қилишга мажбур: куч ишлатиши, душманларни ўлдириши, ёки сиёсий манфаатлар-

ни кўзлаб ёлгон сўзлаши керак бўлади. Ҳеч қандай сиёсат зўравонликсиз, ёлгон сўзсиз амалга ошмайди, лекин бундай ҳолат кшатрийга ўз бурчини бажаришдан бош тортиб, брахманларнинг қонунлари асосида яшашига асос бўлмайди.

Инсон ўзининг фаолияти билан Худои Таолони рози қилиш учун ҳаракат қилиши лозим. Масалан, Аржун кшатрий эди, у рақиблари билан жанг қилишга қарор қилолмай, иккиланиб турган эди. Лекин, Худои Таоло учун, Кришна учун жанг қилишда ҳеч қачон иккиланмаслик, жанг қилсам гуноҳ иш қилиб қўяман деб, қўрқмаслик керак. Савдо-сотик билан шуғулланиб юрган киши яхши даромад олиш учун баъзида алдаши, муғомбирлик қилиши керак бўлиб қолади. Баъзи ҳолларда у шундай қилишга мажбур бўлади. Баъзан сотувчининг харидорга айтиб турган гапларини эшитиб қоласиз: "Ишонинг, мен сиздан бир тийин ҳам фойда кўраётганим йўк!" Лекин, ҳаммага маълумки, агар савдогар ҳеч қимдан фойда кўрмаса, бир кун ҳам яшай олмайди. Шунинг учун савдогардан бундай гапларни эшитганда, у аслида ёлгон гапираётганини тушуниш керак. Лекин, иши ҳамиша бировларни алдаш бўлгани сабабли савдогар ишини ташлаб, брахманлар қиладиган иш билан машғул бўламан, деб ўйламаслиги керак. Бу муқаддас китобларнинг қоидаларига тўғри келмайди. Агар одам кшатрий, вайшья ва шудра сифатида ўзининг вазифаларини адо қилиш билан бирга, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилаётган бўлса, унинг жамиятдаги ижтимоий ҳолати ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмай қолади. Ҳатто брахманлар ҳам баъзан қурбонлик маросими ўтказётганида ҳайвонни қурбон қилиш учун зулм ишлатишга мажбур бўладилар. Худди шунингдек, агар кшатрий ўз бурчини бажараётиб, душманини ўлдирса, унинг бу иши гуноҳ ҳисобланмайди. Буларнинг ҳаммаси "Бхагавад-гита"нинг учинчи бобида батафсил тушунтирилган эди. Ҳар бир одам ўз фаолиятини Ягйага, яъни Вишнуга, Худонинг Олий Шахсига бағишлаши лозим. Нафсимизнинг талабини қондириш учун қилаётган ҳар қандай ишимиз бизни бу оламга боғлаб, тутқун қилиб қўяди. Шунинг учун ҳар бир одам танасининг қайси гуна таъсири остида бўлишига қараб, ягона ва олий мақсадни - Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишни кўзлаб, ўз бурчини ҳалол бажариши лозим.

48. *саха-джем карма каунтейа са-дошам апи на тйаджет
сарварамбха хи дошена дхуменагнир иавритах*

Ҳамиша тутун билан аралаш бўладиган олов сингари, ҳар қандай фаолият ҳам нуқсонсиз бўлмайди. Шунинг учун, эй Қунтининг ўғли, қанча камчилиги бўлса ҳам, ҳеч қим ўзининг табиатига мос бўлган вазифасини бажаришдан бош тортмаслиги керак.

Изоҳ: Шартланган тирик мавжудотнинг ҳар бир ҳаракати моддий табиат гуналари таъсири билан булганган бўлади. Брахманлар қурбонлик қилинадиган ҳайвонларни ўлдириш билан боғлиқ қурбонлик маросими ўтказишга мажбур бўладилар. Шунга ўхшаб, қанчалик тақводор бўлмасин, кшатрий ҳам душмани билан жанг қилишга мажбур. Бундан қочиб қутулиб бўлмайди. Шунга ўхшаб, ҳатто энг виждонли савдогар ҳам, инқирозга учрамаслик учун баъзан ўзининг даромадини яширишга ёки қора ишлар билан шугулланишга қўл уради. Бундай ишлардан биратўла қутулиб бўлмайди. Ёмон хўжайиннинг ишини қилаётган шудра ҳам, баъзан хўжайинининг буйруғини бажариб, таъқиқланган ишларни қилишга мажбур бўлади. Шунга ўхшаган ҳар хил нуқсонлар бўлишига қарамай, ҳар ким ўзининг табиатига мос бўлган вазифаларини бажаришда давом этиши лозим.

Бу ерда Кришна жуда ўринли ўхшатиш ишлатган. Гарчи олов ўзи пок бўлса ҳам, у ҳамиша тутун билан аралашган бўлади. Лекин тутун оловни нопок қила олмайди. Ҳатто тутун билан аралаш олов ҳам, барча моддий унсурлар ичида энг пок, ҳалол унсур бўлиб қолаверади. Ўзининг табиатига мос бўлган вазифаларни бажаришдан бош тортган кшатрий, брахманларнинг вазифасини бажаришга ўтгани билан, барибир, ёқимсиз, нотўғри ишлар қилишдан биратўла қутулиш имкониятига эга бўлмайди.

Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, моддий оламда моддий иллатлардан бутунлай покланган мавжудот йўқ. Бу ўринда оловнинг ҳамиша тутун билан аралашган ҳолда бўлиши жуда тўғри ўхшатиш ҳисобланади. Қишда биз исиниш учун оловдан қизарган тошни олиб чиққанимизда, унинг тутуни кўзларимизни қизартириб юборади. Лекин, бу билан оловда исинишни бас қилиш керак, деган хулосага келиб бўлмайди-ку. Худди шундай, ёқмайдиган ишлар бўлгани учун биз ўз вазифамизни бажаришдан бош тортмаслигимиз лозим. Аксинча, қатъий қарор билан ўз бурчимизни Кришна онгида бажариш билан Худои Таолога хизмат қилишда давом этишимиз лозим. Ана шу - ҳар жиҳатдан мукамал фаолият бўлади. Инсон ҳаётда ўз бурчини Худони рози қилиш учун бажара бошласа, унинг фаолияти барча моддий иллатлардан покланади. Қилаётган меҳнатимизнинг натижалари Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга қўшилиб покланганида, биз ўзимизнинг ҳақиқий ўзлгимизни, руҳий "Мен"имизни яққол кўра бошлаймиз, яъни руҳий ўзлгимизни англаб, баркамолликка эришамиз.

49. *асакта-буддхиқ сарватра джитатма вигата-сприхақ
наишкармйа-сиддхим парамм саннийасенадхигачхати*

Ақли ва ҳиссиётини жиловлаб олган, боғланиш ва дунёвий лаззатларга интилишдан озод бўлган киши, таркидунё қилиб, карма оқибатларидан бутунлай пок бўлган энг юксак камолот поғонасига кўтарила олади.

Изоҳ: Ҳақиқий таркидунёлик - ҳамиша ўзимизнинг Худои Таолонинг ажралмас руҳий заррачаси эканимизни, демак, ўз меҳнатимиз натижаларидан лаззатланишга ҳаққимиз йўқ эканини эслаб юриш демакдир. Биз Худои Таолонинг кичик заррачаси, бир бўлаги бўлганимиз учун, фаолиятимиз натижаси Худои Таолони лаззатлантириш учун мўлжалланган. Мана шуни англаб етиш - ҳақиқий Кришна онгида бўлиш ҳисобланади. Кришна онгида ҳаракат қилаётган киши ҳақиқий таркидунё қилган саннийасидир. Ана шундай кайфиятда ҳаракат қилиб, у ҳаётидан тўла мамнун бўлиб юради, чунки қилаётган ҳар бир ишини Худои Таоло учун қилади. Шунинг учун ундай одам ҳеч қандай моддий нарсага боғланиб қолмаган: у ҳаётда Худои Таолога муҳаббат билан хизмат қилишдан келадиган руҳий лаззатдан бошқа ҳеч қандай лаззатга интилмайди. Саннийаси ўзининг аввалги фаолиятининг барча оқибатларидан халос бўлади, деб айтадилар, лекин, Кришна онгида фаолият кўрсатиб юрган киши ҳам, таркидунёликка қасам ичмасданок, табиий равишда ана шундай ҳолатга эришади. Ақлнинг ана шундай ҳолатини *йогарудҳа*, яъни "йоганинг комил ҳолати" деб атайдилар. Бу учинчи бобда ҳам тасдиқланган: *йас тв атма-ратир эвасйат*. Ҳамиша ўзининг қалбида, руҳий ўзлигида мамнуният топган киши ўз фаолиятининг ҳеч қандай оқибатларидан кўркмас ҳам бўлади.

*50. сиддхм прапто йатха брахма татхатноти нибодха ме
самасенаива каунтейа ништха джнана сйа йа пара*

О Кунтининг ўғли, ҳозир Мен сенга камолотнинг юксак чўққисига - Брахманга эришиш ва олий илмга эга бўлиш учун қандай яшаш лозимлигини гапириб бераман.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга, инсон қандай қилиб ҳаётда ўз вази-фасини бажариш ва бутун фаолиятини Худои Таолога бағишлаш ёрдамида руҳий баркамолликнинг олий поғонасига кўтарилиши мумкин эканини гапириб берапти. Худои Таолони мамнун қилиш учун ўз меҳнатининг натижаларидан воз кечган киши руҳий юксалишининг олий поғонасига, Брахманни англаш поғонасига кўтарилади. Руҳий ўзликни англаш йўли шундай. Соф Кришна онги - ҳақиқий мукаммал илм ҳисобланади, бу ҳақда кейинги шеърларда айтилади.

51-53. буддхйа вишуддхйа йукто дхритйатманам нийамйа ча

*шабдадин вишайамс тйактва рага-двешау вйудаста ча
вивикта-севи лагхв-аши йата-вак-кайа-манасах
дхйана-йога-паро нитйам вайрагйам самупаишритах
аханкарам балам дарпам камам кродхам париграхам
вимучйа нирмамах шанто брахма-бхуйайа калпате*

Тафаккурига таяниб онгини поклаган, ақлини ҳамиша назорати остида ушлаб туришга қатъий аҳд қилган; ҳиссий лаззат келтирадиган дунёвий нарсалардан юз ўгирган; боғланиш ва нафрат туйғусидан озод; хилват жойда яшайдиган, кам овқатланидиган, танаси, ақли ва нутқини жиловлаб олган; ҳамиша руҳий жазава(транс) ҳолатида юрадиган; бирор нарсага боғланмаган ҳамда сохта ўзлигидан, қудратли бўлиш истагидан, манманликдан, эҳтиросдан, ғазаб ва сохта эгалик туйғусидан озод бўлган; бирор нарсани “меники” деб ҳисобламайдиган, ҳамиша ҳаётидан мамнун ва осойишта бўлган одам ўзининг руҳий табиатини англаб етган инсон ҳисобланади.

Изоҳ: Тафаккури моддий иллатлардан покланган киши эзгулик гунаси таъсири остида бўлади. Шундай одам ўзининг ақлини жиловлаб олишга қодир ва ҳамиша транс, жазава ҳолатида юради. У лаззат келтирадиган нарсаларга боғланиб қолмайди, боғланиш ёки нафрат туйғуси таъсири остида ҳаракат қилмайди. Таркидунёликнинг ана шундай ҳолатига эришган киши табиий равишда хилват жойда яшашга интилади, у танаси учун етарли миқдордагина овқатланади, танаси ва ақлини бутунлай жиловлаб олган бўлади. У сохта ўзлиги таъсирига берилмайди, чунки у танаси ёки ақлини "ўзим" деб ҳисобламайди. Унда ҳатто ҳар хил моддий машқлар ёрдамида танасини бақувват ва кучли қилиш истаги ҳам йўқ. Ҳаёт ҳақида моддий тана нуқтаи-назаридаги тасаввурлардан халос бўлиб, манманлик туйғусидан бутунлай озод бўлади. У Худонинг марҳамати билан келади нарсаларга тўла қаноатланиб яшайди, агар ҳиссиётининг, нафсининг талабларини қондира олмаса ғазаби келмайди. Шунингдек у лаззат келтирадиган нарсаларга эгалик қилишга ҳам интилмайди. Шундай қилиб, одам сохта ўзлигидан бутунлай озод бўлганида, моддий нарсаларга боғланишдан халос бўлиб, Брахманни англаш даражасига кўтарилади. Ана шу ҳолат *брахма-бхута* деб аталади. Ҳаёт ҳақида моддий тасаввурлардан халос бўлиб, инсон ҳаётда хотиржам, ўзгармас, осойишта ҳолатга эришади. Бу ҳолат "Бхагавад-гита"(2.70)да таърифланган:

*апурйаманам ачала-пратиштхам
самудрам апах правишанти йадват
тадват кама йам правишанти сарве
са шантим апноти на кама-ками*

"Беҳисоб орзу-истаклар оқимидан ташвишга тушмайдиган одам, худди кўплаб дарёлар куйилса ҳам, ҳеч қачон қирғоқдан чиқиб кетмайдиган океанга ўхшайди. Истакларини амалга ошириш учун интилиб юрган одам эмас, аксинча ана шундай хотиржам зот мустаҳкам, ўзгармас осойишталикка эриша олади".

54. *брахма-бхутах прасаннатма на шочати на канкшати
самах сарвешу бхутешу мад-бхактим лабхате парам*

Киши ана шундай трансцендент, илоҳий даражага эришган захоти Олий Брахманни англаб етади ва қалби чексиз қувончга тўлади. У ҳеч қачон ғамга ботмайди, ҳаётда ҳеч нарсага интилмайди. У барча тирик мавжудотларга бир хил муносабатда бўлади. Шундай ҳолатга эришиб, инсон Менга соф садоқат билан хизмат қила бошлайди.

Изоҳ: Имперсоналистлар учун *брахма-бхута* даражасига эришиш, Мутлақ Ҳақиқат билан қўшилиб кетиш - руҳий баркамолликнинг олий поғонаси ҳисобланади. Лекин, соф содиқ бу поғонада тўхтаб қолмасдан Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қила бошлайди. Демак, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиб юрган киши аллақачон озодликка эришган, яъни брахма-бхута поғонасига эришиб, Мутлақ Ҳақиқат билан бир даражага кўтарилган бўлади. Худои Таоло билан бир даражага эришмай туриб, яъни Мутлақ Ҳақиқат билан бир бўлмай туриб, Унга хизмат қилиб бўлмайди. Гарчи, олий руҳий маънода фарқ ҳамиша мавжуд бўлса ҳам, Мутлақ даражага кўтарилганда хўжайин билан хизматкор орасидаги фарқ йўқолиб кетади.

Одамлар натижасидан лаззатланиш ниятида меҳнат қилиб юрган бу оламда инсон ҳар хил мусибатларга дуч келиши муқаррар, аммо тирик мавжудотлар Худога соф муҳаббат ва садоқат билан хизмат қиладиган руҳий оламда мусибат йўқ. Кришна онгига эга бўлган содиқ, ҳеч нарсадан қайғуга тушмайди ва ҳеч нарсага интилмайди. Худои Таоло ҳамиша Ўзига тўла бутун бўлгани сабабли, Унга Кришна онгида хизмат қилиб юрган руҳ ҳам ўзига тўла бутунлик сифатига эга бўлади. Унинг қалби худди барча лойқалардан покланган дарёга ўхшайди. Содиқ Кришнадан бошқа ҳеч нарс ҳақида ўйламагани сабабли, ҳамиша қувончга тўлиб юради. У моддий нарсалардан айрилгани учун изтироб чекмайди, чунки Худога хизмат қилиш уни ўз ҳаётидан тўла мамнун қилиб қўяди. У ҳиссий лаззатларга интилмайди, чунки ҳар бир тирик мавжудот Худои Таолонинг бир заррачаси бўлган ҳолда ҳамиша Унинг хизматкори бўлиб қолишини билади. Моддий оламда яшар экан, у жамиятдаги ижтимоий мартабасига қараб одамларни бир биридан ажратмайди. Моддий оламдаги ҳар қандай ҳолат,

мартаба ўткинчи, алдамчи, вақтинчалик нарсалардир. Шундай содиқ учун олтин парчаси билан бир бўлак тош орасида ҳеч қандай фарқ йўқ. Брахма-бхута поғонаси ана шундай бўлади ва соф содиқ шу поғонага осонлик билан кўтарилади. Шу поғонага эришган содиқ учун Мутлак Ҳақиқат билан қўшилиб, ўзининг алоҳида шахс сифатларини йўқотиш - дўзахга тушишдан бадтар, жаннатга эришиш - шунчаки сароб нарса, алданиш бўлиб кўринади, унинг сезгилари эса, заҳарли тишлари олиб ташланган илонларга ўхшаб қолади. Заҳарли тишлари олиб ташланган илон ҳеч қандай хавф туғдирмаганидай, тафаккур амрига тўла бўйсунган сезгилар ҳам одамга ҳеч қандай ташвиш келтирмайди. Бу олам фақат моддий иллатларга булганган одамлар учун мусибат келтиради, лекин Худонинг содиқ хизматкори учун бутун олам Вайкунт-ха, яъни Худонинг даргоҳига айланади. Моддий оламдаги энг буюк шахс Худонинг содиқ хизматкори назарида чумолидан ҳам кўримсиз бўлиб қолади. Ана шундай ҳолатга фақат Худованд Чайтанйя Махапрабхунинг марҳамати билангина эришиш мумкин. Айнан У Кали-юга одамлари учун Худои Таолога соф садоқат билан хизмат қилиш илмини олиб келган.

*55. бхактия мам абхиджанати йаван йаш часми таттватаҳ
тато мам таттвата джнатва вишате тад-анантарам*

Мени, Худонинг Олий Шахсининг асл ҳолида, фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш ёрдамидагина англаб етиш мумкин. Худога садоқат билан хизмат қилиш шарофати билан инсоннинг онги бутунлай Менда мужассам бўлганида, у Худонинг даргоҳига эришади.

Изоҳ: Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган одамларнинг хом ҳаёллари уларга Худонинг Олий Шахсини, Шри Кришнани ва Унинг тўла намоеън бўлган қиёфаларини англаш имконини бермайди. Худои Таолони англаб етишни истаган одам Худонинг содиқ хизматкори раҳбарлиги остида Худога садоқат билан хизмат қилиб яшаши лозим. Акс ҳолда у ҳеч қачон Худонинг Олий Шахсининг ҳақиқий табиатини англаб етолмайди. Аввал айтилганидай, *нахам пракашаҳ сарвасйа*(7.25). Парвардигор дуч келган одамга Ўзини намоеън қилавермайди. Инсон эгаллаган моддий илми ёки фалсафий фикрлашлари ёрдамида Худои Таолони англай олмайди. Фақат Кришна онгига эга бўлган ва Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган кишигина Кришнани, Худои Таолони англай олади. Бу ишда илмий унвонлар ёрдам бермайди.

Кришна ҳақидаги илми мукаммал биладиган киши руҳий оламга, Кришнанинг даргоҳига кириш ҳуқуқига эга бўлади. Брахман бўлиш - алоҳида шахс сифатини йўқотиш дегани эмас. Брахма-бхута сатҳида

ҳам Худога садоқат билан хизмат қилиш мавжуд, хизмат бор жойда Худои Таоло ҳам, хизматкор ҳам, Худога хизмат қилиш ҳам бўлиши керак. Худога садоқат билан хизмат қилиш илми мангу, у ҳатто инсон озодликка эришгандан кейин ҳам мавжудлигича қолаверади. Озодликка эришиш - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлиш демакдир; ранг-баранглик, ҳар бир руҳнинг алоҳидалиги руҳий оламда ҳам давом этаверади, лекин бу алоҳидалик энди руҳий даражада бўлади. *Вишате* яъни, "Менга киради" деган иборани монистлар таълимотига асосланиб, тирик мавжудот биратўла Худои Таолога қўшилиб, йўқолиб кетади, деб тушунмаслик керак. Йўқ. *Вишате* дегани тирик мавжудот Худонинг даргоҳига киради деганини, ўзининг алоҳидалигини сақлаган ҳолда Худо билан ўзининг мангу муносабатини қайта-тиклаб, Унга садоқат билан хизмат қила бошлайди, дегани билдиради. Яшил тўтиқуш дарахт барглари орасида кўринмай қолганида, у дарахтга қўшилиб кетмайди, аксинча, у дарахтнинг меваларидан лаззатланади. Имперсоналистлар одатда океанга қўшилиб, йўқ бўлиб кетадиган дарёни мисол келтирадилар. Бундай ўхшатиш, ўзлари учун шундай келажак фақат имперсоналистларнинг қалбига мамнуният олиб келиши мумкин, аммо персоналистлар, океанда яшайдиган балиқлар сингари, ҳамиша ўзининг алоҳидалигини сақлаб қоладилар. Океан қаърига тушиб, у ерда сон-саноксиз тирик мавжудотлар мавжуд эканини кўришимиз мумкин. Океан ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиш учун, уни шунчаки сиртдан кузатишнинг ўзи кифоя эмас. Унинг энг чуқур жойларида ҳам яшовчилар борлигини кўра олган кишигина океан ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиши мумкин.

Соф садоқат билан Худои Таолога хизмат қилиб юрган кишига Худои Таолонинг ҳақиқий руҳий сифатлари ва комил фазилатлари тўла аён бўлади. Ўн биринчи бобда айтилган эдики, фақат Худога садоқат билан хизмат қилиш жараёнидагина мукамал илмга эга бўлиш мумкин. Мазкур шеър ҳам шу ҳақиқатни тасдиқлайди: Худога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб, инсон Худои Таолони англаб етади ва Унинг даргоҳига киради.

Брахма-бхута даражасига кўтарилиб, ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан халос бўлиб, инсон Худои Таоло ҳақида ҳикоялар тинглаб, Унга садоқат билан хизмат қила бошлайди. Аммо, чуқур иймон билан Худои Таоло ҳақида ҳикояларни тинглаб юрган киши ҳеч қийналмасдан брахма-бхута даражасига кўтарилиб, моддий иллатлардан: очкўзлик ва ҳиссий лаззатланиш истагидан покланади. Содикнинг қалби очкўзлик ва ҳиссий лаззатланиш истагидан поклана борган сайин, унинг Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишга бўлган боғланиши кучая боради, бу боғланиш унга моддий иллатлардан бутунлай халос бўлишда ёрдам беради. Ана шу даражада у Худои Таолони англаш имкониятига эга бўлади. Бу ҳақда "Шримад Бҳагаватам"да ҳам айтилган. Бҳакти жараёни, илоҳий хизмат қилиш -

инсон озодликка эришгандан кейин ҳам давом этаверади. "Веданта-сутра"да ҳам бу ҳақиқат тасдиқланади: (4.1.12) *а-прайанат татрапи хи дриштам*. "Шримад Бхагаватам" таълимоти, Худога садоқат билан хизмат қилишдаги озодликни тирик мавжудотнинг ўзининг азалий, асл ҳолатига эга бўлиши, ўзининг табиий ҳолатига қайтиши, деб тасдиқлайди. Аввал айтган эдикки, ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот Худои Таолонинг ажралмас руҳий зарраси. Шунинг учун унинг вазифаси - ҳатто моддий тутқунликдан озодликка чиққандан кейин ҳам, Худои Таолога хизмат қилишдан иборат бўлиб қолаверади. Ҳақиқий озодликка эришиш - ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан озод бўлишдан иборат. Сарик касалига чалинган одам мунтазам ширин сўроққанд сўриш ёрдамида касалдан даволанганида, унинг ширинликини сезиш қобилияти қайта тикланади. Шундай қилиб, Худога садоқат билан хизмат қилиш - бир вақтнинг ўзида ҳам камолотга эришиш йўли, ҳам камолотнинг ўзи ҳисобланади.

*56. сарва-кармани апи сада курвано мад-вйапаишрайах
мат-прасадад аванноти шаиватам падам авйайам*

Ҳатто ҳар хил фаолият билан машғул бўлиб юриб ҳам, Менинг ҳимоям остида бўлган содиқ хизматкорим, Менинг марҳаматим билан мангу ва ўзгармас даргоҳимга эришади.

Изоҳ: *мад-вйапаишрайах* дегани "Худои Таолонинг ҳимояси остида" деганни билдиради. Моддий иллатлардан биратўла покланиш учун Худонинг соф содиқ хизматкори Худои Таолонинг ёки Унинг вакили бўлган руҳий устознинг раҳбарлиги остида ҳаракат қилади. Соф содиқ хизматкор учун вақтнинг ҳеч қандай чегараси қолмайди. У ҳамиша, куну-тун Худои Таолонинг кўрсатмаларини амалга ошириш билан боғлиқ ишлар билан машғул бўлиб юради. Ҳамиша Кришна онгидаги фаолият билан машғул бўлиб юрган содиққа Худои Таоло ҳамиша ғамхўрлик қилади. Ҳаётда барча қийинчиликларни енгиб, у умрининг охирида албатта Худонинг даргоҳига, Кришналоқага эришади. Шу олий даргоҳда унинг учун аллақачон жой ҳозирлаб қўйилган, бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас. Бу мангу даргоҳ ҳеч қачон ўзгармайди; у жойдаги ҳамма нарса мангу, емирилмас, илм ва лаззатга тўла.

*57. четаса сарва-кармани майи саннйасйа мат-парах
буддхи-йогом упаишритйа мач-читтах сататам бхава*

Ҳаётда қилаётган ҳар бир ишингда Менга таваккал қил, ҳамиша Менинг ҳимоям остида эканингни ёдингда тут. Шу тарзда Худога

садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлиб, ҳамиша Мени ўйлаб юр.

Изоҳ: Кришна онгида ҳаракат қилиб юрган киши ҳеч қачон ўзини бу оламнинг хўжайинидай тутмайди. Ҳақиқий хизматкор сингари, Худонинг содиқ хизматкори ҳам ҳамиша Худои Таолонинг амри билан ҳаракат қилиши лозим. Хизматкор ҳеч қачон ўзининг хоҳиши билан иш қилмайди. У фақат хўжайини буюрган ишни қилади. Олий хўжайинининг амрини бажариб юрган хизматкор йўқотган нарсаси учун қайғурмайди, бирор нарсага эга бўлганида қувончдан яйраб кетмайди. У Худои Таолонинг амрини бажариб, ўз бурчини виждон билан адо этади, холос. Бизга эътироз бериб айтишлари мумкинки, Аржун бевосита Кришнанинг буйруғини бажариб ҳаракат қилди, аммо Кришна билан бевосита мулоқотда бўлолмайдиганлар нима қилиши керак? Агар одам Кришнанинг вакили раҳбарлиги остида Кришнанинг "Бхагавад-гита"да берган кўрсатмаларига риоя қилиб ҳаракат қилса, у ҳам худди ана шундай натижага эришади. Бу ерда ишлатилган *мат-пара* ибораси муҳим аҳамиятга эга. Бу ибора, демак Худонинг содиқ хизматкорининг Кришна онгида ҳаракат қилиб, Худои Таолони мамнун қилишдан бошқа ҳеч қандай мақсади йўқ, деган маънони билдиради. Бунда содиқ бирор иш билан машғул бўла туриб фақат Кришна ҳақида ўйлаши лозим. "Менга бу ишни бажаришни Кришна буюрган". Шунда у табиий равишда ҳамиша Кришнани ўйлаб юради, шу тариқа Кришнани англашда мукамалликка эришади. Лекин, шуни айтиб ўтиш лозимки, одам ўз хоҳиши билан бирор ишни қила туриб, унинг натижасини Худои Таолога бағишламаслиги керак. Бундай фаолият Худого Кришна онгида садоқат билан хизмат қилиш ҳисобланмайди. Содиқ фақат Кришнанинг кўрсатмалари асосида ҳаракат қилиши лозим. Бу жуда муҳим. Биз Худонинг амрини устозлар силсиласи орқали, ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмаси сифатида оламиз. Шунинг учун руҳий устознинг кўрсатмаларини бажариш содиқнинг ҳаётдаги энг асосий вазифаси бўлиши шарт. Агар одам ҳақиқий руҳий устоз қабул қилса, ва унинг кўрсатмалари асосида ҳаракат қилиб яшаса, у албатта Кришна онгидаги ҳаётда руҳий баркамолликка эришади.

*58. мач-читтаҳ сарва-дургани мат-прасадат таришйаси
атха чет твам аханкаран на шрошйаси винанкшйаси*

Ҳамиша Мени ўйлаб юриб, Менинг марҳаматим билан шартланган ҳаётнинг барча қийинчиликларини енгиб ўтасан. Агар сен Менинг кўрсатмаларимни эътиборга олмай, Мени эсингдан чиқариб, сохта ўзлигинг таъсири остида ҳаракат қилсанг, ҳақиқий ўзлигингдан жудо бўласан.

Изоҳ: Кришна онгига эга бўлган киши ўзининг жисмоний эҳтиёжларини қондириш билан қизиқмайди. Нодон одамлар инсон ҳаётда қандай қилиб ҳар қандай ташвишлардан холи бўлиши мумкинлигини тушуна олмайдилар. Кришна онгида ҳаракат қилиб юрган киши учун Кришна энг яқин дўст бўлиб қолади. Худои Таоло дўстининг бахт-саодатини ўйлаб, унинг тиним билмасдан Ўзини мамнун қилишга интилаётганини кўриб, Ўзини бутунлай унинг кўлига топширади. Шунинг учун биз ҳаёт ҳақидаги моддий тасаввурлардан келиб чиқадиган сохта ўзлик таъсирига берилиб, нафсимизнинг кулига айланиб қолмаслигимиз лозим. Ҳеч ким ўзини моддий табиат қонунларига бўйсунмайдиган, мутлақо мустақил ҳаракат қилишга қодир деб ҳисобламаслиги керак. Бу дунёда ҳар бир одам моддий табиатнинг бешафқат қонунлари остида ҳаракат қилади. Лекин, инсон Кришна онгида ҳаракат қилиб, Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўла бошлаши биланоқ, озодликка эришиб, ҳаётдаги барча моддий қийинчиликлардан халос бўла бошлайди. Кришнанинг айтган гапларига жиддий эътибор бериш керак: Кришна онгида ҳаракат қилмайдиган киши моддий олам уммонида, туғилиш ва ўлишлар океанида йўқолиб кетади. Аслида шартланган руҳларнинг бирортаси нима қилиш керагу, қайси ишлар тақиқланган эканини билмайди, аммо Кришна онгига эга бўлган киши ҳар қандай ҳаракат қилишдан кўрқмаса ҳам бўлади, чунки, унинг қалбида мавжуд бўлган Кришна унга нима қилиш кераклигини кўрсатиб туради, сиртдан эса, руҳий устоз Кришнанинг кўрсатмаларини тасдиқлайди.

59. *йад аханкарам ашритйа на йотсйа ити манйасе
митхйайиша вйавасайас те пракритис твам нийокийати*

Агар сен Менинг амримни бажармай, жангда иштирок этмасанг, ҳаётда ногўғри йўл танлаган бўласан. Жангчи тоифасига хос бўлган табиатинг сени барибир жанг қилишга мажбур қилади.

Изоҳ: Аржун табиатан кшатрий сифатларига эга бўлган жангчи эди. Шунинг учун жанг қилиш унинг учун табиий фаолият эди. Аммо сохта ўзлик таъсири остида у, бобосини, устозини ва дўстларини ўлдириб, гуноҳ иш қилиб кўяман деб кўрқиб турганди. Аслида у, қилаётган ҳаракатларининг натижаси яхши ёки ёмон бўлишини худди ўзи белгилайдигандай, ўзини хўжайиндай ҳис қиларди. У ўзига жанг қилишни буюриб, ёнида Парвардигор, Худонинг Олий Шаҳси турганини эсидан чиқарган эди. Шартланган руҳга ана шундай унутувчанлик азалдан хос бўлган табиий одат. Олий ҳукмдор бизга нима яхшию, нима ёмон эканини кўрсатиб беряпти, биз шунчаки Кришна онгида, Кришнанинг, Худонинг кўрсатмалари асосида ҳаракат қилиб яшасак, ҳаётда камолот чўққисига эришамиз. Ҳеч ким тақдирига нима ёзилга-

нини Худодан яхшироқ билмайди, шунинг учун бизнинг ҳаётда қилишимиз мумкин бўлган энг яхши ва ягона тўғри ишимиз - Худои Таолонинг амри ва кўрсатмалари асосида яшаш, яъни ўз ихтиёримизни бутунлай Худого топширишдан иборат. Худонинг Олий Шахсининг кўрсатмаларини ҳеч ким инкор этмаслиги ёки Худои Таолонинг вакили бўлган ҳақиқий руҳий устознинг кўрсатмалрига зид ҳаракат қилмаслиги керак. Худонинг Олий Шахсининг амрини сўзсиз бажариш лозим, - шунда биз ҳамиша мустаҳкам ҳимоя остида хавфхатарсиз яшаймиз.

60. *свабхава-джене каунтейа нибаддҳах свена кармана
картум неччхаси йан мохат кариийаси авашио “ни тат*

Алданиш домига тушиб, сен ҳозир Менинг амримга бўйсуниб ҳаракат қилишдан бош тортяпсан. Лекин, жангчиларга хос табиатнинг сени барибир, айнан шундай ҳаракат қилишга мажбур қилади, О Кунтининг ўғли.

Изоҳ: Худои Таолонинг амрини бажаришдан бош тортган киши ўзига таъсир қилаётган моддий табиат гуналарига мос ҳолда ҳаракат қилишга мажбур бўлади. Ҳар биримиз моддий табиат гуналарининг қандайдир бирикмаси таъсири остида бўламиз, ана шу таъсир остида ҳаракат қиламиз. Аммо, ўз хоҳиши билан Худои Таолонинг кўрсатмаларига амал қилиб яшашга қарор қилган киши ҳақиқатан ҳам ҳар қандай олқишга сазовор зотдир.

61. *ишварах сарва-бхутанам хрид-деше “рджуна тиштхати
бхрамайан сарва-бхутани йантрарудхани майайа*

О Аржун, Худои Таоло ҳар кимнинг қалбида туриб, У гўё моддий қувват яратиб қўйган машина ичига жойлашган тирик мавжудотларнинг ҳаракатларини бошқариб туради.

Изоҳ: Аржун мукаммал илмга эга эмасди, унинг жанг қилиш ёки қилмаслик ҳақидаги қарори ҳаёт ҳақидаги чекланган тасаввурга асосланган эди. Парвардигор Кришна унга алоҳида тирик мавжудот ўзининг ҳаракатларида мустақил ва озод эмаслигини тушунтирди. Худонинг Олий Шахси, яъни Унинг Ўзи, Параматма киёфасида ҳар бир тирик мавжудот қалбида ҳам мавжуд бўлиб, унинг ҳаракатларини бошқариб туради. Танасини алмашгандан кейин тирик мавжудот ўзининг аввалги танасидаги истакларини эсидан чиқариб қўяди, аммо Олий Руҳга ўтмиш, ҳозир ва келажақдаги ҳамма нарса аён бўлгани сабабли, руҳнинг ҳар хил таналарда қилган барча ишларидан хабардор. Шундай қилиб, Олий Руҳ тирик мавжудотнинг барча

ҳаракатларини бошқариб туради. Олий Рухнинг кўрсатмаси асосида моддий қувват яратган моддий тана аравасида ўтириб, тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида қилган ишлари оқибатини бошидан кечиради. Тирик мавжудот маълум бир танага эга бўлган заҳоти, шу тана унинг қиладиган ҳаракатларини белгилаб, ҳар томонлама чеклаб қўяди. Бир ҳайдовчининг ўзи ҳар хил машиналарда ҳар хил ҳаракат қилади: тез юрадиган машинада тез юради, секин юрадиганида секин. Худди шунингдек, Олий Рухнинг кўрсатмалари асосида моддий табиат ҳар бир тирик мавжудот учун маълум кўринишдаги тана яратиб беради. Шу танада тирик мавжудот ўзининг аввалги ҳаётида амалга ошира олмай қолган истакларини амалга оширади. Ҳеч ким ўзини Худонинг Олий Шахсига боғлиқ эмас, деб ҳисобламаслиги керак. Алоҳида руҳ ҳамиша Худои Таолонинг ҳукми остида бўлади. Шунинг учун унинг бурчи - ўз ихтиёрини бутунлай Худога топширишдан иборат. Мазкур шеърнинг мазмуни шундан иборат.

62. *там эва шаранам гаччха сарва-бхавена бхарата*
тат-прасадат парам шантим стханам пратсйаси шаиватам

Ҳеч иккиланмасдан ўз ихтиёрининг Унга топшир, эй Бхарат авлоди. Унинг марҳамати билан сен илоҳий осойишталикка эга бўлиб, Унинг мангу даргоҳига эришасан.

Изоҳ: Шундай қилиб, тирик мавжудот Худога, ҳар кимнинг қалбида ҳам мавжуд бўлган Парвардигорга ўз ихтиёрини топшириши лозим. Фақат шундагина у барча моддий азоб-укубатлардан халос бўлади. Худога ўз ихтиёрини топшириш билан одам бу ҳаётнинг мусибатларидан қутулибгина қолмасдан, умрининг охирида Худонинг даргоҳига эришади. Ведаларда руҳий олам шундай таърифланади: *тад вишноҳ парамам падам*. (Риг-веда.1.22.20). Ҳамма моддий нарсалар ҳам аслида руҳий табиатга эга, аммо *парамам падам* бевосита руҳий осмон, ёки Вайкунтха деб аталадиган мангу даргоҳни билдиради. "Бҳагавад-гита"нинг ўн бешинчи бобида шундай дейилган эди: *сарвасйа чахам хриди саннивиштах* - яъни, "Парвардигор ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида ҳам мавжуд". Шунинг учун инсон қалбидаги Олий Рухга ўз ихтиёрини топширса, у Худои Таолога, Кришнага ўз ихтиёрини топширган бўлади. Аржун Кришна - Худонинг Олий Шахси эканини тан олди. Ўнинчи бобда у Кришнани *парам брахма парам дхума* деб атаган эди. Аржун бу билан Кришнани Худонинг Олий Шахси ва барча тирик мавжудотларнинг энг олий даргоҳи, деб тан олган эди. Бу унинг шахсий фикри эмас, балки Нарада, Асита, Девала ва Вйаса сингари буюк донишмандларнинг ҳам фикри эди.

63. *ити те джнанам акхйатам гухйад гухйатарам майа*

Шундай қилиб, Мен сенга махфий, илохий илмлар ичида энг махфий илм сирларини ошкор этдим. Ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўр, кейин ўз хоҳишинг билан ҳаракат қил.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга *брахма-бхута* ҳақида гапириб берганди. Брахма-бхута даражасига етган кишининг қалби қувончга тўлади, у ҳеч нарсадан азият чекмайди, ҳеч нарсага интилмайди - сирли илохий илмга эга бўлишнинг натижаси шундай бўлади. Кейин Шри Кришна Аржунга Олий Рух ҳақидаги илмни ўргатган эди. Бу ҳам Брахман ҳақидаги юксакроқ даражада бўлган илм.

Бу ерда ишлатилган *йатхеччхаси татха куру* ("ўз хоҳишинг билан иш тут") ибораси шундан далолат берадики, Худои Таоло тирик мавжудотга Ўзи ато этган мустақилликка ҳеч қандай тазйик кўрсатмайди. "Бҳагавад-гита"да Парвардигор инсон тирикликнинг олий даражасига қандай кўтарилиши мумкин эканини батафсил тushунтириб берди. Аржуннинг олган энг яхши маслаҳати - у ҳар бир тирик мавжудотнинг қалбида мавжуд бўлган Олий Рухга ўз ихтиёрини топшириши лозим, эканидир. "Бҳагавад-гита" илмини ҳар томонлама ўрганиб, мулоҳаза юритиб, инсон Олий Рухнинг кўрсатмалари асосида ҳаракат қилишга рози бўлиши лозим. Бу унга ҳамиша Кришна онгида, яъни камолотнинг инсон эриша оладиган энг юксак чўққисида бўлиш имкониятини беради. Худои Таолонинг шахсан Ўзи Аржунга жангда иштирок этишни буюрди. Инсон энг аввало ўзининг манфаати учун Худонинг амрига бўйсунди. Биз буни Худои Таоло учун эмас, ўзимиз учун қиламиз. Шундай қарорга келиш учун, одам ўзига ато этилган тафаккур ёрдамида ўзининг ҳаётини ҳар томонлама мулоҳаза юритиб, ўйлаб кўриши лозим. Худонинг кўрсатмаларига шу тарзда, онгли равишда риоя қилишга қарор қилган маъқул. Худои Таолонинг кўрсатмаларини биз рухий устоз - Кришнанинг ҳақиқий вакили орқали ҳам олишимиз мумкин.

64. *сарва-гухйатамам бхуйах шрину ме парамам вачах
ишито "иш ме дридхам ити тато вакийами те хитам*

Энг яқин дўстим бўлганинг учун, Мен сенга олий ва энг сирли илмни ошкор этаман. Диққат билан қулоқ сол, Мен ҳозир сенинг бахтингни ўйлаб гапиряпман.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга аввал махфий илмни, кейин эса ундан ҳам махфийроқ илмларни ошкор этди (Брахман ҳақида, Олий Рух ҳақида). Энди эса, донишмандликнинг энг махфий сирини ошкор этаётиб, унга шундай деди: ўз ихтиёрингни бутунлай Худонинг Олий

Шахсига топшир. Тўққизинчи бобнинг охирида Худои Таоло шундай деганди: *ман-манаҳ* - "Ҳамиша Мен ҳақимда ўйла!" "Бҳагавад-гита" таълимотининг асосий мазмунини алоҳида таъкидлаш учун шу насиҳатини Парвардигор бу ерда яна бир бор такрорлаяпти. Буни ҳақиқатан ҳам Кришнага азиз бўлган киши, яъни Унинг содиқ хизматкори англай олади. Оддий одам учун бу ҳамиша махфий сир бўлиб қолаверади. Бу - Ведаларда берилган барча кўрсатмалар ичида энг муҳим кўрсатма. Бу ерда Кришнанинг айтаётган гаплари, бераётган кўрсатмалари барча муқаддас китобларнинг энг асосий мазмуни бўлиб, Унинг кўрсатмалари фақат Аржунга эмас, балки барча тирик мавжудотларга қаратилган.

65. *ман-мана бхава мад-бхакто мад-йададжи мам намаскуру
мам эвашияси сатйам те пратиджане прийо "си ме*

Ҳамиша Мени ўйла, Менинг содиқ хизматкорим бўл, Менга сажда қил ва Менга эҳтиром кўрсат. Шунда сен албатта Менга эришасан. Мен сенга буни аниқ ваъда бераман, чунки сен - Менинг азиз дўстимсан.

Изоҳ: Энг махфий илоҳий илмнинг сири шундан иборатки, ҳар бир инсон Кришнанинг содиқ хизматкори бўлиши, ҳамиша Уни эслаб юриши, қилаётган ишларининг барчасини Унга бағишлаши лозим. Сохта муроқаба қилиш билан шуғулланишга вақт кетказиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Инсон ўзининг ҳаётини шундай ташкил қилиши керакки, токи у сутканинг ҳар бир лаҳзасида Худои Таолони, Кришнани эслаб юрадиган бўлсин. Кундалик турмушда бажариб юрган ишларимизнинг барчаси қандай бўлишидан қатъий назар Худои Таоло билан, Кришнага хизмат қилиш билан боғлиқ бўлиши керак. Шунда биз ҳамиша Кришнани ўйлаб юрган бўламиз ва Худодан бошқа нарсани ўйлашга вақтимиз қолмайди. Парвардигор Кришна ваъда бериб айтяптики, ана шундай даражага, соф Кришна онгига эришган киши албатта Унинг даргоҳига қайтиб боради ва Худои Таоло билан бевосита мулоқотда бўлади. Парвардигор Кришна Аржунга энг махфий илоҳий илм сирини ошкор этди, чунки Аржун Унинг энг яқин дўсти эди. Аржуннинг изидан бораётган ҳар бир одам ҳам Парвардигор Кришнанинг яқин дўсти бўлишга, Аржун эришган камолот чўққисига эришишга қодир бўлади.

Бу ерда алоҳида таъкидланиб айтилганки, инсон ўзининг бутун ақлини Кришнанинг икки қўллик, қўлида най ушлаб турган, кўкимтир-қора рангли, сочиға товус пати қистириб олган ёш ўспирин бола қиёфасида мужассам қилиши лозим. Кришнанинг қиёфасининг таърифи "Брахма-самхита" ва бошқа

ведавий муқаддас китобларларда келтирилган. Инсон ақлини Худо Шахси, Парвардигор Кришнанинг азалий, бошланғич қиёфасида мужассам қилиши ва Унинг бошқа қиёфаларини эслаб, ақлини чалғитмаслиги лозим. Парвардигор сон-саноксиз кўп қиёфаларда намён бўлади: Вишну, Нарайана, Рама, Вараха ва ҳоказо, аммо Худонинг содиқ хизматкори ўзининг ақлини Парвардигорнинг Аржун кўриб турган қиёфасида мужассам қилиши лозим. Инсоннинг бутун ақлини Кришнанинг қиёфасида мужассам қилиши ҳақидаги илм - илоҳий илмнинг энг махфий сири ҳисобланади, шу сири Кришна Ўзининг энг яқин дўсти сифатида Аржунга ошкор этипти.

*66. сарва-дхарман паритъяджйа мам экам шаранам враджа
ахам твам сарва-напेбхйо мокишйишйами ма шучах*

Барча диний фаолиятларни тарк эт ва ўз ихтиёрингни бутунлай Менга топшир. Мен сени барча гуноҳларинг оқибатидан халос этаман. Ҳеч нарсадан қўрқма.

Изоҳ: Парвардигор Аржунга илм ва ҳақиқий диннинг ҳар хил кўринишлари ҳақида гапириб берди. У Аржунга Олий Брахман ҳақида, Олий Рух ҳақида, жамиятнинг ҳар хил табақалари ҳақида ва руҳий юксалиш поғоналари ҳақида, таркидунёлик ҳақида, моддий тутқунликдан озод бўлиш йўллари ҳақида, ҳиссиёт ва ақлни қандай жиловлаш ҳақида, мураккаб ва бошқа кўп нарсалар ҳақида гапириб берди. Бошқача қилиб айтганда, Кришна Аржунга руҳий фаолиятнинг ҳар хил турларини таърифлаб берди. Энди эса, Парвардигор Кришна "Бҳагавад-гита"да айтилган гапларнинг барчасига якун ясаб, Аржун бу нарсаларнинг ҳаммасидан воз кечиши ва Кришнага ўз ихтиёрини бутунлай топшириши лозим деб айтди. Ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топшириш натижасида у қилган гуноҳларининг барча оқибатларидан халос бўлади, чунки Парвардигор Кришнанинг Ўзи уни ҳимоя қилишга ваъда берапти.

Еттинчи бобда айтилган эдики, барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлган кишигина Парвардигор Кришнага сизгина олади. Буни эшитган одам, албатта, ҳали барча гуноҳларим оқибатидан халос бўлмадим, шунинг учун Худои Таолога, Кришнага ўз ихтиёримни бутунлай топшира олмайман, деган қарорга келиши мумкин. Шундай гумонларни тарқатиб юбориш учун, Парвардигор Кришна бу ерда айтиптики, ҳатто гуноҳларидан бутунлай pokланмаган одам ҳам Парвардигор Шри Кришнага ўз ихтиёрини топширса, ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлади. Инсон ўзининг қилган гуноҳлари оқибатидан халос бўлиш учун бошқа бирор махсус йўллари танлаб, овора бўлиб юришининг ҳожати йўқ. Шри Кришнанинг барча тирик мавжудотларнинг ягона нажот макони, Худонинг Олий Шахси экани-

ни тан олиб, инсон чуқур иймон ва садоқат билан Унга ўз ихтиёрини топширса бас, ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан бутунлай халос бўлади.

Парвардигор Кришнага ўз ихтиёрини топшириш қандай бўлиши "Хари-бхакти-виласа"(11.676)да ёзилган.

*анукулйасйа санкалтаҳ пратикулйасйа варджданам
ракишиийатити вишвасо гопритве варанам татха
атма-никшепа-карпаниё шад-видха шаранагатиҳ*

Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўли шундан иборатки, инсон ҳаётда охир-оқибатда Худога садоқат билан хизмат қилишга олиб келадиган ишлар билан машғул бўлиши лозим. Инсон жамиятдаги эгаллаб турган ўрнига қараб, ўз бурчини бажаришда давом этиши мумкин, аммо, жамиятдаги ўз бурчини мукаммал бажаргани билан у қалбида Кришна онгини ривожлантирмаса, Худони англаб етмаса, унинг ҳаётда барча қилган ишлари бефойда, бемаъни бўлиб, ўзига зарардан бошқа нарса олиб келмайди. Одам ҳақиқий ўзлигини, Худони англаб етишга ҳалакит берадиган нарсаларнинг ҳаммасидан четроқ юриши керак. Худои Таоло, Шри Кришна бизни ҳамиша, ҳамма ерда ҳар қандай хавф-хатардан Ўзи ҳимоя қилиб юришига аниқ ишониш лозим. Биз қандай қилиб жонимизни сақлаб қолиш ҳақида қайғурмаслигимиз лозим. Буни Парвардигор Кришна Ўз зиммасига олган. Биз ҳаётда ўзимизни ноилоҳ, ҳокисор ҳолатда эканимизни англашимиз, фақат Худои Таологина бизга руҳий юксалишда, ҳақиқий ўзлигимизни англаб олишда ёрдам бериши мумкинлигини тушуниб, шуни ҳамиша эсимизда сақлаб юришимиз лозим. Кришна онгида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш билан жиддий шуғулланиб юрган киши шу заҳотиёқ барча моддий иллатлардан бутунлай покланади. Онгни поклашнинг ҳар хил тизим ва усуллари мавжуд: Ҳақиқатни фалсафий фикрлашлар ёрдамида излаш, муроқаба қилиш ва сеҳрли йога билан шуғулланиш ва ҳоказо. Аммо ўз ихтиёрини Парвардигор Кришнага топширган одам онгини поклаш учун бундай усуллардан фойдаланиб юришига зарурат қолмайди. У Парвардигор Кришнага ўз итиёрини топшириш билан шунча вақтини тежаб қолади ва ўзининг барча гуноҳлари оқибатидан халос бўлиб, руҳий баркамолликка эришади.

Охир-оқибатда инсон ўзининг қалбида Шри Кришнанинг ғаройиб гўзал қиёфасига, жамолига боғланиш туйғусини уйғотиши лозим. Уни Шри Кришна деб айтишларига сабаб - Унинг ниҳоятда гўзаллигида, ҳаммани Ўзига маҳлиё қилишида. Кришнанинг ғаройиб, бенуксон гўзал жамолига маҳлиё бўлиб унга боғланиб қолган киши ўзини ҳаётда “энг омадли киши” деб ҳисобласа бўлади. Илоҳий фаолият билан шуғулланиб юрган ҳар хил тоифадаги одамлар бор: бировлар шахсиятсиз Брахманга муроқаба қилади, бошқалар Олий Рух кўринишидаги Парвардигорга ва ҳоказо, аммо уларнинг ичида Худонинг Олий Шах-

си, айникса Шри Кришнанинг Ўзига мурокаба қилиб, Унинг бетакрор сиймосига боғланган киши энг яхшисидир. Бошқача қилиб айтганда, инсоннинг бутун фикру-хаёлини Кришнада мужассам қилишни ифодалайдиган Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш йўли - рухий илмнинг ва "Бхагавад-гита" таълимотининг энг махфий сири ҳисобланади. Карма-йогларни ҳам, эмпирик-файласуфларни ҳам, сеҳргарларни ҳам, Худонинг содиқ хизматкорларини ҳам "илоҳиёт одамлари" деб ҳисоблайдилар, аммо уларнинг ичида энг аълоси Худонинг содиқ хизматкори ҳисобланади. Шри Кришна айтяптики, *ма шуҷаҳ*, - "Ҳеч нарсадан кўркма, барча гумонларингни ташла, ҳеч нарсадан ташвишланма!" Парвардигор Кришнанинг бу гаплари жуда муҳим. Кимдир буни тушунмаслиги мумкин: "Қандай қилиб ҳар қандай диний қонун-қоидаларни тарк этиб, ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириш мумкин?" Лекин, аслида илоҳий сирни англаб олган кишида бундай шубҳаларга ўрин қолмайди.

*67. идам те натапаскайя набхактайа кадачана
на ча шууирушаве вачйам на ча мам йо "бхйасуйати"*

Ҳеч қачон бу илм сирларини ўзини тута олмайдиган, ихтиёрини Менга топширмаган, Менга садоқат билан хизмат қилишни истамайдиган ва Менга ҳасад қиладиган одамларга ошкор этма.

Изоҳ: Бу махфий илоҳий илм сирини, дин қонунларига самимий амал қилиш учун ўз нафсини ҳеч қачон бирор нарсадан тийишга қучи етмайдиган, ҳеч қачон Худои Таолога Кришна онгида садоқат билан хизмат қилмайдиган, Худонинг соф содиқ хизматкорига хизмат қилмайдиган кишиларга, айникса, Кришнани шунчаки "тарихий қаҳрамон" деб ҳисоблайдиган, Унинг улуғворлигига ҳасад қиладиган одамларга ошкор этмаслик керак. Кришнага ҳасад қиладиган, иблис табиатли одамлар кўпинча Унга ўзи истаган йўл билан сиғинадилар. Пул ишлаб топиш учун "Бхагавад-гита"га изоҳ ёзадилар. Лекин, ҳақиқатан ҳам Парвардигор Кришнани англаб етишга интилаётган киши уларнинг нопок изоҳларини ўқимаслиги лозим. Нафсига қучи етмаган, ҳаётда пала-партиш яшайдиган одамлар ҳеч қачон "Бхагавад-гита"нинг мазмунини тушуна олмайдилар. Ҳатто одам ҳиссиётини, нафсини жиловлаб олган, Ведаларнинг қонун-қоидаларига сўзсиз амал қилиб юрган бўлса-ю, лекин, Худонинг содиқ хизматкори бўлмаса, у ҳеч қачон Парвардигор Кришнани англаб етолмайди. Ҳатто ўзини "Худонинг содиқ хизматкори" деб ҳисоблайдиган, аммо Кришна онгида Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда машғул бўлмаган киши ҳам Парвардигор Кришнани англаб етиш имкониятидан маҳрум. Кришна Ўзини "Бхагавад-гита"да Худои Таоло деб, Унга тенг келадиган ёки Ундан буюкроқ зот ҳеч қаерда йўқ, деб эълон қилгани учунги-

на Шри Кришнага хасад киладиган одамлар кўп. Ундай одамларга "Бхагавад-гита"ни гапириб юришнинг ҳожати йўқ, чунки барибир улар буни тушуна олмайдилар. Иймон-эътиқодсиз кишилар ҳеч қачон "Бхагавад-гита"нинг маъносини ва Парвардигор Кришнанинг Ўзини англаб етолмайдилар. Кришнанинг соф содиқ хизматкори раҳбарлиги остида Унинг илоҳий табиатини тушуниб олмаган киши "Бхагавад-гита"нинг маъносини тушунишга ҳатто уриниб ҳам юрмасин.

68. *йа идам парамам гухйам мад-бхактешв абхидхасйати
бхактим майи парам критва мам эвашиятй асамшайах*

Мана шу энг махфий сирни Менинг содиқ хизматкорларимга ошкор этадиган киши албатта Менга соф садоқат билан хизмат қилиш мукофотига эга бўлади ва умрининг охирида Менга эришади.

Изоҳ: Одатда "Бхагавад-гита"ни фақат Худонинг содиқ хизматкорлари даврасида муҳокама қилиш тавсия қилинади, чунки Худои Таолога иймон келтирмаган кишилар барибир "Бхагавад-гита"нинг мазмунини, ягона Парвардигор Кришнани англаб етишга қодир эмаслар. Парвардигор Кришнани аслида қандай бўлса шундайлигича, "Бхагавад-гита"ни аслида қандай бўлса шундайлигича қабул қилишдан бош тортадиган кишилар худобезорилар тоифасига кириб қолмаслиги учун "Бхагавад-гита"га изоҳ ёзиб, уни бошқаларга ўз билганича тушунтиришга уринмасликлари керак. Парвардигор Кришнани Худонинг Олий Шахси деб тан олган кишиларгагина "Бхагавад-гита"ни тушунтириш керак. Бу нодир, муқаддас китоб сафсатабоз-файласуфлар учун эмас, фақат Худонинг содиқ хизматкорлари учун мўлжалланган. Лекин, "Бхагавад-гита"нинг маъносини бузмасдан, уни асл ҳолида бошқаларга

506

тушунтиришга самимий интилаётган киши албатта Худои Таолога садоқат билан хизмат қилишда юксалишга эришиб, охир-оқибатда Худонинг соф содиқ хизматкорига айланади. Худои Таолога соф садоқат билан ҳолис хизмат қилиш эса, умрининг охирида уни албатта ўзининг мангу уйига, Худонинг даргоҳига олиб боради.

69. *на ча тасман манушйешу кашчин ме прийа-криттамах
бхавита на ча ме тасмад анйах приятаро бхуви*

Бу дунёда Мен учун ундан ҳам азизроқ зот йўқ ва ҳеч қачон бўлмайди.

70. *адхйешйате ча йа имам дхармйам самвадам авайоҳ*

джнана-йаджнена тенахам иштаҳ сйам ити ме матих

Менинг фикримча, бизнинг бу муқаддас суҳбатимизни ўрганган киши чуқур тафаккури билан мулоҳаза юргизиб, Менга сажда қилади.

*71. ираддхаван анасуйаш ча шринуйад апи йо нараҳ
со "ни муктаҳ шубхал локан праннуйат пунйа-карманам*

Қатъий ишонч билан, ҳасад қилмасдан бизнинг суҳбатимизга қулоқ солган киши ўзининг барча гуноҳларидан халос бўлиб, такводор зотлар яшайдиган саховатли сайёраларга эришади.

Изоҳ: Олтимиш еттинчи шеърда Парвардигор "Бҳагавад-гита"ни Худо Шахсига ҳасад қиладиган одамларга гапириб беришни мутлақо таъқиқлаб қўйган эди. Бошқача қилиб айтганда, "Бҳагавад-гита" - фақат Худонинг содиқ хизматкорлари учун нозил қилинган китобдир. Лекин, баъзан Худонинг содиқ хизматкори жамоа орасида "Бҳагавад-гита"дан маъруза қилиши мумкин, тингловчилар орасида эса, Худонинг содиқ хизматкори бўлмаган иймонсизлар ҳам бўлиши мумкин. Нимага у шундай жамоа орасида маъруза қилади? Мазкур шеърда айтилганки, гарчи ҳаётда ҳамма ҳам Худонинг содиқ хизматкори бўлишга қодир бўлавермасе ҳам, Кришнага ҳасад қилмайдиган, Ундан нафратланмайдиган одамлар кўп. Улар Шри Кришна - Худонинг Олий Шахси эканига ишонадилар. Худонинг содиқ хизматкори Кришна ҳақида нималар гапираётганини тинглаб, шундай одамлар ҳам гуноҳларидан покланади ва умрининг охирида такводорлар яшайдиган жаннатий сайёраларга эришадилар. Шунинг учун Худонинг соф содиқ хизматкори бўлишга интилмаётган киши ҳам, Худонинг содиқ хизматкоридан "Бҳагавад-гита"ни тинглаш шарофати билан бебаҳо рухий бойликка эга бўлади. Шундай қилиб, Худонинг содиқ хизматкори ҳар бир одамга гуноҳларидан покланиб Худонинг содиқ хизматкори бўлиш имкониятини беради.

Одатда гуноҳларидан покланган, такводор кишилар Кришна онгини осонлик билан қабул қиладилар. Бу ерда ишлатилган *пунйа-карманам* иборасига эътибор бериш керак. Пунйа-карманам тоифасига ведаларда кўрсатилган *ашвамедҳа-яғйа* сингари қурбонлик маросимлари киради. Худога садоқат билан хизмат қилиб юрган, такводор, аммо Худои Таолонинг соф содиқ хизматкори бўлмаган кишилар кейинги ҳаётида қутб юлдузига, Дхрува Махараж бошқараётган Дхрувалока сайёрасига борадилар. Дхрува Махараж - Худонинг буюк содиқ хизматкори, Қутб юлдузи унинг шахсий сайёраси ҳисобланади.

72. каччид этач чхрутам партха твайаикагрена четаса

О Партха, эй бойлик эгалловчи зот, Менинг гапларимни диққат билан тингладингми? Қалбингда ғофиллик ва алданиш натижа-сида юзага келган гумонлардан халос бўлдингми?

Изоҳ: Парвардигор Кришна Аржуннинг руҳий устози вазифасини бажаряпти, шунинг учун У шогирдидан "Бҳагавад-гита"ни тўғри тушунганини билиб олмоқчи бўляпти. Акс ҳолда Парвардигор Кришна унга "Бҳагавад-гита"нинг истаган жойини қайтадан тушунтириб беришга тайёр. "Бҳагавад-гита" таълимотини Кришна ёки Унинг вакили бўлган ҳақиқий руҳий устоз оғзидан тинглаган киши қалбидаги барча ғофиллик иллатларидан покланганини ўзи сезиши лозим. "Бҳагавад-гита" - қандайдир файласуф ёки шоир ёзиб кетган оддий китоб эмас; бу муқаддас китобни Худои Таолонинг шахсан Ўзи нозил қилган. Бу насиҳатларни Кришнанинг Ўзидан ёки Унинг ҳақиқий вакилидан эшитган киши албатта озодликка эришади ва ғофиллик зулматидан халос бўлади.

73. арджуна увача

*наито мохаҳ смритир лабдха тват-прасадан майачйута
стхито "сми гата-сандеҳаҳ каришйе вачанам тава*

Аржун шундай деди: Азизим Кришна, эй бегуноҳ Зот, энди менинг барча гумонларим тарқалди, Сенинг марҳаматинг билан хотирам жойига тушди. Барча шубҳалардан халос бўлдим, энди тўлиқ ий-мон ва қатъият билан Сенинг амрингни бажаришга тайёрман.

Изоҳ: Аржун сингари, барча тирик мавжудотларнинг вазифаси Худои Таолонинг амрини бажаришдан иборат. Тирик мавжудотлар хизмат қилиш учун яратилган. Шри Чайтанйа Махапрабху айтган эди-ки, ўзининг табиатига кўра тирик мавжудот Худои Таолонинг мангу хизматкоридир. Шуни эсидан чиқарган тирик мавжудот моддий табиат ҳукми остига тушиб қолади, аммо Худои Таолога хизмат қилиш унга моддий табиат ҳукми остидан чиқиб, Худои Таолонинг озод хизматкори бўлишига ёрдам беради. Тирик мавжудот хизмат қилиш учун яратилган, шунинг учун у, ёки алдамчи қувват - майяга хизмат қилади, ёки Худои Таолога хизмат қилади. Худои Таолога хизмат қилганида у ўзининг табиий ҳолатида бўлади, лекин у Парвардигорнинг ташқи, алдамчи қувватига, майяга хизмат қилишни афзал билса, албатта моддий қувват асирлигига тушиб қолади. Адашган, алданган тирик мавжудотларгина моддий оламда майяга хизмат қиладилар. Танасининг, нафсининг талаблари билан оёқ-қўли чамбарчас боғланган бўлишига қарамай, алданган тирик мавжудот ўзини "оламнинг ҳукмдори" деб

ҳисоблайди. Мана шуни “алданиш” деб айтадилар. Озодликка эришган инсон алданиш домидан халос бўлади ва ўз хоҳиши билан Худои Таолонинг амрига бўйсуна бошлайди. Алдамчи қувват, майянинг моддий оламга тушиб қолган тирик мавжудотни, инсонни алдаш учун ишлатадиган охириги, сўнги маккорлиги, қопқони - унга ўзини Худо деб ҳис қилиш тасаввурини беришдир. Шундай алданиш домига тушиб қолган тирик мавжудот ўзини “шартланган руҳ” деб эмас, “Худои Таоло”, “Мен Худоман” деб ҳисоблай бошлайди. Унинг ҳатто ўзига: "Агар мен Худо бўлсам, нимага алданиб юрибман?" - деган саволни беришга ҳам ақли етмай қолади. Бундай савол унинг ҳаёлига ҳам келмайди. Мана шу инсонга моддий табиатнинг, алдамчи моддий қувватнинг тайёрлаб қўйган охириги тузоғи ҳисобланади. Алданиш тузоғидан бутунлай халос бўлиш учун Парвардигор Кришнани, Худонинг Олий Шахсини англаб олиш ва Унинг амрини бажаришга рози бўлиш керак.

Мазкур шеърда ишлатилган *моха* ибораси муҳим аҳамиятга эга. *Моха* - “илм” иборасининг антоними ҳисобланади. Ҳақиқий илмга эга бўлиш - тирик мавжудотнинг Худои Таолонинг мангу хизматкори эканини тушуниб олишидир, аммо, ўзларини хизматкор деб ҳисоблаш ўрнига, моддий оламда ҳар ким ўзини хўжайин деб билади, чунки моддий табиатта ҳукмронлик қилишни истайди. Бизнинг алданганлигимиз натижаси шундан иборат. Бу алданиш тузоғидан фақат Кришнанинг ёки Унинг содиқ хизматкорининг марҳамати билангина қутулиш мумкин. Инсон ана шу алданиш таъсиридан қутулганида, Худои Таоло учун, Парвардигор Кришна учун ҳаракат қилишга рози бўлади.

Кришна онгида бўлиш - Парвардигор Кришнанинг амрини бажариш учун ҳаракат қилиш демакдир. Алдамчи ташқи қувват алдаб қўйган тирик мавжудот, шартланган руҳ Худои Таоло - барча тирик мавжудотларнинг илмга тўла ҳукмдори ва бутун борлиқнинг эгаси эканини тушунмайди. У Ўзининг содиқларига истаган бойликни ато этиши мумкин; У ҳар бир тирик мавжудотнинг дўсти, лекин Ўзининг содиқ хизматкорларига У алоҳида мурувват кўрсатади. У моддий табиатнинг ва барча тирик мавжудотларнинг ҳукмдори. Чексиз замон ҳам, барча бойликлару куч-қудратлар ҳам Унинг ҳукми остида. Худои Таоло Ўзининг содиқ хизматкорига ҳатто Ўзини ҳам бутунлай топшириб қўйиши мумкин. Уни англаб олмаган киши алданиш домига тушган одамдир; Худои Таолога садоқат билан хизмат қилиш ўрнига у майяга, саробга, ўткинчи нафсига хизмат қилиб юрибди. Аржун Парвардигор Кришна айтиб берган "Бхагавад-гита"ни тинглаб, алданиш чангалидан бутунлай халос бўлди. Кришна унинг шунчаки яқин дўсти бўлиб қолмасдан, У - Худонинг Олий Шахси эканини тушунди. Аржун Кришна аслида қандай бўлса, Уни шундайлигича англаб етди. Бу илм инсонга тўла ошкор бўлганида, у Кришнага бош эгмай туролмайди. Парвардигор Кришна Ер юзининг ҳаддан ташқари қўпайиб кетган аҳолисини қамайтириш ниятида эканини англаб етгандан кейин, Ар-

жун Унинг амрини бажаришга, жангда иштирок этишга рози бўлди. У Худонинг Олий Шахсининг истагини бажо келтириб, жангда иштирок этиш учун яна қўлига қуролини - камон ва пайконларини олди.

74. санджайа увача

*итий ахам васудевасйа партхасйа ча махатманах
самвадам имам ашраушам адбхутам рома-харшанам*

Санджая шундай деди: Шундай қилиб, мен икки буюк рух, Шри Кришна билан Аржуннинг суҳбатини тингладим. Эшитганларим шу қадар ғаройиб-ки, ҳаяжонланганимдан танамда тукларим хурпайиб кетяпти.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"нинг бошида Дхритараштра котиби Санджаядан: "Курукшетра жанг майдонида нималар бўляпти?" деб сўраган эди. Руҳий устози, Вйасанинг марҳамати билан Санджаянинг қалбида бутун "Бхагавад-гита"нинг мазмуни, Курукшетрада бўлаётган воқеа-ҳодисалар аён бўлган эди, шу боис у буларнинг ҳаммасини Дхритараштрага тушунтириб бераётган эди. Бу суҳбат ҳақиқатан ҳам икки буюк руҳнинг энг ғаройиб, мўъжизавий суҳбати эди, чунки ундан аввал ҳам, ундан кейин ҳам Ер юзида бундан муҳимроқ оламшумул воқеа бўлган эмас. Бу суҳбат шуниси билан ғаройиб эдики, унда бутун олам Парвардигори, Худои Таоло Ўзи ҳақида ва Ўзининг қувватлари ҳақида инсонга - Худонинг содиқ хизматкори бўлган Аржунга бевосита Ўзи гапириб берган эди. Агар биз Аржуннинг изидан бориб, Парвардигор Кришнани англашга ҳаракат қилсак, ҳаётда муваффақият қозониб, энг буюк бахтга эришамиз. Санджая буни англаб етган эди, шунинг учун у бу суҳбатни Дхритараштрага гапириб берди. Санджаянинг бу суҳбатдан чиқарган хулосаси оддий: каерда Кришна ва Аржун бўлса - ғалаба ҳам ҳамиша шу ерда бўлади.

75. вйаса-прасадач чхрутаван этад гухйам ахам парам

йогам йогешварат кришнат сакшат катхайатах свайам

Вйасанинг марҳамати билан, барча сеҳрли кучлар ҳукмдори, Кришнанинг бевосита Ўзи Аржунга айтган бу сирли гапларни мен ҳам тинглаб, англаб олишга муяссар бўлдим.

Изоҳ: Вйаса Санджаянинг руҳий устози эди, бу ерда Санджая тан олиб айтяптики, фақат Вйасанинг марҳамати билан у Худонинг Олий Шахсини англаб олишга қодир бўлди. Демак, ҳеч ким Парвардигор Кришнага, Худои Таолога ўзи яқинлаша олмайди. Бунга фақат ҳақиқий руҳий устознинг ёрдами билангина эришиш мумкин. Ҳақиқий руҳий устоз Худои Таоло билан шогирд орасидаги шаффоф парда ва-

зифасини бажаради, лекин, бунда шогирд бевосита Худои Таолонинг Ўзи билан мулоқотда бўлгандай бўлади. Устозлар силсиласининг энг нодир сири ҳам шунда. "Бҳагавад-гита"ни Аржун Кришнадан бевосита қандай тинглаган бўлса, ҳақиқий руҳий устоз уни бизга ҳам шундай тинглаб, англаб олишимизга ёрдам беради. Жаҳонда ҳар хил сеҳргар ва жодугарлар кўп, аммо барча сеҳр қудратининг ҳукмдори Кришна ҳисобланади. "Бҳагавад-гита"да ана шу Парвардигор Кришнанинг хоҳиш-истаги аниқ-равшан баён этилган: "Ўз ихтиёрингни Менга топшир!" Ўз ихтиёрини Кришнага бутунлай топширган киши "комил йог" бўлади, буни олтинчи бобнинг охириги шеъри ҳам тасдиқлайди: *йогинам апи сарвешам...*

Нарада Кришнанинг шогирди ва Вйасанинг руҳий устози ҳисобланади. Шунинг учун руҳий устозлар силсиласида турган Вйасанинг мартабаси Аржуннинг мартабасидан кам эмас, Санджая эса, Вйасанинг бевосита шогирди. Шундай қилиб, Вйасанинг марҳамати билан Санджая ҳиссиётини поклаб, Кришнани яққол қўриш ва Унинг гапларини бевосита тинглаш имконига эга бўлди. Парвардигор Кришнанинг Ўзини бевосита тинглаган киши бу нодир илм сирини англаб олишга қодир бўлади. Лекин, фақат шогирдлар силсиласида турган кишигина Кришнани бевосита тинглаш имкониятига эга бўлади. Шунинг учун, инсоннинг "Бҳагавад-гита"нинг мазмунини англаб етиши учун, шогирдлар силсиласида турмаган одамдан олган ҳар қандай илми мукамал бўлмаганича қолаверади. Ундай одамнинг "Бҳагавад-гита" ҳақида бирор фикр билдиришга ҳаққи йўқ.

"Бҳагавад-гита"да барча йога тизимлари таърифланган: карма-йога, гйана-йога ва бхакти-йога. Уларнинг барчаси ҳам Кришнанинг ҳукми остида. Лекин, шуни англаб олиш лозимки, Аржун Кришнани бевосита англаб олиш бахтига муяссар бўлган бўлса, Санджая ҳам Вйасанинг марҳамати билан Парвардигор Кришнанинг гапларини худди шундай тинглаб, англаб олишга муяссар бўлди. Аслини олганда, Парвардигор Кришнанинг насихатларини Вйаса сингари ҳақиқий руҳий устоз оғзидан тинглаш - уларни Парвардигор Кришнанинг Ўзидан эшитиш билан баробар. Ҳақиқий руҳий устоз Вйасанинг вакили ҳисобланади. Шунинг учун ведавий урф-одатларга кўра, руҳий устознинг туғилган кунда "Вйаса-пуджа" деб аталадиган тантана ўтказилади.

*76. раджан самсритйя самсритйя самвадам имам адбхутам
кешаварджунайох пунйам хришйами ча мухур мухуҳ*

Эй шох, мен Кришна билан Аржуннинг бу ғаройиб, муқаддас суҳбатини такрор-такрор эслайман, ҳар гал бундан чексиз лаззат оламан.

Изоҳ: "Бхагавад-гита"да баён этилган илм шу қадар улуғворки, Кришна билан Аржуннинг нималар ҳақида суҳбатлашганини англаб етган ҳар бир одам тақводор, виждонли одамлар каторига кириб, ҳеч қачон бу суҳбатнинг мазмунини эсидан чиқармайди. Рухий ҳаётнинг илоҳий табиати ана шундай. Бошқача қилиб айтганда, "Бхагавад-гита"ни Парвардигор Кришнанинг Ўзидан эшитган киши Кришна он-гида руҳий камолотга эришади. Натижада у руҳий, илоҳий илмга эга бўлиб, ҳаётининг ҳар бир дақиқасини тенгсиз руҳий лаззатда ўтказа бошлайди.

*77. тач ча самсморитйа самсморитйа рунам атй-адбхутам харех
висмайо ме махан раджан хришийами ча пунаҳ пунаҳ*

Эй шох, ҳар гал, ҳаёлимда Парвардигор Кришнанинг ўша ғаройиб қиёфаси намоён бўлганда, бу мўъжизадан ҳайратга тушаман ва қувончдан яйраб кетаман.

Изоҳ: Мазкур шеърдан маълум бўладики, Вйасанинг марҳамати билан Санджая Парвардигор Кришна Аржунга намоён этган фазовий қиёфасини кўришга муяссар бўлди. Маълумки, Парвардигор Кришна аввал ҳеч қачон, ҳеч кимнинг олдида Ўзини бу қиёфада намоён этмаган эди. У фақат Аржунга Ўзини шу қиёфада намоён қилганди, лекин барибир баъзи буюк содиқлар ҳам Унинг шу қиёфасини кўришга муваффақ бўлганлар. Ана шундай содиқлардан бири Вйаса эди, уни Парвардигор Кришнанинг намоён бўлган қудратли қиёфаларидан бири деб ҳисоблайдилар. Вйаса бу мўъжизавий қиёфани шогирди Санджаяга ҳам кўрсатган. Санджая ҳар гал Парвардигорнинг шу қиёфасини эслаб, чексиз лаззат оляпти.

*78. йатра йогешвараҳ кришино йатра партхо дханур-дхараҳ
татра шрир виджайо бхутир дхрува нитир матир мама*

Барча йог ва сеҳргарларнинг ҳукмдори Кришна, тенгсиз камонбоз Аржун қаерда бўлса, бутун мўл-кўлчилик, ғалаба, қуч ва адолат ҳам ҳамиша шу ерда бўлади. Менинг фикрим шундай.

Изоҳ: "Бхагавад-гита" Дхритараштранинг саволидан бошланган эди. У бўлажак жангда, Бхишма, Дрона ва Карна сингари буюк жангчилар қўллаб-қувватлаётган ўғли ғалаба қозонишига умид қиларди. Аммо, шохга Курукшетрада рўй бераётган ходисалар тафсилотини гапириб, Санджая шундай дейди: "Сен жангда ғалаба қозонишга умид боғлаяпсан, лекин мен Кришна билан Аржун қаерда бўлса, ғалаба ҳам шу ерда бўлади, деб ўйлайман". У очикдан-очик айтиптики, Дхритараштранинг ўғиллари бу жангда ғалаба қилади, деб умид қилишига

хеч қандай асос йўқ. Ғалаба Аржун тарафда бўлади, чунки унинг ёнида Кришна бор. Аржуннинг жиловдори бўлишга розилик бериб, Парвардигор Кришна Ўзининг яна бир комил фазилатини намоён этди. Кришна барча комил сифатлар, фазилатлар эгаси. Шу фазилатлардан бири - боғланмасликдир. У ўзининг шу фазилатини бир неча бор намойиш этди, чунки жаҳонда бунга Ундан қодирроқ зот йўқ.

Курукшетрадаги жанг Дурйодхана билан Юдхиштхира ўртасида бўлиб ўтди. Аржун акаси Юдхиштхира тарафда туриб жанг қилди. Кришна билан Аржун Юдхиштхира тарафда туриб жанг қилгани сабабли, унинг бу жангда ғалабага эришиши муқаррар эди. Жангнинг натижаси оламга ким ҳукмронлик қилишини белгилаши лозим эди, Санджая башорат қилиб айтяптики, ҳукмронлик Юдхиштхиранинг қўлига ўтади. У яна башорат қилиб айтяптики, жангда ғалаба қозониб, Юдхиштхира давлатни гуллаб-яшнашга, фаровонликка олиб келади, чунки Юдхиштхира тақводор ва эзгу ниятли шоҳ бўлиш билан бирга энг юксак одоб-ахлоқ қоидаларига амал қиладиган, буюк инсоний фазилатларга эга бўлган зот эди. Бутун умри давомида у бирор марта ёлғон гапирган эмас.

Баъзи бир ғофил одамлар "Бхагавад-гита"ни жанг майдонидаги икки дўстнинг оддий суҳбати деб биладилар. Лекин ундай асар "муқаддас китоб" бўлолмайди. Баъзи одамларга Кришнанинг Аржунни жангда иштирок этишга мажбур қилгани ёқмайди, уларнинг фикрича, бу одоб-ахлоқ қонунларига тўғри келмайди. Лекин бу ерда аниқ айтилганки, "Бхагавад-гита" - энг буюк ахлоқ-одоб қоидалари мажмуидир. Барча одоб-ахлоқ қоидаларининг энг буюғи тўққизинчи бобнинг ўттиз тўртинчи шеърида айтилган: *ман-мана бхава мад-бхактаҳ*. Инсон Парвардигор Кришнанинг содиқ хизматкори бўлиши лозим. Ва ҳақиқий динга амал қилишнинг олий мақсади - Парвардигор Кришнага ўз ихтиёрини топширишдан иборат(*сарва-дхарман паритяджйа мам экам шаранам враджа*). "Бхагавад-гита"да берилган насиҳатлар ҳақиқий дин ва ахлоқ-одобга оид энг олий қоидаларнинг маъзи ҳисобланади. Руҳий юксалишнинг бошқа барча усуллари бизнинг он-гимизни поклашда, руҳий юксалишда юқорироқ поғонага кўтарилишда ёрдам бериши мумкин, аммо "Бхагавад-гита"нинг кўрсатмаси - барча дин ва ахлоқ қонун-қоидаларининг якуний ҳулосасидир: ўз ихтиёрининг Худого, Кришнага топшир. Ўн саккизинчи бобнинг мазмуни шундан иборат.

"Бхагавад-гита"дан билиб оламизки, фалсафий изланишларр ёки сеҳрли йога билан шуғулланиб, инсон руҳий ўзлигини англаб олиши мумкин, лекин, ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топширган кишигина руҳий баркамолликнинг энг юқори поғонасига кўтарилган бўлади. "Бхагавад-гита" таълимотининг мазмуни шундан иборат. Ҳар хил диний маросимларни ўтказиш ва варнашрама жамият тизимидаги ўз бурчини бажариш - Ҳақиқатни англашнинг сирли йўли ҳисобланади.

Дхарма, диний қонун-қоидаларга амал қилиш йўлидан ҳам махфийроқ, сирлироқ йўл - муруқаб ва ҳақиқатни фалсафий излаш йўли ҳисобланади. Лекин, руҳий юксалиш йўлининг энг махфий сирин - Кришнанинг Аржунга берган насиҳатидир: Унга хизмат қилиб, ҳамиша Уни эслаб, ўз ихтиёрини бутунлай Кришнага топшириш. Ўн саккизинчи бобнинг мазмунини шундан иборат.

512

"Бхагавад-гита" яна шуни эълон қилиб айтадики, энг олий ҳақиқат - Худонинг Олий Шахси, Шри Кришна. Мутлақ Ҳақиқатни уч кўринишда англаб етадилар: шахсиятсиз Брахман, ҳар бир тирик мавжудот қалбида мавжуд бўлган Параматма ва Худонинг Олий Шахси, Кришна. Кришнани тўла англаб етган киши Мутлақ Ҳақиқатни тўла тушуниб етади. Кришна ҳақидаги илм ўз ичига илмнинг бошқа барча турларини ҳам олади. Кришна бу оламга нисбатан илоҳий, трансцендент ҳолатда, чунки У ҳамиша Ўзининг мангу ички қувватида бўлади. Унинг қувватидан чиққан тирик мавжудотлар икки тоифага бўлинади: мангу озод ва мангу шартланган. Улар сон-саноксиз, уларнинг барчаси Кришнанинг ажралмас руҳий зарраларидир. Моддий қувват йигирма тўрт бошланғич унсурдан таркиб топган. Мангу вақт таъсири билан Худои Таолонинг ташқи қуввати бутун борлиқни яратиб, яна яксон қилиб туради. Моддий олам гоҳида намоён бўлади, гоҳида мавҳум, намоён бўлмаган ҳолатга ўтади.

"Бхагавад-гита"да асосан беш мавзу муҳокама қилинди: Худонинг Олий Шахси, моддий табиат, тирик мавжудотлар, мангу вақт ва фаолиятнинг ҳар хил турлари. Бутун борлиқнинг асоси ва манбаи Худонинг Олий Шахси, Кришна. Худонинг Олий Шахсини англаб етган киши Мутлақ Ҳақиқатнинг қолган бошқа аспектларини - шахсиятсиз Брахманни, ҳар бир тирик мавжудот қалбидаги Параматмани, Худои Таолонинг бошқа ҳар қандай илоҳий аспектини ҳам англай олади. Гарчи бир қараганда, Худонинг Олий Шахси, тирик мавжудот, моддий табиат ва мангу вақт бир-биридан фарқ қиладигандай бўлиб туюлса ҳам, бутун борлиқ, уларнинг ҳаммаси аслида Худои Таоло билан бир. Лекин Худои Таолонинг Ўзи, ҳамиша уларнинг барчасидан фарқ қилади. Мутлақ Ҳақиқатни англашнинг энг олий поғонаси бўлган мана шу фалсафани, "бир вақтнинг ўзида бир бўлиш ва бир-биридан фарқ қилиш", *ачинтия-бхеда-бхеда таттва*" фалсафасини бизга Худованд Чайтанья бериб кетган.

Табиатига кўра тирик мавжудот пок руҳдан иборат. У - Олий Руҳнинг чексиз кичик заррачаси. Шунинг учун Парвардигор Кришнани куёшга ўхшатадилар, тирик мавжудотларни эса - куёш нурига. Кришнанинг оралиқ қуввати бўлган ҳолда, тирик мавжудотлар ёки моддий қувватнинг, ёки руҳий қувватнинг таъсири остида бўлиши мумкин. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудот Парвардигорнинг икки қуввати орасидаги чегарадаги ҳолатда, лекин, у Парвардигорнинг

олий, руҳий қуввати бўлгани учун, маълум даражада мустақилликка эга. Ўз мустақиллигидан тўғри фойдаланиб, тирик мавжудот бевосита Худои Таолонинг, Кришнанинг раҳбарлиги остида ҳаракат қилишга рози бўлади. Шу тарзда у мангу, туганмас лаззат келтирадиган қувват доирасига ўтиб, ўзининг табиий ҳолатига эришади.

*"Асл ҳолидаги Бҳагавад-гита"га Бҳактиведанта Свами
Прабхупаданинг изоҳлари шундай яқунланади*

Мундарижа

Муқаддима.

Сўзбоши.

Кириш.

Устозлар силсиласи

1-боб. Курукшетрадаги қўшинлар таърифи

2-боб. "Бҳагавад-гита"нинг қисқача мазмуни.

3-боб. Карма йога.

4-боб. Илоҳий илм.

5-боб. Карма-йога - Кришна онгидаги фаолият.

6-боб. Дхйана-йога.

7-боб. Мутлақ Ҳақиқат илми.

8-боб. Худонинг даргоҳига эришиш.

9-боб. Энг нодир илм.

10-боб. Мутлақ Ҳақиқатнинг ғаройиблиги.

11-боб. Парвардигорнинг фазовий киёфаси.

12-боб. Худога садоқат билан хизмат қилиш

13-боб. Табиат, лаззатланувчи ва онг

14-боб. Моддий табиатнинг уч гунаси

15-боб. Пурушоттама-йога, Олий Шахс йогаси

16-боб. Илоҳларга ва иблисларга хос фазилатлар

17-боб. Эътикод турлари

18-боб. Мукаммал таркидунёлик